A. Jaščenko. **Cours de droit international.** Volume I. Droit international constitutionnel

TEISĖS MOKSLŲ BIBLIOTEKA
Nr. 8
Red. *A. Janulaitis*

A. JAŠČENKA
Vytauto Didžiojo Universiteto o. profesorius

TARPTAUTINĖS TEISĖS KURSAS

Pirmasis tomas
Konstitucinė Tarptautinė Teisė

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETO TEISIŲ FAKULTETO LEIDINYS

KAUNAS Akc. „Spindulio" B-vės spaustuvė 1931

TURINYS.

Psl.

Sutrumpinimai XIV
Prakalba XV

Pirmoji dalis. Įvadas.

I. Tarptautinės teisės sąvoka ..... 1—29
§ 1. Teisės sąvoka 1
§ 2. Tarptautinės teisės apibrėžimas 5
§ 3. Tarptautinės teisės pagrindas 7
§ 4. Tarptautinės teisės santykiai su vidujine valstybine teise 18
§ 5. Tarptautinės teisės netobulumai 25
§ 6. Tarptautinės teisės veikimo ribos 27
II. Tarptautinės teisės subjektai ..... 29—36
III. Tarptautinės teisės šaltiniai ..... 36—45
§ 1. Tarptautinis paprotys 38
§ 2. Įstatymas 41
§ 3. Bendrieji teisės principai 43
§ 4. Teismo sprendimai ir tarptautinės teisės doktrina.... 44
§ 5. Tarptautinis teisingumas 45
IV. Tarptautiniai juridiniai faktai ..... 46—51
V. Tarptautinės teisės istorija ..... 51—64
§ 1. Senovė 52
§ 2. Viduramžis 55
§ 3. Naujieji laikai 58
VI. Tarptautinės teisės mokslo istorija ..... 65—79
§ 1. Antikinis universalizmas 66
§ 2. Viduramžis 67
§ 3. Grocijaus pirmtakai 69
§ 4. Hugo Grocius 72
§ 5. Tarptautinės teisės linkmės po Grocijaus iki XIX š. 74
VII. Tarptautinės teisės mokslas ..... 79—90
§ 1. Tarptautinei teisei pažinti šaltiniai 80
§ 2. Mokslo kritikos metodai 84
§ 3. Mokslo išdėstymo sistema 86
VIII. Tarptautinės teisės šių dienų literatūra ..... 90—102
§ 1. Sistematiniai tarptautinės teisės išdėstymai 90
§ 2. Mokslo draugijos ir tarptautinės teisės mokomosios įstaigos 94
§ 3. Periodiniai leidiniai 99

Pusl.

Antroji dalis. Konstitucinė tarptautinė teisė.

I skyrius. Bendrosios sąvokos . . . . . 105—122

§ 1. Konstitucinės tarptautinės teisės sąvoka 105
§ 2. Politinės valdžios prigimimas 106
§ 3. Suvereniteto sąvoka 107
§ 4. Konfederatyvinis Tarptautinės Sąjungos pobūdis 115
§ 5. Konstitucinės tarptautinės teisės išdėstymo sistema . . 122

II skyrius. Konstitucinės tarptautinės teisės subjektai . . . . . 123—146

§ 1. Valstybės 123
§ 2. Valstybių susijungimai 125
§ 3. Tautų Sąjunga ir Pasaulinė Sąjunga 128
§ 4. Tarptautinės teisės subjektai, kurie nėra konstitucinės teisės subjektai 130
§ 5. Tarptautinės Sąjungos naujų narių priėmimas (valstybių atsiradimas ir pripažinimas) 131

a) Valstybių pripažinimo sąvoka ir reikšmė 132
b) Valstybei pripažinti sąlygos 135
c) Naujos valstybės atsiradimo teisėtumas ir neteisėtumas 136
d) Pripažinimo rūšys 140
e) Pripažinimas *de facto* ir *de jure* 142
f) Sąlyginių pripažinimų reikšmė 143
g) Valstybių egzistavimo nustojimas 144

§ 6. Pasaulinės Sąjungos sudėtis 144

III skyrius. Konstitucinės valstybių teisės. . 146—224

Valstybių pagrindinių teisių problema 146

A. Vyriausybinės valdžios autonomingumas 149—162

§ 1. Valdymo forma 149
§ 2. Vyriausybių *de facto* tarptautinis pripažinimas 150
§ 3. Valstybinės asmenybės nenutrūkstamumas 156
§ 4. Tarptautinė kontrolė valstybių susijungimui ir jų susiskaldimui 156
§ 5. Vidujinių pajėgų išplėtimo laisvė 158

a) Politinė pusiausvyra 158
b) Nuolatinė neitralizacija 159
c) Ginklavimosi apribojimas 160

Pusl.

§ 6. Administracijos ir teismo autonomingumas 161
§ 7. Priklausomieji konstituciniai Pasaulinės Sąjungos nariai 162

B. Teritorialinės valstybės viešpatavimas . . . 163—203

§ 1. Juridinė teritorialinės aukščiausios valdžios konstrukcija 163
§ 2. Valstybinės teritorijos dydis 165
a) Kas sudaro valstybinę teritoriją 165
b) Teritorialinė jūra 167
c) Laivai ir aeronefai 171

§ 3. Valstybių teritorialinės aukščiausios valdžios tarptautiniai apribojimai 172
a) Apribojimai einant žmonijos *dominium eminens* .. 172
b) Apribojimai einant *jus commercii* reikalavimais .. 174
c) Apribojimai dėl tranzito interesų 174
d) Apribojimai teritorialinėje jūroje 175
e) Apribojimai tarptautiniais servitutais 178
f) Apribojimai dėl taikos okupacijos 182
g) Apribojimai dėl eksteritorialumo 183
h) Apribojimas teisės nusavinti teritoriją 185
i) Apribojimai dėl kondominiumo 185

§ 4. Valstybių teritorijų pakeitimų būdai 185
a) Okupacija 187
b) Įsisenėjamasis valdymas 188
c) Tarptautinis sprendimas 190
d) Teritorijų cesija 190
e) Aneksija 193

§ 5. Gyventojų būklė atitenkant teritorijai (plebiscitas ir opcija) 193
a) Plebiscitas 194
b) Opcija 196

§ 6. Sukcesija atitenkant teritorijai nuo vienos valstybės kitai 198

C. Personalinis valstybės viešpatavimas . . . 204—217

§ 1. Apribojimai nustatant valdinybę 204
§ 2. Valstybės tarptautinės pareigos savo valdinių atžvilgių 207
§ 3. Tarptautinė nacionalinių mažumų apsauga 209
§ 4. Apribojimai svetimšalių atžvilgiu 210
a) Apribojimai gyvenančių valstybės teritorijoj svetimšalių atžvilgių 210

Pusl.

b) Svetimšalių būklė vietines valdžios atžvilgiu 212
c) Svetimšalių būklė savos valstybės valdžios atžvilgiu 213

§ 5. Apribojimas dėl kai-kurių asmenų eksteritorialumo .. 214

D. Intervencija . . . . . 217—224

§ 1. Intervencijos sąvoka 217
§ 2. Neteisėta intervencija 218
§ 3. Teisėta intervencija 221

IV skyrius. Tarptautinė teritorija . . . . . 224—235

§ 1. Atvira jūra 225

a) Jūra kaip res communis 225
b) Jūrų laisvė 226
c) Navigacijos laisvė 227
d) Žvejojimo ir bendrai jūros turtų išnaudojimo laisvė 228
e) Kitos teisės naudotis jūra 229
f) Jūra laisvės apribojimai karo metu 229
g) Principo jūra — res communis išplėtimas 230

§ 2. Kitos tarptautinio pobūdžio teritorijos 231

a) Tarptautiniai vandens plotai 231
b) Tarptautiniai eksteritorialiniai nejudamieji turtai .. 232
c) Tarptautiniai kondominatai 232
d) Niekieno neužimtos sritys 234

V skyrius. Tarptautinės vyriausios valdžios organizacija. . . . . . 236—367

A. Valstybių individualiniai tarptautiniai organai 236—262

§ 1. Valstybės buklė Tarptautiniame Bendravime 236
§ 2. Atskirų valstybių tarptautinio atstovavimo organai 238
§ 3. Aukščiausieji tarptautiniai valstybių organai 239

a) Vienaasmenė valstybės galva 242
b) Užsienių reikalų ministeris 243

§ 4. Diplomatiniai agentai 245

a) Diplomatinių agentų sąvoka 246
b) Pasiuntinių instituto istorija 246
c) Diplomatinių agentų rangai 247
d) Misijos pradėjimas ir baigimas 251
e) Diplomatinių agentų funkcijos (pareigos) 254
f) Diplomatinių agentų privilegijos 255

Pusl.

B. Diplomatinė Pasaulinės Sąjungos Organizacija 262—278

§ 1. Policentriška tarptautinės vyriausybės organizacija .. 263
§ 2. Pagrindiniai Diplomatinės Organizacijos veikimo principai (Valstybių lygybė) 267
§ 3. Diplomatinių darbų metodai 274
§ 4. Diplomatinės Organizacijos trūkumai 277

C. Diplomatinės Tarptautinės Sąjungos kolektiviniai organai . . . . . 278—293

§ 1. Kolektivinių tarptautinių organų rūšys 278
§ 2. Diplomatinės konferencijos 280
a) Terminas (vardas) 281
b) Konferencijų rūšys 281
c) Paruošiamoji prosedūra 282
d) Konferencijų organizacija 283
e) Vidujinis konferencijų reglamentas 285
f) Baigiamojo konferencijos akto priėmimas 288
§ 3. Konferencijos, kaip nuolatiniai organai (Ambasadorių Konferencijos) 290

D. Tautų Sąjunga . . . . . 293—337

§ 1. Tautų Sąjungos sukūrimo istorija 294
§ 2. Konfederatyvinis Tautų Sąjungos pobūdis 297
§ 3. Tautų Sąjungos kompetencija 300
§ 4. Tautų Sąjungos sudėtis 302
a) Kas dalyvauja Tautų Sąjungoje 302
b) Sąlygos priimti į Tautų Sąjungą 303
c) Išstojimas iš Tautų Sąjungos 307
§ 5. Tautų Sąjungos organizacija 308
I. Susirinkimas.
a) Organizacija 309
b) Kompetencija 310
c) Vidujinis Susirinkimo reglamentas 311
II. Taryba.
a) Organizacija 312
b) Kompetencija 315
c) Susirinkimo ir Tarybos savitarpio santykiai 316
d) Vidujinis reglamentas 317
III. Sekretoriatas.
a) Generalinis Sekretorius 318
b) Sekretoriato santvarka 319
c) Sekretoriato organizacijos 323

Pusl.
IV. Padedamosios organizacijos 323
V. Tautų Sąjungos šaukiamos konferencijos 327
§ 6. Diplomatiniai ir valstybiniai bruožai Tautų Sąjungos konstitucijoje 328
§ 7. Tautų Sąjungos organizacijos trūkumai 334

E. Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Teismas 338—360

§ 1. Nuolatinio Tarptautinio Teismo įsteigimas 339
§ 2. Teismo santvarka 343
a) Teismo sudėtis 343
1. Tituliariniai teisėjai 344
2. Nacionaliniai teisėjai 348
3. Technikos asesoriai 349
b) Vidujine Teismo organizacija 350
c) Teismo biudžetas 352
§ 3. Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo kompetencija 352
a) Ratione personae 352
b) Ratione materiae 354
c) N. T. Teismo konsultatyvinė kompetencija 358

F. Tarptautinė Darbo Organizacija . . . . . 360—367

1. Konferencija 363
2. Administracinė Taryba 365
3. Tarptautinis Darbo Biuras 366

VI skyrius. Tarptautinės valdžios funkcijos 368—509

I. TEISĖS KURIAMOJI FUNKCIJA . . . . . 369—417

A. Tarptautinės sutartys . . . . . 369—408

§ 1. Sutartis, kaip tarptautinio įstatymo forma 370
§ 2. Tarptautinių sutarčių juridinis pripažinimas 371
§ 3. Partikuliarinių sutarčių reikšmė 373
§ 4. Sutartims daryti tvarka 377
a) Teisė sutartims daryti 378
b) Ratifikacija 379
c) Valstybiniai organai, turį kompetenciją sutartims ratifikuoti 380
d) Ratifikacija nesilaikant konstitucijos reikalavimų .. 382
e) Sutarčių sudarymas be puskesnės ratifikacijos 383
f) Ypatinga sutartims daryti procedūra Tautų Sąjungos iniciatyva 384

Pusl.

g) Tarptautinės Darbo Organizacijos konvencijų ratifikacija 386
h) Prisidėjimas su paskesne ratifikacija 387
i) Išlygos ratifikuojant 388

§ 5. Tarptautinių sutarčių forma 389
§ 6. Tarptautinių sutarčių registracija 391
§ 7. Sutarčių panaikinimas 394
a) Juridiniai pagrindai sutartims naikinti 395
b) Politiniai pagrindai sutartims naikinti 400

B. Tarptautinės teisės kodifikacija . . . . . 408—417

§ 1. Tarptautinės kodifikacijos sąvoka 409
§ 2. Kodifikacija Amerikoj 410
§ 3. Kodifikacija Tautų Sąjungos iniciatyva 411
§ 4. Prieštaravimai dėl tarptautinės teisės kodifikacijos .. 414

II. POLITINĖ FUNKCIJA . . . . . 418—483

§ 1. Politinių ginčų sąvoka 418
§ 2. Būdai politiniams ginčiams spręsti 419

A. Karas kaip politinės savigalbos priemonė . 420—441

§ 1. Karo sąvoka 420
§ 2. Karo teisė 423
§ 3. Bendros normos visoms karo rūšims 424
a) Karo teisės subjektai 424
b) Karo pradėjimas ir jo pabaigimas 425

§ 4. Sausumos karas 427
a) Karo veiksmų teatras 427
b) Asmens, dalyvaują karo veiksmuose 427
c) Karo priemonės 428
d) Karo belaisviai 429
e) Sužeistieji 430
f) Taikieji gyventojai ir privati nuosavybė 430
g) Karo okupacija 431

§ 4. Jūros karas 432
a) Karo veiksmų teatras 432
b) Laivai, dalyvaują karo veiksmuose 433
c) Karo priemonės 433
d) Sužeistieji ir skęstantieji 434
e) Privačios nuosavybės buklė 434
f) Prizų teismas 436

§ 6. Ekonominis karas 437

Pusl.

§ 7. Neitraliteto teisė 438

a) Neitraliteto sąvoka 438
b) Priemonės prieš neitralią prekybą jūros kare 439
c) Priemonės prieš neitralią prekybą per ekonominį karą 440

B. Kova prieš karą . . . . . 441—458

§ 1. Karo, kaip politinės priemonės, netinkamumas 441
§ 2. Karo neigimas (pacifizmas) 442
§ 3. Nusiginklavimo problema 446
§ 4. Kiti būdai karo pavojui sumažinti 453
§ 5. Kelogo Paktas 455

C. Tarptautinė taikinamoji procedūra . . . . 458—483

I. Tarptautinis tarpininkavimas ..... 458—465

§ 1. Tarpininkavimas sprendžiant politinius konfliktus 458
§ 2. Mediacija 460
§ 3. Mišriosios komisijos 461

a) Tardomosios komisijos 461
b) Nuolatinės partikuliarinės taikinamosios komisijos 463

II. Tautų Sąjunga, kaip politinis taikinamasis organas ..... 465—483

§ 1. Sąjungos Taryba ir Susirinkimas, kaip taikinamieji organai 466
§ 2. „Išimtinės" valstybių kompetencijos dalykai (str. 15 § 8) 467
§ 3. Taikinamojo nagrinėjimo procedūra 472

a) Bylos nagrinėjimas 472
b) Tarybos pranešimas 474
c) Pranešimo padariniai 475

§ 4. Susirinkimas ir Taryba kaip tarptautinės politinės valdžios organai 476
§ 5. Teisės kariauti apriobjimas Tautų Sąjungos Pakte .. 478
§ 6. Kelogo ir T. S. Paktų prieštaravimas 481

III. TEISĖS SAUGOJAMOSIOS FUNKCIJOS . . . . . 483—497

§ 1. Įkeičiamojo pobūdžio tarptautinės garantijos 483
§ 2. Tarptautinis laidavimas 485
§ 3. Tarptautinės politinės garantijos 485
§ 4. Apsiginamosios sąjungos (aliansai) 486
§ 5. Šių dienų garantijos aliansų sistema 489
§ 6. Tautų Sąjungos kolektivinė garantija 494

Pusl.

IV. VYKDOMOSIOS FUNKCIJOS . . . . . 497—505

§ 1. Savigalba, kaip priemonė teisei vykdyti ar atstatyti .. 497
§ 2. Represalijos 498
§ 3. Karas, kaip tarptautinė sankcija 502
§ 4. Kolektyvinės sankcijos einant Tautų Sąjungos Įstatais 502

V. TEISMO FUNKCIJOS . . . . . 505—510

Priedėlis I. Pasaulinės Sąjungos sudėtis ..... 513—691

Europa ..... 517—578
Amerika ..... 578—614
Azija ..... 615—657
Ramusis Okeanas ..... 657—665
Afrika ..... 665—691

Priedėlis II. Tautų Sąjungos Paktas ..... 693—705

Dalykų rodyklė 707
Autorių rodyklė 714

Sutrumpinimai.

ADI. Rec. C.=Académie de droit international. Recueil des Cours (Žiūr. p. 100)
AJIL. = American Journal of international law (p. 101).
B. = Berlin.
Br. YB. = British Year Book of international law (p. 101).
Cobbett = Cobbett. Leading Cases of international law (p. 84).
CPJI. = Cour Permanente de Justice Internationale.
Fauchille = Fauchille, Traité de droit international (p. 90).
JDI = Journal de droit international (p. 100).
L. = London.
L. of N. = League of Nations.
M. = Moskva.
Moore = J. B. Moore. A digest of international law (p. 92).
N. R. G. = Nouveau Recueil Général des traités (Martens) (p. 83).
N. T. T. Teismas = Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Teismas.
N. Y. = New York.
P. = Paris.
p. = puslapis.
PCIJ = Permanent Court of international Justice.
RDI = Revue de droit international (p. 100).
RDILC = Revue de droit international et de législation comparée.
RDISD = Revue de droit international, de scienses diplomatiques (p. 100).
RGDI = Revue générale de droit international public (p. 99).
Riv. DI = Rivisita di diritto internazionale (p. 102).
s. = (suivantes) ir kiti iš eilės puslapiai.
Scott = J. B. Scott. Cases of international law (p. 84).
S. d. N. = Société des Nations.
str. = straipsnis.
T. D. B. = Tarptautinis Darbo Biūras.
T. D. O. = Tarptautinė Darbo Organizacija.
T. S. = Tautų Sąjunga.
U. S. = United States.
v. = volume
WV = Wörterbuch des Völkerrechts (p. 93).
ZIR = Zeitschrift für internationales Recht (p. 101).
ZÖR = Zeitschrift für öffentliches Recht (p. 101).
ZV = Zeitschrift für Völkerrecht (p. 101).
* = pažymėtina.

PRAKALBA.

Mūsų laikai yra epocha, kurioj iš pagrindų kinta tarptautiniai santykiai. Visa žmonijos visuomenių politinė ir teisinė santvarka pergimsta ir įgauna naujų formų; juo tolyn, juo žymyn apkinta tie santykiai, vis greityn eina tasai kitimo procesas, ir visuomeninė sąmonė nevisada suskumba, nevisada pagauna tebegreistantį gyvenimo tempą ir dažnai pasivėlindama suvokia iš pagrindų apkitusius jau tarptautinius santykius.

Pasaulio istorija įžengė į naują periodą: pirmą kartą, nuo pat laikų pradžios teisinis bendravimas yra apėmęs visą žmoniją. Visi pasaulio kraštai, visa žmonių giminė, visi du žmonių miliardai, gyveną Žemėje, yra, pagaliau, sujungti vieninga teisine sistema, dalyvaudami vieningoj pasaulinėj valstybių konfederacijoj. Tos Pasaulinės Sąjungos santvarka ir funkcionavimas dar nėr įgavę paprastų valstybinių sistemų tikslių formų. Tos sąjungos formos — savotiškos, *sui generis*. Joms negalima taikyti turimųjų, — pirmesniais tarptautiniais ir valstybiniais pavyzdžiais išdirbtų, — juridinių konstrukcijų. Jų juridinis savotiškumas nelengva yra apibrėžti nustatyti, nes Pasaulinės Sąjungos konstitucija nėr pastoviomis formulėmis įtvirtinta, nėr užrašyta, bet faktinai tebekuriama ir tebekinta kasdieninėj praktikoj; naujos istorinės jėgos kelia ir veikia tą konstituciją.

Tarptautinis teisinis gyvenimas kinta iš pagrindų ne tiktai pasaulinės konfederacijos konstitucinės santvarkos srityje. Ekonominis, kultūrinis ir politinis žmonių giminės susivienijimas atsispindi visose užvalstybinės, tarpvalstybinės teisės sferose.

Iškilo nauja tarptautinio valdymo sritis, — grandiozinė savarankiško tautybių gyvenimo ir jų apsaugojimo problema. Per visas kolonialines ir pusiau kolonialines žemes pliste plinta naujo begimstančio gyvenimo šūkiai. Jokios jėgos jau nebeįstengs sutūrėti tų tautybių, — dažnai sopulingo, bet nenutūrimo, — veržimosi prie kultūros, laisvės ir nepriklausomumo. Iš senojo pasaulio įsčių gimsta naujasis (tur būt, geresnis, taikingesnis ir teisingesnis už tą, kuriame mes begyvename).

Paprastieji valstybinės valdžios uždaviniai kovojant su nusikalstamumu, su negandomis, su visu tuo, kas gresia visuomenės tvarkai, žmonių sveikatai ir gyvybei, visi tie uždaviniai virto pasaulinėmis problemomis, kurios pasauliniu mastu tegali būti išspręstos, ne vidujinės atskirų valstybių teisės, — bet vieningos tarptautinės teisės normomis.

Sukurtos yra visiškai naujos tarptautiniam susižinojimui tvarkyti sritys, — oro susisiekimo teisė, tarptautinio tranzito teisė ir kitos.

Ekonominio veikimo reikalavimai, tokie svarbūs, ir net pagrindiniai, žmonių gyvenime, visos tos prekybos, finansų, kredito, draudimo, gamybos ir darbo problemos jau nebėra nacionalinės ir jau nebeišsprendžiamos atskirų tautų ūkių rėmuose. Jos — pasaulinio ūkio, pasaulinės prekybos, pasaulinės teisės tarptautinės problemos.

Iškylant naujoms ekonominėms pajėgoms, naujomis technikos priemonėmis atskiras žmogus, individas vis dažniau stoja betarpiškai santykiaudamas su Tarptautine Sąjunga, nebepareidamas nuo atskiros valstybės. Žmogaus prigulėjimas prie tos ar kitos valstybinės sąjungos, žmogaus teisės svetimose valstybėse įgauna visiškai naujos, negirdėtos ligšiol reikšmes ir svarbos. Atskirų fizinių ir juridinių asmenų privačiai - teisiniai savitarpio santykiai eina painyn, įvairyn ir daugyn, nuolat paliesdami daugelio valstybių juridines sistemas ir valdingai reikalaudami tiek privatinės teisės normų unifikacijos, tiek ir vienodų dėsnių, kurie turi būti išdirbti įvairių valstybių įstatymų susidūrimams ir prieštaravimams spręsti.

Valstybės ir tautos priverstos savo ginčus spręsti veikiančios teisės ribose teismo keliu. Vis daugiau išauga ir kilte iškyla aukščiau atskirų valstybių teisių didingas Pasaulinis Teismas, prieš kurio tribunolą prašytojais ir atsakovais stoja jau ne atskiri asmens, bet ištisos, kad ir galingiausios, valstybės.

Visa tat, ir daugelis kitų, naujų tarptautinio santykiavimo formų jau nebetelpa paprastuose senos tarptautinės teisės rėmuose. Todėl, rūpindamasis savo klausytojais Lietuvos Universitete, ryžausi parašyti naują tarptautinės teisės kursą, taikomą šių dienų gyvenimo faktams, atitinkamai juridiškai nušvietęs juos. Savo uždavinį apriboju veikiančios poztyvinės teisės ribomis. Rašydamas šį kursą, stengiausi neatkartoti dažnos,

nors visai atleistinos klaidos, prileidžiamos, paprastai, tų, kuriems tenka turėti reikalo su kintančių arba naujai gimstančių politinių visuomenių teise, — nelaikyti savo pageidavimų arba kurių-nors politinių reikalavimų, kad ir kokie protingi ir teisingi jie man rodytųsi, veikiančios tarptautinės teisės normomis.

Savo kurse dėstau šios dienos teisę. Kadangi šių dienų tarptautinis gyvenimas, o kartu su juo ir reguliuojanti jį teisė audringai kinta, tai jos įtvirtinimas pastoviomis juridinėmis formulėmis yra darbas, šiaip ar taip, efemeriškas: tai, kas šiandien yra teisė, rytoj, gal būt, nustos buvę teisė. Tačiau mes gyvename ne praeityje ir ne ateityje, bet dabartyje. Dabartis tėra mums visų svarbiausia, nes ji yra mūsų gyvenimas. Bet suprasti ir suvokti šių dienų gyvenimą reiškia aiškiau išvysti tolesnės raidos kelius ir palengvinti sau darbą naujajai visuomenei sukurti.

Prieš tą būsimąją tarptautinę teisę iškyla eilė naujų didžiulių uždavinių, jau kiek nužymėtų šių dienų teisėje: — sudaryti Europos federaciją; — sukurti iš Tautų Sąjungos universalią organizaciją ir, suteikus jai valstybiškesnių formų, paversti ją pasaulinės vyriausybės organu; — pašalinti karą, kaip priemonę politiniams ginčams spręsti, ir, aprūpinant tarptautinę tvarką bei tautų saugumą, įvykdyti visišką nusiginklavimą, kas yra galima tėsant vieningai tarptautinei teisinei tvarkai ir tarptautinei vykdomajai jėgai; — pagilinti mandatinio valdymo sistemą ir susijusį su ja mažumų apsaugojimą, išplėtus jį visoms kolonialinėms žemėms ir visų pasaulio valstybių mažumoms; — aprūpinti kraustymosi laisvę žemės rutulio ribose, racionaliai išnaudojus visas laisvas ir tinkamas kolonizuoti žemes ne egoistiškais kai-kurių privilegijuotų valstybių sumetimais, bet visų tautų, visos žmonijos interesais; — sukurti tokią tarptautinę ekonominę organizaciją, kuri reguliuotų ūkio apyvartą Pasaulinės Sąjungos ribose, teisingai apsaugodama specialius pramonės, žemės-ūkio, darbo interesus atskirų ekonominių sistemų ribose, ir aprūpintų monopolinės žaliavos paskirstymą. Ir daugelis kitų, taip pat svarbių ir taip pat išspręstinų uždavinių iškyla prieš būsimąją tarptautinę teisę.

Mano kursas ketina aprėpti visą tarptautinės teisės sritį, išeinant iš vieningos juridinės koncepcijos, ir išdėstyti tarptautinės teisės turinį, pradedant nuo Pasaulinės Sąjungos bendros

konstitucijos ir tarptautinio valdymo formų iki pat normų, reguliuojančių atskirų asmenų ekonominius ir privačiai-teisinius tarptautinius santykius. Tuo tarpu dar yra galima vienu pradėjimu apžvelgti visas tarptautinės teisės turinys. Netrukus tai bus nebeįmanoma vienam žmogui atlikti.

Pirmame mano kurso tome, po trumpo bendrojo įvado, aš išdėstau konstitucinę Pasaulinės Sąjungos santvarką: rezervuotos tos Sąjungos narių teisės, tarptautinės valdžios organizacija ir pagrindinės jos funkcijos (be administracinių ir teisminių funkcijų, kurios turi būti išdėstytos kitame iš eilės kurso tome).

Kadangi Pasaulinė Sąjunga yra ne vienoda valstybių sistema, bet labai sudėtinga tvarka, kur kiekviena valstybė turi savo atskirą būklę, savo atskirų teisių ir pareigų, aš radau reikalinga duoti knygos gale, priedėlyje, kiekvienos valstybės partikuliarinės juridinės būklės bendroje Sąjungoje bendrą apžvalgą, ir ne tiktai valstybių, bet ir visų sričių, turinčių atskirą tarptautinį statutą, ir visų kolonialinių kraštų, kuriuose aiškiai ir griežtai pasireiškia savarankiškumo siekimas. Tos apžvalgos uždavinys — padėti orientuotis šių dienų tarptautinėse politinėse problemose. Turėdamas trumpiau išdėstyti knygoj tą dalyką, duodu užtat smulkesnių nurodymų į naujausią literatūrą, kur kiekvienas, susidomėjęs, ras plačiai išdėstytas politines ir tarptautines problemas, liečiančias kiekvieną valstybę ir kiekvieną kraštą skyrium.

Baigdamas, laikau malonia pareiga išreikšti savo padėką, — visų pirma Vytauto Didžiojo Universiteto Teisių Fakultetui, suteikusiam lėšų mano kursui išspausdinti, o taip pat kalbininkui B. Sereiskiui, prof. Jablonskio mokiniui, apvilkusiam taisyklinga lietuvių kalba šį veikalą, Užsienių Reikalų Ministerijos tarnautojams, maloniai teikusiems man spausdintinės medžiagos ir oficialinių leidinių, p. J. Robinzonui, mielai leidusiam man laisvai naudotis savo rūpestingai parinkta tarptautine-teisine biblioteka, ir Teisių Fakulteto spausdinių redaktoriui prof. A. Janulaičiui už naudingus nurodymus bespausdinant mano knygą.

Kaunas, 1931. II. 23. *A. Jaščenka.*

Pirmoji dalis

Įvadas

PIRMOJI DALIS

ĮVADAS.

I. Tarptautinės teisės sąvoka.

§ 1. Teisės sąvoka.

Teisė yra junginys privalomų (imperatyvinių) ir teikiančių (atributyvinių) priverstinių normų, reguliuojančių žmonių savitarpio santykius ir apskritai žmonių elgesį visuomenėje.

Socialinės normos stengiasi sudaryti žmonių visuomenės gyvenime pusiausvyrą tarp atskirų asmenų ar grupių privačių reikalų ir bendros visos visuomenės gerovės. Visuomenė, kaip organiškasis vienetas, sudarytas iš atskirų individų, kurių kiekvienas turi savų atskirų asmens tikslų ir reikalų, gali gyventi ir plėstis tik todėl, kad visuomenės gyvenimo pagrinde glūdi visuomenės solidarumo įstatymas: tarp atskirų asmenų privačių reikalų ir visos visuomenės gerovės yra savitarpio priklausomybė (interdependance).

Tokia savitarpio priklausomybė charakterizuoja sveikos, normaliai tarpstančios visuomenės būseną. Bet, žinoma, galimas yra privačių egoistinių reikalų siekimas bendros gerovės nenaudai ir galimas yra toks bendros gerovės atsiekimas, kuris nesiskaito su atskirų asmenų gerove ir reikalais. Tai bus nesveika visuomenė, pasmerkta nykti. Dėl tos priežasties sociologiškas visuomenės solidarumo įstatymas gauna imperatyvinio (etinio) pobūdžio: reikia stengtis įvesti į visuomenės gyvenimą sanveiką ir individualinės bei socialinės naudos pusiausvyrą.

Žinoma, iš tikrųjų socialinės normos ne visada sudaro šitą pusiausvyrą ir privačių kolektyvinių reikalų savitarpiškumą. Tat visada yra žalinga visuomenei, bet kadangi solidarumas yra visuomenės gyvenimo įstatymas, tai šita pusiausvyra paprastai savaime įvyksta; kitaip — žmonija negalėtų tarpti ir socialinis

žmonių gyvenimas nustotų buvęs. Uždavinys sudaryti tokią pusiausvyrą tenka įvairių rūšių elgimosi normoms, etinėms normoms, plačia to žodžio prasme, kurių viena rūšis yra t e i s ė.

Teisės ir dorovės sritys glaudžiai yra savo tarpe susijusios. Teisė tėra p r i v e r s t i n i s dorovės minimumas. Dorovingos normos yra nukreiptos į laisvąją valią ir žmonių sąžinę; tuo tarpu juridinės normos, reguliuojančios žmonių elgimąsi visuomenėje, gali būti bendru visuomenės narių susitarimu privalomos panaudojant išorės jėgą.

Šičia, vadinasi, išorės priverstinume, reiškiasi juridinių ir kitų socialinių normų rūšies skirtumas. Juridinių normų peržengimas sukelia bendrojo gyvenimo arba jo organų reakciją, dėl kurios arba peržengtoji teisė priverstinai atstatoma arba teisės normos peržengėlis yra baudžiamas.

Šita prasme teisė yra socialinės jėgos padarinys ar, kitaip sakant, politinės valdžios padarinys. Politinės valdžios sąvokos analizė bus duota vėliau. Čia pasitenkinsim nurodę, kad politinė valdžia yra kolektyvus psichinis kompleksas, susidaręs tam tikroje visuomenės grupėje todėl, kad dominuojanti visuomenės dalis turi tam tikrų idejų ar sprendimų .

Teisė, kaip socialinis reiškinys, yra vieninga, viena (o ne dvi ar trys: pozityvinė, prigimtinė, protaujamoji). Nereikia pozityvinei teisei priešais statyti p r i g i m t i n ė teisė.

„Prigimtinės", „protaujamosios" arba „dorovingosios" teisės problema yra nereikalinga, nes jei šita prigimtinė teisė egzistuoja, tai tiksliai pažinti jos turinys tegalima tada, jei ji sąmoningai yra bendruomenės didžiosios narių masės juntama ir pripažįstama; bei jei yra iš tikrųjų toks sąmoningas jutimas, tai jo turinys bus jau nebe „prigimtinė" teisė, bet pozityvinė, kuri reiškiasi papročiais ir įstatymais. O jeigu prigimtine teise vadinsime tą, kurią šita prasme supranta kuris - nors atskiras asmuo, išvedąs tą teisę protaudamas, tai tokia teisė neturi autoritetingos reikšmės, kadangi joks atskiras asmuo negauna antgamtinio įgaliojimo proto ir gamtos dėsniams skelbti. Tai tėra atskirų žmonių asmens nuomonė, su kuria galima nesutikti, ir kuri savo rėžtu priešinasi kitų asmenų nuomonėms. Todėl prigimtinė teisė kad ir egzistuoja nepareidama nuo pozityvinės teisės, tačiau tiksliai, ieškant bendros reikšmės, pažinti jos ne-

galima; bet jeigu ji gyva didžiosios visuomenės dalies sąmonėje, tai ji sutampa su pozityvine teise.

Prigimtinės teisės vardu dažnai teikiama tik teisės kritika, gimstanti naujoji teisė arba revoliucijos sąjūdis kurios-nors visuomenės tarpe prieš senąją teisę.

Kadangi esamoji teisė tėra tik ekonominių ir apskritai socialinių santykių forma, tai iš esmės pozityvinė teisė yra natūrali; ji organiškai išauga iš socialinių faktų ir tuos faktus turi iš tikrųjų atitikti. Šituo atžvilgiu ji atitinka šių laikų santykių prigimimą. Keičiant socialinio gyvenimo turinį, kinta ir teisės normos. Nekintančios ir amžinos prigimtinės teisės negali būti, kadangi nekintanti teisė nėra natūrali.

Mes čia nekelsime be galo ginčijamo teisės filosofijoje prigimtinės teisės dalyko.

Prigimtinė teisė filosofijos teisių sistemų istorijoje yra suprantama labai įvairiai ir kištis į to dalyko sprendimą reikštų išeiti už „Pagrindinių pradmenų" ribų.

Mūsų uždavinys yra išdėstyti pozityvinę, vadinasi, tikrai egzistuojančią, tikrai vartojamą teisę. Galima, žinoma, duoti įvairių pamatų tos veikiančios teisės normoms: vienos normos galima laikyti pagrįstas savaimingu žmogaus steigimu, kitos — laikyti išsirutuliuojančias iš dalykų prigimimo ir tuo pagrindu skelbti jas prigimtinėmis. Mūsų uždaviniui svarbu tėra viena: ar tos normos iš tikrųjų veikia, ar praktikoje joms pripažįstama ar nepripažįstama privalomoji galia.

Todėl prigimtinės teisės problema yra arba bergždžia, jei tat yra tik pozityvinės teisės dalis, arba išeina už mūsų uždavinio ribų, jei tat nėra pozityvinė, t. y. veikiančioji teisė.

Teisės normos priverstinės. Tas priverstinumas reikia suprasti ta prasme, kad tų normų vykdymas yra garantuotas vienos iš sankcijų rūšių, atstatomųjų arba represyvinių, t. y., kad šalia jų glūdi galimas potencionalinis priverstinumas.

Tasai priverstinumas gali eiti arba 1) iš kiekvieno visuomenės nario, savaimingai ginančio savo teisę arba savaimingai siekiančio, kad sulaužyta teisė būtų atstatyta savigalbos teisės pagrindais (tos savigalbos teisės vaidmuo ypačiai pažymėtinas primityviose visuomenėse) arba 2) iš politinės grupės organų, daugiau ar mažiau monopolizuojančių priverstinumo teisę.

Tikrai neginčijamos galios teisės normoms teduoda šita visuomeninė priverstinumo monopolizacija.

Turint galvoje priverstinumo ir valdžios įvykdymą žmonių savitarpio teisių santykiuose, galima skirti viešoji ir privatinė teisė.

Viešoji yra tokia teisė, kuri suriša turinčią viešpataujamąją valdžią bendruomenę su valdomaisiais priklausomais asmenimis. O privatinė teisė suriša asmenis jų savitarpio santykiuose, neturint galvoj jų viešpataujamosios teisės vykdymo. Viešojoj teisėj priverstinumą vykdo kurios-nors politinės grupės organai. Privatinėje teisėje privatūs asmens, kaip teisės subjektai, neturi savaimingos priverstinumo teisės kitų asmenų atžvilgiu. Ten, kur leidžiamas privatus priverstinumas (atskiro asmens) savigalbos tvarka, ten šitas asmuo vykdo viešosios teisės viešpatavimo funkciją, ir ten nyksta viešosios ir privatinės teisės skirtumas ir jos susyja į vieną teisės sritį. Viešoji teisė nustato, kaip ir kas sudaro naujų teisės normų ir kaip ir kam priklauso visuomenės (monopolizuota) priverčiamoji valdžia spręsti ginčams tarp atskirų privačių asmenų ar spręsti įvairiems bendriems uždaviniams, įvairiems bendriems reikalams. Privatinė teisė nustato, remiantis kuriais anksčiau nustatytais juridiniais prileidimais atsiranda atskirų asmenų teisių ir prievolių savitarpio santykiuose, ir kuria forma, o taip pat kuriomis įspėjamomis sąlygomis gali būti keičiamos ar atšaukiamos šitos teisės ir prievolės atskirų asmenų laisva valia.

Dabartiniu laiku žmonių draugija suskaldyta visa eile politinių grupių, „valstybių", monopolizuojančių savo ribose betkurį priverstinumą ir tuo būdu sudarytų viešosios teisės pagrindais. Bet kadangi šitos valstybės nuolat bendrauja savo tarpe ir kadangi šitas bendravimas, dėl bendro principo *ubi societas, ibi jus,* įvyksta laikantis tam tikrų elgimosi normų, tai reikia pripažinti platesnės, nei valstybinės, teisės — vadinamosios tarptautinės teisės buvimas.

Šita teisė nėra atskiros valstybės teisė. Valstybė kitų valstybių ir jų pavaldinių atžvilgiu neturi, už savo ribų, priverčiamosios galios, ir todėl jos santykiai su kitomis valstybėmis turi būti reguliuojami ne jos pačios teisės, bet tam tikros teisės, kurios prigimimas kaip tik teks mums nustatyti.

§ 2. Tarptautinės teisės apibrėžimas.

B. Moore, I p. 1—9. Cobbett, I p. 1—14. Kaltenborn. Kritik des Völkerrechts. 1847. A. Lasson. Prinzip und Zukunft des Völkerrechts. 1871. Fricker. Das Problem des Völkerrechts (Zeit. f. d. ges. Staatsw. 1872, p. 90 s., 347 s.; 1878 p. 368 s.) Triepel Völkerrecht und Landesrecht. 1899 p. 27—103. E. Root. The sanction of international law (AIIL, 1908 v. 2 p. 451—7; Proc. Am. Soc. of int. Law 1908 p. 14 s.). Bruno Schmidt. Über die Völkerrechtliche clausula rebus sic stantibus. 1907 (226 p.). Lucas. Staatsrechtlicher und völkerrechtlicher Zwang (Festgabe f. Güterbock. 1910). E. Kaufmann. Das Wesen des Völkerrechts und die clausula rebus sic stantibus. 1911 (243 p.). A. P. Higgins. The binding force of intern. law. 1912 (48 p.). Bar. Grundlage und Kodifikation des Völkerrechts (Arch. f. Rechts u. W.-phil. 1912 p. 145). Catellani. I carateri specifici della società internazionale e del diritto intern. (Riv. D. I. 1915 p. 343 s.). Schoen. Zur Lehre von den Grundlagen des Völkerrechts (Arch. f. Rechts u. W. ph. 1915 Nr. 3). M. Smith. Nature and future of intern. law. (Am. Pol. Sc. Rev. 1918, v. 12, p. 2). Salvioli. Alcuni concetti generali del diritto intern. 1919. Kelsen. Das Problem der Souveränität und die Theorie des Völkerrechts. 1920 (330 p.) 2 Aufl. 1928. H. Gomperz. Die Idee der überstaatlichen Rechtsordnung. 1920. Wenzel. Juristische Grundprobleme. 1920. Affolter. Recht über Staaten (Arch. f. R. u. W. ph. 1921. v. 14). Duguit. Traité de droit constitutionnel, v. I (1921) p. 550—564, Salvioli. Studi sui caratteri dell' ordinamento giuridico internazionale. 1922 (Riv. D. I. 192½ p. 20 s.). Rapisardi-Mirabelli. I limiti d'obligatorietà delle norme giuridiche internazionali. Auto-limitazioni. 1922 * A. Verdross. Die Einheit der rechtlichen Weltbildes auf Grundlage der Völkerrechtsverfassung. 1923 (183 p.). Ph. Marshall Brown. International Society. Its nature and interests. N. Y. 1923 (173 p.). N. Soedergvist. La double conception de droit international et le caractère intern. du droit. dit intern. privé (RDILC 1923 p. 41). Th. Niemeyer. Völkerrecht. 1923 (168 p.). R. Pound. Philosophical theory and intern. law (Bibl. Visseriana v. I. 1923. p. 71—90). I. Kunz. Völkerrechtswissenschaft und reine Rechtslehre. 1923 (86 p.). — On the theoretical basis of intern. law (Trans. of the Grotius Soc. v. 10, 1925, p. 115—142), — La primauté du droit des gens (RDILC. 1925 p. 556—598). — Zur Hypothesis von Primat des Völkerrechts (RDISD 1927 p. 3—15). J. Kosters. Les fondements du droit des gens. La Haye. 1925 (275 p.) (Bibl. Visseriana v. 4). Ypatingai p. 200—275. A. V. Lundstedt. Superstition or rationality in action for peace. Arguments against founding a World peace on the common sense of justice. L. 1925 (239 p.). Jus naturae et gentium. Eine Umfrage (ZIR 1925 (v. 34) p. 113—189. H. Kraus. Gedanken über Staatsethos im internationalen Verkehr. 1925 (206 p.). — La morale internationale (ADI Rec C. v. 16 (1928) p. 389—539). Sander. Das Wesen der „Völkerrecht" genannten gesellschaftlichen Gebilde (Z. f. d. ges. Staatsw. 1926 p. 80 s.).* A. Verdross. Die Verfassung der Völkerrechtsgemeinschaft. 1926. — Le fondement du droit international (ADI Rec. C. v. 16 (1928) p. 251—321. W. Burckhardt. Die Organisation der Rechtsgemeinschaft (d. Privatrecht, d. Staatsrecht und d. Volkerrechts). Basel. 1927 p. 353—417. (Neigia pozityvinės tarptautinės teisės egzistavimą). * J. L. Brierly. The Law of Nations. An introduction to the international law of peace. Oxf. 1928 (228 p.). Ypatingai p. 1—55. * Spiropoulos. Le fondement du droit intern. (RDI. 1929 p. 97—130). J. Brierly. Le fondement du caractère obligatoire du droit international (ADI. Rec. c. v. 23 (1929)

p. 467—552). * B r u n s. Völkerrecht als Rechtsordnung. 1929 (Zeitschr. f. ausl. öf. Recht u. Völkerrecht. v. I). * W a l z. Wesen des Völkerrechts und Kritik der Völkerrechtsleugner. 1930 (274 p.).

Tarptautinė teisė yra antvalstybinė (universalinė, pasaulinė, žmonijos) teisė, reguliuojanti tarptautinius, t. y. išeinančius už atskiros valstybės ribų, santykius.

Tarptautinė teisė reguliuoja: a) bendrą žmonijos, kaip valdžios organizuoto vieneto, gyvenimą, b) valstybių savitarpio santykius, kaip laisvųjų Tarptautinio Bendravimo narių, c) valstybių santykius su sąjungomis ir asmenimis, esančiais už jų išimtinės kompetencijos ir d) fizinių ir juridinių asmenų savitarpio santykius, kiek tie santykiai kuriuo-nors savo elementu išeina už vienos valstybės normų veikimo ribų, t. y. kada tuos santykius paliečia konkuruojamasis kelių valstybių normų veikimas, ir kiek kyla klausimas dėl kelių valstybės teisių kompetencijos išskirstymo.

Šitas tarptautinės teisės apibrėžimas, visas paimtas, teliečia tik naujausią žmonijos istorijos laikotarpį. Jo turi būti pažymėti du pagrindiniai elementai: 1) tarptautinė teisė yra antvalstybinė, valdanti atskiras valstybes teisė ir 2) tarptautinė teisė reguliuoja ne tik valstybių santykius, bet ir įvairių tarptautinio pobūdžio rūšių teisės santykius.

Tarptautinė teisė reguliuoja teisės santykius, išeinančius tiktai už valstybės teisės veikimo ribų. Bet-kuris teisės santykis su tarptautiniais elementais, jei jis net yra betarpiškai reguliuojamas kurios-nors grynai valstybinės teisės normomis, įeina į tarptautinės teisės sritį, kiek į šitą teisės santykį pretenduoja keletas valstybės teisių ir kiek jų kompetencijos suskirstymas ir ribų išvedimas jų tarpe gali būti įvykdytas tik antvalstybinės teisės normomis.

Tarptautinė teisė reguliuoja ne tik pasaulinę tvarką ir ne tik valstybių, kaip valdžios laikytojų, savitarpio santykius, bet ir valstybių, kaip privatinės teisės subjektų, santykius, o taip pat juridinę atskiro žmogaus ir juridinių asmenų būklę tarptautinėje praktikoje.

Įprastas tarptautinės teisės apibrėžimas, kaip tarpvalstybinės teisės, neišsemia viso tarptautinės teisės turinio ir teliečia tik jos dalį. Už jos ribų lieka: 1) normos, nustatančios juridinę Pasaulinės Sąjungos organizaciją, kaip vienetą, ir 2) įvairios

tarptautinių teisės santykių rūšys, kur teisės subjektais eina ir ne valstybės.

Kyla klausimas, ar tarptautinė teisė yra viešoji ar privatinė teisė.

Reikia pripažinti, kad joje dar nėra įvykusi tiksli viešųjų ir privačių normų diferenciacija. Priverstinumas tarptautinės teisės srityje įvykdomas dar, daugiausia, atskirų valstybių savigalbos tvarka, kur atskira valstybė, vykdydama priverstinumo funkcijas, vykdo viešąją teisinę viešpatavimo funkciją.

Valstybės dažnai praktikoje žiūrį į save tarptautiniame gyvenime kaip į privatinės teisės subjektus, sudarančius su kitomis valstybėmis privatinės teisės savitarpio santykius. Tarptautinės teisės teorijoje šita pažiūra įprasta.

Bet valstybės yra tuo pačiu metu valdingos Pasaulinės Sąjungos nariai, kurios bendros organizacijos jos yra dalyviai, sudarą bendrą tarptautinę valdžią. Pasaulinė Sąjunga tolydžio stengiasi pasidaryti išimtinai viešosios teisės sąjunga.

§ 3. Tarptautinės teisės pagrindas.

Literatūra nurodyta aukščiau psl. 5.

Šių laikų tarptautinė teisė yra teisė, kurianti bendrąją žmonijos teisės tvarką. Ji įpareigoja, ji susieja tarptautinių santykių subjektų valią. Kiekviena teisės tvarka yra priverstinė, t. y. valdžios tvarka. Ten kur nėra bendros valdžios, kur tėra absoliučiai nepriklausomų būtybių gyvenimas, ten dar nėra bendrų juridinių normų. Šių laikų tarptautinės teisės pagrinde glūdi tarptautinė v a l d ž i a: atskira valstybė negali savivališkai atsisakyti nuo savo tarptautinių pasižadėjimų ar peržengti kitų valstybių teises; ji negali savivališkai keisti ar atšaukti veikiančių tarptautinės teisės normų, — šitos normos tebeveikia toliau prieš jos valią.

Tarptautinės valdžios pagrindas yra tarptautinė vadovaujamoji j ė g a, t. y. vyraujančios žmonijos dalies jėga. O tarptautinė vadovaujamoji jėga yra ne kas kita, kaip Tarptautinio Bendravimo vadovaujamosios dalies pripažinimas ir valia, arba, kitaip sakant, b e n d r a s i s p r i p a ž i n i m a s i r b e n d r o j i v a l i a.

Tarptautinė teisė kyla iš s o c i a l i n i ų i r e k o n o m i n i ų visuomenės gyvenimo sąlygų, sudarančių tautų savitarpio

santykius, tas tautas suartinančių ir jungiančių. Tasai faktiškas tarptautinis solidarumas kelia bendrą žmonijos įsitikinimą dėl būtinumo tam tikrų normų, reguliuojančių tarptautinius santykius, kelia tų normų pripažinimą ir valios pastangas suteikti toms normoms tikros, priverčiamos galios.

Tarptautinė teisė, kaip ir kiekviena teisė, remiasi socialiniu, daugiausia ekonominiu būtinumu ir kylančia iš to būtinumo žmonių teisine sąmone, t. y. žmonių įsitikinimu dėl tam tikrų normų reikalingumo, jų valia vykdyti tas normas ir jų pripažinimu tų normų priverstinumo.

Bendruoju pripažinimu, kaip tarptautinės teisės normų privalomumo pagrindu, nuolat remiasi ir įvairūs kodifikuojamieji tarptautinės teisės aktai[1]).

Tiesa, šičia kaip kad ir pats savaime iškyla suprantamas dėsnis (jei ne tautologija): veikiančios normos yra tos, kurios viešai yra tokiomis pripažintos. Tačiau bendro pripažinimo supratimas reikalauja papildomų aiškinimų. Bendras pripažinimas nėra v i e n o b a l s o pripažinimas; toks beveik niekad negali būti. Negalima užmiršti, kad teisės pagrinde glūdi amžina k o v a d ė l t e i s ė s ir teisė tėra kovojančių socialinių jėgų santykių rezultatas.

Bendras pripažinimas ir bendra valia, glūdį tarptautinės teisės pagrinde, nėra visų valstybių vieno balso laisvas pripažinimas. Tai tėra tik paties Tarptautinio Bendravimo pripažinimas, vadinasi, vyraujančios, vadovaujančios Tarptautinio Bendravimo dalies pripažinimas (ir valia). Pripažinimas numano, kad tam tikros teisės normos yra visuomenės vadovaujančių narių laikomos privalomomis, tiek jiems patiems, tiek ir visiems apskritai. Juridinės reikšmės turi — tarptautinės teisės srityje, kaip ir apskritai viešosios teisės srityje — ne tik pripažinimas, kyląs iš laisvo įsitikinimo, bet ir pripažinimas, išgautas materialinių ar moralinių sąlygų slėgimu. Vyraujanti visuomenės dalis, pripažindama tam tikras normas privalomomis, kartais yra pasiryžusi priversti kitus visuomenės narius pripažinti jų privalomumą. Tie kiti Tarptautinio Bendravimo nariai toli

[1]) „R è g l e s g é n é r a l e m e n t r e c o n n u e s du droit international (art. 7 XII convention de la Haye 1907), qui répondent, en substance, aux principes généralement reconnus". Taip Vokietijos 1919 m. konstitucija (art. 4) ir 1920 — Austrų (art. 9) skelbia privalomu „allgemein anerkannten Regeln des Völkerrechts" ir t. t.

gražu nevisada esti įsitikinę tų normų teisingumu ar pageidavimu. Galima pripažinti sau kaip privalomą ir nepageidaujamą normą.

Pavyzdžiui, Versalės sutarties nutarimai yra ir Antantos valstybių ir Vokietijos pripažįstami privalomais, nors Vokietijos pripažinimas buvo priverstinis ir tebėr jėgos verčiamas, ir nors daugelis tos sutarties nutarimų yra tiek Vokietijos, tiek ir daugelio kitų Tarptautinių Bendravimo narių laikomi neteisingais ir nepageidaujamais.

Teisė yra kuriančios teisę valdžios išreiškimas ir rezultatas. Valdžia yra kolektyviškai psichologiška sintezė, numananti tiek aktingas vienų visuomenės narių valios pastangas sukelti pasidavimą tam tikroms normoms, tiek ir pasyvinį pripažinimą, t. y. kitų narių pasidavimą toms normoms.

Tarptautinė teisė dėl savo reguliuojamojo, normuojamojo ir liepiamojo pobūdžio yra aukštesnė už teisės subjektus, bet ji nėra jų savitarpio teisė. Nors tarptautinės teisės normos labai dažnai iškyla laisvai visų valstybių papročių praktikoj ar sutartiniais autonominių valstybių sutarimais, tačiau, jei tos normos jau yra atsiradusios ir egzistuoja, tai valstybės darosi tų normų atžvilgiu priklausomos ir esti jų valdomos. Tarptautinė teisė, kaip ir kiekviena teisė, yra privaloma ir todėl remiasi „subordinavimu“, atskirų Tarptautinio Bendravimo narių klausymu bendros to Bendravimo valios.

Tarptautinės teisės moksle yra įvairiausių pažiūrų į tarptautinės teisės prigimimą ir pagrindą. Čia galima nurodyti į šią nuomonių gradaciją:

1) Visų pirma teorijos, kurios mato Tarptautiniame valstybių Bendravime tik privačiai-teisinio pobūdžio visuomenę, — tačiau savotišką visuomenę, kadangi ji neturi valdžios organizacijos, nustatančios objektyvinės teisės normas. Valstybės yra teisės subjektai, gyvenantieji bendrą gyvenimą, kaip gyvena asmens privatinės teisės normų veikiami, sudarydami savitarpio sutarimų, pareikšdami reikalavimų, reikalaudami kompensacijų, nusikalsdami ir traukiami tieson. Panašiai kaip privatinės teisės subjektai, valstybės yra lygios savo tarpe prieš teisę.

Tačiau kiekviena privačiai-teisinė visuomenė numano buvimą privalomos visiems tos visuomenės nariams objektyvinės teisės, kurios veikimo ribose tėra galimi privačiai-teisiniai santykiai. Bet kuo paremtos teisės normos, reguliuojančios valsty-

bių savitarpio santykius, jei yra pripažinta, kad tarptautinė visuomenė neturi valdžios organizacijos?

Pirmas atsakymas, kurį yra davę teisininkai, į šitą kardinalinį klausimą, buvo perkėlimas į tarptautinius santykius romėnų teisės principų, kurie vis dėlto buvo formuluojami kaip p r i g i m t i n ė s t e i s ė s principai. Valstybių savitarpio santykiuose veikia prigimtinės teisės normos, t. y. tos teisės, kuri veikia nepareidama nuo žmonių savivališkumo ir atskiro įstatymų leidėjo valios, bet kuri išeina iš paties žmonių prigimimo ir kuri todėl yra savaime aiški žmogaus protui. Iš tikrųjų šitos prigimtinės teisės normos pasirodydavo tėsančios tiktai bendri romėnų teisės principai, kur prigimtinės teisės laikotarpio juristai matė *ratio scripta* (nereikia pamiršti, kad tai buvo kaip tik romėnų teisės recepcijos laikotarpis).

Teoriški prigimtinės teisės teorijų pamatavimai buvo laisvi nevaržomi ir negalėjo sukelti moksliško mąstymo. Bet tikroji tų teorijų galia ir reikšmė buvo kaip tik tame pozityvinės romėnų teisės pritaikyme tapvalstybiniams santykiams.

Daug prigimtinės teisės teorijų išvadų galima priimti ir neprileidus nevaržomo prigimtinės teisės postulato. Šitos išvados gali būti konstatuojamos kaip pozityvinės teisės dėsniai. Tarptautinės teisės principais, normuojančiais privačiai-teisinius tarptautinio bendravimo santykius, gali būti laikomi bendri pozityvinės teisės principai, pripažįstami atskirų valstybių teisėse. Tokių principų iš tikrųjų esama visose Europos kultūringų valstybių teisės sistemose (Faktinai jie yra romėnų teisės principai, tiesiai ar tarpiškai, sąmoningai ar nesąmoningai recipuoti visų Europos ir Amerikos valstybių). Kiek šitie principai pripažinti kiekvienos iš dalyvaujančių Tarptautiniame Bendravime valstybių teise, tiek jie yra pozityviniai, viešai priimti teisės principai. Nėra reikalo jų konstruoti kaip prigimtinės teisės principus, nes kitoje kultūros aplinkoje jie būtų kitokie buvę. Norint juos rasti, reikia kreiptis ne į protą ir ne į dalykų prigimimą, bet į lyginamąjį veikiančių pozityvinių įstatymų leidimų nagrinėjimą.

2) Bet atmetus prigimtinės teisės ideją, kyla klausimas, kuo gi gali būti paremta privalomoji galia normų, reguliuojančių tarptautinius santykius.

Ji gali būti paremta tik suprantant Tarptautinę Sąjungą kaip viešai-teisinę valdingą sąjungą, išdirbančią privalomas tei-

sės normas. Nepripažinimas šito savaime aiškaus dėsnio privertė tarptautinės teisės teorijas klaidžioti įvairiais keisčiausiais pastatymais.

Visų pirma pažymėtini vadinamieji tarptautinės teisės neigėjai (Lasson, Austin, Zorn, Wenzel ir t.t.).

Einant jų pažiūra, Tarptautiniame Bendravime nėra antvalstybinės valdžios, nėra tarptautinio įstatymų leidėjo, kurio valia būtų įstatymas atskiroms valstybėms. Todėl nėra nė tarptautinės teisės. Visos vadinamosios tarptautinės teisės normos įgauna savo juridinę galią tik tada, kada jos yra atskiros valstybės įstatymų leidžiamosios valdžios priimtos ir perdirbtos į valstybės teisės normas. Tarptautinės teisės, tikrąja to žodžio reikšme, nėra; yra tik eilė „išorės" valstybių teisių, (skiriamų tarptautiniams santykiams), kurių turinys gali būti daugiau ar mažiau vienodas.

Tačiau šita pažiūra tiek prieštarauja tikrajai tarptautinio gyvenimo praktikai, kad pasilieka tik grynai teorišku pastatymu, į kurį neverta nė kreipti dėmesio.

3) Kai-kurie teoretikai (pav., Listas, Hačekas) mėgino pastatyti tarptautinę teisę „draugiškojo" (genossenschaftlichen) koordinacijos, sutarimo principo pagrindais. Tarptautinė teisė, jų nuomone, yra sudaroma nepriklausomų valstybių, nepripažįstančių aukščiau savęs griežtos valios. Bendra valstybių valia, kiek ji yra išreiškiama šioje teisėje, tėra ne kas kita, kaip visų atskirų valstybių, draugė suimtų, valia; todėl bendrai sutariant valstybėms, reikalaujamas visų valstybių vieno balso sutikimas.

Bet šios teorijos negali atsakyti į būtinai kylantį klausimą, kodėl norma, dėl kurios valstybė yra davusi savo sutikimą, gali būti šiai valstybei privaloma ir tada, jeigu valstybė ilgainiui pasisakys nebesutinkanti su ja: kodėl sutikimas, kartą išreikštas, negali būti kiekvienu momentu atsiimtas.

Tose teorijose pamirštama: 1) kad pozityvinės tarptautinės teisės normos yra susidariusios daugiausia papročių keliu, ir kad jos, jau atsiradusios, laikomos yra privalomomis ir valstybėms, jų sudaryme nedalyvavusioms (pav., naujai atsirandančioms valstybėms); 2) kad sutikimas tarptautinėje praktikoje suprantamas yra ne tiktai laisvo pripažinimo prasme, kaip tat yra įprasta civilinėje praktikoje, bet ir dažnai jėga priver-

čiamojo klausymo prasme. Tarptautinėje pozityvinėje teisėje ne tiek yra reikalingas valstybių vieno balso laisvas sutikimas, kiek jų bendras pripažinimas, jų klausymas tam tikrų principų, kuriuos vyraujanti Pasaulinės Sąjungos dalis pripažįsta privalomais. Tas pripažinimas dažnai negali būti valstybių laisvai atmestas.

4) Jellinek'as buvo padaręs savotišką mėginimą pagilinti tos draugiškosios koordinacijos sąvoką priėmus valstybių savivaržos teoriją.

Valstybė, jo nuomone, nežino aukštesnės sau valdžios. Ji teoriškai visiškai yra laisva ir suvereni reikšdama savo valią. Bet dėl įvairių sąlygų, ji gali pati save suvaržyti, pati save įpareigoti. Žinoma, kiekviena valstybė, laisvai suvaržydama save, gali sava valia ir atpalaiduoti save nuo tų suvaržymų. Tačiau normos, kurios yra pripažintos privalomomis bendra valstybių savivarža, net ir atsisakius atskirai valstybei, egzistuoja, kaip egzistavusios, ir tebegalioja kitoms suvaržiusioms save valstybėms. Šitas laisvas valstybių atsisakymas nuo jų laisvai užsidėtųjų sau suvaržymų turi dažniausiai tik teorinės reikšmės, nes tos priežastys, kurios kartą yra privertusios valstybę suvaržyti save, tebeveikia ir toliau, palaikydamos ir net pagilindamos tą savivaržą.

Svarbiausias prieštaravimas tai teorijai yra toks, kad tas, kurs laisvas yra save suvaržyti ir kartu visada laisvas yra vėl atsisakyti nuo to varžomojo pasižadėjimo, bendrai niekeno nėra įpareigotas, teatsakydamas tiktai pats prieš save.

Tačiau Jellinek'o savivaržos teorijoje yra visiškai tikra pažiūra į viešosios teisės prigimimą apskritai (ta pažiūra yra Jellinek'o neteisingai pritaikyta tiktai atskirai Tarptautinio Bendravimo valstybei).

Įstatymų davėjui, t. y. tam organui arba tai grupei, kuri kuria teisę, negali būti esančių už jo valios juridinių pareigų (jeigu tiktai nepripažinti buvimo kažkokios prigimtinės teisės, egzistuojančios nepareinant nuo žmonių valios ir aiškiausiai visiems neginčijamos). Teisė yra valdžios kuriama. Kiekvienos grupės (ar tai bus atskira valstybė vidujine savo tvarka arba visas Tarptautinis Bendravimas), taigi, kiekvienos grupės įstatymų leidžiamoji valdžia yra teisės šaltinis, ir todėl ta valdžia negali būti kokių išorinių juridinių apribojimų varžoma. Kiek-

vienas įstatymas, kuris yra įstatymų leidžiamojo organo išleistas, yra to organo kūrinys, kurį jis gali visada pakeisti. Tą įstatymų leidimą kitaip negalima kvalifikuoti, kaip tiktai savivarža. Tarptautinės teisės normos yra valstybių kuriamos (laisvu arba priverstiniu) sutarimu. Valstybės drauge suimtos yra tarptautiniai teisės normų kūrėjai. Tos teisės normos, jų priimamos, yra jų laisvės apribojimai, kaip ir kiekvienos normos. Tie apribojimai yra savivaržos apribojimai.

Tiesa, savivaržos sąvoka turi liesti valstybių junginį, t. y. visą tą organą, kuris kuria teisę. Tiesiogine prasme pats save apriboja įstatymų leidžiamasis organas, o ne atskiri jo nariai; dėl jų tegali būti kalbama apie netiesioginę savivaržą (ir tiktai dėl tam tikros šio organo dalies). Dėl įstatymų leidžiamojo organo mažumos, dėl atskirų jo narių, nesutinkančių su įstatymu, galima kalbėti ne apie savivaržą, bet tiktai apie priverstinį apribojimą. Apriboja pati save tiktai įstatymų leidžiamojo organo dauguma.

5) Jellineko teorija, kuri kalba apie tarptautinės teisės normas, kaip apie valstybių savivaržą, yra teisinga, jeigu ji pritaikoma ne kiekvienai atskirai valstybei, o visai Pasaulinei Sąjungai.

Tolesnį griežtą žingsnį (turėjusį didžios reikšmės naujausių tarptautinės teisės teorijų raidai) šia linkme nužengė T r i e p e l'i s[1]).

Tripelio nuomone, kiekviena teisė numano viešpataujančią valią, pranešančią atskirų subjektų valią; tarptautinės teisės normos taip pat yra tam tikros viešpataujančios valios nustatytos; ši viešpataujanti valia yra bendra kelių (daugelio arba visų) valstybių valia; ši valia, kad ir yra gaunama susijungus privačioms valstybinėms valioms tam tikro sutarimo (Vereinbarung) keliu arba konkliudentinių veiksmų keliu, bet tai yra valia atskira ir nepareinama nuo kiekvieno iš tokio sutarimo dalyvių privačios valios.

Ši visai teisinga Triepelio mintis pasidaro nebeaiški, kai jis

[1]) Triepelio teorija, kuri remiasi B i n d i n g o tyrinėjimais („Die Gründung des norddeutschen Bundes" rinkinyje Festgabe für Windscheid 1889) ir K u n t z e („Die Gesamtakt" rinkinyje Festgabe für O. Müller 1892), buvo priimta, su kai-kuriais pakeitimais, daugelio internacionalistų — P. Heilborn, Anzilotti, Cavaglieri, Diena, Perassi ir kitų.

ima tvirtinti, jog suvereni atskirų valstybių valia tiek tegali būti tarptautinės teisės normų surišta, kiek ji pripažįsta jų privalomumą. Iš čia Triepelis išveda teisinių sistemų dualizmo buvimą: tarptautinė teisė ir vidujinė valstybinė teisė yra du visiškai skirtini teisiniai kompleksai, dėl normuojamųjų gyvenimo santykių ir juridinių šaltinių skirtumo.

Jellinekas savo kritikoje dėl Triepelio teorijos įdėjo du visiškai teisingus pastebėjimus: 1) arba ta jungtinė viešpataujamoji valia (Gemeinwille), apie kurią kalba Triepelis, yra *civitas maxima* valia, — ką, tačiau, Triepelis niegia, — arba tai yra kiekvienos atskiros valstybės valia, kaip mano Jellinekas; 2) iš kur atsiranda juridinis sutarimų privalomumas? Jeigu taisyklė: *pacta sunt servanda* yra objektyvinė tarptautinės teisės norma, tai labai aišku, jog ji egzistuoja dar p r i e š sutariant, p r i e š patį sutarimą.

Kad Triepelio teorija pasidarytų visai adekvatinė tarptautinei praktikai, ji turi būti išplėsta dviem linkmėm: 1) turi būti išaiškinta, kuo remiasi privaloma tarptautinio sutarimo galia, 2) bendra valstybių valia (Gemeinwille) yra ne visų sutariančiųjų valstybių vieno balso valia, bet sutariančiųjų valstybių v y r a u j a n č i o s d a l i e s arba viso Tarptautinio Bendravimo valia. Tarptautinėje teisėje juridinės reikšmės turi ne tiktai laisvas atskirų valstybių sutarimas, bet ir pripažinimas, kuris jėga yra iš jų gautas. Todėl nėra tarptautinės ir valstybinės teisių dualizmo, o tėra tiktai tarptautinės teisės primatas.

6) Tolesnį žingsnį šių dienų tarptautinės teisės teorijų plėtotėj nužengė vadinamasis „g r y n o s i o s t e i s ė s“ V i e n o s m o k s l a s. Kelsenas sukūrė savotišką „grynosios teisės“ teoriją. Ši teorija buvo priimta Anzilotti (Cours de droit intern. 1929, p. 43—45). Ypač talentingai pritaikant ją tarptautinei teisei ji buvo išplėsta Verdross'o.

Einant ta teorija teisės norma pareina ne nuo sudarančios ją valios, bet nuo kitos normos, iš kurios ji įgauna savo juridinę galią. Viena norma nustato, kaip kita norma turi būti sudaryta. Vienos juridinės normos galiojimas remiasi kaip tik norma, kuri reguliuoja jos atsiradimą: viena norma galioja, jeigu ji yra atsiradusi atitikdama tą, kuri yra jai aukštesnė norma. Visa teisė yra vieninga sistema („monistinė teisės teorija“), kuri remiasi galų gale kažkokia pagrindine norma

(Urnorm), nustatančia visas kitas normas, ir kuri nepareina pati nuo kurių-nors kitų normų. Bazuojant visą teisės sistemą ant pagrindinės normos, šita teorija gali būti pavadinta normatyvine teisės teorija arba „grynosios teisės" teorija, nes ji atmeta bet-kuriuos užjuridinius teisės pagrindus (valią, pripažinimą ir t.t.). Teisė yra tos teorijos bazuojama ant teisės, ant objektyvinės, savaime egzistuojančios teisės normos.

Tačiau ši pagrindinė norma tėra tiktai spėliojimas, mokslo hipotezė, garantuojanti teisės sistemos vieningumą. Ji turi gryniausios fikcijos, scholastiško prasimanymo, laisvo tvirtinimo pobūdį. Tačiau einant Verdross'u — ta norma turi tendencijos pavirsti senąja prigimtinės teisės ideja, prileidžiant absoliutinį teisingumą ir kažkurią idealinę sferą, kurios principai egzistuoja lyg matematinės tiesos, visiškai nepareidami nuo to fakto, kad jie yra žmogaus pažįstami ir pripažįstami (Fondement de droit intern. p. 285).

Visa sistema tarptautinės teisės, viešpataujančios kiekvienai valstybinei teisei (Verdross'o „tarptautinės teisės primatas") remiasi pagrindine norma „pacta sunt servanda". Tačiau šisai taisyklės pacta sunt servanda pripažinimas, kaip pagrindinės normos, ant kurios bazuojama visa tarptautinės teisės sistema, sukelia prieš save svarbių, tiek teorinių, tiek ir praktiškų prieštaravimų eilę.

Visų pirmiausia, įterpti visas tarptautinės teisės turinys į sutartį tegalima tiktai laisvai nevaržomai ir kebliai konstruojant kaip sutartį tokius juridinius faktus, kur, tikrai sakant, jokios sutarties nėra. Kadangi svarbus tarptautinės teisės šaltinis yra paprotys, tai tenka aiškinti jis, kaip „tylimąją" sutartį; bet toksai aiškinimas jokiu būdu negali būti pripažintas teisingu. Paprotys atsiranda ne todėl, kad numanomas yra kitos šalies sutikimas, bet tiktai todėl, kad kas-nors yra pritaikoma praktikoje juntant jo privalomumą. Valstybė, veikdama pagal kurią-nors normą jaučiasi esanti surišta bendra objektyvine norma, o ne tylimai-numanomu kitų valstybių sutikimu. Net, kada naujai atsiranda valstybė, tarptautinė teisė veikia jai automatiškai, be bet-kurio numanomojo pakto, ir net prieš jos valią.

Taip pat ir bendrai tarptautinės teisės normos galioja ir yra privalomos ir tai Pasaulinės Sąjungos daliai, kuri kad ir nesutinka su jomis, bet turi klausyti dominuojančios Pasaulinės

Sąjungos dalies valios. Vargu bau šiuo atveju galima kalbėti apie tylimąją sutartį tarp šių dviejų Sąjungos dalių.

Prieš suteikimą normai pacta sunt servanda universalinio ir pagrindinio pobūdžio atsiranda tolesnių teorinių prieštaravimų eilė.

Kodėl paktai turi būti visada privalomi? Juose pačiuose nėra aiškiai matomo jų privalomumo, o šis privalomumas tegali būti tiktai anksčiau egzistavusios objektyvinės teisės normos duotas. Valstybių savitarpio sutartyse reikia skirti privatinės teisės kontraktai ir viešosios teisės sutarimai. Viešosios teisės paktai apskritai negali priklausyti normai pacta sunt servanda. Jie yra kuriamosios teisės galios išreiškimas, t. y. valstybių, kaip tarptautinių įstatymų leidėjų, valios išreiškimas. Pritaikant jiems sutartinės teisės dėsnius, nėra jėgos, kuri varžytų juridinę valstybių valią. Jeigu viešosios teisės sutarimas yra sutartis, tai ji turi numanyti visada laisvos susitariančių šalių valios buvimą ir todėl nuo kiekvienos valstybės, nuo kurios pareina sudaryti ir nesudaryti sutartį ir duoti jai bet-kurį turinį, turi pareiti ir laisvas tos sutarties panaikinimas. Kodėl šitokie viešieji aktai turi būti pripažinti privalomais šalims, nepareinant nuo jų valios? Senovės tautoms, kurios darydavosi sutartis, buvo aišku, jog pačiose sutartyse nėra jokios priverčiamos galios, ir todėl tos tautos ieškojo sutarčių privalomumo pagrindimo religijoj, priesaikoje dievams, kur Dievas kaip kad yra trečioji ir aukščiausia šalis, teikianti privalomos galios sutarčiai, dėl šventosios susitariančių šalių priesaikos.

Kas liečia tarptautines sutartis - kontraktus (privatinės teisės), tai jie numano pirmesnį buvimą objektyvinės teisės, nustatančios formalines ir materialines tokių kontraktų galiojimo sąlygas ir nustatančios, kas yra *pactum* ir kuriais atvejais jis yra privalomas.

Visų pirmiausia dėl formalinės pusės (kas yra teislus daryti sutartį ir kuria forma ji gali būti sudaryta). Jokia teisės sistema negali pripažinti, jog v i s i pacta sunt servanda. Einant, pav., romėnų jus civile visokie neformaliniai sutarimai (pacta), išskyrus kai-kuriuos konsesualinius kontraktus, nesukeldavo jokio privalomumo, net natūralinio; jie tebuvo *pacta nuda*. Dėl kiekvienos sutarties gali būti paklausta, ar čia buvo l a i s v a s valių sutarimas ir ar čia nebuvo *dolus'o* arba fizinio

privertimo, *vis absoluta*, arba tokio moralinio privertimo laipsnio, *metus*, kuris panaikina juridinę šio pasižadėjimo galią. Formalus sutarties galiojimas pareina nuo pozityvinės objektyvinės teisės buvimo, nustatančio, kada pacta sunt servanda.

Net materialinis sutarčių galiojimas, jų turinio atžvilgiu, numano taip pat sutarties galėjimo juridinių apribojimų buvimą. Sutartys gali peržengti jau egzistuojančias teisės normas, jos gali būti nedoringos iš turinio arba piktai naudotis teise.

Kreipdamiesi nuo šių grynai teorinių samprotavimų į tarptautinę praktiką, mes matome, kad ji nepažįsta universalinės ir pagrindinės normos pacta sunt servanda.

Ne kiekviena tarptautinė sutartis yra tarptautinės teisės atžvilgiu privaloma. Taip antai, kolonizavimo epochoje valstybės-kolonizatoriai neretai sudarydavo sutartis su necivilizuotų giminių vadais, paprastai nustatydami savo protektoratą toms giminėms. Tokios sutartys praktikoje neturėjo juridinės tarptautinės galios. Kolonizatorių valstybės laisvai pakeisdavo tokį sutarties nustatytąjį protektoratą visiška inkorporacija, pavergimu. Tarptautinė teisė su tokiomis sutartimis tesiskaitė nedaugiau kaip su dokumentais, įrodančiais šios valstybės teisę tam tikram kraštui, kaip okupacijos dalykui. Jeigu tarptautinė teisė pripažintų universalinę normą pacta sunt servanda, tai šitokios sutartys turėtų turėti visišką privalomą galią.

Tarpautinė teisė apskritai nepažįsta bendro ir absoliutinio principo pacta sunt servanda. Nekalbant jau apie tai, kad tarptautinėje teisėje labai ginčijamas yra klausimas, ar gali valstybės turėti teisę atsisakyti toliau vykdyti jų sudarytąsias sutartis, remdamosi *clausula „rebus sic stantibus"*, tarptautinė praktika pripažįsta, jog kiekviena valstybė turi teisę ginti savo politinius interesus karu, ir tuo pat laiku, einant pozityvine tarptautine teise, karas sustabdo sutarčių galiojimą tarp kariaujančių valstybių, ir ne tiktai karo metu, bet ir pasibaigus jam. Kad imtų vėl galioti kai-kurios (arba visos) tokios sutartys, reikalingas yra naujas tarptautinis sutarimas taikos sutartimi. Taip valstybė visada gali vienašaliniu būdu sustabdyti nepageidaujamos jai sutarties galiojimą, turint galvoj potencialinį karo galėjimą.

Pagaliau, nereikia pamiršti, kad joks laisvas sutarimas negali likti neišjudintas amžiniems laikams. Pripažinti tokį su-

tarimų nepakitimą, reikštų pripažinti visišką anti-istorinį atžvilgį, prileisti privalomumą tokių sutarimų, kurie buvo padaryti visai kitokioj epochoj ir visai kitokiomis aplinkybėmis. Suteikti normai pacta sunt servanda neišjudinamos pagrindinės reikšmės reikštų pripažinti, jog vienos kurios kartos klaidos ir silpnybės turi amžinai surišti visas paskesnes kartas.

Nežiūrint, tačiau, *Urnorm* idejos nevaržomo laisvumo, Vienos mokslas, dėl savo vadų talentingumo, dėl naujo jų būdo atskiriems konkretiems tarptautinės teisės dalykams nagrinėti ir ypač dėl teisingumo jų idejos, kuri kalba apie teisinės sistemos vieningumą ir apie tarptautinės teisės primatą toje sistemoje, dėl visų tų priežasčių Vienos mokslas yra labiausiai įsidėmėtinas iš visų egzistuojančių teorijų.

§ 4. Tarptautinės teisės santykiai su vidujine valstybine teise.

Scott, Cases, p. 1—8; Moore, I. p. 9—11, IV, p. 651 s., 747 s.; Cobbett, I, p. 15—23. Ypatingai „Cases": „Canevaro". „Costa-Rica Paket" ir iš naujosios praktikos „Zamora".

T. E. Holland. International Law and Acts of Parliament (Studies in intern. law, 1898 p. 176 s.). * Triepel. Völkerrecht und Landesrecht. 1899. Prancūziškas vertimas. Droit international et droit interne. Oxf. 1920 (Pagrindinis darbas šiuo dalyku. Svarbiausias šio darbo idejas Triepel atkartojo paskaitų kurse: Les rapports entre le droit interne et le droit international (ADI. Rec. C. v. I., 1925, p. 77 — 121). * W. Kaufmann. Die Rechtskraft des internationalen Rechts und das Verhältniss der Staatsgesetzgebungen und der Staatsorgane zu demselben. 1899. p. 28—126. Diena. Si e in qual mesura il diritto interno possa portare limitazioni alle obligazioni internazionali degli Stati. Torino. 1900. — L'individu devant l'autorité judiciaire et le droit interne (RGDI 1909 p. 157 s.) (Anzilotti knygos kritika). — Considerazioni critiche sul concetto dell' assoluta e completa separazione fra il diritto internaz. e interno (Riv. D. I. 1913). Bigliati. Diritto internazionale e diritto constituzionale. 1904. * Anzilotti. Il diritto internazionale nei giudizi interni. 1905. Donati. I trattati internazionali nel diritto constituzionale. 1906. Westlake. Is internazional law a part of the law of England (Law Qu. Rev. 1906 p. 14—26; Collected Papers 1914 p. 498—518). Gregory. The rights of foreigners in the U. S. in case of conflict between federal treaties and State laws (Proc. of Am. Soc. of Int. L. 1907 p. 150 s.). J. B. Scott. The legal nature of intern. law. (AIIL. 1907 p. 836—866). Turner Lausing. Should the violation of treaties be made a federal offense (Proc. of Am. S. of Int. L. 1908 p. 21 s., 44 s.). Willoughby. The legal nature of intern. law (AIIL. 1908 p. 357—365). Ullmann. De la responsabilité de l'Etat en matière judiciaire à propos de l'affaire White (Lapradelle et Politis. Recueil des arbitrages internationaux 1911). Donot. De la responsabilité de l'Etat fédéral à raison des actes des Etats particuliers, 1912. Gammans. The responsability of the federal government for violation of the rights of aliens (AIIL. 1914 p. 73 s.). Picciotto. The relation of international law to the law of England and of the

U. S. A. 1915 (128 p.). Ph. Q. Wright. The enforcement of international law through municipal law in the U. S. 1916. — Conflicts of international law with national law and ordonances (AIIL. 1917 p. 1 s.). International law in its relation to constitutional law (AIIL. 1923 p. 234—244). * Verdross. Die Einheit des rechtlichen Weltbildes auf Grundlage der Völkerrechtsverfassung. 1923. J. Kunz. Landesrecht und Völkerrecht (WV.I, 1924, p. 787—797). Wittmayer. Völkerrecht und Staatsrecht (ZV. 1924, v. 13, p. 1 s.). P. B. Potter. Relative authority of international law and national law in the U. S. (AIIL. 1925 p. 315—326). G. Walz. Die Abänderung Völkerrechtsgemässen Landrechts (Grundsätzliche Untersuchungen zum engl., amer., deutschen und österr. Recht). 1927 (174 p.). I. Bullington. Problems of international law in the Mexican Constitution 1917 (AIIL. 1927 p. 685—705). H. Kelsen. Les rapports du système entre le droit interne et le droit international public (ADI Rec. C. v. 14, 1927, p. 228—331). Basdevant. Jèze et Politis. Les traités de paix ont-ils limité la compétence législative de certains Etats. P. 1927 (Rev. Dr. Public. 1927). Metall. Das allgemeine Völkerrecht und das internationale Verfassungsrecht (ZV. 1928 (v. 14) p. 161—187 ir ZÖR. 1928 p. 308). Ch. Pergler. Judicial interpretation of intern. law in the U. S. N. Y. 1928 (230 p.).

Be to, žiūr. bendrai literatūrą apie valstybių atsakingumą už savo organų veiksmus; ypač literatūrą apie draudžiamųjų įstaigų monopolijos įvedimą Italijoj (žiūr. „Svetimšalių teisės“) ir apie „Canevaro“ bylą: De Boeck. L'arbitrage Canevaro (RGDI 1913 p. 365 s.). Zitelman. Der Canevarofall (Werk von Haag. 2 s. I. 1914 p. 233 s.). Taip pat literatūrą apie „Costa-Rica“ bylą: Regelsberger (RGDI. v. 4 p. 735), Valery (RGDI. v. 5 p. 57), Blès (RDILC. v. 28 p. 452).

Žiūr. taip pat: C. P. I. I. Recueil des avis consultatifs, Nr. 15.

Kardinalinis tarptautinės teisės prigimimui suprasti dalykas yra tarptautinės teisės santykiai su vidujine atskirų valstybių teise.

Galimas yra trejopas šių santykių supratimas: 1) nacionališkas tvirtinimas valstybinės teisės primato prieš tarptautinę teisę; 2) dualistinė teorija, kuri kalba apie lygiagretį ir lygiateisį bendrą tarptautinės teisinės tvarkos gyvavimą greta atskirų valstybinių teisės sistemų ir 3) internacionalistinė teorija tarptautinės teisės primato prieš valstybinę teisę.

Nacionalistinė tarptautinės teisės teorija, tvirtinanti, jog tarptautinės teisės normos esančios privalomos valstybėms tiktai tiek, kiek jos yra valstybės paverčiamos savosios vidujinės teisės normomis, yra lygi savarankiško tarptautinės teisės gyvavimo neigimui ir sutirpdo tą tarptautinę teisę išorinių valstybinių teisių sistemų įvairybėje. Šita teorija prieštarauja faktinai dalykų būklei ir tegali būti čia tiktai paminėta.

Labiau įsidėmėtina yra dualistinė tarptautinės ir valstybinės teisių lygiagretiškumo teorija. Ji yra priimta tokių juristų kaip Triepel ir Anzilotti. Ji pasireiškia dviejų politinių tvar-

kų, tarptautinės ir valstybinės, skyrimosi tvirtinimu. Einant tuo skyrimusi (pagal tą teoriją) negali egzistuoti tarptautinės normos, kurioms suteikta yra vidujinių normų forma; taip pat negali egzistuoti vidujinės normos, kurios yra privalomos einant tarptautinės tvarkos norma; tarptautinės normos negali turėti įtakos privalomai vidujinių normų galiai, taip pat ir priešingai — vidujinės normos negali turėti įtakos tarptautinėms.

Ši teorija pastato dvi nepriklausomas teisės orbitas, kuriomis veikia dvi teisinės tvarkos, niekad nesusiduriančios, bet neretai viena antra pasiremiančios. Šitoksai pastatymas yra per daug dirbtinis: realus tarptautinis gyvenimas yra tokia neperplėšiama teisinių santykių sąmazga, kad nėra galima išskirti iš jų dvi visiškai nepriklausomas teisės sistemas. Ir prieš tos teorijos tvirtinimą, ne tiktai yra galimi, bet praktikoje nuolat iškyla prieštaravimų ir konfliktų tarp tarptautinės ir valstybinės teisės normų; šitie konfliktai juridiniu atžvilgiu turi būti išspręsti, bet tasai išsprendimas tėra galimas tiktai pripažįstant vienai iš šių teisinių tvarkų primatą; lygiagretis jų bendras egzistavimas gali būti tų konfliktų neišsprendžiamumo priežastis.

Teisingas yra k o n f e d e r a l i s t i š k a s tarptautinės teisės supratimas. Tarptautinė teisė yra valstybių konfederacijos teisė, ir tos teisės santykiai su atskirų valstybių teise yra tokie pat, kokie yra konfederatyvinės teisės santykiai su atskirų šios konfederacijos dalių teise. Kiekviena federacija, eidama savo dalių autonomija, eidama savarankiškų rezervuotų teisių pripažinimu toms dalims, numano tam tikrą teisių lygiagretiškumą; bet šis lygiagretiškumas egzistuoja tiktai tol, kol neiškyla prieštaravimų ir konfliktų tarp teisinių sistemų. Šiuo paskutiniu atveju teisių lygagretiškumą pakeičia konfederatyvinės teisės primatas prieš valstybinę teisę.

Šiandien visa teisė yra vieninga sistema, kurioje aukščiausi nariai yra antvalstybinės normos, reguliuojančios tarptautinius santykius, o atskiros valstybinės teisinės sistemos dalyvauja šioj sistemoj tiktai kaip atskiri priklausomi savo tarpe nariai. Tai yra monistiškas teisės supratimas.

Tarptautinės teisės normos yra privalomos valstybėms. Vienais atsitikimais jos d r a u d ž i a valstybėms daryti tam tikrus veiksmus, pav., statyti sustiprinimus demilitaruotose srityse, imtis arba leisti savo teritorijoje veiksmus, gresiančius kitų

valstybių nepavojingumui, kėsintis į svetimųjų piliečių gyvybę ir įsigytąsias teises ir t.t. Kitais atsitikimais tarptautinės teisės normos p r i v e r č i a valstybes daryti tam tikrus veiksmus, pav., imtis priemonių diplomatinių atstovų neliečiamumui apsaugoti, dirbti darbus, tvarkančius laivavimą tarptautinėmis upėmis, leisti įstatymus ir tarti nutarimus kovojant su tarptautiniais nusikaltimais ir t.t. Kai-kuriais atsitikimais tarptautinė teisė l e i d ž i a valstybėms daryti kai-kuriuos veiksmus kitų valstybių teritorijoje, pav. leisti konsulams vykdyti savo funkcijas.

Žinoma, dėl valstybinių įstatymų leidimų autonomingumo praktikoje visada yra galimi prieštaravimai tarp valstybinės valdžios aktų bei paliepimų ir tarptautinės valdžios normų; ir tie aktai bei paliepimai, kad ir prieštaraują tarptautinei teisei, juridiškai nėra begaliai, jie yra vidujinės valstybinės teisinės normos, privalomos šios valstybės organams. Tačiau, tokių prieštaravimų tarp atskirų teisės normų neretai iškyla ir atskirose valstybinėse teisės sistemose, leidžiant įstatymą arba paliepimą arba kai valstybės organų daromi yra veiksmai, prieštaraują konstitucijai arba kitoms valstybinės teisės normoms. Kol tie įstatymai arba paliepimai nėra atšaukti arba panaikinti tų pačių organų, kurie juos yra išleidę, arba kurių-nors aukštesnių organų, tol tie įstatymai arba paliepimai, kad ir prieštaraudami teisei, bet tebeegzistuodami, tebeturi savo juridinę galią priklausomiems asmenims. Teisės atžvilgiu yra svarbu, kad visokie teisės normų prieštaravimai turi būti pašalinti ir kaip tik pašalinti nuveikus aukštesnei teisės normai prieštaraujančią jai žemesnę normą.

Valstybės negali savivališkai pasidaryti nebepriklausomos tarptautinės teisės normoms ir išsižadėti prisiimtųjų tarptautinių pasižadėjimų. Tarptautinė teisė įpareigoja valstybes nedaryti prieštaraujančių jai aktų, o egzistuojančias prieštaraujančias jai valstybines normas atšaukti, ir ji duoda valstybėms, kurių teisės ir interesai yra paliesti tais aktais ir tomis normomis, teisę protestuoti prieš juos, o reikiant pašalinti juos priverčiamomis tarptautinės teisės leidžiamomis priemonėmis.

Valstybės negali tarptautinės teisės normoms priešais statyti savos, kad ir konstitucinės teisės normų. Valstybinės teisės normos ir net valstybės konstitucija turi sutikti su tarptautine teise, o nesutinkant, jos turi būti pakeistos.

Šiuo atžvilgiu pamokoma yra Austrijos prisijungimo prie Vokietijos istorija. Eidama Versalės sutarties 80 straipsniu Vokietija prisiėmė šiuos pasižadėjimus: „L'Allemagne reconnaît et respectera strictement l indépendance de l'Autriche, dans les frontières fixées par le présent traité, comme inaliénable, si ce n'est du consentement du Conseil de la Société des Nations". Nežiūrint to, vokiečių 1919 metų konstitucijos 61 straipsnyje buvo priimtas šis dėsnis: „Deutsch-Österreich erhält nach seinem Anschluss an das Deutsche Reich das Recht der Teilname am Reichsrat mit der seiner Bevölkerung entsprechenden Stimmenzahl. Bis dahin haben die Vetreter Deutsch-Österreichs beratende Stimme". Antantos valstybių reikalavimu šis Vokiečių konstitucijos 61 straipsnis, kaip prieštaraująs uždėtam Vokietijai tarptautiniam pasižadėjimui, buvo Vokietijos paskelbtas atšauktas.

Kiekvienas tarptautinės teisės sulaužymas, padarytas valstybės organų (vis tiek ar administracinių, teismo ar įstatymų leidžiamųjų organų) yra tarptautinis šios valstybės deliktas, už kurį ji yra atsakinga.

Valstybė taip pat yra atsakinga tarptautiškai už savo tarptautinių pasižadėjimų nepildymą dėl savo įstatymų leidimo nepilnumo. Šiuo atveju valstybė turi užkimšti esamą savo įstatymų leidimo spragą ir išleisti reikiamuosius įstatymus.

Šiuo atžvilgiu įdomus yra Belgijos piliečio Duchesne atsitikimas. Tasai Duchesne siūlė už tam tikrą sumą užmušti vokiečių kanclerį Bismarką. Kada į Vokietijos reikalavimą nubausti Duchesne Belgija atsakė, jog Belgijos įstatymu Duchesne žygis nėra baustinas, Vokietija pareikalavo, kad Belgija suderintų savo baudžiamųjų įstatymų leidimą su tarptautiniu kiekvienos valstybės pasižadėjimu neleisti savo valdiniams trikdyti vidujinį kitų valstybių ramumą.

Glaudi valstybinės ir tarptautinės teisės tvarkų sąsaja patvirtinama taip pat nuolatiniais vienos teisės pasirėmimais antrąja, kada viena teisė pati nenustato normų, o teima jas sudarytas iš antros teisės ir pasidaro iš jų sąlygas savoms normoms taikyti.

Taip antai, valstybinė teisė, kalbant apie sudarytus per karą aktus arba karo kontrabandos dalykus, numano, kad tiek aktai, tiek minėtieji dalykai yra tarptautinės teisės nustatomi. Tas pats — kai įstatymas kalba apie asmenis, kurie naudojasi eksteritorialumo privilegija, arba apie diplomatinius agentus, — valstybinė teisė nusiunčia į tarptautinę, kad nustatytų, kas yra tie asmens.

Tarptautinė teisė, nustatydama valstybės teises ir pareigas saviems ir svetimiems valdiniams, turi galvoj valstybinius valdinybės įstatymus. Kalbėdama apie prekybos laivus teritorialiniuose vandenyse, ji nusiunčia į vidujines valstybines normas, nustatančias, kas yra valstybinis šių laivų priklausymas[1]).

[1]) Plg. apie tai Anzilotti, Cours de droit intern. p. 60.

Ypač svarbi yra konstitucinės valstybinės teisės reikšmė tarptautinei teisei nustatant, kas, kurie asmens ir organai yra valstybių išorinių santykių organai ir kuri yra jų kompetencija, kuriais atvejais ir kuriomis sąlygomis jie įpareigoja ir atstovauja savo valstybėms.

Tarptautinė teisė, kaip konfederatyvinė teisė, kreipiasi ne betarpiškai į atskirų valstybių valdinius, o į pačias šias valstybes. Normalus tarptautinės teisės normų veikimas pačiose valstybėse pasiekiamas suteikiant toms normoms vidujinės valstybinės juridinės galios per šių valstybių organus, kuriančius teisę. Tuo dalyku vis dėlto nėkiek neatmetama vyriausia tarptautinės teisės galia. Tokios rūšies reiškinių mes sutinkame apskritai visose konfederacijose (ir net federalinėse sąjungose) palaikyti santykiams tarp vyriausios centralinės valdžios, piliečių ir atskirų sąjungos narių organų.

Toks tarptautinės teisės normų pavertimas valstybinės teisės normomis yra atliekamas netiktai leidžiant atitinkamus valstybinius įstatymus, bet ir priimant kai-kurias bendras taisykles, dėl kurių dažnai pasidaro nebereikalingas specialių valstybinių įstatymų išleidimas.

Šitaip, visose kultūringose valstybėse galioja tas juridinis principas, kad abejojamais atsitikimais vidaus valstybinis įstatymas turi būti taip a i š k i n a m a s, kad jis tebesutiktų su tarptautiniais šios valstybės prisiimtais pasižadėjimais.

Toliau, visokiems sutartiniams valstybės pasižadėjimams šių sutarčių r a t i f i k a c i j a, atlikta valstybinių teisės leidžiamųjų organų (kaip tat normaliai reikalaujama sutarčiai sudaryti), suteikia šioms sutartims tiesioginės vidujinės įstatymų leidžiamosios galios.

Pagaliau, kai-kurios valstybinės konstitucijos, jausdamos tarptautinės teisės pirmumą ir norėdamos išvengti visokių savo teisės konfliktų su tarptautine teise, įveda į savo teisinę sistemą bendrą normą, inkorporuojančią ištisą tarptautinę teisę į nacionalinę teisę ir padarančią iš tarptautinės teisės savo vidujinės teisės dalį[1]).

---

[1]) Amerikos Tarptautinės Teisės Instituto pasiūlytuose „Tarptautinės teisės pagrinduose" Havanos 1917 m. sesijoje buvo pareikštas šis reikalavimas: „Tarptautinė teisė sudaro kiekvienos valstybės nacionalinio įstatymų leidimo dalį" (39 str.).

Ši taisyklė pripažįstama anglų teisės: „International law is a part of the law of the land". Papročių tarptautinė teisė yra Anglijos senos papročių teisės dalis, jos „common law" ir sutartinė teisė, kiek ji yra Anglijos „adopted". Jungtinių Valstybių konstitucijos 6 straipsnis skamba: „All treaties made, or which shall be made, under the authority of the United States, shall be supreme law of the land". Toks pat principas buvo priimtas ir į naujausią Vokietijos 1919 metų konstituciją (4 str.): „Die allgemein anerkannten Regeln des Völkerrechts gelten als bindende Bestandteile des deutschen Reichsrechts". Tokia pat formula buvo priimta Austrijos konstitucijos (9 str.), Estijos konstitucijos (4 §). Amerikos lotynų valstybių konstitucijos taip pat pripažįsta principą, kad tarptautinė teisė yra krašto teisės dalis.

Kraštuose, kur tarptautinė teisė pripažįstama vidujinės teisės dalimi, vidujiniams teismams iškyla svarbi ir paini tų abiejų teisinių tvarkų normų savitarpio santykių problema.

Dėl Anglijos ir Amerikos teisės galima nustatyti šie dėsniai: 1) ir vienoj ir antroj teisėj veikia prezumcija, kad įstatymų leidžiamoji valdžia nenumano laužyti tarptautinės teisės; 2) Anglijoje parlamento aktas yra privalomas teismui, nors tarp to akto ir tarptautinės teisės būtų konfliktas; tarptautinės sutartys, liečiančios privačias anglų valdinių teises, nėra privalomos teismams be parlamentinio akto; taip pat nėra privalomi ir tie sutarčių nutarimai, kurie prieštarauja egzistuojančiai statutarinei teisei; Jungtinėse Valstybėse sutartis, prezidento sudarytoji ir senato ratifikuotoji, yra krašto teisės dalis ir turi tokios pat galios, kaip ir kongreso aktas; taigi, pirmesnis kongreso aktas gali būti paskesnės sutarties atšauktas ir pirmesnė sutartis gali būti atšaukta paskesnio kongreso akto; 3) kas liečia papročių tarptautinę teisę, tai Anglijoje veikia bendra taisyklė, kad papročių tarptautinė teisė yra Anglijos teisės dalis, jeigu nėra įstatymo arba sutarties, tą teisę panaikinančios, ir jeigu ta teisė yra gavusi anglų praktikos sutikimą arba jeigu ji yra tokia sena ir bendra, jog toksai sutikimas gali būti prezumuotas; Jungtinėse Valstybėse papročių tarptautinė teisė pripažįstama ir pritaikoma teismų, jeigu tiktai ji nėra kongreso akto atšaukta arba pakeista[1]).

Visos tos tarptautinės ir valstybinės teisės normų santykių taisyklės turi reikšmės tiktai vidujiniams valstybiniams teismams bei organams, bet bendru teisiniu atžvilgiu ir tarptautinės teisės atžvilgiu, tarptautinės teisės norma turi juridiškai

[1]) Vyriausias Jungtinių valstybių teismas Paquête Habana byloje pripažino be išlygų, kad „international law is a part of our law".

galioti visais atsitikimais: prieštaraujančios jai valstybinės teisės normos juridinės reikšmės neturi. Valstybiniai teismai turi vadovautis parlamento aktais arba paskutiniais kongreso aktais, bet jeigu prie to sulaužomas tarptautinis valstybės pasižadėjimas, tai valstybė tarptautiškai yra atsakinga.

Kartais, šitaip esant, valstybei gali susidaryti kebli būklė, ypač kai jos konstitucijos yra federalinė santvarka. Sulaužius tarptautinę teisę atskiram federalinės valstybės nariui specialios šio nario kompetencijos srityje, centralinė federalinė valdžia dažnai neturi priverčiamųjų jėgų atskiram nariui ir tuo pat metu ji tarptautiškai yra atsakinga už tarptautinės teisės normų pildymą.

Tokia, pav., buvo Jungtinių Valstybių būklė, kada Kalifornijos valstybės įstatymų leidimu buvo sulaužytos sutartinės Japonų piliečių teisės.

§ 5. Tarptautinės teisės netobulumai.

A. Trendelenburg. Lücken im Völkerrecht. 1870. L. Oppenheim. Die Zukunft des Völkerrechts (Festschrift f. Binding. 1911). Vertimas anglų kalbon: „The future of internat. law." Oxf. 1921. J. Louter. L'avenir du droit intern. public. (RGDI 1912). — La crise du droit intern. (RGDI. 1919). Triepel. Die Zukunft des Völkerrechts. 1916 (30 p.). O. Nippold. Die Gestaltung des Völkerrechts nach dem Weltkriege. 1917. Vertimas anglų kalbon: The development of internat. law after the World War. 1920 (256 p.). L. Nelson. Rechtswissenschaft ohne Recht. 1917. E. Zitelmann. Die Unvollkommenheit des Völkerrechts. 1919. E. Duthoit. Au confins de la morale et du droit public 1919. (Étude IV: „Le droit intern."). R. Redslob. Das Problem des Völkerrechts. 1919. G. Cimbali. Dall' anarchia internazionale alla dichiarazione dei diritti dei popoli come fondamenta della società della nazioni. 1920. I. W. Garner. La reconstruction du droit international (RGDI. 1921). W. Burckhardt. Die Unvollkommenheit des Völkerrechts. Bern 1923 (23 p.). — Die Organisation der Rechtsgemeinschaft. Basel. 1929 (ypač p. 395). I. L. Brierly. The shortcomings of international law (Br. Y. B. 1924 p. 4—16) S. Edmunds. The lawless law of nations. Wash. 1925 (466 p.). M. Nathan. The renascence of international law. 1925 (p. 155—171).

Tarptautinė teisė yra šių dienų Pasaulinės Sąjungos valstybių teisė. Ši Sąjunga yra tam tikras konfederatyvinis susijungimas, savotiškai organizuotas diplomatinėje atstovybėje. Ši organizacija partikuliarinė, necentralizuota ir remiasi ne jungtine jėga, bet daugiausia atskirų Sąjungos narių savigalba.

Iš šio konfederatyviškai-diplomatiško Tarptautinės Sąjungos pobūdžio atsiranda eilė trūkumų ir netobulumų tos teisės, kuri reguliuoja tarptautinę teisinę tvarką.

1. Visų pirmiausia turi būti paminėtas (apskritai, įprastas konfederacijoms) tarptautinių, antvalstybinių normų veikimo siaurumas ir nepaprastas išimtinės valstybių jurisdikcijos platumas; šitie dalykai dažnai yra tarptautinės teisės normų nepakankamumo ir nepilnumo priežastis, todėl toji teisė dažnai negali reguliuoti daugelio tarptautinio gyvenimo dalykų, pav., valstybių atsiradimo ir jų teritorialinio susiskirstymo, tarptautinių nusikraustymų, ekonominių santykių dalykų ir t.t.

2. Tarptautinės Sąjungos politinio, įstatymų leidžiamojo aparato organizacijos netobulumas; vadinasi, netobulumas to Sąjungos aparato, kuriam yra paskirta vykdyti bendrą jungtinį politinį veikimą ir nustatyti naujas teisės normas. Čia, politinio valdymo srityje veikia diplomatiniai valstybių organai, o naujoms teisės normoms nustatyti — atskirų valstybių konvencijos, neaiškiai skiriant jų viešąjį arba privatųjį pobūdį, bendrą arba partikuliarinę reikšmę. Žymi tarptautinės teisės dalis atsirado iš papročio, ir todėl ji turi papročių teisės trūkumų — lėtas jos atsiradimas, jos egzistavimo neaiškumas ir turinio netikslumas. Esant priešingumui tarptautinėje praktikoje, nesutampant papročių normoms arba nėsant vienodumo pritaikant paprotį, dažnai nelengva yra atsakyti į klausimą, kuri praktika ir kuris paprotys iš egzistavusių ligišiol reikia pripažinti, pozityvinės, juridiškai galiojančios, tarptautinės teisės atžvilgiu.

3. Trečias šių dienų tarptautinės teisės trūkumas — bendro tarptautinio privertimo nuolatinės organizacijos stoka ir ypač šio teisinio privertimo monopolizacijos stoka.

Kiek tas privertimas yra įvykdomas, jis tėra įvykdomas kitų valstybių diplomatinio (ekonominio arba karo) spaudimo formomis.

Tarptautinės teisės srityje vyriausias vaidmuo priverčiamai vykdant juridines normas dar yra pavedamas privačiai atskirų valstybių savigalbai, represalijomis ir karu, su visais trūkumais šių teisei ginti priemonių, kurios tėra tinkamos tiktai stiprios valstybės santykiuose su silpnąja, ir kurios neretai pasidaro iš teisės apsaugos prievarta (smurtu) tai teisei.

Savigalbos pagrindai vaidino žymų vaidmenį ir valstybės organizacijose pirmykštėse jų egzistavimo epochose ir jie iškyla

jose dažnai ir dabar socialinės klasių kovos srityje, per revoliucijos perversmus ir kiekvieną kartą paaštrėjant politinei kovai.

§ 6. Tarptautinės teisės veikimo ribos.

Dudley Field. De la possibilité d'appliquer le droit internat. européen aux nations orientales (RDILC 1875 v. 7 p. 659). Trione. Gli Stati civili nei loro rapporti giuridici coi popoli barbari e semi-barbari. 1899. O. Nippold. Das Geltungsgebiet des Völkerrechts in Theorie und Praxis (ZV. 1908 v. 11 p. 441—473). A. Alvarez. Droit international américain. 1910 (Prieš Sa Vianna. De la non existencia de un derecho internacional americano. 1912. Cavaglieri. (RGDI. v. 18 p. 259—292). M. Huber. Gemeinschafts — und Sonderrecht unter Staaten (Festgabe f. O. Gierke 1919 p. 817 s.). J. B. Scott. L'universalité du droit des gens (RDI 1927 p. 637—657). Urrutia. Le continent américain et le droit international. P. 1928 (422 p.).

Šių dienų tarptautinės teisės veikimo sfera yra šių dienų tarptautinė visuomenė. Ši visuomenė apima šiandien visą žmoniją. Šita visuomenė susideda iš visų žmonių, gyvenančių žemėje ir sugrupuotų į tam tikrą, gana apribotą (apie 70) politinių organizmų, valstybių skaičių.

Tarptautinė teisė yra žmonių savitarpio bendravimo produktas, kiek tasai bendravimas išeina už atskirų valstybių ribų ir kiek jis sukuria privačių valstybinių ir bendrų tarptautinių interesų solidarumą. Iš pradžių tas tarptautinis solidarumas tesitenkino Europos tautomis, paskui, ėmus kolonizuoti ir kurdinti žmones užjūriniuose kraštuose, jis paplito ir kituose kontinentuose; išplėtojus susisiekiamąsias priemones ir atsiradus pasauliniam ūkiui XIX amžiuje, jis apėmė visas Europos ir Amerikos kultūros valstybes, o XX amžiuje galutinai įtraukus į lygiateisį tarptautinį bendravimą taip pat ir visus Azijos kraštus, tarptautinis solidarumas apima dabar visą žmoniją.

Tarptautinių teisinių normų veikimo ribų atžvilgiu reikia skirti bendroji ir partikuliarinė tarptautinė teisė.

Bendroji tarptautinė teisė yra ta, kuri veikia visoms Tarptautinio Bendravimo valstybėms. Ji sudaro tarptautinės teisės pagrindą ir žymią konstitucinės tarptautinės teisės turinio dalį. Šios teisės normos atsirado, tiesa, tiktai iš valstybių dalies bendravimo, ar papročio ar sutarimo keliu, ir gavo universalinę reikšmę vadovaujančios Tarptautinio Bendravimo dalies pripažinimu.

Tarptautinio Bendravimo vieningumas netrukdo egzistuoti jo tarpe atskiriems ankštesniems bendravimams. Bendroji

tarptautinė teisė yra atsiradusi todėl, kad tarp visų gyvenančių žemėje žmonių atsirado santykių, bet tie santykiai yra įvairaus intensingumo laipsnio. Todėl, atitinkamai, vieningo žmonijos bendravimo ir bendros tarptautinės teisės ribose atsirado ankštesnių tarptautinio bendravimo grupių ir tam tikrų partikuliarinės, tiktai kai-kurioms valstybėms veikiančios, teisės sferų.

Partikuliarinė tarptautinė teisė atsiranda ypač iš sutartinių atskirų valstybių savitarpio sutarimų. Čia įskaitomos įvairios administracinės unijos, nors kai-kurios iš jų (pav., Pašto Sąjunga) jau yra gavusios universalinės (arba beveik universalinės) reikšmės. Tokios pat partikuliarinės kai-kurių tarptautinės teisės normų reikšmės galima neretai rasti ekonominės ir privatinės tarptautinės teisės srityse. Ne tiktai atskiros valstybių grupės, bet beveik kiekviena valstybė turi Pasaulinėje Sąjungoje eilę specialių ypatybių, tam tikrų apribojimų vienų valstybių atžvilgiu arba tam tikrų privilegijų kitų valstybių atžvilgiu. Visa tat neperžengia tarptautinės teisės bendros universalinės reikšmės.

Ginčijamas yra klausimas, ar egzistuoja atskira Amerikos teisė. Kai-kurie autoriai (pav., Alvarez, Urrutia) konstruoja tokios, skirtinos nuo Europos, teisės sąvoką. Alvarez mano net, kad esančios taip pat Azijos ir Afrikos tarptautinės teisės. Bet tai yra netikra konstrukcija. Tas, ką Alvarez laiko tam tikra Amerikos tarptautine teise, tėra tiktai kai-kurios partikuliarinės ypatybės bendrosios teisės ribose.

Jeigu Amerikos valstybių tarpe atsiranda specialių tarptautinių problemų, įgaunančių ypatingesnį teisinį išsprendimą, palyginus, pav., su Europos valstybėmis, tai tos ypatybės nėra tokios, kad iš jų galima būtų spręsti apie atskiros tarptautinės teisės buvimą. Daugumas Alvarez'o nurodomų Europos ir Amerikos tarptautinės teisės skirtybių, liečiančių bendras tarptautinės teisės normas, yra grynas prasimanymas, pav., užkariavimo, įsikišimo, jūrų laisvės, tarptautinio teismo, valstybių lygybės, naujų valstybių pripažinimo teisės srityse ir kitur.

Belieka tiktai viena vadinamoji Monro doktrina, kuri stovi lyg skyrium tarptautinės teisės sistemoje. Tačiau ir ši doktrina nėra atskira Amerikos neįsikišimo teisė. Įsikišimas nuolat buvo vykdomas ir tarp Amerikos valstybių (ypač Jungtinių

Valstybių). O reikalavimas, kad Europos valstybės nesikištų į Amerikos reikalus tėra Jungtinių Valstybių pretenzija dėl jų hegemonijos abiem Amerikoms, bet ta pretenzija vargu bau gali būti pripažinta juridiškai galiojant.

II. Tarptautinės teisės subjektai.

* W. Kaufmann. Die Rechtskraft des internationalen Rechtes und das Verhältniss der Staatsgesetzgebungen und der Staatsorgane zu denselben. 1899 (p. 1—27). Anzilotti. L'azione individuale contraria al diritto internazionale (Riv. D. I. 1902 p. 83). Rehm. Untertanen als Subjekte völkerrechtlicher Pflichten (ZV. 1907, v. 1, p. 53 s.). Adler. Über die Verletzung völkerrechtlicher Pflichten durch Individuen (ZV. 1907, v. 1, p. 614 s.). Kohler. Völkerrecht als Privatrechtstitel (ZV 1908, v. 2, p. 209—230). Diena. L'individu devant l'autorité judiciaire et le droit international (RGDI 1909 p. 62 s.). Freund. Der Schutz der Gläubiger gegenüber auswärtigen Schuldnerstaaten. 1910. Hirsch. Die rechtliche Stellung der Angehörigen neutralen Staaten im Landgebiet der Kriegsführenden. 1914. Praag. Juridiction et droit international public 1915 (p. 16 s.). Dickinson. Analogy between natural persons and international persons in the law of nations (Yale Law Journ. 1917 p. 564). Fedozzi. Il concetto di personalità intern. nell' art. 1° del Patto della S. d. N. (Riv. intern. d. filos. d. dir. 1921, v. 1, p. 100 s.). E. Guerry. Recherches sur la personalité internationale de l'individu. 1924 (284 p.). L. Strisower. Einige Bemerkungen über Staatsverträge, welche die Rechtslage der Individuen betreffen (ZÖR 1925 p. 271—298). Cavaglieri. I Soggetti del diritto internazionale (Riv. DI. 1925 p. 18, 169). Verdross. Die Verfassung der Völkerrechtsgemeinschaft. 1926 (p. 156—163). C. Jannacone. La personalità giurdica internazionale. 1926 (105 p.). Hamburger. Die Theorie von den Subjekten und Mitgliedern der Völkerrechtsordnung und die internationale Arbeitsorganisation (ZIR. 1926, v. 36, p. 117—196). P. Heilborn. Die Stellung der Menschen im Völkerrecht. 1927 (27 p.) N. Politis. Tendances nouvelles de droit intern. 1928 p. 55 s. * R. Knubben. Die Subjekte des Völkerrechts. Allgemeine Lehre von den vollen und beschränkten Völkerrechtlichen Rechts-und Handlungsfähigkeit. 1928 (XVI+528 p.). * Spiropoulos. L'individu en droit international. 1928 (66 p.). Oudinot. Des recours ouverts aux particuliers contre la S. d. N. (I. D. I. 1928 p. 584—591). G. Enriques. Il concetto astratto di persone giuridica e la sua applicazione al diritto internationale. Roma. 1928. S. Rundstein. L'arbitrage international en matière privée (ADI. Rec. C. v. 23 1929 p. 331—459).

Asmens pripažinimas tarptautinės teisės subjektu nėra naujas tarp. teisės moksle. Plg. Heffter. Das europ. Völkerrecht. 8 Aufl. 1888 (p. 42—3, 130—133); Fiore. Nouveau droit intern. public. I, p. 680; — Droit intern. codifié, art. 31, 317—436; F. Martens, Traité, § 53, 84—5; Westlake. RDILC v. 1 p. 102 s., ir Collected papers p. 86 s.; Fauchille. Traité I, 1 § 157; Cybichowski. Die Bestandteile des intern. Privatrechts (ZIR. v. 20 p. 398).

Teisės subjektas yra individualiai sujungtų ir juridiškai pripažintų bei ginamų interesų turėtojas. Šie interesai gali

priklausyti tiek atskiram fiziniam asmeniui, tiek ir kolektyviniam asmenų junginiui („juridiniam" asmeniui)[1]).

Teisės subjektas arba asmuo yra tam tikros juridinės tvarkos teisės normų destinatarijus. Toji tvarka nustato, kas yra teisės subjektas. Teisės subjekto buvimas nėra būtinai susietas su visų teisių turėjimu; reikalingas tėra tiktai kai-kurių teisių ir pareigų buvimas; reikia, kad jos būtų tiktai individualiai sujungtos ir pripažintos kalbamajam asmeniui objektyvinės teisės normomis.

Tarptautinės teisės subjektai gali būti: Tarptautinė visų žmonių Sąjunga, valstybės (nepriklausomos ir priklausomos, atskirų federacijų nariai, savavaldžiai dominionai, protektoratai ir kiti), įvairios kolektyvinės organizacijos, kurioms šių dienų tarptautinė teisė yra suteikusi juridinio asmens savumus (tarptautinės komisijos, administracinės unijos, nacijos, bažnyčios ir kitos) ir, pagaliau, atskiri individai, kaip kurios-nors valstybės nariai, arba net nepareinant nuo jų priklausomumo nuo kuriosnors valstybės.

Vyraujanti tarptautinės teisės doktrina, taikydama tarptautinės teisės subjekto sąvoką vienoms tiktai „suvereninėms" valstybėms, negali patenkinamai paaiškinti daugelio tarptautinio gyvenimo reiškinių, pavyzdžiui, tarptautinės būklės atskirų narių federacijos valstybėse, protektoratų ir Romos popiežiaus; ta doktrina negali paaiškinti nacionalinių mažumų apsaugojimo, skolos pasižadėjimų, duodamų valstybių svetimiesiems kreditoriams ir kita. Kai-kurie tarptautinės teisės subjektai apskritai nesiremia, net ir netiesioginai, valstybe, nes jų veikimas priešinasi valstybei. Tokia yra būklė Romos popiežiaus, nacionalinių mažumų, sukilėlių, kurie yra pripažinti kaip kariaujanti šalis ir kitų.

Šitokią būklę patvirtinti gali visas administratyvinės, ekonominės ir privatinės tarptautinės teisės turinys. Tarptautinė teisė jau nebėra vienų tiktai valstybių teisė; ji vis labiau virsta val-

---

[1]) Juridinis asmuo yra tam tikras skaičius asmenų, sujungtų — tam tikru juridinės technikos būdu — teisės subjekto sąvoka; tada ir tam tikrų junginio organų valia laikoma lyg paties to asmenų daugumo valia. Juridinio asmens, kaip teisės subjekto, konstruavimas padeda įvairioms sudėtingoms socialinėms organizacijoms dalyvauti teisės praktikoje. Vidujinė tų juridinių asmenų sudėtis gali būti įvairiausia, bet jų, kaip teisės subjektų, būklei tas neturi reikšmės.

stybių bei individų ir įvairių valstybių individų santykiaujamąja teise. Individas ima vaidinti vis žymesnį ir savarankiškesnį vaidmenį tarptautiniame gyvenime, ir jisai reikalauja sau tiesioginių ir savų tarptautinių teisių.

Ryškus šios būklės tikrumas pasidaro kartais nebeaiškus dėl tos priežasties, kad individai, būdami tarptautinės teisės subjektai, dar neįstengia patys betarpiškai reikalauti iš valstybių, su kuriomis jie turi teisės santykių, kad tos valstybės patenkintų jų teises. Savo teisėse jie yra paprastai savų vyriausybių ginami, kurios veikia už juos, ir paprastai, tokiu pat diplomatiniu būdu, kuriuo šios vyriausybės veikia gindamos viešuosius savo valstybių interesus. Tačiau negalėjimas savarankiškai vykdyti procesualinius veiksmus dar neatima asmeniui teisės subjekto savumo. Kiek tasai asmuo yra teisės normų destinatarijus, tiek jis turi būti pripažintas teisės subjektu. Nepilnamečių ir globojamųjų teisės yra jų teisėtų atstovų ginamos, tačiau šie asmens tebėra teisės subjektai.

Kai-kuriais, — tiesa, tuo tarpu tiktai išimtiniais atvejais, — individas gauna teisę savarankiškai kelti ieškomąją bylą, gindamas savo teises tarptautiniuose santykiuose.

Einant Jungtinių Valstybių ir Anglijos teise, tarptautinė teisė yra priimta kaip common law dalis; Jungt. Valstybėse, tarptautinės sutartys yra skelbiamos aukščiausiu krašto įstatymu, todėl ieškiniai, išeiną iš tarptautinių sutarčių, gali būti tenai privačių asmenų keliami valstybės teismuose (Plg. E. Borchard, The diplomatic protection, p. 17).

Penkių Centralinės Amerikos valstybių 1907. XII. 20 buvo sudaryta Vašingtono konvencija (Martens, N. R. G. 3 sér. III p. 105), einant kuria privatiems asmenims buvo suteikta teisė kelti teismo bylą kiekvienai iš Centralinės Amerikos valstybių teisme, įsteigtame Cartago mieste (praktikoje du tokie ieškiniai tebuvo iškelti).

Einant (neratifikuota) 1907. X. 18 Haagos Konferencijos 12-ąja konvencija atskiriems asmenims buvo suteikta teisė kelti savo paties vardu apeliacijos ieškinius Prizų Teisme prieš svetimuosius teismus (str. 4).

Visokie ginčai, kuriuos gali iškelti atskiras asmuo Tautų Sąjungai arba atskiriems jos nariams, tegali būti tiktai tam tikruose tarptautiniuose teismuose sprendžiami. Asmens, dirbą

Tautų Sąjungos organizacijose, eidami 7-uoju Pakto straipsniu, naudojasi diplomatiniu imunitetu. Paprastiems asmenims su diplomatiniu imunitetu galima iškelti ieškinys jų teritorialiniame teisme. Tačiau Tautų Sąjunga neturi nei savos teritorijos nei savų teismų. Čia begalimas tiktai kreipimasis į tarptautinį teismą.

Pavyzdžiu gali eiti Tautų Sąjungos Generalinio Sekretoriato nario François Monod atsitikimas. Jis, 1925 metais atstatytas nuo savo užimamos vietos, protestavo prieš atstačiusio jį viršininko veiksmą — kontrakto peržengimą. Tautų Sąjungos Tarybos buvo nuspręsta šią bylą atiduoti nagrinėti trims trečiųjų teisėjams. Visai suprantama būtų, jei Tautų Sąjungos Taryba būtų nusikreipusi į Haagos Nuolatinį Tarptautinį Teisingumo Teismą, bet einant to Teismo įstatais jo kompetencija yra apribota ginčais, kylančiais tiktai tarp valstybių.

Mišrieji trečiųjų teismai, kurie yra Versalės 1919 metų sutarties sudaryti privačių asmenų skolos dalykams sureguliuoti su Vokietija, numato (str. 297, 302, 304, 305) tuos atsitikimus, kada privatūs asmens (kaip savarankės proceso šalys) kreipiasi į juos: 1) arba savo reikalavimais Vokietijai (taip pat ir kitiems Centralinio Bloko kraštams); 2) arba reikalavimais betarpiškai pačiai Vokietijos vyriausybei dėl atlyginimo už nuostolius, padarytus ypatingais karo veiksmais. O pirmuoju atveju į tuos teismus kreipiamasi dėl reikalavimų, išeinančių iš sutarčių arba iš piniginių reikalavimų Vokietijos piliečiams.

Tokių pat mišriųjų trečiųjų teismų yra ir kitų 1919—1920 m. taikos sutarčių sudaryta.

Tie teismai tikrai yra tarptautinės teismo instancijos, ir privatūs asmens yra savarankiai ieškomosios teisės subjektai prieš šitas instancijas.

Tarptautinėj praktikoj apskritai dažnai yra sudaromos mišriosios arbitražo komisijos (ypač Jungtinių Valstybių sutartyse, pradedant nuo 1794 m. Jay sutarties), kurioms atiduodami nagrinėti vienos kurios valstybės piliečių ieškomieji reikalavimai kitai valstybei; ieškovai tais atsitikimais yra atskiri asmens.

Eidamos Versalės 1919 m. sutarties 409 straipsniu profesionalinės darbininkų arba darbdavių organizacijos gali paduoti savarankiškai, nepareidamos nuo savo valstybės, skundus Tarptautiniam Darbo Biurui, jei kuri-nors valstybė nepildo jos prisiimtųjų darbo konvencijos sąlygų. Administracinė Tarp-

tautinio Darbo Biuro Taryba gali atiduoti spręsti tokį skundą atitinkamai valstybei ir pasiūlyti jai dėl to dalyko reikiamai pasiaiškinti. Šiuo atveju profesionalinės organizacijos stoja kaip savarankiai tarptautinių reikalavimų subjektai.

Kartais susidaro tokių tarptautinės teisės santykių, kada dėl tarptautinių atskiro asmens reikalavimų nebegali stoti jokia valstybė. Tokia yra, pavyzdžiui, bevaldinybių asmenų būklė. Jeigu laikytis nuomonės, jog individų tiek teturima tarptautiniuose santykiuose teisių, kiek jų užpakaly stovi jų valstybė, tai bevaldinybiams reikia atimti visos teisės. Kiekviena valstybė, kurioj yra tų bevaldinybių, turėtų valią atimti jiems visokį turtą, imti juos kankinti žudyti, paversti vergais ir kita. Tačiau tat prieštarautų šių dienų tarptautinei tvarkai. Ir bevaldinybiai turi minimumą bendrų pilietinių teisių. Tos teisės negali būti kurios-nors valstybinės teisės refleksai. Jos — savarankiškos teisės individų, kaip tarptautinės teisės subjektų.

Taip pat optuojant valdinybę, optavimosi teisė yra savarankiška tarptautinė individo teisė, kuri yra jo paties įvykdoma betarpiškai be jo valstybės, nes, kol individo valia nėra išreikšta optacijoje, tol nėra dar žinoma, kuriai valstybei priklauso kalbamasis asmuo. Vykdant optaciją, einant tarptautine sutartimi yra nustatomi tarptautiniai teisių santykiai tarp individo ir tų valstybių, kurių valdinybę optantas gali išsirinkti.

Privatūs asmens gali darytis tarptautinius-juridinius relevantinius aktus neokupuotose srityse. Valstybės užimdamos neokupuotas sritis turi, eidamos esamąja praktika ir tarptautinių teismų nusprendimais, skaitytis su svetimšalių nuosavybės teisėmis, kurias jie yra gavę dar prieš okupaciją. Tada privatus asmuo stoja kaip savarankis teisių įsigytojas. Jo privatinių teisių galiojimas svarstomas yra ne pagal nacionalinę savininko teisę ir ne pagal okupuojančios valstybės teisę, o betarpiškai pagal bendrąsias papročių tarptautinės teisės normas. Šiuo atveju iškyla lyg tarptautinė nuosavybės teisė. Šitam dalykui nė kiek neprieštarauja, kad procesualinės šių privačių asmenų teisės yra įvykdomos ne jų pačių betarpiškai, o jų nacionalinių valstybių, kaip jų atstovų[1]).

[1]) Tokia yra tarptautinė praktika ir tokie yra trečiųjų teismų nusprendimai. Tokia buvo, pav., mišriosios komisijos nuomonė, sprendžiant

Dažnais vadinamųjų tarptautinių deliktų atsitikimais baudžiamųjų teisių santykiai iškyla betarpiškai tarp valstybės ir padarančio kalbamąjį deliktą individo (Apie tai žiūr. „Tarptautinė baudžiamoji teisė").

Taip antai, piratai (jūrių plėšikai) yra skelbiami nepriklausant nė prie vienos valstybės, ir priverčiamieji veiksmai jiems yra tarptautinės -teisinės normos pritaikymas.

Per karą neitralių valstybių valdiniai (o ne pačios valstybės, už juos neatsakomos) gali laužyti neitralitetą dalyvaudami karo veiksmuose (Plg. Haagos 1907 m. Konferencijos 5 konvenciją str. 16—18).

Vašingtono 1922. II. 6 sutarties 3-iuoju straipsniu buvo nustatyta individualinė atsakomybė už povandeninių laivų ir dujų vartojimą per karą.

Jeigu paprastai valstybė tarptautiškai yra atsakinga už savo piliečių veiksmus, tai ir priešingai, individas dažnai tarptautiškai yra atsakingas už savo valstybę.

Šitaip būna per karą, per ekonominę blokadą ir ypač per represalijas prieš valstybę, kada tos represalijos paprastai yra taikomos atskiriems asmenims, nepareinant nuo jų asmens kaltės, o tesiremiant tiktai vienu faktu — jų priklausymu prie tam tikros valstybės. Šita pažiūra į karą, kaip į kovą ne tiktai prieš priešingos valstybės karo jėgas ir vyriausybę, bet ir prieš atskirus asmenis, remiantis jų priklausymu prie tos valstybės, rado sau patvirtinimą Pasaulinio Karo praktikoje ir ypač tam tikrose ekonominio karo formose. Šita pažiūra oficialiai buvo sankcionuota Tautų Sąjungos Pakto 17-ajame straipsnyje.

Kada privatinės atskirų asmenų teisės yra kitų valstybių sulaužytos, pretenzijų dėl atlyginimo už padarytus nuostolius tegali pareikšti šie asmens, o ne atstovaujanti jiems ir ginanti juos valstybė.

Atlyginimo reikalavimas yra keliamas suinteresuotųjų asmenų, kaip tiesioginių teisės subjektų, iniciatyva. Tas dalykas, kad juos gina valstybė, yra visai normalus ir nėkiek neprieštarauja tam, kad atskiras asmuo kaip tik yra teisės subjek-

1869. IX. 10 ginčą tarp Jungt. Valstybių ir Didžiosios Britanijos dėl atlyginimo bendrovei Hudson Bay. Žr. Lapradelle et Politis. Recueil des arb. intern. II p. 511. Valstybės, pasirašiusios Berlyno 1885. II. 26 sutartį, pasižadėjo ginti naujai užimamose srityse teisėtai įsigytas teises. Tą patį pasižadėjo ir Norvegija eidama 1920. II. 9 sutartimi dėl Špicbergeno ir Meškų salų. Plg. A. Verdross. Die Verfassung... p. 221—223.

tas. Juk ir vidujiniame valstybės gyvenime atskiras asmuo ne patsai save gina, o kreipiasi į valstybės administracijos, policijos ir teismo organus, kaip į tarpininkus.

Jeigu valstybė dėl kurių-nors politinių sumetimų nelaiko reikalingu (arba galimu) ginti sulaužytas savo piliečių teises, tai tos teisės nenustoja buvusios, bet tebegalioja.

Gaunant valstybines paskolas užsienyje, iškyla teisės santykių tarp valstybės — skolininkės ir privačių asmenų — kreditorių; sulaužius kreditorių teises, jiems tebelieka savarankiška reikalavimo teisė. Plg. gausius atsitikimus, kai svetimšalių skolas anuliavo ir jų turtus konfiskavo Sovietų valdžia. Privatūs asmens, pareiškę reikalavimų Sovietų valdžiai, nekartą iškeldavo jai procesus, ir jiems pasisekdavo uždėti areštą Sovietų turtui. Privačios svetimųjų kreditorių korporacijos derėdamosi su Sovietų valdžia dėl kreditų, nekartą savarankiškai, nepareidamos nuo savo valstybių, teikiamųjų kreditų dalyką sutvarkydavo atsižvelgdamos į Sovietų valdžios patenkinimą tų reikalavimų, kuriuos jai buvo pareiškę nukentėję asmens.

Bendrąja tarptautinės teisės norma yra laikomas tas dalykas, kad atitenkant teritorijoms nuo vienos valstybės kitai, naujoji valstybė turi pripažinti teisėtai įsigytas privačių asmenų teises. Panašiems ginčams tarp valstybių ir privačių asmenų spręsti jau nekartą buvo siūloma sudaryti tam tikrus tarptautinius teismus.

Neretai tarptautinės normos betarpiškai įpareigoja atskirus asmenis. Tiesa, beveik kiekvienas priverstinis tarptautinių normų dalykas yra Tarptautinėje Konfederacijoje atskirų valstybių įvykdomas, bet šios valstybės veikia tokiu atveju kaip tarptautinės valdžios organai (pav., eidamos jūros policijos pareigas). Juk kai ir pati valstybė peržengia tarptautines normas, priverstinis tų normų įvykdymas taip pat tenka atskiroms valstybėms savigalbos tvarka; tačiau juridišku atžvilgiu valstybė teveikia šiuo atveju kaip Tarptautinės Sąjungos organas.

Kartais sudaroma ir savų vykdomųjų Tarptautinės Sąjungos organų, kurie gauna tiesioginių teisės santykių su individu.

Taip antai, Dunojaus Europėjinė Komisija turi tiesioginių įstatymams leisti funkcijų savo tvarkomųjų dalykų reikalų ribose. Ji nutaria nutarimus, kurie betarpiškai yra privalomi privatiems asmenims. Ji, turi ir tiesioginių teismo funkcijų ir

sprendžia, tiek pirmoje, tiek ir antroje instancijoje, tiek pilietinius ginčus, liečiančius Dunojaus laivavimą, tiek ir baudžiamąsias bylas dėl laivavimo nutarimų peržengimo.

Elbos upės komisija yra apeliacijos instancija valstybės teismų sprendimams.

Savarankiška tvarkomoji-įsakomoji teisė priklauso ir kai-kurioms tarptautinėms sanitarijos organizacijoms.

Tarptautinio valdymo teritorijose valdžios organai yra tarptautinės valdžios organai. Šiuo atveju tų organų leidžiamos ir priverstinai vykdomos normos yra taikomos betarpiškai individui, o individas turi čia tiesioginių teisės santykių su tarptautine valdžia.

Tokie yra tarptautinių kondominiumų pavyzdžiai, kai yra atliekama laikina kolektyvinė taikinga krašto okupacija, kaip tat, pav., buvo padaryta po Pasaulinio Karo Klaipėdos Krašte, Aukštojoj Silezijoj ir kitur.

Taip pat ir Vyriausybės Komisija Saarų Krašte yra ne atskiros kurios valstybės, — bet Tautų Sąjungos organas.

III. Tarptautinės teisės šaltiniai.

Žiūr. debatus dėl Nuol. Tarpt. Teising. Teismo reglamento 38 str.: Cour Permanente de Justice Intern. Comité consultatif des juristes. Procès verbaux de séances du Comité 16. VI—24. VII. 1920. La Haye. 1920 p. 293—338.

Bergbohm. Staatsverträge und Gesetze als Quellen des Völkerrechts. Dorpat. 1877. F. v. Holtzendoff. Die Quellen des Völkerrechts (Handb. d. Völkerrechts I, 1888, p. 77 — 155). Ha 11. Precedents in internation. law (Internat. Journ. of Ethics, v. 26 p. 153). Pollock. The sources of intern. law (The Law Quart. Rev. 1902, p. 418 s.). Matey. Treaties as a source of intern. law. 1906. Cavaglieri. La consuetudine giuridica internazionale. 1907 (ir taip pat RGDI v. 18 p. 259; RDILC. v. 14, 1921, p. 289, 470). Stoerk. Völkerrecht und Völkercourtoisie (Festgabe f. Laband. Zürich, 1908, I p. 129). Diena. Considerazioni critiche su alcune teorie del diritto intern. I. fonti. Torino. 1908. M. Huber. Die sociologische Grundlagen des Völkerrechts (Jahrb. f. öf. Recht, 1910 p. 56 — 134), atskira knyga 1928 (VIII+101 p.). P. Heilborn. Grundbegriffe des Völkerrechts. 1912 p. 31—86. — Les sources du droit international (ADI Rec. C. v. 11, 1927, p. 5—63). Salvioli. Sulla teoria dell' accordo in diritto internaz. 1914. Striemer. Die rechtsetzenden Staatsverträge im Völkerrecht. 1914 (Greifsw. Dissertation). L. Oppenheim. Zur Lehre vom internationalen Gewohnheitsrecht (ZIR. 1915 (v. 25) p. 1 s.). Perassi Teoria dogmatica delle fonti di norme giuridiche in diritto internazional. Roma. 1917. (Riv. DI. 1917 p. 195 s.). Wright. AIIL. 1917 p. 566 s. P. E. Cobbett. The consent of

states and the sources of the law of nations (BrYB. 1925 p. 20—30). * H. Lauterpacht. Private law sources and analogies of international law. 1927 (XXIV+326 p.). Mulder. Les lacunes du droit international public (RDILC. 1927 p. 555 — 576). Pallieri. La forza obligatoria della consuetudine internazionale (Riv. DI. 1928 p. 338—374). * J. Spiropoulos. Die allgemeinen Rechtsgrundsätze im Völkerrecht. 1928 (81 p.) (C. P. I .I. nuostatų 38 str. aiškinimas).

Svarbių nurodymų suprasti tarpt. teisės šaltinių dalykui yra minėtuose jau veikaluose: Triepel. Völkerrecht und Landesrecht. 1899; W. Kaufmann. Die Rechtskraft des intern. Rechts. 1899; Anzilotti. Teoria generale della responsabilitá dello Stato. 1902 (p. 27—49). — Il diritto internaz. nei giudizi internaz. 1906. * Verdross. Die Verfassung der Völkerrechtsgemeinschaft. 1926 p. 42—75, 92—97.

Pagrindinis pirmykštis tarptautinės teisės šaltinis yra teisinis žmonijos įsitikinimas. Šis teisinis žmonių įsitikinimas ir kyląs iš jo tam tikrų normų pripažinimas privalomomis visuomenės gyvenime reiškiasi dviem pagrindinėmis formomis: arba nuolat atsikartojančių konkliudentinių veiksmų forma, iš kurių (veiksmų) galima spręsti apie tam tikrų teisės normų buvimą, arba liepiamuoju teisės normų formulavimu, kurį pareiškia valdingi visuomenės organai. Iš čia gaunamos dvi pagrindinės teisinių normų formos: faktinai atsiradusi ir paliepiamoji teisė (gegebenes und gesetztes Recht, vokiečių terminologija). Šios dvi teisei sukurti formos sudaro du pagrindinius teisės šaltinius — paprotį ir įstatymą. Jie yra ir tarptautinės teisės šaltiniai.

Autoritetingos reikšmės tarptautinės teisės šaltinių mokslo srityje turi Haagos 1920. XII. 13 Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo Įstatų 38 straipsnis, kuris štai kaip skamba:

Teismas pritaiko: 1) tarptautines konvencijas, tiek bendrąsias, tiek ir specialias, kurios nustato normas, ginčijamųjų valstybių tikrai pripažintas. 2) tarptautinį paprotį, kaip bendros praktikos, pripažintos teise, 3) bendrus teisės principus, civilizuotų tautų pripažintus, 4) teismo sprendimus ir autoritetingiausių viešosios teisės rašytojų doktriną, kaip padedamąją priemonę teisės normoms nustatyti.

Šis nutarimas netrukdo Teismui, jeigu šalys su tuo sutinka, spręsti „*ex aequo et bono*".

Tuo būdu visi tarptautinės teisės šaltiniai gali būti suskirstyti į šias kategorijas: 1) tarptautinis paprotys, 2) tarptautinis įstatymas (tarptautinės konvencijos), 3) bendri teisės principai, 4) teismo sprendimai ir tarptautinės teisės doktrina, 5) tarptautinis teisingumas.

§ 1. Tarptautinis paprotys.

Objektyvinės (kaip ir subjektyvinės) tarptautinės teisės normos gali, visų pirmiausia, atsirasti grynai faktinai, taip sakant, pačios savaime, nepastebimai, lyg natūraliu augimo procesu, normatyvine faktinos būklės, gebėjimo arba įpratimo galia, — tarptautinio papročio keliu.

Tarptautinis paprotys yra tęsiamasis, susijęs su savo juridinio privalomumo sąmone, tam tikrų normų pritaikymas, kuris yra Tarptautinio Bendravimo dalyvių atliekamas („la pratique générale, acceptée comme étant le droit").

Konstitutyviniais tarptautinio papročio elementais reikia laikyti: 1) faktinas momentas — tęsiamasis jo pritaikymas praktikoje ir 2) psichinis momentas — tam tikro gebėjimo pripažinimas privalomąja norma, *opinio necessitatis* (Rechtsüberzeugung).

Tarptautinėje teisėje, kaip kad bendrai teisėje, teisės kuriamosios reikšmės turi visų pirmiausia nuogas faktas, nustatąs tam tikrą santykį arba būklę, *status quo*. Iš faktinosios būklės gali gimti subjektyvinė teisė. Atsikartoją faktai sukuria bendrąją normą.

Neužimtųjų žemių užvaldymas, pavyzdžiui, tesudarydavo pradžioje faktinąjį valdymą, virstantį ilgainiui subjektyvine teise. Iš atsikartojančių užvaldymo faktų atsirado neužimtųjų žemių okupavimo objektyvinės tarptautinės teisės normos.

Normatyvinei faktinos būklės reikšmei daug sveria tos būklės tęsiamumas (senovingumas). Papročio atsiradime sprendžiamąjį vaidmenį dažnai vaidina kaip tik jo senovingumas, neatmenumas, ypač tada, kada tuo papročiu yra nustatomas nukrypimas nuo kitos bendros normos.

Taip antai, tarptautinėje teisėje pripažįstamas nukrypimas nuo viešai priimtos normos, nustatančios teritorialinės jūros trijų mylių sieną: nukrypimas nuo tos normos taikomas tiems kraštams, kurie nuo senesnių laikų turi nusistatę platesnį savo teritorialinės jūros ruožą.

Taip pat pripažįstama, jog jūros įlankėlės (buchtos), — kurias nuo seniausių laikų faktinai sudarydavo viduriniai pajūrio valstybės vandens, — tebepriklauso tai valstybei ir pagal teisę.

Papročių tarptautinės teisinės normos (ir tarptautinės subjektyvinės teisės) sudarymo atžvilgiu, sprendžiamosios reikš-

mės faktinai būklei arba faktinam veiksmui turi tylimasis kitų suinteresuotų valstybių pripažinimas. Jis sudaro naujos būklės teisėtumo prezumpciją, ir priešingai, iškilmingas protestas atima nuogam faktui juridinę reikšmę.

Bendrų tarptautinių papročių sudarymas nėra būtinai susijęs su visų Tarptautinio Bendravimo narių dalyvavimu. Norint nustatyti esamojo tarptautinio papročio privalomumą kuriai-nors valstybei, visai nereikia įrodinėti, kad kalbamosios valstybės dalyvauta to papročio sudaryme. Aiškus dalykas, kad valstybės, neturėjusios jūrų sienų arba nesivertusios jūros prekyba, negalėjo dalyvauti tarptautinės jūros teisės papročių sudaryme; bet šie papročiai yra privalomi ir joms. Taip pat privaloma yra esamoji papročių tarptautinė teisė naujai atsirandančioms valstybėms.

Norint sudaryti bendrą tarptautinį paprotį tėra reikalinga, kad pritaikančių šį paprotį valstybių skaičius ir ypač jų reikšmė būtų tokia, jog galėtume tarti tą paprotį tikrai atsakant vadovaujančios Tarptautinio Bendravimo dalies įsitikinimams.

Šiaip ar taip, reikia manyti, jog norint sudaryti bendrą tarptautinį paprotį, reikia, kad visos didžiosios valstybės pripažintų jo privalomumą ir neprieštarautų jam[1]).

Ta tęsiamoji praktika, kuri yra reikalinga tarptautiniam papročiui sudaryti, vykdoma yra daugiausia valstybės valdžios organų, nors kartais čia gali turėti reikšmės ir privačių asmenų praktika (pav., jūros teisė ir tarptautinės prekybos teisė yra susidariusios žymia privačia iniciatyva). Šie valstybės organai gali būti įvairiausi: valdžios, ypač užsienių reikalų ministerijos, diplomatiniai ir konsulatų agentai, įstatymams leisti įstaigos, vidaus-valstybiniai arba tarptautiniai teismai ir kiti.

Praktika, susijusi su tarptautinio papročio įvedimu, labai dažnai reiškiasi forma partikuliarinių sutarčių tarp dviejų arba kelių valstybių. Kada šios sutartys yra sudaromos kuriems - nors santykiams sureguliuoti, neketinant sukurti objektyvinės

---

[1]) Svarstant liečiantį šį dalyką 1919 metų Vokiečių Konstitucijos 4 straipsnį Veimaro nacionaliniame susirinkime, visiškai teisingai kalbėjo apie tai Hugo Preuss: „Allerdings lasse sich vielleicht nicht immer mit mathematischer Gewissheit sagen, was „allgemein" anerkannt ist; aber dass Regeln des Völkerrechtes, die nicht von allen Grossmächten anerkannt sind, nicht allgemein anerkannte Regeln des Völkerrechtes sind, darüber ist kein Zweifel" (A. Verdross, Die Verfassung... p. 95).

teisės normos, o tiktai norint geriausiai patenkinti kuriuos-nors gyvenimo reikalus, tada jos, tos sutartys, turint galvoj jų atsikartojimą ir visuotinumą, gali padėti, padeda ir, pagaliau, sudaro tarptautinį paprotį. Tai, kas pirma tebuvo laisva ir nevaržoma, einant papročiu pasidaro jau privaloma. Sutartys, kurios šiuo atveju šalims tėra *lex particularis*, gali pasidaryti b e n d r o s papročių normos šaltiniu.

Paprotys sudaro svarbiausią (iki naujausių laikų net išimtinį) tarptautinės teisės šaltinį. Tarptautinio Bendravimo narių pagrindinių teisių pripažinimas, teisė diplomatinė, karo, jūros, konsulų, baudžiamoji, prekybos ir kolizinė atsirado beveik tiktai tarptautinių papročių forma; taip pat norma, glūdinti tarptautinių sutarčių privalomumo pamate, — pacta sunt servanda — turi būti pripažinta papročių tarptautinės teisės norma.

Tarptautinės papročių teisės gerumai ir blogumai yra tokie pat, kaip ir bendrai papročių teisės. Žinoma, papročių normos tuo yra vertingos, kad jos tikrai atitinka tuos materialinius santykius, iš kurių jos išauga, ir atsako bendriems tarptautiniams interesams; bet didis papročių teisės trūkumas yra labai didelis jos susidarymo tęsiamumas, nepavejąs gyvenimo tempo, ir jos tikslumo stoka. Iš čia jos nustatymo sunkumas. Kaip ilgai ir keliais atvejais turi paprotys pasireikšti, kad gautų juridinės galios? Kaip įrodyti, kad jis buvo pritaikomas, jaučiant jo juridinį privalomumą? Tai yra klausimai, į kuriuos labai dažnai sunku duoti tikslus atsakymas. Todėl aišku, kad paprotys, užleidęs kitose teisės dalyse savo vietą įstatymui, ir tarptautinių-teisinių santykių srityje pamažėli yra keičiamas sąmoningu ir rašytiniu naujų tarptautinių teisinių normų nustatymu[1]).

---

[1]) Čia turi būti nurodyta į savotišką Bordo profesoriaus L. Duguit teoriją. Duguit mano, kad teisės sąmonė atsiranda individualinių sąmonių tarpe dėl solidarumo ryšių, jungiančių žmones, priklausančius įvairioms valstybėms. Pirma iš to solidarumo atsiranda moralinių ir ekonominių normų, pritaikomų ne pačioms valstybėms, o individams, priklausantiems įvairioms valstybėms. Kada dėl solidarumo individualinių sąmonių tarpe gimsta įsitikinimas, kad šios normos yra sankcionuotinos, kad jų peržengimas yra neleistinas, tada šios normos iš moraliai-ekonominių virsta juridinėmis (L. D u g u i t. Traité de droit constitutionnel, 2 ed. I, 1921 p. 102—104).

Duguit klaida buvo ta, kad jisai šitam pirmykščiam atskirų individų įsitikinimui suteikė vienintelio juridinio teisės šaltinio reikšmę ir net įterpė į jį visą objektyvinę teisę. Tarptautinės teisės normų sudaryme turi reikšmės ne tiktai masinė individualinė sąmonė, bet ir tų normų

§ 2. Rašytinis paliepimas, įstatymas (Gesetztes Recht).

Kitas tarptautinės teisės šaltinis yra tikslus, rašytinis teisės normų formulavimas tarptautiniuose valstybių aktuose. Šis šaltinis paprastai turi conventions internationales vardą, nors prieš šitokį įvardijimą daug ką galima pasakyti. Pirmiausia, nevisada tie aktai eina sutartimis, o antra, jeigu jie ir surašomi sutarčių forma, tai jų svarbi yra ne šita „sutarčių" forma, bet normatyvinis paliepimas. Geriausia ir šiuo atveju naudotis įprastu įstatymo terminu, laikant įstatymu kiekvieną teisės normų nustatymą iš valdžios organo. Šitaip teisingai Haagos 1899. VII. 29 Konvencija buvo pavadinta: „Sausumos karo įstatymų ir papročių sandora". Charakteringi įstatymo pažymiai, kuriais jis skiriasi nuo papročio, yra jo sąmoningas ir valios kilimas iš valdingo organo, o taip pat tikslus, rašytinis šios normos turinio formulavimas.

Tarptautiniame Bendravime kiekviena atskira valstybė yra tarptautinės valdžios organas. Tarptautinė norma gali būti nustatyta tiek kelių valstybių sutarimu, tiek ir vienos kurios valstybės vienašaliniu aktu.

Valstybių savitarpio sutartys, jeigu jos nėra privatūs piliečių santoriai, nustato teisės normas ir eina tarptautiniu įstatymu, *lex universalis* arba *lex particularis*, nelygu jo tūris. Juridinė norma nenustoja buvusi įstatymams leisti norma tiktai todėl, kad ji susidaro bendravimo dalyvių sutarimu. Tačiau įstatymai susidaro sutarčių forma ne vienoje tiktai tarptautinėje teisėje.

Konstituciniais valstybių įstatymais neretai eina tikrosios vadovaujančių krašto pajėgų savitarpio sutartys (pav., *Magna Charta Libertatum*, Šiaurės Amerikos Jungtinių Valstybių Konstitucija ir t. t.). Taip pat ir parlamentų leidžiami įstatymai tėra vadovaujančių įstatymams leisti susirinkimo partijų sutarimai.

---

pripažinimas valstybių, sudarančių Tarptautinį Bendravimą, o taip pat aktyvus nustatymas normų tiems valstybiniams organams, kurie kuria teisę. Matyti, Duguit'o visa objektyvinė teisė įterpiama į papročių normas. Jo atžvilgiu visa įstatymams leisti reglamentacija tik tada teturi juridinės galios, jeigu ji sutinka su turimąja masinėj sąmonėj teisės norma. Dėl tos pat priežasties taip pat ir joks padarytas sutarimas negali turėti juridinės reikšmės, jeigu jis neatsako turimajai jau bendroje sąmonėje (papročių) normai. Tai yra papročių teisės susidarymo reikšmės perdėjimas.

Tarptautinės sutartys tegali būti sudaromos tiktai tarp dviejų arba kelių valstybių. Kada normos, tose sutartyse nustatytos, kitų valstybių nepripažįstamos kaip privalomos, tai šios sutartys yra lex particularis tiktai valstybėms, jas sudariusioms. Bet jeigu sutartys, nustačiusios teisės normas, yra sudaromos vadovaujančios Tarptautinio Bendravimo dalies, tada jos paprastai ir kitų pasaulio valstybių pripažįstamos kaip privalomos, ir eina bendru tarptautiniu įstatymu. Šiuo atveju tarptautinis įstatymas susidaro ne tiktai sutarimo, bet ir pripažinimo forma. Pav., tarptautinis Sųeco perkaso statutas susidarė vadovaujančių valstybių sutarimu; kitų valstybių jis tylimai tebuvo pripažintas. Todėl tasai statutas eina bendru tarptautiniu įstatymu.

Partikuliariniai tarptautiniai įstatymai *(jus particulare)*, kurie kitų valstybių pripažinimo negauna arba kurie liečia tiktai išleidusių juos valstybių reikalus, dėl savo dažno atsikartojimo eina neretai bendros papročių teisės pagrindu ir virsta *jus universale*. Šitokį procesą mes matome konsuliarinės teisės, nusikaltėlių išdavimo, privatinės tarptautinės teisės srityse ir kitose.

Tarptautinė norma, nustatanti tarptautines teises ir pareigas, gali susidaryti ne tiktai valstybių sutarimu, bet ir vienašaliniu vienos kurios -nors valstybės aktu. Tie aktai gali reikštis arba 1) veiksmais, pav., naujų teritorijų okupavimu, diplomatinių pasiuntinių nusiuntimu į nepripažintą dar *de jure* valstybę, karo veiksmų pradžia ir t. t., arba 2) vienos kurios valstybės pareiškimais tarptautinės deklaracijos forma, pav., Italų 1871 metų garantijų įstatymas, karo paskelbimas, neitraliteto deklaracija, karo kontrabandos dalykų ar tam tikrų uostų blokados deklaracija, pažadėjimas grąžinti sulaužytą teisę, atlyginti nuostolius, naujos revoliucinės valdžios pareiškimas apie senosios valdžios pasižadėjimų pripažinimą, pažadėjimas neokupuoti tam tikros teritorijos, „atvirų durų“ deklaracija okupuojant kolonijas arba kurio-nors krašto atžvilgiu, tam tikros tarptautinio elgesio linijos deklaracija ir kita.

Pareikšdamos tokias deklaracijas susitariančios šalys nėra savo tarpe susirišusios, o teduodamas yra vienos kurios valstybės pažadėjimas, bet tasai pažadėjimas suriša tą valstybę. Kartais tokios atskirų valstybių deklaracijos sudaro tarptautinį bendro pobūdžio įstatymą. Toks buvo Italų 1871 metų garantijų

įstatymas, nustatęs tarptautinę Romos popiežiaus būklę. Toksai buvo kilimas ir glūdinčių vadinamojoje Monro doktrinoje normų, kurios tėra buvusios Amerikos prezidento Monro 1823. XII. 2 deklaracija ir vis dėlto įgijo tarptautinės normos galią, netiesioginai pripažintą Tautų Sąjungos Pakto 21 straipsnyje.

Daugelis tarptautinių konvencijų, nustatančių bendras tarptautinės teisės normas, yra, tikrai sakant, vienašaliniai (kad ir kolektyviniai) kelių valstybių veiksmai visos Tarptautinės Sąjungos atžvilgiu. Šitie kolektyviniai pareiškimai iš savo vidujinės sudėties yra pareiškiančiųjų valstybių sutarimai, pav., Paryžiaus 1856 metų jūros deklaracija dėl kaperų panaikinimo, bet kitų Tarptautinės Sąjungos valstybių atžvilgiu jie tėra tiktai vienašalinės deklaracijos. Kada toksai partikuliarinis kelių valstybių sutarimas yra vadaujančios Tarptautinės Sąjungos dalies pareiškimas, jis įgauna bendro tarptautinio įstatymo galią, tikslia žodžio prasme — valdingo organo paliepimo galią.

§ 3. Bendrieji teisės principai.

Kaip ir trečiąjį tarptautinės teisės šaltinį, Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo Įstatų 38 straipsnis nurodo į bendrus civilizuotų tautų teisei principus. Tai yra savotiškas tarptautinės teisės šaltinis, turįs kiek bendrumo su romėnų *jus gentium.*

Tada, kada kuri-nors norma nerandama nei tarptautinėse konvencijose nei papročių tarptautinėje praktikoje, ji gali būti paimta iš „bendrųjų teisės principų", jeigu ta norma yra visų arba beveik visų civilizuotų tautų vidujinėje pozityvinėje teisėje, ir tuo būdu atsako bendrai žmonijos teisės sąmonei. Tokių principų tikrai esama visose Europos kultūros valstybėse. Jie yra sąmoningai arba nesąmoningai recepuotos romėnų teisės principai. Nekartą, šitąja „bendrąja civilizuotos žmonijos teise" tekdavo remtis tarptautinių trečiųjų teismų sprendimuose[1]).

Suprantama, kad šie „bendrosios" tautų teisės principai teturi tarptautinės teisės šaltinio reikšmę tik tada, jeigu neegzis-

[1]) Pav., 1912. XI. 11 trečiųjų teismo sprendimas dėl rusu-turkų ginčo: Il serait contraire à l'équité de présumer une responsabilité de l'Etat débiteur plus rigoureuse que celle imposée au débiteur privé dans un grand nombre de législations européennes". Plg. kitus panašius sprendimus: A. Verdross „Die Verfassung... p. 57 s.

tuoja priešinga sutartinės, arba papročių tarptautinės teisės norma. Šis tarptautinės teisės šaltinis greta paminėtųjų teisių teturi subsidiarinės reikšmės[1]).

Dėl tos bendrųjų teisės principų subsidiarinės reikšmės galima, ir, tur būt, teisingiau yra žiūrėti į juos (tokia yra, pav., Anzilotti ir Salvioli nuomonė) ne kaip į tam tikrą teisės šaltinį, bet tiktai kaip į teisminę teisės aiškinimo ir analogijos formą teisės spragoms užkimšti[2]).

§ 4. Teismo sprendimai ir tarptautinės teisės doktrina.

Ne savarankišku, bet tiktai „padedamuoju" tarptautinės teisės šaltiniu Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo Įstatų 38 straipsnis vadina taip pat teismo praktiką ir autoritetingiausių tarptautinio mokslo atstovų doktriną.

Tarptautinės jurisprudencijos ir tarptautinės doktrinos reikšmė kaip tarptautinės teisės šaltinio, reiškiasi trijų kitų tarptautinės teisės šaltinių abejojamų normų nušvietimu ir aiškinimu. Tokios autoritetingos reikšmės suteikimas viešai pripažintų tarptautinio mokslo atstovų nuomonėms yra panašus žinomajam romėnų teisei *jus respondenti*, kuris buvo teikiamas kai-kuriems juristams.

---

[1]) Vokiečių - Šveicarų trečiųjų nagrinėjimų 1924. IV. 29. sutarties 5 str. skelbia: „Soweit im einzelnen Falle die vorstehend erwähnten Rechtsgrundlagen Lücken aufweisen, entscheidet das Schiedsgericht nach den Rechtsgrundsätzen, die nach seiner Aussicht die Regel des internationalen Rechtes sein sollten. Es folgt dabei bewährter Lehre und Rechtssprechung".

[2]) Tų principų pavertimas savarankišku teisės šaltiniu lengvai gali prileisti ir prigimtinę teisę. Tokį rezultatą priėjo, pav., Spiropoulos. Jo nuomone, tie bendrieji teisės principai esą prigimtinės teisės normos, nes tiktai konkretrinės atskirų teisinių sistemų normos tėsančios pozityvinės normos. Tiesa, Spiropoulos'o manymu tai esanti — tam tikros rūšies prigimtinė teisė. Tai nėsanti prigimtinė teisė, išimta iš abstraktinio galvojimo arba iš „dalykų prigimimo", tai tėsanti teisė, kurios turinys remiąsis teisinėmis pažiūromis, pozityviai pasireiškiančiomis valstybės įstatymuose. Vargu bau, tačiau, šį bendrųjų teisės principų pastatymą, kaip prigimtinės teisės, galima laikyti vykusiu. Kadangi tai — principai, pripažinti teise kiekvienos iš dalyvaujančių Tarptautiniame Bendravime valstybių, tai jie yra pozityviniai bendri principai, visur pripažinti. Nėra reikalo konstruoti juos kaip prigimtinės teisės principus. Norint rasti juos, reikia kreiptis ne į išmintį ir ne į dalykų prigimimą, o palyginamai peržiūrėti esančius pozityvinių įstatymų leidimus. Tikriau, bendrai nelaikyti jų tam tikru teisės šaltiniu, o tiktai teisės aiškinimo ir analogijos priemone.

Teismų sprendimai turi reikšmės ir papročių tarptautinės teisės susidarymo srityje. Pirmesnių teismo sprendimų precedentai labai greit įgauna normatyvinės galios. Teismams, žinoma, skiriama taikyti jau egzistuojančią teisę, bet esant teisės spragoms ar tada, kada teisė tyli, teismai dažnai sprendžia iš teisingumo, ir šiuo savo vaidmeniu jie nuolat eina organais, kuriančiais teisę. Bet ta teismų kuriama teisė susidaro papročių teisės kūrybos forma, normatyvine faktų galia, kurie pamažėli „susikaupia" į papročių teisę. Teismo praktika nėra savarankiškas teisės šaltinis, o tiktai forma papročių teisei išreikšti. Tarptautinės teisės susidaryme ypatingą vaidmenį vaidina tarptautiniai trečiųjų teismai arba Haagos Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Teismas. Bet tam tikros reikšmės turi tarptautinei teisei ir vidurinių valstybinių teismų praktika. Pav., prizų teismų sprendimai turi ypatingos reikšmės jūros karo teisės susidaryme; privatinei, prekybinei tarptautinei teisei didelės reikšmės turi ir paprastų valstybinių teismų sprendimai.

§ 5. Tarptautinis teisingumas.

H. Kraus. Gedanken über Staatsethos im internationalen Verkehr. 1925 (206 p.). Tas pats: „La morale internationale" (ADI. Rec. C. v. 16, 1928, p. 389—549).

Teisingumo, humaniškumo ir gerumo taisyklės liečia dorovingumo sritį; kol jos nėra įvykdomos teisės principuose, tol jos nėra tarptautinės teisės šaltinis. Tačiau Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo Įstatų 38 straipsnis numato atsitikimus, kada susiginčijusios šalys gera valia išreiškia sutikimą, kad jų ginčas būtų nagrinėjamas šiais teisingumo principais, „ex equo et bono".

Šios rūšies teismų sprendimai tėra privalomi tiktai šiems atsitikimams. Jie remiasi ne teisės normomis, bet asmeniniu dorovingu teisėjo įsitikinimu. Jie nėra teisės šaltiniai, nes teisėjai ieškosi vadovavimų ne egzistuojančios teisės srityje, o tiktai savo dorovingų teisingumo ir humaniškumo įsitikinimų sferoje. Bet sprendimų ex equo et bono pasitaiko tarptautinėje praktikoje. Pav., Versalės sutarties nuskirta Reparacijų Komisija turėjo vadovautis ne kuriuo-nors teisės kodeksu, o tarti nutarimus ex equo et bono. Baigiamuoju rezultatu tai tėra tarptautinio organo subjektingo savivališkumo pataikavimas.

IV. Tarptautiniai juridiniai faktai.

A. Thon. Rechtsnorm und subjektives Recht. 1878 (p. 71 s.). P. Klein. Die Rechtshandlungen im engeren Sinne. 1912. Rüegger. Privatrechtliche Begriffe im Völkerrecht (ZIR. 1920, v. 28, p. 426 — 502). F. Liszt (Fleischmann) Völkerrecht. 1925 p. 236—247. H. Lauterpacht. Private law sources and analogies of internat. law. 1927. * D. Anzilotti. Cours de droit international. 1929 p. 333—534.

Kiekvienas faktas, sukeliąs esamoje teisių tvarkoje tam tikrų juridinių padarinių, yra juridinis (juridiškai – relevantinis) faktas. Kiek kuris-nors faktas turi įtakos teisės subjektų teisių bei pareigų atsiradimui arba pakitimui, nustato veikiančios esamoj teisių tvarkoj normos. Pats savaime materialinis faktas neturi juridinio pobūdžio, jis tegauna to pobūdžio tiktai iš veikiančios teisės normų.

Tarptautiniai juridiniai faktai yra tie faktai, kurie sukelia juridinių padarinių Tarptautiniame Bendravime, t. y. tokie faktai, su kuriais yra susijęs tarptautinių teisių santykių atsiradimas, pakitimas arba nutrūkimas.

Tarptautiniai teisių santykiai gali būti skirstomi pagal subjektus, juose dalyvaujančius.

a) Gali būti teisių santykių tarp Tarptautinės Sąjungos, kaip vieneto, ir atskiro jo nario, atskiros valstybės. Kada Lenkija 1919 metais (o po jos ir kitų valstybių eilė) pasirašė nacionalinių mažumų sutartį, uždedančią jai eilę prievolių, tai atsirado tarptautinių teisių santykių tarp jos ir Tautų Sąjungos. Tokio pat pobūdžio yra Dancigo ir Tautų Sąjungos savitarpio teisių santykiai, nustatą vyriausiąjį Sąjungos protektoratą Dancigui.

b) Gali būti teisių santykių tarp valstybių. Tų santykių atsiranda tarp atskirų valstybių visose gyvenimo srityse, — politinėj, ekonominėj, socialinėj, jurisdikcijos srityje. Jie sudaro svarbiausią turinį to dalyko, kurį vokiečiai vadina Völkerrecht.

c) Gali būti teisių santykių tarp atskiro asmens (fizinio arba juridinio) ir svetimosios valstybės. Tokie yra santoriai tarp kurios-nors valstybės, kaip fisko, ir svetimųjų asmenų arba bendrovių; tokios yra valstybės paskolos svetimose rinkose; tokie yra Rusų Vnieštorgo santoriai su svetimaisiais pardavėjais arba pirkėjais; tokie yra teisių santykiai, atsirandą tarp val-

stybės ir gyvenančių jos teritorijoje svetimšalių, kiek tai liečia tarptautiškai pripažintas tų svetimšalių teises.

d) Gali būti teisių santykių tarp įvairių valstybių piliečių. Kadangi šiuo atveju atsiranda kolizijų tarp kelių nacionalinių sistemų, tai tos kolizijos tegali būti sprendžiamos išeinant iš antvalstybinės tarptautinės teisės principų. Ir šie teisių santykiai taip pat yra tarptautiniai.

Teisių santykiai, tarptautinės teisės normų reguliuojamieji, gali būti skirstomi, taip pat ir pagal šių normų pobūdį, į viešai - teisinius ir privačiai - teisinius.

Tarptautiniai teisių santykiai yra v i e š o j o pobūdžio, kada jie yra viešpatavimo santykiai, ir p r i v a t i n i o pobūdžio, kada jie yra reguliuojami einant ne viešųjų viešpatavimo pradmenų pagrindais, bet einant civilinės teisės pagrindais.

Iš savo juridinio prigimimo šių dienų tarptautinė teisė yra viešoji teisė: ji nustato Pasaulinės Sąjungos organizavimą ir atskiros valstybės valdomąją galią šios Sąjungos ribose.

Privatine tarptautine teise tegali būti pavadinta tiktai ta teisė, kurios normos nustato privačius valstybių savitarpio santykius egzistuojančios teisės ribose, tų valstybių ekonominių interesų atžvilgiu. Tai yra tie teisių santykiai, kur valstybės stoja kaip *fiscus*, kaip civilinės teisės asmens (pav., kredito, prekybos santorių srityje). Tos teisės normos yra bendrosios privatinės teisės normos, *jus gentium*, tikrąja žodžio prasme, bendrieji civilizuotų tautų civilinės teisės principai. Čia įskaitomi taip pat įvairios pilietybės asmenų savitarpio santykiai, kada jie yra reguliuojami ne kurios-nors atskiros valstybės kolizinėmis civilinės teisės normomis, o tarptautinės teisės pagrindais, pav., papročių tarptautinės prekybos teisė, daugelis jūros teisės normų.

Tačiau, kadangi tarpvalstybinis bendravimas tebeturi ligšiol labai menką ir ne visai aiškią išorinę viešai - teisinę organizaciją, ir kadangi valstybės savo santykiuose stoja principialiai lygiateisiais ir laisvais teisės subjektais, tai tarptautinė teisė, iš savo prigimimo kad ji viešoji, yra prisisunkusi privatinės teisės pradmenų. Šie pradmens turi savo šaltinį tuose bendruose teisės principuose, kurie yra pripažįstami vidujinėje civilizuotų valstybių teisėje; pradžioje tie principai buvo konstruojami kaip „prigimtinė teisė", t. y. kaip teisė, egzistuojanti nepareidama nuo

atskirų asmenų valios, bet iš tikrųjų jie sutampa su bendrais principais romėnų teisės, glūdinčios visų šių dienų civilizuotų valstybių privatinės teisės pagrinde.

Dėl tos priežasties tarptautinės teisės juridinių faktų mokslas remiasi daugiausia privačiai - teisinėmis sąvokomis. Čia tegali būti duoti vien tiktai bendri nurodymai.

Tarptautiniai teisiniai faktai gali būti: 1) prigimtiniai faktai, 2) individualinio gyvenimo faktai ir 3) valstybiniai faktai.

P r i g i m t i n i a i faktai yra tokie faktai, kurie nepareina nuo laisvų žmogaus veiksmų, bet kurie sukelia juridinių padarinių. Taip antai, upės tinkamumas laivams plaukioti ir tas, kad ji nuteka per kelių valstybių teritoriją, šituodu dalyku teikia upei tarptautinio pobūdžio; didesnis ar mažesnis perkaso platumas turi įtakos arba jo laisvai tarptautinei būklei arba jo priklausomumui nuo pajūrio valstybės ir t. t. Iš prigimtinių faktų teisėje labai svarbios reikšmės turi laiko slinkimas, ypač įsigyjant teises arba nustojant jų dėl įsisenėjimo. Tačiau tarptautinėje teisėje į s i s e n ė j i m a s nevaidina svarbiausio vaidmens. Neteisėtasis teisės nustatymas nepasidaro teisėtuoju dėl tam tikro termino pasibaigimo. Nevaržomas teritorijos užgrobimas nenustato teisės šiai teritorijai dėl okupacijos tęsiamumo. Tarptautinis deliktas pasilieka deliktas ir praslinkus eilei metų, o teisėtas teisės turėtojas tebeturi teisės visada reikalauti, kad būtų grąžinta jo sulaužyta teisė.

Tačiau daiktinių teisių įsigijimo srityje įsisenėjimas turi tam tikros reikšmės ir tarptautinėje teisėje (Apie tai smulkiau bus kalbama teritorijos įsigijimo skyriuje). Taip pat ir tarptautinio proceso srityje tarptautinei teisei yra žinomas ieškinio įsisenėjimas. Taip antai, einant Haagos Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo įstatais, šio teismo sprendimai, praslinkus 10 metų, nebėra peržiūrėtini.

Daugelis i n d i v i d u a l i n i o g y v e n i m o f a k t ų, kad ir nebūdami valstybės aktai, vis dėlto sukelia tarptautinių juridinių padarinių. Tokie yra, pav., atskirų asmenų valdinybės įsigijimas ir nustojimas, asmens buvimas svetimojoj teritorijoj, nusikaltėlio pabėgimas ir kita. Nors tai tėra atskirų asmenų individualinio gyvenimo faktai, bet iš jų gimsta valstybių teisės ir pareigos jų savitarpio santykiuose.

Valstybiniai faktai yra tokie faktai, kuriuos tarptautinė teisė taiko valstybei. Jie gali būti neleistieji ir leistieji.

Neleistieji faktai yra tarptautiniai deliktai, kurie yra valstybinio atsakingumo priežastis (apie tai tarptautinės baudžiamosios teisės skyriuje).

Leistieji valstybiniai faktai yra juridiniai aktai, t. y. valstybės valios išreiškimas tarptautiniuose santykiuose. Šie juridiniai aktai gali būti arba juridiniai santoriai arba vienašaliniai juridiniai aktai.

Tarptautiniai juridiniai aktai yra toks atskirų asmenų valios išreiškimas, kurį tarptautinė teisė taiko pačiai valstybei ir su kuriuo yra susijęs juridinių padarinių atsiradimas valstybių savitarpio santykiuose.

Einant bendra teisės teorija juridinių aktų galiojimas pareina nuo šių pagrindinių sąlygų: 1) nuo asmens teislumo, 2) nuo akto objekto juridiškojo leidžiamumo, 3) nuo didžių valios išreiškimo trūkumų nebuvimo ir 4) nuo tam tikrų formalumų laikymosi.

Šios sąlygos galioja pritaikytos ir tarptautiniams juridiniams aktams.

1) Dėl asmens teislumo, visų pirmiausia reikia, kad valstybei nebūtų tarptautinės teisės uždėta apribojimų veikimo teisėj. Tarptautinių aktų, kurios-nors politinės grupės sudaromų, galiojimas gali pareiti nuo kitos valstybės sutikimo. Tie valstybės organai, kurie atlieka relevantinius juridinius veiksmus, turi būti organai, turį kompetenciją tiems veiksmams atlikti. Asmuo, atliekąs veiksmą, turi turėti teisės tam dalykui, ir t. t.

2) Valstybė negali darytis juridinių aktų, jeigu jie liečia tarptautinės teisės draudžiamąjį objektą, arba jeigu bendrai tasai objektas materialiniu atžvilgiu apskritai nėra galimas. Taip antai, atskiros valstybės negali daryti santorių, pav., dėl atviros jūros dalies okupavimo (dėl juridinio negalėjimo); taip antai, negavo juridinio privalomumo Versalės ir kitų taikos sutarčių nutarimai dėl reparacijų sumų (dėl materialinio negalėjimo).

3) Valios išreiškimo srityje bendri privatinės teisės principai reikalauja, kad būtų susiję ir net kad sutaptų tikrasis darančiojo aktą subjekto valios turinys su valia, išorinai išreiškia-

ma. Tačiau tarptautinėje teisėje, kaip viešojoje teisėje, sprendžiamos juridinės reikšmės turi išorinė išreikšta, o ne subjektyvinė, tikroji valia asmens, einančio valstybinio organo funkcijas. Todėl tarptautinėje teisėje beveik nėra pritaikomi privatinės teisės dėsniai, kur kalbama apie valios ydas ir jų įtaką juridinių aktų galiojimui (simuliacija, apgavimas, dolus, apsirikimas, prievarta ir t. t.).

4) Reiškiamoji valia gali būti išreikšta tiek nustatytąja forma, pav., iškilmingai sudaromomis tarptautinėmis sutartimis, tiek ir konkliudentinių veiksmų forma (pav., diplomatinių santykių pradėjimas su nauja valstybe arba vyriausybe yra lygu formaliniam šios valstybės arba vyriausybės pripažinimui).

Ne mažos reikšmės turi tarptautinėje teisėje kaip juridiniai aktai, vienašaliniai valstybės valios išreiškimai.

Čia gali būti ypač nurodyti:

1) P r i p a ž i n i m a s, t. y. vienašalinis kurios-nors valstybės (arba valstybių grupės) valios, ketinimo išreiškimas laikyti susidėjusią dalykų būklę arba kurios-nors valstybės reikalavimą teisėtu. Tokie, pav., yra pripažinimai naujos valstybės arba naujos revoliucinės vyriausybės, naujų žemių okupacijos, taikos sutarčių, kitų valstybių sudarytųjų, ir teritorialinės valstybių sudėties pakeitimų, tarptautinės valstybių būklės pakitimo pripažinimas ir t. t. Tarptautinėje teisėje, naujų teisių ir pareigų atsiradimo srityje, pripažinimas vaidina ypač svarbų vaidmenį ir, nors ne visai, bet atstoja įsisenėjimą. Pripažinimas gali būti tiek aiškiai išreikštas, tiek ir tylimas, einant veikiančiuoju tarptautinėje teisėje principu: qui tacet consentire videtur.

2) P r o t e s t a s, t. y. pareiškimas savo nesutikimo su kuriuo-nors kitos valstybės veiksmu, arba su kuria-nors faktina būkle, yra aktas priešingas pripažinimui. Dėl tylimojo pripažinimo juridinio revelantumo, protestas visada yra reikalingas ten, kur valstybė nenori, kad kuri-nors nauja faktina būklė neįgautų tuojau juridinės galios.

3) N o t i f i k a c i j a yra aktas, būtinai susijęs su pripažinimu ir protestu. Kad pripažinimas ir protestas galėtų turėti vietos ir funkcionuotų normaliai, reikia, kad valstybė, sudaranti naują juridinę būklę arba pretenduojanti nustatyti naują subjektyvinę teisę, praneštų visiems kitiems, ypač betarpiškai

suinteresuotiems, Tarptautinės Sąjungos nariams apie naują dalykų būklę, arba kad notifikuotų savo reikalavimą. Tokia notifikacija buvo, pav., reikalaujama Berlyno 1885. II. 25 aktu (34 str.), okupuojant naujas Afrikos pajūrio žemes, arba Londono 1909. II. 26 deklaracija, nustatant blokadą. Tiktai pareiškus notifikaciją tegalima spėti apie tylimąjį valstybės pripažinimą naujos būklės, jeigu į tą notifikaciją nebus pareikštas protestas.

4) Atsisakymas arba gera valia valstybės padarytas priklausančios jai subjektyvinės teisės pametimas. Atsisakymas gali įvykti viešai, expressis verbis, arba tylimai, konkliudentinių veiksmų keliu. Taip atvirai yra atsisakiusi Anglija 1922 metais nuo priklausiusios jai Egipto protektorato teisės. Tylimasis atsisakymas neretai įvyksta valstybių savitarpio skolos pasižadėjimų srityje (pav., karo reparacijų srityje).

V. Tarptautinės teisės istorija.

Bendra apžvalga.

Laurent. Histoire du droit des gens et des relations internationales. Études sur l'histoire de l'humanité. 18 v. 1851 — 1870. E. Cauchy. Le droit maritime international considéré dans ses origines et dans ses rapports avec le progrès de la civilisation. 2 v. 1862 (558 + 549 p.) (Tarptautinės jūros teisės istorija pradedant senovės Graikija iki XIX amžiaus pusės). J. Hosack. On the rise and growth of the law of nations as established by general usage and by treaties, from the earliest time to the treaty of Utrecht. L. 1882 (406 p.). Levieux. Essai sur l'evolution du droit international et sur l histoire des traités. 1892. A. Retortillo y Tornos. Compendio di historia del derecho internacional. 2 ed. Madrid. 1909. * R. Redslob. Histoire des grands principes du droit des gens depuis l'antiquité jusqu'à la veille de la Grande Guerre. P. 1923 (600 p.). * P. Vinogradoff. Historical types of international law, (Bibl. Visseriana. I, 1923 (70 p.). S. Korff. Introduction à l'histoire du droit international (ADI Rec. C. v. 1, 1926, p. 5 — 22). Singer u. Knubben. Völkerrechtsgeschichte (WV. III, 1929, p. 189—211).

Pirmosios epochos apžvalga *(Senovė ir Viduramžis).*

A. Pierantoni. Trattato di diritto internazionale. V. I. Storia dall' antichità al 1400. Roma. 1881. Holtzendorff. Geschichte des internationalen Rechts-und Staatsbeziehungen bis zum Westfälischen Frieden (Handbuch des Völkerrechts, I, 1885, p. 157 — 392). Th. Walker. A. history of the law of nations. 1899 (391 p.). (Pirmoji knygos pusė p. 1 — 202 dėsto tarptautinės teisės istoriją iki Vestfalijos taikos; antra pusė paskirta tarptautinės teisės teisės mokslo istorijai). Hershey. The history of international relations during antiquity and the middle ages. N. Y. 1911. (AIIL. v. 5, 1911).

Tarptautinės teisės istorija yra pergyvenusi dvi pagridines epochas: epochą iki sudarant Diplomatinę Tarptautinės Sąjungos Organizaciją (nuo istorijos pradžios iki naujųjų laikų ir diplomatinės organizacijos epochą.

Pirmojoje epochoje reikia skirti trys paeiliniai periodai: 1) atskirų uždarų tarptautinių bendravimų periodas (Kinai, Indija, Artimieji Rytai), 2) antikinio pasaulio periodas (Elados ir Romos) ir 3) vidurinių amžių periodas.

§ 1. Senovė.

Kinai, Indija, Artimieji Rytai.

Siu Tchoan-Pao. Le droit des gens de la Chine antique. T. I (Les idées). P. 1926 (181 p.). Kalidas Nag. Les théories diplomatiques de l'Inde ancienne et l'Arthacastra. P. 1923 (197 p.). Viswanatha. International law in ancient India. L. 1925 (224 p.).

Kada tiktai tarp atskirų tautų ir valstybių prasidėdavo santykiai, tada atsirasdavo papročių kelių ir juridinių normų, reikalingų tiems santykiams, tiek karo, tiek ir taikos pobūdžio. Santykiai palaikomi per tam tikrus pasiuntinius, kuriems pripažįstamas tam tikras neliečiamumo laipsnis. Pasiuntinių institutas yra visur, kur yra tarptautinių santykių. Senovės Kinuose buvo išdirbtas ištisas ceremonijų ir formalumų kodeksas pasiuntinių pasikeitimo reikalu. Panaši sistema buvo praktikuojama ir senovės Indijoj, ir Manu įstatymai turėjo diplomatinių santykių kodeksą. Tas pat ir senovės Egipte.

Neretai kaimyninės arba priklausančios prie vienos kultūros rato valstybės sudarydavo sutartis, tiek politinio, tiek ir prekybinio pobūdžio (Pav., Egipto faraono Ramzeso II ir kunigaikščio Chet'o traktatas 1872 metais prieš Kristui gimus arba žydų caro Salemono sutartis su Finikija, apie kurią kalbama Biblijoje, ir t. t.).

Graikija ir Roma. Bendros apžvalgos.

M. Müller-Jochmuss. Geschichte des Völkerrechts im Altertum. 1848 (282 p.). E. Egger. Etudes historiques sur les traités publics chez les Grecs et chez les Romains. 1866 (38 p.). E. Catellani. Il diritto internazionale privato. v. I. Storia del diritto internazionele privato. Torino 1895 (p. 46—107 Graikijoj, p. 108—196 Romoj). * R. Scala. Die Staatsverträge des Altertums. 1898 (turi 218 senovės sutarčių tekstų, nurodant jų šaltinius). * Cybichowski. Das antike Völkerrecht. 1907 (103 p.). ** Phillipson. International law and customs of ancient Greece and Rome. 2 v. 1911 (441+439 p.) (Pagrindinis Graikijos ir Romos tarptautinės teisės istorijos darbas. Pirmo tomo pradžioj paduota smulki bibliografija).

Graikija.

Sutartys: Hitzig. Altgriechische Staatsverträge über Rechtshilfe (Festgabe f. Regelsberger. Zürich. 1907 p. 1 — 70). *Tarptautinis arbitražas:* V. Bérard. De arbitrio inter liberas Graecorum civitates. P. 1894 (Thèse). * A. Raeder. L'arbitrage international chez les Hellènes. Publication de l'Inst. Nobel. Kristiania. 1912 (312 p.) (Pirmoj daly, p. 8—142, išnagrinėti 81 trečiųjų teismo atsitikimas; kita knygos dalis paskirta Graikijos arbitražo teorijai). N. Niebuhr Tod. International arbitration amongst the Greeks. 1913. *Svetimšalių teisės:* P. Monceaux. Les proxénies grecques. 1886 (331 p.). J. André. La proxénie. Contribution à l'étude du droit international grec. 1911 (176 p.) (Thèse).

Antikų pasaulio periode, Eladoje ir Romoje, tarptautinė teisė buvo jau labiau išsiplėtojusi.

Visų pirmiausia, Graikijoje elinų kultūros ir tautybės valstybių savitarpio santykiuose buvo išdirbta visa eilė tarptautinių - teisinių institutų.

Labai išsiplėtojus buvo Graikijoje tarptautinė sutartinė teisė. Atskiros graikų valstybės neretai sudarydavo savitarpio sutartis dėl aliansų ir konfederacinių sąjungų. Tokios yra buvusios: Atėnų lyga, Peloponėso konfederacija, Achėjos ir Etolijos sąjungos. Tam tikros tarptautinės, bendros elinų reikšmės turėjo amfiktionijos, ypač Delfų amfiktionija. Tai buvo savotiškos tikybinio pagrindo tarptautinės sistemos. Tarptautinė - teisinė amfiktionijų reikšmė ypač pasireiškė išdirbant eilę karo teisės normų.

Graikų valstybės neretai kreipdavosi, norėdamos išspręsti savitarpio ginčus, į tarptautinius arbitražus. Amfiktionijų sąjungos narių savitarpio ginčams spręsti buvo numatomas net normalus galėjimas kreiptis į amfiktionijų teismą.

Privatinės tarptautinės teisės srityje graikų valstybėms buvo žinoma svetimšalių teisė. Svetimšalių teisėms aprūpinti buvo sudaromos tam tikros konvencijos, ar tai teisių keitimosi, lygybės pagrindais izopolitijose arba net teisių sutapimo pagrindais valstybių federacijos sąjungose. Apskritai, dvi pagrindinės svetimšalių kategorijos buvo skiriamos: izotelai, nemokėję tam tikro svetimšalių mokesčio, ir metekai, domiciliuotieji svetimšaliai, turėję mokėti mokestį ir naudojęsi įstatymų apsauga per „prostatą", patroną. Svetimšalių teisių srityje buvo išdirbtas net tam tikras institutas proksenų, primenančių kiek šios dienos konsulus. Proksenai buvo piliečiai valstybės A., turinčios vaišingumo santykių su valstybe B. Jie turėjo savo valstybės A. ribose teikti juridinės pagalbos valstybės B. piliečiams, o taip pat teikti reikalingų žinių valstybei B.

Žinomas buvo svetimšalių natūralizacijos institutas. Tarptautinės baudžiamosios teisės srityje egzistavo jau kai-kurios prieglaudos ir išdavimo teisių normos.

Roma.

Fusinato. Le droit international de la République Romaine (RDILC. 1885, v. 17, p. 278 s.). Chaveau. Le droit des gens dans les rapports de Rome avec les peuples de l'antiquité (Nov. Rev. Hist. de droit frans. et étr. 1891 p. 393—445). G. Baviera. Il diritto internazionale dei Romani (Arch. guiridico 1898, I, p. 266—281, 463—506; II, 243—278, 433—459). Fr. Bender. Beiträge zur Kenntnis des antiken Völkerrechts (nach Polybios) Bonn. 1901 (86 p.) (Dissertation). *Ius feciale:* A. Weiss. Le droit fétial et les fétiaux. P. 1883 (47 p.). G. Fusinato. Dei feziali et del diritto feziale. 1884. *Jus gentium*: Dirksen. Über die Eigentümlichkeiten des jus gentium nach den Vorstellungen der Römer (Verm. Schriften I, 1841 p. 200—252). M. Voigt. Das ius naturale aequum et bonum und jus gentium der Römer. 4 v. 1856—1876. J. Beyssac. De conflits de lois à Rome. Bordeaux. 1888 (212 p.) (Thèse). P. Jörs. Römische Rechtswissenschaft zur Zeit der Republik. 1888 (p. 113—156). B. Leist. Altarisches jus gentium 1889. J. Baron. Peregrinenrecht und jus gentium. 1892. H. Bögli. Beiträge zur Lehre von jus gentium der Römer. 1913 (80 p.).

Romos tarptautiniuose santykiuose, iki sudarant Pasaulinę Romos Imperiją, tarptautinė teisė taip pat buvo žymiai išsiplėtojusi. Ypač turi būti pažymėtos: *jus feciale,* įvairios *foedera* ir pirmykštės *jus gentium.*

Jus feciale buvo tam tikra kunigų kolegijos teisė; tie kunigai, fecialai ėjo įvairias tarptautinio pobūdžio pareigas. Jie iškilmingai skelbdavo karą, — toks formalus karo paskelbimas buvo laikomas reikalinga karo teisėtumo sąlyga, *belli justi.* Susitaikant, jie iškilmingai prisiekdavo Romos valstybės vardu. Neretai jie ėjo pasiuntinių pareigas. Pasiuntiniai *(legati)* buvo laikomi neliečiamais *(sancti),* kad ir būdami pasiuntiniai valstybės, su kuria Roma šiuo tarpu kariautų.

Romos imperija žino daug atsitikimų, kada buvo sudaromos tarptautinės sutartys ir ypač federatyvinio pobūdžio sutartys (foedera). Kartais buvo sudaromos sutartys dėl trečiųjų teismo — *judicium recuperatorium.* Sąjunginių sutarčių buvo įvairių: foedus aequum, minus aequum, iniquum. Buvo skiriama: foedus — valstybių savitarpio konvencijos amžiniems laikams; sponsio arba pactio — sąlyginio ir laikino pobūdžio konvencijos ir amicitia societatis — aliansas arba sąjunginė sutartis.

Tarptautinė teisė romėnų buvo vadinama terminu *jus gentium. Jus gentium* sąvoka per romėnų istorijos laiką žymiai

buvo pakitėjusi. Iš pradžių, iki praryjant Romai kitas valstybes, *jus gentium* buvo suprantama kaip nerašytinė teisė, reguliavusi *gentes*, t. y. tautų savitarpio santykius; taigi, ji buvo tarptautinė teisė plačiąja žodžio prasme. Dar Ciceronas ir Titas Livijus vartoja šį posakį minėtąja prasme. Tiktai vėlesnio, po Adriano laiko juristai terminą *jus gentium* ima vartoti bendrosios tautų teisės prasme; tai yra tos teisės, kurios normos skolinamos iš bendrų tarptautinės prekybos praktikos papročių, vadinasi, iš papročių, susidarančių prekyboje, kurioj dalyvauja įvairių kraštų ir tautybių pirkliai (vadinamoji privatinė tarptautinė teisė). Galiausiai *jus gentium* virto sudedamąja ir svarbiausiąja romėnų civilinės teisės dalimi.

Romai pavyko sukurti kuriam laikui tarptautinę organizaciją imperialistiškais pagrindais. Nuo to laiko, kaip yra atsiradę tarptautiniai santykiai, tarptautiniame gyvenime nenustojama bandžius sukurti bendrą tarptautinę organizaciją. Tiktai šių organizacijų formos kitėjo laikui bėgant. Istorijos senovės periode tai buvo bandymai sukurti pasaulinę (tų laikų apribotąja prasme) imperiją. Iš pradžios tai buvo bandymai rytų valstybių, Asirijos - Babilonijos, Persų monarchijos, Makedonų imperijos, išplėtusios savo valdžią ne tiktai visoje Eladoje, bet ir Rytuose iki pat Indijos. Tų antvalstybinių organizacijų buvimas buvo ne tiktai ploto atžvilgiu apribotas, bet ir laiko atžvilgiu efemerinis. Tęsiamojo ir universalinio pobūdžio turėjo Romos imperija, apėmusi visą tų laikų kultūros pasaulį aplink Vidužemio jūrą (Vakarų ir Rytų Europą, Šiaurės Afriką ir Mažąją Aziją) ir nustačiusi tautų taiką (*pax romana*) per kelis šimtmečius.

§ 2. Viduramžis.

* M. Taube. Istorija zaroždenija sovremennogo meždunarodnogo prava. Srednije veka. 2 t. 1894—1899. — Etudes sur le développement historique du droit international dans l'Europe Orientale (ADI Rec. C. v. 11, 1927, p. 345 — 533). Bryce. The Holy Roman Empire. 8 ed. 1886. Nys. Le droit de la guerre et les précurseurs de Grotius. 1882. — Les commencements de la diplomatie et le droit d'ambassade jusqu'à Grotius (RDILC. 1883—4) Menzel. Deutsches Gesandtschaftswesen im Mittelalter. 1892. Salles. L'institution des consulats, son origine, son développment au moyen âge, chez les différents peuples. 1898. Novacovitsch. Les compromis et les arbitrages internationaux du XII-e au XV-e siècle. 1905.

Viduriniais amžiais, Vakarų Europoje, po tam tikro sąmyšių ir anarchijos periodo, per kurį įvyko Romos imperijos žlugimas

ir didysis tautų kraustymasis, susidarė savotiška politinė organizacija, tarptautinis bendravimas, kuris buvo vadinamas krikščionių tautų respublika, suvienijęs Vakarų Europos tautas į vieną feodalinę sistemą, su pasauliniu siuzerenu — vokiečių imperatorium ir dvasine galva — Romos popiežium. Politinių sąjungų buvo sudėtingi vasalinio priklausomumo santykiai, iš dalies, priklausant viena nuo kitos, iš dalies priklausant nuo vyriausios imperatoriaus ir popiežiaus valdžios. Tų politinių sąjungų (valstybių) autonomija buvo apribota dėl savitarpio feodalinio pareinamumo ir dėl priklausomumo vyriausiam siuzerenui — vokiečių imperatoriui — Romos imperatorių valdžios įpėdiniui, ir Romos popiežiui, dvasiniam krikščionių pasaulio vadui. Tarp tų dviejų vyriausiųjų tarptautinių jėgų prasidėjo kova dėl viešpatavimo, ir toji kova sudaro svarbiausią turinį tarptautinės - politinės Vakarų Europos istorijos viduriniais amžiais.

Tuo pat laiku Rytuose įgijo tvirtos tarptautinės reikšmės musulmonų sąjūdis, stengęsis sukurti Korano principais plačią universalinę organizaciją. Musulmonų kalifams pasisekė išplėsti savo valdžią plačioje srityje Aravijos, Mažosios Azijos, Pietų — Rytinės Europos ir Šiaurės Afrikos iki pat Pirinėjos pusiasalio. Kryžiaus žygių epochoje šiedvi plačios tarptautinės organizacijos, katalikų ir musulmonų, bandė pasiimstyti ir nuveikti viena antrą. Bet nė viena iš jų nenuveikė ir tarp Rytų bei Vakarų kuriam laikui buvo nustatyta pusiausvyra.

Daugelis šių dienų tarptautinės teisės institutų savo pradžią turi vidurinių amžių epochoje.

K a r a s nustoja buvęs priemonė faktinos kovos, kuri įvyksta už bet-kurios teisės normų galios ribų; karas pamažėli įvedamas į teisės rėmus, kaip juridinė valstybių savigalbos priemonė, ir būdamas ta priemonė jis klauso tam tikrų juridinių normų galios. Skiriami yra teisingieji karai nuo neteisingųjų. Norint pradėti karą reikia pirma jis paskelbti. Tiktai valstybės teturi teisės skelbti karus ir kariauti. Privatūs karai, kurie įvyksta atskirų feodalinių savininkų tarpe, virsta pamažėli deliktiniais veiksmais. Prieš juos, kaip prieš karus, kurie laikomi priešingais įstatymams veiksmais, kovoja vienu laiku vidurinių amžių vyriausioji, tiek dvasininkų, tiek pasaulio valdžia. Popiežius, jau pradedant nuo XI amžiaus, skelbia treuga Dei — Dievo

tarpukarius, kada buvo draudžiama karia ti. Taip pat ir pasauliniai viešpatys skiria tokius pat tarpukarius — Landfrieden.

Buvo atsitikimų, — nors tiktai atsitikimų ir labai retų, — kada tarpvalstybiniai konfliktai buvo išsprendžiami ne ginklų jėga, o trečiųjų teismo nagrinėjimu. Toksai, pav., buvo 1162 metų arbitražas tarp imperatoriaus Fridricho Barbarosos ir karaliaus Liudviko VII. Bet nei principialinės nei istorinės reikšmės šie sporaditiniai atsitikimai neturėjo.

Viduriniais amžiais atsirado nepriklausomų valstybių diplomatinė atstovybė, kaip nuolatinis institutas, būdama tarptautinės organizacijos naujausios formos pirmtakas.

Pradžia tam institutui buvo padėta Italijoj. Kai-kurios italų prekybinės respublikos, pasiekusios aukštą tarpimo laipsnį, steigia viena kitai ir prie popiežiaus sosto tęsiamojo pobūdžio diplomatines atstovybes. Anksčiausias tokios nuolatinės pasiuntinybės pavyzdys minimas XV amžiaus viduryje. Paskui Venecija sukuria visą tinklą savų pasiuntinybių. Jos pavyzdžiu imama sekti, maždaug, naujausiųjų laikų pradžioje Centralinėje ir Vakarų Europoje, Prancūzijoje, Ispanijoje, Anglijoje.

Iš senų senovės žinoma diplomatinės neliečiamybės norma buvo pripažįstama ir viduriniais amžiais, bet diplomatinių atstovų asmeninio, jurisdikcinio ir butų eksteritorialumo normų detalinis išdirbimas tebuvo atliktas naujausiuoju laiku, atsiradus tarpvalstybinių santykių Diplomatinei Organizacijai.

Konsulavimo institutas taip pat pirmąkart atsiranda viduriniais amžiais. Kada kryžiaus žygių epochoje prasideda intensyviniai prekybos santykiai tarp Europos ir Artimųjų Rytų, įvairiuose musulmonų „Levanto" punktuose steigiamos europiečių sodybos. Šių sodybų priešakyje atsistoja, musulmonų vietos valdžios leidžiami, konsulai — asmens, renkami iš vietos svetimšalių, policijos bei teismo funkcijoms vykdyti savo tėvyniečiams. Tokių konsulatų jau buvo įsteigta Venecijos 1238 metų sutartimi su Egiptu, ir 1356 metų sutartimi su Tripoli; tokios buvo Genujos ir Venecijos 1453 ir 1454 metų konsulinės konvencijos su Magometu II.

Svetimšalių - krikščionių teisėms apsaugoti musulmonų kraštuose išdirbamos tam tikromis sutartimis (kapituliacijomis) su musulmonų viešpatimis teismo eksteritorialumo nor-

mos. Ypač garsios pasidarė Prancūzijos ir Portos 1535 metų kapituliacijos, kurios ėjo pavyzdžiu daugeliui kitų paskesniųjų.

Tarptautinės jūros prekybos išsiplėtojimas, pirma Tarpužemio jūroje, paskui Šiaurės jūroje ir Atlantikos Okeane (Hanzos Sąjunga), o paskui ir su Rytų kraštais — Šiaurės Afrikoje, Egipte, Sirijoj, labai anksti sudarė, papročių keliu, tarptautinę jūros (laivavimo ir prekybos) teisę. Jau nuo XII amžiaus galo žinomas jūros teisės papročių rinkinys, vadinamasis Rôles d'Oleron, o šimtmečiu vėliau, parašytas, tur būt, Barcelonoje, Consolato del Mare.

Ideja — atvira jūra yra tarptautinė teritorija, *res omnium communis*, rado savo pritaikymą gyvenime (kad ir tiktai taikos metui) tik naujausioje epochoje.

Atskiros valstybės ima darytis savitarpio prekybos sutartis jau nuo XIV amžiaus, daugiausia Anglijos raginamos. Viena iš anksčiausių tokių prekybos sutarčių buvo 1351 metų sutartis, sudaryta Eduardo III, Anglijos ir Prancūzijos karaliaus su pajūrio Kastilijos ir Biskajos miestais.

Dažni prekybos ir bendro civilinio pobūdžio santykiai tarp atskirų Italijos miestų respublikų gyventojų įnešė painiavos į tuos dalykus, kurie liečia bendros romėnų teisės ir įvairių vietos statutų normų pritaikymo ribas. Pizos ir Perudžijos universitetų profesorius komentatorius Bartolus pirmoje XIV amžiaus pusėje buvo kolizinės arba privatinės tarptautinės teisės mokslo įkūrėjas.

§ 3. Naujieji laikai.

Br. Wheaton. Histoire des progrès du droit des gens en Europe et en Amérique depuis la paix de Westphalie jusqu'aux nos jours. 3 éd. 2 v. 1853 (v. I (403 p.) iki Prancūzijos Revoliucijos; v. II (410 p.) po Pranc. Revoliucijos. Paduota istoriška apžvalga ne tik pačios teisės, bet ir tarptautinės teisės mokslo * G. Butler and G. Maccoby. The development of international law. L. 1928 (601 p.).

Naujausi laikai (XIX—XX š.).

Brie. Die Fortschritte des Völkerrechts seit dem Wiener Kongres. 1890. Pierantoni. Die Fortschritte des Völkerrechts im XIX Jahrhundert. 1899. O. Nippold. The development of international law after the World War. Oxf. 1923 (241 p.) — Le développement historique de droit international depuis le Congrès de Vienne (ADI. Rec. C. v. 2, 1925, p. 5—121). J. W. Garner. Recent developments in international law. Calcutta. 1925 (852 p.). (Naujausias tarptautinės teisės išsiplėtojimas šiose srityse: karo teisė, jūros teisė, tarptautinė oro teisė, 1919 m. taikos sutartys, tarpt. arbitražas, tarpt. įstatymdavystė ir organizacija, tarpt. teisės kodifikacija). N. Politis.

Les nouvelles tendances du droit international. 1927. M. Hudson. The development of international law since of the war (AIIL. 1928 p. 330—350).

Specialūs dalykai.

Politinė pusiausvyra: Stieglitz. De l'équilibre politique, du légitimisme et du principe des nationalités. 3 v. 1893—1897. Donnadieu. La theorie de l'équilibre. 1900. Kaeber. Die Idee des europäischen Gleichgewichts. 1907. Dupuis. Le principe d équilibre et le Concert Européen de la paix de Westphalie à l'acte d'Algésiras. 1909. *Ginkluotasis neitralitetas* 1780 m. Bergbohm. Die bewaffnete Neutralität 1780 — 1783. 1884. Fauchille. La diplomatie française et la ligue des Neutres de 1780 (1776 — 1783). 1893. *Kongresai:* Klüber. Akten des Wiener Kongresses. 9 v. 1815 — 1835. Nadler. Imperator Alexander I i ideja Sviaščennago Sojuza. 5 t. Riga 1886—1892. E. Mühlenbeck. Etude sur les origines de la Sainte Alliance. P. 1888. Brockhaus. Das Legitimitätsprinzip. 1896. Cresson. The Holy Alliance. The European Background of the Monroe Doctrine. N. Y. 1922. Gourdon. Histoire du congrès de Paris. 1857. Bowles. The declaration of Paris. 1890. *Rytų dalykas:* Brunswick. Le traité de Berlin annoté et commenté. 1878. Driault. La question d Orient depuis ses origines jusqu'à nos jours. 1898. De Monicault. La question d'Orient (1856—1871). Choublier. La question d'Orient depuis le traité de Berlin. 2 éd. 1899.

Feodalinė vieninga tarptautinė vidurinių amžių organizacija išnyko dėl šių priežasčių: 1) apskritai dėl sunykimo feodalizmo, pakeisto politiniame Europos tautų gyvenime centralinė valstybių valdžia; 2) valstybėms nusikračius imperatoriaus valdžia; iš pat pradžios jau Anglija ir Švecija stovėjo nuošaliai nuo tos imperinės organizacijos, paskui atsipalaidavo Prancūzija ir Ispanija; 3) dėl katalikiškos vienybės žlugimo, ėmus plisti reformacijai.

Valstybingumo sustiprėjimas įvairiuose Europos kraštuose prieš naujuosius laikus padėjo XVII amžiuje sukurti naują tarptautinio bendravimo formą. Prasidėjo nauja istorijos epocha, kuri galima pavadinti Diplomatinės Organizacijos epocha. Esant tokiai politinės organizacijos formai, pripažįstama, jog valstybės yra suverenios, t. y. neklauso jokios vyriausios valdžios, bet, antra vertus, laikoma, kad tarpvalstybiniai santykiai reguliuojami privalomąja valstybėms teise.

Charakteringa Diplomatinės Organizacijos ypatybė yra ta, kad kiekvienos nepriklausomos valstybės sostinėje susispiečia, kaip nuolatinės įstaigos, didesnio ar mažesnio valstybių skaičiaus atstovai. Visi drauge suimti šie atstovai sudaro tarptautinę vyriausybę, kuri sudėtinėmis vidujinėmis derybomis ir

komplikuotais santykiais nusprendžia bendrus sprendimus ir tvarko pasaulio gyvenimą paskutinius du su puse amžiaus.

Trys pasauliniai karai, didžiai suardę tarptautinius santykius per paskutinius du su puse amžiaus, trijų dešimčių metų karas, Napoleono karai ir Pasaulinis karas, kai pasibaigdavo, sukeldavo kiekvieną kartą mėginimą naujai organizuoti tarptautinę santvarką, ir kiekvienas toksai naujo organizavimo mėginimas būdavo nauju etapu tarptautinės organizacijos ir tarptautinės teisės istorijoje.

Trijų dešimčių metų karas pasibaigė Vestfalijos kongresu ir Vestfalijos 1648 metų traktatu. Tai yra ta data, nuo kurios gali būti pradėtas naujas periodas tarptautinės teisės istorijoje. Pirmąkart žmonijos istorijoje, bendrame susirinkime, „kongrese" dalyvauja beveik visos Europos valstybės (be Anglijos, Rusijos, Turkijos ir Lenkijos). Vestfalijos kongresas yra svarbus tarptautinės teisės istorijoje ne tuo, kad jame buvo nutarti nutarimai dėl politinės Vokietijos organizacijos, dėl santykių tarp protestantų ir katalikų bažnyčių, dėl valstybinio nepriklausomumo pripažinimo Niderlandams ir Šveicarijai, bet tuo, kad čia pirmąkart, bendrai, bendrame tarptautiniame suvažiavime buvo sprendžiami tarptautinės organizacijos dalykai. Kartu su tuo pasauliui yra gimusi nauja ideja. Vestfalijos kongresas yra ta epocha, nuo kurios steigiamos visur Europoje, prie kiekvienų „rūmų" diplomatinės kitų valstybių atstovybės ir nepastebimai gimsta nauja politinės pasaulio organizacijos forma — diplomatinė. Vadovaujamoji tarptautinės diplomatinės politikos ideja buvo valstybių „politinės pusiausvyros" palaikymas.

Revoliucinių ir Napoleono karų dvidešimt metų periodas buvo antrasis smarkus Europos santvarkos suardymas. Napoleonas yra bandęs atgimdyti senovės Romos pasaulinės imperijos ideją. Nuvertus Napoleoną, 1814 — 1815 metais Vienoje vėl susirinko visos Europos kongresas. Šitame tarptautiniame areopage bendrai buvo išspręsti Europos bendros santvarkos dalykai. Be to, kad Vienos baigiamajame 1815 metų akte buvo nutarta eilė tarptautinio-teisinio pobūdžio nutarimų: paskelbtas „amžinas" Šveicarijos neitralitetas, nustatyti pasiuntinių rangai, pripažinta principialiai laivavimo laisvė „tarptautinėmis" upėmis (taip pat ir Reino upe), pasmerkta vergų prekyba, be to, kad Vienos traktatu buvo duota politinė santvarka Vokiečių

Sąjungai, be viso to, Vienos 1815 metų kongrese buvo pabandyta (ir tuo buvo nužengtas naujas žingsnis einant prie tarptautinio organizuotumo), imperatoriaus Aleksandro I iniciatyva, sukurti glaudesnę, nekaip paprasta diplomatinė, tarptautinę organizaciją, vadinamąją didžiųjų valstybių (pirma 4, o paskui 5) „Šventąją Sąjungą". Šita Sąjunga turėjo stovėti amžinos taikos sargyboje. Ši organizacija savo veikimo pagrinde padėjo „legitimizmo" principą, teisėtą kiekvienos dinastijos teisę palaikyti valdžią savo valstybėje, net ir prieš tautos valią. Šio principo vardu Sąjunga pasiėmė uždavinį kištis į vidujinę įvairių valstybių kovą, kilus jose demokratiniams ir nacionaliniams sąjūdžiams, prievarta nuslopinant visokius „revoliucinius" sąjūdžius. Kaip tik dėl šito mėginimo įsikišti į kitų valstybių vidaus dalykus iš Sąjungos pirma išėjo Anglija, o paskui ir visai ta Sąjunga nustojo veikusi. Bet ir nustojus veikti Šventajai Sąjungai vadovaujamasis „didžiųjų valstybių" vaidmuo tarptautiniame valdyme buvo išsilaikęs.

Mėginimas įsikišti į Amerikos reikalus, sukilus Amerikos ispanų kolonijoms Vidurinėje ir Pietinėje Amerikoje prieš Ispaniją, buvo priežastis garsios Jungtinių Valstybių prezidento Monro deklaracijos, formulavusios tą M o n r o d o k t r i n ą (dėl Europos neįsikišimo į Amerikos reikalus), kuri tebesudaro iki šių laikų, tiesa jau kiek pakitėjus, „Amerikos" tarptautinės teisės pagrindą.

Šimtmetis, praslinkęs po Vienos Kongreso, gali būti apibūdintas tarptautinės teisės istorijoje ir organizacijoje kaip Didžiųjų Valstybių Koncerto tarptautinio valdymo epocha. Iš pradžios tai tebuvo penkių didžiųjų valstybių: Rusijos, Prūsų, Austrijos, Prancūzijos ir Anglijos „Europos Koncertas"; paskui į jį įstojo Italija, o XX amžiuje Jungtinės Valstybės ir Japonija. Tai buvo tarptautinio valdymo epocha šaukiant kongresus arba konferencijas, kurios kad ir nereguliariai įvykdavo, bet kas dešimtmetis vis dažniau ir dažniau. Tarptautinis bendravimas, Tarptautinė Sąjunga, kurioje iš pradžios Europos krikščionių valstybės ir Jungtinės valstybės tedalyvavo, pamažėli ima plėstis ir kituose kraštuose, o prieš XX amžių pasidarė universalinė, planetarinė.

Ypatingos reikšmės turėjo kongresai, šaukiami vadinamajam Rytų dalykui spręsti (dėl skeldėjusios Otomanų Imperijos

likimo); iš jų svarbiausi buvo Paryžiaus 1856 metų kongresas po Krimo karo ir Berlyno 1878 metų kongresas po rusų-turkų karo.

1914 — 1918 metų Pasaulinis Karas parodė Diplomatinės Tarptautinės Organizacijos bejėgiškumą norint neleisti įvykti konfliktams, gresiantiems pačiam žmonijos civilizacijos buvimui; po to karo žmonija suprato, koks didelis yra glaudesnės, ne diplomatinės, bet antvalstybinės organizacijos reikalingumas. Paryžiaus 1919 metų Taikos Konferencijoj buvo padėta pradžia Tautų Sąjungai. Tos Sąjungos sutvarkyme glūdi principai, kurie gali ją paversti organizacija, pajėgiančia įvykdyti savo ribose žmonijos antvalstybinės teisinės tvarkos sistemą.

Pokariniu laiku vis realesnių formų įgyja Europos Jungtinių Valstybių ideja.

Teisės įgyvendymas tarptautiniuose santykiuose turi pagaliau padėti panaikinti karą, kaip normalios politinės ir teismo savigalbos priemonę. Mėginama yra įvesti karą, kaip tarptautinės prievartos priemonę, į griežtai juridines ribas ir sukurti karo teisę. Tačiau einant tuo karo „humanizacijos" keliu užeinama nenugalima kliūtis — nesiliaujamas technikos priemonių progresas, be galo padidėjęs visokių ginkluotų susirėmimų ardomumas ir pragaištingumas.

„Karo teisės kodifikacijos" mėginimai buvo: 1863 metų Liberio instrukcijos šiaurės štatų kariuomenei Amerikos tarpusavio karo metu, Ženevos 1864 metų konvencija dėl ligonių ir sužeistųjų kare, Peterburgo 1868 metų konvencija dėl sprogstamųjų kulkų nevartojimo, ir ypač dvi Haagos taikos konferencijos: pirmoji, susirinkusi 1899 metais Rusijos iniciatyva, kurioje dalyvavo 26 valstybės, ir antroji 1907 metais, Jungtinių Valstybių sukviesta, kurioje dalyvavo beveik visos pasaulio valstybės. Tose dviejose konferencijose buvo pradėta karo įstatymų ir papročių kodifikacija.

Po Pasaulinio Karo imtasi priemonių, kad apribotų pačią valstybių teisę stvertis karo savo konfliktams išspręsti. Vyriausias Tautų Sąjungos uždavinys yra tarpininkaujamas politiškai-taikinamas veikimas, ir Sąjungos įstatai uždeda jos nariams tam tikrą apribojimą teisei stvertis karo.

1928 metais Paryžiuje pasirašytas Kelogo Paktas, kuriuo beveik visos pasaulio valstybės pasižadėjo nesistverti karo sa-

vo ginčams spręsti. Tautų Sąjungos 1929 metų susirinkime iškeltas dalykas dėl reikalingumo suderinti Tautų Sąjungos įstatus su Kelogo Pakto principais.

Sąjūdis prieš karą, kaip prieš priemonę tarptautiniams konfliktams spręsti, eina vis didyn pagal beplintančią tarptautinio teismo ideją.

Tarptautinių trečiųjų teismų ideja gimė XVIII amžiaus gale iš Jungtinių Valstybių ir Anglijos santykių; per XIX amžių atsitikimai, kada valstybės kreipdavosi į trečiųjų teismą, padaugėjo. Didžiulis šioje srityje nužengtas žingsnis buvo Alabamos 1871 metų trečiųjų teismas, išsprendęs konfliktą tarp Jungtinių Valstybių ir Anglijos.

Abiejose Haagos 1899 ir 1907 metų taikos konferencijose buvo pasirašytos konvencijos dėl įsteigimo Nuolatinio Trečiųjų Teismo Haagoje. Griežtas žingsnis padarytas, įsteigus 1920 metais Haagoje Nuolatinį Tarptautinį Teisingumo Teismą, kuris jau yra oficialinis, o ne trečiųjų, tikrai nuolatinis ir tarptautinis teismas, ir daugelyje atsitikimų — privalomas.

XVII ir XVIII amžiuose sustiprėjo tarptautinis principas, jog atvira jūra yra tarptautinė teritorija, kuri, nei visa nei iš dalies negali būti kurios-nors vienos valstybės užgrobta arba užviešpatauta. Šis „jūrų laisvės“ principas yra dabar viešai pripažinta teisės norma taikos metui. Bet karo metu jūros būklė yra kiek kitokia. Anglija, kaip dominuojanti jūros valstybė, atkakliai varo tą politiką, kad karo metu jūra yra karo veiksmų teatras ir kad einant tuo kariaujančioms valstybėms priklauso teisė kontroliuoti visą atviros jūros laivavimą, kad sutrukdytų neitralių valstybių prekybos santykius su priešinga valstybe. Per paskutinius 1½ amžiaus gali būti nurodyti šie etapai toje Anglijos kovoje su kontinentalinėmis valstybėmis dėl „jūrų laisvės“ karo metu:

1780 metų deklaracija dėl g i n k l u o t o j o n e i t r a l i t e t o prieš Anglijos veiksmus jūros karo metu. Prie tos deklaracijos prisidėjo svarbiausios jūros valstybės. Jos yra nustačiusios šiuo jūros karo principus: 1) neitralūs laivai gali netrukdomai varyti prekybą su kariaujančių valstybių uostais; 2) neitraliuose laivuose ir priešo kroviniai negali būti užgrobiami; 3) karo kontrabanda laikytina tiktai karo amunicija; 4) blokada turi būti ne fiktyvinė, bet tikroji.

Jūros karo teisei svarbus aktas buvo Paryžiaus 1856 metų jūros deklaracija, kuri pripažino Ginkluotojo Neitraliteto principus jūros karo tarptautinės teisės pagrindu, išplėtusi neliečiamumą ir neitraliems kroviniams priešų laivuose ir panaikinusi kaperų dalyką.

Jūros karo teisei išplėsti turėjo reikšmės ir vadinamosios „Vašingtono 1871 metų taisyklės", padėtos pagrindu sprendžiant Alabamos ginčą tarp Jungtinių Valstybių ir Anglijos ir nustačiusios neitralios valstybės atsakingumą jūros kare.

Posėdžiavusi Londone 1909 metais konferencija mėgino kodifikuoti jūros karo teisę ir neitraliteto teises. Tos konferencijos išdirbta konvencija nebuvo Anglijos ratifikuota.

Vienas iš 14 Vilsono taikos programos punktų buvo jūrų laisvė. Anglijos reikalavimu šis punktas buvo išskirtas iš programos, kurios pagrindu turėjo būti sukurta nauja tarptautinė teisinė tvarka.

Technikos progresas ir greitas tarptautinių susisiekiamųjų kelių ištobulėjimas be galo padidino tarptautinius santykius ir sustiprino pasaulinį solidarumą. Patenkinti įvairiems socialiniams reikalams, kurie tiktai tarptautiniame maštabe tegali būti patenkinti, kuriamos nuo XIX amžiaus vidurio daug tarptautinių administracinių sąjungų, kurių skaičius kas dešimtmetis vis eina didyn. Tokios yra: geodezijos sąjunga (1864), telegrafo sąjunga (1868), pašto sąjunga (1875), pasidariusi šiais laikais tikrai pasauline sąjunga, apimančia visą žmoniją; sąjunga tikslių matų bei svorio prototipams gaminti ir saugoti (1875); sąjunga pramonės nuosavybei (1883) ir autoriaus teisėms (1886) apsaugoti; sąjunga kovoti su vergų prekyba (1890), tarptautiniam transportui reguliuoti (1890); eilė tarptautinių sanitarijos įstaigų kovoti su cholera ir maru ir tarptautinė sanitarijos taryba (1903); tarptautinis žemės-ūkio institutas žemės-ūkio problemoms tyrinėti (1908); eilė tarptautinių komisijų tvarkyti laivavimui tarptautinėmis upėmis ir t. t.

Po Pasaulinio Karo tarptautinėje teisėje atsiranda naujos juridinės formos — nacionalinių mažumų apsaugojimas ir mandatinis nesavarankiškų nacijų valdymas.

VI. Tarptautinės teisės mokslo istorija.

Bibliografinės apžvalgos.

C. F. G. Meister. Bibliotheca juris naturae et gentium. Accedit index auctorum locuples. 3 v. Göttingen. 1749 — 1757. Ompteda. Litteratur des gesammten sowohl natürlichen als positiven Völkerrechts. 1785 (672 p.). Kamptz. Neue Literatur des Völkerrechts seit dem Jahre 1784 (Als Ergänzung und Fortsetzung des Werkes von Ompteda). 1817 (384 p.). Olivart. Catalogue d une bibliothèque de droit international et des sciences auxiliaires. 1899. — Bibliographie du droit international. 2 v. P. 1905—1907. E. M. Borchard. The bibliography of international law and continental law. Wash. 1913. P. Molhuysen et E. Oppenheim. Catalogue de la Bibliothèque du Palais de la Paix de la Haye. Leyde. 1916 (1620 p.). — Premier supplément au catalogue de 1916. Leyde. 1922 (1087 p.). — Index alphabétique du catalogue 1916 et du supplément 1922. Leyde. 1922 (790 p.).

Plačių bibliografijos nurodymų yra įvairiuose bendruose tarptautinės teisės kursuose. Iš jų galima paminėti: iš pirmesnių kursų: — Klüber. Droit des gens moderne de l'Europe. 2 éd. 1874 (p. 471—527); iš naujausių kursų: Fauchille, * Liszt-Fleischman, * Anzilotti, Hershey, Antokoletz. Vertingų nurodymų, apie prancūzų literatūrą galima rasti A. Grandin veikale: Bibliographie générale des sciences juridiques, politiques, économiques et sociales de 1800 — 1925/6. T. II. 1926 ir 2 Supplément pour l'année 1927 ir 1928. Bibliographie systématique du droit international žiūr. „Tables Générales du Journal du droit international privé 1874—1904. P. 1905. v. I p. 325—1017.

Bendros apžvalgos.

R. v. Mohl. Geschichte und Litteratur der Staatswissenschaften. I. 1855 (Tarptautinė teisė p. 337—475). Les fondateurs du droit international. Leurs oeuvres, leurs doctrines. Avec introd. A. Pillet. P. 1904 (722 p.). (Įvairių autorių straipsniai apie: Victoria, Gentilis, Suarez, Grotius, Zouch, Puffendorff, Bynkershoek, Wolff, Vattel ir G. Martens). A. Jaščenko. Meždunarodnyj federalizm. Ideja juridičeskoj organizacii čelovečestva v političeskich učenijach do konca XVIII v. Moskva 1908 (XXI+386 p.). Nys. Le droit international. 2 éd. 1912. I p. 224—351 „Les auteurs". (Gana netvarkingas autorių išvardijimas, kartais su trumpais biografijos nurodymais). J. Ter Meulen. Der Gedanke der internationalen Organisation in seiner Entwicklung von 1300 bis 1800. 1917 (397 p.). Chr. L. Lange. Histoire de l'internationalisme. Kristiania. 1919. — Histoire de la doctrine pacifique et son influence sur le développment du droit international (ADI Rec. C. v. 13, 1927, p. 171—426).

Labai vertingas darbas yra tarptautinės teisės klasikų, *Classics of International Law* leidinys, leidžiamas *Carnegie Endowment for International Peace* lėšomis. Klasikai spausdinami pagal pirmus leidinius, dažnai atliekami fotografijos keliu. Kartu su originalo tekstu duodami įvedamieji straipsniai apie autorius ir, kas labai svarbu, originalų vertimai į anglų kalbą.

Specialiai po Grocijaus galima nurodyti į šias apžvalgas:

Wheaton. Histoire des progrès du droit des gens en Europe et en Amérique depuis la paix de Westphalie jusqu'à nos jours. 2 v. 3 éd. 1853. E. Cauchy. Ie droit maritime international. 2 v. 1862 (t. II p. 5—124). (Literatūrinių pažiūrų apie tarptautinės jūros teises istoriją nuo Vitorijos iki Selden'o). A. Bulmerincq. Die Systematik des Völkerrechts von Hugo Grotius bis auf die Gegenwart. 1858. * A. Rivier. Litterarisch-historische Übersicht der Systeme und Theorien

der Völkerrechts seit Grotius (Holtzendorff. Handbuch des Völkerrechts I, 1885, p. 393—523). F. Stoerk. Die Litteratur des internationalen Rechts. 1884 bis 1894. 1894. J. Westlake. The collected papers. Cambridge. 1914 p. 17—77. C. Vollenhoven. Les trois phases du droit des gens. La Haye. 1919 (115 p.) (Taip pat anglų, vokiečių ir olandų kalbomis). * Knubben. Völkerrechtspositivismus und Völkernaturrecht (WV. II, 1926, p. 227—292). E. Wolf. Grotius, Pufendorf, Thomasius. Drei Kapitel zur Gestaltungsgeschichte der Rechtswissenschaft. Tübingen. 1927.

Raštų, parašytų apie tarptautinės teisės dalykus, skaičius yra beveik nesuskaitomas. Tai yra aiškinama tuo, kad tarptautinės teisės dalykai yra labai įvairūs, tarptautiniai santykiai labai greit kitėja, o todėl atsiranda reikalingumas tie santykiai naujai ištirti ir konstruoti; be to, svarbi tų raštų gausumo priežastis yra ta, kad tarptautinė teisė yra vieninga visai žmonijai ir tos teisės mokslas yra vieningas, parašytas visomis pasaulio kalbomis. Visos žemės tautos dalyvauja toje teisėje daugiau ar mažiau.

Radikaliai pakitėjus tarptautiniams santykiams, iš plačios pereitų amžių tarptautinės teisės literatūros mums begali būti vertingas ir begali rūpėti tiktai bendras pirmesnių autorių tarpvalstybinių santykių prigimimo supratimas ir tie bendrieji principai, ant kurių jie bazavo savo tarptautines-teisines konstrukcijas.

Tirdami tarptautinės teisės pagrindus autoriai turėjo liesti bendrojo žmonių gyvenimo pagrindus. Todėl tarptautinės teisės mokslas buvo iš pat pradžios glaudžiai susijęs su bendra teisės teorija ir su politiniais mokslais. Tarptautinės-teisinės literatūros istorija per ilgą periodą sudaro žymią teisės filosofijos istorijos dalį. Kaip tik tarpvalstybiniams santykiams suprasti buvo sukurtas visas prigimtinės teisės mokslas.

Čia tebus duoti patys bendrieji nurodymai tų įvairių linkmių, kuriomis plėtėsi tarptautinės teisės literatūros istorija.

§ 1. Antikinis universalizmas.

Glūdinti tarptautinės teisės pagrinde universalizmo ideja nebuvo svetima žmogaus minčiai iš pat istorijos pradžios. Bet įvairiose epochose ji įvairiai pasireikšdavo.

Antikinėje senovėje šitas universalizmas pasireiškė daugiausia dviem pagrindinėmis formomis: arba anarchišku kosmopoli-

tizmu, neigusiu visokį prisirišimą prie kurios-nors atskiros valstybės, arba imperializmu, reikalavusiu visų tautų, visos žmonijos sujungimo į vieną valstybę. Antikinė mintis nuolat svyravo tarp šitų dviejų universalistiškų polių: ji arba stengėsi išskirstyti visas atskiras valstybes į bendrą vienos žmonių visuomenės sąvoką, arba sujungia visas tautas vienos tautos valdžioje. Šitas antikinio kosmopolitizmo svyravimas tarp anarchizmo ir imperializmo visai atitikdavo politinę tikrenybę.

Graikijos politinio gyvenimo sunykimas padėjo sustiprėti anarchiškam kosmopolitizmui (kirenaikų ir cinikų kosmopolitizmas). Romos Imperijos kilimas ir augimas atsiliepė stoikų ir romėnų juristų universalizmui. Ciceronas, Seneka, Epiktetas ir Markus Aurelius, supratę visą žmoniją *(societas humani generis)* kaip juridinį vienetą vienos prigimtinės teisės valdžioje, pakilo iki nepaprastai aukšto moralinio ir politino idealo. Universalistiška ideja rado savo politinį įgyvendymą Romos Imperijoje, kuri sujungė visą tada žinomą žmoniją į vieną juridinę organizaciją. Romos idealas buvo pasaulinė žmonijos organizacija, pasaulinė teisės santvarka, palaikoma vieno įstatymo. Iš įvairių tautų teisės bendrumo kilo visų žmonių teisė, *jus gentium. Jus gentium* yra ta teisė, kuri *naturalis ratio inter omnes homines constituit* ir kuri *apud omnes peraeque custoditur.*

Politinio gyvenimo žlugimas ir vidaus Romos sunykimas sukėlė iš pradžios atgręsimą nuo valstybės ir krikščionišką anarchišką kosmopolitizmą, neigusį valstybės gyvenimą Dievo viešpatavimo vardu. Bet visiškas antikinio pasaulio iširimas ir anarchija sukėlė karštą vienybės siekimą, pasireiškusį Švento Augustino moksle ir katalikų bažnyčios doktrinoje.

§ 2. Viduramžis.

O. Gierke. Das deutsche Genossenschaftsrecht. B. III. 1881. p. 501—604. V. Hrabar. Rimskoje pravo v istoriji mežd. prav. učenij. Elementy meždunarodnago prava v trudach legistov XII—XV v. 1901. A. Jasčenko. Meždunarodnyj federalizm. 1908 p. 25—72, 132—171.

Politinės viduramžio teorijos išeina iš vieningumo ir vienavaldiškumo principo. Jose viešpatavo ideja pasaulinės, visos žmonijos sąjungos, kurioj valstybė ir bažnyčia sudaro visišką vienybę, vieną *respublica christianorum,* vieną Dievo valstybę. Šitoje valstybėje buvo skiriamos dvi valdžios (du kardai) — pa-

saulinė ir dvasinė; šių dviejų pagrindinių valdžių savitarpio santykius įvairūs autoriai įvairiai suprasdavo: vieni kaip klausymo santykius, kiti kaip koordinacijos santykius; bet kad ir kaip šitie santykiai būtų buvę suprantami, paprastai buvo manoma, kad abi valdžios sudaro nėskiriamą vienybę. Dvasinės ir pasaulinės valdžios dualizmas nebuvo laikomas galutiniu. Priešingumai turi būti sutaikyti aukščiausioje vienybėje, *ad unum reduci.*

Dualizmas galėjo būti paverstas galutine valdžios vienybe dviem keliais: arba pripažinus dvasinės valdžios viršenybę prieš pasaulinę valdžią (pasaulio teokratijos teorija), arba pasaulinės valdžios — prieš dvasinę (pasaulio imperializmo teorija). Tas davė vietos dviem pagrindinėms linkmėms viduramžio politinėse teorijose: papizmui ir imperializmui.

Iki pat devyniolikto šimtmečio teisė, reguliuojanti bendrą žmonijos gyvenimą, buvo suprantama susijusi su prigimtine teise. Kadangi sutartinis, savivališkai žmonių nustatytas teisės elementas tautų savitarpio santykiuose tebebuvo menkas, tai privalomos normos šitiems santykiams buvo ieškomos kitose sferose. Šitokia sfera buvo rasta *jus naturale.* Prigimtinė teisė įvairiose epochose buvo įvairiai suprantama, bet šiaip ar taip, prigimtinė teisė visada buvo statoma prieš nustatytąją teisę: iš vienos pusės — teisė, išsirutuliuojanti iš prigimties ar proto reikalavimų ir egzistuojanti nepareidama nuo žmonių nuožiūros; iš antros pusės — teisė išsirutuliuojanti iš sutarčių, sutarimų arba valdžios nutarimų, egzistuojanti dėl žmonių valios arba savivališkumo.

Antikiniame ir viduramžio periode pasaulinės teisės teorija (ta, kurią mes dabar vadiname tarptautine teise) susiliejo su prigimtinės teisės mokslu. Valstybės vidaus gyvenime veikia abi teisės dalys, bet valstybės išorės gyvenimas klauso tik vienų prigimtinių įstatymų veikimo.

Dėl to dalyko kilo klausimas: kadangi prigimtinė teisė veikia valstybės viduje ir išorėje, tai kurie savitarpio santykiai yra tarp šitos pasaulinės teisės (kuri buvo vadinama *jus gentium)* ir prigimtinės teisės.

Prigimtinės teisės sąvoka, žinoma jau graikų filosofams, į teisės mokslą buvo įvesta dėl romėnų juristų stoikų įtakos. Prigimtine teise buvo laikoma ta, kuri yra bendra visiems žmo-

nėms, išplėsta visuose žmonėse ir visose tautose, nes ji išsirutuliuoja iš pačios žmogaus prigimties.

Viduramžio rašytojai vienu balsu pripažindavo, kad be teisės, žmogaus valia nustatytos, yra aukštesnė už ją — prigimtinė teisė.

Prigimtinė teisė yra aukštesnė už *jus civile;* ji yra visos žmonijos teisė; ji labiau universalinė, kaip *jus civile.* Tais atvejais, kada *jus civile* netaikoma, veikia *jus naturale.* Tuo būdu jokie santykiai, net valstybių, negali nepriklausyti teisės normoms. Iš pradžių tarptautiniai santykiai buvo laikomi tik *jus naturale* reguliuojami, bet ilgainiui išsiskyrė sąvoka *jus gentium,* kaip teisės skirtinos nuo *jus naturale. Jus gentium* yra ta *jus naturales* dalis, kuri liečia įvairių tautų santykius. Bet šitoje *jus gentium* ėmė skirti ne tik prigimties teisės elementą, išsirutuliuojantį iš prigimties instinkto, bet ir savivališkai nustatytą ir tarpvalstybinį elementą. Jau Bartolus skyrė *jus gentium,* išvestą *naturali ratione* ir kylančią *ex usu gentium.* Bartolaus raštuose mes aptinkame jau posakį *jus inter gentes.*

Palengva šita *jus gentium* įgyja pozityvinio turinio. Atsirado sąvoka juridinio tarptautinio bendravimo, apimančio visą žmoniją. Jau XIV šimtmetyje mes aptinkame pareiškimų apie jūrų laisvę; plečiasi tarptautinių santykių ir tarptautinės praktikos laisvės pažiūra; kuriami pasiuntinių teisės mokslai. Pozityvinis tarptautinės teisės turinys išdirbamas ypač atsižvelgiant į teisės normas, liečiančias karą. Viduramžio rašytojams anaiptol nesvetima buvo pažiūra, jog karas iš esmės prieštarauja teisei, o tikrai teisėta tėra tiktai taika.

§ 3. Grocijaus pirmtakai.

* Kaltenborn. Die Vorläufer des Hugo Grotius auf dem Gebiete des jus naturae et gentium, sowie der Politik im Reformationszeit. 1848 (410 p.). Hinrichs. Geschichte Rechts-und Staatsprincipien. B. I (1848) p. 1—60. E. Nys. Le droit de la guerre et les précurseurs de Grotius. 1882. — Les origines de droit international. 1894 (414 p.). A. Rivier. Note sur la litterature du droit des gens avant la publication du jus belli ac pacis de Grotius. Brux. 1885 (75 p.). Holland. Early literature of the law of war (Studies of intern. law 1898 p. 40—58). Walker. A history of the law of nations. 1899 p. 203—337. S. Gemma. Introduzione alla studio del diritto internazionale. Fasc. I. 1900 (48 p.). O. Gierke. Johannes Althusius. 2 Aufl. 1902 p. 264—320. J. Salvioli. Il concetto de guerra justa negli

scrittori anteriori a Gracio. Napoli. 1915. Traduction française. P. 1918. A. Vanderpol. La Doctrine scolastique du droit de guerre. P. 1919 (562 p.). Delos. Le problème de l'autorité internationale d'après les principes du droit public chrétien et les publicistes espagnols du XVI siècle (RGDI 1927). J. B. Scott. The spanish origin of international law. Wash. 1928.

Visa eilė XV ir XVI amžiaus pradžios politinių ir juridinių rašytojų, vadinamieji Grocijaus pirmtakai, reikšdavo tarptautinės teisės dėsnių, palyginus su kuriais Grocijaus mokslas daugelyje atvejų pasirodė esąs tiktai jų tolesnis plėtojimas. Mes randame jų tarpe rašytojų, įrodinėjusių tiek prigimtinį, tiek ir laisvai nustatytą tarptautinės teisės pobūdį, o taip pat valstybių priklausomybę šiai teisei, esančios aukščiau už jas. Atskirą grupę sudarydavo ispanų teologai - moralistai. Beveik visi jie neigė pasaulinį popiežiaus bei imperatoriaus suverenitetą ir vaizdavosi žmoniją arba krikščionybę kaip draugaujančias laisvas ir nepriklausomas valstybes, kurių savitarpio santykiai reguliuojami jus naturale et gentium.

Šios grupės rašytojų ypač reikia paminėti jų atstovai Vitoria, Gentilis ir Suarez.

Franciscus Victoria arba Vitoria (1480—1546). De Indis ir De jure belli (jo veikale „Relectiones theologicae" 1557). Šie darbai iš naujo išleisti serijoj „The Classics of International Law. 1917, kartu su vertimu į anglų kalbą. I. B. Bate'o. Vertimas pranc. kalbon padarytas A. Vanderpol'o jo knygoj „La doctrine scolastique du droit de guerre". P. 1919 p. 325—359, 426—486.

Apie Victoria žiūr.: Q. Albertini. L'oeuvre de Fr. de Victoria et la doctrine canonique du droit de la guerre. P. 1903 (297 p.) (Thèse Paris). Barthélemy. François de Vitoria (Fondateurs du droit international. 1904, p. 1—36). H. Beuve-Méry. La théorie des pouvoirs publics d'après Fr. de Vitoria es ses rapports avec le droit contemporain. P. 1928 (116 p.) (Thèse Paris). C. Barcia Trelles. Fr. de Vitoria et l'école moderne du droit international (ADI. Rec. C. v. 17, 1928, p. 109—342).

F. Vitoria manė, kad valstybės savo tarpe yra susijusios bendru solidarumu, savitarpio priklausomumu ir tarptautine teise, *quod naturalis ratio* inter omnes gentes *constituit*. Vitoria atsisakė pripažinti žmonijai neorganišką atskirų tautų sugyvenimą. Jis pabrėždavo jų savitarpio priklausomybę. Egzistuoja *societas naturalis gentium*, kurios pagrinde glūdi prigimties būklė ir visuomenės sutartis. Bet ankstesnė už sutartį yra pirmykštė *jus communicationis*. Del visos žmonijos bendrumo jokia tauta negali uždrausti kitos valstybės valdiniams

įeiti į savo ribas ir prekiauti savo krašte; ji negali varžyti svetimšalių civilinių teisių. Išeidamas iš šitų pažiūrų Vitoria priėjo eilę išvadų dėl karo teisės, kurios daug kuo yra nemenkesnės vertės, kaip vėliau pareikštos Grocijaus pažiūros. Teisė kariauti priklauso tiktai tobulai (t. y. suvereninei) valstybei. Tačiau ne kiekvieną karą turi teisės kariauti net ir suvereninė valstybė; reikia, kad šitas karas būtų teisingas. O teisingu tegali būti pripažintas tiktai toks karas, kuris reikalingas yra valstybei apsaugoti; karui turi rūpėti tiktai visų gerovė, ir todėl kiekvienas karas, kuris kariaujamas bendros gerovės nenaudai, yra neteisingas. Pačią bendrą gerovę Vitoria vaizdavosi ne kaip išimtinę vienos valstybės gerovę, ne kaip nacionalinį egoizmą, o kaip visos kultūringos žmonijos gerovę. Eidamas tuo pačiu žmonijos solidarumu, Vitoria leisdavo svetimos valstybės įsikišimą kitos valstybės valdiniams apginti prieš valdovų tiraniją.

A. Gentili (1552—1608) gimė Italijoj, emigravo į Angliją ir buvo profesorium Oksforde. Jo kūrinys De legationibus. 1585 perspausdintas the Classics of Int. L. N. Y. 1924 (su įvedamuoju straipsniu E. Nys'o). Vertimas anglų kalbon ten pat. — De jure belli. 1588. Iš naujo spausdinama leidiny: The Classics of I. L. — Hispanica Advocatio 1613. Perspausdinta The Classics. 1921 su prakalba ir vertimu anglų kalbon, F. Abbott.

Apie Gentili žiūr.: T. E. Holland. Alberico Gentili. 1874 (Studies in international law 1898 p. 1—39). Eilė monografijų italų kalba. 1875—1878 m.: Valdarnini (1875), Fiorini (1876), Giorgi (1876), Speranza (1876), Saffi (1878). Thamm. Albericus Gentilis und seine Bedeutung für das Völkerrecht. 1896 (Dissertation). H. Nézard. Albericus Gentilis (Fondateurs du droit intern. 1904 p. 37—94). Phillipson. Albericus Gentilis (Jour. Comp. Leg. and Int. Law, v. 1912 p. 58 s.).

Žinomiausias iš Grocijaus pirmtakų buvo Oksfordo profesorius Džentili. Žmonija, Džentili pažiūromis, susideda iš nepriklausomų valstybių draugijos, societas civitatum. Ši nepriklausomų valstybių draugija yra valdžioje jus gentium, kuri Džentili supratimu buvo artima jus naturale. Šis tarptautinis bendravimas nesitenkina vien tiktai krikščionių valstybėmis, bet paliečia visą žmoniją. Tačiau tarptautinės teisės mokslo istorijoje Džentili turi reikšmės ne tiek dėl savo teorinių pažiūrų į tarptautinės teisės prigimimą, kiek savo smulkiu ir juridišku pasiuntinių bei karo teisės dalykų išdėstymu.

Fr. Suarez (1548—1617). De legibus ac Deo legislatore. Coimbra. 1612. Napoli 1872 (lib. II cap. 17—20). (Prancūziškas verti-

mas Vanderpol'io knygoje „La doctrine scolastique du droit de guerre". 1919 p. 498—573). — De bello (Trečioj jo traktato daly „De triplici virtute theologali"). (Pranc. vertimas Vanderpol op. c. p. 362—412). Dalys, liečiančios tarptautinę teisę, perspausdinamos The Classics of intern. Law.

Apie Suarez žiūr. L. Rolland. Suarez (Fondateurs du droit intern. p. 95—124). H. Rommen. Die Staatslehre des Fr. Suarez 1927.

Iš Grocijaus pirmtakų turi būti paminėtas dar gimęs Antverpene ispanas B. Ayala (1548—1584). De jure et officiis bellicis et disciplina militari. 1582. Šitas veikalas perspausdintas kartu su vertimu anglų kalbon S. Bate'o ir su prakalba S. Westlake'e leidiny „The Classics of int. L." Wash. 1912.

Suarez skyrė *jus gentium* (taip pat ir *jus civile)* nuo amžinos ir nekintamos prigimtinės teisės, įsmigusios į žmogaus sielą. Skirtumas tarp *jus naturale* ir *jus gentium* panašus į skirtumą tarp morališko reikalingumo ir sociališko tikslingumo sąvokos. Prigimtinės teisės paliepimai yra neišvengiama dedukcija iš prigimties; o *jus gentium* paliepimas tėra tiktai visų ar beveik visų tautų samprotavimų sutapimas. *Jus gentium communi consuetudine introductum est.*

Suarecas polemizavo prieš idėją, kad vienam imperatoriui, kaip supremus princeps, tepriklausė teisė kariauti. Tačiau, žmonių giminei, kad ir suskirstytai įvairiomis tautomis ir valstybėmis, yra tam tikras moralinis ir politinis vieningumas. Tame vieningume randa savo pagrindą jus gentium; net tobuliausia ir labiausiai nepriklausoma valstybė yra vieningos žmonijos narys.

§ 4. Hugo Grocius (1582—1645).

De jure belli ac pacis. 1625. Iš naujo išleista kartu su vertimu, anglų kalbon F. Kelsey leidiny The Classics of Int. L. (Įvadas J. B. Scott'o). Prancūz. vertimas „Le droit de la guerre et de la paix" par. J. Barbeyrac. Amsterdam. 1724. * Nouvelle traduction précedée d'un essai biographique et historique sur Grotius par Pradier-Fodéré. P. 3 v. 1865—7. Vokiškas vertimas: Des Hugo Grotius drei Bücher über das Recht des Krieges und Friedens. Übers. von Kirchman. 2 B. Berlin 1864.

Apie Grocijų žiūr.: H. C. Rogge. Biblioteca Grotiana. Hugonis Grotii operum descriptio bibliographica. Haga. 1883 (78 p.) M. ter Meulen. Concise bibliography of Hugo Grotius, Leiden. 1925. — Liste bibliographique des 76 éditions et traductions du „De jure belli ac pacis" de Grotius. Leiden. 1925. J. Reeves. Grotius „De jure belli ac pacis". A bibliographical account (AIIL. 1925 p. 12—22, 251—262). De Burigny. Vie de Grotius avec l'historie de ses ouvrages. 2 v. P. 1752. M. Caumont. Etude sur la vie et les travaux de Grotius. P. 1862. Aukščiau minėtas Pradier-Fodéré. Essai biographique sur Grotius. 1865. Hély. Etude sur le droit de la guerre de Grotius.

1875. Basdevant. Hugo Grotius (Fondateurs du droit intern. 1904 p. 125—267). H. Vreeland. Hugo Grotius. The father of the modern science of intern. law. N. Y. 1917 (271 p.). H. Reiner. Hugo Grotius und das Weltschiedsgericht. 1922. W. S. M. Knight. The life and works of Hugo Grotius L. 1925 (318 p.). A. Lysen. Hugo Grotius. Essays on his life and works. Leyden. 1925. V. Hrabar. Le rôle de Grotius dans le développment scientifique du droit intern. (RDILC. 1926 p. 86—125). Van der Vlugt. L'ouevre de Grotius et son influence sur le développement du droit intern. (ADI. Rec. C. v. 7, 1926, p. 399—507). Gurvitch. Hugo Grotius et la théorie moderne du droit intern. (Revue de méthaphysique 1927 Nr. 3).

Hugo Grocius gali būti pripažintas tarptautinės teisės mokslo įkūrėju, dėl nepaprasto pasisekimo ir išsiplatinimo savo veikalo *„De jure belli ac pacis"* (1625) ir dėl tos įtakos, kurią jis turėjo paskesniam tarptautinės teisės mokslo plėtojimuisi.

Grociaus apibrėžimu, tarptautinė teisė yra ta teisė, *quod inter populos plures aut populorum rectores intercedit.* Jokia visuomenė (net plėšikų gauja) negali egzistuoti be teisės, todėl ir žmonių giminės visuomenė *(communitas generis humani)* privalo teisės. Kaip kiekvienos valstybės įstatymai turi galvoje jos visuomenės interesus, taip pat yra atsiradusios normos, panašios į vidaus - valstybines, siekiančios naudos ne atskirų žmonių bendruomenių, bet visos plačios šitų atskirų bendruomenių sąjungos *(magnae universitatis).*

Grocius pripažindavo tą prigimtinės teisės dėsnį, pagal kurį žmonėse yra tam tikras, prigimties sukurtas gimininguma*s (cognatio),* ir todėl prigimčiai yra nusikaltimas pulti kitą žmogų. Yra nusikaltimų, liečiančių ne tos arba kitos valstybės, bet visos žmonijos interesus. Tarptautinės teisės šaltiniai yra arba prigimtis, arba Dievo įsakymai, arba papročiai ir sutarimai *(sive moribus et pacto tacito introductum).* Tarptautinėje teisėje Grocius ypač primygtinai skiria prigimtinį teisinį ir laisva valia nustatomą elementą. Jis prikaišiojo romėnų juristams už tai, kad jie painiojo prigimtinę teisę su *jus gentium.* Jis skyrė *jus gentium voluntarium* (laisvos valios tarptautinė teisė) nuo prigimtinės teisės, jungiančią visą žmoniją į vieną visumą.

Grocius stengėsi laikytis pozityvinio pagrindo. Jis ėmė tarptautinę visuomenę tokią, kokia ji yra, ir tik norėjo iš esamųjų faktų išaiškinti, kurios teisės normos veikia karo metu. Todėl jis nė neneigė karo, manydamas, kad jis kai-kuriais atvejais gali būti teisingas. Jo knygos tikslas buvo nurodyti teisingas karo priežastis ir priemones, leidžiamas kariaujant. Tačiau

autoriaus simpatijos buvo taikos pusėje ir jo nuomone net reikėtų įsteigti nuolatinis tarptautinis kongresas. „Būtų naudinga“ — rašė jis — „ir net kai-kada tiesiog reikalinga, kad būtų šaukiami krikščionių valstybių susirinkimai, kur ginčai vienų būtų sprendžiami kitų, nesuinteresuotų ginču, ir kur net būtų stengiamasi priversti priešingas puses darytis taiką teisingomis sąlygomis“.

Bendra Grociaus sistemos konstrukcija stebina savo vidujine harmonija. Kaip tik tas sveikas įvairių politinio gyvenimo dalykų sutaikymas paaiškina nepaprastą jo knygos pasisekimą. Hugo Grocius buvo paskesnių tarptautinės teisės teorijų pranokėjas. Kadangi jis buvo sutaikomasis genijus, tai jame rado savo šaltinį įvairiausios srovės. Vėlesnės tarptautinės teisės literatūros linkmės yra skirstomos iš to, kurią Grocijaus mokslo srovę jos buvo išplėtusios.

§ 5. Tarptautinės teisės linkmės po Grocijaus iki XIX š.

Žiūrint, kurią vietą skyrė rašytojai po Grocijaus prigimtiniam arba laisvo noro (pozityviniam) elementui tarptautinėje teisėje, po Grocijaus tarptautinės teisės literatūroje susidarė trys srovės: 1) vieni pripažindavo tik prigimtinių teisinių tarptautinių normų buvimą ir neigė „laisvo noro“ tarptautinės teisės normų egzistavimą; 2) antri laikėsi Grocijaus pažiūrų ir pripažindavo tarptautinėje teisėje tiek pozityvinį, tiek ir prigimtinį elementą; 3) treti, pagaliau, neigė prigimtinės tarptautinės teisės egzistavimą, o visą teisę, reguliuojančią tarptautinius santykius, paversdavo tarptautiniais papročiais ir sutartimis.

S. Pufendorf (1632—1680). Elementa jurisprudentiae universalis. 1660. — De jure naturae et gentium. 1672. — De officis hominis et civis. 1673. Visi šie veikalai perspausdinami su vertimu anglų kalbon leidime: The Classics of Intern. Law. Apie Pufendorfą žiūr.: Hinrichs. Geschichte der Rechts-und Staatsprincipien. B. II. 1850, p. 1—100, 242—303. Avril. Pufendorf (Fondateurs du droit intern. p. 331—384). Phillipson. Pufendorf (Journ. Soc. of Comp. Leg. v. 12, 1912, p. 233—265).

Prigimtinės teisės srovė gryniausiai buvo atvaizduota S. Pufendorfo. Prigimties įstatymas yra bendriausias žmonių veiksmų dėsnis, kuriuo kiekvienas žmogus, kaip protinga būtybė, turi sekti. Prigimtinės teisės turi klausyti visa žmonių

giminė, ir todėl ji yra visuotinė, amžina ir nekintama. Jos šaltinis — Dievo valia, o ne žmonių susitarimas. Šitos teisės normos yra proto išrandamos. Pagrindinis prigimtinės teisės dėsnis reiškiasi tuo, kad kiekvienas turi rūpintis kiek tesėdamas sudaryti ir palaikyti taikos bendravimą su visais kitais, atsižvelgęs į visos be išimties žmonių giminės santvarką ir tikslus. Visa, kas padeda šitam pasauliniam visuomeningumui, turi būti laikoma prigimtinės teisės paliepimu; visa, kas ją trukdo, atvirkščiai, turi būti draustina. Prigimtinė teisė reikalauja ne tiktai nedaryti kitam pikto, bet ir padėti bendrai gerovei. Išeidamas iš to principo Pufendorfas išvesdavo *jus commercii*, tranzito teisę per užsienių kraštus, bendrą tarptautinių upių naudojimą ir t. t. Nėra *jus gentium* skirtingos nuo *jus naturae*.

Chr. Wolff. (1679—1754). Ius gentium methodo scientifica pertractatum. 8 v. 1740—1748. — Jus gentium 1749. — Institutiones juris naturae et gentium. 1750 (Spausdinamas kartu su vertimu anglų kalba leidiny „The Classics of Intern. Law").

Apie Wolff žiūr.: Olive. Wolff (Fondateurs du droit intern. p. 447—480).

Iš Grocijaus linkmės atstovų tarptautinės teisės moksle žymiausias buvo Christianas Volfas.

Taip pat kaip ir Grocijus, Volfas laikėsi idejos, kad tiktai visuomenėje individas tegali išpildyti savo egzistavimo tikslus. Šią idėją Volfas perkėlė ir valstybių savitarpio santykiams. Valstybės savo tarpe sudaro bendravimą (societas). Šį bendravimą Volfas konstravo kaip tam tikrą vyriausią valstybę, kuri kaip civitas gentium maxima pastatoma prieš sudarančias ją atskiras valstybes (civitates particulares). Ši civitas maxima turi tikrąją valdžią (imperium universale) kiekvienam iš savo narių. Ir šios vyriausios valdžios, kurią turi civitas maxima savo nariams, Volfas išvesdavo buvimą pozityvinės teisės, išeinančios iš sutarčių (jus gentium pactitum), iš papročių (consuetudinarium) arba iš numanomojo sutarimo (voluntarium). Ši jus voluntarium, kuri tėra prigimtinės teisės pritaikymas, turi privalomos galios, ir ne viena valstybė negali jos neklausyti. Įstojusios į civitas maxima atskiros valstybės pripažino kartu tos civitas valdžią atskiriems nariams[1]).

[1]) „Kadangi tautos", rašo jis (Institutiones juris naturae et gentium 1750, § 1090), „yra priverstos jungti savo jėgas, kad patobulintų ir pagerintų savo būklę, pati prigimtis sudarė iš jų tokią draugiją, su kuria

E. Vattel (1714—1767) Le droit des gens ou principe de la loi naturelle. 1758. Iš naujo išleistas su vertimu anglų kalbon ir su prakalba A. de Lapradelle (55 p.) leidiny The Classics of Int. L. Apie Vattel žiūr.: M. Pradier-Fodéré. Vattel et le droit des gens. 1863. A. Mallarmé. Emer de Vattel (Fondateurs du droit intern. 1904 p. 481—602). H. Staub. Die Völkerrechtliche Lehren Vattels. 1922.

Iš daugelio Volfo pasekėjų ypatingai populiarus pasidarė šveicaras Vattelis. Jo veikalas „Le droit des gens", aiškia ir populiaria forma dėstęs Volfo idejas, ilgą laiką buvo laikomas klasikiniu ir autoritetingiausiu tarptautinės teisės išdėstymu. Tiesa, Vattelis susilpnino kardinalią Volfo ideją civitas gentium maxima ir jos vietoje pastatė neapibrėžtą tautų draugijos sąvoką, société des nations.

Trečioji po Grocijaus tarptautinės teisės literatūros srovė yra būdinama kaip pozityvistiška. Žinoma, šios linkmės rašytojų pozityvizmas nereiškia, kad jie visada visiškai neigė prigimtinę teisę. Prigimtinės teisės idejų viešpatavimo epochoje, XVII ir XVIII amž., jų įtaka reiškėsi daugiau ar mažiau visų rašytojų veikaluose. Šiaip ar taip, ir vadinamieji pozityvistai principialiai neneigė prigimtinės teisės. Pozityvistais jie gali būti laikomi ne tiek dėl savo teorinių pažiūrų į teisės prigimimą, kiek dėl to, kad dėstydami tarptautinės teisės turinį jie laikėsi pozityviškos metodės, tirdami veikiančią teisę tokią, kokia ji buvo išreikšta tarptautiniuose papročiuose ir tarptautinėse sutartyse. Jie atsisakė nuo racionalistiškų teisės sistemų pastatymų ir ėmė tyrinėti sutartinę teisę, kuri faktinai jau yra buvusi ir žymiai egzistavusi.

Iš šios linkmės rašytojų pažymėtini yra: Zouch, Rachel, Textor, Bynkershoek, Moser ir Martens.

R. Zouche (1589—1660). Juris et judicii fecialis, sive juris intes gentes explicatio. Oxford 1650. Iš naujo išleistas kartu su vertimu

---

jos dėl neišvengiamo prigimtinio reikalingumo turi sutikti, todėl ši draugija radosi esanti sudaryta einant quasi-kontraktu. Ši draugija, sudaryta iš valstybių bendrai gerovei, vadinama didžiausia valstybe (civitas maxima), kuriai visos tautos yra lyg nariai arba piliečiai. Iš čia gimsta tam tikra teisė, kurią visi drauge suimti turi kiekvienas aukščiau savęs ir kuri galima būtų pavadinti viso pasaulio valdžia (imperium universale sive gentium); tai yra teisė nustatyti kiekvieno nario veiksmus dėl bendros gerovės ir versti kiekvieną eiti savo pareigas. Ir taip pat, kaip kiekviena draugija turi turėti savo įstatymų, nustatančių, kas yra nuolat darytina bendrai gerovei, taip ir civitas maxima turi turėti savo įstatymų". (Plg. Kelsen civitas maxima idėja „Das Problem der Souveränität" psl. 249—257).

anglų kalbon Brierly ir su Ziočijaus biografija, parašyta Th. Holland'o, leidiny „The Classics of Int. L." Vokiškas vertimas Alfred Vogel'o „Allgemeines Völkerrecht". Frankfurt. 1660.

Apie Zouche žiūr.: G. Scelle. Zouch (Fondateurs du droit intern. 1904 p. 269—330). Philippson. Richard Zouch (Journ. of Soc. Comp. Leg. v. 9, 1908, p. 281—304).

Nors Ziočius tarptautinės teisės šaltinių tarpe minėjo natura ir ratio, tačiau jis, iš teisybės, turi būti priskaitytas prie pozityviškos linkmės šalininkų. Jis nustatydavo tarptautinę teisę (jisai pirmas pavartojo terminą jus inter gentes), kaip teisė, kuri įvykdoma paprastai valstybių savitarpio santykiuose ir kuri, einant papročiais, sutinkančiais su protu (moribus rationi congruis), yra daugumo tautų priimta kaip teisė, tiek taikos metu, tiek ir per karą. Savo išdėstyme Ziočius susidurdavo vien tik su pozityvine tarptautine teise. Tas netrukdė jo būti tarptautinio teismo idejos šalininku bent kaimyninėms tautoms.

S. Rachel (1628—1691). De jure naturae et gentium. 1676. Iš naujo išleistas su vertimu anglų kalbon ir su įvadu L. Bar'o leidiny „The Classics of Intern. Law" Wach. 1916. Apie Rachel. žiūr.: Hinrichs. Geschichte Rechts- und Statsprincipien B. II. 1850 p. 145 s. Rühland. Samuel Rachel, der Bahnbrecher des völkerrechtlichen Positivismus (ZIR. 1925, v. 34, p. 1—112).

Kartu su Rachel turi būti paminėtas ir vokiečių prof. J. W. Textor (1638—1701). Synopsis juris gentium. Basel. 1680. Iš naujo išleistas, kartu su vertimu anglų kalbon. J. Bate ir su įvedamuoju straipsniu L. v. Bar'o leidiny „The Classics of Int. Law" Wash. 1916.

Vienas iš pozityviškos linkmės įkūrėjų tarptautinės teisės moksle buvo Kil'io universiteto profesorius Samuelis Rachelis. Kaip ir visi XVII ir XVIII amžių rašytojai, Rachelis pripažindavo tarptautiniame gyvenime prigimtinės teisės buvimą ir veikimą; bet Rachelio ypatybė buvo ta, kad jisai prieš savo vienlaikio Pufendorfo nusistatymą, neigiantį buvimą tarptautinės teisės skirtinos nuo prigimtinės, griežtai skyrė jus naturae ir jus gentium, ir ši paskutinioji teisė turėjo jam grynai pozityviško pobūdžio; jo pažiūra, ta teisė remiasi išimtinai tautų sutarimu, tarptautiniais papročiais ir valstybių sudarytomis sutartimis. Nors daugelis tarptautinės teisės normų sutampa su prigimtinėmis-teisinėmis normomis, o kartais jų papildomos, ypač karo metu, tačiau jos egzistuoja skyrium, kaip teisė, kuri yra tautų valios nustatyta. Tarptautinė teisė pažįstama iš pozityviško istorijos tyrinėjimo; šios teisės tikslas yra bendra žmonijos nauda; tai teisei kurtis padeda padidėjusi tarptautinė

praktika ir prekybos santykiai. Šių dienų tarptautinės teisės trūkumas — blogas jos organizavimas, todėl pageidaujama yra sukurti nuolatinį, vyriausią tarptautinį teismą.

C. v. Bynkershoek (1673—1745). De dominio maris 1702. De foro legatorum 1721. — Questiones juris publici. Perspausdintas ir iš dalies dar spausdinamas su vertimu anglų kalbon leidiny „The Classics of Int. L.". Pranc. vertimas „De foro legatorum" buvo padarytas dar Barbeyrac'o: „Traité du juge competent des ambassadeurs". 1723.

Apie Bynkershoek žiūr.: Delpech. Bynkershoek (Fondateurs du droit intern. p. 385—446).

Prie pozityviškos linkmės priklausė taip pat ir juristas Binkershukas. Binkershukas nustatydavo dvigubą tarptautinės teisės pagrindą, protą ir paprotį, bet ne ta prasme, kad egzistuoja dvi įvairios tarptautinės teisės sritys, prigimtinė ir pozityvinė, o ta prasme, kad tarptautinės teisės normos yra papročiai, kurių laikosi tautos savo savitarpio santykiuose ir kurie randa savo pagrindą savo protingume. Protas yra pozityvinės tarptautinės teisės pagrindas; šitokia prasme kaip tik reikia suprasti žinomąjį Binkershuko posakį ratio est anima juris gentium. Jeigu žmonės, sako jisai, lieka žmonėmis, t. y. savo veiksmuose vadovaujasi protu, tai protas gali jiems nurodyti tiktai tam tikrų dėsnių, kurių žmonės turi laikytis, lyg savitarpio sutarimu, ir kurie, būdami papročio nustatyti, uždeda tautoms savitarpio pasižadėjimą, be kurio negalima būtų įsivaizduoti nei karo, nei taikos, nei sąjungų, nei pasiuntinybių, nei tarptautinės prekybos. Remdamosi numanomuoju tylimuoju tautų sutarimu, tarptautinės teisės normos nustoja savo galios tada, kada tauta pasisako neduodanti toms normoms savo sutikimo. Tarptautinė teisė tėra prezumcija, kuri remiasi papročiu; o kiekviena prezumcija nustoja savo galios nuo to momento, kai yra rasta valia, priešinga tai, kuri buvo numanoma... Valia, kuri yra aiškiai išreikšta, išstumia kiekvieną tylimąją priešingą jai valią; ir tarptautinė teisė turi vietos tiktai tarp tų, kurie jos klauso tylimuoju sutarimu.

Ziočius, Rachelis, Binkershukas buvo pozityviškos linkmės šalininkai, nors ir kalbėjo apie prigimtį ir apie protą, kaip apie tarptautinės teisės šaltinius, nes artimiausių šios teisės šaltinių jie ieškojo pozityviniuose tarpvalstlybiniuose papročiuose, kurie, tiesa, savo rėžtu, tebuvo pripažįstami todėl, kad jie sutinka su prigimtimi ir protu; tuo būdu prigimtinė ir pozityvinė teisės

buvo jiems ne įvairios sferos, o pati pozityvinė tarptautinė teisė buvo pripažįstama prigimtine.

J. J. Moser (1701—1785). Principes du droit des gens actuel en temps de paix 1750. — Principes... en temps de guerre. 1752. — Versuch des neuesten europäischen Völkerrechts. 1771—1780.

Apie Moser žiūr.: A. Verdross J. J. Mosers Programm einer Völkerrechtswissenschaft der Erfahrung. (ZÖR. 1922 p. 96 s.).

Tačiau kai-kurie rašytojai atsisakė ir nuo tokio prigimtinės teisės prileidimo ir tepripažino tiktai pozityvinės, laisvai nustatytos teisės normas (Bliunčli labai vykusiai pavadino šią linkmę empirišku realizmu). Taip antai, Johanas Mozeris pareikšdavo, kad jis nepripažįsta nei scholastinės tarptautinės teisės, remiančiosi prigimtinės jurisprudencijos pritaikymu, nei filosofinės tarptautinės teisės, kuriamosios kai-kuriais fantastiškais žmogaus prigimties supratimais, nei politinės tarptautinės teisės, siūlančios įvairių projektų tarptautiniam gyvenimui sureguliuoti. Mozeris tepripažindavo tiktai pozityvinę ir praktinę tarptautinę teisę, kokia ji iš tikrųjų yra pritaikoma valstybių tarpe.

Georg Fr. v. Martens (1756—1821). Précis du droit des gens moderne de l'Europe. 1788. 1791 m. jis pradėjo publikuoti „Recueil des principaux traités depuis 1761 jusqu'à présent". Apie G. F. Martens žiūr. H. Balby. G. F. de Martens (Fondateurs du droit intern. 1904 p. 603—676). Hubrich. G. F. Martens und die moderne Völkerrechtswissenschaft (Z. f. Politik v. 7, 1904, p. 302 s.). R. Figge. G. F. v. Martens, sein Leben und seine Werke. 1914 (Dissertation). Martitz. Der Recueil Martens. Ein Beitrag zur Litteraturgeschichte des Völkerrechts (Archiv f. Ö. R. 1921, v. 40, p. 22—72).

Georgas Martensas buvo atstovas vos besirandančio, tada istoriškojo mokslo, pritaikant to mokslo idejas tarptautinei teisei. Martenso reikšmė tarptautinės teisės moksle ypač buvo todėl svarbi, kad jis, Martensas, galima sakyti, pirmas davė pozityvinei tarptautinei teisei sistematinį ir mokslinį išdėstymą. Tarptautinės teisės mokslas per XIX amžių žymiai plėtojosi Georgo Martenso idejų vaga ir jo sistema.

VII. Tarptautinės teisės mokslas.

L. Oppenheim. The science of international law. Its task and method (AIIL. 1908 (v. 2) p. 313—356). Feilchenfeld. Völkerrechtspolitik als Wissenschaft. 1922 (266 p.). Th. Niemeyer. Rechtspolitische Grundlegung der Völkerrechtswissenschaft (ZIR. 1922/3,

v. 31, p. 1—39). J. Kunz. Völkerrechtswissenschaft und reine Rechtslehre. 1923 (86 p.). — Völkerrechtsreform (WV. III, 1926, p. 291—302 ir čia nurodyta literatūra).

Tarptautinės teisės mokslas, išeidamas iš esamųjų šių dienų tarptautinėje praktikoje normų ir iš egzistuojančios šių dienų tarptautinės teisinės tvarkos, stengiasi surasti bendrus principus ir nustatyti pagrindinius veikiančios tarptautinės teisės pradmenis. Einant tuo, tarptautinės teisės mokslo uždaviniai yra, visų pirmiausia, pažinti tikrąjį pozityvinės teisės turinį, antra, atiduoti surastą pozityvinę-teisinę medžiagą juridinei kritikai ir, trečia, susistembuti šią medžiagą įsteigus tarptautinės teisės sistemą.

§ 1. Tarptautinei teisei pažinti šaltiniai.

Tarptautinės teisės turiniui pažinti srityje šių dienų tarptautinės teisės mokslas tikrai eina istorizmo ir pozityvizmo keliu. Šituo atžvilgiu šio mokslo būklė yra tokia pat, kaip ir kitų šių dienų socialinių ir juridinių disciplinų būklė. Pozityvine medžiaga eina jam daugiausia istoriškai-politiškas ir diplomatiškas tarptautinių santykių materialas.

Sunkumai naudojantis šia medžiaga iškyla ne tiek dėl jos nepakankamumo, kiek, priešingai, dėl nepaprasto jos gausumo. Tas lemiamasis jos gausumas pareina, pirmiausia, nuo to, kad pagrindiniu tarptautinės teisės normų šaltiniu tebeeina paprotys, ir, antra, nuo to, kad šios teisės normos, kaip viešosios teisės normos, turi ne bendro, bet partikuliarinio pobūdžio.

Norint nustatyti tikslų papročių normos turinį, reikia imti tyrinėti dažnai neproporcionaliai plačią konkretinę istorinę medžiagą ir dar prieinant nemalonią išvadą, jog, prieštaraujant praktikai, dėl papročių normos tikrumo gali būti dažnai paabejojama.

Toliau, kadangi tarptautiniai santykiai reiškiasi iš tikrųjų dviejų arba labai apriboto valstybių skaičiaus santykiais ir retai teigyja universalinio pobūdžio, konkretinė pozityvinė juridinė medžiaga, ir net didžioji jos dauguma, turi aiškiai išreikšto partikuliarinės teisės pobūdžio.

Tarptautinės teisės pozityviško pažinimo sunkumas pasireiškia kaip tik tada, kada norima iš nesuskaitomų diplomatinės

ir politinės istorijos faktų išreikšti glūdinčias juose juridines normas, ir kada iš partikuliarinių normų, sujungiančių tiktai atskiras valstybes, norima nustatyti bendras, universalines tarptautinės teisės normas.

Iš šaltinių tarptautinės teisės egzistuojančioms normoms pažinti visų pirmiausia turi būti paminėti tokie bendro pobūdžio tarptautiniai aktai, kuriais, jeigu ne visi, tai bent vadovaujančios Pasaulinės Sąjungos valstybės bandė „k o d i f i k u o t i" kai-kuriuos tarptautinės teisės skyrius arba, geriau pasakius (nes kodifikacijos terminas dažnai ne visai čia tinka), nustatydavo *quasi* įstatymo leidimo keliu kai-kurias bendras rašytines ir tiksliai fiksuotas normas kuriai-nors tarptautinių santykių sričiai. Čia visų pirmiausia priskiriami kodifikaciniai karo teisės aktai; tokie yra buvę: Paryžiaus 1856 metų jūros karo deklaracija, Ženevos 1864 metų konvencija (peržiūrėta 1906 metais) dėl ligonių ir sužeistųjų būklės kare, Haagos 1899 ir 1907 metų sausumos karo įstatymų bei papročių konvencijos, Haagos 1907 metų jūros karo teisės ir neitraliųjų teisių bei pareigų konvencijos, Londono 1909 metų (neratifikuota) jūros karo įstatymų bei papročių konvencija. Iš kitų tarptautinės teisės sričių kodifikacijų turi būti nurodytos: diplomatinių agentų rangų 1815 metų Vienos protokolas, kolektyvinės sutartys dėl įvairių tarptautinių administracinių unijų organizavimo (pav., Berno 1885 metų sutarimas dėl tarptautinio transporto geležinkeliais, Paryžiaus 1883 metų konvencija, su paskesniais pakeitimais, dėl pramonės nuosavybės apsaugojimo ir t.t.), eilė Haagos konvencijų kolizinės tarptautinės teisės dalykais; Haagos 1899 ir 1907 metų tarptautinio trečiųjų teismo konvencijos; Tautų Sąjungos 1919 metų paktas, Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo 1920 metų įstatai, Barcelonos 1922 metų tarptautinio tranzito ir tarptautinių upių konvencija ir t.t.

Toliau, šaltinis, kuriame glūdi pozityvinė tarptautinė teisė, yra t a r p v a l s t y b i n ė s s u t a r t y s, tiek politinio, tiek ir socialinio ir juridinio pobūdžio. Jos susieja kartais daug valstybių, kaip antai Vienos 1815 metų traktatas, Paryžiaus — 1856 metų, Berlyno — 1878 metų, 1919 ir 1920 metų taikos sutartys; kartais tos sutartys turi visai partikuliarinio pobūdžio. Iš bendrų politinių traktatų pažįstama viešoji-teisinė tarpvalstybinė organizacija ir esančių joje atskirų valstybių būklė. Iš partiku-

liarinių tarptautinių socialinio-juridinio pobūdžio sutarčių, lyginant atsikartojančių to paties tipo sutarčių turinį, galima nuspręsti egzistuojant tam tikras bendras tarptautines-teisines (papročių pobūdžio) normas. Ypatingos reikšmės turi čia: konsulinės konvencijos, įsikūrimo (Niederlassung) sutartys, prekybos sutartys, jūros konvencijos, nusikaltėliams išduoti sutartys ir t.t.

Tarptautinių teismų sprendimai ir bendrai tarptautinių teismo nagrinėjimų aktai duoda be galo svarbų šaltinį tarptautinei teisei pažinti. Teismo sprendimai netiktai dėl bendros juridinės teismo precendentų reikšmės sudaro patys savaime tam tikrą šaltinį tarptautinės teisės normoms sudaryti, bet jie savo motivavime nuolat remiasi, kaip savo pagrindu, ta ar kita tarptautinės teisės norma. Šis teismo šaltinis tarptautinės teisės turiniui fiksuoti įgyja kasmet vis didėjančios reikšmės, turint galvoje vis didėjančią tarptautiniame gyvenime tarptautinių teismų reikšmę. Ypač turi būti čia nurodyti Haagos Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimai ir be to, ne tiktai savi sprendimai, bet ir tie *avis consultatifs*, kuriuos šisai Teismas duoda Tautų Sąjungos Tarybos klausiamas.

Toliau iš šaltinių pozityvinei tarptautinei teisei pažinti, turi būti paminėti apskritai diplomatiniai aktai, kuriais valstybės pasikeičia savo savitarpio santykiuose. Diplomatinėse notose nuolat pasiremiama tais ar kitais teisės principais, šių valstybių pripažįstamais; valstybės stengdamosi savitarpio sutarimu išspręsti tą ar kitą dalyką, dažnai tam tikruose protokoluose pirma nustato tuos bendrus principus, kuriais jos pasisako vadovausiančios, kaip teisės normomis, ir t.t. Ši diplomatinė medžiaga, spausdinama kartkartėmis kiekvienos valstybės tam tikrose „spalvotosiose" knygose, yra beveik nesuskaitoma dėl savo gausybės, ir ji turi būti pirma moksliškai susisteminta ir kodifikuota.

Tam tikros reikšmės tarptautinės teisės normoms pažinti turi taip pat kartais ir vidujiniai valstybių įstatymai, jeigu jie yra valstybių leidžiami savo tarptautinėms pareigoms vykdyti, pav., neitraliteto įstatymas, svetimų valstybių arba svetimų valdinių teisėms ir interesams apsaugoti įstatymas, emigracijos ir valdinybės įstatymas ir t.t. Lyginamasis šių įs-

tatymų tyrinėjimas gali nustatyti kai-kurias bendras tarptautinės teisės normas. Taip pat ir vidujinių valstybės teismų sprendimai turi neretai tarptautinės reikšmės ir yra svarbūs tarptautinei teisei pažinti. Tas ypač reikia pabrėžti turint galvoje jūros prizų teisę, jūros teisę apskritai ir kolizinę civilinę, prekybinę, baudžiamąją ir administracinę teisę.

Čia turi būti nurodyti šie dabartinės tarptautinės teisės posityvinės medžiagos rinkiniai:

Tarptautinių sutarčių rinkiniai.

Bendra smulki ir rūpestinga visų ar atskirų kraštų rinkinių traktatų bibliografija yra:

* D. P. Myers. Manual of collections of treaties and of collections relating to treaties. Cambridge 1922 (47+685 p.).

Iš bendrų sutarčių rinkinių pagrindinės reikšmės turi: Dumont, Wenck, G. Martens ir Tautų Lygos.

J. Du Mont. Corps universel diplomatique du droit des gens... depuis le regne de Carlemagne jusques à present. 8 v. Amsterdam 1726—1731. (Jis turi sutartis nuo 800 m. iki 1731 m. Šiam leidimui yra „Supplément" 5 vol. surašytas F. Barbevrac'o, Amsterdam, 1739, ir turis senovės sutarčių ir sutarčių, praleistų Dumont'o).

Wenck. Codex juris gentium recentissimi. Leipzig. 1781—1795. (Sutartys nuo 1735 m. iki 1772 m.).

* G. F. Martens. Recueil des traités depuis 1761. Įsteigtas 1791 m. G. F. Martens'o ir nuo to laiko pasirodąs įvairiose redakcijose iki dabartinio laiko, nuo 1876 m. antrašte „Nouveau Recueil Général des traités et autres actes relatifs aux rapports de droit international" nuo 1876 — 2-e série, nuo 1908 — 3-e série. 1900 metais buvo išleistas „Registerband" ir 1922 m. „Register", 1928 metų gale išėjo 3 serijos 29 tomas. Dabartiniu laiku (nuo 1908 m.) jis išleidžiamas Berlyno prof. Triepel'io redakcijoj, „Institut o für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht" (Berlyne) lėšomis.

* Société des Nations. Recueil des traités et des engagements internationaux, enregistrés par la Société des Nations depuis 1920. Iki 1929 m. išėjo daugiau kaip 60 tomų. Pirmam registruotų sutarčių tūkstančiui 1926 metais buvo išleistas „Index Général", chronologiškas, pagal kraštus ir pagal dalykus.

Dumont'o, Wenck'o ir Martens'o rinkiniams yra bendras rodyklis:

Tétot. Répertoire des traités. Table générale des recueils de Dumont, Wenck, Martens etc. 2 v. P. 1866—1873 (Sutartys nuo 1493 iki 1867). Tąsa G. de Ribier 2 v. P. 1895—1899 (Sutartys 1867—1897).

Teismų nutarimų rinkiniai.

J. B. Moore. History and Digest of the international arbitrations to which the U. S. has been a party. 6 v. Wash. 1898.

* H. La Fontaine. Pacicrisie internationale. Histoire documentaire des arbitrages internationaux (1794—1900). Berne. 1902 (686 p.).

A. de Lapradelle et N. Politis. Recueil des arbitrages internationaux. 2 v. I. 1905, II. 1924.

J. Brown Scott. The Hague Court Reports. N. Y. 1916.

W. Schücking. Das Werk vom Haag. II Serie. Die Iudikatur des Ständigen Schiedshofs. 1899—1913. 3 Teile. 1914—1917.

* Publications de la Cour Permanente de Justice Internationale. 6 séries (A—F). Série A—Recueil des arrêts; série B—Recueil des avis consultatifs; Série C—Actes et documents relatifs aux arrêts et aux avis consultatifs; Série D—Actes et documents relatifs à l'organisation de la Cour; Série E—Rapports annuels; Série F—Index généraux.

Svarbiausių tarptautinės teisės aktų rinkiniai.

(Ypač akademiško dėstymo tikslams).

M. Fleischmann. Völkerrechtsquellen in Auswahl herausgegeben. 1905 (402 p.).

Pohl-Sartorius. Modernes Völkerrecht. Eine Sammlung von Quellen. 1922.

K. Strupp. Documents pour servir à l'histoire du droit des gens. 2 éd. 5 v. (4-as tomas skiriamas į 2 dalis). 1923 (3 t. — Pasaulinis Karas, 4 v. — taikos sutartys).

J. Harley. Selected documents and material for the study of interrational law and relations. 2 ed. Los Angelos. 1926.

Le Fur et Chklawer. Recueil de textes de droit international public. P. 1928 (769 p.). (Ypač aktai iš naujausios tarptautinės teisės, nuo 1914 m.).

Niboyet et Goulé. Recueil de textes usuels de droit international. Nationalité. Etrangers. Conflits de lois. 2 v. P. 1922. (II v. — Traités d union. Projets divers de traités d'union européens ou panaméricains).

T. teisės kazusų rinkiniai.

L. Oppenheim. International incidents for discussion in conversation classes. Cambridge. 1909.

M. Bentwich. Students' leadung cases and statutes on international law. L. 1913.

Stowell-Mauso. International cases. 2 v. N. Y. 1916.

G. Wilson. Class cases of international law. 1921.

* J. Brown Scott. Cases on international law, principally selected from decisions of English and Americain courts. 1922 (XXXVI+ 1196 p.).

L. B. Evans. Leading cases on international law. 2 ed. Chicago. 1922.

* P. H. Cobbett. Leading cases on intern. law. 4 ed. by Bellot. 2 v. L. 1922—1924 (v. I — Peace, II — War.).

F. W. Aymar. Problems in positive international law. N. Y. 1926 (323 p.).

K. Strupp. Rechtsfälle aus dem Völkerrecht. 1927.

§ 2. Mokslo kritikos metodai.

Tarptautinės teisės mokslas, kaip ir kiekvienas mokslas, ne tiktai tyrinėja pozityvinį tarptautinės teisės turinį, bet ir kritiškai nagrinėja pozityvinę teisinę medžiagą.

Šioje mokslinėje pozityvinės teisės kritikoje reikia skirti dvi formos: 1) imanentinė kritika, pačios teisės atžvilgiu, ir 2) išorinė kritika bet-kuriuo filosofiniu, doros arba politiniu atžvilgiu.

Veikiančioji teisė niekad nėra baigta ir nuosekli sistema, be prieštaravimų atskirose savo dalyse. Ypač tai sakytina dėl tokios nepastovios ir kiek chaotiškai besiplėtojančios teisės, kokia yra tarptautinė teisė. Todėl ji be imanentinės, grynai juridinės kritikos nėra galima. Ten, kur yra atskirų normų neatitinkamumo arba net tiesiog prieštaravimo, mokslinė teisės sistema turi suderinti arba pašalinti tuos prieštaravimus, — to reikalauja teisės logika, juridinio protavimo nuoseklumas. Priemonėmis čia eina įprastos juridinės interpretacijos priemonės: prieštaravimų pašalinimas apribojamuoju arba išplečiamuoju aiškinimu, teisės spragų užkimšimas teisinės analogijos keliu, einant bendra teisės dvasia ir t.t. Interpretacinės kritikos reikšmė tarptautinės teisės srityje ypač žymi yra todėl, kad pozityvinė tarptautinė - teisinė medžiaga turi partikuliarinio pobūdžio, ir kad bendresnio reikšmingumo ji tegali turėti tiktai juridiško aiškinimo keliu. Teisinė sistema stengiasi visada įveikti juridinę būklę, nesutampančią su bendrais teisės principais.

Išorinė kritika, to ar kito idealo atžvilgiu, visada yra prileidžiama. Kadangi tarptautinė teisė yra dinamiškoji teisė, tai kritiškas jos įvertinimas įvairiais atžvilgiais yra ne tiktai tarptautinės teisės mokslo teisė, bet ir jo pareiga. Čia visa tepareina nuo subjektyvinių, moralinių arba politinių autoriaus idealų. Tačiau šitokia kritika nieku būdu neturi turėti prigimtinių - teisinių konstrukcijų formų, nei atvirų nei paslėptų. Pagrindinė prigimtinės teisės teorijų klaida tarptautinės teisės srityje yra ta, kad jos yra sukonstravusios tam tikrą jų pramanytų normų sistemą, kaip privalomų, veikiančių normų sistemą. Jos diskreditavo tarptautinės teisės mokslą ne tuo, kad jų dėsniai buvo absurdiški arba neapgalvoti, bet tuo, kad jos savo subjektyvines nuomones paversdavo veikiančios teisės normų būkle, t. y. iš esmės falsifikavo tarptautinės teisės turinį. Jos nekritikavo pozityvinės tarptautinės teisės turinio, jos meluotinai tedėstė jį.

Daugumos, net ir naujųjų, tarptautinės teisės teorijų klaida yra ta, kad jos (net ir tada, jei jos ir neperdeda civilinės teisinės pažiūros į Tarptautinį Bendravimą, kaip į lygių ir laisvų teisės objektų junginį, kurie veikia bendros objektyvinės teisės įtakoje) į savo viešai teisinių konstrukcijų pagrindą deda pasenusią maža tetinkamą Tarptautiniam Bendravimui Bodeno

valstybinio suvereniteto ideją. Tuo tarpu valstybinio suvereniteto ideja buvo sukurta unitarinės valstybės pagrinde ir maža tetinka naujajai tarptautinei tvarkai suprasti. Dėl neteisingos viešai-teisinės vadovaujamosios suvereniteto idėjos, valstybinė valdžia suprantama kaip nepriklausoma ir absoliutinė valdžia, ir todėl pamirštama ir nėra tyrinėjama centralinė juridinė visos tarptautinės teisės sistemos ideja, — įstatymų leidžiamojo politinio tarptautinio organo organizacija ir kompetencija.

Tarptautins teisės mokslas turi ieškoti vadovaujamųjų kuriamųjų idejų pozityvinei tarptautinei medžiagai suprasti ir sistematizuoti federatyvinių susijungimų konstitucinėje teisėje, nes šių dienų tarptautinis Bendravimas tėra viena iš konfederatyvinės teisinės tvarkos rūšių.

§ 3. Mokslinio išdėstymo sistema.

Bulmerincq. Systematik des Völkerrechts von Hugo Grotius bis auf die Gegenwart. 1858. F. Martens. Sovremennoje meždunarodnoje pravo civilizovannych narodov. 2 t. 5 izd. 1904—1905. I. Jitta. La rénovation du droit international sur la base d'une communanté juridique du genre humain. Exposé systématique. La Haye. 1919 (taip pat: „Die Gestaltung des internationalen Rechts". 1919). * G. Scelle. Essai de systematique du droit international (RGDI. 1923 p. 116—142). H. Lauternacht. Private law sources and analogies of international law. 1927.

Su moksline pozityvinės juridinės medžiagos kritika glaudžiai susijusi yra ir mokslinio išdėstymo sistema. Kiekviena sistema reikalauja, kad į jos pagrindą būtų įdėta tam tikra pagrindinė ideja. Ši ideja negaunama paprastai kaip pozityvinė norma, ji turi būti rasta, atsinešta moksliniu tyrinėjimu.

Tokia sisteminė ideja yra viena iš stipriausių mokslinės kritikos priemonių, nes ji betarpiškai veikia grynai - juridinę, imanentinę atskirų prieštaraujančių arba nepakankamų normų kritiką.

Šių dienų tarptautinės teisės moksle nėra viešai pripažinto išdėstymo sistemos vienodumo. Tai yra aiškinama daugiausia tuo, kad nepakankamai yra suprantamas viešasis tarptautinės teisės pobūdis.

Teoriškai nustatyti tikras viešosios ir privatinės teisės skyrimosi pažymys labai sunku. Bendrai, galima laikyti įprastuoju dėsniu, jog viešoji teisė yra ta, kuri susieja turintį vieš-

pataujančią valdžią bendravimą, santykiaujantį su priklausomais asmenimis; o privatinė teisė sujungia privačius asmenis jų savitarpio. santykiuose, neturint galvoj tų asmenų viešpatavimo teisių vykdymą. Tačiau visiškai išskirti viešpatavimo teisė iš privatinės teisės srities nėra galima, nes privatinė teisė remiasi viešosios teisės pagrindais ir susieta su viešai-teisiniais reikalavimais pripažinti ir saugoti ją. Privatinė teisė remiasi pripažinimu tam tikrų atskiros asmenybės savumų, kurių dėka ji gali del savo interesų sujudinti valstybinę valdžią.

Viešosios ir privatinės teisės sienos yra nustatomos istoriškai; bet tasai ribojimas, istorijai vykstant, buvo labai nepastovus. Buvo laikas, kada beveik visa tai, kas šiandien glūdi viešosios teisės sąvokoje, yra buvę privatinė teisė (feodalinė teisė) arba, geriau pasakius, tada dar nėra buvę skirtumo tarp viešosios ir privatinės teisės. Liberalizmo epochoje buvo griežtai išskiriama „laisvoji" privatinė sfera iš viešosios. Šiandien viešosios teisės sfera eina vis didyn ir platyn. Nuoseklaus kolektivizmo atžvilgiu, pav., visa privatinė teisė turi virsti viešąja arba, geriau pasakius, turi vėl išnykti viešosios ir privatinės teisės skirtumas.

Kiekviena, net ir vadinamojo privataus gyvenimo, sritis yra reguliuojama tiek privatinės, tiek ir viešosios teisės normomis. Teisė reguliuojanti, pav., prekybą, bankų dalyką ir kreditą, verslų dalyką, darbo sąlygas, draudimą, transportą, visą, apskritai, ekonominį veikimą, piliečių ir svetimšalių teises ir t. t., yra civilinės teisės normų ir viešosios (administracinės bei teismo) teisės normų mišinys.

Todėl reikia pripažinti, jog viešoji ir privatinė tarptautinė teisė reiškia ne dvi įvairias medžiagas, o tiktai du įvarius būdus tam pačiam objektui nagrinėti, — tarptautinės valdžios organizacijos ir tarptautinės visuomeninės naudos atžvilgiu arba atskirų fizinių arba juridinių asmenų privačių interesų atžvilgiu.

Nors dėl to dalyko, kad tarptautinė teisė yra viešoji teisė, nuomonės ir sutinka, tačiau tarptautinės teisės mokslas ligšiol tebėra dažniausiai privačiai-teisinių idejų sferoje: valstybių savitarpio santykiai suprantami kaip vieningos visuomenės lygiateisių ir nepriklausomų nuo kits kito narių savitarpio santykiai; ta visuomenė yra vienijama ne valdingų santykių ryšiais, bet laisvais sutarimais; šios valstybės santykiaudamos savo tarpe

gyvena viešai privalomos teisės normomis, bet toji teisė yra ne valdingų tarptautinių santykių produktas, o kažkokia pirmykštė, esamoji, iš seno egzistuojanti, papročių teisė. Jos turinys galų gale tesireiškia bendrais privačios teisės principais.

Išeinant iš tų idejų mėginama paprastai susisteminti tarptautinę teisinę medžiagą vadinamaisiais f o r m a l i n i a i s pažymiais, t. y. mėginama tvarkyti ją juridiniais vienos prigimties institutais, ir tada — tas yra charakteringa — laikomasi paprastai Romėnų Institucijų formalinės sistematikos, skirstant juos asmenimis (teisės subjektais), daiktais, pasižadėjimais ir ieškiniais. Pritaikant šią sistemą tarptautinei teisei, atskiri individai, nepripažįstami tarptautinės teisės subjektais, patenka į daiktų, teisės objektų skaičių, o karas įskiriamas į ieškinių sritį ir tesuprantamas kaip tarptautinio teismo proceso rūšis.

Nevykęs mėginimas susisteminti tarptautinę teisę formaliais pažymiais randamas Hatschek'o knygoje „Völkerrecht als System rechtlich bedeutsamen Staatsakte" 1923 m. Jis mėgino sutvarkyti tarptautinės teisės turinį juridinių relevantinių (rechtserheblicher) valstybinių aktų rūšimis, skirdamas tuose aktuose veiksmus prieš teisę arba deliktus, tarptautinius veiksmus (Völkerhandlungen), tarptautinius-teisinius veiksmus (Völkerrechtshandlungen) ir tarptautinius-teisinius santorius (Völkerrechtsgeschäfte). Tų veiksmų rūšių skiriamieji pažymiai yra labai neaiškūs ir ginčijamì, ir todėl tą klasifikaciją pritaikydamas Hatschek'as pagaliau turėjo Tautų Sąjungą priskirti ne prie tarptautinių-teisinių veiksmų, o tiktai prie tarptautinių veiksmų; o karą — prie tarptautinių-teisinių santorių (Geschäft).

Privačiai - teisinės konstrukcijos netinka valdingiems - politiniams viešosios teisės santykiams, bet kaip tik tokie yra valstybių savitarpio santykiai ir apskritai visa tarptautinė tvarka.

Dėl civilistiško atžvilgio perdėjimų yra perdėta taip pat ir reikšmė tarptautinio teismo, kaip priemonės tarptautiniams konfliktams spręsti. Tuo tarpu viešieji konfliktai daugiausia yra ne juridiniai ginčai dėl egzistuojančios teisės, o politiniai susirėmimai dėl naujos teisės ir dėl naujų juridinių būklių. Tokie atsitikimai negali būti sprendžiami teismų, t. y. veikiančiosios teisės atžvilgiu, o tiktai įstatymų leidimo — politinių organų. Ši ideja paprastai užtemdoma arba net visai nyksta tarptautinės teisės mokslo sistemoj. Todėl ir karas visiškai neranda sau vietos teisės sistemoje, ir paprastai grynai mechaniškai prijungiamas prie tarptautinės teisės sistemos, kaip antroji tos sistemos dalis.

Tarptautinė teisė, reguliuodama visus teisės santykius, tiek tarp valstybių, tiek ir tarp atskirų asmenų, kiek jie atsiduria už vienos nacionalinės teisės galios ribų, principialiai turi apimti visą, tiek viešosios, tiek ir privatinės teisės sferą. Tačiau ji ligšiol tebelieka tiktai viešoji teisė, net ir vadinamoji privatinė tarptautinė teisė, nes ir ši teisė iš savo turinio tesuskirsto valstybines (įstatymo leidimo ir teismo) kompetencijas pritaikant jas tarptautiniams privatiniams teisės santykiams.

Atsižvelgus į tai, galima visa tarptautinė - teisinė medžiaga susisteminti pirmiausia skiltimis atskirų juridinių disciplinų, diferencijuojančiųsi jau bendroje teisės sistemoje.

Tuo būdu gaunama ši bendra schema:

1) Konstitucinė tarptautinė teisė, reguliuojanti bendrą juridinę Tarptautinės Žmonijos Sąjungos organizaciją, t. y. teisė, kuri nustato: kas yra šios Sąjungos nariai, kurios tų Sąjungos narių rezervuotos teisės, kaip organizuojama vyriausia šios Sąjungos valdžia ir kurios yra tos valdžios funkcijos.

2) Administracinė tarptautinė teisė reguliuoja administracinį tarptautinės valdžios veikimą socialiniams tarptautinio maštabo interesams patenkinti. Čia įskiriami: nesavarankiškų nacijų tarptautinis valdymas, susisiekiamųjų kelių ir santykių tarptautinis valdymas, tarptautinė policija, švietimo dalykų ir kulto tarptautinis valdymas.

3) Privatinė tarptautinė teisė reguliuoja individo būklę ir teises tarptautiniuose santykiuose; čia įskiriami: valdinybės dalykai, svetimšalių teisės ir kolizinė privatinė teisė. Ši tarptautinės teisės sritis gali būti pavadinta privatine teise ne tikrąja žodžo prasme, o tiktai tam, kad pažymėtų, jog jos turinys yra privačių asmenų būklė.

4) Ekonominė tarptautinė teisė reguliuoja ekonominių tarptautinių santykių sritį, būtent: tarptautinės prekybos, tarptautinių finansinių santykių teisę ir pramonės bei darbininkų teisės dalykus, kiek jie turi tarptautinio pobūdžio. Tų santykių sritis turi būti išskirta tam tikra disciplina, nes čia sumaišomi tiek privati iniciatyva ir asmeniški atskirų asmenų interesai, tiek ir valstybės įsikišimas, reguliuojąs tą iniciatyvą dėl bendrų interesų.

5) Teismo tarptautinė teisė reguliuoja valdžios jurisdikcinės funkcijos vykdymą tarptautinių santykių srityje. Čia pri-

skiriami tarptautinės baudžiamosios teisės ir tarptautinio teismo proceso (baudžiamojo ir civilinio, grynai tarptautinio ir kolizinio) dalykai.

6) Tarptautinė karo teisė reguliuoja teisės normų pritaikymą panaudojant ginkluotą jėgą tarpvalstybiniuose santykiuose. Čia įskiriami ne bendri karo teisės dalykai, nagrinėjami konstitucinėje tarptautinėje teisėje, bet karo veiksmų technikos dalykai sausumos bei jūros karo ir neitraliteto srityje.

VIII. Tarptautinės teisės šių dienų literatūra.

§ 1. Sistematiniai tarptautinės teisės išdėstymai.

Iš daugelio bendrų tarptautinės teisės kursų čia tebus nurodyti svarbiausieji ir gavę autoritetingų, taip sakant, klasikinių išdėstymų reikšmės, šių dienų tarptautinės teisės išdėstymai.

Pirmoje vietoje turi būti pastatyta prancūzų kalba rašytoji literatūra. Ji yra visų plačiausia, nes prancūzų kalba yra pagrindinė tarptautinių ir ypač diplomatinių santykių kalba. Prancūziškai paprastai yra spausdinami tarptautinių-teisinių materialų rinkiniai, tarptautinių konferencijų aktai bei dokumentai, visi Tautų Sąjungos leidiniai, didesnis specialinių žurnalų skaičius ir t.t. Reikia dar turėti galvoj ne tiktai originalinė prancūzų literatūra, bet ir verstinė, nes išverstų prancūziškai išeina daugelis spaudinių, kurie pirma buvo kitomis kalbomis išleisti.

* Fauchille. [1858—1926]. Le droit international public. 4 v. 1921—1926 (Iš esmės tai yra 8 laida, visiškai perdirba ir labai praplėsta, vadovėlio: Bonfils (†1897) Manuel de droit international public. Šio kurso ydos yra, be jo žodžių gausingumo, griežtai juridinių konstrukcijų stoka ir dalių neproporcionališkumas).

Pradier-Fodéré [1827—1904]. Traité de droit international public européen et américain. 8 v. 1884—1906.

Despagnet (1857—1906). Cours de droit international public 4 éd. (par de Boeck) 1910.

Nys. Le droit international. 3 v. 2 éd. 1912.

Mérignhac (g. 1857). Traité de droit public international 3 v. 1905—1912.

Prancūzų kalba yra eilė klasiškų kursų, išverstų iš įvairių kitų kalbų:

P. Fiore (1837—1914). Nouveau droit international public. 3 v. 2 éd. P. 1880.

F. Martens (1845—1909). Traité de droit international. Trad. du russe. 3 v. P. 1883—1887. Rusiškas leidinys: „Sovremennoje meždunarodnoje pravo civilizovannych gosudarstv" 2 t. 1882—3. 5 leid. 1904—5. Yra ir vokiškas vertimas. Ypatingo dėmesio yra verta jo bendra sistema.

Westlake. Traité de droit international. 1922.

Lawrence. Les principes de droit international. 1920.

Louter (g. 1847). Le droit international public positif. 2 v. Oxf. 1920. Vertimas iš olandų kalbos.

Liszt. Le droit international. Exposé systématique. Traduit par G. Gidel d'après la 9-e éd. allemande (1913). P. 1928 (XII+400 p.).

K. Strupp. Eléments du droit international public universel, européen et américain. P. 1927. (XV+432 p.). (Jo knygos „Theorie und Praxis des Völkerrechts. 1925" perdirbtas ir papildytas leidinys).

* Anzilotti. Cours de droit international. T. I. Théories générales. Trad. de G. Gidel. P. 1929 (XII+535 p.).

Reikšminga ir svarbi (ir kiekvienais metais įgyjanti vis daugiau svarbos) tarptautinės teisės literatūra anglų kalba. (Anglų ir šiaurės Amerikos literatūra). Charakteringas čios literatūros ypatumas yra grynai praktiška autorių linkmė, maža tesirūpinančių teoriškais tarptautinės teisės pagrindais. Ši praktiška jų linkmė išaiškina, kad jie atkreipia tarptautinės teisės moksle ypatingo dėmesio į klausimus, interesuojančius Angliją, ypač į jūros teisę ir į piliečių apgynimą. Taip pat jie ypatingai daug naudojasi, nagrinėdami tarptautinės teisės problemas, medžiaga, esančia Anglų ir Amerikos teismo praktikoj.

Čia galima paminėti šiuos veikalus:

Rob. Phillimore (1810—1885). Commentaires upon international law. 4 v. 3 ed. 1879—1889. Didelė erudicija, bet silpna teorijos ir sistemos atžvilgiu. Išdėstyta ir privatinė tarptautinė teisė.

J. Westlake (1828—1913). International Law. 2 v. 1895—1907. 2 éd. 1910—1913. Išversta prancūzų kalbon.

* W. E. Hall (1835—1894). Treatise on international law. 8 éd. (Hall-Higgins). 1924 (998 p.). Vienas geriausių vadovėlių anglų kalba.

Th. I. Lawrence (1849—1919). The principles of international law. 1895. 7 éd. (Winfield). 1925 (766 p.). Vertimas prancūzų kalbon 1920.

* L. Oppenheim (1858—1919). International Law. 2 v. 1905-6. 4 éd. (Mc Nair) I (Paece) 1928 (827 p.). II (War). 1927 (757 p.). Autorius buvo iš pradžios vokiečių universitetų profesorius, o paskui Oksfordo universiteto, ir sujungė savo veikale vokiečių moksliško dėstymo sistematingumą ir anglų literatūros praktiškumą ir minties blaivumą. Šita jo knyga virto klasikišku tarptautinės teisės vadovėliu, vienas autoritetingiausių anglų mokslo kūrinių.

Hershey. The essentials of international law and organisation Rev. ed. N. Y. 1927 (806 p.). Platūs ir rūpestingi bibliografijos nurodymai.

* J. B. Moore. A Digest of International Law. Wash. 8 v. 1906. Platus rinkinys juristų nuomonių ir teismų nutarimų. Iš dalies sistematinis vadovėlis ir iš dalies pozityvinės tarptautinės medžiagos rinkinys.

Ch. G. Fenwick. International Law. L. 1925 (678 p.).

Vokiečių literatūroj ypatingą reikšmę ir vertę turi filosofinis tarptautinės teisės pagrindų tyrinėjimas ir stengimasis išdirbti mokslišką išdėstymo sistemą. Visame paskutiniame šimtmety filosofinis tyrinėjimo metodų pagrindimas ir sistematiška tarptautinės teisės konstrukcija susieti beveik išimtinai su vokiečių autorių vardais: Bluntschli, Heffter, Kaltenborn, Jellinek, Ullmann, Triepel, Liszt, Kelsen, Verdross ir k.

Heffter (1796—1880). Das europäische Völkerrecht der Gegenwart. 1884. 8 Aufl. (perdirbtas Geffcken'o). 1888 (516 p.). Yra rusų ir prancūzų vertimas: „Le droit international public en Europe". 4 éd. 1883. Griežtai išlaikytas juridinis metodas.

Bulmerincq (1822—1890). Das Völkerrecht oder das internationale Recht. 1884 (Marquardsens Handbuch des Öffent-

lichen Rechts). Labai dokumentuotas ir sistematizuotas išdėstymas su tiksliais šaltinių nurodymais.

F. v. Holtzendorff (1829—1889). Handbuch des Völkerrecht 4 v. 1885—1889 (su ypatinga Registerbändchen 1889). Rinkinys sistematingai sugrupuotų monografijų: Holtzendorff, Rivier, Geffcken, Caratheodory, Stoerk, Gareis, Gessner, Bulmerincq, Lüder ir kitų.

Heilborn. Das System des Völkerrechts entwickelt aus den völkerrechtlichen Begriffen. 1896.

E. Ullmann (†1913). Völkerrecht. 1903. Juridiškai apgalvotas ir sistematingai išdėstytas vadovėlis.

* Liszt (1854—1919). Das Völkerrecht systematisch dargestellt. 12 Aufl. bearbeitet von Prof. M. Fleischmann. 1925. Yra rusų vertimas profesoriaus Hrabar ir prancūzų iš 9 laidos. Nors jo sistemai galima daug ką prikišti, tai vienas geriausių esančių tarptautinės teisės vadovėlių. Jo geri privalumai: griežtai juridinis išdėstymas, geri bibliografijos nurodymai ir protingas trumpumas, duodąs tik kas yra svarbiausia.

Hatschek († 1924). Völkerrecht als System rechtlich bedeutsamer Staatsakte. 1923. Daugeliu klausimų autorius eina savo keliu ir duoda originališkų juridinių konstrukcijų, bet visai nevykusi jo išdėstymo sistema.

K. Strupp. Theorie und Praxis des Völkerrecht. 1925. Pranc. vertimas 1926. — Grundzüge des positiven Völkerrechts. 4 Aufl. 1928.

Čia pat turi būti nurodytas:

* Wörterbuch des Völkerrechts und der Diplomatie, herausgegeben von Prof. K. Strupp. 3 B 1924—1929. Labai platus ir vertingas leidinys. Kai kuriais klausimais duotos ištisos monografijos. Išdėstyti taip pat svarbiausi tarptautinės teisės casus'ai. Kiekvienam klausimui nurodyta literatūra.

Italų literatūra davė žymų įnašą bendrai tarptautinės teisės literatūrai. Geras italų tarptautinis teisės mokslo privalumas yra stengimasis duoti griežtas juridines konstrukcijas. Bendrų teorinių problemų interesais jis eina paskui vokiečių literatūrą, bet tuo pat laiku jis susieja filosofinį išdėstymą su aiškumu ir tikslumu, esančiais paprastai prancūzų literatūroj.

Pirmoj eilėj tenka nurodyti čia:

* Anzilotti (g. 1860). Corso di diritto internazionale. v. I 3 ed. 1928, v. III. 1925.

Pirmas šito kurso tomas (autorius yra Romos universiteto profesorius ir Haagos Tarptautinio Teismo pirmininkas) pasirodė Paryžiaus universiteto profesoriaus G. Gidel'io vertime prancūzų kalba „Cours de droit international. T. I. Théories générales. P. 1929 (XII+535), kuris buvo autoriaus peržiūrėtas ir papildytas naujausiais daviniais. Pasirodytas vertimas ir vokiečių kalba: Lehrbuch des Völkerrechts. B. I. Einführung. Allgemeinen Lehren. B. 1929 (24×4+429 p.). Juridinės analizės tikslumo ir gilumo atžvilgiu tai geriausias esamų tarptautinės teisės teorijos kursų.

Gemma. Appunti di diritto internazionale. Diritto publico. Bologna. 1923 (394 p.).

Diena (g. 1865 m.). Principi di diritto internazionale. 2 v. Milano. 1926 (v. II — diritto intern. privato).

Cavaglieri. Lezioni di diritto internazionale. Parte generale. 1925.

Iš plačios ispanų literatūros gali būti ypatingai iškelti:

M. Cruchaga. Nociones de derecho internacional. 2 v. 3 éd.. Madrid. 1923—5. Išeina vertimas anglų kalbon leidiny Carnegie Endowment.

R. Olivart (g. 1811). Tratado de derecho internacional publico. 4 v. 4 éd. 1903—1904.

— El derecho internacional publico en los ultimos veinticinco anos (1903—1927). Madrid. 1927.

Antokoletz. Tratado de derecho internacional publico en tempo de paz. 3 v. 2 ed. Buenos-Aires. 1928. Smulki ispanų literatūros bibliografija.

§ 2. Mokslo draugijos ir tarptautinės teisės mokomosios įstaigos.

E. Lehr. Tableau général le l'organisation, des travaux et du personnel de l'Institut de Droit International (1873—1892). P. 1893 (373 p.). A. Rolin, Tableau général de l'organization etc. de l'Institut de Droit International (1904—1914). La Haye 1919 (397 p.). W. B. Bewes. Transactions of the International Law Association (1873 —

1924). L. 1925 (257 p.). S. Tchirkovitch. L'Institut Américain de Droit International. Son rôle et son oeuvre. P. (172 p.). (Thèse Paris).

Šių dienų tarptautinės teisės mokslo plėtotei žymios įtakos turi įvairios mokslo draugijos, kurios savo veikimą skiria tarptautinei teisei išdirbti ir jai sustiprinti tarptautiniuose santykiuose. Iš šių mokslo draugijų kai-kurios turi tarptautinio pobūdžio taip pat ir iš savo sudėties, t. y. jos susideda iš įvairių kraštų tarptautinės teisės specialistų; kitos tokios draugijos organizuojamos nacionaliniais pagrindais, vieno kurio krašto ribose.

Čia tebus nurodytos svarbiausios draugijos.

Iš draugijų, internacionalinių iš savo sudėties, pirmoje vietoje turi būti pastatytas Tarptautinės Teisės Institutas (Institut de droit international).

Jis buvo įsteigtas 1873 metais. Jo Generalinis Sekretoriatas yra Belgijoj, Gento mieste. Eidamas savo įstatų (peržiūrėtų 1900 ir 1910 metais) 1-uoju straipsniu Institutas tėra vien tik mokslo draugija, be oficialinio pobūdžio. Jo tikslas—formuluoti bendrus tarptautinės teisės principus ir remti jos kodifikaciją. Institutas susideda iš trijų narių kategorijų: tikrųjų narių, membres-associés ir garbės narių. Tikrieji Instituto nariai tegali būti asmens, suteikę tarptautinei teisei žymių paslaugų teorijos arba praktikos srityje. Tų narių skaičius negali būti didesnis kaip 50. Associés nariai yra tikrųjų narių renkami iš tų asmenų, kurių žinios gali būti naudingos Institutui. Jų skaičius neapribotas. Jie teturi patariamąjį balsą. Nariai negali būti aktyvios tarnybos diplomatai. Institutas nepriima subsidijų iš vyriausybių.

Eidamas taisykle Institutas renkasi spręsti iš anksto numatytų dalykų, kuriems nagrinėti paskirti yra pranešėjai; tie susirinkimai įvyksta vieną kartą metuose įvairiose valstybėse. 1928 metais buvo 35 sesija (Stockholmo mieste). 36 sesija susirinko 1929 metais New-Jorke. Tų nagrinėjimų rezultatai kartu su pranešimais kasmet skelbiami *„Annuaire“* leidime. Instituto darbai buvo labai vaisingi. Jo sprendimai aukštai vertinami dėl savo mokslingumo ir objektyviškumo.

Vienu laiku su Tarptautinės Teisės Institutu 1873 metais Briuselio mieste buvo įsteigta Tarptautinės Teisės Asociacija (International Law Association), kuri iš pra-

džios buvo vadinama (iki 1895 metų) Association for the Reform and Codification of the law of nations. Jos būstinė šiandien yra Londone. Iš pradžios šitos Asociacijos uždavinys buvo išdirbti tarptautinį kodeksą, kuris galėtų eiti pagrindu bendrai tarptautinio teismo sutarčiai; paskui ji išplėtė savo darbą, kuris liečia dabar visą tarptautinės teisės sritį.

Tarptautinės Teisės Asociacija skiriasi nuo Tarptautinės Teisės Instituto savo sudėtimi. Ji priima į savo tarpą kiekvieną asmenį, kuriam rūpi tarptautinė teisė. Šiandien yra arti 1400 narių visuose pasaulio kraštuose. Vadovavimas priklauso Tarybai iš 60 narių; iš jų 18 žmonių sudaro Conseil Executif. Asociacijos darbas dirbamas kasmet renkamose tarptautinėse konferencijose įvairiuose kraštuose ir skelbiant tų konferencijų apyskaitas ir atskiras monografijas.

Iš tarptautinių draugijų turi būti pažymėtas ir A m e r i k o s T a r p t a u t i n ė s T e i s ė s I n s t i t u t a s (Institut Américain de droit international), nors jo veikimas teliečia tiktai Amerikos valstybes. Jis buvo įsteigtas 1912 metais ir atidarytas Vašingtone 1915 metais. Tai yra mokslo draugija, jungianti Amerikos žemyno kraštus, be oficialinio pobūdžio. Jos tikslai yra analogingi Tarptautinės Teisės Instituto tikslams, vyriausias tikslas — remti tarptautinės teisės kodifikaciją.

Tas institutas susideda iš narių-steigėjų, tituliarinių narių, narių ex officio ir narių korespondentų. Nuo kiekvienos iš 22 Amerikos respublikų negali būti daugiau kaip 5 tituliariniai nariai. Oficiali kalba — prancūzų (nacionalinėmis kalbomis gali būti vartojamos anglų, ispanų ir portugalų). Institutas oficialiai yra susietas su Pan-Amerikos Unijos Pan-Amerikos konferencijomis. Kubos prezidento dekretu 1929 metais Havanoje steigiami Kubos vyriausybės lėšomis Amerikos Tarptautinės Teisės Instituto rūmai.

Be šitų draugijų turi būti paminėta eilė kitų, pasiėmusių tarptautinės teisės srityje specialius uždavinius: 1)Tarpparlamentinė Unija, 2) Tarptautinė Diplomatinė Akademija, 3) Tarptautinis Jūros Komitetas ir 4) Tarptautinis Juridinis Aviacijos Komitetas.

T a r p p a r l a m e n t i n ė U n i j a (Union Interparlementaire) įsteigta 1889 metais. Jos būstinė Ženevoje. Jos uždavinys — suvienyti narius visų parlamentų, sudarančių nacionalines

grupes, siekiant taikos ir tarptautinės kooperacijos. Vienas iš šios unijos tikslų yra „tyrinėti visas tarptautinės tvarkos problemas, tinkamas spręsti parlamentiniu keliu". Unijos priešaky stovi Conseil Interparlementaire, kuriame dalyvauja po 2 narius iš kiekvienos nacionalinės grupės, ir Comité éxecutif iš 5 žmonių. Jos darbas dirbamas kasmet arba kartą per dvejus metus renkamose tarptautinėse narių konferencijose ir leidžiant visą eilę spaudinių.

Tarptautinė Diplomatinė Akademija (Académie diplomatique internationale) įsteigta 1926 metais. Jos būstinė Paryžiuje. Jos tikslai — mokslinis tarptautinių-teisinių ir tarptautinių-politinių problemų tyrinėjimas. Svarbiausia, pagrindinė narių sudėtis — buvusieji ir tebeeinantieji savo pareigas diplomatai, bet yra tų narių tarpe tarptautinių teisėjų ir tarptautinės teisės profesorių. Galutinis narių skaičius — 150. Akademijos darbas dirbamas gana dažnuose narių posėdžiuose, kuriuose skaitomi ir svarstomi pranešimai. Akademija spausdina veikalus (*„Séances et travaux"*).

Tarptautinis Jūros Komitetas (Comité maritime international) įsteigtas 1897 metais. Jo būstinė Antverpene. Komiteto tikslas — jūros teisės unifikacija išdirbant tarptautines konvencijas. Komiteto nariai yra jūros teisės nacionalinės asociacijos, įsteigtos įvairiuose kraštuose Tarptautinio Jūros Komiteto iniciatyva. Be to, yra nuolatinių, Komiteto individualiai kooptuotų, narių. Komiteto darbas dirbamas tarptautinėse konferencijose, leidžiant tų konferencijų apyskaitas, spausdinant pranešimus ir t.t. Ypatingi to Komiteto nuopelnai yra tarptautinės jūros teisės kodifikacijos srityje.

Tarptautinis Juridinis Aviacijos Komitetas (Comité juridique international d'aviation) buvo įsteigtas 1909 metais. Jo būstinė Paryžiuje. Jo darbas — oro teisės kodekso išdirbimas ir kasmet šaukiami kongresai. Komitetas spausdina mėnesinį žurnalą: *Revue juridique international de la locomotion aérienne.*

Greta tarptautinių draugijų yra daugelis nacionalinio pobūdžio draugijų, kurios iš savo sudėties taip pat skiriamas yra tarptautinės teisės dalykams išdirbti. Pažymėsim tiktai vieną kitą.

Amerikos Tarptautinės Teisės Draugija (Americain Society of International Law) buvo įsteigta New-Yorke 1906 metais. Jos tikslas — tyrinėti tarptautinę teisę, remti tarptautinių santykių nustatymą teisės ir teisingumo pagrindais ir bendradarbiauti su analogingomis Europos bei Amerikos įstaigomis. Ji stengiasi savo organizacijoj sujungti Tarptautinės Teisės Instituto ir Tarptautinės Teisės Asociacijos principus: ji ieško mokslo specialistų bendradarbiavimo ir priima į savo sudėtį kiekvieną asmenį, kuriam rūpi tarptautinė teisė. Ji leidžia *Proceedings* ir vieną iš geriausių tarptautinės teisės žurnalų: *American Journal of International Law.*

Vokiečių Tarptautinės Teisės Draugija (Deutsche Gesellschaft für Völkerrecht) įsteigta 1917 metais. Ji leidžia *Mitteilungen der Deutschen Gesellschaft für Völkerrecht.*

Anglų Grocijaus draugija (Grotius Society), kurios būstinė yra Londone, leidžia nuo 1915 metų *Transactions of Grotius Society.*

Haagoje yra įsteigto 1918 metais Olandų Tarptautinio Tarpininkaujamojo Instituto būstinė (Institut Intermédiaire International). Šitos savotiškos įstaigos tikslas — duoti kiekvienu tarptautinio pobūdžio reikalu žinių, liečiančių tarptautinės arba nacionalinės teisės dalykus. Ji leidžia specialų organą *Bulletin de l'Institut Intermédiaire International.*

Be internacionalinių ir nacionalinių tarptautinės teisės draugijų, tarptautinės teisės plėtotei daug padeda įsteigtos po Pasaulinio Karo mokomosios įstaigos, kuriose specialiai yra dėstomos įvairios tarptautinės teisės disciplinos.

Ypač svarbios reikšmės turi Tarptautinės Teisės Akademija (Académie de droit international) Haagoje. Ji buvo įsteigta dar 1914 metais iniciatyva kai-kurių asmenų, dalyvavusių Antrojoje Haagos 1907 metų Taikos Konferencijoje, ir dėl Carnegie Endowment finansinės paramos. Atidaryta ji buvo vėliau, beveik tiktai 1923 metais. Kasmet, liepos ir rugpiūčio mėnesiuose, žymiausieji tarptautinės teisės mokovai (vidutiniškai apie 20 lektorių kasmet), priklausantieji, iš principo, įvairioms valstybėms, skaito Haagoje prancūziškai trumpus kursus specialiomis temomis iš visų tarptautinės teisės sričių. Šitie kursai spausdinami paskui, paprastai išplatinti, tam tik-

rame *„Recueil des Cours"* leidime. Šis nuolat tęsiamas tarptautinės teisės monografijų rinkinys yra vienas iš vertingiausių periodinių šių dienų tarptautinės teisės leidimų. Akademijos mokslo vadovavimas priklauso kuratorijum'ui iš 12 narių, atstovaujančių įvairiems kraštams.

Iš mokomųjų įstaigų, dėstančių specialiai tarptautinę teisę, turi būti paminėti taip pat: 1) Institut des Hautes Études Internationales Paryžiuje su patronatu Académie des sciences morales et politiques, Institut de droit international ir Union juridique internationale ir remiamas „Centre Européen de la Dotation Carnegie pour la paix internationale" ir 2) Universitetinis aukštųjų tarptautinių mokslų Institutas (Institut Universitaire des Hautes Etudes Internationales) Ženevoje, įsteigtas 1927 metais.

Turi būti pažymėtas labai vaisingas Karnegos Fondo (Carnegie Endowment for international Peace) veikimas tarptautinės teisės mokslui remti srityje. Turėdamas didžių lėšų ir vadovaujamas asmenų, kuriems brangios yra tarptautinio solidarumo idejos, šis Fondas teikia paramos įvairiausiems tarptautinės teisės mokslui plėsti dalykams. Jis duoda lėšų Tarptautinės Teisės Akademijos darbui; jis leidžia įvairiausius mokslinius tarptautinės teisės spaudinius, iš kurių ypač turi būti pažymėtas puikus tarptautinės teisės klasikų leidimas *(Classics of International law);* jis šelpia beveik visus tarptautinės teisės žurnalus ir remia kai-kurias tarptautinės teisės mokslo draugijas.

§ 3. Periodiniai leidiniai.

Periodiniai leidiniai prancūzų kalba.

* Revue générale de droit international public [RGDI].

Įsteigtas Paryžiuje 1894 m. Nuo 1927 m. redaktorius prof. M. Sibert.

* Revue de droit international et de législation comparée [RDILC].

Įsteigtas Briusely 1869 m. Dabartiniu laiku redaktorius Ch. de Visscher. Oficialinis Tarptautinės Teisės Instituto organas. Tables

générales 1869—1893. Brux. 1895. — Tables générales 1894—1914. Br. 1918.

* Revue de droit international [RDI].

Įsteigtas Paryžiuje 1927 m. Redaktoriai: A. de Lapradelle et N. Politis.

Revue de droit international privé et de droit pénal international [RDIP).

Leidžiamas Paryžiuje nuo 1905 m. Darraso'o. Redaktorius A. de Lapradelle.

Journal du droit international [IDI].

Leidžiamas Paryžiuje nuo 1874 m. (įsteigtas ir redaguotas nuo 1874 iki 1923 E. Clunet). Iki 1915 m. vadinosi: Journal de droit international privé et de la jurisprudence comparée. Nuo 1923 m. redaktorius Andrée Prudhomme. 1905 m. buvo paskelbtas Tables Générales du Journal du droit international privé. 4 v. (čia yra ne tik straipsnių nurodymas, bet ir labai smulki tarptautinės teisės bibliografija laikotarpio nuo 1874 iki 1905 m.).

Revue de droit international, de sciences diplomatiques et politiques.

Leidžiamas Ženevoj nuo 1923 m. Redaktorius A. Sottile.

Bulletin de l'Institut Intermédiaire International.

Leidžiamas 4 kartus per metus Haagoj nuo 1919 m. Redaktorius Torley Duwell.

Annuaire de l'Institut de droit International.

Leidžiamas nuo 1878 m. Šiuo laiku išeina 2 laida Annuaire'o 50 metų Instituto gyvavimo 7 dideliuose tomuose.

Grotius. Annuaire international.

Leidžiama Haagoj nuo 1913 m. Olandijos tarptautinės teisės profesorių.

* Académie de droit international. Recueil des cours.

Leidžiamas Paryžiuje nuo 1925. Tai yra rinkinys kursų, kasmet skaitomų liepos ir rūgpiūčio mėnesy Tarptautinės Teisės Akademijoj Haagoje ir paprastai po metų pasirodančių leidinyje „Recueil des Cours". Lektoriais būna įvairių kraštų tarptautinės teisės specialistai. Kasmet temos kursams išrenkamos naujos. Kiekvienas kursas paprastai sudaro specialinę monografiją duotu klausimu. Iki dabartinio laiko išėjo jau 28 tomai.

Publications de la Société des Nations.

Publications de la Cour Permanente de Justice Internationale.

Periodiniai leidiniai anglų kalba.

* American Journal of International Law [AIIL].

Leidžiamas nuo 1907 m. Jungtinėse Valstybėse American Society of International Law. Vyriausias redaktorius: James Brown Scott.

* British Year Book of International Law [BrYB].

Leidžiamas Londone nuo 1920 m.

Journal of Comparative Legislation and International Law.

Anksčiau vadinamas Journal of the Society of Comparative Legislation. Leidžiamas Londone nuo 1896 m. Redaktoriai: M. Sheldon Amos ir F. P. Walton.

Transactions of the Grotius Society.

Leidžiamas Londone nuo 1915 m.

Reports of the International Law Association.

Periodiniai leidiniai vokiečių kalba.

* Zeitschrift für internationales Recht [ZIR].

Leidžiamas Vokietijoj nuo 1890 m. (įsteigtas Boehm'o). Iki 1906 m. vadinosi „Zeitschrift für internationales Privat — und Strafrecht", paskui iki 1910 m. „Zeitschrift für internationales Privat - und Öffentliches Recht". Redaktorius nuo 1896 m. Th. Niemeyr (Kiel).

Zeitsschrift für Völkerrecht und amiändisches örtentiiches Recht. Leidžiamas Berlyne nuo 1929 m. Redaktorius Zruns.

Zeitschrift für Völkerrecht.

Leidžiamas Vokietijoj nuo 1906 m. (įsteigtas J. Kohler'o). Anksčiau vadinosi „Zeitschrift für Völkerrecht und Bundesstaatsrecht". Dabartiniai redaktoriai: M. Fleischman ir K. Strupp.

Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht.

Leidžiamas Berlyne nuo 1929 m. Redaktorius prof. V. Bruns.

Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht.

Leidžiamas Berlyne Institut'o für ausländ. und intern. Privatrecht nuo 1927 m. Redaktorius prof. E. Rabel.

* Zeitschrift für öffentliches Recht.

Leidžiamas H. Kelsen'o nuo 1919 m. Vienoj. Redaktorius prof. A. Verdross.

Jahrbuch des Völkerrechts.

Leidžiamas nuo 1912 m. Redaktoriai: Th. Niemeyer ir K. Strupp. Išskiriant pirmus dvejus metus 1912 ir 1913, tėra tik tarptautinių dokumentų rinkinys.

Die Friedenswarte.

Leidžiamas nuo 1900 m. Redaktorius Hans Wehberg.

Periodiniai leidiniai kitomis kalbomis.

* Rivista di diritto internazionale.

Įsteigtas Romoj 1906 m. Redaktoriai: Anzilotti, Cavaglieri, Perassi.

Revista de derecho internacional.

Organo del Instituto americano de derecho internacional. Leidžiamas Havanoj nuo 1922 m. Redaktorius: A. Bustamente.

Antroji dalis.

Konstitucinė tarptautinė teisė.

ANTROJI DALIS.

Konstitucinė tarptautinė teisė.

Pirmas skyrius.

Bendrosios sąvokos.

§ 1. Konstitucinės tarptautinės teisės sąvoka.

Tarptautinė teisė yra teisė vadinamojo Tarptautinio Bendravimo, kuris tikriau turi būti vadinamas Pasaulinė Sąjunga (League of the World, Union Mondiale, Weltbund).

Pasaulinė Sąjunga yra nuolatinė politinė draugija, turinti tam tikrus organus viešosioms funkcijoms vykdyti. Ji yra antvalstybinis politinis padaras savotiško konfederatyvinio pobūdžio, kuris šiandien apima visą žmoniją.

Konstitucinė tarptautinė teisė nustato politinę šios Pasaulinės Sąjungos santvarką arba, kitaip sakant, ji nustato jos juridinį prigimimą, jos pagrindinius, „konstitutyvinius" elementus, šios Sąjungos narių teises bei pareigas, tarptautinės vyriausios valdžios organizaciją ir funkcijas.

Tai yra sfera tų dalykų, kurie sudaro kiekvieną konstitucinę valstybinę teisę. Tarptautinė Teisinė Tvarka rūpinasi tomis pat problemomis, kurios yra charakteringos ir valstybinei konstitucinei santvarkai (nors tos problemos yra čia kiek kitaip sprendžiamos). Tokios yra: nustatymas ribų, iki kurių bendra vyriausia valdžia monopolizuoja politinę ir juridinę prievartą; vyriausybinės valdžios organizacija; Bendravimo atskiro nario teisė dalyvauti vyriausybinėje valdžioje; atskirų Sąjungos narių viešosios subjektyvinės teisės santykiuose su visa Sąjunga arba su atskirais Sąjungos nariais.

Teisinės medžiagos nagrinėjimas ir metodai yra tie patys, kalbant apie tarptautinę arba valstybinę teisinę tvarką. Tie sam-

protavimai apie geriausią išdėstymo sistematizaciją, kuriais nacionalinės teisės srityje buvo atskirta konstitucinė teisė nuo administracinės ir privatinės, galioja ir tarptautinei teisei.

Tiek konstitucinės valstybinės teisės, tiek ir konstitucinės tarptautinės teisės pagrindinis pirmykštis dalykas yra: politinės valdžios prigimimas ir suvereniteto problema.

§ 2. Politinės valdžios prigimimas.

Politinė valdžia yra ta pajėga, kuri sujungia žmones visuomenėje. Nelyginant fizinės traukos pajėga, tarp atskirų asmenų ir jų grupių atsiranda traukų ir jungčių, kurios įgauna tam tikras tvirtas formas. Sociologijos uždavinys yra surasti tas pagrindines priežastis, kurios sukelia ir nustato vienų asmenų pareinamumą, jungiamumą ir priklausymą kitų asmenų atžvilgiu. Teisei yra svarbus tas dalykas, kad šis priklausomumas savo visuomeniniu - psichologiniu prigimimu reiškiasi dviem pagrindinėmis formomis: p a l i e p i m a i s i r k l a u s y m a i s. Iš vienos pusės — vienų asmenų aktyvi valia, kuri paliepia ir stengiasi viešpatauti; iš antros pusės — kitų asmenų jauste jaučiamas savo pareinamumas ir jo pripažinimas, tų asmenų klausymas. Tai yra — du reikalingieji valdžios elementai: valia, nesukelianti sau klausymo, yra bevaldė valia. Atskirais atvejais, tačiau, gali egzistuoti tiek valdžia be liepiamosios valios (pav., trečiųjų teisėjo autoritetas), tiek ir valdžia be pripažinimo (pav. žiauri karo prievarta). Valdžia, kaip bendroji sąvoka, yra sintezė, dvišaliai psichiniai santykiai tų visuomenės valios aktų, iš kurių vieni paliepia, antri klauso pripažįsta. Valdžia reiškiasi daugybe konkrečių aktų, bet mes abstraktuojame ją bendra politinės grupės vieningos valdžios sąvoka, kaip kad mes kalbame apie vieningą tam tikros visuomeninės tvarkos teisės sistemą.

P o l i t i n ė v a l d ž i a y r a g l a u d ž i a i s u s i j u s i s u t e i s e. Valdžia kuria, vykdo ir saugo teisę; ji teikia teisei galiojimo. Faktinai, daugumas teisinių santykių atsiranda ir išnyksta be jokio valdžios įsikišimo ir jos išorinio buvimo, bet kad tie santykiai pavirstų teisiniais santykiais, reikia, kad juos remtų gintų valdžia.

V a l d ž i a g a l i b ū t i o r g a n i z u o t a i r n e o r g a n i z u o t a. Valdžios organizuotumas, t. y. būtinas jos reiški-

masis tam tikrais organais, nėra jos reikalingasis (essentialia), bet tėra tiktai įprastas ir naturalus (naturalia) savumas. Pirmykščiame žmonių bendravime, dar prieš susidarant valstybei, dar prieš valdžios organų diferencijaciją, kada visuomenė tebegyvena vien tik papročių teisės normų tvarkoma, valdžia reiškiasi neorganizuotu būdu (pati teisė tada tebėra neorganizuota) kolektyvine arba individualine (kraujo kerštas itt.) reakcija prieš papročių normų peržengimus.

Mes brėžte pabrėžiame šią glaudžią sąsają tarp valdžios ir teisės. Tai yra du koreliatyviniai visuomenės reiškiniai, kylą iš to paties visuomeninio psichikos šaltinio. Todėl statyti jie prieš vienas antrą negalima. Mes tekalbame, žinoma, apie galiojančią valdžią ir galiojančią teisę tam tikroje visuomenėje ir laikais. Kadangi tiek teisė, tiek ir valdžia yra žmonių gyvenimo reiškiniai, o žmonių gyvenimas nuolat juda ir kinta, tai visada gali iškilti ir net neišvengiami yra prieštaravimai tarp atskirų teisės normų ir atskirų valdžios aktų; bet, kaip visetas, veikiančioji valdžia ir pozityvinė teisė negali prieštarauti viena antrai, kaip nėra galima principialiai priešais statyti vidujinė žmogaus sąmonė ir jo išoriniai veiksmai, nors kartais jie gali ir nesutikti tarp savęs.

Valdžia yra vieninga jėga, taip pat kaip teisė yra vieninga normų sistema, ir todėl principialiai negali būti lyginamos valdžios — aukštesnė ar žemesnė valdžia. Tačiau toksai lyginimas gali būti taikomas valdžiai, kuri yra įvairių valdžios organų vykdoma, vienos visuomenės grupės ribose (organų kompetencijų sulyginimas), ir valdžioms įvairių visuomenės grupių, kurios turi savitarpio santykius (kelių teisinių tvarkų sulyginimas).

§ 3. Suvereniteto sąvoka.

Suvereniteto literatūra yra beveik tokia plati, kaip ir apskritai bendrų viešosios teisės problemų literatūra. Praleidžiant visokius suvereniteto idėjos istorijos veikalus, čia gali būti nurodyti tiktai svarbiausieji arba naujausieji suvereniteto sąvokos veikalai.

Duguit. L'Etat. 1901, p. 319 s., Traité de droit constitutionnel 2 éd. 5 v. 1921 — 1923, o taip pat ir kituose jo darbuose, Krabbe. Die Lehre der Rechtssouveränität. 1906. — Die moderne Staatsidee. 2 Aufl. 1919, ir taip pat ADJ. Rec. C. v. 13 (1927). Le Fur. L'Etat, la souveraineté et le droit (ZV 1906, Nr. 1—2). Kelsen. Das Problem des Souveränität und die Theorie des Völkerrechts. 1920 (330 p.). 2 Aufl. 1928. R. Lansing. Notes on sovereignty. From the

standpoint of the State and of the World. Wash. 1921 (94 p.). H. F. Laski. Studies in the problem of sovereignty. U. S. 1917 (297 p.). — Foundation of sovereignty. N. Y. 1921 (317 p.). Verdross. Die Einheit des rechtlichen Weltbildes. 1923. J. W. Garner. Recent developments in international law. Calcutta. 1925. — Des limitations à la souveraineté nationale dans les relations exterieurs. (RDILC 1925, p. 36 s.). N. Politis. Le problème des limitations de la souveraineté (ADI. Rec. C. v. 6, 1926, p. 5—117). W. Sukiennicki. La souveraineté des Etats en droit international moderne. 1927 (390 p.) (Thèse. Paris). (Pridėta plati bibliografija. Darbas vertingas esamųjų suvereniteto prigimimo teorijų apžvalgos atžvilgiu). Kung Chuan Hsiao. Political pluralism. A study in contemporary political theory. L. 1927 (271 p.). P. W. Ward. Sovereignty. A study of a contemporary political notion. L. 1928 (200 p.). W. Schubert. Völkerbund und Staatssouveränität. 1929 (128 p.).

Viešosios teisės mokslas, kuris susiduria su valdžios reiškiniais, sudarė valdžios suvereniteto arba suverenios valdžios sąvoką. Suvereniteto ideja nuolat buvo siejama su tomis ar kitomis politinėmis tendencijomis; tai painiojo tos idejos prasmę, ir štai, klaidingai suprantant tikrąjį suvereniteto prigimimą, ši sąvoka ne tiek lengvino, kiek sunkino valdžios prigimimo tyrinėjimą, sudarydama visiškai klaidingų konstrukcijų. Ypač tas dalykas iškyla tarptautinės teisės srityje.

Suverenitetas yra grynai logiška sąvoka, proto postulatas samprotaujant apie valdžios ir teisinių tvarkų savitarpio santykius.

Kiekvienoje politinėje grupėje yra įvairių valdžios organų, iš kurių vieni paliepia kitiems, viešpatauja jiems. Toliau, yra įvairių visuomenės grupių, kuriose reiškiasi priverstinė valdžia — šeima, bendruomenė, autonominė provincija arba kolonija, valstybė, valstybių grupės, Tarptautinė Žmonijos Sąjunga, kaip visetas. Kiekvienoje iš tų grupių reiškiasi savoji valdžia. Kiekviena tokia valdžia galima ištirti jos santykiuose su kitomis valdžiomis, kiek ji joms viešpatauja arba klauso jų. Faktinai esama valdžių ierarchijos, — valdžios organų vienoje tam tikroje politinėje grupėje arba politinių grupių valdžių, jų santykiavimo ierarchija. Keldamiesi šiais valdžių ierarchijos laiptais mes logiškai turime prieiti tokį valdžios organą arba tokios visuomeninės grupės valdžią, kuri neklauso kitos valdžios, vykdo savo valdymą savarankiškai, ir yra todėl aukščiausia valdžia. Ši aukščiausios valdžios ir jos nepriklausomumo sąvoka kaip tik yra suverenitetas.

Suverenitetas yra valdžios suvumas, kuris reiškiasi vyriausia aukščiausia valdžia ir, vadinasi, nepareina nuo kurios-nors kitos

valdžios. Aukščiausia valdžia ir nepriklausomumas tėra tiktai įvairūs to paties valdžios savumo reiškiniai, glaudžiai susiję savo tarpe ir tesiskirią pareinant nuo to, ar mes nagrinėjame suverenią valdžią viduje politinės organizacijos, lygindami valdžios organus, arba nagrinėjame vienos kurios visuomeninės grupės valdžios santykius su kitų grupių valdžiomis.

Nepriklausomumo sąvoka glūdi jau aukščiausio viešpatavimo sąvokoje, nes vyriausia valdžia negali priklausyti kitų valdžių, kitaip vyriausia valdžia būtų ne esamoji valdžia, o ta, kurios ji priklauso. Tačiau valdžios nepriklausomumas numano, jog esama kitų valdžių, kurios neklauso esamosios valdžios.

Bet teisės idejos atžvilgiu kelių vyriausių, t. y. suverenių valdžių egzistavimas yra teisės prieštaravimas. Teisės logika reikalauja suvereniteto vieningumo. Bet politinis gyvenimas plėtojosi ne visada pagal teisės logiką. Šiaip ar taip, istoriniame suvereniteto plėtojimesi mes pastebime sunkybės centrą nuslinkus nuo nepriklausomumo sąvokos į aukščiausio viešpatavimo sąvoką, pareinant nuo proceso, kuriuo žmonija jungiasi vieningos tarptautinės teisės normomis.

Ką reiškia aukščiausia valdžia teisės atžvilgiu? Ji negali būti kas kita, kaip tiktai juridinis neaprėžtamumas. Šis juridinis formalinis suverenios valdžios neaprėžtamumas yra būtinas teisės logikos reikalavimas.

Juridinio valdžios neaprėžtamumo sąvoka tesireiškia tuo, kad ši valdžia pati nustato savo kompetenciją, t. y. turi teisę galutinai spręsti kiekvieną dalyką dėl teisės. Kada iškyla ginčas dėl teisės, ar tarp atskirų asmenų, ar tarp politinės sąjungos dalių, ar tarp individų ir politinės sąjungos arba tarp politinių sąjungų, tada turi būti (tai yra bent teisės idejos reikalaujama) tam tikra valdžia, sprendžianti galutinai ginčijamąjį dalyką dėl teisės. Tokia vyriausia valdžia, teisės atžvilgiu, yra būtina politinė ideja, neišvengiamas juridinis principas.

Kiekvienas mėginimas atmesti formaliai-juridinį suverenios valdžios neaprėžtamumą tesireiškia tuo, kad valdžia ir teisė pastatomos priešais ir, vadinasi, toksai mėginimas tėra atviras arba paslėptas tvirtinimas prigimtinės, protaujamosios arba moralinės teisės, galiojančios ir reikšmingos nepareinant nuo vykdančių ją valdžios organų.

Šiandien kai-kurios teorijos neigia apskritai valdžios suverenitetą, atiduodamos tą suverenitetą teisei.

Taip antai, Krabbe vietoj valstybinio suvereniteto iškelia teisės suverenitetą. Jo nuomone, kiekviena valdžia, kuri stengiasi galioti visuomenėje, tėra vien tik pačios teisės valdžia. Kaip ir kiekvienas kitas teisės subjektas, valstybė tiek teturi teisių ir tiek teturi valdžios, kiek tos teisės ir valdžia išeina iš pozityvinės teisių tvarkos. Valstybės valdžia yra ne kas kita, kaip teisės valdžios išreiškimas.

Kelseno manymu, suverenitetas yra juridinis teisinės tvarkos savumas būti vyriausiai, nepriklausomai ir neišsirutuliuojančiai (unableitbar) iš bet-kurios kitos teisinės tvarkos. Suvereniteto sąvoka sutampa jam su pozityvinės teisės sąvoka.

Ši teisės suvereniteto teorija ne būtinai turi prieštarauti mūsiškam suvereniteto supratimui.

Pozityvinė teisė ir politinė valdžia yra tos pačios visuomeninės aplinkos reiškiniai ir yra kuriamos to paties psichologinio šaltinio (paliepimų ir pripažinimo). Valdžia yra teisės išreiškimai gyvenime. Jų sienos — pirmykščiame jų šaltinyje, žmonių sąmonėje. Teisė negali viešpatauti valdžiai, nes tiek valdžia, tiek teisė yra dvi to paties reiškinio pusės.

Aišku, kad šiuo tarpu kalbama apie formalinį valdžios suvereniteto neaprėžimą kiekviena kita valdžia. Bet tai anaiptol nereiškia faktino valdžios absoliutizmo. Valdžia yra visuomeninio gyvenimo sąlygų ir žmonijos kolektyvinės sąmonės rezultatas. Faktinai valdžia gali būti kartais silpna, apribota ir bejėgė (kaip kad individualinė valia, teoriškai laisva ir neaprėžta, gali būti silpna esant bevaliam charakteriui), bet tai nieko nesako prieš jos formalinį juridinį neaprėžtamumą.

Suverenitetas yra teorinė sąvoka, sudaryta vieningos teisinės tvarkos valdžios organams lyginti arba įvairių teisinių tvarkų valdžioms lyginti. Ten, kur iš tikrųjų toksai lyginimas negali būti atliktas arba negali duoti aiškaus atsakymo, ten suvereniteto sąvoka virsta benaude nereikalinga.

Išnagrinėsim pirma šitą dalyką vieningos teisinės tvarkos ribose, kuri, sakysim, egzistuoja visiškai atskirai arba kuri tėra vienintelė žemėje.

Jeigu valdžia šitoje teoriškai mūsų preziumiruojamoje teisių tvarkoje neorganizuota, — kas gali būti, jeigu ta visuomeninė grupė dar nėra išskyrusi iš savęs diferencijuotų politinių organų ir tebegyvena dar tiktai papročių normų tvarkoma, — tai suvereniteto problema tenai apskritai negali būti nė taikoma.

Bet jeigu ta valdžia organizuota (kaip kad paprastai būna), tai tie organai, išreiškią valdžią, galima lyginti, ieškoti, kuris iš jų paliepia kitiems ir yra aukščiausias, vyriausias valdžios organas, ir, pagaliau, prieiti suverenų valdžios organą. Pati valdžios suvereniteto sąvoka buvo (Bodeno) sudaryta kaip tik taikant ją vyriausiam organui valstybės ribose.

Tačiau galima yra tokia valdžios organizacija, kur suverenaus organo nėra, bet yra ištisa sistema tokių valdžios organų, kurie savo tarpe kits kitą apriboja, ir tiktai drauge suimti, bendrai sutikdami, tegali vykdyti visišką valdžią.

Kiekvienoje politinėje grupėje, kur įgyvendytas valdžių suskirstymo principas, suverenaus organo sąvoka išnyksta, nes suverenitetas apribotas negali būti, jis negali būti daugiau ar mažiau vyriausias. Vis tiek, kuriuo būdu yra įgyvendytas šis valdžių suskirstymas, — ar ten sudaryti atskiri organai, kurie neveikia neliečia kits kito, atlieką kiekvienas tam tikrą valdymo funkciją kitų organų nepadedami, ar ta pati valdymo funkcija yra kelių organų vykdoma. Suverenaus organo sąvoka gali čia išnykti. Valdžia, kaip sulygintų savo tarpe valdžios organų sistema, kaip bendrai valdančių organų sintezė, lieka vieninga. Tiktai visų valdžios organų dalyvavimas, tiktai bendras jų darbas išreiškia visišką politinę valdžią. Bet (valdžios organo) suvereniteto sąvokai čia nėr vietos.

Toliau, galima yra tokia politinė būklė, kur valdžia virsta lyg paralizuota, kad aukščiausios jos funkcijos randas nebevykdomos: steigiamoji funkcija keičianti politinę santvarką, funkcija nustatanti naujas teisės normas ir funkcija galutinai sprendžianti teisės dalykus. Šitaip būna per revoliucijos perversmus, per anarchijos suirimą, arba autonomiškai atsiskyrus kurioms-nors visuomenės klasėms. Šitokiais atvejais taip pat išnyksta valdžios suverenitetas. Viršuje — nėsant suverenaus organo — bejėgiškumas, nors apačioje politinis gyvenimas dar nenutrūksta. Taip gyvame organizme funkcionaliniai centrai gali būti susilpninti arba paralizuoti (arba dar nepakankamai išlavinti), bet žemesnieji organiniai procesai tebevyksta (arba jau ima vykti).

Taigi, nagrinėjant vidujinę valdžios santvarką vieningos teisinės tvarkos ribose galima konstruoti vyriausiojo organo suverenitetas, jeigu toksai organas turimas, bet kalbėti apie tei-

sinės tvarkos pačios valdžios suverenitetą šios teisinės tvarkos ribose — yra beprasmiška. Valstybės valdžia yra vieninga daugelio valios aktyvių ir pasyvių aktų sistema. Kadangi ji yra vieninga ir vienintelė (mes numanom, kad teisinė tvarka yra izoliuota arba vienintelė žemėje) ji negali būti lyginama su kita valdžia, ir negali būti vyriausia, suvereni (nėsant palyginamosios). Ji tėra tiktai teisinės tvarkos valdžia, t. y. pajėga, jungianti individus į vieną socialinį visetą. Jos suverenumo tvirtinimas (vidaus santykiuose) tėra tiktai tautologija: valdžia viešpatauja, valdžia yra valdžia. Galima priešais statyti ir lyginti atskirų valstybių organų valdžia, bet negalima priešais statyti atskiro organo valdžia — visos teisinės tvarkos, pav., valstybės, valdžiai. Čia vieninga jėga, o tenai tiktai atskiri jos pasireiškimai. Pav., apie tautos suverenitetą tegalima kalbėti pastatant priešais tautos atstovybę ir monarchą, kaip du valstybės vyriausybinės valdžios organai; o demokratinėje respublikoje tautos suverenitetas pažymi, kad valdžia priklauso respublikai, t. y. valstybėje valdžia priklauso valstybei — visa valdžia, o ne vyriausia arba kuri-nors kita. Suvereniteto sąvoka čia nepritaikoma.

Egzistuojant kartu kelioms teisinėms tvarkoms, juridiškai susijusioms savo tarpe, gali būti lyginamos savo tarpe tų teisinių tvarkų valdžios. Čia gali iškilti santykių, aiškiai išreiškiančių vienų valdžių klausymą kitų valdžių atžvilgiu, pav., provincijos valdžia klauso valstybės valdžios; bet gali būti, ir dažniausiai iškyla tokių „sąjunginių“ santykių, kada susidaro, žinoma, vieninga, bendra teisinė tvarka, tačiau su tokiu painiu valdžios funkcijų suskirstymu, jog suvereniteto sąvoka, taikoma tiems santykiams, nebetenka savo praktinės, konstruktyvinės reikšmės. Yra viena tiktai sudėtinė teisės ir valdžios sistema, kur visas interesas spiečiasi ties tuo, kaip yra suskirstytos valdžios funkcijos, kaip suskirstytos jos tarp įvairių sąjunginių teisinių tvarkų.

Politinė žmonijos istorija rodo, kaip žymiai kitėjo suverenių valdžių sudarymas, ir pagal tai, kaip žymiai svyravo patsai suvereniteto prigimimo supratimas.

Žmonių gyvenimo periode dar prieš susidarant valstybėms, atskira šeima, giminė arba padermė būdavo suvereni sąjunga arba teisinė tvarka, nes aukščiau jų dar nėra buvę jokios juridinės tvarkos arba aukščiausios valdžios. Pirmųjų valstybinių konglomeratų atsiradimas perkėlė suverenitetą į tas sąjungas. Pasaulinės Romos Imperijos sukūrimas nu-

statė vieningą valdžios sistemą visai kultūringai žmonijai, gyvenusiai srityse aplink Vidužemio jūrą. Šitoje sistemoje tegalėjo būti nagrinėjamas suverenus valdžios organas, o ne Romos Imperijos suverenitetas. Tamsieji amžiai grįžo beveik į anarchiją, buvusią prieš susidarant valstybėms. Viduriniais Amžiais ir prieš naujuosius laikus įvairiuose kraštuose didieji teritorialiniai viešpatys buvo sujungę savo rankose tam tikrą atskirų vyriausių teisių skaičių; bet tos teisės buvo apribotos tiek viduje, tiek išorėje. Viduje tų viešpačių valdiniai turėjo eilę savų teisių, ir viešpačių valdžia buvo surišta ir apribota tomis valdinių teisėmis. Taip pat ir išorėje atskiri teritorialiniai viešpatys buvo apriboti; viduramžio pažiūromis, aukščiau visų atskirų kraštų ir jų valdovų buvo pasaulinė imperatoriaus ir popiežiaus aukščiausia valdžia. Prieš naujuosius laikus prasidėjo valdžios koncentracija. Tai atitiko bendrus interesus, susidariusią, kultūrai beaugant, nacionalinę sąmonę ir besiplėtojančią ekonominę apyvartą. Trukdančios ekonominį progresą feodalinės pertvaros buvo išardytos centralinės valdžios naudai, o neatitinkanti nei psichinės (įvairiausių nacijų) nei ekonominės europiečių visuomenės santvarkos pasaulinė imperatoriaus valdžia, kuri rėmėsi vien tik feodaliniais pagrindais, buvo galutinai atmesta.

Ši valstybių valdžios koncentracija (valstybėmis buvo pavadintos atskiros Europos dalys, kurios spietėsi apie vieną valdžios centrą) įvyko teritorialinių viešpačių naudai. Buvo sukurtas suvereniteto mokslas. t. y. vyriausios (viduje) ir nepriklausomos (išorėje) valdžios, kaip valstybės požymio. Absoliutizmo, policinės valstybės epochoje suverenitetas buvo laikomas monarcho asmenybės, suvereno savybe. Tačiau istorija greit ir toliau pakeitė šitokį suvereniteto supratimą. Teisinei valstybei atsiradus, suiro suvereniteto idėja, kaip monarchinio aukščiausios valdžios ideja valstybių viduje. Vietoj asmeniškos monarcho valdžios buvo pastatytas įstatymas — teisė, kaip valstybės valia; atskiri, net ir aukščiausieji valstybinės valdžios organai yra surišti tąja teise, kol ji nėra atšaukta. Demokratinės valstybės atsiradimas suardė monarcho suvereniteto idėją. Monarcho vietoje buvo pastatyta tauta, o monarchas bepasidarė jos organas. Pati valstybė kitų valstybių atžvilgiu buvo suprantama kaip suvereni sąjunga, t. y. kaip sąjunga, kuri nėra apribojama iš orės.

Kaip feodalinio siauraus-vietinio atskirtumo panaikinimas ir valstybinio suvereniteto sudarymas ėjo bendriems interesams, taip ir šiandien tiems interesams turi eiti valstybinio atskirtumo panaikinimas, sugriovimas valstybinių pretenzijų į suverenitetą, t. y. pretenzijų siekti valstybinės valdžios visiškai nepareinamai, siekti savo privačių interesų prieš bendrus žmonijos interesus.

Valstybė nei istorijoje nei ypač šiandien nėra aukščiausias ir tobuliausias visuomenės gyvenimo išreiškimas, ji tėra viena iš visuomeninių žmonijos sąjungų ir neapima savimi visų visuomenės egzistavimo smulkmenų. Kolektyvinis žmonių gyvenimas reiškiasi nemažėjančia daugybe įvairiausių socialinių įstaigų, kurios, kultūrai beaugant, vis eina daugyn. Istorinis procesas patraukia žmonių visuomeninį gyvenimą į vis didesnės integracijos kelią; kartu su ta didėjančia integracija įvyksta ir diferenciacija jo formų, kurios šakojasi tiek iš turinio, tiek ir iš tikslo. Iš pradžių visi žmonių egzistavimo uždaviniai buvo vykdomi šeimos, paskui bendros giminės, tautos, valstybės. Pagaliau,

šiandien, jie tegali būti vykdomi tiktai tarptautiniame tautų bendravime, žmonijoje.

Šiandien tos politinės sąjungos, kurios gavo viduriniams amžiams besibaigiant valstybių vardą, negali būti skiriamos nuo kitų, kaip suverenios sąjungos. Valstybė nėra tobuliausia įstaiga.

Visas tarptautinės teisės turinys yra valstybinės valdžios apribojimas ir valstybinio suvereniteto neigimas.

Valstybinės valdžios aprėžtamumas pasireiškia: 1) santykiu su žmonija, nes eidama tarptautine teise, valstybė neturi laužyti nustatytos tarptautinės teisinės Tarptautinės Sąjungos tvarkos; 2) santykiu su kitomis valstybėmis, kuriais ji turi pripažinti tokių pat teisių subjektais, kaip ir ji pati, ir kur ji tarptautinės teisės reikalavimais turi kartais bendradarbiauti su kitomis valstybėmis, vykdančiomis bendrus tikslus; 3) santykiu su atskirais asmenimis, ne tiktai su svetimšaliais, gyvenančiais jos teritorijoje, bet kai-kuriais atvejais net santykiu su savais valdiniais[1].

Valstybių teisinės tvarkos tėra tiktai vieningos universalinės, tarptautinės teisinės tvarkos sudėtiniai elementai. Tiktai pasaulinei teisinei tvarkai tepriklauso suverenitetas, kuris susieja visas atskiras valstybes kaip priklausomus subjektus.

Suvereniteto pažymys turi būti jau išskirtas iš valstybės sąvokos. Tai nėra specifiškas pažymys, kuris skiria valstybę nuo visų panašių į ją politinių grupių. Esminis valstybės pažymys tegali būti nustatytas tiktai formaliai-juridiškai. Šiandien valstybė yra kiekviena sąjunga, kurios kompetencijos apribojimas nepareina nuo ko kito, kaip tiktai nuo visos žmonijos. Šitame pažymyje glūdi tarptautinės asmenybės visateisiškumo sąvoka.

Suvereniteto dogma tebelieka tuo tarpu oficialinis valstybių tvirtinimas, bet tasai tvirtinimas nesutinka su tikrenybe. Tas, kas suprantama dabar suverenitetu, yra ne kas kita, kaip valstybių autonomija ir laisvė, arba garantuotos, „rezervuotos" joms tarptautinės teisės.

Rezumuojant išdėstyta, galima pasakyti, kad suvereniteto sąvoka šiandien nebeteko visokios reikšmės valstybinei teisei.

---

[1] Į kai-kuriuos iš charakteringų naujausių valstybinės valdžios apribojimų nurodo N. Politis savo įdomiame darbe: Le problème des limitations de la souveraineté. 1926.

Valstybė tėra tiktai bendros Pasaulinės teisinės tvarkos dalis, valstybė negali turėti aukščiausios, nepriklausomos valdžios. Suvereniteto sąvoka jai nėra taikytina. Žinoma, nagrinėjant vidujinę valstybės, kaip ir kiekvienos kitos politinės grupės santvarką, juridiškai labai gali rūpėti išaiškinti, kuris valdžios organas yra aukščiausias bendroje organų sistemoje ir ar esama, apskritai, tokio organo; bet taikyti suvereniteto terminas pažymint politinės grupės aukščiausio valdžios organo savumą yra labai netikslu, nes ta grupė negali turėti suverenios valdžios, būdama pati priklausoma dalis kažkokios kitos teisinės tvarkos, kurioj ji tedalyvauja.

Tam tikrą progresyvinį vaidmenį suvereniteto sąvoka galėtų dar vaidinti tarptautinėje teisėje, kovoje prieš tarptautinį dezorganizuotumą ir anarchiją. Pagal tikrąją suvereniteto sąvoką, suvereni valdžia tegali būti tiktai viena. Tokia valdžia tėra tiktai visos Tarptautinės Žmonijos Sąjungos valdžia. Ji viena tėra suvereni. Bet tat dar nereiškia, kad ji todėl yra visagalė atskirai valstybei. Suvereniteto sąvoka yra formalinė, o ne materialinė. Formaliai suvereni valdžia gali būti materialiai taip organizuota, jog praktikoje ji bus bejėgė. Kaip tik kovoje prieš faktinąjį Tarptautinės Valdžios bejėgiškumą kūrybinės reikšmės gali dar turėti valdžios suvereniteto sąvoka, pritaikyta tarptautinei valdžiai ir priešais pastatyta valstybinei valdžiai.

§ 4. Konfederatyvinis Tarptautinės Sąjungos pobūdis.

Savo laiku mano buvo duota plati pasaulinės federalizmo literatūros apžvalga knygoje A. Jaščenko. Teorija federalizma. 1912, p. 397—791. Čia gali būti nurodyti svarbiausieji arba naujausieji veikalai:

Seydel. Der Bundesstaatsbegriff. 1872. — Die neuesten Gestaltungen des Bundesstaatsbegriffs. 1876 (žiūr. Staatsrechtliche und politische Abhandlungen. 1893). Juraschek. Personal- und Realunion. 1878. G Jellinek. Die Lehre von den Staatenverbindungen. 1882. Brie. Theorie der Staatenverbindungen. 1886. Borel. Étude sur la souveraineté et l'État fédératif. 1886. A. B. Hart. Introduction to the study of federal government. U. S. 1891. A. Bruniatli. Unioni e combinazioni fra gli Stati. Gli Stati composti e lo Stato federale. 1891. Westerkamp. Staatenbund und Bundesstaat. Le Fur. État fédéral et Confédération d'États. 1896. Stengel. Staatenbund und Bundesstaat (Jahr. v. Schmoller, 1898, v. 22, p. 707 s. 1089 s.). Blüthgen. Die Realunion. Ihr Begriff und die Möglichkeit ihrer Auflösung (XV. 1906 v. 1, p. 237—263). Ebers. Die Lehre von Staatenbunde. 1910. Perassi. Confederazione di Stati e Stato federale. 1910. A. Maday. Versuch einer Theorie von den Staatenverbindungen. Berne 1412. Affolter. Zur Lehre vom Staatenbunde und Bundesstaat (Arch. Ö. R. 1915, v. 34, p. 55 s.). Kelsen. Das Problem der Souveränitat. 1920

(p. 274—314). — Allgemeine Staatslehre. 1925 p. 194 s. Landborg. Die gegenwärtige Staatenverbindungen. 1921. Ottolenghi. Sulla personalità internazionale delle unioni di Stati (RivDI. 1925 p. 313, 461). Verdross. Zur neuesten Lehre von den Staatenverbindungen (ZIR. 1926, p. 257). M. Pilotti. Les unions d'Etats (ADI. Rec. C. v. 24, 1929, p. 445—546). * F. Kunz. Die Staatenverbindungen. 1929 (818 p.).

Suvereniteto sąvokos ir politinės valdžios organizuotumo atžvilgiu galima nustatyti trys pagrindiniai politinių bendravimų tipai: anarchinis, federatyvinis ir unitarinis.

1) Kada politinis bendravimas neturi vieningos suverenios valdžios, bet greta ir kartu egzistuoja, turėdamos lygiateisius savitarpio santykius, kelios suverenios valdžios, tai šitoksai politinis bendravimas turi būti priskirtas prie anarchinio tipo. Kadangi anarchizmas (jo žymiausių atstovų teorijose) neneigė, apskritai, valdžios pradmens visuomenėje ir beveik visada pripažindavo laisvanoriškas, sutartimi sudarytąsias sąjungas žmonių, kurie yra suvienyti nustatytąja laisvu sutarimu valdžia, tai anarchizmą tikriau būtų pavadinti poli-archizmu (daugiavaldiškumu). Tokiu atveju kiekvienas politinis vienetas dalyvauja bendravime, neklausydamas jokios aukštesnės valdžios ir pasilaikydamas savo suverenitetą.

2) Kada politiniai vienetai susivienija sąjungoje, kurioj susidaro bendra sąjunginė valdžia, bet kur toji valdžia vykdoma savotišku ir sudėtiniu būdu, suskirstant valdžios funkcijas tarp centralinių ir vietinių valdžios organų, tai šitokios politinės sąjungos gali būti pavadintos federatyvinės plačia to žodžio prasme.

3) Pagaliau, kada atskiri politiniai vienetai taip glaudžiai susijungia savo tarpe, jog sudaromas yra centralinis suverenus valdžios organas, — tada tai yra unitarinis politinių organizacijų tipas, sudarytas vienavaldiškumo pagrindais.

Iš federatyvinių organizacijų išskiriami du pagrindiniai tipai: konfederacijos (Staatenbund) ir federalinės valstybės (Bundestaat).

Konfederacijų istoriniai pavyzdžiai: Jungtinės Niderlandų provincijos (1579—1795), Šiaurės Amerikos konfederacija (1778—1789), Rheinbund (1806—1813), Der Deutsche Bund (1815—1866), Šveicarijos Konfederacija (Schweizer Eidgenossenschaft 1815—1848). 1898 ir 1891 metais buvo bandoma, bet nesėkmingai, sudaryti Centralinės Amerikos Konfederaciją. Šiandien čia gali būti priskirta Britų Imperija.

Niderlandų Jungtinių Provincijų organizacija einant Utrechto 1574 metų unija. Septynios Jungtinės Provincijos turėjo du

centralinius valdomuosius organus: Generalinių Štatų Susirinkimas ir Valstybinė Taryba. Generalinių Štatų Susirinkimas sprendė visus paprastuosius reikalus; jo deputatai veikė savo provincijų įgaliojami ir įsakomi. Kiekviena provincija teturėjo vieną balsą. Kiekvienas konstitucijos pakeitimas, karo kariavimas bendromis lėšomis, mokesčių ėmimas, sąjungų sudarymas — buvo atliekama vieno balso sprendimu; kaikuriems dalykams užtekdavo ir paprastosios balsų daugumos. Valstybinė Taryba buvo sudaroma iš visų provincijų deputatų, pagal piniginę įmoką, skiriamą provincijai. Tie deputatai prisiekdavo Sąjungai ir apskritai nepareidavo nuo valdančios vyriausybės. Valstybinės Tarybos kompetencijoje buvo ir bendrųjų sąjunginių finansų tvarkymas.

Vokiečių Sąjungos (Der Deutsche Bund) organizacija einant 1815 metų birželio 8 d. sąjunginiu aktu, papildytu Vienos 1820 metų gegužės 18 d. baigiamuoju aktu.

Vokiečių Sąjunga buvo skelbiama išoriniuose santykiuose „eine in politischer Einheit verbundene Gesammtmacht", o viduje „eine Gemeinschaft selbständigen unter sich unabhängiger Staaten mit wechselseitigen gleichen Vertragsrechten und Vertragsobliegenheiten". Sąjunginis organas buvo federalinis seimas, kuriame visos sąjunginės vyriausybės ir laisvieji miestai turėjo savo įgaliotinių. Tie deputatai gaudavo privalomųjų instrukcijų iš savo vyriausybių ir galėjo būti atšaukti. Kiekvienos sąjunginės vyriausybės balsų skaičius buvo nevienodas; paprastųjų dalykų sprendimai buvo priimami balsų dauguma, bet svarbiems dalykams, pav., karui paskelbti arba taikai sudaryti, reikalingi buvo ⅔ balsų; daugelyje atsitikimų reikėjo ir vienabalsiškumo. Joks konstitucijos pakeitimas negalėjo būti įvykdytas be vienabalsiško visų sąjunginių vyriausybių sprendimo. Sąjungos valdžia telietė sąjungines valstybes ir nelietė atskirų piliečių, kurie tebežinojo vien tik savo vietinę vyriausybę.

Teoriškai konfederatyvinė forma buvo ypač tyrinėjama Vokietijoje, Vokiečių Sąjungos (Der Deutsche Bund) egzistavimo epochoje, ir Jungtinėse Valstybėse tuo laiku, kada pietiniai štatai kovojo dėl to, kad Amerikos Sąjungos federalinė valstybė būtų paversta valstybių konfederacija.

Teorijoje stengiamasi konstruoti principialinį tų federatyvinių organizacijų skirtumą, bet praktikoje konfederacijos visur buvo pereinamoji stadija federalinei arba unitarinei valstybei sudaryti ir neatitikdavo to teorinio tipo, kuris buvo juristų sudarytas.

Teoriškai tyrinėjant konfederacijos yra tokios sąjungos, kuriose valstybės susijungdamos pasilaiko savo suverenitetą, o federalinėse valstybėse tokio valdžios suvereniteto reiškėjas tėra tiktai visa sąjunga.

Visas federatyvinių organizacijų problemos painumas iškildavo kaip tik todėl, kad buvo norima, priešais pastatant dvi pagrindines formas — valstybių konfederaciją ir federalinę valstybę, nustatyti jų principialinį skirtumą ir tas skiriamasis pažymys buvo ieškomas suvereniteto sąvokoje, tuo tarpu kai principialinio skirtumo tarp šiųdviejų formų nėsama ir suvereniteto sąvoka mažiausia tetinka visokiems federatyviniams su-

sijungimams, kur valdžia yra organizuota valdžios funkcijų suskirstymo pagrindais (šiandien dėl federatyvinio viso Tarptautinio Bendravimo pobūdžio ta sąvoka bendrai nėra reikalinga juridinėms konstrukcijoms).

Todėl, svarstant konfederatyvinių sąjungų prigimimą, geriausia visai pašalinti suvereniteto sąvoka. Negalima kalbėti apie susivienijančių valstybių suvereniteto pasilaikymą, vis tiek ar tai bus konfederacija arba federalinė valstybė. Suverenitetas negali būti apribotas, nes tai yra formalinio neaprėžtamumo, aukščiausios valdžios sąvoka. Tuo tarpu ne tiktai federalinėse valstybėse, bet ir konfederacijoje kiekviena atskira valstybė prieš visus jos konstitucijos tvirtinimus ir prieš visus iškilmingus pareiškimus, savo suvereniteto neišsaugo. Valstybė yra surišta konstitucija arba sąjunginiu aktu; ji turi klausyti visų tų normų, kurios tos konstitucijos yra nustatomos, jos veikimas už sąjungos ribų yra apribojamas varžomas, jai yra privalomos ir visos tos naujos normos, kurios yra priimtos sutinkant su sąjungine konstitucija. Sprendžiamosios reikšmės čia neturi nė tas dalykas, kad dažnai naujoms normoms nustatyti reikėjo vienabalsiškumo ir, vadinasi, paties to valstybinio nario sutikimo. Sutikimas, kartą išreikštas, nebegalėjo būti atšauktas (arba tas buvo sunku padaryti).

Jeigu jau būtinai ieškomas suverenitetas konfederacijose, tai reikia pripažinti, kad jis priklauso, žinoma, visam sąjunginiam bendravimui. Išoriniuose konfederatyvinių sąjungų santykiuose su kitomis valstybėmis, esančiomis už konfederacijos ribų, jokių abejojimų tuo dalyku neiškildavo. Kitos valstybės laikė konfederatyvinę sąjungą tikrai suverenia tarptautine asmenybe. Kiekvienas sąjunginis sprendimas turėjo vyriausią galią. Kitas klausimas yra, kaip šitas sąjunginis sprendimas galėjo būti nuspręstas. Konfederacijose, paprastai, daugumai sprendimų reikėjo vienabalsiškumo. Bet jeigu toksai sprendimas buvo nusprendžiamas (o kiekviena konfederacija sprendė ir veikė), tai jis turėjo suverenios reikšmės. Bet atskiro nario sprendimas tokios reikšmės neturėjo.

Atskiros valstybės, dalyvaujančios konfederatyvinėje arba federacinėje sąjungoje, teisinė tvarka yra būtinas elementas suvereniai valdžiai sudaryti, bet pati ta teisinė tvarka nustoja buvusi suvereni, t. y. nepriklausoma iš orės. Ji, kaip sudėtinė

sąjungos dalis, priklauso bendros konstitucijos ir negali jos pakeisti kaip norėdama. Suverenus sprendimas gali būti nuspręstas, kai sutinka ir kiti sąjungos nariai. Ši sąjunga, veikianti pagal savo konstituciją (ir jeigu, sakysim, reikia vienabalsiškumo, tai kai sutinka visi sąjungos nariai), tikrai yra suvereni, ir tiktai ji viena. Arba geriau sakant, čia nebetenka kalbėti apie teisinės tvarkos suverenitetą, nes ta tvarka yra vieninga, nes ją sudaro kaip elementai atskiros valstybių teisinės tvarkos. Federatyvinio pabūdžio organizacijose nebetenka nė kalbėti apie suverenų organą, nes tokio nėsama, — bendra vieninga valdžia visuose sąjungos išoriniuose veiksmuose taip yra organizuota, kad jos svarbiausios funkcijos yra suskirstytos, ir bendras vyriausias sprendimas gaunamas kaip sudėtinė sintezė, kaip centralinių, bendrų sąjunginių ir atskirų valstybinių organų bendradarbiavimo rezultatas.

Skiriant valstybių konfederacijas ir federalines valstybes, galima lyginti jas arba tarptautiniu-teisiniu arba vidujiniu-valstybiniu atžvilgiu.

Tarptautinės teisės atžvilgiu pagrindinis dviejų minėtųjų federatyvinių formų skirtumas glūdi tame, kad valstybių konfederacijose nors ir susidaro nauja konstitucinė tarptautinė asmenybė, tačiau kiekviena atskira valstybė pasilaiko savo valstybinį pobūdį, t. y. savo tarptautinę-teisinę asmenybę (nors kiek apribodama savo teises), o federalinėje valstybėje konstitucinės tarptautinės asmenybės savumas tepriklauso sąjungai ir nustojamas jo narių.

Savo vidujine sudėtimi konfederacija tuo pasižymi, kad ji yra sąjungų sąjunga, t. y. bendra sąjunga, kuri suvienija ne betarpiškai tautą, bet atskiras valstybes. Sąjunginė valdžia kreipiasi ne betarpiškai į pačią tautą, bet į valstybines vyriausybes. Sąjungos nutarimams įgyvendyti reikalingas atskirų vyriausybių tarpininkavimas; tie nutarimai neįpareigoja betarpiškai piliečių. Tačiau sąjunginės valdžios sprendimai turi įstatymo galios pačioms susivienijusioms vyriausybėms. Tos valstybės turi klausyti sąjunginės valdžios sprendimų; neklausančios yra baudžiamos konfederatyvinės egzekucijos. Sąjunginiai sprendimai turi paprastojo valstybės įstatymo

juridinę galią, bet jų adresatai yra ne atskiri piliečiai, o susivienijusių valstybių vyriausybės.

Šita savo ypatybe konfederacijos esmingai skiriasi nuo federalinių valstybių. Federalinėse valstybėse sąjunginė valdžia turi tiesioginių santykių su tauta. Jų vyriausybinė organizacija yra dualistinė — vienais atsitikimais sąjunginė valdžia veikia tiktai vyriausybę, kitais — kreipiasi į pačią tautą. Konfederacijose ji tesikreipia visada tiktai į vyriausybes.

Šituo dalyku aiškinama, kad konfederacijos neturi (nes jų neprivalo) normaliai funkcionuojančių vidujinių vykdomųjų organų. Išoriniams veiksmams arba vidujinei egzekucijai vykdomoji, priverčiamoji organizacija gali egzistuoti, bet ji paprastai yra sudaroma laikiniems tikslams iš tų kariuomenės kontingentų, kuriuos pristato kiekviena valstybė.

Antroji konfederatyvinės organizacijos ypatybė — daugybė valdomųjų dalykų, rezervuotų atskirų vyriausybių kompetencijai ir, palyginti, ankštas bendros sąjunginės kompetencijos ratas. Todėl sunkiai yra nusprendžiami ir bendri sąjunginiai sprendimai, kuriems kartais yra reikalingas kiekvieno atskiro nario sutikimas, kartais kvalifikuotosios daugumos (Kaikurioms sritims gali pakakti ir paprastos daugumos). Visokiems pačios konstitucijos pakeitimams normalus yra vienbalsiškas visų sąjungos narių sutikimas.

Šituodu konfederacijų savumai (plati valstybės autonominės valdžios kompetencija ir sunkios sąlygos bendriems sąjunginiams sprendimams spręsti) yra glaudžiai susiję ir sąlygoja vienas antrą. Mes galim, žinoma, teoriškai, įsivaizduoti tokią konfederatyvinės sąjungos santvarką, kurioj bendra sąjunginė kompetencija liestų visą valstybės valdomųjų dalykų ratą, bet turint galvoj įprastas konfederacijai sunkias sąlygas bendriems sprendimams spręsti, tai sustabdytų visą vyriausybės aparatą ir sukeltų dezorganizaciją. Antra vertus, visoks atskirų valstybių autonomiškumas pasidarytų visiškai iliuzorinis ir greit išnyktų, jei sąjunginiai sprendimai būtų sprendžiami paprastosios balsų daugumos.

Esminės reikšmės neturi labai dažnai pabrėžiamas sutartinis konfederatyvinių sąjungų atsiradimas. Istorija rodo, kad labai dažnai sutartiniu keliu atsirasdavo ir federalinių sąjungų. Tas nėkiek, tačiau, nemažina juridinio sąjunginės konstitucijos

privalomumo. Jeigu konfederatyvinė sutartis yra sudaryta, ji tegali būti panaikinta arba bendru visų šalių sutikimu arba numatytu sąjunginėj konstitucijoj (sutartyje) būdu. Normali teisė laisvai išeiti iš sąjungos nepripažįstama nei konfederacijų nei federalinių valstybių nariams (secesijos teisė).

Tačiau mes turime pavyzdį, kur tokią teisę teoriškai pasilaiko kiekvienas narys net ir federalinėje valstybėje, būtent S. S. Respublikų Sąjungoje. (1923 m. Pagrindinio Įstatymo, II dalies, 2 skyriaus, § 2). Tačiau tikroji juridinė šios normos reikšmė yra abejojama.

Bendrai kalbant valstybių konfederacijos ir federalinės valstybės tiek tesiskiria vieni nuo antrų, kiek, skirstant valdžias tarp sąjunginių ir vietinių organų, daugiau svarbos įgauna tie ar kiti organai. Jeigu valdžios kompetencijų daugiausia įgauna vietos organai, tai — konfederacija, jei sąjungos organai, tai — federalinė valstybė.

Čia svarbiausia yra įvertinti tos sąjunginių organizacijų ypatybės, kurios labiau yra įprastos konfederacijoms, negu federalinėms organizacijoms, būtent: diplomatinis centralinio organo pobūdis, vienbalsiškumas sprendžiant daugelį sprendimų, ypač keičiant konstituciją, sąjunginio organo santykiai tiktai su atskirų valstybių vyriausybėmis, o ne su atskirais individais, sąjunginių sprendimų įgyvendymas vykdomąja vietinių valdžių jėga. Reikia pasakyti, kad šiek tiek šios ypatybės yra įprastos ir federalinėms organizacijoms (nors ir silpnai pasireikšdamos); bet iš tikrųjų visos tos ypatybės nebuvo vykdomos nė istorijos konfederacijų pavyzdžiuose, jos nėra vykdomos, kaip vėliau pamatysime, nė Tarptautinėje Žmonijos Sąjungoje (nes tuo atveju konfederacija būtų neveikli ir negyva). Artinantis prie tų ypatybių stiprinamas konfederatyvinis sąjungos pobūdis, nutolstant nuo jų — stiprinamas jos federalinis-valstybinis pobūdis.

Šių dienų Tarptautinis valstybių Bendravimas turi būti priskirtas prie konfederatyvinių organizacijų tipo.

Iš pradžių, kada tarp valstybių, pagaliau, buvo nustatyti pastovesni santykiai, šis tarptautinis bendravimas turėjo visiškai anarchišką pobūdį (daugiavaldiškumo, poliarchijos prasme). Toje tarptautinių santykių stadijoje valstybės dar nesudarydavo jokios sąjunginės organizacijos, dar neklausė jokios sąjunginės valdžios. Valstybių savitarpio santykiai tesireiškė visiškai laisvais ir atsitiktiniais sutarimais. Kiekviena valstybė pasilaiky-

davo sau visas savo suverenias teises, už savo teritorijos ribų veikė vien tik savo nuožiūra, pagal savo faktinas pajėgas.

Šiandien visos valstybės klauso esančios aukščiau jų sąjunginės, tarptautinės teisės. Jų savitarpio santykiai įgijo savotišką ir sudėtinę diplomatinės organizacijos formą. Ši diplomatinė organizacija, kurią mes išnagrinėsime toliau, valdo pasaulį. Viešosios teisės atžvilgiu ji tėra tam tikra federatyvinių organizacijų forma, ir būtent, ta jų rūšis, kuri paprastai yra vadinama konfederacija.

§ 5. Konstitucinės tarptautinės teisės išdėstymo sistema.

Konstitucinėje tarptautinėje teisėje turi būti išdėstyta konfederatyvinė Tarptautinės Žmonijos Sąjungos teisė. Tuo dalyku apibrėžiama šios teisės sistema.

Konfederatyvinėje teisėje iškyla keturios pagrindinių problemų grupės: kas sudaro konfederaciją; kurios valdžios teisės pasilaikomos atskirų valstybių; kaip yra organizuota sąjunginė valdžia ir kuriais būdais vykdo ta valdžia įvairias savo funkcijas.

Normaliai konfederacijose konstitucinė tautos ir teritorijos problema nesvarstoma, nes konfederacijose savos teritorijos nėsama, ji yra atskirų valstybių teritorialinės vyriausios valdžios valdoma, ir kadangi konfederatyvinė valdžia veikia ir kreipiasi ne betarpiškai į tautą ir atskirus asmenis, o atstovaujančių jiems valstybinių vyriausybių tarpininkaujama, tai konfederacijose nė savos tautos nėsama. Tačiau Tarptautinė Žmonijos Sąjunga turi ir savo sąjunginę teritoriją (atvirą jūrą). Todėl reikia kiek dėmesio paskirti ir sąjunginei teritorijai. Todėl pagrindiniais konstitucinės tarptautinės teisės skyriais eina: 1) konstitucinės tarptautinės teisės subjektai; 2) tarptautinės teisės subjektų teisės ir pareigos; 3) tarptautinė teritorija; 4) sąjunginės valdžios organizacija ir 5) funkcijos.

Antras skyrius

Konstitucinės tarptautinės teisės subjektai.

§ 1. Valstybės.

J. B. Moore, I p. 14—60; Scott, Cases... p. 19—48; Cobbett, I, p. 42—62.

Žiūr. literatūrą apie tarptautinės teisės subjektus bendrai („Įvadas", p. 29), taip pat: Holtzendorff. Der Staat als völkerrechtliche Persönlichkeit (Hand. d. Völkerr., 1887, p. 5—43). Affolter. Zur Lehre von Persönlichkeit des Staates (Arch. f. Ö. R. V. 20, 1906, p. 373 s.) Rapisardi-Mirabelli. Lo Stato soggeto del diritto internazionale (Arch. giur. v. 11, 1909, Nr. 2—3).

Konstitucinė tarptautinė teisė yra teisė, reguliuojanti Tarptautinio Bendravimo, kaip konfederatyvinės sąjungos, organizaciją. Eidami bendrais konfederacijos dėsniais, tokios teisės subjektai tegali būti tiktai politinės grupės, išsaugojančios savo politinę autonomiją ir kurios, kaip dalyviai, sudaro bei vykdo Tarptautinę valdžią. Konstitucinės tarptautinės teisės subjektai yra tiesioginiai Tarptautinės Sąjungos dalyviai. Tokios politinės grupės yra valstybės[1].

Konstitucinės tarptautinės teisės subjektai tėra tiktai valstybės ir jų sąjungos. Todėl konstitucinei tarptautinei teisei be galo svarbu yra nustatyti taip pat skiriamieji valstybės pažymiai.

Politinis žmonijos gyvenimas duoda tiek daug įvairių politinių grupavimų, jog nelengva yra nustatyti griežtos ribos, skiriančios vieną politinį tipą nuo kito.

Konstitutyviniai valstybės elementai yra aiškūs, beveik neabejojami ir nekelia prieštaravimų; tai yra — asmenų grupė (tauta), gyvenanti tam tikroj teritorijoj ir suvienyta politine valdžia: tauta, teritorija ir valdžia — reikalingieji valstybinės sąjungos elementai. Tačiau sudaromas tų trijų elementų junginiu politinis kolektyvas gali turėti ir ne valstybinio pobūdžio. Bendruomenės, provincijos, kolonijos yra, pav., teritorialinės sąjungos, turinčios savo valdžią, bet jos, aiškus dalykas, nėra valstybės.

---

[1] Visokie kiti tarptautinės teisės ir pareigų vykdytojai yra — eidami tais dėsniais — taip pat tarptautinės teisės subjektai, bet jie nėra konstitucinės teisės subjektai.

Ilgai buvo ieškomas ir kartais tebeieškomas skiriamasis valstybės pažymys jos valdžios suverenitete. Tačiau esame jau išaiškinę, jog valstybės suvereniteto (jeigu palikti šitą sąvoką viešojoj teisėj) nebeturi, ir todėl jis negali būti kriterijus nustatant valstybės skirtumą nuo kitų politinių grupių.

Rodytųsi, kad valstybe galima laikyti kiekviena tokia politinė sąjunga, kurios išoriniai teisės santykiai yra vien tik tarptautinės teisės normomis nustatomi[1]. Žinoma, kiekviena tokia sąjunga yra valstybinė sąjunga; tačiau, griežtai laikantis šio dėsnio, reikėtų atimti valstybinis pobūdis visokiems vadinamųjų valstybių sąjungų nariams, nes šiuo atveju tų sąjungų narių išorinis gyvenimas yra reguliuojamas ne tiktai tarptautinės teisės normomis, bet ir normomis tos teisės, kuri tų sąjungų yra kuriama savo nariams.

Valstybė, skiriant ją nuo kitų valstybiškų sąjungų, galima tarptautinės teisės atžvilgiu formaliai šitaip apibrėžti: valstybė yra politinė grupė, turinti teisę dalyvauti sudarant sąjunginę Tarptautinio Žmonijos Bendravimo valdžią ir pripažintoji tokia grupe paties Tarptautinio Bendravimo.

Du esminiai valstybės pažymiai tarptautinės teisės atžvilgiu: 1) ji priimama į Tarptautinį Bendravimą ir pripažįstama Tarptautinio Bendravimo dalyviu kitų to Bendravimo narių ir 2) valstybė, jau pripažinta, sudaro su kitais Tarptautinio Bendravimo nariais bendrą konfederatyvinę žmonijos valdžią.

Tiktai šitokioms sąjungoms teduodamas valstybės vardas. Jos nėra suverenios sąjungos, bet jos yra valstybės. Žinoma, jeigu kuri-nors beduinų, beveik klajoklių giminė Centralinėje Arabijoje sudaro visai nepriklausomą ir beveik izoliuotą sąjungą, ji valstybinės teisės atžvilgiu yra valstybė, nes ji neturi aukš-

[1] Plg. Kelsen. Allgemeine Staatslehre, 1925 p. 27: „Ein Staat im Sinne des Völkerrechts ist gegeben, wenn faktisch eine keiner anderen als der Völkerrechtsordnung unterstellte Zwangsordnung menschlichen Verhalten für einen bestimmten Bereich wirksam wird". Verdross (Entstehung von Neustaaten. WV. I 283—5; Verfassung... p. 125—131) šitaip nustato sąlygas valstybėms atsirasti: 1) Eine Rechtsordnung muss sich in der Regel durchsetzen (Effektivität); 2) sie darf keiner anderen als direkt der Völkerrechtsordnung unterstellt sein (Völkerrechtsunmittelbarkeit); 3) die Weise der Konstituierung dieser Rechtsordnung und ihrer Inhalt bestimmt diese Rechtsordnung selbstständig, weil ihr dies von dem übergeordneten Völkerrecht überlassen, eingeräumt ist (Souveränität, Verfassungsautonomie).

tesnės už save valdžios ir todėl net turi būti pripažinta suverenia sąjunga, bet kadangi ji tebėra dar už Tarptautinio Bendravimo ribų, ji nepripažįstama konstitucinės tarptautinės teisės subjektu ir nėra tarptautinės teisės nagrinėjama.

§ 2. Valstybių susijungimai.

Literatūra nurodyta aukščiau, p. 115, paragrafe: „Konfederatyvinis Tarptautinės Sąjungos pobūdis".

Valstybės nuolat susijungia įvairiai su viena kita ir tada sudaro naujų politinių organizmų, įvairiausių ir kartais keistų formų. Dėl tokių susijungimų kyla klausimas, Tarptautinės Valdžios sudarymo atžvilgiu, kas juose yra konstitucinės tarptautinės teisės subjektas.

Bendrai, visi valstybiniai susijungimai galima klasifikuoti trimis pagrindinėmis grupėmis: 1) konfederatyviniai, 2) federaliniai - valstybiniai ir 3) protektoratiniai (priklausomieji susijungimai).

Aš ką tik nurodžiau į pagrindinius valstybių konfederacijų skirtumus nuo federalinių valstybių jų vidaus santvarkos atžvilgiu. Bet tarptautinei teisei svarbi ne vidujinė susijungimų santvarka, o jų tarptautinė būklė. Tarptautinės teisės atžvilgiu esminga tėra tai, kad valstybių k o n f e d e r a c i j o s yra tokie susijungimai, kuriuose susijungę sąjungos nariai pasilaiko savo konstitucinę tarptautinę - teisinę asmenybę, jie yra konstitucinės tarptautinės teisės subjektai (vadinasi, valstybės). F e d e r a l i n ė v a l s t y b ė tėra konstitucinės tarptautinės teisės subjektas tiktai kaip vienetas, bet atskiros jos dalys nebetenka savo valstybinio pobūdžio, t. y. nebetenka savo konstitucinės tarptautinės teisinės asmenybės.

Konfederacijos nariai, kad ir dalyvauja savo konfederatyvinėj sąjungoj ir kad ir turi klausyti bendros konfederatyvinės valdžios, vis dėlto pasilaiko teisę, priklausančią valstybei, dalyvauti betarpiškai sudarant bendrą Pasaulinės Sąjungos valdžią, išskirdami iš savo tarpo savąjį organą į diplomatinę Pasaulio organizaciją; be to konfederacijos nariai pasilaiko teisę vykdyti teisės kuriamąsias funkcijas sudarydami tarptautines sutartis.

Tam tikra diplomatinio atstovavimo teisė ir teisė sutartims daryti, kartais priklausanti ir kai-kurių federalinių valstybių

štatams, nepaverčia tų štatų tikrosiomis valstybėmis ir, vadinasi, konstitucinės tarptautinės teisės subjektais. Tos teisės duodamos federalinėms valstybėms labai šykščiai ir yra centralinės federalinės vyriausybės kontroliuojamos. Tų valstybių sudaromos sutartys tegali liesti kai-kurias socialinio valdymo sritis ir neturi turėti politinio pobūdžio. Jų diplomatiniai atstovai nėra kviečiami į bendrą diplomatinę organizaciją bendrų tarptautinių dalykų spręsti. Atskirų federalinės valstybės štatų tarptautinis atsakingumas už tarptautinius pasižadėjimus ir tarptautinius deliktus uždedamas ne pačiam štatui, bet visai federalinei valstybei. Tai tėra tiktai tam tikra valdžios decentralizacijos forma, charakteringa federalinei valstybei: kai-kuriems tarptautinio pobūdžio dalykams federalinė konstitucija teikia tam tikrą apribotą kompetenciją vietinėms atskirų štatų valdžioms. Tai yra ne tiek tarptautinės teisės, kiek vidaus valstybinė problema.

Tarp valstybių susijungimų dažnai išskiriamos a s m e n s ir r e a l i n ė s u n i j o s, tačiau tie susijungimai nesudaro atskiro savarankiško tipo, bet priskiriami prie dviejų nurodytųjų pagrindinių tipų. Savo juridinio prigimimo atžvilgiu tos unijos turi būti skiriamos į konfederatyvines ir federalines.

A s m e n s u n i j a yra toks valstybių susijungimas, kur kiekviena valstybė pasilaiko savo atskirą egzistavimą, bet turi kartu su kita valstybe vieną bendrą monarchą, kuris nėra unijos galva, bet kuris yra kiekvienai atskirai valstybei jos galva. Valstybių bendrumas tokiu atveju reiškiamas tiktai tuo, kad tų valstybių galvos atsitiktinai sutampa su viena individualine asmenybe. Ši susijungimo forma glaudžiai yra susijusi su monarchija ir nėra galima respublikos valstybėse.

Aš manau, kad esminis asmens unijos pažymys, yra tas, kad monarchas toje ar kitoje valstybėje, arba bent vienoje iš valstybių yra ne suverenus jos organas, o tiktai dalyvauja sistemoje valstybinių organų, kuriančių vyriausią valdžią. Kiekviena iš valstybių pasilaiko savo atskirą tarptautinę teisinę asmenybę.

Istoriniai asmens unijų pavyzdžiai: Lenkija ir Saksonija (1679—1763), Anglija ir Hanoveris (1707—1857), Niderlandai ir Liuksemburgas (1815—1890).

Iš valstybinių šių dienų susijungimų prie asmens unijų kartais priskiriamos Britų Imperija ir Danija—Islandija.

Apie valstybinę Britų Imperijos santvarką bus kalbama vėliau („Faktina Pasaulinės Sąjungos sudėtis"). Be asmeninės anglų karaliaus valdžios, ir net daugiau už ją, Didžiąją Britaniją ir jos dominionus vienija

imperinės konferencijos. Britų Imperija yra griežtesnio pobūdžio konfederacija, nekaip paprastoji asmens unija.

Kai dėl Danijos ir Islandijos, tai čia turimas ne konfederatyvinis, bet federalinis valstybinis susijungimas.

Kai dėl r e a l i n ė s u n i j o s (istoriniai pavyzdžiai — Švedija - Norvegija, Austrija - Vengrija), tai šitoks susijungimas sudaromas ne tiktai vieno monarcho bendrumu, bet bendromis nuolatinėmis politinėmis įstaigomis. Tos įstaigos vadovauja bendram valstybiniam gyvenimui, nors kiekviena iš susijungusių valstybių dažnai pasilaiko savo vidujinį atskirumą. Kadangi istoriniuose šių susijungimų pavyzdžiuose kiekviena iš realinės unijos dalių neturėdavo atskiros tarptautinės asmenybės, o tasai asmenybės savumas priklausydavo visam susijungimui, tai realinėj unijoj tereikia matyti savotiškai organizuotos federalinės valstybės rūšis.

Atsižvelgdamas į pasakyta, aš manau, kad visus valstybinius susijungimus mes teisingai galime dalyti (išskyrus protektoratą) dviem grupėm: 1) konfederatyviniai ir 2) federaliniai-valstybiniai.

Prie konfederatyvinių susijungimų šiandien reikia priskirti tiktai viena Britų Imperija.

Šių dienų federalinių valstybių pavyzdžiai yra gausingesni. Šią formą Europoje turi: Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjunga (1923 m. konstitucija), Vokietija, Austrija ir Šveicarija; Amerikoje — Jungtines Valstybės, Kanada, Meksika, Venecuela, Brazilija ir Argentina; be to Pietų Afrikos Sąjunga, Australija ir Naujoji Zelandija.

Reikia pažymėti, kad Tarptautiniam Bendravimui rūpi tiktai konfederatyviniai susijungimai, nes tiktai jie turi kelis tarptautinės teisės subjektus, o federaliniai valstybiniai susijungimai sudaro vieną tiktai tarptautinės teisės asmenybę ir liečia tiktai valstybinę teisę, valstybės autonominės vidujinės politikos dalyką, kuris maža teliečia Tarptautinį Bendravimą.

Atskiros valstybės gali turėti priklausomumo santykių, kurie nuolat sieja tas valstybes savo tarpe. Tokie santykiai turi bendrą p r o t e k t o r a t o vardą; kai-kurioms tokios sąsajos formoms buvo vartojamas paimtas iš feodalinio režimo siuzereniteto vardas. Protektoratais suprantami įvairiausi priklausomumo laipsniai, nuo grynai kolonialinio priklausymo iki tikrojo bendro valstybinio egzistavimo.

Protektoratui yra charakteringa, kad viena valstybė turi kitai valstybinei grupei teisę kontroliuoti jos išorinius santykius

ir išorinę politiką. Dėl to paskutinio dalyko tokia priklausoma grupė nustoja savo valstybinio pobūdžio, t. y. savo būklės, kaip Pasaulinės Sąjungos nario ir kaip konstitucinės tarptautinės teisės subjekto. Jos asmenybę juridiškai atstoja tarptautiniuose santykiuose valstybės - protektoriaus asmenybė. Tokiu atveju tarptautinė - teisinė proteguojamos „valstybės" būklė perkeliama į tarptautinę administracinę teisę, kur ji bus mūsų išnagrinėta.

Bet kartais, nors protektorius vykdo tam tikrą kontrolę proteguojamai politinei sąjungai, ta kontrolė nėra tokia didelė, kad naikintų valstybinę proteguojamos sąjungos ypatybę. Kad ir apribojamai veikdama proteguojama sąjunga dalyvauja kaip narys Pasaulinėje Sąjungoje ir yra konstitucinės tarptautinės teisės subjektas.

Tokia buvo Bulgarijos būklė iki 1908 metų; tokia yra Centralinės Amerikos valstybių šių dienų būklė: Kubos, Haiti, San-Domingo, Nikaragua, o taip pat ir Egipto[1].

§ 3. Tautų Sąjunga ir Pasaulinė Sąjunga.

Tarptautinė Žmonijos Sąjunga yra konfederatyvinio valstybių susijungimo rūšis. Dalinė konfederacija jos ribose yra Tautų Sąjunga. Tiek T a u t ų S ą j u n g a, tiek T a r p t a u t i n ė Ž m o n i j o s S ą j u n g a — tarptautinės teisės subjektai.

Tačiau labai dažnai abejojama ar galima šios konfederacijos konstruoti kaip teisės subjektus.

Iš išplėstos Įvadoje pažiūros į teisės subjekto sąvoką matyti, kad kadangi teisės subjekto sąvoka tėra tiktai juridinės technikos priemonė, tiktai būdas tam tikram juridinių reiškinių junginiui nagrinėti, tai ta pati politinė grupė gali būti vienais atsitikimais nagrinėjama kaip teisės santykis, kitais — kaip juridinė asmenybė. Todėl dėl Tautų Sąjungos ir Žmonijos Sąjungos reikia skirti, ar šios konfederacijos nagrinėjamos 1) iš jų vidujinės sudėties arba 2) iš jų išorinių santykių arba jų santykių su atskira valstybe, jos autonominių teisių srityje. Tiktai šiuo paskutiniu atsitikimu naudinga yra ir reikia konstruoti šios konfederacijos kaip juridinę asmenybę.

---

[1] Apie jų juridinę būklę žiūr. „Faktinoji Pasaulinės Sąjungos Sudėtis".

Iš savo vidujinės sudėties Tautų Sąjunga ir Žmonijos Sąjunga yra teisinės tvarkos, t. y. sudėtinis santykis, juridinė santvarka, kurios organizuojamieji elementai yra iš vienos pusės valdžia, iš antros laisvė. Teisinė tvarka yra teisinių santykių suma, bet suma reikiamai suderinta, sutaisyta, pajėgianti egzistuoti, plėstis, nenykti. Nėra pakankamo pagrindo konstruoti tą teisinę tvarką iš jos vidujinių santykių kaip juridinę asmenybę, ir į įvairias vyriausybinio „aparato" dalis žiūrėti tiktai kaip į tos asmenybės organus, kuriais reiškiama jos vieninga valia. Esama valdžios suskirstymo, esama valdžių, tautybių, partijų, klasių kovos.

Suprantamas dalykas, kad ten, kur politinė sąjunga stoja santykiaudama su kitomis sąjungomis kaip visetas, ten ji yra teisės subjektas. Žmonijos Sąjungai šis numanymas tačiau negali būti pritaikomas dėl jos universalumo.

Tačiau ir iš savo vidujinių santykių konfederacija gali būti nagrinėjama kartais kaip teisės subjektas. Tai neabejojama tais atsitikimais kada sąjunga stoja, kaip fiskas, privačių teisės santykių srityje. Viešuoju-teisiniu atžvilgiu konfederatyvinės sąjungos santykiai gali būti 1) sąjungos, kaip viseto, santykiai su atskira valstybe, 2) sąjungos dalių santykiai savo tarpe sudarant bendrą valdžią. Paskutiniu atveju tai tėra santykių sintezė — teisinė tvarka; bet pirmuoju atveju, kada sąjunginės organizacijos dalims pripažįstama politinė laisvė bendros organizacijos atžvilgiu, ši organizacija reikia konstruoti kaip teisės subjektą.

Joks abejojimas nekyla, kad T a u t ų S ą j u n g a gali būti konstruojama ir dažnai stoja kaip tarptautinės teisės subjektas. Ji yra teisinis vienetas, turįs savo nuolatinius organus ir savo nustatytą kompetenciją, konkuruojančią su sudarančių ją valstybių kompetencija. Politinėje apyvartoje ji nuolat stoja kaip savarankiškų teisių ir pareigų turėtojas. Ji turi visas aukščiausio tarptautinio veikimo teises. Ji pradeda savo vardu diplomatinius santykius su atskiromis valstybėmis, siųsdama savo komisarus. Tarp atskirų vyriausybių ir Tautų Sąjungos Sekretoriato nustatoma diplomatinė jungtis. Valstybė skiria savo diplomatinius atstovus nuolatiniams santykiams su Tautų Sąjunga. Ji gali daryti sutartis.

Ne taip aiškiai visa tat įvyksta T a r p t a u t i n ė s Ž m o n i-

jos Sąjungos, kaip viseto, atžvilgiu. Tačiau ir ši Sąjunga stoja nuolat kaip tam tikra juridinė asmenybė savo diplomatinėj organizacijoj; paprastai, dėl šios organizacijos ypatybių, vadovaujančios Sąjungos dalies veiksmai laikomi viso Tarptautinio Bendravimo veiksmais, dėl visų kitų Pasaulinės Sąjungos narių tylimojo sutikimo prezumpcijos, jeigu jie neprotestuoja ir nesipriešina šiems Sąjungos vadovaujančios dalies veiksmams.

§ 4. Tarptautinės teisės subjektai, kurie nėra konstitucinės tarptautinės teisės subjektai.

Greta valstybių ir valstybinių susijungimų tarptautiniuose santykiuose dažnai stoja tokie politiniai kolektyvai, kurių tarptautinė-teisinė būklė yra abejojama. Jie tikrai yra tarptautinių viešųjų teisių ir pareigų turėtojai ir, vadinasi, viešosios tarptautinės teisės subjektai, bet kadangi jie negali savarankiškai dalyvauti sudarydami Tarptautinę Valdžią, tai jie turi būti priskirti prie ne konstitucinės, bet administracinės tarptautinės teisės subjektų.

Čia visų pirma buvo priskiriamos faktinai nepriklausomos žmonijos dalys, bet nepripažintos tarptautinės teisės subjektais, nebendraujančios reguliariai su tarptautinės-teisinės valstybių sąjungos nariais.

Dar prieš šimtą metų tokios buvo daugelis savarankiškų kunigaikštijų, giminių ir net valstybių Afrikoj ir Azijoj. Šiandien, pasidalijus visą kolonialinį pasaulį ir Tarptautiniam Bendravimui išplitus visose valstybėse, visos valstybės dalyvauja Pasaulinėje Sąjungoje, o laukinių tautų kunigaikštijos ir giminės dalyvauja politinėse kolonialinių valstybių sistemose, pasidariusios priklausomos tų valstybių dalys.

Aravijoje ir Centralinėje Azijoje yra kelios valstybės, kurios nedalyvauja bendrame Tarptautiniame Bendravime, bet ir jos turi diplomatinių santykių su kai-kuriais Pasaulinės Sąjungos nariais, ir todėl jos, kad ir iš dalies, bet taip pat dalyvauja Tarptautiniame Bendravime. Tiktai geografijos aplinkybės prieštarauja tam, kad jos visiškai dalyvautų Tarptautiniame Bendravime.

Tarptautiniuose santykiuose dažnai stoja ir nevalstybiniai kolektyvai kaip teisių ir pareigų turėtojai, ir todėl jie turi būti

teisės subjektai, nes teisės subjektas yra ne kas kita, kaip teisinių santykių dalyvis ir teisių bei pareigų turėtojas.

Tokios yra nacijos (nacionalinės mažumos valstybėse). Tačiau jos negali būti laikomos konstitucinės tarptautinės teisės subjektais, nes neturi savo vyriausybių ir negali savarankiškai ginti savo teisių, o tiktai kitų Sąjungos narių tarpininkaujamos; todėl jos nėra savarankiški dalyviai sudarydamos tarptautinę vyriausią valdžią. Jų teisės ir pareigos — priklausomojo pobūdžio, liečia tarptautinio valdymo sritį. Todėl jos turi būti pripažintos administracinės tarptautinės teisės subjektais.

Ypatinga yra Romos popiežiaus būklė. Reikia skirti jis, kaip nedidelės Vatikano srities (Città del Vaticano) galva ir kaip Romos-katalikų tikėjimo galva. Kaip paskutinis, Romos popiežius neklauso jokios valstybės. Tačiau jis yra tarptautinės teisės subjektas ne konstitucinės tarptautinės teisės sferoje, bet tiktai vienoje tikybos teisinių santykių srityje, kiek teisė reguliuoja katalikų bažnyčios ir priklausančių prie jos asmenų būklę valstybėje. Atstovaujamoji teisė ir sutartims daryti teisė priklauso jam tiktai šitoje srityje.

Prie administracinės tarptautinės teisės subjektų turi būti priskirti ir įvairios tarptautinės organizacijos, kurios, žinoma, pačios tėra tiktai tarptautinio valdymo organai, bet tuo pat metu tarptautinėje apyvartoje turi ir juridinių asmenų savumą. Tokios yra daugelis tarptautinių administracinių unijų.

Pagaliau, ir atskiri individai arba privatūs juridiniai asmens yra tam tikrų viešųjų teisių turėtojai tarptautinėje apyvartoje. Jie gali taip pat pradėti tarptautinio pobūdžio teisinius santykius su atskirais fiziniais arba juridiniais asmenimis, priklausančiais prie kitų valstybių. Jie turi būti pripažinti privatinės arba administracinės teisės subjektais.

§ 5. Tarptautinės Sąjungos naujų narių priėmimas.

(Valstybių atsiradimas ir pripažinimas).

Moore, I, 72 — 248. Scott Cases... 57 — 73. Cobbett, I, 63 — 69. I. Lorimer. La doctrine de la reconnaisance fondement du droit international (RGILC. 1884, p. 333 — 359). Le Normand. La reconnaissance internationale et ses diverses applications. 1899 (Thèse). Nys. La doctrine de la reconnaissance des États (RDILC. 1903, p. 292 — 301). A. P. Griffin. List of references on recognition in

international law and practice. Wash. 1904. Goebel.* The recognition policy of the U. S. 1915. Berdhal. The power of recognition (AIIL. 1920 p. 519 s.). Mc. Nair. Iuridical recognition of States and governments (Br. YB. 1922, v. 2, p. 57 s.). A. Verdross. Grundlage und Grundlegungen des Völkerrechts (ZIR 1921, v. 29, p. 65—91) — WV. I. (1924) p. 50 — 53, 283 — 286. Cavaglieri. Concetto e caratteri del diritto internazionale generale (Rv. DI. 1922, v. 14, p. 239 — 314, 479 — 508). E. Dickinson. Les gouvernements ou États non reconnus en droit anglais et américain (RDILC. 1923 p. 145 — 178 taip pat Mishigan Law Rev. 1923 p. 22 — 45, 118 — 134). Salvioli. Il riconoscimento degli Stati (Riv. DI. 1926 p. 330 — 367). R. Erich. La naissance et la reconnaissance des États (ADI. Rec. C. v. 13, 1927, p. 427 — 507). V. Miceli. Il problema del riconoscimento nel diritto internazionale (Riv. DI, 1927 p. 169 — 186). * I. Kunz. Die Anerkennung von Staaten und Regierungen im Völkerrecht. 1928 (VI + 218 p.). Žiūr. taip pat literatūrą apie vyriausybių pripažinimą, p. 150.

a) Valstybių pripažinimo sąvoka ir reikšmė.

Tarptautinė Sąjunga yra konfederacinė sąjunga valstybių, kurios vienos (ir tiktai jos vienos) yra konstitucinės tarptautinės teisės subjektai (t. y. vienos tos valstybės tedalyvauja sudarydamos tarptautinę valdžią). Naujo nario priėmimas į šią Sąjungą teįvyksta, pripažinus jį valstybe kitiems Tarptautinės Sąjungos nariams (reconnaissance, Anerkennung).

Valstybės pripažinimas yra aktas, kuriuo tam tikrai politinei grupei Tarptautinės Sąjungos narių yra teikiamos visos šios Sąjungos nario teisės, kitaip sakant, ta grupė yra skelbiama valstybe, t. y. konstitucinės tarptautinės teisės subjektu.

Naujos valstybės pripažinimas dažnai įvyksta tarptautinėje teisėje, pripažinus jos vyriausybę. Bet tat nėra tikras pripažinimo termino vartojimas. Tokiu atveju vyriausybės pripažinimas sutampa (ir neišvengiamai yra susijęs) su valstybės pripažinimu.

Vyriausybės de facto pripažinimo terminas tikrai tėra vartojamas pritaikant jį vidaus-valstybiniams perversmams, įvykstantiems egzistuojančių jau valstybių ribose. Apie juos (taip pat ir apie artimą aktą — pripažinimą kariaujančia šalimi) bus kalbama valstybių rezervuotų teisių skyriuje.

Kurios-nors politinės grupės pripažinimas valstybe įgalina ją įstoti nariu į Tarptautinę Sąjungą[1] .

---

[1] Kunz'o mėginimas (Kunz, Anerkennung, p. 25—34) skirti valstybės pripažinimą nuo jos priėmimo į Tarptautinį Teisinį Bendravimą turi būti palaikytas netinkamu šių dienų Tarptautinės Sąjungos būklei. Šiandien nebėra valstybės už Tarptautinės Sąjungos.

Todėl politinė grupė gauna aktyvinę viešąją kiekvieno Tarptautinės Sąjungos nario teisę — teisę dalyvauti Diplomatinėje Organizacijoje. Tiktai nuo to momento ji gali skirti diplomatinius atstovus į kitas valstybes; tiktai nuo to momento ji gali darytis su kitomis valstybėmis sutartis, turinčias tarptautinės-teisinės galios. Kartu su savo pripažinimu, kaip valstybės, politinė grupė gauna tam tikrą išimtinės, vidujinės jurisdikcijos sferą; ta jurisdikcija yra tarptautinės teisės apsaugota. Valstybė gali tada tarptautiniais-teisiniais būdais (savigalbos aktais arba kreipdamasi į tarptautinį teismą) ginti savo teises ir interesus.

Dėl tų savo išdavinių valstybės pripažinimo aktas turi konstitutyvinės reikšmės, t. y. tiktai nuo savo pripažinimo momento tam tikra politinė grupė tegali būti laikoma valstybe ir naudotis konstitucinės tarptautinės teisės pilnateisio subjekto teisėmis, o ne nuo to momento, kada ši grupė pati save yra pripažinusi nepriklausoma valstybe. (Administracinės arba privatinės teisės subjektu ji gali būti ir iki pripažinus ją valstybe).

Tarptautinėje-teisinėje literatūroje pažiūros į juridinę valstybės pripažinimo akto reikšmę labai nesutinka(apie tai žiūr. Kunz'ą op. c. p. 63—104). Vieni autoriai (kaip antai, Triepel'is, Oppenheim'as, Anzilotti, Cavaglieri ir kiti) suteikia pripažinimui konstitutyvinio pobūdžio. Kiti (kaip antai, Ullmann, Louter, Heilborn, Fauchille, Hall, Kelsen, Kunz) teikia jam tiktai deklaratorinės reikšmės. Einant šia pažiūra pripažinimas nesudaro valstybei juridinės asmenybės, o tiktai konstatuoja įvykusį valstybės atsiradimo faktą. Taip antai Louter'is sako „Tai tėra — formalumas, kuris iš principo nėra privalomas valstybei atsirasti arba jos nepriklausomybei, bet kuris vis dėlto paprastai yra reikalingas, kad galima būtų pradėti normalius savitarpio santykius tarp pripažįstančių ir pripažintųjų valstybių". Kelsen (ir prisidėjęs prie jo Kunz) nurodo į tai, kad ir iki pripažinta, faktinai egzistuojanti valstybė būtinai turi kažkokių teisių turėti, kitaip ji neturėtų teisės siekti pripažinimo. Sunku žiūrėti į pripažinimą, kaip į pripažįstančios ir pripažįstamos valstybių juridinį santorį, sudarantį pirmąkart juridinę valstybės asmenybę, nes tas sukeltų įvairialaikį juridinės asmenybės atsiradimą (pripažįstant valstybėmis A, B, C ir t.t.), o

tas būtų nesąmonė. Kelzen'o nuomone valstybė tarptautine prasme teatsiranda tada, kada ji atitinka sąlygas nustatytas tarptautinės teisės; bendras naujų valstybių pripažinimas yra tarptautinės teisės duodamas; o tolesnis pripažinimas, kurį suteikia atskiros valstybės, teturi deklaratorinio pobūdžio, vadinasi, juridinės reikšmės neturi.

Nuomonė apie vien tik deklaratorinę valstybės pripažinimo reikšmę reikia laikyti klaidinga. Ji atsiranda dėl dviejų nesusipratimų.

1) Pripažinti tam tikrai politinei grupei valstybinį pobūdį dar nereiškia pripažinti jai tarptautinės teisės subjekto savumus a p s k r i t a i, dar nereiškia įvesti tą politinę grupę pirmąkart į tarptautinio - teisinio bendravimo sritį. Šiuo atžvilgiu tiesą turi grynai deklaratorinės valstybės pripažinimo reikšmės šalininkai. Žinoma, kad dar nepripažinta valstybe politinė grupė yra, pav., subjektas tarptautinio atsakingumo už svetimųjų piliečių žudymą jos teritorijoje ir apskritai už tarptautinės teisės ginamųjų svetimšalių teisių peržengimą; bet šitaip įvyksta ne todėl, kad ta politinė grupė jau yra pasidariusi valstybe tarptautine žodžio prasme, o todėl, kad tarptautinio atsakingumo subjektu gali būti ne tiktai valstybė, bet ir bet-kuris kitas tarptautinės teisės subjektas. Einant šiuo dalyku, valstybės pripažinimas gali turėti atvirkščios galios, t. y. aktai, sudaryti politinės grupės ir jos organų dar iki pripažinus, yra laikomi pripažintosios valstybės aktais. Šie aktai ir iki pripažinus turėjo juridinės reikšmės, o pripažinus jie tegauna valstybinio pobūdžio.

Palietus siekiančios pripažinimo politinės grupės preliminarines derybas ir santykius, reikia pasakyti, jog vien tik tos derybos dar nesudaro iš tos grupės valstybinės sąjungos. Derėtis galima su nelygiais teisės subjektais ir net apskritai ne su teisės subjektais. Pavyzdžiui, eidamas romėnų teise vergo šeimininkas dažnai susitardavo su juo dėl atlyginimo, kurį vergas turėjo sumokėti jam už savo paliuosavimą, bet toksai susitarimas dar nepaversdavo vergo teisės subjektu. Šitokios derybos neturi juridinės reikšmės, o tiktai faktinės ir moralinės. Tiktai įvykus paskesniam pripažinimui jos gali įgauti juridinės galios.

Svarstant valstybės atsiradimo ir pripažinimo problemą, nereikia pamiršti, jog valstybė yra teisės santykis, ir jog ne materialiniai substratai (teritorija, tauta ir politinė organizacija)

padaro iš politinės grupės valstybę, o tiktai Pasaulinės Sąjungos jos pripažinimas valstybe. Iki pripažinus Pasaulinei Sąjungai, ji — ne valstybė, kaip iki pripažinus asmenį sūnumi tasai asmuo nesidarė naujos šeimos nariu arba iki pripažinus vergą laisvu, tasai vergas nesidarė teisės subjektu.

2) Palietus Kelzen'o (ir Kunzo) pažiūrą, kuria pripažinimas duodamas tarptautinės teisės, o ne valstybių, tenka pasakyti, jog šita nuomonė, matyti, remiasi nesusipratimu. Tarptautinės teisės pripažinimas yra Tarptautinės Sąjungos pripažinimas, — už tos Sąjungos nėra tarptautinės teisės. Tarptautinės teisės normos egzistuoja tiktai nuo to momento, kada jos yra Tarptautinės Sąjungos p r i p a ž i n t o s. Todėl pasakyti, jog valstybė yra tarptautinės teisės pripažįstama, yra lygu pasakyti, jog ji yra Tarptautinės Sąjungos pripažįstama. Atskiros valstybės, kurios vykdo pripažinimo aktus, teveikia kaip Tarptautinės Sąjungos organai. Iš esmės, ta teorija, skelbdama, kad pripažinimas turi deklaratorinio pobūdžio, iš tikrųjų suteikia jam visiškai konstitutyvinio pobūdžio.

b) V a l s t y b e i p r i p a ž i n t i s ą l y g o s.

Naujos valstybės pripažinimas yra laisvas nevaržomas politinis aktas Tarptautinės Sąjungos, kuri pripažindama vadovaujasi įvairiais politiniais sumetimais. Tačiau, paprastai, šis aktas remiasi kai-kurių numanymų buvimu. Tarptautinė teisė nustato tas sąlygas, kuriomis kuri-nors politinė grupė gali būti pripažinta valstybe.

1) Reikia, kad ši grupė turėtų reikalingą materialinį substratą, t. y., kad ji būtų politiškai organizuota tauta, gyvenanti tam tikroje, jai priklausančioje teritorijoje.

2) Reikia, kad ši politinė grupė juridiškai būtų nepriklausoma nuo kitos valstybės. Tačiau šios grupės dalyvavimas nariu kurioj-nors konfederacijoj netrukdo, kad jai būtų pripažintas valstybinis pobūdis. Taip pat leidžiamas tam tikras faktino priklausomumo laipsnis, kuris yra neišvengiamas kiekvienoje visuomenėje, jos narių tarpe. Čia svarbų vaidmenį vaidina kitų Tarptautinės Sąjungos narių laisvas tų santykių įvertinimas.

3) Reikia, kad ši grupė tarptautiniu-teisiniu atžvilgiu atsirastų teisėtai, o ne peržengus tarptautinės teisės normas.

4) Reikia, kad ši politinė grupė duotų pakankamų garantijų savo veiksmams ir savo pareiškimams pildyti savo tarptautinius pasižadėjimus (Toksai yra Tautų Sąjungos Įstatų 1 straipsnio reikalavimas).

c) Naujos valstybės atsiradimo teisėtumas ir neteisėtumas.

Prieš paplitusią pažiūrą, einant kuria tarptautinė teisė juridiškai neįvertina naujos valstybės atsiradimo fakto ir prisiima tą atsiradimą kaip įvykusį faktą, reikia vis dėlto manyti, jog valstybės atsiradimas jau šiandien yra visai juridinis aktas. Negalima skirti valstybės atsiradimo nuo jos pripažinimo, nes esminis valstybės pažymys, skiriąs ją nuo kitų politinių organizacijų, yra kaip tik suteikimas tam tikrai politinei grupei Tarptautinės Sąjungos nario savumų. Bet konstitucinės tarptautinės teisės subjekto savumai įgyjami tiktai Tarptautinės Sąjungos pripažinimu; todėl, kol nėra pripažinimo, nėra nė valstybės, ji dar nėra atsiradusi. Tėra tiktai kažkokia politinė grupė, kuri, esant visiems materialiniams reikalingiems substratams, tada tegali pasidaryti valstybe, jei ji bus Tarptautinės Sąjungos valstybe pripažinta ir į savo tarpą priimta.

Tarptautinė teisė, prieš vyraujančią nuomonę, visai nelygiomis žiūri į tai, kuria juridine forma yra atsiradusi nauja politinė organizacija, pretenduojanti į valstybės savumus.

Tarptautinė teisė pripažįsta naujų valstybių atsiradimą, jei jis vyksta neperžengiant esamų teisės normų, — valstybinės ir tarptautinės.

1) Toksai teisėtasis naujos valstybės atsiradimas būna tada, kada egzistuojančios valstybės gera valia susivienija į naują valstybę, arba gera valia ir laikydamosi vidujinės valstybinės teisės jos susiskaldo.

Gera valia susivienijus yra susidariusi 1871 metais Vokiečių Imperija. Taip pat ir Centralinės Amerikos valstybės mėgino kelis kartus (ligšiol, tačiau, nesėkmingai) susivienyti į vieną federaciją. Šitaip Juodkalnija nustojo egzistavusi ir susiliejo su Serbija į naują Pietų Slavijos (Serbų, Chorvatų, Slovėnų) valstybę eidama Juodkalnio Didžiosios Tautos Skupčinos 1918 metų nutarimu. Teisėtai susiskaldžiusios yra susidariusios 1905 metais Švedija ir Norvegija, 1917 m. Suomija, 1918 m. Islandija ir po Pasaulinio Karo laisvieji Britų Imperijos dominionai.

Tačiau tokių susivienijimų arba valstybių susiskaldymų teisėtumas nustojamas, jeigu tarptautinės teisės yra šiuo atžvilgiu toms valstybėms uždėta apribojimų.

Pavyzdžiui, Versalės sutarties 80 straipsniu yra paskelbta esanti „nenusavinama", be Tautų Sąjungos Tarybos sutikimo, Austrijos nepriklausomybė. Todėl Austrijos susivienijimas su Vokietija, net ir laikantis jų konstitucinių normų, būtų neteisėtas tarptautinės teisės atžvilgiu.

2) Tarptautiniu-teisiniu atžvilgiu teisėtas yra naujos valstybės atsiradimas, jeigu Tarptautinė Sąjunga pati, vadovaudamasi įvairiais sumetimais, sudaro naują valstybę. Teisėtumas čia glūdi pačiame Tarptautinės Sąjungos sprendime.

Šitaip, pirma pripažinta atskira valstybe, o paskui patvirtinta Berlyno generaliniu aktu, atsirado Kongo valstybė 1885 m.; šitaip buvo sudarytos 1919 metais Lenkija, Čechoslovakija, Dancigas (Versalės sutarties art. 102).

Kartais valstybės tyčia yra Tarptautinės Sąjungos sudaromos, kad eitų politiniu buferiu tarp valstybių. Vargu bau galima pripažinti paskesnis tokios buferinės valstybės prijungimas prie kitos valstybės aktu, į kurį lygiomis žiūrės tarptautinė teisė.

Taip antai, Albanija, sudaryta Didžiųjų Valstybių Pasiuntinių 1913. VII. 23 Londono Konferencijos nutarimu, kaip buferis tarp Italijos ir Serbijos, negali sava valia nustoti savarankiškai egzistavusi (ir, pav., susivienyti su Pietų Slavija), be kitų valstybių sutikimo.

3) Teisėtas yra tarptautiniu - teisiniu atžvilgiu spontaniškas naujų valstybių atsiradimas iš pirma egzistavusios valstybės, kada, suirus centraliniam tos valstybės valdžios aparatui, buvusios valstybės ribose įsiviešpatauja anarchija. Naujų valstybių atsiradimas iš buvusios valstybės vidurių tokiu atveju yra ne peržengimas veikiančiosios valstybinės teisės, kuri jau nustojo veikusi, o priešingai, stengimasis kuo greičiausiai atstatyti valstybinę tvarką, bent apribotose buvusios valstybinės teritorijos dalyse.

Toksai buvo Pabaltijo valstybių — Lietuvos, Estijos ir Latvijos — atsiradimas 1918 — 1919 metais iš buvusios Rusijos ribų. Čia nebuvo prievartos ar revoliucijos atskilimas, čia tebuvo suirusio ir pavirtusio anarchiška būkle vieneto dalių valstybinė savitvarka.

Tarptautiniu - teisiniu atžvilgiu svarbu nustatyti, kiek toksai centralinės valstybinės valdžios suirimas yra galutinis arba atsitiktinis laikinas. Tokiems pereinamiesiems neaiškios būklės

periodams tarptautinės praktikos buvo sukonstruota tam tikra provizorinio pripažinimo forma *de facto*.

Tais atsitikimais, kada naujos politinės grupės, pretenduojančios į valstybinę būklę, atsiranda p e r ž e n g u s i o s e s a m ą j ą v a l s t y b i n ę t e i s i n ę t v a r k ą prievartos, revoliucijos keliu arba būdamos tarpvalstybinio karo padariniai, Tarptautinė Sąjunga, paprastai, įvertina kiekvieną atsitikimą diplomatinėmis derybomis ir prieina bendrą sprendimą priimdama arba nepriimdama naująjį Tarptautinės Sąjungos narį.

Toksai neteisėtas naujų valstybių atsiradimas gali įvykti: 1) revoliucijos (bet ne karo) perversmu — taip yra atsiradusi Belgija 1831 metais, Italija 1859—1860 metais; 2) sukilimu, kuris įgauna tikrojo (pilietinio) karo formas — taip yra atsiradusios Amerikos valstybės ir 3) tarptautiniu karu, kurio tikslas — sudaryti naują valstybę — taip buvo sudarytos Graikijos, Rumunijos, Serbijos ir Bulgarijos valstybės.

Į visus tuos naujų valstybių prievartinio sudarymo atsitikimus tarptautinė teisė, prieš labai įsigalėjusią nuomonę, toli gražu nežiūri lygiomis. Tarptautinės teisės normos tiek tereguliuoja tuos reiškinius, kiek šių dienų tarptautinė teisė reguliuoja karą ir jo vaisius. Iki šiol Tarptautinės Sąjungos konstitucija pripažindavo atskirų valstybių teisę kariauti, kad ir kontroliuodama diplomatiniu keliu karo rezultatus. Apribojant karo teisę bendrai, turi būti nepripažįstamas ir teisėtumas tokių prievartinių formų naujoms valstybėms atsirasti ar sudaryti.

Jau XIX amžiuje kiekvienas prievartinis naujų valstybių atsiradimas sukeldavo diplomatinį svarstymą ir Tarptautinės Sąjungos (t. y. jos vadovaujančios dalies) sprendimą dėl naujos susidariusios dalykų būklės.

Vidurinės ir Pietinės Amerikos susidarymas (1810 — 1825) sukėlė Šventosios Sąjungos iširimą, ir dėl tos priežasties galėjo iškilti Monro doktrina. Graikija buvo pripažinta valstybe (Prancūzijos, Anglijos ir Rusijos) Londono 1830 metų protokolu. Belgijos atsiskyrimas nuo Niderlandų įvyko Londono 1830 metų Konferencijoje. Rumunija ir Serbija buvo pripažintos priklausomomis valstybėmis Paryžiaus 1856 metų Kongresu. Berlyno 1878 metų Kongresas pripažino jų ir Juodkalnio nepriklausomumą, o taip pat ir valstybinį Bulgarijos egzistavimą.

Istorijos atžvilgiu tegali šiandien rūpėti kitos naujų valstybių susidarymo (ir pripažinimo) formos.

Kartais valstybės atsirasdavo spontaniškai įkurdinant naujakūrius laisvoje, jokio Tarptautinės Sąjungos nario neužimtoje, teritorijoje.

Šitaip yra atsiradusi negrų Liberijos valstybė, įkurdinant paliuosuotus Amerikos negrus Afrikos pajūryje 1821 metais, kuri buvo pripažinta 1847 metais; šitaip yra atsiradęs Transvaalis, įsikrausčius tenai Pietų-Afrikos burams 1837 metais.

Dabar laisvų teritorijų žemėje nebėra, ir šitokie naujų valstybių atsiradimai šiandien istoriškais atsiminimais teeina.

Istoriškais, kad ir labai nesenais dar atsiminimais pasidarė taip pat ir tarptautinis pripažinimas valstybių, kurios seniai buvo egzistavusios iki savo pripažinimo. Tas yra bendrai susieta su Europos krikščionių valstybių Tarptautinės Sąjungos augimu, kuri pamažėli virsta universaline visos žmonijos sąjunga. Šitaip į Tarptautinį Bendravimą buvo priimti Turkija, Japonija, Kinai, Persija, Siamas, Abesinija, Afganistanas.

Šita pripažinimo forma taip pat nustojo savo praktiškos reikšmės, pirmiausia, dėl kolonialinio visų nekultūringų pasaulio kraštų padalijimo tarp kultūringų valstybių, o antra, todėl, kad visos savarankiškos ne Europos kultūrų valstybės yra įstojusios į Tarptautinę Sąjungą.

Vadinasi, mes manome, kad valstybės atsiradimas ir jos pripažinimas (tarptautiniu - teisiniu atžvilgiu sutampą reiškiniai) yra tarptautinės teisės normų reguliuojami aktai. Visokia tolesnė Tarptautinės Sąjungos federacinės santvarkos konsolidacija turi padėti išdirbti vis tikslesnes ir detalesnes šios srities normas. Galima pasakyti, kad tai yra net centralinė tikros tarptautinės konstitucijos problema — juridiškai sureguliuoti naujų Tarptautinės Sąjungos narių atsiradimą, o tas dalykas faktinai tesireiškia tarptautiniu - teisiniu teritorialinių pakeitimų reguliavimu, liečiančiu egzistuojančias jau valstybes. Tai nėra „faktinų" santykių sritis, bet teisės sritis.

Visiškai nevykusiai rodoma dažnai į naujos valstybės atsiradimo analogiją su gyvo žmogaus — teisės subjekto gimimu, nes tasai gimimas, vadinasi, žmogaus atsiradimas tėra grynas gamtos aktas, kurio teisės veikimas nesiliečia, ir su kuriuo teisė *post factum* tesiskaito. Valstybė nėra gyva būtybė, ji tėra gyvų būtybių junginys, tiktai jų bendro gyvenimo forma. O junginių susidarymas ar atsiradimas, naujų formų atsiradimas yra kaip tik tas dalykas, kuris labiausiai rūpi teisei.

d) Pripažinimo rūšys.

Kadangi pripažinimas įveda naują valstybę, kaip visateisį dalyvį į Tarptautinę Sąjungą, tai toksai pripažinimas tegali būti tiktai pačios Tarptautinės Sąjungos suteiktas.

Valstybės pripažinimo yra įvairios formos: pripažinimas gali būti arba aiškiai išreikštas diplomatinėje notoje arba tarptautinėje sutartyje; pripažinimas gali būti suteiktas konkliudentinių veiksmų keliu, pav., pradėjus su politine grupe diplomatinius santykius, sudarius su ja sutartį ir t.t.

Tarptautinė Sąjunga, veikia kaip vienetas arba 1) per atskiras valstybes, kurios savo rėžtu veikia eidamos preliminariniu diplomatiniu sutarimu, arba 2) kolektyviniu kongresų ir konferencijų aktu ir 3) priimdama valstybes į Tautų Sąjungos narius.

Nepakankamas Tarptautinės Sąjungos konsolidavimas reiškiasi tuo, kad valstybės pripažinimas teikiamas yra dažnai sporadiškai atskirų Tarptautinės Sąjungos narių. Naujo nario priėmimas į Tarptautinę Sąjungą turi liesti ir rūpėti visai Tarptautinei Sąjungai, o nario priėmimas, vienos valstybės atliktas, negali turėti privalomos galios visai Tarptautinei Sąjungai. Jeigu toksai pripažinimas yra atskiros valstybės laisvai teikiamas, pačios tos valstybės nuožiūra, tai jis dar neturi tarptautinės teisės galios. Jis nekonstruoja dar naujos valstybės. Paprastai toksai pripažinimas su savo tarptautiniais - teisiniais padariniais, kada jis yra teikiamas invidualiniais atskirų valstybių pareiškimais, tėra Tarptautinės Sąjungos Diplomatinės Organizacijos sprendimo rezultatas (šitoksai pripažinimas praktikoje beveik nebevartojamas). Toks pripažinimas teikiamas vadovaujančių ir labiausiai suinteresuotų valstybių, pirma pasikeitus diplomatinėmis nuomonėmis. Tokiais atvejais tos atskiros valstybės veikia kaip tarptautinės valdžios organai tomis neapibrėžtomis formomis, kuriomis pasižymi apskritai Diplomatinė Žmonijos Organizacija. Kitų valstybių tylėjimas ir susilaikymas ir net suinteresuotų valstybių protestas neatima tokio pripažinimo aktui jo tarptautinės-teisinės galios, jeigu pripažįstančiųjų valstybių reikšmė yra tokia, jog Diplomatinės Organizacijos atžvilgiu jos gali būti laikomos valstybėmis, veikiančiomis Tarptautinės Sąjungos vardu.

Toksai sporadiškas, atskirų valstybių teikiamas, pripažinimas turi eilę neigiamybių: 1) dažnai neaišku yra, kiek kai-kurių

valstybių duotasis pripažinimas tikrai reiškia Tarptautinės Sąjungos nuomonę, nes gali atsitikti, kad vieniems iš vadovaujančių Tarptautinės Sąjungos narių pripažinus naują valstybę, kiti nepripažįsta jos, ir iš čia susidaro neapibrėžta tarptautinė-teisinė tokių pusiau pripažintų valstybių būklė; 2) kadangi naujų valstybių atsiradimas dažnai yra susijęs su kitos valstybės teisių ir interesų peržengimu (pav., naujai valstybei prievartos keliu atsiskyrus nuo pirma egzistavusios), tai pripažinimas yra svarbus politinis aktas, kuris per greit įvykdytas — yra priešiškas aktas senosios valstybės atžvilgiu, o per vėlai įvykdytas — yra neteisingas ir priešiškas aktas naujai susidarančios valstybės atžvilgiu.

Pripažinimo forma, kuri labiau patenkina tarptautinės teisės reikalavimus, yra valstybių pripažinimas einant diplomatinių konferencijų ir kongresų kolektyviniu sprendimu. Daugumas naujų valstybių XIX—XX amžiais buvo pripažintos kaip tik šia forma (Balkanų valstybės, Belgija, Lenkija, Čekoslovakija).

Kartais naujų Tarptautinio Bendravimo narių pripažinimas, teikiamas tam tikroms valstybėms, gali būti palieptas. Tokie yra visi karo priversti ir taikos traktatų nustatyti pripažinimai. Toksai buvo privalomas naujų valstybių pripažinimas, kuris buvo 1919 metų Versalės sutarties uždėtas Vokietijai.

Toks kolektyvinis pripažinimas turi tikrai konstitutyvinio pobūdžio. Jis gali sukurti naują valstybę, t. y. naują konstitucinės teisės subjektą, net ir nėsant viso reikalingo materialinio substrato, t. y. ir neegzistavus pirma „faktinai" valstybei.

Ypač įsidėmėtinu pavyzdžiu šioj srityj gali eiti pripažinimas, kuris buvo suteiktas pirma įvairių valstybių, o paskui ir Berlyno 1885 metų konferencijos (14 valstybių) „nepriklausomajai Kongo valstybei", sudaryta 1884 metais „Tarptautinės Kongo asociacijos", valdomos Belgų karaliaus Leopoldo II. Jau tais pačiais metais monarchinis Kongo valdymas buvo pakeistas „asmens unija" su Belgija, o vėliau Leopoldo II „testamentu", kuris buvo 1908 metais Belgų įstatymu patvirtintas, Kongo virto Belgų kolonija.

Tam tikra kolektyvinio valstybės pripažinimo forma yra naujo nario priėmimas į Tautų Sąjungą.

Šio priėmimo sąlygos yra Tautų Sąjungos Įstatų 1 straipsnio 2 paragrafo nustatytos. Tasai paragrafas štai kaip skamba: „Kiekviena savarankiškai valdoma (autonominė) valstybė, dominija ar kolonija... gali tapti Sąjungos nariu, sutinkant ⅔ susirinkimo, jeigu ji teikia pa-

kankamų garantijų tikro savo pasiryžimo tesėti tarptautinius savo pasižadėjimus ir kad ji priima Sąjungos nustatymus, kuris liečia josios karo, jūros ir oro apsiginklavimo pajėgas".

Šis nutarimas yra be galo svarbus tolesnei Pasaulinės Konfederacijos plėtotei.

Aiškus dalykas, kad Tautų Sąjunga dar negali būti laikoma Pasauline Tarptautine Sąjunga, kol joje dar nedalyvauja tokie svarbūs Tarptautinės Sąjungos nariai, kaip Jungtinės Valstybės ir Rusija; todėl principialūs Tautų Sąjungos sprendimai nesuvaržo valios kitų valstybių, esančių už Sąjungos. Tačiau Tautų Sąjunga yra neginčijamai vadovaujanti Tarptautinės Sąjungos dalis, ir jos pripažintoji nauja valstybė tikrai pasidaro tarptautinės teisės subjektu. Nesutinkančios valstybės gali, žinoma, neduoti savo individualinio pripažinimo, bet toksai nepripažinimas neturės įtakos naujos valstybės, kaipo teisės subjekto, būklei; tas nepripažinimas tokios teturės reikšmės, iš kurios tegalima spręsti, jog atsisakančioji valstybė nenori pradėti su nauja valstybe diplomatinių santykių, o toksai atsisakymas bendrai turi būti sprendžiamas tarptautinės teisės normomis, kurios tvarko Tarptautinės Sąjungos narių santykių pertraukimą.

e) Pripažinimas *de facto* ir *de jure*.

Kadangi nėsama dar apibrėžtų objektyvinių pažymių, kurie *eo ipso* teiktų politinei grupei konstitucinės tarptautinės teisės subjecto savumus, ir kadangi šitais atvejais kartais reikalaujamas sunkiai nustatomų faktų įvertinimas, tai tokioms politinių grupių pereinamosioms būklėms, negalint nieko tikrai iš anksto pasakyti apie tolesnį tų grupių likimą, paskutiniu laiku buvo išdirbta tam tikra laikino preliminarinio pripažinimo forma *de facto*. Tokiu atveju dar nenusprendžiamas galutinis sprendimas.

Taip antai, skeldėjant Rusų Imperijai buvo pripažintos *de facto* Pabaltijo valstybės, Gruzija, Armenija ir Azerbeidžanas. Tebesikonsoliduojant dalykų būklei buvusios Rusijos ribose, pripažintosios *de facto* Estija, Latvija ir Lietuva virto galutinai pripažintomis *de jure;* tuo tarpu Užkaukazio valstybių pripažinimas *de facto* labai greit nustojo savo reikšmės, nes tos laikinos valstybės įėjo į Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjungą.

Tiktai pripažinimas *de jure* tėra tikras pripažinimas tarptautinės teisės sistemoje.

Šitaip teisingiausiai yra sprendžiamas gana keblus valstybių pripažinimo termino dalykas. Per skubus pripažinimas kartais

būdavo sutinkamas kaip neleista tarptautinės teisės normomis intervencija ir sukeldavo karo konfliktą su tokia per greit pripažįstančia valstybe.

Taip antai, per greitas Prancūzijos pripažinimas, suteiktas Jungtinėms Valstybėms 1778 metais sukėlė karo konfliktą tarp Prancūzijos ir Anglijos.

f) Sąlyginių pripažinimų reikšmė.

Ypatingos reikšmės pripažįstant valstybę turi uždėjimas jai tam tikrų tarptautinių pasižadėjimų, kurių priėmimas yra būtina paties pripažinimo sąlyga. Tačiau vargu bau šitam pasižadėjimų uždėjimui galima taikyti rezoliutyvinės sąlygos sąvoka. Nauja valstybė, kuri ilgainiui neištesi prisiimtųjų pasižadėjimų, nenustoja Tarptautinės Sąjungos nario savumų; tai tėra Tarptautinės Sąjungos nario neištesėjimas savų tarptautinių pasižadėjimų, ir nauja valstybė tėra paprastai atsakinga už pasižadėjimų neištesėjimą tarptautinės teisės normomis.

Balkanų valstybėms, sudarytoms 1878 metais ir naujoms Europos valstybėms, sudarytoms 1919 metais, buvo uždėti pasižadėjimai, kuriais jos turi saugoti tikybines savo piliečių teises ir kuriais jos turi pripažinti tam tikras teises savo nacionalinėms mažumoms. Tai yra, žinoma, — ne rezoliutyvinės pripažinimo sąlygos, o tiktai tarptautiniai pasižadėjimai, kurie buvo uždėti pripažįstamosioms valstybėms.

Tačiau pripažinimas gali būti duotas suspensyvine sąlyga, pav., preliminariniame Vokietijos ir Latvijos sutarime dėl santykių atnaujinimo 1920. VII. 15, to sutarimo 2-me straipsnyje: „Deutschland erklärt sich bereit, Lettland auch de jure anzuerkennen, sobald eine der im Friedensvertrage von Versailles genannten allierten Hauptmächte die Anerkennung ausgesprochen hat".

Kadangi yra nustatyta, jog valstybės pripažinimas teturi tarptautinių-teisinių išdavinių tiktai tada, kada jis yra Tarptautinės Sąjungos kolektyvinės valios aktas, ir kadangi individualinis, atskiros valstybės duotas pripažinimas tiktai tada teturi juridinės galios, kada ši valstybė veikdama reiškia tą bendrą kolektyvinę valią, tai suprantama, jog pripažinimas, kartais duotas, tada tegali būti atšauktas, jeigu tai yra buvęs privatus atskiros valstybės aktas.

Šitaip reikia suprasti Prancūzijos 1918 m. atšaukimas pripažinimo *de facto*, kurį ji buvo savo laiku davusi Suomijai ir vėl grąžinusi 1919 metais.

Tikrojo tarptautinio-teisinio pripažinimo atšaukimas tėra įmanomas tiktai tada, kada nustoja egzistavusi valstybė.

g) Valstybių egzistavimo nustojimas.

Valstybės egzistavimo nustojimas šiandien nesudaro tarptautinės teisės savaimingos problemos. Kadangi Pasaulinė Sąjunga apima dabar visą žmoniją, tai išeiti iš jos nebegalima; galima tėra perskirstyti teritorialinės sienos Sąjungos ribose; egzistuojanti valstybė gali išnykti: arba susiskaldžiusi į naujas valstybes arba sujungta (fusion) ar inkorporuota į kitą valstybę. Tiek pirmaip, tiek ir antraip įvykus, tai tėra tiktai įvairūs būdai valstybei atsirasti ir pripažinti. Abu to paties reiškinio dalykai yra svarstomi kartu. Tam tikrų klausimų sukelia tiktai buvusios ir naujųjų valstybių teisių bei pareigų perleidimas ir prisiėmimas (apie tai bus toliau, p. 185—203).

§ 6. Pasaulinės Sąjungos sudėtis.

Kalbant apie šių dienų Tarptautinę Sąjungą ir apie sudedančias ją atskiras valstybes, negalima operuoti abstraktiška valstybių lygybės sąvoka. Valstybės yra nelygios savo jėgomis, ir jų įtaka Tarptautinei Valdžiai susidaryti taip pat yra įvairi. Dėl tam tikros partikuliarinės tarptautinės teisės raidos įvairi yra taip pat ir tarptautinė-teisinė kiekvienos valstybės būklė bendroje Tarptautinėje Sąjungoje. Tai yra sudėtinga ir labai paini politinė sistema, kuri tikrai suprasti tegalima istoriniame geografiniame aspekte. Todėl čia reikia duoti trumpa Tarptautinės Sąjungos sudėties ir atskirų valstybių tarptautinių-teisinių ypatybių apžvalga.

Šiandien Tarptautinė Sąjunga yra Pasaulinė Sąjunga. Nuo savo atsiradimo laiko (naujausių laikų pradžioje) Tarptautinė Sąjunga nuolat tebeauga ir tebekinta.

Vestfalijos taikos epochoje Tarptautinė Sąjunga teturėjo apėmusi Vakarų Europos valstybes: Angliją, Prancūziją, Ispaniją, Niderlandus, Portugaliją, Švediją, Šveicariją, daugelį vokiečių valstybių, daugelį italų valstybių, Popiežiaus sritį, Austriją ir Lenkiją. Europoje toje Sąjungoje nedalyvavo Rusija ir Turkija. Kiti kontinentai, kiek juose nėra dar buvę Europos kolonialinių sričių, taip pat nedalyvavo Tarptautiniame Bendravime. XVII amžiuje, ir galutinai — Petrui Didžiajam viešpataujant, į Tarptautinę Sąjungą įstojo taip pat ir Rusija.

XVIII amžiaus gale išstojo žlugusi Lenkija, bet tuo pat laiku Šiaurės-Amerikos žemyne atsirado naujas savarankiškas Tarptautinės Sąjungos narys — Jungtinės Valstybės. Per pirmuosius du XIX amžiaus dešimtmečius susidarė nepriklausomos Centralinės — ir Pietų - Amerikos valstybės. 1830 metais buvo pripažintos Belgija ir Graikija. 1847 metais buvo sudaryta nepriklausoma negrų Liberijos valstybė. 1856 metais Paryžiaus Kongrese įvyko Turkijos priėmimas į Tarptautinį „koncertą". Iš Otomanų Imperijos sudėties atsirado Rumunija, Serbija ir Juodkalnis. 1859—60 metais įvyko Italijos susivienijimas į vieną valstybę. 1870 metais Popiežiaus sritis nustojo buvusi Tarptautinės Sąjungos nariu. 1866 ir 1871 metais įvyko Vokietijos susivienijimas. Nuo XIX amžiaus vidurio į tarptautinę praktiką buvo įtraukti Kinai ir Japonija; nuo XIX amžiaus galo jie — savarankiški Tarptautinės Sąjungos nariai. Persija ir Siamas taip pat įstojo į Tarptautinį Bendravimą. 1878 metais atsirado Bulgarija. 1905 metais Norvegija atsiskyrė nuo Švedijos ir pasidarė savarankiška valstybė. 1913 metų pasiuntinių konferencijos nutarimu Londone buvo paskelbta nepriklausoma Albanijos valstybė. Po Pasaulinio Karo išstojo Juodkalnija, bet atsirado naujos valstybės: Lenkija, Suomija, Estija, Latvija, Lietuva, Čekoslovakija, Vengrija. Atsisakius 1922 metais Anglijai nuo protektorato Egiptui, jis pasidarė pusiau nepriklausoma valstybė. Britų Imperijos santvarka yra žymiai pakitėjusi, ir joje susidarė 6 nauji Tarptautinės Sąjungos nariai — autonominiai dominionai. Abisinija 1923 metais yra priimta į Tautų Sąjungą. Afganistanas ir Arabų valstybė pamažėli įstoja į Tarptautinį Bendravimą. Tarptautinė Sąjunga pasidarė pasaulinė.

Pasaulinė Sąjunga šiandien susidaro iš 70 valstybių. Kaikurių iš jų tarptautinė būklė labai abejojama. E u r o p o j e yra 28 valstybės: Didžioji Britanija, Airija, Prancūzija, Belgija, Liuksemburgas, Ispanija, Portugalija, Italija, Vokietija, Austrija, Šveicarija, Niderlandai, Danija, Norvegija, Švedija, Suomija, Čekoslovakija, Vengrija, Pietų Slavija, Albanija, Graikija, Bulgarija, Rumunija, Lenkija, Lietuva, Latvija, Estija ir Rusija. Be to yra 8 ypatingos tarptautinės būklės sritys: Monako, Andora, San-Marino, Vatikanas, Saarų sritis, Lichtenšteinas, Islandija ir Dancigas.

Amerikoje yra 22 valstybės: Kanada, Jungtinės Valstybės, Meksika, Kuba, Haiti, Dominikonų Respublika, Gvatemala, Honduras, Salvador, Nikaragua, Kostarika, Panama, Kolumbija, Venecuela, Ekuador, Peru, Čili, Bolivija, Paragvaj, Argentina, Urugvaj, Brazilija. Ypatinga yra New-Foundland'o būklė.

Azijoje yra 14 valstybių: Turkija, Hedžas-Nedžad, Iemen, Oman, Persija, Afganistanas, Indija, Nepalas, Tibetas, Siamas, Kinija, Mongolija, Tuvos respublika, Japonija. Iš jų abejojama yra tarptautinė būklė Omano, Nepalo, Tibeto, Mongolijos ir Tuvos Respublikos. Be to yra 4 mandatinės šalys: Sirija, Palestina, Transjordanija ir Irakas.

Ramiajame Okeane — 2 valstybės: Australija ir Naujoji Zelandija.

Afrikoje — 4 valstybės: Pietų-Afrikos Sąjunga, Liberija, Abesinija ir Egiptas[1].

Trečias skyrius.

Konstitucinės valstybių teisės.

Valstybių pagrindinių teisių problema.

J. B. Moore, I. p. 60 — 71, 248 — 254.

Jellinek. System der subjektiven öffentlichen Rechte. 2 Aufl. 1905. (316 p.) Pillet. Les droits fondamentaux des Etats. 1889 (RGDI V. 5 et 6). Cavaglieri. I diritti fondamentali degli Stati nella Società Internazionale. 1906. Fauchille, Traité de droit intern. I, 1 (1922) p. 395 — 502. I. Ralston. The law and procedure of internat. tribunals. 2 ed. 1926 p. 293 — 325 (attributs and limitations of sovereignty). H. Lüttger. Die Lehre von den Grundrechten und Grundpflichten der Staaten im Völkerrecht (ZÖR. 1927 B. VI, 2).

Valstybės, būdamos teisės subjektai, turi tarptautiniame bendravime eilę subjektyvinių teisių. Kai-kurios iš tų teisių atsiranda iš atskirų valstybių savitarpio sutarimų, kurie uždeda joms savitarpiškų teisių ir pareigų; tai yra — sutartinės valstybių teisės. Bet kai-kurios subjektyvinės valstybių teisės atsiranda iš objektyvinės tarptautinės tvarkos, iš Tarptautinės Sąjungos konstitucijos, ir yra tarptautinės santvarkos pagrindas. Kadangi tai yra žmonijos vieningos konfederacijos narių teisės, aprūpi-

[1] Apie kiekvieno iš tų Pasaulinės Sąjungos narių atskirą tarptautinę būklę žiūr. knygos gale, priedėlyje.

nančios jiems jų valstybinę būklę, tai jos galima pavadinti „rezervuotomis“ arba konstitucinėmis valstybių teisėmis: jų turi kiekvienas tarptautinės teisės subjektas tiktai todėl, kad jisai priklauso prie Tarptautinės Žmonijos Konfederacijos.

Šios rezervuotos konstitucinės tarptautinės valstybių teisės dažnai gauna valstybių „pagrindinių teisių“ vardą. Šiuo terminu galima būtų naudotis kaip sutartuoju terminu, jeigu jis nebūtų susijęs su vaizdavimu apie „prigimtines“ valstybių teises ir nebūtų tuo būdu surištas su sena prigimtinės teisės teorija.

Prigimtinės teisės doktrina išeidavo iš idejos, pagal kurią yra egzistavusios kažkokios pirmykštės, prigimtinės teisės, kurios priklauso žmogui, iki tasai žmogus įstoja į politinę visuomenę, kurias jis pasilaiko įstodamas į tą visuomenę, ir kurios todėl yra nenusavinamosios žmogaus teisės. Einant tais pagrindais buvo skelbiamos „nenusavinamųjų žmogaus ir piliečio teisių deklaracijos“.

Iš analogijos su šituo dalyku dažnai sako egzistuojant tokias teises ir valstybėms, jų savitarpio bendravime[1].

Jeigu ši prigimtinių teisių doktrina yra šiandien atmesta — ir visai teisingai — net atskiro žmogaus atžvilgiu, tai juo labiau ji turi būti atmesta valstybių atžvilgiu. Pagrindinių piliečio teisių paskelbimas galėjo būti politiškai pateisintas, nes tasai paskelbimas buvo taikomas prieš visagališkumą absoliutinės valstybės, įryjančios visai atskiro žmogaus asmenybę ir nepripažįstančios jam jokios neliečiamosios laisvės sferos. Tarptautiniame bendravime dalykas vyksta visai kitaip. Tarptautinė teisė, kaip Pasaulinės Sąjungos teisė, yra priversta čia kovoti su tarpvalstybine anarchija, su kiekvienos atskiros valstybės pretenzija į neribotąją veikimo laisvę ir į teisę pačiai nustatyti savo kompetencijos sienas. Politišku atžvilgiu čia būtų tikslingiau rūpintis tuo, kad būtų nustatytos pagrindinės Pasaulinės Sąjungos teisės pritaikant jas valstybėms, o ne atvirkščiai.

Tarptautinė teisė remiasi ne prigimtinėmis pirmykštėmis valstybių teisėmis ir ne kiekvienos valstybės sutikimu, bet nor-

[1] Kartais net bandoma išdirbti tokias „valstybių pagrindinių teisių deklaracijas“. Plg., pav., „Déclaration des droits et devoirs des nations“, adoptée par l'Institut Américain de droit international 6. I. 1916 ir „Declaration“, adoptée par l'Union juridique International 11. XI. 1919. Jų tekstą žiūr. Fauchille, I. 1 p. 399 — 402.

momis, kurios yra dominuojančios Pasaulinės Sąjungos dalies pripažintos privalomomis. Atskirų valstybių teisės ir pareigos gali, žinoma, rastis atskirų valstybių valia, jų sutartyse išreikštąja, bet tasai subjektyvinių teisių atsiradimas galimas tėra tiktai ribose bendros legalios sistemos, kuri yra Pasaulinės Sąjungos pripažinta kaip privalomoji sistema.

Teisių, rezervuotų kiekvienai valstybei einant bendra Pasaulinės Sąjungos konstitucija, reikia skirti dvi grupės:

1) Vidujinės išimtinės valstybinės kompetencijos sritis (vadinamoji *domestic jurisdiction* Anglijos — Amerikos autorių), kurios ribose kiekviena valstybė turi teisę autonomiškai ir nepareinamai veikti (tai yra vadinamasis valstybės *status libertatis).*

2) Valstybės teisė išorėje dalyvauti sudarant bendrą tarptautinę valdžią, tai yra, taip sakant, valstybės *status civitatis.* (Apie tai bus kalbama tarptautinės valdžios organizacijos skyriuje).

Valstybė, kaip Tarptautinės Sąjungos narys, savo vidujiniame gyvenime turi vieną pagrindinę teisę: laisvės teisę, ne absoliutinės, bet tarptautinės teisės ribose esančios laisvės teisę. Ši bendra laisvės teisė (nepriklausomumas) gali reikštis įvairiomis formomis ir linkmėmis. Kadangi pati valstybė susidaro iš trijų pagrindinių elementų — valdžios, teritorijos ir tautos, — tai ir valstybinis nepriklausomumas reiškiamas: 1) valstybinės valdžios autonomingumu, 2) vyriausiu savo teritorijos disponavimu ir 3) viešpatavimu savo piliečiams, net jei jie yra už valstybės ribų, ir svetimšaliams, jei jie yra jos teritorijoj.

Šiose ribose valstybė gali vykdyti savo laisvą veikimą. Visos valstybės teisės gali būti reiškiamos viena valstybinės laisvės teise. O valstybinė laisvė yra ne kas kita, kaip tarptautinės teisės suteikta valstybei laisvos nuožiūros sfera, arba kitaip formuluojant: nei viena valstybė negali reikalauti ko-nors iš kitos valstybės ir teisėtai priversti ją ką atlikti, kaip tiktai tarptautinės teisinės normos pagrindais.

L a i s v o j o valstybių veikimo turinys turi reikšmės valstybinei teisei, o tarptautinė teisė teliečia šio veikimo apribojimą valstybių savitarpio santykių atžvilgiu.

Ši nepriklausomumo teisė, ši išimtinės vidujinės kompetencijos teisė, tačiau, taip pat negali būti kvalifikuojama kaip

p a g r i n d i n ė teisė, be kurios valstybė negali egzistuoti. Faktinai Pasaulinėje Sąjungoje yra valstybių, tikrai laikomų konstitucinės tarptautinės teisės subjektais (San-Domingo, Haiti, Kuba, Nikaragua), kurios yra žymiai priklausomos nuo kitų valstybių.

Tasai faktas, kad egzistuoja „priklausomų valstybių", įrodo, kad net „nepriklausomumas" nėra reikalingoji pagrindinė valstybės teisė, kad net ir tasai nepriklausomumas gali būti tarptautinės teisės pašalintas. „Prigimtinių", pagrindinių valstybių teisių nėsama, tarptautiniu-teisiniu atžvilgiu.

Prie „pagrindinių" valstybės teisių dažnai klaidingai priskiriamos kaip pagrindinės — savisaugos teisė (droit de conservation) ir lygybės teisė.

Vadinamoji s a v i s a u g o s t e i s ė yra ne tam tikra valstybės teisė, o tiktai valstybės veikimo laisvės teisė tos valstybės išimtinės kompetencijos ribose. Bet jeigu tąja savisaugos teise suprantama yra teisė peržengti kitų valstybių teises savisaugos vardu, tai tokios teisės nėsama, o tėra tiktai pripažįstamas būtino reikalingumo buvimas (apie tai tarptautinės baudžiamosios teisės skyriuje).

Kai valstybių l y g y b ė s t e i s ę, tai jeigu tąja teise yra suprantama ne bendra norma, kuria kiekviena valstybė yra konstitucinės teisės subjektas, o tikroji politinė lygybė vidujinės ir išorinės kompetencijos ribose, tai tokios teisės faktinai nėsama valstybių tarpe, nei vidujinėje jų kompetencijoje (todėl, kad yra visateisių valstybių ir valstybių su įvairiais „suvereniteto" apribojimais), nei išoriniuose jų santykiuose (todėl, kad yra didžiųjų ir mažųjų valstybių).

A. Vyriausybinės valdžios autonomingumas.

Bendras konstitucinės tarptautinės valdžios principas yra tas, kad valstybei yra pripažįstamas vyriausybinės valdžios veikimas, laisvas visų sričių veikimas, visiška politinės organizacijos ir visų valstybinės valdžios funkcijų laisvė, kiek toji laisvė neliečia kitų valstybių teisinės sferos ir, vadinasi, nėra tos sferos apribojama.

§ 1. Valdymo forma.

Kiekviena tauta turi teisę laisvai, niekieno neleidžiama arba pripažįstama, darytis tokią valstybinę santvarką, kuri jai rodosi geriausia, ir turi teisę reikalauti iš kitų valstybių taikyti jai tarptautinės teisės normas nepareinant nuo to, kuri yra jos konstitucija. Kiekvienas politinės santvarkos pakeitimas turi būti laikomas vien tik kaip vidaus valstybinis faktas, nekeičiąs val-

stybės tarptautinės būklės. Vidujiniai politiniai pakeitimai neliečia valstybės juridinės asmenybės tapatybės ir jos tarptautinio teisinio nepriklausomumo.

Gali būti keičiami valstybės galvos ar dinastijos, nekintant pačiai valdymo formai, absoliutinė monarchija gali būti pakeista parlamentarine, monarchija — respublika, demokratinės formos — diktatūra. Visa tat yra vidujinis pačios valstybės dalykas.

Tokia yra bendra konstitucinės tarptautinės teisės norma.

Tačiau absoliutinio politinio autonomingumo teisė, t. y. valstybės teisė visiškai laisvai tvarkyti savo vidujinį politinį gyvenimą, praktikoje kartais yra žymiai apribojama.

Tokie politinės organizacijos laisvės apribojimai kartais uždedami valstybei tam tikromis sutartimis dėl jos politinės organizacijos garantavimo bendrai, arba dėl tam tikros jos sostui paveldėti tvarkos. Tokios sutartys duoda teisę valstybėms - garantams kištis į vidujinius garantuojamos valstybės reikalus.

Šitaip, eidamos Vestfalijos 1648 m. taika Prancūzija ir Švedija garantavo naują Vokietijos santvarką — 355 valstybių konfederaciją, kas davė joms progos nekartą kištis į Vokietijos reikalus; eidama Teseno 1779 m. taika tokiu garantu pasidarė ir Rusija. Taip pat Vienos 1815 m. aktas nustatė Vokiečių Sąjungos organizaciją; eidamos šiuo aktu Prancūzija ir Anglija protestavo 1851 m. prieš numanomąjį visų Austrų valstybių prijungimą prie Vokiečių Sąjungos. 1773 m. Lenkų konstitucija buvo Rusijos, Prūsijos ir Austrijos garantuota. 1713 m. eidamos de la Barrière sutartimi kelios valstybės garantavo protestantų sosto paveldėjimą Anglijoje. 1832 ir 1863 m. Anglijos, Rusijos ir Prancūzijos buvo garantuota sostui paveldėti tvarka Graikijoje. 1852 m. 5 didžiųjų valstybių garantuojama buvo nustatyta sostui paveldėti tvarka Danijoje. Čia reikia priskirti taip pat ir Antantos valstybių pasipriešinimas, dėl kurio neleista buvo atstatyti Habsburgų monarchiją Vengrijoje.

§ 2. Vyriausybių de facto tarptautinis pripažinimas.

Moore, I, 72—248; Scott. Cases... p. 57—73; Cobbett, I, 63 — 69. Férand-Giraud. De la reconnaissance de la qualité de belligérants dans les guerres civiles (RGDI, 1896 p. 277 — 291). C. Wiesse. Le droit international appliqué aux guerres civiles. Lausanne. 1898. A. Rougier. Les guerres civiles et droit des gens. 1903. Les récentes guerres civiles de la Colombie et de Venezuela (RGDI. 1904, p. 225 — 286). République de Panama (RGDI. 1904, p. 567 — 615). Sadorel. De la guerre civile en droit des gens. Reconnaissance de belligérance. 1905. Wheeler. Governments de facto (AIIL. 1911 p. 66 s.). Gandu. Essai sur la légitimité des gouvernements dans ses rapports avec les gouvernements de fait. 1913. Goebel. The recognition policy of the U. S. 1915. F. Sander. Das Faktum der Revolution und die Kontinuität der Rechtsordnung (ZÖR. 1919, v. 1, p. 132 — 164). Hershey. The recognition of the „de facto" governments (AIIL.

1920 p. 499 s., 1921 p. 59). Larnaude. Les gouvernements de fait (RGDI. 1921 p. 457 — 501). Rauschenberger. Die staatsrechtliche Bedeutung von Staatsreich und Revolution (ZÖR 1921, v. 2, p. 113—131). Mc. Nair. Juridical recognition of states and governments (BrYB. 1921-2, v. 2, p. 57 s.). Baty. So called „de facto" recognition (Yale Law Jour. 1921-2, v. 31, p. 469 s.). P. Costa. Règles à suivre pour la reconnaissance d'un gouvernement de fait (RGDI. 1922 p. 47—59). Ch. Visscher. Les gouvernements étrangers en justice. Reconnaissance internationale et immunité (RDILC. 1922, p. 149 — 171, 300 — 336). E. Dickinson. Ls gouvernements ou États nonreconnus en droit anglais et américain (RDIC. 1923, p. 145—178). Osmond K. Fraenkel. A digest of cases on international law relating to recognition of governments. 1925. Gemma. Les gouvernements de fait (ADI Rec. C. v. 4, 1925, p. 297—414). Anderson. El gobierno de facto (Rev. Der. Int. La Habanna. 1925). Spiropoulos. Nicht anerkannte Staaten und Regierungen vor dem Ständigen Internationalen Gerichtshof (RDISD. 1927, Nr. 1). W. Rauschenberger. The recognition policy of the U. S. (With special reference to Soviet Russia) N. Y. 1926. Duguit. Traité de droit constitutionel. 3 éd. 1 p. 658 — 678. Verdross. Die Verfassung der Völkerrechtsgemeinschaft, 1926 p. 126 — 151. Noel-Henry. Les gouvernements de fait devant le juge. 1927 (XXVII t. 260 p.) (Thèse. Paris). La doctrine américaine en matière de reconnaissance de gouvernements étrangers (RGDI. 1928 p. 203 — 267). Miceli. Il problemo del riconoscimento nel diritto internazionale (Riv. DI. 1927 p. 169 — 186). G. Scelle. Vilna et son territoire (RGDI. 1928 p. 765 —9). * I. Kunz. Die Anerkennung von Staaten und Regierungen im Volkerrecht. 1928 (VI. 218 p.). Žiūr. taip pat valstybių pripažinimo literatūrą, p. 131 — 132.

Valstybiniai politiniai pakeitimai yra grynai vidujinis valstybinis dalykas tiktai tol, kol jie vyksta taikingai veikiančios teisės normų ribose. Bet išėję už tų ribų, jie paliečia bendrą pasaulinę teisinę tvarką, ir Tarptautinė Sąjunga negali būti (ir nebūna) abejinga tam, kas įvyksta atskiros valstybės ribose.

Šis Tarptautinės Sąjungos įsikišimas į vidujinę politinę kovą yra įvykdomas tam tikrais tarptautiniais aktais, pripažįstančiais revoliucinę vyriausybę, vadinamąją paprastai vyriausybe *de facto*, ir tam tikrais pereinamaisiais laipsniais iki pripažįstant ją *de facto* — pripažinimas kariaujančiąja šalimi ir pripažinimas insurgentais (sukilėliais).

Vyriausybės *de facto* pripažinimas reikia skirti nuo naujai atsirandančios valstybės vyriausybės pripažinimo. Šiuo paskutiniu atveju tai yra ne kas kita, kaip pačios valstybės pripažinimas. Kada, iki pripažįstant, valstybė dar nėra buvusi, o tėra buvusi politinė grupė, pretenduojanti į valstybinę būseną, tada jos vyriausybės pripažinimas yra valstybinio pobūdžio pripažinimas vyriausybiniams tos grupės organams, kas yra lygu pačios valstybės pripažinimui. Apie tai buvo kalbama aukščiau.

Vyriausybė *de facto* yra vyriausybė, atsirandanti egzistuojančiose ir pripažintose jau pirma valstybėse, bet atsirandanti ne normaliai, teisingu konstituciniu keliu, o per revoliuciją arba apskritai sulaužant esamąją valstybės konstituciją. Ta naujoji vyriausybė, neteisėtai atsiradusi, pretenduoja ne tiktai į vyriausiojo valstybės organo būklę, bet ir į išorinio valstybės atstovavimo teisę. Tuo ji susiduria su tarptautinės teisės normomis, su jų veikimu, ir tada iškyla problema dėl tokios vyriausybės p r i p a ž i n i m o.

Tarptautiniam kurios-nors vyriausybės *de facto* pripažinimui ta naujoji vyriausybė turi atitikti šias sąlygas:

a) Reikia, kad naujoji vyriausybė, pretenduojanti į pripažinimą, būtų tikroji, o ne efemerinė vyriausybė. Reikalingas vadinamasis vyriausybinės valdžios e f e k t i n g u m a s.

b) Reikia, kad nauja politinė santvarka, sudaryta valstybės perversmo keliu, būtų s u d e r i n t a su Pasaulinės Sąjungos t e i s i n e t v a r k a.

c) Reikia, kad naujoji vyriausybė *de facto* p a t i p r i p a ž i n t ų sau privalomomis esamosios tarptautinės teisės n o r m a s.

Kiek vidujinis valstybinis faktas (revoliucinės vyriausybės atsiradimas) neliečia užvalstybinių santykių, jis yra laisvas nuo kitų valstybių nuožiūros. Bet jis gali paliesti ir Tarptautinės Sąjungos teises bei interesus. Tai atsitinka tada, kai revoliucinė vyriausybė paskelbia p r i n c i p u s, n e s u d e r i n t u s su e s a m ą j a P a s a u l i n ė s S ą j u n g o s t e i s i n e t v a r k a, arba kai ji atvirai pasisako nepripažįstanti tarptautinės teisės ir nenorinti pripažinti sudarytų pirma sutarčių, arba kada ji aktyviai kėsinasi sugriauti kitų valstybių politinę tvarką.

Ryškiausiu ir naujausiu pavyzdžiu šioje srityje gali eiti Rusijos S o v i e t ų v y r i a u s y b ė s pripažinimo problema. Sovietų vyriausybės atsisakymas nuo pirmesnių Rusijos pasižadėjimų ir jos tarptautinė propaganda norint sukelti visur komunistinį perversmą privertė kitas valstybes atsisakyti pripažinti šią naują vyriausybę *de facto*. Tiktai pamažėli ir ne visų dar valstybių Sovietų vyriausybė buvo pripažinta, t. y. buvo nustatyti su ja diplomatiniai santykiai; bet visateisiu Diplomatinės Pasaulio Organizacijos dalyviu Sovietų vyriausybė vis dar nėra pripažinta.

Pasaulinei Sąjungai, kurios federalinis pobūdis tebesikonsoliduoja, turės priklausyti dar griežtesnė šios Sąjungos narių kintančių v a l d o m ų j ų f o r m ų k o n t r o l ė dviem pa-

grindais: 1) reikia, kad visoje Sąjungoje viešpatautų vieninga teisinė ideja — vieningoje Sąjungoje negali būti prileista santvarka, kurios tikslas yra sugriauti teisines sistemas, prisiimtas kitų Pasaulinės Sąjungos narių; 2) konfederalinė konstitucija turi apsaugoti savo narius nuo uzurpatoriško valdžios pagrobimo.

Susidaro lyg legitimizmo idejų atgijimas. Legitimizmas negalima laikyti būtinai klaidinga ir istorijos atmesta ideja. Legitimizme yra ir sveikų pagrindų. Valstybėse, kuriose vyrauja vyriausybinių principų bendrumas, visiškai naturalus yra neigiamasis nusistatymas prievartiniam tų principų peržengimui, nors tie principai būtų peržengiami ir kitose valstybėse. Tas neigiamasis nusistatymas yra sukeliamas tiek dėl politinių įsitikinimų, tiek ir dėl tarptautinio solidarumo. Šitaip būdavo monarchinėse valstybėse dėl antimonarchinių revoliucinių perversmų, tai yra natūralu ir demokratinėse valstybėse dėl demokratinių principų peržengimo kitose valstybėse.

XIX amžiaus monarchinis legitimizmas buvo neigiamai nusistatęs (griebdamasis net intervencijos) prieš revoliucinius monarchinių principų peržengimus. XX amžiuje dygsta jau demokratinio legitimizmo diegai prieš revoliucinius, antidemokratinius perversmus. Tuo tarpu tas demokratinis legitimizmas dar nenustato antirevoliucinių intervencijų teisės. Viešai pripažinta jo priemonė tėra tiktai atsisakymas pripažinti vyriausybę *de facto*.

Politinio legitimizmo idejoms patvirtinti tarptautinėje teisėje trukdo didelis pagrindų įvairumas politinėje šių dienų pasaulio valstybių santvarkoje. Pasaulinis politinis niveliavimas neišvengiamai privers sudaryti konstitucines tarptautines normas, kuriomis kiekvienas prievartinis politinis perversmas kurioj-nors Pasaulinės Sąjungos dalyje turi būti šios Sąjungos vyriausybinės valdžios įvertintas.

Amerikos valstybių tarptautinėje praktikoje buvo bandoma sudaryti tarptautinį sutarimą dėl nepripažinimo valstybių, atsiradusių iš revoliucijos. Tai yra vadinamoji Tobaro doktrina.

Nekonstitucinių valstybių nepripažinimo mintis buvo išreikšta respublikos Ekuador užsienių reikalų ministerio Tobaro, jo laiške (1907. III. 15) Bolivijos konsului Briuselyje. Ta mintis šiaip buvo formuluota: „Amerikos respublikos, norėdamos palaikyti savo gerą vardą ir savo kreditą, turi kištis netiesioginiu keliu į vidujinius Amerikos Kontinento

respublikų nesutikimus. Tokia intervencija galėtų reikštis bent tuo, kad vyriausybė, atsiradusi iš revoliucijos prieš konstituciją, nebūtų pripažįstama *de facto*".

Penkių Centralinės Amerikos respublikų 1907. XII. 20 sutartimi sutariančios vyriausybės yra pareiškusios, kad jos „nepripažįsta jokios vyriausybės, kuri atsirastų kurioj-nors iš tų respublikų perversmo keliu arba per revoliuciją prieš pripažintąją vyriausybę, tol, kol tautos atstovybė, laisvai išrinkta, nereorganizuos šalies konstitucine forma" (str. 1).

Ta pačia linkme buvo nukreipta ir Amerikos prezidento Vilsono politika, todėl ta doktrina kartais yra vadinama Tobaro ir Vilsono doktrina.

Tų idėjų ribose yra nutarti kai-kurie Cannes 1922 m. tarptautinės konferencijos nutarimai. Pig. Fauchille, 1, 1 p. 607—8, 633—4.

1923 metais Vašingtone buvo Centralinės Amerikos valstybių konferencija, kurioj dalyvavo Jungtinės Valstybės. Toj konferencijoj buvo pasirašytas sutartis, kurioje (str. 2) buvo priimtas pasižadėjimas dėl nepripažinimo revoliucinių vyriausybių *de facto*.

Jeigu vyriausybė nėra pripažinta, ji neatstovauja tarptautiniuose santykiuose savo valstybei, ir juridiniu atžvilgiu tokiu atsitikimu iškyla tarptautinis — teisinis *vacuum*. Tokios vyriausybės aktai neturi būti laikomi valstybės aktais. Svetimų valstybių teismai neatsižvelgia į jos egzistavimo faktus. Bet jeigu tokia vyriausybė vis dėlto turi tikrąją valdžią savo valstybės ribose, tai šitokios būklės padariniai susidaro labai keblūs: teorišlkai valstybė lieka konstitucinės tarptautinės teisės subjektas, bet iš tikrųjų vyriausybė ją valdanti kitų valstybių nepripažįstama jos organu. Faktinai tokia valstybė nustoja buvusi konstitucinės tarptautinės teisės subjektas, nes teisės subjektas vykdyti išorėje tegali tiktai per savo organus, t. y. savo vyriausybės tarpininkaujamas. Susidaro būklė, kuri yra įprasta valstybei, kurioj tebeviešpatauja sąmyšis ir anarchija ir kuri neturi dar jokios efektingos vyriausybės.

Šių dienų tarptautinė teisė nežino normų ir priemonių prieš tokią beteisę valstybių būklę. Valstybėj, kurios vyriausybė nėra pripažinta *de facto*, susidaro juridinės blokados, teisinės izoliacijos būklė: ji laikinai išstoja iš Tarptautinio Bendravimo. Tačiau tas prieštarauja teisės idėjai. Kiekviena tokia valstybės būklė, dėl kurios, šiaip ar taip, kiti Tarptautinės Sąjungos nariai neduoda vyriausybei savo pripažinimo, negali būti kenčiama organizuotam teisiniam bendravime, ir dėl universalinės juridinių normų galios turi būti aktyviai Sąjungos panaikinta. Kaip kiekvienoj konfederacijoj, taip ir Pasaulinėj Sąjungoj teisėta ir

net reikalinga yra kolektyvinė Sąjungos intervencija, kilus juridinei anarchijai kuriose-nors Sąjungos dalyse.

Vidujinių sąmyšių ir pilietinių karų metu, esant dar neaiškioms ir pereinamosioms būklėms, buvo išdirbta tam tikra tarptautinio pripažinimo forma, būtent, p r i p a ž i n i m a s k a r i a u j a n č i ą j a š a l i m i *(belligérance)* ir net pripažinimas tiktai sukilėliais arba *insurgentais*. Tai tėra tiktai laiptas einant prie galimojo pripažinimo vyriausybe *de facto*.

Tokia pereinamoji būklė įvairiai paliečia tarptautinę teisinę tvarką: a) dėl karo įstatymų pritaikymo kovoje, b) dėl svetimų valstybių ir jų valdinių teisių apsaugojimo teritorijoj, kur vyksta pilietinis karas ir c) apskritai dėl atsakingumo už tarptautinius deliktus šioje teritorijoje.

Kada sukilusi šalis yra politiškai organizuota jėga, visiškai valstybinė, tada jai suteikiamas p r i p a ž i n i m a s k a r i a u j a n č i ą j a š a l i m i. Šitas pripažinimas leidžia pritaikyti jai tarptautines neitraliteto teises. Su pripažintąja kariaujančia šalimi gali būti nustatyti diplomatiniai santykiai, ir jos teritorijoj tada skiriamas konsulas (bet paprastai be vietos vyriausybės *exequatur'o)*. Toksai pripažinimas turi būti atsargus ir ne prieš laiką suteiktas. Tai tėra laikinas pripažinimas *de facto*, tiktai iki išaiškinus vidujinio karo rezultatus, ir politinė grupė, pripažinta kariaujančiąja, gali būti laikoma potencionaliniu konstitucinės tarptautinės teisės subjektu, jeigu ilgainiui ji bus pripažinta valstybe; iki to laiko ji tėra administracinės ir privatinės tarptautinės teisės subjektas.

Pereinamuoju laiptu iki pripažįstant *belligérance* dažnai eina tarptautinis p r i p a ž i n i m a s s u k i l ė l i a i s *(insurgency)*, tais atvejais, kada maištas įgauna f a k t i n o karo pobūdžio, negavęs dar t e i s ė t o karo pobūdžio. Toks pripažinimas gali būti suteiktas senosios vyriausybės, kovojančios su maištininkais, jei ji nori būti laisva nuo tarptautinio atsakingumo už maištininkų veiksmus; bet pripažinus maištininkus insurgentais, senoji valstybė turi traktuoti patekusius į nelaisvę maištininkus kaip karo belaisvius, o ne kaip maištininkus. Kada toksai pripažinimas yra suteiktas trečiųjų valstybių, tai jos turi laikyti neitraliteto įstatymus. Sukilėliai negali kratyti laivo arba sulaikyti jo arba daryti blokados; bet jie nelaikomi piratais. Jiems turi būti taikoma Ženevos 1864 m. konvencija.

§ 3. Valstybinės asmenybės nenutrūkstamumas.

Kiekvienas revoliucinis valstybės perversmas sutrikdo vidujinės valstybinės teisės nuoseklumą ir nenutrūkstamumą, tačiau tarptautinės teisės srityje jis nepanaikina tarptautinės teisės normų egzistavimo. Valstybės asmenybė, nors jos viduje įvyksta permainų, lieka ta pati, su tomis pat teisėmis ir su tomis pat pareigomis.

Valstybinių formų pakeitimai (kad ir revoliuciniai) nesudaro naujos juridinės asmenybės. Pirmesnės valstybės teisės ir pareigos lieka, taip pat kaip ir faktinos vyriausybės pasižadėjimai, kad ir laikini, įpareigodamos valstybę ir tolesniam laikui.

Nauja vyriausybė, kad ir kaip ji būtų atsiradusi, teisėtai ar revoliucijos keliu, negali atsisakyti nuo pasižadėjimų, kuriuos buvo prisiėmusi pirmesnė vyriausybė valstybės vardu. Todėl Sovietų vyriausybės atsisakymas mokėti caro vyriausybės skolas yra atviras tarptautinės teisės tvirtai nustatytos ir bendros normos peržengimas, nes pagal tą normą vyriausybiniai pakeitimai nepanaikina nenutrūkstamo valstybės juridinės asmenybės egzistavimo.

Iš daugelio tarptautinės praktikos atsitikimų galima nurodyti, pav., į brolių Dreifusų ginčą su Peru valstybe, kur anglų teismo nusprendimu buvo pripažinta Peru atsakomybė už santorius, kuriuos buvo padaręs laikinas diktatorius, įgijęs valdžią revoliucijos perversmo keliu ir netrukus greit numestas.

Dar, Amerikos laivo „Safir" 1867 m. atsitikimas, kur Amerikos Vyriausio Teismo nusprendimu buvo pripažinta, jog ieškinys prancūzų imperatoriaus Napoleono III vardu pereina, numetus tą imperatorių, prancūzų respublikai.

§ 4. Tarptautinė kontrolė valstybių susijungimui ir jų susiskaldymui.

Jeigu politiniai valstybės pakitimai pakeičia tarptautinę jos būklę, tai tie pakitimai normaliai išeina už išimtinės valstybių kompetencijos ribų ir, nors dažnai tylimai arba atvirai pripažįstami Pasaulinės Sąjungos, bet gali priversti tą Sąjungą įsikišti.

Taip gali išstoti valstybė iš federalinės sąjungos (pav., Švecijos ir Norvegijos unijos suskilimas 1905 metais) arba valstybė

gali įstoti į federalinę sąjungą (taip buvo pakeista konfederacija federaline Vokietijos valstybe 1871 metais). Priklausoma valstybė gali pasidaryti nepriklausoma (pav., Bulgarija 1903 metais). Visi tie atsitikimai yra reikalingi tarptautinio pritarimo, reiškiamo pripažinimu naujos vyriausybės (dažnai tuo pat pripažįstama ir nauja valstybė).

Kartais valstybei uždedamas tarptautinis pasižadėjimas nekeisti savo tarptautinės būklės. Taip, Versalės sutarties 80 straipsnis pripažįsta Austrijos nepriklausomybę nepakeičiama (inalienable), jei tiktai Tautų Sąjungos Taryba neduos tam savo sutikimo.

Radikaliai kintant tarptautinei valstybės būklei, — kada nepriklausoma valstybė patenka į kitos valstybės protektoratą, kada buvusi unitarinė valstybė virsta federaline valstybe arba valstybių konfederacija, arba kada, priešingai, konfederacija virsta federaline valstybe arba unitarine, — tada buvęs konstitucinės tarptautinės teisės subjektas nustoja egzistavęs, ir jo vietoje atsiranda keli nauji teisės subjektai arba jisai nyksta kitame teisės subjekte ar sudaro kartu su kitomis valstybėmis naują teisės subjektą.

Tokiu atveju iškyla tarptautinė problema dėl to subjekto tarptautinių teisinių santykių likvidavimo, dėl pirmesnio Pasaulinės Sąjungos nario teisių ir pareigų atitekimo naujam jos nariui ir dėl kai-kurių teisių bei pareigų panaikinimo. Tai yra vadinamoji valstybių s u k c e s i j a, apie kurią bus kalbama smulkiau sukcesijos atitenkant teritorijoms skyriuje.

Radikalinėje sukcesijoje reikia skirti visų pirmiausia sutartinės teisės ir pareigos, tiek politinio, tiek ir bendrai asmeninio pobūdžio, glaudžiai susijusios kaip tik su pirmesne tarptautine teisine išnykusios valstybės asmenybe. Pav., aliansai ir visokie sąjunginiai santykiai, garantijos sutartys, ekonominiai ir finansiniai pasižadėjimai, liečią kaip tik kalbamąją valstybę (prekybos sutartys, karo skolos, paskolos, subsidijos ir t. t.). Šitokios teisės ir pareigos einant taisykle panaikinamos, kai pirmesnė valstybė nustoja egzistavusi. Privatinio, specialinio ir ekonominio pobūdžio sutartinės teisės ir pareigos tebeegzistuoja, kol nuo jų atsisakys abi šalys (vadinasi, pirmesnės valstybės paveldėtojas arba trečioji valstybė).

Įsigytosios privačių asmenų teisės ir privatinės trečiųjų valstybių teisės, šiaip ar taip, turi būti ir naujosios valstybės pripažįstamos. Jeigu pirmesnė valstybė susiskaldo, tai jos paveldėtojams atitenka visiška atsakomybė už visus privatinius - skolinamuosius pasižadėjimus, kurie turi būti teisingai išdėstyti tarp tų paveldėtojų.

§ 5. Vidujinių pajėgų išplėtimo laisvė.

a) Politinė pusiausvyra.

Donnadieu. Essai sur la théorie de l'équilibre. 1900 (Duota plati šito klausimo bibliografija). Haeber. Die Idee des europäischen Gleichgewichts. 1907. Ch. Dupuis. Le principe d'équilibre et le concert européen. 1909. G. Hanotaux. La politique de l équilibre. 1912.

Savo autonomijos ribose kiekviena valstybė turi teisę plėsti savo pajėgas.

Ekonominės politikos srityje šių dienų tarptautinės teisės pripažįstama bendra norma, kad toji politika tėra valstybės išimtinės „naminės" kompetencijos sritis, nors ji labai dažnai paliečia kitų valstybių ekonominius interesus. Tarptautinėse konferencijose paskutiniais metais nekartą buvo mėginama kolektyvine sutartimi įvesti bendrus apribojimus valstybių muitų ir prekybos politikos srityje.

Kai-kuriems kraštams (pav., Kinijai, Kongo, mandatinėms sritims) yra uždėti ekonominio pobūdžio tarptautiniai apribojimai.

Kiek kitaip yra su karo pajėgų plėtimu ir didinimu. Kiekvienas karo pajėgų padidinimas visada sudaro pavojų kitoms valstybėms. Nors paprastai toks padidinimas aiškinamas apsaugos ir nepavojingumo tikslais, tačiau sunku atskirti, kur pajėgų yra pakankama apsiginti ir kur jau prasideda ruošimasis pulti. Be to visada galioja žinomas strateginis principas: geriausias apsaugos būdas yra užpuolimas. Todėl valstybės karo pajėgų didinimas, jos ginklavimasis niekad negali būti pripažintas tiktai vidujiniu, valstybiniu dalyku. Karo pajėga yra valstybės laikoma ne policijos tikslais valstybės viduje, bet visada turimas galvoje užsienis, ir užsieniui todėl gali ir turi rūpėti valstybės karo pajėgų dydis.

Tarptautinėje politikoje šitas dalykas visada buvo jaučiamas. Jau nuo Vestfalijos taikos pagrindinė tos politikos idėja buvo stengimasis sudaryti valstybių p o l i t i n ę p u s i a u s v y r ą, balance of power, idant vienoje valstybėje negalėtų susikaupti ir persverti karo pajėgos, kurios įgalintų ją įsigalėti, pasiekti pasaulinę hegemoniją ir pasikėsinti suvaržyti kitų valstybių laisvę ir nepriklausomumą. Politinės pusiausvyros idėja išsirutuliuoja iš valstybių neapribotos laisvės principo: priverčiamosios ribos valstybių pajėgoms didinti nestatomos, bet imant didinti karo pajėgas vienoje valstybėje, tuojau griebiamasi priemonių priešais pastatyti jai lygią pajėgą: arba reikalaujant iš jos atitinkamų kompensacijų, jeigu tas padidėjimas įvyko įgijus naują teritoriją, arba sudarant priešingas sąjungas ir koalicijas, ir, pagaliau, prievarta, ginkluota jėga susilpninant per daug sustiprėjusią valstybę.

Kartais stengiamasi palaikyti esamąją pusiausvyrą s u t a r t i n i u s u t a r i m u dėl s a v i t a r p i n i o savo išorinio politinio veikimo a p r i b o j i m o.

Taip 1850 metais Jungtinės Valstybės ir Anglija savitarpiškai pasižadėjo neįsigyti teritorijų Vidurinėje Amerikoje (1901 metais tas pasižadėjimas buvo atšauktas); 1886 metais Anglija ir Vokietija išsiribojo savo veikimo sferas Ramiajame Okeane; 1907 metais Anglija, Prancūzija ir Ispanija pasižadėjo neperžengti status quo Viduržemio jūroje; 1908 metais šiaurės valstybės pasižadėjo tą patį Baltijos jūros srityje ir t. t.[1].

b) N u o l a t i n ė n e i t r a l i z a c i j a.

H. R e t t i c h. Zur Lehre von der ewigen Neutralität (Arch. f. Ö. R. 1890 (v. 5) p. 118. M o r a u d. Origines de la neutralité perpétuelle (RGDI 1894 (v. 1) p. 522). T s w e t t k o w. De al situation juridique des États neutralisés en temps de paix. 1895. R e g n a u l t. Des effets de la neutralité en temps de paix. 1893 (thèse) W e s t l a k e Notes sur la neutralité permanente (RDILC 1901, v. 33, p. 339). P i c c i o n i. Essai sur la neutralité perpétuelle. 2 éd. 1902. F i s c h e r-T r a u e n f e l d. Die Beschränkung der völkerrechtlichen Handlungsfähigkeit der dauernd neutralisierten Staaten durch den Neutralisationsvertrag. 1908. (Dissert. Leipzig). B a l d a s s a r i. La neutralizatione. 1912. D e s c a m p s. L'État neutre à titre permanent. 1912. R i c h t e r. Die Neutralisation von Staaten. 1913. I d m a n. Le traité de garantie en droit international. Helsingfors. 1913. K r a u e l. Neutralität, Neutralisation und Befriedung im Völkerrecht. 1916. S o t t i l e. Nature juridique de la neutralité à titre perma-

[1] Teisingą mintį apie politinės pusiausvyros principo bevaisiškumą ir apie reikalingumą pakeisti ją tarptautine valdžios organizacija išreiškė prezidentas Vilsonas adrese senatui 1917. I. 22: „Is the present war a struggle for a just and secure peace or only for a new balance of power? The must be not a balance of power; but a community of power; not organized rivalries, but an organized common peace".

nent 1920. C. Ekdall. La neutralité perpétuelle avant le Pacte de la S. d. N. 1923. Be to, žiūr. specialinę literatūrą dėl Šveicarijos, Belgijos, Liuksemburgo neitralizacijos.

Žymiai suvaržo valstybės vidujinės ir išorinės politikos laisvę nuolatinė jos neitralizacija.

Neitralizacija yra nustatytas tarptautinės teisės normomis atėmimas kai-kurioms valstybėms teisės kariauti ir kitų Tarptautinės Sąjungos narių įpareigojimas nekariauti prieš tokias valstybes. Neitralizacija reikia skirti nuo neitraliteto. Neitralitetas yra geraviškas valstybės nedalyvavimas kitų valstybių kare; neitralizacija yra atėmimas valstybei *jus belli*. Valstybių neitralizacija reikia taip pat skirti nuo kai-kurių sričių demilitarizacijos. Demilitarizacija nesuvaržo valstybės teisės kariauti, bet tiktai išima kai-kurias teritorijas iš karo veiksmų teatro.

Neitralizuotos valstybės pareiga yra ne tiktai nekariauti užpuolamojo karo (gintis ginklu prieš užpuolimą ji turi teisę), bet ir nedaryti karo konvencijų su kitomis valstybėmis karui iškilus. Tokio neitraliteto peržengimas kitų valstybių yra tarptautinis deliktas, įpareigojąs valstybes, garantavusias tokią neitralizaciją, stoti ginti užpultą valstybę. Šiandien viena tiktai Šveicarija yra neitralizuota valstybė. Tas neitralitetas buvo nustatytas 1815 metais ir garantuotas didžiųjų Europos valstybių. Versalės 1919 metų sutartyje jis buvo vėl patvirtintas.

Prieš Pasaulinį Karą buvo neitralizuota taip pat Belgija, didžiųjų valstybių 1831 metų sutartimi. Šis neitralitetas buvo Vokietijos peržengtas 1914 metais. Versalės sutartimi ši neitralizacija buvo panaikinta. Kongo valstybė buvo paskelbta esanti amžinai neitrali 1885 metų garantijos sutartimi. 1907 metais ji buvo prijungta kaip kolonija prie Belgijos ir neitralizacijos atžvilgiu susilygino su metropolija. Liuksemburgas didžiųjų valstybių Londono sutartimi su Olandija 1867 metais buvo paskelbtas esąs neitralus. Ši neitralizacija taip pat buvo panaikinta Versalės sutartimi. Islandija nustatydama uniją su Danija 1918 metais pareiškė apie savo neitralitetą. Bet toksai vienašalinis pareiškimas negali nustatyti jos neitralizacijos juridinio privalomumo.

c) Ginklavimosi apribojimas.

Nusiginklavimo literatūrą žiūr. paragrafe apie Tautų Sąjungos veikimą nusiginklavimo srityje.

Vidujinių valstybės pajėgų plėtimo laisvę suvaržo tarptautinis priverčiamasis neriboto ginklavimosi tei-

sės apribojimas, kuris taikomas kai-kurioms valstybėms. Po Pasaulinio Karo mėginama nueiti kaip tik tuo priverčiamojo ginklavimosi apribojimo keliu. 1919 metų taikos traktatais nugalėtoms valstybėms buvo uždėtas tarptautinis pasižadėjimas nesiginkluoti daugiau kaip yra labai nedidelio masto nustatyta. Iš naujai priimamųjų Tautų Sąjungos narių reikalaujama, kad jie prisiimtų Tautų Sąjungos išdirbtą jiems karo pajėgų planą. Pagaliau Tautų Sąjungos įstatais numatomas visuotinis ginklavimosi apribojimas.

1922 metais Jungtinės Valstybės, Anglija, Prancūzija, Italija, ir Japonija buvo pasirašiusios sutarimą dėl karo ginklavimosi apribojimo (terminas — iki 1936 m. galo). Buvo apribotas šarvuočių statymas. Nustatytas galutinis laivų bendro tonažo kiekis: Jungtinės Valstybės ir Anglija po 525.000 t., Japonija — 315.000 t., Prancūzija ir Italija po 175.000. Nauji šarvuočiai neturi turėti daugiau kaip 35.000 t. Prekybos laivai neturi būti taip statomi, kad galėtų būti lengvai paversti karo laivais. Didelių karo lėktuvų skaičius ir didumas apribotas. Dėl laivų, kurių didumas yra mažesnis kaip 10.000 t. (dėl kreiserių, minininkų ir povandeninių laivų) apribojimų nebuvo nustatyta.

1930 metų Londono konferencijoj tos pačios 5 valstybės mėgina toliau apriboti jūros ginklavimąsi.

§ 6. Administracijos ir teismo automingumas.

Valstybių administracijos ir teismo autonomingumas yra logiškas valstybių nepriklausomumo išdavinys. Tačiau tas autonomingumas yra apribojamas bendrame viešosios ir privatinės tarptautinės teisės turinyje, kiek iš jo bendrų normų išsirutuliuoja pareigos kiekvienai valstybei, ir ypač jis yra apribojamas atskirų valstybių privatiniais sutartiniais pasižadėjimais. Tie pasižadėjimai gali būti tiek geravališki, tiek priverstiniai, ir gali turėti įvairiausią konkretinį turinį, bet joks sutartinis šito laisvo valstybės veikimo apribojimas kitų valstybių naudai negali būti laikomas nesuderinamuoju su tarptautine teise. „Nenusavinamųjų“ pagrindinių teisių nėra.

Valstybei gali būti kartais uždėtas bendras administracinės-teisinės kompetencijos apribojimas taikomas kuriai-nors sričiai, kurios autonomingumas gauna tarptautinę garantiją.

Tokia yra Klaipėdos Krašto būklė Lietuvos valstybės sudėtyje einant 1924. V. 8 konvencija. Pritaikytas šiai konvencijai tam tikras Klaipėdos teritorijos Statutas nustato tiksliai Klaipėdos autonomijos turinį.

Taip pat ir administracinis-teisinis valstybės autonomingumas gali būti apribotas sudarius konsulinę jurisdikciją. Tokiu atveju uždedamas apribojimas liečia kompetenciją jurisdikcijos svetimšaliams, gyvenantiems valstybės teritorijoje.

Tų „kapituliacijų" atšaukimas paprastai vykdomas kitų valstybių, pareinant nuo to, kaip yra vykdoma teismo reforma kalbamoje valstybėje.

§ 7. Priklausomieji konstituciniai Pasaulinės Sąjungos nariai.

Kartais tarp dviejų valstybių būna faktino ir net sutartinio priklausomumo santykis, dėl kurio galima kalbėti apie faktiną protektoratą vienos valstybės kitai; tačiau priklausoma valstybė vis dėlto pasilaiko konstitucinės tarptautinės teisės subjekto savumą, t. y. lieka valstybė tarptautine žodžio prasme.

Tokia yra San-Domingo, Haiti, Kubos, Nikaragua būklė. Tos valstybės nominaliai nepriklausomos, jos naudojasi visomis išorinėmis valstybės teisėmis, bet Jungtinės Valstybės vykdo plačią šių valstybių valdymo kontrolę, Amerikos valdininkai kontroliuoja mokesčių ėmimą ir valstybines išlaidas; jie vadovauja karo policijos pajėgoms, turi teisę statytis jūros bazes Amerikos laivynui ir kontroliuoja visus išorinius santykius.

Tokie politinės, vyriausybinės autonomijos apribojimai iš esmės nesuderinami su valstybės, kaip savarankiško Tarptautinės Sąjungos nario, būkle. Pav., Haiti pripažinimas savarankiška valstybe, galiojant joje Šiaurės Amerikos okupacijai — yra juridinis nenormalumas.

Šitoksai pripažinimas tuo tegali būti pateisinamas, kad Jungtinės Valstybės okupuoja Haiti valstybę laikinai. Tokia pat yra būklė Egipto, Omano, Nepalo, Tibeto (Anglijos atžvilgiu), Mongolijos, Tuvos (Rusijos atžvilgiu) ir Albanijos (Italijos atžvilgiu).

B. Teritorialinis viešpatavimas.

§ 1. Juridinė teritorialinės aukščiausios valdžios konstrukcija.

Fricker. Gebiet und Gebietshoheit. 1901. Radnitzky. Die rechtliche Natur des Staatsgebietes (Arch. f. ö. R. 1905, v. 20, p. 313—353, 1907, v. 22, p. 416—447, 1912, v. 28, p. 454—480). Louter. Le droit international public positif. 1920, I, p. 316—462. W. Heinrich. Theorie des Staatsgebiets. 1922. Donati. Stato e territorio. 1924 (333 p.).

Valstybinė valdžia yra teritorialinė - personalinė valdžia. Ji yra, visų pirma, teisė disponuoti tam tikrą teritoriją, nepareinant nuo to, kas joje gyvena; antra, ji valdo tam tikrą žmonių skaičių, kurie arba yra valstybės valdiniai arba tiktai gyvena jos teritorijoje.

Teritorialinė valstybės aukščiausia valdžia, t. y. jos santykiai su savo teritorija, yra dvejopi: 1) tai yra išimtinė teisė disponuoti ir naudotis *(dominium)* tam tikra žemės rutulio dalimi ir 2) tai yra viešpatavimas *(imperium)* gyvenantiems joje žmonėms, nepareinant nuo jų valdinybės. Teritorija yra ta sritis, kur valstybė turi teisę vykdyti bet-kuriuos veiksmus.

Šiandien viešosios teisės moksle yra išplėsta Frikerio pažiūra į teritoriją, tiktai kaip į valstybinio *imperium'o* ribą. Ši teorija nepripažįsta teritorialinėj aukščiausioj valdžioj jokio daiktinio-teisinio, dominialinio pobūdžio. Ji nori būti laisva nuo bet-kurių „patrimonialinių" pažiūrų. Tačiau ši teorija neatitinka prigimimo, glūdinčio faktinuose valstybės santykiuose su teritorija.

Valstybė (t. y. organizuota tauta) ne tiktai viešpatauja žmonėms, gyvenantiems jos teritorijoj, bet turi disponuoti ir pačią teritoriją, nepareidama nuo gyvenančių joje žmonių. Ji turi *dominium eminens* visai valstybinei teritorijai. Ji nustato žemės mokestį, ji išdirba žemės tvarkomąsias normas, jai priklauso žemės nusavinamoji teisė dėl valstybės interesų; ji turi teisę iš naujo dalyti, ir dažnai padalija, žemę; ji gali, jei tiktai randa reikalingu, „nacionalizuoti" visą žemę. Jai priklauso, kaip betarpiškam šeimininkui, viešieji domenai — plačios šios teritorijos dalys (upės, keliai ir t. t.), tiek gyvenamos, tiek ypač negyvenamos; jai priklauso, kaip privatiniai domenai — tos teritorijos ir turto dalys, kurias valstybė valdo kaip privatus asmuo (miškai, kasyklos ir t. t.).

Tarptautinėje valstybės apyvartoje nuolat perleidžiamos, parduodamos, mainomos, nuomojamos įvairios teritorijos dalys, bet tada turima galvoje ne tiek žmonės, gyveną tose žemėse, kiek ta pati teritorija. Į kai-kurias savo teritorijos dalis, pav., į kolonijas, valstybė dažnai žiūri tiktai kaip į daiktinės eksploatacijos objektą. Valstybės teritorijos santykiuose su kitomis valstybinėmis teritorijomis nekartą nustatomos daiktinės teisės, servitutai.

Teritorialiniame valstybės viešpatavime negalima neigti nuosavybės daiktinės teisės elemento. Ir mes nematome reikalingumo prisiimti Frikerio teoriją. Bet, suprantama, kad valstybė ir viešpatauja savo teritorijos ribose, ir todėl, eidama ta teritorialine aukščiausia valdžia ji valdo ir tuos asmenis, kurie kad ir nėra jos valdiniai, bet nuolat arba laikinai gyvena jos teritorijoje.

Valstybinės teritorijos „imperialinio" pobūdžio teorijos klaidingumas glūdi tame, kad ji mato valstybinėje aukščiausioje valdžioje tiktai vieną jos elementą — santykį su žmonėmis, ir pamiršta apie antrą jos elementą — teisę disponuoti savo teritoriją arba jos dalis, kaip daiktus. Imperialinės teorijos šalininkai, žinoma, teisingai tvirtina, kad valstybinė aukščiausia valdžia yra visų pirmiausia *imperium*. Tauta, suvienyta į valstybę, viešpatauja atskiriems savo nariams, ir tai yra — *imperium;* bet tauta, kaip visetas, gyvena tam tikroj teritorijoj ir ji turi teisę *utendi* ir *abutendi* savo žemėms ir vandens plotams ir glūdintiems arba augantiems juose turtams. Šitokius tautos, gyvenančios teritorijoje, santykius su ta pačia teritorija negalima suprasti kitaip kaip *dominium,* kaip daiktinę teisę disponuoti ją.

Teritorialinio viešpatavimo *dominialinis* pobūdis neigiamas yra todėl, kad nepakankamai atsidėjus yra išnagrinėjamas pačios nuosavybės sąvokos turinys.

Teritorialinė aukščiausia valdžia yra valstybės teisė disponuoti bet-kuriuo būdu savo teritoriją. Bet nuosavybės teisė, nors ir vadinama daiktine teise, iš esmės nėra teisė objektui, nes teisė tenormuoja tiktai žmonių veiksmus, o ne daiktus. Daiktai tiek tefiguruoja teisinėje apyvartoje, kiek jie liečia draudžiamus arba leidžiamus žmonių veiksmus. Nuosavybės teisė skiriasi nuo visokių kitų daiktinių teisių tuo, kad ji leidžia daikto savininkui v i s a i p disponuoti ją, o kitos teisės leidžia apribotą tokį

naudojimą. Daiktinės teisės galioja kiekvienam asmeniui, o obligacinės teisės — tiktai atskiriems asmenims[1].

Vadinasi, valstybinė aukščiausia valdžia, kaip visetas, turi imperialinio-dominialinio pobūdžio, imperialinio—žmonėms ir dominialinio—teritorijai. Dėl aiškumo reikia skirti joje: 1) teritorialinė aukščiausia valdžia — teisė naudotis teritorija (eksploatuoti jos turtus, gyventi joje ir visavaldiškai disponuoti ją ir joje) ir 2) personalinė aukščiausia valdžia — asmeninė valstybės teisė viešpatauti savo piliečiams ir svetimašaliams, esantiems jos teritorijoj (bet paskutiniams kaip tik dėl teritorialinės aukščiausios valdžios).

Tai yra, aišku, tiktai loginė doktrininė analizė, o iš tikrųjų gyvenime valstybinė valdžia yra teritorialinė-personalinė aukščiausia valdžia. Mūsų ginama pažiūra visai neturi viduramžio patrimonialinio pobūdžio, kurį jai dažnai prikiša „imperialinės" teorijos šalininkai. Patrimonialinė pažiūra neatskyrė žmonių nuo teritorijos ir žmonės buvo *glebae adscripti*, glaudžiai su ja susiję, kaip jos priedėlis. Tuo tarpu teritorija ir žmonės nėra taip glaudžiai susiję tarp savęs; galima disponuoti teritorija, nepareinant nuo gyvenančių joje žmonių.

§ 2. Valstybinės teritorijos dydis.

I. Spiropulos. Der Luftraum integrirender Teil des Staatsgebietes. 1922 (130 p.) P. Fauchille. Traité de droit intern. I, 2, 1926. p. 1—888. V. Adami. National frontiers in relation to international law. 1927 (135 p.). P. Lapradelle. La frontière. Etude de droit international. 1928 (368 p.). M. Sibert. La question des frontières en droit international (Ac. Dipl. Intern. Séances et travaux, 1928, v. 4, p. 50—57).

a) Kas sudaro valstybinę teritoriją.

Valstybinė teritorija, t. y. teritorija, kurią liečia valstybės teritorialinė aukščiausia valdžia, yra: 1) žemės plotas tam tik-

[1] Pažiūrą, kad teritorija yra valstybinės valdžios teisės objektas ir kad valstybei priklauso *dominium* šitam objektui, t. y. išimtinė teisė naudotis ir disponuoti ją, palaiko ilga eilė autorių. Tokie yra: G. F. Martens, Vattel, Klüber, Wheaton, Heffter, Das europ. Völkerr., 1882 u. 65, Bluntschli. Das moderne Völker. 1878, p. 165, F. v. Martens, Traité de dr. intern. I, p. 452. Hall. Intern. Law. 1924 p. 52—3 („property of a State"). Tokios pat nuomonės laikosi valstybininkai: Gerber, Laband, Hauriou, Principes de droit public, 1910 p. 262—5. Plg. taip pat Donati Stato e territorio, Kelsen, Das Problem d. Souv., p. 70—76, Duguit, Traité de dr. const. II, p. 46—

rose ribose (tiek žemės paviršius kartu su ežerais ir tekančiomis juo upėmis — nuosaviais vandenimis, tiek ir jos viduriai), 2) prišlijusi prie to žemės ploto oro erdvė, 3) „teritorialinė jūra" ir, pagaliau, 4) laivai ir aeronefai už savos teritorijos ribų.

Valstybinė teritorija yra juridinis vienetas, nors jos dalys būtų ir atskirtos ir net klausytų įvairių politinių režimų, nors vienose jos dalyse tarptautiniai apribojimai varžytų valstybinį valdymąsi, o kitas dalis valstybė galėtų disponuoti nevaržoma. *„Enclaves"* (valstybinės teritorijos dalys, kurias iš visų šalių apsupa kitų valstybių teritorijos), kolonijos, atskirtos nuo metropolijos jūromis, yra vieningos valstybinės teritorijos nedalijamos dalys. Bet sritys, kurias valstybė valdo eidama Tautų Sąjungos mandatu, nepriklauso prie valstybinės teritorijos, nes valstybė disponuoja jas ne savo, bet Tautų Sąjungos vardu.

Vadinamosios veikimo ir interesų sferos ir Hinterland'ai (užpakalinės žemės) taip pat nesudaro valstybių teritorijos. Jose nesireiškia valstybinė valdžia, valstybei tepriklauso jose eventualinė užvaldomoji teisė. Tačiau šiandien, galutinai pasidalijus kolonialines žemes, Hinterland'o problema nebeteko savo praktinės reikšmės.

Valstybinei teritorijai priklauso tiek plotas žemės viduriuose esąs po žemės paviršiumi valstybinių sienų ribose, tiek ir oro erdvė, esanti ties tuo paviršiumi.

Ši paskutinė norma įgauna ypač didelės reikšmės dėl ypatingo oreiviavimo išplitimo (ir dėl išplitusio susižinojimo radio). Kiek ginčijama iki Pasaulinio Karo oro erdvės juridinės būklės problema, po Karo yra išspręsta, visiškai nusprendus oro erdvę priklausant prie valstybinės teritorijos.

Paryžiaus 1919. X. 13 Konvencija nutaria: susitariančios šalys pripažįsta, jog kiekvienai valstybei priklauso visiškas ir išimtinis suverenitetas oro erdvei ties jos teritorija... Valstybine teritorija suprantama nacionalinė metropolijos ir kolonijų teritorija, kartu su teritorialiniais vandenimis, prišlijusiais prie kalbamosios teritorijos (str. 1).

Beorė erdvė, esanti ties orine teritorija (kurios problema gali įgauti praktinės reikšmės, jei bus įvykdytas susisiekimas sprogstančiomis raketomis), vargu bau gali būti priskiriama prie esančios po ja valstybės teritorijos.

---

53. Zitelmann, Intern. Privatrecht, I, 90 s. („Die Gebietsherrschaft ist nicht nur ein Recht auf dem Gebiet, sondern auch ein Herrschaftsrecht an dem Gebiet oder über das Gebiet als ein körperliches Objekt").

Svarbios reikšmės turi valstybinės teritorijos sienos. Tai yra sutartos ir Pasaulinės Sąjungos pripažintos valstybės teritorialinio viešpatavimo ribos. Valstybinės teritorijos sienos nustatomos arba sutartimis arba, jeigu tokių nėsama ar jos neišsemiamos, tikrojo turėjimo faktu.

Vadinamosios „istorinės" ir „prigimtinės" sienos yra ne juridinės sąvokos, bet grynai politinės, kurios tuo yra nepatogios, kad kiekviena valstybė, deja, nutiesia jas (tas sienas) savaip.

Paprastai siena yra pasienio ženklų ir užtvarų eilė, kuri pasienio sargybos gana rūpestingai saugojama. Jeigu siena yra kalnų virtinė, prigimtine siena laikoma takoskyros linija; jeigu valstybes skiria vandens plotas (ežeras, laivuojamoji upė, upeliai), siena sutartinai nustatoma vidury to ploto, išskyrus laivuojamąsias upes su kintančiu farvateriu, ir tokiu atveju valstybine siena paprastai laikoma farvaterio linija (Talweg). Ginčijama yra, ar tebelieka siena upės paliktos vagos viduryje ar seka nauja upės vaga; be to gali būti skiriama pamažėli kintanti upės vaga arba staigus jos pakitimas (Plg. A. Verdross. Die Verfassung p. 196 — 8).

b) Teritorialinė jūra.

Cobbett, I, p. 136 — 167; Scott, Cases p. 243 — 251; Annuaire de l'Inst. de droit intern.; v. XI, p. 133—147, XII, p. 164—152, XIII, 125—162, 281—331. Stoerk. Das Seegebiet (Handb., des Völk. Von Hotzendorf, II, 1887, p. 407—480). Imbart-Latour. La mer territoriale. 1889. Godey. La mer cotière. 1896. Schüking. Das Küstenmeer im internationalen Rechte. 1897. Gregory. Jurisdiction over foreign ships in territorial waters. 1904. Raestad. La mer territoriale. 1913. Paulus. La mer territoriale (RDILC, 1914, p. 397—424). Crocker. The extent of the marginal sea. 1919. Charteris. The legal position of merchantmen in foreign ports and national waters (Br.YB. 192½, v. 1, p. 45—96). Fauchille. Traité de droit intern., I, 2, 1925 p. 128—206. Björksten. Das Wassergebiet Finnlands in völkerrechtlichen Hinsicht. Helsingfors. 1925. Kunz. Zur Frage der Ausdehnung der Küstengewässer (ZöR. 1925. p. 562—570). [Schüking]. Mémoire présenté à Comité d experts pour la codification progresive du droit intern. (Rapport au Conseil de la S. d. N. 1927 [c. 196. M. 70. 1927. V] p. 29—75). Fedozzi. La condition juridique des navires de commerce (ADI. Rec. C. v. 10, 1927, p. 5—222). R. Mercker. Die Küstengewässer im Völkerrecht. 1927 (108 p.). Hostie. Le domaine maritime (RDILC, 1927, p. 215—244). Grey. Des eaux territoriales (RDILC. 1927 p. 123—144). Fraser. La codification internationale du droit des eaux territoriales (RDI. 1927 p. 138—142, 1929 p. 163—173).

Specialiai apie įlankėles: Villeneuve. De la détermination de la ligne séparative des eaux nationales et de la mer territoriale spécialement dans les baies. 1914. Hurst. The territoriality of bays (Br. Y. B. 192²/₃ p. 42 s.).

Prie valstybinės teritorijos turi būti priskirta ir vadinamoji teritorialinė jūra, t. y. jūros ruožtas, prišlijęs prie valstybės krantų.

Teritorialinė valstybės aukščiausia valdžia plečiasi ir jūros zonoje, prišlijusioje prie jos krantų, o taip pat ir oro plote ties ta zona, jūros dugne ir požeminiame tos zonos plote.

Tačiau ta aukščiausia valdžia apribojama bendromis papročių tarptautinio bendravimo normomis ir dažnai — tam tikromis atskirų valstybių teisėmis.

Tiesa, tarptautinės teisės moksle neretai tvirtinama nuomonė, jog pajūrio vanduo tėra tiktai atviros jūros dalis, kurioje pajūrio valstybė vykdo kai-kurias viešpatavimo teises, reikalingas jos nepavojingumui, neturėdama tačiau suvereniteto šitai zonai, bet tevykdydama, taip sakant, servitutą.

Tačiau vyraujanti praktika, pačių valstybių pažiūra ir vyraujanti nuomonė tarptautinėje teisėje laiko tas teises valstybių papročių teritorialinės aukščiausios valdžios teisėmis, bet tiktai apribotomis dėl jūros susisiekimo interesų. Šiaurės Jūros pajūrio valstybės jau nuo XIII—XIV amžiaus laikė teritorialinę jūrą savo teritorijos dalimis. Karo metu teritorialinė jūra turi pajūrio valstybės būklę, ir, paskelbus neitralitetą tai valstybei, negali eiti karo veiksmų teatru.

Nors teritorialinė jūra sudaro pajūrio valstybės teritorijos dalį, tačiau ji yra nenutraukiamai susijusi su prieinančiu prie jos krantu ir negali būti nuo jo atskirta, ir todėl ji, pav., negali būti valstybės perleista kitai valstybei be atitinkamo pajūrio ploto.

Teritorialinės jūros teisės normos remiasi beveik vien tik papročiais ir atskirais privačiais valstybių sutarimais.

Teritorialinės jūros sienos. Teritorialinė jūra prasideda iš kranto pusės nuo žemiausio atoslūgio linijos (la laisse de la basse marée). Kiek toli ji siekia atviros jūros link, apie tai tarptautiniai papročiai neišreiškia vienos bendrai pripažintos normos. Įvairių valstybių šitas plotas įvairiai yra nustatomas ir be to paprastai skiriamos yra kelios teritorialinės jūros

zonos — pagrindinė zona (neitraliteto ir žvejojimo zona) ir administracinė zona (muitinės policijos); be to išimtis leidžiama kai-kurioms vietoms, pav., tokioms, kur yra tvirtovė.

Vyraujanti šių dienų tarptautinės teisės norma, nustatanti teritorialinės jūros sieną (t. y. tą jūros dalį, kur valstybė vykdo savo jurisdikciją, naudojasi išimtine teise žvejoti ir kur tebeveikia valstybės neitralitetas), yra tvirtai pripažinusi 3 jūros mylių distanciją (5,556 km.). Šitos trijų mylių sienos nustatymas teritorialinei jūrai tuo yra aiškinamas, jog ilgą laiką buvo pripažįstama, kad teritorialinės jūros siena atitinka toliausią atstumą, kurį gali pasiekti patrankos šūvis iš pakrantės bateejų (*potestas terrae finitur, ubi finitur armorum vis* anot Bynkershoeck'o garsaus pareiškimo). XVIII amžiuje patrankos šūvio tolumas buvo tikrai išskaičiuojamas 3 jūros myliomis. Jungtinės Valstybės 1773 metais oficialiai pareiškė, kad jos prisiima tą tolumą kaip teritorialinės jūros sieną, ir tebesilaiko šiandien dar tos sienos. Tą sieną patvirtino paskui (XVIII amžiaus gale ir XIX pradžioje) eilė tarptautinių sutarčių, sudarytų Jungtinių Valstybių, Anglijos, Prancūzijos. Ją pripažįsta Vokietija, Olandija, Belgija. Kai-kurios kolektyvinės sutartys, pav., 1882 m. konvencija dėl žvejojimo Šiaurės Jūroje ir Konstantinopolio 1888 m. konvencija dėl Sueco perkaso taip pat pripažįsta 3 mylių sieną. Paskutinės Jungtinių Valstybių sutartys su Anglija, Vokietija ir Olandija dėl alkoholio kontrabandos persekiojimo principialiai patvirtina tą pačią 3 mylių sieną.

Tačiau bendrojo pripažinimo šita siena neturi. Skandinavų valstybės laiko savo teritorialinės jūros siena iki 4 jūros mylių (7,420 km.) zoną. (Pasaulinio Karo metu, vis dėlto, sąjunginin-kai pripažindavo joms tiktai 3 mylių neitraliteto zoną). Sovietų Rusija savo sutartyje su Suomija pripažino 4 mylių zoną rusų teritorialiniams vandenims (išskyrus plotą aplink Kronštadtą). Ispanija ir Portugalija išplečia savo pajūrio vandenis iki 6 jūros mylių, ir, pagaliau, Italija pretenduoja į pajūrio zoną iki 10 jūros mylių. Nėsant tam tikrų aktų, patvirtinančių platesnę zoną, turi būti prezumiruojama 3 mylių siena.

Tačiau už teritorialinės jūros ribų valstybės neretai pretenduoja (ir stengiasi tam tikrais sutarimais tą pretenziją sau patvirtinti) į platesnę administracinės priežiūros zoną atviros jūros linkui, kur jos vykdo kai-kurias administracines funkcijas,

pav., muitinės ir sanitarijos kontrolę, nepavojingumo policiją, draudžia jūros mankštinimąsi svetimiesiems karo laivams ir t. t. (bet ne žvejojimą!). Aiškus dalykas, kad tos teisės yra susijusios su jurisdikcijos teise.

Nors kiekviena pajūrio valstybė yra suinteresuota savo teritorialinių vandenų išplėtimu, tačiau tokia valstybės pretenzija nėra tarptautinės teisės ginama, ir ji turi nusileisti priešingam reikalavimui kitų valstybių, kurioms rūpi nekliudomas atviros jūros naudojimas. Šita pajūrio valstybės pretenzija į administracinę zoną gali įgauti subjektyvinės teisės pobūdžio, ir tiktai tam tikrų valstybių atžvilgiu, tam tikrais sutarimais su tomis valstybėmis. Tokia buvo aukščiau minėta Jungtinių Valstybių 1924 metų sutartis dėl kontrabandos persekiojimo.

Įlankėlės (buchtos), sąsiauriai. Nustatant teritorialinės jūros sienas, dažnai tą dalyką pasunkina įlankėlės, pajūrio salos ir sąsiauriai. Teisininkų pažiūros ir tarptautinė praktika čia labai nesutinka.

Uostai ir reidai sudaro valtsybinės teritorijos dalį. Įlankėlėse, apsuptose vienos valstybės teritorija, teritorialinė jūra eina pagal kranto vingius; tačiau tie teritorialiniai vandens prasideda (atviros jūros linkui) ten, kur tiesioji tarp priešingų įlankėlės krantų nėra ilgesnė už tam tikrą tolumą. Normaliai tokia linija turėtų būti lygi dvigubam teritorialinių vandenų tolumui, t. y. 6 jūros mylioms, bet paprastai ta linija būna 10 jūros mylių (Tas platumas buvo priimtas keliose tarptautinėse sutartyse, pav., sutartyje dėl žvejojimo Šiaurės Jūroje 1882 m.). Vandens plotas nuo šitos linijos kranto linkui yra „nuosavūs", „viduriniai" valstybės vandens, kur negalioja tam tikras teritorialinės jūros režimas.

Kai-kuriais išimtiniais atvejais, einant nuolatiniu ir amžinu papročiu, kai-kurios įlankėlės, kurių anga į jūrą daug platesnė nekaip 10 jūros mylių, vis dėlto priskiriamos prie nuosavių, vidurinių valstybės vandenų. Tai yra vadinamosios „istorinės" įlankėlės. Tokios pav., Conception (New-Foundland'e)[1] Chesapeake ir Delaware įlankėlės Šiaurės Amerikos Jungtinėse Valstybėse[2], Fonseca įlankėlė[3] (Centralinėj Amerikoj).

[1] W. V. I. 201. 2.

[2] Plg. A. Verdross. Die Verfassung, p. 200 (trečias sprendimas).

[3] A.I.I.L., X, 196, p. 509; XI, 1917, p. 181, 674.

Kartais net ištisos jūros priskiriamos prie vidurinių, o ne teritorialinių valstybės vandenų, būtent tada, kada jos yra apsuptos vienos valstybės teritorija ir kada siauras sąsiauris, jungiąs jas su atvira jūra, yra taip pat tos valstybės valdžioje. Tai yra vadinamosios „uždaros" jūros. Tokia yra Azovo jūra (bet ne Karso ir ne Baltoji jūros, dėl plačios angos).

10 mylių linijai tarp krantų, nuo kurios atviros jūros linkui prasideda teritorialinė jūra, yra priešingai nusistačiusios kai-kurios valstybės, pav., Skandinavų, kurios pretenduoja, daugiausia dėl žvejojamųjų dalykų, kad ir platesnės įlankėlės būtų įskirtos į vidurinius vandenis. Paprastai siūloma 12 mylių linija (toks buvo Institut de droit international, Švedų valstybės ir kitų pasiūlymas). Portugalija siūlo 30 mylių liniją[1].

Dėl pajūrio salų ekspertų Komitetas prie Tautų Sąjungos siūlo priimti šią bendrą normą: „Jeigu s a l o s eina pagal krantą, tai vidujinė jūros zona turi būti matuojama pradedant nuo tų salų, išskyrus tuos atsitikimus, kada salos tiek yra nutolusios nuo kranto, jog jos nėra teritorialinės jūros zonoje, matuojant ją nuo kontinento kranto. Paskutiniu atveju salos turi savo pajūrio vandens plotą. Jeigu kalbama apie salyną, tai sudarančios jį salos turi būti laikomos vienetu, ir teritorialinės jūros plotas turi būti matuojamas, pradedant nuo salų, toliausių nuo salyno centro".

Svarbiausieji jūros sąsiauriai (Bosforas ir Dardanelai, Zundas ir Beltas, Magelano sąsiauris) turi tam tikrą režimą, kurį nustato tarptautinės konvencijos. Už tų konvencijų ribų, einant bendra taisykle, sąsiaurių, kurių krantai priklauso vienai valstybei, jūra yra teritorialinė, nors plotas tarp abiejų krantų būtų ir didesnis kaip 10 mylių, jei tiktai sąsiaurio anga nėra didesnė kaip 10 mylių.

Sąsiauriai, kurių angos nėra didesnės kaip 10 mylių ir kurių krantai priklauso įvairioms valstybėms, sudaro kiekvienos iš tų valstybių teritorialinės jūros dalį, pagal vidurinę liniją.

c) Laivai ir aeronefai.

L a i v a i i r a e r o n e f a i tėra daiktai ir tikra prasme jie nėra teritorijos, bet kai-kuriais atžvilgiais, jie, būdami atviroj jūroj arba kitų valstybių oro erdvėj, nelyginant tebenutęsia savo valstybės teritoriją: visa, kas juose įvyksta, laikoma įvykiais,

---

[1] Apie teritorines įlankėles žiūr. Haagos Nuolatinio Trečiųjų Teismo trečiųjų 1910 m. sprendimą dėl žvejojimo prie New-Foundland'o krantų. Plg. Rapport. au Conseil de la S. d. N., pareikštą Comité d'experts pour la codification de droit intern. S. d. N. C. 196. M. 70. 1927. V.

vykstančiais teritorijoj tos valstybės, kuriai jie priklauso, ir toji valstybė tebevykdo jiems savo jurisdikciją.

Karo laivai ir kiti valstybiniai laivai, tiek atviroje jūroje, tiek ir teritorialiniuose vandenyse, visais atžvilgiais laikomi plaukiančiomis jų valstybių teritorijos dalimis.

Privatiniai laivai atviroje jūroje laikomi plaukiančiomis savo valstybės teritorijos dalimis, kiek jie yra išimtinės jų valstybių jurisdikcijos paliečiami. Nusikaltimas padarytas laive, santoris sudarytas jame, jungtuvės, kūdikio gimimas jame — visa tat laikoma aktais, įvykusiais teritorijoje tos valstybės, kuriai priklauso pagal savo vėliavą laivas. Tačiau kitų valstybių karo laivams priklauso tam tikra policijos priežiūros teisė, kurią jie vykdo privatiniams laivams. Per karą neitralūs laivai yra įvairiais atsitikimais kratomi ir paveržiami.

§ 3. Valstybių teritorialinės aukščiausios valdžios tarptautiniai apribojimai.

a) Apribojimai einant žmonijos dominium eminens.

Savo teritorijos ribose valstybė principialiai vykdo visišką savo aukščiausią valdžią, visavaldiškai disponuoja pačią teritoriją ir nustato joje tą ar kitą juridinę tvarką.

Tarptautinei teisei rūpi ypač tarptautiniai-teisiniai šios aukščiausios valdžios apribojimai. Pagal antvalstybinės teisės ideją, kuri stengiasi sukurti vieningą teisinę organizuotos žmonijos sistemą, teritorialinė aukščiausia valstybės valdžia neturi būti laikoma pirmykšte ir absoliutine valstybės teise.

Žmonijai, kaip organizuotam visetui, turi priklausyti *dominium eminens* visam žemės rutulio plotui, kuriuo ji gali naudotis visos žmonijos naudos tikslais. Tai liečia sausumą, vandenis ir oro erdvę. Pasaulinei Sąjungai turi priklausyti teisė racionaliai eksploatuoti žemės teritoriją visos žmonijos naudai ir reikalams, vykdant bendrą planą, kuriuo įtaisomos sausumos, vandens ir oro susisiekimo tarptautinės linijos. Pasaulinei Sąjungai turėtų priklausyti ir aukščiausia teisė teisingai ir racionaliai suskirstyti bendrą teritoriją tarp atskirų valstybių, pagal geografines ir ekonomines sąlygas.

Tačiau šių dienų pozityvinė tarptautinė teisė dar nepripažįsta šio principo valstybių teritorialinių teisių atžvilgiu. Tėra tiktai padėti kai-kurie pradai evoliucijai, kuri gali būti išplėsta šia linkme.

Valstybės neaprėžtas naudojimasis savo teritorija gali prieštarauti bendriems žmonijos interesams, ir dažnai tiktai didžiosios valstybės jėga gali reikiamai pasipriešinti visų žmonių intereso reikalavimams. Kartais gali atsitikti, kad nedidelė valstybė, esanti svarbiame visos žemės susisiekiamajame punkte, remdamasi savo teritorialiniu suverenitetu, panorės sutrukdyti reikalingąjį to susisiekimo plėtojimąsi. Tokiu atveju ji turi nusileisti valdingiems pasaulinės apyvartos reikalavimams.

Šiuo atžvilgiu pamokoma yra Panamos perkaso atsiradimo istorija. To perkaso reikalingumas iškilo dėl parūpusio visam pasauliui trumpesnio susisiekimo tarp Atlanto ir Ramiojo Okeano. Kolumbijos, kuriai priklausė Panamos sąsmaukos teritorija, mėginimas pasipriešinti perkasti tą perkasą, sukėlė Jungtines Valstybes (ketinusias perkasą perkasti) ir privertė jas revoliucijos keliu, pavartojus prievartą, paglemžti tą teisę sau. Formaliai teisėtai atsisakiusi, Kolumbija buvo neteisingai pasielgusi pasaulinio ūkio interesų atžvilgiu. Šimtų milijonų žmonių interesai reikalavo tą perkasą perkasti. Kolumbija turėjo teisę pati perkasti tą perkasą; jeigu ji nevaliojo to padaryti, ji buvo priversta perleisti tą darbą tam, kurs valiojo jį padirbti. Šitaip valdingai pasaulinės istorijos stumiamos griūva neaprėžtos nuosavybės formalinės teisės. Teisė turi būti gyva, visada patvirtinanti save visuomenėje. Kada ji pasidaro nebegyva, neveikli, ji pašalinama nenugalima istorijos eiga. Šitaip yra vidujiniuose valstybiniuose politiniuose santykiuose, kur nėra amžinų įsigytųjų teisių, šitaip dar labiau pasireiškia tas dalykas tarptautiniame gyvenime. Tai, kas pasakyta apie Panamos perkasą, aišku, nepateisina Jungtinių Valstybių stengimosi savo rėžtu išplėsti savo neapribotą viešpatavimą tam perkasui.

Kartu su žmonijos *dominium eminens* ideja turi būti taip pat paminėta — tuo tarpu tiktai *de lege ferenda* — ideja pasaulinio tarptautiškai tvarkomo pagrindinių prigimtinių žemės turtų ir žemės gaminamų žalių produktų išnaudojimo bendrais žmonijos tikslais. Žemės produktai negali būti vienos valstybės monopolija, jeigu kitose pasaulio dalyse tų produktų stingama.

Taip pat plyni žemės plotai, kurių kai-kurios valstybės turi pertektinai, tuo tarpu kai kitos žemės yra jau per tirštai gyvenamos ir nebegali išmaitinti savo per tirštai gyvenančių gyventojų, turi būti laikomi bendru žeminiu visos žmonijos rezervu, į kuriuos turi vykti planinga emigracija iš kitų šalių. Kliūtys, kurios daromos tokių valstybių, tų, taip sakant, tarptautinių latefundijų savininkų svetimai emigracijai, jau suprantamos jau-

čiamos pasaulinės visuomeninės nuomonės kaip tarptautinio teisingumo pradmenų laužymas.

Tarptautinės teisės plėtojimasis turi vykti ta linkme, kuria internacionalizuojamas žemės plotų ir žemėse gaunamų žalių produktų ekspluatavimas.

b) Apribojimai einant jus commercii reikalavimais.

Pagal bendrą tarptautinės teisės normą nei viena valstybė negali uždaryti savo sienų, kad neįsileistų svetimšalių. Ji gali, žinoma, taikyti jiems savo įstatymus, bet tų įstatymų galia yra juridiškai apribojama tąja asmenine sąsaja, kuri yra tarp tų svetimšalių ir jų valstybių, o taip pat tų valstybių teise ginti savo valdinius.

Leisti įvažiuoti svetimšaliams į savo teritoriją ir gyventi joje yra būtina tarptautinė valstybės pareiga. Šituo kaip tik atžvilgiu teritorialinei valstybės aukščiausiai valdžiai yra uždedamas pirmas bendras ir pagrindinis apribojimas. Tiesa, valstybė gali pasipriešinti atvykti tam tikriems „nepageidaujamiems" svetimšaliams, tam tikrai jų kategorijai, bet tokie uždraudimai dar nereiškia, kad valstybė visiškai uždaro savo sienas visiems svetimašaliams arba kurios-nors valstybės valdiniams. Šiuo atžvilgiu valstybės nevisada veikia eidamos tarptautinės teisės normomis. Ypač emigrantinė Jungtinių Valstybių būklė po Pasaulinio Karo sukelia didelių prieštaravimų ir vargu bau gali būti pripažinta atitinkant tarptautinės teisės principus.

c) Apribojimai dėl tranzito interesų.

Dėl tarptautinio susisiekimo interesų pamažėli išdirbama bendra tarptautinė visų valstybių pareiga leisti netrukdomai važiuoti žmonėms ir gabendinti prekes per savo teritoriją.

Šita pareiga leisti l a i s v ą t r a n z i t ą šiandien reiškiama 1) tam tikra teritorinės jūros būklė, 2) tam tikru tarptautinių upių režimu, 3) geležinkelių tranzito laisvės pripažinimu ir 4) tarptautiniais sutarimais dėl oro susisiekimo ties valstybių teritorijomis.

Nors p a j ū r i o v a n d e n i s paliečia pajūrio valstybės „suverenitetas", tačiau neginčijama tarptautinės teisės norma nu-

mano duoti laisvą praėjimą plaukiantiems tais vandenimis svetimiems laivams, tiek prekybiniams, tiek ir kariniams. Valstybė negali pasipriešinti — neleisti praplaukti, jeigu praplaukią laivai nedaro šiuose vandenyse jokių operacijų, galinčių pakenkti laivavimui arba negresia pajūrio valstybės nepavojingumui *(droit de passage inoffensif)*. Tai, kas įvyksta tuose praplaukiančiuose laivuose, laikoma įvykiais, įvykstančiais teritorijoj ne tos valstybės, kuriai priklauso šie vandens, o tos, kuriai pagal savo vėliavą priklauso laivas.

Jau nuo Vienos 1815 metų akto epochos tarptautinėje teisėje įsigali ideja, kad valstybė neturi neapribotos teisės disponuoti savo upių vandeninio ploto, jeigu tos upės teka per kelių valstybių teritoriją. Tokios upės yra tarptautinės upės, kuriomis nei viena paupio valstybė ne tiktai negali uždrausti (priklausančioje jai upės dalyje) plaukti visų tautų laivams, bet ji negali rinkti kurių-nors tam tikrų mokesčių už laivų praplaukimą ir net turi laikyti upę tinkamą laivuoti. Tokios upės Europoje yra: Reinas, Dunojus, Maasas, Šelda, Elba, Oderis, Visla, Nemunas.

Dėl geležinkelių tarptautinio susisiekimo Barcelonos 1921 m. konferencijoj, sušauktoje Tautų Sąjungos iniciatyva, buvo priimta bendra konvencija dėl tranzito laisvės ir dėl to tranzito sąlygų vienodumo visiems kraštams. Ženevoje 1923 metais buvo priimta convention sur le régime international des voies ferrées.

Naujoje oro susisiekimo srityje, po tam tikros idejų kovos, paėmė viršų pažiūra dėl neginčijamo oro erdvės priklausymo prie esančios apačioje valstybės teritorijos. Tačiau pripažįstama, kad valstybė, tvarkanti oro susisiekimą ties savo teritorija, neturi trukdyti ir svetimų oro laivų, kurie skraido ties jos teritorija. Šitoje srityje susisiekimas yra tvarkomas pačių valstybių sutarimais[1]).

d) *Apribojimai teritorinėje jūroje.*

Teritorinė valstybės aukščiausia valdžia toje jūros dalyje, kuri yra prišlijusi prie tos valstybės krantų, yra žymiai apri-

[1] Visi dalykai, susiję su tranzito ir prekybos apyvartos laisve valstybių teritorijose, turi būti smulkiai išnagrinėti administracinėje tarptautinėje teisėje.

bojama. Tie apribojimai sukelia abejojimo dėl pačios juridinės tos teritorialinės jūros konstrukcijos — ar ji valstybinės teritorijos dalis tiktai su kai-kuriais valstybinės aukščiausios valdžios apribojimais, arba ji tėra tarptautinės teritorijos (atviros jūros) dalis, bet su visa eile jūrų laisvės principo apribojimų pajūrio valstybės naudai.

Šiaip ar taip, juridinis teritorinės jūros režimas yra nukrypimas nuo jūrų laisvės principo. Šis nukrypimas atsiranda iš paties santykių prigimimo. Visų pirmiausia išplėsti teritorialinę valstybės aukščiausią avldžią pajūrio vandens duožte spiria valstybės n e p a v o j i n g u m o interesai, reikalingumas apsisaugoti prieš užpuolimą iš jūros; toliau, pajūrio gyventojai paprastai gyvena iš prišlijusios jūros produktų, ir dėl e k o n o m i n i ų interesų valstybė dažnai yra priversta monopolizuoti savo gyventojams pajūrio vandens zonos ekspluataciją; pagaliau, kranto gyvenimas taip glaudžiai yra susijęs su prišlijusia prie jo jūra, jog valstybė turi imtis a d m i n i s t r a c i n i ų ir p o l i c i n i ų priemonių ne tiktai ant kranto, bet ir prišlijusiame prie jos vandens plote.

Juridinis teritorinės jūros režimas šiaip yra apibrėžiamas: 1) pajūrio valstybė turi leisti visų šalių laivams netrukdomai plaukti jos vandenimis, 2) pajūrio valstybė turi teisę imtis šiuose vandenyse reikalingų nepavojingumo, taip pat muito ir sanitarijos policijos priemonių, 3) ji turi tam tikros bendros jurisdikcijos teisę ir 4) ji turi išimtinę teisę ekspluatuoti šių vandenų turtus.

Teritoriniuose vandenyse pajūrio valstybei prik'auso neginčijama teisė laikyti jūros policiją: laivavimo policiją (pav., navigacijos reglamentas, jūros ženklų ir švyturių apsaugojimas, priemonės laivų sudužimams įspėti, pilotų darbų tvarkymas, jūros pagalba, abordažas), bendrą policiją (žuvų gaudymo reguliavimas, povandeninių kabelių apsaugojimas), sanitarijos policiją ir muito policiją.

Tautų Sąjungos Ekspertų Komiteto projektas sako: „Savo teritorialinės jūros vandenyse pajūrio valstybė vykdo savo įstatymų leidžiamąją ir administracinę valdžią visose savo viešojo veikimo srityse (išskyrus pareigą leisti laisvai plaukti laivams), ir ji gali imtis priverčiamųjų priemonių, kad pripažintų jos jurisdikciją kovojant prieš peržengimus. Pajūrio valstybė turi teisę tęsti atviroje jūroje persekiojimą,

pradėtąjį teritorialinėje jūroje, areštuoti ir teisti laivus, peržengusius teisę jos teritorialinių vandenų ribose".

Tautų Sąjungos Ekspertų Komiteto projektas dėl jurisdikcijos teritorialinėje jūroje sako: svetimų valstybių laivai, p l a u k i ą teritorialine jūra, neklauso pajūrio valstybės civilinės jurisdikcijos (str. 9).

Taip antai, nusikaltimai ir nusižengimai, padaryti svetimos valstybės laive, plaukiančiame teritorialine jūra, to laivo asmenims, nėra pajūrio valstybės jurisdikcijos paliečiami.

Nusižengimai, kurių padariniai vyksta už laivo ribų arba kurie liečia ne laivo žmones, teisiami iš pajūrio valstybės baudžiamosios jurisdikcijos, kiek tie nusižengimai yra baustini einant tos valstybės juridine tvarka ir jeigu jos teismai kompetentingi juos nagrinėti. Nusižengimais, kurių padariniai vyksta už laivo ir esančių jame žmonių ribų, turi būti laikomi visokie veiksmai, kurie trukdo teritorialinės jūros rimtį ir tvarką.

Dėl drausmės galios svetimų valstybių laivuose, kuri taikoma ekipažui, pajūrio valstybė gali uždrausti atlikti mirties bausmę jos teritorialiniuose vandenyse, net ir karo laivuose.

Normaliai, kiekviena valstybė suteikia t e i s ę ž v e j o t i savo teritorialiniuose vandenyse tiktai savo piliečiams. Todėl ten, kur žvejojimas labai išplėstas ir eina pagrindiniu pajūrio gyventojų verslu, kaip egzistavimo dalykas (pav., Norvegijoj), ten seniai jau stengiamasi išplėsti pajūrio vandens sienas.

Kartais tam tikrais sutartiniais sutarimais teisė žvejoti suteikiama kitai valstybei. Taip antai, Rusija suteikė Japonijai teisę žvejoti savo Ramiojo Okeano vandenyse. Kai-kurios valstybės, pav., Jungtinės Valstybės, Portugalija ir Graikija teikia visiems laisvą teisę žvejoti savo teritorialiniuose vandenyse.

Taip pat kiekviena pajūrio valstybė turi teisę rezervuoti tiktai savo vėliavai keleivių ir prekių transportą iš vieno savo uosto į kitą savo uostą, esantį toj pačioj teritorialinėj jūroj. Tai yra — vadinamasis m a ž a s i s k a b o t a ž a s, skiriant jį nuo didžiojo, reiškiančio navigaciją tarp valstybės uostų ir jos užjūrio kolonijų. Didysis kabotažas, paprastai, šiuo laiku yra laisvas ir kitų valstybių laivams. Anglija, Norvegija (savitarpio pagrindais), Olandija ir Belgija teikia ir mažąjį kabotažą svetimiesiems laivams.

Taip pat valstybė turi išimtinę teisę ekspluatuoti bendrai visokius jūros turtus (žemčiūgą, pintis, rūdis) savo teritorialiniuose vandenyse, jų dugne ir požeminiame plote.

e) Apribojimai tarptautiniais servitutais.

Clauss. Die Lehre von den Staatsdienstbarkeiten. 1894. Fabre. Des servitutes dans le droit international public. 1901. Cavaretta. Diritti sui territori altrui. 195. Schwenzler. Begriff und Wesen der Staatsservituten. 1907. Hollatz. Begriff und Wesen der Staatservituten. 1908. Richards. The North Atlantic Coast ficheries arbitration (Jour. Soc. Comp. Leg. 1910 p. 18), Hogg. The Haag award in the Atlantic ficheries arbitration (Yale Quart. R. 1910, p. 415). Labrouse. Les servitutes en droit international public 1911. Nys Les prétendues servitutes internationales (RDILC., 1911 p. 314—323). P. B. Potter. The doctrine of servitutes in international law (AJIL., 1915 p. 627—641). Stael-Holstein. La doctrine des servitudes interrationales et son application en Scandinavie (RDILC., 1922, p. 424). Mc Nair. So-called state servitutes (Br. YB., 1925 p. 711—727). Crusen. Les servitudes internationales (ADI. Rec. c. v. 22, 1929, p. 5—79).

Tarptautiniai servitutai yra tęsiamasis ypatingas tarptautinis teisinis sutartinis vienos valstybės teritorialinės valdžios varžymas kitos valstybės naudai.

Kadangi servituto sąvoka paimta iš daiktinės teisės(kur tuo servitutu suprantama daiktinė teisė svetimam daiktui, kuria tam tikras asmuo, arba tam tikras sklypas, gali arba naudotis tam tikru būdu tuo daiktu, arba kuria jie gali drausti daiktu naudotis kitiems), daugelis internacionalistų (pav., Listas), suprasdami teritoriją, kaip imperium'o ribas, kaip kompetencijos sferą, neigia pačią tarptautinio servituto sąvoką ir keičia ją tarptautinio pasižadėjimo sąvoka. Bet visiškai veltui. Žinoma, ir servitutas, kaip ir pasižadėjimas, tenumano tiktai teisėtingo asmens teisę reikalauti, kad būtų atlikti tam tikri veiksmai arba kad būtų susilaikyta nuo jų. Bet servituto skirtumas nuo pasižadėjimo teisių yra tas, kad servitutai yra susiję su daiktu ir nukreipti prieš kiekvieną asmenį.

Žinoma, ne kiekvienas teritorialinės valdžios apribojimas yra servitutas, daugelis iš jų turi gryno pasižadėjimo pobūdžio. Servitutas turimas tada, kada apribojimas turi grynai daiktinį, glaudžiai susijusį su teritorija ir tęsiamąjį pobūdį, t. y. linkmę prieš bet-kurį teritorijos savininką. Dėl to daiktinio pobūdžio

servitutas turi ir toliau egzistuoti, nors teritorija atitektų kitos valstybės vyriausiai valdžiai. Teritorialinės vyriausios valdžios apribojimas dėl vieno tiktai pasižadėjimo skiriamas nuo servitutinio apribojimo pareinant nuo turinio tos sutarties, kuri glūdi apribojimo pagrinde. Valstybė, kaip savos teritorijos savininkas, gali sutartimi su kita valstybe apriboti savo teisę naudotis savo teritorija (ji gali net ir bendrai nusavinti savo teritorijos dalį). Kiekvienas naujas įpėdinis, kuriam atitenka valstybinės teisės teritorijai, kuriai buvo uždėtas naudojimo apribojimas dėl kitų valstybių interesų, yra surištas tais apribojimais. Tai yra bendras teisės principas. Iš vienos pusės — sutarčių laisvė; iš antros — nieks negali perduoti daugiau teisių, nekaip pats turėdamas. Apribojimo pobūdis tegalima sužinoti tiktai išanalizavus glūdinčią jo pagrinde sutartį.

Servitutai tuo yra charakteringi, kad jie yra sudaromi ne įstatymais, bet tarptautiniu sutarimu. Kadangi jie yra išimtis iš bendros laisvo savo teritorijos naudojimo normos, jie turi būti interpretuojami apribojamai; abejojamais atvejais prezumpcija kalba prieš valstybes, pretenduojančias į servitutą savo naudai.

Servitutas nereikia painioti su nurodytais jau bendrais teritorialinės aukščiausios valdžios apribojimais, kurie dažnai tarptautinės teisės normomis vienodai liečia visas valstybes. Tokių apribojimų dažnai atsiranda ir papročių keliu. Taip antai, svetimųjų laivų teisė netrukdomai plaukti teritorialine jūra turi papročių (o ne sutartinį) pagrindą.

Iš savo formos servitutai būna arba neigiamieji *(in non faciendo)*, draudžią valstybei kuriuos-nors veiksmus savo teritorijoj (pav., neitralizacija), arba teigiamieji *(in patiendo)*, įpareigoją leisti savo teritorijoj kitos valstybės veiksmus (pav., žvejojimą).

Dažnai servitutai nustatomi tiktai kaimyninei valstybei, dėl santykių, atsirandančių su ta valstybe. Tokie apribojimai gali būti nustatyti tiktai tarptautine sutartimi, o ne papročiu arba tęsiamuoju tylėjimu (tai tebėra ginčijama)[1].

Nustoti veikęs tarptautinis servitutas tegali arba atsisakius valstybei, turinčią servitutą, arba tam tikra sutartimi, keičiančią pirmesnės servitutinės teisės galią.

[1] Haagos trečiųjų teismo 1912 metų nusprendimas. Žiūr. Stowell. Internationals Cases. I, 193. J. B. Scott. Werk von Haag, I, 2, p. 141 s.

Servitutai gali būti įvairiausio turinio. Nurodysiu tiktai charakteringiausius ir dažniausiai praktikuojamus.

Tranzito ir susisiekimo servitutai. Čia yra suprantami ne bendri tarptautiniai apribojimai, uždedami visoms valstybėms dėl jų bendros naudos, o specialūs apribojimai, perėjimo teisės suteikimas kaimyninei valstybei. Tokia buvo dažnai naudojama senesniais laikais kariuomenės teisė pereiti per svetimą teritoriją *(droit d'étape)*.

Naujausio tokio servituto pavyzdžiu gali eiti „Lenkų-Vokiečių tarpusienis".

Versalės 1919 m. sutarties 89 str. štai ką paskelbė dėl teritorijos, atiduotos Lenkams, ir atskyrus Prūsiją nuo kitos Vokietijos: „La Pologne s'engage à accorder la liberté de transit". 98 str. įsako sudaryti Lenkų ir Vokietijos konvenciją. Nesutinkant Lenkams ir Vokiečiams dėl konvencijos sudarymo, dalyką turėjo nuspręsti Tautų Sąjungos Taryba. Tokia konvencija buvo sudaryta 1921 metais. Vokietijos naudai yra nustatytas tranzito servitutas, bet jis nepagrindžia eksteritorialumo. Judėjimas tarpusieniu turi būti tvarkomas Lenkų įstatymais; Lenkų valdininkai gali areštuoti už nusižengimus, padarytus esant Lenkų teritorijoj. Susisiekimas skiriamas į privileguotąjį ir neprivileguotąjį. Privileguotasis susisiekimas tam tikromis linijomis. Pasai važiuoti tarpusieniu nereikalingi. Atleista nuo muitinės apžiūrėjimo. Išduodami tiesioginio susisiekimo bilietai. Išlipti iš traukinio be Lenkų vizos neleidžiama. Prekių traukiniai muitu neapdedami. Apribojimai tegali būti įvesti tiktai per karą Europoje. Neprivileguotasis susisiekimas taip pat laisvas nuo muito. Lenkai turi teikti priemonių visokio kiekio tranzitui.

Čia įskiriamas laisvųjų zonų nustatymas jūros uostuose *(zones franches dans les ports)*, apie kurias kalba Versalės sutarties 328—330 str., kuriais Vokietija turi ne tiktai leisti laisvai plaukti savo tarptautinėmis upėmis, bet ir sudaryti laisvąsias zonas uostuose (kaimyninės valstybės) tranzitinėms prekėms.

Eidama Romos 1924. I. 27 sutartimi su Pietų Slavija dėl Fiumė's Italija gavo suvereniai valdyti Fium'ės miestą ir uostą, bet pasižadėjo išnuomoti 50 metų (be eksteritorialumo) Fiumės uoste tam tikrą baseiną Pietų Slavijos tranzitui. Sutartis yra spausdinta: S. d. N., Recueil des traités, t. XXIV p. 32.

Eidama 1923. V. 10 konvencija Pietų Slavija gavo laisvą zoną Salonikų uoste. S. d. N. Recueil des traités, t. XXIV p. 443. Plg. Graikijos ir Pietų Slavijos 1928. X. 11 sutarimą.

Apie laisvąsias zonas žiūr. Chosegros. Ports francs et zones franches. 1911 (Thèse. Paris). Kugler. Die Entstehung der neuen Freihäfenformen (Weltwirtsch. Arch. 1923). Govare. Les ports et les zones franches. 1924. Vilimanowitch. Zones libres serbes à Salonique. 1926 (130 p.). Haas. Régime international de zones franches dans les ports maritimes (ADI. Rec. C. v. 1929 p. 375—427).

Gali būti ir įvairių kitų servitutų, suteikiančių teisę naudotis svetima teritorija tam tikru atžvilgiu. Pav., gali būti nustatyta teisė ištraukti povandeninį telegrafo kabelį į valstybės teritoriją.

Dažnai atiduodamos anglių stotys (pav., Centralinės Amerikos valstybėse)[1].

Galimi yra taip pat pašto, telegrafo ir telefono servitutai.

Turtų eksploatavimo servitutai. Dažnai viena valstybė suteikia kitai kai-kurių prigimtinių turtų eksploatavimą savo teritorijoj, leidžia kasinėti rūdis, naftą ir t. t.

Pavyzdžiai: Žuvims gaudyti servitutas Prancūzijos naudai prie New-Foundland'o krantų einant Utrechto 1713 m. traktatu. Japonijos teisė gaudyti žuvis Tolimųjų Rytų rusų teritorialiniuose vandenyse einant 1907. VII. 28 sutartimi; savitarpio teisė gaudyti žuvis Suomijos ir Rusijos teritorialiniuose vandenyse einant 1920. X. 14 sutartimi.

Kartais servitutiniams teritorialinės aukščiausios valdžios apribojimams prilygsta obligaciniai apribojimai disponuoti savo teritoriją. Šitaip, atiduodant Špicbergeną Norvegijai, jai buvo uždėti apribojimai disponuoti Špicbergeno kalnų turtus (1920. II. 9 konvencija — žiūr. S. d. N. Recueil des traités, t. II. 1, p. 8). Tie apribojimai yra obligacinio pobūdžio, bet nėra abejojimo, kad jeigu Norvegija panorėtų perleisti Špicbergeną kuriai-nors kitai valstybei, tada tai valstybei atitektų ir visi nuosavybės apribojimai, kurie buvo uždėti Norvegijai.

Teisę eksploatuoti kalnų turtus nustato ne Norvegija, o tarptautinė komisija, kurioj dalyvauja po 1 atstovą nuo kiekvienos susitarusios valstybės (str. 8). Pirmesnių savininkų pretenzijos žemei valdyti yra Danijos komisaro reguliuojamos. Apeliacijos instancija yra tam tikras tribunolas, Danijos komisaro pirmininkaujamas, kur yra atstovų nuo kiekvienos susitarusios valstybės.

Šiuo atveju teritorialinė valstybės aukščiausia valdžia yra tam tikro tarptautinio organo apribota.

Neitralizacijos servitutas. Kartais valstybė pasižada kurioj-nors savo teritorijos dalyje nestatyti sustiprinimų ir nelaikyti kariuomenės. Tai yra — neigiamasis servitutas.

Pavyzdžiai: Savojos Provincijos Chablais ir Faucigny (pagal Vienos 1815 m. aktą str. 92). Einant Turino 1860. III. 24 sutar-

[1] R. Wahl. Die Kohlenstation. Greifswald. Dissert. 1908. Plg. Vokietijos ir Ispanijos 1899. VI. 30 sutartį, kuria Ispanija pardavė Karolinų salyną Vokietijai, išsiderėjus sau tenai anglių stoties servituto teisę (str. 2): „Spanien wird ein Kohlendepot für die Kriegs- und Handelsmarine in den Karolinenarchipel, ein gleiches in den Palau — und ein gleiches in dem Marianenarchipel einrichten und auch in Kriegszeit behalten können".

timi (str. 2), atiduodant Savoją Prancūzijai, neitralizacijos pareigos perėio Prancūzijai. Dabar jų neitralizacija panaikinta. Jonijos salos Korfu ir Paksos nuo 1863 metų (einant 1863. XI. 14 sutartimi). Neitrali pasienio zona tarp Švedijos ir Norvegijos (einant 1905. X. 26 sutartimi). Neitralizacijos Vokietijoj einant Versalės sutartimi: 50 kilometrų neitralus ruožtas dešiniuoju Reino krantu. Pasižadėjimas nestiprinti Helgolando. Alandų salų neitralizacija (Paryžiaus 1856 metų traktatu privaloma Rusijai). Ženevos 1921. X. 20 konvencija Suomija pasižadėjo Prancūzijai, Anglijai, Vokietijai, Italijai, Švedijai, Danijai, Estijai, Latvijai ir Lenkijai nestiprinti šių salų. Suomijos pasižadėjimas einant Dorpato 1920. X. 14 sutartimi nestiprinti kai-kurių savo pajūrio punktų. Buvo taip pat neitralizuoti: Tanžeris einant Prancūzijos, Anglijos ir Ispanijos 1923 m. sutartimi. Bosforas ir Dardanelai einant Lozanos 1923 m. sutartimi. Sueco perkasas 1888 m. sutartimi. Magelano sąsiauris einant Čili ir Argentinos 1881 m. sutartimi.

Įvairių teritorijų demilitarizacijos ir neitralizacijos literatūra yra labai plati.

Twiss. On international conventions for the neutralization of territory. 1887. Winslow. Neutralization (AJIL. 1908, v. 2, p. 366 — 386). Wicker. Some effects of neutralization (AJIL. 1911, v. 5, p. 639). Graham. Neutralization as a movement in international law (AJIL. 1927 p. 79—94).

Specialiai apie Savojos neitralizaciją Rougier. Le traité de Versailles et la neutralité de la Savoie (RGDI. 1920, p. 40). P. Köhler. Der Genfer Zonen-Streit. 1926. E. Payen. La neutralisation de la Suisse et de la Savoie. 1926.

Apie Reino srities demilitarizaciją: K. Liunebach. Die Entmilitarisierung des Rheinlandes und der Vertrag von Locarno. 1927 (227 p.).

Apie Alandų salų neitralizaciją: F. de Visscher. La convention relative ä la neutralité des iles d'Aland. Brux. 1922. Söderhjelm Démilitarisation et neutralisation des îles d'Aland en 1856 et 1921. Helsingfors. 1927 (398 p.).

P. C. Hains. Neutralization of the Panama canal (AJIL. 1909, p. 354—394).

f) Apribojimai dėl taikos okupacijos.

R. Robin. Des occupations militaires en dehors des occupations de guerre. P. 1913.

Taikos okupacija yra laikinas svetimos teritorijos karo okupavimas ne karo metu, paprastai, kuriam-nors reikalavimui apdrausti.

Okupacija tokiu atveju nustatoma ne „karo teisės" pagrindais; abiejų valstybių (okupuojančios ir okupuojamos) santykiai nerodo karo būvio, jų yra taikingi santykiai. Vietos valdžia, kad ir labai apribojama, bet nepašalinama visiškai, kaip kad būna per karo okupaciją.

Toks svetimos srities okupavimas daromas kartais norint apsisaugoti nuo valstybės užpuolimo, kartais kuriems-nors reikalavimams apdrausti, pav., karo atlyginimui sumokėti.

Valstybinis aukščiausios valdžios vykdymas tokioj okupuotoj šaly būna žymiai (kartais labai) suvaržomas.

Įstatymų leidžiamojoj srityje okupantas turi teisę leisti bendrus įsakymus kariuomenės tvarkai ir nepavojingumui apdrausti. Jurisdikcijos atžvilgiu okupuojamoji kariuomenė yra laikoma savo valstybės atstovu ir naudojasi visiškuoju imunitetu neklausydama vietos jurisdikcijos. Daugelyje atvejų okupuojamoji kariuomenė vykdo jurisdikciją vietos gyventojams, ypač tada, kada jie gresia savo veiksmais tos kariuomenės nepavojingumui ir turtui. Valdymo srityje veikia, paprastai kiek apribojama, vietos valdžia.

Taikos okupacijų pavyzdžiai: Napoleono okupacijos (pav. Prūsijos 1807—1813), Šv. Sąjungos okupacijos (Prancūzijos — sąjungininkų 1815—1818, Sicilijos ir Piemonto — austrų 1821, Iberų pussalio — prancūzų ir anglų 1823—1848); Morejos pussalio okupacija (Graikijoj) — prancūzų 1828—1833, Dunojaus kunigaikštijų (Moldavijos ir Valachijos) — rusų 1829—1836, Popiežiaus srities — austrų ir prancūzų 1831—1848 metais.

Naujausių laikų okupacijos: Prancūzijos — vokiečių 1871—1873, Bosnijos ir Hercogovinos — austrų 1878—1909 (jos virto aneksija), Kipro — anglų 1878—1919, Egipto — anglų nuo 1882, Mandžurijos — rusų 1900 — 1907, Korejos — japonų 1904—1910, Reino provincijų — sąjungininkų nuo 1919 metų. (Apie paskutinę okupaciją žiūr. WV. II; 359—396).

g) Apribojimai dėl eksteritorialumo.

D. W. Smith. European settlements in the Far East. 1900. Wagner. Aufenthalt und Niederlassung Fremder in China. 1918. Heyking. L'exterritorialité et ses applications en Extrême Orient (ADI. Rec. c. 1926, v. 7, p. 237—339. Yoshitomi. Les zones exterritoriales en Chine au point de vue de droit international. (RGDI. 1927. p. 210—237). G. W. Keeton. The development of extraterritoriality in China. 2 v. 1928 (405+422 p.).

Būna atsitikimų, kada yra apribojama valstybės teisė disponuoti savo teritoriją dėl to, kad kai-kurios jos teritorijos dalys visiškai išimamos iš jos jurisdikcijos. Tai yra — valstybinės srities eksteritorialinės dalys. Mes turime čia galvoje ne vadinamąjį kai-kurių asmenų kategorijų eksteritorialumą (pav., diplomatinių agentų), o kai-kurių žemės sklypų ir trobesių eksteritorialumą.

Šitaip visur yra išimami iš vietos valstybinės valdžios jurisdikcijos trobesiai, kur yra diplomatinės misijos ir kur gyvena diplomatiniai agentai, įvairių tarptautinių komisijų trobesiai (pav., upės komisijų), Tautų Sąjungos būstas ir t.t. Pirma šitokiu eksteritorialumu naudodavosi ištisi pasiuntinybių kvartalai.

Čia turi būti taip pat įskaityti s o d y b o s (concessions, settlements), priklausančios kai-kurioms valstybėms Kinijoj (o pirma ir Japonijoj), keliose jos miestuose ir uostuose. Tai yra apribotosios svetimšaliams įsikurti teritorialinės sritys, kuriose einant sutartimis svetimšaliams priklauso eksteritorialumas ir kuriose net ir vietos piliečiai turi klausyti taisyklių ir iš dalies jurisdikcijos tos valstybės, kuriai priklauso sodyba. Ypatinga yra taip pat pasiuntinybių kvartalo būklė Pekine einant 1901. IX. 7 protokolu.

Kadangi l a i v a i, tiek vandeniniai, tiek ir oriniai dažnai yra, nelyginant, teritorijos dalys tos valstybės, kuriai jie priklauso pagal savo vėliavą, tai jie, būdami kitos valstybės vandenyse arba oro erdvėje, taip pat yra daugiau ar mažiau išimami iš tos valstybės teritorialinės valdžios.

Karo (ir bendrai valstybiniai) laivai, plaukią viduriniuose arba teritorialiniuose kitos valstybės vandenyse tos valstybės sutikimu, naudojasi neginčijamuoju eksteritorialumu. Tuose laivuose jurisdikcija priklauso vien tik tai valstybei, po kurios vėliava plaukia laivas.

Privatiniai laivai taip pat išimami iš pajūrio valstybės valdžios, kada jie tiktai p e r p l a u k i a tos valstybės teritorialiniais vandenimis.

Apie valstybinių laivų eksteritorialumą žiūr. M o o r e, II, p.562—593. S c o t t, Cases, p. 300—310. C o b b e t t. I, p. 261—278. W. V. I, 543, II. 294. Convention de Bruxelles 10. IV. 1926 (Niboyet et Goulé, II, p. 377—380).

G. F e i n e. Die völkerrechtliche Stellung der Staatsschiffe 1921 (90 p.). S t r i s o w e r. L'exterritorialité (ADI. Rec. c. v. 1, 1923 p. 273—283). I. W. G a r n e r. Immunities of State-owned ships employed in commerce (Br. YB 1925. p. 128—143). M a t s u n a m i. Immunity of State ships. 1925 (223 p.).

Kai-kurių trobesių arba laivų eksteritorialumas virsta kartais net p r i e g l a u d o s t e i s e. Šis institutas (apie kurį bus kalbama tarptautinėje baudžiamoje teisėje) reiškiasi tuo, kad kartais diplomatinių misijų būstuose, valstybiniuose arba priva-

čiuose laivuose duodama prieglauda vietos valstybės valdiniams; tie valdiniai, patekę į tuos būstus, išimami iš savo valstybės valdžios.

Moore, II, p. 775—883. Scott, Cases, p. 323—336. Convention 20. II. 1928 relative à l asile (Niboyet et Goulé II, p. 507).
Condert. Du droit de refuge à bord d un navire étranger. (JDIP. 1896 p. 780) B. Gilbert. The practice of asylum in legations and consulats of the U. S. (AJIL. 1909 p. 562—595). Alcindor. Droit d'asyle (Répertoire de droit intern. II, 1929, p. 32—64).

h) Apribojimas teisės nusavinti teritoriją.

Sutartine tvarka teritorialinė aukščiausia valdžia gali būti ir kitaip visokiais būdais apribojama. Tie apribojimai gali būti įvairiausio turinio. Šitaip gali būti, pavyzdžiui, uždrausta valstybei nusavinti savo teritorijos dalį arba bendrai perduoti daiktines teises savo teritorijai kitoms valstybėms, be tam tikrų valstybių sutikimo.

Pav.: Klaipėdos 1924. V. 8 konvencijos 15 straipsnis sako: „Klaipėdos Teritorijos suvereniteto teisės arba jų vykdymas negali būti perduotas be Aukštųjų Susitariančių Šalių sutikimo".

i) Apribojimai dėl kondominiumo.

Ypatingai varžoma gali būti aukščiausia valstybės valdžia tose savo teritorijos dalyse, kur yra kondominiumas, t. y. tokia būklė, kada ta pati teritorija valdoma dviejų arba kelių valstybių ir kada tos valstybės yra priverstos bendrai sutikdamos kartu organizuoti tokio kondominato valdymą. Tačiau tokiais atvejais tikriau yra kalbėti ne apie valstybių teritorijos aukščiausios valdžios apribojimą, bet apie tam tikrą tarptautinės teritorijos režimą. Žiūr. p. 233—5.

§ 4. Valstybinių teritorijų pakeitimų būdai.

Publications de la C.P.J.I. Avis consultatif Nr. 8 (affaire de Jaworzina), Nr. 9 (Monastère de Naoum), Nr. 12 (Mossoul). Scott, Cases p. 173—200; Moore, I, p. 258—301.
Fusinato. Le mutazioni territoriali. 1885. Heimburger. Erwerb der Gebietshoheit. 1888. Jerusalem. Über völkerrechtliche Erwerbsgründe (Festgabe f. Thon). 1911.

Valstybė nėra amžina ir užsidariusi sąjunga; ji tėra laikina žmonių bendrojo gyvenimo forma, ir materialinis valstybės substratas nuolat juda ir kinta.

Teritorija, kaip valstybinio viešpatavimo objektas, nėra nejudamas ir nekintamas elementas. Teritorialiniai valstybių pakeitimai, kurie pasidaro valstybėms įgyjant ir nustojant žemės plotų, iškelia eilę tarptautinių-teisinių dalykų: 1) dėl tų pakeitimų teisėtumo ir neteisėtumo, 2) dėl įtakos, kurios turi tie pakeitimai kintamos valstybės juridinės asmenybės tapatybei, 3) dėl santykio, kuris iškyla dėl gyventojų būklės, pereinant teritorijai kitai valstybei, 4) dėl teisių ir pareigų perėjimo nuo vienos valstybės kitai, kuriai pereina teritorija (valstybinė sukcesija).

Galima skirti: 1) radikaliniai teritorialiniai pakeitimai, liečią visą valstybės teritoriją ir 2) atskiri vienos kurios valstybinės teritorijos dalies perėjimai.

Pirmos kategorijos teritorialiniai pakeitimai sukelia valstybės būklės pakitimą, kaip teisės subjekto; daliniai teritorijos perėjimai neturi įtakos keičiančių savo teritorialinę sudėtį valstybių juridinei asmenybei.

Radikaliniai teritorialiniai pakeitimai yra valstybių suskilimas ir valstybių sujungimas.

1) Skylant *(dismembratio)* valstybėms arba a) atsiskirianti valstybinės teritorijos dalis sudaro naują valstybę, naują tarptautinės teisės subjektą, bet pirmoji valstybė tebeegzistuoja (toks buvo buvusios Rusų imperijos pakraštinių sričių atsiskyrimas 1919 metais), arba b) pirmoji valstybė suskyla į naujas valstybines dalis.

Šitaip, pav., 1830 metais Niderlandai suskilo į Belgiją ir Olandiją, 1905 metais Švedija-Norvegija suskilo į dvi naujas valstybes Švediją ir Norvegiją.

2) Valstybėms susijungiant įvyksta: a) kelių valstybių susivienijimas, sudarant vieną naują federalinę arba unitarinę valstybę; tada vietoj pirmesnių kelių konstitucinės tarptautinės teisės subjektų atsiranda vienas naujas subjektas.

Šitaip yra susidariusi 1866—1871 metais federalinė Vokiečių Imperija iš kelių valstybių, dalyvavusių Vokiečių Sąjungos Konfederacijoj. Šitaip yra susivienijusi Italija 1859—1860 metais.

b) Kartais toksai valstybių susijungimas įvyksta kuriainors valstybei inkorporavus kitą valstybę. Paprastai tai įvyksta prievartine visos valstybės aneksija.

Tokios inkorporacijos pavyzdžių labai daug yra istorijoj. Šitaip dažniausiai nustodavo egzistavusios valstybės. Taip atsitiko Lenkijai,

kurią galutinai 1793 metais inkorporavo ir pasidalijo trys valstybės: Rusija, Prūsija ir Austrija; laisvojo Krokuvos miesto prijungimas prie Austrijos 1846 metais; Popiežiaus srities prijungimas prie Italijos 1870 metais; Transvaalio ir Oranžinės respublikos aneksija, atlikta Anglijos 1902 metais; „savarankiškos" Kongo valstybės aneksija ir jos pavertimas Belgijos kolonija 1908 metais; Korejos aneksija, atlikta Japonijos 1910 metais; Juodkalnio inkorporacija, atlikta Pietų Slavijos 1918 metais.

Tokie teritorialiniai pakeitimai, liečią patį valstybės egzistavimo faktą, yra dalykai, kurie rūpi Tarptautinei Sąjungai. Įvykstant tokioms valstybių transformacijoms visada atsiranda naujas konstitucinės tarptautinės teisės subjektas. Tos transformacijos gali būti prievartinės arba laisvanoriškos, teisėtos arba neteisėtos, bet jos, šiaip ar taip, turi būti Tarptautinės Sąjungos sprendžiami arba pritariami; tas sprendimas arba pritarimas sutikimas turi būti arba aiškiai išreikštas arba išvedamas iš konkliudentinių veiksmų. (Apie tai žiūr. aukščiau, valstybių atsiradimo ir pripažinimo skyriuje).

Daliniai teritorialiniai pakeitimai, nesusieti su valstybės tarptautinės asmenybės pakitimu, gali įvykti: a) okupavus neužimtąsias žemes, b) dėl įsisenėjusio valdymo, c) Tarptautinės Sąjungos nusprendimu, d) sutartine cesija, kuria vienos valstybės teritorija pereina kitai ir 5) prievartine aneksija.

a) Okupacija.

Engelhardt. Etude sur la déclaration de la conférence de Berlin relativement aux occupations de territoires. (RDILC. v. 18 1886 p. 433, 573). Martitz. De l'occupation des territoires sans maître (RDILC v. 19, 1887, p. 371). Salomon. L'occupation des territoires sans maître. 1889. Huiju de Verneville. De l'occupation. 1892. Despagnet. Les occupations de territoire (RGDI, 1894, v. 1, p. 102). Jèze. Etude théorique sur l'occupation. 1895. Galtier. Des conditions de l'occupation des territoires. 1901. Deherpe. Essai sur le développement de l'occupation en droit international. 1903. Westlake. Territorial sovereignty, especially with relation to uncivilized regions (The collected papers. 1914. p. 131—193). Siebert. Begriff und Arten der Okkupation im Völkerrecht. 1920. Lindley. The acquisition and government of backward territory in international law. 1926 (411 p.).

Okupacija yra užėmimas *(acquisitio originaria)* tokių žemių, kuriose nieks negyvena arba tegyvena necivilizuotos tautos, ir į kurias nepretenduoja jokia kita valstybė, dalyvaujanti Tarptautinėje Sąjungoje *(terra nullius).*

Šita teritorijai įsigyti forma ėjo pagrindu Europos valstybių kolonijų atsiradimo istorijoj. Ilgą laiką šitoksai žemių užvaldymas rūpėjo kiekvienai varančiai kolonialinę politiką valstybei, kuri tą dalyką atlikdavo tarptautinės teisės nereguliuojamomis formomis.

Tarptautinės teisės normos buvo išplėstos kolonialinei okupacijai tiktai prieš galutinai pasidalijant kolonialinį pasaulį XIX amžiaus 80 metais. Tos normos buvo nustatytos Kongo 1885 metų aktu (str. 34 ir 35). Einant tuo aktu teisėtai užvaldyti žemei reikalinga buvo: 1) kalbamos okupacijos notifikacija kitoms valstybėms, kad jos galėtų pareikšti savo pretenzijas ir prieštaravimus ir 2) okupacijos efektingumas, t. y. tikras okupuojamosios srities užėmimas ir administracijos organizavimas, aprūpinąs tvarką ir nepavojingumą.

Šiandien visas pasaulis jau yra padalytas, neokupuotų žemių nebėra, ir sričių okupavimas istorinės teturi reikšmės.

b) Įsisenėjamasis valdymas.

Scott, Cases, p. 252—255; Moore, I, p. 293—297. Audinet. De la prescription acquisitive en droit international (RGDI. v. 3, 1896, p. 313). Ralston. Prescription (AJIL. 1910. p. 133). — The law and procedure of internat. tribunals. 2 ed. 1926. p. 375—383. Le Fur. (RDILC. 3 sér., II, p. 393). Schüking. Werk von Haag, 2 s. I, 2. Annuaire de l Institut de droit international, v. 32 (1925). Fauchille. Traité de droit intern. I, 2 (1925) p. 754—763. Cavaglieri. Il decorso del tempo ed i suoi effetti sui rapporti giuridici internazionali (Riv. D. I., 1926, v. 18 p. 169). Deak. Computation of time in international law (AJIL. 1926, v. 20, p. 505).

Įsisenėjamasis valdymas (prescription, Verjährung) turi tarptautinėje teisėje įsigyjamosios galios reikšmės.

Nors teoriškai šitas dalykas yra ginčijamas (pav. Listas, Strupp neigia įsisenėjimo reikšmę tarptautinėje teisėje), tačiau daugumas teisininkų pripažįsta, jog įsisenėjimas yra teisėto teritorijos įsigijimo būdas ne tiktai privatiems asmenims, bet ir valstybėms. Ši nuomonė nuolat sutinka su tarptautine apyvarta, ir ji visiškai remiama tuo samprotavimu, kad įsisenėjamojo valdymo įsigyjamosios galios pripažinimas yra reikalingas tarptautinės tvarkos stamantrumui ir ramumui.

Kad įsisenėjamasis valdymas turėtų įsigyjamąjį rezultatą, jis turi atitikti paprastąsias įsisenėjimo sąlygas:

1) Reikalinga, kad valstybė valdytų kalbamąją sritį, kaip savininkas ir savo, o ne svetimu vardu.

Austrija-Vengrija „valdydama" Bosniją ir Hercegoviną (1878—1908) ir Anglija „valdydama" Kipro salą (1878—1914), valdė tas sritis Turkijos vardu ir negalėjo įsigyti suvereniteto eidamos įsisenėjimu. Taip pat mandatinis valdymas vykdomas Tautų Sąjungos vardu buvusioms Turkų ir Vokiečių sritims negali duoti valstybėms-mandatarijams įsigyjamojo įsisenėjimo.

2) Reikalinga, kad teritorijos valdymas būtų taikingas ir nepertraukiamas. Valdymo pertraukimu turi būti laikomas tiek ginkluotas kitos valstybės įsikišimas, tiek ir jos iškilmingas protestas.

3) Šis valdymas turi būti visiems žinomas, viešas, o ne slaptas; tas dalykas tarptautinėje praktikoje yra savaime suprantamas.

4) Toksai valdymas turi trukti tam tikrą laiką. Kartais reikalaujamas „neatmenamas" *(immemorial)* turėjimas nieko nereiškia ir nepasiekia tikslo; be to, atsižvelgiant į šių dienų istorijos būklę tasai „neatmenamumas" neįmanomas. Atskiri tarptautinės praktikos atsitikimai lyg kalba apie 50 metų laiką. (Apie tokį terminą kalbama pav., sutartyje, kur nustatoma siena tarp Didžiosios Britanijos ir Venecuelos 1897. II. 2). Atsižvelgiant į šių dienų tarptautinio gyvenimo tempą gal būtų tikslinga tarptautiniams santykiams pritaikyti įprastąjį 30 metų civilinės teisės terminą. Šiaip ar taip , čia yra reikalingas tarptautinis sutarimas.

Įsisenėjamojo valdymo įsigyjamosios galios pavyzdžiai tarptautinėje teisėje: Anglijos ir Jungtinių Valstybių 1817 m. arbitražo ginčas dėl salų Passamaquoddy įlankėlėj; Anglijos ir Argentinos 1833 m. ginčas dėl Falklandų salų; Anglijos ir Venecuelos 1897. II. 2 sutartis dėl jų sienų reguliavimo; 1903. X. 20 trečiųjų sprendimas dėl Aliaskos sienų tarp Jungtinių Valstybių ir Anglijos; Austrijos ir Vengrijos 1903 m. trečiųjų sprendimas dėl Meerauge (Oeil de la mer) ežero; Jungtinių Valstybių ir Meksikos 1911. VI. 25 trečiųjų sprendimas dėl Chamizol io teritorijos ir kiti atsitikimai.

Tas dalykas, kad kai-kurių valstybių įsisenėjamasis valdymas kai-kuriose įlankėlėse (buchtose) buvo laikomas vidujinių vandenų valdymu, sudarė teisėtą institutą, kuriuo šie vandens priskiriami prie nuosavių valstybės vandenų (Pav., Chesapeake, Delaware Šiaurės Amerikoj). Taip pat kai-kuriais atvejais pripažįstamas įsisenėjamasis teritorialinės jūros ribų išplatinimas (pav., Norvegijoj).

c) Tarptautinis sprendimas.

Kartais teritorija atitenka kuriai-nors valstybei tarptautiniu sprendimu *(adjudication)*.

Pavyzdys: Špicbergenas einant 1920 m. Paryžiaus Konvencija; Alandų salos (einant T. S. Tarybos sprendimu); tarptautiniai mandatai (Tautų Sąjungos Pakto 22 str., Versalės sutarties 119—127 str. ir Sevro sutarties 94—96 str.).

d) Teritorijų cesija.

Perrinjaquet. Cessions temporaires de territoires. 1904 — Des annexions déguisées de territoire. 1909 (55 p.) (RGDI. 1909 p. 316—367). Jellinek. Schriften und Reden. 1911, II p. 496.

Labai dažnai teritorija atitenka nuo vienos valstybės antrai sutartiniu sutarimu, kuriuo viena valstybė perleidžia, o antra įsigyja tam tikrą žemės sritį.

Paprastai tos sutartinės teritorijų cesijos įgauna privačių teisinių formų: pirkimo, pasikeitimo, nuomojimo, užstatymo. Kartais, tačiau, yra pritaikoma ir viešosios teisės forma — okupavimas valdyti.

Dėl teritorijos perėjimo privačių-teisinių formų kyla klausimas, ar atitenka ši teritorija kitai valstybei nuo sutarimo momento arba nuo to momento, kada naujoji valstybė tikrai pradeda valdyti, vadinasi, nuo perleidimo momento. Teisingiau reikėtų manyti, jog šis perėjimas įvyksta nuo sutarimo rafifikacijos momento. Su tuo sutinka ir tarptautinė praktika, ir bendrai, einant šių dienų teise, norint perleisti teisę kuriam-nors daiktui nereikalinga tradicija, o tepakanka sutarimo.

Kadangi privačiais teritorijos perėjimo atsitikimais kiekviena valstybė disponuoja savo teritoriją savo teisių ribose, tai kiek tie teritorijų perleidimai neliečia trečiosios valstybės teisių, jiems nereikalingas Tarptautinės Sąjungos sutikimas. Tai yra privatinė atskirų valstybių teisė.

Tačiau, jeigu toksai teritorijos perleidimas įvyksta įsigyjančiosios valstybės prievarta ar jos grasinimais, tai teisės atžvilgiu reikia manyti, jog perleidusi valstybė pasilaiko sau teisę iškelti ilgainiui ginčą dėl tokio santorio negaliojimo.

Teritorijos pardavimas yra toksai sutartinis teritorijos perleidimas, kada perleisdama kurią-nors savo sritį par-

duodanti valstybė gauna iš perkančios valstybės tam tikrą piniginę sumą.

Kad ir kokie yra santorio motyvai, paprastai jie turi įprastojo pardavimo santorio pobūdžio. Valstybė tokiu atveju disponuoja teritoriją visiškai kaip savo turto objektą (tas dalykas kaip tik sugriauna teritorijos prigimimo „imperialinę" teoriją). Paprastai šitokie santoriai liečia kolonialines žemes, į kurias valstybės paprastai žiūri ir kurias tevertina tiktai kaip ūkio eksploatacijos objektą.

Prancūzija pardavė Jungtinėms Valstybėms Luiziana 1803. IV. 30 (už 60 milijonų frankų). Monakos kunigaikštis pardavė 1861 m. Prancūzijai Menton ir Roquebrune (už 4 milijonus frankų). Rusija pardavė Jungtinėms Valstybėms 1867. III. 30 Aliaską ir prišlyjančias prie jos salas (už 7.200.00 dolerių). Švedija pardavė Prancūzijai 1877. VIII. 10 Saint Barthélemy salą (už 320.000 frankų). Ispanija pardavė Vokietijai 1899. II. 12 Karolinų, Palaos ir Marianų salas (už 25 milijonus pezetų). Danija pardavė Jungtinėms Valstybėms 1916. VIII. 4 Antilijos salas (S. Thomas, S. Jean ir S. Croix, už 25 milijonus dolerių).

Parduodant teritoriją srities gyventojai nėra santorio objektas. Gyventojai turi teisę optuoti savo pirmesnę valdinybę.

Pasikeičiant teritorijomis teritorija perleidžiama ne už tam tikrą piniginę sumą, bet taip pat už teritoriją arba už kurį kitą ekvivalentą.

Olandija pasikeitė su Anglija 1824. III. 17 savo žemėmis Azios kontinente už Anglijos žemes, esančias į vakarus ir pietus nuo Malakos sąsiaurio. Olandija taip pat pasikeitė su Anglija 1871. II. 23 savo žemėmis, esančiomis Gvinejos krante, už tai, kad Anglija netrukdytų išplėsti Olandijos viešpatavimą visoje Sumatros saloje. Rusija ir Švedija pasikeitė 1874 m. priklausiusiais joms nejudamais turtais Maskvoje ir Stokholme. Japonija pasikeitė su Rusija 1875. V. 7 Sachalino sala už Kurilių salas. Vokietija pasikeitė su Anglija 1890. VII. 1. teritorija Pietų Afrikoje už Helgolando salą. Vokietija ir Prancūzija pasikeitė 1911. XI. 4 savo teritorialinėmis žemėmis ekvatorialinėje Afrikoje.

Teritorijos nuomojimas (cession à bail, lease, Pacht, affito) yra toks valstybių santoris, kuriuo viena valstybė leidžia kitai naudotis priklausančios jai teritorijos dalimi tam tikrą (arba neapibrėžtą) laiką, pasilaikydama sau teisę atsiimti tą savo teritorijos dalį.

Nusinuomojusi valstybė vykdo išnuomotoj jai teritorijoj valstybinės aukščiausios valdžios teises. Iki pasibaigiant nuomos laikui tiktai nusinuomojusi valstybė gali atsisakyti nuo nuomos (Plg. Kinų - Vokiečių sutarties str. 5 dėl Kiautschou

1898. III. 6). Nuomos mokestis paprastai nenustatomas. Nusinuomojusi valstybė negali saviškai disponuoti tos teritorijos ir negali perleisti jos nuomotis trečiajai valstybei be valstybės-savininko sutikimo (Plg. Portsmuto 1905. IX. 5 sutarties str. 5. tarp Rusijos ir Japonijos dėl Port-Arturo). Nuomojamos srities gyventojai per nuomos laiką kad ir klauso nusinuomojančios valstybės valdžios, tačiau pasilaiko savo pirmesnę valdinybę.

Svetimos teritorijos nuomojimo institutas tarptautinėje teisėje yra visai neseniai atsiradęs, ir sudarytas iš analogijos su privatiniu-teisiniu anglų teisės „lease" institutu.

Jo sąvoka tarptautinėje literatūroje yra ginčijama. Vieni, išeidami iš teritorijos „imperialinės" sąvokos, supranta nuomą tiktai kaip užmaskuotą teritorijos aneksiją. Kiti, teisingiau, mano, kad tai iš tikrųjų yra nuomojamasis santoris privačiai-teisinio pobūdžio, o ne galutinis teritorijos perleidimas. Perleidžianti valstybė tebeturi *jus nudum* ir tebėra teritorijos savininkas.

Nusinuomojančios valstybės tikslai tokiam santoryje galėjo turėti (ir neabejojamai turėjo) aneksijos pobūdžio, bet šitie motyvai juridinei instituto konstrukcijai reikšmės neturi.

Vokietija nusinuomojo iš Kinų 1898. III. 6 Kiautschou buchtą 99 metams, išsiderėjusi sau tam tikras teises 50 kilometrų zonoje aplink tą buchtą. Rusija nusinuomojo iš Kinų 1898. III. 27 Port-Arturą ir Ta-lien-Vaną 25 metams. Portsmuto 1905. IX. 5 sutartimi nuoma, su Kinų sutikimu, buvo perleista Japonijai. Japonijos 1915. V. 25. sutartimi su Kinais nuomos laikas pailgintas iki 99 metų. Prancūzija nusinuomojo iš Kinų 1898. IV. 22 Kouang-Tschou 99 metams. Anglija nusinuomojo iš Kinų 1898. VI. 9 ir VII. 1 Kao-Loun apylinkes 99 metams ir Wei-Hai-Wei buchtą tokiam pat laikui, kuriam Rusija turės užėmusi Port-Arturą. Anglija ir Kongo 1894. V. 12 nusinuomojo savitarpiškai sritis visam tam laikui, per kurį viešpataus Belgijos karalius Leopoldas II. Vokietijos ir Prancūzijos 1911. XI. 24 nuomos sutartis dėl ekvatorialinės Afrikos (Plg. kitas sutartis Fauchille, I, 2, p. 775—6).

Palyginti retai tarptautinėje praktikoje teritorijos būna užstatomos (Verpfändung).

Švedija 1803. VI. 26 sutartimi užstatė Meklenburg-Šverinui Wismar, Poel ir Neukloster apygardą už 1.258.000 talerių su teise vėl išsipirkti tą apygardą po 100 metų. 1903. VI. 20 sutartimi Švedija ir Meklenburg-Šverin savitarpiškai atsisakė nuo savo teisių. (Plg. Bruno Schmidt. Der Schwedisch-Meklenburgirsche Pfandvertrag über Stadt und Herrschaft Wismar 1901).

e) Aneksija.

Holtzendorf. Eroberung und Eroberungsrecht. 1871. Cabonat. Des annexions de territoires. 1881. Schätzel. Die Annexion im Völkerrecht. 1921.

Aneksija ginklų jėga arba apskritai prievartinė (annexion, conquête, debellatio) buvo vienas iš įprasčiausių valstybių teritorialinių pakeitimų.

Tarptautinis teisinis šio pakeitimo būdo įvertinimas, toks teritorijai įsigyti būdas glaudžiai yra susijęs su valstybių teise kariauti. Kiek ši teisė buvo valstybei pripažįstama neapribojamai, tiek buvo laikomas teisėtu ir tos teisės rezultatas — sričių užkariavimas ir aneksija. Dažnai karo padarinys būdavo ne tiktai kai-kurių nugalėtos valstybės dalių aneksija, bet ir visos valstybės žlugimas, nes ją pavergdavo ir inkorporuodavo nugalėjusi valstybė.

Naujausioji tarptautinė teisė, jos išplitęs mokslas pripažino prievartinę aneksiją prieštaraujant teisės idejai, nes ji tesiremia tiktai viena ginkluota jėga.

Vašingtono 1890 m. Pan-Amerikos konferencijoj visų delegatų buvo priimta *recommandation:* „Le droit de conquête demeure pendant la durée du traité d'arbitrage éliminé du droit public américain". (Žiūr. J. B. Moore. Digest of international Law, I § 87).

Tautų Sąjungos Pakto 10 str. sako: „Sąjungos nariai pasižada saugoti ir ginti nuo kiekvieno išorinio užpuolimo visų Sąjungos Narių teritorialinę neliečiamybę (integritetą) ir esamąją politinę nepriklausomybę".

Tiesa, bendra norma, uždraudžianti visokią prievartinę aneksiją, dar nėra tarptautinės teisės tvirtai nustatyta ar apibrėžta, bet šiaip ar taip, šių dienų tarptautinės teisės atžvilgiu, prievartinė aneksija, būdama, principialiai žiūrint, neteisėtas būdas teritorijai įsigyti, nėra privatus nugalėjusiojo ir nugalėtojo dalykas, bet ji rūpi Tarptautinei Sąjungai. Aneksija gali padėti tikrai įsigyti teritoriją, tiktai kai sutinka su tuo dalyku ir trečiosios valstybės.

Aneksijos pavyzdžių rodyti visiškai nėra reikalo. Beveik kiekvienas karas baigdavosi teritorijos aneksija. 1919—1920 metų taikos sutartimis buvo padarytos teritorijų aneksijos Prancūzijos, Belgijos, Italijos, Serbijos, Rumunijos, Graikijos ir kitų valstybių naudai.

§ 5. Gyventojų būklė atitenkant teritorijai (Plebiscitas ir opcija).

Stoerk. Option und Plebiszit. 1879. Cogordan. La nationalité au point de vue des rapports internationaux. 1879. p. 293—380.

Cabonat. Les annexions de territoire et leurs principales consequences. 1881. Rouard de Card. Les annexions et les plébiscites dans l'histoire contemporaine. 1881. Lodijenski. Des plébiscites en droit international. 1883. Freudenthal. Die Volksabstimmung bei Gebietsabtretungen und Eroberungen. 1891. Könitzer. Das völkerrechtliche Plebiszit bei Gebietsabtretung und Eroberungen. 1913. Wehberg. Plebiszit und Optionsklausel. 1919. Bruno Staatsangehörigkeitswechsel und Option im Friedensvertrag vom Versailles. 1920. Schätzel. Der Wechsel der Staatsangehörigkeit infolge der deutschen Gebietsabtretungen. 1921. Wambaugh. A monograph on plebiscites. 1920 — La pratique des plébiscites internationaux (ADI. Rec. C. v. 18, 1928, p. 149—258) (Duota smulki bibliografija). Kunz. Die völkerrechtliche Option. 2 v. 1925—1928.

Smulkesnės žinios apie opciją bus duotos privatinėje tarptautinėje teisėje.

Teritorijos atitenkančios nuo vienos valstybės kitai, gyventojai neturi *eo ipso* pereiti iš vienos valdinybės į kitą.

Šių dienų tarptautinės teisės atžvilgiu valstybė gali laisvai nusavinti savo žemės nuosavybę, bet ne žmones, gyvenančius nusavinamoj teritorijoj.

Valstybės santykis su teritorija yra *dominium*, tai yra daiktinė teisė; bet valstybės santykis su savo piliečiais yra viešosios teisės asmeninė sąsaja. Patrimonialine pažiūra, valstybės suverenui priklauso *dominium* ne tiktai jos teritorijai, bet ir susietiems su ta teritorija žmonėms: žmonės buvo *glebae adscripti* ir kentėjo dėl politinio likimo tos žemės, kurioj jie gyveno. Šiandien valstybės santykis su savo piliečiais yra imperialinis, su savitarpiškomis teisėmis ir pareigomis; piliečiai nepritvirtinti prie tos srities, kurioj jie gyvena, ir net negali būti laikomi nenutraukiamai susietais su ta valstybe, kurios valdiniai jie yra.

Todėl teritorijos perėjimas tėra tam tikro žemės ploto daiktinių teisių perėjimas. Bet teisė valdyti žmones, gyvenančius pereinančioje žemėje, atitenka naujai valstybei tiktai tada, jei šie žmonės su tuo sutinka. Šiai tų žmonių teisei aprūpinti yra nustatyta valdinybės opcija ir iš dalies plebiscitas.

a) Tarptautinis plebiscitas yra turinčių teisę balsuoti pereinančios srities gyventojų balsavimas išspręsti, ar turi ši sritis pereiti naujai valstybei, ar pasilikti senajai, ar, kartais, gauti tam tikrą režimą. Sprendimas išsprendžiamas paduotųjų balsų dauguma.

Tarptautinis plebiscitas yra, palyginti, naujas reiškinys istorijoj. Pirmąkart plebiscitas buvo pritaikytas Prancūzijos, inkorporuojant Po-

pležiaus Autonominę Sritį 1791 metais. Napoleono III ir Italijos politikoj plebiscitas vaidino žymų vaidmenį. Italijos plebiscitai 1860 metais Neapoly, Toskanoj, Parmoje, Modenoj ir Romanioj, Savojoj ir Nicoj, 1866 m. Venecijoj, 1870 m. Romoj. Plebiscitas perleidžiant Jonijos salas Anglijos Graikijai (1863. VIII. 1 protokolas). Einant Prahos 1866 m. taika (art. 5) plebiscitas turėjo būti padarytas Šiaurės Šlezvige, bet jis neįvyko. Plebiscitas parduodant S. Barthélemy salą Švedijos Prancūzijai 1877 metais. Einant Lima taika 1883 m. tarp Čili ir Peru buvo numatytas po 10 metų plebiscitas Takna ir Arika srityse (bet jis nebuvo padarytas).

Po Pasaulinio Karo taikos sutartimis buvo numatyta ir padaryta daug plebiscitų: Šlezvige, Rytų Prūsijoj, Aukštutinėj Silezijoj, Tešine, Klagenfurte. Numatomas yra plebiscitas Saaro srityje 1935 metais.

Tačiau ir tomis sutartimis plebiscitai dar nėra bendra norma. Elzas ir Lotaringija buvo prijungti prie Prancūzijos be plebiscito, Eupen ir Malmedy — prie Belgijos (gyventojų teisė įrašyti į sąrašą norinčiųjų pasilikti Vokietijoj vardus negali būti pripažinta plebiscitu). Sutartys su Austrija, Vengrija ir Bulgarija nustatė teritorialinius pakeitimus be plebiscitų.

Tarptautinės teisės literatūroje tarptautinio plebiscito įvertinimas yra ginčijamas. Viena nuomone manoma, jog tautų (ir asmens) teisė nepripažįsta jokios taikingos ar prievartinės aneksijos teisėtumo, jeigu su ta aneksija nesutinka aneksuojamos teritorijos gyventojai. Tokia buvo Vilsono ideja. Kita nuomone yra visiškai neigiamas plebiscitų reikalingumas atitenkant teritorijai kitai valstybei.

Įvertinant plebiscito reikšmę reikia skirti du teritorialiniai pakeitimai: laisvas-sutartinis geravališkas teritorijos perleidimas ir prievartinis svetimų teritorijų prijungimas.

G e r a v a l i a perleidžiant teritoriją vargu bau reikia ginti plebiscito reikalingumas. Plebiscitas numano, jog teritorija tegali pereiti kitai valstybei, tiktai kai sutinka su tuo dauguma šios teritorijos gyventojų. Bet ši teritorija tesudaro vieną dalį vieningos valstybinės teritorijos, ji priklauso ne gyventojams, joje gyvenantiems, o visai valstybei, ir disponuoti ją teisėtai gali ne srities gyventojai, bet valstybė. Perleidžiant teritoriją, sprendžiamosios reikšmės turi visos valstybės interesai ir valia, o ne šios teritorijos gyventojų noras. Jei teisė disponuoti kiekvieną bendros valstybinės teritorijos dalį priklausytų tos dalies gyventojams, tai nuosekliai būtų suteikti tiems gyventojams ir teisę reikalauti atsiskirti nuo valstybės (tas gali būt kartais ir ekonomiškai naudinga tai daliai, jei joje yra išimtinių turtų ir platus prigimtinis pajamų šaltinis). Valstybė negali „perleisti" savo piliečių kitai valstybei prieš jų valią, bet ji turi pasilaikyti sau teisę perleisti savo teritorijos dalį.

Kitos reikšmės yra plebiscitas pritaikant prievartinę aneksiją. Principialiai, šių dienų tarptautinei tvarkai kiekviena aneksija yra neteisėta. Jeigu ji vis dėlto įvyksta, tai paprastai ji pateisinama gyventojų valia, nacionaliniu gyventojų giminingumu, tautų apsisprendimu ir t.t. Šitų tvirtinimų rimtumas ir tikrumas tegali būti patikrintas tiktai aiškiai išreikštu pačių ginčijamos srities gyventojų sprendimu. Tokiais atsitikimais plebiscitas gali būti visai tikslinga priemonė.

Suprantama, kad plebiscitas tiktai tada tegali turėti reikšmės, kada jis yra organizuotas teisingai, atvirai ir laisvai. Šių sąlygų įvykdymas ir teisingo balsavimo aprūpinimas sutinka paprastai didelių kliūčių. Balsavimo laisvė, nepriverstinumas ir teisingumas pareina nuo to, kuri valdžia funkcionuos toj teritorijoj prieš balsuojant ir bebalsuojant ir kuri valdžia vadovaus pačiam balsavimui. Juridiškai teisinga tegali būti pripažinta tiktai tokia organizacija, kada ta teritorija tiek prieš balsuojant, tiek bebalsuojant yra neitralių valstybių kontroliuojama ir Tarptautinės Organizacijos valdoma.

Teisingai organizuojant tarptautinį plebiscitą, reikia taip pat įsteigti tarptautinė teismo instancija spręsti ginčams, iškylantiems vykdant tą plebiscitą.

Esminga yra organizuojant plebiscitą nustatyti tas kolektyvas, t. y. tie asmens, kurie turi būti apklausinėti, vadinasi, kuriems priklauso votumo teisė. Tiek praktikoj, tiek teorijoj čia yra galima alternatiya: ar tai yra asmens, kurie yra gimę šioj srity, ar tai yra nuolat gyvenantieji joje (turį būstinę). Žinoma, tie asmens turi turėti teisę balsuoti, kurie eidami teritorijos prijungimo aktu turės pakeisti savo valdinybę.

b) Opcija.

Teritorijos, atitenkančios kitai valstybei, gyventojams paprastai suteikiama opcijos teisė, t. y. jie turi teisę laisvai pareikšti savo valią norėdami pasilaikyti savo pirmesnę valdinybę.

Liečiąs optaciją dalykas yra smulkiai nagrinėjamas privatinėje tarptautinėje teisėje, valdinybės skyriuje. Čia reikia pažymėti tiktai du to dalyko momentu.

Opcijos praktika teritorialinių pakeitimų srityje visų aiškiausiai kelia aikštėn teritorialinės aukščiausios valdžios daikti-

nį pobūdį ir tą skirtumą, kuris yra tarp teritorijos, kaip tam tikro žemės ploto, ir teritorijos, kaip valstybės valdžios išorinės ribos. Esant teritorialiniams pakeitimams, pereina, principialiai, tiktai teritorija, kaip žemės plotas, o valdžia gyvenantiems toje teritorijoje žmonėms tiek tenustatoma, kiek jie patys su tuo sutinka.

Tačiau, didžiojoj daugumoj teritorialinių perėjimų opcija nesuteikia asmeniui visiškai laisvo pasirinkimo. Paprastai asmuo, norįs pasilaikyti savo senąją valdinybę, įpareigojamas per labai trumpą laiką (1—2 metai) išsikraustyti iš tos srities ir net likviduoti savo turtą, esantį toj teritorijoj. Šiuo atveju optacija nėra joks valdinybės asmens laisvės aprūpinimas net ir lyginant su tais atsitikimais, kada sutartyje dėl teritorijos perleidimo jokios opcijos nenumatoma.

Šių dienų tarptautinės teisės pripažįstama ta bendra norma, kuria kiekvienas asmuo turi teisę laisvai apleisti savo šalį ir laisvai atsisakyti nuo savo pirmesnės valdinybės. Lyginant su šia bendra norma, ką be nepatogumų ir keblumų sudaro praktikuojamoji šiuo laiku opcija? Ji tėra tiktai formalus tos teisės pripažinimas asmeniui, kuris ją turi ir be šito pripažinimo, bet kartu tai yra pripažinimas, apsunkinąs tą teisę, nustatąs terminą, įpareigojąs išsikraustyti ir likviduoti turtą. Normali veikianti kiekvienam individui teisė išeiti iš valdinybės yra platesnė, ji nėra susieta su terminu ir gali būti įvykdyta patogesniu — ekonominiu ir gyvenimo atžvilgiu — laiku keičiančiam savo valdinybę asmeniui. Asmens laisvė daug daugiau yra apsaugota, jeigu valstybė, perleidžianti teritoriją, suteikia automatinę naturalizaciją bet-kuriuo laiku kiekvienam savo buvusiam valdiniui, kuris yra susietas su perleistąja teritorija.

Opcijos teisės naudingumas šių dienų praktikoje yra abejojamas, ir ji turi šiokios tokios reikšmės tiktai tais atsitikimais (bet ir šiaip, tiktai asmenims, einantiems kareiviavimo pareigas), kada aneksuojanti valstybė — prieš bendrą tarptautinės teisės normą — nepripažįsta neapribotos asmens ekspatriacijos teisės ir prievarta sulaiko jį savo valdinybėje kareiviauti.

Asmens laisvė esant teritorialiniams pakeitimams daug geriau apsaugojama, jeigu jo pirmesnė valstybė jį renaturalizuos, kaip savo buvusį valdinį, bet kuriuo laiku *ex lege*, t. y. paprastuoju to asmens pareiškimu. Šita norma, ypač susieta su Bank-

rofto sutarčių principu (kuriuo šie asmens nėra savo valstybės traukiami atsakomybėn už kareiviavimo išvengimą dėl tos naturalizacijos fakto), tiek aprūpina asmens laisvę, jog įprasta optacija tėra tiktai pablogėjimas palyginti su ta norma, nes optacija numano trumpą laiką išsikraustyti ir turtui likviduoti, o renaturalizacija gali būti atlikta bet-kuriuo ir, vadinasi, patogiausiu tam asmeniui laiku.

§ 6. Sukcesija atitenkant teritorijai nuo vienos valstybės kitai.

Publications de la C.P.J.I Avis Consultatif Nr. 2, 5, 10 (Affaire des concessions Mavrommaitis), Nr. 6 (Les colons allemands en Pologne).

J. B. Moore. I, p. 303—409; Cobbet, I, p. 70—77; Scott, Cases, p. 70 — 90 (Effect on public rights), 90—108 (on private rights of property), 109—115 (on law). Gabba. Questioni di diritto civile. Successione di Stato. 2 ed. 1886. Huber. Die Staatensukzession (Völkerrechtliche und staatsrechtliche Praxis im XIX Jahrh.) 1898. Mallarmé. (RGDI. v. 10, 1903, p. 282 s.) Gidel. Des effets de l'annexion sur les concessions. 1904 (264 p.) (Thèse. Paris). Keith. The theory of State succession with special reference to english and colonial law. 1907. Descamps. (RDGI. v. 15, 1908, p. 385 s.). Andréades (RGDI. v. 15, 1908, p. 585). Cavaglieri. La dottrina della successione di Stato a Stato. 1910. Michel. Die Einverleibung in den preussischen Staat als Fall einer Staattensukzession. 1910 (Diss. Marb.). Schoenborn. Staatensukzession, 1913 (122 p.). Focherini. Le successioni degli Stati. 1910. Costes. Des cessions de territoires envisagées dans leur principe et dans leurs effets relatifs au changement de souveraineté et de nationalité. 1914. Röthlisberger. Die Wahrung der Rechte an Geistesgütern bei Abtretung von Staatsgebieten (Festgabe E. Huber. Bern. 1910 p. 301). T. Barclay, Struycker, E. Kaufmann. Studien zur Lehre von der Staatensuccession. 1923. Cecil Hurst. State succession in matters of tort (BrYB, 1924, p. 163—178). Cavaglieri. Note in materia di successione di Stato a Stato. 1924. P. Guggenheim. Beiträge zur völkerrechtlichen Lehre von Staatenwechsel (Staatensukzession). 1925. A. de Lapradelle. De l'influence du changement de souveraineté sur la loi territoriale (RGDI. 1925 p. 388—402). Dimitriu. Le régime des biens d'État cédés en vertu des anciens et des nouveaux traités. 1927 (128 p.).

Specialiai apie skolinamųjų pasižadėjimų sukcesiją: Appleton. Des effets des annexions de territoire sur les dettes de l'État démembré ou annexé. 1895. G. Jèze. Le partage des dettes publiques au cas de démembrement du territoire. 1920. M. Decoridu. Le partage de dettes publiques autrichienes et hongroises (1918—1926). 1926 A. Sack. Les effets des transformations des États sur leurs dettes publiques et autres obligations financières. 1927. H. Alphand. Le partage de la dette otomane. 1928.

Atitenkant teritorijai nuo vienos valstybės kitai, iškyla gana painus ir ginčijamas klausimas, būtent, kiek toksai teritorijos perėjimas paliečia įvairius pasižadėjimus ir teises, priklau-

siusias valstybei, kurios teritorija pereina kitai valstybei. Tai yra vadinamosios valstybių s u k c e s i j o s problema.

Apskritai sukcesija *(successio)*, kaip įprastas beveik visoms teisės sritims reiškinys, yra teisės santykio subjektų pakeitimas pasiliekant pačiai teisės santykio sudėčiai, tai tėra tiktai subjektyvinis (o ne objektyvinis) kurio-nors teisės santykio pakitimas.

Valstybių savitarpio teisių santykiuose sukcesija p l a č i a ž o d ž i o p r a s m e reikia laikyti kiekvienas teisių arba pasižadėjimų perkėlimas arba perėjimas nuo vienos valstybės kitai, net nepareinant nuo teritorijos perėjimo. Tokiu atveju reikia skirti privatinio-teisinio arba viešojo-teisinio pobūdžio santykiai.

Valstybė gali perleisti kitai valstybei savo teises, kaip p r i v a t i n i ų t e i s i ų turėtojas. Ji gali perkelti kitai valstybei priklausančią jai privatinės nuosavybės teisę, pav., pardavus kurį-nors trobesį, karo laivą ir apskritai kurį-nors turto objektą. Valstybė gali sudaryti kurį-nors privatinio pasižadėjimo santorį, pav., suteikti privatinę paskolą arba privačiai išnuomoti kurį-nors priklausantį jai nejudomąjį turtą. Iškylanti tokiu atveju teisių sukcesija turi būti reguliuojama bendros privatinės teisės normomis arba, geriau sakant, normomis tos privatinės tarptautinės teisės, kuri gali būti pavadinta pasaulinė privatinė teisė, ir kuri yra dar išdirbtina.

Valstybė gali stoti teisinėje apyvartoje kaip grynai v i e š ų j ų t e i s i ų (t. y. viešpataujamųjų teisių) turėtojas. Dėl tokių teisių sukcesijos iškeliamas bendras dėsnis, kad viešoji tarptautinė teisė, pati savaime, priešinasi tarptautinių teisių perėjimui nuo vienos valstybės kitai, dėl griežtai asmeninio viešosios teisės pobūdžio. Negalima perleisti trečiajai valstybei savo tarptautinių teisių, atsirandančių, pav., iš politinių aliansų arba iš protektorato ar net prekybos sutarčių santykių.

Nuo šitų atsitikimų sukcesijos plačia žodžio prasme reikia skirti s u k c e s i j a t e c h n i k o s p r a s m e, a t s i r a n d a n t i a t i t e n k a n t t e r i t o r i j a i. Šita prasme sukcesija yra vienos valstybės pakeitimas (paveldėjimas) kita, kuri vykdo pirmesnės valstybės teisės bei pasižadėjimus, išplėtusi savo valdžią toje srityje, kuri iki šiol pirmesns valstybės teklausė.

Teisių paveldėjime skiriamas paprastai *successio singularis*, kada atitenka viena kuri nors atskira teisė, ir *successio universalis*, kada einant vienu aktu įvyksta kartu tiek teisių subjekto aktyvo, tiek ir jo pasyvo paveldėjimas.

Kadangi atitenkant teritorijai einant vienu juridiniu aktu atitenka visas teisių ir pareigų kompleksas, tai tokiu atveju visada vyksta universalinė sukcesija. Sukcesijose atitenkant teritorijai paprastai skiriami du atveju: radikalinis pačios valstybės tarptautinės asmenybės pakitimas ir tiktai dalinis teritorijos perėjimas.

Radikaliai kintant valstybėms, kyla klausimas apskritai, kiek tebeegzistuoja pirmesnė tarptautinė asmenybė ir kiek yra atsiradusi naujoji. Teisių paveildėjimo problema yra tokiais atvejais susijusi ne tiek su teritorialiniais pakeitimais, kiek su juridinės asmenybės nenutrūkstamuoju egzistavimu arba jo nutrūkimu.

Čia tekalbama tiktai apie sukcesiją atitenkant teritorijoms nuo vieno Tarptautinės Sąjungos nario kitam nariui.

Kada pereina tiktai viena valstybinės teritorialinės sudėties dalis, tada valstybei, nebetenkančiai savo teritorijos dalies, pritaikomas vadinamasis keičiamųjų s u t a r t i n i ų s i e n ų p r i n c i p a s. Tas principas reiškiama tuo, kad v a l s t y b ė s, kaip Tarptautinės Sąjungos nario, t e i s ė s i r p a r e i g o s, kiek jos išeina iš b e n d r ų t a r p t a u t i n ė s t e i s ė s n o r m ų, yra susijusios su valstybės tarptautine-teisine asmenybe, nepareinant nuo jos teritorijos dydžio, ir todėl kintant teritorijos dydžiui, tos teisės ir pareigos vis dėlto tebeegzistuoja. Tačiau tai ne visai teisinga. Tarptautinė-teisinė valstybės būklė Pasaulinėje Sąjungoje pareina nuo valstybės jėgų. Nusilpus valstybei, nebetekus jai žymių teritorialinių sričių, mąžta ir jos tarptautinės viešosios teisės. Taip antai, Austrija iki Pasaulinio Karo, kaip didžioji valstybė, turėjo teisę betarpiškai dalyvauti sprendžiant visas tarptautines-politines problemas, o Austrų respublika, sukurta S. Žermeno 1919 m. sutartimi, yra maža valstybė, kurios konstitucinės teisės Pasaulinėje Sąjungoje yra apribotos.

Dėl valstybės likimo, teisių ir pareigų, iškylančių iš atskirų teisės santykių (sutarčių, deliktų ir t.t.) atitenkant teritorijoms, galima prisiimti ši bendra taisyklė:

Išeinant iš bendrų teisės pagrindų, reikia manyti, jog atitenkant teritorijoms, teisių ir pareigų sukcesija, kiek tos teisės ir pareigos liečia t i k t a i a b i v a l s t y b e s *(auctor'ą* ir *successor'ą)* ir pačią atitenkančią sritį, nustatoma yra tų valstybių sutarimu, geravališku arba priverstiniu, ir todėl tas sutarimas, šiaip ar taip, yra už tarptautinės teisės kontrolės, išskyrus tą dalyką, kad prievartinė aneksija apskritai yra tarptautinės teisės kontroliuotina.

Bet kiek šita sukcesija liečia t r e č i ų j ų valstybių teises, jų valdinius arba visos Tarptautinės Sąjungos teises, ji negali jų peržengti arba mažinti be tų trečiųjų asmenų sutikimo.

Aišku, bendras principas lieka, kad *nemo plus juris ad alium transferre potest, quam ipse habet.* Tačiau atitenkančių teisių dydis gali pakitėti tarptautinėje teisėje vien tik dėl vieno teisės subjektų pakitimo, nes viešojoj-teisinėj sferoj valstybės, kaip teisės subjektai, nėra lygios, bet valstybių esama su įvairiais teisių apribojimais.

Jeigu savo teritorijos dalį perleidžia neitralizuota valstybė, sakysim Šveicarija, tai, kiek šitoj teritorijoj nėra servitutinio apribojimo, įsigyjant valstybė turi didesnę teisę disponuoti, negu pirmesnė valstybė (pav., statyti sustiprinimus ir naudotis teritorija kaip karo veiksmų teatru). Atvirkščiai, jeigu teritoriją įsigyja neitralizuota valstybė, tai šitai teritorijai turi būti išplėsta neitralizacija, nors pirma ji buvo laisva nuo neitralizacijos.

Arba, jeigu valstybė, kuriai uždėta tarptautinė pareiga saugoti mažumų teises, pav., Lenkija, įsigyja naują teritoriją, tai šita mažumų apsauga turi būti išplėsta ir naujos teritorijos gyventojams, nors šitokia pareiga nebūtų buvusi uždėta tai valstybei, nuo kurios atitenka teritorija. Priešingai, jeigu valstybė, kuriai tokia pareiga nėra uždėta (pav., Rusija, Vokietija) įsigis Lenkų teritorijos dalį, tai ši teritorija bus laisva nuo minėtojo tarptautinio apribojimo.

Kartais gali būti atiduota teritorija su mažesnėmis teisėmis *successor'iui*, negu jų yra turėjęs *auctor'is*. Šitaip sąjunginin-kai buvo atidavę Lietuvai Klaipėdos Kraštą su sąlyga, kad Lietuva ją nenusavintų.

Valstybei įsigijus arba nebetekus savo teritorijos dalies, gali atsitikti, kad einant principu *rebus sic stantibus* pakitės

kitų valstybių pareigos kalbamos valstybės atžvilgiu. Taip antai, įsigijus naują teritoriją valstybei, kurios teritorialinis neliečiamumas ir politinis nepriklausomumas yra kitų valstybių garantuoti, gali būti sukeltas tų valstybių protestas ir teisėtas jų atsisakymas nuo prisiimtųjų garantijų, nes valstybės teritorijos padidėjimas gali padidinti išorinių konfliktų pavojų tokiai valstybei. Valstybės nebetekimas savo teritorijos dalies vargu bau gali pateisinti garantų atsisakymas nuo savo garantijos, nes garantuojamos valstybės teritorijos sumažėjimas neapsunkina garantų pareigų. Bet tada, kada garantija liečia valstybės skolą, garantas turi turėti teisę protestuoti prieš tokį teritorijos sumažėjimą ir atsisakyti nuo garantijos, jeigu toksai teritorijos sumažėjimas neabejojamai mažina valstybės-skolininkės mokestingumą.

Kai dėl trečiųjų valstybių teisių įtakos teisių sukcesijai tarp valstybės-pirmtako ir valstybės-paveldėtojo, tai čia gali būti nurodytos šios bendros taisyklės:

1) Visos s e r v i t u t o t e i s ė s, kurios priklausė sričiai, atitekančiai nuo vienos valstybės kitai, arba kurios, šiaip ar taip, buvo su ta sritimi susijusios (su ja viena ar su ja, kaip su valstybės-pirmtako visos teritorijos dalimi), turi priklausyti ir valstybei-paveldėtojui. Žymiausias servituto teisių pažymys kaip tik yra tas, kad tos teisės yra susijusios su daiktu, nepareinant nuo to, kam šitas daiktas priklauso. Todėl turi būti pripažinta visiška tranzito, turtų eksploatavimo, neitralizacijos servitutų sukcesija.

2) Visos p a s i ž a d ė j i m o (o ne daiktinės, servituto) t e i s ė s, kurios priklauso kuriai nors trečiajai valstybei atitenkančios teritorijos atžvilgiu, ir kurios reiškiasi tuo, kad eidamos jomis valstybė, valdanti šią teritoriją, turi daryti joje tam tikrus veiksmus dėl tos trečiosios valstybės interesų (pav., reguliuoti upės srovę dėl laisvo laivavimo interesų), turi atitekti ir valstybei — sukcesoriui, jeigu to teisėtai reikalauja trečioji valstybė.

3) Į s i g y t o s i o s t r e č i ų j ų a s m e n ų t e i s ė s, tiek daiktinio, tiek ir pasižadėjimo pobūdžio, susijusios šiaip ar taip su atitenkančia teritorija, turi būti pripažįstamos ir naujos valstybės — paveldėtojo. Visoks tų teisių panaikinimas dėl bendro

naujos valstybės įstatymų leidimo, turi būti visiškai atlygintas tiems tretiesiems asmenims už pritirtus nuostolius.

Atskira tų teisių kategorija yra k o n c e s i j o s, pirmesnės valstybės suteiktos trečiųjų valstybių piliečiams atitekančioje teritorijoje. Šitos koncesijos turi galioti ir naujajai, įsigyjančiai tą teritoriją valstybei. Jeigu tos koncesijos prieštarauja vidujinei naujos valstybės teisei, tai jos turi būti tos valstybės išpirktos. Bendrų teisės principų atžvilgiu jų vertė turi būti nustatoma ne pačios išperkančios valstybės, bet tarptautinio teismo.

4) Į k e i č i a m o j i t e i s ė kuriems-nors pelno dalykams tos perleidžiamos teritorijos (jos vienos arba jos, kaip valstybės — pirmtako visos teritorijos dalies), kuri yra nustatoma išorinei valstybės skolai aprūpinti, turi būti pripažįstama ir valstybei — paveldėtojui.

5) Tam tikra s v e t i m o s i o s s k o l o s dalis labai dažnai turi pereiti nuo valstybės, nebetenkančios savo teritorijos, valstybei, tą teritoriją įsigyjančiai; skola turi būti teisingai išdėstyta. Išdėstant skolą reikia atsižvelgti visų pirmiausia į tai, ar nebuvo skola lokalizuota, hipotekuota atitenkančioje teritorijoje. Principialiai, jeigu nėra pakeičiančio to dalyko sutartinio sutarimo, tai naujajai valstybei atitenka visos skolos, specialiai padarytos perleidžiamos teritorijos reikalams. Taip pat naujajai valstybei turi pereiti ir vidujiniai — valstybiniai pasižadėjimai dėl šios teritorijos valdymo, pav., valdininkų pensijos. Toliau turi reikšmės ir tas samprotavimas, kad neteisinga yra pirmesnę skolos sunkenybę užkrauti susilpnintai valstybei. Kartais valstybės teritorija gali taip sumažėti, kad pirmesnė valstybė nebeišsigali sumokėti skolos, jei ji nebus išdėstyta. Tokiu atveju, jeigu atitinkama skolos dalis neatiteks kartu su teritorija (ir jos pelno dalykais) naujajai valstybei, toks teritorijos perleidimas turi būti laikomas atliktu *in fraudem creditorum*. Skolų išdėstymo atitenkant teritorijoms problema yra labai paini ir sunki, ne tiktai teoriškai, bet ir ypač praktiškai ją išsprendžiant. Ji turi būti smulkiai išnagrinėta finansinėje tarptautinėje teisėje. Nustatant skolai išdėstyti būdą, gali būti atsižvelgta į: bendros teritorijos dydžio santykį, arba bendros mokesčių sunkybės santykį, arba visos pirmesnės valstybės gyventojų skaičiaus santykį su perleidžiamos teritorijos plotu, mokesčių suma arba su gyventojų skaičiumi.

C. Personalinė valstybės aukščiausia valdžia.

Personalinė valstybės aukščiausia valdžia yra valstybės viešpatavimas *(imperium)* asmenims. Šie asmens yra tiek valstybės valdiniai (piliečiai), tiek ir svetimšaliai, gyveną valstybės teritorijoj.

Valstybė yra korporacija, t. y .sąjunga, kurios substratas yra tauta, žmonės. Tauta susideda iš asmenų, suvienytų vieningos valdinybės ryšiais. Valdinybė (nationalité, Staatsangehörigkeit) yra asmens „prigulėjimas" prie valstybės, dalyvavimas joje bendros sąjungos nariu, su visomis iškylančiomis iš to teisėmis ir pareigomis. Bet ir svetimšaliai, gyveną valstybės teritorijoj, yra asmeniškai susiję su ta valstybe, turi savo teisių ir eina tam tikras pareigas.

Prie kiekvienos valstybės tarptautinės laisvės sferos prigul konstitucinė „rezervuota" jos teisė autonomiškai, nepareinamai viešpatauti dalyvaujantiems joje asmenims. Tai yra jos išimtinės kompetencijos sritis.

Bet ir šitai teisei uždedama eilė tarptautinių a p r i b o j i m ų. Šitie apribojimai iškyla iš dalies iš savarankiškų individo teisių, besipriešinančių valstybės viešpatavimui, iš dalies iš konkuruojamųjų kitų valstybių reikalavimų. Tarptautinės teisės atžvilgiu šitie apribojimai liečia valdinybės nustatymą, piliečių mažumų teises, svetimšalių teises ir eksteritorialines privilegijas.

Tarptautinės teisės sritis, turinti reikalo su valdinybe ir svetimšalių teisėmis (asmens teisė išeiti iš valdinybės ir jo teisė įsikurti kitoje šalyje, nacionalinių mažumų teisės apsispręsti ir t. t.), yra viena iš mažiausia nustatytų ir prieštaraujamųjų sričių tarptautinėje teisėje. Čia ypač dažnai susiduria tarptautinė ir valstybinė teisės ir todėl čia ypač smarki yra tarptautinio ir valstybinio atžvilgių kova. Kaip tik čia atskiras asmuo stoja kaip tarptautinės teisės subjektas, ir į jį, kaip į tam tikrą tarptautinių teisių reiškėją atsižvelgia ir objektyvinės konstitucinės tarptautinės teisės normos.

§ 1. Apribojimai nustatant valdinybę.

S c o t t. Cases, p. 134—147. J. B. M o o r e, III p. 370—810. C o b b e t t., I, p. 176—202. A v i s c o n s u l t a t i f de la C.P.J.I., Nr. 4 (décrêts de nationalité en Tunisie et au Maroc), Nr. 7 (acquisition de la nationalité polonaise). S. d. N. Comité d'experts pour la codification progressive du droit international. Rapport au Conseil de la S. d. N

[Rundstein'o], Quest. Nr. 1 Genève. 1927, p. 8—28. [C. 196. M. 70 1927. V.]. S. d. N. Conférence pour la codification du droit intern. Bases de discussion T. I. Nationalité. 1929. Annuaire de l'Institut de Droit intern. 1928 (konvencijos projektas, priimtas Stokholme). G. Martens. N. R. G., 2 s., v. 19, p. 515—780 (valdinybės įstatymai įvairiuose kraštuose). * Magnus. Tabellen zum internationalen Recht. II Heft. 1926 (148 p.).

Martitz. Das Recht der Staatsangehörigkeit im internationalen Verkehr. 1875 (Annalen d. Deutsch. Reichs. 1875). Cahn. Das Reichsgesetz über Erwerb und Verlust der Staatsangehörigkeit. 1889. Cogordan. La nationalité au point de vue des rapports internationaux. 2 éd. 1890. Bisocchi. Aequisto e perdita della nazionalità. 1906. Sieber. Das Staatsbürgerrecht im internationalen Verkehr. 2 B. Bern. 1907. Lehr. La nationalité dans les principaux Etats du globe. 1909. V. M. Hessen. Poddanstvo. Ego ustanovlenije i prekraščenije. T. 1. 1909 (448 p.). * Zeballos. La nationalité au point de vue de législation comparée et du droit privé humain. 5 v. 1914—1919. W. Schätzel. Der Wechsel der Staatsangehörigkeit infolge der deutschen Gebietsabtretungen. 2 B. 1921—1922. A. Lapradelle. Les décrets du 8. XI. 1921 sur la nationalité d'origine en Tunisie et au Maroc devant la C.P.J.I. (RDIP. 1922—3). Wistrand. La diplomatie et les conflits de nationalité. 1923. Standaert. De l'indigénat en Belgique. Brux. 1923. G. Schwarz. Das Recht der Staatsangehörigkeit in Deutschland und im Ausland seit 1914. 1925 (304 p.). R. Kiefe. La nationalité des personnes dans l'Empire Britannique. 1926. Soubbotitch. Effets de la dissolution de l'Autriche-Hongrie sur la nationalité de ses ressortissants. 1926 (316 p.). P. Winkler. Essai sur la nationalité dans les protectorats de Tunisie et du Maroc. 1926 (264 p.). Calbairac. La nationalité de la femme mariée. 1926 (342 p.) F. A. Cleveland. American citizenship as distinguished from alien status. N. Y. 1927 (482 p.) J. Valery. La nationalité française. 1927 (88 p.). Niboyet. Le commentaire de la loi nouvelle sur la nationalité du 10. VIII. 1927. 1928 (167 p.).

Dauguma tarptautinės privatinės teisės bendrų kursų turi tam tikrus valdinybės skyrius. Čia gali būti nurodyti: Bar. Theorie und Praxis des internationalen Privatrechts. 1889. B. I p. 149—300. Weiss. Traité de droit international privé. 2 éd. v. I. 1907. Zitelmann. Internationales Privatrecht. 1914. B. I, p. 82—122, II, p. 827—885. Pillet. Traité pratique de droit international privé. V. I. 1923.

Smulkesni literatūros nurodymai bus duoti privatinėje tarptautinėje teisėje valdinybės skyriuje.

Valstybė pati „suvereniai" nustato sąlygas savo valdinybei gauti ir nebetekti. Valdinybe valstybė stengiasi išimtinai ir griežtai pririšti prie savęs atskirus asmenis, nes valdinybė sudaro išimtinę ir absoliutinę valstybės teisę viešpatauti valdiniams.

Toksai, bent, buvo valstybinio absoliutizmo tvirtinimas, kuris pretendavo į neapribotą viešpatavimą asmenybei. Valdinys tebuvo laikomas tiktai tarnybine politinės sąjungos dalimi, ir valstybė galėjo valdyti jį savo nuožiūra. Valdinio sąsaja su valstybe buvo priverstinė, ir jam nebuvo pripažįstama teisė atsisakyti nuo savo prigulėjimo sąjungai.

Demokratinių valstybių epocha, kuri rėmėsi prigimtinių, nenusavinamų asmenybės teisių idėja, atpalaidavo asmenybę nuo valstybės ir pripažino piliečiui teisę laisvai išeiti iš valstybės.

Naujas asmenybės suvaržymas ir demokratinėse valstybėse iškilo įvedus visuotinį kareiviavimą. Valstybės, kuriose įvestas priverstinis kareiviavimas, atsisako pripažinti laisvo išėjimo iš valdinybės teisę tiems savo piliečiams, kurie turi dar atlikti kareiviavimo pareigą.

Šių dienų tarptautinė teisė jokių griežtų normų šiuo atžvilgiu dar nėra išdirbusi. O tarptautinė praktika nuolat leidžia atskiriems asmenims laisvai išeiti iš savo pirmesnės valdinybės, ir dėl įvairių priežasčių.

Valstybė, eidama savo idėja, sukuriama suvienijamų į vieną teisinę tvarką žmonių gerovei ir laimei. Jeigu ta teisinė tvarka nebeatsako savo tikslui kuriai-nors tų žmonių daliai, jie turi turėti teisę išeiti iš tos sąjungos, kuri nepateisina jiems savo egzistavimo.

Tai gali atsitikti dėl įvairių priežasčių.

1) Jeigu valstybė dėl savo kaltės arba dėl prigimtinių priežasčių neaprūpina kai-kuriems savo nariams pakankamos gerovės, tai tie nariai turi teisę ieškoti kitose šalyse išsigelbėjimo nuo skurdo, bado, vargo, ieškoti žmoniškesnio egzistavimo sau ir savo šeimoms. Iš čia kyla emigracija dėl ekonominių priežasčių.

2) Jeigu valstybė savo politine santvarka negarantuoja tų teisių ir tų laisvių, kurių yra reikalingi kai-kurie jos nariai, jie turi teisę išsikelti į laisvesnes šalis. Tai yra — politinė emigracija.

3) Jeigu valstybė nuslėgia kultūrinius ir nacionalinius kai-kurių savo piliečių siekimus ir interesus, jie turi teisę persikelti ten, kur jie gali geriau patenkinti tuos savo kultūrinius ir nacionalinius siekimus. Tai yra — nacionalinė emigracija.

4) Jeigu valstybė savo reikalavimais laužo religinius-moralinius kai-kurių savo narių įsitikinimus, tie asmens turi teisės ieškoti tokio krašto, kuris jiems tų reikalavimų nepareikš. Tai yra emigracija religiniais pagrindais.

Iš čia pagrindinis principas: kiekvienas žmogus turi pirmykštę teisę išeiti iš tos politinės sąjungos (valstybės), kuri

nepatenkina jo interesų arba įsitikinimų. Bet šis principas tebelieka tuo tarpu tiktai politiniu reikalavimu, „de lege ferenda" dėsniu. Valstybėms nėra uždėta pozityvinė tarptautinė — teisinė pareiga leisti savo valdiniams laisvai išeiti iš savo valdinybės, nors faktinai dauguma šių dienų valstybių nedaro kliūčių ekspatriacijai ir tiktai suvaržo ją kareiviavimo atžvilgiu.

§ 2. Valstybės tarptautinės pareigos savo valdinių atžvilgiu.

Kadangi valstybės neegzistuoja izoliuotos ir turi viena kitai prievolių, ypač nesikišti į kitos valstybės išimtinės kompetencijos sferą, tai valstybės vykdomajai teisei asmeniškai viešpatauti savo valdiniams, uždedamas tarptautinis apribojimas tais atsitikimais, kuriais to viešpatavimo vykdymas paliečia kitos valstybės teisių sferą:

a) Ištrėmimo teisė. Valstybė, kaip kiekviena korporacija, nors principialiai gali išbraukti iš savo tarpo savo narius, nepageidaujamus dėl tos ar kitos priežasties, ir atimti savo valdiniams pilietybės teises, tačiau bausti juos ištremdama į užsienį *(bannissement)* ji gali tik tada, jei kita valstybė sutinka tuos tremtinius (expulsés) priimti į savo žemę. Tai yra visai suprantama: toksai savų piliečių ištrėmimas į užsienį yra įsiveržimas į kitų valstybių teritorialinę sferą, ir nors principialiai jokia valstybė negali apskritai uždaryti savo sienas, kad neįsileistų svetimšalių, tačiau ji visada gali pasipriešinti ir neįsileisti tos ar kitos kategorijos nepagedaujamų svetimšalių. Žinoma, ji visada gali įskaityti į tą kategoriją tuos asmenis, kurie jau yra laikomi nepageidaujamais savo tėviškėje. Politiniams tremtiniams ji paprastai to nedaro, bet turi teisę visada taip pasielgti.

b) Repatriacijos prievolė. Toliau, kiekviena valstybė turi priimti vėl į savo žemę tuos asmenis, kurie gyvendami užsienyje, nenustojo jos valdinybės teisių, bet kurie dėl tų ar kitų priežasčių (politinių ar ekonominių) radosi nepageidaujami toje šalyje, kur begyveno. Valstybė negali atsisakyti nuo savo piliečių repatriacijos.

Kartais atskiros valstybės sudaro tam tikras sutartis dėl privalomosios savo buvusių valdinių repatriacijos, nors jie būtų

jau ir nustoję savo buvusios valdinybės, bet dar neįgiję naujosios.

Plg. Vokietijos ir Italijos 1873. VIII. 8 sutarties art. 4 ir Rusų-Vokiečių 1894. II. 10 sutarties str. 27; taip pat Vokiečių-Šveicarų 1909. XII. 13 sutartį.

Apie reparaciją žiūr. Wollmann. Ist der Staat nach Völkerrecht verplichtet seine ehemaligen Untertanen wieder aufzunehmen? 1910 (Dissertation, Breslau). Kämnitz. Die Übernahme ehemaliger Deutscher. 1910. De Claparède. Die völkerrechtliche Repatriationspflicht. 1910 (Dissertation, Wärzburg). WV, II, p. 348—9.

c) Valstybė turi kliudyti savo valdiniams kėsintis į kitų valstybių nepavojingumą ir ramumą, o savo piliečius, nusižengusius šituo atžvilgiu, turi bausti. Ši valstybės prievolė sudaro žymų baudžiamosios tarptautinės teisės skyrių.

d) Personalinės valdžios apribojimai humaniškumo vardu. Išimtinėje kiekvienos valstybės kompetencijoje yra teisė, kuria ji savo nuožiūra nustato savo santykius su savo valdiniais. Kurias gi suteikia jiems teises ir kurias uždeda jiems pareigas, yra vidujinės valstybinės teisės dalykas.

Tačiau, augant tarptautiniam solidarumui, auga ir tarptautinė-teisinė tendencija apriboti valstybinį absoliutizmą taip pat ir šiuo atžvilgiu. Pripažįstamas tam tikras atskiros asmenybės teisių minimumas, jos pirmykštės laisvės sfera, kurios kiekvieno Tarptautinės Sąjungos nario valstybinė valdžia negali peržengti, nepažeisdama žmonijos teisinės sąmonės.

Asmenybė gali išsigelbėti nuo valstybinio absoliutizmo tiktai tada, kai ji yra tarptautinės teisės apsaugojama. Valstybės ribose asmenybė dažnai negali savo teises priešais pastatyti valstybinei valdžiai. Iškilus ginčui tarp jos ir valstybės nėra trečiojo teisėjo, ir todėl nuo valstybės tepareina išplėsti savo teises atskiros asmenybės atžvilgiu, kiek ji to panorės. Žmogaus asmeninių „prigimtinių", „nenusavinamų" teisių apsauga tegali būti tiktai Tarptautinės Sąjungos aprūpinta.

Einant ta bendra ideja, jeigu kurioj-nors valstybėj įsigali vyriausybinė valdžia, kuri imasi žiaurių ir negailestingų priemonių, kad įbaugintų savo gyventojus, arba jeigu tokia valdžia peržengia prigimtines, universaliai pripažintas asmens laisvės teises, tai tokie veiksmai sukelia kitų valstybių protestą ir

suragina jas palaikyti persekiojamąją gyventojų daugumą. Šitokie trečiųjų valstybių veiksmai jau nelaikomi neleidžiamu įsikišimu į vidujinius kitos valstybės dalykus. Čia įsiveržiama į nepareinamąją valstybės sferą žmonijos teisinės sąmonės ir bendro humaniškumo jausmo vardu.

Žiūr. literatūrą žemiau, apie intervenciją; ypač Rougier. La théorie de l'intervention d'humanité (RGDI. 1910, v. 17, p. 98 s., 468 s.); Fauchille, 1, 1. p. 570.

§ 3. Tarptautinė nacionalinių mažumų apsauga.

Apie nacionalinių mažumų apsaugojimą smulkiai žiūr. administracinėje tarptautinėje teisėje. Visi tarptautinių sutarčių tekstai, liečią šį dalyką, yra išspausdinti: S. d. N. Protection des minorités... Recueil des stipulations contenues dans les différents instruments internationaux actuellement en vigueur. Genève. 1927 [C. L. 10. 1927. I. Annexe].

Smulki ir labai rūpestingai surašyta bibliografija šiuo dalyku galima rasti knygoje J. Robinson. Das Minoritätenproblem und seine Literatur. 1928 (265 p.).

Kai-kurių valstybių personalinė aukščiausia valdžia yra didžiai apribojama uždedant valstybei tarptautinius pasižadėjimus, kuriais ji turi pripažinti nacionalines, kalbines ir tikybines mažumų teises. Nors tų mažumų asmens yra valstybės valdiniai, tačiau tam tikras jų teisių minimumas naudojasi tarptautine apsauga ir iš grynai vidujinio-valstybinio tas dalykas virsta tarptautine-teisine problema.

Šitokie apribojimai yra šiandien uždėti šioms 15 valstybių: Lenkija, Austrija, Rumunija, Pietų Slavija, Čekoslovakija, Bulgarija, Graikija, Vengrija, Suomija, Albanija, Lietuva, Estija, Latvija, Vokietija (tiktai Aukštutinės Silezijos atžvilgiu), Turkija.

Šiandien tarptautinis nacionalinių mažumų apsaugojimas yra pozityvinės tarptautinės teisės uždėtas tiktai toms valstybėms, kurios yra davusios šiuo reikalu specialų tarptautinį pasižadėjimą. Kitos valstybės, — o tokių yra didžioji dauguma, jų skaičiuje ir visos didžiosios valstybės, — jokių pozityvinių tarptautinių pasižadėjimų šiuo reikalu nėra davusios, nors nacionalinių mažumų esama ir jose, kartais net žymių ir nepatenkintų (pav., vokiečiai Elzas-Lotaringijoj, Aukštutinėj Tirolijoj Italijoj, ir apskritai, visos „kolonialinės" mažumos kolonialinėse valstybėse). Tai, žinoma, prieštarauja tiek bendrai teisės idejai,

glūdinčiai nacionalinių mažumų apsaugos instituto pagrinde, tiek ir valstybių juridinės lygybės principui. Nacionalinių mažumų apsaugos norma išeina iš bendrų šių dienų teisinės sąmonės principų. Nėra jokio specialaus pagrindo, kuriuo ta prievolė turi būti uždėta tiktai 15-ai Rytų Europos valstybių, nebent tiktai todėl, kad jas lengva buvo priversti pasirašyti tą pasižadėjimą.

§ 4. Apribojimai svetimšalių atžvilgiu.

S. Moore, III, p. 855—1022 (passports), IV, p. 1—258 (aliens). Cobbett. I, p. 204—220. J. Ralston. The law and procedure of intern. tribunals. 2 ed. 1926, p. 270—292 (rights and privileges of aliens). Conférence de passeports à Genève 12—18. V. 1926 (Acte final žiūr. RGDI, 1927, p. 242—248).

Tchernoff. Droit de protection des nationaux. 1898. (Thèse. Paris). Conta. Die Ausweisung aus dem Deutschen Reich. 1904. Hoffmann. Niederlassung und rechtliche Behandlung der Fremden. 1906 (Dissertation, Würzburg). Gaston de Leval. Protection diplomatique des nationaux à l'étranger. Brux. 1907. Overbeck. Niederlassungsfreiheit und Ausweisungsrecht. 1907. Heinrichs. Deutsche Niederlassungsverträge und Übernahmeabkommen. 1908. Emery. Law relating to foreigners and foreign corporations. L. 1908. Weiss. Traité théorique et pratique de droit intern. privé. 2 éd. v. II. 1908. Martini. L'expulsion des étrangers. 1909. Gargas (ZV. B. 5, 1910, p. 278). Frisch. Das Fremdenrecht. Die staatsrechtliche Stellung der Fremden. 1910. Cuquin. L'expulsion des étrangers. 1912 (Thèse. Paris). Langhard, Das Niederlassungsrecht der Ausländer in der Schweiz. 1913. Pépin. La question des étrangers en Angleterre. 1913. Hirschfeld. Die rechtliche Stellung des Ausländers im öffentl. Recht des Deutsch. Reich. 1915 (Dissertation. Erlangen). * Borchard. Diplomatic protection of citizens abroad. N. Y. 1919 (986 p.). (Bibliografijos nurodymai p. 865—927). Isay. Das deutsche Fremdenrecht. 1923. Delessert. L'établissement et le séjour des étrangers au point de vue juridique et politique. Lausanne. 1924. Gargas. Das internationale Passproblem. Haag. 1927 (80 p.). A. Bogolepov. Die Rechtsstellung der Ausländer in Sowiet-Russland. 1927 (193 p.). B. Beyer. Systematische Untersuchungen über das Fremdenrecht (ZIR., 1927, p. 89—120).

a) Apribojimai gyvenančių valstybės teritorijoj svetimšalių atžvilgiu.

Asmens sąsaja tarp piliečių ir jų valstybės nenutrūksta visiškai ir tada, jei tie piliečiai gyvena už savo valstybės ribų. Valstybė tebeturi jiems eilę teisių ir jai atitenka pareiga (ir tarptautinė teisė) ginti jų teises bei pareigas. Bet einant teritorialine valdžia, kurią kiekviena valstybė turi visiems asmenims, gyvenantiems jos teritorijoj, svetimšalių atžvilgiu įvyksta dviejų valstybių valdžių konkurencija: einant teritorialiniu viešpatavi-

mu tos valstybės, kur svetimšaliai gyvena, ir einant asmens viešpatavimu tos valstybės, kurios valdiniai jie yra. Šita dviejų valdžių konkurencija savitarpiškai jas apriboja.

Kadangi valstybės valdžia savo valdiniams užsienyje yra tokia pat, kokią turi svetimšaliams, gyvenantiems šios valstybės teritorijoj, jų nacionalinė valstybė, tai naturalu yra ne skaidyti tuodu momentu, bet svarstyti kartu tiek 1) savo valdinių apsaugojimą užsienyje, tiek ir 2) valstybės valdžios ribas svetimšalių atžvilgiu.

Kadangi valstybė, laisvai disponuodama savo teritoriją ir savo teritorijoj, viešpatauja visiems asmenims, gyvenantiems toj teritorijoj, tai nustatyti tikslų juridinį skirtumą — valstybinės teisės atžvilgiu — tarp valdinių ir dalyvaujančių valstybinėje sąjungoje svetimšalių netaip yra lengva (kai - kurie mano, kad tai ir apskritai nėra galima). Įprastinis išorinis skirtumas, kad svetimašaliai, palyginti su valdiniais, neturi kai - kurių teisių (pav., politinių) ir neina kai-kurių pareigų (pav., kareiviavimo), yra netikslus, nes tos teisės bei pareigos įvairiose valstybėse įvairiai yra suprantamos, ir gali būti atsitikimų, kai faktini valdiniai ir svetimšaliai yra sulyginti teisių bei pareigų atžvilgiu: vienose valstybėse ir patys valdiniai neturi (arba ne visi valdiniai turi) politinių teisių, kitose — net ir svetimašaliai leidžiami vykdyti daugelį politinių teisių (pav., tarnauti valstybinėse įstaigose); vienose valstybėse ir svetimšaliams gali būti uždedama kareiviavimo pareiga, kitose — kareiviavimas nėr privalomas nė valdiniams. Valdinių moterų ir vaikų, o taip pat svetimšalių moterų ir vaikų (neturinčių dažnai politinių teisių ir neinančių kareiviavimo pareigos) būklė normaliai yra vienoda juridiniu atžvilgiu.

Juridinis skirtumas tarp valdinių ir svetimašalių tegali būti nustatytas tiktai tarptautinės teisės atžvilgiu, būtent: 1) Saviems valdiniams valstybė taiko asmens viešpatavimą, net ir už savos teritorijos ribų; svetimšaliams ji viešpatauja tiktai savo teritorijos ribose. 2) Saviems valdiniams valstybė turi tarptautinę neapribotą valdžią (arba beveik neapribotą, kaip buvo nurodyta aukščiau), svetimšalių atžvilgiu jos valdžia yra kitų valstybių konkuruojamosios asmens valdžios apribojama. 3) Pagaliau, valdinio sąsaja su valstybe laikoma nuolatine ir gali būti nutraukiama tiktai tiksliai nustatytais atsitikimais ir laikantis tam tik-

rų formų, o svetimšalis tėra laikinai valstybės valdinybėje ir nutraukia tą sąsają tik nusišalinęs iš tos valstybės teritorijos.

b) Svetimašalių būklė vietinės valdžios atžvilgiu.

Valstybės valdžia svetimašalių atžvilgiu yra tarptautiškai apribota:

1) Eidama žmonijos solidarumu valstybė turi pripažinti tam tikrą teisių minimumą gyvenantiems jos teritorijoj svetimašaliams, net nepareinant nuo to, kuriai valstybei jie priklauso, arba net jei jie jokiai valstybei nepriklauso. Žmogaus („prigimtinė") individo gyvybės teisė, asmenybės neliečiamumas, laisvės ir nuosavybės teisės yra sudedamoji šių dienų žmonijos teisinės sąmonės dalis, ir tos teisės yra Tarptautinės Sąjungos saugojamos net ir tada, kada asmuo nepriguli prie jokios valstybės.

2) Einant privalomąja sutartine teise (arba įsigalėjusiu papročiu) svetimašaliams paprastai leidžiama naudotis visomis tomis civilinėmis teisėmis, kuriomis naudojasi ir vietos piliečiai, ir lygiomis su jais sąlygomis, t. y. vietos valdžia neturi daryti kliūčių svetimšaliams, vykdantiems savo civilines teises, ir neturi skirti jiems mokesčių didesnių kaip savo valdiniams. Eidama daugeliu sutarčių kiekviena valstybė turi leisti laisvai atvykti ir įsikurti kitos valstybės valdiniams, leisti jiems verstis prekyba ir verslais, vietos įstatymų leidžiamose ribose. Sutartimi kartais net gali būti išderėta svetimašaliams laisvesnė privilegingesnė būklė, nekaip vietos gyventojams. Paprastai svetimašaliams neleidžiama vykdyti grynai politinių teisių (pav., renkamųjų) ir eiti politinių pareigų (pav., kareiviauti). Vietos įstatymais gali būti apribotas kai - kurių teisių vykdymas (pav., nekilnojamojo turto įgijimas) arba kai-kurių laisvųjų profesijų panaudojimas (pav., advokatūra, laikraščių redagavimas ir t. t.). Tokiais atvejais didelį vaidmenį vaidina valstybių sutartiniai pasižadėjimai ir išplitimas privilegijų, kurios vienos valstybės piliečių suteikiamos kitos valstybės piliečiams, ir kurių atžvilgiu yra prisiimtas didžiausio palankumo pasižadėjimas.

3) Jeigu valstybė yra sutartimi suteikusi tam tikras teises svetimos valstybės piliečiams, tai svetimai valstybei priklauso ir teisė ginti savo piliečius. Valstybė turi leisti vykdyti nustatytas papročiais ir sutartimis funkcijas, kurias atlieka konsulai

ar diplomatiniai atstovai savo valdiniams ginti. Valstybės nuolat ir labai energingai vykdo tas savo piliečių teisių ir interesų saugojamąsias teises. Ir valstybių atsakingumas už tų teisių peržegimą yra viešai pripažinta ir bendra tarptautinės teisės norma.

4) Jeigu vidujiniai vietos įstatymai radikaliai pakitės ir tuo bus sumažintos atskirų piliečių teisės, tai svetimšalių teisės taip pat bus sumažintos, tačiau įsigytosios svetimašalių turto teisės neturi būti peržengiamos, ir jeigu toje ar kitoje srityje bus padaryta nacionalizacija arba nustatyta monopolija, svetimašaliams turi būti atlyginta už jų nuostolius, nors toksai atlyginimas ir nebūtų vietos įstatymais numatytas saviems piliečiams.

5) Tarptautinių civilinių teisinių santykių srityje, eidama kolizionine tarptautine teise, vietos valstybė turi dažnai taikyti svetimšaliams jų „asmens" statutą (apie tai žiūr. privatinėje tarpt. teisėje).

c) Svetimašalių būklė savos valstybės valdžios atžvilgiu.

Svetimašaliai, gyveną kurios-nors valstybės teritorijoj, nenustoja visiškai asmens sąsajos su sava valstybe, kuriai jie priklauso:

1) Valstybė gali apdėti savo valdinius, gyvenančius užsienyje, mokesčiais.

Kadangi tokią pat teisę turi ir vietos valstybė, tai gali atsitikti, ir dažnai atsitinka, kad tas pats asmuo bus du kartu apdėtas mokesčiu tuo pačiu objektu. Kad išvengtų tokio dvigubo apdėjimo ir jo neigiamųjų padarinių, valstybės neretai pasirašo savitarpio partikuliarinį sutarimą, o Tautų Sąjunga dabar rūpinasi išdirbti bendrą tarptautinę konvenciją šiuo reikalu.

2) Valstybė gali šaukti gyvenančius kitos valstybės teritorijoje savo valdinius atgal į savo ribas kareiviauti *(jus avocandi)*. Tačiau vietos valstybė, nors ir neturi priešintis tam, kad svetimšaliai apleistų ją tuo tikslu, vis dėlto nėkiek neturi padėti ar lengvinti svetimašaliams vykdyti tą jų valstybės šaukimą.

3) Valstybė gali reikalauti iš kitos valstybės išduoti jai nusikaltėlius, jeigu tie nusikaltėliai nėra tos valstybės valdiniai; toksai reikalavimas gali būti pareikštas ne tiktai pa-

ties nusikaltėlio valstybės, bet ir bet-kurios valstybės, kur buvo padarytas nusikaltimas (Apie tai žiūr. baudžiamojoje tarptautinėje teisėje).

4) Valstybė turi teisę ginti teises ir interesus gyvenančių kitoje valstybėje valdinių arba asmenų, kurie „pavesti jai globoti". Tas globojimas vykdomas konsuliniu ar diplomatiniu, arba intervencijos keliu.

5) Valstybė turi kitoje valstybėje net savo specialių valdininkų, k o n s u l ų, kurių pareiga yra daryti įvairius civilinio, policinio ir administracinio pobūdžio aktus jų valstybės piliečiams (Apie tai žiūr. privatinėje tarpt. teisėje).

Kai-kuriose valstybėse tie konsulai turi net jurisdikciją saviems tėvyniečiams.

§ 5. Apribojimai dėl kai-kurių asmenų eksteritorialumo.

Asmens eksteritorialumo dalykas traktuojamas iš dalies atsižvelgiant į asmenų, besinaudojančių diplomatinėmis privilegijomis, imunitetą (literatūrą žiūr. žemiau, diplomatinių agentų skyriuje), iš dalies atsižvelgiant į juridinę svetimšalių būklę tuose kraštuose, kur tebeveikia konsulinė jurisdikcija (literatūrą žiūr. auksčiau p. 183). Žiūr. * L. v a n P r a a g. Juridiction et droit international public. La Haye. 1915 (p. 155—555: La doctrine de l'immunité de juridiction ou de l'exterritorialité en droit international public).

Įvairios asmenų kategorijos, visose valstybėse arba tiktai kai-kuriose iš jų, bendromis tarptautinės teisės normomis arba tam tikromis partikuliarinėmis sutartimis, išimamos iš jurisdikcijos tos valstybės, kur tie asmens eina savo tarptautines-teisines funkcijas arba kur jie tiktai gyvena. Tai yra vadinamasis asmenų eksteritorialumas.

Patsai eksteritorialumo dydis, t. y. iš kurių vietos jurisdikcijos formų išimami tie asmens, įvairiais atvejais ir įvairioms asmenų kategorijoms yra įvairus. Tarptautinio eksteritorialumo turinys turi būti nagrinėjamas kituose tarptautinės teisės sistemos skyriuose (ypač nustatant juridinę tarptautinių organų būklę ir tarptautinėje teismo teisėje). Čie tegali būti išvardytos tos asmenų kategorijos, kurios naudojasi eksteritorialumu.

1) K o l e k t y v i n i ų t a r p t a u t i n i ų o r g a n ų n a r i a i. Paskutiniu laiku, augant ir plintant tarptautiniam bendravimui, yra sudaryti kolektyviniai tarptautiniai organai, ku-

rie yra išimti iš bet-kurios teritorialinės jurisdikcijos. Tai yra Tautų Sąjungos organai Ženevoje ir Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Teismas Haagoje.

Tautų Sąjunga, kaip juridinis asmuo, ir įvairūs ją sudarą organai, ypač Sekretoriatas, išimti iš Šveicarijos teritorialinės valdžios, kur yra Tautų Sąjungos buveinė, bet jie neklauso ir jokios kitos teritorialinės valdžios, t. y. jokia valstybė negali pasisavinti sau jurisdikcijos Tautų Sąjungai arba jos organams.

Atskirų, dalyvaujančių Tautų Sąjungos organuose, asmenų būklė nustatoma Tautų Sąjungos Pakto 7 str., kuris skamba: „Tautų Sąjungos atstovai ir jos agentai (officials) naudojasi eidami savo funkcijas (on the business of the League) diplomatinėmis privilegijomis ir imunitetu".

Reikia manyti, kad tas diplomatinis imunitetas priklauso Tautų Sąjungos atstovams ne tiktai Šveicarijoj, bet visose valstybėse, dalyvaujančiose Tautų Sąjungoj, išskyrus, žinoma, valstybes, tuos atstovus paskyrusias.

Kai dėl Tautų Sąjungos Sekretoriato tarnybinio personalo, tai diplomatinio imuniteto privilegijomis naudojasi pačioj Šveicarijoj net šveicarų tautybės asmens visiems aktams, kuriuos jie daro eidami savo oficialiniu paskyrimu ir savo kompetencijos ribose.

Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Teismas, tiek visa ta įstaiga, tiek ir jos nariai, naudojasi analoginga su Tautos Sąjungos būkle.

Kiek panaši yra kai-kurių tarptautinių, ne tokio bendro pobūdžio, organų būklė.

Pav., Tarptautinė Dunojaus Komisija eidama 1921. VII. 23 aktu (str. 37) naudojasi savo įstaigoms ir savo delegatų asmenims tomis pat teisėmis, kaip ir akredituoti diplomatiniai atstovai. Taip pat ir Commision des détroits, kuri prižiūri Bosforo ir Dardanelų neitralizacijos konvencijos (1923. VII. 24.) vykdymą.

Minėtajai eksteritorialinių organų kategorijai turėtų būti sudaryta tam tikra tarptautinė jurisdikcija.

2) Valstybių galvos ir svetimos kariuomenės.

Valstybių galvos, kai jie, būdami svetimoje valstybėje, pasilaiko savo oficialinę būklę, o ne keliauja „incognito", taip pat išimami iš vietos jurisdikcijos.

Taip pat svetimos kariuomenės, jeigu joms tam tikru sutarimu leista žygiuoti per svetimos valstybės teritoriją, naudojasi

eksteritorialumu. Asmens, prigulį prie tų ginkluotų jėgų, jeigu jie nėra nutraukę su jomis sąryšio, tikrai neturi klausyti vietos baudžiamosios jurisdikcijos.

3) Asmens, išimti iš vietos jurisdikcijos toje valstybėje, kur jie eina savo tam tikras tarptautines funkcijas, būtent:

Diplomatiniai agentai ir misijų personalas.

Diplomatiniai agentai naudojasi eksteritorialumu eidami bendra tarptautinės teisės (papročių) norma, nuo momento, kada jie atvyksta į tą valstybę, kuriai jie yra akredituoti, ir iki to momento, kada jie apleidžia tos valstybės ribas, atlikę savo misiją.

Į tą kategoriją įskiriami tiek nuolatiniai diplomatiniai agentai, akredituoti į kurią-nors valstybę, tiek ir laikini komisarai, skiriami tam tikriems tarptautiniams uždaviniams atlikti. Ypač tai sakytina apie delegatus tarptautinėse diplomatinėse konferencijose. Tie delegatai turi naudotis eksteritorialumu ne tiktai pačios konferencijos vietoje ir jos laiku, bet ir bekeliaudami, bent per tas šalis, kurios dalyvauja šioj konferencijoj.

Kai dėl nuolatinių diplomatinių agentų, tai bendra papročių tarptautine teise eksteritorialumu naudojasi ne tiktai jie patys, bet ir gyveną su jais jų šeimos nariai, pasiuntinybės nariai, įskiriant karo ir technikos *attachés* ir tų asmenų šeimas; pasiuntinybių tarnybinis personalas *(gens d'uniforme)* — bet ne jų šeimos — ir net pasiuntinybių tarnai, jeigu jie nėra priimančios valstybės valdiniai, taip pat naudojasi eksteritorialumu.

Prie diplomatinių agentų priskiriami, einant papročiu, ir Vatikano atstovai.

Konsulai.

Eidami bendra tarptautine teise konsulai nėra iš vietos jurisdikcijos išimami. Bet einant daugelio atskirų valstybių savitarpio sutartimis jiems yra savitarpiškai pripažįstamos, kad ir apribojamai, eksteritorialumo teisės. Bet jeigu valstybės tokio sutarimo nėra padariusios, konsulai neturi eksteritorialumo teisių.

Čia turi būti įskiriami Sovietų Rusijos prekybos atstovai kai-kuriose valstybėse, kurios tam tikra sutartimi yra sutikusios suteikti jiems eksteritorialumo teises.

4) Asmens, kurie naudojasi eksteritorialumu tiktai kai-kuriuose kraštuose, kur tam tikromis „kapituliacijomis" kai-kurioms valstybėms yra duota tam tikra privilegija turėti savo konsulinę jurisdikciją.

Tokių kraštų šiuo laiku tėra labai nedaug: Kinija, Siamas ir Egiptas. Bet ir šiuose kraštuose kapituliacijos galioja ne visoms Europos ir Amerikos valstybėms; be to ir čia kapituliacijos režimas netrukus, tur būt, turės išnykti.

Tose valstybėse visomis diplomatinio imuniteto privilegijomis naudojasi konsulai, turį vadinamąją konsulinę jurisdikciją.

Nuo valstybių vietos jurisdikcijos atleidžiami čia ir valdiniai tų valstybių, kurios išsiderėjo sau tą teisę sutartimi. Tie svetimašaliai vietoje, klauso savo konsulų jurisdikcijos arba tam tikrų mišrųjų teismų.

D. Intervencija (įsikišimas).

J. B. Moore. VI, p. 1—367. Kamptz. Völkerrechtliche Erörterung des Rechts der europäischen Staaten in die Verfassung eines einzelnen Staates sich su mischen. 1821. H. Rotteck. Das Recht der Einmischung in die inneren Angelegenheiten eines fremden Staates. 1845. Carnazza Amari. Nouvel exposé du principe de non intervention. (RDILC. 1873, v. 5, p. 352 s., 531 s.), Strauch. Zur Interventionslehre. 1879. Geffcken. Intervention (Holtzendorff, Hand. d. Völkerr. IV, 1889). Kebedgy. De l'intervention. 1890. Floeckher. De l'intervention en droit international 1896. Rougier. La théorie de l'intervention d'humanité (RGDI. 1910, v. 17, p. 98 s., 468 s.). Cavaglieri. L'intervento nella sua definizione giuridica. 1913. Hodges. The doctrine of intervention. 1915. Stowell. Intervention in international law. 1920. Fauchille. Traité de droit intern. I, 1. (1922) 538—663. Strisower. Intervention (WV, I, 1924, p. 581—591). P. H. Winfield. The grounds of intervention in international law (BrYB. 1924 p. 149—162). K. Strupp. L'intervention en matière financière (ADI. Rec. C. v. 8, 1926, p. 1—124). Ch. Dupuis. Les relations internationales (ADI. Rec. C. v. 2, 1925, p. 369—407). Hettlage. Die Intervention in d. Geschichte d. Völkerrechtswissenschaft und im System d. modernen Völkerrechtslehre (ZIR. 1926/7 p. 11 — 88).

§ 1. Intervencijos sąvoka.

Visos rezervuotos arba tarptautinės - konstitucinės valstybių teisės (vyriausybinės valdžios autonomingumas, teritorialinė ir personalinė aukščiausia valdžia) yra valstybės išimtinės kompetencijos dalykai, *domestic jurisdiction* pagal anglų-amerikiečių terminologiją; tai yra ta sritis, į kurią kitos valstybės neturi teisės kištis.

Iš aukščiau išdėstyto tų rezervuotų teisių *(des affaires domestiques)* turinio matyti, kad tos teisės nieku būdu nėra absoliutinės teisės, nes jų įvykdymas tiek tėra leidžiamas, kiek jis nepaliečia kitų valstybių ir jų piliečių teisėtų interesų arba bendrų apribojamųjų tarptautinės teisės normų.

Valstybių rezervuotos teisės, kiek jos liečia „naminius" valstybės dalykus, yra laisvos nuo kitų valstybių įsikišimo arba intervencijos.

„Intervencijos" terminas yra vienas iš dažniausiai vartojamų ir naudojamas tarptautinėje teisėje, diplomatijoje ir tarptautinėje politikoje visokeriopa prasme.

Plačiąja žodžio prasme, intervencija yra kiekvienas, teisėtas ar neteisėtas, vienos ar kelių valstybių įsiveržimas į kitos valstybės reikalus, ne tiktai jėgos panaudojimas, bet ir draugiškas patarinėjimas, reikalavimas paaiškinti kuriuos-nors savo politikos veiksmus ar tikslus, kiekviena intercesija arba mediacijos pasiūlymas, kiekvienas diplomatinis „žingsnis". Tokia prasme visa išorinė valstybių politika, beveik visas diplomatinis veikimas yra tolydinė „intervencija".

Siauresne ir specialesne prasme, intervencija yra autoritetingas (t. y. susijęs su jėgos pritaikymu arba tiktai gresiąs ją pritaikyti) reikalavimas, kuriuo kita valstybė turi atlikti kuriuos-nors veiksmus arba susilaikyti nuo jų.

Tokia intervencija gali būti teisėtas ar neteisėtas aktas. Neteisėta intervencija yra tarptautinis deliktas, kuris pasireiškia apsaugotos tarptautine teise valstybinės laisvės sulaužymu. O teisėta intervencija yra vienas iš tarptautinio valdymo reiškinių. Todėl intervencija lyg neturi savarankiškos vietos bendroje tarptautinės teisės sistemoje: kaip tarptautinis deliktas, ji turi būti specialiai nagrinėjama tarptautinėje baudžiamojoje teisėje; kaip teisėtas veiksmas, ji turi būti ištirta Tarptautinės Sąjungos vyriausybinių funkcijų vykdomajame skyriuje. Čia galima pasitenkinti tiktai keliais bendrais samprotavimais.

§ 2. Neteisėta intervencija.

Kaip bendra tarptautinės teisės norma, galima nustatyti šis dėsnis: Tarptautinės Sąjungos nariams draudžiama kištis į kitos valstybės veiksmų sferą (į jos vyriausybinės organizacijos auto-

nomingumą, į jos teritorialinę ir personalinę aukščiausią valdžią), kiek ta sfera yra laisva ir klauso tos valstybės išimtinės kompetencijos, t. y. kiek ji neliečia kitų valstybių teisių ir apsaugotų interesų ir kiek ji nėra tarptautinės teisės normomis apribota.

Čia numanomas tiktai autoritetingas įsikišimas; kiekvienas neautoritetingas įsikišimas į kitos valstybės reikalus, kad ir gali būti priešingas aktas, *acte peu amical*, tačiau jis nėra tarptautinis deliktas.

Tat yra savaime suprantamas kiekvienos konstitucinės (ypač federatyvinės) teisės principas. Kaip bendras tarptautinis įstatymų leidžiamasis aktas, jis buvo įtvirtintas Tautų Sąjungos Pakto 15 str. § 8 (Apie tai žiūr. žemiau).

Valstybės „naminių" reikalų sfera yra daugiausia šios valstybės vidujinės politikos dalykai. Todėl kiekvienas įsikišimas į vidujinius kitos valstybės reikalus, pav., remiant kurią-nors partiją politinėje kovoje kitoje valstybėje, dalyvaujant sąmoksluose, kurių tikslas yra esamosios politinės santvarkos sugriovimas ir t.t., visa tat laikoma tarptautiniu deliktu. Tarptautiniai valstybės santykiai principialiai išeina iš jos išimtinės kompetencijos, bet kada šie santykiai liečia šios valstybės išimtinės kompetencijos reikalus, nepaliesdami trečiųjų valstybių interesų, nepavartojant prievartos ir negresiant bendrajai taikai, tada tikrai jie gali būti priskirti prie *domestic jurisdiction*.

Apskritai, galima manyti, kad intervencija neturi liesti, — jeigu nėra kurio-nors specialiai apribojamo pasižadėjimo kalbamajai valstybei, — visų tų teisių, kurios yra konstitucinės tarptautinės valstybių teisės, t. y. valstybės politinės organizacijos autonomingumas, jos teisė disponuoti savo teritoriją, jos santykiai su savo valdiniais ir dviejų valstybių savitarpio tarptautiniai santykiai, kiek jie neliečia kitų valstybių teisių. Kuris būtent reikalas priguli prie valstybės „išimtinės kompetencijos" ir kurio todėl neturi liesti išorinė intervencija, negalima nustatyti iš anksto iš to reikalo prigimimo. Čia didelės įtakos turi ir istorija, ir tarptautinių pasižadėjimų įvairumas: tas, kas vienai valstybei yra išimtinės vidujinės kompetencijos dalykas (pav., santykiai su nacionalinėmis mažumomis, finansinė politika, kariuo-

menės organizacija ir t. t.), tas kitoms valstybėms turi priklausyti tarptautinei kompetencijai[1].

Valstybės išimtinė laisvė, t. y., kurie reikalai yra „naminiai" valstybės reikalai, negali būti pačios valstybės nustatyta, bet tiktai tarptautinės teisinės tvarkos, t. y. Tarptautinės Sąjungos. Kitaip, kiekviena valstybė galėtų savavališkai plėsti sau tos laisvės sferą. Tarptautinės ir valstybinės kompetencijos ribos gali būti čia platesnės, čia siauresnės. Tarptautinio organizuotumo plitimas pamažėli susiaurina valstybinės laisvės ribas, praplėsdamas tuo teisėtos intervencijos sritį. Šiandien esama reikalų, dėl kurių valstybės tebetvirtina, kad jie priklausą jų išimtinei kompetencijai, bet kurie tiek paliečia bendrus kitų valstybių ir bendros taikos interesus, kad jie turėtų būti pripažinti priklausant Tarptautinės Sąjungos kompetencijai. Tokiais turi būti laikomi dalykai, liečią imigraciją ir įsikūrimą, nevaržomas monopolinės žaliavos disponavimas, valstybių sausumos ir jūros ginklavimasis. Tai yra labai ginčijama politikos problema dėl valstybinio „suvereniteto" ribų.

Įsikišimo teisėtumo ar neteisėtumo problema ypatingos reikšmės įgavo pirmame XIX amžiaus ketvirtyje, kada Šventosios Sąjungos Pentarchija, remdamasi legitimizmo idejomis, įsikišdavo į vidujinę įvairių valstybių kovą, iškilus tautos revoliuciniams sąjūdžiams tuose kraštuose. Dėl Europos valstybių mėginimo įsikišti šia prasme į Ispanijos vyriausybės kovą prieš savo sukilusias Pietų Amerikos kolonijas, didžiai pagarsėjo tada neįsikišimo principas, paskelbtas Jungtinių Valstybių prezidento Monro metiniame rašte kongresui (1823. XII. 2).

Tame rašte buvo išreikštas dėsnis, kuriuo kiekvienas Europos valstybių įsikišimas į Jungtinių Valstybių Amerikos dalykus bus laikomas aktu priešingu Jungtinėms Valstybėms (48 punktas). Tame rašte nebuvo skiriamas neteisėtas įsikišimas nuo tokio, kuris atliekamas sulaužytoms teisėms apginti.

Monro doktrina negali būti laikoma nusisekusiu mėginimu paremti intervencijos neleidžiamumą tarptautinės teisės atžvilgiu. Remdamosi ta doktrina Jungtinės Valstybės stengiasi tik-

[1] Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Teismas savo 1923. II. 7 konsultatyvinėje nuomonėje *(avis)* teisingai pareiškia: „La question de savoir si une certaine matière rentre ou ne rentre pas dans le domaine exclusif d'un État est *une question essentiellement relative:* elle dépend du développement des rapports internationaux".

tai pasipriešinti Europos įsikišimui į Amerikos reikalus, bet laiko savo įsikišimą į Centralinės Amerikos valstybių reikalus sutinkant su Monro doktrinos dėsniu.

Monro doktrina buvo revoliucinis aktas Amerikai į atskirą sferą išskirti. Ji buvo Jungtinių Valstybių kovos dėl nepriklausomybės (t. y. Anglijos teisių revoliucinio anuliavimo) tęsinys. Ji nepripažindavo Europos valstybių teisių. Tai buvo iš pat pradžios politinis aktas, ir tokio politinio pobūdžio liko Monro doktrina ligi šių laikų.

§ 3. Teisėta intervencija.

Kiekvienas įsikišimas į vidujinius arba išorinius kitos valstybės veiksmus yra visiškai teisėtas tarptautinis aktas, jeigu jis įvyksta tarptautinės teisės normomis.

Tokių juridinių pagrindų įsikišti gali atsirasti: 1) kada įsikišimas leidžiamas tarptautinėmis sutartimis, 2) savo teisėms apginti, 3) bendriems žmonijos arba Tarptautinės Sąjungos interesams apginti, 4) iškylant tarptautiniams konfliktams tarp kitų valstybių.

1) Įsikišimas į kitos valstybės reikalus yra teisėtas, jeigu tam duodama teisė kuria-nors s p e c i a l i a s u t a r t i m i.

Taip antai Jungtinių Valstybių ir Kubos 1903. V. 28 sutartis suteikė Jungtinėms Valstybėms intervencijos teisę: „Kubos vyriausybė sutinka, kad Jungtinės Valstybės gali vykdyti intervencijos teisę Kubos nepriklausomybei apginti“ (3 str.).

Taip pat Berlyno 1878 metų traktatas suteikė intervencijos teisę vasltybėms, pasirašiusioms tą traktatą, Turkijos atžvilgiu: „Aukštoji Porta pasižada neatidėliodama įvykdyti pagerinimus ir reformas, kurios reikalingos vietos reikalams armėnų gyvenamose provincijose. Ji praneš apie priemones, kurių ji imasi šiuo dalyku, valstybėms, kurios stebės tų priemonių vykdymą“ (61 str.).

Tokia įsikišimo teisė specialiais dalykais neretai yra taikos sutartimis nustatoma. Čia pat turi būti įskirtos garantijos sutartys, duodančios tokią teisę valstybėms garantams garantuojamos valstybės atžvilgiu, taip pat ir tarptautinio protektorato sutartys. Tokie pat yra 15 valstybių sutartiniai pasižadėjimai dėl nacionalinių mažumų apsaugojimo. Į tą pat kategoriją turi būti įskirti ir įsikišimai, kurie įvykdomi paprašius pačiai valstybei, į kurios reikalus įsikišama dėl pagalbos t e i s ė t a i

vyriausybei prieš revoliucinį sukilimą, nes toksai prašymas yra speciali tos valstybės sutartis, suteikianti kitai valstybei teisę įsikišti.

Bet įsikišimas į vidujinę kitos valstybės kovą paprašius revoliucionieriams, negavusiems dar tarptautinio pripažinimo *de jure*, yra neleistina intervencija į „naminius" kitos valstybės reikalus.

2). Kiekvienos valstybės įsikišimas į kitos valstybės reikalus yra teisėtas, kada jis daromas g i n a n t s a v o t e i s e s, apsaugotas sutartimis arba papročių tarptautinės teisės normomis. Čia turimas galvoj pačios valstybės arba jos valdinių teisių gynimas.

Valstybės bet-kurio, teisės apsaugoto intereso peržengimas duoda teisėto pagrindo intervencijai, ar tai bus tranzito interesas, ar servitutinių teisių naudojimas, konsulų jurisdikcijos dalykas, vietų arba asmenų eksteritorialumo peržengimas ar kurie-nors kiti interesai.

Kiekviena, suteikta kitai valstybei teisė einant privatiniu su ja sutarimu, duoda tai valstybei, peržengus sutarimą, reikalavimo ir įsikišimo teisę.

Ypač dažni yra valstybės teisėtos intervencijos pavyzdžiai ginant bendras arba įsigytąsias savo piliečių teises kituose kraštuose. Kiekvienas tų teisių peržengimas sudaro tarptautinį deliktą, už kurį peržengusi valstybė yra atsakinga ir kuris duoda kitai valstybei intervencijos teisę.

Abejojamas yra intervencijos teisėtumas, kai valstybės gina savo, teisės neapsaugotus interesus. Tai yra valstybių politinės kovos sritis, iš kurios paprastai gimsta nauja teisė. Kiekvienos viešosios teisės uždavinys yra sudaryti tas bendras juridines ribas, kuriose turi vykti ta kova, ir tuos juridinius būdus, kuriais turi vykti kovojančių interesų susitaikinimas. Tarptautinis gyvenimas teberodo dar procesą, kuriuo išdirbamos tos tarptautinio valdymo ir įstatymų leidimo formos. Tuo tarpu kiekvienai valstybei duodama teisė ginant savo interesus naudotis pagrindinėmis savigalbos priemonėmis ir ginkluota jėga.

3) Visiškai teisėta reikia laikyti T a r p t a u t i n ė s S ą j u n g o s (arba jos vyraujančios dalies) k o l e k t y v i n ė i n t e r v e n c i j a, tiek bendroms tarptautinės teisės normoms vyk-

dyti, tiek ir bendriems žmonijos interesams apsaugoti, jeigu atskiros valstybės veiksmai peržengia tas teises arba tuos bendrus interesus. Tokia intervencija yra tarptautinės tvarkos pagrindas, teisėtas tarptautinės vyriausybinės valdžios pasireiškimas.

Tokia intervencija gali įvykti, kada atsiranda vyriausybių, turinčių tikslą suardyti bendrą tarptautinę tvarką, kada atskira valstybė rodo per didelį ginklavimąsi ir tuo gresia kitų valstybių nepavojingumui; ta intervencija gali būti įvykdyta humaniškumo vardu, žiauriai ir barbariškai elgiantis valstybei savo teritorijos viduje ir su savo valdiniais; ji gali įvykti dėl Tarptautinės Sąjungos *dominium eminens* žemės teritorijoj.

Šita mintis buvo išreikšta dar didžiųjų valstybių deklaracijoj Londono 1831 metų konferencijoj, naujos Belgijos valstybės susidarymo proga: „Kiekviena nacija turi savo partikuliarinių teisių, bet Europa taip pat turi savo teisę, duotą jai socialinės tvarkos" („Chaque nation a ses droits particuliers, mais l'Europe aussi a son droit, c'est l'o r d r e s o c i a l qui le lui a donné").

Tarptautinė Sąjunga tariasi turinti teisę reikalauti iš savo narių panaikinti jų kraštuose vergovę. Tokia sąlyga buvo pastatyta, pav., Abesinijai, priimant ją į Tautų Sąjungos narius. Ypač dažnos yra tokios intervencijos valstybėse, kuriose varomas tikybinis persekiojimas.

Dažniausiai tai atsitikdavo Turkijoj. Tais pagrindais buvo pradedami visi rusų-turkų karai. 1860 metais Prancūzija, kitų valstybių pavedama, įsikišo į Turkijos reikalus, kai buvo žudomi mauronitai Livane. 1894—96 metais buvo įsikišta del armėnų žudynių ir t.t. Jungtinės Valstybės kelis kartus įsikišdavo arba mėgino įsikišti, norėdamos apginti žydų gyventojus nuo persekiojimų: 1901 metais jos protestavo Rumunijoj prieš anti-žydų įstatymus, 1903 metais jos bandė perduoti protesto peticiją prieš žydų žudynes Kišeneve. Nekartą buvo keliamas ir kartkartėmis vėl iškeliamas dalykas dėl svetimos intervencijos į vidujinę komunistinės vyriausybės politiką S. S. S. R.

4) Teisėtas yra dažniausiai įsikišimas į t a r p t a u t i n i u s v a l s t y b i ų s a n t y k i u s ir tikrai teisėtas — į visus t a r p t a u t i n i u s k o n f l i k t u s.

Principialiai tarptautiniai valstybių savitarpio santykiai yra dalykas, liečiąs visą Tarptautinę Sąjungą, ir kiekviena valstybė turi teisę domėtis tarptautiniais kitų valstybių santykiais. Tarptautinės Sąjungos narių savitarpio santykiai yra Tarptautinės Sąjungos kontroliuotini. Ta kontrolė yra svarbiausia diplomatinių agentų funkcija. Naujų valstybių susidarymas, ar tai skylant

ar susijungiant, valstybių savitarpio pareinamumo, kad ir geravališko, santykių nustatymas, turi būti Tarptautinės Sąjungos aprobuotas; net valstybių savitarpio politinių sąjungų sudarymas yra Sąjungos kontroliuotinas; šiaip ar taip, pozityvinė tarptautinė norma nustato tokią kontrolę Tautų Sąjungos nariams (T. S. Pakto str. 19—21).

O jeigu valstybių savitarpio tarptautiniai santykiai virsta, dėl bet-kurios priežasties, tarptautiniu konfliktu, tai jų santykiai, šiaip ar taip, turi būti teisėtos intervencijos sureguliuoti (žiūr. Tautų Sąjungos Pakto 11 str.). Kiekvienas tarptautinis konfliktas, gresiąs bendrajai taikai, turi būti, jei ne teisme, tai bent politiškai-taikinamai Tarptautinės Sąjungos išnagrinėtas. Čia intervencija ne tiktai leidžiama, bet einant šių dienų tarptautine teise net ir privaloma.

Ketvirtas skyrius.

Tarptautinė teritorija.

Tarptautinei Žmonijos Sąjungai priklauso, iš idėjos, *dominium eminens*, viešpatavimas visai Žemės rutulio teritorijai, kuri yra tiktai faktinai atskirų valstybių naudojama. Bet yra kai-kurių šios teritorijos dalių, betarpiškai priklausančių pačiai Tarptautinei Sąjungai ir sudarančių savarankišką tarptautinę teritoriją, laisvą nuo teritorialinio kurios-nors atskiros valstybės viešpatavimo.

Čia reikia visų pirmiausia turėti galvoje atvira jūra ir esanti aukščiau jos oro erdvė. Tai yra ta Žemės rutulio dalis, kuri tikrai priklauso visai Pasaulinei Sąjungai, o ne kuriai-nors atskirai valstybei arba valstybių grupei.

Be atviros jūros prie tarptautinės teritorijos, visai arba iš dalies, reikia taip pat priskirti kai-kurios vandenų plotų dalys (tarptautiniai sąsiauriai, upės ir perkasai), tarptautiniai eksteritorialiniai nejudamieji turtai, nekieno neužimtos sritys, o taip pat kondominatinės teritorijos ir šiokio ar tokio tarptautinio valdymo teritorijos.

§ 1. Atvira jūra.

J. B. Moore, II, p. 885—1123; Cobbett, I, p. 107—136, 275—278. Stoerk. Das offene Meer (Holtzendorff, Handbuch des Völkerrechts, II, 1887, p. 481—550). Lemoine. Précis de droit maritime international. 1888. Castel. Du principe de la liberté des mers et ses applications dans le droit commun international. 1900. Fulton. The sovereignty of the sea. 1901. Perels. Das internationale öffentliche Seerecht der Gegenwart. 2 Aufl. 1903. Stier-Somlo. Die Freiheit der Meere. 1917. Triepel. Die Freiheit der Meere und der künftige Friedensschluss. 1917. Meurer. Das Program der Meeresfreiheit. 1918. Brown. The freedom of the sea. 1919. Piggot. The freedom of the sea. 1919. C. Hurst. Whose is the bed of the sea (Br. YB. 1923/4). * P. B. Potter. The freedom of the seas in history, law and politics. 1924 (315 p.). Cleminson. Laws of maritime jurisdiction in time of peace (Br. YB. 1925, p. 144—158). Fauchille, Traité, 1, 2 (1925), p. 11—98. Hostie. Le domaine maritime (RDI LC., 1927, p. 33—57). J. Kenworthy. Freedom of the seas. L. 1928 (283 p.).

a) Jūra kaip res communis.

Atvira jūra nepriklauso nei vienos valstybės teritorijai, ir nėviena valstybė negali pretenduoti vykdyti atviroje jūroje savo išimtines viešpatavimo arba jurisdikcijos teises. Jokia atviros jūros dalis negali būti atskiros valstybės užgrobta vien tik sau naudotis. Valstybė turi susilaikyti nuo visokių aktų, kurie trukdo laisvai naudotis jūromis kitoms valstybėms.

Juridinė atviros jūros būklė konstruojama teorijoj arba kaip *res nullius* arba kaip *res communis omnium.*

Jūros pripažinimas kaip *res nullius* reikštų, kad jūra nepriklauso niekam, ir todėl jos negali liesti joks suverenitetas. Rodytųsi, kad tas turėtų ir pagrindo, nes valstybės normaliai nepripažįsta ir neleidžia jokios svetimos kontrolės savo laivams, plaukiojantiems atviroje jūroje. Tačiau, jei jūra būtų tikrai *res nullius,* tai svetimų valstybių kontrolė laivams, plaukiojantiems jūroje, būtų absoliučiai neleidžiama, o tuo tarpu tokia kontrolė yra dabar leidžiama įvairiems tarptautiniams administraciniams ir policiniams tikslams. Svarbiausias samprotavimas prieš atviros jūros konstravimą, kaip *res nullius,* yra tas, kad šiuo atveju atskira valstybė galėtų užgrobinėti sau — eidama bendra tarptautinės teisės norma — atskiras jūros dalis, kaip niekam nepriklausančias. Iš *res nullius* sąvokos, šiaip ar taip, sunku būtų išvesti jūros bendro naudojimosi teisė, kuri pripažįstama yra dabar.

Neabejojama, kad pirmykštė pažiūra į jūrą buvo labiau aiškinama ir suprantama kaip *res nullius*, ir jūra, pagal tą pažiūrą, galėjo būti iš dalies arba ir visa atskirų valstybių užvaldyta; kaip tik kovojant prieš tokią pažiūrą buvo išdirbta vyraujanti šių dienų tarptautinės teisės j ū r ų l a i s v ė s norma.

b) J ū r ų l a i s v ė.

Iki XVII amžiaus pradžios buvo manoma, kad jūra gali pasidaryti atskiros valstybės nuosavybė. Venecija skyrė savo išimtinį suverenitetą Adriatikos jūrai, Genuja — Ligurijos jūrai, Švedija ir Danija — Baltijos jūrai. Ypač atradus naujas žemes ir sudarius kolonialines imperijas XVI amžiuje, padidėjo tos pretenzijos išimtinai valdyti Okeano dalis. Ispanai, remdamiesi tuo, kad jie atrado naujas žemes, ir remdamiesi taip pat popiežiaus Aleksandro VI „dovanojimu" 1493 metais, pretendavo į viešpatavimą Karaibų jūroje ir Ramiajame Okeane; Portugalai — Indijos Okeane ir Atlantikos Okeane į pietus nuo Maroko. Anglai reikalavo nuosavybės teisės ne tiktai Irlandijos jūrai, bet visoms jūroms, apsupančioms britų salas, per visą vandens plotą iki pat Finisterio iškyšulio Bretonijoj ir Skageno iškyšulio Norvegijoj.

Tačiau, jau nuo XVII amžiaus pradžios prasideda kova ir reakcija prieš pretenzijas okupuoti atviros jūros dalis. Jūros laisvės idėjos gynėja buvo ypač Olandija. Kaip ypatinga data reikia paminėti 1609 metai, kai pasirodė Hugo Grocijaus knyga „Mare liberum". Anglų atsakymas į tą Grocijaus knygą buvo Selden'o knyga „Mare clausum", pasirodžiusi 1635 metais. Tų dviejų idėjų kova tęsėsi visą XVII amžių. Prieš XVIII amžiaus pradžią buvo prieita kompromisinė formulė, kuri suderino jūros navigacijos visiškos laisvės reikalavimus su krantų apsaugojimu ir nepavojingumu tuose kraštuose, kuriuos apsupa jūra. Atvira jūra yra laisva, bet valstybė gali viešpatauti toje jos dalyje, kuri prišlyja prie jos krantų, kiek gali siekti pakrantės ginklo jėga: dominium terrae finitur ubi finitur armorum vis (Bynkershoek „De dominio maris" 1702). Tiesa, kai-kurios valstybės tebegina senas pretenzijas, bet jau į XVIII amžiaus pabaigą paima viršų Bynkershoek'o nuomonė.

Jūrų laisvė šių dienų supratimu yra kiekvienos valstybės teisė netrukdomai ir lygiai naudotis visais jūrų plotais (išskyrus uždaras jūras ir teritorialinius vandenis) įvairiems tikslams: navigacijai, žvejoti ir bendrai jūros turtams naudoti, laisvai tiesti povandeniniams kabeliams ir t. t.

c) Navigacijos laisvė.

Laisvos navigacijos teisė priklauso visoms valstybėms. Tam nereikalingas yra nei tam tikras kitų valstybių sutikimas nei kurios-nors konvencijos. Kiekviena valstybė gali leisti į jūrą bet-kurį laivą, prekybinį ar karinį, bet-kurio didumo, konstrukcijos ir greitumo. Nieks negali nurodinėti tam tikrus kelius plaukioti, užlaikinėti laivus arba reikalauti mokėti kuriuos-nors mokesčius. Laivai, plaukią jūra, neklauso jokios svetimos valstybės jurisdikcijos. Nusikaltimai, padaryti atviroje jūroje kuriame-nors laive, klauso jurisdikcijos tos valstybės, kuriai priklauso tas laivas. Jokia valstybė negali įsakinėti kitos valstybės laivams atviroje jūroje[1].

Jokia valstybė negali reikalauti reikšti pagarbos ženklus savo laivynui arba savo vėliavai. Jūros ceremonialo ir savitarpio saliutavimo dalykai šiandien neturi juridinės reikšmės ir tėra tiktai paprastojo tarptautinio mandagumo *(comitas gentium)* dalykai.

Logiškas navigacijos laisvės išdavinys turėtų būti laisvas naudojimasis jūros uostais, anglių stotimis, perkasais ir t. t. Laivams turi būti leidžiama sustoti kelyje, apsirūpinti anglimis, nafta ir valgomais daiktais (Plg. Convention de Genève 1923 *„Sur le régime international des ports maritimes"*).

Kurį laiką buvo ginčijamas klausimas, ar gali valstybė, neprieinanti prie jūros ir neturinti savų uostų, siųsti į jūrą laivus su sava vėliava (pirma Šveicarija, šiandien dar Čekoslova-

[1] Atskira valstybė negali darytis tokių valstybinės valdžios aktų, kurie liestų kitų valstybių laivus. Valstybės negali nei sulaikinėti, nei kratyti tų laivų, nei bendrai darytis kurių-nors vyriausybinių arba jurisdikcijos aktų, liečiančių tuos laivus arba jų keleivius. Išimtį tesudaro laivai, kurie yra įtariami piratų darbą dirbant, o taip pat laivai kai-kuriose atviros jūros srityse, dėl tam tikrų sutarimų: pav., dėl žvejojimo Šiaurės jūroje (1882. V. 6 ir 1887. XI. 16), dėl jūros kabelių apsaugojimo (1884. III. 14), dėl kovos prieš vergų prekybą (1890. VII. 2), paskui Jungtinių Valstybių sutartis dėl svaigiųjų gėrimų kontrabandos.

kija, Austrija, Vengrija); šiandien tasai klausimas išspręstas teigiamai (Barselono 1921 metų deklaracija).

Žinoma, tokioms, atskirtoms nuo jūros valstybėms turi būti leidžiama laisvai prieiti prie jūros. Tam nereikalinga būtinai, kad valstybė turėtų teritorialinį išėjimą į jūrą (toksai dalykas yra susietas su žymiais teritorialiniais pakeitimais ir dažnai su tarpinės valstybės perskyrimu į dvi dalis; pav., Rytų Prūsijos atskyrimas nuo kitos Vokietijos Lenkų „tarpusieniu"). Tasai dalykas, vadinasi, laisvas priėjimas prie jūros, yra tranzito laisvės ir atitinkamų tarptautinių servitutų sudarymo dalykas.

Laivai, plaukią atvira jūra, yra lyg teritorijos dalis tos valstybės, kurios nacionalinę vėliavą jie turi teisę iškabinti. Visa, kas įvyksta šituose laivuose, privatinės ir baudžiamosios teisės atžvilgiu yra laikoma įvykstant teritorijoj valstybės, kuriai priklauso laivas.

d) Žvejojimo ir bendrai jūros turtų išnaudojimo laisvė.

Jūrų laisvė numano netiktai navigacijos laisvę, bet ir jūros turtų išnaudojimo laisvę. Kiekvienos valstybės piliečiai turi nedraudžiamosios ir lygios teisės žvejoti ir ekspluatuoti kitus jūros produktus bet-kurioje atviros jūros dalyje.

Dėl tos normos įgyvendymo tarptautinėje teisėje buvo kovojama. Kai-kurios valstybės, ar tai laisvai platindamosi teritorialinius vandenis, ar tai skelbdamos kai-kurias jūros dalis „uždaras" esant, stengėsi monopolizuoti žvejojimą kai-kuriose laisvos jūros dalyse. Šiandien šis laisvo žvejojimo principas yra visų valstybių pripažįstamas be jokių sąlygų ar išlygų.

Taip antai, Danija, pretendavusi XVII amžiuje į išimtinę teisę žvejoti Islandijos ir Grenlandijos vandenyse, XVIII amžiuje sutiko leisti svetimšaliams žvejoti toliau už 69 mylių nuo jūros krantų; paskui, dėl Anglijos ir Olandijos priešinimosi, sutiko sumažinti savo pretenzijas iki 20 jūros mylių, ir pagaliau, 1872 metais ji pripažino draudžiamąja zona paprastą trijų mylių normą.

1821 metais Rusija buvo mėginusi paskelbti Beringo jūrą iki 51° šiaurės platumos Rusų jūra, bet eidama 1824 metų sutartimi su Jungtinėmis Valstybėmis ir Anglija atsisakė nuo tos pretenzijos. Taip pat nepasisekė tolesnės pretenzijos į šią jū-

rą (ir į jūros katinaičių gaudymą), kurias pareiškė Jungtinės Valstybės XIX amžiaus 80-ais metais (1893 metų Jungtinių Valstybių ir Anglijos trečiųjų teismo sprendimas).

Iš neapribotos žvejojimo laisvės išeina, kad kiekviena valstybė gali vykdyti tą savo teisę tuo laivų skaičium ir tomis priemonėmis gaudyti, kurios jai tinka. Ji gali darytis bet-kuriuos žvejojimo reglamentus, kad tiktai neliestų jais kitų valstybių laisvės ir interesų. Tačiau naudojantis tokia neribota laisve ir pritaikant šių dienų ištobulintus būdus gaudyti, gali būti išnaikintos kai-kurios žuvų ir jūrų gyvulių veislės, ir tuo bus užgauti ne tiktai bendri žmonijos interesai, bet ir atskirų valstybių interesai. Todėl Tarptautinė Sąjunga gali ir turi įvesti apribojimų į tą žvejojimo laisvę, sudarius tarptautinę reglamentaciją, nustatančią, kuriais laikais galima gaudyti, kurios technikinės to gaudymo priemonės gali būti naudojamos ir t.t. Tarptautinė jūros teisė jau šiek tiek yra nužengusi tuo keliu (Smulkiau apie tai žiūrėk tarpt. admin. teisėje).

e) Kitos teisės naudotis jūra.

Jūra gali būti naudojama ir kitiems tikslams, be navigacijos ir žvejojimo. Šiandien ją panaudoja nutiesti telegrafo kabeliams, jungiantiems kontinentus. Dėl šio dalyko buvo sudaryti keli tarptautiniai sutarimai, kuriuose buvo nuspręsta bendrai saugoti tuos kabelius (Apie tai žiūrėk tarpt. admin. teisę).

Toliau plečiantis ir augant aviacijos dalykui, galimas daiktas, kad bus sutvarkytas oro susisiekimas per okeanus; jau ir dabar reguliariai skraidoma per kai-kurias jūrų dalis. Žinoma, teisės normos jūros plotams naudotis paliečia taip pat ir oro susisiekimą ties vandeniniais plotais.

f) Jūrų laisvės apribojimai karo metu.

Nepakenčiamai ir prieštaraujant bendrai teisės idejai suvaržoma jūrų laisvė karo metu. Karo metu kariaujančios valstybės paverčia atvirą jūrą karo veiksmų „teatru“ ir vykdo laisvą kontrolę neitralių valstybių laivavimui, kenkdamos neitraliai prekybai ir dažnai sustabdydamos blokada, minų užtvarais ir t. t. jūros navigaciją.

Tų suvaržymų pašalinimą turėjo galvoje prezidentas Vilsonas savo 1918. I. 8 taikos (14 punktų) programos 2 punkte: „Absoliutinė navigacijos laisvė plaukiant jūra, už teritorialinių vandenų, tiek taikos, tiek ir karo metu, išskyrus atsitikimus, kada jūros bus uždarytos, visos ar iš dalies, tarptautiniams veiksmams (action), vykdantiems tarptautinį sutarimą".

Tačiau ši programa sutiko nenugalimą Anglijos pasipriešinimą, ir Vilsonas buvo priverstas atsisakyti nuo minėtojo punkto.

Vis dėlto Vilsono ideja tebelieka programa toliau plėstis tarptautinei jūros teisei.

Kaip tik karo metu jūra dar ligšiol tebėra *res nullius*, o ne bendra Tarptautinės Sąjungos teritorija.

g) Principo „jūra — res communis" išplėtimas.

Iš to dėsnio, kad jūra priklauso visoms valstybėms, išeina išdavinys, jog jūra klauso visų valstybių condominium'o. Jūrų laisvė, kaip kiekviena juridinė laisvė, numano, kad vieno subjekto laisvė nevaržo tokios pat kitų subjektų laisvės.

Laisvė reikalauja apsaugojimo nuo anarchijos, o *condominium* reikalauja bendro dalyko naudojimosi reglamentacijos ir organizacijos. Todėl, kaip logiškas išdavinys iš to principo, kad jūra yra *res communis*, turi būti sudarytas tarptautinis įstatymų leidimas, tarptautinė administracija ir jurisdikcija atviros jūros atžvilgiu.

Jūrų laisvės ir bendrumo principams ypač prieštarauja jų apribojimai karo metu dėl blokados, varžant neitralią prekybą, laisvai apibrėžiant karo kontrabandą, minų užtvarais ir t. t. Nepavojingumas vandenyse, kurie klauso bendro visų valstybių suvereniteto, nepakenčia to, kad kariaujantieji trikdytų ramumą vandens plotuose, priklausančiuose ne jiems vieniems, bet visai Tarptautinei Sąjungai.

Reikalinga yra vieninga valdžia, kuri, visų valstybių padedama, užtikrintų laisvą jūros naudojimąsi, tiek taikos, tiek ir karo metu, eidama tarptautinės policijos funkcijas.

Šiandien ta policija ir minėtasis užtikrinimas yra vykdomas kiekvienos atskiros valstybės savo laivų atžvilgiu, bet to nepakanka, ir tas nepakankamumas įvairiose srityse yra taip aiškiai

juntamas, jog nuo grynai valstybinės policijos ir administracijos principo reikėjo atsisakyti ir sukurti tarptautinį reguliavimą. Laivų nepavojingumas nuo jūros plėšikų, jūros kelių nepavojingumo palaikymas, priemonės, apsaugojančios nuo laivų susidužimo, jūros turtų apsaugojimas nuo plėšikiškojo jų išnaikinimo — sukėlė tarptautinės jūros teisės sukūrimą.

Tarptautinė teisė jūros naudojimosi srityje plinta, dėl vadovaujančių jūros valstybių priešinimosi, kiek kitomis formomis, nekaip kitos tarptautinės teisės dalys.

Tarptautinis jūros įstatymų leidimas yra kuriamas daugiausia valstybinių įstatymų leidimų unifikacija — lygiagretiškai suvienijant nacionalinių teisių normas, ir tada valstybės dažnai iš anksto susitaria konferencijose dėl vienodumo tų normų, kurios turi būti įvestos į nacionalinį įstatymų leidimą.

Tarptautiniu jūros administracijos ir policijos sutarimu kontrolinių funkcijų įvykdymas yra leidžiamas kiekvienos valstybės karo laivams. Jurisdikcija, sulaužius teisę, priklauso iš principo teismams tos valstybės, kuriai priklauso laivai, sulaužę teisę. Tačiau, kai-kuriais (pav., jūros plėšimo) atvejais, iš šio principo leidžiamos išimtys (Smulkiau apie tai kitose šio kurso dalyse).

§ 2. Kitos tarptautinio pobūdžio teritorijos.

Be atviros jūros, kuri tikrai priklauso visai Pasaulinei Sąjungai, yra eilė kitų teritorijų, kurių būklė yra, daugiau ar mažiau, tarptautinio pobūdžio.

a) Tarptautiniai vandens plotai.

Yra įvairių vandens plotų dalių, kurios kad ir nepriklauso atvirai jūrai, bet yra sujungtos su ja, ir todėl dėl bendro laivavimo interesų išskirtos iš išimtinės teritorialinės atskirų valstybių valdžios ir atiduotos tam tikro tarptautinio režimo valdžiai, to režimo, kuris sudaro tarptautinio susisiekiamųjų kelių valdymo dalį. Tokios vandenų plotų dalys yra: tarptautiniai sąsiauriai, jungią laisvas jūras, kaip Zundas ir Beltas arba Bosforas ir Dardanelai, tarptautiniai perkasai, dirbtinai iškasti jūroms jungti, kaip Sueco arba Panamos perkasai, tarptautinės upės, tekančios per kelių valstybių teritoriją, kaip Reinas arba Dunojus.

b) Tarptautiniai eksteritorialiniai nejudamieji turtai.

Kai-kurie nejudamieji turtai, išimti iš teritorialinės valdžios tos valstybės, kur jie yra, ir tuo pat metu nepatenką teritorialinei kurios-nors kitos valstybės valdžiai, sudaro tam tikrą, nors ir ne labai svarbią teritorijos kategoriją, kuri taip pat turi būti priskirta prie tarptautinių viešųjų domenų.

Tokie yra būstai ir žemės sklypai, priklausą visokioms tarptautinėms organizacijoms arba unijoms, kaip antai Europejinės Dunojaus Komisijos rūmai, Sueco Kompanijos pastatai, sanitarijos organizacijų būstai Konstantinopolyje ir Raudonojoje jūroje, Tarptautinio Teismo rūmai Haagoje ir ypač Tautų Sąjungos ir jos Sekretoriato būstai Ženevoje.

c) Tarptautiniai kondominatai.

Tam tikrą tarptautinių teritorijų kategoriją sudaro kai-kurios kondominatų formos.

Kondominatas arba kondominiumas yra bendra teritorialinė aukščiausia valdžia, t. y. bendra dviejų ar kelių valstybių nuosavybė vienai sričiai[1].

Reikia skirti dvi kondominatų rūšys:

1) Tarptautinio viešai-teisinio pobūdžio kondominatai, nustatomi tam tikrais tarptautinio valdymo tikslais ir klausą tarptautinių organų.

Tokiais atvejais tai yra — tarptautinės teritorijos. Tokios teritorijos turi įvairaus, laikino arba pastovesnio pobūdžio.

Po Pasaulinio Karo, kai-kurioms sritims, sąjungininkų iš centralinių valstybių atimtoms, dėl kurių teritorialinio priklausomumo sąjungininkai nebuvo susitarę, buvo nustatytas laikinas, — iki išsprendžiant galutinį tų sričių likimą, — bendras sąjunginių valstybių kondominatas, su vyriausiu valdomuoju organu — Pasiuntinių Konferencija Paryžiuje.

Tokia buvo būklė: Klaipėdos (Versalės sutarties art. 99), nuo 1920. I. 10 iki atidavus Lietuvai einant Klaipėdos konvencija 1924. V. 8, Rytų Galicijos (Sen-Žermeno sut. art. 91), Fiume (Trianono sut. art. 53 ir 75), Vakarų Trakijos (Neuilly sut. art. 48), Vokiečių kolonijų (Versalės sut. art. 119).

[1] Juridinio teritorijos prigimimo imperialinės teorijos šalininkai naudojasi šiuo atveju *coimperium* terminu.

Prie tokių tarptautinių teritorijų turi būti taip pat priskirta Saaro Sritis, kuriai Versalės 1919 m. sutartimi nustatyta tam tikra tarptautinė būklė 15-ai metų, ir kurią bendrai valdo Tautų Sąjunga, skirdama valdomajam tos srities darbui tam tikrą vyriausybinę komisiją.

Čia galima būtų priskirti taip pat ir mandatinės teritorijos, kurios kad ir valdomos kurios-nors atskiros valstybės, bet kur ta valstybė vykdo tą valdymą ne eidama savąja teise, o Tautų Sąjungos pavedama, Sąjungos mandatu, jos vardu.

Tarptautinė teritorija yra taip pat Tanžeras.

2) Antroji kondominatų rūšis — grynai valstybinio pobūdžio, kur iškyla tiktai dviejų (arba kelių) valstybių bendros nuosavybės sąntykiai tai pačiai teritorijai.

Tokia juridinė būklė, iš esmės nenormali, yra arba kitaip neišsprendžiamojo interesų priešingumo *modus vivendi* arba laikina pereinamoji būklė. Kondominiumas gali atsirasti dėl įvairių priežasčių, kartais einant patrimonialiniu paveldėjimu, kartais kaip priemonė išvengti susidūrimui dėl teritorialinių ginčų.

Tokios sritys yra kondominialinių valstybių bendrai valdomos; kartais yra sudaromos valdomosios organizacijos, kiek panašios į tarptautines organizacijas (pav., superarbitru kviečiamas yra trečiasis neitralus teisėjas ir t. t.); kartais kelios valstybės, turinčios kondominiumą, paveda vykdyti bendrą valdžią kuriai - nors vienai valstybei.

Daugiausia žinomi yra šių kondominatų pavyzdžiai:
Vokietijos ir Belgijos kondominatas rūdingai Moresnet'o sričiai (1816. VI. 26 Prūsų-Olandų sutartimi), einant Versalės sutartimi (art. 32) nustojo galiojęs.

Prancūzijos ir Anglijos kondominatas Naujųjų Hebridų saloms (Anglų-Prancūzų 1887. XI. 16 ir 1906. X. 20 sutartimis).
Ginčijamas Anglijos ir Egipto kondominatas drauge užkariautai Sudano sričiai (Kairo 1899. I. 19 sutartimi).

Masson. La question des Nouvelles Hebrides. 1900 (Thèse. Paris). Brunet. Le régime international des Nouvelles-Hebrides. Le condominium anglo-francais. 1907 (Thèse. Paris). Bourdiol. Condition internationale des Nouvelles-Hebrides. 1908 (Thèse Montpellier). Higginson. Les Nouvelles Hebrides. 1926 (128 p.). Grignon-Dumoulin. Le condominium et la mise en valeur des Nouvelles Hebrides. 1928 (190 p.). (Thèse, Paris).

Ginčijama yra tokių kondominiumų juridinio prigimimo problema.

Einant viena nuomone, valdančių tokias sritis organų vyriausybiniai aktai yra kiekvienos iš kondominialinių valstybių valstybiniai juridiniai aktai, kurie tiktai vykdomi yra per bendrus organus.

Einant antra nuomone, tokiu atveju veikia tarptautinė organizacija (Staatengemeinschaft). Pagrindu eina tarptautinė sutartis, ir bendrojo valdymo organai yra to tarptautinio susijungimo organai; jie yra ne valstybiniai, bet tarpvalstybiniai organai[1].

d) Niekieno neužimtos sritys.

Balch. Les régions arctiques et antarctiques et le droit international (RDILC., 2 sér., v. 12, p. 434). Waultrin. La question de la souveraineté des terres arctiques (RGDI., v. 15, p. 78, 185, 401, v. 16, p. 649). Brown Scott. Arctic exploration and international law (AJIL., 1909, p. 928—941). Fauchille, Traité, 1, 2 (1925), p. 651—663, 706—708.

Sritys, kurios jokios valstybės, Tarptautinės Sąjungos nario, nėra užimtos, kurios dar prieš kelis dešimtmečius sudarydavo plačią Žemės Rutulio dalį, šiandien, iš pagrindų padalijus pasaulį, nustojo savo reikšmės tarptautinėje politikoje ir tarptautinėje teisėje.

Bendra tarptautinės teisės taisykle, jos — *res nullius* ir todėl turi būti atskirų valstybių užgrobtos. Tačiau teisingesnis būtų principas pripažinti tas sritis Tarptautinės Teritorijos sudėties dalimis, bendra tarptautine nuosavybe, kuri turi būti atiduota tarptautinei - teisinei reglamentacijai. Nors nevisai aiškiai, bet šita idėja buvo juntama jau 1885 metų kolonines konferencijos epochoje Berlyne, kur vadovaujančių koloninių Europos valstybių buvo išdirbtos tarptautinės taisyklės laisvoms žemėms okupuoti. Daug aiškiau iškilo aikštėn ši idėja po Pasaulinio Karo, sprendžiant Špicbergeno salos likimą. Pirma tarptautinėje konferencijoje, kuri buvo sušaukta, kad galutinai nustatytų šios, ligšiol jokiai valstybei nepriklausiusios salos tarp-

[1] „Visos srities vyriausybė ir vadlymas priklauso ne atskirai valstybei, bet sudaromajam iš jų kolektyvui (Gemeinschaft). Tiesa, valstybės gali bendru sutarimu išsiriboti savo kompetencijos sferą arba pavesti vykdyti vyriausybines funkcijas vienai tam tikrai valstybei; bet net ir tada tos valstybės leidžiamieji juridiniai aktai yra bendrieji aktai, nes toji valstybė veikia viso kolektyvo vardu. Priešingai, atskira valstybė neturi jokios kompetencijos pati leisti juridinius aktus bendroje teritorijoje, kol egzistuoja „coimperium" (Verdross, Die Verfassung, p. 80).

tautinę būklę, buvo numatyta sukurti bendrą tarptautinį kondominatą šiai salai valdyti, bet paskui ji Tarptautinės Sąjungos nutarimu buvo atiduota tam tikromis sąlygomis Norvegijai.

Neužimtose srityse kiekviena valstybė, užimdama jas, gali darytis bet-kuriuos valstybinius aktus, ne tiktai savo valdinių atžvilgiu, bet ir svetimašaliams. Tačiau svetimašalių teisės, įsigytos prieš okupaciją, turi būti pripažįstamos ir okupavus tas sritis.

Šiandien prie nekieno neužimtųjų sričių gali būti priskirti ledų plotai, dengią abu žemės ašigalius. Šiaurės Ašigalis yra amžini ledai ties gilia jūra; Pietų Ašigalis — amžini ledai, kurie brankso kietžemyje. Abudu Ašigaliai tinka okupuoti, jei ne gyventi juose, tai bent ekspluatuoti pramonės tikslams. Bet turint galvoj šių dienų tarptautinių santykių būklę ir tarptautinį bendrumą, reikėtų laikyti tas atšiaurio sritis esant bendrame tarptautiniame kondominate. Šiaip ar taip, Anglijos 1908, 1923 ir 1924 metų dekretai dėl Pietų Ašigalio sričių aneksijos, kaip Falklandų salų, priklausančių Anglijai, ir Naujosios Zelandijos dépendances, sutiko tarptautinį pasipriešinimą.

Nors atvira jūra sudaro bendrą tarptautinę teritoriją, bet jūros dugno ir jūros požeminio ploto būklė yra kiek kitokia. Principas *res communis* tiktai vandens plotą teliečia ir neliečia jūros dugno.

Jūros dugnas gali būti išimtinio atskiros valstybės užvaldymo objektas, su tuo, tačiau, žymiu apribojimu, kad toksai užvaldymas neturi peržengti jūrų laisvės principo ir trukdyti laisvą visų kitų valstybių laivavimą. Jūros dugnas ir dabar yra užvaldymo objektas, pav., jūros kabeliams tiesti arba žemčiūgams rinkinėti. Taip antai, ties Ceilono sala, kur žemčiūgai yra rinkinėjami jūros padugnėje, 20 mylių ruože nuo kranto, žemčiūgų rinkinėjimas paskelbtas esąs priklausomas Anglijos suverenitetui, nepareinant nuo to, kad teritorialinė jūra tėra tiktai 3 mylių pripažinta.

Kai dėl jūros požeminio ploto, tai jis yra tikrai *res nullius* ir gali būti atskirų valstybių laisvai okupuotas. Praktinės reikšmės tas gali turėti, pav., kasant tunelį požeminiame plote po jūros dugnu, kaip Lamanšo tunelis sujungti Anglijai su kontinentu.

Penktas skyrius.

Tarptautinės vyriausios valdžios organizacija.

A. Valstybių individualiniai tarptautiniai organai.

§ 1. Valstybės būklė Tarptautiniame Bendravime.

Šių dienų Tarptautinis Bendravimas yra (konfederatyvinio pobūdžio) sąjunginė organizacija, kurioje, kaip narys, dalyvauja kiekviena politinė grupė, kuri Tarptautinės Sąjungos, t. y. kitų valstybių, yra pripažinta valstybe.

Valstybė, kaip Tarptautinės Sąjungos narys, turi ne tiktai vidujinio autonomiškumo teisių, bet ji turi teisę ir aktyviai reikšti viešai-teisinių reikalavimų, kad leistų jai dalyvauti Tarptautiniame Bendravime su kitais Pasaulinės Sąjungos nariais ir kurti kartu su jais bendrą sąjunginę vyriausybinę valdžią.

Tai yra tas dalykas, kuris kartais netikrai vadinamas išoriniu valstybės suverenitetu, o kartais iš analogijos su privatine teise — tarptautinės teisės subjektų veikslumu, bet tas dalykas teisingiau būtų vadinti iš analogijos su valstybine teise politinėmis valstybių teisėmis.

Ta valstybių teisė dalyvauti Tarptautiniame Bendravime reiškiasi trimis pagrindinėmis formomis:

1) Valstybės teise skirti iš savo tarpo diplomatinį atstovybės organą, tiek santykiams su kitomis valstybėmis, tiek ir dalyvauti sudarant bendrą sąjunginį tarptautinį vyriausybinį organą. Tai yra — vadinamoji *jus legationum*, diplomatinių santykių teisė.

2) Valstybės teise daryti sutarimus su kitomis valstybėmis įvairiomis sutartimis, tiek subjektyvinių teisių bei pareigų srityje, tiek ir bendriems tarptautiniams politiniams ir įstatymų leidžiamiesiems sprendimams spręsti. Tai yra — vadinamoji *jus tractatum*.

3) Pagaliau, valstybės teise savigalbos aktais tiek ginti savo teises, tiek ir politiškai stengtis daryti naujas juridines būkles. Tai yra — vadinamoji *jus belli.*

Kiekvienai valstybei, kaip Pasaulinės Sąjungos nariui, visų pirma priklauso *aktyvinė ir pasyvinė pasiuntinybės teisė.*

A k t y v i n ė pasiuntinybės teisė yra teisė skirti iš savo tarpo atstovybės organus į Tarptautinį Bendravimą d i p l o m a t i n i a m s santykiams, t. y. Diplomatinėje Organizacijoje dalyvauti ir tarptautinei vyriausybinei valdžiai sudaryti.

P a s y v i n ė pasiuntinybės teisė yra teisė priiminėti savo krašte kitų valstybių diplomatinius atstovus.

Keičiant prievarta valstybės valdymo formas, kartais užsieniuose, kitose valstybėse funkcionuoja kartu tiek nuverstos vyriausybės diplomatiniai atstovai, tiek ir naujos faktinos vyriausybės atstovai; tada pirmieji tebesinaudoja diplomatinėmis privilegijomis, o antrieji tesinaudoja tiktai apribota diplomatine apsauga. Tikros taisyklės tarptautinėje teisėje šituo dalyku nėr išdirbtos.

D i p l o m a t i n ė s atstovybės organai reikia skirti nuo paprastosios atstovybės organų. Kiekvienas juridinis asmuo, kiekviena organizuota politinė grupė turi organą, kuris atsovauja jai svetur. Bet diplomatinės atstovybės organą tegali skirti iš savo tarpo tiktai tos grupės, kurios dalyvauja Diplomatinėje Pasaulio Organizacijoje, t. y. tiktai valstybės, kurios yra Pasaulinės Sąjungos nariais.

Tarptautinėje praktikoje sutinkamos pereinamosios, tarpinės atstovybės formos, apvelkamos diplomatinėmis formomis, bet nėsančios diplomatinės atstovybės tikrąja to žodžio prasme; tokios yra „diplomatinės" atstovybės, pav., federalinės valstybės narių, kraštų, kuriems uždėtas protektoratas, Romos Popiežiaus ir kitų. Gali būti nacionalinių grupių, provincijų ir kolonijų atstovų. Tie atstovai gali ginti savo grupės interesus, bet jiems nepripažįstamas „diplomatinis" pobūdis, nes tokie atstovaujamieji organai nedalyvauja sudarant bendrą tarptautinę valdžią, nenusprendžia kartu su kitais organais bendrų tarptautinių sprendimų. Jie veikia tiktai lokaliniams, vietiniams reikalams; jų veikimas yra arba iš orės kontroliuojamas arba teliečia tam tikrą reikalų kategoriją, pav., katalikų bažnyčios reikalus (Romos Popiežiaus atstovų veikimas).

Diplomatinių santykių teisę atitinka ir valstybių pareiga dalyvauti diplomatiniame bendravime. Šių dienų valstybė ne-

gali izoliuoti save nuo išorinio pasaulio ir uždaryti savo sienas kitų valstybių agentams. Išimties keliu, valstybė gali laikinai nutraukti diplomatinius santykius su kuria-nors kita valstybe. Bet tai yra aktas — priešingas kitos valstybės atžvilgiu, ir leidžiamas tėra kaip valstybės savigalbos priemonė, kaip vienos valstybės laikina represalija prieš antrąją, peržengiančią pirmosios valstybės teises arba gyvybės interesus.

Atskirų valstybių diplomatinės atstovybės organai drauge suimti sudaro bendro arba partikuliarinio pobūdžio tarptautinius organus.

Anzilotti skiria tarptautinių santykių individualinius organus, tam tikro Tarptautinės Sąjungos subjekto nustatomus, kurių aktai ir valios išreiškimai yra tarptautinės teisės laikomi paties to subjekto aktais ir išreiškimais, ir kolektyvinius organus, kelių valstybių drauge nustatomus, kurių valios išreiškimas tarptautinės teisės laikomas viso valstybių kolektyvo išreiškimu. Šita Anzilotti nuomonė yra ne visai teisinga. Individualiniai organai taip pat išreiškia ne tiktai savo valstybių valią, bet dalyvaudami bendroje Diplomatinėje Organizacijoje, jie išreiškia bendrą Tarptautinės Sąjungos valią.

§ 2. Atskirų valstybių tarptautinio atstovavimo organai.

Hübler. Magistraturen des völkerrechtlichen Verkehrs. 1900. Guillaume. Organisation des ministères des affaires étrangères dans un certain nombre de pays. Brux. 1910. Cavaglieri. Gli organi esterni dello Stato e la loro pozitione giuridica. 1912. *Anzilotti. Cours de droit international 1929 p. 251—332.

Valstybės arba jų susijungimai, kaip tarptautinės teisės subjektai, t. y. kaip juridiniai asmens, ima santykiauti savo tarpe ir dalyvauja bendroje Pasaulinės Sąjungos sistemoje per tam tikrus organus, kurie yra vidujine valstybine santvarka arba konstitucija sudaromi. Šitie organai atstovauja valstybėms tarptautinėje apyvartoje. Jų veiksmai ir jų valios, kaip valstybių tarptautinių organų, yra pačių jų atstovaujamų valstybių veiksmai ir valios.

Dėl konfederatyvinio Tarptautinės valstybių Sąjungos pobūdžio dvejopa yra tų valstybės tarptautinių organų būklė: 1) iš vienos pusės — jie yra atstovaujamieji savo valstybių organai, 2) iš antros pusės — jie drauge suimti sudaro Tarptauti-

nės Sąjungos vyriausybinį organą ir tuo būdu yra tarptautinės valdžios organai.

Juridinė valstybės asmenybė, su jos teisėmis ir pareigomis tebelieka ta pati, nors atstovaują jai vyriausybiniai organai apkinta. Ne tiktai teisėtas valdžios perėmimas vieno organo iš kito nekeičia valstybei pirmesnio organo įsigytųjų teisių ir prisiimtųjų pareigų, bet net ir atsiradusi revoliucijos keliu vyriausybė *de facto*, — jei tiktai ji yra savo krašte pripažinta, — atstovauja savo valstybei, o jos įsigytosios teisės ir priimtosios pareigos taip pat liečia pačią valstybę.

Reikia skirti: 1) aukščiausieji tarptautiniai valstybių organai, per kuriuos, ir tiktai per kuriuos, valstybė veikia, kaip visateisis tarptautinės teisės subjektas (vien tiktai tie organai yra tikrai tarptautiniai valstybių organai) ir 2) priklausomieji tarptautinių santykių organai, kurie tėra agentai, vykdą aukščiausių tarptautinių organų valią.

§ 3. Aukščiausieji tarptautiniai valstybių organai.

Gaillard Hunt. History of the Department of State of the U. S. 1914 (AJIL. 1907—1912). Barthelémy. Démocratie et politique étrangère. 1917. Corwin. The president's control of foreign relations 1917. Mathews. The conduct of american foreign policy 1922. Wright. Control of american foreign relations 1922. Tracy Lay. The foreign service of the U. S. 1925 (456 p.). Fr. Roserio Flournoy. Parliament and war. The relation of the British Parliament to the administration of foreign policy in connection with the initiation of war. L. 1927 (243 p.).

Tikrasis tarptautinis valstybės organas tegali būti tiktai jo vyriausybė visa, t. y. valstybės aukščiausios vyriausybinės valdžios organas (arba organų sistema). Per savo vyriausybę veikia valstybė viduje, ir per ją stoja ji tarptautinėje apyvartoje, kaip tarptautinės teisės ir tarptautinės valdžios subjektas.

Kam (t. y. kuriems fiziniams asmenims arba kuriam jų susirinkimui) priklauso valstybėje aukščiausia vyriausybinė valdžia, nustato valstybės konstitucija, einant rašytiniu aktu arba papročių konvencionaline valstybine teise arba faktinu valdžios turėjimu.

Kad vyriausybė galėtų atstovauti valstybei tarptautinėje apyvartoje, reikalingas yra tarptautinis tos vyriausybės pripažinimas, ir toksai pripažinimas paprastai sutampa su pačios valstybės pripažinimu; bet jeigu valdžia buvo pagrobta prieš vidujinės valstybinės teisės reikalavimus ir jos principus, vyriausybė gali būti pripažinta (arba nepripažinta) nepareinant nuo pačios valstybės pripažinimo. Todėl reikia manyti, kad valstybė tarptautiniu atžvilgiu yra atstovaujama tais vyriausybinės valdžios organais, kurie yra tokiais organais pripažinti tiek to krašto valstybine teise, tiek ir tarptautine teise.

Valstybės atstovaujamasis organas tarptautiniuose santykiuose yra jo aukščiausioji vyriausybė. Jai tepriklauso tarptautinė *jus repraesentationis omnimodae.*

Tą atstovavimą dažnai neteisingai priskiria vadinamajai valstybės galvai. Valstybės galvos sąvoka neapibrėžta, — tokios galvos gali ir visai nebūti (pav., Šveicarijoj, S. S. R. Sąjungoje), arba ji gali nominaliai egzistuoti, bet faktinai neturėti vyriausios valdžios vyriausybėje, o tarptautinę atstovaujamąją funkciją ji tegali vykdyti tiktai drauge su kitais vyriausybės organais.

Kas yra vyriausias atstovaujamasis organas (t. y. kam priklauso aukščiausia vyriausybinė valdžia valstybėje), nustato, kaip jau buvo pasakyta, krašto valstybinė santvarka. Tarptautinė teisė — prieš reiškiamą kartais nuomonę — negali ignoruoti valstybinės teisės normų (kartais painių, kartais neaiškių) šiuo atžvilgiu.

Ne visos valstybių konstitucijos (mes vartojame čia konstitucijos terminą bendrąja valstybinės santvarkos prasme) vienodai nustato tą organą. Bendrai, visos esamos valstybinės organizacijos gali būti suskirstytos dviem tipais:

1) Valstybės, kur valstybinė santvarka turi vieną tam tikrą vyriausiąjį organą. Aiškus dalykas, kad tiktai šitas vyriausias valstybės organas tegali visiškai atstovauti jai tarptautinėje apyvartoje.

a) Čia, visų pirma, turi būti priskirtos parlamentarinės valstybės, kurių šiandien pasaulyje yra dauguma (Anglija, visi Britų Imperijos savivaldos dominionai, Prancūzija, Belgija, Niderlandai, Skandinavų valstybės ir kitos). Tose valstybėse, ar jos yra respublikos ar monarchijos, visa griežta valdžia pri-

klauso visagaliam parlamentui, kuris iš savo tarpo išskiria vyriausybę. Valstybės galvai — esant monarchinei formai — atimta faktina valdžia, o respublikose valstybės galva yra parlamento renkama ir taip pat turi labai apribotą vyriausybinę valdžią. Čia turi būti priskirta ir Šveicarija, kur atstovaujamoji tarptautinė valdžia priklauso kolektyviniam organui, federalinei vyriausybei, t. y. parlamentui (*Ständerat* ir *Nationalrat)* ir Sąjunginei Tarybai *(Bundesrat).*

b) Anksčiau prie tos valstybių kategorijos priklausė neaprėžtos monarchijos. Šiandien tai yra visai išnykusi valstybinės santvarkos forma. Valstybėse, dalyvaujančiose Tarptautinėje Sąjungoje, ta forma beliko dar tiktai Afganistane, Siame, Abesinijoj. Čia, žinoma, vienas monarchas teatstovauja savo valstybei. Čia turi būti priskirti ir Japonijos tipo konstitucinės monarchijos.

c) Pagaliau, čia pat turi būti priskirtos valstybės, kuriose vyriausybinė valdžia organizuota diktatūros principu. Tai yra — naujausios, pokarinės istorijos reiškinys. Diktatūros pagrindas — karo jėgos turėjimas (kariuomenė arba karo organizuotos partijos). Diktatūra gali būti arba vienaasmenė (Musolini Italijoj, fašistų partijos remiamas, buvęs diktatorius Primo de Riviera Ispanijoj, kariuomenės remiamas) arba kolektyvinė (komunistų partija S. S. R. Sąjungoje). Vienaasmenėj diktatūroj tarptautinis atstovavimas priklauso diktatoriui, kolektyvinėj diktatūroj — vyriausiam vyriausybiniam organui (Sovietų Rusijoj — Liaudies Komisarų Tarybai).

2) Antras valstybinių konstitucijų tipas yra tas, kuris neturi vieningo aukščiausio vyriausybinio organo, bet kur dėl valdžių suskyrimo reikalingas yra jų bendras ir suderintas darbas. Valdžia gali būti suskirstyta iš dalies tarp valstybės galvos ir tautos atstovybės (Jungtinėse Valstybėse prezidentas ir Senatas, Vokietijoj — prezidentas ir Reichstagas), iš dalies — tarp sąjunginės federalinės valdžio ir atskirų valstybėlių (federatyvinėse valstybėse).

Tokiais atvejais tarptautiniuose santykiuose, dėl funkcijų suskyrimo, nesutinkant aukščiausiems vyriausybiniams organams, gali iškilti ir iškyla žymių keblumų .

Pavyzdžiui, federatyvinėse valstybėse dažnai centralinė vyriausybė eidama konstitucija negali daryti tarptautinių pasižadėjimų atskirų valstybėlių vardu tų teisinių santykių srityje, kuriuos konstitucija iški-

ria į išimtinę atskirų valstybėlių kompetenciją. Todėl Jungtinės Valstybės ir Brazilija pasirašė Versalės sutarties XIII skyrių (1919 metais), kur traktuojama apie tarptautinę darbo organizaciją, tiktai su šia išlyga (§ 9, str. 405): „Jeigu dalykas liečia federatyvinę valstybę, kurios teisė prisidėti prie darbo sąlygų konvencijos turi būti tam tikrai apribota, vyrausybė turės teisę žiūrėti į konvencijos projektą, kuriai pritaikomi tie apribojimai, kaip į paprastą patarimą (recommandation), ir tokiu atveju pritaikomi yra kalbamojo straipsnio nutarimai dėl patarimų (recommandations)".

Taip pat iškilo, pav., konstitucinių keblumų Šveicarijai įstoti į Tautų Sąjungą. Versalės sutartimi buvo nustatyta, kad įstojant į pirmuosius Tautų Sąjungos narius turi būti formaliai paduotas atitinkamos vyriausybės pareiškimas per du mėnesius po 1920. I. 10. Einant Šveicarijos konstitucija tokiam aktui yra reikalingas visos tautos referendumo sutikimas. Kadangi toksai referendumas per tokį trumpą laiką negalėjo būti atliktas, tai Šveicarijos federalinė taryba pasisakė įstojanti į Tautų Sąjungą su sąlyga, kad ilgainiui tam dalykui turi pritarti referendumas: „... su sąlyga, kad ši deklaracija bus šveicarų tautos ir kantonų patvirtinta trumpiausiu laiku".

Aukščiausi valstybių tarptautinio atstovavimo organai yra: a) valstybės galva, b) užsienių reikalų ministeris.

a) Vienaasmenė valstybės galva.

Valstybės galva (monarchas, prezidentas, vyriausybinės kolegijos pirmininkas) daugelyje konstitucijų tebevaidina dar žymų vaidmenį vadovaudamas užsienių politikai, bet labai nedaugelyje valstybių tas vaidmuo yra sprendžiamas ir labai retai valstybės galvai tikrai priklauso faktina *jus repraesentationis omnimodae,* nors daugumoje atvejų valstybės galva formaliai atstovauja savo valstybei. Faktinas sprendimas paprastai pareina ne nuo vienos valstybės galvos.

Pati valstybės galvos sąvoka iš esmės yra monarchinės valdysenos liekana. Monarchija, ten kur ji dar tebėra užsilikusi, yra monarchija dažniausiai tiktai iš vardo, o iš tikrųjų svarbiausių valstybinių dalykų sprendimas pareina nuo vyriausybės, kuri remiasi tautos atstovybės pasitikėjimu.

Vienaasmenės valstybės galvos reikšmė ir vaidmuo šių dienų tarptautinėje praktikoje yra daugiausia simboliški. Pagarba jai ir tam tikrų tarptautinių privilegijų suteikimas tėra tiktai pagarba jos valstybei ir vyriausybei. Valstybės galva tesimbolizuoja jas. Todėl tam tikros tarptautinės valstybių galvų privilegijos, suteikiančios joms diplomatinį eksteritorialumą, dažnai suprantamos, jau kaip *comitas gentium* aktas. Pagal teisę tos privilegijos priklauso tiktai Tarptautinės Sąjungos Diplomatinės Organizacijos organams.

Vienas iš ginčijamųjų šių dienų teisės klausimų, — ar galioja tarptautiniuose santykiuose konstituciniai valstybės galvos kompetencijos apribojimai? Pav., sutartis, valstybės galvos sudaryta, bet nepritarta, kaip tat konstitucijos kad reikalaujama, įstatymų leidžiamosios įstaigos, ar galioja tarptautinės teisės atžvilgiu? (Apie tai žiūr. žemiau 382 psl.).

b) Užsienių reikalų ministeris.

Paprastai sprendžiamosios reikšmės tarptautiniams santykiams turi Užsienių Reikalų Ministerija *(ministère des affaires étrangères, Foreign Office, Auswärtiges Amt).* Ta ministerija yra organas, kuris aukščiausios vyriausybės (ministerių kabineto) yra išskiriamas specialiai užsienių reikalams tvarkyti. Parlamentarinio tipo valstybėse, kai solidariai yra atsakinga visa vyriausybė, Užsienių Reikalų Ministerija negali varyti savarankiškos politikos, nes jos politika yra visos vyriausybės politika. Bet Jungtinių Valstybių tipo valstybėse ministerija yra prezidento organas (kuris veikia sutikdamas su Senatu) ir vykdo prezidento politiką.

Pagal naująją vokiečių konstitucją Auswärtiges Amt yra viena iš imperinių ministerijų, kuriai vadovauja ministeris, kuris yra savarankiškas ir pats vienas atsakingas prieš reichstagą.

Užsienių Reikalų Ministerio valdžios ir kompetencijos ribos yra valstybės konstitucijos nustatomos. Demokratinėse ir parlamentarinėse valstybėse Užsienių Reikalų Ministeris yra neatskiriamas solidarios aukščiausios vyriausybės dalis ir todėl yra aukščiausias tarptautinis atstovaujamasis valstybės organas. Šiandien tokia yra normali Užsienių Reikalų Ministerio būklė. Bet valstybėse, kur valstybės galvai (monarchinei ar išrinktajai) suteiktos yra aukščiausios valdžios teisės, Užsienių Reikalų Ministeris tėra tos valstybės galvos valios vykdomasis organas, ir tenai aukščiausias tarptautinis atstovaujamasis valstybės organas yra — valstybės galva.

Užsienių Reikalų Ministeriui tenka vadovauti visiems išoriniams valstybės santykiams, tiek diplomatiniam valdymui, tiek ir sudarant sutartis ir pasižadėjimus valstybės vardu. Tačiau daugelyje konstitucijų labai sudėtingai yra organizuota teisė galutinai spręsti išorinės politikos dalykus. Vykdant valstybių tarptautinių organų kompetenciją reikia skirti: grynai di-

plomatinės funkcijos (dalyvavimas vykdant Tarptautinės Sąjungos valdžią) ir sutartinės funkcijos, nustatančios įvairius pasižadėjimus, uždedamus valstybėms.

Dauguma diplomatinio valdymo funkcijų atliekamos vykdomąja valstybės valdžia, būtent, užsienių reikalų ministerio. O sutartinės funkcijos yra paprastai vykdomos vyriausybės sutinkant su tautos atstovybe. Sutartims įsiteisėti yra paprastai reikalinga tautos atstovybės ratifikacija. Kartais toksai sutikimas reikalingas ir svarbiausiems diplomatinio valdymo dalykams. Paprastai vyriausybė pati svarbiais išorinės politikos atsitikimais, prieš ką nuspręsdama, atsiklausia parlamento nuomonės. Glaudesniam kontaktui nustatyti tarp vyriausybės ir tautos atstovybės išorinės politikos dalykais, kartais iš parlamento tarpo išskiriamas nuolatinis organas — i š o r i n i ų r e i k a l ų k o m i s i j a, turinti kontroliuojamąsias ir patariamąsias funkcijas.

Užsienių Reikalų Ministerio yra šios normalios funkcijos:

1) Santykiai su diplomatiniais kitų kraštų atstovais, akredituotais prie jo vyriausybės. Čia turimas galvoje paprastas diplomatinis darbas: tvarkyti užsienių atstovų skyrimą, duoti sutikimus tokiems paskyrimams; kai atstovai pradeda eiti savo funkcijas — svarstyti su jais jų pasiūlymus ir reikalavimus; siųsti per atstovus savo pasiūlymus jų vyriausybėms.

2) Santykiai su kitomis valstybėmis per savo agentus, akredituotus prie užsienių vyriausybių. Skirti ir atšaukti tuos agentus, duoti jiems instrukcijas, pavesti jiems diplomatines derybas ir spręsti diplomatinius sprendimus.

3) Ruošti ir daryti įvairaus pobūdžio sutartis su užsienių valstybėmis.

4) Tvarkyti tų sutarčių vykdymą; ginti ir rūpintis savo krašto interesais užsieniuose; ginti savo piliečių teises svetimuose kraštuose.

5) Laikyti archyve visus diplomatinius dokumentus (traktatus ir kt.) ir bendrai diplomatinę korespondenciją.

6) Vadovauti veikimui konsulų, t. y. vasltybės prekybos ir administracijos agentų kitose valstybėse.

Užsienių Reikalų Ministerijai, dėl jos funkcijų platumo ir įvairumo reikalinga yra šiandien ir sudėtinė organizacija. Ta organizacija yra įvairi įvairiuose kraštuose.

Šiandien yra įprastas regionalinis (pagal kraštus) ministerijos darbo suskirstymas. Nelygu krašto geografinė ir politinė būklė, skirstomi yra jo tarptautiniai santykiai tomis ar kitomis kraštų grupėmis (pav., Prancūzijoj pagal kontinentus, Vokietijoj — 6 grupės: Vakarinė Europa, Pietų Rytų Europa, Šiaurės Rytų Europa, Anglija ir kolonijos, Amerika, Rytų Azija ir t.t.).

Tam tikri skyriai yra paprastai: teisių departamentas (bendriems tarptautinės teisės dalykams žiūrėti) ir išorinės prekybos departamentas (ekonominis).

Nekalbant apie įprastuosius kiekvienai ministerijai tam tikrus skyrius, pav., tarnautojų, buhalterijos ir t.t., užsienių reikalų ministerijai yra charakteringi dar šie skyriai: protokolo (tvarkąs išorinio diplomatinio etiketo dalykus) ir šifrų (šifruojąs depešas bei laiškus ir iššifruojąs gaunamas depešas). Tam tikros reikšmės turi taip pat diplomatinis archyvas.

Daugelyje valstybių prie užsienių reikalų ministerio sudaromas generalinio sekretoriaus postas, t. y. užsienių reikalų ministerio padėjėjo ir bendrojo vietininko postas.

Lietuvoje užsienių reikalų ministerija yra šiaip sudaryta: užsienių reikalų ministeris, generalinis sekretorius, du departamentai — 1) teisių ir administracijos ir 2) ekonominis, penki skyriai, tam tikrų referentų prižiūrimi: 1) Rytų (Rusijos, Pabaltijo valstybių, Lenkijos, Balkanų valstybių, Turkijos ir Azijos reikalai), 2) Centrinės Europos (Vokietija, Austrija, Šveicarija, Vengrija, Čekoslovakija, Skandinavų valstybės), 3) Vakarų (Prancūzija, Belgija, Anglija, Ispanija, Portugalija, Amerika, Afrika, Australija), 4) Tautų Sąjungos, 5) Informacijos. Prie ministerijos yra Lietuvos telegrafo agentūra „Elta".

§ 4 Diplomatiniai agentai.

J. B. Moore, IV, p. 425—806; Scott, p. 286—300; Cobbett, I, p. 78—84, 305—321.

S. d. N. Comité d'experts pour la codification progressive du droit intern. Deuxième rapport (Quest. N. 10: „La revision du classement des agents diplomatiques"). Convention sur les agents diplomatiques adoptée per la 6e Conférence Panaméricaine 20. II. 1928 (RDI., 1928, p. 713—716; Niboyet et Goulé, II, p. 500—503).

Wicquefort. L'ambassadeur et ses fonctions, 2 v. La Haye. 1679—1681. J. J. Moser. Versuch eines europäischen Gesandtschaftsrechts. 1778. Miruss. Das europäische Gesandtschaftsrecht. 2 v. 1847 (II, p. 1—124 smulki pirmesnės literatūros bibliografija). Ch. Martens. Le guide diplomatique. 5 éd. (Geffcken). 1866. Alt. Handbuch des europäischen Gesandtschaftsrechts. 1870. Geffcken. Das Gesandtschaftsrecht und die diplomatischen Verkehrsformen (Holtzendorf, Handbuch d. Völker., III, 1887, p. 605 s.) Lehr. Manuel théorique et pratique des agents diplomatiques. 1889. * Pra-

dier-Fodéré. Cours de droit diplomatique. 2 éd. 1900. Hübler. Magistraturen des völkerrechtlichen Verkehrs. 1900. Garcia de la Vega. Guide pratique des agents diplomatiques du ministère des affaires étrangère. 4 éd. 1906. Sa Valle. Des agents diplomatiques. 1908. Lisboa. Les fonctions diplomatiques. 1908. Monnet. Manuel diplomatique et consulaire. 3 éd. 1910. Limbach. Die Ablehnung von Gesandten. 1912 (94 p.) (Würzburg Dissertation). Ph. Zorn. Deutsches Gesandschafts-und Konsularrecht. 1920 (211 p.). H. Meyer. Das politische Schriftwesen im deutschen auswärtigen Dienst. 1920 *Satow. A guide to diplomatic practice. 2 v. 2 ed. 1922. Frisch. Gesandtschaftsrecht (WV. I, 1924, p. 394—402). Szilassy. Traité pratique de diplomatie moderne. 1928 (256 p.).

a) Diplomatinių agentų sąvoka.

Diplomatiniai atstovai yra nesavarankiški valstybės organai, o tiktai aukščiausio atstovaujamojo valstybinio organo agentai. Jie teatlieka tarpininkaujamąją misiją perduodami savo valstybės valią kitai valstybei, ir atgal — kitos valstybės savajai. Savarankiškos sprendžiamosios valdžios jie beveik niekad neturi, o teveikia tiktai sutikdami su savo vyriausybės valia.

Diplomatiniai agentai yra valstybių tarptautinių santykių priklausomi individualiniai organai. Jų tarptautinė būklė nustatoma jų valstybine-teisine būkle, kaip užsienių reikalų ministerijos organų, betarpiškai nuo jos priklausomų ir vykdančių jos nurodymus bei paliepimus (kartais, šiandien, nors labai retai, jie betarpiškai turi reikalų su valstybės galva).

b) Pasiuntinių instituto istorija.

Pasiuntinių institutas atsirado pasidaręs reikalingas prasidėjus tarptautiniams santykiams, nes kiekvienas valstybės santykis su kitomis valstybėmis tėra galimas, žinoma, tiktai per atstovaujamuosius organus. Istorinėje šio instituto raidoje reikia skirti dvi epochos: pirmoji — (maždaug iki XV amž.) atsitiktinių, laikinų pasiuntinybių *ad hoc* epocha, antroji — jau nuolatinių pasiuntinybių epocha. Graikija žinojo pasiuntinius *presbeis*. Romėnams pasiuntinių funkciją dažnai atlikdavo tam tikra krivių kolegija *fetiales;* kaip Senato organai stodavo *legati,* pasiuntiniai tikrąja prasme. Jau toje epochoje buvo išdirbtos pasiuntinių asmens neliečiamybės normos (gal, ne tiek teisės, kiek tikybos normos).

Nuo XV amžiaus pasiuntinybės virsta nuolatine įstaiga. Tikrai sakant, jau nuo pat viduramžio pradžios Romos Kurija

paprastai skirdavo savo nuolatinius atstovus *(apocrisiarii* arba *responsales)* Vizantijai ir frankų karaliams. Tačiau tų atstovų funkcijos buvo daugiausia tikybinio-bažnytinio pobūdžio. XV ir XVI amž. italų respublikos, ypač Venecija ima steigti nuolatines misijas prie rūmų Vienoje, Paryžiuje, Madride, Romoje, Londone. Nuo XV amž .galo jos steigia tokias pasiuntinybes viena kitai. Tas paprotys labai greit plinta ir kitose Europos valstybėse. Nuo Vestfalijos taikos nuolatinių pasiuntinybių institutas virto visos Europos reiškiniu.

Tiesa, pasiuntinių institutas įsigali tiktai pamažėli. Ir pradžos vyriausybės labai nepasitikėdamos ir nenoromis leisdavo steigti savo kraštuose nuolatines užsienių misijas, matydamos jose nuolatinio šnipinėjimo įstaigą. Taip antai, Rusija teįsileido į savo kraštą nuolatinius pasiuntinius ir pati ėmė savuosius skirti kitiems kraštams tiktai nuo XVIII amž. pradžios, nuo Petro Didžiojo epochos. Azijos kraštai Persija, Kinija, Japonija įsileido užsienių misijas tiktai XIX amžiuje, iš dalies išorinės jėgos spaudžiami.

XVII — XVIII amžiuose, dėl negreito ir apsunkinto susisiekimo apskritai toj epochoje, pasiuntinių funkcijos turi ypatingo ir svarbaus pobūdžio. Pasiuntiniai būna dažnai tikrai visateisiai savo vyriausybės arba savo monarcho atstovai, turėdami dažnai teisę spręsti savarankiškus sprendimus nelaukdami savo vyriausybės instrukcijų. Tais laikais, pagal tą pasiuntinių funkcijų pobūdį, buvo išdirbtas ir tam tikras diplomatinis ceremonialas, su kuriuo buvo susietas ir pačių valstybių būklės bei rango dalykas.

Šiandien diplomatiniai atstovai tėra vykdomieji savo vyriausybės agentai, užsienių reikalų ministerio perduodamosios ir teiraujamosios instancijos. Tačiau išdirbtos anksčiau tam tikros taisyklės dėl diplomatinių funkcijų atlikimo ir etiketas *(„protocole")* užsiliko ir iki šių dienų.

c) Diplomatinių agentų rangai.

Tarp diplomatinių agentų reikia skirti: 1) nuolatiniai agentai bendriems krašto diplomatinio atstovavimo reikalams ir 2) diplomatiniai agentai, kurie yra skiriami specialiems ir laikiniems tarptautinio pobūdžio uždaviniams

atlikti (pav., sienų nustatymas, prekybos sutarčiai sudaryti derybos ir t. t.). Šiuo paskutiniu atveju jie vadinami komisarais. Jie nėra numatyti paprastuose diplomatinių agentų ranguose. Juridinė jų būklė apskritai yra ginčijama.

Iš specialių diplomatinių agentų reikia paminėti įgaliotiniai atstovai arba delegatai tarptautiniame kongrese arba konferencijoj.

Skyrium turi būti išnagrinėta įvairių tarptautinių įstaigų valdininkų būklė. Tai yra — tarptautinio valdymo organai. Apie juos bus kalbama administracinėje tarptautinėje teisėje, ten pat ir apie konsulus.

Atsiradus nuolatinio diplomatinio atstovavimo institutui, XVII ir XVIII amž. dipl. atstovai ima bergždžiai ir ilgai ginčytis su valstybėmis dėl pirmybės teisės *(droit de préséance)*. Visa tat buvo valstybinio tuščiagarbiškumo, etiketo ir *comitas gentium* dalykai, bet ginčai keliami dėl jų kartais turėjo didelių išdavinių. Šiandien tie dalykai nustojo savo juridinės reikšmės.

Nuolatiniai diplomatiniai agentai yra skirstomi įvairiais laipsniais (arba rangais). Tačiau faktinai ir juridinei agentų būklei tie laipsniai jokio skirtumo nesudaro, išskyrus kai-kuriuos atsitikimus, pav., teisę pirmininkauti diplomatiniame korpuse. Apskritai gi — visa tat tėra vien tik valdininkiški, tarnybinės algos ir išorinės laipsnių pagarbos dalykai. Teisės atstovauti, ir neliečiamumo privilegijos visoms diplomatinių agentų kategorijoms (neskiriant jų laipsnio) yra vienodos.

Pradžioje, atsiradus pasiuntinių institutui, dvi pasiuntinių kategorijos tebuvo skiriamos: *ambassadeurs* — kuriai-nors specialiai ir ypatingai misijai atlikti ir *envoyés* — nuolatiniai atstovai. *Ambassadeurs,* kaip ypatingi *(extraordinaires)* pasiuntiniai, reikalavo sau ypatingų pirmybių, — palyginti su paprastais *envoyés.* Tada ėmė skirti *envoyés,* nors ir kaip nuolatinius atstovus, tačiau su *envoyés extraordinaires* titulu ir t.t.

Šiandien diplomatinių agentų laipsniai reguliuojami Vienos 1815 m. reglamentu ir Aacheno 1818 m. protokolu (kurie buvo tiktai kelių valstybių sudaryti, bet kurie tylimuoju sutarimu yra ir visų kitų valstybių pripažinti. Partikuliarinės tarptautinės teisės norma pasidarė bendros tarptautinės teisės norma).

Galima skirti penki diplomatinių agentų rangai (nors paprastai keturi rangai tėra skiriami).

1) Ambasadoriai *(ambassadeurs, Botschaften, posly)*. Anksčiau jiems vieniems (ir net Vienos 1815 m. reglamentu) tebuvo teikiamas atstovaujamasis pobūdis (jie vieni teatstovavo pačiai nusiuntusio juos monarcho asmenybei) ir jie naudojosi specialia privilegija visada turėti atskirą audienciją pas tos valstybės galvą, kur jie buvo akredituoti. Tačiau šiandien visi diplomatiniai agentai turi vienodo atstovaujamojo pobūdžio (žlugus absoliutiniam monarchiniam principui, jie apskritai atstovauja ne monarcho asmenybei, bet valstybei), o specialūs santykiai su valstybės galva arba nustojo savo reikšmės, nes išorinės politikos vadovavimas yra užsienių reikalų ministerio rankose, arba net yra draudžiami vietos konstitucijos, reikalaujančios, kad santykiai su kitomis valstybėmis būtų palaikomi tiktai per atsakingą vyriausybę. Bendrai, ambasadorių būklė yra ypatinga tiktai savo iškilmingumu ir prašmatnumu einant savo pareigas. Tai reiškiasi didelėmis išlaidomis ir didele gaunama alga. Paprastai ambasadorius siunčia didžiosios ir buvusios didžiosios valstybės (pav., Ispanija, Turkija), o taip pat valstybės, kurios ryžtasi savo tuščiagarbiškumui patenkinti aikvoti tautos lėšas.

2) Pasiuntiniai *(envoyés extraordinaires et ministres plénipotentiaires, Gesandten, bevollmächtigte Minister, poslanniki)*. Tai yra labiausiai išsiplėtęs, paprastas diplomatinių agentų tipas. Paprastai abu titulai — *envoyé* ir *ministre plénipotentiaire* sujungiami.

3) Ministeriai-rezidentai *(ministres residents)*, tam tikras laipsnis nežinia kuriems reikalams sudarytas Aacheno 1818 m. protokolo. Galima būtų ir šis titulas prijungti prie pasiuntinio titulo.

4) Reikalų įgaliotiniai *(chargés d'affaires, Geschäftsträger, poverennyje v dielach)*. Išorinis jų skirtumas nuo pirmųjų trijų laipsnių diplomatinių agentų yra tas, kad jie akredituojami ne prie valstybės galvos, bet prie užsienių reikalų ministerijos. Bet kadangi šių dienų faktinas ir vyriausias aukščiausios išorinės politikos vadovavimas beveik visur priklauso užsienių reikalų ministeriui, tai toksai skirtumas neturi jokios reikšmės. Reikalų įgaliotinių atstovaujamasis pobūdis

ir jų privilegijos yra tokios pat, kaip pasiuntinių ir ministerių. Kartais jie yra nuolatiniai diplomatiniai agentai valstybėje, kartais jie yra tiktai misijos sekretoriai, laikinai einą pareigas, diplomatiniam atstovui išvykus arba iki paskiriant jį (tokiu atveju jie kartais vadinami *chargés des affaires* vietoj *chargés d'affaires).*

5) Diplomatinio pobūdžio konsulai *(agent and consul-general)* — penktoji diplomatinių agentų klasė, sudaryta naujausios praktikos ir nenumatyta Vienos ir Aacheno aktais. Jie skiriami taip pat oficialiai akredituojami, bet be iškilmingo priėmimo. Jie vienu laiku eina konsulines ir diplomatines pareigas. Kaip diplomatinių agentų, jų būklė yra tokia pat, kaip ir *chargés d'affaires.* Ši diplomatinių valdininkų kategorija yra labai patogi ir sutaupo išlaidas valstybėje, su kuria neturima intensyvinių santykių. Ši diplomatinių atstovų kategorija skiriama taip pat dažnai valstybėse ne visai nepriklausomose.

Atskira organų grupė tarptautiniams santykiams yra komisarai. Nuo agentų jie skiriasi tuo, kad paskiriami (oficialia, diplomatine notifikacija) į kitą valstybę kuriam-nors atskiram dalykui atlikti, pav., pasienio linijai nutiesti, kuriai-nors sutarčiai paruošti, konferencijoj dalyvauti ir t.t. Jų tarnyba neturi tęsiamojo, nuolatinio pobūdžio.

Kiekviena valstybė turi teisę nustatyti tą ar kitą rangą savo diplomatiniams agentams, bet diplomatinio papročio ir mandagumo dėliai, valstybė siunčia į kitą valstybę agentą to paties rango, kurio ji priima savo krašte nuo tos valstybės.

Prie diplomatinių agentų priskiriami, senąja tradicija, ir Romos Popiežiaus atstovai, nors dabar jie nebeturi diplomatinio ir politinio pobūdžio. Skiriamos yra trys Popiežiaus agentų rūšys: legatai (specialūs pasiuntiniai iš kardinolų), nuncijai (nuolatiniai agentai ne iš kardinolų) ir internuncijai. Legatai ir nuncijai savo laipsniu prilygstami ambasadoriams, internuncijai — pasiuntiniams.

Visi diplomatiniai agentai, akredituoti kurioj-nors valstybėj, sudaro drauge suimti diplomatinį korpusą *(corps diplomatique),* kuris, kad ir nėra tam tikras juridinis asmuo, tačiau dažnai stoja kaip tam tikras vienetas. Pirmininkauja šitam *corps diplomatique* jo dekanas (doyen). Dekanas yra vyriausias iš

diplomatinių agentų, akredituotų toje valstybėje, pagal savo rangą ir „d'après la date de la notification de leur arrivée". Yra nustatyta, kad kredencialinių raštų atnaujinimas, pasikeitus konstitucijai arba vyriausybei, neliečia vyresniškumo (Madrido 1875 m. aktas).

d) Misijos pradėjimas ir baigimas.

Kadangi diplomatinis agentas yra siunčiančios jį valstybės organas, tai aišku, kad nuo tos valstybės tepareina, kuriam asmeniui kas-nors pavedama, kuriomis instrukcijomis jis yra aprūpinamas ir kada jis vėl yra atšaukiamas. Bet kadangi agentas veikia kitos valstybės teritorijoj, naudojasi eile ypatingų pirmybių ir išimamas iš valdžios tos valstybės, kur jis veikia, tai aišku, kad ir toji valstybė turi tam tikrų teisių, kurias ji gali pareikšti dėl skiriamėjų jai diplomatiniais agentais asmenų.

Kurias sąlygas turi atitikti asmuo, skiriamas diplomatiniu agentu, nustato paprastai skirianti jį valstybė. Kiekviena valstybė laikosi šiuo atžvilgiu savų pažiūrų. Pirma kandidatai buvo renkami daugiausia iš aristokratų tarpo ir daugiausia buvo kreipiama dėmesio į jų mokėjimą elgtis visuomenėje. Šiandien vis daugiau kreipiama dėmesio į specialų diplomatinį pasiruošimą. Skiriančioji valstybė vadovaujasi, žinoma, tikslingumo dalykais. Todėl ji, jeigu randa reikalingu, gali paskirti diplomatiniu agentu ir svetimšalį. Tiktai kai-kurie įstatymų leidimai uždeda šiuo dalyku apribojimų, reikalaudami, kad šitą vietą, šitas pareigas būtinai eitų savas pilietis. Labai dažnai atsitikdavo, kad tas funkcijas sėkmingai atlikdavo svetimšaliai. Pavyzdžiu gali eiti kad ir holandų emigrantas Hugo Grocijus, buvęs Švedijos atstovas prie prancūzų rūmų.

Taip pat diplomatiniais agentais gali būti skiriamos ir moters. XVII amžiaus istorija žino eilę atsitikimų, kada labai svarbūs diplomatiniai uždaviniai buvo labai sėkmingai moterų atliekami. Naujausiais laikais pirmąkart 1914 metais norvegų vyriausybė paskyrė misijos sekretoriumi Meksikoje moterį. 1922 m. Bulgarija paskyrė moterį pirmuoju misijos sekretoriumi Vašingtone. 1924 m. Sovietų Rusija paskyrė Norvegijoj, o paskui ir Meksikoj savo įgaliotiniu atstovu moterį. Tas dalykas visiškai pareina nuo skiriančiosios valstybės ir jos vyriausybės pa-

žiūrų. Anglijoj, pav., 1921 m. buvo išleistas dekretas, einant kuriuo moters negali būti skiriamos į diplomatines ir konsulines tarnybos vietas.

Tačiau asmens išrinkimas diplomatinei atstovybei, šiaip ar taip, pareina ir nuo valstybės, kuriai tas asmuo yra skiriamas. Laikoma reikalingu, kad jis būtų *persona grata* priimančiai jį valstybei. Todėl prieš skiriant į vietą, paprastai priimanti vyriausybė neoficialiai, konfidencialiai klausiama yra apie to ar kito asmens primtinumą jai *(demande d'agréation)*. Atsakymas, kad kalbamas asmuo yra nepageidaujamas, — *persona ingrata*, paprastai priimamas neginčijamai dėmėn, turint galvoj tikslingumo dalyką, ir renkamas yra kitas asmuo, dėl kurio neatsiranda prieštaravimų. Tačiau Anglija ir Jungtinės Valstybės paprastai reikalauja nurodyti tikslius atsisakymo motyvus, kad galėtų apsvarstyti jų pagrindimą ir teisingumą. Praktikoje tat sukelia nemaža keblumų, nes prieš kitos vyriausybės valią sunku priversti priimti nepageidaujamą jai asmenį diplomatiniu agentu. Tačiau negalima nesutikti, kad daugelis priežasčių pateisina ir anglų-amerikiečių nusistatymą. Kadangi šiandien pasiuntinių misija nustojo asmeninės atstovybės pobūdžio, tos atstovybės, kurią vienas monarchas skirdavo prie kito monarcho, tai, tikrai sakant, jau nebegali būti pakankamo pagrindo palaikyti tai procedūrai *agréation*. Pasiuntinys yra savo vyriausybės agentas, ir dėl nepagrįsto bei neapriboto atsisakymo priimti, vyriausybė nebegalės pasinaudoti talentais ir gabumais tų asmenų, kurie kaip tik geriausiai mokėtų ginti savo valstybės interesus.

Iš esamosios diplomatinės praktikos išeina bent, kad kiekviena valstybė turi neginčijamą teisę atsisakyti priimti savuosius piliečius, nes šitokiu atveju susidarytų nenormali juridinė būklė, kuria savasis pilietis būtų išimtas, einant diplomatiniu imunitetu, iš valstybės jurisdikcijos.

Tap pat kiekviena valstybė gali atsisakyti priimti asmenį, kuris savo veiksmais arba pareiškimais anksčiau jau yra parodęs savo priešingą nusistatymą tai valstybei arba jos vyriausybei. Tuo atveju gali iškilti baimės, kad tokio asmens veikimas, kaip diplomatinio agento, nepadės nustatyti gerus santykius tarp valstybių, ir net, kad tasai asmuo, naudodamasis eksteritorialumu, varys pavojingą tai valstybei darbą.

Diplomatinis agentas stodamas į tarnybą, vadinasi, atvykdamas į paskirtą jam vietą, turi atlikti visą eilę formalybių.

Skiriamajam asmeniui jo vyriausybė įteikia įgaliojimą, dokumentą, patvirtinantį jo diplomatinio atstovavimo teisę. Tas įgaliojimas duodamas forma, vadinama *lettre de créance (literae credentiales)*, kuri pirmųjų trijų klasių agentams yra adresuojama nuo valstybės galvos valstybės galvai; agentams *charge d'affaires* ji adresuojama nuo užsienių reikalų ministerijos — kitos valstybės užs. reik. ministerijai. Diplomatiniams agentams, kuriems pavedamos specialios misijos (komisarams) vietoj *lettre de créance* duodama *pleins pouvoirs*.

Atvažiavęs į paskirtąją vietą diplomatinis agentas tuojau praneša apie savo atvykimą užsienių reikalų ministerijai ir įteikia jai savo *lettre de créance* nuorašą, kad ji galėtų susipažinti iš anksto su jos turiniu ir priimtinumu sau pagal jos formą.

Kredencialinio rašto originalas įteikiamas iškilmingoj audiencijoj valstybės galvai. Naujai paskirtas agentas skaito tada įžengiamąją prakalbą, kurios tekstas, einant papročiu, prieš kelias dienas iš anksto pranešamas priimančiai vyriausybei.

Paprastai *lettre de créance* atnaujinama mirus paskyrusios arba priėmusios valstybės galvai, o taip pat pasikeitus vyriausybei toje ar kitoje valstybėje. Taip pat keliant agentą į aukštesnį diplomatinį rangą, įteikiamas naujas kredencialinis raštas.

Pasibaigia diplomatinė misija normaliai atšaukiant diplomatinį agentą iš akreditavusios jį valstybės pusės. Tai įvyksta, kai diplomatinis agentas įteikia *lettre de rappel* (atšaukiamąjį raštą) valstybės galvai arba užsienių reikalų ministeriui tos valstybės, kur agentas yra akredituotas, ir gauna iš jų atsakomąjį laišką *(lettre de recréance*, rekredityvą).

Kartais diplomatinė misija gali nutrūkti dėl vienašalinio akto valstybės, priėmusios diplomatinį agentą. Tat įvyksta įteikus pasus agentui ir pasiūlius jam per tam tikrą laiką apleisti tos valstybės ribas. Tat atsitinka karo pradžioje, arba kai įvyksta nekarinis diplomatinių santykių nutrūkimas tarp tų dviejų valstybių, kaip represalija.

e) Diplomatinių agentų funkcijos (pareigos).

Diplomatinio agento tarptautinė būklė, ta prasme, kad jis turi teisę imtis pasižadėjimus ir apskritai stoti nusiuntusios jo valstybės vardu, nustatoma yra jo įgaliojimais. Tos instrukcijos, kurias jam duoda jo vyriausybė, turi daugiausia vidujinės valstybinės reikšmės. Jeigu tos instrukcijos prieštarauja jo įteikiamųjų įgaliojimų turiniui, tai tarptautiniu -teisiniu atžvilgiu juridnę galią turi tiktai įgaliojimai. Konfliktas tarp tarptautinės teisės ir valstybinės teisės turi būti išspręstas pirmosios naudai. Völkerrecht bricht Landesrecht.

Diplomatinis agentas turi teisę veikti savo įgaliojimų rato ribose (ir eidamas gaunamomis iš savo vyriausybės instrukcijomis bei paliepimais) [1]. Pareiškimas, diplomatinio agento padarytas ne tai valstybei, prie kurios jis yra akredituotas, neįpareigoja jo valstybės. Diplomatiniam agentui tenka pareiga neperžengti priėmusios jį valstybės įstatymų ir bendrųjų tarptautinės teisės normų. Ypač jis neturi kištis į vidujinius priimančiosios valstybės reikalus ir dalyvauti vietos politinėje ir partinėje kovoje. Jis turi susilaikyti nuo viešųjų peikiamųjų pareiškimų dėl vyriausybės vietos politikos. Jei diplomatinis agentas peržengs tas savo pareigas, priimančiosios valstybės vyriausybė turi teisę reikalauti, kad jis būtų atšauktas ir kad jo vietoje būtų paskirtas kitas asmuo.

Diplomatiniai agentai visų pirma veikia kaip savo vyriausybės perduodamoji instancija. Jie praneša apie savo valstybės ketinimus bei norus ir teiraujasi apie ketinimus tos vyriausybės, prie kurios jie yra akredituoti. Tuo būdu jų vaidmuo yra ne sprendžiamas, bet antrareikšmis „agentūrinis". Jie paruošia dirvą tarptautiniams sutarimams ir tvarko preliminarines derybas sudarant tokius sutarimus.

Jiems uždėta pareiga, be to, ginti ne tiktai visos savo valstybės, bet ir atskirų savo piliečių teises ir interesus esamoje valstybėje, — tas gynimas pasiekiamas diplomatinėmis, politinėmis priemonėmis, betarpiškąja intervencija prieš centralinę vyriausybę, ir paprastai panaudojamas yra tada, kada paprastas

[1] Vargu bau teisinga bus nuomonė, kad neturi reikšmės, ar veikia diplomatinis agentas eidamas gaunamomis instrukcijomis ir ar veikia jis konstitucinės teisės suteiktos jam kompetencijos ribose.

konsulinis gynimas tos valstybės teisminėse ir administracinėse įstaigose nebuvo sėkmingas.

f) Diplomatinių agentų privilegijos.

J. B. Moore, IIV, p. 533—680; Scott, Cases, p. 278—299; Cobbett, I, p 94—98, 305—321.

Annuaire de l'Inst. de droit intern., v. XI, p. 395 s., XII, 260 s., XIV (1896), p. 201—244, XV, 272 s. ir ypač projektas (padarytas Cambridge sesijoj 23. VIII. 1925 ir taip pat projektas Institut américain de droit intern. 2. III. 1925 S. d. N. Comité d'experts pour la codification du droit international. Rapport au Conseil de la S. d. N. Genève. 1927 (C. 196. M. 70) (Questionaire N. 3, p. 76—90, 132—5, 157—7, 242—249).

Bynkershvek. De foro competente legatorum. 1721, (prancūz. vertimas: Barbeyrac. Traité du juge compétent des ambassadeurs. 1723). Gottschalk. Die Exterritorialität der Gesandten. 1878 (Dissertation). Slatin. De la juridiction sur les agents diplomatiques (JDIP., v. 11, 1884, p. 468 s.). Bar. Internationales Privatrecht. 2 Aufl. v. II, (1889) p. 621—691 (apie civilinę jurisdikciją). Odier. Des privilèges et immunités des agents diplomatiques. 1890. Vercamer. Des franchises diplomatiques et spécialement de l'exterritorialité. 1891. Pietri. Etude critique sur la fiction d'exterritorialité. 1895. Férand-Giraud. Etats, souverains, personnel diplomatique devant les tribunaux étrangers. 1895. Droin. L'exterritorialité des agents diplomatiques. 1895. Beling. Die strafrechtliche Bedeutung der Exterritorialität. 1896. Dietrich. De l'involabilité et de l'exemption de juridiction des agents diplomatiques et consulaires en pays de chrétienté. 1896. F. Scholz. Das Retentionsrecht und gesetzliches Pfandrecht gegen Gesandten. 1897. Pradier-Fodéré. Cours de droit diplomatique, 1900, II, p. 116—190. Kebedgy. Die diplomatischen Privilegien. 1901. Benezet. Immunités diplomatiques 1901 (139 p.). Roederer. De l'application des immunités de l'ambassadeur au personnel de l'ambassade. 1904. Sianer. L'immunité judiciaire civile des agents diplomatiques étrangers. 1906. (Lausanne. Thèse). Patau. De la situation comparée des agents diplomatiques et consulaires. 1910. Agath. Die Exterritorialität der Gesandten. 1911. Ozanam. L'immunité civile de juridiction des agents diplomatiques. 1911 (Thèse. Paris). * Praag. Juridiction et droit international public. La Haye 1915 (p. 158—558. „La doctrine de l'immunité de juridiction ou de l'exterritorialité"). Frisch. Der völkerrechtliche Begriff der Exterritorialität. 1917. Dumont. Über die sogenannten Nebenrechte. Bern. 1918 (Dissertation). Damiron. De l'incompétence des tribunaux français dans les litiges concernant les agents diplomatiques. 1918 (126 p.). Hershey. Diplomatic agents and immunities. 1919. Strisower. L'exterritorialité et ses principales applications (ADI. Rec. C. v. I, 1925, p. 233 — 287). Vollenhoven. Diplomatic prerogatives of non-diplomats (AJIL. 1925, p. 469—474). Wehberg. L'exterritorialité du personnel non officiel des légations (RDILC. 1926, p. 360—370). Heyking. L'txterritorialité et ses application en Extrême-Orient (ADI. Rec. C. v. 7, 1926, p. 237—339). — L'exterritorialité. 1889. 2 éd. 1927 (226 p.). Cecil Hurst. Les immunités diplomatiques (ADI. Rec. C. v. 12, 1927, p. 115—24). Deak. Classification, immunitês et privilèges des agents diplomatiques (RDILC., 1928, p. 183—206, 522—567). Rey. Les immunités des fonctionnaires internationaux (RGDI., 1928, p. 253 — 278, 432 — 463).

Hothorn. Die völkerrechtliche Sonderstellung der Gesandten. 1928. (112 p.) Hrabar. La condition juridique des agents diplomatiques selon la législation soviétique (RDISD., 1928, p. 346—368). Secretan. Les immunités diplomatiques des représentants des Etats membres et des agents de la S. d. N. Genevè. 1928 (120 p.). Morton. Les privilegès et immunités diplomatiques. Lausanne. 1928 (176 p.) (Thèse).

Diplomatiniai agentai naudojasi tam tikromis privilegijomis, vadinamuoju diplomatiniu imunitetu arba diplomatiniu eksteritorialumu.

Įsigalėjęs praktikoje eksteritorialumo terminas sukelia prieš save griežto prieštaravimo, kaip terminas galįs suklaidinti.

Iš tikrųjų, jeigu eksteritorialumu suprasti, kad agentas ir jo užimamas būstas yra lyg ne priimančios valstybės, bet kitos, svetimosios valstybės teritorijoje, tai tasai terminas yra neteisingas. Aktai, diplomatinio agento atliekami, yra įvykdomi ne kitos valstybės teritorijoje ir tai, kas įvyksta misijos būste, neįvyksta kitoje valstybėje. Bet jeigu eksteritorialumu suprasti tiktai išėmimą iš vietos įstatymų bei vietos valdžios galios, tada tasai terminas gana teisingai nustato diplomatinių privilegijų pobūdį. Be to nereikia pamiršti, kad tiek baudžiamojo, tiek ir civilinio teismingumo atžvilgiu diplomatinio agento domicilu laikoma ne vieta, kur jis yra akredituotas, bet tos valstybės sostinė, kuri jį yra nusiuntusi, nors iš tikrųjų jisai ten ir negyventų. Nesusipratimams išvengti vis dėlto geriau naudotis diplomatinio imuniteto terminu.

Juridiniu diplomatinio imuniteto pagrindu eina tas dalykas, kad diplomatinis agentas yra savo valstybės atstovas, ir kadangi viena valstybė negali būti kitos valstybės teismo teisiama, tai ir jos atstovas išimamas iš kitos valstybės jurisdikcijos. Be to, didelės reikšmės turi nustatant diplomatinį imunitetą politinio tikslingumo samprotavimai, tie patys samprotavimai, kurie visur padėjo nustatyti deputatų parlamentinį imunitetą. Diplomatinis agentas, kaip deputatas, kaip savo valstybės atstovas tarptautinio valdymo organizacijoje, gali laisvai eiti savo funkcijas tiktai būdamas nepriklausomas nuo priimančios jį valstybės jurisdikcijos ir priverčiamųjų priemonių.

Diplomatinio imuniteto turinyje yra aktyvių ir pasyvių reiškinių.

Diplomatinio imuniteto aktingumas yra tas, kad visi diplomatiniai agentai ir priklausomi nuo jų asmens, o taip pat visi svetimieji organai, kuriems leista vykdyti tarptautines funkcijas kitos valstybės teritorijoj, yra kompetentingi vykdyti visus aktus, liečiančius jų veikimo sferą. Jie gali imtis drausmės priemonių savo svytos asmenims, net laikinai suimti ir imtis priemonių, kad kaltiesiems būtų iškelta teismo byla jų valstybėje. Bet teisti savo valdininkus pasiuntiniai teturi teisę išimtiniais atvejais, eidami tam tikromis sutartimis.

Diplomatinio imuniteto pasingumas yra išėmimas iš vietos valdžios. Tai yra — 1) diplomatinio agento asmens, jo būsto ir korespondencijos neliečiamumas, 2) tiek baudžiamosios, tiek ir 3) civilinės jurisdikcijos nepriklausymas ir 4) eilė fiskalinių privilegijų.

1) Diplomatinio agento asmens neliečiamumas yra neginčijama ir seniausia tarptautinės teisės norma.

a) Tas neliečiamumas reiškiasi visų pirma tam tikra apsauga, kuria naudojasi diplomatinis agentas, gaudamas ją iš vietos valdžios prieš privačių asmenų priešiškus veiksmus. Už nusikaltimus ir nusižengimus, nukreiptus prieš diplomatinių asmenų gyvybę, sveikatą ir garbę, valstybių baudžiamieji įstatymai skiria padidintas bausmes. Pagal tą pat neliečiamumą, diplomatinis agentas negali būti suimtas arba sulaikytas net nusikalsdamas priimančios jį valstybės teritorijoje.

Išimtimis iš diplomatinio neliečiamumo laikomi tik teisėtojo gynimosi atsitikimai iš privačių asmenų pusės prieš veiksmus, atliekamus turinčių privilegijas asmenų. Jeigu diplomatiniai agentai atlieka pavojingus ir žalingus aktus, kurie priverčia vietos valstybę imtis reikalingų apsiginamųjų ir atsargumo priemonių, vietos valdžia, išskyrus neatidėliotinus (*d'urgence extrème*) atsitikimus, turi pasitenkinti pranešusi apie faktą to diplomatinio agento vyriausybei, pareikalauti jį nubausti ar atšaukti, ir, prireikus, apsupti jo užimamą būstą, kad sutrukdytų susižinojimą arba nusikalstamuosius veiksmus.

b) Diplomatiniu asmens neliečiamumu naudojasi ne tiktai patys tie asmens, bet jų užimamieji būstai (tiek oficialus diplomatinės misijos būstas, tiek, paprastai, ir jų privatus butas). Vietos valdžios agentai neturi teisės įeiti į tuos būstus.

Tačiau tas būsto neliečiamumas nėr absoliutus: pirma, tie būstai neturi būti laikomi kitos valstybės teritorijos dalimi; antra, jie negali būti prieglaudos vieta asmenims, vietinės valdžios persekiojamiems ir nesinaudojantiems imunitetu (tokia prieglaudos teisė, anksčiau buvusi neginčijamai pripažįstama ne tiktai diplomatinio agento būstui, bet ir ištisiems „pasiuntinių kvartalams", šiandien begalioja dar kai-kuriose Pietų Amerikos valstybėse ir Kinijoj); trečia, kai-kuriais išimtiniais atvejais vietos valdžios agentai gali įeiti į diplomatinės misijos būstą, pav. — gaisro policijos aplankymas, baudžiamosios policijos įsiveržimas, tuo atveju, jeigu tame būste neeksteritorialinių asmenų yra padarytas didysis nusikaltimas, o taip pat jeigu vietos valdžia imasi savigynos prieš pavojų, gresiantį iš misijos trobesio, kai paprastas trobesio apsupimas nėra pakankama savisaugos priemonė.

c) Diplomatinių agentų neliečiamumas praplėčiamas ir jų t u r t u i.

Praktika ir doktrina pripažįstama, kad vietos valdžia negali imtis visokių vykdomųjų veiksmų (areštas, sekvestras) tam turtui, kuris yra reikalingas diplomatiniam agentui jo diplomatinei misijai, kaip antai: jo būstas, būsto baldai, automobiliai, alga.

Ginčijama yra, kiek tą dalyką liečia privatus diplomatinio agento turtas (ypač kitas nejudamas turtas, be jo užimamojo trobesio, kurį jis gali turėti krašte, kur yra akredituotas). Praktikoje diplomatinių asmenų turto neliečiamumas yra plačiai suprantamas, bet doktrinoje yra tendencijos aiškinti jį apribojamai.

Diplomatinių asmenų turto neliečiamumas reikia skirti nuo jų išėmimo iš vietos civilinės jurisdikcijos. Prieš diplomatinį agentą gali būti nuspręstas teismo nusprendimas valstybėje, kuriai jis priklauso, bet tasai teismo nusprendimas negali būti įvykdytas tame krašte, kur diplomatinis agentas yra akredituotas.

d) Diplomatinis neliečiamumas praplečiamas ir k o r e s p o n d e n c i j a i asmenų, turinčių diplomatines privilegijas. Tai yra teisė, aprūpinanti neapribotą ir netrukdomą diplomatinio agento susižinojimą su nusiuntusia jį valstybe; šita teisė yra

neginčijamai reikalinga tiems asmenims, kad jie galėtų laisvai eiti savo diplomatines funkcijas. Ta teisė praktikoje yra įvykdoma tuo, kad diplomatinio kurierio bagažas (vadinamasis „diplomatinė valiza"), užantspauduotas oficialiu misijos antspaudu, neskiriamas jokiai pasienio kontrolei, ne tiktai toje valstybėje, iš kurios arba į kurią jis siunčiamas, bet ir visuose trečiuose tranzitiniuose kraštuose. To neliečiamumo peržengimas yra tarptautinis deliktas, už kurį atsako peržengusi valstybė. Aiškus dalykas, kad toksai diplomatinio bagažo neliečiamumas gali būti ir piktai išnaudotas, pav., vengiant mokėti muitus, spekuliuojant valiuta, pervežant uždraustus produktus ir ypač slaptai įvežant revoliucinius ir propagandos leidinius, kurių tikslas yra nugriauti esamąją valstybės tvarką. Tų piktų darbų kontrolė yra labai sunki, bet už iškeltą atsitiktinai tokį piktą darbą atsako valstybė, nusiuntusi diplomatinį agentą, piktai panaudojusį savo privilegiją.

Praktika dar nėra nustačiusi, ar turi teisę diplomatinė misija turėti savo būste radio-telegrafo stotį ir naudotis ja bet-kuriuo laiku tiek depešoms priiminėti, tiek ir siuntinėti joms. Kadangi diplomatinis telegrafinis susižinojimas vietos valdžios nėr kontroliuojamas, tai reik manyti, kad nėra jokio pagrindo trukdyti diplomatinei misijai naudotis sava radio - telegrafine stotimi.

2) I š ė m i m a s i š vietos valstybės b a u d ž i a m o s i o s j u r i s d i k c i'j o s reiškiasi tuo, kad diplomatinio imuniteto asmens už nusikaltimus, padarytus priimančioje valstybėje, tėra atsakingi tiktai prieš savos valstybės teismus. Tai yra procesualinės kompetencijos problema. Kuriuos įstatymus pritaikys teismas tos valstybės, kuriai priklauso diplomatinis agentas, svarstydamas nusikalstamąjį darbą (vietos įstatymus arba tos valstybės įstatymus, kur buvo nusikalsta), pareina nuo procesualinių įstatymų, kuriais vadovaujasi tasai teismas.

Diplomatiniai agentai naudojasi tam tikromis privilegijomis dėl p a r e i g o s s t o t i l i u d i n i n k a i s vietos teismuose. Jeigu teismas išranda, kad diplomatinio agento paliudymas yra reikalingas, jis paprastai praneša jam apie tai diplomatiniu būdu. Diplomatinis agentas, jei sutinka paliudyti, turi teisę atsiųsti savo paraišką teismui raštu arba paliudyti žodžiu atvykusiam jam specialiai tuo dalyku magistratui. Ginčijamas

yra klausimas, ar gali diplomatinis agentas visiškai atsisakyti paliudyti. Šiaip ar taip, manoma, kad paraiška negali būti reikalaujama, jeigu byla liečia oficialinius aktus.

3) Painesnis yra diplomatinių agentų civilinio neteismingumo dalykas. Bendroji norma sako, kad diplomatiniai agentai yra išimti iš civilinių bei komercinių teismų jurisdikcijos toje valstybėje, kur jie yra akredituoti. Civilinės bylos jiems tegali būti keliamos tiktai jų krašto teismuose. Ir valstybių praktikoje neskiriama, ar civilinė byla iškyla iš asmens, turinčio diplomatinę privilegiją, veiksmų, ėjus oficialines funkcijas, arba iš jo, kaip privataus asmens, veiksmų. Kartais, tiesa (labai retai), būdavo rodoma tendencijos apriboti tą išėmimą iš civilinės jurisdikcijos tiktai oficialiais diplomatinio asmens aktais, bet tie mėginimai sukeldavo kitų valstybių diplomatinius protestus. Praktikoje tat sunku ir įvykdyti, nes kėblu yra išspręsti, ar diplomatinio asmens veiksmai yra susiję su jo funkcijomis ar jie tėra tiktai privatūs jo veiksmai.

Tačiau civilinis neteismingumas nesuprantamas taip absoliučiai, kaip baudžiamasis neteismingumas. Visoj eilėj atsitikimų vietos civilinė jurisdikcija paliečia ir asmenis su diplomatinėmis privilegijomis. Bet tų išimčių ribos nėra tiksliai nustatytos nei teorijoje nei atskirų valstybių praktikoje.

Labiausiai neginčijami yra šie išėmimai iš to neteismingumo: 1) ieškiniai dėl nejudamojo turto, esančio tos valstybės teritorijoj, kur akredituotas diplomatinis asmuo, bet tiktai jeigu tas turtas nėra misijos trobesys ir nėra to diplomatinio agento butas; 2) ieškiniai dėl palikimo, iškeliamo diplomatinio agento naudai valstybėje, kur jis yra akredituotas; 3) ieškiniai dėl prekybos ir pramonės santorių, jei diplomatinis agentas atlieka juos versdamasis kuria-nors prekybos-pramonės profesija kalbamajame krašte, nepareidamas nuo savo diplomatinės būklės; 4) pagaliau, jei diplomatinis asmuo gera valia klauso vietos jurisdikcijos, prisiėmęs iškeltąjį jam ieškinį ir pareiškęs savo prieštaravimus arba savarankiškai pats iškėlęs bylą vietos teisme.

4) Diplomatinis imunitetas suteikia ir eilę fiskalinių privilegijų — atleisdamas nuo mokesčių ir muitų. Manoma vis dėlto, kad tas fiskalinis imunitetas remiamas yra ne juridiniais pagrindais, o *comitas gentium.*

Bendrąja tarptautine praktika yra pripažįstamas diplomatinių asmenų atleidimas nuo vietos mokesčių. Bet to mokestinio atleidimo ribos nenustatytos tiksliai. Visur pripažįstamas atleidimas nuo visų, tiek bendrų valstybinių, tiek ir municipalinių asmens mokesčių (turto, pelno mokestis), o taip pat nuo visokių asmens prievolių. Paprastai neatleidžiama nuo netiesioginių ir verslo mokesčių. Bet čia nėra vienodos praktikos. Diplomatinių privilegijų konvencijos projekte, kurį išdirbo Amerikos Tarptautinės Teisės Institutas, fiskalinis imuniteta buvo šiaip formuluotas: „Diplomatinio agento trobesys atleidžiamas nuo karo įgulos ir mokesčių, jį pakeičiančių" (9 str.). „Diplomatinis agentas užsienyje, valdininkai, oficialiai priskirti prie jo misijos, ir jų šeimų nariai, gyveną su jais, atleidžiami nuo: 1) tiesioginių asmens mokesčių ir prabangos mokesčių, 2) bendrų turto mokesčių, tiek kapitalo, tiek ir pelno, 3) karo mokesčių, 4) muitų už daiktus, jų pačių vartojamus" (str. 11).

Kai dėl atleidimo nuo muitų, tai čia atskirų valstybių praktika labai įvairuoja, tiek atleidimo sumos, tiek ir to atleidimo procedūros atžvilgiu.

Lietuvoje užsienių diplomatiniai atstovai naudojasi šiomis muitų privilegijomis: 1) Be muitų ir muitinėje nekontroliuojama leidžiama visokia korespondencija ir oficialūs paketai, užantspauduoti užsienių reikalų ministerijos to krašto, iš kur jie yra siunčiami, adresuoti diplomatinėms arba konsulinėms misijoms (tame skaičiuje ir garbės konsulams). 2) Asmenų, turinčių Lietuvos diplomatinę vizą, bagažas leidžiamas su visomis privilegijomis, nustatytomis „įstatymu ar papročiu". 3) Be muitų, bet su paprasta muitinės revizija, leidžiami: a) visi oficialūs daiktai, skiriami užsienių valstybių misjoms, pav., popieris, baldai ir t. t., jeigu jie yra atitinkamo krašto administracinės įstaigos atsiųsti ir b) daiktai ir prekės, skirtos diplomatinių misijų galvoms patiems naudotis ir adresuotos jų vardu. (Užs. Reik. Min. 1929. IX. 17 cirkuliarinė nota Nr. 17582).

Ne visai tiksliai yra nustatyta diplomatinių agentų būklė, jų imuniteto atžvilgiu, trečios valstybės teritorijoj, kur jis neakredituotas. Normaliai turėtų būti, kad diplomatinis agentas, kaip Diplomatinės Organizacijos narys, naudotųsi diplomatiniu imunitetu visuose kraštuose. Bet kadangi Diplomatinė Organizacija policentriška, tai kiekvienas diplomatinis agentas naudojasi visomis diplomatinėmis privilegijomis tiktai tame krašte, kur yra jo diplomatinio darbo centras. Tačiau ir trečiųjų valstybių teritorijoj diplomatinė agentų būklė yra ypatinga. Bet reikia dar skirti, ar pravažiuoja diplomatinis asmuo per tre-

čiąją valstybę (vykdamas į savo veikimo vietą ar grįždamas iš jos) arba sustoja toje valstybėje kaip turistas. Pravažiuoją diplomatiniai agentai praktikoje naudojasi diplomatiniu neliečiamumu (kaip diplomatiniai kurieriai). Diplomatiniai asmens, gyveną krašte kaip turistai praktikoje paprastai tokiomis privilegijomis nesinaudoja.

Tais atvejais, kada Diplomatinė Organizacija koncentruojama, spiečiama viename kuriame-nors centre, diplomatiniai agentai naudojasi visiškuoju diplomatiniu imunitetu, pav., šaukiant tarptautinę konferenciją — visuose kraštuose, dalyvaujančiuose toje konferencijoje; taip pat ir deputatai į Tautų Sąjungą — dalyvaujančių Sąjungoje valstybių teritorijoje, Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo nariai ir kiti.

Diplomatiniu imunitetu naudojasi ne tiktai diplomatiniai agentai, bet ir visa eilė kitų asmenų.

Apie tai, kurie asmens, be pačių diplomatinių asmenų, naudojasi visomis arba kai-kuriomis diplomatinėmis privilegijomis, buvo jau pasakyta aukščiau, 214—216 psl.

B. Diplomatinė Pasaulinės Sąjungos Organizacija.

Bernard. Lectures on diplomacy. 1868. O. Krauske. Die Entwicklung der ständigen Diplomatie von XV Jahrhundert bis zu Beschlüssen von 1815 und 1818. 1885 (245 p.). E. Schuyler. American diplomacy and the furtherance of commerce. L. 1886 (483 p.). J. W. Foster. The practice and diplomacy as illustrated in the foreign relations of the U S. N. Y. 1906 (401 p.). T. Barcklay. Problem of international practice and diplomacy. 1907 (402 p.). De Clecq et de Vallat. Formulaire des chancelleries diplomatiques et consulairces. 1908. Lippmann. The stakes of diplomacy. 1915. Ponsonby. Democracy and diplomacy. 1915. Makay. Die moderne Diplomatie, ihre Entwicklungsgeschichte und ihre Reformmöglichkeit. 1915 (195 p.). Heatley. Diplomacy and the study of international relations. 1919 (309 p.). Reinsch. Secret Diplomacy. 1920 Young. Diplomacy old and new. 1921. Kennedy. Old diplomacy and new. 1922. Ch. Dupuis. Le droit des gens et les rapports des grandes puissances avec les autres États avant le Pacte de la S. d. N. 1921. (544 p.). Les relations internationales (ADI. Rec. C. v., 1925, p. 287 — 321: „La diplomatie"). De Witt Poole. The conduct of foreign relations under modern democratic conditions. 1925 (208 p.). A. Pearce Higgins. Some difficulties in international relations (Studies in intern. law and relations, 1928, p. 21—36).

§ 1. Policentriška tarptautinės vyriausybės organizacija.

Atskirų valstybių diplomatiniai agentai dažnai dalyvauja, kaip savo valstybės deputatai, tarptautinėse organizacijose, laikinose konferencijose arba nuolatiniuose tarptautiniuose biuruose ir komisijose; be to jie nuolat palaiko kontaktą su kitais diplomatinio korpuso nariais esamoje rezidencijoje. Tokiu atveju jų vaidmuo yra dvejopas: jie ne tiktai atstovauja savo valstybei, bet sudaro ir bendro tarptautinio organo dalį.

Prieš pasklidusią nuomonę, tarptautinė sąjunga visai nėra amorfinė, anarchiška, neorganizuota masė; ji yra konfederacija, turinti savotišką sudėtinę organizaciją, kuri vadovauja ir valdo tarptautinius santykius ir vykdo vyriausiąją sujungtos žmonijos valdžią. Šios tarptautinės organizacijos konstitucija yra nerašytinė ir remiasi konvencionalinėmis papročių normomis.

Ši organizacija įgyvendoma d i p l o m a t i n ė m i s a t s t o v y b ė m i s. Visų pasaulio sostinių diplomatiniai atstovai, suimti *in corpore*, sudaro vyriausio tarptautinio valdymo organą.

Kiekvienos valstybės sostinėje yra tam tikras skaičius diplomatinių atstovų iš kitų valstybių. Juo žymesnė yra valstybės būklė, juo daugiau kraštų turi joje savo nuolatinę atstovybę. Vadovaujančiose pasaulio sostinėse paprastai būna visų tarptautinės sąjungos valstybių atstovų. Šie atstovai palaiko glaudžius ir nuolatinius oficialinius santykius su vietos vyriausybe ir neoficialų kontaktą savo tarpe. Jie yra organai, kurie perduoda savo vyriausybių ketinimus ir sprendimus. Valstybių organai išoriniams santykiams yra susieti savo tarpe tuo pačiu nuolatinių diplomatinių atstovų tinklu; visi drauge sujungti jie kaip tik yra ta organizacija, kuri nukreipia pasaulinę politiką.

Diplomatinė atstovybė yra platus tinklas agentų, kurie koncentruojami, lyg tam tikruose mazguose, sostinėse, aplink vyriausią vietos organą išoriniams santykiams. Ir tas tinklas susieja žmoniją į vieną pasaulinę sistemą. Šios santvarkos savotiškumas yra tas, kad vyriausio valdymo organas yra ne vienoje kurioje vietoje, bet išsklaidytas 70 pasaulio sostinių. Diplomatinė organizacija — policentriška.

Diplomatiniai agentai yra visų pirmiausia, žinoma, nusiuntusios juos valstybės atstovai, bet tuo pat metu jie yra ir tarptau-

tinės valdžios organai. Į šią aplinkybę, t. y. į diplomatinio agento santykiavimą su trečiosiomis valstybėmis ir apskritai su tarptautiniu bendravimu, kažkodėl nekreipiama dėmesio mokslo literatūroje, o tuo tarpu čia glūdi svarbiausias agentų veikimo momentas.

Nors diplomatinis agentas atstovauja savo valstybei A tiktai prieš valstybę B, jį priimančią, tačiau jo veikimo sritis visai nesitenkina tiktai betarpiškais santykiais tarp valstybių A ir B. Dėl valstybių bendrojo savitarpio priklausomumo *(interdépendance)* šių dienų istorijos stadijoj beveik kiekvienas valstybės B santykis su valstybėmis C, D ir t. t. tiesioginai ar netiesioginai paliečia ir valstybės A interesus. Ypač ta sąsaja ryškėja, kada tarp dviejų valstybių iškyla konfliktas arba ginčas, gresiąs geriems normaliems santykiams. Trečiųjų valstybių susirūpinimas tokiais atvejais augte auga. Kaip tik tada trečiųjų valstybių diplomatiniai agentai ima, tiek dėl vienos, tiek ir dėl antros šalies, teirautis, informuoti; jie pataria, įspėja, primena ir t. t., dažnai nevaržomu neformaliu „diplomatiniu pasikalbėjimu", kartais jau oficialiniais notais.

Tokiais atvejais diplomatinis agentas, tebebūdamas savo valstybės organas, atstovaudamas savo valstybės interesams, pasidaro tuo pat metu, dažnai pats to nejausdamas, bendros tarptautinės organizacijos organu, nes normaliai atskiros valstybės interesai sutampa su bendrais visos tarptautinės sąjungos interesais.

Net ir tada, kada per diplomatinius agentus yra sudaroma sutartis tarp dviejų valstybių, tie diplomatiniai agentai yra ne siunčiančios juos valstybės organai, bet drauge suimti sudaro naują tarptautinį organą, nes tiktai toksai organas gali sukurti antvalstybinio pobūdžio normas, kurios yra privalomos atskiroms sutariančioms valstybėms [1].

---

[1] Šituo dalyku visai teisingai rašo prof. Kelsenas: „Es ist ein einheitlicher, wenn auch nicht einfacher Organ..., das die für zwei Staaten verbindende Vertragsnorm oder Vertragsordnung setzt, und es sind nicht — wie dies nach der üblichen Darstellung scheint — z w e i Organe; und es ist ein *Organ der Völkerrechtsordnung*, der Völkerrechtsgemeinschaft und nicht je ein Organ der vertagschliessenden Einzelstaaten, wie man sich gewöhnlich auszudrücken pflegt. Denn zur Setzung der für das Gesamtgebiet der im Vertrag verbundenen Staaten geltenden Vertragsordnung kann keine der nur für ein Teilgebiet in Geltung stehenden einzelstaatlichen Ordnungen ihr „eigenes" Organ ermächtigen" (Allgemeine Staatslehre, p. 174).

Jei diplomatiniai agentai nebūtų tarptautinės sąjungos organai, o tebūtų tiktai tarpininkai tarp dviejų valstybių, kurios juos siunčia ir priima, tada tų agentų vaidmuo būtų visai antrareikšmis, tie agentai dažnai būtų ir nereikalingi. Šiaip ar taip, galima būtų išsiversti ir be nuolatinių diplomatinių misijų. Naudodamasi šių dienų tarptautinių santykių priemonėmis ir ištobulinta telegrafo, telefono ir pašto technika, kiekvienos vyriausybės vadovybė gali bet-kuriuo momentu pradėti betarpiškas derybas su kitos vyriausybės vadovybe. Kad čia tikrai galima išsiversti be jokių tarpininkų, įrodo bolševikų vyriausybės tarptautiniai pranešimai ir įsikišimai 1918 ir 1919 metais radio telegrafinėmis depešomis „visiems". Tarpininkas dažnai nepalengvina, bet apsunkina santykius ir sutarimus: jisai negali atstoti savo vyriausybės vadovybės, nes besiderant nuolat iškyla naujų klausimų ir naujų antros šalies pasiūlymų, nenumatytų iš anksto, ir tarpininkas vis tiek negali spręsti pats, o turi kreiptis naujų instrukcijų į savo vyriausybę. Tarpininko vaidmuo, šiaip ar taip, yra visai antrareikšmis ir tuo vaidmeniu visiškai nepateisinama būtų ta ypatingai garbinga diplomatinių agentų būklė, kuriai yra suteiktas tam tikras eksteritorialumas ir imunitetas.

Diplomatiniai agentai yra reikalingi ir nepakeičiami ne tiek reikalams ir deryboms tarp dviejų valstybių, A — siunčiančiosios ir B — priimančiosios, kiek stebėti ir dalyvauti valstybės B reikaluose ir derybose su trečiąja valstybe; o tas dalykas sunkiai ir netaip sėkmingai pasiekiamas iš valstybės A sostinės. Nėsant diplomatinių agentų, tarptautiniai santykiai pavirstų izoliuotais santykiais vienos valstybės su viena tiktai kuria-nors antra valstybe — A su B, A su C, B su C, ir tada trūktų tarptautinės kolektyvinės jungties tinklas, — A ir B (+C), A ir C (+B), B ir A (+C) ir t. t. Per savo atstovą valstybėje B valstybė A išaiškina tuojau ne tiktai būklę B santykiuodama su A, bet ir santykiuodama su valstybėmis C, D ir t. t.; šito dalyko pasiekti vietoje, vadinasi, valstybės A sostinėje būtų negalima.

Juridinė diplomatinių agentų būklė gali būti apibrėžta štai kaip: diplomatinis agentas yra valstybės atstovas bendrame tarptautinės sąjungos *corps diplomatique*, kuris yra siunčiamas su liepiamuoju mandatu, bet valstybė pasilaiko sau teisę atšaukti tą agentą kiekvienu momentu ir, paprastai, tas agentas neturi

teisės galutinai spręsti esminių dalykų, kurie yra reikalingi agento vyriausybės paskesnės ratifikacijos.

Būdami deputatai šioje tarptautinio valdymo organo atstovybėje, diplomatiniai agentai naudojasi tam tikru imunitetu, kuris yra charakteringa ypatybė deputatų luomo bendrai, net ir vidujiniame valstybės valdyme. Diplomatinis agentas naudojasi „eksteritorialumu" ne tiek, kaip savo vyriausybės agentas, kiek, kaip tarptautinio diplomatinio korpuso narys. Užsienių reikalų ministeris ir, juo labiau, kurios-nors valstybės ministeris pirmininkas daug daugiau atstovauja šiai valstybei, negu atstovas visiškai nuo jų priklausomas, bet jie nesinaudoja eksteritorialumu, nes jie nėra diplomatinio korpuso nariai; bet jeigu jie stoja kaip nariai, tai jie taip pat naudojasi deputatų, diplomatų neliečiamumu. Net valstybės galva yra neliečiamas tik tiek, kiek diplomatinės organizacijos narys. Šiaip gi, pagarba jam tėra tiktai *comitas gentium*, todėl taktas reikalauja iš valstybės galvos tais atvejais, kada jis yra užsienyje ne kaip savo valstybės atstovas, naudotis *incognito* fikcija. Diplomatinis agentas negali būti *incognito*. Kaip tik, kaip tarptautinio valdymo organai, įvairių kraštų diplomatiniai atstovai, akredituoti kurioj sostinėj, sudaro tam tikrą organizmą — *corps diplomatique* su *doyen'u* priešaky; tas *doyen'as* yra vyresnis (anksčiausiai akrediduotas) aukštesnio rango atstovas [1].

Paprastai kolektyvinis tokio viso *corps diplomatique* vaidmuo reiškiasi pasveikinimais valstybės galvai priimant valstybių atstovus Naujaisiais Metais arba per kurias kitas iškilmingas šventes; tada viso diplomatinio korpuso vardu kalba jo *doyen'as*.

Šis diplomatinis korpusas, savo dekano atstovaujamas, stovi diplomatinio korpuso privilegijų ir imuniteto sargyboje, saugodamas juos nuo peržengimų ir kėsinimosi tos valstybės, prie kurios jis yra akredituotas.

---

[1] „On appelle *corps diplomatique* l'ensemble de ministres publics étrangers de toutes classes accrédités auprès d'un même gouvernement. Ce n'est pas une personne juridique, ni une personne politique. Ce n'est que la réunion de personalités complétement independantes les unes des autres. Mais suivant l'expression de Blutschli c'est l'image de la solidarité des Etats. Il a le droit de formuler les sentiments et les principes communs; ses declarations unanimes ont une certaine autorité internationale, dont il est dangereux de ne pas tenir compte" (P r a d i e r-F o d é r é. Cours de droit diplomatique, v. I p. 253).

Pekine ir kituose rytų kraštų miestuose diplomatinis korpusas neretai pareikšdavo kolektyvinius reikalavimus dėl sutartinių svetimšalių teisių. Tokie diplomatinio korpuso pareiškimai taip pat yra daromi per dekaną.

Kai-kuriais išimtiniais atvejais diplomatinis korpusas padaro *démarche* vietos vyriausybei, pav., norėdamas neleisti prasidėti karui.

Vašingtone šitokie kolektyviniai *démarches* paprastai buvo atmetami užsienių reikalų ministerijos *(Department of State)*, bet nevisada; prieš pradedant karą su Ispanija 1898 metais, Europos pasiuntiniai buvo priimti prezidento, kad padarytų bendrą pareiškimą dėl taikos. Ypač dažnai įvykdavo diplomatinio korpuso įsikišimai Turkijoj ginant krikščionių gyventojus.

§ 2. Pagrindiniai Diplomatinės Organizacijos veikimo principai (Valstybių lygybė).

Hicks. The equality of States and Hague conferences (AJIL., 1908, p. 530—561). M. Huber. Die Gleichheit der Staaten. 1909 (Festgabe für J. Kohler, p. 106 s.). Westlake. The collected papers. 1914 (p. 86—110). Brown. International realities. 1917. Armstrong. The doctrine of the equality of nations in international law and the relation of the doctrine to the treaty of Versailles (AJIL., 1920, p. 540 s.). Rapisardi-Mirabelli. Principio dell' ugualianza giuridica internazionale. 1920. E. Dickinson. Equality of States in international law. 1920. Baker. (BrYB., v. 4, 1923/4, p. 1 s.). Goebel. The equality of States. N. Y. 1923. A. McNair. Equality of States in international law. 1927. (Michigan Law Review. 1927 p. 131—152).

Diplomatinė organizacija veikia kai-kuriais bendrais principais.

1) Derybos ir kiekvienos tarptautinės bylos nagrinėjimas įvyksta, normaliai, tarp atskirų valstybių. Tiktai išimtiniais atvejais šaukiamos bendros konferencijos. Paprastai, net jeigu dalykas liečia kelias valstybes, jis išsprendžiamas separatinėmis ir partikuliarinėmis derybomis bei sutarimais tarp tų valstybių.

2) Kiekvienu dalyku, kuris paliečia tiesioginai ar netiesioginai trečiųjų valstybių interesus ir teises, tos valstybės gali dalyvauti diplomatinėse derybose, teirautis apie besiderančių valstybių ketinimus ir pranešti apie savo pageidavimus.

3) Tarptautinio pobūdžio sprendimus priima paprastai ne visa Tarptautinė Sąjunga, o tiktai suinteresuotos valstybės.

4) Šitie sprendimai, jeigu jie išeina už išimtinės valstybės kompetencijos ribų, turi būti Tarptautinės Sąjungos pritarti, dažniausiai tylimai. Nesutikus, kiekviena valstybė gali iškelti protestą prieš priimtąjį sprendimą.

5) Didžiosios valstybės yra principialiai suinteresuotos visais tarptautiniais dalykais ir santykiais, vis tiek kur jie iškyla.

6) Visuose bendro tarptautinio pobūdžio sprendimuose vienabalsiškumas nereikalingas. Reikalingas tėra vyraujančios Tarptautinės Sąjungos dalies sutikimas.

Diplomatinė Organizacija remiasi tuo bendruoju politiniu principu, kad Tarptautinės Sąjungos sprendimas yra vadovaujančios jos dalies sprendimas (daugumos principas). Nustatant tą vadovaujančią dalį, viena kuri-nors valstybė neprilygstama kitai, bet jos balsas įvertinamas pagal jos reikšmę ir galią. Diplomatinėje organizacijoje veikia ne valstybių lygybės, bet jų proporcionalinės reikšmės principas.

Valstybių lygybė, kuri dažnai paskelbiama pagrindine valstybių teise, tegali būti pripažinta šių dienų tarptautinėje praktikoje tiktai formaline-juridine žodžio prasme, t. y. kad kiekviena veikianti bendra tarptautinės teisės norma turi lygios galios kiekvienai valstybei, didelei ar mažai. Valstybių lygybė tėra tiktai tam tikras terminas juridinių normų bendrumui pavadinti. Juridinė valstybių lygybė yra valstybių lygybė prieš teismą, pritaikant bendras tarptautinės teisės normas: teismas turi konstatuoti veikiančią teisę pritaikomą kiekvienai valstybei, nepareinant nuo jos galios ir reikšmės.

Tačiau ir toksai bendras tarptautinės teisės normų galiojimas taikomas kiekvienai valstybei, jeigu jai nėr uždėtas šiuo atžvilgiu tam tikras apribojimas arba jeigu ji neturi tam tikros privilegijos.

Tikrąją valstybių lygybę esant galima būtų numanyti, jeigu kiekvienai valstybei priklausytų absoliutinis suverenitetas. Iš tokio absoliutinio suvereniteto logiškai samprotaujant turėtų

išeiti ir absoliutinis juridinis valstybių nepriklausomumas, tiek vienos nuo kitos, tiek ir atskiros valstybės nuo kitų valstybių junginio. Ten, kur nėra uždėta jokių juridinių apribojimų kiekvienai valstybei, ten negali būti ir juridinės nelygybės. Absoliučiai neapriboti dydžiai yra taip pat lygūs, kaip lygūs yra nuliai. Bet neapriboto suvereniteto principu negalima sudaryti jokio bendravimo, jokios antvalstybinės teisės, jokios teisinės tvarkos ir jokios organizacijos.

Iš tikrųjų nei absoliutiniu suverenitetu nei visiškuoju nepriklausomumu šių dienų Pasaulinės Sąjungos nariai nesinaudoja. Jie visi yra priklausomi nuo Tarptautinės Sąjungos, o be to, ir tarp atskirų valstybių nuolat yra priklausomumo santykių. Valstybės nėra lygios net ir materialiai-juridiniu atžvilgiu.

Nėra valstybės lygios, visų pirmiausia, jų vidujinės laisvės, jų „rezervuotų" konstitucinių teisių atžvilgiu. Valstybės nėra lygios savo tarpe todėl, kad dažnai turi nelygių teisių: yra valstybių, kaip Kinija, kurių jurisdikcija apribota savoje teritorijoje dėl kapituliacijų sistemos; yra valstybių, kurioms sutartimis yra uždėti tam tikri pasižadėjimai nacionalinėms mažumoms saugoti; kai-kurios valstybės negali kaip norėdamos didinti savo karo jėgas, nes jos yra apribotos ginklavimosi atžvilgiu; yra valstybių, kurios savo, tiek išorinėje, tiek ir vidujinėje politikoje priklauso nuo kitų valstybių, pav., Kuba, Haiti, Dominikonų respublika, Nikaragua, Panama priklauso nuo Jungtinių Valstybių, Albanija nuo Italijos, Liuksemburgas nuo Belgijos, Egiptas, Omanas, Nepalas — nuo Anglijos ir t. t. (šiuo paskutiniu atveju, apribojant bendrą valstybių veikslumą, jos nėra net ir formaliu juridiniu atžvilgiu lygios).

Valstybės tikrai nėra lygios, turint galvoj jų dalyvavimą sudarant tarptautinę valdžią. Valstybės p o l i t i š k a i nėr lygios. Yra didžiųjų ir mažųjų valstybių, ir jų vaidmuo Tarptautiniame Valdyme yra įvairus. Didžioji Britanija arba Prancūzija, pav., turi nuolatinę vietą Tautų Sąjungos Taryboje, tuo tarpu Belgija arba Olandija tų vietų neturi. Tarptautinės Konferencijos įvairiems tarptautiniams dalykams spręsti paprastai susidaro ne iš visų Pasaulinės Sąjungos valstybių, bet iš valstybių betarpiškai suinteresuotų ir iš didžiųjų valstybių. Kartais net tiktai iš didžiųjų valstybių.

Tokia politinė ir net juridinė valstybių nelygybė išeina iš faktinos valstybių nelygybės. Tarptautinės Sąjungos nariai iš tikrųjų didžiai skiriasi savo tarpe savo jėgomis, didumu, turtais ir kultūringumu. Einant tuo įvairiai yra ir jų politinė reikšmė Tarptautinėje Sąjungoje. Toji valstybių nelygybė kartais pasidaro nepaprastai didelė. Britų Imperija turi arti 450 milijonų žmonių ir arti 35 milijonų kv. km., t. y. arti ¼ visos žmonijos ir ¼ viso žemės paviršiaus; Kinija turi arti 400 milijonų, Rusija arti 160 mil., Jungtinės Valstybės arti 120 mil. gyventojų, tuo tarpu Albanija tiktai 800 tūkstančių, Honduras 800 tūkst., Liuksemburgas 260 t., Panama 440 t. gyventojų. Todėl suprantama, kad ten, kur iškyla reikalingumas vykdyti kurį-nors tarptautinį pasižadėjimą (pav., mokėti bendroms išlaidoms), lygybė panaikinama, pačių mažųjų valstybių reikalavimu.

Taip antai, Albanija arba Liuksemburgas įmoka Tautų Sąjungai išlaikyti po vieną mokestinį vienetą (1931 metais — 32.000 aukso frankų), o Didžioji Britanija (be dominionų) — 105 mokestinius vienetus (1931 metais — 3.369.000 frankų).

Dėl tokios faktinos valstybių nelygybės, konstitucinė tarptautinė teisė, susidurianti su Tarptautinės Sąjungos organizacija ir su kiekvienos valstybės teise turėti atitinkamos įtakos sudarant bendrą tarptautinę teisę, negali būti remiama valstybių lygybė, kur Liberija turėtų tokios pat reikšmės ir tą pat teisę bendrai valiai sudaryti, kaip kad, pav., Jungtinės Valstybės. Tat yra ir faktinai negalimas dalykas, nes niekados 100 milijonų kultūringų žmonių nesutiks turėti tokios pat politinės įtakos, kaip ir keli šimtai tūkstančių žmonių, kurių kultūros išsilavinimo laipsnis yra labai žemas.

Kiekviena socialinė grupė turi vaidinti politinėj (konstitucinėj) visuomenės organizacijoj vaidmenį pagal savo visuomeninę naudą ir savo socialinę pajėgą, proporcionaliai savo faktinai reikšmei. Šitaip sudaroma kiekviena politinė visuomenė; tai sutinka su normalia visuomenės būkle, ir kiekvienas to dėsnio peržengimas gali sukelti tiktai konfliktų, sąmyšių ir nesveikų procesų.

Tarptautinė organizacija, kaip ir kiekviena politinė organizacija, turi būti sudaryta proporcingumo principu, kur kiek-

vienos valstybės įtaka yra proporcionali jos pajėgoms gyventi, jos kultūringumui ir galiai [1].

Dėl viso to, politinėj Pasaulinės Sąjungos organizacijoj neišvengiamai įsigalėjo vyraująs *didžiųjų valstybių vaidmuo*. XIX amžiuje susidarė papročių norma, einant kuria Europos didžiųjų valstybių susijungimas turi teisę, savo valia, keisti tarptautinius traktatus ir tarptautines būkles. Šita didžiųjų valstybių kompetencija tylimai yra kitų pasaulio valstybių pripažinta. Toksai didžiųjų valstybių vadovavimas yra tuo pateisinamas, kad turi būti palaikyta visuotinė tarptautinė tvarka. Tam tikslui pasiekti yra reikalinga jėga, kuri tarptautiniuose santykiuose tegali būti rasta tiktai ten, kur ji turima, t. y. didžiosiose valstybėse.

Didžiųjų valstybių vadovaujama buvo pradėta tarptautinės teisės kodifikacija ir atnaujinimas; nustatyti ir juridiškai apriboti silpnesnių politinių grupių priklausomumo santykiai su stipresniosiomis, įsteigus protektoratus, kolonijas, mandatines sritis; kolektyvinėmis tarptautinėmis sutartimis pradėtas pasaulinio pobūdžio socialinių interesų reguliavimas; sudarytos valstybių savitarpio juridiniams ginčams spręsti formos; pagaliau, sudaromos politinės tarptautinės organizacijos valstybių savitarpio politiniams konfliktams tvarkyti.

Didžiosios valstybės palaiko savo tarpe lygybės ir koordinacijos santykius. Kitoms valstybėms veikia autoritetingumo valdingumo principas.

Didžiosios valstybės vadovauja tarptautinei politikai, Pasaulinės Sąjungos įstatymo leidžiamajam ir administraciniam darbui, kiek tos valstybės *sutinka savo tarpe*. Bet didžiosios valstybės nevisada sutinka ir jos kovoja savo tarpe dėl vyravimo. Kol ta kova neįgauna betarpiško ginkluoto susi-

---

[1] M. Huber vadina visų valstybių lygybės principą — die Forderung des doktrinären Pazifismus, unhaltbare Analogien zum Grundsatz der politischen und bürgerlichen Gleichheit des modernen Staatsrechts, o prof. Brierly rašo, kad laikyti visas valstybes lygias savo tarpe yra taip pat neteisinga, kaip duoti kiekvienam akcijų turėtojui lygią votumo teisę akcinėje bendrovėje, neatsižvelgiant į turimųjų akcijų skaičių. Prof. Schücking rašo: „Valstybių lygybės principas yra tarptautinės dezorganizacijos principas, ir kiek tarptautinis gyvenimas stengiasi išeiti iš tos dezorganizacijos būklės, tiek tarptautinės teisės teorija ir praktika stengiasi nuveikti tą principą“ (Der Staatenverband der Haager Konferenz, 1912, p. 219).

rėmimo formų, ji yra varoma sudarant dalinius aliansus, nukreiptus prieš kitas didžiąsias valstybes, pritraukiant į savo pusę eilę mažųjų valstybių. Šitoje didžiųjų valstybių savitarpio kovoje yra du pagrindiniai siekimai: vienų valstybių stengimasis įsigalėti, uždėti hegemoniją kitoms (imperializmas), ir kitų valstybių kova, koalicijos keliu, kurios kovoja dėl politinės pusiausvyros, prieš įsigalinčių valstybių hegemoniją.

Tų didžiųjų valstybių sudėtis nelieka ta pati, ji kinta. Pirma XIX amžiaus pradžioje, 1814 metais, tai buvo 4 didžiųjų valstybių sąjunga (Rusija, Prūsija, Austrija, Anglija), prie kurių netrukus prisidėjo Prancūzija; tada susidarė Pentarchija. Ta Pentarchija per trumpą laiką įgijo net tam tikros organizacijos — Šventosios Sąjungos vardą. Iširus Šventajai Sąjungai Pentarchija gavo bendrą ir neaiškų „Europos Valstybių Koncerto“ vardą. Tasai valstybių bendravimas vadovavosi tuo principu, kad visi svarbūs tarptautiniai veiksmai, pakeičią tarptautines aplinkybes, turi būti atliekami bendrai, ir kad kiekviena valstybė savo tarptautiniuose veiksmuose yra reikalinga kitų didžiųjų valstybių sutarimo. Paprastai tie sutarimai pasiekiami įprastomis partikuliarinėmis, policentriškomis derybomis, bet labai dažnai tenka šaukti konferencijos. Tokiose svarbiose politinėse konferencijose — Vienos 1815 m., Londono 1830 m., Paryžiaus 1856 m., Berlyno 1878 ir 1885 m., Paryžiaus 1919 m. — dalyvavo paprastai visos didžiosios valstybės ir platesnis kitų betarpiškai suinteresuotų valstybių ratas, bet sprendžiamasis balsas konferencijose visada priklausė didžiosioms valstybėms. Paskutinėje 1919 m. Taikos Konferencijoje, kad ir dalyvavo daugiau kaip 30 valstybių atstovų, tačiau visi dalykai buvo išspręsti „Keturių Valstybių Taryboje“ (Jungtinės Valstybės, Anglija, Prancūzija ir Italija).

Tos konferencijos nustatydavo karų rezultatus, atlikdavo kolonialinį pasaulio padalijimą, sukurdavo naujas valstybes, nuteisdavo atskiras teritorijas toms ar kitoms valstybėms. Šitos Europos Koncerto vyravimo teisės pagrindu ėjo taikos interesai. Bet tie interseai tais atvejais tegalėjo būti apsaugoti, kada to norėjo visos didžiosios valstybės. *„Orde public Européen“* vardu Didžiųjų Valstybių Koncertas savarankiškai keis-

davo *statu quo*, sukurdavo arba prijungdavo valstybes, uždėdavo tarptautinius pasižadėjimus kitoms valstybėms.

Antroje XIX amžiaus pusėje ir XX amž. pradžioje į penkių valstybių Koncertą įstojo Italija ir Japonija. Lygiagretiškai su Europos Valstybių Koncertu, uždėjusiu savo hegemoniją Europos, Azijos, Afrikos ir Australijos pasaulio dalims, Amerikoje Jungtinės Valstybės, remdamosi Monro doktrina, priešinosi Europos Koncertui plėsti savo įtaką Amerikos kontinente ir pamažėli įgijo dominuojamąją būklę Naujajame pasaulyje.

Pasaulinio Karo ir Taikos Konferencijos epochoje ypač aiškiai iškilo dominuojamasis didžiųjų valstybių vaidmuo. Paryžiaus Konferencijoj buvo skiriami *puissances à intérêts généraux* ir *puissances à intérêts limités*. Bendrieji visų atstovų susirinkimai beveik nebuvo šaukiami, o jei ir būdavo šaukiami, tai juose nebuvo leidžiamos kurios-nors diskusijos. Pirma visagalė buvo Dešimties Valstybių, o paskui Keturių Valstybių Taryba.

Pasaulinis Karas giliai pakeitė Europos Valstybių Koncerto sudėtį. Iš didžiųjų valstybių skaičiaus galutinai išnyko Austrija. Vokietija laikinai nebeteko didžiosios valstybės būklės, Rusija, iš dalies gera valia, iš dalies dėl kitų valstybių blokados, išėjo iš Europos Koncerto. Europos dalykams ėmė vadovauti trijų valstybių Antanta — Anglija, Prancūzija ir Italija, su savo įvairiais sąjungininkais-palydovais. Tačiau paskutiniais keleriais metais, susiartinus Vokietijai su savo buvusiais priešininkais, buvęs Europos didžiųjų valstybių Koncertas iš dalies yra atnaujintas (be Austrijos ir tuo tarpu be Rusijos), prisidėjus prie jo Japonijai ir kartkartėmis prisidedant Jungtinėms Valstybėms.

Iš to, kad Diplomatinėje Organizacijoje vadovaujamoji valdžia priklauso didžiosioms valstybėms ir kad visi svarbūs sprendimai, keičią esamus santykius, yra jų nusprendžiami, išeina, kad Diplomatinė Organizacija nėr sudaryta (prieš pasklidusią kažkodėl klaidingą nuomonę) visuotinio vienabalsiškumo pagrindais. Joje neveikia net daugumos principas: kad ir kiek savo skaičiumi mažosios valstybės praneštų didžiąsias, tarptautiniai sprendimai visada yra didžiųjų valstybių sprendžiami. Normaliai teveikia tiktai d i d ž i ų j ų valstybių vienabalsiškumo pagrindai. Bet ir jų tarpe to vienabalsiškumo

principo nesilaikoma griežtai, nes sprendimai ir ten tėra stipresnės koalicijos nusprendžiami. Taip antai, pakeitusi Pasaulio žemėlapį Versalės 1919 m. sutartis įgijo galios be Jungtinių Valstybių ir Rusijos sutikimo.

Diplomatinis darbas dirbamas gana racionaliais principais. Vienabalsiškumas, kuris panaikintų kiekvieną praktiško darbo galėjimą, čia yra nereikalingas, ir valstybių lygybė nustatoma ne išorinai formaliai, vienu tarptautinio teislumo faktu, bet lyginant jėgas. Diplomatija yra realistiška ir reikalauja, kad valstybės būtų realiai, o ne formaliai lyginamos. Pirmasis diplomatijos uždavinys — išaiškinti, kurio sprendimo pusėje yra vyraujančioji jėga, būtent, išorinė jėga, nes diplomatinių sprendimų *ultima ratio* yra ginkluotos jėgos panaudojimas. Kada paaiškėja, jog tam tikro sprendimo pusėje yra vyraujanti arba, šiaip ar taip, žymiai pranešanti jėga, tai formaliai yra pasiekiamas ir vienabalsiškumas, nes valstybių mažuma (ne kiekinė, bet kokybinė) yra priversta klausyti tokio sprendimo, o pasipriešinimas yra bergždžias ir kenksmingas.

Jei parlamentai svarstytų spręstų visiškai slaptai, o išoriniam pasauliui būtų pranešinėjami tiktai nuspręstieji daugumos sprendimai, tai ir tokie sprendimai atrodytų vienu balsu nuspręstais sprendimais.

Kadangi Tarptautinės Sąjungos Diplomatinė Organizacija yra vyriausias tarptautinės valdžios organas, tai jos kompetencija formaliai niekuo neapribota. Ji paliečia visus klausimus, kuriuos iškelia spręsti tarptautinis gyvenimas, tiek politinius, tiek ir juridinius, tiek administracijos, tiek ir priverčiamojo vykdymo srityje.

Diplomatinio privertimo forma yra diplomatinis spaudimas, grasinimas panaudoti prievartos priemones ir, pagaliau, karo pavojus (apie tai smulkiau vyriausybės valdžios funkcijų skyriuje).

§ 3. Diplomatinių darbų metodai.

Normaliai Diplomatinės Organizacijos darbas dirbamas betarpiškomis derybomis, kurias atlieka arba diplomatiniai agentai savo tarpe arba, dažniausiai, diplomatinis atstovas, akredituotas kurioj-nors valstybėj, su tos valstybės užsienių reikalų ministeriu.

Nelygu bendresnis ar svarbesnis derybų dalykas, derybos yra skiriamos viename arba daugelyje centrų. Išaiškinama, ar yra bendro sutikimo, ir sužinoma, kas yra to ar kito sprendimo šalininkas; apsvarstoma kiekvienos šalies reikšmė, svarba ir palyginamoji jėga; pagaliau, nusprendžiamas sprendimas arba surandamas kompromisas.

Šiuo atžvilgiu yra žymios analogijos tarp diplomatinio ir parlamentarinio darbo, ypač ta forma, kuri įsigalėjo tuose kraštuose, kur labai dažnai svarstymas, o kartais ir galutinis nusprendimas priimamas preliminariniuose frakciniuose pasitarimuose. Tenai taip pat skiriamos tarpfrakcinės derybos, išaiškinami tam tikro sprendimo šalininkai ir priešininkai, nustatomi laikini sutarimai ir koalicijos; pagaliau, nusprendžiamas parlamentarinis sprendimas. Visas skirtumas tėra tas, kad ten visas tas darbas atliekamas viename centre ir todėl jis yra patogesnis dirbti nei diplomatinis, bet ir tas skirtumas nėr labai didelis, jeigu atsižvelgti į tai, kad deputatai turi susižinoti su savo partiniais komitetais, ir kad tie komitetai svarbiais atsitikimais turi teirautis apie griežtą partijos nuomonę dėl įvairių jos vietos organizacijų veiksmų.

Dažnai tokios diplomatinės derybos vyksta „konfidencialiai", bet vienas iš šių dienų politikos reikalavimų yra „atviroji" diplomatija. Šis reikalavimas atitinka tikrąjį diplomatijos pobūdį, atitinka ją, kaip tarptautinio valdymo organą.

Atviroji diplomatija tačiau nereiškia, kad diplomatinės derybos turi vykti, taip sakant, atviromis durimis, spaudos ir plačiosios publikos girdimos. Viešoji diplomatija yra ne preliminarinių diplomatinių derybų viešumas, o tereiškia tiktai, jog vienų valstybių diplomatiniai sprendimai turi būti taip nusprendžiami, kad ir kitoms valstybėms būtų apie tai žinoma, nors kitos valstybės būtų betarpiškai ir nesuinteresuotos tais sprendimais. Bendroje Diplomatinėje Organizacijoje neturi būti vietos slaptoms sąjungoms ir „slaptiems" partikuliariniams atskirų valstybių savitarpio sutarimams, slepiamiems nuo kitų valstybių.

Slapta, slėptinė diplomatija, žinoma, prieštarauja diplomatijos, kaip bendro tarptautinio organo, vaidmeniui. Valstybės, sudarančios slaptus savitarpio sutarimus, išsiskiria iš bendros tarptautinės organizacijos, sudaro savo rūšies sąmokslą. Kiekvienas tarptautinis sutarimas turi būti žinomas kitoms valstybėms, kad jos galėtų pareikšti savo protestą, jeigu tie sutarimai peržengia jų teises ir interesus. Nors Diplomatinėje Organizacijoje sprendimai ir aktai yra dažniausiai tiktai Pa-

principo nesilaikoma griežtai, nes sprendimai ir ten tėra stipresnės koalicijos nusprendžiami. Taip antai, pakeitusi Pasaulio žemėlapį Versalės 1919 m. sutartis įgijo galios be Jungtinių Valstybių ir Rusijos sutikimo.

Diplomatinis darbas dirbamas gana racionaliais principais. Vienabalsiškumas, kuris panaikintų kiekvieną praktiško darbo galėjimą, čia yra nereikalingas, ir valstybių lygybė nustatoma ne išorinai formaliai, vienu tarptautinio teislumo faktu, bet lyginant jėgas. Diplomatija yra realistiška ir reikalauja, kad valstybės būtų realiai, o ne formaliai lyginamos. Pirmasis diplomatijos uždavinys — išaiškinti, kurio sprendimo pusėje yra vyraujančioji jėga, būtent, išorinė jėga, nes diplomatinių sprendimų *ultima ratio* yra ginkluotos jėgos panaudojimas. Kada paaiškėja, jog tam tikro sprendimo pusėje yra vyraujanti arba, šiaip ar taip, žymiai pranešanti jėga, tai formaliai yra pasiekiamas ir vienabalsiškumas, nes valstybių mažuma (ne kiekinė, bet kokybinė) yra priversta klausyti tokio sprendimo, o pasipriešinimas yra bergždžias ir kenksmingas.

Jei parlamentai svarstytų spręstų visiškai slaptai, o išoriniam pasauliui būtų pranešinėjami tiktai nuspręstieji daugumos sprendimai, tai ir tokie sprendimai atrodytų vienu balsu nuspręstais sprendimais.

Kadangi Tarptautinės Sąjungos Diplomatinė Organizacija yra vyriausias tarptautinės valdžios organas, tai jos kompetencija formaliai niekuo neapribota. Ji paliečia visus klausimus, kuriuos iškelia spręsti tarptautinis gyvenimas, tiek politinius, tiek ir juridinius, tiek administracijos, tiek ir priverčiamojo vykdymo srityje.

Diplomatinio privertimo forma yra diplomatinis spaudimas, grasinimas panaudoti prievartos priemones ir, pagaliau, karo pavojus (apie tai smulkiau vyriausybės valdžios funkcijų skyriuje).

§ 3. Diplomatinių darbų metodai.

Normaliai Diplomatinės Organizacijos darbas dirbamas betarpiškomis derybomis, kurias atlieka arba diplomatiniai agentai savo tarpe arba, dažniausiai, diplomatinis atstovas, akredituotas kurioj-nors valstybėj, su tos valstybės užsienių reikalų ministeriu.

Nelygu bendresnis ar svarbesnis derybų dalykas, derybos yra skiriamos viename arba daugelyje centrų. Išaiškinama, ar yra bendro sutikimo, ir sužinoma, kas yra to ar kito sprendimo šalininkas; apsvarstoma kiekvienos šalies reikšmė, svarba ir palyginamoji jėga; pagaliau, nusprendžiamas sprendimas arba surandamas kompromisas.

Šiuo atžvilgiu yra žymios analogijos tarp diplomatinio ir parlamentarinio darbo, ypač ta forma, kuri įsigalėjo tuose kraštuose, kur labai dažnai svarstymas, o kartais ir galutinis nusprendimas priimamas preliminariniuose frakciniuose pasitarimuose. Tenai taip pat skiriamos tarpfrakcinės derybos, išaiškinami tam tikro sprendimo šalininkai ir priešininkai, nustatomi laikini sutarimai ir koalicijos; pagaliau, nusprendžiamas parlamentarinis sprendimas. Visas skirtumas tėra tas, kad ten visas tas darbas atliekamas viename centre ir todėl jis yra patogesnis dirbti nei diplomatinis, bet ir tas skirtumas nėr labai didelis, jeigu atsižvelgti į tai, kad deputatai turi susižinoti su savo partiniais komitetais, ir kad tie komitetai svarbiais atsitikimais turi teirautis apie griežtą partijos nuomonę dėl įvairių jos vietos organizacijų veiksmų.

Dažnai tokios diplomatinės derybos vyksta „konfidencialiai", bet vienas iš šių dienų politikos reikalavimų yra „atviroji" diplomatija. Šis reikalavimas atitinka tikrąjį diplomatijos pobūdį, atitinka ją, kaip tarptautinio valdymo organą.

Atviroji diplomatija tačiau nereiškia, kad diplomatinės derybos turi vykti, taip sakant, atviromis durimis, spaudos ir plačiosios publikos girdimos. Viešoji diplomatija yra ne preliminarinių diplomatinių derybų viešumas, o tereiškia tiktai, jog vienų valstybių diplomatiniai sprendimai turi būti taip nusprendžiami, kad ir kitoms valstybėms būtų apie tai žinoma, nors kitos valstybės būtų betarpiškai ir nesuinteresuotos tais sprendimais. Bendroje Diplomatinėje Organizacijoje neturi būti vietos slaptoms sąjungoms ir „slaptiems" partikuliariniams atskirų valstybių savitarpio sutarimams, slepiamiems nuo kitų valstybių.

Slapta, slėptinė diplomatija, žinoma, prieštarauja diplomatijos, kaip bendro tarptautinio organo, vaidmeniui. Valstybės, sudarančios slaptus savitarpio sutarimus, išsiskiria iš bendros tarptautinės organizacijos, sudaro savo rūšies sąmokslą. Kiekvienas tarptautinis sutarimas turi būti žinomas kitoms valstybėms, kad jos galėtų pareikšti savo protestą, jeigu tie sutarimai peržengia jų teises ir interesus. Nors Diplomatinėje Organizacijoje sprendimai ir aktai yra dažniausiai tiktai Pa-

saulinės Sąjungos narių dalies sudaromi, bet jie yra vis dėlto bendrais sprendimais ir aktais laikomi, kiek kiti Pasaulinės Sąjungos nariai išreiškia jiems savo atvirą arba tylimąjį sutikimą.

Normaliai diplomatinės derybos vyksta žodžiu, bet labai dažnai taip pat yra paduodami oficialūs rašytiniai pranešimai.

Diplomatinėje kalboje skiriamos notos, verbalinės notos ir memorandumai.

Notos yra vienos vyriausybės formalūs pranešimai kitai vyriausybei. Notomis pasikeičia vyriausybės ne betarpiškai viena su kita, bet tarpininkaujamos savo diplomatinio atstovo, kuris paskirtas yra kitai kuriai valstybei. Atsakymas į notą įteikiamas ne atstovui, perdavusiam notą, bet siunčiamas į valstybės, nusiuntusios notą, sostinę ir perduodamas per diplomatinį atsakančios valstybės atstovą.

Kartais nota ar depeša siunčiama savo diplomatiniam agentui su instrukcija paskaityti jos turinį Užsienių Reikalų Ministeriui ir palikti jam paskaityto rašto nuorašą. Kartais toje instrukcijoje pažymima, kad nuorašas paliekamas tik tada, kada bus reikalaujamas. Neatidavus nuorašo, Užsienių Reikalų Ministeris gali atsisakyti išklausyti pačią notą.

Verbalinė nota rašoma trečiuoju asmeniu ir neturi nei adreso nei parašo. Verbalinė nota vadinamas dokumentas, kurio turinys yra svarbus ir turi būti priimtas domėn, bet neskiriamas pagarsinti. Tai yra svarbus pareiškimas, žodžiu atliktas, bet paskiau raštu užfiksuotas, kad nebūtų pamirštas.

Memorandumas *(mémoire, memorial, pro-memoria)* yra paprastai detalinis faktų ir pasiremiančių jais argumentų išdėstymas. Iš esmės jis nesiskiria nuo notos, bet tiktai jis neprasideda kryptimi ir nesibaigia mandagumo formulėmis, be to, jis gali būti be parašo ir be datos.

Kolektyvinė nota yra reta diplomatinės korespondencijos forma ir numano glaudžius ir net sąjunginius valstybių, siunčiančių notą, santykius.

Dažniau įteikiamos notes identiques, kada kiekviena vyriausybė įteikia analogingo turinio notą, jei ne tų pačių reiškinių, tai bent vienodos prasmės; be to, šios notos perduodamos kiek galint vienu laiku.

§ 4. Diplomatinės Organizacijos trūkumai.

Nors Diplomatinė Organizacija sudaryta yra, bendrai imant, gyvybės pagrindais, vis dėlto ji turi didžiulių trūkumų, kurie griežtai reikalauja pagrindinės tos Organizacijos reformos.

1) Didžiausias tos organizacijos trūkumas yra tas, kad ji n e t u r i vieno c e n t r a l i n i o o r g a n o, bet yra išsklaidyta bent septyniuose dešimtyse centrų. Tas organizacijos išsklaidymas mažina, visų pirmiausia, jos, kaip Pasaulinio Valdymo organo, reikšmę. Diplomatinė Organizacija kiekviename atskirame vietos centre linkusi yra apsiriboti vietos interesų akiračiu ir jaučiasi tėsanti tiktai savų valstybių atstovybė prie vietos vyriausybės, o ne veikli Pasaulinės Organizacijos dalis. 70 centrų veikimas vietoj vieno arba dviejų ne tiktai labai painioja apsunkina diplomatinį darbą, bet ir mažina menkina jo vaisingumą ir reikšmę. Suspietus tą darbą viename punkte, pavyktų tuojau išplėsti jo akiratį, duotų pasaulinių perspektyvų ir priverstų daugiau dėmesio kreipti į žmonijos interesus.

2) Antras esminis trūkumas yra a t s k i r o s v a l s t y b ė s v a i d m e n s i r r e i k š m ė s n e a i š k u m a s, nusprendžiant bendrus sprendimus. Šitas trūkumas yra Pasaulinės Sąjungos narių jėgų faktinai esamos nelygybės naturalus išdavinys. Šių dienų Pasaulinėje Sąjungoje 7 didžiosios valstybės, kartu su Kinija, užima beveik ¾ viso žemės ploto ir turi apie 1.400 milijonų gyventojų iš bendro 1.800 milijonų skaičiaus; visoms kitoms 60 valstybių tetenka apie 400 milijonų miai palengvėtų, jei didžiosios valstybės suskiltų eile mažų ir vidutinių valstybių. Bet toksai didžiųjų valstybių suskilimas turi, žinoma, reikštis ne Pasaulinės Sąjungos „balkanizacija“, o atitinkamu kiekvienos valstybės „suvereniteto“ apribojimu.

Tais atvejais, kai valstybių jėgos, remiančios įvairias nuomones ir priešingus reikalavimus, yra maždaug lygios, lygiu būdu atsispirdamos viena kitai, sunku ir net negalima jų nustatyti, išskaičiuoti. Sunku tiksliai visa apskaityti ir išaiškinti kiekvienos valstybės reikšmė, nes nustatant tas jėgas turi būti atsižvelgta į daugybę įvairiausių ekonominių, teritorialinių, kultūrinių ir psichologinių elementų. Todėl dažnai diplomatinis darbas baigiasi karu, kurio, tikrai sakant, stveriamasi kaip būdo išaiškinti, kurioj pusėj esama faktinos jėgų persvaros.

Reikalingas yra skaičiaus kriterijus kiekvienai valstybei, kuris, kad ir maždaug, bet juridiškai neginčijamai nustatytų kiekvienos valstybės svorį bendruose sprendimuose. Kadangi didžiulis skirtumas tarp valstybių, deja, neleidžia naudotis valstybių lygybės dėsniu, tai turi būti priimtas kuris-nors kriterijus, remiantis įvairiais pažymiais (gyventojų, teritorijos, biudžeto ir t.t.), nustatyti skaičiui balsų, kuriuos turi valstybė.

3) Trečias Diplomatinės Organizacijos trūkumas yra beveik kiekvienos konfederacijos organinis trūkumas — s a v a r a n k i š k o s s ą j u n g i n ė s v y k d o m o s i o s j ė g o s n e b u v i m a s, vykdymo anarchizmas, atskiras kiekvienos valstybės vykdymas savomis pajėgomis. Tatai, tiesa, sudaro dažnai bendrą sprendimą, kurį remia vyraujančioji jėga, bet kada reikia tas sprendimas priverčiamai įvykdyti, nesuinteresuotos valstybės vengia pastangų, ir atskira kuri-nors suinteresuota valstybė priversta yra pasitikėti tiktai savo jėgomis. Tai iš anksto numato kita, pasipriešinanti šalis. Kaip rezultatas kyla karas, kuris būtų išvengtas, jei sprendimo vykdymas būtų buvęs pavestas sąjunginei jėgai.

C. Diplomatinės Tarptautinės Sąjungos kolektyviniai organai.

§ 1. Kolektivinių tarptautinių organų rūšys.

Normaliai Tarptautinė Konfederacija (Pasaulinė Sąjunga) iki šių dienų yra valdoma „policentriškai" veikiančios Diplomatinės Organizacijos. Tačiau tos organizacijos „policentriškumas" tėra palyginamas: faktinai vadovaujamosios reikšmės teturi keli pasaulinės diplomatinės reikšmės centrai. Tai yra diplomatinės atstovybės didžiųjų valstybių sostinėse, Paryžiuje ir Londone, o Amerikai — Vašingtone.

Bet pamažėli, dėl įvairių priežasčių, paverčiančių pasaulį politine koncentracija, išdirbami tarptautiniai organai, kurie yra spiečiami laikinai arba nuolat kuriame nors viename centre.

Tie organai galima pavadinti k o l e k t y v i n i a i s, nes jie atstovauja ne atskiroms valstybėms, bet valstybių kolektyvus, arba k o n c e n t r u o t i n i a i s, skiriant nuo paprasto policentriško traptautinio atstovavimo.

Kolektyvinių tarptautinių organų reikia skirti du pagrindiniai tipai: 1) diplomatinio pobūdžio organai ir 2) valstybinio pobūdžio organai.

Diplomatiniai kolektyviniai organai yra tokie, kurie teturi agentūrinės kompetencijos. Jiems nepriklauso teisė spręsti galutinius sprendimus. Visi jų sprendimai turi būti patvirtinami atskirų valstybių, kurių agentai sudaro tą organą. Tų organų veikimas tėra tam tikra valstybių paprasto diplomatinio veikimo forma, kuri tuo tiktai yra ypatinga, kad šiuo atveju diplomatiniai agentai jungiasi viename susirinkime, ir derybos įvyksta ne įvairiuose punktuose individualiai tarp atskirų valstybių, bet viename centre, bendrai, kolektyviškai. Tokio diplomatinio organo valios išreiškimas nėra jo savarankiškas aktas, o tiktai atskirų valstybių panašių iš turinio valios išreiškimų junginys. Juridinės reikšmės turi ne paties organo, bet atskirų valstybinių vyriausybių valios išreiškimas.

Diplomatinių kolektyvinių organų vaidmuo yra tiktai perduodamasis, agentūrinis — paruošti atskirų valstybių vienodą iš turinio valios išreiškimą. Diplomatinis kolektyvinis organas iš esmės yra ne savarankiškas tarptautinis organas, o tiktai individualinių tarptautinių organų junginys.

Diplomatiniai organai sudaromi visada savarankiškai atskirų valstybių, kurios siunčia į juos nariais savo atstovus.

Tipinė diplomatinių organų forma — tarptautinės konferencijos.

Valstybinio pobūdžio tarptautiniai kolektyviniai organai turi savą juridinę kompetenciją. Tokio organo valios išreiškimas, jo kompetencijos ribose, yra vieningas tam tikro politinio kolektyvo sprendimas, o ne atskirų valstybių vienodų sprendimų suma, ir juridinės reikšmės turi kaip tik to organo valios išreiškimas.

Valstybinio pobūdžio tarptautiniai organai taip pat yra sudaromi dažniausiai atskirų valstybių, savarankiškai skiriančių jiems narius, bet yra atsitikimų, kada tarptautiniams organams sudaryti reikalingas valstybių sutarimas, tiesioginis — tarp atskirų valstybių arba netiesioginis — per kitą tarptautinį organą. Taip antai, tiesioginiu valstybių sutarimu buvo skiriami 1919 — 1920 m. taikos sutartimis mišriųjų trečiųjų teismų

pirmininkai tarp sąjungininkų ir centralinių Europos valstybių. Kito tarptautinio organo sprendimu skiriami, pav., Tautų Sąjungos Generalinis Sekretorius (T. S. Tarybos, pritarus T. S. Susirinkimo daugumai) ir Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo teisėj (T. S. Tarybos ir Susirinkimo daugumos).

Valstybinio pobūdžio organas ligšiol tėra sudarytas tiktai tarptautinio proceso srityje ir tarptautinio valdymo sferoje administraciniams dalykams spręsti. Bet vyriausio tarptautinio valdymo srityje ligšiol veikia tiktai beveik vieni diplomatiniai tarptautiniai organai. Tiktai Tautų Sąjunga turi, kaip pamatysim žemiau, mišraus diplomatinio-valstybinio pobūdžio.

§ 2. Diplomatinės konferencijos.

Zaleski. Die Völker-Bedeutung der Kongresse. 1874. Baldwin. The international congresses and conferences of the last century as forces working toward the solidarity of the World (AJIL., 1907, p. 565—578, 808—820). Meyrs (AJIL., 1914, p. 81 s.). C. Phillipson. Termination of war and treaties of peaec. N. Y. 1916. R. G. Gruber. Internationale Kongresse and Konferenzen. 1919. Satow. A guide to diplomatic practice. 2 v. 2 ed. 1922. Bittner. Die Lehre von den völkerrechtlichen Vertragsurkunden. 1924 (p. 101—232). E. E. Hunt. Conferences, committees, conventions. N. Y. 1925. F. S. Dunn. The practics and procedure of international conferences. Baltimore. 1929. (243 p.). N. L. Hill. The public conferences, its functions, organization and procedure. U. S. 1929 (278 p.).

Kada kuris-nors tarptautinis dalykas įgyja bendros reikšmės visai Tarptautinei Sąjungai (arba tam tikrai jos daliai), tada tam dalykui apsvarstyti ir išspręsti paprastoji Diplomatinė Organizacija, išsklaidyta daugelyje centrų, įvairiose sostinėse, pasidaro perdaug nepatogi ir kebli, ir tada ji laikinai koncentruojama viename punkte, kur susirenka diplomatinė konferencija (arba kongresas), kur atvyksta atstovų su ypatingais įgaliojimais arba net ir patys valstybių išorinės politikos vadovai, kuriems suteikiamas tokiais atvejais diplomatinis pobūdis.

Tokiais atvejais Tarptautinės Sąjungos Diplomatinė Organizacija iš tos iškrikusios, išsklaidytos ir iš orės maža tepastebimos būklės, kuri jai įprasta yra normaliai, laikinai koncentruojama vienoje vietoje, įgauna regimas ir aiškias kad ir laikino ir atsitiktinio konfederatyvinio valdymo organo formas.

a) Terminas (vardas).

Tarptautinėje praktikoje diplomatinių atstovų pasitarimams vadinti vartojami konferencijų ir kongresų terminai. Tie terminai nepažymi įvairių įstaigų, ir iš esmės jie yra lygiareikšmiai. Kai-kurie autoriai (pav., F. Martens) mėgino, remdamiesi XVIII — XIX amžių praktika, pritaikyti kongresų vardą iškilmingiems susirinkimams, kuriuose dalyvauja dažnai net ir patys valstybių galvos, ir kuriuose buvo sprendžiami svarbūs politiniai dalykai (1648 m. Vestfalijos kongresas, 1815 m. Vienos, 1818 m. Aacheno, 1856 m. Paryžiaus, 1878 m. Berlyno kongresas); konferencijos vardas pavartojamas tiktai paruošiamiesiems diplomatinių agentų pasitarimams, kuriuose sprendžiami buvo antros reikšmės dalykai. Bet iš tikrųjų konferencijų ir kongresų terminai visumet, net ir senesnėj praktikoj, buvo vartojami beveik lygia reikšme: svarbūs tarptautiniai susirinkimai, kurie sprendė pirmareikšmius politinius dalykus, įgaudavo konferencijų vardus (1830 m. Londono Konferencija, kurioje buvo pripažinta Belgija, 1871 m. Londono Konferencija, pakeitusi 1856 m. Paryžiaus traktato nutarimus); bet periodiniai Pašto Sąjungos susirinkimai vadinami kongresais.

Šiandien kongreso terminas, galima pasakyti, jau nebevartojamas. Po Berlyno 1878 m. kongreso, apskritai kongreso vardas beveik nepanaudojamas tarptautiniams susirinkimams vadinti, ir net toks svarbus tarptautinis susirinkimas, kuris yra nustatęs 1919 metais pasaulio santvarką po Pasaulinio Karo, ir kuris organizavo Tautų Sąjungą, gavo Paryžiaus Taikos konferencijos vardą.

b) Konferencijų rūšys.

Konferencijos yra Tarptautinio Valdymo organai.

Ginčijamas klausimas, ar konferencijos yra, ar nėra Tarptautinės Sąjungos organai (pav., F. Martens, Geffcken, Anzilotti priskiria jas prie Tarptautinių organų, Ullmann nelaiko galimu pripažinti jas organais technikos viešai-teisine prasme) turi būti išspręstas patvirtinamąja prasme, bet reikia skirti trys konferencijų rūšys: 1) diplomatinės konferencijos *ad hoc*, 2) konferencijos, kaip nuolatinės periodiškai susirenkančios įstai-

gos ir 3) konferencijos, kaip neoficialūs valstybių tarptautinės politikos vadovų pasitarimai.

Neformaliniai valstybių vyriausios politikos vadovų pasitarimai, negavę jokios tikslios išorinės organizacijos, nėra tarptautinio valdymo organai, o tiktai tam tikra forma įprastam diplomatiniam darbui dirbti. Tokie neoficialūs pasitarimai dažnai turi didelės tarptautinės politinės reikšmės: tokios buvo gausingos konferencijos po Pasaulinio Karo tarp vadovaujančių Antantos valstybių, kuriose buvo sprendžiamas reparacijų dalykas; tokie yra reguliariniai, bet neoficialūs užsienių reikalų ministerių pasitarimai per Tautų Sąjungos Tarybos ir Susirinkimo sesijas.

Tarptautinės konferencijos, šaukiamos tam tikra, papročių tarptautinės teisės nustatyta forma, kuriam-nors tam tikram dalykui arba dalykų kompleksui spręsti, — yra kolektyviniai, koncentruotiniai d i p l o m a t i n i a i Tarptautinės Konfederacijos organai; bet jie yra l a i k i n i organai, sudaromi *ad hoc*, atsiranda nuo jų sušaukimo momento ir nustoja veikę nuo jų paleidimo momento.

Tarptautinės konferencijos kartais įgyja pobūdžio n u o l a t i n ė s į s t a i g o s, periodiškai šaukiamos ir numatytos kuriuo-nors tarptautiniu sutarimu. Tokios yra daugelio tarptautinių administracinių unijų ir Tarptautinės Darbo Organizacijos konferencijos, tokios iš dalies yra metiniai Tautų Sąjungos Susirinkimai, tokios yra Paryžiaus Ambasadorių Konferencijos 1919 — 1920 metų taikos sutartims vykdyti.

c) P a r u o š i a m o j i p r o c e d ū r a.

Diplomatinė konferencija yra š a u k i a m a kurios-nors valstybės, suinteresuotos to ar kito tarptautinio dalyko sprendimu, arba valstybės-tarpininko, jeigu turi būti išspręstas tarptautinis konfliktas arba turi būti išdirbtos taikos sutarties sąlygos.

Paruošiamojoj daugelio konferencijų stadijoj reikia skirti pirmasis vienos valstybės pasiūlymas kitoms dėl konferencijos sušaukimo ir galutinis pasiūlymas atsiųsti atstovus į konferenciją.

Konferencijai sušaukti iniciatyvą pareiškia kurios-nors valstybės užsienių reikalų ministeris. Ji reiškiama tuo, kad kitai vyriausybei pranešama apie norą pradėti derybas rūpimuoju dalyku. Kartais toiko noro išreiškimas laikomas jau ir formaliu pasiūlymu dalyvauti konferencijoj, bet dažniausiai tat yra tiktai pirmasis paklausimas apie kitos vyriausybės principialinį norą pradėti ar nepradėti derybas.

Gavus kitų valstybių principialinį sutikimą, paprastai imama tartis dėl konferencijos vietos, laiko ir turinio. Kadangi daugelio konferencijų jrityrimas parodė, jog konferencijos pasisekimas daug pareina nuo preliminarinio rūpestingo diplomatinio konferencijos programos paruošimo, tai paskutiniu laiku yra įprasta, ypač šaukiant gausingos sudėties konferencijas, pirma smulkiai ir tiksliai nustatyti tiek spręstinus dalykus, tiek ir paties svarstymo programą. Šioj preliminarinėj stadijoj dažnai paruošiama rašytinė medžiaga, kuri vėliau kviečiančiosios valstybės išsiuntinėjama visiems konferencijos dalyviams, kaip konferencijos darbų pagrindas.

Ta medžiaga būna aiškinamieji, kartais labai smulkūs memuarai, trumpai formuluotų spręstinų dalykų sąrašas, kartais su preliminariniais valstybių atsakymais, dažnai smulkesnė konferencijos programa (ypač šaukiant nepolitinio pobūdžio konferencijas), kartais net numanomos sutarties projektas.

Konferencijos programa ir sutarties projektas siūlomi paprastai valstybės, kviečiančios į konferenciją, bet jie gali būti ir kitų vyriausybių siūlomi.

Gavus vyriausybių sutikimą dalyvauti konferencijoj ir susitarus dėl jos vietos, laiko ir programos, formaliai kviečiama į konferenciją. Neretai atsitinka, kad preliminarinis pasiūlymas sušaukti konferenciją ir formalinis pakvietimas į ją atliekamas įvairių vyriausybių.

Pakvietimas atliekamas įprastu diplomatiniu būdu, — vienos valstybės užsienių reikalų ministeris siunčia pakvietimus kitų valstybių diplomatiniams atstovams.

d). Konferencijų organizacija.

Konferencijos dalyviai yra tie Pasaulinės Sąjungos nariai, kurie formaliai yra pakviesti į konferenciją šaukiančios ją valstybės.

Diplomatinės konferencijos esti daugiau ar mažiau universalinio arba partikuliarinio pobūdžio (t. y. jose dalyvauja didesnis ar mažesnis valstybių skaičius).

Kai-kuriose universalinėse konferencijose dalyvavo beveik visi Pasaulinės Sąjungos nariai, taip antai, Antroje Haagos 1907 m. Konferencijoje, daugelyje Tautų Sąjungos šauktų konferencijų, generalinėse kai-kurių administracinių unijų konferencijose, pav., Pasaulinės Pašto Sąjungos.

Partikuliarinėse konferencijose (tokių didžioji dauguma) principialiai turi dalyvauti visos valstybės, betarpiškai suinteresuotos sprendžiamuoju dalyku. Tačiau labai dažnai, dėl vadovaujamojo didžiųjų valstybių vaidmens Diplomatinėje Organizacijoje, svarbūs politiniai tarptautinio pobūdžio dalykai būdavo sprendžiami nedidelės valstybių grupės (dažniausiai didžiųjų valstybių) susirinkimo, kuriame nedalyvavo kai-kurios, net ir betarpiškai suinteresuotos tais dalykais valstybės. Taip antai, Paryžiaus 1919 m. Taikos Konferencijoj nedalyvavo Vokietija ir kitos nugalėtosios valstybės. Be to, iš tos konferencijos tarpo buvo sudaryta dar glaudesnė, faktinai sprendusi visus dalykus konferencija, kurioj dalyvavo 4 didžiosios valstybės.

Konferencijos nariai yra pakviestų į konferenciją valstybių a t s t o v a i arba d e l e g a t a i. Tarp tų delegatų reikia skirti: 1) įgaliotiniai deputatai, 2) jų padėjėjai, 3) padedamasis technikos personalas ir 4) stebėtojai.

T i t u l i a r i n i a i konferencijos dalyviai yra asmens, turį iš savo vyriausybės įgaliojimą ne tiktai dalyvauti konferencijos svarstymuose, bet ir pasirašyti baigiamajam aktui arba sutarimui, konferencijos išdirbtam. Tie konferencijos dalyviai vadinami į g a l i o t i n i a i s *(plénipotentiaires)* d e l e g a t a i s arba k o m i s a r a i s. Jų funkcijos vienodos. Komisarais paprastai vadinami technikos konferencijų įgaliotieji delegatai.

Paprastai nuo kiekvienos valstybės siunčiami keli delegatai (dažnai nuo kiekvienos valstybės įvairus skaičius). Kiekvienos valstybės delegatai, kad ir įvairių nuomonių savo tarpe, pačioj konferencijoj stoja, kaip vieningas ir sujungtas vienetas. Visai delegacijai paprastai bendrai pavedamos derybos, bet vienas asmuo žymimas d e l e g a c i j o s g a l v a ir jis yra į g a l i o t i n i s d e l e g a t a s.

Įgaliotiniai konferencijos delegatai naudojasi darbo metu diplomatinėmis privilegijomis. Jie akredituojami ne prie valstybės vyriausybės, kur posėdžiauja konferencija, bet prie pačios konferencijos.

Įgaliojime *(pleins pouvoirs, Vollmacht)*, einant kuriuo delegatas yra įgaliotinis konferencijos narys, yra: 1) pavedimas dalyvauti derybose *(negocier, verhandeln)* ir 2) pats įgaliojimas konvencijos aktui pasirašyti *(conclure, abzuschliessen)*. Įgaliojimas yra paprastai valstybės galvos išduodamas (užsienių reikalų ministeriui pasiūlius), retais atsitikimais — ministerio. Jeigu konferencijoje dalyvauja delegatu patsai užsienių reikalų ministeris arba diplomatinis agentas, akredituotas prie vyriausybės, kur renkasi konferencija, jie taip pat turi turėti tam tikrus įgaliojimus dalyvauti derybose ir konferencijos aktui pasirašyti.

Įgaliotiniams delegatams paskiriami dar delegatai antrininkai *(assistants, délégués adjoints)*. Jie gali dalyvauti konferencijos svarstymuose, įnešti pasiūlymus, gali būti renkami į konferencijos komisijas, pasirašinėti posėdžių protokolus ir net parafuoti baigiamojo sutarimo projektą, bet įgaliojimą sutarimui pasirašyti tegauna paprastai tiktai visos delegacijos galva.

Prie delegacijų būna paprastai ir padedamasis personalas: delegacijos sekretoriai, ekspertai, technikos padėjėjai, perrašinėtojai ir t. t. Prireikus, jie gali dalyvauti ir konferencijos posėdžiuose.

Tiems atsitikimams, kai kuri-nors valstybė nenori kuriais-nors sumetimais oficialiai dalyvauti konferencijoj (pav., Jungtinės Valstybės reparacijų konferencijose), bet tuo pat laiku nenori ir likti visai nedalyvavus tos konferencijos svarstymuose, po Pasaulinio Karo įsigalėjo paprotys siųsti į tokias konferencijas ne įgaliotinius delegatus, o vadinamuosius stebėtojus *(observateurs, Beobachter)*. Tie stebėtojai atsilanko konferencijoj, gali net dalyvauti debatuose, bet jie nebalsuoja pasiūlymų ir nepasirašo sutarimo akto.

e) Vidujinis konferencijų reglamentas.

Tokie svarbūs ir sunkūs anksčiau dalykai dėl tų ar kitų delegatų rangų ir pirmųjų vietų *(préséance* dalykai) šiandien

nebevaidina jokio vaidmens. Delegatų vietos suskirstomos dažniausiai valstybių prancūziškų vardų alfabetine tvarka (kartais burtus traukiant); tokia pat tvarka pasirašomas ir baigiamasis konferencijos aktas.

Konferencija atidaroma ypatingu iškilmingu posėdžiu. Jis pradedamas prakalba atstovo tos valstybės, kur posėdžiauja konferencija. Į tą prakalbą atsako kitos delegacijos. Paskui konferencijos nariai praneša apie savo vyriausybių pavedimus ir įgaliojimus. Einant taisykle, įgaliojimai turi būti pristatomi konferencijos pradžioje. Dažniausiai taip ir būna. Konferencijos akte visada įrašoma formulė, kad įgaliojimai buvo pristatyti ir kad rasta buvo atitinkama tvarka. Gausingos sudėties konferencijose tas patikrinimas yra konferencijos biuro atliekamas. Tačiau neretai atsitinka, kad konferencijos pradžioje tenkinamasi pranešus atitinkamos vyriausybės pavedimą; tasai pavedimas teikiamas kartais visai neoficialia forma, paprastąja nota, pranešimu konferencijos biurui ar net telegrama. Tokiais atvejais tikrasis įgaliojimas tada tėra išduodamas, kada konferencijos svarstymas turi būti netrukus teigiamai baigtas, ar net ir tada, kada jau yra išdirbtas baigiamasis sutarties projektas, prieš pasirašant jį. Tokios taktikos laikomasi politinio atsargumo sumetimais, jei vyriausybė nenori perdaug angažuoti save, nebūdama įsitikinusi laimingu derybų rezultatu.

Pristačius įgaliojimus (jei tat daroma konferencijos pradžioje), renkamas pirmininkas ir konferencijos biuras.

Pirmininku paprastai renkamas delegatas tos valstybės, kur vyksta konferencija, bet kartais pirmininku renkamas atstovas tos valstybės, kuri yra sušaukusi konferenciją arba iškėlusi sušaukimo iniciatyvą. Dažniausiai neformalinis sutarimas dėl pirmininko asmens įvyksta dar prieš pirmą konferencijos posėdį, o pačiame posėdyje kuris-nors konferencijos narys pasiūlo tą asmenį, kuris be jokių ginčų išrenkamas. Pirmininkas nurodo kalbų tvarką, leidžia kalbėtojams prabilti arba atima jiems žodį, reziumuoja debatų rezultatą, praneša nuspręstus sprendimus, nustato dienotvarkę, tvarko protokolų surašymą. Jo klauso konferencijos biuras (sekretoriatas).

Konferencijos biuras renkamas pirmame posėdyje pirmininko pasiūlymu. Biuras tvarko posėdžių protokolą, paruošia posėdžius, atlieka einamuosius reikalus.

Konferencijos darbų programa kartais (ypač nepolitinio pobūdžio konferencijoms) nustatoma dar prieš konferencijai prasidedant, valstybės, šaukiančios konferenciją, pasiūlymu. Politinėse konferencijose dienotvarkė nustatoma per pačią konferenciją, savitarpiškai apsvarsčius tą dalyką.

Konferencijų svarstymai paprastai atliekami žodžiu ir betarpiškai, bet jie gali būti atlikti ir raštu. Einant taisykle, jie nėra vieši, nors į plenarinius posėdžius, kur patvirtinami nuspręsti pirma sprendimai, kartais įleidžiama ir publika. Šiaip ar taip, šiais laikais yra įprasta informuoti spaudą apie konferencijų darbų eigą ir apie nuspręstus sprendimus.

Delegatai konferencijoje nesprendžia dalykų savarankiškai, o tiktai eidami savo vyriausybės instrukcijomis. Tose instrukcijose yra tie dėsniai, kuriais delegatas turi vadovautis per derybas. Normaliai, tos instrukcijos kitiems konferencijos nariams nesakomos. Šiais laikais delegatas dažnai gauna iš savo vyriausybės nuolatinių nurodymų per visą konferencijos laiką, ir tuo pačiu paverčiamas neretai paprastu perduodamuoju savo vyriausybės organu.

Pasiūlymai, delegatų įnešami konferencijoj, einant taisykle turi būti pristatomi raštu; dažnai jie pirma išspausdinami.

Atskiriems dalykams spręsti paprastai yra renkamos tam tikros komisijos, kurios savo rėžtu gali sudarinėti komisijėles. Tos komisijos pristato pranešimus plenariniam konferencijos posėdžiui.

Kiekvienam konferencijos ir jos komisijų posėdžiui surašomi tam tikri protokolai. Tuose protokoluose turi būti juo tiksliau atvaizduotos derybos. Juose užrašomi visi pasiūlymai, kurie buvo formuluojami besvarstant, ir balsavimo rezultatai. Jie turi duoti bendrą pristatomų argumentų reziume. Kiekvienas delegatas turi teisę reikalauti, kad į protokolą būtų įrašyta *in extenso* jo kalba ir jo pareiškimai. Bet tada jis pats turi pristatyti sekretoriatui tekstą. Tuos protokolus paprastai išspausdina ir artimiausiame posėdyje pristato patvirtinti. Jie arba apskritai neskelbiami, arba skelbiami tiktai deryboms pasibaigus.

f) Baigiamojo konferencijos akto priėmimas.

Pasiūlymai, kurie įnešami konferencijoj svarstyti, arba priimami vienu balsu arba balsuojami.

Dažnai tvirtinama, kad diplomatinių konferencijų sprendimai turį būti vienabalsiški; bet tasai tvirtinimas yra netikslus. Baigiamasis svarstymo rezultatų redagavimas neretai remiamas yra konferencijos daugumos sprendimais.

Svarstant ypatingai svarbų konferencijos sprendimų vienabalsiškumo klausimą, reikia vadovautis šiais samprotavimais.

1) Negalima skirti į vieną kategoriją visų diplomatinių atstovų tarptautinių susirinkimų, kurie vadinami konferencijomis. Konferencijų yra įviariausio pobūdžio: konferencijos, kurios turi vyriausiojo tarptautinio valdymo uždavinius, ir konferencijos, kurios turi klausomojo valdymo tikslus; bendrojo pobūdžio ir partikuliarinio pobūdžio konferencijos. Kartais konferencijose sprendžiami svarbūs politiniai bendros tarptautinės reikšmės dalykai; kartais tai tėra valstybių savitarpio pasitarimas dėl objektyvinės tarptautinės teisės naujų formų išdirbimo; kartais tai yra pasitarimas dėl kurios-nors klausomojo pobūdžio tarptautinės organizacijos įsteigimo, dažnai labai apribotam valstybių skaičiui, kartais net tiktai dviem valstybėms (pav., Karaliaučiaus 1928 m. konferencija tarp Lietuvos ir Lenkijos). Darbo metodai ir sprendimams spręsti forma įvairuoja pareinant nuo konferencijos pobūdžio.

2) Tas dalykas, kad konferencijos sutarimo straipsniai yra priimti vienu balsu ar balsų dauguma, neturi sprendžiamosios reikšmės tolimesniam jų likimui kaip tik todėl, kad konferencijos yra diplomatiniai susirinkimai. Konferencijų diplomatinis pobūdis reiškiasi tuo, kad konferencijos, tikrai sakant, pačios savarankiškų sprendimų nenusprendžia, — jos tiktai rekomenduoja valstybėms priimti tą ar kitą sprendimą. Kiekvienas konferencijos nuspręstas sprendimas paskui turi dar būti kiekvienos atskiros valstybės priimtas. Jeigu paskesnis atskirų valstybių sprendimas nėr susietas su priimto sutarimo tekstu, vienabalsiškumas tam sutarimui neturi sprendžiamosios reikšmės. Baigiamąjį konferencijos aktą kiekviena valstybė gali ratifikuoti arba neratifikuoti savo nuožiūra. Ji gali atsisakyti ratifikuoti ir tą vienabalsišką aktą, kurį buvo pasirašęs

jos delegatas, ir priešingai — priimti tuos sutarimus, už kuriuos balsavo konferencijos dauguma, net ir prieš savo delegato nuomonę.

3) Viskas pareina nuo to, kurį dalyką svarsto konferencija. Gali būti ir tokių sutarimų, kurie iš savo prigimimo nereikalauja visų konferencijos narių vienabalsiškumo; pav., sudarant kurią-nors administracinę uniją, kuri gali apimti platesnę valstybių grupę, arba priimant kurią-nors naują partikuliarinės tarptautinės teisės normą (pav., Haagos konferencija dėl privatinės tarptautinės teisės). Ne tiktai dauguma, bet ir valstybių mažuma, išsiaiškinusios konferencijoj, kad jos sutinka savo tarpe, gali sudaryti tokią uniją arba prisiimti savo savitarpio santykiams kurią-nors naują teisės normą. Kai-kurios konferencijos principialiai vadovaujasi paprastosios daugumos principu. Pav., Tarptautinės Darbo Organizacijos konferencijos.

Politinės konferencijos vadovaujasi bendru Diplomatinės Organizacijos principu, einant kuriuo sprendimas priklauso Pasaulinės Sąjungos vyraujančiai daliai. Tokiose konferencijose paprastai vengiama balsuoti; tų konferencijų sprendimai formaliai yra vienabalsiški, bet tam vienabalsiškumui išgauti neretai pritaikomas atviras ar paslėptas ultimatumas, kuriuo gresiama panaudoti jėgą nesutinkančiai valstybei.

Pav., 1919 m. Taikos Konferencijoj buvo beveik visai panaikinti bendrieji susirinkimai, o jei ir buvo šaukiami, tai juose nebuvo leidžiamos jokios diskusijos, o tiktai buvo nusprendžiami sprendimai, iš anksto išdirbti didžiųjų valstybių Tarybos.

Normaliai balsuojama einant valstybinio vieningumo principu. Kiekviena valstybė vieną balsą teturi, nepareinant nuo to, kuris yra tos valstybės dydis bei reikšmė ir kiek jos delegatų konferencijoj dalyvauja. Bet kai-kurių tarptautinių administracinių unijų konferencijose kartais balsuojama einant principu — tiek balsų, kiek piniginių įmokos vienetų tenka valstybei bendroms išlaidoms mokėti.

Konferencijos rezultatas, jeigu ji nepasibaigė nepasisekimu, būna tas, kad valstybės prisiima kurį-nors bendrą sutarimą arba sutartį arba visą eilę įvairių sutarimų. Paprastai surašomas baigiamasis k o n f e r e n c i j o s a k t a s, *acte final* arba *général*, kuriame įrašyta konferencijos darbų reziume, visi priimtieji konferencijoj sprendimai, tiek vieno balso, tiek ir konfe-

rencijos narių daugumos. Tasai aktas yra valstybių delegatų pasirašomas. Jam pasirašyti reikalingas yra valstybės įgaliojimas. Bet dažnai delegatas, kad ir turėdamas bendrą įgaliojimą dalyvauti derybose ir sutarimui sudaryti, prašo dar specialaus vyriausybės sutikimo pasirašyti aktą. Jeigu įgaliotinis delegatas ryžtasi pasirašyti konferencijos aktą iki gaudamas tokį savo vyriausybės sutikimą, tai jisai daro tai paprastai su išlyga *„ad referendum"*.

Technikos konferencijose baigiamajame akte surašomas tam tikras protokolas, prie kurio kaip priedėlis pridedamas konferencijos išdirbtas sutarties projektas.

Iki iškilmingai pasirašant konferencijos aktą, dažnai atliekamas sutarties p a r a f a v i m a s. Parafavimas yra preliminarinis delegatų patvirtinimas jų priimtojo sutarties projekto, iki gaunant galutinį savo vyriausybės sutikimą pasirašyti aktą. Parafavimas atliekamas padedant sutrumpintą delegato parašą („parafą") po kiekvienu sutarties straipsniu.

Vyriausybės sutikimas pasirašyti aktą paprastai delegacijai pranešamas telegrafu. Dažnai vyriausybė tiktai tuo momentu tesuteikia savo delegatui įgaliojimą.

Dažnai atsitinka, ypač plačiose konferencijose, kad vyriausybė sutikdama pasirašyti visą konferencijos aktą, kartu nesutikdama su kai-kuriomis jo smulkmenomis, paveda savo agentui pasirašyti aktą, bet prie parašo pridėti tam tikrą išlygą (rezervaciją). Išlygos gali būti įrašytos ir į baigiamąjį protokolą, kartais jos įrašomos net į ratifikaciją.

§ 3. Konferencijos, kaip nuolatiniai organai (Ambasadorių konferencijos).

Dalykas, maža ištirtas literatūroje. Žiūr.: M a n d e l s t a m. ADI. Rec. C. v. 14 (1927), p. 457—508. M a n d e l s t a m L e F u r et de L a p r a d e l l e. La décision de la S. d. N. du 15. III. 1923 (RDI. 1928, p. 1075—1131). G. S c e l l e. La situation juridique de Vilna et de son territoire (Étude sur le différend polono-lituanien et la force obligatoire de la décision de la S. d. N. du 15. III. 1923 (RGDI. 1928, p. 730—780).

Kartais diplomatinės konferencijos įgyja tęsiamai veikiančio tarptautinio organo pobūdžio, ir šitam organui pavedama atlikti kurį-nors tam tikrą tarptautinės politikos uždavinį.

Yra atsitikimų, kada kai-kurių tarptautinių dalykų sutvarkymas yra reikalingas tęsiamojo veikimo, ir negali būti sėkmingai įvykdytas nei įprastu diplomatiniu, išsklaidytu ir kebliu, darbu, nei laikinai *ad hoc* šaukiamomis diplomatinėmis konferencijomis. Tokiais atvejais panaudojama pagalba suinteresuotų valstybių diplomatinių atstovų, akredituotų vienos iš tų valstybių sostinėje; bet tada tos valstybių grupės diplomatinių agentų savitarpio santykiai įgauna tvirtą, nuolatinę ir organizuotą formą. Tų diplomatinių agentų pasitarimai paprastai vadinami p a s i u n t i n i ų k o n f e r e n c i j o m i s. Tos konferencijos virsta tarptautinio valdymo organais, veikiančiais tol, kol bus įvykdytas kuris-nors tarptautinės politikos uždavinys.

Konferencijos tokiu atveju nustoja buvusios tiktai agentūriniai kolektyviniai organai ir atskirų vyriausybių savitarpio diplomatiniai tarpininkai, kurį vaidmenį paprastai vaidina grynai diplomatinės konferencijos. Diplomatinis tų tarptautinių organų pobūdis pasilieka, nes kiekvienas tokios konferencijos narys veikia savo vyriausybės nurodomas, ir tokios konferencijos sprendimams reikalingas vienbalsiškumas. Bet tokia konferencija ima savarankiškai egzistuoti. Jos valios išreiškimas neturi toliau būti vyriausybių ratifikuotas, bet įgauna betarpiškai juridinės galios, ir todėl jis yra savarankiškas tam tikro organo valios išreiškimas, o ne atskirų vyriausybių individualinių valių išreiškimų suma.

Taip antai per Pasaulinį Karą kariaujančių valstybių buvo sudaromos tęsiamosios tarptautinės organizacijos, kurios vykdė įvairius reikalingus bendro tarptautinio pobūdžio dalykus. 1917 metų lapkričio mėnesyje, pav., sąjungininkų buvo organizuotas Paryžiuje *Conseil Suprême*. Joje dalyvavo po 2 atstovus nuo kiekvienos iš vyriausių sąjungininkų kraštų. Prie Tarybos veikė nuolatiniai karo bei jūros patarėjai ir nuolatinis sekretoriatas. Toji Taryba, kuri dažnai rinkdavosi, svarstydavo visas svarbias, tiek karo, tiek ir p o l i t i k o s problemas, atsirasdavusias paskutiniais kritiškais karo momentais. Per savo sekretoriatą Taryba palaikydavo nuolatinį kontaktą su visais kraštais, sekė jų įvykius, ir buvo tikroji tarptautinė vyriausybė.

Čia gali būti taip pat paminėta A l l i e d M a r i t i m e T r a n s p o r t C o u n c i l, sudaryta 1918 metų pradžioje.

Toje Taryboje dalyvavo po du atstovus nuo Prancūzijos, Anglijos, Italijos ir Jungtinių Valstybių, ir prie jos taip pat veikė nuolatinis sekretoriatas. Tos Tarybos uždavinys buvo išdirbti bendrą sąjungininkų laivų politiką ir suskirstyti jų tarpe tonažą.

Pokarinėje epochoje svarbų vaidmenį tarptautinėje politikoje vaidino Ambasadorių Konferencija Paryžiuje *(Conférence des Ambassadeurs)*.

Paryžiaus Ambasadorių Konferencija yra specialus vykdomasis Vyriausių Antantos Valstybių *(Principales Puissances Alliées)* organas, t. y. Prancūzijos, Didžiosios Britanijos, Italijos ir Japonijos. 1919 — 1920 metų taikos sutartimis Vyriausioms Sąjunginėms Valstybėms buvo pavesta sekti tikrinti tų sutarčių vykdymą. Tos valstybės išskyrė iš savo tarpo vykdomąjį organą, Ambasadorių Konferenciją Paryžiuje, kuriai buvo pavesta atlikti įvairius uždavinius, neišspręstus taikos sutartyse, ypač naujų sienų nustatymas tarp valstybių.

Tiesa, 1919 m. taikos sutartys nemini apie Paryžiaus Ambasadorių Konferenciją, ir kitos sąjunginės valstybės (be minėtųjų keturių), pasirašiusios taikos sutartis, neįgaliojo Ambasadorių Konferencijos prižiūrėti taikos sutarčių vykdymą, bet jos yra sutikusios tose sutartyse pavesti tą dalyką Vyriausioms Sąjunginėms Valstybėms. Tos paskutinės valstybės yra lyg įgaliotiniai visų sąjunginių valstybių atstovai, o Ambasadorių Konferencija tėra vykdomasis Vyriausių Sąjunginių Valstybių organas. Tuo būdu, juridiškai, Ambasadorių Konferencijos kompetencijos pagrinde glūdi dvigubas valdžios perleidimas: nuo visų sąjunginių valstybių — Vyriausioms Valstybėms, ir nuo šių paskutinių — Ambasadorių Konferencijai.

Ambasadorių Konferencijos kompetencija nebuvo nustatyta jokiame paskelbtame tarptautiniame akte, jos egzistavimo laikas taip pat nenustatytas, lygiai kaip neapribotas yra laiku valstybių pavedimas Vyriausioms Sąjunginėms Valstybėms sekti prižiūrėti taikos sutarčių vykdymą.

Nebuvo tiksliai nustatyti ir Ambasadorių Konferencijos santykiai su Tautų Sąjungos Taryba. Todėl praktikoje labai dažni buvo atsitikimai, kai tųdviejų tarptautinių organų kompetencijos sumigzdavo, o kartais Ambasadorių Konferencija imdavosi spręsti tokius tarptautinius dalykus, kurie išeidavo už

taikos sutarčių vykdymo ribų ir, vadinasi, taip pat ir už Vyriausių Sąjunginių Valstybių kompetencijos ribų (pav., Korfu arba Vilniaus dalykai).

Ambasadorių Konferencija yra užsidaręs organas. Joje tedalyvauja 4 didžiųjų valstybių delegatai; joje neatstovaujamos nei kitos didžiosios valstybės (Jungtinės Valstybės, Vokietija ir Rusija), nei vidutinių ir mažųjų valstybių interesai. Valstybės, kurių dalykai buvo Konferencijoj sprendžiami, nepriklausydamos prie Vyriausių Sąjunginių Valstybių, pagal taisyklę joje nebuvo atstovaujamos, ir dažnai jų paaiškinimai nė nebuvo net išklausomi (pav., Lietuva, nusprendus Ambasadorių Konferencijai 1923. III. 15 sprendimą dėl Vilniaus likimo).

Ambasadorių Konferencijos pasitarimai, taip pat ir jos sprendimai turi būti vienabalsiškai visų 4 ambasadorių nusprendžiami.

D. Tautų Sąjunga.

Ouvrages sur l'activité de la S. d. N. catalogués à la Bibliothèque du Secrétariat. Genève. 1928 (274 p.). Liste Mensuelle d'ouvrages catalogués à la Bibliothèque de la S. d. N. Genève. 1928 — 1929 — 1930. Jautke-Sveistrup. Das deutsche Schriftum über Völkerbund (1917—1925) 1927.

L. Bourgeois. Le pacte de 1919 et la S. d. N. 1919 (279 p.). H. Lammasch. Völkermord oder Völkerbund? Haag. 1920 (128 p.). F. Pollock. The League of Nations. 2 ed. L. 1922 (266 p.). L. Bourgeois. L'oeuvre de la S. d. N. (1920—1923). 1923 (456 p.). B. W. Bülow. Der Versailler Völkerbund. Eine vorläufige Bilanz. 1923 (616 p.). * W. Schücking, H. Wehberg. Die Satzung des Völkerbundes. 2 Aufl. 1924. (821 p.). G. G. Butler. A handbook to the L. of N. 2 ed. L. 1925 (239 p.). Freytagh-Loringhoven. Die Satzung des Völkerbundes. 1926 (396 p.). O. Hoijer. Le Pacte de la S. d. N. Commentaire théorique. P. 1926 (520 p.). T. Niemeyer, C. Rühland, J. Spiropoulos. Der Völkerbund. Verfassung und Funktionen. 1926 (VIII+115+78 p.). R. Jones. The L. of N. from idea to reality. Its place in history and in the world of to day. L. 1927 (229 p.). M. Gonsiorowski. Société des nations et problème de la paix. 2 v. 1927. I. Basset. The L. of N., a chapter in world politics. L. 1928 (424 p.). C. Howard-Ellis. The origin, structure and working of the L. of N. L. 1928 (528 p.). J. Eppstein. Ten years' life of the L. of N. A history of the origins of the League and of its development from 1919 to 1929. L. 1929 (175 p.). J. Ray. Commentaire du Pacte de la S. d. N. selon la politique et la jurisprudence des organes de la Société. P. 1930 (717 p.). * Annuaire de la S. d. N. (sous la dir. de G. Ottlik). v. I (1920—1927). Genève. (1033 p.) v. II. 1929.

Svarbios reikšmės turi Sąjungos leidiniai: *Journal Officiel* nuo 1920 m., *Actes de la I, II itt. Assemblée, Rapport à la II, II itt. session ordinaire de l'Assemblée* sur l'oeuvre du Conseil, sur le travail du Secrétariat itt. *Résumé mensuel* des travaux de la S. d. N.

Einant 1919 metų Paktu, iš Diplomatinės Organizacijos buvo išskirta Tautų Sąjunga, tam tikra sąjunga, kuriai buvo suteikti nuolat funkcionuoją organai (oficialiai įsiteisėjo 1920. I. 10, ratifikavus Versalės sutartį).

Pagal savo uždavinius Tautų Sąjunga turėjo virsti ne tam tikra valstybių grupės sąjunga, bet nauja valstybiška Pasaulinės Konfederacijos forma ir pakeisti policentriškai veikiančią Diplomatinę Organizaciją. Bet tų uždavinių Tautų Sąjungai atlikti nepavyko: ji neapima visos Pasaulinės Sąjungos ir ji negali atstoti įprasto diplomatinio darbo. Bet vis dėlto ji yra didžiulis pasaulinės koncentracijos faktorius, ji gana sėkmingai vykdo kai-kuriuos iš tarptautinio valdymo uždavinių, ir jos organai yra tas centras, apie kurį kristolizuojasi Tarptautinės Sąjungos tikrai valstybinio organo formos.

§ 1. Tautų Sąjungos sukūrimo istorija.

C. A. Kluyver. Documents on the League of Nations. Leyde. 1920 (367 p.). H. W. Temperley. History of the Peace Conference of Paris. 6 v. L. 1920—1924. Thompson. The Peace Conference day by day. N. Y. 1920. Lansing. Peace negotiations. 1921 (vokiečių vertimas: Die Versailler Friedensverhandlungen. 1921). House-Seymour. What really happened at Paris. N. Y. 1921 (prancūzų vertimas: Ce qui se passa réellement à Paris en 1918—1919. Histoire de la Conférence de la Paix. 1923). R. S. Baker. Woodrow Wilson and World Settlement. 3 v. 1923. P. Munck. Les origines et l'oeuvre de la S. d. N. Kopenhagen 2 v. 1923—1924. (ypač: Lange „Préparation de la S. d. N. pendant la guerre". V. I p. 1—61; G. Scelle „L'élaboration du Pacte", I p. 62—137; Ph. Baker „The making of the Covenant", II p. 16—67). J. Kunz. Die Entstehungsgeschichte des Völkerbund-Paktes (ZÖR., 1925, v. 4, p. 223—271). * D. H. Miller. The drafting of the Covenant. 2 v. N. Y. 1928 (555+857 p.). Florance Wilson. The origines of the League covenant. Documentary history of its drafting. L. 1928 (276 p.). La Paix de Versailles. La Conférence de la Paix et la S. d. N. La documentation internationale I. P. 1929 (408 p.) (Sténographie des séances).

Tautų Sąjungos idėja ima rastis jau Pasaulinio Karo metu, ypač 1917 metų pradžioje, kartu įvairiuose kraštuose.

Pažymėtina data Sąjungos atsiradimo istorijoj buvo Vilsono raštas 1918. I. 8 kongresui; tai buvo vadinamųjų 14 punktų raštas, kurio paskutinis 14 punktas sako: „A general association of nations must be formed under specific covenants for the purpose of affording mutual garanties of political independence and territorial entegrity to great and small States alike". (Turi būti sudaryta, formaliomis konvencijomis, visuotinė tautų asociacija, kurios tikslas yra suteikti savitarpio garantijų

tiek didžiųjų, tiek ir mažųjų valstybių politiniam nepriklausomumui ir teritorialiniam neliečiamumui).

Netrukus po to Amerikos draugija *„League to enforce peace"* sudarė savo tokios „bendros nacijų asociacijos" projektą.

1918 metų kovo mėnesyje prie britų Foreign Office sudaroma Komisija, lordo Filimoro (Phillimore) pirmininkaujama, Tarptautinės Organizacijos planui išdirbti. Kovo mėnesio gale planas buvo išdirbtas. Birželio mėnesyje jį gavo Vilsonas ir atidavė jį iššiūrėti artimiausiam savo bendradarbiui pulkininkui Houzui (House). 1918. VII. 16 Houzas pristatė Vilsonui savo Tautų Sąjungos planą (išdirbtą kartu su Elihu Root).

Houzo planas buvo Vilsono ištaisytas. Tai buvo p i r m a s i s Vilsono projektas. Jame buvo numatoma: Sekretoriato, bet ne Tarptautinio Tribunolo sudarymas; nusiginklavimas iki „vidujinio" nepavojingumo ribų; bendra neliečiamumo garantija su galimais teritorialiniais pakeitimais dėl istorinės raidos ir tautų valios; karo kolektyvinio privertimo sankcijos; kolonialinės sistemos pakeitimas mandatų sistema.

Tą projektą Vilsonas buvo pasiėmęs į Europą, nuvažiavęs į Paryžiaus Taikos Konferenciją. Paryžiuje jisai, pasišnekėjęs su lordu Robertu Sesiliu ir burų generolu Smuts'u, kiek pakeitė projektą: ryškiau apibrėžta buvo mandatų sistema, numatytas buvo Sąjungos Tarybos sudarymas greta Susirinkimo, visuotinis kareiviavimo panaikinimas ir jo pakeitimas savanoriais bei milicija, tarptautinė darbo teisė, mažumų teisių apsauga. Tas a n t r a s i s Vilsono projektas buvo išspausdintas ir išdalytas iššiūrėti Anglijos bei Amerikos delegatams 1919. I. 10.

Atsižvelgęs į įvairių šalių (ypač Amerikos juridinio patarėjo D. H. Millerio) pastabas ir komentarus, Vilsonas dar 1919 metų sausio mėnesyje įrašė kai-kuriuos pakeitimus į savo projektą. Tai buvo — t r e č i a s i s Vilsono projektas, sudaręs Tautų Sąjungos Pakto pagrindą.

1919. I. 20 britų delegacija pristatė savo Sąjungos projektą. Kad suderintų Vilsono projektą su anglų projektu, abu buvo atiduoti komisijai, kurią sudarė amerikietis D. H. Milleris ir anglas Hurst'as.

1919. I. 25 viešame plenariniame Pasaulio Konferencijos posėdyje buvo p r i i m t a s p a s i ū l y m a s s u k u r t i T a u t ų S ą j u n g ą.

Po to buvo išrinkta Komisija Tautų Sąjungos Paktui išdirbti, kuriai pirmininkavo prezidentas Vilsonas (toje Komisijoje dalyvavo po 2 delegatus nuo kiekvienos iš 5 didžiųjų valstybių ir po 1 delegatą nuo 5 kitų valstybių — Kinijos, Brazilijos, Belgijos, Portugalijos ir Serbijos, o vėliau pridėti buvo 4 atstovai iš Čechoslovakijos, Graikijos, Lenkijos ir Rumunijos).

Ta Komisija posėdžiavo nuo 1919 metų vasario mėnesio 3 iki 14 dienos (iš viso 10 posėdžių). Savo projekto pagrindu komisija padėjo anglų-amerikiečių projektą. 1919. II. 14 Komisijos projektas buvo iššiūrėtas trečiame plenariniame Taikos Konferencijos posėdyje. Projektas iš principo buvo priimtas, ir todėl 1919. II. 14 yra antroji minėtina data Tautų Sąjungos atsiradimo istorijoje.

Priėmus Pakto projektą, prezidentas Vilsonas nuvažiavo į Jungtines Valstybes, kur tarėsi su įvairių politinių partijų atstovais dėl pataisymų ir pakeitimų, kurie reikalingi buvo Pakte, kad jis galėtų būti taip pat ir Jungtinių Valstybių priimtas.

Vilsonui išvažiavus iš Europos, projekto priėmimo apsvarstyti buvo pakviesti 13 neitralių valstybių delegatai (charakteringa, kad iš neitralių valstybių nebuvo pakviesta Meksika).

Vilsonui sugrįžus iš Amerikos, įvyko antroji Komisijos sesija Paktui išdirbti (nuo 1919. III. 22 iki IV. 12). Ji turėjo 15 posėdžių. Į vasario 14 dienos projektą buvo įrašyti žymūs pataisymai (*„les grands amendments“*) Jungtinių Valstybių reikalavimu, būtent: įrašytos išlygos apie Monro doktriną (21 str.), apie valstybių „išimtinės“ kompetencijos dalykus (15 str., § 8) ir apie narių teisę išstoti iš Sąjungos (1 str., § 3). Prancūzijos pasiūlymas sudaryti tarptautinę karo vykdomąją pajėgą ir Japonijos pasiūlymas pripažinti rasių lygybę, buvo atmesti. 1919. IV. 28 penktame plenariniame Taikos Konferencijos posėdyje Pakto projektas, Vilsono pasiūlymu, buvo galutinai vienu balsu priimtas. 1919. VI. 28 buvo pasirašyta Versalės sutartis, kurios pirmąją dalį sudaro Tautų Sąjungos Paktas. 1920. I. 10 Vokietijai ir 3 vyriausioms sąjunginėms valstybėms pristačius savo ratifikaciją, Versalės sutartis įsiteisėjo, o kartu su ja įsiteisėjo ir Paktas.

1920. IX. 15, Vilsono atsiųstąja telegrama, Ženevoje buvo sušauktas pirmasis Tautų Sąjungos Susirinkimas.

§ 2. Konfederatyvinis Tautų Sąjungos pobūdis.

° G. Scelle. Le Pacte de la S. d. N. et sa liaison avec le traité de Paris. 1919 (459 p.). L. Oppenheim. The L. of N. and its problems. L. 1919 (84 p.). Larnaude. La Société des Nations. 1920 (84 p.). H. Kraus. Vom Wesen des Völkerbundes. 1920 (63 p.). M. Huber. Die allgemeinen politischen Grundlagen des Völkerbundsvertrages. Biel. 1920 (28 p.) (ZV. 1922, v. 12, p. 1 s.). Fleicher Le Pacte de la S. d. N. Analyse juridique. P. 1922 (155 p.). N. Körling. Die Rechtsnatur des Völkerbundes. Bigge. 1922 (98 p.). P. Corbett. What is the L. of N. (BrYB. 1924, p. 119 — 148). C. Schmitt. Die Kernfrage des Völkerbundes. 1926 (82 p.). Wehberg. Grundprobleme des Völkerbundes. 1926 (108 p.). Redslob. Théorie de la S. d. N. 1927 (349 p.). R. G. Milburn. The international commonwealth in its relation to the L. of N., to nationality and to party politics. L. 1927 (111 p.). Nisot. La structure juridique de la S. d. N. (JDI. 1928, v. 55 p. 329 s.). * Schücking. La développement du Pacte de la S. d. N. (ADI. Rec. C. v. 20, 1929, p. 353 — 457). Newfang. The United States of the world: a comparison between the L. of N. and the U. S. of A. N. Y. 1930 (294 p.).

Tautų Sąjunga yra tarptautinis-teisinis, sutartinis valstybių susijungimas, turįs nuolatinius bendrojo valdymo organus. Kadangi Sąjungos nariai pasilaiko savo valstybinį pobūdį, tai šis susijungimas yra konfederatyvinio tipo.

Bendros Diplomatinės Pasaulinės Konfederacijos ribose Tautų Sąjunga sudaro glaudesnę, partikuliarinę (nors ir apimančią 54 valstybes) konfederatyvinę sąjungą. Kaip ir kiekviena konfederacija, taip ir ši yra atskiras konstitucinės tarptautinės teisės subjektas, kuriam priklauso visos išorinės tarptautinių konstitucinių subjektų teisės: 1) *jus legationum*, diplomatinių santykių teisė (jeigu pati Tautų Sąjunga ligšiol neturėjo reikalo vykdyti aktyvinę pasiuntinybės teisę, tai labai daugelis valstybių, ypač tos, kurios neturi nuolatinės vietos Sąjungos Taryboje, skiria tam tikrus diplomatinius atstovus prie Tautų Sąjungos, vadinamąją „liaison entre les gouvernements et le Secrétariat de la Société des Nations“); 2) *jus tractatum* — Tautų Sąjunga gali daryti tarptautines sutartis, tiek su valstybe, esančia už jos ribų (iškilus, pav., konfliktui su vienu iš savo narių), tiek ir su valstybe, dalyvaujančia joje (pav., atidavus valstybei kurį-nors kolonialinį mandatą); 3) *jus belli* — Tautų Sąjungos Paktas numato įvairiais visuotinės taikos sulaužymo atsitikimais specialius bendruosius karo pobūdžio įsikišimus iš Tautų Sąjungos pusės.

Kiekviena konfederacija apriboja savo narių suverenitetą. Svarbiausieji ir bendrieji visoms konfederacijoms yra šie apribojimai: 1) konfederacijų narių pasižadėjimas nesistverti savitarpio konfliktams spręsti karo savigalbos aktų, bet kreiptis į taikinamąjį sąjunginio centralinio organo tarpininkavimą; 2) konfederacijų narių pasižadėjimas daryti tarptautinius sutarimus, tiktai konfederacijos kontroliuojamus, ir tiktai kada tat neprieštarauja konfederatyvinei sutarčiai.

Panašūs pasižadėjimai yra ir Tautų Sąjungos narių prisiimti, nors ir nepakankamąja forma.

1) Eidami Pakto 12-uoju straipsniu, Sąjungos nariai sutinka, kiekvieną iškilusį jų tarpe ginčą, galintį sukelti nutrūkimą, atiduoti arba trečiųjų nagrinėtojams, arba tarptautiniam teismui, arba Sąjungos Tarybai ištirti. Jie pasižada nieku būdu nesistverti karo, iki išeis 3 mėnesių laikas, nusprendus trečiųjų arba teismo sprendimą arba pasiūlius ką Tarybai.

Tuo dar nepanaikinama atskirų Sąjungos narių teisė kariauti, bet, pirmiausia, tuo yra uždedamas preliminarinio teismo arba taikinamojo nagrinėjimo pasižadėjimas ir, antra, nustatomas, nepasisekus tam nagrinėjimui, moratorinis terminas karui pradėti.

Be to, einant Pakto 11 straipsniu, kiekvienas karas ar jo pavojus, vis tiek ar jis liečia ar neliečia kurio-nors Sąjungos nario, yra dalykas, paliečiąs visą Sąjungą, ir ji turi imtis priemonių, galinčių tikrai apsaugoti tarptautinę taiką.

2) Konfederacijos apriboja sutartinę savo narių teisę.

Taip antai Vokiečių Konfederacijos Akto (1815. VI. 8) str., § 2 nustatydavo: „Die Mitglieder des Bundes behalten zwar das Recht der Bündnisse aller Art, verpflichten sich jedoch in keine Verbindung einzugehen, welche gegen die Sicherheit des Bundes oder einzelner Bundesstaaten gerichtet wäre".

Šveicarijos Federalinės Sutarties 6 str. sako: „Kantonai neturi darytis individualiai jokios sąjungos, nepalankios visai Konfederacijai arba kitų kantonų teisei" (Il ne doit être conclue entre les cantons individuellement aucune alliance défavorable à la confédération générale ou au droit d'autres cantons").

Ir dar tiksliau kalba Šiaurės Amerikos Konfederatyvinių Valstybių 1778 metų sutartis (6 str., 1 §): „No State, without the consent of the U. S. in Congress assembled, shall... enter into any conference, agreement, alliance or treaty with any king, prince or State".

Tokį pasižadėjimą prisiėmė ir Tautų Sąjungos nariai eidami 20-uoju Pakto straipsniu: „Tautų Sąjungos nariai pripažįs-

ta, kiekvienas kiek tai jį liečia, kad šis Paktas panaikina visus savitarpio *(inter se)* pasižadėjimus ir sutarimus, kurie yra nesuderinami su jo dėsniais, ir iškilmingai pasižada ateityje tokių nedaryti. Jeigu prieš įstodamas į Sąjungą, narys buvo prisiėmęs pasižadėjimus, nesuderinamus su Pakto dėsniais, jis turi imtis neatidėliojamų priemonių, kad atsipalaiduotų nuo tų pasižadėjimų".

Kaip garantiją, kad Sąjungos nariai vykdys uždėtus jiems Pakto 20 str. pasižadėjimus, 18 str. nustato galimą sąjunginę kontrolę Sąjungos narių sutartims:

„Kiekviena savitarpio sutartis arba tarptautinis sutarimas, kurie ilgainiui bus sudaromi tarp Sąjungos narių, turi būti neatidėliojant registruojami Sąjungos Sekretoriate ir skelbiami jo kiek galint greičiau. Nei viena iš tų sutarčių arba tarptautinis sutarimas nebus privalomas, kol nebus Sekretoriate užregistruotas".

Tačiau Sąjungos narių pasižadėjimas nedaryti atskirų sąjunginių sutarimų buvo žymiai susilpnintas 21-uoju Pakto straipsniu: „Tarptautiniai pasižadėjimai, kaip antai, trečiųjų teismo sutartys arba vietiniai sutarimai *(understandigs)*, pav., Monro doktrina, kurie aprūpina palaiko taiką, nelaikomi nesuderinamais su kuriais-nors šio Pakto dėsniais".

To 21-ojo straipsnio turinys yra labai neaiškus ir nevykęs. Neaišku, kas yra „vietiniai sutarimai" *(„ententes"* arba anglų tekste *„understandings")*. Monro doktrina specialiai yra paminėta Jungtinių Valstybių reikalavimu, bet nėra visai nusakyta, kaip suprastina ta doktrina, kurios turinys net pačioj Amerikoj įvairiai yra suprantamas.

Tolesniąja Tautų Sąjungos praktika pripažinta, kad „apsiginamosios" atskirų valstybių sąjungos neprieštarauja Paktui. Praktikoje, jau įkūrus Sąjungą, atskiri jos nariai yra sudarę daugelį separatinių politinių, apsiginamųjų sąjungų, karo konvencijų ir t. t. (pav., Mažosios Antantos aliansai, Prancūzijos sąjunginės sutartys su Belgija, su Lenkija, su Rumunija ir t. t., Lenkijos sąjunginė sutartis su Rumunija ir kitos). 21-asis Pakto straipsnis aiškinamas ta prasme, kad juo tėra „puolamosios" sąjungos draudžiamos. Bet tokios i š f o r m o s niekad nėra nė sudaromos. Iš savo formos jos visada — apsiginamosios sąjungos prieš „neprovokuotąjį puolimą". Net ir Balkanų

valstybių 1912 metų sąjungai, sudarytai Turkijos Europos žemėms padalyti, buvo suteikta išorinė apsiginamosios sąjungos forma. Nors separatinių sąjungų atsiradimas Tautų Sąjungos ribose politiškai visai suprantamas dėl jos narių nepasitikėjimo Sąjungos jėga ir jos garantijų galiojimu, tačiau nėra abejojimo, kad kiekviena politinė separatinė sąjunga prieštarauja Pakto 10—17 straipsniams. Tie straipsniai numato bendrus visų Sąjungos narių veiksmus prieš bendrosios taikos sulaužytoją. Tuo tarpu separatiniai aliansai uždeda sutariančioms šalims privalomąjį savitarpio neitralitetą tuo atsitikimu, kada viena iš šalių bus įtraukta į karą; kartais net numatoma materialinė pagalba, kurią viena šalis turi teikti kitai.

§ 3. Tautų Sąjungos kompetencija.

Žiūrėk literatūrą, pažymėtą aukščiau §§ 1 ir 2.

1919 metų Paktu, taikos sutartimis ir įvairiomis sutartimis, sudarytomis atsiradus Tautų Sąjungai, jai yra nustatytas platus veikimo ratas.

1) T. S. kompetencijoj yra visų pirmiausia laikini Sąjungos uždaviniai, susieti su 1919—1920 metų taikos sutarčių vykdymu, kaip antai, naujų sienų tarp valstybių nustatymas (pav., Aukštutinėj Silezijoj), laikina kontrolė Saaro srities valdymui, vyriausias protektoratas Dancigui ir t. t.

2) Pagrindinis ir nuolatinis T. S. uždavinys yra visuotinės taikos apsaugojimas.

a) Kaip kiekviena konfederacija, T. S. garantuoja savo narių sienas ir nepriklausomumą. „Sąjungos Nariai pasižada saugoti ir ginti nuo kiekvieno išorinio užpuolimo visų Sąjungos Narių teritorialinę neliečiamybę (integritetą) ir esamąją politinę nepriklausomybę. Atsitikus tokiam užpuolimui arba jam gresiant, arba esant tokio užpuolimo pavojui, Taryba nurodys priemones, kuriomis būtų garantuotas šio pasižadėjimo vykdymas“ (Pakto 10 str.).

b) Iškilus karui arba net karo pavojui, T. S. turi imtis visų priemonių, reikalingų visuotinei taikai palaikyti (11 str.).

c) Jeigu narių savitarpio konfliktas nėr atiduotas trečiųjų nagrinėtojams arba teismui, susiginčijusios valstybės turi ati-

duoti jį nagrinėti T. S. Tarybai. Paktas numato (15 str.) tokio nagrinėjimo procedūrą (apie ją bus kalbama žemiau, „Tarptautinio Valdymo Funkcijų" skyriuje) tiek iškilus konfliktui tarp Sąjungos narių, tiek ir tuo atveju, kada viena ar net abi susiginčijusios šalys yra ne T. S. nariai (17 str.).

d) Valstybėms, neįvykdžiusioms Pakto pasižadėjimų, liečiančių karą, Paktas numato bendrus Sąjungos veiksmus, vadinamąsias sankcijas (16 str.).

e) Kad geriau būtų aprūpinta visuotinė taika, T. S. turi įvykdyti visuotinį nusiginklavimą. Eidami Pacto 8 str. Sąjungos nariai pripažįsta, kad taikos palaikymas reikalauja sumažinti valstybių apsiginklavimą ligi minimumo suderinto su nacionaliu saugumu ir tarptautinių pasižadėjimų bendra akcija vykdymu. (Apie to straipsnio likimą ir apie sunkybes nusiginklavimui įvykdyti bus išdėstyta žemiau).

3) Kartu su visuotinės taikos apsaugojimo uždaviniu Tautų Sąjungai buvo uždėta pareiga organizuoti Nuolatinį Tarptautinį Teismą (14 str.), kuris ir buvo sukurtas 1920 metais Haagoje.

4) Tautų Sąjungos narių teritorialinės sudėties savitarpio garantavimas tegali būti pateisinamas, jeigu tuo nebus patvirtintas amžinai *„statu quo"*. Kiekviena politinė organizacija turi numatyti santykių pakitimą, naujų jėgų atsiradimą, ir turi rasti priemonių kurti naujų normų ir naujų juridinių dėsnių naujoms gyvenimo sąlygoms. Tasai esamųjų sutarčių peržiūrėjimas nėr uždėtas Tautų Sąjungai, jis paliktas Diplomatinei Organizacijai, ir Sąjungai belieka iniciatyva iškelti tą dalyką.

Pakto 19 straipsnis sako: „Susirinkimas gali kartkartėmis kviesti Sąjungos narius naujai peržiūrėti sutarčių, kurios pasidarė nebepritaikomos, o taip pat tarptautinių būklių *(situations)*, kurios, jei nebus pakeistos, gali būti pavojingos visuotinei taikai".

5) Tautų Sąjungai uždėtas įvairių tarptautinio valdymo uždavinių vykdymas, iš kurių svarbiausieji yra: mandatinių kraštų suskirstymas ir jų priežiūra, nacionalinių mažumų teisių apsaugojimas kai-kuriose valstybėse, tarptautinio susisiekimo ir tranzito laisvės aprūpinimas, sanitarinė kova su

epidemijos ligomis, kova prieš narkotikų prekybą, prieš vergų prekybą, moterų prekybą ir kita.

6) Pagaliau, Tautų Sąjungos uždavinys yra bendrai rūpintis tolesne tarptautinių santykių, tarptautinės teisės ir tarptautinės organizacijos raida.

Atlikdama tą uždavinį T. S. išplėtė savo veikimą tokiose srityse, kaip, pav., humani pagalba tarptautinių negandų metu, ekonominė-finansinė pagalba kovoje su pasaulinėmis krizėmis, tarptautinių darbo įstatymų leidimas per atskirą autonominę „Tarptautinę Darbo Organizaciją", tarptautinės teisės kodifikacija ir t. t.

§ 4. Tautų Sąjungos sudėtis.

M. O. Hudson. Membership in the L. of N. 1924 (23 p.) (AJIL. v. 18, 1924, N. 3). W. Strub. Die Mitgliedschaft im Völkerbund. Basel. 1927 (108 p.). Friedlander. The admission of States to the L. of N. (Br.YB. 1928, p. 84—100). Tsonitch. L'admission dans la S. d. N. P. 1928 (192 p.) (Thèse).

a) Kas dalyvauja Tautų Sąjungoje.

Tautų Sąjungos sudėtis yra 1-uoju Pakto straipsniu nustatoma. Toje sudėtyje skiriami: 1) nariai-steigėjai *(membres originaires* ir *Etats invités)*, 2) nariai, priimamieji į Tautų Sąjungą, ją įsteigus.

Nariai-steigėjai buvo išvardyti Pakto priedėlyje. Tai yra — a) 32 pirmykščiai nariai, buvę sąjungininkai, kariavę prieš Centralines valstybes ir pasirašę Versalės sutartį ir b) 13 valstybių, buvusios neitralios kare, pakviestos prisidėti prie Pakto, pareiškus tam savo sutikimą per 2 mėnesių laiką Versalės sutarčiai įsiteisėjus.

Iš 32 pirmykščių narių trys, būtent, Jungtinės Valstybės, Ekuador ir Hedžas, kad ir pasirašė Paktą, bet neratifikavo jo, todėl nėra T. S. nariai. 29 pirmykščiai nariai yra šie: 10 Europoje — Didžioji Britanija (Britų Imperija) Prancūzija, Italija, Belgija, Graikija, Rumunija, Pietų Slavija, Čechoslovakija, Lenkija ir Portugalija; 11 Amerikoje — Kanada, Haiti, Kuba, Gvatemala, Honduras, Panama, Nikaragua, Brazilija, Bolivija, Peru ir Urugvajus; 2 Australijoje — Australija ir Naujoji Zelandija, 4 Azijoje — Japonija, Kinija, Siamas ir Indija; 2 Afrikoje — Pietų Afrikos Sąjunga ir Liberija.

13 valstybių, prisidėjusios prie Tautų Sąjungos, jau įsteigus ją, yra šios: 6 Europoje — Švedija, Norvegija, Danija, Olandija, Šveicarija ir Ispanija; 6 Amerikoje — Salvador, Venecuela, Kolumbija, Paragvajus, Argentina ir Čili; 1 Azijoje — Persija.

Tuo būdu 42 valstybės yra Tautų Sąjungos nariai-steigėjai.

Įsteigus Tautų Sąjungą, iki šiol buvo priimtos į jos narių skaičių 14 valstybių: 1920 metais — Austrija, Bulgarija, Albanija, Liuksemburgas, Suomija ir Kostarika, 1921 m. — Lietuva, Latvija ir Estija, 1922 m. — Vengrija, 1923 m. — Irlandija ir Abesinija, 1924 m. — Dominikonų respublika, 1926 m. — Vokietija.

Tuo būdu T. S. narių skaičius turėtų būti šiandien — 56, bet iš tų valstybių Kostarika pasisakė 1924 metais išstojanti iš T. S. sudėties, ir nuo 1926 m. sausio 1 d., eidama Pakto taisyklę, nebėra Sąjungos narys. 1926 m. tą patį pareiškė Ispanija ir Brazilija (pareiškimas įsiteisėjo 1929. I. 1), tačiau 1929 metais Ispanija pasisakė norinti, tam tikromis sąlygomis, vėl įstoti į Sąjungą.

Šiandien Tautų Sąjungos narių skaičius — 54. Joje ligšiol nedalyvauja 16 valstybių (kai-kurių iš jų tarptautinė būklė, tiesa, labai abejojama): Europoje — S. S. Respublikų Sąjunga, Amerikoje — Jungtinės Valstybės, Meksika, Brazilija, Ekuador ir Kostarika, Azijoje — Turkija, Hedžas-Nedždas, Yemen, Omanas, Afganistanas, Nepalas, Tibetas, Mongolija ir Tuva, Afrikoje — Egiptas.

b) Sąlygos priimti į Tautų Sąjungą.

Naujiems nariams į Tautų Sąjungą priimti pirmasis Pakto straipsnis stato eilę sąlygų: „Kiekvienas laisvos savivaldos valstybė, dominionas ar kolonija (qui se gouverne librement, — fully self governing) gali tapti Sąjungos nariu, sutinkant ⅔ Susirinkimo, jeigu ji teikia pakankamų garantijų tikro savo pasiryžimo tesėti tarptautinius savo pasižadėjimus ir kad ji priima Sąjungos nustatytus dėsnius, liečiančius jos karo, jūros ir oro ginklavimosi pajėgas".

Šituo straipsniu nustatomos trys preliminarinės sąlygos, kurias turi atitikti naujai priimamas Tautų Sąjungos narys.

1) Reikalinga, kad tai būtų politinė grupė, kuri „naudojasi visiškąja savivalda". Einant straipsnio tekstu nereikalinga, kad tai būtų būtinai valstybė; tai gali būti dominionas ir kolonija. „Laisvąja" savivalda suprantama ne vidujinė demokratinės tvarkos laisvė (kitaip T. Sąjungos narių skaičiuje negalėtų būti absoliutinės Siamo ir Abesinijos monarchijos), o išorinė nepriklausomybė. Bet to straipsnio tekste yra vidujinio prieštaravimo. Jeigu Britų Imperijos dominionai ir gali būti laikomi *„fully selfgoverning"* ir todėl gali būti priskirti prie valstybių, tai kolonijos jokiu būdu nėra „laisvai valdomos", nes pačioje kolonijos sąvokoje glūdi išorinis juridinis jos priklausomumas nuo metropolijos. Žodis „kolonija" įrašytas tekste, matyti, kad galima būtų priimti į Tautų Sąjungą anglų Indijos kolonija, kuri neturi dar „dominiono" statuto. Bet nebūdama dominionas, Indija negali būti pavadinta nė *fully selfgoverning* kolonija. Tokių kolonijų nėra. Jeigu Indija gali būti T. Sąjungos narys, tai nariai gali būti ir tokios protektorato kolonijos, kaip Maroko, Tunisas, o taip pat ir tokios tarptautinės sritys, kaip Dancigas.

Tačiau, praktikoje, faktinai į T. Sąjungą ligšiol tebuvo naujai priimamos tik nepriklausomos valstybės, ir net išorinis juridinis nepriklausomumas neduodavo dar teisės stoti Sąjungos nariu, jeigu „valstybės" būdavo nežymus didumas (kaip antai, Lichtenšteino, Monako, S. Marino).

2) Antra sąlyga naujam nariui į T. Sąjungą primti — priimamos valstybės sutikimas apriboti savo ginklavimąsi ligi ribų, kurios bus jai T. Sąjungos pasiūlytos. Tai yra specialus reikalavimas tiktai naujiesiems Sąjungos nariams. Nariams-steigėjams jokio tokio ginklavimosi plano nustatyta nebuvo. Jų ginklavimosi neliečia jokie apribojimai. Teoriškai, išdirbant Paktą, tie karo apribojimai naujiesiems nariams turėtų padėti pradžią visų Sąjungos narių visuotiniam nusiginklavimui, kas yra numatyta 8-uoju Pakto straipsniu. Tačiau praktikoje toksai nusiginklavimas ligšiol nėr įvykdytas. Naujai stojančioms į Sąjungą valstybėms, tiesa, būdavo nustatomas ginklavimosi maksimumas, bet ir tai tebūdavo tiktai pageidavimas (nes tarp-

tautinė kontrolė ginklavimosi planui dar nėra sudaryta), praktinės reikšmės neturėjo, ir turėti negali, kol visuotinis nusiginklavimas neįvykdytas.

3) Trečia sąlyga T. Sąjungos nariams priimti — priimamos valstybės suteikimas „pakankamų garantijų tikro savo pasiryžimo" tesėti tarptautinius pasižadėjimus. Šita netikėta ir keista sąlyga buvo įdėta, matyti, turint galvoj specialiai tiktai Sovietų Rusiją, pareiškusią savo atsisakymą nuo visų pirmesnių Rusijos tarptautinių pasižadėjimų, ir Vokietiją, dėl kurios buvo abejojama, ar ji ir toliau laikys sau privalomais Versalės sutarties nutarimus.

Naujiems nariams priimti į Tautų Sąjungą procedūra buvo pirmųjų bendrų Sąjungos Susirinkimų praktikos išdirbta.

Reikia, kad bent 4 mėnesiai prieš bendrą susirinkimą (Tautų Sąjungos reglamento 4 str.) Sekretoriatui būtų įteiktas pasiūlymas priimti (iš paties kandidato arba iš kurios-nors trečiosios valstybės).

Tautų Sąjungos nariai, prieš spręsdami, apsvarsto šiuos punktus dėl naujo kandidato: 1) ar prašymas buvo paduotas reikiama forma; 2) ar buvo jau prašančioji vyriausybė pripažinta *de jure* arba *de facto* ir kurių valstybių; 3) ar turi tauta, dėl kurios svarstoma, pastovią vyriausybę ir apibrėžtas sienas; kuris yra šios šalies plotas ir kiek gyventojų; 4) ar naudojasi ji visiškąja savivalda; 5) kuris yra jos nusistatymas, tiek veiksmuose, tiek ir savo pareiškimuose, a) tesint savo tarptautinius pasižadėjimus ir b) pildant Sąjungos paliepimus ar nutarimus dėl ginklavimosi.

Priėmimas į Tautų Sąjungą patvirtinamas ⅔ Bendrojo Susirinkimo nutarimu (t. y. ⅔ balsuojančių narių, o ne bendrai ⅔ Tautų Sąjungos narių). Tautų Sąjungos Tarybai, einant įstatais, šiuo atžvilgiu jokios tam tikros teisės nesuteikiamos. Įsidėmėtina, kad šituo atveju peržengtas yra vienabalsiškumo principas. Valstybė, priimta į Tautų Sąjungos narius, yra, žinoma, pripažįstama ir Tarptautinės Sąjungos nariu. Todėl net valstybės, nesutinkančios priimti naują narį, bet sudariusios ne daugiau kaip ⅓ balsuojančiųjų, turi skaitytis su nauja valstybe, kaip su visateisiu tarptautinės teisės subjektu.

Reikia pripažinti, kad tos sąlygos Tautų Sąjungos nariams priimti yra labai nevykusios.

Visų pirmiausia prieštaravimo sukelia tas dalykas, kad ne kiekvienas Pasaulinės Sąjungos narys *eo ipso* turi formalią teisę būti T. Sąjungos nariu, o kad turi dar įvykti priėmimas į ją ir dar kvalifikuotos daugumos sprendimu. T. Sąjunga pagal savo idėją turi būti universalinė tarptautinė organizacija, apimanti visą Pasaulinę Sąjungą, ir dalyvauti joje turi net b ū t i n a i visos valstybės. Naujų narių priėmimas teturi būti tiktai formalinis. Prieš pripažįstant nauju Tautų Sąjungos nariu kurią-nors politinę grupę, pretenduojančią dalyvauti Sąjungoje, reikia, žinoma, formaliai patikrinti, ar yra toji grupė pripažinta valstybe arba ji turi dar būti tokia pripažinta. Tuo tarpu, Sąjunga, pagal savo įstatus, yra „uždaryta" organizacija. Dar pirmame bendrame Sąjungos susirinkime 1920 metais Argentina buvo pasiūliusi pataisymą įstatuose — įstoti į T. Sąjungą gali laisvai kiekviena valstybė. Kada tas Argentinos pasiūlymas nebuvo priimtas, ji atsisakė toliau dalyvauti Sąjungos darbuose ir, nors ji nebuvo pasisakiusi išstojanti iš Sąjungos, faktinai ligšiol ji tebėra už Sąjungos ribų.

Būdama užsidariusi organizacija ir numanydama tuo pat laiku kai-kuriuose savo Pakto straipsniuose bendrus Sąjungos veiksmus prieš valstybes ne Sąjungos narius, Tautų Sąjunga yra, matyti, organizacija, nukreipta prieš tam tikras valstybes, tarp kit ko prieš Sovietų Rusiją. Tačiau, praktikoje, ligšiol tasai Sąjungos pobūdis nėra pasireiškęs; gal iš dalies ir todėl, kad Jungtinės Valstybės taip pat ligšiol nėra į Sąjungą įstojusios.

Reikia pasakyti, kad pati Sąjunga labai gerai pajuto, kiek jos reikšmei ir įtakai kenkia tas dalykas, jog ji nėra universalinė organizacija. 1926 metais buvo didžiai stengtasi, kad įkalbėtų Vokietijai įstoti į Sąjungą, nors 1920 metais ji, kad ir pareiškusi savo norą, nebuvo į Sąjungą priimta. Nekartą į įvairias Tautų Sąjungos šaukiamas komisijas ir konferencijas buvo kviečiami delegatai ir nuo valstybių ne Sąjungos narių, ne tiktai nuo Jungtinių Valstybių ,bet ir nuo Sovietų Rusijos.

c) Išstojimas iš Tautų Sąjungos.

T. Sąjungos Paktas numato įvairius atsitikimus nariams išstoti iš Sąjungos.

1) Kiekvienas Sąjungos narys gali, įspėjęs apie tai prieš dvejus metus, išeiti iš Sąjungos sudėties, jeigu jis ištesės visus tarptautinius pasižadėjimus, įskiriant ir pasižadėjimus, išeinančius iš paties Pakto (1 str. § 3).

Ne visai aišku, kaip suprastinas yra visų valstybės tarptautinių pasižadėjimų tesėjimas. Šiaip ar taip, iškilus ginčui tarp norinčios išstoti iš Sąjungos valstybės ir Tautų Sąjungos dėl to, kiek tarptautiniai tos valstybės pasižadėjimai yra ištesti, dalykas turi būti tarptautinio teismo sprendžiamas.

Iki šiol yra buvę 3 tokie atsitikimai, kada, eidamos minėtuoju Pakto 1 straipsnio 3 punktu, iš Sąjungos išstojo: Kostarika, Ispanija ir Brazilija.

2) Kiekvienas Tautų Sąjungos narys gali nesutikti su galimais ateityje paties Pakto pakeitimais (kuriems reikalingas einant 26 str. § 1 ne visų narių, o tiktai Tarybos vienabalsiškumas ir Susirinkimo dauguma), ir tokiu atveju jis tuojau nustoja buvęs Sąjungos narys (26 str. § 2).

3) Pagaliau, galimas yra valstybės pašalinimas iš Sąjungos sudėties, visų Sąjungos Tarybos narių vieno balso sprendimu, kaip sankcija už Sąjungos pasižadėjimų peržengimą, arba už jos prisiimtųjų pasižadėjimų netesėjimą (str. 16, § 4).

Išstojimo teisė arba valstybės pašalinimas iš T. Sąjungos prieštarauja Sąjungos, kaip universalinės tarptautinės organizacijos, sąvokai. Pagal savo idėją Tautų Sąjunga turi apimti visą Pasaulinę Sąjungą. Išstojimas iš jos arba buvimas už jos ribų turėtų būti lygus būklei už Pasaulinės Sąjungos ribų. Pirmykščiame Sąjungos projekte, priimtame 1919. II. 14, nei narių išstojimas iš Sąjungos, nei jų pašalinimas nebuvo numatomas. Tie punktai buvo Vilsono įrašyti, grįžus iš kelionės į Jungtines Valstybes, šiaurės amerikiečių reikalavimu.

Tie nutarimai pabrėžia partikuliarinį ir neprivalomą Tautų Sąjungos pobūdį.

§ 5. Tautų Sąjungos organizacija.

T. Sąjunga turi savus nuolatinius organus. Jos veikimas vykdomas dviem sąjunginiais organais — Susirinkimu ir Taryba. Jiems pridėtas nuolatinis Sekretoriatas. Be to, prie Sąjungos veikia eilė padedamųjų organizacijų — technikos organizacijos, pasitariamosios komisijos ir įvairūs klausomojo tarptautinio valdymo organai. Dvi tarptautinės organizacijos — Tarptautinė Darbo Organizacija ir Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Teismas — turi organizacinių santykių su Tautų Sąjunga, bet funkcionuoja visiškai autonomiškai.

Sąjungos būstinė (*siège*) skiriama Ženevoje. Tenai yra visi aukščiau paminėti Sąjungos organai, išskyrus Nuolatinį Tarptautinio Teisingumo Teismą Haagoje. Tačiau Taryba gali bet-kuriuo laiku paskirti kitą Sąjungos būstinę (str. 7, § 2).

Turėdama savo nuolatinius organus, Tautų Sąjunga turi ir savo biudžetą[1].

Sąjungos biudžetas sudaromas privalomomis įmokomis iš atskirų Sąjungos narių, pagal tam tikrą lentelę. Į tos lentelės pagrindą, pagal kraštų didumą ir turtą, padėtas tam tikras mokestinių vienetų (unité) skaičius. 1931 metais toksai vienetas buvo — 32.086 aukso frankų metams. Kai-kurios valstybės įmoka tiktai vieną vienetą (Albanija ir 9 kitos valstybės, daugiausia Centralinės Amerikos), Prancūzija ir Vokietija po 79, Didžioji Britanija (neskaitant dominionų) net 105 vienetus (daugiau kaip 3 milijonų frankų), Estija — 2, Latvija — 3, Lietuva — 4 mokestinius vienetus (122.000 frankų).

1931 metais bendras Sąjungos biudžetas — arti 32 mil. aukso frankų (1930 metais — šešiais milijonais mažiau). Išlaidos Sekretoriatui ir specialioms organizacijoms išlaikyti daugiau kaip 17.000.000 frankų, Tarptautinei Darbo Organizacijai — 8.600.000, N. T. T. Teismui — 2.700.000, išlaidos nejudamiems turtams Ženevoje arti 2 milijonų, pensijoms — 1 mil.

Tautų Sąjungos narių atstovai ir jos agentai naudojasi eidami savo funkcijas diplomatinėmis privilegijomis ir imunitetu.

---

[1] Völlmar. Les finances de la S. d. N. Haag. 1924 (116 p.).

Trobesiai ir žemės sklypai, Sąjungos užimamieji savo įstaigoms ir susirinkimams, yra neliečiami.

Visos Sąjungos arba jos administracinių įstaigų funkcijos, įskaitant ir Sekretoriato funkcijas, gali būti tiek vyrų, tiek ir moterų atliekamos.

Oficiali Tautų Sąjungos kalba nebuvo Pakto nustatyta, ir tas dalykas buvo sureguliuotas pirmoje Susirinkimo sesijoje, Susirinkimo Vidujinio Reglamento 16 straipsniu. Susirinkimas gali visada paprastąja balsų dauguma pakeisti šitą tvarką, kaip paprastą procedūros dalyką.

Susirinkimo reglamentu, oficialiomis Sąjungos kalbomis paskelbtos lygiomis teisėmis prancūzų ir anglų. Kiekviena prakalba, pasakyta prancūziškai, oficialaus Sekretoriato vertėjo reziumuojama angliškai, ir atvirkščiai. Kiekvienas atstovas gali kalbėti ir bet-kuria kita kalba, bet tada jis pats turi pasirūpinti, kad jo prakalba būtų išversta prancūziškai ir angliškai. Visi dokumentai, rezoliucijos ir pranešimai, Susirinkimo prezidento arba Sekretoriato skelbiami, turi būti redaguojami kartu prancūziškai ir angliškai. Kiekvienas atstovas gali išdalinėti dokumentus, parašytus kitomis kalbomis, bet Sekretoriatas neturi rūpintis, kad jie būtų išversti arba išspausdinti. Kiekvienas Sąjungos narys arba kiekviena narių grupė gali prašyti, kad visi Sąjungos dokumentai ir publikacijos būtų verčiami, spausdinami ir išdalinėjami kitomis kalbomis, bet tada jie patys turi tuo rūpintis.

I. Susirinkimas.

Apie kiekvieną atskirą Tautų Sąjungos Susirinkimo sesiją yra žymi literatūra. Žiūr. Ouvrages sur l'activité de la S. d. N. catalogués à la Bibliothèque du Secrétariat. Genève. 1928, p. 42—46.

a) Organizacija.

Susirinkimas *(Assemblée)* sudaromas iš visų Sąjungos narių atstovų. Kiekvienas Sąjungos narys gali turėti Susirinkime ne daugiau kaip 3 atstovus, ir priklauso jam tenai tiktai vienas balsas.

Atstovams skirti į Susirinkimą tvarka nenumatoma Paktu, ir kiekvienos valstybės nuožiūrai paliekama nustatyti, ar tie

atstovai turi būti skiriami valstybės galvos, užsienių reikalų ministerio arba parlamento.

Atstovai Susirinkime yra savo vyriausybės instrukcijomis įpareigoti, t. y. turi paliepiamąjį mandatą. Jie naudojasi diplomatinio imuniteto teisėmis.

b) Kompetencija.

Susirinkimo žinioje turi būti visi dalykai, kurie yra Sąjungos veikimo sferoje arba paliečia visuotinę taiką (Pakto 3 str.). Bet toki pat kompetencija suteikta ir Sąjungos Tarybai. Kyla gana sudėtinis klausimas, kaip suderinti Susirinkimo ir Tarybos kompetenciją (apie tai žemiau p. 316).

Be šitos bendros kompetencijos, kai-kurie dalykai sudaro specialią Susirinkimo kompetenciją, kuri priklauso arba vien tik jam arba jam kartu su Taryba.

1) Čia įskiriami visokios rūšies organizaciniai rinkimai, būtent, vieno Susirinkimo kompetencijos: a) naujų narių priėmimas į Sąjungą, b) naujų, nenuolatinių Tarybos narių rinkimai (paprastąja balsų dauguma; ⅔ balsų dauguma Susirinkimas nustato taisykles tiems naujiesiems Tarybos nariams rinkti, nustato taip pat jų mandato terminą ir jų renkamumo sąlygas). Kartu su Taryba Susirinkimas: a) gali padidinti nuolatinių Tarybos narių skaičių (reikalingas Tarybos vieno balso pasiūlymas ir patvirtinimas Susirinkimo balsų dauguma), b) renka teisėjus į Nuolatinį Tarptautinio Teisingumo Teismą (Susirinkimo ir Tarybos balsų dauguma), c) patvirtina Tarybos pasiūlytąjį Generalinį Sąjungos Sekretorių.

2) Visi biudžeto reikalai, liečią Sąjungos veikimą, sudaro specialią Susirinkimo kompetenciją.

Susirinkimas priima Sąjungos biudžetą. Jis suskirsto išlaidas tarp Sąjungos narių. Jis apskritai leidžia įstatymus finansų srityje, kiek tai liečia Sąjungos veikimą.

3) Išimtinėje Susirinkimo kompetencijoje yra teisė pasiūlyti Sąjungos nariams peržiūrėti sutartis, kurios pasidarė nebepritaikomos arba juridines būkles, gresiančias visuotinei tvarkai (19 str.).

4) Susirinkimas (paprastąja dauguma) votuoja Pakto pakeitimus, bet toje daugumoje turi būti visi Tarybos nariai. Pasiūlytas pakeitimas yra reikalingas paskesnės T. Sąjungos narių ratifikacijos.

5) Susirinkimas gali rekomenduoti Tarybai sudaryti pasitariamąsias komisijas ir nustatyti jų principus, jų sudėtį ir veikimo programą.

c) Vidujinis Susirinkimo reglamentas.

Susirinkimo sesijos gali būti paprastosios ir ypatingosios. Paprastosios sesijos susirenka būtinai kartą metuose, pirmąjį rugsėjo mėnesio pirmadienį. Tarybos balsų dauguma arba Susirinkimo nutarimu pirmesnėje sesijoje gali būti skiriamos ir kitos ordinarinės sesijos. Bet tokių ligšiol nėra buvę. Vieno arba kelių Sąjungos narių reikalavimu, kuris Generalinio Sekretoriaus bus praneštas kitiems Sąjungos nariams ir priimtas per vieną mėnesį Sąjungos narių daugumos, Susirinkimas gali būti sušauktas ir ypatingosios sesijos. Iki šiol tebuvo viena tokia ypatingoji sesija sušaukta 1926 metų kovo mėnesyje, kai buvo sprendžiamas Vokietijos priėmimas į Sąjungą.

Susirinkimas yra Tarybos pirmininko šaukiamas per Generalinį Sekretorių. Pakvietimai siunčiami nariams prieš 4 mėnesius (terminas gali būti sutrumpintas Tarybos daugumos nutarimu).

Dienotvarkę nustato Generalinis Sekretorius, Tarybos prezidento pritariamas, ir praneša ją Sąjungos nariams. Toji dienotvarkė kiekvienoje metinėje sesijoje turi: 1) Tarybos veikimo apyskaitą nuo paskutinės Susirinkimo sesijos, pranešimą apie Sekretoriato darbus ir apie priemones, kurių imtasi Susirinkimo sprendimams įvykdyti; 2) visus klausimus, iškeltus svarstyti pirmesnio Susirinkimo sprendimu; 3) visus, Tarybos arba atskirų Sąjungos narių pasiūlytus klausimus, 4) biudžeto projektą. Laikydamasis tam tikrų formalumų Susirinkimas gali įrašyti į dienotvarkę ir naujų klausimų.

Susirinkimas pradedamas, laikinai Tarybos pirmininko pirmininkaujamas. Jis renka balsų dauguma pirmininką ir 6 vice-pirmininkus, kurie kartu su 6 komisijų pirmininkais sudaro Biurą, vadovaujantį Susirinkimo darbui.

Darbas pradedamas bendru apyskaitos svarstymu. Paskui Susirinkimas suskirsto visus klausimus tarp 6 komisijų. Kiekviena valstybė gali skirti į kiekvieną komisiją delegatą ir technikinių patarėjų. Tai yra šios komisijos: pirmoji — konstituciniams ir juridiniams dalykams, antroji — technikinių organizacijų darbams, trečioji — nusiginklavimo dalykams, ketvirtoji — biudžeto ir vidujinei administracijai, penktoji — socialiniems dalykams, šeštoji — politiniams dalykams.

Komisijos nagrinėja visas apyskaitas, kurias Susirinkimui pristato įvairūs Sąjungos organai, ir pristato Susirinkimui savo galutinius sprendimus. Kiekviena komisija skiria pranešėją Susirinkimui. Susirinkime gali būti iškelti ir bendrieji debatai.

Susirinkimo posėdžiai yra viešieji. Bet Susirinkimo nutarimu posėdžiai gali būti ir uždarytieji.

II. Taryba.

Meyers. Represantation in L. of N. Council (AJIL. 1926, v. 20, Nr. 4). Alvarez. La réforme du Pacte de la S. d. N. Sur des bases continentales et régionales. P. 1926 (148 p.). * G. Scelle. Une crise de la S. d. N. La réforme du Conseil et l'entrée de l'Allemagne à Genève. P. 1927 (254 p.). R. Lange. La composition du Conseil de la S. d. N. P. 1928 (Thèse). G. Popovitch. La composition du Conseil de la S. d. N. Contribution à l'étude juridique de l'art. 4 du Pacte de la S. d. N. et de la réforme réalisée par l'Assemblée en 1926. Lausanne. 1929 (181 p.).

a) Organizacija.

Šiandien Taryba susideda iš didžiųjų valstybių 5 nuolatinių atstovų (Didžiosios Britanijos, Prancūzijos, Italijos, Japonijos ir Vokietijos) ir visų kitų Sąjungos narių 9 laikinų atstovų (renkamų trejiems metams).

1930 metų rugsėjo mėnesyje laikini atstovai Taryboje buvo nuo šių valstybių: a) Ispanijos, Persijos ir Venecuelos (jie buvo išrinkti 1928 metais, jų atstovavimo laikas Taryboje baigiasi 1931 m. rugsėjo mėnesyje; iš jų Ispanija paskelbta rinktina antrąkart); b) Lenkijos, Pietų Slavijos ir Peru (jie buvo išrinkti 1929 metais, jų atstovavimo laikas baigiasi 1932 m. rugsėjo mėnesyje; iš jų Lenkija paskelbta rinktina antrąkart) c) Norvegija, Irlandija ir Gvatemala (išrinkti 1930 metais, atstovavimo laikas baigiasi 1933 metais).

Laikini atstovai į Tarybą skiriami kasmet, iš viso trys, Susirinkimo paprastos daugumos sprendimu.

Susirinkimas nustato, dviejų trečdalių dauguma, taisykles nenuolatiniams Tarybos nariams rinkti ir nustato taip pat taisykles dėl jų mandatų termino ir dėl sąlygų antrąkart tiems nariams rinkti (str. 4, § 3).

Susirinkimo daugumos pritariama, Taryba gali paskirti kitus Sąjungos narius, kurie nuo to laiko nuolat atstovaus Taryboje. Ji gali, taip pat Susirinkimo daugumos pritariama, padidinti skaičių tų Sąjungos narių, kurie Susirinkimo turi būti renkami atstovauti Taryboje (str. 4, § 2).

Šitokia Tarybos sudėtis nebuvo 1919 metų Pakto numatyta, bet nustatyta pamažėli, Susirinkimo sprendimais ir priėmus pataisymą prie Pakto 4 straipsnio.

Pirmykštis Vilsono projektas, taip pat kaip ir kiti Tautų Sąjungos projektai, neminėjo apie Tautų Sąjungos Tarybą. Pirmą kartą tiktai generolas Smuts'as ir anglų vyriausybinis projektas numato Tarybą, kaip vykdomąjį komitetą. Smuts'as nori sudaryti ją iš didžiųjų valstybių, turinčių balsų daugumą, ir kai-kurių kitų valstybių; anglų vyriausybinis projektas nori, kad Taryboje dalyvautų tiktai didžiosios valstybės. Pasiūlymas sudaryti Tarybą tokią, kokia ji buvo paskui sudaryta, buvo Italijos iškeltas. 1919 metų Paktu joje turėjo dalyvauti penki didžiųjų valstybių atstovai (taip pat ir Jungtinių Valstybių, bet be Vokietijos) ir keturi nenuolatiniai kitų valstybių atstovai.

4-asis Pakti straipsnis turi laikino, negalutinio pobūdžio. Taryba, t i k t a i Susirinkimo narių d a u g u m o s pritariama, tegali padidinti nuolatinių ir nenuolatinių narių skaičių. Susirinkimas gali laisvai, p a p r a s t ą j a d a u g u m a, nustatyti tą ar kitą terminą nenuolatiniams nariams Taryboje atstovauti. Pačiame Pakte nieko nebuvo pasakyta nei apie mandato terminą, nei apie galimą naują rinkimą.

Toliau Tarybos sudėties istorija šiaip plėtėsi:

1920 metų Susirinkimas nutarė, kad 4 laikinų, numatytų Pakte, Tarybos narių mandatas galioja vienerius metus. 1921 metais Susirinkimas priėmė papildymą prie 4 straipsnio apie tai, kad reikalinga yra ⅔ narių dauguma nustatant taisykles laikiniems Tarybos nariams rinkti (šis papildymas įsiteisėjo tiktai

1926 metais). 1922 metais, Tarybos sprendimu, Susirinkimo pritartu, laikinų narių skaičius padidintas nuo 4 iki 6. Tada buvo priimtas ir pageidavimas, „kad Susirinkimas, rinkdamas laikinus Tarybos narius, atsižvelgtų į pagrindinį geografinį suskirstymą, rasines grupes, įvairias tikybines tradicijas, įvairius civilizacijos tipus ir į svarbiausius turto šaltinius".

1926 metais Susirinkimo buvo priimta šiandien beveikianti sistema, kuria renkami yra 9 laikini Tarybos nariai. Kiekvienus metus, per paprastąją sesiją, Susirinkimas renka tris laikinus Tarybos narius. Tie trys nariai išrenkami terminui, kuris prasideda tuojau juos išrinkus ir baigiasi tą dieną, kurią Susirinkimas pradės rinkimus po trejų metų.

Kiekvienas, išėjęs iš Tarybos narys, negali būti v ė l i š r i n k t a s į Tarybą per trejus metus pasibaigus jo mandato terminui. Bet atskiru Susirinkimo nutarimu jis gali būti paskelbtas tinkąs būti renkamam naujam trejų metų terminui. Tokiam paskelbimui *rééligibilité* reikalingas yra rašytinis valstybės pareiškimas apie tai, kad ji nori paskelbiama *rééligible*. Tasai Susirinkimo nutarimas yra slaptas, dviejų trečdalių balsų. Tačiau tuo pat laiku Taryboje negali būti daugiau kaip 3 nariai, išrinkti šitokiu būdu. Jeigu į Tarybą bus vėl išrinkta daugiau kaip 3 nariai, joje lieka nariai, gavę didesnį balsų skaičių.

Susirinkimas gali, eidamas 4-uoju Pakto straipsniu, betkada pradėti visų laikinų Tarybos narių naujus rinkimus.

Kiekvienas Sąjungos narys, neišrinktas į Tarybą, kviečiamas į jos posėdį, kai jame apsvarstomi specialiai rūpimi tam nariui dalykai.

Kiekvienas Sąjungos narys, išrinktas į Tarybą, turi tiktai vieną balsą ir vieno atstovo teatstovaujamas.

Tarybos sudėties klausimas yra labai ginčijamas. Dominuojamasis Tarybos vaidmuo Tautų Sąjungoje verčia kiekvieną valstybę stengtis patekti į Tarybos sudėtį: iš čia stengimasis padidinti laikinų narių skaičių, apriboti jų mandatų terminą ir priešinimasis kartotinai renkamiems, išeinantiems iš Tarybos nariams. Tačiau laikinų narių skaičiaus didinimas yra susietas su eile neigiamųjų veiksmų, sutrukdančių teisingas Tautų Sąjungos funkcijas: 1) Kiekvienas nuolatinių ir laikinų Tarybos narių padauginimas padidins esamąją jau Tarybos reikšmės persvarą, palyginti su Susirinkimu, ir sukels visišką jo reikš-

mės nustojimą, jeigu visos žymesnės valstybės turės aprūpintą vietą Taryboje. 2) Gausingos Tarybos darbas daug daugiau bus sutrukdomas dėl vienabalsiškumo principo, negu Tarybos negausingos. Padidinta Taryba bus sunki kebli dirbti, ir juo didesnis valstybių skaičius joje dalyvaus, juo didesnis bus reikalas išskirti iš jos naują vykdomąjį komitetą.

b) Kompetencija.

4-asis Pakto straipsnis nustato Tarybai tokią pat plačią kompetenciją, kaip ir Susirinkimui: „Tarybos žinioje turi būti visi dalykai, kurie yra Sąjungos veikimo sferoje arba paliečia visuotinę taiką".

Tačiau iš Sąjungos veikimo rato eilė dalykų yra išskirta į specialią Tarybos kompetenciją:

1) Kai-kurie organizaciniai Sąjungos dalykai: a) Taryba gali bet-kuriuo laiku pakeisti Sąjungos būstinę; b) Taryba skiria, Susirinkimo pritariama, Generalinį Sąjungos Sekretorių, ir Tarybai apskritai priklauso bendra Sekretoriato darbo kontrolė; c) Taryba patvirtina paskyrimus, kuriuos Generalinis Sekretorius tvarko tarnybiniame Sekretoriato personale; d) Taryba gali votuoti (vienu balsu) kiekvieno nario pašalinimą iš Sąjungos, jeigu tasai narys bus peržengęs kurį-nors Pakto nutarimą.

2) Vyriausias Tarybos uždavinys — spręsti Sąjungos narių savitarpio politinius konfliktus: a) Taryba nustato priemones, reikalingas taikai palaikyti, ištikus karo užpuolimui arba gresiant karui (str. 10); b) Taryba vykdo taikinamąją procedūrą iškilus politiniams konfliktams tarp Sąjungos narių (str. 12 ir 15); c) Taryba sprendžia ginčus, iškilusius ir ne tarp Sąjungos narių (str. 17); d) jeigu kuris-nors Sąjungos narys stveriasi karo prieš savo pasižadėjimus, uždėtus jam Paktu, Taryba siūlo bendras sankcijos priemones prieš tokią valstybę; e) Taryba siūlo priemones prieš valstybę, kuri nevykdo tarptautinio teismo sprendimų; f) Taryba turi išdirbti visuotinio nusiginklavimo planą (str. 8).

3) Tarybai priklauso speciali kompetencija tarptautinio administracinio valdymo srityje: a) Taryba nustato sąlygas mandatiniams kraštams perduoti ir valdyti;

kiekviena valstybė-mandatarijus turi jai teikti kasmet savo mandato vykdymo apyskaitą; b) einant tam tikromis sutartimis, sudarytomis su atskirais kraštais, Tarybai pirklauso teisė sekti tikrinti tų valstybių prisiimtųjų tarptautinių pasižadėjimų tesėjimą, nacionalinių mažumų apsaugojimo atžvilgiu; c) Tarybai priklauso technikinių organizacijų ir administracinio biuro priežiūra, kiek tų įstaigų pripažįstamas Sąjungos autoritetas (str. 24, § 3); d) eilė administracinių uždavinių yra uždėta Tarybai taikos sutartimis (Saaro srities valdymas, vyriausias protektoratas Dancigui ir t. t.).

c) Susirinkimo ir Tarybos savitarpio santykiai.

M. Militch. Les atributions communes et les rapports du Conseil et de l'Assemblée. P. 1928 (320 p.).

Tautų Sąjungos Paktu Susirinkimo ir Tarybos savitarpio santykiai nenustatyti tiksliai, tiap pat ir jų kompetencijos tiksliai neišribotos. Šiaip ar taip, Taryba nėra nei vykdomasis komitetas, nei vyriausybė, kurią sudaro Susirinkimas.

Principialiai jų kompetencijos vienodos; tiek vienas, tiek ir antras organas „turi savo žinioje visus dalykus, kurie yra Sąjungos veikimo sferoje arba paliečia visuotinę taiką".

Kad išvengtų konfliktų Tarybos ir Susirinkimo veikimo srityje, laikomasi prioriteto principo: organas, kuris pirmiau ėmėsi tam tikro uždavinio, tuo gauna išimtinę kompetenciją to uždavinio srityje.

Susirinkimo 1 Sesijos (1920 m.) nutarimu nustatytas šis principas Susirinkimo ir Tarybos savitarpio santykiams: „1) Taryba ir Susirinkimas turi kiekvienas tam tikrų savo teisių ir pareigų. Nei vienas iš tų organų neturi teisės spręsti dalyko, rezervuoto sutartimis arba Paktu antram organui. Tiek vienas, tiek antras turi teisę svarstyti ir tirti dalykus, esančius Sąjungos kompetencijoj. 2) Eidami Pakto straipsniais, Tarybos ir Susirinkimo nariai sprendžia savo sprendimus, kaip savo valstybių atstovai, ir jų votumas neturi turėti kitos reikšmės. 3) Taryba pristato kasmet Susirinkimui atlikto darbo apyskaitą".

Bendrai, vienas organas neklauso antro, bet esama dvivaldiškumo. Apskritai galima pasakyti, kad Taryba daugiau

atspindi didžiųjų valstybių interesus, o Susirinkimas — visos žmonijos.

Dėl daug didesnio Tarybos paslankumo (iki 1930 m. spalių mėnesio buvo 11 Susirinkimo sesijų, Tarybos — 60) dėl didžiųjų valstybių vyravimo joje ir žymesnio jos darbingumo, Taryba kas metai vaidina vis žymesnį dominuojamą vaidmenį Tautų Sąjungos veikime.

d) Vidujinis reglamentas.

Taryba susirenka ordinarinių ir reguliarinių sesijų sausio ir gegužės mėnesiuose, o trečioji ordinarinė sesija prasideda rugsėjo mėnesio trys dienos prieš Susirinkimo sesijai prasidedant. Prireikus, gali būti šaukiamos ir ypatingosios Tarybos sesijos. 1930 metų rugsėjo mėnesyje buvo 60-oji Tarybos sesija. Pirmininkavimas Taryboje, kuri renkasi Ženevoje arba kuriojnors kitoj vietoj, priklauso iš eilės (*à tour de rôle*) valstybių vardų prancūziška abėcėle kiekvienam Tarybos nariui.

Tarybos posėdžiai, bendra taisykle, yra viešieji, jeigu Taryba nenutaria kitaip; jie būna uždaromi — paruošiamai svarstant dienotvarkės dalykus.

Tarybos pirmininkas skiria pranešėjus specialiais dalykais. Jie skiriami, kiek galima, iš narių, nesuinteresuotų svarstomuoju dalyku.

III. Sekretoriatas.

Grunebaum-Ballin. De l'utilité d'une juridiction spéciale pour règlement des litiges intéressant les services de la S. d. N. Brux. 1921 (82 p.). Krabbe. Le secrétariat général de la S. d. N. et son activité (Munck, L'origine et l'oeuvre de la S. d. N. 1924, II, p. 264—282). R. Secrétan. Les privilèges et immunités diplomatiques des agents de la S. d. N. P. 1925 (25 p.). Burns. International administration (Br. YB. 1926 p. 54—72). J. Secrétan. Les immunités diplomatiques des représentants des Etats membres et des agents de la S. d. N. Lausanne. 1928 (120 p.). P. H. Frei. De la situation juridique des représentants des membres de la S. d. N. et de ses agents. P. 1929 (118 p.).

Vyriausia darbo mašina Tautų Sąjungos veikime yra nuolatinis Sekretoriatas Ženevoje.

Sekretoriatas susideda iš Generalinio Sekretoriaus ir reikalingo tarnybos personalo.

a) Generalinis Sekretorius.

Generalinis Sekretorius yra ne tiktai vyriausias Sekretoriato direktorius, jis eina dar tam tikras funkcijas bendrame Sąjungos veikime. Sekretoriatas organizuotas vienavaldiškumo pagrindais. Generalinis Sekretorius vienas, savarankiškai sprendžia sprendimus, esančius Sekretoriato kompetencijoj. Jis vienas tėra atsakingas už Sekretoriato veikimą prieš Susirinkimą ir Sąjungos Tarybą. Jei jo nėra, jį atstoja jo padėjėjas *(secrétaire adjoint)*.

Svarbiausios Sekretoriaus funkcijos: 1) Jam priklauso bendras Sekretoriato reikalų vadovavimas. Jisai skiria ir atstato, Tarybos sutikimu, visus Sekretoriato valdininkus, įskiriant ir sekretorius. 2) Jis yra Susirinkimo ir Tarybos Generalinis Sekretorius *de jure*. Jis imasi visų reikalingų priemonių anketoms surašinėti ir tiksliai ištirti kiekvienam ginčui, kylančiam tarp Sąjungos narių, kurį jie sutinka atiduoti taikinamajam Tarybos tarpininkavimui (15 str.). 4) Ištikus karui arba gresiant karui, jisai, bet-kurio Sąjungos nario pareikalautas, specialiai sušaukia Tarybą (11 str.). 5) Jis gauna kredencialinius raštus iš nuolatinių diplomatinių delegacijų vadovų prie Tautų Sąjungos ir iš Tarybos narių atstovų. 6) Jis apskritai yra susižinojimo ir koordinacijos agentas tarp įvairių T. Sąjungos organų, o taip pat tarp jų ir valstybių (Sąjungos narių ir ne jos narių).

Pirmasis Generalinis Sekretorius buvo pažymėtas Sąjungos Pakto priedėlyje. Tai yra — šiandien tebeeinąs savo pareigas anglas Eric Drummond. Ilgainiui Generalinis Sekretorius bus skiriamas Sąjungos Tarybos (vieno balso) sprendimu, Susirinkimo daugumos pritartu.

Šiandien iškeltas yra Sekretoriato reformos dalykas. Italija ir Vokietija nurodo į tai, kad per dešimtį metų Sąjungos veikimas įgavo politinio pobūdžio, ir kad Sekretoriato reikšmė žymiai pakilo, nes jam tenka dažnai spręsti politinio pobūdžio sprendimai. Praktikuojamoji sistema, kuria Generalinis Sekretorius (anglas) ir jo padėjėjas (prancūzas) vieni tėra atsakingi už bendrą Sekretoriato veikimą, neatitinka jo tarptautinės politinės reikšmės. Italija ir Vokietija siūlo nustatyti kolektyvinio valdymo sistemą, kurią vykdys aukščiausių Sekretoriato valdininkų (įvairių tautybių) apribotas skaičius. Sub-sekretoriai, sekcijų galvos, galėtų sudaryti Generalinio Sekretoriaus

pirmininkaujami, lygybės pagrindais direkciją, kuri svarstytų savo *plenum'e* visus bendro pobūdžio dalykus ir svarbiausius kiekvienos sekcijos reikalus.

b) Sekretoriato santvarka.

Paties Sekretoriato administracinė santvarka gana sudėtinga. Sekretoriatas susideda iš: 1) Generalinio Sekretoriaus, jo padėjėjo, trijų generalinių sub-sekretorių ir penkių biurų prie jų; 2) 11 sekcijų; 3) eilės padedamųjų biurų bei skyrių ir iždinės.

Bendra Sekretoriato kompetencija: 1) Jis paruošia Tarybos, Susirinkimo ir visų Sąjungos šaukiamų konferencijų darbą. 2) Jis leidžia jų posėdžių protokolus ir vykdo jų sprendimus. 3) Jis yra sekretoriatas visoms nuolatinėms ir laikinoms komisijoms ir technikos organizacijoms, sudarytoms prie Tautų Sąjungos. 4) Jis registruoja ir publikuoja tarptautines sutartis. 5) Jis turi visais tarptautiniais dalykais, reguliuojamais bendromis konvencijomis, bet neklausančiais tarptautinių komisijų ir tarptautinių biurų kontrolės, rinkti ir skirstyti visas naudingas žinias ir teikti suinteresuotoms valstybėms visokeriopos pagalbos (Pakto 24 str.).

Sekretoriatas leidžia *„Le Journal Officiel"*, išeinantį kas mėnuo, kuriame dedami Tarybos sesijų protokolai ir dokumentai, liečią svarstomuosius jose dalykus. Atskiruose priedėliuose spausdinami Susirinkimo ir jo Komisijų Aktai.

Sekretoriatas spausdina prancūziškai ir angliškai visus Sąjungos dokumentus, visas apyskaitas ir protokolus, visus davinius ir statistiką.

Svarbiausias Sekretoriato darbas yra jo vienuolikos sekcijų atliekamas. Čia bus duota trumpa jų uždavinių apžvalga, nes tuo geriausiai bus apibrėžtas bendras Sekretoriato darbų ratas.

1) Politinė sekcija paruošia politinio pobūdžio darbus Tarybai, Susirinkimui ir ypač jo 6-ai politinei komisijai.

2) Mandatinė sekcija paruošia darbą ir dokumentus nuolatinei Mandatų Komisijai, o taip pat Tarybai ir Susirinkimui mandatų ir kovos su vergija srityje. Sekcija skelbia mandatų tekstus, valstybių-mandatarijų apyskaitas, Mandatų Ko-

misijos posėdžių protokolus, įvairius, liečiančius vergiją, dokumentus ir t. t.

3) Administracinių komisijų ir mažumų sekcija gauna mažumų peticijas, paruošia Tarybos darbą mažumų dalykais. Ji yra vienintelė Sąjungos instancija, dirbanti (nors tik iš dalies) mažumų dalykų darbą. Jos pareigas sudaro ir paruošiamasis darbas Saaro srities ir Dancigo dalykais.

4) Nusiginklavimo sekcija yra sekretoriatas įvairių padedamųjų įstaigų, sudarytų prie Sąjungos, nusiginklavimo problemai įvykdyti, būtent, — Nuolatinės Pasitariamosios karo dalykų Komisijos ir Nusiginklavimo Konferencijai paruošti Komisijos. Tai sekcijai yra uždėti Sekretoriato darbai dėl investigacijos teisės Vokietijoj, Austrijoj, Vengrijoj ir Bulgarijoj. Ji paruošia konferencijas dėl kontrolės privačiai karo medžiagos gamybai. Ji leidžia *„Annuaire militaire"*.

5) Juridinė sekcija (vadinama taip pat Juridinio Patarėjo Biuras) teikia juridinių konsultacijų Generaliniam Sekretoriui, yra sekretoriatas Susirinkimo juridinių ir konstitucinių problemų Komisijai ir ekspertų Komitetui tarptautinei teisei kodifikuoti. Ji registruoja sutartis (Pakto 13 str.) ir leidžia *„Recueil des Traités"*.

6) Ekonominė ir finansinė sekcija yra sudarytosios prie Sąjungos Ekonominės ir Finansinės Organizacijos sekretoriatas, paruošia jos darbus, o taip pat ekonominių dalykų specialių komisijų ir konferencijų darbą ir kt. Ji spausdina daugelį leidinių: *„Bulletin mensuel de statistique"*, metinius memorandumus įvairiais finansinio ir komercinio pobūdžio dalykais, tarptautinių, ekonominių ir finansinių konferencijų apyskaitas ir eilę kitų.

7) Susisiekimo ir tranzito sekcija yra sekretoriatas susisiekimo ir tranzito Organizacijai prie Tautų Sąjungos, paruošia jos darbus, įvairių specialių komisijų ir konferencijų darbą ir kt.

8) Higienos sekcija yra sekretoriatas Higienos Organizacijai prie Tautų Sąjungos, paruošia jos darbus, spausdina daugelį leidinių medicinos dalykais.

9) Socialinių dalykų ir opiumo prekybos sekcija yra sekretoriatas komisijoms: opiumo prekybos, vaikams

apsaugoti, moterų ir vaikų prekybos ir 5-os Susirinkimo Komisijos.

10) Intelektualinio bendradarbiavimo ir tarptautinių biurų sekcija yra sekretoriatas Intelektualinio Bendradarbiavimo Komisijai prie Tautų Sąjungos ir paruošia jos darbus. Ta sekcija santykiauja su įvairiais tarptautiniais biurais ir asociacijomis (Pakto 24 str.). Ji leidžia *Le Bulletin triméstriel* apie tarptautinių organizacijų veikimą ir eilę kitų leidinių.

11) Informacinė sekcija, turinti didelį personalą, daugiausia iš buvusių žurnalistų, turi susižinojimo biurus svarbiausiose pasaulio sostinėse. Ji yra biuras Sekretoriato spaudai, teikia žurnalistams ir suinteresuotiems asmenims žinių apie Tautų Sąjungos darbus, reďaguoja pranešimus ir specialius straipsnius, leidžia 6 kalbomis „*Le Resumé mensuel*", brošiūras apie Sąjungos veikimą ir t. t.

Be to, Sekretoriatas turi žymų skaičių padedamųjų biurų ir įstaigų — biurą susižinoti su Lotynų Amerika, tarnybinio personalo, vertėjų, stenografų, mašinistų biurą, registraciją, archyvą, biblioteką ir iždinę su prigulinčiomis prie jos įstaigomis.

c) Sekretoriato personalas.

Platus Sekretoriato veikimas reikalauja didelių išlaidų ir didelio personalo. Sekretoriato biudžetas 1931 metams išskaičiuotas 17 milijon aukso frankų. Dabar priskaitoma daugiau kaip 650 asmenų, tarnaujančių Sekretoriate. Jerarchiniu atžvilgiu skiriamos 3 Sekretoriato tarnautojų kategorijos: 1) aukštoji kategorija, prie kurios priguli — Generalinis Sekretorius, jo padėjėjas, 3 generaliniai sub-sekretoriai, direktoriai, sekcijų viršininkai ir iždininkas; jie visi, be Generalinio Sekretoriaus, skiriami 7 metams; 2) vidutinė kategorija, prie kurios priguli sekcijų nariai ir asmens, prilyginamieji prie jų; jie skiriami 21 metams; ir 3) priklausomas personalas: stenografai, perrašinėtojai ir t. t.; jie skiriami 28 metams.

Sekretoriato tarnautojų tarpe toliau skiriami tarptautinės sudėties valdininkai *(à titre international)*, kurie samdomi, kiek tai galima, visose dalyvaujančiose Sąjungoje šalyse, ir valdininkai, samdomieji vietoje, t. y. Ženevoje, neskiriant tautybių.

Tos paskutinės kategorijos valdininkai gali būti atstatyti betkuriuo laiku, įspėjus prieš 3 mėnesius. Be to, specialiems darbams samdomi laikini tarnautojai.

Visos tarnybinės vietos Sekretoriate lygiai yra prieinamos vyrams ir moterims. Juos skiria Generalinis Sekretorius, Sąjungos Tarybos pritariamas. Visi jie atsakingi tiktai prieš Generalinį Sekretorių ir negali gauti kur-nors iš šalies nurodymų ar instrukcijų. Jie negali betarnaudami Sekretoriate priimti iš kurios-nors vyriausybės garbingų vardų arba pasižymėjimo ženklų. Jie negali eiti kurių-nors pašalinių funkcijų, kurios, Generalinio Sekretoriaus nuomone, nesuderinamos su darbu Sekretoriate. Kiekviena jų kandidatūra į politinę vietą turi būti pirma Generalinio Sekretoriaus pritarta.

Visi Tautų Sąjungos atstovai ir valdininkai, eidami savo pareigas, naudojasi diplomatinėmis privilegijomis. Tos privilegijos Sekretoriato personalui Šveicarijoj buvo tiksliai formuluotos Generalinio Sekretoriaus 1922. II. 28 aplinkraštyje. Privilegiuota būklė pareina nuo to, ar Sekretoriato tarnautojai yra ne Šveicarijos valdiniai arba šveicariečiai. Ne Šveicarijos valdinybės personalas yra dviejų kategorijų: pirmosios kategorijos personalas eksteritorialinis ir naudojasi imunitetu, tiek iš baudžiamosios, tiek iš civilinės jurisdikcijos, o taip pat fiskaliniu imunitetu; antrosios kategorijos personalas naudojasi imunitetu iš vietos jurisdikcijos tiktai aktams, sudaromiems oficialiai ir jo kompetencijos ribose, ir klauso įstatymų bei vietos jurisdikcijos visiems savo privataus gyvenimo aktams. Bet jis taip pat naudojasi fiskaliniu imunitetu. Šveicarijos valdinybės tarnautojai naudojasi imunitetu iš jurisdikcijos tiktai visiems aktams, jų sudaromiems oficialiai savo kompetencijos ribose, o nuo mokesčių atleidžiami tiktai nuo to pelno, kurį gauna iš Tautų Sąjungos.

Ginčijamas buvo Sekretoriato narių pasų dalykas. 1920 metų pasų konferencijoj Generalinis Sekretorius siūlė, kad pasai būtų jiems jo paties išduodami ir kad pasai galiotų visose valstybėse, dalyvaujančiose Sąjungoje. Tai būtų buvę teisingai nuspręsta. Tačiau vienam kitam Sąjungos nariui pasirodė, kad tuo bus patvirtintas Sąjungos valstybinis pobūdis, todėl 1920 metų Susirinkimas nutarė, kad Generalinis Sekretorius išdavinėtų tiktai legitimacijos korteles. Einant tokia legiti-

macijos kortele kiekvienam Sekretoriato nariui turi būti išduodamas diplomatinis pasas iš jo valstybės diplomatinio atstovo Šveicarijoj.

Einant principu, Sekretoriato nariai turi būti samdomi visuose kraštuose, nepareinant nuo jų valdinybės. Tačiau faktinai jų dauguma yra anglai ir prancūzai. Generalinis Sekretorius — anglas, jo padėjėjas — prancūzas, iš 175 pirmos kategorijos valdininkų 53 — anglai (Anglijos arba jos dominionų), 30 — prancūzai; tuo būdu, kartu jie sudaro apie pusę visos personalo sudėties. Žymiai mažiau turi kiti kraštai: Vokietija ir Italija kiekviena turi Sekretoriate apie dešimtį savo tautybės valdininkų, Šveicarija — 8, Olandija — 7, Lenkija — 5 ir t. t. Iš 370 antros kategorijos tarnautojų — arti 100 anglų ir arti 70 prancūzų, t. y. kartu taip pat apie pusę bendro tarnautojų skaičiaus.

Tokia vienašališka nacionaliniu atžvilgiu Sekretoriato personalo sudėtis sukėlė Sąjungos 1930 metų Susirinkime protestą, kurį pareiškė Italija, pareikalavusi Sekretoriato vidujinės santvarkos reformos.

IV. Padedamosios organizacijos.

Literatūra bus nurodyta administracinėje ir ekonominėje tarptautinėje teisėje, kur bus smulkiai išdėstytas šių organizacijų veikimas.

Žymi Tautų Sąjungos darbo dalis atliekama per daugelį padedamųjų organizacijų, sudarytų prie Tautų Sąjungos, iš kurių vienos yra nuolatiniai, kitos laikini organai kuriam-nors specialiam uždaviniui įvykdyti.

Tos organizacijos yra Sąjungos Tarybos sudaromos, tiek einant pačiu Paktu, tiek tam tikromis tarptautinėmis sutartimis, tiek Sąjungos Susirinkimo pasiūlymu.

Naujų organizacijų iškyla kartkartėmis, kai atsiranda tam reikalo.

Iš tų padedamųjų organizacijų narių vieni yra atskirų vyriausybių skiriami, kiti — Sąjungos Tarybos. Kiek jie yra vyriausybių atstovai, jų veikimas nėr Sąjungos apmokamas. Tautų Sąjunga apmoka darbą visų asmenų, kuriuos Taryba skiria ekspertais į Technikos Organizacijas, į Nuolatines arba Laikinas Konsultatyvines Komisijas ir į sudaromas prie jų sub-

komisijas bei sub-komitetus. Sąjunga sumoka jų išlaidas kelionėms ir buvimui tų organizacijų posėdžių vietose.

Padedamųjų organizacijų veikimo ratas liečia daugiausia tarptautinio administracinio valdymo uždavinius. Todėl apie jų santvarką, apie jų darbų procedūrą smulkiai bus kalbama administracinės tarptautinės teisės skyriuje; čia tos organizacijos tebus išvardytos.

1) Visų pirmiausia, atskira grupe turi būti išskirtos T. S. organizacijos, vykdančios uždėtąjį Sąjungai Pakto 8 straipsniu nusiginklavimo dalyką: a) Nuolatinė Pasitariamoji karo, jūros ir aviacijos dalykų Komisija, b) Nusiginklavimo Konferencijos Paruošiamoji Komisija, c) Mišrioji Komisija, d) trečiųjų teismo ir nepavojingumo Komitetas, e) Speciali privačios ginklų gamybos Komisija, f) visų organizacijų priešaky, jų darbams koordinuoti, stovi Tarybos Komitetas (Apie tų organizacijų sudėtį ir veikimo ratą žiūr. žemiau psl. 449).

2) Nuolatinės technikos organizacijos. Jos buvo sudarytos einant sprendimais, nuspręstais pirmoje Susirinkimo sesijoje 1920 metais. Jų uždavinys — iš vienos pusės (kaip konsultatyvinių organų) lengvinti Sąjungos Tarybos ir Susirinkimo darbą technikos dalykų srityje, iš antros pusės — padėti valstybėms (Sąjungos nariams ir nenariams) vykdyti įvairius jų tarptautinio pobūdžio uždavinius. Tuos paskutinius uždavinius jos atlieka arba nustatydamos betarpišką kontaktą tarp valstybių technikos atstovų arba išdirbdamos tam tikrose konferencijose bendras konvencijas, kurias turi ratifikuoti atskiros valstybės. Tos organizacijos yra visiškai autonomiškos savo vidaus funkcijas atlikdamos, bet jos klauso Tarybos kontrolės: — 1) Tarybai iš principo priklauso iniciatyva tų organizacijų Konferencijoms šaukti; 2) tų konferencijų dienotvarkė turi būti pirma pristatyta Tarybai; 3) Taryba kontroliuoja santykius tarp tų organizacijų ir valstybių, dalyvaujančių Sąjungoj: kiekvienas organizacijų pranešimas vyriausybėms turi būti pristatytas Tarybai, kuri gali jį atidėti; 4) be to, tų organizacijų susižinojimas ir apskritai administracinis darbas yra tos ar kitos Sekretoriato sekcijos rankose.

Pagrindinis technikos organizacijų organas yra nuolatinės komisijos, susidedančios iš apriboto narių skaičiaus. Tos komisijos sudaro įvairius specialius komitetus arba komisijėles.

Kartkartėmis yra šaukiamos bendros valstybių atstovų konferencijos kolektyvinėms konvencijoms išdirbti. Kiekvienos tokios technikos organizacijos sekretoriatas yra atitinkama Sąjungos Sekretoriato sekcija.

Technikos organizacijų šiandien yra trys.

a) Ekonominė ir finansinė organizacija, sudaroma iš finansinio, ekonominio ir konsultatyvinio komitetų. Su finansiniu komitetu santykiauja: a) fiskalinis komitetas (dėl dvigubo apdėjimo), b) įvairios organizacijos dėl finansinės pagalbos Austrijai, c) dėl finansinės pagalbos Vengrijai, d) dėl pagalbos graikų tremtiniams, e) bulgarų tremtiniams, f) Dancigo municipalinės paskolos komisaras, g) Estijos tarptautinės paskolos komisaras. Su ekonominiu komitetu santykiauja įvairūs subkomitetai, paprastai, laikino pobūdžio: a) muito nomenklatūroms suvienodinti sub-komitetas, b) dėl veterinarijos policijos priemonių ir t. t.

b) Susisiekimo ir tranzito organizacija. Prie šitos organizacijos sudaryta daug komitetų, šiems dalykams: uostų ir jūros navigacijos, vidujinio laivavimo, tranzito geležinkeliais, elektros energijai perdavinėti, telegrafo, automobilių susisiekimo, privatinės teisės atsižvelgiant į tarptautinį susisiekimą, pasų bevaldinybiams bei emigrantams ir t. t. Prie šitos organizacijos numatomos reguliarinės, bendros, diplomatinės konferencijos, Sąjungos Tarybos šaukiamos, susisiekimui ir tranzitui tvarkyti.

c) Higienos organizacija. Prie šitos organizacijos taip pat sudaryta daug komisijų: kovos su paliudizmu, su miego liga, mažiems vaikams apsaugoti, sierumams ir biologijos produktams standartuoti ir t. t.

3) Sąjungos padedamųjų organizacijų tarpe politinio pobūdžio turi Mandatinė Komisija. Jos uždavinys žiūrėti metines valstybių-mandatarijų apyskaitas ir teikti Tarybai savo nuomonę dėl visų dalykų, liečiančių mandatų vykdymą. Ta komisija yra Tarybos skiriama iš 9 narių, kurių dauguma turi būti valstybių, neturinčių mandatų, valdiniai. Tie nariai nėra oficialūs savo valstybių atstovai ir beeidami savo pareigas, kaip Mandatinės Komisijos nariai, neturi imtis darbo, kuris daro juos priklausomus nuo jų vyriausybės.

4) Prie Sąjungos yra sudarytos įvairios organizacijos tarptautinės policijos ir tarptautinės pagalbos uždaviniams vykdyti. Tokios yra: a) Komisija vaikystei ir jaunystei apsaugoti, susidedanti iš dviejų komitetų — moterų ir vaikų prekybos — ir vaikams apsaugoti komiteto; b) opiumo komisija; c) vyriausias komisaras tremtinių dalykams, rusų ir armėnų tremtinių juridiniam statutui sureguliuoti (vietoj komisariato 1930 m. buvo sudarytas atskiras tarptautinis biuras), d) autonominė įstaiga graikų tremtiniams pagalbai teikti, e) komisariatas bulgarų tremtiniams pagalbai teikti, f) nuolatinė komisija, priklausanti unijai pagalbai teikti gyventojams, nelaimės ištiktiesiems.

5) Vykdyti tarptautinio valdymo uždaviniams, Versalės sutartimi uždėtiems Tautų Sąjungai, T. S. Tarybos yra skiriami: Dancigo vyriausias komisaras ir Saaro srities vyriausybinė komisija.

Be to, T. S. Tarybos yra skiriama visa eilė komisarų arba prezidentų: Aukštutinės Silezijos Mišriosios Komisijos Prezidentas (einant Vokiečių-Lenkų 1922 metų konvencijos 564 str.); Aukštutinės Silezijos mišriojo trečiųjų Teismo Prezidentas (tos pačios konvencijos ir str.); Graikų-Bulgarų savitarpio emigracijos komisija (Graikų-Bulgarų 1919 metų konvencijos 8 str.); komisija graikų-turkų gyventojams pasikeisti (Graikų-Turkų 1923 metų konvencija); T. S. komisija Lozanos sutarties 107 straipsniui vykdyti, laisvam tranzitui prižiūrėti Rytų geležinkelyje tarp Graikijos ir Turkijos; Dunojaus vandens susisiekimo komisija (Prezidentas yra Tarybos skiriamas, einant Trianono sutarties 293 str.); Dancigo uosto ir geležinkelio Tarybos Pirmininkas; investigacinių komisijų Pirmininkas (Versalės sut. 213 str. ir kitos taikos sutartys).

Einant Pakto 24 straipsniu, Sąjungos valdžion atiduoti kaikurie tarptautiniai biurai, būtent — tarptautinis gidrografijos biuras Monako mieste, centralinis tarptautinis biuras svaigiųjų gėrimų prekybai prižiūrėti Briuselyje, oreiviavimo tarptautinė komisija Paryžiuje, viešosios pagalbos kongresų tarptautinis komitetas Paryžiuje.

6) Ekspertų komitetas progresyvinei tarptautinės teisės kodifikacijai turi uždavinį ištirti, kurie tarptautinės teisės dalykai gali jau būti kodifikuoti tarptautiniais

sutarimas (apie tai žiūr. žemiau, psl. 411). Čia pat turi būti įskirtas Italų vyriausybės sudarytas Romoje Tarptautinis Institutas privatinei teisei unifikuoti. To instituto direkcija yra T. S. Tarybos skiriama.

7) Intelektualinio bendradarbiavimo tarptautinė komisija turi tikslą palengvinti mokslo, literatūros ir meno žinių tarptautinį perdavimą, palengvinti tarptautinę pagalbą intelektualinėje srityje, ištirti intelektualinio darbo būklę visame pasaulyje ir t. t. Ši komisija santykiauja su Intelektualinio Bendradarbiavimo Tarptautiniu Institutu Paryžiuje. Prie komisijos sudarytos įvairios komisijėlės: a) universitetams susižinoti, b) bibliografijos, c) literatūros ir meno, d) intelektualinių teisių, e) universitetinių žinių tarptautinis biuras *(office)*, f) muziejų tarptautinis biuras.

8) T. S. finansams prižiūrėti, o taip pat tirti problemai, kuria teisingai būtų suskirstytos Sąjungos išlaidos tarp Sąjungos narių, yra sudarytos dvi komisijos: kontrolės komisija ir komisija išlaidoms skirstyti; tų komisijų nariai yra Sąjungos Tarybos skiriami.

9) Pagaliau, turi būti paminėta sudarytoji 1930 metų rugsėjo mėnesyje Komisija Europos federatyvinei unijai tirti.

V. Tautų Sąjungos šaukiamos konferencijos.

Į bendrą Tautų Sąjungos organizacijų sistemą turi būti įskirtos, pagaliau, ir diplomatinės konferencijos, kurios yra labai dažnai ir įvairiausiais dalykais Tautų Sąjungos šaukiamos.

Tai yra viena iš vaisingiausių Sąjungos veikimo formų. Ji beveik nebuvo numatyta Pakte ir išsiplėtė pamažėli ir nepastebimai, kasmet stiprindama savo intensingumą. Pradedant nuo Briuselio 1920 metų finansinės konferencijos, po Sąjungos egida rinkdavosi daugelis konferencijų ekonominės ir finansinės tarptautinės politikos dalykais, dėl tarptautinio tranzito, muitų įstatymų, jūros susisiekimo, dėl kovos su ligomis, su narkotikų išplėtimu, dėl moterų apsaugojimo ir t. t. Paskutinės tokios konferencijos (iki Sąjungos Susirinkimo 11 sesijos 1930 metais) buvo: konferencija dėl svetimšalių būklės *(traitement des étrangers)* Paryžiuje (1929. XI—XII), konferencija koncen-

truotiems ekonominiams veiksmams Ženevoje (1930. III—IV), konferencija tarptautinei teisei kodifikuoti Haagoje (1930. III—IV).

Pamažėli išdirbamos tikslios ir praktinės taisyklės toms konferencijoms ruošti, šaukti, jų procedūroms, o taip pat tų konferencijų išdirbamoms konvencijoms pasirašyti ir įsiteisėti.

Tos konferencijos, būdamos diplomatiniai susirinkimai, yra glaudžiai susiję su Tautų Sąjunga arba jos padedamosiomis organizacijomis. Tautų Sąjunga yra konferencijoms šaukti iniciatorius. Ji kviečia į jas valstybes, dažnai net nedalyvaujančias Sąjungoje. Ji išdirba konferencijų programą ir sudaro detaliai pagrįstą numatomos konvencijos projektą. Ji apklausinėja iš anksto valstybes, spausdina iš anksto vyriausybių atsakymus ir apskritai visą medžiagą, liečiančią spręstiną dalyką. Ji suteikia konferencijoms, jų sekretoriato funkcijoms eiti savo personalą ir sumoka reikiamas išlaidas. Ji rūpinasi paskesne priimtųjų konvencijų ratifikacija ir ragina valstybes, sulaikančias savo ratifikaciją.

Šioje srityje Tautų Sąjungos veikimas sutampa su Diplomatinės Organizacijos darbu. Pamažėli T. S. paima į savo rankas tą organizaciją, monopolizuoja Diplomatinės Organizacijos kolektyvinių organų darbą. Ji nukreipia ir pritaiko jos darbą prie bendrųjų tarptautinio valdymo tikslų ir tarptautinės teisės plėtimosi uždavinių. Kviesdama į tas konferencijas valstybes, nedalyvaujančias Sąjungoje, Tautų Sąjunga įgyja universalaus pobūdžio.

§ 6. Diplomatiniai ir valstybiniai bruožai Tautų Sąjungos konstitucijoje.

J. F. Williams. The L. of N. and unanimity (with special reference to the Assembly) (AJIL. 1925, v. 19, p. 475—488).

Tautų Sąjungos organizacija parodo kolektyvinio tarptautinio organo bruožus; tas organas yra mišriojo tipo — diplomatinio ir valstybinio.

Kiek Susirinkimo arba Tarybos aktams reikalingas yra formalinis vienabalsiškumas, tiek tie organai pasilaiko diplomatinio pobūdžio; taip pat, kiek tie organai nusprendžia nesavarankiškus sprendimus, o tiktai išdirba pasiūlymus, kuriems

reikalinga paskesnė atskirų valstybių ratifikacija, tiek ir jų vaidmuo taip pat yra agentūrinis-diplomatinis.

Bet vienbalsiškumo principas Tarybos ir Susirinkimo aktuose neišlaikytas nuosekliai, ir turimas taip pat žymus veikimo ratas, kur tiems Sąjungos organams priklauso savarankiška kompetencija. Tokiais atvejais tie organai turi valstybiškų organų pobūdžio.

Tautų Sąjungos organizacija buvo sumanyta valstybiškesnio pavidalo, nekaip ji yra dabar įvykdyta praktikoje Pakto straipsniais aiškinama.

Susirinkimo ir Tarybos sprendimams reikalingas, einant 5-uoju Pakto straipsniu, vienabalsiškumas. Tas straipsnis sako: „Išskyrus atsitikimus, kuriais kitaip yra nustatoma šiuo Paktu arba šios Sutarties straipsniais, Susirinkimo arba Tarybos sprendimai nusprendžiami vienu balsu narių, dalyvaujančių posėdyje. Visi procedūros klausimai, kurie iškyla Susirinkimo arba Tarybos posėdžiuose, įskaitant ir komisijų, tiriančių specialius dalykus, paskyrimą, reguliuojami Susirinkimo arba Tarybos ir nusprendžiami dalyvaujančių posėdyje Sąjungos narių daugumos".

Bet vienabalsiškumo principas, kad ir paskelbtas Sąjungos Pakte, iš tikrųjų nėr išlaikytas nuosekliai. Esama visos eilės išimčių daugumos principo naudai.

1) Vienabalsiškumo principas yra paskelbtas tiktai Tautų Sąjungos organų sprendimų atžvilgiu, t. y. tokiekms tų organų valios išreiškimams, kurie yra galutiniai aktai ir nereikalingi tolesnės atskirų valstybių ratifikacijos arba patvirtinimo. Įvairūs Susirinkimo ar Tarybos pasiūlymai *(recommandations, invitations)* arba pageidavimai *(voeux)* nereikalingi yra vienabalsiškumo; jiems užtenka ir paprastos balsų daugumos, nes turint tokį Tarybos arba Susirinkimo pasiūlymą, galutinis sprendimas priklauso ne tiems organams, bet valstybėms.

2) Vienabalsiškumu suprantamas ne visų Tarybos ar Susirinkimo narių vienabalsiškumas, o tiktai narių, bedalyvaujančių posėdyje, ir tada narys, kuris susilaiko balsavęs, nesuardo vienabalsiškumo, bet laikomas lyg nedalyvaujančiu posėdyje.

3) Nors Tarybos sprendimas principialiai turi būti vieno balso, tačiau pati Taryba tėra tiktai Sąjungos narių mažuma. Tarybos sprendimas galioja, nepareinant net nuo to, kad visi kiti Sąjungos nariai, Taryboje neatstoti, su tuo sprendimu nesutinka. Tuo tarpu, einant Paktu ir praktikoje, vadovaujamasis vaidmuo Sąjungoje priklauso Tarybai. Tarybos, kaip ir Susirinkimo kompetencijoj yra kiekvienas dalykas, paliečiąs visuotinę taiką; Tarybai, visų pirmiausia, tenka spręsti politiniai ginčai. Galima iškelti paradoksalinis dėsnis: Tautų Sąjungos sprendimai nusprendžiami, dažniausiai, mažumos principu — 14 Tarybos narių reiškia daugiau kaip 40 kitų Sąjungos narių. Tačiau tuo dėsniu tiktai užfiksuotas diplomatinės organizacijos principas: — Didžiųjų Valstybių balsų vienabalsiškumas turi sprendžiamosios reikšmės visai Tarptautinei Organizacijai. Tiktai tam tikru kompromisu kitų valstybių naudai galima laikyti kitų valstybių 9 atstovų prileidimą į Tarybą. Pirmykščiame Vilsono ir generolo Smutso plane Tarybos sprendimai galiojo, jeigu prieš juos nepasisako daugiau kaip 2 valstybės. Reikėjo bent 3 valstybių opozicijos, kad Tarybos sprendimas negaliotų.

4) Turima (gana didelė) eilė atsitikimų, kur Paktu arba kitomis sutartimis nustatomas Tarybos arba Susirinkimo sprendimų nusprendimas daugumos principu. Čia įskiriama visų pirma vidujinė Sąjungos organizacija, kaip antai: naujų Sąjungos narių priėmimas (reikia ⅔ dalyvaujančių Susirinkimo narių posėdyje), nuolatinių ir laikinų Tarybos narių skaičiaus padidinimas (reikia Tarybos vienabalsiškumo ir Susirinkimo daugumos pritarimo), laikiniems Tarybos nariams rinkti ir perrinkti taisyklių nustatymas (reikia Susirinkimo ⅔ narių balsų), nario pašalinimas iš Tautų Sąjungos (reikia vienos Tarybos visų narių balsų, išskyrus pašalinamąją valstybę), Generalinio Sekretoriaus paskyrimas (reikia Tarybos sprendimo, Susirinkimo daugumos pritartojo).

5) Tarybos svarbiausios, politinės funkcijos įvykdymas, būtent, valstybių savitarpio ginčų sutaikinimas numato eilėje atsitikimų tiktai Tarybos narių daugumos pasiūlymą. Tarybos pranešimas, vienu balsu priimtas, yra privalomas visiems Sąjungos nariams ta prasme, kad jie pasižada tokiu atveju nesistverti karo prieš tą šalį, kuri priims praneši-

mo sprendimą (str. 15, § 4 ir 8). Tačiau Tarybos vienabalsiškumas tokiu atveju nėra tikrasis vienabalsiškumas, nes iš jo išskiriamos susiginčijusios šalys.

6) Priėmus 1920 metais Haagos Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo reglamentą, visi Sąjungos nariai pripažino nusistojusią jame tvarką nuolatiniams tarptautiniams teisėjams rinkti, kuria teisėjai yra tiktai Susirinkimo ir Tarybos balsų dauguma renkami. Toks svarbus Tarptautinio Valdymo organas, kaip nuolatinis tarptautinis teismas, sudaromas yra daugumos principu.

7) Daugumos principu yra vykdomi įvairūs tarptautinio administracinio valdymo uždaviniai: dalykų, liečiančių Saaro sritį, reguliavimas (Vers. sut. 56 str. *annexe* § 40), investigacija dėl Centralinių valstybių nusiginklavimo vykdymo (Vers. sut. 213 str.), sprendimas dėl priemonių, taikytinų, jeigu bus sulaužytas Alandų salų neutralitetas, ir t. t.

8) Visi Susirinkimo ir Tarybos procedūros dalykai, einant Pakto 5-uoju straipsniu, sprendžiami balsų dauguma, būtent Susirinkimo, Tarybos ir Generalinio Sekretoriato vidujinio reglamento išdirbimas, anketų komisijų sudarymas, Sąjungos biudžeto votumas ir t. t. Pastebima yra tendencija Susirinkime, procedūros sąvokos aiškinimo keliu išplėsti daugumos principo pritaikymą.

9) Pagaliau, patsai Pakto dėsnių pakeitimas sprendžiamas daugumos pagrindais. Pasiūlymai įdėti pakeitimus į Paktą priimami Susirinkimo arba Tarybos balsų dauguma. Bet tokiems pasiūlymams reikalinga paskesnė atskirų valstybių ratifikacija, o kad pakeitimas įsiteisėtų, užtenka visų Tarybos narių ir Susirinkimo narių daugumos ratifikacijos.

10) Ginčijamas yra klausimas, ar gali Sąjungos Taryba klausti Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo konsultatyvinės nuomonės eidama paprastosios balsų daugumos sprendimu, arba dar reikalingas visų Tarybos narių vienabalsiškumas.

Vieni Susirinkimo arba Tarybos aktai, kad įsiteisėtų, yra reikalingi paskesnio atskirų valstybių pritarimo. Kiti aktai yra galutiniai sprendimai.

1) Kiekvienam Pakto pakeitimui reikalinga visų dalyvaujančių Taryboje valstybių ir daugumos dalyvaujančių Susirinkime valstybių ratifikacija.

2) Jeigu Tautų Sąjunga nusprendžia, kad reikalingas yra esamų sutarčių arba politinių dėsnių peržiūrėjimas (str. 19), ji tegali p a s i ū l y t i valstybėms imti nagrinėti tą dalyką.

3) Tautų Sąjunga turi išdirbti nusiginklavimo planą, bet tasai planas turi būti pristatytas pritarti kiekvienai valstybei.

4) Taikinamai sprendžiant Sąjungos narių (arba nenarių) savitarpio konfliktus, Taryba taip pat tiktai s i ū l o.

5) Jeigu Taryba nuspręs, kad reikia imtis sankcijų kuriosnors valstybės atžvilgiu, ji s i ū l o kiekvienai valstybei imtis atitinkamų priemonių.

6) Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo organizacija ir kiekvienas jo statuto pakeitimas yra reikalingas visų Tautų Sąjungos narių ratifikacijos.

7) Pagaliau, visos konvencijos, kurios išdirbamos Tautų Sąjungos šaukiamose konferencijose, yra reikalingos paprastosios ratifikacijos.

Bet antra vertus, turima visa eilė dalykų, kur Tautų Sąjungos organai turi teisę spręsti savarankiškus sprendimus, be paskesnės ratifikacijos.

1) Visi Sąjungos vidujinės organizacijos dalykai yra pačios Sąjungos išimtinės kompetencijos dalykai.

2) Sąjungos Taryba nustato mandatus ir prižiūri tų mandatų sąlygų vykdymą.

3) Sąjungos Taryba savarankiškai vykdo nacionalinių mažumų apsaugojimą.

4) Ji turi teisę savarankiškai šaukti tarptautines konferencijas.

5) Tautų Sąjunga savarankiškai taip pat vykdo įvairius, uždėtus jai Paktu ir įvairiomis sutartimis, administracinius uždavinius (pav., kovą su moterų prekyba, su narkotikų išplėtimu ir t. t.).

6) Nors taikinamai spręsdama Taryba tiktai siūlo, bet jeigu pasiūlymas yra vieno balso, jis — nepareinant nuo to, ar bus priimtas ar atmestas — šiaip ar taip sukelia tam tikrų juridinių išdavinių.

7) Tautų Sąjunga savarankiškai nusprendžia imtis reikalingais atvejais tarptautinių sankcijų, nors, norėdama tas sankcijas įvykdyti, Sąjunga tegali pasiūlyti kiekvienai valstybei imtis atitinkamų priemonių.

8) Registruodama tarptautines sutartis Sąjunga, matyti, turi teisę nustatyti, ar neprieštarauja jos Paktui.

9) Taryba ir Susirinkimas gali paklausti, prireikus, spręsdami tarptautinį konfliktą, Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo konsultatyvinės nuomonės.

Bevykdydama savo tiesioginius uždavinius savo kompetencijos ribose, Tautų Sąjunga, kaip mes matėme, stoja dar arba kaip diplomatinių konferencijų, išdirbančių tarptautinius sutarimus, iniciatorius, arba pati, per savo organus (daugiausia, padedamąsias organizacijas) sudaro konvencijų projektus, kuriuos ji siūlo vyriausybėms patvirtinti. Tokiais atvejais Tautų Sąjunga veikia visiškai kaip kolektyvinis diplomatinis organas.

Sąjungos, vykdančios tas funkcijas, ypatybė, palyginti su paprastais diplomatiniais organais, yra ta, kad Sąjunga, likdama nuolatinė įstaiga, moraliai slėgia valstybes, ragindama jas ratifikuoti jų priimtas konvencijas, ir kad forma konvencijoms sudaryti ir įsiteisėti yra Sąjungos žymiai suprastinta, pasidarė elastingesnė ir praktiškesnė. Konvencijos, kurios sudaromos po Sąjungos egida, einant taisykle yra viešos *(ouvertes)*, prie jų gali prisidėti ir valstybės, nepasirašiusios tų konvencijų ir nedalyvaujančios Sąjungoje. Tos konvencijos paprastai nėra reikalingos visų pasirašiusių jas valstybių ratifikacijos. Jose paprastai nustatoma, kuris ratifikacijų skaičius pakankamas, kad konvencijos įsiteisėtų valstybėms, jas ratifikavusioms.

Koks platus yra Tautų Sąjungos darbas šioj srity, rodo Sekretoriato paskiebta apyskaita Susirinkimo 11 sesijai 1930 metais: 56 konvencijos buvo sudarytos, Tautų Sąjungos vadovaujamos, šiais dalykais: 3 nusiginklavimo konferencijos (1 įsiteisėjo), 4 — tarptautinės teisės kodifikacijos dalyku, 10 — tranzito ir susisiekimo (visos įsiteisėjo), 15 — ekonominiais ir finansiniais dalykais (9 įsiteisėjo), 4 — socialiniais ir humanitariniais dalykais (3 įsiteisėjo), 2 — opiumo (įsiteisėjo), 9 — dėl Sąjungos Pakto pakeitimų (1 įsiteisėjo), 8 — tarptautiniams ginčams taikingai spręsti (5 įsiteisėjo).

Čia neįskiriamos konvencijos, Tarptautinės Darbo Organizacijos išdirbtos.

§ 7. Tautų Sąjungos organizacijos trūkumai.

E. Milhaud. Plus jamais! L'organisation de la paix; le Pacte de la S. d. N.; les amendments nécessaires. Genève. 1919 (415 p.). H. Rolin. La revision du Pacte de la S. d. N. Brux. 1921 (29 p.) (RDILC., 1921, 1922). A. Alvarez. Rapport concernant l'étude critique du Pacte de la S. d .N. P. 1922 (120 p.). J. Paulus. La revision du Pacte de la S. d. N. P. 1924 (31 p.) (RGDI. 1923 p. 525).

Pagal savo iniciatoriaus Vilsono sumanymą, Tautų Sąjunga turėjo pasidaryti organizacija Pasauliui valdyti, tarptautinei teisei ir taikai nustatyti, o taip pat įrankiu taikos sutartims revizuoti.

Tai buvo pirmas mėginimas išeiti iš tarptautinio valdymo diplomatinės formos rėmų ir mėginimas sukurti valstybinio pobūdžio (federatyvinio tipo) tarptautinę organizaciją.

Bet Sąjungos konstitucijos trūkumai yra tokie dideli, jog tikslas, Sąjungos užsibrėžtas, negali būti kaip reikiant pasiektas.

1) Pagrindinis Sąjungos trūkumas, jau aukščiau nurodytas, yra tas, kad ji nėra universali. Ji neapima visos Pasaulinės Sąjungos. Už jos ribų ligšiol tebelieka du tokie didžiuliai politiniai kompleksai, kaip Jungtinės Valstybės ir Rusija. Beveik visos kitos svarbiausios Amerikos valstybės yra už Sąjungos ribų — Meksika, Brazilija, Argentina (paskutinė, jeigu ne formaliai-juridiškai, tai faktinai). Turkija taip pat nedalyvauja Sąjungoje.

Kaip universali organizacija, T. Sąjunga turi būti ir privaloma. Dalyvavimas joje turi būti kiekvienai valstybei tiek pat reikalingas, kaip ir jos prigulėjimas prie Pasaulinės Sąjungos. Universalumo idejai prieštarauja tas dalykas, kad T. Sąjungos nariams, einant Pakto 1-uoju ir 26-uoju straipsniais, suteikiama teisė išeiti iš Sąjungos savo nuožiūra.

Tiktai 17-as Pakto straipsnis terodo Sąjungos universalinės idejos pėdsakų. Jis kalba apie Sąjungos autoritatyvinės intervencijos teisę ne Tautų Sąjungos narių dalykams. Būdama partikuliarinė organizacija, T. S. vis dėlto pretenduoja į universalinę kompetenciją.

2) T. Sąjunga vykdo vyriausybinės tarptautinės valdžios funkcijas ne monopoliškai, o greta paprastųjų Diplomatinės Organizacijos formų; svarbiausia, — ji leidžia kurtis savo ribose partikuliarinėms, politinėms ir karo sąjungoms.

Paskelbęs 20-ame straipsnyje apie Sąjungos narių visų savitarpio sutarčių, nesuderinamų su Paktu, panaikinimą ir uždraudęs ateityje tokias sutartis darytis, Paktas 21-ame straipsnyje pripažįsta partikuliarinius sutarimus *(ententes régionales)*, kaip, pav., Monro doktrina, neprieštaraujančius Paktui. Praktikoje, nuo Sąjungos egzistavimo pradžios, įvairių jos narių buvo sudarytos gausingos partikuliarinės politinės sąjungos ir karo konvencijos, kurios be abejojimo prieštarauja Pakto idejai.

Tiesa, tam tikras Sąjungos santvarkos trūkumas yra tas, kad joje nenumatytas tam tikrų glaudesnių grupių buvimas. Bet tasai r e g i o n a l i z m a s, šiaip ar taip, turi pačiai T. Sąjungai rūpėti, ir neturi būti atskirų valstybių privačių sutarimų vykdomas.

T. Sąjunga taip pat nemonopolizuoja savo rankose privertimo teisės savo narių atžvilgiu, nors toksai monopolizavimas yra kiekvieno taikinimo ir kiekvienos tvirtos teisinės tvarkos būtina sąlyga. Iškeldama kai-kuriuos apribojimus savo narių teisei kariauti, ji tačiau nepanaikina visai tos teisės, kuri, kaip savigalba, yra reikalinga atskiroms valstybėms.

3) T. Sąjunga ne tiktai nemonopolizuoja privertimo teisės, bet ji, kaip visetas, n e t u r i net s a v o s v y k d o m o s i o s j ė g o s. Paktas numato bendrus T. Sąjungos sprendimus ir bendrus jos veiksmus, sankcijas prieš valstybes, peržengiančias Paktą ir laužančias taiką, bet tuos sprendimus vykdyti pavesta atskirų Sąjungos narių jėgoms, jų pačių nuožiūra.

Svarstant Pakto projektą, Prancūzija reikalavo, kad būtų sudaryti tarptautiniai karo kontingentai, o einant Vilsono projektu T. Sąjunga turėjo turėti tam tikrą vykdomąją jėgą, bet tie pasiūlymai nebuvo priimti.

Tautų Sąjungai yra duoti konfederatyvinės sąjungos uždaviniai, bet jai neduota paprastų normalios konfederacijos priemonių.

4) T. Sąjungos organų (Tarybos ir Susirinkimo) sprendimai formaliai yra nusprendžiami v i e n a b a l s i š k u m o principu. Tiesa, kaip mes matėme, kai-kuriais atsitikimais Paktas numato išimtis iš to principo, ir apskritai tas principas nėr nuosekliai išlaikytas, nes sprendžiamosios politinės reikšmės turi T. S. Taryba, kuri atstovauja tiktai T. S. narių daliai. Bet Tarybos sprendimai, einant taisykle, turi būti nusprendžiami vienu balsu, o tuo tarpu tasai organas vienija ne tiktai didžią-

sias valstybes, bet ir 9 kitus renkamuosius laikinus narius, kurių tarpe dažnai būna valstybių, nežymių netiktai savo didumu, bet ir bendrai savo tarptautiniu vaidmeniu. *Veto* kiekvienos iš tokių nežymių ir laikinai esančių Taryboje valstybių gali sustabdyti ir atimti galią svarbiausiems ir reikalingiausiems Tarybos sprendimams. Šitas dalykas paralizuoja to organo veikslumą.

Tas formalus vienabalsiškumo reikalavimas yra pablogėjimas, palyginti su įprasta (konvencialine) diplomatine praktika, kur sprendimai nusprendžiami pagal Pasaulinės Sąjungos vyraujančios dalies valią ir kur išorinis vienabalsiškumas pasiekiamas privertimu (grasinant panaudoti karo jėgą), nesutinkančių valstybių tylėjimu. Kadangi dėl formalaus vienabalsiškumo principo, didžiosioms valstybėms nesuteiktas Sąjungos organizacijoj atitinkamas įtakumas, tai vengdamos formalių juridinių kliūčių, jos panaudoja paprastai svarbiems politiniams sprendimams neoficialius, diplomatinius pasitarimus savo tarpe, už Sąjungos ribų. O tas dalykas didžiai mažina menkina Tautų Sąjungos reikšmę ir jos vaidmenį.

5) Ne tiktai reikalaudamas vienabalsiškumo tiek Susirinkimo, tiek ir Tarybos sprendimams, bet dar labiau T. S. Paktas silpnina Sąjungos veikslumą, a p r i b o d a m a s jos organų k o m p e t e n c i j ą spręsti savus sprendimus, ir teikdamas jiems vietoj to teisę daryti tiktai siūlymus *(recommandations)*, kurie yra reikalingi paskesnės atskirų valstybių ratifikacijos.

6) Turima dar eilė kitų T. S. Pakto nutarimų (ne tokio bendro ir organiško pobūdžio), sukeliančių prieš save prieštaravimų, arba dėl savo neaiškumo arba nepakankamumo. Aukščiau buvo jau nurodytas termino *„ententes régionales"* neaiškumas. Neaiški yra juridinė mandatų struktūra. Nenumatytas nuolatinis organas (nuolatinė komisija) nacionalinių mažumų teisėms apsaugoti. Neišribotos tiksliai T. S. Tarybos ir Susirinkimo kompetencijos. Priimtos dvi, o ne viena oficiali kalba, kas pasunkina debatus.

Nurodyti aukščiau Tautų Sąjungos santvarkos trūkumai trukdo jos organams būti tikriems, veiksliems, vyriausiems tarptautinio valdymo organams. Todėl svarbiausios reikšmės vykdant tarptautinę vyriausybinę valdžią tebeturi, kaip turėjusi, Diplomatinė Organizacija su jos įprastais slaptais, partiku-

liariniais ir policentriškais pasitarimais ir derybomis, bet su realesniais ir gyvybiškesniais priimamųjų sprendimų principais.

Tautų Sąjunga tuo atžvilgiu parodė tą progresą, kad ji pasidarė Diplomatinei Organizacijai kristalizuotis centras ir tuo padarė jos veikimą intensingesnį.

T. S. Tarybos ir ypač Susirinkimo sesijos pasidarė pagrindas įvairių valstybių ministerių pirmininkų ir užsienių reikalų ministerių periodiniams suvažiavimams ir neoficialiems pasitarimams. Greta oficialių ir viešesnių Tarybos posėdžių įvyksta uždaromis durimis valstybių išorinės politikos vadovų diplomatiniai pasitarimai. Daugelis svarbiausių ir sunkiausių tarptautinės politikos dalykų paskutiniais keleriais metais buvo išspręsti kaip tik tuose neoficialiuose diplomatiniuose pasitarimuose. Kartais pasiektieji tuose pasitarimuose sutarimai vėliau tiktai formaliai patvirtinami Tarybos arba Susirinkimo posėdyje. Einant papročiu, konvencionaliai greta Tarybos arba Susirinkimo posėdžių sudarytos periodinės (kelis kartus metuose) diplomatinės užsienių reikalų ministerių konferencijos.

Tos konferencijos nėkiek nesilpnina Tautų Sąjungos. Net priešingai, jos yra viena iš tų priežasčių, dėl kurios T. Sąjunga, prieš daugelį pesimistinių nuomonių, pasirodė esanti gyvybinga. T. Sąjungos organų posėdžiai pasidarė būtini Diplomatinei Organizacijai, nes jie virto gera proga neoficialioms diplomatinėms konferencijoms, kurias formaliai sušaukti būtų labai sunku, o kartais ir negalima. Tuo būdu, galiausiai gaunama Tautų Sąjungos ir Diplomatinės Organizacijos palankaus savitarpio įtakumo. T. Sąjunga padeda koncentruoti perdaug išsklaidytą Diplomatinę Organizaciją, o Diplomatinė Organizacija, būdama tos koncentracijos reikalinga, duoda Sąjungos organų posėdžiams gyvybiškumo ir reikšmės.

Charakteringa, kad pirmykščiame Vilsono plane labai neaiškiai buvo formuluotos Sąjungos Vykdomosios Tarybos funkcijos, bet buvo nurodyta, kad be periodinių tos Tarybos susirinkimų turi būti šaukiami metiniai ministerių-pirmininkų ir užsienių reikalų ministerių susirinkimai pažiūroms pasikeisti ir Sąjungos politikai išdirbti (Plg. *Munck,* Origines, I, 104). Taip pat Roberto Sesilio Sąjungos projekte didžiųjų valstybių ministerių-pirmininkų ir užsienių reikalų ministerių metinės periodinės konferencijos buvo numatomos kaip pagrindinis Sąjungos akmuo.

E. Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Teismas.

* Publications de la Cour Permanente de Justice Internationale. 6 séries (A—F). Série A—Recueil des arrêts; série B—Recueil des avis consultatifs; Série C—Actes et documents relatifs aux arrêts et aux avis consultatifs; Série D—Actes et documents relatifs à l'organisation de la Cour; Série E—Rapports annuels; Série F—Index généraux.

G. Salvioli. La Corte permanente di Giustizia internazionale. 1924 (168 p.) (Riv. DI. 1923). J. B. Moore. International law and some current illusions. 1924 (p. 96—181 — N. T. T. Teismas). N. Politis. La justice internationale. 1924 (325 p.). A. Bustamente. La CPJI. 1925 (365 p.). A. P. Fochiri. The Permanent Court of International Justice. L. 1925 (346 p.). D. J. Hill. The problem of a World Court. The story of an unrealized american idea. N. Y. 1927 (229 p.). K. Strupp. Cour permanente de justice internationale (WV. III, 1928, p. 773 — 817). Hammarskjöld. La CPJI. à la IX-me session de l'Assemblée de la S. d. N. (RDILC. 1928, p. 665—731). B. Francqueville. L'oeuvre de la C. P. J. I. 2 v. 1928 (1083 p.). Wheeler-Bennett. Information on the World Court (1918—1928). L. 1929 (208 p.).

Smulki bibliografija visos literatūros, spausdinamos apie N. T. T. Teismą, duodama metinėse N. T. T. Teismo apyskaitose *(rapports annuels)*. (Paskutinėje, šeštoje 1930 metų apyskaitoje ta bibliografija nutęsta iki 3135 numerio).

Įkūrus Tautų Sąjungą, buvo sukurtas kartu (pirmąkart tarptautinių santykių istorijoj) ir nuolatinis tarptautinis teismas.

Iki sukuriant jį, tarptautinėje praktikoje buvo tiktai trečiųjų teismų, sudaromų *ad hoc* kuriam-nors vienam konkrečiam ginčui išspręsti. Haagos 1899 ir 1907 metų Taikos Konferencijos mėgino paversti trečiųjų teismus nuolatine įstaiga, bet tasai mėginimas nepasisekė, ir tų konferencijų sudaryti Nuolatiniai Arbitražo Rūmai Haagoje yra ne nuolatinė įstaiga, o tiktai biuras, kur yra rekomenduojamų trečiųjų teisėjų sąrašas, iš kurio susiginčijusios valstybės gali rinktis sau teisėjus, jei panorės.

Einant 1919—1920 metų taikos sutartimis, įvairioms privačioms, dėl karo veiksmų kilusioms, pretenzijoms spręsti buvo sudaryti tam tikri Mišrieji Trečiųjų Teismai.

Visa tat liečia teisminės tarptautinės teisės sritį, kur tas dalykas bus išnagrinėtas. Čia, tarptautinės vyriausios valdžios organizacijos skyriuje teturi būti duotos žinios tiktai apie Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo santvarką, nes tasai teismas per trumpą savo egzistavimo

laiką įgijo vieno iš pagrindinių konstitucinių Pasaulinės Sąjungos organų reikšmę[1].

§ 1. Nuolatinio Tarptautinio Teismo įsteigimas.

Documents présentés au Comité et rélatifs à des projets pour l'établissement d'une CPJI London 1920 (373 p. in fol.). Procès-verbaux des séances du Comité de juristes 16. VI — 24. VII. 1920. La Haye 1920 (779 p. in fol.). S. d. N. Documents au sujet de mesures prises par le Conseil de la S. d. N. aux termes de l'art. 14 du Pacte. Genève. 1921 ((284 p. in-fol.). A. Hammarskjöld. Le réglement revisé de la CPJI. (RDILC, 1927, p. 322—359).

Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Teismas ir Jungtinės Valstybės: M. O. Hudson. The Permanent Court of International Justice and the question of american participatoin. 1925 (398 p.). L. Egbert. Les Etats-Unis et la CPJI. P. 1926. (259 p.) (Thèse). H. Kraus. La CPJI. et les Etats-Unis d'Amèrique (RDILC., 1926, p. 281—320). M. Hudson. The american reservations and the PCIJ (AJIL., 1928 p. 776—796). Ph. Jessup. The U. S. and the World Court. Boston. 1929 (159 p.) (World peace foundation pamphlets, v. 12 N. 4).

Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Teismas *(La Cour Permanente de Justice Internationale)*[2] Haagoje buvo Tautų Sąjungos įsteigtas einant Sąjungos Pakto 14-ojo straipsnio punktais.

Įdomu pažymėti, kad Vilsono Sąjungos projekte nebuvo numatytas nuolatinio Tarptautinio Tribunolo įsteigimas, ir 14-as Pakto straipsnis buvo įrašytas tiktai anglų-amerikiečių komisijos, išdirbusios Pakto projektą.

Pačioje Sąjungos egzistavimo pradžioje, dar prieš pirmąjį Sąjungos susirinkimą, S. Taryba 1920. II. 11 nutarė sudaryti 11 teisininkų komisiją Nuolatinio Tarptautinio Tribunolo Statutui išdirbti. Ta komisija posėdžiavo Haagoje nuo 1920. VI. 16 iki VII. 20 ir išdirbo vienu balsu priimtąjį jos Statuto projektą.

Tas projektas buvo įteiktas Tarybai ir išsiuntinėtas visiems Sąjungos nariams. Taryba, iššiūrėjus projektą, priėmė jį, tačiau su svarbiu pakeitimu, einant kuriuo numatomoji tame Statute privalomoji teismo kompetencija juridinio pobūdžio gin-

[1] N. T. T. Teismo veiksmai ir dalykai, susiję su jo kompetencija, sudaro žymų teisminės tarptautinės teisės skyrių, kur jie toliau bus išdėstyti. Čia mes tepaliesim konstitucinius dalykus, susijusius su Haagos Tribunolo organizacija ir kompetencija.

[2] Toks yra vardas, priimtas oficialiuose Lietuvos leidiniuose (žiūr., pav., Klaipėdos Konvencijos 17 str.). Pažodžiui išvertus reikėtų pavadinti „Nuolatiniai Tarptautinio Teisingumo Rūmai". Mes tesinaudosime oficialiu vardu.

čams buvo pakeista fakultatyvine kompetencija. Iššiūrėtas Taryboje, Teismo Statutas buvo įneštas į pirmąjį Sąjungos susirinkimą 1920 metų gruodžio mėnesyje. Sąjungos Susirinkimas, kiek pakeitęs Statutą, vienu balsu pritarė jam ir nutarė, kad tasai Statutas būtų įteiktas visiems T. S. nariams, kaip protokolas, ratifikuoti. Sąjungos narių daugumai ratifikavus protokolą, Teismo Statutas turėjo tuojau įsiteisėti ir Teismas imti veikti. Tasai protokolas (1920. XII. 16) per 1921 metus buvo Sąjungos narių daugumos ratifikuotas. Antroje S. Susirinkimo sesijoje, 1921 metų rugsėjo mėnesyje buvo išrinkti teisėjai. 1922 metų sausio mėnesyje Teismas susirinko Haagoje preliminarinės sesijos, kurioje buvo išdirbtas vidujinis teismo reglamentas (1922. III. 24; 1926 metais jis buvo vėl perdirbtas). 1922 metų birželio mėnesyje įvyko pirmoji Teismo sesija. Nuo to laiko iki 1930. VI. 15 buvo 17 Teismo sesijų, kuriose buvo išnagrinėta daugiau kaip 40 bylų (16 *arrêts*, 9 *ordonnances*, 16 *avis consultatifs*).

Trumpoje N. T. T. Teismo 9 metų egzistavimo istorijoje didelį vaidmenį vaidino Jungtinių Valstybių prisidėjimas prie Haagos Teismo. Neįstojusios į Tautų Sąjungą, J. Valstybės liko ir už N. T. T. Teismo ribų. Bet 1926. I. 27 J. Valstybių Senatas pasisakė pasiruošęs prisidėti prie Haagos Teismo, jeigu kiekviena iš valstybių, ratifikavusių 1920. XII. 16 protokolą, prisiims šias sąlygas: 1) J. Valstybėms nesusidaro jokios legalinės sąsajos su T. Sąjunga, 2) J. Valstybės lygybės pagrindais dalyvaus S. Susirinkime ir Taryboje teisėjus renkant, 3) jos mokės įmokas Teismui, kurias nustatys J. Valstybių kongresas, 4) J. Valstybės gali bet-kuriuo laiku išeiti iš N. T. T. Teismo; Teismo Statutas nebus keičiamas be J. Valstybių sutikimo ir 5) eilę sąlygų dėl Teismo konsultatyvinio veikimo: „Teismas turi teikti konsultatyvinę nuomonę tiktai viešai, reikiamai pranešus visoms valstybėms, prisidėjusioms prie Teismo, ir visoms suinteresuotoms valstybėms; išklausęs viešame posėdyje visas suinteresuotas valstybes ar padėjęs joms būti išklausytoms, Teismas neturi, be J. Valstybių sutikimo teikti konsultatyvinės nuomonės kiekvienu ginču ar dalyku, kuriuo J. Valstybės yra suinteresuotos ar pasisako esančios suinteresuotos".

Toms J. Valstybių sąlygoms ir jų įstojimui į N. T. T. Teismą apsvarstyti, 1926 metų rugsėjo mėnesyje Ženevoje buvo pa-

skirta pasirašiusių Teismo Statutą valstybių konferencija. Visos tos sąlygos, išskyrus penktos sąlygos galą, nesukėlė abejojimo, nes jos atliepia arba Teismo praktikai arba bendriems Sąjungos principams. Abejojimo tesukėlė Amerikos Senato penktos išlygos antroji pusė. Joje numatomi yra trys atsitikimai: J. Valstybių sutikimas reikalingas kiekvienai konsultatyvinei Teismo nuomonei 1) kiekvienu ginču, kur J. Valstybės yra suinteresuotos (t. y. kur jos yra šalis), 2) kiekvienu ginču, dėl kurio J. Valstybės, net nebūdamos šalis, pasisako esančios suinteresuotos, 3) kiekvienu klausimu (ne ginču), dėl kurio J. Valstybės pasisako esančios suinteresuotos. Dėl pirmojo atsitikimo, kur J. Valstybės, nebūdamos T. Sąjungos narys, stos kaip viena iš susiginčijusių šalių, jau pirmesnė N. T. T. Teismo praktika buvo nusistačiusi, kad Teismas atsisako teikti savo konsultatyvinę nuomonę be valstybės — ne T. Sąjungos nario — sutikimo (Teismo sprendimas konsultacijos dalyku dėl Rytų Karelijos, kur Rusija protestavo prieš Teismo kompetenciją). Belieka du paskutiniai atsitikimai — ginčas arba net klausimas, kuriuo J. Valstybės sakosi esančios suinteresuotos. Amerikos Senato sąlygomis, kuriomis reikalaujamas J. Valstybių sutikimas kiekvienai konsultatyvinei nuomonei tokiais klausimais, lyg numanoma, kad kiekvieną kartą prašant konsultatyvinės Teismo nuomonės, reikalingas visų Sąjungos narių vieno balso votumas. Tačiau daugumos ar vienabalsiškumo dalykas konsultatyvinėms nuomonėms prašyti nėr dar Sąjungos išspręstas. Kai-kuriais atsitikimais, pav., visose Susirinkimo prašomose nuomonėse užtenka daugumos, ir galimas daiktas, kad ir kiekvienam nuomonės suteikimui užtenka daugumos priimtojo sprendimo.

Jeigu kiekviena valstybė, net ir nesusiginčijusi, bet tiktai pasisakiusi esanti tuo ginču suinteresuota, ar net suinteresuota kuriuo-nors bendru dalyku (net už konflikto ribų), turi pirma duoti savo sutikimą, prieš N. T. T. Teismui suteikiant savo konsultatyvinę nuomonę, tai visa ta konsultacija turi virsti iliuzorinė. Kuri valstybė gali tartis esanti nesuinteresuota kuriuonors dalyku? Didžiosios valstybės principialiai yra suinteresuotos visais dalykais. Tada reikia visų T. Sąjungos narių vieno balso sutikimo, kad konsultacija apskritai galėtų įvykti (einant valstybių lygybės principu). Į tą dalyką nurodė 1926

metų Konferencija ir pabrėžė, kad toksai vienabalsiškumas nereikalingas.

J. Valstybės tegali reikalauti sau lygių su Sąjungos nariais teisių, kad kaip jos dalyvautų Susirinkimo arba Tarybos posėdyje, kuris nusprendžia prašyti Teismo konsultatyvinės nuomonės.

Po to, per trejus metus, J. Valstybių prisidėjimas prie Haagos Teismo nebuvo svarstomas. Tiktai 1929. II. 19 J. Valstybių stats-sekretorius (Kelogas) kreipėsi nota į T. Sąjungą, siūlydamas naujai pasikeisti nuomonėmis einant sprendimu, kurį buvo nusprendusi 1926 metų valstybių konferencija. Eidama ta nota Sąjungos Taryba pavedė 1929. III. 9 Teisininkų Komitetui išnagrinėti tą dalyką (tas Komitetas buvo sudarytas 1928 metų gale N. T. T. Teismo Statutui peržiūrėti dėl turėjusių įvykti 1930 metais Haagos Teismo naujos teisėjų sudėties rinkimų).

Komitetas (kurio posėdžiuose dalyvavo ir Amerikos delegatas) nerado galimu rekomenduoti nei vieno iš dviejų radikalinių būdų, kuriais būtų visiškai pašalintos kliūtys, kilusios dėl J. Valstybių reikalavimų: nerado galimu rekomenduoti nei visiško Teismo konsultatyvinės funkcijos panaikinimo, nei reikalavimo visų Susirinkimo ar Tarybos narių vienabalsiškumo, prašant konsultatyvinės nuomonės. Teisininkų Komitetas priėjo išvadą, kad dalykas gali būti išspręstas sudarius naują procedūrą, einant kuria kiekvieną kartą prašant Teismo konsultatyvinės nuomonės, pirma turi būti paklaustos J. Valstybės, kurios trumpu laiku turi duoti savo atsakymą. Jų atsakymas turi būti prilygstamas, iš savo reikšmės, kiekvienos, dalyvaujančios Sąjungos Taryboje ar Susirinkime, valstybės pareiškimui.

Į Teisininkų Komiteto sutarimo projektą buvo įrašytas straipsnis, kuriuo J. Valstybės gali bet-kuriuo laiku pareikšti apie savo atsisakymą nuo sutarimo, ir sutarimas tada tuojau nebetenka galios. Taip pat gali pasielgti bet-kuri valstybė, pasirašiusi sutarimą, su tuo skirtumu, kad sutarimas nebetenka savo galios tiktai tada, jei per vienerius metus prie tos valstybės prisidės $\frac{2}{3}$ kitų sutariančių valstybių.

1929 metų rugsėjo mėnesyje buvo sušaukta konferencija N. T. T. Teismo Statuto peržiūrėti. Konferencija priėmė Teisininkų Komiteto pasiūlytą protokolo projektą. J. Valstybės

taip pat pareiškė, kad jis patenkina jų reikalavimus. Protokolas buvo įneštas į T. Sąjungos Susirinkimą ir 1929. IX. 14 jis buvo Susirinkimo priimtas.

Tas projektas yra ratifikuotinas. Jis turi įsiteisėti tiktai tada, kada visos valstybės, pasirašiusios 1920. XII. 16 N. T. T. Teismo Statutą, ir J. Valstybės pristatys savo ratifikacijas. Vienuoliktoje S. Susirinkimo Sesijoje, 1930 metų rugsėjo mėnesyje, paaiškėjo, kad visa eilė valstybių, pasirašiusių protokolą, projekto neratifikavo (tame skaičiuje pačios J. Valstybės, o taip pat Prancūzija, Italija, Čekoslovakija, Belgija, Bulgarija, daugelis Amerikos valstybių ir Lietuva). J. Valstybių įstojimas į N. T. T. Teismo uniją iškeltomis jų sąlygomis yra neįvykęs. Haagos Teismo konsultatyvinio veikimo procedūra lieka, kokia yra buvusi.

Kartu su protokolu dėl J. Valstybių įstojimo į N. T. T. Teismą Sąjungos Susirinkimo buvo priimtas 1929 metų rugsėjo mėnesyje pakeistas Teismo Statuto tekstas, kuris 4-uoju protokolo paragrafu turėjo įsiteisėti 1930. IX. 1, jeigu S. Taryba įsitikins iki to laiko, jog visos valstybės, ratifikavusios 1920. XII. 16 protokolą, — jei jos dar nebuvo ratifikavusios pakeisto Statuto teksto — atsakys Tarybos klausiamos, kad jos nenusistačiusios prieš jo įsiteisėjimą. Tačiau iki 1930. IX. 1 paaiškėjo, jog 4 Pietų Amerikos valstybės (Brazilija, Bolivija, Kolumbija ir Urugvajus) atsakė, kad jos negali duoti griežto atsakymo iki tą dalyką patvirtins jų įstatymų leidžiamoji įstaiga, o 3 Centralinės Amerikos valstybės (Dominikonų respublika, Gvatemala ir Kuba) aiškiai pasisakė nusistačiusios prieš naujo Statuto įsiteisėjimą. Tuo būdu tebegalioja pirmesnis 1920 metų Statutas, tiktai su kai-kuriais pakeitimais dėl teisėjų skaičiaus, jų atlyginimo ir pensijų, kurie (pakeitimai) ir 1920 metų Statutu gali būti S. Susirinkimo paprastosios daugumos padaryti.

§ 2. Teismo santvarka.

a) Teismo sudėtis.

Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Teismas yra organizacija *(corps)* nepriklausomų magistratų, renkamų, nepareinant nuo jų tautybės, iš asmenų, turinčių didžiausios moralinės pagarbos, atitinkančių sąlygas, reikalingas aukščiau-

sioms teismo funkcijoms eiti jų pačių krašte, arba iš teisininkų, kuriems pripažintas autoritetas tarptautinės teisės srityje (N. T. T. Teismo Statuto 2 str.).

Teisėjų sudėtyje reikia skirti: 1) tituliariniai teisėjai ir jų pavaduotojai, 2) nacionaliniai teisėjai ir 3) teisėjai-asesoriai.

1. Tituliariniai teisėjai ir jų pavaduotojai *(suppléants)*.

Teismas susideda iš 15 tituliarinių teisėjų (1930 m. Susirinkimo nutarimu) ir 4 pavaduotojų (kurių skaičių Susirinkimas, Tarybos pasiūlymu, gali padidinti iki 6); tiek teisėjai, tiek pavaduotojai renkami 9 metams.

XI Susirinkimo Sesijoje 1930. IX išrinkti naujiems devyneriems metams (nuo 1930. I. 1 iki 1939. XII. 31) šie 15 teisėjų: C. Hurst (Anglija), Kellogg (J. Valstybės), Fromageot (Prancūzija), Schücking (Vokietija), Anzilotti (Italija), Adači (Japonija), Vang-Šunghui (Kinija), Altamira (Ispanija), Bustamente (Kuba), Guerrero (Salvador), Urrutia (Kolumbija), van Eysinga (Olandija), Rolin Jacquemyns (Belgija), Negulesco (Rumunija), Rostworowski (Lenkija). 4-iais pavaduotojais išrinkti: Reddich (Austrija), Novakovič (Pietų Slavija), Erich (Suomija), Motta (Portugalija).

Reikia pažymėti, kad teisėjų tarpe nėra nė vieno nei nuo Skandinavijos ir Baltijos valstybių nei nuo Šveicarijos.

Steigiant N. T. T. Teismą buvo turėtas galvoj uždavinys sudaryti tokį tarptautinį tribunolą, kuris dirbtų tolydžio ir išdirbtų savo teisminę tradiciją bei praktiką. Toks tribunolas turi susidėti iš teisėjų-teisininkų, nepareinančių nuo bylininkų ir nuo tų valstybių, prie kurių jie priguli iš savo valdinybės. Bet sudaryti tokią teismo sudėtį yra nelengvas uždavinys, o kai-kuriais atžvilgiais net nė neįmanomas. Tarptautiniuose santykiuose formaliai pripažįstamas visų valstybių lygybės principas. Išeidamos iš to principo, visos valstybės galėtų pretenduoti į tai, kad teismo sudėtyje būtų teisėjų iš jų tautybės. Bet tokio reikalavimo patenkinimas per daug padidintų teismo sudėtį, padaugintų teisėjus, ir tada bendri posėdžiai būtų negalimi ir įvairiems dalykams reikėtų skirti speciali atsitiktinė teisėjų sudėtis.

Teisėjams į Haagos Tribunolą rinkti buvo išrasta sąmojinga sistema, kuri turi aprūpinti tiek ypatingą didžiųjų valstybių vaidmenį, tiek ir principialią juridinę valstybių lygybę. Tai buvo pasiekta pareikalavus balsų daugumos renkant teisėjus tiek Sąjungos Taryboje, tiek ir Susirinkime.

Kandidatus į teisėjus siūlo Nuolatiniai Arbitražo Rūmai, o renka juos skyrium, bet savitarpio sutarimu T. S. Taryba ir Susirinkimas (Amerikos atstovo Elihu Root'o ideja). Kadangi S. Taryba, išdirbant N. T. T. Teismo Statutą 1920 metais, turėjo susidėti iš 5 didžiųjų ir 4 mažųjų valstybių atstovų, tai reikalavimas gauti balsų daugumą Taryboje renkant teisėjus šiaip ar taip aprūpindavo didžiąsias valstybes ta prasme, kad į Teismą negalėjo būti išrinkti nepageidaujami joms mažųjų valstybių koalicijų kandidatai. Šiandien, kai greta 5 didžiųjų valstybių Taryboje yra 9 mažosios, tasai sumetimas daug nustoja savo reikšmės. Bet praktikoje, tiek renkant pirmuosius teisėjus 1922 metais, tiek ir per antruosius rinkimus 1930 metais, buvo išrinkti teisėjai iš visų didžiųjų valstybių.

Teisėjai renkami šiaip.

Visų pirmiausia, T. S. Sekretoriato rūpesčiais sudaromas kandidatų į teisėjus sąrašas, kuris prieš renkant turi būti pristatytas Susirinkimui ir Tarybai. 3 mėnesiai prieš rinkimus T. S. Generalinis Sekretorius kreipiasi į n a c i o n a l i n e s teisėjų grupes, skiriamas į Nuolatinius Arbitražo Rūmus nuo kiekvienos valstybės, kuri yra tiek Tautų Sąjungos, tiek ir Nuolatinių Arbitražo Rūmų narys, siūlydamas joms pristatyti savo kandidatus į tarptautinius teisėjus. Jeigu kuris-nors T. Sąjungos narys nedalyvauja Nuolat. Arbitr. Rūumose, nacionalinė grupė turi būti jo vyriausybės sudaryta tomis pat sąlygomis, kuriomis yra sudaromos Nuolat. Arbitr. Rūmų nacionalinės grupės. Kiekviena valstybinė grupė (vadinasi, daugiausia, 4 asmens) gali pristatyti, maximum, 4 kandidatus, iš kurių 2 asmens tegali būti jo valdinybės (Jeigu papildomai renkamas tiktai vienas teisėjas, kandidatų turi būti pristatyta nedaugiau kaip du). Pristatant tokius kandidatus, kiekvienai nacionalinei grupei rekomenduojama „kreiptis patarimo į aukščiausią krašto teismą, į juridinius fakultetus, į nacionalines akademijas ir į tarptautinių akademijų nacionalines sekcijas, kurios tiria teisę" (str. 6). Šis nutarimas teturi rekomendacijos pobūdžio; nacionalinė grupė gali ir nekonsultuoti tų įstaigų ir, šiaip ar taip, jai nėr privalomi jų pasiūlymai. Visi asmens, atskirų valstybinių grupių tuo būdu pristatyti, T. S. Generalinio Sekretoriaus įrašomi į vieną bendrą alfabetinį sąrašą, nurodant, kurios valstybinės grupės juos rekomenduoja, ir pažymint kai-kurias jų tarp-

tautines-teisines kvalifikacijas. Kadangi kiekviena valstybinė grupė turi pristatyti ir kitos tautybės kandidatų, tai labai daugelis iš jų pažymi tuos pačius visam pasauliui žinomus vardus. Todėl per pirmuosius rinkimus 1921 metų rugsėjo mėnesyje sąraše buvo nedaugiau kaip 100 vardų, o paskui, kai-kuriems kandidatams gera valia atsisakius, beliko tiktai 90 vardų (Per antruosius 1930 metų rinkimus bebuvo tiktai 60 kandidatų, įrašytų sąraše).

Tą sąrašą Generalinis Sekretorius praneša Tautų Sąjungos Susirinkimui ir Tarybai.

Susirinkimas ir Taryba pradeda, nepareidami vienas nuo antros, pirma rinkti tituliarinius teisėjus, o paskui teisėjus-pavaduotojus (Statuto 8 str.).

„Kiekvieną kartą rinkdami", sako Statuto 9 straipsnis„ „rinkėjai turi atsižvelgti į tai, kad asmens, pakviesti dalyvauti Teisme, ne tiktai individualiai atitiktų reikiamas sąlygas, bet kad jie, drauge suimti, galėtų atstovauti didžiosioms civilizacijos formoms ir svarbiausioms juridinėms pasaulio sistemoms". Šito straipsnio privalomumas neturi griežtai išreikšto juridinio pobūdžio, tai tėra patarimas ir rekomendacija. Įvairiomis juridinėmis pasaulio sistemomis suprantamos ne įvairios juridinės koncepcijos t a r p t a u t i n ė s teisės srityje (pav., Europos, Amerikos, arba anglų-saksų), nes tai prieštarautų tarptautinės teisės vieningumo ir universalumo idejai; jomis suprantamos įvairios n a c i o n a l i n ė s teisinės sistemos, nes labai dažnai tarptautinės teisės problema yra glaudžiai susijusi su tam tikrais nacionalinės teisės dėsniais ir institutais, kurie turi būti suprasti ir įvertinti N. T. T. Teisme.

Išrinkti yra tie, kurie gauna absoliučią balsų daugumą Tautų Sąjungos Susirinkime ir Taryboje.

Jeigu dvigubas balsavimas Susirinkime ir Taryboje davė daugiau kaip vieną to paties T. S. nario valdinį, išrinktas turi būti vyresnio amžiaus (str. 10). Jeigu po pirmo rinkimų seanso, lieka dar laisvų vietų, tai tokiu pat būdu turi būti pradėti antrieji rinkimai, o jei reikės — tai ir tretieji (str. 11).

Jeigu ir trečią kartą balsavus, lieka laisvų vietų, gali būti sudaryta, Tarybos arba Susirinkimo pasiūlymu, „tarpininkaujamoji komisija" *(une comission médiatrice)* iš 6 narių (po 3 iš Susirinkimo ir Tarybos). Šita komisija siūlo kandidatus Susi-

rinkimui ir Tarybai. Ta komisija gali, esant vienabalsiškumui, pasiūlyti kandidatu tinkamą asmenį, net jeigu jis nė nebuvo visai Nuolatinių Arbitražo Rūmų nacionalinių grupių siūlomas į kandidatus. Tuo būdu N. T.T. Teismo teisėjai gali būti asmens, neįrašyti Nuolatinio Arbitražo Teismo kandidatų sąraše. Jei komisija negali prieiti kokios išvados, Teismo nariai, jau išrinkti, renka patys (kooptuoja) nepritenkamus narius iš kandidatų, gavusių balsus Susirinkime arba Taryboje. Teisėjų balsams pasidalijus pusiau, persveria vyriausiojo amžiaus teisėjo balsas.

Teisėjai renkami devyneriems metams ir gali būti perrenkami (praktikoje, per antruosius teisėjų rinkimus 1930 metų rugsėjo mėnesyje N. T. T. Teismo teisėjų dauguma buvo perrinkti).

Jokių apribojimų amžiaus atžvilgiu vietai užimti ir pareigoms eiti teisėjui nenustatyta.

Jeigu per naujuosius rinkimus teisėjas nebus perrinktas, jis, vis dėlto, naujo Teismo nario pakeistas, tebedalyvauja nagrinėjant tuos dalykus, kurie buvo pradėti nagrinėjami dar prieš jo tarnybai pasibaigiant.

Teisėjo vieta, pasidariusi dėl kurios-nors priežasties laisva iki pasibaigiant 9 metų laikui, užimama tais pačiais būdais, kaip ir renkant naujus narius, t. y. rinkimais į T. S. Tarybą ir Susirinkimą. Tokiu atveju naujasis teisėjas renkamas tiktai laikui, likusiam iki pasibaigiant pirmesnio teisėjo mandatui. Tuo būdu visa Teismo sudėtis, išėjus devynerių metų laikui, vėl yra atnaujinama vienu kartu.

Teismo nariai nėra varžomi net ir Tarybos ir Susirinkimo atžvilgiu. Jie tiktai tada tegali būti atstatyti nuo užimamųjų vietų, jeigu jie, kitų Teismo narių v i e n o b a l s o sprendimu, nebeatitinka reikalaujamų sąlygų.

Teismo nariai, eidami Teismo Statuto 19 str., naudojasi diplomatinėmis privilegijomis ir imunitetu vykdydami savo funkcijas. To Teismo teisėjų reikia net pripažinti diplomatinis imunitetas platesnis kaip Tautų Sąjungos organų narių. Kadangi tie teisėjai nėra atstovai valstybės, kuriai jie priklausytų iš valdinybės, o renkami teisėjais iš visos Tautų Sąjungos susijungimo ir tarnauja visam tam susijungimui, tai jie „eidami savo funkcijas“ turi būti išimti visose dalyvaujančiose N. T. T. T. sąjungoje valstybėse net ir iš savo vietos jurisdikcijos, t. y. nuo išvažiavimo

iš savo buveinės momento iki namo pargrįžę. (Plg. N. T. T. Teismo ir Olandijos 1928. V. 28 savitarpio sutarimą, kurį sudaryti padėjo T. S. Taryba).

Prieš pradėdami tarnybos darbą, Teismo nariai prisiekia *(engagement solennel)* eiti savo funkcijas bešališkai ir sąžiningai *(en pleine impartialité et en toute conscience)*.

Teismo nariai negali užimti jokių politinių arba administracinių tarnybos vietų. Jie negali taip pat eiti agentų, patarėjų ar advokatų pareigų jokioj tarptautinio pobūdžio byloj, ir jeigu pirma jie buvo dalyvavę kurioj-nors tokioj byloj, nacionaliniam arba tarptautiniam tribunole arba tardomojoj komisijoj, jie nebegali paskui dalyvauti kaip Tarptautinio Teismo nariai nagrinėjant Teisme tą bylą. Tie apribojimai neliečia teisėjų-pavaduotojų, jei jie nėra užimti N. T. T. Teisme. Abejojamais atvejais dalyką sprendžia patsai Teismas.

2. Nacionaliniai teisėjai.

Idealus uždavinys sudarant Tarptautinį Tribunolą — išrinkti tokią teisėjų sudėtį, kurie spręstų dalykus bešališkai ir visiškai nepareidami nuo savo nacionalinių simpatijų.

Bet šiandien, kai beveik kiekvienas žmogus yra glaudžiai susijęs su savo tautybe ir valstybe, pasiekti tokio teisėjų objektingumo beveik negalima. Iškilus bet-kuriam tarptautiniam ginčui, kyla abejojimo, kad tarptautinis teisėjas, nagrinėdamas ginčą, į kurį įpainiota jo tėvynė, vadovausis ne tiktai objektingomis normomis, bet ir savo paties nacionaliniais jausmais.

Išvengti tos neigiamybės Teismo sudėtyje galima arba 1) pripažinus teisėjų nušalinamąją teisę arba 2) privalomai pritraukus nacionalinius teisėjus į Teismą.

Teisėjų nušalinamosios teisės klausimas buvo keliamas išdirbant N. T. T. Teismo Statutą, bet ta teisė buvo atmesta. Yra, žinoma, pavojaus, kad teisėjo tautybė atsilieps jo nuomonei; bet tasai pavojus gali būti laukiamas ir iš teisėjų, prigulinčių ne tiktai prie valstybių susiginčijusių, bet ir prie jų artimų politinių sąjungininkų. Nušalinamoji teisė turėtų paliesti ir paskutiniuosius. Todėl nuo teisėjų nušalinamosios teisės buvo atsisakyta išdirbant Statutą ir pripažinta, kad į kiekvieną procesą turi būti prileidžiami kiekvienos susiginčijusios šalies nacionaliniai teisėjai.

Kadangi eidami Tarptautinio Teismo įstatais teisėjai pasilaiko teisę posėdžiauti sprendžiant bylas, kur šalys yra valstybės, prie kurių jie patys priguli, tai jeigu viena arba abi šalys neturi teisėjų tarpe savo valdinybės asmenų, jos gali paskirti savo bylos posėdžiui arba savo valdinybės teisėją-pavaduotoją, jeigu toksai yra, arba visiškai naują asmenį (Statuto 31 str.).

Šitas naujas nacionalinis teisėjas *ad hoc* gali būti valstybės skiriamas laisvai iš asmenų, atitinkančių bendras sąlygas tituliariniams teisėjams rinkti (moralinis skaistumas, tarptautinės teisės mokėjimas, tam tikrų darbų nesuderinimas su einamomis Teisme funkcijomis, priesaika). Įstatai nurodo, kad tokie teisėjai gali būti renkami iš asmenų, kurie buvo įrašyti kandidatų sąraše per bendruosius teisėjų rinkimus. Bet tai neprivaloma: tai tėra paprastai pageidavimas. Jeigu kelios valstybės stoja procese kaip viena šalis, jos vieną teisėją teskiria. Abejojamais atvejais (kai neaišku, ar vienos šalies bėsama) sprendžia Teismas.

Nacionalinių teisėjų *ad hoc* institutas įneša, žinoma, trečiųjų ir politinį momentą į Teismo veikimą ir suardo griežtai juridinį, nenacionalinį ir tarptautinį Teismo pobūdį. Bet jis yra reikalingas, nėsant nušalinamosios teisėjų teisės. Jis buvo įrašytas į įstatų projektą ypač teisininkų komiteto Amerikos deputato *Root'o* reikalavimu.

Nacionaliniai teisėjai *ad hoc* turi tokį pat sprendžiamąjį balsą, kaip ir kiti N. T. T. Teismo teisėjai.

Nacionalinio teisėjo *ad hoc* pobūdis yra kitas, nekaip nacionalinio teisėjo iš N. T. T. Teismo narių; paskutinis renkamas ne savo valstybės, o visos Tautų Sąjungos (ir todėl mažiau susijęs su savo valstybe), pirmasis savo valstybės yra skiriamas, nepareinant nuo T. Sąjungos.

3. Technikos asesoriai.

Dalykams, liečiantiems darbą, iš Teismo išskiriami tam tikri rūmai *(chambre speciale)*. Tuose rūmuose teisėjai asistuojami keturių asesorių, posėdžiaujančių kartu su teisėjais patariamaisiais balsais ir aprūpinančių teisingą ginčijamųjų interesų atstovavimą. Taip pat ir dalykams, liečiantiems tranzitą ir susisiekimą, jei šalys panorės ir teismas sutiks, atskiruose teismo rūmuose teisėjai asistuojami 4 technikos asesorių patariamaisiais balsais.

Visi tie asesoriai renkami kiekvienai bylai balsų dauguma arba viso N. T. T. Teismo arba specialių teismo rūmų, kur atitinkama byla turi būti nagrinėjama. N. T. T. Teismo pirmininkas renka visas reikalingas žinias supažindyti Teismui, kuris turės išrinkti technikos asesorius kiekvienai specialiai bylai. Dėl asesorių į specialius teismo rūmus darbo byloms pirmininkas konsultuoja Tarptautinio Darbo Biuro Administracinę Tarybą.

Asistentai tranzito dalykuose renkami iš sąrašo tų asmenų, kuriuos tam tikslui siūlo T. Sąjungos nariai (po du kandidatus nuo kiekvieno Sąjungos nario).

b) Vidujinė Teismo organizacija.

Teismo būstinė nustatyta Haagoje. Ta būstinė tyčia buvo perkelta iš Tautų Sąjungos būstinės, kad nukeltų Teismą iš Ženevos politinės atmosferos.

Teismas renka 3 metams savo pirmininką ir vicepirmininką.

Pirmininkas turi nuolat gyventi Haagoje. Teismo reglamentas nustato paprastųjų sesijų laiką. Prireikus, gali būti šaukiamos ypatingos sesijos. Praktikoje Teismo darbas varomas dabar nepertraukiamai, su įprastomis metinėmis atostogomis.

Teismo santvarkoje reikia skirti visuotinis susirinkimas ir specialūs teismo rūmai.

Visuotinis susirinkimas. Normaliai Teismas posėdžiauja *in-corpore,* t. y. visa 15 tituliarinių teisėjų sudėtis. Jeigu vienas kitas iš tituliarinių teisėjų negali posėdžiauti, jie pavaduojami teisėjų-pavaduotojų. Būtinas teismo kvorumas — 9 teisėjai (tituliariniai arba pavaduotojai, bet neskaitant nacionalinių teisėjų *ad hoc).*

Specialūs teismo rūmai organizuojami dėl procesų, liečiančių darbą. Šie teismo rūmai sudaromi viso Haagos Tribunolo, kuris išskiria iš savo sudėties 3 metams 5 teisėjus ir 2 pavaduotojus (turint galvoj „didžiųjų civilizacijos formų ir svarbiausių juridinių pasaulio sistemų atstovavimą"). Šie teismo rūmai posėdžiauja tiktai šalių pageidavimu. Į juos pritraukiami 4 technikos asesoriai patariamaisiais balsais.

Be to organizuojami ir specialūs teismo rūmai dėl dalykų, liečiančių tranzitą. Šie rūmai yra sudaromi tokiu pat būdu ir tokios pat sudėties, kaip ir darbo dalykų rūmai.

Abeji tie rūmai, šalių sutikimu, gali posėdžiauti ir ne Haagoje.

Greitesniosios procedūros rūmai. Byloms skubos keliu teisti Teismas kas met sudaro atskirus trijų teisėjų rūmus, kurie sprendžia bylas greitesniosios procedūros keliu *(procédure sommaire)*, jei to nori šalys.

Tiek visuotiniame susirinkime, tiek ir abejuose tuose specialiuose rūmuose kiekvienas teisėjas, kuris tariasi kuriuo-nors specialiu pagrindu negalįs dalyvauti nagrinėjant kurią-nors bylą, praneša apie tai Teismo pirmininkui. Taip pat ir pirmininkas, kuris mano, kad kuriuo-nors specialiu pagrindu teisėjas neturįs posėdžiauti nagrinėjant kurią-nors bylą, praneša jam apie tai. Nesutinkant jiems savo tarpe, dalyką sprendžia Teismas.

Pačios susiginčijusios proceso šalys neturi, kaip buvo aukščiau nurodyta, teisės nušalinti teisėjus.

Teismo kanceliarija *(greffe)*. Kanceliarijos direktorių *(le greffier)* ir jo padėjėją renka septyneriems metams Teismas iš kandidatų, kuriuos siūlo Teismo nariai. Jie gali būti perrinkti.

Kiti kanceliarijos valdininkai yra Teismo skiriami direktoriaus pasiūlymu.

Kanceliarijos pareigos: 1) finansinis ir kitas Teismo administravimas, 2) Teismo susižinojimas su vyriausybėmis ir Tautų Sąjunga, 3) kanceliarijos pareigos, Teismo reglamento nustatytos, 4) tam tikras bylų paruošimas.

N. T. T. Teismo leidiniai. Haagos Tribunolo spausdinama visa eilė pavyzdingų savo pilnumu ir sistematingumu leidinių, suskirstytų 5 serijomis: 1) teismo nutarimų rinkinys, 2) konsultatyvinių nuomonių rinkinys, 3) aktai ir dokumentai, liečią nutarimus ir konsultatyvines nuomones (čia įskiriami: viešųjų posėdžių protokolai, kalbos, pasakytos Teisme, ir dokumentai, skaitytieji jame, kiti dokumentai, pristatytieji Teismui, korespondencija, liečianti bylas ir t. t.), 4) aktai ir dokumentai, liečią Teismo organizaciją, 5) metinės Teismo apyskaitos, be to konfidencialus biuletenis, skiriamas vien tik Teismo nariams, išeina 2 kartu mėnesyje.

c) Teismo biudžetas.

N. T. T. Teismo išlaidos sumokamos iš bendrojo T. Sąjungos biudžeto (nepareinant nuo bendrų Generalinio Sekretoriato išlaidų). 1931 metams Teismo biudžetas buvo paskirtas 2.700.000 aukso frankų. Išlaidų kontrolę vykdo speciali, T. S. Susirinkimo skiriama, kontrolės komisija.

Tituliariniai teisėjai gauna tam tikrą metinę algą (S. Susirinkimo 1930 m. sprendimu 35.000 olandų florinų) ir be to specialų atlyginimą (pirmininkas 25.000 flor., vice-pirmininkas ir teisėjai pagal atidirbtų tarnybos dienų skaičių, vice-pirmininkas, tačiau, nedaugiau kaip 20.000, teisėjai nedaugiau kaip 10.000). Teisėjai *suppléants* ir nacionaliniai teisėjai *ad hoc* tegauna tiktai specialų atlyginimą pagal darbo dienų skaičių, bet nedaugiau kaip 30.000 flor.

Teisėjai ir kanceliarijos direktorius turi teisę pensijai. Pensijų dalyku Sąjungos 1930 metų Susirinkimas yra priėmęs tam tikrą reglamentą.

§ 3. Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo kompetencija.

Collection des textes gouvernant la compétence de la Cour (Publications de la CPJI. Serie D.). P. Baker. The obligatory jurisdiction of the PCJI. (Br. YB., 1925, p. 68—102). Verzijl. La classification des différends internationaux (RDILC. 1925, p. 732 — 759). J. Hostie. Différends justiciables et non justiciables (RDILC, 1928, p. 263—281, 568—587). J. Spiropoulos. Nicht anerkannte Staaten und Regierungen vor dem ständingen Internationalen Gerichtshofe (RDISD., 1927 p. 35—45). Hammarskjöld. Extension de l'arbitrage obligatoire et compétence obligatoire de la CPJI. (RDILC. 1928, p. 83—99). L'extension de l'arbitrage obligatoire et la compétence obligatoire de la CPJI (Annuaire de l'IDI, 1927, p. 669—835, 1929, v. 35, I p. 459—462, 499—504, v. 35, II, p. 170—183, 3—3 — 304).

a) Ratione personae.

Visų pirmiausia, N. T. T. Teismo kompetencija paliečia tas valstybes, kurios yra priėmusios šio teismo statutą.

Kadangi einant T. Sąjungos Susirinkimo išaiškintu 14-uoju Pakto straipsniu, Teismo Statutas turi būti priimtas kiekvienos valstybės skyrium, o ne Tautų Sąjungos, kaip viseto, — todėl galima būti T. Sąjungos nariui ir nebūti skaičiuje valstybių, pasirašiusių N. T. T. Teismo Statutą. Faktinai tas beveik sutampa. N. T. T. Teismo unijoje nedalyvauja ligšiol valstybės, kurios nėra T. Sąjungos nariai (t. y. J. Valstybės, Rusija, Turkija, Meksika, Ekuador). Tačiau niekas netrukdo būti N. T. T. Teismo unijos nariui ir nedalyvauti T. Sąjungoje. Šitaip pasta-

tytas J. Valstybių įstojimo į N. T. T. Teismą klausimas. Brazilija ir Kostarika nustojo buvusios T. Sąjungos nariai, tačiau tebėra ligšiol N. T. T. Teismo nariai.

Ir atvirkščiai, galima būti T. Sąjungos nariui ir nedalyvauti N. T. T. Teismo unijoj (taip antai N. T. T. Teisme nedalyvauja ligšiol Tautų Sąjungos nariai Argentina ir Honduras).

Šiaip ar taip, visiems T. Sąjungos nariams, o taip pat valstybėms, paminėtoms T. S. Pakto priedėlyje, N. T. T. Teismas atidarytas *de plano.* Jie visi turi teisę stoti Teisme *(se présenter devant la Cour).*

N. T. T. Teismas atidarytas taip pat (einant Statuto 35 straipsniu ir T. S. Tarybos 1922. V. 17 rezoliucija) ir ne T. Sąjungos nariams ir valstybėms, nepaminėtoms Pakto priedėlyje (pav., Rusijai, Turkijai) šiomis sąlygomis:

„Tokia valstybė turi pirma pristatyti Teismo kanceliarijai deklaraciją, kuria ji prisiima Teismo jurisdikciją pagal T. S. Paktą ir Teismo Statuto ir Reglamento dėsnius bei sąlygas; ji pasižada sąžiningai pildyti nuspręstus sprendimus ir nesistverti karo prieš kiekvieną valstybę, kuri prisiims tą sprendimą. Tokia deklaracija gali turėti arba partikuliarinio pobūdžio (kai valstybė prisiima Teismo jurisdikciją vienam ar keliems ginčams, jau iškilusiems) arba bendro pobūdžio (kai valstybė prisiima Teismo jurisdikciją visiems ginčams, iškilusiems ar iškilsiantiems ateityje, vienai arba kelioms tokių ginčų kategorijoms)".

N. T. T. Teismo Statutas (str. 34) pareiškia: „vienos valstybės arba T. Sąjungos nariai tegali stoti Teisme".

Teisininkų Komitete, kur buvo svarstomas Teismo projektas, buvo pasiūlyta leisti, kaip šalims, stoti Tarptautiniame Teisme taip pat ir privatiems asmenims tarptautinio pobūdžio procesuose, bet po ilgų debatų tasai pasiūlymas buvo atmestas.

Bet neabejojama, kad privatūs asmens yra tarptautinio teismo reikalingi, ir toksai jų reikalas turi būti patenkintas sudarius tarptautinę instanciją, kur privatūs asmens galėtų iškelti procesą, nepareidami nuo savo vyriausybės. Dabar privačių asmenų tarptautinės teisės tiktai tada tegali būti tarptautiniam teisme ginamos, jeigu jų valstybė sutinka paimti į savo rankas ir savo vardu tų teisių gynimą.

b) Ratione materiae.

N. T. T. Teismo kompetencijoj skirtina: 1) geravališka jurisdikcija ir 2) privalomoji jurisdikcija.

Iš principo, Teismo kompetencija yra fakultatyvinė, t. y. paliečia tiktai tas bylas, kurias šalys paves jam specialiu kompromisu eidamos. 36 str. § 1 sako: „Teismo kompetencija paliečia visas bylas, kurias paves jam šalys".

Tačiau žymus valstybių skaičius daugelyje sutarčių pasižadėjo įvairiais atsitikimais būtinai kreiptis į N. T. T. Teismą ginčų spręsti.

Skirtina yra N. T. T. Teismo privalomoji jurisdikcija: 1) visiems valstybių savitarpio ginčams, 2) visiems juridiniams ginčams, 3) tam tikros kategorijos ginčams remiantis *clause compromissore.*

1) Privalomoji N. T. T. Teismo kompetencija visiems ginčams.

Yra kelios tarptautinės sutartys, kur numatomas privalomas kreipimasis į Haagos Teismą visais ginčais. Tokiose sutartyse kartais numatoma prieš kreipiantis į Teismą taikinamoji procedūra (pav., Šveicarijos 1924. IX. 20 sutartis su Italija).

Tais atsitikimais, kada yra nustatoma privalomoji N. T. T. Teismo jurisdikcija visiems, o ne tiktai juridinio pobūdžio ginčams, Teismas, spręsdamas tokias bylas, kurios šalių noru arba iš savo prigimimo turi politinio pobūdžio, tikrai sakant, išeina iš savo teismo vaidmens, sprendžiančio teisės ginčą remiantis teisės normomis. Jam tokiu atveju uždedamos politinio pobūdžio funkcijos, ir vykdydamas jas jis negali vadovautis tiktai teisės normomis (nes tada ginčas neišvengiamai įgauna juridinio pobūdžio). Todėl jam tenka spręsti byla *ex aequo et bono.* Kartais tai pačių šalių nurodoma, kartais tai sutartimi pačiam Teismui pavedama nustatyti. Bet to negalima pripažinti vykusiu būdu. Teismas savo iniciatyva negali nė vieno ginčo pripažinti esant politinį, nes politinis pobūdis glūdi ne ginčo prigimime, o šalių valioje (kurios nenori atsižvelgti į ezgistuojančios teisės normas).

2) Privalomoji kompetencija visiems juridinio pobūdžio ginčams.

Daugelis sutarčių nustato privalomąją N. T. T. Teismo jurisdikciją visiems tiktai juridinio pobūdžio ginčams.

Čia visų pirmiausia įskiriamas pasižadėjimas valstybių, pasirašiusių T. S. Pakto 36 straipsnio vadinamąją *clause facultative.*

N. T. T. Teismo Statuto projekte apskritai buvo numatoma privalomoji Teismo jurisdikcija visiems juridinio pobūdžio ginčams. Tačiau T. S. Taryba, svarstydama tą projektą, atsisakė įvesti privalomąją jurisdikciją ir leido valstybėms gera valia prisiimti arba atsisakyti nuo to privalomumo. Buvo priimtas 36 str. šio turinio:

„Teismo kompetencija paliečia visas bylas, kurias jam paves šalys, o taip pat visus atsitikimus, veikiančių sutarčių ir konvencijų specialiai numatytus.

Sąjungos nariai ir valstybės, paminėtos Pakto priedėlyje, gali — arba pasirašydamos ar ratifikuodamos protokolą, arba ilgainiui — pareikšti, kad jos pripažįsta ateityje privalomąja, *de plein droit* ir be specialios konvencijos, Teismo jurisdikciją ginčuose su kiekvienu kitu nariu arba valstybe, prisiimančia tą patį privalomumą visiems arba kai-kurių kategorijų juridinio pobūdžio ginčams, kurių turinys yra:

a) sutarties aiškinimas,

b) kiekvienas tarptautinės teisės punktas,

c) kiekvienas tikrai įvykęs faktas, kuris, jei būtų nustatytas, sudarytų tarptautinio pasižadėjimo peržengimą,

d) atlyginimo, už tarptautinio pasižadėjimo peržengimą, prigimimas ir didumas.

Aukščiau minėtas pareiškimas, gali būti padarytas arba paprastai arba savitarpiškumo sąlygomis, daugelio arba kelių T. S. narių ar valstybių, arba (tasai pareiškimas gali būti padarytas) tam tikram laikui. Iškilus ginčui dėl Teismo kompetentingumo, sprendžia patsai Teismas".

Iki šių dienų (1930. IX) 43 valstybės yra pasirašiusios tą 36 straipsnį, bet iš jų kai-kurios neratifikavo savo parašo. Dabar tuo straipsniu yra savitarpiškai pasižadėjusios 29 valstybės (tame skaičiuje Lietuva, iš didžiųjų valstybių Vokietija ir Didžioji Britanija su dominionais, be to visi Skandinavijos kraštai, Latvija, Estija, Šveicarija ir kiti).

Jei kiekviena iš tų valstybių pasižadėtų partikuliarine sutartimi su kiekviena iš kitų valstybių, tai tokių sutarčių reikėtų sudaryti daugiau kaip 400!

Yra nemažas skaičius ir partikuliarinių sutarčių, nustatančių privalomąją N. T. T. Teismo kompetenciją visiems kai-kurių valstybių juridinio pobūdžio savitarpio ginčams (Iš tų sutarčių svarbiausios reikšmės turi Vokietijos 1925. X. 16 Lokarno sutartis su Prancūzija, Belgija, Lenkija ir Čechoslovakija).

Daugelis iš tų sutarčių numato kreipimąsi ir į trečiųjų nagrinėtojus (einant 1907 m. konvencija), tačiau šalims nesutikus, Tarptautinio Teismo kompetencija yra joms privaloma.

Ginčų, kur sutartimis nustatyta privalomoji Tarptautinio Teismo jurisdikcija, procesas gali būti pradėtas vienos iš šalių prašymu. Čia glūdi privalomosios jurisdikcijos esmė.

Todėl tiktai oficialus teismas tegali turėti privalomosios jurisdikcijos, o ne trečiųjų nagrinėjimas, kuriam funkcionuoti reikalingas pirma šalių kompromisas (kad ir tiktai teisėjams išrinkti) ir, vadinasi, savitarpio sutikimas. Kur reikalingas toksai priešingos šalies sutikimas, ten nėra nagrinėjimo privalomumo, nes toksai nagrinėjimas gali būti priešingos šalies paverstas iliuzoriniu.

Kai-kuriose Tarptautinio Teismo privalomosios kompetencijos sutartyse pavartojama kategoriška formula, kad byla keliama *à la reguête de l'une des parties,* kitose sutartyse numatomas galėjimas kreiptis į taikinamąją komisiją arba fakultatyviai į trečiųjų nagrinėtojus. Neretai numatomas kompromiso sudarymas ir nustatomas net (3 ar 6 mėnesių) terminas jam sudaryti. Tačiau nepavykus visomis tomis formomis išspręsti ginčo, belieka kreipimasis į Tarptautinį Teismą, ir jeigu sutartimi yra pripažintas privalomumas šitaip ginčą nuspręsti, reikia manyti, jog pakanka vienos šalies ieškomojo prašymo *(requête),* nors sutartyje apie tai nieko nebūtų pasakyta, bet jeigu iš jos turinio galima būtų nustatyti, kad Haagos Teismas yra kompetentingais nagrinėti bylą, vienai iš šalių pranešus apie tai.

3) Privalomoji jurisdikcija tam tikros kategorijos ginčams.

Labai daugelio kolektyvinių ir partikuliarinių sutarčių dėl įvairių dalykų numatomas atskirame jų straipsnyje *(clause*

compromissoire) privalomas kreipimasis į N. T. T. Teismą norint išspręsti kurį-nors ginčą, išeinantį iš tų sutarčių.

Tarptautinės administracijos srities kolektyvinėse sutartyse paprastai numatoma, kad kylančių iš jų ginčų išsprendimas pavedamas arba trečiųjų nagrinėtojams arba N. T. T. Teismui. To Teismo sprendimus numato naujausios sutartys, sudarytos po Pasaulinio Karo. Čia turi būti paminėtos:

Tarptautinių susisiekiamųjų kelių tarptautinės sutartys. Jų dauguma nustato N. T. T. Teismo kompetenciją. Tokios yra Barselonos konvencijos dėl tranzito laisvės ir dėl tarptautinių upių (1920. IV. 20, str. 13), Paryžiaus konvencija dėl oreiviavimo (1920 V. 1, str. 37), dėl laivavimo Dunojaus upe *(Statut définitif* 1921. VII. 23, str. 38), dėl tarptautinio geležinkelių režimo (1923. XII. 9, str. 35), dėl jūros uostų (1923. XII. 9, str. 21), dėl Bosforo ir Dardanelų (Sevro sutartis, str. 61), dėl Kil'io perkaso (Versalės sutartis, str. 386); konvencijų projektai, išdirbami Tarptautinės Darbo Konferencijos (Versalės sut., str. 427); sutartys nacionalinėms mažumoms apsaugoti (sutartis su Lenkija str. 12 ir kitos); sutartys dėl kolonialinių mandatų; gausingi straipsniai Versalės, S. Žermeno, Neuilly, Trianono ir Lozanos taikos sutartyse; konvencija dėl pornografinės literatūros (1923. IX. 2, str. 15); konvencija dėl kovos su vergija (1926. IX. 25, str. 8); dėl muitų formalybių suprastinimo (1923. XI. 3, str. 22) ir kitos.

Labai dažnai panaudojama *clause compromissoire* dviejų valstybių partikuliarinėse sutartyse, ypač prekybos, tranzito, aviacijos, finansinėse, juridinėse ir kitose sutartyse. Jų dauguma numato kreipimąsi į trečiųjų nagrinėtojus dėl ginčų, kylančių iš tų sutarčių pritaikymo arba aiškinimo. Kai-kurios iš jų nustato N. T. T. Teismo jurisdikciją.

Valstybėms sutartimi pasižadėjus spręsti tam tikros kategorijos savitarpio ginčus pavedant juos teismui nagrinėti, gali kilti principialus klausimas, ar priguli ginčas prie minėtosios kategorijos. Šitas dalykas turi būti paties teismo sprendžiamas, nes kitaip, laisvai sprendžiant nustatant pačioms šalims, būtų panaikintas privalomumas kreiptis į teismą.

c) Nuolatinio Tarptautinio Teismo konsultatyvinė kompetencija.

Recueil des avis consutatifs (Publications de la CPJI. Série B.). Actes et documents relatifs aux arrêts et aux avis consultatifs de la Cour (Publications de la CPJI. Série C.). Ch. de Visscher. Les avis consultatifs de la CPJI. (ADI. Rec. C. v. 26, 1930, p. 5—75). M. Hudson. Les avis consultatifs de la CPJI. (ADI. Rec. C. v. 8, 1926, p. 341—412). Mc. Nair. The Council's request for an advisory opinion from the PCIJ (Br. YB. v. 7, 1926, p. 1—13). Bouvalot. Les avis consultatifs de la CPJI. 1925 (Thèse). A. Philipse. Les fonctions consultatives de la CPJI. Lausanne. 1928 (71 p.) (Thèse). Ténékides. La compétence de la CPJI. en matière de procédure consultative (RGDI., 1926 p. 120—129). Meriggi. Le funzioni consultati ve della Corte permanente di Giustizia internazionale (Riv. DI, 1930, p. 62—91).

Be ginčams spręsti kompetencijos *(compétence contentieuse)*, N. T. T. Teismas turi dar pagal 14-ąjį T. S. Pakto straipsnį ir konsultatyvinės kompetencijos *(avis consultatifs)*.

T. S. Pakto 14 straipsnio galas sako: N. T. T. Teismas „teiks taip pat ir konsultatyvinių nuomonių dėl kiekvieno ginčo arba kiekvieno punkto, kurį pasiūlys jam Taryba arba Susirinkimas".

N. T. T. Teismo Statutas visiškai nutyli tą kompetenciją, ir tiktai vidujinis Teismo reglamentas reguliuoja tų konsultatyvinių nuomonių procedūrą.

Patsai konsultatyvinės kompetencijos principas ir pačios sąlygos, kuriomis ta kompetencija gali būti vykdoma, yra labai ginčijamos ir sukelia ligšiol kontroverzų.

N. T. T. Teismo konsultacijos gali liesti arba kurį-nors juridinį klausimą *(tout point)*, kuris dar nėra tarptautinio konflikto dalykas, arba kurį-nors tarptautinį konfliktą *(tout différend)*. Pirmasis atsitikimas nesukelia didelių keblumų. Teismas teišreiškia savo teorinio pobūdžio kompetentingą nuomonę kuriuo-nors tarptautinės teisės klausimu. Tai tėra tarptautinės teisės ekspertų nuomonė, kaip tat gali, pav., būti Tarptautinės Teisės Instituto ar kitos įstaigos nuomonė. Tai nėra teismo sprendimas ir jokios privalomosios galios neturi. Daug didesnių keblumų sukelia antrasis atsitikimas, kai turimas konkretus valstybių savitarpio konfliktas. N. T. T. Teismas, teikdamas savo konsultatyvinę nuomonę dėl to konflikto, nusprendžia, tikrai sakant, teismo sprendimą, tiktai be privalomosios galios. Bet kad nuspręstų tokį sprendimą, Teismas turi žinoti visas bylos

aplinkybes, kas nėra galima be įprastos teismo procedūros pritraukiant šalis ir nacionalinius teisėjus į Teismo sudėtį. Tuo tarpu tokios konsultatyvinės nuomonės prašomos kaip tik tada, kada šalys nepanorėjo pavesti savo ginčo teismui nagrinėti ir suteikė savo ginčui politinio pobūdžio.

Todėl visų pirmiausia klausiama, ar turi Teismas teikti savo konsultatyvinę nuomonę dėl kiekvieno klausimo, kurį jam pasiūlys T. S. Taryba ar Susirinkimas, arba jisai gali kai-kuriais atvejais atsisakyti. Prancūziškame Pakto tekste (str. 14) įrašyta priverčiamai *la Cour donnera,* bet angliškame (pagrindiniame Paktui aiškinti) tekste įrašyta dispozityviai *may give.* Iš to paskutiniojo teksto išeina, kad Teismas gali ir atsisakyti suteikti tokią konsultatyvinę nuomonę. Taip teisingai turi įvykti tada, kada Teismui bus pasiūlytas ne juridinio, bet politinio pobūdžio klausimas. N. T. T. Teismas yra teismo, o ne politikos organas, ir savo autoritetą palaikydamas jis turi atsisakyti teikti savo nuomones politiniais klausimais. Tat nėra jo paskyrimas, ir be to jis nepakankamai yra kompetentingas tiems klausimams iš savo sudėties.

Kitas klausimas: ar reikalingas yra susiginčijusių šalių sutikimas tokiai konsultacijai, arba ji turi būti teikiama T. S. Tarybos ar Susirinkimo paklausimu, net ir prieš šalių valią? Reikia turėti galvoj, kad ta susiginčijusi šalis, kuri suteikė ginčui politinio pobūdžio, nelabai būna linkusi leisti tokią konsultatyvinę Teismo kompetenciją. Tuo, kad ir netiesioginai, ginčas perkeliamas į nepageidaujamą šiai valstybei juridinę sritį. Paties N. T. T. Teismo interpretacijoj čia reikia skirti du atsitikimai: 1) kai susiginčiję yra T. Sąjungos nariai ir 2) kai ginčas paliečia valstybes, esančias už Tautų Sąjungos ribų.

Pirmajam atsitikimui Teismas yra pripažinęs, kad jo konsultatyvinei nuomonei išreikšti nereikalingas būtinas susiginčijusių šalių sutikimas. Užtenka T. S. Tarybos ar Susirinkimo paklausimo. Tai išeina iš to, kad T. S. nariai, prisiėmę Paktą, visada turi klausyti 14 straipsnio nutarimų, numatančių Tarybos ir Susirinkimo teisę kreiptis nuomonių į N. T. T. Teismą. T. S. Taryba, veikdama kaip politinis taikinamasis organas, gali siūlydama arba vadovautis politiniu atžvilgiu, pripažinusi teisingą esant juridinių dėsnių pakeitimą, arba prieiti išvadą, kad šiuo atveju nėra pagrindo keisti egzistuojančios teisės normų ir

kad konfliktas turi būti išspręstas remiantis esamomis teisės normomis. Kadangi Taryba yra organas ne visai kompetentingas grynai juridiniuose dalykuose, tai naturalu ir net reikalinga, kad ji pasiteirautų kompetentingoje įstaigoje dėl egzistuojančių pozityvinės teisės dėsnių.

Visai kitoniška yra būklė, jeigu viena konflikto šalis nėra T. Sąjungos narys ir ji nesutinka kreiptis į N. T. T. Teismą konsultacijos.

N. T. T. Teismas savo *avis consultatif* Nr. 5 (dėl Rytų Karėlijos bylos) išreiškė tokią nuomonę, kad valstybė ne T. Sąjungos narys nėra T. S. Pakto įpareigota, todėl klausyti Pakto numatytų konfliktams reguliuoti metodų ji gali tiktai laisvu savo noru ir sutikimu. Todėl ir N. T. T. Teismo konsultatyvinė nuomonė tegali būti teikiama tiktai tada, kai sutinka su tuo tokia valstybė.

Tas dalykas įgijo ypatingos reikšmės todėl, kad J. Valstybės pasisakė įstosiančios į N. T. T. Teismą pareinant nuo to, kad Teismas teiks savo konsultatyvines nuomones dėl visų J. Valstybėms rūpimų bylų, tiktai su jų sutikimu.

Aukščiau buvo išdėstyta istorija to dalyko, kuris ligšiol tebėra kliūtis J. Valstybėms įstoti į N. T. T. Teismą.

F. Tarptautinė Darbo Organizacija.

J. Godart. Les clauses du travail dans le traité de Versailles. 1920 (227 p.). P. Eckardt-E. Kuttig. Das internationale Arbeitsrecht im Friedensverträge (Kommentar zur Teil XIII d. Vertrags von Versailles). 1922 (176 p.). R. Courtin. L'organisation permanente du travail et son action. 1923 (371 p.). M. Guerreau. Une nouvelle institution du droit des gens: l'organisation permanente du travail. P. 1923 (681 p.). A. Vabre. Le droit international du travail. 1923. (310 p.). Oswald Stein. Die Internationale Arbeitsorganisation. Wien. 1923. P. Devinat. L'organisation international du travail. P. 1923. R. Tremelloni. L'organisazione internationale del lavoro. Milano. 1924. G. Johnston. The work of International Labor organisation of the L. of N. L. 1924. R. Jay. La protection légale des travailleurs. 1924. E. Behrens. The international labour office. L. 1924 (220 p.). H. Fehlinger. Internationale Socialpolitik. Die Internationale Arbeitsorganisation und ihre Ergebnisse. 1924 (210 p.). E. Mahaim. L'organisation permanente du travail (ADI. Rec. C. v. 4, 1925, p. 65—223). F. Ritzmann. Internationale Sozialpolitik. 1925 (220 p.). H. Fehlinger. Internationaler Arbeitersschutz. 1926 (132 p.). G. H. Barnes. History of the International labour office. L. 1926 (106 p.). M. Dreschsel. Le traité de Versailles et le mécanisme des conventions internationales du travail. Brux. 1926 (280 p.). Y. Hamburger. Die Theorie von den Subjekten und Mitgliedern der Völkerrechtsordnung und die internationale Arbeitsorganisation.

1926 (80 p.) (ZIR. v. 36). P. Périgord. The international labour organization. A study of labor and capital in cooperation. N. Y. 1926 (357 p.). H. van Zanten. L'influence de la Partie XIII du traite de Versailles sur le développement du droit international public et sur le droit interne des Etats. Leiden. 1927 (168 p.) (Thèse). Leblanc. Le contrôle de l'application des conventions internationales du travail (RDI., 1927, p. 1000—1035). Hiitonen. La compétence l'Organisation internationale du travail. v. I. Compétence de fond. P. 1929. Zaszt owt-Sukiennicka. Międzynarodowa Organizacja Pracy. Warszawa-Wilno. 1929 (183 p.). G. Scelle. L'organisation internationale du Travail et le B. I. T. 1930 (349 p.).

Pasaulinės Sąjungos vyriausių konstitucinių organų sistemoje turi būti čia pažymėta dar Tarptautinė Darbo Organizacija.

Ši Organizacija turi specialius administracinio pobūdžio uždavinius, būtent — išdirbti tarptautinius darbo įstatymus ir rūpintis tarptautiniu darbo apsaugojimu. Todėl jos kompetencija, organizavimas, funkcionavimas ir vykdomas darbas sudaro atskirą administracinės teisės sritį, kurią mes vadinam ekonomine teise, kur visi tie dalykai bus išdėstyti. Čia mes pasitenkinsim tiktai bendrai nurodę į šios Organizacijos būklę kitų Tarptautinio Valdymo organų tarpe. Jos būklė yra ypač įdomi tuo, kad šioj Organizacijoj daugiau negu kituose Pasaulinės Sąjungos organuose pastebimas nukrypimas nuo diplomatinių — ir artinimasis prie valstybinių formų.

Tarptautinė Darbo Organizacija yra atsiradusi kartu su Tautų Sąjunga; ji sudaro 1919—1920 metų taikos sutarčių dalį.

Pasaulinio Karo metu visokios tarptautinės darbo organizacijos ima reikalauti, kad į būsimas taikos sutartis būtų įdėti straipsniai darbininkams apsaugoti. Ypatingos reikšmės turėjo tarpsąjunginė sindikalistinė konferencija Lidse (Leeds) 1916 metų birželio mėnesyje. Ta konferencija formulavo reikalavimą, kad taikos sutartyje darbininkų klasei būtų aprūpintas minimumas garantijų ir teisių darbui, sindikatams steigti, laisvai kraustytis, socialinei apsaugai, darbo higieningumui ir nepavojingumui, tam tikram darbo tęsiamumui ir kitos teisės. Buvo iškeltas taip pat reikalavimas, kad būtų organizuotos nuolatinės tarptautinės konferencijos, kuriose vyriausybės tartųsi dėl visuotinio darbo įstatymų pagerinimo ir išplėtimo.

Visos paskesnės tarptautinės darbo konferencijos, tiek sąjungininkų, tiek ir centralinių valstybių, atkartodavo tuos reikalavimus. Kariaujančios vyriausybės, labai suinteresuotos

tuo, kad visur palaikytų savo darbininkų klasę, griežtai ir aiškiai yra pažadėjusios tuos reikalavimus patenkinti. Tiems pažadams ištesėti Paryžiaus 1919 m. Taikos Konferencijoj, jau antrame jos plenariniame posėdyje 1919. I. 25 buvo įsteigta „Tarptautinių darbo įstatymų Komisija", kuriai buvo pavesta ištirti darbo sąlygų problemą, kad galima būtų sukurti nuolatinę įstaigą, susietą su Tautų Sąjunga.

Komisija buvo sudaryta iš 15 narių (10 atstovų nuo 5 didžiųjų valstybių, po du nuo kiekvienos, ir 5 atstovai nuo kitų (21) sąjunginių valstybių, būtent — 2 nuo Belgijos ir po vieną nuo Lenkijos, Čechoslovakijos ir Kubos). Tai Komisijai britų delegacijos buvo pristatytas išdirbtas projektas Nuolatinei Tarptautinei Darbo Organizacijai įsteigti. Žymiai pakeistas, tasai projektas buvo Komisijos priimtas ir pristatytas Taikos Konferencijai 1919. IV. 11. Jis virto Versalės sutarties XIII dalimi (str. 387—427). Ta Versalės sutarties dalis buvo atkartota ir kitose 1919—1920 metų taikos sutartyse.

Pagal savo steigiamąjį aktą Tarptautinė Darbo Organizacija yra susieta su Tautų Sąjunga:

1) Prigulėjimas prie Tautų Sąjungos uždeda kiekvienai valstybei ir dalyvavimą Tarptautinėj Darbo Organizacijoj. Iš to, tačiau, nereikia daryti išvados, kad ši Organizacija tėra tiktai Sąjungos nariams prieinama. Joje dalyvavo kurį laiką Vokietija ir Austrija, kol jos dar nebuvo priimtos Sąjungos nariais. Bet šiandien Tarptautinės Darbo Organizacijos nariai faktinai tėra tiktai Sąjungos nariai.

2) Sąjungos Generalinis Sekretorius turi remti Tarpt. Darbo Organizaciją, jis registruoja priimtas konvencijas, jis imasi priemonių, jeigu valstybei, peržengusiai prisiimtą konvenciją, turi būti pritaikytos sankcijos.

3) Tarptautinės Darbo Organizacijos biudžetas įskiriamas į bendrąjį Sąjungos biudžetą.

Yra ir kai-kurių kitų nutarimų, siejančių T. D. Org-ją su S-gos įstaigomis. Tačiau, be šitos, bendrai nežymios, sąsajos, T. D. Org-ja yra visiškai autonominė įstaiga ir kai-kuriais atžvilgiais-funkcionuojanti visiškai kitais principais, negu T. S. Taryba arba Susirinkimas.

Visi T. D. Org-jos agentai, būtent, Bendros Konferencijos delegatai ir technikos patarėjai, Administracinės Tarybos na-

riai, Tarptautinio Darbo Biuro tarnautojai naudojasi įprastu T. S. nariams diplomatiniu imunitetu. Visos valstybės turi leisti jiems laisvai vykti per savo teritoriją į jų misijos vietą.

T. D. Org-jos kompetencijoj yra visi dalykai, liečią darbą.

T. D. Org-ja turi šiuos tris organus: 1) visų Organizacijos narių atstovų Bendroji Konferencija, 2) Administracinė Taryba, lyg vykdomosios valdžios įstaiga ar ministerija ir 3) Tarptautinis Darbo Biuras, kuriam dažnai pavedamos administracinės funkcijos.

1) Konferencija.

Bendroji Konferencija, T. D. Org-jos įstatymų leidžiamasis organas, sudaromas iš 4 delegatų nuo kiekvienos valstybės, dalyvaujančios T. Sąjungoj, būtent, 2 atstovai, vyriausybės laisvai skiriami, 1 atstovas nuo darbdavių ir 1 nuo darbininkų. Delegatai nuo darbdavių ir darbininkų turi būti vyriausybės skiriami sutinkant su atstovaujamomis darbininkų ir įmoninkų organizacijomis, jeigu tokių organizacijų yra kalbamajame krašte.

Šis paskutinis reikalavimas praktikoje dažnai esti sunku išpildyti, jeigu krašte yra kelios darbininkų ir įmoninkų organizacijos, pretenduojančios atstovauti savo klasei, ir ypač jeigu organizacijos turi mišraus, darbininkų ir darbdavių pobūdžio (pav., nacionalinių sindikalinių korporacijų fašistinė konfederacija).

Kiekvienas delegatas gali atvykti į Konferenciją su savo technikos patarėjais, kurių skaičius apribojamas po du kiekvienu atskiru dalyku, įrašytu į Konferencijos dienotvarkę. Šitie technikos patarėjai gali dalyvauti delegato pasiūlymu Konferencijos svarstymuose, o atskirose komisijose net ir balsuoti. Tie patarėjai prie nevyriausybinių delegatų turi būti skiriami taip pat sutinkant su darbininkų ir darbdavių organizacijomis.

Konferencija tikrina nevyriausybinių delegatų ir technikos patarėjų skiriamąją tvarką, kiek tasai skyrimas buvo atliktas pagal aukščiau minėtą reikalavimą dėl sutikimo su organizacijomis. Ji gali pripažinti paskyrimą neteisingą esant ir neleisti kuriam-nors asmeniui dalyvauti savo darbuose.

Šitas reikalavimas žymiai apriboja valstybių laisvę. Dviem savo delegatams kiekviena vyriausybė turi gauti profesinių or-

ganizacijų sutikimą. Tie delegatai jau nėra valstybės diplomatiniai atstovai.

Ne diplomatinio, bet valstybinio pobūdžio turi taip pat ir Konferencijos sprendimų nusprendimas: kiekvienas delegatas votuoja ne savo valstybės vardu, bet individualiai, visais dalykais, svarstomais Konferencijoj. Ir jeigu kuri-nors valstybė yra paskyrusi tiktai vieną nevyriausybinį delegatą (tiktai nuo darbdavių arba tiktai nuo darbininkų), tai paritetui palaikyti tarp dviejų grupių, tasai delegatas neturi teisės votuoti Konferencijoj. Taip pat jeigu kuris-nors iš delegatų, patikrinus jo įgaliojimus, Konferencijos nebus pripažintas, tai likęs delegatas nuo antros grupės taip pat nustoja teisės votuoti.

Konferencija renkasi mažiausia kartą metuose Ženevoje arba kitoj kurioj vietoj, paskirtoj pirmesnėje Konferencijoje ⅔ balsų sprendimu. Dabar skiriamos yra dvi sesijų rūšys. Vienoj sesijoj tiktai ruošiami konvencijų projektai, bet jie nebalsuojami, o atidedami iki kitos sesijos, kad vyriausybės galėtų smulkiai susipažinti su jų turiniu ir išsiaiškinti savo nusistatymą jiems. Tiktai kitais iš eilės metais įvyksta galutinė sesija, kur votuojamas tekstas konvencijų, priimtų pirmesniais metais.

Konferencijos dienotvarkę iš anksto nustato Administracinė Taryba, o Tarptautinio Darbo Biuro direktorius praneša ją visiems T. D. Org-jos nariams 4 mėnesiai prieš pradedant sesiją. Konferencija ⅔ balsų sprendimu visada gali pakeisti dienotvarkę.

Iššiūrėjusi kiekvieną dalyką, įrašytą į sesijos dienotvarkę, Konferencija gali nuspręsti ⅔ balsų dauguma arba: a) pageidavimą (rekomendaciją), kuris siūlomas valstybėms-nariams išnagrinėti, kad jos savo rėžtu pasiūlytų ją kompetentingiems organams priimti ir įvykdyti kaip nacionalinį įstatymą, bet neuždedant jokių tolesnių pasižadėjimų valstybėms, arba b) konvencijos projektą, kurį kiekviena valstybė, Organizacijos narys, turi pristatyti savo kompetentingiems organams ratifikuoti; jeigu konvencija bus ratifikuota, valstybei uždedama pareiga pildyti ją. Valstybei, nepildančiai konvencijos, numatomas ekonominių sankcijų pritaikymas (apie tam tikrą tvarką konvencijoms priiminėti ir apie sankcijas žiūr. žemiau psl. 386 ir 504).

Konferencija gali keisti Versalės sutarties XIII dalies nutarimus (Tarptautinės Darbo Organizacijos statutą). Tokie

pakeitimai turi būti votuoti ⅔ Konferencijos delegatų ir ratifikuoti visų dalyvaujančių T. S. Taryboje valstybių ir ¾ T. Sąjungos narių.

Iš Konferencijos organizacijos ir kompetencijos išeina, kad ji turi ne tiek diplomatinio, kiek valstybinio organo bruožų: 1) ji tikrina nevyriausybinių delegatų skyrimą ir gali atsisakyti pripažinti tų paskyrimų tikrumą (galiojimą); 2) kiekvieno delegato votumas Konferencijoj yra grynai individualus ir nėkiek neįpareigoja paskyrusios tą delegatą valstybės; 3) Konferencija turi teisę pati fiksuoti savo dienotvarkę ir keisti ją; 4) jos priimamųjų konvencijų projektai nusprendžiami ne vienu balsu, bet ⅔ balsų dauguma, jie nepasirašomi ir neparafuojami.

2) Administracinė Taryba.

Antrasis Tarptautinės Darbo Organizacijos organas yra Administracinė Taryba.

Ji sudaroma iš 24 asmenų: pusė, 12 asmenų, yra kai-kurių valstybių vyriausybių skiriami, o pusė (12 asmenų) atstovauja profesinėms organizacijoms, būtent, 6 renkami delegatais, kurie konferencijoj atstovauja darbdaviams, ir 6 — darbininkams. Šitų 12, konferencijoj išrinktų, Administracinės Tarybos narių mandatai jau visiškai nepareina nuo vyriausybių, — savo įgaliojimus tie nariai gauna iš konferencijos profesinių delegatų. Iš 12 Administracinės Tarybos vyriausybinių narių 8 žmonės turi atstovauti 8 svarbiausioms pramonės valstybėms. Nustatyti, kurios būtent valstybės yra svarbiausios ir pramoningos, iškilus ginčui, pavedama Tautų Sąjungos Tarybai. 1922 metais S. Taryba nustatė šias 8 valstybes: 5 didžiosios valstybės (Didžioji Britanija, Vokietija, Prancūzija, Italija, Japonija), Belgija, Indija ir Kanada. Kiti 4 Administracinės Tarybos nariai yra visų vyriausybinių delegatų renkami konferencijoj (tokiais, pav., 1928 metais buvo išrinkti Argentina, Ispanija, Lenkija ir Norvegija).

Administracinė Taryba atnaujinama kas treji metai. Taryba pati renkasi savo pirmininką ir nustato savo posėdžių terminus. Ji nusprendžia savo sprendimus paprastąja posėdžiaujančių narių dauguma.

Administracinės Tarybos kompetencija yra labai svarbi. Ji nustato Tarptautinės Darbo Organizacijos Bendrosios Konfe-

rencijos dienotvarkę, iššiūrėjusi visus atskirų vyriausybių ir profesinių organizacijų (darbdavių ir darbininkų) pasiūlymus, ir ji yra pasiūlymų komisija konferencijoj. Faktinai Taryba vadovauja konferencijos darbams. Taryba vaidina taip pat svarbų vaidmenį pritaikant sankcijas nusižengusiai valstybei. Ji nagrinėja visus skundus, iškeliamus dėl kurios-nors valstybės, kuri nepildo darbo konvencijų. Administracinė Taryba, pagaliau, kontroliuoja Tarptautinio Darbo Biuro veikimą; ji skiria to Biuro direktorių; tas direktorius gauna iš Tarybos instrukcijų ir yra atsakingas prieš ją.

3. Tarptautinis Darbo Biuras.

Tarptautinis Darbo Biuras yra nuolatinė įstaiga Ženevoje. Jis yra informacijų bei tyrinėjimų centras ir organas, vykdąs Administracinės Tarybos instrukcijas bei Bendrosios Konferencijos rezoliucijas. Jo priešaky stovi direktorius, Administracinės Tarybos skiriamas (šiandien — prancūzų socialistas Albert Thomas), kurio vaidmuo yra kiek analogingas T. S. Generalinio Sekretoriaus vaidmeniui. Jis pats skiria visą Biuro personalą, kiek galint iš visų kraštų, dalyvaujančių Tarptautinėje Darbo Organizacijoje (šiandien arti 400 žmonių).

Biuras susideda iš Direktoriaus Kabineto, 3 vyriausių skyrių *(divisions)* — diplomatinio, tiriamojo ir žinių bei susižinojamojo, 2 sekcijų — administracinės ir spaudinių.

Tarptautinio Darbo Biuro santvarka ir veikimas bus išdėstyti Ekonominėje Tarptautinėje Teisėje.

Tarpt. Darbo Organizacija žymiai apriboja Organizacijos valstybių-narių autonomingumą. Joje, kaip jau buvo minėta, labiau negu kitoj kurioj Tarptautinės Sąjungos srity, reiškiasi valstybinis organizacijos pobūdis.

Vyriausybės turi pristatyti savo parlamentams arba kitiems kompetentingiems organams konferencijos priimtą konvenciją, nors jos būtų ir nesutikusios pasirašyti tą konvenciją ir nors jų atstovai būtų balsavę konferencijoj prieš konvenciją. Jeigu vyriausybės to nepadaro, jos gali būti kiekvienos kitos valstybės, T. S. nario apskųstos Haagos Tribunolo teismui.

Jeigu valstybinis kompetentingas organas yra priėmęs konvenciją, vyriausybė turi pakeisti savo vidaus darbo įstatymus,

suderindama juos su konvencija. Jos darbo politika gali būti tarptautinio organo ištirta.

Jeigu vyriausybė peržengs prisiimtąją konvenciją, jai gali būti pritaikytos ekonominės sankcijos iki ekonominės arba finansinės blokados.

Be išnagrinėtų svarbiausių vyriausybinių Pasaulinės Sąjungos organų — diplomatinės konferencijos, Tautų Sąjungos Tarybos ir Susirinkimo, Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo ir Tarptautinės Darbo Organizacijos organų — tarptautiniame bendravime yra eilė ir kitų organų, kaip antai, teismo organai kuriam-nors tam tikram ginčui spręsti (trečiųjų teismai) ir ypač organai, klausą administracinio valdymo — įvairių tarptautinių unijų, traptautinių komisijų biurai ir konferencijos ir tarptautiniai komisarai.

Apie juos bus kalbama atitinkamuose tarptautinės teisės sistemų skyriuose.

Šeštas skyrius.

Tarptautinės valdžios funkcijos.

Tarptautinė valdžia vykdo įprastas politinės vyriausios valdžios funkcijas. Teisės atžvilgiu galima skirti: 1) funkcijos teisei kurti, 2) funkcijos teisei apsaugoti, 3) funkcijos teisei konstatuoti, 4) funkcijos teisei vykdyti ir 5) funkcijos įvairiems socialiniams uždaviniams vykdyti.

Teisės kuriamosios funkcijos yra įstatymų leidžiamoji ir politinė.

Įstatymų leidžiamosios funkcijos sukuria naujų objektyvinės teisės normų ir naujų juridinių būklių. Politinės funkcijos sprendžia konfliktus dėl egzistuojančių teisės normų arba esamųjų juridinių būklių panaikinimo arba pakeitimo. Tiek pirmuoju, tiek ir antruoju atveju valdžios funkcijos yra — kurti naująją teisę, ir todėl tiek politinis, tiek ir įstatymų leidžiamasis valdžios veikimas gali būti suvienyti viena bendra teisės kuriamosios funkcijos sąvoka.

Teisės apsaugojamoji funkcija turi apsaugoti egzistuojančias juridines būkles, aprūpinti tas subjektyvines teises, kurios prieš galimus peržengimus yra objektyvinės teisės normomis apsaugotas. Normalioj, valstybinėj apyvartoj šis valdžios uždavinys yra valdžios teismo ir administracijos organų vykdomas. Kitaip yra tarptautiniuose santykiuose, kur teisė labai dažnai vykdoma savigalbos keliu. Čia, egzistuojančiai politinei būklei apsaugoti pritaikoma tam tikra garantijos sąjungų forma. Jeigu valstybinėj teisėj nėra reikalo išskirti teisės apsaugojamosios funkcijos, nes jos susilieja su teismo ir administracijos funkcijomis, tai tarptautinėje teisėje reikia teoriškai skirti ji į atskirą kategoriją.

Teisės konstatuojamoji funkcija yra teismo funkcija. Ji turi spręsti įvairius teisės klausimus. Ji konstatuoja objektyvinės teisės normas ir nustato, kiek ta ar kita faktina būklė ar reikalavimas atsako arba prieštarauja toms normoms.

Teisės vykdomosios funkcijos uždavinys yra panašus į teisės apsaugojamosios funkcijos uždavinį, tuo tesiskirdamas, kad teisės apsaugojamoji funkcija stengiasi neleisti peržengti teisę, stengiasi įspėti tą peržengimą, o teisės atstatomoji funkcija, kitaip sakant, vykdomoji funkcija, turi galvoj jau įvykusį teisės peržengimą ir turi imtis priemonių peržengtai teisei atstatyti.

Tačiau Tarptautinė Sąjunga turi tikslą ne tiktai kurti teisės normas, saugoti ir konstatuoti jas, bet ir tenkinti įvairius socialinius reikalus, kurių atsiranda iš valstybių savitarpio sąsajos ir tarptautinių santykių. To tikslo pasiekimas yra tarptautinės valdžios administracinės funkcijos uždavinys.

Minėtasis valdžios funkcijų suskirstymas Tarptautinėje Organizacijoje turi daugiausia teorinės reikšmės, nes praktikoje tokio funkcijų suskirstymo nėsama tarptautinės valdžios organuose. Tie patys Diplomatinės Organizacijos organai vykdo tiek politines, tiek įstatymų leidžiamąsias, tiek ir administracines funkcijas. Tiktai teismo funkcijos srityje susidarė organų, vykdančių vien tik jurisdikcijos funkcijas. Kai-kuriems tarptautinio valdymo uždaviniams vykdyti yra sudaryti taip pat tam tikri tarptautiniai administraciniai organai, tačiau jiems teteikiama dažnai teisminė ir įstatymų ledžiamoji (kiek apribota) kompetencija.

I. Teisės kuriamoji funkcija.

A. Tarptautinės sutartys.

Scott. Cases, p. 429—473. Moore. V, p. 155—387. Convention sur les traités, adoptée par la VI Conférence Panaméricaine 20. II. 1928 (RDI, 1928, p. 710—712 ir Niboyet et Goulé, v. II, 497 — 500). Bergbohm. Staatsverträge und Gesetze als Quellen des Völkerrechts. 1878. G. Jellinek, Die rechtliche Natur der Staatenverträge. 1880. F. Laghi. Teoria dei trattati internazionali. Bologna. 1882. E. Seligmann. Beiträge zur Lehre vom Staatsgesetz und Staatsvertrag. 1890. Nippold. Der völkerrechtliche Vertrag. 1894. S. Crandall. Treaties, their making and enforcement. 2 ed. 1916. Réglade. De la nature juridique des traités internationaux (RDP. 1924, p. 505 s.). Fauchille. Traité de droit international, I, 3, 1926, p. 289—512 . O. Hoijer. Les traités internationaux. 2 v. 1929 (544 p.).

§ 1. Sutartis, kaip tarptautinio įstatymo forma.

Sutartis yra ta universali forma, kuria apvelkamas įvairiausias tarptautinis teisinis turinys. Sutartimi (sutarties forma) nustatomos tarptautinės teisės naujos normos (pav., karo įstatymų ir papročių 1899 m. konvencija). Sutartis įtvirtina naują politinę būklę (taikos sutartys). Sutartis apsaugoja teisę (garantijos sutartys). Sutartis glūdi paprastai teismo proceso pagrinde (trečiųjų kompromisai). Sutartį valstybės sudaro įvairiems vykdomai-administraciniams uždaviniams atlikti (pav., pašto konvencijos). Sutartimi valstybės reguliuoja savitarpio prekybą (prekybos sutartys). Sutartimi (sutarties forma) valstybės sudaro užsienių paskolas. Ir net pirkdama užsienyje karo laivą ar nusinuomodama būstą savo misijai, valstybė taip pat sudaro sutartį.

Vyriausiojo tarptautinio valdymo srityje sutartis yra pagrindinė forma įstatymų leidžiamajai funkcijai vykdyti. Įstatymų leidžiamasis veikimas numano, kad valdantieji organai sąmoningai ir savo valia kuria naujas teisės normas.

Įstatymų leidžiamasis veikimas, žinoma, neišsemia teisės kuriamosios funkcijos. Greta įstatymo, ypač tarptautinės teisės sferoje, svarbų vaidmenį kuriant teisę vaidina ir p a p r o t y s. Iki naujausių laikų paprotys tarptautiniuose teisės santykiuose buvo net vyriausia, jei ne vienintelė forma naujoms normoms ir naujoms juridinėms būklėms kurti. Paprotys atsiranda iš faktų ir egzistuoja kaip faktas, ir tiktai toksai faktinas jo egzistavimas sudaro bendrą įsitikinimą jo privalomumu ir tuo teikia jam juridinės galios. Atsirandant papročiui, nėr organizuotos valdžios veikimo, nėr teisės kuriamųjų organų įsikišimo. Teisė atsiranda už bet-kurios politinės organizacijos ribų. Žinoma, jeigu galima būtų atlikti pagilintą istorinį tyrinėjimą, nustatyti kuriuo būdu yra atsiradęs tas ar kitas tarptautinis teisinis paprotys, tur būt, beveik visada būtų rastas papročio pagrinde atskiras formalus ar neformalus atskirų valstybių savitarpio sutarimas. Tokių sutarčių atkartojimas ir iškylančių iš jų faktų atsikartojimas kaip tik nustatydavo teisines papročių normas.

Kiekvieną naują teisės normą, atsirandančią sąmoningu valdžios organo valios aktu ir tiksliai užfiksuotą rašytine forma, mes vadiname į s t a t y m u. Tarptautiniai įstatymai atsiranda tarptautinių organų valios išreiškimu. Įstatymų leidžiamieji organai šiuo atveju paprastai yra Diplomatinės Organizacijos organai — individualiniai, sudarant dviejų valstybių savitarpio sutartis, ir kolektyviniai (pav., diplomatinės konferencijos), sudarant daugelio valstybių savitarpio sutartis. Pamažėli, tačiau, įvairiose tarptautinio gyvenimo srityse ėmė kurtis (tuo

tarpu gimstamąja tiktai forma) ir nuolatinių valstybiškų organų su įstatymų leidžiamąja kompetencija. Tokie yra Tautų Sąjungos Taryba ir Susirinkimas ir įvairių administracinių unijų organizacijos.

§ 2. Tarptautinių sutarčių juridinis prigimimas.

Tarptautinei sutarčiai galima duoti įprastas, bendras apibrėžimas: tarptautinė sutartis yra dviejų ar kelių valstybių sutarimas (valių sutapimas) dėl to paties juridinio padarinio (dėl teisės atsiradimo, perkėlimo, panaikinimo, apsaugojimo arba pakeitimo).

Bet norint visai aiškiai suprasti tarptautinės sutarties-įstatymo prigimimą, reikia skirti tarptautinėse sutartyse dvi tarptautinių sutarimų rūšys.

Didelis žingsnis yra nužengtas nagrinėjant tarptautinių sutarčių prigimimą, išėjus prof. Triepelio tarptautinių sutarimų *(Vereinbarung)* teorijai.

Dar Bergbohm savo tiriamajame veikale „Staatsverträge und Gesetze als Quellen des Völkerrechts" (1877, p. 77) nustatė skirtumą tarp sutarčių, kurios, būdamos santoriai *(negotia juris)*, nekuria jokių naujų teisės normų ir yra panašios į privačių asmenų savitarpio civilinius santorius, ir tokių sutarčių, kurios nustato normatyvaus pobūdžio dėsnius (pav., Paryžiaus 1856 m. jūros deklaracija). Išeidamas iš Bindingo ir Jellineko idejų, Triepelis išplėtė savo veikale Bergbohmo mintį apie *Vereinbarung*, kaip apie vienintelį tarptautinės teisės šaltinį.

Pagal Triepelio teoriją reikia skirti: 1) sutartys-santoriai, t. y. aktai, sutinką su objektyvinės teisės normomis ir nustatą tiktai tam tikras subjektyvines teises bei pareigas, ir 2) sutartys-sutarimai *(Vereinbarungen)*, t. y. toks kelių asmenų susijungimas, kuriems rūpi vienodi interesai bendriems valios išreiškimams, kurių ne tiktai išorinė grandinė, bet ir patsai turinys sutampa. Tais sutarimais nustatomos objektyvinės teisės normos. Tarptautinė teisė kaip tik remiasi tokiais sutarimais. Valstybės, sudarydamos normatyvaus pobūdžio savitarpio sutarimus, sukuria objektyvinę (partikuliarinę) tarptautinę teisę, įpareigojančią susitarusias valstybes; tada kiekviena iš susitarusių tokiu būdu valstybių pareina jau ne nuo savos valios, bet nuo bendros kolektyvinės valios, susidariusios, kaip naujas valios junginys, iš valstybinių valių sutapimo.

Mes nesigilinsim čia į Triepelio teoriją ir nenagrinėsim čia, kiek teisingas yra jo tarptautinių sutarčių skirstymas dviem kategorijomis. Mes temanome tiktai, kad iš tikrųjų sutartyse apskritai, ir tarptautinėse sutartyse ypač, reikia skirti dvi rūšys — privatinės teisės ir viešosios teisės sutartys.

Naujas tarptautinis įstatymas ir paprastas mainomasis valstybių santoris apvelkami vienoda tarptautinės sutarties forma ir paprastai yra tų pačių organų vykdomi.

Privatinės teisės sutartys yra laisvi šalių sutarimai naujiems juridiniams santykiams nustatyti egzistuojančios objektyvinės teisės ribose. Charakteringos privačiai-teisinės sutarties ypatybės: 1) sutarimas, glūdįs sutarties pagrinde, turi būti laisvas; 2) savo privalomąją galią tos sutartys gauna iš normų, esančių aukščiau susitariančių šalių; 3) privačiai-teisinės sutartys normaliai negali būti vienos šalies laisvai sutraukytos; šiaip ar taip vienai šaliai sutraukus sutartį, antra šalis turi teisę reikalauti atlyginti už pridarytus jai materialinius nuostolius.

Tarpvalstybinės sutartys gali būti privačiai-teisinio pobūdžio. Tai būna tada, kai valstybė sudaro santorį su privačiais asmenimis, kitų valstybių valdiniais, arba apskritai, kai valstybė stoja kaip fiskas, kaip privatinės civilinės apyvartos subjektas, pav., jei ji sudaro kredito santorį užsienyje, jei ji stoja kaip pirklys arba pirkėjas, jei ji teikia svetimšaliams koncesijas eidama privačiais kontraktais ir t. t.

Bet dažniausiai tarptautinės sutartys yra viešosios teisės sutartys, ir tiktai šios sutartys yra tarptautinės valdžios teisės kuriamosios funkcijos išreiškimai.

Viešosios teisės sutartys yra dviejų ar kelių valstybių sutarimai naujai objektyvinės teisės normai ar naujai juridinei būklei nustatyti arba egzistuojančiai objektyvinės teisės normai ar juridiškai pripažintai būklei pakeisti. Jos yra aktai, kurie kuria naująją teisę.

Daugelio valstybių kolektyvinės sutartys, kodifikuojančios tą ar kitą tarptautinės teisės sritį (sausumos ar jūros karo teisė, taisyklės neužimtoms žemėms okupuoti, pasiuntinių rangai, tarptautinių upių ir sąsiaurių juridinė būklė ir t.t.) taip pat kolektyvinės sutartys tarptautinėms administracinėms unijoms daryti — yra sutartys-įstatymai. Konsulų ir prekybos konvencijos, savitarpio teismo pagalbos sutartys, svetimšalių teisių, teritorialinių išribojimų ir kitos — yra taip pat sutartys naujoms normoms ir naujoms juridinėms būklėms nustatyti. Skirtumas tarp jų tėra tas, kad vienos sutartys yra bendresnio, o antros labiau partikuliarinio pobūdžio.

Tarptautinės teisės teorijos turi dažniausiai tą trūkumą,

kad jos prilygina tarptautines sutartis civilinės teisės sutartims ir eidamos tuo prilyginimu nustato juridinę tarptautinių sutarčių konstrukciją, išveda tarptautinių sutarčių privalomosios galios pagrindą, joms sudaryti ir panaikinti sąlygas ir t. t. Tuo tarpu viešosios teisės sutarčių prigimimas yra kitoks nekaip privatinės teisės.

Viešosios teisės sutartys skiriasi nuo privatinės teisės sutarčių daugeliu atžvilgių: 1) jos yra sudaromos ne laisvu sutarimu, o tiesiog sutarimu — kitos šalies sutikimas su sutartimi gali būti ir priverstas, ir toksai jis dažnai būna; 2) jos nėra santoriai egzistuojančių teisės normų ribose — jos kartu yra sutarimai ir įstatymai; susitariančių valstybių santykiuose jos gali panaikinti bendras teisės normas; 3) jeigu jos, būdamos įstatymų leidžiamieji aktai, yra laisvos nuo įstatymų kontrolės, jos, tačiau, būdamos viešieji aktai numano kitų tarptautinio bendravimo narių kontrolę ir sutarimą; 4) kada jos nustato naujas juridines būkles, tai atsirandančios iš jų naujos subjektyvinės teisės daug daugiau yra susijusios su įgijėjo asmenybe, nekaip tai būna sudarant privačius teisinius santorius, — teisių perleidimas, perdavimas trečiosioms valstybėms dažniausiai nėra galimas.

§ 3. Partikuliarinių sutarčių reikšmė.

G. Diena. Der Plan eines neuen interozeanischen Kanals in Nicaragua. (ZIR. 1915, v. 25, p. 14 s.). R. Roxburgh. International conventions and third States. L. 1917 (119 p.). G. Salvioli. I terzi stati nel diritto internazionale (Riv. DI. 1918, p. 229 s.).

Kadangi Pasaulinės Sąjungos Diplomatinė Organizacija neturi vieno centralinio valdžios organo, o yra policentriška, tai ir jos įstatymų leidžiamoji funkcija vykdoma partikuliarinėmis formomis. Tarptautinės teisės naujos normos ir naujos juridinės būklės nustatomos partikuliarinėmis sutartimis, t. y. atskirų valstybių sutarimais.

Tarptautinės sutartys būna arba dviejų valstybių savitarpio sutarimai (tai — partikuliarinės sutartys siaurąja žodžio prasme) arba didesnio valstybių skaičiaus sutarimai, vadinamosios kolektyvinės sutartys. Bet ir kolektyvinės sutartys, kiek susitariančios šalys jose ne visos yra Pasaulinės Sąjungos nariai (o tokių iš tikrųjų nė nėsama), taip pat yra partikuliarinės sutartys.

Partikuliarinės sutartys turėtų, tikrai sakant, nustatinėti naujus teisės santykius tiktai tarp susitariančių valstybių, o ne bendros objektyvinės tarptautinės teisės normas. Jeigu vis dėlto partikuliarinės tarptautinės sutartys kuria naująją teisę, tai toksai dalykas įvyksta dėl Tarptautinės Sąjungos santvarkos ypatybių.

1) Kolektyvinės tarptautinės sutartys, ar tai normatyvaus ar tai politinio pobūdžio, nustato b e n d r a s tarptautinės teisės normas todėl, kad jos yra sudaromos ar priimamos, jei ir ne visų Pasaulinės Sąjungos narių, tai bent d o m i n u o j a m o s i o s j o s d a l i e s; kitos valstybės yra priverstos prisidėti prie jų politiniais sumetimais.

Tokie yra, pav.: Vienos 1815 m. Aktas dėl diplomatinių agentų rangų, Paryžiaus 1856 m. jūros deklaracija, tarptautinių upių režimo konvencijos, sutarimas dėl Bosforo ir Dardanelų, Alandų salų konvencija ir t. t.

Kartais tokiomis kolektyvinėmis konvencijomis nustatoma tikrai partikuliarinė tarptautinė teisė; tai įvyksta, kada konvencijomis manoma sudaryti tarptautines unijas kurioms-nors administraciniams tikslams įvykdyti. Bet nors tokios unijos įpareigoja tiktai valstybes, sudariusias sutartį, tačiau konvencijos, sudarančios tas unijas, beveik visada skelbiamos esant laisvos trečioms valstybėms prisidėti. Todėl iš partikuliarinių jos kartais pasidaro universalios arba *quasi*-universalios. Paštų Sąjunga, pav., virto jau pasaulinė administracinė unija.

2) Kartais partikuliarinės sutartys įgyja bendros reikšmės dėl t y l i m o j o p r i l e i d i m o iš kitų valstybių pusės. Tarptautinės sutartys, kaip viešosios teisės sutartys sudaromos T a r p t a u t i n i o B e n d r a v i m o k o n t r o l ė j e. Todėl slaptos tarptautinės sutartys šių dienų tarptautinės teisės atžvilgiu juridinės galios neturi net ir pačių susitariančiųjų valstybių savitarpio santykiuose. Kiekviena atskirų valstybių savitarpio sutartis paliečia visą Pasaulinę Sąjungą. Kiekviena valstybė, kurios interesai paliečiami nustačius sutartimi naują juridinę būklę, gali pareikšti protestą prieš tokią sutartį. Jeigu ji to nepadaro, numanomas yra tylimas naujosios būklės pripažinimas su visais jos nenaudingais padariniais trečiajai valstybei. Tai galioja ne tiktai sutarčių atžvilgiu, bet ir vienašaliniams valstybių aktams, nustatantiems naujas juridines būkles.

Todėl toms būklėms nustatyti reikalinga kitų valstybių notifikacija.

Prie tokių partikuliarinių sutarčių priguli: taikos sutartys (jei jos sudaromos ne tarptautinėse kolektyvinėse konferencijose), sutartys nustatančios protektoratus, naujus servitutus, naujų žemių okupavimą ir t.t. Jeigu tokios sutartys peržengia trečiųjų valstybių interesus, tos valstybės turi protesto ir intervencijos teisę.

3) Labai dažnai atskirų valstybių partikuliarinės sutartys, kurias jos sudaro savo tarpe, eina bendram tarptautiniam p a p r o č i u i s u d a r y t i š a l t i n i u, ir tuo būdu, kad ir netiesioginai, taip pat kuria naują bendrą tarptautinę teisę.

Labai gausingos yra partikuliarinės reikšmės tarptautinės sutartys, kurios sudaro normas (įstatymą) tiktai dviejų valstybių savitarpio santykiuose. Tokios yra, pav., sutartys dėl svetimšalių, antros susitariančios šalies valdinių teisių, dėl konsulų privilegijų, dėl nusikaltėlių išdavimo, dėl jūros prekybos ir t.t. Bet tų pačių nutarimų vienodas atkartojimas tokiose sutartyse yra pažymys, kad tie nutarimai atitinka bendrą tarptautinę teisinę sąmonę. Iš tokių atsikartojimų atsiranda tarptautinis paprotys, kuris kaip tik turi juridinę papročio galią.

Privačiai-teisinės sutartys pagal taisyklę nesudaro nei teisių nei pareigų tretiesiems asmenims, sutartyje nedalyvavusiems. Tai yra — *res inter alios acta neque nocet neque prodest.* Viešojo pobūdžio tarptautinių sutarčių reikšmė trečiųjų valstybių atžvilgiu jau yra kitokia. Tos sutartys dažnai sukuria t e i s i ų i r p a r e i g ų t r e č i o s i o m s v a l s t y b ė m s.

1) Tai būna tada, kada viena iš susitariančiųjų valstybių pasižada p r i p a ž i n t i k u r į - n o r s d ė s n į b e n d r ą j a t e i s ė s n o r m a. Kartais tokiose sutartyse aiškiai nusakoma, jog teise, išeinančia iš tokios sutarties, gali naudotis ir kitos valstybės; kartais tai savaime išeina iš to, kad sutartyje formuluojamas b e n d r a s valstybės pasižadėjimas.

Trečiosioms valstybėms atsiranda tokiu atveju savarankiška reikalavimo teisė, nes tarptautinės sutartys yra viešai teisinės ir numano tylimąjį kitų valstybių sutikimą. Jeigu kurinors iš tokių sutarčių, sudaryta tarp dviejų valstybių, neteiktų teisių taip pat ir trečiosioms valstybėms, o tesudarytų privilegiuotą būklę tiktai antrai susitariančiai šaliai, tai galimas daiktas,

kad trečiosios valstybės protestuotų prieš tokią sutartį dėl valstybių juridinės lygybės principo.

Tokios sutartys normaliai veikia trečiųjų valstybių naudai, teikia joms naujų reikalavimo teisių.

Taip antai, eidama Paryžiaus 1856 metų traktatu, Rusija pasižadėdama prisiėmė Alandų salų neitralizaciją. Iš to pasižadėjimo, Švedija, sutartyje kad ir nedalyvavusi ir tebūdama Paryžiaus traktato atžvilgiu tiktai trečioji valstybė, išvedė — ir visai teisingai — savo savarankišką teisę reikalauti, kad būtų palaikyta ta neitralizacija, nes ta neitralizacija buvo dėl bendrų Pabaltijo valstybių interesų nustatyta.

Prahos 1866. VIII. 23 taikos sutartimi, sudaryta tarp Prūsijos ir Austrijos, Austrija perleido Prūsijai savo teises Šlezvig-Holšteino provincijai ta sąlyga, kad šiauriniai Šlezvigo distriktai būtų atiduoti Danijai, jeigu tų distriktų gyventojai, laisvai nubalsavė, išreikš pageidavimą būti sujungtiems su Danija. Eidama ta sutartimi Danija turėjo įgyti savarankišką teisę reikalauti, kad toksai plebiscitas būtų padarytas, ir iš tikrųjų pasilaikė tą teisę ir po to, kai Austrija 1878 metais atsisakė nuo tos teisės.

Hay-Pauncefote 1901. XI. 18 sutartimi tarp Jungtinių Valstybių ir Didžiosios Britanijos J. Valstybės pasižadėdamos pareiškė (3 str.), kad „Panamos perkasas turi būti laisvas ir atviras visų kraštų prekybos ir karo laivams visiškos lygybės pagrindais". Kadangi šioje sutartyje tepatvirtinama bendra laisvo ir visiems lygaus laivavimo tarptautiniais perkasais norma, tai teisė reikalauti, kad J. Valstybės tesėtų tą pasižadėjimą, priklauso ir visoms trečiosioms valstybėms, nepareinant nuo Didžiosios Britanijos (Anzilotti klysta, manydamas, kad trečiosios valstybės neturi reikalavimo teisės iš tos sutarties).

Ypač daug pasižadėjimų trečiųjų valstybių naudai buvo uždėta Vokietijai Versalės 1919 m. sutartimi, pav., Šveicarijos naudai (jos teisė atsisakyti nuo sutarties dėl S. Gotardo tunelio), Rusijos naudai (jos teisė reparacijoms), Danijos naudai (dėl plebiscito Šiaurės Šlezvige) ir t. t.

Partikuliarinės sutartys gali ir sunkinti trečiąsias valstybes, atimti joms įgytąsias teises arba uždėti joms naujų pasižadėjimų. Bet tokios sutartys tegali turėti galios arba todėl, kad jose pasireiškė teisės kuriamoji dominuojančių valstybių valia, arba todėl, kad trečioji valstybė, turėdama teisę protestuoti, tylimai pripažino tokią sutartį.

Tokios yra daugelis taikos sutarčių, sudarančių naujų juridinių būklių, dažnai kai-kurių trečiųjų valstybių nenaudai; bet jeigu tos valstybės, tais ar kitais sumetimais, tas sutartis pripažįsta, tai dėl jų tos valstybės gali nebetekti kai-kurių savo teisių arba turės prisiimti naujų pareigų.

2) Kai-kurios partikuliarinės sutartys, kurios nepretenduoja nustatyti bendrą naują teisės normą, sudaromos atvirų konvencijų forma. Ypač dažni tokių viešųjų konvencijų pavyzdžiai sutinkami administracinės tarptautinės teisės sri-

tyje, o taip pat privatinės teisės kolizinių normų tarptautinės unifikacijos srityje.

Sudarant atviras konvencijas, trečiosios valstybės gali pasiskelbti prisidedančios prie konvencijos *(accession, adhesion)*. Kartais toksai prisidėjimas yra visiškai laisvas, kartais jis yra susijęs su tam tikromis sąlygomis — terminu, kitų valstybių sutikimu ir t.t.

3) Atskirą partikuliarinių sutarčių kategoriją sudaro sutartys, teikiančios trečiosioms valstybėms tiktai r e f l e k s o teisių.

Tai atsitinka, kada trečioji valstybė yra susieta su kurianors susitarianiča šalimi d i d ž i a u s i o p a l a n k u m o pasižadėjimu ar s t r a i p s n i u. Eidamos tokiu straipsniu valstybės pasižada savitarpiškai (kartais ir vienašališkai, bet tat būna retai) teikti viena kitai automatiškai, be atskirų naujų sutarčių, visas tas teises ir pirmybes, kurias jos teikia kurioms-nors trečiosioms valstybėms. Tokie straipsniai ypač dažnai sudaromi prekybos konvencijų srityje, ypač dėl muitų, konsulinėse konvencijose, pramonės nuosavybėms apsaugoti konvencijose ir t.t.

§ 4. Sutartims daryti tvarka.

E r n e s t M e i e r. Ueber den Abschluss von Staatsverträgen. 1874. A. L e o n i. Ein Beitrag zur Lehre von der Gültigkeit der Staatsverträge in den Verfassungsstaaten (Arch. f. öff. Recht. v. I 1886, p. 498 s.). F. W e g m a n n. Die Ratifikation von Staatsverträgen, insbesondere das Verhältniss der Ratifikation zur parlamentarischen Zustimmung beim Vertragsabschluss. B. 1892. F. T e z n e r. Zur Lehre von den Staatsverträgen (Z. f. d. privat u. öff. Recht der Gegenwart. 1893, v. 20, p. 120 s.). A. D a u z a t. Du rôle des Chambres en matière de traités internationaux. P. 1899. L. M i c h o n. Les traités internationaux devant les Chambres. P. 1901. b. H. B u t l e r. Treaty-making power in the U. S. 2 v. 1902. A. R i e s s. Die Mitwirkung der gesetzgebenden Körperschaften bei Staatsverträgen. Breslau. 1904. B. W e i l. Die Mitwirkung der Volksvertretung bei Staatsverträgen. 1906. D o n a t i. I trattati internazionali nel diritto constituzionale. I. 1906. B a r n e t t. International agreements without the advise and consent of the Senate. 1906. John. W. F o s t e r. The practice of diplomacy as illustrated in the foreing relations of the U. S. N. Y. 1906. (p. 243—329). Ch. P. A n d e r s o n. The extent and limitations of the treaty — making power under the U. S. constitution. (AJIL., 1907, p. 636—670). A n z i l o t t i. Alcune considerazioni sull' aprovazione parlamentare dei trattati la cui execuzione importa provvedimenti di natura legislativa (Riv. DI. 1909, v. 4, p. 467 s.). D. A n z i l o t t i. Volontà e responsabilità nella stipulazione dei trattati internazionali (Riv. D. I., 1910, v. 5, p. 3 s.). S c h o e n. Die völkerrechtliche Bedeutung staatsrechtlicher Beschränkungen der Vertretungsbefugnis der Staatsober-

häupter beim Abschlusse von Staatsverträgen (ZV. 1911, v. 5, p. 400 s.). Tucker. Limitations in the treaty-making power. 1915. L. Pitamic. Die parlamentarische Mitwirkung bei Staatsverträgen in Oesterreich. 1915. U.S. Department of State. The treaty making power in various countries. Wash. 1919 (89 p.). Vexler. De l'obligation de ratifier les traités régulièrement conclus. 1921. * Bittner. Die Lehre von den völkerrechtlichen Vertragsurkunden. 1924 (328 p.). Malkin. Reservations to multilateral conventions (BrYB., 1926, p. 141 — 162). Basdevant. La conclusion et la rédaction des traités et des instruments diplomatiques autres que les traités (ADI. Rec. C. v. 15, 1928, p. 534—653). A. Mc Nair. When do British treaties involve legislation (Br. Y. B., 1928, p. 59—68). H. Stieger. Das Vertragsrecht eines Völkerbundstaates gemäss Art. 18 bis 21 der Völkerbundssatzung (ZÖR. 1928, p. 121 — 138). J. Knudson. Methods of international legislation, with special reference to the L. of N. Genève. 1928 (138 p.) (Thèse).

a) Teisė tarptautinėms sutartims daryti.

Kadangi tarptautinių sutarčių forma gali būti apvilktas įvairiausias viešas ir privačiai-teisinis turinys, tai neteisingas yra tvirtinimas, kad tiktai valstybės tėsančios teislios darytis tarptautines sutartis. Tarptautinės teisės subjektai yra ne tiktai valstybės, bet ir visokios kitos politinės grupės ir net individai. Kiek jie sudaro savitarpio sutartį, kurią paliečia tarptautinė teisė, tiek jie yra teisės subjektai, galį darytis tarptautinę sutartį. Federalinės valstybės nariai, pav., nebūdami valstybės, dažnai pasilaiko teisę daryti, federalinės valdžios kontroliuojami, tarptautinius sutarimus savo specialios kompetencijos dalykais (taip antai, Šveicarijoj, Jungtinėse Valstybėse, Vokietijoj). Dalyvauti tarptautinėse administracinėse unijose beveik visur kviečiamos, kaip savarankiškos susitariančios šalys, priklausomos valstybės, protektoratai ir net kolonijos. Valstybės taip pat sudaro privačius santorius su svetimšaliais, privačiais asmenimis ir organizacijomis.

Teisingai galima pasakyti, kad kiekviena politinė grupė gali daryti visas sutartis, kiek ji sutartis darydama neišeina iš savo kompetencijos ribų.

Daryti tarptautines sutartis, tarptautinei įstatymų leidžiamajai funkcijai vykdyti, tegali tiktai valstybės, Pasaulinės Sąjungos nariai. Bet ir joms veikia taisyklė, kad jos tegali tai daryti, kiek jos neišeina tada iš savo kompetencijos ribų. Kaikurių valstybių sutartinė teisė gali būti apribota tam tikrai tarptautinių teisių kategorijai. Amžinai neitralios valstybės negali daryti karo konvencijų; Tautų Sąjungos nariai, eidami

Pakto 19 straipsniu, negali daryti sutarčių, prieštaraujančių Paktui.

Tarptautinės sutartys yra valstybių sudaromos per savo atstovaujamuosius organus.

Atstovaujamieji valstybės organai yra jos konstitucijos nustatomi. Papročių tarptautinės teisės atžvilgiu, teisė daryti tarptautinę sutartį priklauso valstybės galvai: monarchinėse valstybėse — monarchui, respublikose — prezidentui arba asmeniui, veikiančiam vyriausio kolektyvinio vyriausybinio organo vardu.

Greta valstybės galvos tarptautinės sutartys yra gana dažnai užsienių reikalų ministerių ir diplomatinių agentų sudaromos. Užsienių reikalų ministeriai ir diplomatiniai agentai sudaro tarptautines sutartis ne todėl, kad jie turi savarankišką teisę daryti tarptautines sutartis, bet todėl, kad jie yra valstybės galvos arba valstybės vyriausybės pavedami, ir remiasi jų autorizacija. Užsienių reikalų ministeris daro tai betarpiškai valstybės galvos arba vyriausiojo valstybės organo vardu, diplomatiniai agentai — remdamiesi kredencialiniu raštu, gaunamu betarpiškai valstybės galvos vardu arba netiesioginai per užsienių reikalų ministerį.

b) Ratifikacija.

Sudarant sutartį reikia skirti du momentai: 1) sutarties turinio nustatymas ir 2) galutinis sutarties priėmimas (ratifikacija).

Pirma diplomatinėmis derybomis išdirbamas sutarties projektas.

Aukščiau, kalbėdami apie diplomatines konferencijas, mes palietėm jau procedūrą, kuria sudaromas galutinis konferencijos aktas, t. y. tarptautinė sutartis. Kada po visų derybų sutarties turinys tiksliai nustatytas ir šalių priimtas, sutartis pasirašoma susitariančių šalių.

Normaliai, sutartis tačiau neįgauna dar juridinės galios, tuojau, pasirašyta įgaliotųjų tam dalykui asmenų. Reikalinga paskesnė sutarties ratifikacija.

Sutarties ratifikacija yra valstybės atstovaujamojo organo valios išreiškimas apie tai, kad sutartis yra priimama ir įpareigoja valstybę.

Ratifikuoja dažniausiai valstybės galva, kartais užsienių reikalų ministeris arba diplomatinis agentas, valstybės galvos pavedamas.

Dažnai sutartyse numatomas terminas, per kurį turi būti atlikta ratifikacija, bet tojo termino praktikoje nevisada tiksliai laikomasi.

Sutartis, reikalinga ratifikacijos, įsiteisi nuo to momento, kada įvyko ratifikuojančiųjų valių sutapimas, sutikimas. Tai įvyksta pasikeitus ratifikacijos raštais. Sudarant kolektyvines sutartis, kuriose dalyvauja daugelis valstybių, ratifikacijomis paprastai pasikeičiama pristatant kiekvienai valstybei ratifikacijos raštus viename nustatytame centre, kuriam-nors bendram tarptautiniam organui arba vienos iš susitariančios valstybės vyriausybei, pav., ten, kur įvyko konferencija. Ratifikacijų pasikeitimas arba jų „deponavimas" paprastai paliudijamas *procès verbal* būdu.

Vyraujančioj tarptautinėj praktikoj yra išdirbtas principas, kuriuo pasirašytos jau sutarties ratifikacija gali būti neduota, net nenurodant kurių-nors motyvų.

c) Valstybiniai organai, turį kompetenciją sutartims ratifikuoti.

Ratifikacijos dalykas tarptautinėje teisėje žymiai pasunkinamas tuo, kad įvairios valstybinės konstitucijos nevienodai nustato, kuriems valstybiniams organams priklauso teisė ratifikuoti tarptautinę sutartį. Be to, nevisada aišku, kurios reikšmės teisėtai sutarties galiai turi kiekvieno iš valstybinių organų dalyvavimas.

Bendrai, skirtinos yra šios konstitucinių dėsnių sistemos dėl valstybinių organų kompetencijos tarptautinei sutarčiai ratifikuoti.

Einant pirmąja sistema, sutarčiai sudaryti kompetencija (t. y. kompetencija privalomai sutarties galiai suteikti) priklauso išimtinai valstybės galvai. Patsai valstybės galva išreiškia valią sudaryti sutartį arba paveda tai atlikti užsienių reikalų ministerijos organui. Parlamento sutikimas nereikalingas nei iki išreiškiant tą valią, nei išreiškus ją, t. y. ratifikavus sutartį. Tai yra tradicinė anglų sistema. Anglijos par-

lamentą tarptautinės sutartys tada tepaliečia, kada sutarčiai arba kuriam-nors jos nutarimui įvykdyti reikia išleisti atskiras įstatymas.

Jeigu sutartys reikalauja kaip-nors papildyti ar pakeisti veikiančius įstatymus, tai britų teismai nepripažįsta tokioms sutartims juridinės galios, neišleidus reikiamo įstatymo. Todėl, jeigu reikiamas įstatymas parlamento nebuvo priimtas, arba jeigu parlamentas nebuvo žadėjęs tokį įstatymą priimti, karaliui patariama neratifikuoti sutarties. Čia įskiriamos sutartys, kurios uždeda Anglijai pasižadėjimą mokėti, arba dėl kurių Anglija turės mokėti pinigus, pav., užsienių paskola arba tokios paskolos garantavimas, nes pinigai Anglijoj negali būti imami be parlamentinio įstatymo. Taip pat sutartys, kuriomis perleidžiama britų teritorija, turi būti parlamento tvirtinamos.

Kad galiotų anglų karaliaus ratifikacija, sutarčiai nė nereikia net ministerio tvirtinimo, ir paprastai jo nėra.

Šita sistema priimta įvairiose konstitucijose, pav., Japonijos, Norvegijos, Švedijos. Kai-kuriose parlamentinio tipo valstybėse išimtinė valstybės galvos kompetencija sutarčiai sudaryti apribojama tuo, kad sutartį sudarant turi dalyvauti dar atsakingas ministeris.

Pagal tą sistemą, abu momentu sudarant sutartį — sutarties turinio išdirbimas (valia sutarčiai sudaryti) ir deklaracija sutarčiai priimti — sutampa viename monarcho asmenyje.

A n t r o j i sistema — parlamento sutikimas reikalingas t a m t i k r o (konstitucijoj išvardyto) turinio sutartims; pav., prekybos sutartims arba sutartims, uždedančioms pasižadėjimus valstybėms. Tokia sistema veikia Belgijoj, Prancūzijoj, Italijoj, Ispanijoj.

Į tą pačią kategoriją turi būti įskirtos ir konstitucijos, reikalaujančios parlamento pritarimo visoms sutartims dėl dalykų, kuriems sutvarkyti reikia išleisti įstatymas. Tokia sistema priimta yra, pav., Vokietijoj, Olandijoj, Austrijoj. Pagal tą sistemą, visoms sutartims, kurios neliečia dalykų, konstitucijoje nurodytų, nereikalingas yra parlamento pritarimas, kad jos galėtų būti sudarytos.

Pagaliau, pagal t r e č i ą j ą sistemą, visoms be išimties sutartims reikalingas yra įstatymų leidžiamosios įstaigos sutikimas. Valstybėse, kur laikomasi tos sistemos, valstybės galva bendrai neturi savarankiškos teisės sudaryti sutartį.

Taip antai, Jungtinėse Valstybėse prezidentas turi valią daryti sutartis tiktai su Senato sutikimu, kurį turi išreikšti $^2/_3$ posėdžiaujančių senatorių.

Šveicarijoj sutartims daryti kompetencija priklauso Federaliniam Susirinkimui, ir tiktai toji įstaiga per savo pirmininką teturi teisę pareikšti apie sutarties priėmimą.

Centralinės ir Pietinės Amerikos valstybėse prezidentas taip pat neturi teisės savarankiškai daryti sutartį.

d) Ratifikacija nesilaikant konstitucijos reikalavimų.

Labai ginčijamas — bent teorijoje — yra klausimas, kiek sutarties ratifikacija, valstybės galvos duotoji nesant konstitucijos reikalaujamo parlamentinio sutikimo, padaro sutartį tarptautiniu teisiniu atžvilgiu privalomą.

Viena teorija tvirtina, kad parlamento sutikimas yra reikalingas tarptautinei teisinei sutarties galiai. Vieno valstybės galvos valios išreiškimo, be parlamento pritarimo, nepakanka. Susitarianti šalis turi tiksliai sužinoti apie savo kontragento konstitucinės teisės reikalavimus sutartims daryti. Kitos šalies vyriausybinio organo pareiškimas apie tai, kad jis turįs kompetenciją tarptautinei sutarčiai ratifikuoti, negali būti laikomas neginčijamas. Reikia įsitikinti, ar iš tikrųjų to organo tokios teisės turima.

Kita teorija, labiau sutinkančia su tarptautine praktika, manoma, kad parlamento sutikimas tėra reikalingas tiktai dėl valstybinio teisinio sutarties vykdymo ir nėra reikalingas jos tarptautinei teisinei galiai. Valstybės galva pakankamai atstovauja valstybei jos išoriniuose santykiuose.

Pagaliau, trečioji teorija (kurią, tarp kita ko, priima Anzilotti) laikosi kompromisinės pažiūros. Valstybės galvos valios išreiškimas, duotas be konstitucijos reikalaujamo parlamentinio sutikimo, negali būti laikomas valstybės valios išreiškimu. Tačiau kitai šaliai neturi rūpėti, ar įteiktas jai valstybės galvos valios išreiškimas yra duotas atlikus visas konstitucines sąlygas. Eidamas tarptautine teise valstybės galva turi kompetenciją skelbti valstybės valią. Jeigu jisai paskelbė ją neteisingai, jisai vis dėlto tuo yra įpareigojęs valstybę, — ji yra atsakinga sudarytąja sutartimi ir negali nemtis sutarties negaliojimu. Kitaip, kita valstybė turėtų aiškinti pati savo kontragento konstituciją, o toksai dalykas iš esmės reikštų įsikišimą į kitos valstybės vidujinius dalykus. Dažnai konstitucinėje valstybės teisėje labai neaiškiai yra konstitucijos išribota, kada valstybės galva gali savarankiškai duoti ratifikaciją ir kada reikalingas yra par-

lamento sutikimas. Praktikos atžvilgiu, jeigu tarptautinių sutarčių galiojimas galėtų būti nuginčijamas dėl ginčijamo dažnai konstitucijos aiškinimo, į tarptautinius santykius tuo būtų įnešta nenusakomumo ir nepasikliovimo.

Praktikoje, susitariančios šalys niekad nesiima tirti valstybės galvos ratifikacinės deklaracijos, kad sužinotų, kiek ji atitinka jo valstybės konstituciją. Tačiau gali būti tokių aiškių ir visiems žinomų valstybės galvos kompetencijos apribojimų, dėl kurių kita šalis gali pareikalauti prieš ratifikuojant, kad būtų duotas ir tautos susirinkimo sutikimas.

Taip antai, Bismarkas pareikalavo, sudarydamas Frankfurto 1871 m. sutartį, kad ji būtų ne tiktai prancūzų prezidento, bet ir jų nacionalinio susirinkimo ratifikuota.

Yra tokių pavyzdžių, kai valstybės ilgainiui atsisakydavo nuo sudarytųjų sutarčių, remdamosi tuo, kad sudarant tas sutartis nebuvo atsižvelgta į konstitucijos reikalavimus.

Taip antai, Transvaalis nepripažino 1871. X. 17 trečiųjų sprendimo, nes Transvaalio prezidentas buvo sudaręs sutartį dėl trečiųjų nagrinėjimo be parlamento sutikimo. Rumunija, pav., atsisakė nuo ratifikuotos ir paskelbtos 1920. VIII. 14 prekybinės sutarties su Austrija, nes sutarties sudarymas neatsakydavo rumunų konstitucijos reikalavimams.

e) Sutarčių sudarymas be paskesnės ratifikacijos.

Tačiau ne visoms tarptautinėms sutartims uždedama ratifikacijos procedūra. Sutartys gali būti sudaromos ir **supras-tintu būdu**, kai organai, įgaliotieji sudaryti sutartį, jau pasirašę sutartį, įpareigoja savo valstybę. Tai atsitinka, kai asmens, sudarą sutartį savo valstybės vardu, turi įgaliojimą betarpiškiems pasižadėjimams prisiimti, arba kai valstybių galvos sudaro betarpiškai savitarpio sutartį.

Dažnai vyriausybės organai, kurių rankose yra vykdomoji valdžia, sudarydami politinius ir laikinus sutarimus, tenkinasi savitarpiškai išreiškę valią priimti sutartį, pasirašydami ją. Taip, dauguma administracinio tarptautinio valdymo aktų sudaromi be formalios ratifikacijos. Taip pat įvairios sutartys, sudaromos paprastu **notų pasikeitimu**, pav., *modus vivendi*, yra nereikalingos ratifikacijos. Tokiais atvejais vyriausybė laikinai tesuvaržo savo tolesnius veiksmus. Nuo tokio laikinojo sutarimo kiekviena nauja vyriausybė ir net ta pati, kuri jį yra sudariusi, gali atsisakyti.

Einant papročių teise, kapituliacijos ir tarpukario sutartys, karo vadų sudarytos, kiek jos liečia karo reikalus, įpareigoja susitariančias šalis tuojau ir betarpiškai.

Susitariančios šalys gali taip pat susitarti, kad pasirašytai sutarčiai įsiteisėti pakanka tam tikro termino pasibaigimo, arba, kad faktino sutarties vykdymo pradžia bus lygi ratifikacijai.

Kartais susitariama, jog sutartis tuojau įsiteisi rezoliutyvia sąlyga, kad tai sutarčiai bus pridėta paskesnė ratifikacija.

f) Ypatinga sutartims daryti procedūra Tautų Sąjungos iniciatyva.

Ypatinga sutartims daryti procedūra yra Tautų Sąjungos ir sujungtų su ja organų išdirbama. Ta procedūra priartina pamažėli sutarčių sudarymą prie įstatymų leidžiamojo veikimo.

Toksai diplomatinės procedūros suprastinimas ir priartinimas prie normalios įstatymų leidžiamosios procedūros vykdomas čia dviem keliais: 1) arba konvencija yra pasirašoma, bet suprastinama ar visai atmetama yra ratifikacija, arba 2) konvencijos pasirašymas atidedamas, bet paskesnis pasirašymas žymiai atstoja ratifikaciją.

Jeigu konvencija pasirašyta, normaliai kiekviena vyriausybė turi ratifikuoti sutartį. Bet čia veikia bendra taisyklė, kad kiekviena vyriausybė gali laisvai atsisakyti nuo ratifikacijos. Ta teisė atsisakyti yra juridiškai neginčijama. Bet Tautų Sąjunga paprastai imasi raginamųjų priemonių, kad konvencijos, sudarytos jos tarpininkavimu, būtų ratifikuojamos. Ypač, kai sudaromos yra konvencijos, kurioms yra reikalingas vienbalsiškas ratifikavimas. Bendro intereso dalyku visai Sąjungai yra laikoma, kad konvencijos, kurios sudarytos jos tarpininkavimu, neliktų negyva raide, negavusios ratifikacijos. Metinėse Sąjungos Susirinkimo sesijose nuolat kreipiamas Sąjungos narių dėmesys į ratifikacijų pavėlavimus ir Tarybai pavedama paklausti per Generalinį Sekretorių vyriausybes, kurios dar nėra davusios savo ratifikacijos, apie jų ketinimus ir nurodyti joms į tai, jog Tautų Sąjungai yra svarbu, kad išdirbtos konvencijos gautų ratifikaciją. Tie nuolatiniai Tautų Sąjungos priminimai

ir kontrolė, jei ir neturi privalomos juridinės galios, moraliai, šiaip ar taip, slėgia valstybes.

Nesutinkant su bendra diplomatine taisykle, reikalaujančia vienabalsiškumo iš visų valstybių, pasirašiusių konvenciją, kad ji galėtų įsiteisėti, dažnai yra išdirbamos kolektyvinės konvencijos, kuriose nustatoma, jog užtenka tiktai kelių valstybių ratifikacijos, kad konvencija imtų veikti ratifikavusių ją valstybių savitarpio santykiuose. Ypač toli tuo atžvilgiu nužengė 1928 metų „Generalinis Aktas tarptautiniams ginčams taikingai reguliuoti", nustatęs, kad įsiteisėti jam užtenka dviejų valstybių ratifikacijos. Tasai Aktas ėmė veikti, kada 3 skandinavų valstybės jį ratifikavo.

Sudarant konvencijas, reikalaujančias vienabalsiško visų valstybių ratifikavimo, kartais mėginama išsiversti be formalios ratifikacijos. Taip antai, visiems N. T. T. Teismo Statuto pakeitimams reikalingas vienabalsiškumas visų valstybių, priėmusių 1920 m. Statutą; kada, dėl numanomojo Jungtinių Valstybių prisidėjimo prie Haagos Teismo, Teismo Statutas buvo peržiūrėtas, 1929. IX. 14 Protokolo 4 straipsnyje dėl priimtųjų pakeitimų buvo įrašytas labai svarbus principialus nutarimas: Statuto pakeitimams įsiteisėti reikalinga yra arba visų valstybių, priėmusių Statutą, ratifikacija arba paprasta vyriausybės notifikacija, jog ji neprieštarauja tam, kad tie pakeitimai įsiteisėtų. Ratifikacija (kuriai paprastai reikalinga įstatymų leidžiamoji tvarka) gali dar tuo tarpu būti ir neduota, bet į Sąjungos Generalinio Sekretoriaus paklausimą (kad ir telegrafinį) atsakoma, jog vyriausybė, nelaiduodama už savo ratifikaciją, nemato kliūčių — konvencijai įsiteisėti. Šitoks dalykas tikrai sakant, jau yra atsisakymas nuo vienabalsiškos ratifikacijos.

Kai-kuriose kolektyvinėse konvencijose iškeliamas bendras atsisakymas nuo ratifikacijų; taip antai, dažnai atsisakoma nuo ratifikacijų Sąjungos Tranzito Komisijos išdirbamose konvencijose.

Dar, pav., 1929 m. Europos konferencija, kurioj buvo svarstomas emigrantų vizų ir pasų dalykas, sudarė 1929. VI. 10 sutarimą, kuriuo panaikinamos vizos emigrantams, važiuojantiems per kurį-nors kraštą tranzitu. Buvo nustatyta, kad valstybėms, pasirašiusioms tą sutarimą, paskesnė ratifikacija nereikalinga, ir kad sutarimas įsiteisi automatiškai po trijų mėnesių 1929. IX. 12.

Sudarant konvenciją, kuri nesukuria naujų teisės normų, o kuri tiktai pareiškia, deklaruoja, kad tam tikros teisinės normos jau egzistuoja (pav., Londono 1909 m. deklaracija), teisinga manyti, kad tokia konvencija tebeturi reikšmės ir be ratifikacijos, nes nauja kokia teisė tada nenustatoma, o tepripažįstama, kad tam tikra tarptautinės teisės norma yra egzistavusi ir iki sudarant tą konvenciją.

Kitas būdas, kuriuo suprastinama tarptautinė procedūra teisei kurti, yra tas, kad konvencijos, išdirbant jų turinį, apskritai nėra valstybių atskirų atstovų pasirašomos, o tiesiog perduodamos vyriausybėms, kad jos duotų paskesnį pasirašymą arba paskesnę ratifikaciją.

Šita procedūra išsirutuliuoja iš „atvirų" konvencijų procedūros. Labai anksti diplomatinėje praktikoje jau atsitikdavo, kad vienai kitai valstybei, dalyvavusiai išdirbant konvencijos tekstą, pasirašymo terminas būdavo atidedamas ir paskesnis pasirašymas būdavo antidatuojamas (taip buvo, pav., išdirbant Ženevos 1864 m. Konvenciją). Vėliau konvencijoms, kurios turėjo peržiūrėti pirmesnę sutartį, būdavo nustatoma, kad tos valstybės, kurios jau buvo priėmusios pirmesnę sutartį, gali pasirašyti naują sutartį, nors jos ir nebūtų dalyvavusios peržiūrint ją (šitaip buvo, pav., ir Ženevos 1908 m. Raudonojo Kryžiaus konvencijai). Ir pagaliau, išsidirbo praktika, — paliekant kaikurias konvencijas „atviras", leisti valstybėms, nedalyvavusioms išdirbant tas konvencijas, prisidėti, be ypatingų sąlygų, prie tų konvencijų per ilgesnį laiką.

Iš esmės, jeigu toksai pasirašymas atidedamas arba konvencija tiesiog perduodama ratifikuoti, tai paskesnis pasirašymas yra jau ne konvencijos projekto pasirašymas griežta diplomatine prasme, o tiktai valstybės prisidėjimas *(accession* arba *adhesion)* prie konvencijos projekto.

g) Tarptautinės Darbo Organizacijos konvencijų ratifikacija.

Ypatinga procedūra buvo nustatyta Versalės Sutarties 405 straipsniu konvencijoms, Tarptautinės Darbo Organizacijos sudaromoms. Čia pats sutarties teksto išdirbimas nustoja įprasto, griežtai sutartinio pobūdžio, ir labiau yra

panašus į įstatymų tekstams dirbti formą. Šita Organizacija išdirba konvencijas konferencijose, susidedančiose iš narių, iš kurių kai-kurie neskiriami vyriausybės ir negauna iš jos instrukcijų. Konvencijos tekstas priimamas dalyvaujančių delegatų ⅔ dauguma, ir kiekvienas delegatas paprastai votuoja individualiai. Tos konvencijos nesudaromos ir nepasirašomos valstybių galvų vardu. Jos tėra konvencijos, išdirbtos konferencijoj, turinčioj nuolatinės įstaigos pobūdžio. Priimtos konferencijoj konvencijos atiduodamos ratifikuoti visoms valstybėms, tame skaičiuje ir toms, kurių delegatai votavo prieš tas konvencijas. Pasirašymas nyksta tose konvencijose, o pati ratifikacija jau nebėra ratifikacija tikrąja žodžio prasme. Ji nėra pirmesnio pasirašymo patvirtinimas. Ji gali būti duota be jokio preliminarinio sutikimo; ji gali būti duota net tos valstybės, kurios delegatai votavo prieš konvencijas. Ir pagal formą ji tėra jau paprasta vyriausybės notifikacija apie savo sutikimą su konvencija. Ji duodama ne valstybės galvos, o tėra tiktai užsienių reikalų ministerio pranešimas notos forma apie tai, kad kompetentinga valstybės valdžia yra priėmusi pristatytą jai konvencijos projektą. Ir valstybė nuo to momento yra įpareigota prisiimtos sutarties pasižadėjimais.

Panaši procedūra sutinkama ir kitose išdirbamose konvencijose, kurioms vadovauja Tautų Sąjunga (pav., aukščiau paminėtas 1928 m. „Generalinis Aktas"). Sutarties tekste nepažymimos susitariančios šalys ir neišvardyti įgaliotiniai.

h) Prisidėjimas su paskesne ratifikacija.

Einant taisykle, visoks prisidėjimas, *accession,* nereikalauja paskesnės ratifikacijos. Tačiau praktikoje vyriausybės kartais pareiškia apie savo prisidėjimą, bet nusakydamos apie paskesnę ratifikaciją. Tikrai sakant, toksai prisidėjimas juridinės galios neturi, ir Tautų Sąjunga 1927 metais ėmė nagrinėti klausimą, ar reikia tokia praktika pripažinti tikslinga ir ar negeriau būtų siūlyti vyriausybei, norinčiai prisidėti prie konvencijos ir manančiai, kad tam jai reikalingas dar įstatymų leidžiamojo organo preliminarinis sutikimas, pirma apsirūpinti tokiu sutikimu ir tada tiktai pareikšti apie savo prisidėjimą be jokių išlygų. Sąjunga, apsvarsčiusi tą klausimą, priėjo išvadą, kad tokia procedūra negali pakenkti tarptautinių įstatymų leidimui, ir net,

greičiau, ji gali būti naudinga, keldama konvencijos interesą bei vertę ir moraliai įpareigodama valstybes pasirūpinti atlikti paskesnę ratifikaciją.

i) Išlygos ratifikuojant.

Ėmus vartoti naujas ratifikacijų formas, iškilo ratifikacijos išlygų *(reserves)* reikšmės klausimas.

Išlyga *(reserve, Vorbehalt, ogovorka)* yra toks valios išreiškimas, eidamos kuriuo valstybės prisiimdamos visą sutartį, išskiria tačiau iš jos kai-kuriuos nutarimus, kuriais jos, remdamosi tokiomis išlygomis, nebus įpareigotos.

Tokių išlygų prileidimas tuo yra naudingas, kad dėl jų konvencija gali būti priimta ir tos valstybės, kuri nesutinka su kai-kuriais jos punktais; kitaip, laikantis vienabalsiškumo principo, vienos valstybės nesutikimas gali sunaikinti visą konvenciją. Žinoma, visokios atskirų valstybių išlygos silpnina praktišką konvencijos reikšmę, bet vis dėlto ir su išlygomis konvencija gali būti naudinga. Tokių išlygų pirašymas prie konvencijų tarptautinėse konferencijose yra labai įprastas.

Taip antai, Antroje Haagos Taikos Konferencijoje 1907 metais buvo išdirbtos 14 konvencijų ir *acte final*, iš jų 12 turėjo išlygų *(reserves)*, o iš viso buvo 65 išlygos, kurias nusakė 28 valstybės (45 valstybės dalyvavo toje konferencijoje).

Einant taisykle, išlygos turi būti nusakomos per derybas išdirbant sutarties tekstą; numanoma, kad kitos susitariančios šalys prileidžia tas išlygas, sutinka su jomis. Tada jos įrašomos į baigiamąjį konferencijos protokolą. Jeigu tos išlygos yra pripažįstamos pasikeičiant ratifikacijomis, jos įgauna juridinės galios.

Įprasta, kad kiekviena ratifikacija turi būti be išlygų, sudarytos sutarties teksto atžvilgiu (bet įskiriant išlygas, įrašytas į *acte final)*, ir todėl, teoriškai kalbant, jokių atskirų išlygų ratifikacijoj neturi būti, nes tatai būtų lygu atsisakyti nuo ratifikacijos ir pasiūlyti sudaryti naują sutartį. Žinoma, jeigu su tuo sutinka kitos susitariančios šalys, tai niekas netrukdo, kad tokios išlygos būtų leidžiamos ir ratifikuojant. Sutartyje visų svarbiausia yra susitariančių šalių sutikimas.

Praktikoje, tačiau, išlygos neretai įrašomos ir ratifikuojant, ypač „atvirose" kolektyvinėse sutartyse, kurios paliekamos atvi-

ros prisidėti valstybėms, nedalyvavusioms išdirbant tas sutartis. Tokios praktikos tikslingumas yra labai ginčijamas.

Taip antai, Austrija prisidėjo prie 1925. II. 19 konvencijos, kuri buvo priimta opiumo konferencijoj; ir nors Austrija toj konferencijoj nedalyvavo, ji rado galimu formuluoti, prisidėdama, išlygas dėl kai-kurių straipsnių. Prieš tai protestavo britų vyriausybė, nesutikdama apskritai su tuo, kad išlygos būtų nusakomos vėliau prisidedant prie konvencijų. Tas dalykas buvo pavestas ištirti Teisininkų Komitetui tarptautinei teisei kodifikuoti. Išklausiusi to Komiteto pranešimą, Tautų Sąjungos Taryba priėmė 1927. VI. 17 rezoliuciją, kurioj „kreipė technikos dalykų konferencijų dėmesį į tą faktą, kad, jeigu konvencijoje, ją pasirašiusiųjų nuomone, yra straipsnių, dėl kurių gali būti prileistos išlygos, nekenkiančios kitų straipsnių junginiui, tai gali būti rekomenduotas metodas, analogingas metodui, priimtam muitų konferencijoj". Toje 1923 m. konferencijoje muitų formalumams suprastinti buvo susitarta, kad visos išlygos, prieš kurias konferencija nepriešta rauja, būtų įrašytos į atskirą protokolą. Tos išlygos daugiausia lietė du konvencijos straipsnius, ir protokole buvo nustatyta, kad paskesnės išlygos dėl tųdviejų straipsnių turi būti priimamos, jeigu su jomis sutiks Sąjungos Taryba, pasitarusi su Ekonominiu Komitetu, kuris buvo organas, paruošęs tą konferenciją.

§ 5. Tarptautinių sutarčių forma.

Satow. Diplomatic practice, Vol. II. 1917, p. 172—288.

Tarptautinės sutartys yra sudaromos tarptautinėje praktikoje įvairia forma ir įvairiais vardais. Čia reikia skirti:

Traktatas *(traité, treaty)* ir konvencija *(convention)*. Iš formos ir reikšmės tarp traktatų ir konvencijų nėra skirtumo, ir abu vardai, kaip sinonimai, vartojami beveik neskiriami. Paprastai kai-kurioms sutarčių rūšims specialiai pritaikomas vienas iš tųdviejų vardų. Taip antai, paprastai traktatais (o ne konvencijomis) vadina taikos sutartis, aneksijos sutartis, sąjungos sutartis *(traités de la paix, d'annexion, d'alliance)*. („Traktato" termine glūdi apskritai mažiau laisvanoriško savitarpio sutarimo elemento, kaip „konvencijos" termine. Bet prancūziškai kaip bendras visų tarptautinių sutarčių formų vardas vartojamas *traités* terminas). Paprastai sako: trečiųjų teismo konvencijos, konsulų konvencijos, administracinei unijai sudaryti konvencijos. Prekybos sutartims lygiai vartoja tiek *traité de commerce*, tiek ir *convention de commerce* vardą.

Sutarimai. Kartais tarptautinėms sutartims duodamas sutarimų vardas *(arrangement, accord; agreement; Vereinbarung, Abkommen; soglašenije)*.

Jie skiriasi paprastai nuo konvencijų savo mažesniu formalumu (ypač prekybos sutarčių srityje). Dažnai sudaromi pasikeičiant notomis vyriausybėms.

Iš savo turinio jie būna įvairaus pobūdžio ir įvairaus svarbumo. Taip antai, Japonijos ir Anglijos 1902 ir 1911 metų sąjunginė sutartis buvo pavadinta *agreement of alliance;* Madrido 1891 metų sutarimas dėl fabrikų ženklų buvo pavadintas *arrangement de Madrid.*

A k t a s. Aktu *(acte)* dažnai vadinamas tarptautinis sutarimas, nustatytas daugelio valstybių kuriame-nors kongrese arba konferencijoje dėl bendro pobūdžio politinių arba ekonominių dalykų. Toksai buvo *Acte de Berlin* 1885 m.

A c t e f i n a l *(acte général* arba *instrument final)* yra aktas, baigiąs kongreso arba konferencijos posėdį, kuriame yra reziume atskirų konvencijų, priimtų tame posėdyje.

D e k l a r a c i j a *(déclaration).* Šitas terminas vartojamas įvairiomis prasmėmis, kada jis yra pritaikomas nustatant tarptautinius pasižadėjimus.

Kartais deklaracijomis vadinamos normatyvaus pobūdžio tarptautinės sutartys, kada eilė valstybių kartu pareiškia (pasižada), kurių principų ir taisyklių jos ketina laikytis ateityje. Tokios buvo, pav., Paryžiaus 1856 metų jūros deklaracija, Londono 1909 metų jūros teisės deklaracija ir kitos.

Bet dažniau deklaracijomis vadinami vienašaliniai pareiškimai valstybės, kuri skelbia visų žiniai apie savo elgimosi liniją, apie savo politikos pobūdį. Kartais tos deklaracijos turi paprastojo pasiaiškinimo arba savo veiksmų pasiteisinimo pobūdžio, kartais jos yra tarptautiniai aktai, sukelią eilę tarptautinių teisių ir pasižadėjimų, — tokios yra, pav., deklaracijos karui pradėti, dėl neitraliteto, dėl karo kontrabandos dalykų ir t. t.

P r o t o k o l a s taip pat yra kelių reikšmių terminas. Kartais protokolu pažymima tarptautinė sutartis, kada vyriausybės, nesinaudodamos traktatų arba konvencijų forma, raštu patvirtina principus arba kai-kuriuos punktus, dėl kurių jos yra padariusios savitarpio sutarimą. Pav., protokolas dėl Graikijos ir Turkijos 1897 metų preliminarinės taikos 3-iojo straipsnio.

Kartais, sudarius sutartį, pasirašomas dar *protocole final (Schlussprotokol),* kuriame yra pastebėjimų, deklaracijų ir paaiškinimų, liečiančių padarytąjį sutarimą.

Protokolo terminas vartojamas ir paprastąja prasme rašytinės apyskaitos dėl nuspręstųjų posėdžio dalykų, — *procès verbal.*

Modus vivendi yra laikinas sutarimas, kuris numano ilgainiui sudaryti pastovesnę ir detalesnę sutartį arba trečiųjų teismo sprendimą.

Kompromisu *(compromis)* turimas galvoje sutarimas dėl trečiųjų teismo kuriam-nors ginčui išspręsti.

Kartel yra sutarimas, padaromas kariaujančiųjų šalių dėl karo dalykų, pav., dėl belaisvių pasikeitimo.

Entente yra nustatomas pasikeičiant notomis valstybių sutarimas dėl jų bendros politikos arba dėl kai-kurių politikos dalykų.

Notų pasikeitimas. Pats savaime tas nėra sutartinio sutarimo vardas, o tėra nurodymas, kuria forma tasai sutarimas yra įvykęs. Įvairiausio pobūdžio ir reikšmės sutartys gali būti sudaromos pasikeičiant notomis, bet daugiausia *modus vivendi* ir įvairiausi laikini sutarimai. Tokiu atveju tarptautiniai pasižadėjimai yra sudaromi pasikeičiant vienodo turinio notomis arba laiškais, paprastai, užsienių reikalų ministerio — iš vienos šalies ir diplomatinio atstovo patvirtinamuoju laišku — iš antros šalies. Vyriausybėms, padarančioms tarptautinius sutarimus, šita forma yra patogesnė už kitas, kad ji, turėdama prekarinio pobūdžio, paprastai nėra reikalinga ratifikacijos ir tuojau įsiteisi.

Visi aukščiau minėti tarptautiniai aktai, įvairiai vadinami ir įvairia forma sudaromi, iš esmės yra to paties prigimimo, ir visi jie gali būti tarptautinių sutarčių arba konvencijų bendru vardu pavadinti.

§ 6. Tarptautinių sutarčių registracija.

M. O. Hudson. The registration and publication of treaties (AJIL. v. 19, 1925, p. 273—292). C. Sevens. Le régime nouveau des traités internationaux (art. 18 du Pacte). Gand. 1925 (60 p.). K. Koenig. Volksbefragung und Registrierung beim Völkerbund — neue Erfordernisse für die Gültigkeit von Staatsverträgen. 1927 (85 p.). Lambiris. L'enregistrement des traités d' après l'art. 18 du pacte de la S. d. N. (RDILC, 1927, p. 697—709). R. Pamperrien. Staatsverträge, Registrierung beim Völkerbund (W. V. III, 1929 p. 1074—1084). M. Dehousse. L'enregistrement des traités P. 1929 (73 p.). R. Schwab. Die Registrierung der internationalen Verträge beim Völkerbund (Art. 18 des Paktes). Bern. 1929. (79 p.).

Tautų Sąjungos Paktas įnešė labai svarbią ir visiškai naują tarptautinėje praktikoje sąlygą tarptautinėms sutartims galioti — jų registracijos Tautų Sąjungos Sekretoriate ir jų publikacijos reikalingumas. Pakto 18 straipsnis skamba: „Kiekviena tarptautinė sutartis arba sutarimas, kurio-nors Sąjungos nario sudaromas, turi būti tuojau užregistruotas Sekretoriate ir paskelbtas kiek galint greičiau. Jokia iš tų tarptautinių sutarčių arba sutarimų nebus privaloma, kol ji nebus užregistruota".

Šito straipsnio prasmė aiški ir kategoriška: jis reikalauja visų tarptautinių sutarimų viešumo ir paskelbia neužregistruotas sutartis negaliojant.

Visi tarptautiniai sutarimai turi būti užregistruojami, kad virstų juridiškai privalomi ir vykdytini. Iki įvedant 18 straipsnį, sutarties ratifikacija, valstybių atlikta (arba, tikriau sakant, pasikeitimas ratifikacijos raštais), teikdavo jau tarptautinei sutarčiai visišką juridinę galią. Kyla klausimas, kurios reikšmės sutarties galiai turės toliau ratifikacija, jeigu sutarčiai galioti reikalinga dar papildomai jos registracija T. S. Sekretoriate.

Teisininkų nuomonės labai skiriasi atsakant į tą klausimą. 1) Pagal vieną nuomonę, kadangi sutartis iki registruojama neturi privalomos galios, todėl, iki ją registruojant, sutariančios šalys esančios laisvos (nors jos būtų jau ir ratifikavusios tą sutartį), kaip kad jos yra laisvos pasirašiusios sutartį iki ratifikuodamos ją. Ši nuomonė yra neteisinga, nes jeigu ratifikacija nesuvaržo šalių valios, ji nustoja visokios prasmės ir reikšmės. 2) Pagal antrą, taip pat neteisingą, nuomonę (kurią, tačiau, palaiko ir Anzilotti), registracijos privalomumas teturįs reikšmės tiktai Tautų Sąjungai, o ne šalims. Sutartis yra privaloma šalims atlikus ratifikaciją taip pat ir be registracijos, bet Tautų Sąjungos ir jos organų santykiams tegaliojančios tiktai užregistruotosios sutartys. Bet toksai (perdaug apribojamas) aiškinimas prieštarauja 18 straipsnio prasmei, kuris kalba apskritai apie privalomąją sutarties galią, o ne tiktai Sąjungos atžvilgiu. 3) Tretieji autoriai išreiškia, įvairiai nusakydami, tą mintį (mūsų nuomone, visai teisingą), kad ratifikacija suvaržo sutariančiųjų šalių valią, o registracija tesuteikia sutarčiai tiktai privalomosios vykdomosios galios. Ar gauna sutartis vykdomosios galios nuo registravimo momento arba retroaktyviai nuo ratifikavimo momento, tai pareina nuo šalių ketinimo. Ratifi-

kavus, nei viena iš sutarusių valstybių negali atsisakyti nuo sutarties, nes santoris jau yra atliktas, valia yra išreikšta, bet sutarimo įsiteisėjimas atidedamas iki registravimo momento, kuris pareina nuo kiekvienos sutarusios šalies, nes kiekviena šalis gali pristatyti sutartį registruoti, ir nuo to momento sutartis virsta privaloma.

Pakto 18 straipsnis liepia registruoti k i e k v i e n ą *(tout)* tarptautinį sutarimą be jokių išimčių. Visi tarptautiniai sutarimai turi būti vieši ir, vadinasi, jos turi būti Pasaulinės Sąjungos kontrolėje.

Daugeliui valstybių tasai reikalavimas rodėsi labai varžomas. Vienos norėtų palikti slaptus savo finansinius santorius, kitos — savo karo konvencijas. Bet mėginimai pakeisti 18 straipsnio tekstą nepasisekė. Tačiau, faktinai ne visi tarptautiniai sutarimai yra registruojami. Karo konvencijos, pridėtos, pav., prie sąjunginių sutarčių — Prancūzijos su Belgija 1920 m., Lenkijos su Rumunija 1921 m., Čechoslovakijos su Pietų Slavija 1920 m. ir su Rumunija 1921 m. — nebuvo užregistruotos. Kaip neužregistruotos, jos juridinės galios neturi, ir prireikus nei viena iš sutarusių šalių negali reikalauti, kad jos būtų įvykdytos. Tai tėra tiktai susitarimas (sankalba), garbės žodžiu sutvirtintas, *gentleman agreements,* be juridinės galios. Pagal Pakto prasmę jos turi net būti laikomos uždraustos, nes eidami Pakto 20-uoju straipsniu Sąjungos nariai yra pasižadėję nedaryti savitarpio sutarčių ir sutarimų, nesuderinamų su Pakto nutarimais, o vienas iš tų nutarimų, būtent, 19 straipsnis įpareigoja Sąjungos narius t u o j a u registruoti sutartį Sekretoriate.

Sutarčių registracijos ir publikacijos procedūra buvo Sąjungos Tarybos nustatyta dar 1920 metais.

Kad sutartis būtų užregistruota, užtenka vienos iš šalies pareiškimo. Tasai pareiškimas, einant 19-uoju straipsniu, turi būti įteiktas t u o j a u, bet jokio tikslaus termino nenustatyta. Pristatyti sutartį registruoti gali taip pat valstybės, kurios nėra Sąjungos nariai (joms tas registravimas yra fakultatyvus). Generalinis Sekretorius negali atsisakyti registruoti. Registruoti pristatomas sutarties tekstas su šalių patvirtinimais, kad pristatomas tekstas tiksliai sutampa su sutarties sprendimais. Čia pat pridedami taip pat visokie, liečią tekstą, protokolai, deklaracijos, ratifikacijos ir t. t. Šalys turi teisę reikalauti, kad

joms būtų išduoti pažymėjimai apie atliktą registraciją. Sutartims registruoti Sekretoriate surašomi du registrai: vienas chronologinis, kur įrašomos visos sutartys jų registravimo eile, antras — turi atskirą puslapį kiekvienai sutarčiai, kur įrašomi visi paskesni daviniai apie sutarties likimą, ratifikacija, prisidėjimas prie jos, atsisakymas nuo jos ir t. t. Vyriausybės ir privatūs asmens gali gauti išrašus iš to registro.

Sutartis yra Sekretoriato skelbiama, paprastai, atlikus jos ratifikaciją. Šalių prašymu, sutartis gali būti paskelbta ir prieš ratifikuojant ją, bet tai turi būti tiksliai nusakyta, ir šalys turi tuojau pranešti apie atliktą vėliau ratifikaciją. Sutartys skelbiamos tam tikrame *Journal officiel* skyriuje. Paskui jos leidžiamos atskiru leidiniu vardu *„Recueil des traités et des engagements enregistrés par le Sécretariat de la S. d. N.“*. Spausdinamos jos originalia sutarties kalba su pridedamuoju prancūzišku vertimu (žiūr. aukščiau p. 83).

§ 7. Sutarčių panaikinimas.

I. Unger. Über die Gültigkeit von Staatsverträgen (Z. f. priv. u. öff. Recht d. Gegenwart. 1879, v. 6, p. 349 s.). S. Kiatibian. Conséquences juridiques des transformations territoriales des Etats sur les traités. P. 1892 (187 p.). A. Cavaglieri. La funzione della clausula „rebus sic stantibus“ nei trattati internazionali (Archivo giuridico 1903 v. 81 fasc. 1). B. Schmidt. Über die völkerrechtliche Klausula, rebus sic stantibus. 1907. M. Knoefel. Die Klausula rebus sic stantibus im neuen Recht. 1908. R. Jacobi. Die Endigungsgründe völkerrechtlicher Verträge. 1908. A. Bonucci. La clausula „rebus sic stantibus“ nel diritto internazionale. 1909. E. Kaufmann. Das Wesen des Völkerrechts und die Clausula rebus sie stantibus 1911 (243 p.). G. Coumoul. Des conditions de validité des traités internationaux. 1911 (Thèse). G. Salvioli. Sulla clausula „rebus sic stantibus“ nei trattati internazionali (Riv. DI. 1914, v. 8, p. 264 s.). Th. Bertram. Die Aufhebung der völkerrechtlichen Verträge. Erlangen. 1915 (Dissertation). J. Otéléchano De la valeur obligatoire des traités internationaux. 1916 (Thèse). Pouritch. De la clause „rebus sie stantibus“ en droit international public. P. 1918. Borda. De l'inexécution des traités. 1922. Jahrreis. Das Problem der rechtlichen Liquidation des Weltkriegs für Deutschland. 1924. Whitla. La sanction du droit des gens et la force obligatoire des traités (RDILC. 1924). Raventos y Noguer. La violencia como causa de nulidad de los contractos internacionales (RDILC. 1926, p. 20 s.). Rühland. Theorie und Praxis des Einflusses des Kriegsbeginns auf Staatsverträge. (ZIR. 1924, v. 32, p. 74, 118 s.). A. Ebray. Chiffons de papier. Historique de toutes les violations de traités depuis 1798 jusqu'à nos Jours. P. 1926. Wackernagel. Zur Lehre von der einseitigen Auflösung völkerr. Verträge (Festgabe für Speiser. Basel. 1926). Woolsey. The unilateral termination of treaties (AJIL, 1926, v. 20, p. 346 s.). I. W. Garner. The doctrine of rebus sic stantibus and the termination of

treaties (AJIL. 1927, v. 21, p. 509 s.). J. F. Williams. The permanence of treaties: the doctrine of „rebus sic stantibus" and art. 19 of the Covenant of the League (AJIL. v. 22, 1928, p. 89—104). A. Mc Nair. La terminaison et la dissolution des traités (ADI. Rec. C. v. 22, 1929, p. 465—537). G. Cattand. La clause „Rebus sic stantibus" du droit privé au droit international. P. 1929 (212 p.) (Thèse). M. Radoikovitch. La revision des traités et le pacte de la S. d. N. P. 1930 (349 p.).

Tarptautinių sutarčių pasibaigimas arba panaikinimas reikia traktuoti, atsižvelgiant į aukščiau minėtą dvejojamą tarptautinių sutarčių prigimimą, — jos yra ne tiktai tarpvalstybiniai santoriai, bet ir tarptautiniai įstatymai; ir todėl joms turi būti pritaikomi ne tiktai privatinės teisės dėsniai dėl sutarčių pasibaigimo, bet ir viešosios teisės taisyklės dėl įstatymų leidžiamųjų normų galios nustojimo.

Tarptautinės sutartys gali būti panaikinamos arba juridiniu arba politiniu pagrindu. Juridiniai būdai sutartims panaikinti gali būti normalūs (neginčijami) arba ginčijami, kuriems reikalingas teismo ar trečiųjų sprendimo įsikišimas.

a) Juridiniai pagrindai sutartims naikinti.

Normalus juridinis tarptautinės sutarties panaikinimas numano, kad jis neduoda šalims pagrindo ginčytis ir nesukelia reikalingumo kreiptis į trečiąją nesuinteresuotą šalį, kad išaiškintų klausimą, kiek yra jau pagrindo sutarčiai panaikinti.

Pagrindas normaliai sutartims panaikinti gali būti nepareinamas nuo sutariančiųjų šalių tam tikro valios išreiškimo dėl sutarčių panaikinimo. Sutartis panaikinama *de jure*, taip sakant, pati savaime. Tokiu pagrindu gali eiti:

1) Visiškas sutarties įvykdymas, pav., jeigu sutartimi turėjo būti sumokėta tam tikra pinigų suma arba turėjo būti perleista tam tikra teritorija ir t. t.

2) Tam tikro termino pasibaigimas, jeigu sutartis buvo sudaryta tiksliai apribotam laikui. Pav., Vašingtono 1922. II. 6 konvencija dėl jūros ginklavimosi apribojimo buvo sudaryta su galiojamuoju terminu iki 1936 metų galo. Prekybinės ir sąjunginės sutartys paprastai sudaromos tam tikram laikui. Kartais

jose numatoma, kad sutartis ir pasibaigus nurodytam laikui tebegalios, kol kuri-nors iš sutariančiųjų šalių pasiskelbs atsisakanti nuo jos.

3) Rezoliutyvinės sąlygos prasidėjimas, jeigu tokia sąlyga buvo įrašyta į sutarties tekstą. Pav., Versalės sutartimi nustatytos yra Tautų Sąjungos teisės Saaro sričiai. Jeigu po 15 metų tos srities gyventojų plebiscitas pasisakys už susijungimą su Vokietija arba prisijungimą prie Prancūzijos, tai T. Sąjungos teisės bus panaikintos (str. 50, annexe § 35).

Normalus, neginčijamas tarptautinės sutarties panaikinimas gali įvykti d ė l vienos arba abiejų susitariančiųjų šalių t a m t i k r o p a r e i š k i m o. Čia įskiriami:

1) Vienos šalies a t s i s a k y m a s *(dénonciation)* nuo sutarties, numatytas pačioje sutartyje. Toks atsisakymas gali būti arba neginčijamas, jokiu terminu neapribojamas (pav., visos sutartys, sudaromos *modus vivendi* forma, numano, kad kiekviena vyriausybė bet-kuriuo momentu gali atsisakyti nuo sutarties), arba toks atsisakymas leidžiamas tiktai pasibaigus tam tikram laikui. Prekybinės terminuotos sutartys numato kartais galėjimą atsisakyti nuo jų iki pasibaigiant sutartam terminui, išėjus tam tikram laikui; tas pats neretai numatoma ir sutartyse dėl sudaromųjų sąjungų.

2) Vienos iš sutariančiųjų šalių a t s i s a k y m a s n u o t e i s i ų ir p i r m y b i ų, kurias jai teikia sutartis *(renonciation)*, einant principu: *quilibet renuntiare potest jure pro se introducto.* Taip antai, britų vyriausybė pati viena pareiškė 1920 m., kad ji atsisako nuo suteiktos jai Versalės sutartimi teisės savintis vokiečių piliečių turtą Anglijoje, jeigu Vokietija sąmoningai netesės savo pasižadėjimų. Aišku, kad toks atsisakymas neturi net ir netiesioginai kenkti kitai sutariančiai šaliai, atimdamas jai tas pirmybes, kurias jai teikia sutartis. Jeigu iš tokios sutarties atsirasdavo, kad ir reflektyviai, teisių trečiosioms valstybėms, tai jos pasilaiko teisę protestuoti ir reikalauti, kai-kuriais atvejais, kad joms būtų palikta pirmesnė būklė. Mes manome, kad jeigu, pav., Anglija ir atsisakytų nuo suteiktų jai Hay-Pauncefote'o sutartimi teisių, trečiosios valstybės pasilaikytų aprūpintą joms ta sutartimi teisę laisvai laivuoti Panamos perkasu.

3) Sutariančiųjų šalių s a v i t a r p i o s u t i k i m a s kiekvienu momentu gali panaikinti ir terminuotą sutartį, kiek tuo, žinoma, nebus paliestos įsigytosios ta sutartimi (pav., didžiausio palankumo dėsniais) trečiųjų valstybių teisės, ir kiek tos sutartys nėra turėjusios deklaratyvaus pobūdžio (kai sutartys nenustato naujų teisinių normų arba naujų juridinių būklių, o tiktai pripažįsta tas normas arba būkles jau beegzistuojant).

4) Sutartis gali nustoti galiojusi dėl savo tęsiamojo, ir nesukeliančio kitos sutariančios šalies protesto, neįvykdymo *(par désuétude)*. Toksai sutarčiai panaikinti būdas reikia, tikrai sakant, įskirti į pirmesnę skiltį. Čia reikia prezumuoti savitarpišką tylimąjį šalių sutikimą laikyti sutartį negaliojant.

J u r i d i n i s g i n č i j a m a s p a g r i n d a s sutartims panaikinti gali būti tokios aplinkybės, kurias veikianti teisė pripažįsta sukeliant sutarties sutraukymą, bet kurios iš savo prigimimo gali būti įvairiai subjektyviškai įvertinamos ir todėl gali kelti g i n č ų ir bešališkos instancijos (t e i s m o s p r e n d i m o) reikalingumą.

1) Čia įskiriamas juridinis (o ne politinis) išlygos *„rebus sic stantibus"* pritaikymas.

Dauguma civilinės teisės sistemų pažįsta tą išlygą privatinės teisės sutarčių atžvilgiu. Tos išlygos prasmė: jei galima numanyti, kad sutartis buvo sutariančių šalių sudaryta dėl tam tikrų aplinkybių, buvusių jos sudarymo epochoje, tai esminis tų aplinkybių pakitėjimas gali sukelti, kaip rezultatą, sutarties panaikinimą.

Iš privatinės teisės sutarčių srities, išlygos *rebus sic stantibus* pritaikymas buvo išplėstas ir tarptautinėms sutartims. Dauguma autoritetingiausių teisininkų tarptautinės teisės srityje pripažįsta tos išlygos pritaikomumą tarpvalstybiniams santykiams (pav., Grocijus, Vattelis, Oppenheim, Anzilotti), nevisada, tačiau, aiškiai skirdami joje juridinę ir politinę pusę. Praktikoje, palyginti, retai tiesioginai tesiremiama tąja išlyga *rebus sic stantibus*, bet ji tylimai yra numanoma glūdint sutarčių galios pagrinde.

Tąja išlyga, aiškus dalykas, turimos galvoj sutartys, sukuriančios tęsiamuosius pasižadėjimus, dar vykdytinus, o ne jau įvykdytus, kaip atliktas jau tam tikros pinigų sumos sumokėjimas arba padarytas jau teritorijos perleidimas.

Kai-kurie autoriai mano, kad *rebus sic stantibus* išlyga tėra pritaikytina, jeigu sutartyje trūksta kurių-nors nurodymų dėl jos tęsiamumo, t. y. kad ta išlyga tegalioja beterminėms sutartims, o ne sudarytoms tam tikram laikui. Tačiau aplinkybės gali esmingai ir netikėtai pakitėti ir per tą laiką, kuriam yra sudaryta sutartis, ypač jeigu tasai laikas yra ilgas. Pav., Vašingtono 1922 metų konvencija dėl jūros ginklavimosi apribojimo, sudaryta iki 1936 metų galo, numato, vis dėlto, kad ji gali būti peržiūrėta ir pakeista, jeigu atsiras naujų ir ypatingų aplinkybių, gresiančių kurios-nors iš sutariančių šalių jūros nepavojingumui.

Kadangi, juridiškai pritaikydama išlygą *rebus sic stantibus*, šalis remiasi savo teise, tai ginčas dėl to dalyko turi būti teismo instancijos nagrinėjamas. Tai yra sutarčių aiškinimo problema, neginčijama kiekvieno teismo kompetencija.

2) Visokie radikalūs valstybės, sudariusios sutartį, b ū k l ė s p a k i t ė j i m a i, gali turėti įtakos sutarties galiai, ar pakeisdami ją ar net visai ją panaikindami. Šitaip visų dažniausiai pasireiškia išlyga *„rebus sic stantibus“*. Valstybės būklės pakitėjimai gali būti arba p o l i t i n i o pobūdžio, kada radikaliai kinta valstybės valdysena, arba t a r p t a u t i n i o-t e i s i n i o pobūdžio, kada kinta tarptautinė valstybės asmenybė, arba t e r i t o r i a l i n i o pobūdžio, kai apkinta valstybių teritorialinė sudėtis.

Valdysenos pakitėjimas, einant bendra taisykle, neturi įtakos sutarčių, pirmesnės vyriausybės sudarytųjų, likimui. Bet kartais tokie pakitėjimai yra padarinys revoliucijos, radikaliai nutraukiančios ryšius su visa valstybės praeitimi ir atiduodančios valdžią naujai vyriausybei, nepripažįstančiai sutartinių pirmesnės valstybės santykių. Aiškiausi pavyzdžiai: didžioji prancūzų 1793 metų revoliucija ir rusų bolševikų 1917 metų revoliucija. Tačiau ir tokie politiniai pakitėjimai nesuteikia t e i s ė s vienai kuriai šaliai atsisakyti nuo visų, net ir nuo p r i v a č i a i-t e i s i n i ų pasižadėjimų (žiūr. aukščiau, psl. 156). Šiuo atveju galima kalbėti tiktai apie politinį pagrindą viešai-teisinėms sutartims panaikinti, ir apie tai bus kalbama žemiau.

Palietus juridinę įtaką tarptautinių sutarčių likimui, dėl valstybės tarptautinės būklės arba jos teritorialinės sudėties pakitėjimo, iškyla teisių ir pareigų sukcesijos dalykas (apie tai buvo jau pasakyta aukščiau, psl., 156—158, 198—203).

Kaip tik prie šitos kategorijos pagrindų sutartims sutraukyti priguli ir uždėta Tautų Sąjungos nariams pareiga, einant Pakto 20-uoju straipsniu: „T. Sąjungos nariai pripažįsta, kiekvienas kiek tai jį liečia, kad šis Paktas panaikina visus savitarpio pasižadėjimus ir sutarimus *(ententes inter se)*, nesuderinamus su jo nutarimais, ir iškilmingai pasižada nedaryti tokių sutarimų ateityje. Jeigu, prieš įstodamas į Sąjungą, narys buvo prisiėmęs pasižadėjimus, nesuderinamus su Pakto nutarimais, jis turi imtis neatidėliojamų priemonių, kad atsipalaiduotų nuo tų pasižadėjimų".

Čia remiantis bendru tarptautiniu įstatymu (tokios yra Pakto sąlygos Sąjungos nariams ir visai Pasaulinei Sąjungai), galimas yra atsisakymas nuo pirmesnių sutarčių, jei jos kuonors yra nesuderinamos su Tautų Sąjungos Paktu. Tai yra legalus juridinis išlygos *„rebus sic stantibus"* pritaikymas.

3) Normaliai sutartis neįgauna juridinės galios, arba nustoja jos, dėl materialinio negalėjimo įvykdyti ją. *Ad impossibilia nemo tenetur.* Ryškų tokį pavyzdį rodo Versalės sutarties VIII dalis, traktuojanti apie Vokietijos reparacijas. Ta dalimi Vokietijai buvo uždėtos ekonomiškai neįvykdomos sąlygos (Plg., pav., str. 244, annex II, § 12, c: „Vokietija pasižada tuojau pristatyti reparacijos komisijai pareikštines bonas *(bons au porteur)* 20 milijardų aukso markių sumai, kuri turi būti sumokėta, vėliausiai, iki 1921. V. 1". Šisai nurodymas yra tiktai viena iš reparacinių pasižadėjimų materialinio negalėjimo iliustracijų. Bet ir apskritai, visa ta Versalės sutarties dalis turi fantastiško pobūdžio!). Sutarčių galiojimo teisės bendrų principų atžvilgiu visa ta Versalės sutarties dalis turi būti pripažinta neturinti juridinės galios. Jos privalomumas tegali būti tvirtinamas (bet neįvykdomas, nes tasai įvykdymas fiziniu, materialiniu atžvilgiu negalimas), tiktai kaip politinis reikalavimas.

Tarptautinė sutartis gali nustoti savo juridinės galios dėl savo juridinio negalėjimo, kada, pav., jąja peržengiamos tarptautinės teisės objektyvinės normos arba trečiųjų valstybių subjektyvinės teisės. Pav., kelių valstybių savitarpio sutartis dėl jų įtakos sferų pasidalijimo kurioj-nors priklausomoj srity nustoja savo galios, jeigu ta sritis virsta visateisiu ir nepriklausomu Pasaulinės Sąjungos nariu.

4) Sutarties peržengimas, vienos kurios šalies padarytas, teikia antrai sutariančiai šaliai teisę arba reikalauti, kad sutartis būtų vykdoma, arba atsisakyti savo rėžtu nuo sutarties ir pareikalauti, kad ji būtų panaikinta. Dar Grocijus rašė: *„Si pars una foedus violaverit, potent altera a foedera discedere"*.

Patsai šitas dėsnis yra neginčijamas, ginčijamas tėra klausimas, kurie būtent sutarties peržengimai, vienos šalies padaryti, teikia antrajai šaliai teisę atsisakyti nuo sutarties. Vieni teisininkai (pav., Grocijus, Oppenheim) mano, kad čia negali būti skirtumo, ir kad dėl kiekvieno sutarties peržengimo ji gali būti panaikinta; kiti (pav., Hall, Mc Nair) mano, kad reikia skirti, pareinant nuo įtakos sutarties likimui, esminis arba neesminis sutarties peržengimas.

Šiaip ar taip, klausimas, ar yra peržengta sutartis ir ar tasai peržengimas yra esminis, yra dažnai ginčijamas ir įvairiai subjektyviškai įvertinamas. Juridiškai tasai klausimas tegali būti teismo instancijos išspręstas.

b) Politiniai pagrindai sutartims naikinti.

Politinių, o ne juridinių pagrindų galėjimas tarptautinių sutarčių galiai panaikinti išeina iš aukščiau išnagrinėto (psl. 372) tų sutarčių prigimimo.

Tarptautinės sutartys gali būti privačiai-teisiniai kontraktai, valstybių savitarpio civiliniai santoriai laisvu tų valstybių sutarimu, t. y. santoriai, nustatą egzistuojančios objektyvinės teisės ribose kuriuos-nors teisinius santykius. Valstybės neketina keisti teisės normų, jos tenori pritaikyti egzistuojančias jau normas. Pav., valstybė sudaro kredito santorį arba perleidžia kam-nors priklausančias jai nuosavybės teises kuriam-nors daiktui ir t. t. Tokiu atveju sutartis įgauna ir pasilaiko savo privalomąją galią iš objektyvinės teisės normų, ir ta sutartis galioja, iki šalys savitarpiškai sutaria ją panaikinti arba iki atsiranda vienas iš juridinių pagrindų jai panaikinti. Vienos kurios šalies atsisakymas nuo tokios sutarties duoda teisę antrai šaliai konstatuoti sutarties peržengimą teismo keliu ir reikalauti iš peržengusios sutartį šalies, bent, kad būtų atlyginti nuostoliai.

Bet tarptautinės sutartys dažniau esti viešosios teisės sutartys; jos pačios kuria teises ir yra įstatymai, bendrieji ar partikuliariniai. Jų privalomumas remiasi tuo pat, kuo remiasi bendrai tarptautinės teisės normų privalomumas, būtent, Tarptautinės Sąjungos dominuojamosios dalies pripažinimu ir jos galia (žiūr. aukščiau 7—9 psl.).

Viešai teisinių tarptautinių sutarčių įstatymų leidžiamoji politinė reikšmė gali būti įvairi. Tos sutartys gali būti grynai partikuliariniai politiniai dviejų ar kelių valstybių sutarimai, kurie tas tiktai valstybes teliečia ir kurie *lex particularis* tų valstybių tarpe tekuria. Tos sutartys gali būti partikuliariniai dviejų ar kelių valstybių sutarimai, kurie buvo sudaryti kitų valstybių sutikimu, arba net jų kontrolėje. Tos sutartys, pagaliau, gali būti aktai, nustatą bendras tarptautinės teisės normas arba naujas juridines būkles; jas nustatant aktyviai dalyvauja ir Tarptautinė Sąjunga.

Visoms toms sutartims nepritaikomos taisyklės privačioms sutartims-paktams arba kontraktams panaikinti.

Visų pirmiausia, tarptautinių sutarčių atsiradimas yra kitoks, nei visų privačių sutarčių.

Tarptautinės sutartys yra ne tiktai valstybių, besirūpinančių bendrąja nauda, laisvo sutarimo rezultatas, bet jos yra ir vienų valstybių kitoms privertimo padarinys. Tasai privertimas gali būti tiesioginis, panaudojant ginkluotą jėgą (tokios yra visos sutartys, sudaromos kaip karo padarinys), arba netiesioginis, grasinant panaudoti ginkluotą jėgą. Paskutiniu atveju valstybė taip pat pasiduoda išorinei jėgai, iš anksto apskaičius savo ir savo priešininko jėgas. Tokiu jėgų apskaičiavimu remiasi, tikrai sakant, ir valstybiniai įstatymai, su tuo tiktai skirtumu, kad tasai apskaičiavimas čia yra organizuotas ir atliekamas iš anksto nustatytu principu. Valstybiniai įstatymai taip pat neretai yra jėgos priverstojo sutarimo išdavinys ir net apvelkami sutarčių forma: konstituciniai įstatymai labai dažnai tėra sutartys, kaip revoliucinės kovos rezultatas. Viešosios teisės normos nustatomos neretai kaip klasių ir partijų kovos padarinys, panaudojus prievartos priemones, streikus, boikotus ir t. t.

Viešosios teisės sutartys, kurios yra jėgų kovos išdavinys, apskritai nežino *exceptio quod metus*. Ten, kur valdžios orga-

nai nėra dar monopolizavę privertimo, kur teisei vykdyti tebeveikia dar savigalbos pagrindai ir kur įstatymai apvelkami ne valdančio organo veinašalinių paliepimų forma, bet sutarties forma, ten dažnai yra neišvengiamas privertimas arba privertimo grasinimas.

Taikos sutartys yra visada nugalėjusių šalių prievartos ir smurto rezultatas. Priimti *exceptio quo metus* tarptautinėms sutartims būtų lygu pripažinti juridiškai negaliojant visas taikos sutartis, buvusias ir būsimas. Privertimas tiek tegali būti pripažintas aplinkybe, atimančia tarptautinei sutarčiai juridinę galią, kiek tarptautinės teisės atžvilgiu patsai karo jėgos panaudojimas šiuo atveju prieštarauja tarptautinės teisės normoms. Ten, kur teisėtas yra išorinio privertimo pritaikymas (kaip tarptautinės savigalbos priemonė), ten turi būti laikoma juridiškai galiojant ir sutartis, kuri yra to privertimo rezultatas.

Aiškus dalykas, kad privertimas, nukreiptas prieš pačią sudarančio sutartį atstovo asmenybę, yra aplinkybė, atimanti sutarčiai juridinę galią. Todėl, pav., prancūzų karalius Fransua I galėjo atsisakyti nuo 1525 m. sutarties, sudarytos nelaisvėje su Karoliu V. Šiandien tas principas beturi maža praktinės reikšmės, nes yra įprasta, kad kiekviena tarptautinė sutartis turi būti susitariančių valstybių vyriausybių ratifikuota.

Aišku, kad juridiškai negaliojant turi būti laikomas Korejos ministerių pareiškimas dėl Korejos aneksijos ir jos prijungimo prie Japonijos, net tasai pareiškimas buvo iš jų Japonijos priverčiamai ištrauktas ginklų jėga; taip pat juridiškai negaliojant turi būti laikomas Rumunijos pasirėmimas Besarabijos tautos atstovybės valia 1918 metais pagrobus Besarabiją, nes tasai balsavimas buvo atliktas rumunų kareivių grasinimo pagalba.

Teisės susijungimas su valdžia, t. y. su didžiausia jėga, dar nereiškia, kad dviejų teisės subjektų santykiuose stipresnis subjektas gali nustatyti teisinę normą silpnesniajam. Valdžia suprantama dideliausia jėga visoje visuomenėje, o tarptautiniuose santykiuose — visoje Pasaulinėje Sąjungoje.

Labai galimas daiktas, kad dviejų valstybių arba net dviejų kelių valstybių grupių kovoje stipresnės nugalėjusios šalies valia neras sau patvirtinimo ir sutikimo kitoje Pasaulinės Sąjungos dalyje. Tokiu atveju iškeliamas tvirtinimas, kad toji nu-

galėjusi valia prieštarauja objektyvinei teisei. Objektyvinės teisės norma arba jos nustatyta egzistuojanti juridinė būklė gali būti pakeistos arba atšauktos ne atskiru kurios nors stipresnės valstybės noru, kurį ji pareiškia silpnesniajai, bet einant bendru sutikimu arba, geriau pasakius, einant tuo, ką mes suprantame bendru sutikimu, einant visos visuomeninės sąjungos dominuojamosios dalies valia arba pripažinimu. Bendra valia ir dideliausia jėga praktikoje yra daugelio atskirų jėgų kompromisas. Tiktai tada, jeigu valstybės nebūtų suvienytos sudarydamos vieną Tarptautinę Sąjungą, viena stipresnės valstybės valia nustatinėtų savo teises silpnesniosios atžvilgiu.

Atsirasdamos iš priverstinio sutikimo, tarptautinės sutartys išveda pagrindą savo galiai iš tęsiamojo privertimo.

Privertimas vykdyti tarptautinę sutartį gali eiti, visų pirmiausia, iš kitos susitariančios šalies. Valstybė, privertusi kitą valstybę sudaryti sutartį, gali ir toliau priverčiamai reikalauti vykdyti tą sutartį. Privertimas gali eiti ir iš trečiųjų valstybių, pripažinusių savo laiku naują, sutartimi atsiradusią, juridinę būklę, ir suinteresuotų tiek naujos būklės bėsamojo *status quo* palaikymu, tiek ir apskritai tuo, kad būtų palaikytas tarptautinių pasižadėjimų tesėjimo principas, t. y. tarptautinės teisinės tvarkos pastovumas.

Turint galvoj ką tik nurodytą tarptautinių sutarčių ypatybę, tenka pripažinti štai kurie politiniai būdai toms sutartims sutraukyti: 1) vienašalinis valstybės atsisakymas, 2) karas ir 3) kolektyvinė tarptautinių sutarčių revizija. Visi tie būdai vieno tikslo, tikrai sakant, tesiekia: prileisti tarptautinių sutarčių politinę reviziją.

1) Vienašalinis valstybės atsisakymas nuo sutarties. Dėl vienašalinio valstybės atpalaidavimo nuo sutarties nurodoma, kaip į bendrą tarptautinės teisės taisyklę, Londono 1871 m. deklaracija (dėl Rusijos vienašalinio atsisakymo nuo uždėtojo jai nusiginklavimo Juodojoje jūroje): „Esminis tarptautinės teisės principas yra tas, kad jokia valstybė negali nei pati atsipalaiduoti nuo sutarties pasižadėjimų, nei pakeisti jos nutarimų, kitaip, kaip tiktai sutariančių šalių sutikimu, draugiško sutarimo keliu“.

Šitaip bendrai suformuluota ta deklaracija yra netiksli ir tvirtina daugiau, nekaip gali būti veikiančios tarptautinės tei-

sės pripažinta. Pirmiausia, kalbant apie „draugiškus sutarimus" ji tegali būti priskirta tiktai prie teisminių, juridinių būdų sutartims naikinti, o ne prie politinių, kai valstybė sukelia politinį konfliktą (karas, pav., jau tikrai atpalaiduoja nuo sutarties pasižadėjimų ne „draugiško" sutarimo keliu); antra, taip pat ir juridinio sutarčių panaikinimo srityje ta deklaracija turi būti aiškinama labai apribojamai: galimas yra atsisakymas nuo sutarties, antrajai šaliai neišpildžius kurio-nors jos nutarimo, arba dėl negalėjimo išpildyti ją, arba remiantis juridine klauzule *„rebus sic stantibus"*.

Vienašalinio atsisakymo nuo tarptautinės sutarties teisėtumas ir padariniai turi būti įvertinami pareinant nuo sutarties prigimimo. Reikia skirti sutartys, kaip sutariančių valstybių savitarpio *leges particulares*, ir sutartys, kaip valstybių savitarpio *negotia*.

Sutartis, kaip santoris, yra galutinė sutariančioms šalims. Išskyrus tas sąlygas jai panaikinti ar peržiūrėti, kurios glūdi pačioje sutartyje, ir išskyrus dar kai-kurias, teisės numatytas sąlygas, negali būti keliamas juridinis procesas dėl sutarties panaikinimo ar peržiūrėjimo.

Viešosios teisės tarptautinės sutartys klauso bendrų taisyklių, reguliuojančių santykius tarp įstatymų davėjo ir jo leidžiamųjų įstatymų. Sutartis, būdama *lex* valstybėms, ją sukūrusioms, yra privaloma toms valstybėms, kaip privalomas yra kiekvienas *lex*, bet valstybė, kaip įstatymų davėjas, visada gali pareikalauti tos sutarties revizijos. Viešosios teisės sutartis gali būti atmesta kiekvienos iš sutariančių šalių, kaip vieno iš įstatymų davėjo. Bet kadangi valstybė sukuria sutartinį įstatymų leidžiamąjį aktą ne pati, o kartu su kitomis (arba su antra) valstybėmis, tai vienos kurios valstybės atsisakymas nuo sutarties gali sutikti kitos valstybės prieštaravimą ir pasipriešinimą. Vienašalinis atsisakymas nuo sutarties tereiškia todėl reikalavimą revizuoti sutartį. Bet tasai reikalavimas nėra tiktai paprastas pageidavimas; jeigu jis, juridiniu atžvilgiu, dar ir nenusprendžia galutinai sutarties likimo, tai, šiaip ar taip, jis sudaro politinį konfliktą. Tas konfliktas išsprendžiamas jau ne egzistuojančio juridinio *statu quo* atžvilgiu, bet, politiniais (jėgos ir tikslingumo) samprotavimais, vienu iš įprastų tarptautinių-teisinių būdų politiniams konfliktams spręsti, būtent — savigalbos (karo) arba taikinamosios procedūros keliu.

Viešosios teisės tarptautinių sutarčių atžvilgiu turi būti iškelta, kaip pagrindinė taisyklė, ne *pacta sunt servanda,* nes tosios sutartys nėra *pacta,* bet *leges sunt servandae,* nes jos visada yra *leges.* Skirtumas tarp tųdviejų dėsnių yra tas, kad *pactum,* atsirandąs iš laisvo dviejų valių sutarimo, tebegalioja, kol a b i šalys laisvai susitars dėl jo panaikinimo; įstatymas, atsiradęs iš valių sutikimo (kad ir priverstinio), taip pat turi būti pildomas, kol jisai galioja; bet įstatymo atžvilgiu kiekvienas įstatymų leidžiamosios valdžios dalyvis gali iškelti revizijos reikalą, ir tada kitos šalies sutikimas gali būti ir priverstas.

Žinoma, politinis konfliktas dėl sutarties revizijos dar nenulemia tos sutarties likimo. Be kitos šalies pasipriešinimo čia yra galimas visada trečiųjų valstybių ir net apskritai Pasaulinės Sąjungos įsikišimas. Nereikia pamiršti, kad net tiktai dviejų valstybių savitarpio tarptautinė sutartis šiandien yra sudaroma remiantis atvirai išreikštu arba tylimuoju kitų valstybių, t. y. Pasaulinės Sąjungos sutikimu.

Vienašalinis valstybės atsisakymas nuo sutarties gali būti teisėtai atliktas laikantis šių sąlygų:

a) Jis negali liesti privatinės teisės sutarčių, t. y. laisvų santorių objektyvinės teisės ribose. Kada Sovietų Rusija, remdamosi radikaliu politiniu Rusijos santvarkos pakeitimu, atsisakė nuo visų pirmesniųjų vyriausybių sutarčių, tai kitų valstybių pasipriešinimą ir protestą sukėlė Rusijos atsisakymas ne nuo pirmesnių politinių Rusijos sutarčių, bet nepripažinimas privačiai-teisinių, skolinamųjų kreditinių Rusijos pasižadėjimų.

b) Jis tegali liesti partikuliarines sutartis ir negali laužyti nei bendros tarptautinės tvarkos, nei objektyvinių tarptautinės teisės normų, nei kolektyvinių sutarčių, kurias dominuojamoji Pasaulinės Sąjungos dalis yra pripažinusi bendros tarptautinės teisės dalimi. Toks atsisakymas sudaro tarptautinį deliktą.

c) Vienašalinis atsisakymas, kaip politinis veiksmas, gali liesti ne tiktai sutartis, dar vykdytinas, bet ir sutartis, jau įvykdytas. Toks yra, pav., valstybės reikalavimas, kad būtų peržiūrėtos jos teritorialinės sienos, nustatytos taikos sutartimi.

d) Ginčas, kyląs iš tokio vienašalinio valstybės atsisakymo, turi būti sprendžiamas ne teismo organų, apsaugojančių esamą juridinį *statu quo,* bet politinių organų, kompetentingų pakeisti egzistuojančią teisę.

Vienašalinis valstybės atsisakymas nuo sutarties įvyksta arba remiantis politine klauzule *„rebus sic stantibus"* arba krašto gyvybės interesų samprotavimais.

Klauzulė *„rebus sic stantibus"*, kaip jau buvo minėta, gali turėti grynai juridinės reikšmės, panaikinančios sutarties galią, jeigu tie faktini numanymai, kurie buvo sukėlę sutarties sudarymą, tiek jau yra pakitėję, jog pirmesnės sutarties sąlygos jų nebeatitinka. Kada, pav., kurios-nors valstybės jėgos, dėl jos pritirtų teritorialinių nuostolių arba dėl kurių-nors kitų priežasčių, tiek yra sumenkėjusios, jog pasižadėjimai, valstybės prisiimtieji, kai ji dar tebebuvo stipri, dabar jau pasidaro jai nebepakeliami ir net nebeįmanomi, tada valstybė gali teismo keliu pasiekti, kad sutartis būtų pakeista. Tai yra — juridinis išlygos *„rebus sic stantibus"* pritaikymas.

Bet ta išlyga gali būti pritaikyta ir politiškai. Jeigu, atvirkščiai, kurios-nors valstybės jėgos tiek yra sutvirtėjusios, arba antros šalies jėgos tiek yra susilpnėjusios, jog sutartis, kuri jėga buvo nugalėtojo valstybei užkarta, jau nebeatitinka naujo jėgų santykiavimo, tai valstybė gali pareikalauti, kad būtų panaikinta arba pakeista jos naudai užkarta jai sutartis, remiantis jėgų pakitėjimu.

Priverčiamosios „sutartys", kur sąlygos diktuojamos pasižadančiai šaliai (pav., Versalės 1919 metų sutartis), yra politiniai aktai, nustatą tam tikrus santykius, jėgos pagrindais. Jos tiek tesukelia teisės santykių, kiek teisė apskritai yra egzistuojančių jėgų organizacija. Kiekvieno, prievarta uždėtojo silpnesnei šaliai, traktato garantija pareina nuo tęsiamojo jėgų pranašumo nugalėtojo pusėje.

Kiek nugalinčioji šalis, priversdama kitą valstybę priimti nepageidaujamas jai sąlygas, pareiškia *pacta sunt servanda*, tiek antra šalis, klausydama jų, turi galvoje *rebus sic stantibus*, t. y. pakitėjęs jėgų santykiavimas anksčiau buvusios silpnesnės valstybės naudai, sukelia jos atsisakymą nuo to užkartojo pasižadėjimo, besirėmusio vien tik jėgų pranašumu.

Išlyga *rebus sic stantibus* tarptautiniuose teisiniuose santykiuose tikrai yra tylimai numanoma visiems tarptautiniams aktams, besiremiantiems vien tik prievarta, jėgos pranašumu vienoje pusėje.

Reikia visiškai atmesti juridinė reikšmė mėginimams pirma jėga įtvirtinti tam tikrą naują teisės santykį, ir paskui susilp-

nėjus, o antrai šaliai sustiprėjus, šauktis teisę savo *statu quo* apginti. Arba teisė yra tai, kas egzistuoja nepareinant nuo jėgų santykiavimo (ir tada sutartis, prievarta paremta, juridiškai negalioja), arba jeigu teisė yra susieta su jėga, jos likimas pareina nuo to jėgų santykiavimo palaikymo. Aišku, kad kiekvienam vienašaliniam valstybės atsisakymui, net ir nuo užkartos jai sutarties, svarbu yra, kaip sutiks trečiosios valstybės, Pasaulinė Sąjunga tokį nusistojusio jau *statu quo* pakeitimą. Čia glūdi Pasaulio politinio valdymo pagrindas: sutartys sudaromos ir panaikinamos bendroje Pasaulinės Sąjungos kontrolėje.

Išlygos *rebus sic stantibus* pritaikymo pavyzdžiu galima nurodyti į Versalės sutarties atliktą Belgijos (31 str.) ir Savojos provincijų (435 str.) neitralizacijos panaikinimą, kuriam panaudota ta argumentacija, jog 1815 metų sutartis, nustačiusi jų neitralizaciją, nebeatitinka šių dienų aplinkybių.

Apskritai, kiekviena sutartis, uždedanti kuriuos-nors pasižadėjimus arba apribojanti kurios-nors valstybės teises „amžiniems laikams" (pav., nelygios sutartys su Kinija), turi būti laikoma sudaryta su numanomąja išlyga *„rebus sic stantibus"*.

Politinis atsisakymas nuo sutarties gali būti padarytas ir dėl krašto gyvybės i n t e r e s ų. Tai yra gryna rūšis politinio reikalavimo, sukeliančio politinį konfliktą. Toks yra, pav., kiekvienas reikalavimas naujai suskirstyti teritorialines valstybių žemes, remiantis tuo, kad esamos sienos kenkia krašto interesams (pav., Vokietijos reikalavimas panaikinti „lenkų tarpusienį"). Rusijos atsisakymai 1871 metais nuo priverčiamojo nusiginklavimo Juodojoj jūroj ir 1886 metais nuo portofranko Batume, kad ir buvo padaryti remiantis *rebus sic stantibus*, tačiau tai tebuvo vienašaliniai atsisakymai politiniais samprotavimais, ginant krašto gyvybės interesus.

2) Politinis pagrindas sutarčiai panaikinti yra valstybių, sudariusių sutartį, savitarpio k a r a s.

Teorijoj karo įtaka sutarčiai buvo ilgą laiką ginčijama. Kai-kurie teisininkai, remdamiesi iš dalies pirmesnių karų praktika, iškeldavo dėsnį, kuriuo karas išimtiniais atvejais tepanaikina arba net tiktai sustabdo sutarčių galiojimą. Kai-kurie autoriai, pav., Listas, skyrė sutartis, nustatančias įstatymą, nuo sutarčių — privačių santorių, ir manė, kad karas panaikinąs tiktai antros kategorijos sutartis. Tačiau paskutinių karų praktika

parodė, kad kariaujančiųjų valstybių savitarpio sutartys tikrai nustoja savo galios karo metu, išskyrus tiktai tas, kurios buvo sudarytos kaip tik karo reikalu, pav., karo įstatymų konvencijos, neitralizacijos sutartys, sutartys dėl laisvo piliečių išvažiavimo karui prasidėjus ir t. t. Kariaujančiųjų valstybių savitarpio sutarčių likimas po karo yra toks, kad sutartys turi būti laikomos nebegaliojančios, jeigu taikos sutartis nenutaria apie tai kitaip.

Ypatinga yra būklė kolektyvinių sutarčių ir sutarčių, sudarančių bendro tarptautinio režimo dalį (pav., Pašto Sąjunga ir kt.). Tarp kariaujančiųjų tų sutarčių galiojimas tiktai sustabdomas, o tarp kariaujančiųjų ir neitraliųjų jos tebegalioja ir karo metu.

3) Pagaliau, sutartis gali nustoti galiojusi dėl sutarties kolektyvinės revizijos.

Tokia kolektyvinė sutarčių revizija buvo numatyta Tautų Sąjungos Pakto 19-uoju straipsniu, kuris kalba apie tai, kad Sąjungos Susirinkimas gali sukviesti Sąjungos narius peržiūrėti sutarčių, kurios pasidarė nebepritaikomos, ir tarptautinių būklių, kurios gresia taikai. Tasai straipsnis, turįs principialiai didžiulės reikšmės, praktikoje, dėl savo šių dienų formulavimo, pasirodė ligšiol esąs visiškai nepritaikomas praktikos darbams. (Žiūr. žemiau psl. 476).

B. Tarptautinės teisės kodifikacija.

Nys. The codification of international law (AJIL., 1911, p. 871 s.). Root. Le rôle des particuliers dans l'oeuvre de la codification du droit international (RDILC. 1911). Alvarez. La codification du droit international. 1912. J. B. Scott. The codification of international law (AJIL. 1924). P. Baker. The codification of interantional law (Br. YB. 1924, p. 38—65). Alvarez. Le nouveau droit international public et sa codification en Amérique. 1924. Ch. Visscher. La codification du droit international (ADI. Rec. C. v. 6, 1926, p. 325—453). Niemeyer. Vom Beruf unserer Zeit zur Kodifikation des Völkerrechts (ZIR, v. 37, 1926, p. 1—10). J. B. Scott. The gradual and progressive codification of intern. law (AJIL, 1927, v. 21 p. 417—450). Strupp. Völkerrechtskodifikation (ZÖR., 1928, p. 153 — 210). Wehberg. L'état actuel des travaux de codification du droit international public (RDI. 1928 p. 790 — 808). Urrutia. Le continent américain et le droit international. P. 1928 (422 p.). S. d. N. Comité d'experts pour la codification progressive du droit international. Rapport au Conseil de la S. d. N. 1927. — Deuxième rapport. 1928. A. Makarov. Die Kodifikation des Völkerrechts (Z. f. Pol., v. 18, 1928/9, p. 505—522). Urrutia. La codification du droit international en Amérique (ADI. Rec. C. v. 22, 1929, p. 85—233). A. N. Léger. La codification

du droit des gens et les conférences des juristes américains. Port-au-Prince. 1929 (375 p.). A. Alvarez. La codification du droit international. Rapport à l'Institut de droit intern. Session de N. Y. 1929. (159 p.). J. Constantinoff. La codification du droit international et l'unification législative, suivi d'une liste de conventions internationales et des Etats qui les appliquent. P. 1929 (240 p.). J. Guerrero. La codification du droit international. La première conférence (La Haye 13. III — 12. IV. 1930). 1930.

§ 1. Tarptautinės kodifikacijos sąvoka.

Palietus tarptautinį įstatymų leidžiamąjį veikimą, reikia kiek pakalbėti apie naujausius mėginimus, taip sakant (ne visai tiksliai), kodifikuoti tarptautinę teisę.

Kodifikacija, tiksliąja žodžio prasme, suprantama teisės sistematizacija, visų esamų įstatymų leidžiamųjų tekstų surinkimas į vieną sistematinį kodeksą, pašalinant visus galimus jų prieštaravimus. Kodifikuojant, principialiai, nesukuriami nauji įstatymai, o sistematizuojamos egzistuojančios jau normos; bet, aiškus dalykas, be tam tikro kuriamojo įstatymų leidžiamojo darbo negali būti atlikta ir kodifikacija, kai pašalinami yra prieštaravimai ir užpildomos neišvengiamos teisės spragos.

Tarptautinėje praktikoje yra tebepainiojami terminai: kodifikacijos, tiksliąja prasme, ir įstatymų leidimo.

Visų pirmiausia, kodifikacija tarptautinėje teisėje vadinamas jau egzistuojančių ne visai aiškių tarptautinių papročių ir dar mažiau aiškių konvencionalinių taisyklių pavertimas tikslia rašytine tarptautinių įstatymų forma. Tai yra kodifikacija plačiąja žodžio prasme. Numanoma, kad čia nesukuriama nauja teisė, o tekonstatuojama ir deklaruojama egzistuojanti jau teisė; teisės normos, faktinai jau egzistuojančios papročio forma, teigauna tikslią įstatymų leidžiamąją formą. Žinoma, dėl tarptautinių papročių neaiškumo, prieštaravimų ir nevisuotinumo, tokio tikslaus rašytinio formulavimo negali atstoti paprastas egzistuojančių normų konstatavimas, ir dažnai tai yra tikras tarptautinis įstatymų leidimas. Tokia buvo, pav., karo įstatymų ir papročių kodifikacija, Haagos 1899 ir 1907 metų konferencijų atlikta.

Bet kodifikacija tarptautinėje teisėje dažnai vadina ir paprastą naujų tarptautinių įstatymų išleidimą kolektyvinėmis konvencijomis. Taip antai, kodifikacijos terminas neretai pritaikomas tokiems aktams, kaip Vienos 1815 metų deklaracija

dėl tarptautinių upių, Paryžiaus 1856 metų jūros deklaracija dėl kaperų panaikinimo ir net kolektyvinės konvencijos įvairioms tarptautinėms administracinėms unijoms sudaryti taip pat vadinami kodifikacijos terminu. Tai yra visiškai netikslus, ir galįs suklaidinti, kodifikacijos ir įstatymų leidimo terminų painiojimas.

Naujausiu laiku (po Pasaulinio Karo) buvo du kartu mėginama atlikti, platu mastu, tarptautinės teisės kodifikaciją (daugiausia, raštu įtvirtinant įstatymų forma egzistuojančias papročių ir konvencionalines normas). Tai yra Pan-Amerikos Unijos ir Tautų Sąjungos mėginimai.

§ 2. Kodifikacija Amerikoj.

Tarptautinės teisės kodifikacijos ideja pirmiausia buvo atsiradusi A m e r i k o j e, Pan-Amerikos Unijos konferencijose. Trečioje Pan-Amerikos 1906 metų konferencijoje Rio-de-Žaneiro mieste buvo nutarta sudaryti tam tikrą teisininkų komisiją, kurioje dalyvautų visų Amerikos valstybių atstovai ir kuri išdirbtų tarptautinio kodekso projektą. Tačiau praktiškai tas nutarimas nebuvo įvykdytas; iš dalies jį sutrukdė ir Pasaulinis Karas. Po karo, penktoje Pan-Amerikos 1923 metų konferencijoje Sant-Jago mieste vėl buvo iškeltas tarptautinės teisės kodifikacijos dalykas. Vėl buvo nutarta sudaryti teisininkų komisiją. Ta komisija turėjo išdirbti eilę projektų „nuosekliai ir progresyviai" tarptautinės viešosios teisės kodifikacijai ir visą privatinės tarptautinės teisės kodeksą. Pirma Pan-Amerikos Unijos biuras pasiūlė Tarptautinės Teisės Amerikos Institutui paruošti eilę projektų minėtajai Rio-de-Žaneiro teisininkų komisijai. Pildydamas tą pasiūlymą, Institutas dviejose savo sesijose (1924 ir 1927 metais) išdirbo 30 deklaracijų projektų įvairiais tarptautinės viešosios teisės klausimais ir rekomendavo priimti privatinės tarptautinės teisės kodeksą, Kubos teisininko Bustamente sudarytą. Teisininkų kongrese, įvykusiame 1927 metais Rio-de-Žaneiro mieste, tie projektai buvo iššiūrėti ir 12 iš jų (kurie mažiau turėjo politinio pobūdžio) kartu su Bustamente kodeksu buvo pripažinti tinkami kodifikacijai. 1928 metų Havanoje buvo susirinkusi 6-oji Pan-Amerikos konferencija. Per baigiamąjį tos konferencijos aktą buvo priimti 7 iš pristatytų jai projektų — 1) dėl sutarčių sudarymo, 2) dėl svetim-

šalių būklės, 3) dėl diplomatinių atstovų, 4) dėl konsulų, 5) dėl prieglaudos teisės, 6) dėl jūros neitraliteto, 7) dėl valstybių teisių ir pareigų pilietinio karo metu — be to, konvencija dėl autoriaus teisių apsaugos ir dėl prekybinės aviacijos, o taip pat ir Bustamente privatinės teisės kodeksas. Dauguma tų konvencijų buvo priimtos žymiomis įvairių valstybių išlygomis. Abejojama, ar tos konvencijos bus dar valstybių ratifikuotos.

§ 3. Kodifikacija Tautų Sąjungos iniciatyva.

Kartu su aukščiau aprašytu Amerikos kodifikavimu, ėjo darbai įvykdyti tokiai pat kodifikacijai universaliu mastu Tautų Sąjungos iniciatyva.

Tokios kodifikacijos ideja buvo jau išreikšta 1920 metų Sąjungos Susirinkimo pirmoje sesijoje, bet tada ji buvo atmesta, britų atstovui Robertui Cecil'iui pareiškus apie tai, jog tarptautiniai santykiai dar nėra tiek išsiplėtoję, kad galima būtų jau kodifikuoti tarptautinė teisė. 1924 metų Sąjungos Susirinkimo sesijoje, Švedijos iniciatyva buvo nutarta vis dėlto sudaryti „Ekspertų Komitetą tarptautinei teisei progresyviai kodifikuoti". Tam komitetui buvo pavesti šie uždaviniai: 1) sudaryti laikiną sąrašą tų tarptautinės teisės sričių, dėl kurių yra pageidaujamas ir gali būti įvykdytas tarptautinis sutarimas, 2) išsiuntinėti per Sąjungos Generalinį Sekretorių tą sąrašą su atitinkamais klausimais visų valstybių vyriausybėms, tiek Sąjungos nariams, tiek ir nenariams, ir gauti jų atsakymus, 3) padaryti Tarybai pranešimą dėl klausimų, pakankamai pribrendusių, ir dėl procedūros, kurios reikėtų laikytis ruošiant kodifikacijos konferencijas.

Ekspertų komitetas nuskyrė tam tikrus sub-komitetus ir rinkdavosi metinėse sesijose, pradedant nuo 1925 metų. Jis kreipėsi į įvairias autoritetingas tarptautines įstaigas, prašydamas padėti jo darbui.

Ekspertų komitetas ištirdino 22 įvairias tarptautinės teisės sritis ir pranešė apie savo tyrinėjimų rezultatus vyriausybėms, prašydamas jas pranešti savo išvadas. Padarius atitinkamą komiteto pranešimą Tarybai, T. S. Taryba ir Susirinkimas 1927 metais nusprendė sušaukti Haagoje pirmąją konferenciją tarptautinei teisei kodifikuoti, ir pavesti tai konferencijai išnagrinėti šiuos 3 dalykus: 1) valdinybės įstatymų konfliktai, 2)

teritorialinės jūros teisė, 3) valstybių atsakingumas už nuostolius, padarytus jų teritorijoj svetimiesiems asmenims ir turtui.

Tai konferencijai paruošti buvo sudarytas 5 asmenų komitetas. Tas komitetas turėjo kiekvienu atskiru dalyku paruošti smulkų pranešimą, kaip pagrindą konferencijos svarstymams, ir išsiuntinėti paskui anketą valstybėms (T. S. nariams ir nenariams). Surinkus anketą, T. S. Taryba galutinai nustatė sutinkamuosius ar nesutinkamuosius punktus kiekvienam svarstytinam dalykui.

Pakvietimuose, išsiuntinėtuose valstybėms, buvo pridėtas konferencijos reglamento projektas ir nurodyti kai-kurios bendros taisyklės, kurių reikėtų laikytis besvarstant: 1) apie tai, kad valstybės, dalyvaujančios konferencijoj, prireikus, gali spręsti sprendimus balsų d a u g u m a, 2) apie tai, kad gali būti išdirbamos, kur tai galima, platesnės konvencijos ir, jų ribose, siauresnės konvencijos, 3) apie sistemas, kuriomis gali būti atliekamas paskesnis nuspręstųjų sutarimų peržiūrėjimas ir 4) apie kodifikacijos pobūdį, kuri nepasitenkinsianti paprasta egzistuojančių normų deklaracija, bet pasistengsianti pritaikyti jas, kiek tai galima, šių dienų tarptautinio gyvenimo sąlygoms.

Be to, T. S. Susirinkimas pasiūlė 1927 metais komitetui traukti savo darbą ir ištirti sąlygas, kuriomis galima būtų paruošti bendras ir sintetiškas planas tarptautinei teisei kodifikuoti, kad aprūpintų tos teisės vieningumą ir universalumą.

Kodifikacijos konferencija, numatyta S. Susirinkimo 1927. IX. 27 rezoliucija, posėdžiavo Haagoje nuo 1930. III. 13 iki IV. 12. Į tą konferenciją buvo atsiųsti delegatai iš 47 valstybių, Sąjungos narių ir nenarių. Iš Sąjungos narių konferencijoj trūko 9 nedidelių Amerikos valstybių, o iš Europos valstybių tetrūko tiktai Albanijos ir Lietuvos, bet Dancigas, Islandija ir Monako buvo atsiuntę savo atstovus. Iš Sąjungos nenarių konferencijoj dalyvavo Jungtinių Valstybių, Brazilijos, Meksikos, Turkijos ir Sovietų Rusijos atstovai (Rusijos atstovas tedalyvavo kaip „stebėtojas").

Dienotvarkėje buvo iškeltas 3 konvencijų svarstymas: dėl valdinybės, dėl teritorialinės jūros ir dėl valstybių atsakingumo už nuostolius, padarytus jų teritorijoj svetimiesiems asmenims ir turtui.

Konferencija atsisakė skirti konvencijas, sukuriančias naujas teisės normas, nuo deklaracijų, kurios tiktai skelbia tam

tikras normas egzistuojant. Patsai deklaracijos terminas nerado pritarimo konferencijoj. Konvencijoms priiminėti procedūrai konferencija nusprendė šias taisykles: 1) konvencijos projektas turi būti pirma ⅔ balsuojančių deputatų pritartas tam tikram komitete, 2) galutiniam votumui bendrame posėdyje užtenka paprastos dauguмos, 3) tačiau, jeigu projektas negaus ⅔ balsų komitete, komitetas gali paprastąja dauguma atiduoti projektą konferencijai, kad jis būtų įrašytas į baigiamąjį konferencijos protokolą, 5 delegacijoms sutikus su tuo.

Konferencijos, pagaliau, buvo išdirbta ir pasirašyta valdinybės konvencija ir 3 protokolai: konvencija dėl kai-kurių (antraeilių) dalykų, liečiančių valdinybės įstatymų konfliktus, protokolas dėl kareiviavimo kai-kuriais dvigubos valdinybės atsitikimais ir du specialūs protokolai dėl valdinybės nebuvimo. Konferencija išreiškė pageidavimą, kad valstybės savo vidaus įstatymais kiek galėdamos apribotų valdinybės nebuvimo ir dvigubos valdinybės atsitikimus. Konvencija yra ratifikuotina; pristačius jos ratifikaciją Sąjungos Sekretoriatui, ji įsiteisėja po 90 dienų valstybėms, ją ratifikavusioms. Peržiūrėta ji tegali būti 1936 metais, bet galima yra jos denunciacija perspėjus prieš metus.

Konferencija konstatavo, kad dėl nesutikimo pažiūrų dėl kai-kurių pagrindinių punktų šiandien nebuvo galima sudaryti konvencijos dėl teritorialinės jūros. Konferencija tėra išdirbusi konvenciją dėl teritorialinės jūros juridinio režimo, priėmė ją p r o v i z o r i š k a i kaip konvenciją, kuri gali virsti bendros konvencijos dėl teritorialinės jūros dalimi; ji pasiūlė S. Tarybai pranešti apie tą konvenciją valstybėms ir imtis kitų priemonių teritorialinės jūros teisei kodifikuoti.

Trečiojo dienotvarkės dalyko — valstybių atsakomybės — konferencija nespėjo išnagrinėti ir nenusprendė dėl jo jokių sprendimų.

Bendrai, tos kodifikacinės konferencijos rezultatai buvo nekokie. Galima net pripažinti konferenciją nepasisekus ir nebežadant ateityje padėti kodifikacijai.

O tuo tarpu negalima pasakyti, kad konferencija nebuvo užtenkamai paruošta: buvo kaip tik atliktas platus paruošiamasis darbas; klausimai buvo parinkti labai atsargiai; buvo paklaustos visos vyriausybės; buvo sutraukti gautieji atsakymai; re-

miantis tuo sutrauktuoju rezultatu buvo išdirbti konvencijų projektai; visa gausi medžiaga buvo paskelbta iš anksto, kaip konferencijos svarstymų pagrindas. Nepasisekimas glūdi pačiame tarptautinės teisės kodifikacijos pagrinde.

Dėl to nepasisekimo Sąjungos Taryba nutarė palaukti S. Susirinkimo naujo sprendimo (1930 metų rugsėjo mėnesyje) ir tiktai tada, pagal tą sprendimą, nustatyti, kuria linkme varyti kodifikacijos dalyką. Tačiau Susirinkimas atidėjo dalyką iki kitos sesijos.

§ 4. Prieštaravimai dėl tarptautinės teisės kodifikacijos.

Nereikia per daug stebėtis menkais rezultatais, pasiektais tarptautinės teisės kodifikacijos srityje.

Kiek tąja kodifikacija yra numanoma k o d i f i k a c i j a p l a č i ą j a ž o d ž i o p r a s m e, t. y. galiojančių papročių normų fiksavimas, arba įstatymų išleidimas toms teisės sritims, kurios jau yra subrendusios bendrai konvencijai sudaryti, — tiek šita kodifikacija susiduria su dideliais prieštaravimais ir keblumais.

Šiandien d a r a n k s t i ir dar nelaikas kalbėti apie tarptautinės teisės kodifikaciją. Kodifikuoti tegalima nusistojusi teisės sistema, kuri, kad ir nepaliovė besiplėtojusi (nes teisė amžinai kinta), bet kuri, šiaip ar taip, jau lėčiau auga plinta ir turi susikūrusių daug tvirtai nusistojusių normų. Tuo tarpu šių dienų tarptautinė teisė tebegyvena smarkios transformacijos periodą: naujosios tarptautinio gyvenimo formos dabar tiktai gimsta, ir dar nežinia, kuria linkme plėsis ką tik išdygę naujų tarptautinių santykių diegai; tiems santykiams dažnai per anksti dar taikyti išdirbtas ir sustingusias rašytinių bendrų įstatymų santraukų sumetimas ką tik pradėjus gyventi. Kodifikacijos yra santrankų sumetimas; bet santraukos paprastai sumetamos, kai didelis gyvenimo periodas yra baigtas. Veltus darbas — santraukų sumetimas ką tik prasidėjus gyventi. Kodifikacijos mėginimai, prieš laiką atliekami, niekad nepasisekdavo. Garsiausia iš visų — Justiniano kodifikacija tiktai todėl buvo pasisekusi, kad ji buvo atlikta, pasibaigus tūkstančio metų romėnų teisės plėtimosi periodui.

Toks yra bendras prieštaravimas dėl nelaiku atliekamo papročių normų pavertimo rašytiniais įstatymais. Su tuo prieš-

taravimu galima nesutikti, ir manyti, pirmiausia, kad ir šių dienų tarptautinis gyvenimas turi pakankamai susikūręs daugiau ar mažiau galutinių formų, ir, antra, kad niekas netrukdo greit keisti įstatymus, taikantis prie kintančių gyvenimo sąlygų.

Bet daug svarbesni yra kiti, atsirandą dėl tarptautinės teisės kodifikacijos, prieštaravimai, kurie remiasi tam tikru tarptautinių-teisinių normų prigimimu.

Visų pirmiausia, tarptautinės teisės normos yra labai p a r t i k u l i a r i o s. Tarptautinėje teisėje kiekviena bendra teisės norma turi daug išimčių, kaip antai, tam tikrų privilegijų vienoms valstybėms arba tam tikrų bendrosios teisės susiaurinimų kitoms valstybėms. Kodifikuojant, reikia: arba p r i p a ž i n t i tos išimtys iš bendros taisyklės, bet tada, kadangi jos tėra dažnai tiktai istoriška anomalija, tekenčiama dėl istoriškos tradicijos, jų įtvirtinimas tvirtomis įstatymų leidžiamomis formomis sukelia tuojau kitų valstybių prieštaravimą; arba p a š a l i n t i jos, bet tada iškyla suinteresuotų valstybių pasipriešinimas.

Šiuo atžvilgiu charakteringas yra nepasisekimas sudarant teritorialinės jūros konvenciją Haagos 1930 metų kodifikacinėj konferencijoj. Viena iš kliūčių tai konvencijai sudaryti buvo teritorialinės jūros sienų nustatymas. Kaip žinoma, konvencialiai bendra siena laikoma 3 jūros mylios, bet kai-kurios valstybės iš seno pretenduoja (ir kitos valstybės tai tylimai prileidžia) į platesnį jūros ruožtą. Taip antai, Norvegija, kurių gyventojų svarbiausias egzistavimo šaltinis yra žvejojimas prie savo krantų (kur teka Golfštromas), iš seno praplečia savo teritorialinės jūros sienas iki 4 jūros mylių. Įstatymų leidžiamoji norma teritorialinės jūros konvencijoj turėtų arba nustatyti 3 mylių pajūrio vandens sieną, ir tada visa eilė valstybių su tuo nesutiktų, arba prileisti išimtį kai-kurioms valstybėms, ir po Norvegijos pripažinti tokią pat teisę Švedijai ir Danijai. Rusija, Portugalija, Italija taip pat iš seno pretenduoja į platesnį teritorialinių vandenų plotą. Bet tas dalykas sukeltų ir kitų valstybių reikalavimą nustatyti jų pajūrio vandenims taip pat platesnes sienas, kas, savo ręžtu, sukeltų eilė keblumų, bendrų interesų atžvilgiu. Konvencionaline teise Norvegijai tylimai yra pripažįstama 4 mylių pajūrio vandens teisė, tačiau, kai Pasaulinio Karo metu sąjungininkams buvo naudinga susiaurinti tą ruožtą, kad apsunkintų vokiečių laivynui nepavojingą praplaukimą, sąjungininkai tepripažindavo Norvegijos pajūrio neitraliems vandenims tiktai 3 mylių sieną.

Kodifikuojant tarptautinę teisę, dažnai pamirštama, kad kodifikuotinos čia yra neretai k o n s t i t u c i n ė s tarptautinės teisės normos. Viešosios konstitucinės teisės normoms sunkiai pritaikoma ne tiktai sistematinė kodifikacija, bet ir šiaip įstatymų leidžiamasis formulavimas. K o n s t i t u c i n ė s t e i s ė s n o r m o s apskritai nuolat junda ir kinta ir todėl

maža tetinka nejudamiems tvirtiems įstatymams. Ypač tai sakytina apie transformuojamą Pasaulinės Sąjungos konstituciją. Reguliuojančios tą konstituciją papročių normos turi ne privačiai-teisinio, bet viešojo papročio pobūdžio. Tai yra konvencionalinės normos, vadinasi, prisitaikymo, takto ir nuojautos taisyklės. Čia mes esame prie pačių teisės gyvybės šaltinių, ten kur teisė — dažnai paslaptingai, nesuprantamai ir netikėtai — begimsta iš daugelio pajėgų ir interesų kombinacijos, iš įvairių tautų masių aiškių ir neaiškių prieštaraujamų siekimų. Dažnai tos konvencionalinės taisyklės, nuolat prisitaikančios prie gyvenimo, nepakenčia tikslaus, griežto, logiško, bet kartais šiurkštaus, formulavimo, kuris yra įprastas rašytiniam įstatymui. Didžiausias konvencionalinių normų privalumas — jų elastingumas, lankstumas, sugebėjimas taikytis prie naujų gyvenimo aplinkybių.

Charakteringa, pav., kad Britų Imperijos viešoji teisė yra nekodifikuota, ir juridinė dominionų būklė bendroje Imperijos sistemoje neįtvirtinta tiksliais įstatymais. Kada paskutinėj 1930 metų Imperinėj Konferencijoj buvo mėginta spręsti apie tai, kad tiksliai būtų užfiksuotas toks svarbus objektas, kaip dominiono teisė išeiti iš *Commonwealth*, tai šis dalykas tuojau buvo pašalintas iš kitų spręstinų dalykų, ne todėl, kad Britų Imperijos konstitucija neleistų dominionui išeiti, ir ne todėl, kad dominionai teoriškai buvo nusistatę prieš secesijos teisę (nes jie tylimai pripažįsta sau tą teisę), bet todėl, kad buvo laikoma betaktišku keblinti be reikalo kai-kuriuos konstitucijos dalykus.

Pagaliau, reikia atsižvelgti į tai, kad kaip tik konstitucinės teisės srityje praktika dažnai prasilenkia su teorija, realus tikrumas nesutampa su formaliai paskelbtomis teisės normomis. Ypač tai sakytina apie Pasaulinės Sąjungos Diplomatinę Organizaciją. Čia griežtas formulavimas dažnai gali sukelti visuotinį konfliktą.

Pav., jeigu Pasaulinės Sąjungos vadovaujančios valstybės — Didžioji Britanija, Prancūzija, Vokietija ir Jungtinės Valstybės kuriamnors savo akte paskelbia kurį-nors dėsnį, kaip teisės normą, tai toksai aktas turi, tiek kitoms vyriausybėms, tiek ir tarptautinei teisei apskritai, daug autoritetingesnės ir labiau juridiškos reikšmės, nekaip jeigu tą patį būtų atlikusios kurios-nors trečiaeilės valstybės, pav., Liberija, Abesinija, Honduras, Siamas arba Albanija. Tikslus tokios praktikos užfiksavimas rašytinio įstatymo forma tiktai sukeltų reikalingumą svarstyti opų ir keblų valstybių nelygybės dalyką; tuo tarpu Pasaulinė Sąjunga dar nėra subrendusi tiek, kad sugebėtų teisingai išspręsti tą dalyką, nes pirma Pasaulinė Sąjunga turi įgyti valstybinę formą: tiktai valstybinėje pasaulinėje organizacijoje tėra galima tiksliai nustatyti tarptautinės organizacijos kiekvienos dalies proporcionali reikšmė. O jeigu atvirkščiai, įtvirtinti įstatymo forma valstybių lygybės normą, tai toks įtvirtinimas prieštarautų tikrenybei, t. y. nuolatinei tarptautinei praktikai.

Einant nurodytais samprotavimais, reikia, šiaip ar taip, laikyti prieš laiką atliekama tarptautinės teisės kodifikacija, jeigu jąja suprantamas rašytinis įstatymų leidžiamasis papročių ir konvencionalinių normų deklaravimas.

Bet kodifikacija, kaip jau buvo pasakyta, paprastai suprantamas normalus įstatymų leidžiamasis veikimas tarptautinės teisės srityje. Tačiau ir šia prasme dar anksti kalbėti apie galimą reguliariai funkcionuojantį įstatymų leidžiamą aparatą. Esant šių dienų Pasaulinės Sąjungos konstitucijai, įstatymų leidžiamoji funkcija tegali būti vykdoma tiktai paprastomis diplomatinėmis konferencijomis, kurios šaukiamos, pribrendus ir paaiškėjus kurios-nors konvencijos reikalui, bet ir tada tokia konvencija formaliai turi reikšmės tik sudariusioms ją valstybėms. Tokios konvencijos įgauna universalios reikšmės, kai jas sudaro vadovaujančios valstybės, norėdamos naujai sureguliuoti tarptautinę tvarką, ir kai kitos valstybės tylimai pripažįsta tą naująją tvarką; tokios yra, pavyzdž., taikos sutartys, konvencijos dėl Sueco perkaso tarptautinio režimo, dėl Bosforo ir Dardanelų ir t. t. Kitais atvejais, konvencijos yra sudaromos suinteresuotų valstybių dėl naujų iškilusių reikalų ir bendros naudos, ir įtraukia į savo veikimo sferą kitas valstybes akcesijos keliu. Tokios, pav., visos konvencijos dėl tarptautinių administratyvinių unijų.

Normalų įstatymų leidžiamąjį darbą gali vykdyti ne periodinės kodifikacinės konferencijos, bet tiktai aukščiausia tarptautinis vyriausybinis organas, turįs sprendžiamosios galios. Bet toksai organas tegali būti sukurtas tiktai reformavus konstitucinę Pasaulinės Sąjungos santvarką, pavertus ją valstybiška organizacija, kurioj būtų sukurtas tam tikras įstatymų leidžiamasis organas, nusprendžiąs sprendimus ne valstybių vienabalsiškumo principu, bet einant dauguma, remiama proporcionalia valstybių reikšme.

Šiaip ar taip, dėl konstitucinės teisės prigimimo, įstatymų leidimas yra sunkiausiai čia vykdomas, nes šitos teisės srityje kiekvienas naujas įstatymas yra, tikrai sakant, konstitucinės santvarkos reforma. Įstatymų leidimas daug lengviau gali būti vykdomas klausomojo valdymo srityje ir privačių interesų reguliavimo sferoje, t. y. administratyvinės, ekonominės, teismo ir privatinės teisių sferoje.

II. Politinė funkcija.

§ 1. Politinių ginčų sąvoka.

Valstybių tarpe kyla arba juridinio arba politinio pobūdžio konfliktų.

Juridiniai konfliktai yra tie, kur ginčijamasi dėl pozityvinės subjektyvinės teisės. Tie ginčai gali būti sprendžiami pritaikant ginčijamai būklei objektyvinės tarptautinės teisės bendras arba partikuliarines normas, veikiančias kaip tik kalbamajai valstybei. Tie konfliktai gali ir turi būti teismo, tarptautinės jurisdikcijos išsprendžiami.

Politiniai konfliktai yra tie, kur susiduria priešingi valstybių interesai, ir kur joks pirmesnis pasižadėjimas, jokia bendra teisės norma neįgalina teismo keliu išriboti susiduriančių pretenzijų, arba, dažniausia, kur reikia sukurti nauja juridinė būklė, pašalinanti pirmesnę juridinę būklę, keičianti pirmesnę objektyvinę teisę, kurianti naują teisę.

Ne kiekvienas ginčas gali būti išspręstas einant egzistuojančios teisės normomis; kartais reikalingas — gyvenimo sąlygų spaudžiamas — teisės normų pakeitimas.

Socialinis gyvenimas yra amžina interesų kova. Šiek tiek ta kova yra reguliuojama normomis jau egzistuojančios teisės, kuri nustato leidžiamo veikimo ir leidžiamo interesų įvykdymo sienas; bet istorija junda kinta, ir neišvengiamas faktino jėgų santykiavimo kitėjimas sukelia, iš vienos pusės, visuomenės narių konkrečių subjektyvinių teisių perskirstymą, iš antros pusės — bendrų objektyvinės teisės normų kitėjimą. Valstybių viduje aukščiausias vyriausybinis organas turi uždavinį taikinti kovojančius klasių ir kitus interesus ir nustatinėti atskirų visuomeninių grupių interesų santykius. Čia įskiriami, pav., biudžeto sudarymas, mokesčių suskirstymas, muitų nustatymas, nacionalinė politika, santykiai su bažnyčia, renkamosios teisės pakeitimas ir t. t.

Tarptautiniame gyvenime taip pat turima sričių, kur egzistuojančios bendros teisinės normos nepašalina konfliktų ir negali kaip reikiant reguliuoti kintančio ir judančio pasaulio gyvenimo. Įvairiausios priežastys sukelia tarptautinius politinius konfliktus. Tokios priežastys yra: atskirų tautybių stengimasis pasiekti politinį savarankiškumą, nacionalinių mažumų

apsaugojimas, valstybių stengimasis jungtis, vienytis, valstybių teritorialinės sudėties keitimas ir ginčai dėl pasienio sričių, kova dėl kolonialinių žemių, pasaulinės ekonominės politikos nustatymas ir pasaulio žaliavos bei kolonizacijos rezervų suskirstymas, prekybos ir pramonės konkurencija, skolinamieji reikalavimai, emigracijos problema, kiekvieno atskiro Tarptautinio Bendravimo nario įtakos ir reikšmės nustatymas vyriausio valdžios organo funkcijose, jėgų pusiausvyros politikos palaikymas, Monro doktrina ir t. t.

Žinoma, konkrečiame konflikte gali jungtis tiek politinių, tiek ir juridinių momentų. Dažniausiai viskas pareina nuo šalių nusistatymo ir ketinimų. Ginčui, kuris gali būti išspręstas visai teisingai teismo principais, šalys gali suteikti politinio pobūdžio, reikalaudamos egzistuojančios politinės būklės p a k e i t i m o. Ir kiekvieną iš esmės politinį ginčą valstybės gali pavesti išspręsti teismo organui, sprendžiančiam bylas *ex aequo et bono.*

§ 2. Būdai politiniams ginčams spręsti.

Kiekviena viešai-teisinė organizacija numano egzistuojant viešai-teisines priemones, kuriomis gali būti įvykdyta politinė funkcija — patenkinti naujus, istoriškai teisingus interesus, arba nepareinant nuo egzistuojančių teisių normų, arba panaikinant tas normas ir sukuriant naująsias.

Tokie būdai politiniams ginčams spręsti šių dienų tarptautinėj teisinėj praktikoj yra: 1) diplomatinės derybos, 2) karas, 3) tarptautinė taikinamoji procedūra.

1) Įprastas tiesioginis būdas politinėms byloms spręsti tebėra suinteresuotų valstybių b e t a r p i š k o s d i p l o m a t i n ė s d e r y b o s. Tos diplomatinės derybos vyksta arba tarp vienos valstybės diplomatinio agento ir kitos valstybės užsienių reikalų ministerio arba suinteresuotų valstybių diplomatinėse konferencijose; jeigu tokių valstybių tiktai dvi ir tarp jų yra nutraukti normalūs diplomatiniai santykiai, tai kartais (nors gana retai) konferencijos šaukiamos tiktai toms dviem valstybėms. Tokia, pav., buvo Karaliaučiaus 1928 metų konferencija Lietuvai ir Lenkijai. Dažniausiai tokios konferencijos šaukiamos tada, kada ginčijamas dalykas paliečia kelias valstybes. Tokios buvo, pav., gausingos konferencijos po Pasaulinio Karo, kur buvo nagrinėjamas vokiečių reparacijų dalykas.

Tarptautinės konferencijos yra geriausia diplomatinė priemonė politiniams sutarimams ar kompromisams sudarinėti, arba įvairiems politiniams interesams bei jėgoms taikinti.

Nurodysim, kaip į pavyzdį, į tokias konferencijas, kaip Londono 1871 metų konferenciją, išsprendusią ginčijamą Rusijos būklę Juodojoj Jūroj, Berlyno 1885 metų konferenciją dėl Afrikos kolonizacijos ir dėl Centralinės Afrikos (Kongo) politinės santvarkos, Alžesiraso 1906 metų konferenciją, kuri turėjo tikslą sutaikinti įvairių valstybių susiduriančius interesus Maroko krašte ir t. t.

Kartais vietoj diplomatinių konferencijų sudaroma tam tikra komisija arba ekspertų komitetas, kuris nagrinėja dalyką daugiausia technikos atžvilgiu ir išnagrinėjęs, padaro atitinkamus pasiūlymus vyriausybėms.

Tokia buvo ekspertų komisija, Dawes'o pirmininkaujama, išdirbusi vokiečių reparacijų planą, kuris buvo priimtas Londone 1924 metais Anglijos, Prancūzijos ir Vokietijos ministerių konferencijoj. Toks pat metodas buvo panaudotas priimant Young'o planą, pakeitusį Dawes'o planą.

2) Kaip kiekvienoje visuomenėje, kuri tebegyvena pirmykštę valstybinio plėtimosi stadiją, Pasaulinėje Sąjungoje politiniai konfliktai gali būti ir dažnai yra išsprendžiami s a v i g a l b o s a k t a i s, tiesioginio privertimo keliu, k a r u.

3) Normaliai išplėsta organizacija turi turėti v y r i a u s y b i n į įstatymų leidžiamąjį o r g a n ą, kuriam yra pavedama vykdyti tą politinę funkciją.

Tai įvykdoma tarptautinėj praktikoj Diplomatinės Organizacijos spaudimu, Tarptautinės Sąjungos arba jos atskirų labiausiai ginčų suinteresuotų dalių t a i k i n a m u o j u į s i k i š i m u.

Žemiau bus išnagrinėti du paskutiniai būdai politiniams konfliktams spręsti — karas ir taikinamoji procedūra.

A. Karas kaip politinės savigalbos priemonė.

§ 1. Karo sąvoka.

R a p i s a r d i-M i r a b e l l i. Il significato della guerra nella scienza del diritto internaz. 1910. S t r i s o w e r. Der Krieg und die Völkerrechtsordnung, Wien. 1919 (146 p.).

Karas nėra paprastas pasireiškimas neslepiamo smurto, už teisės ribų ar net ir prieš teisę panaudojamo. Karas vykdo šių dienų tarptautiniame bendravime tam tikras teisines funkcijas.

Karas yra valstybių savitarpio ginkluotoji kova arba ginkluotoji prievarta, kurią viena valstybė panaudoja prieš kitą kaip savivališkojo teisimo ar savigalbos priemonę, norėdama priversti kitą valstybę klausyti savo valios, kad galėtų įvykdyti savo interesą ar numanomąją teisę.

Charakteringas šių dienų tarptautinės teisinės tvarkos savumas yra tas, kad Pasaulinės Sąjungos valdžia neturi priverčiamos organizacijos ir nėra to privertimo monopolizavusi. Tvarkinga politinė visuomenė numano buvimą tokios bendros organizacijos, 1) kuri valdingai sprendžia visuomenės narių savitarpio ginčus dėl teisės dalykų arba dėl teisės neapsaugotų interesų, 2) kuri sekdama naujais reikalais arba politinių jėgų pergrupavimais išdirba naujas teisės normas ir 3) kuri pati priverčia klausyti tiek savo teismo, tiek ir politinių sprendimų, pašalindama tuo savo atskirų narių savigalbos ir savivališkojo teisimo aktus.

Pasaulinės Sąjungos tebėra dar pereinamoji būklė, jos nariai turi dažniausiai savo jėgomis savo teises ir interesus saugoti. Kiekvienas Pasaulinės Sąjungos narys patsai turi ginti savo teisę, jei ji yra peržengiama arba kito nario paliečiama, ir kiekvienas narys patsai turi pasirūpinti, kad būtų pakeista tokia juridinė būklė, kuri peržengia jo teisingus interesus.

Tarptautinė teisinė tvarka tiek yra išsiplėtojusi, kad jau yra susidariusi tarptautinė teisinė valdžia, bet ta valdžia nėra dar tiek organizuota, kad sutrauktų ir kad priverstų visiškai savęs klausyti atskirų valstybių valdžias. Greta tarptautinės valdžios tebeegzistuoja atskirų valstybių valdžia. Tarptautiniame bendravime tebeveikia dar primityvi laisvės teisė, kuria atskiras asmuo turi visas savigynos ir savivališko teisimo teises, savo peržengtai laisvei apginti.

Karas, kaip valstybių tarptautinės savigalbos priemonė, gali vykdyti įvairias socialines funkcijas, tiek teismo, tiek ir politines. Jis gali, žinoma, būti paprastas tarptautinio-deliktinio pobūdžio faktas, jeigu įvyksta niekuo nemotyvuotas vienos valstybės puolimas į kitą; jis gali būti ir neišvengiamos būtinos savigynos aktas užpultajai valstybei. Bet karas gali būti taip pat priemonė valstybės subjektyvinei teisei ginti ar vykdyti. Tokiu atveju karas vykdo teismo vykdomąją funkciją, kaip savivališkojo teisimo

funkciją, ir todėl jis gali išnykti tiktai įsteigus tarptautinį teismą, kurio sprendimai bus privalomi tarptautiniams ginčams dėl teisės, ir organizavus tarptautinę vykdomąją jėgą, priverčiančią, reikiant, vykdyti to teismo sprendimus. Toks tarptautinis privertimas tėra įmanomas taip pat karo pagalba, nors tada karas bus vadinamas kolektyvia tarptautine egzekucija.

Daug svarbesnės reikšmės turi ir daug sunkiau pakeisti yra politinė karo funkcija. Karu valstybė gina savo politinius interesus ir stengiasi pakeisti esančią juridinę būklę ir teisės normas. Šia prasme teisingai yra pasakęs Clausewitz: „Der Krieg ist eine blosse Fortsetzung der Politik". Kiekvienoje teisinėje tvarkoje turi būti priemonių politinei (teisės kuriamajai) funkcijai vykdyti: socialiniai interesai kinta ir plinta, kinta jėgų santykiavimas, ir einant tuo turi kisti juridinės būklės. Valstybinėje sąjungoje valdžios organizacija numato politinius būdus susiduriantiems interesams taikinti ir teisei keisti būdus, kuriuos vykdo vyriausias, įstatymų leidžiamasis ir vyriausybinis organas. Kiekvienas ne visai normalus teisės kuriamojo organo funkcionavimas sukelia ir valstybėje smurto, prievartos priemonių (klasių kovos, streikų, lokautų) ir net revoliucinių perversmų pavojų.

Tarptautinėje teisinėje tvarkoje ta politinė funkcija yra visų pirmiausia diplomatinės organizacijos įvykdoma. Bet tos organizacijos trūkumai yra tie, kad ji labai dažnai nepajėgia pasipriešinti politinės savigalbos aktams, t. y. karui.

Karu valstybė dažnai stengiasi įvykdyti savo interesus, t. y. stengiasi savo teisės neapgintus arba net esamajai teisei prieštaraujančius reikalavimus paversti teisės ginamaisiais, teisėtais. Ji stengiasi įgyvendyti taikos sutartį, kuria sudaromi nauji teisės santykiai, kuria ginčijamieji interesai įgauna teisinio apgynimo pagal viešai-teisinę sutartį, arba kuria pirmesnė teisės norma taip apkinta, jog ginčijamojo intereso patenkinimas gali pasidaryti teisėtas.

Teisės kuriamoji karo reikšmė glūdi, žinoma, ne pačiame kare, bet toje taikos sutartyje, kuri yra būtinas kiekvieno karo padarinys. Taikos sutartys net gali būti pripažintos aukščiausia forma naujai tarptautinei teisei ir naujoms tarptautinėms būklėms, subjektyvinėms teisėms sudarinėti.

Net kada karo buvo imamasi kaip savivališkojo teisimo procesualinės priemonės, kuria buvo norima peržengtą teisę grąžinti arba kurį-nors teisinį reikalavimą įvykdyti, jis visada sudarydavo naująją tarptautinę teisę. Taip antai, karai prieš Napoleoną baigėsi Vienos 1815 m. aktu, karai prieš Turkiją sudarė kelias naujas valstybes, Krimo karas baigėsi Paryžiaus 1856 m. traktatu, Frankų-Prūsų 1870 m. karas pertvarkė tarptautinę Vokiečių Sąjungos būklę ir sudarė Vokiečių Imperiją, Rusų Turkų 1877 — 1878 m. karas baigėsi Berlyno 1878 m. traktatu, sudarė eilę naujų valstybių ir pertvarkė juridinį *status quo* Artimuosiuose Rytuose, 1914 — 1918 m. Pasaulinis Karas baigėsi 1919 — 1920 m. taikos sutartimis, sudarė Tautų Sąjungą ir t. t. Visos tos datos yra svarbios tarptautinės teisės istorijai ir jos raidai. Beveik kiekviena taikos sutartis keičia tarptautinę valstybių būklę, pripažįsta jeigu ne daugelį naujų objektyvinės tarptautinės teisės normų, tai, šiaip ar taip, pripažįsta naujas kariavusių valstybių subjektyvines teises ir pareigas.

§ 2. Karo teisė.

Scott, Cases. p. 522—1180. Cobbett. II p. 1—392. Pillet. Les lois actuelles de la guerre. 1901. Bordwell. The law of war between belligerents, 1908. Boidin. Les lois de la guerre et les deux conférences de la Haye. 1908. Higgins. The Hague Peace Conferences and other internat. conferences concerning the laws and usages of war. 1909. Tucher. Die Weiterbildung des Landkriegsrechts durch die 2. Haager Friedenskonferenz. Diss. Würzb. 1912. Garner. International law and the world war. L. 2 v. 1920. A. Rolin. Le droit moderne de la guerre. 3 v. Bruxelles 1920. (586+455+612 p.). L. Oppeiheim. International law. v. II. Disputes, war and neutrality. 4 ed. by Mc Nair 1927 (V+752 p.).

Vykdydamas tarptautiniuose santykiuose teismo ir įstatymų leidžiamąsias funkcijas, karas — atsižvelgiant į šių dienų tarptautinės teisės būklę — yra visiškai teisinis tarptautinis institutas.

Kaip teisinis institutas karas sukelia tam tikrų teisinių santykių tiek tarp kariaujančiųjų ir neitraliųjų tiek ir tarp pačių kariaujančiųjų. Nors karas yra faktinas jėgos panaudojimas ir nors jis pertraukia kariaujančiųjų savitarpio sutarčių ir pasižadėjimų galiojimą, tačiau jis sudaro jiems eilę naujų, tarptautinės teisės pripažįstamųjų, savitarpio teisių ir pareigų, einant kuriomis, pav., privatūs asmens neturi būti įtraukiami į

veiksmus prieš savo valstybes, belaisviai neturi būti žudomi ir t. t.

Teisė kariauti, kariaujamosios priemonės, karo įtaka privatiems asmenims, privačiai nuosavybei ir valstybėms, nedalyvaujančioms kare, visa tat reguliuojama dabar plačia teisinių normų sistema. Tos karo teisės išdėstymas sudaro atskirą, paskutinę mūsų tarptautinės teisės sistemos dalį, kur jis bus įdėtas. Čia konstitucinės tarptautinės teisės skyriuje tebus trumpai išvardyti tiktai pagrindiniai karo teisės dėsniai.

Pradedant nuo XIX amžiaus vidurio valstybės mėgino visoje eilėje tarptautinių įstatymų leidžiamųjų aktų „kodifikuoti" karo teisę, įvesti karą tiksliau, nekaip tai pirma yra buvę, į teisės rėmus ir „humanuoti" ji. Svarbiausieji tos kodifikacijos aktai buvo: Paryžiaus 1856 metų jūros deklaracija, Ženevos 1864 metų ligonių ir sužeistųjų konvencija, Petrapilio 1868 metų sprogstamųjų kulkų konvencija, Haagos 1899 metų Pirmosios Taikos Konferencijos aktas (konvencija dėl sausumos karo įstatymų bei papročių ir dėl Ženevos 1864 metų konvencijos pritaikymo jūros karui), konvencijos, priimtos Haagos 1907 metų Antrojoj Taikos Konferencijoj (dėl karo pradėjimo, perdirbta sausumos karo įstatymų bei papročių konvencija, dėl neitraliųjų teisių bei pareigų sausumos kare ir eilė jūros karo konvencijų), Londono 1909 metų deklaracija dėl jūros karo teisės.

Išdėstant karo teisę reikia skirti trys jo rūšys: 1) sausumos karas, 2) jūros karas, 3) ekonominis karas ir be to 4) neitraliteto teisė.

§ 3. Bendros normos visoms karo rūšims.

a) Karo teisės subjektai.

Ne kiekvienas ginkluotas susirėmimas ir ne kiekvienas ginkluotos prievartos panaudojimas sudaro karą, kaip teisėtą institutą. Karo teisėtumas pareina nuo eilės sąlygų, tarptautinės teisės nustatytų.

Tos sąlygos visų pirmiausia liečia teisę kariauti. Teisė kariauti, einant šių dienų tarptautine teise, priklauso tiktai savarankiškoms valstybėms. Nei privačios organizacijos nei atskiros valstybės dalys negali kariauti, turint gal-

voj tarptautinius-teisinius karo padarinius. „Privatūs" karai buvo dar leidžiami viduriniais amžiais, bet sutvirtėjusi valstybinė valdžia ėmė juos laikyti nusikaltimais ir panaikino juos. Tiesa, šiokios tokios tarptautinės-teisinės reikšmės gali įgauti tos pačios valstybės įvairių dalių vidaus-valstybinė ginkluotoji kova, vadinamasis „pilietinis" karas. Iškilus tokiai kovai, kovojančioms šalims dar nesusidaro *eo ipso* karo būvis tarptautinės teisės prasme. Tiktai, kai ta kova įgauna organizuotas formas, su vyriausybine valdžia abiejose pusėse, ir kai tų naujų valdžių ima klausyti tam tikros valstybinės teritorijos dalys, tada tiktai kitos valstybės ir pačios kovojančios šalys gali pripažinti tokią būklę karo būviu *(belligérance)*.

Priklausomos valstybės turi teisę kariauti tiktai eidamos tam tikrais sutarimais su valstybe, nuo kurios jos priklauso. Jų karas prieš tą valstybę prilygsta pilietiniam karui.

Net ir nepriklausomų valstybių teisė kariauti gali būti tam tikrais aktais apribota. Tokia yra neitralizuotų valstybių (dabar Šveicarijos) būklė; tokie yra bendri teisės stvertis karo apribojimai nustatyti Tautų Sąjungos Pakto 12 — 17 straipsniais; tokios yra tam tikros partikuliarinės atskirų valstybių savitarpio sutartys, kurios arba apriboja teisę kariauti (pav., Lokarno sutartis) arba visiškai pašalina karą ir pakeičia jį tam tikromis taikinamosiomis ir teismo procedūromis.

b) Karo pradėjimas ir jo pabaigimas.

Jacomet. La guerre et les traités. 1909. Schätzel. Der Krieg als Endigungsgrund von Verträgen 1911. Songhimoura. De la déclaration de guerre au point de vue du droit international. 1912. Buonvino. Gli effetti della guerra sulla validità dei trattati. 1912. Burgdorff. Die Kriegserklärung und ihre Wirkungen 1914. Phillippson. Termination of war and treaties of .peace. 1916. J Partsch. Die Auflösung der Vorkriegverträge nach 299 Art. des Vertrages von Versailles (ZIR, v. 29, 1921, p. 295—328). C. Rühland. Zur Theorie und Praxis des Einflusses des Kriegsbeginns auf Staatsverträge (ZIR, v. 32, 1924, p. 74—147).

Per XIX šimtmetį karas dažniausiai būdavo pradedamas paskelbus jį. Einant Haagos 1907 metų konvencija pripažįstama, kad karui pradėti yra privalomas arba tiesioginis jo paskelbimas arba ultimatumas su sąlyginiu karo paskelbimu; tarp karo paskelbimo ir karo veiksmų pradėjimo turi praslinkti tam tikras tarpas. Tasai tarpas, paskelbiančios karą šalies nuožiūra, gali būti labai trumpas, kartais net kelių valandų.

Bet vis dėlto taisyklė karui pasklebti nevisada būdavo pildoma. Taip antai, Japonija pradėjo karą 1904 metais prieš Rusiją staiga užsipuolus rusų laivus Port-Arture. Pasauliniame Kare taip pat buvo eilė atsitikimų, kai karas buvo pradėtas, formaliai jo nepaskelbus, pav., Turkijos karas su sąjungininkais, Graikijos karas prieš Centralines Valstybes.

Diplomatinių santykių nutraukimas ir savo diplomatinės misijos atšaukimas dar nereiškia karo paskelbimo.

Karo pradėjimas paprastai nutraukia arba s u s t a b d o v i s a s kariaujančiųjų valstybių s a v i t a r p i o s u t a r t i s, panaikindamas jų galią, išskyrus, žinoma, tas sutartis, kurios buvo sudarytos kaip tik karo atsitikimui (apie tai žiūrėk aukščiau psl. 407).

P a b a i g i a m a s yra karas taikos sutartimi. Toks sutarties vardas nevisai tikras, jei neturėti galvoj tam tikro viešųjų sutarčių prigimimo. Dažniausiai tai yra ne sutartys, kaip laisvi sutarimai, bet nugalėtojų įsakymai nugalėtiesiems, taikos sąlygos arba, kaip vokiečiai vadina Versalės 1919 metų sutartį, *diktatai*. Tiktai tada, kada abi kariaujančios šalys sutinka baigti karą savitarpio nusileidimų pagrindais, galima jau kiek kalbėti apie taikos s u t a r t i s (Aukščiau p. 401 mes smulkiai esam išnagrinėję privertimo reikšmę sudarant viešosios teisės sutartis).

Formaliai, taikos būvis tegrįžta, pasikeitus taikos sutarties ratifikacijos raštais (taip, Versalės sutartis tiktai 1920. I. 10), bet tarp karo veiksmų pabaigos ir taikingų santykių pradžios esti dar tarpinis t a r p u k a r i o būvis, dažnai sudaromo einant p r e l i m i n a r i n e t a i k a, kurioje yra paruošiamai suformuluotos galutinės taikos sąlygos.

Neretai galutinė taikos sutartis labai skiriasi nuo preliminarinės. Pav., San-Stefano 1878 metų preliminarinė sutartis tarp Rusijos ir Turkijos ir galutinis Berlyno 1878 metų traktatas, arba 14 Vilsono punktų, kurie buvo tarpukario sąlyga Vokietijai ir sąjungininkams 1918 metų lapkričio mėnesyje ir Versalės 1919 metų sutartis.

Taikos sutartyse paprastai yra straipsnių dėl diplomatinių santykių atnaujinimo, dėl imtinių grąžinimo ir, dažniausiai, dėl kariavusių valstybių savitarpio sutarčių atnaujinimo. Dažnai sutartyse yra taip pat nutarimų dėl teritorialinių pakeitimų, dėl karo kontribucijos (drovingai pavadintos 1919 — 1920 m. sutartyse „reparacijomis"), dėl amnistijos už nusikaltimus, padarytus dėl karo priežasčių, dėl garantijų sutarties sąlygoms pildyti, dėl pagrobto turto grąžinimo, dėl sąlygų aneksuotų sri-

čių gyventojams optuoti. 1919 — 1920 metų taikos sutartyse buvo įdėta naujų sąlygų nacionalinėms mažumoms apsaugoti ir naujų punktų dėl trečiųjų teismų, kurie turi nagrinėti privačias pretenzijas, kilusias dėl karo.

§ 4. Sausumos karas.

A. Zorn. Das Kriegsrecht zu Lande in seiner neusten Gestalt. 1906. Spaight. War rights on land. 1911. Mechelynk. La convention de la Haye concernant les lois et coutumes de la guerre sur terre. 1915.

a) Karo veiksmų teatras.

Boeckner. Der Kriegsschauplatz. 1911.

Sausumos karo veiksmų teatras yra visa kariaujančiųjų valstybių teritorija, tiek sausuma, tiek ir vidujiniai vandens, tiek oro erdvė ties ta teritorija, tiek ir požeminis plotas.

Tačiau iš karo veiksmų teatro išimamos tos sritys, kurios einant tarptautiniu aktu buvo neitralizuotos, pav., Alandų salos, Bosforas ir Dardanėlai, Sueco perkasas (žiūrėk aukščiau psl. 181-2).

b) Asmens, dalyvaują karo veiksmuose.

Mailler. De la distinction des combattants et non-combattants comme base du droit de guerre. 1916. J. Spiropulos. Ausweisung und Internierung feindlicher Staatsangehöriger. 1922 (148 p.).

Karo veiksmuose dalyvauja tiktai asmens, prigulį prie kariaujančių vaistybių karo pajėgų. Tarp jų skiriami kombatantai, t. y. asmens, dalyvaują mūšyje, ir nekombatantai.

Prie kombatantų visų pirma priguli reguliari kariuomenė, o taip pat, tam tikromis sąlygomis, ir nereguliari. Dėl nereguliarios kariuomenės iškyla dažnai keblumų. Taikieji gyventojai turi susilaikyti nuo karo veiksmų, ir todėl, kiek tai galima, prievartos ir naikinamosios priemonės neturi būti panaudojamos prieš juos. Bet kartais nelengva atskirti taikiuosius gyventojus nuo nereguliarios kariuomenės, nuo milicijos ir savanorių. Savanoriai priskiriami prie kombatantų, jeigu jie 1) priešaky turi vadovaujantį ir atsakingą asmenį, 2) nešioja išorinius ženklus, iš tolo matomus ir liudijančius apie jų prigulėjimą prie karo pajė-

gų, 3) atvirai nešioja ginklus ir 4) klauso karo įstatymų bei papročių.

Nekombatantai yra prigulį prie kariuomenės nekariškiai, nenešioją ginklų; tokie yra: gydytojai, karo valdininkai, rangovai, gurguolininkai, laikraščių korespondentai ir t. t. Nei jie patys, nei prieš juos neturi būti panadojami ginklai.

c) Karo priemonės.

J. W. Garner. La règlementation internationale de la guerre aérienne (RGDI. 1923). J. B. Moore. International law and some current illusions. 1924, (p. 182—287 aircraft and radio). I. M. Spaight. Air problem and war rights 1924 (IX+493 p.). A. Henry-Conannier. Legitimité de la guerre. Opinions recueillies. 1925. (XV+252 p.). J. Kunz. Gaskrieg und Völkerrecht. 1927 (87 p.). M. W. Royse. Aerial bombardment and the international regulation of warfare. N. Y. 1928. (256 p.). Eysinga. La guerre chimique et le mouvement pour sa répression (ADI. Rec. v. 16, 1928, p. 329—383).

Buvo mėginama, kolektyvinėmis konvencijomis, apriboti per karą kai-kurių baisiausių ir „žiauriausių" naikinamųjų priemonių vartojimą ir tuo kiek „humanuoti" karą. Beveik visi tie mėginimai praktikoje pasirodė esą bergždi dėl paties savo tikslo nelogingumo ir prieštaravimo. Karas pats savaime jau yra didžiausia žiaurybė. Visa karo istorija yra nepaliaujamas ieškojimas ir atradimas naujų technikos priemonių žmonėms naikinti žudyti. Kiekviena naujoji karo priemonė yra baisesnė ir žiauresnė už senąsias, bet karo atžvilgiu ji tuo yra tikresnė: dinamitas yra tikresnis už paraką, o troškiosios dujos yra tikresnės už dinamitą.

Vienintelis pasiektas dalykas buvo uždraudimas nereikalingų. arba net kenksmingų karo atžvilgių, žiaurumų. Taip antai draudžiama: 1) nužudyti pasiduodantį priešą ir skelbti iš anksto, kad nebūsią pasigailėjimo, 2) vartoti ginklą, padarantį nereikalingas kančias, pav., sprogstamąsias kulkas, 3) piktai naudotis vėliavomis arba išoriniais ženklais, pav., parlamentarinėmis vėliavomis, Raudonojo Kryžiaus ženklais, 4) vartoti nuodus arba nunuodytus ginklus, 5) klastingai žudyti ar žeisti priešo asmenis, 6) naikinti ar grobti priešo turtą, kiek tai nėra reikalinga karo sumetimais, 7) kareivių „grobio teisė", — visa, kas priklauso priešo valstybei, taip pat ginklai ir karo amunicija virsta ne kareivių, pagrobusių tą turtą, nuosavybe, bet atitenka jų valstybei, 8) bombarduoti neapgintus miestus ir kaimus.

Prieš Pasaulinį Karą buvo pasirašyta konvencija, draudžianti dvi naujas „žiauriąsias" naikinamąsias priemones: troškiųjų, nuodingų dujų vartojimas ir sprogstamųjų šovinių mėtymas iš lėktuvų. Tačiau abi tos priemonės buvo visų vartojamos per Pasaulinį Karą.

d) Karo belaisviai.

Wünnenberg. Die Entlassung der Kriegsgefangenen auf Ehrenwort. 1911. Jonas. Rechtliche Stellung der Kriegsgefangenen. 1919. C. Plassmann. Das Kriegsgefangenenrecht und seine Reform. 1928 (23 p..).

Karo belaisviai patenka priešo valstybės valdžion, o ne atskiriems asmenims arba kariuomenės dalims, paėmusioms juos į nelaisvę. Karo belaisviai gali būti tiek kombatantai, tiek ir esantieji prie kariuomenės nekombatantai. Karo nelaisvė neturi liesti taikiųjų piliečių ir gyventojų. Tačiau per Pasaulinį Karą buvo daromos žymios išimtys iš šitos taisyklės. Priešo valstybės piliečiai, randamieji kovos teritorijoj, būdavo internuojami į koncentracinius lagerius.

Belaisviai turi teisę pasilaikyti gyvybę ir nuosavybę. Už savo karo veiksmus jie nėra baustini. Valstybė, kur jie yra nelaisvėje, turi rūpintis jų maistu, butu ir drabužiais, pagal jų rangą, lygiai, kaip ir savąja kariuomene. Belaisviai karininkai gauna prigulinčią jiems algą.

Valstybė, paėmusi juos į nelaisvę, gali imtis priemonių, kad neduotų jiems pabėgti (įdėdami į koncentracinius lagerius), bet pabėgimas nėra nusikaltimas ir nėra baustinas. Belaisviai gali būti paleisti iš nelaisvės, „garbės žodžiu" pasižadėję, kad nebedalyvaus karo veiksmuose. Tokiu atveju, pargrįžę į savo tėviškę, jie nebeturi dalyvauti kare, ir jų valstybė neturi jų versti kariauti.

Belaisviai kareiviai gali būti naudojami priverčiamiems darbams, bet tiktai tokiems, kurie neliečia betarpiškai karo veiksmų.

Privati belaisvių nuosavybė paliekama jiems (išskyrus ginklus, arklius ir karo turinio knygas). Dovanos, kurios siunčiamos belaisviams iš jų tėviškės, atleidžiamos nuo muitų ir nuo mokesčio už frachtą valstybiniais keliais. Belaisviai turi teisę darytis testamentus.

Kiekviena kariaujančioji šalis turi organizuoti tam tikrų pasiteiraujamųjų biurų, kurie renka žinių apie belaisvius ir kurių uždavinys atsakinėti į pasiteiravimus apie belaisvius. Tokių biurų korespondencija atleidžiama nuo pašto rinkliavos.

e) Sužeistieji.

Meurer. Die Genfer Konvention und ihre Reform. 1906.

Sužeistųjų būklė kare buvo sureguliuota Ženevos 1864 metų konvencija dėl Raudonojo Kryžiaus. Prie tos konvencijos pamažėli buvo prisidėjusios beveik visos pasaulio valstybės. Ta konvencija buvo peržiūrėta ir jos vietoje sudaryta nauja taip pat Ženevoje 1906 metais. Naująją konvenciją yra pasirašiusios 35 valstybės. Ženevos konvencija veikia tiktai sausumos karui.

Sužeistieji ir bendrai ligoniai prigulį prie kariuomenės, patekę į priešo rankas, turi naudotis gydytojų pagalba. Jie yra karo belaisviai, bet dėl jų gali būti sudarytas sutarimas, kuriuo jie gali būti apmainyti arba atiduoti neitraliai valstybei, pasižadančiai internuoti juos iki karo pabaigos.

Palikti karo lauke sužeistieji turi būti ieškomi, ir jų gyvybei išgelbėti turi būti imamasi priemonių. Jų vardai, o taip pat ir nukautųjų vardai, jei prie jų bus rasti asmens pažymėjimai, turi būti pranešti priešo šaliai.

Sanitarijos personalui ir lazaretams neturi būti taikomi karo veiksmai, jeigu jie patys juose nedalyvauja. Jie neturi būti šaudomi, bet jie turi turėti iškabinę išorinius Raudonojo Kryžiaus ženklus.

Asmens, prigulį prie Raudonojo Kryžiaus, patekę į priešo rankas, nepasidaro karo belaisviais. Reikiant, jie gali būti laikinai sulaikomi ligoniams ir sužeistiesiems slaugyti, nepareinant nuo to, prie kurios kariaujančios šalies jie priguli. Bet nebereikiant, jie turi būti paleisti atgal. Sanitarijos dalys pasilaiko visą savo mantą ir net savo arklius.

f) Taikieji gyventojai ir privati nuosavybė.

Higgins. War and the private citizen. 1912. M. Huber. La propriété publique en cas de guerre sur terre (RGDI., v. 20, 1913, p. 65 s.).

Pagal viešai priimtą iki paskutinio laiko pažiūrą, karo veiksmai neturi liesti piliečių ir gyventojų, jeigu jie nedalyvauja karo veiksmuose; be to, pagal tą pažiūrą, privati priešo nuosavybė turi būti gerbiama. Einant Haagos 1907 metų konvencija (str. 23), karo metu buvo draudžiama skelbti negaliojant (net ir laikinai) vienos šalies piliečių privačiai-teisinius reikalavimus, nukreiptus prieš antros šalies piliečius, o taip pat buvo draudžiama atiminėti priešo šalies piliečiams teisę kreiptis į teismą.

Ta taisyklė buvo visiškai sulaužyta per Pasaulinį Karą, nes kariaujantieji prisiėmė anglų pažiūrą į priešo šalies piliečius, kaip į „priešiškus svetimšalius" *(alien enemy)*, ir dar todėl, kad tada buvo kilęs dar vadinamasis „ekonominis" karas.

g) Karo okupacija.

Menzer. Die völkerrechtliche Stellung der vom Feind besetzten Gebiete. 1915. Oppenheim. The legal relations between an occupying power and the inhabitants. 1917. Nys. L'occupation de guerre 1919. Scholz. Privateigentum im besetzten und unbesetzten Feindesland. 1919. Heyland. Occupatio bellica (WV. II, 1925, p. 154—171).

Karo okupacija *(occupatio bellica)*, t. y. priešo teritorijos užėmimas, numano du esminius momentus: 1) faktiną okupuojančios kariuomenės viešpatavimą teritorijai ir 2) okupuojančios valstybės valią įvykdyti savo valdžią teisės ribose.

Okupuojanti valstybė imasi vykdyti pirmesnės valstybės valstybinę valdžią, bet veikia tarptautinės teisės ribose, savos teisės vardu. Ji vykdo, kaip tat buvo vykdžiusi pirmesnė valstybė, kiek tai galima, įstatymų leidžiamąją, teismo ir administracinę funkcijas ir turi imtis visų priemonių visuomeninei tvarkai palaikyti, gerbdama vietos įstatymus. Senieji valdininkai, kiek galima, tebelieka savo vietose. Bet, žinoma, taip darydama, okupuojanti kariuomenė turi, vis dėlto, teisę vadovautis ir savo nepavojingumo samprotavimais.

Okupuotos vietos gyventojai pasilaiko savo senąją valdinybę, nors ir patenka okupacijos valdžion. Jie turi klausyti okupuojančios valdžios, bet neturi būti ištikimi okupuojančios valstybės valdiniai. Iš jų negalima reikalauti ištikimybės priesaikos, negalima versti jų dalyvauti karo veiksmuose, reikalauti iš jų žinių apie jų valstybės kariuomenę. Garbė, šeimos teisės, gyvenimas, nuosavybė ir kulto laisvė neturi būti užgaunami.

Bet dėl nepavojingumo interesų galima, okupuojančios srities gyventojų atžvilgiu, imtis ir nepavojingumo priemonių, pav., internuoti juos. Iš jų gali būti imami mokesčiai ir rinkliava, kurie buvo imami iki okupuojant sritį. Jiems gali būti uždedamos naujos mokesčių kontribucijos, okupuojančios kariuomenės reikalams patenkinti. Praktikoje neretai taip pat yra uždedamos kontribucijos visai sričiai, baudžiant už atskirų asmenų nusikaltimus.

Privati nuosavybė okupuojamose srityse principialiai yra neliečiama, išskyrus visas susisiekiamąsias priemones, priemones žinioms teikti perdavinėti ir karo daiktus. Bet okupantas gali reikalauti iš vietos gyventojų naturalių pristatymų arba asmens darbo, vadinamųjų rekvizicijų, pav., arklių, vežimų, valgomųjų dalykų, butų kariuomenei. Rekvizicijos turi būti proporcionalios vietos ištekliui ir skiriamos tiktai okupuojančios kariuomenės reikalams. Jos turi būti apmokamos arba gyvais pinigais arba tam tikrais kvitais.

Valstybinis turtas okupuotoje srityje, vis tiek koks jis yra, ar pinigai, ar maisto produktai ar kita, gali būti okupanto pagrobtas.

§ 5. Jūros karas.

Niemeyer. Urkunden zum Seekriegsrecht. 3 v. 1913. Dupuis. Le droit de la guerre maritime d'après les conférences de la Haye et de Londres. 1911. Wehberg. Seekriegsrecht. 1915. J. W. Garner. Recent developments in intern. law. Calcutta. 1925. (Lect. III: „Development of the conventional law of maritime warfare. The Declaration of London" p. 94—140).

a) Karo veiksmų teatras.

Karo veiksmų teatras jūros kare yra atvira jūra ir kariaujančiųjų valstybių (bet ne neitraliųjų!) teritorialiniai vandens. Tikrai sakant, pagal savo veikimo sritį jūros karas prieštarauja šių dienų tarptautinės teisės idejai. Atviroji jūra yra tarptautinė teritorija, priklausanti visai Pasaulinei Sąjungai, ir kiekviena neitrali valstybė turėtų turėti teisę reikalauti iš kariaujančių valstybių susilaikyti nuo visų veiksmų, kurie gali sutrukdyti nekliudomą ir nepavojingą susisiekimą viešais tarptautiniais keliais, pav., nedaryti blokados, nestabdyti neitralių laivų ir nekratyti jų, nedėti minų ir t. t. Tuo kaip tik reiškiasi šių dienų jūrų laisvės reikalavimas.

b) Laivai, dalyvaują karo veiksmuose.

Salmon. La course depuis la déclaration de Paris. 1901. Willms. Die Umwandlung von Kauffahrteischiffen in Kriegsschiffe. 1912. Scheurer. Bewaffnete Handelsschiffe im Weltkrieg. 1919. H. W. Malkin. The inner history of the declaration of Paris (Br. YB. 1927, p. 1—44).

Šių dienų jūros kare dalyvauja tiktai karo laivai, tiek kariaujamieji, tiek ir padedamieji, anglių, transporto ir t. t. Pirma buvo leidžiami karo veiksmams ir vadinamieji kaperai, t. y. prekybos laivai, priklausą privatiems asmenims; tų laivų savininkai gaudavo iš vyriausybių tam tikrus leidimus grobti, savo galvon ir atsakomybe, priešo nuosavybę. Kadangi praktikoje kaperų verslas virsdavo paprastu jūros plėšimu, ne tiktai kariaujančiųjų, bet ir neitraliųjų atžvilgiu, tai einant Paryžiaus 1856 metų jūros deklaracija kaperų verslas buvo paskelbtas panaikintas esąs.

Tačiau kaperų verslo uždraudimas nevisai pasiekė savo tikslo, nes tam tikromis sąlygomis buvo pripažinta leidžiamu daryti iš prekybos laivų karo kreiserius. Tos sąlygos yra taip neaiškiai nusakytos, kad padedamasis kreiseris maža kuo besiskiria nuo kapero. Einant Haagos 1907 metų konvencija, iš padedamųjų kreiserių reikalaujama: kad jiems būtų uždėta betarpiška valstybės kontrolė; kapitonas turi eiti valstybinės tarnybos pareigas; ekipažas turi laikytis karo drausmės; turi būti laikomi karo įstatymai ir papročiai; laivai turi turėti išorinius skiriamuosius karo laivo ženklus.

Prekybos laivai, apginkluoti, kad galėtų užpulti priešą, nebetenka prekybos laivų teisės ir neperspėjami prieš paskandinami, bet jie neįgyja taip pat ir karo laivų teisių.

c) Karo priemonės.

Martin. Die Verwendung von Minen im Seekrieg. 1911.

Iš kovos įrankių, vartojamų specialiai jūros kare, 8-oji Haagos 1907 metų konvencija yra uždėjusi tam tikrų apribojimų naudojimuisi povandeninėmis kontakto minomis. Buvo uždrausta, būtent: 1) dėti plaukiamąsias, savaime sprogstančias minas, jeigu jos nėra sudarytos taip, kad jos virsta nepavojingos ir nebekenksmingos po valandos, paliktos be priežiūros; 2) dėti ir kergti prie inkaro minas, jeigu jos nevirsta nebe-

kenksmingos tuojau, nutrūkusios nuo inkaro; 3) vartoti torpedines minas, jeigu jos nevirsta nebekenksmingos, kai nepataiko į taikinį. Kitos minos galima dėti visur, atviroje jūroje ir kariaujančiųjų teritorialiniuose vandenyse. Draudžiama tiktai dėti minas ties priešo krantais ir uostais, norint vien tik sutrukdyti prekybos laivavimą (tačiau prie šio straipsnio prirašyta buvo išlyga). Turi būti imtasi atsargumo priemonių, kad minų uždėjimas nepakenktų neitraliems laivams; visos valstybės turi būti įspėtos apie pavojingos zonos buvimą. Karui pasibaigus minos turi būti pašalintos.

Einant 9-ąja Haagos 1907 metų konvencija draudžiama šaudyti neapgintąsias vietas, bet gali būti šaudomi visi trobesiai, kurie gali būti išnaudoti karo tikslams. Galima reikalauti iš neapgintųjų vietų rekvizicijų ir, gavus atsisakymą, apšaudyti. Prieš šaudant, tos vietos gyventojai turi būti įspėti.

Povandeniniais laivais naudotis leidžiama (Versalės sutartis Vokietijai teuždraudė naudotis jais). Stiprios jūros valstybės, kaip Anglija ir Jungtinės Valstybės stengiasi sumažinti jų naudojimąsi. Bet povandeniniai laivai — galinga priemonė gintis, ir valstybės, kurių jūros apginklavimas yra menkesnis, nėra linkusios atsisakyti nuo tos priemonės kovoti.

d) Sužeistieji ir skęstantieji.

Ligonių, sužeistųjų ir skęstančiųjų būklė jūros kare buvo sureguliuota 10-ąja Haagos 1907 metų konvencija, kuri išplėtė Ženevos 1864 metų konvencijos principą jūros karui. Buvo pripažintas neliečiamumas tam tikriems lazareto laivams, trijų rūšių, baltais, žaliais arba raudonais dryžais pagal laivo kraštus ir tam tikra vėliava. Tie laivai turi teikti pagalbos visiems sužeistiems ir skęstantiems, neskirdami tautybių. Karo laivų lazaretų medicinos-sanitarijos personalas ir jų nuosavybė turi būti neliečiami. Ligoniai, sužeistieji ir skendusieji, patekę į priešo nelaisvę, turi būti gydytojų slaugomi.

e) Privačios nuosavybės būklė.

A. Higgins. Le droit de visite et de capture dans la guerre maritime (ADI. Rec. C. v. 11, 1927, p. 69—169).

Jūros karas turi tą ypatybę, kad jame ligšiol pripažįstamas priešo (o dažnai ir neitralios) privačios nuosavybės pagrobimas.

Jūros kare dar tebesilaikoma primityvios ir barbariškos pažiūros į karą, kaip į kovą ne su priešinga vyriausybe, bet su priešo tauta, jo piliečiais ir jų privačia nuosavybe. Tai yra aiškinama tuo, kad jūros karas pats savaime negali suduoti didelio griežto smūgio priešingai valstybei ir negali pasiekti pagrindinio karo tikslo — nuveikti priešą. Tas nuveikimas tegali pasisekti naikinant ginkluotas priešo jėgas ir užėmus jo vyriausybinio aparato centrą, kas būtinai numano operacijas sausumoje. Jūros pajėgos tegali arba sukliudyti priešo kariuomenės gabenimą į savo šalį arba padėti savų ginkluotų jėgų transportui į priešo teritoriją, bet tikroji didžioji jėga yra sausumos kariuomenė. Todėl vadinamosios jūros valstybės (ypač Anglija) pavertė jūros karą ne priešo jūros pajėgų sugriovimu, bet jūros plėšimu, stengdamosios visaip kenkti priešo valstybei, plėšdamos jos privačius asmenis ir jų nuosavybę.

Jūros karas prieštarauja tarptautinės teisės idėjai ne tiktai todėl, kad jis vykdomas tarptautinėje teritorijoje, bet ir todėl, kad jis kenkia neitralių valstybių teisėms ir interesams, todėl, kad jis išplečia karo veiksmus prieš privačius asmenis ir prileidžia privačios nuosavybės plėšimą *(butin)*.

Veikiančiąja šiandien teise, privati priešo nuosavybė, esanti jūroje, būtent priešo prekybiniai laivai ir sukrauti tuose laivuose priešo kroviniai, turi būti kariaujančios valstybės karo laivų pagrobiami *(droit du butin)*.

Privačios nuosavybės būklę jūros kare apibrėžia šie tarptautiniai aktai: 1780 metų Ginkluoto Neitraliteto deklaracija paskelbusi principą, kad neitraliame laive priešo kroviniai yra neliečiami *(frei Schiff — frei Gut)*, Paryžiaus 1856 metų jūros deklaracija (pridėjusi prie to principo, kad neitrali nuosavybė ir priešo laive yra neliečiama), 6 ir 11 Haagos 1907 metų konvencijos ir Londono 1909 metų deklaracija.

Laivas laikomas priešišku, jeigu jis plaukia su priešo vėliava arba jeigu jis, kad ir plaukia su neitralia vėliava, bet iš tiesų turėtų plaukti su priešo vėliava (Londono 1907 metų deklaracijos 57 str.). Tačiau Anglija ir Prancūzija Pasauliniame Kare, nekreipdamos dėmesio į vėliavą, sprendžiamosios reikšmės teikdavo valdinybei tų asmenų, kurių kapitalas buvo įdėtas į laivą. Pakeisti vėliavą, t. y. paversti laivą, kaip priešo nuosavybę, neitraliąja nuosavybe, tėra galima ir pripažįstama, jeigu tasai pakeitimas įvyko dar prieš karui prasidedant.

Kroviniai laikomi priešui priklausančiais, jeigu jie yra priešo nuosavybė. Ginčijamas yra klausimas, kas nustato priešišką arba neitrališką nuosavybės pobūdį — krovinių savininko valdinybė arba buveinė (domicilas). Eilė valstybių, kaip Anglija, J. Valstybės, Japonija, Olandija, Ispanija pripažįsta sprendžiamuoju momentu ne valdinybę, bet savininko domicilą. Priešiškas arba neitrališkas akcinių bendrovių pobūdis nustatomas pareinant nuo to, kurioj šaly yra jų valdyba.

Karo veiksmams prasidėjus, priešo prekybiniams laivams, stovintiems kariaujančios valstybės uoste, duodamas tam tikras laikas išplaukti į jūrą, per kurį jie negali būti grobiami (vadinamasis *indult).* 6-oji Haagos 1907 metų konvencija išreiškia tiktai pageidavimą, kad *indult'as* būtų teikiamas, bet nenustato jo laiko.

Kai-kurie laivai ir kroviniai atleidžiami nuo pagrobimo; tai yra — kabotažinio plaukiojimo laivai, žvejų laivai ir laivai, paskirti tikybos ar mokslo tikslams; kaip krovinys, nėra grobtina pašto korespondencija.

Karo laivas, užklupęs priešo (o tam tikrais atvejais ir neitralų) laivą, tegali jį sulaikyti ir atsivilkti į savo uostą. Kaikuriais atvejais duodama teisė paskandinti laivą. Krovinių arba laivo konfiskacija gali būti atlikta tiktai prizų teismo nutarimu.

f) Prizų teismas.

Atherley-Jones. Commerce in war. 1907. p. 361 — 594. Pohl. Deutsche Prisengerichtsbarkeit. 1911. Verzijl. Le droit des prises de la Grande Guerre. Jurisprudence de 1914 et des années suivantes en matière de prises maritimes. Leyden. 1924 (XV+1497 p.). I. Dumas. Les aspects économiques du droit de prise avant la guerre mondiale. 1926 (237 p.). C. J. Colombos. A treatise on the law of prize. 1926 (XXX+384 p.). J. W. Garner. Prize Law during the World War. A study of the jurisprudence of the Prize Courts 1914—1924. N. Y. 1927 (XLVIII+711 p.). H. Hull. Digest of cases decided in British prize courts 1914—1927. 1927 (XXXVIII+126 p.).

Pagrobtas laivas arba krovinys tam tikro prizų teismo yra paskelbiamas pagrobusios jį valstybės nuosavybe.

Prizų teismus organizuoja kariaujančios valstybės savo nacionaliniais įstatymais. 12-oji Haagos 1907 metų konvencija buvo numaniusi sudaryti apeliacijos instanciją, kaip tarptautinį prizų teismą, kuris turėtų spręsti tarptautinės teisės pagrindais arba savo teisiniu įsitikinimu. Jeigu nacionalinis teismas

nutartų konfiskuoti neitralią nuosavybę, tai apeliuoti tam tarptautiniam teismui būtų galima visada, bet konfiskuojant priešo nuosavybę, apeliuoti būtų galima tiktai tam tikrais atvejais.

Ta konvencija nebuvo ratifikuota.

§ 6. Ekonominis karas.

Marcovitch. Des effets de la guerre sur les contrats entre particuliers. 1912. Jöhlinger. Der britische Wirtschaftskrieg und seine Methoden. 1918. Trotter. The law of contract during and after war. 1919. Lenz. Der Wirtschaftskampf der Völker und seine internationale Regelung. 1920. Brodnitz. Das System des Wirtschaftskrieges 1920. Lenz-Schmidt. Die deutschen Vergeltungsmassnahmen im Wirtschaftskrieg. 1924. Le séquestre de la propriété privée en temps de guerre. Enguête de droit intern. Préface de Ch. de Boeck. 1927 (118 p.). E. Turlington. Treatment of enemy private property in the U. S. before the world war (AJIL. 1928, p. 270—291).

Ekonominis (atsiradęs su Pasauliniu Karu) yra karas, kuris vykdomas ekonominėmis priemonėmis prieš priešingos valstybės piliečius arba prieš asmenis, prigulinčius prie jos pagal savo domicilą. Tokio karo tikslas — ekonomiškai susilpninti priešo valstybę. Pateisina ekonominį karą tas samprotavimas, kad dėl valstybių šių dienų ekonominės organizacijos, dėl visuotinio kareiviavimo ir dėl pramonės sprendžiamojo vaidmens karo rezultatui, prekyba su priešu duoda jam naujų jėgų toliau kovoti.

Ekonominio karo pripažinimas yra atsisakymas nuo vyravusios XIX amžiuje pažiūros į karą, kaip į valstybių ginkluotų jėgų savitarpio kovą, ir parodo įsigalėjimą Anglijos ir J. Valstybių pažiūros į priešiškus svetimšalius.

Tautų Sąjungos Paktas ekonominį karą legalizavo, nes Pakto 16 straipsnis numato kolektyvine Sąjungos sankcija, visų pirmiausia, kaip tik ekonominio karo priemonių panaudojimą.

Ekonominio karo priemonės yra nukreiptos visų pirma prieš priešingos valstybės piliečius ir prieš visokius prekybinius ir ekonominius santykius su jais.

Visi priešingos valstybės piliečiai, tinką kareiviauti, yra internuojami, jiems pritaikomi ir kiti apribojimai.

Tautų Sąjungos Pakto 16 straipsnis įpareigoja Sąjungos narius „uždrausti savo piliečiams visokius santykius su peržengusios Paktą valstybės piliečiais".

Prieš prekybines priešo bendroves, esančias kariaujančios valstybės teritorijoje, panaudojamos įvairios apribojamos ir draudžiamos priemonės. Priešo bendrovėmis yra laikomos tos, kuriose direktorių dauguma yra priešo piliečiai.

Priešo piliečiams atimama teismo apgynimo teisė vietos valstybės teismuose.

Dar griežtesnio pobūdžio turi per ekonominį karą priemonės panaudojamos prieš privačią priešo piliečių nuosavybę.

Priešo įmonėms uždedamas priverčiamas valdymas. Per Pasaulinį Karą ypač detaliai tai buvo išdirbta ir organizuota Anglijoj. Priešo turtams valdyti visoje Anglijoje buvo pastatytas vienas asmuo — fideikomisaras *(custodian, Treuhändler)*. Joks išmokėjimas iš valdomojo priešo turto, net joks skolų sumokėjimas negalėjo būti atliktas be šito fideikomisaro žinios. Kiekvienai įmonei buvo skiriamas atskiras kontrolierius, kuris ją arba likviduodavo arba žiūrėjo jos darbų ir operacijų.

Toliau, panaikinamos arba sustabdomos visos priešo kraštų piliečių autoriaus ir patento teisės, jų teisės prekybos ženklams, fabrikos piešiniams ir modeliams. Tos teisės gali būti atiduotos saviems piliečiams.

Draudžiami visokie prekybiniai ir finansiniai santykiai su priešo valstybės asmenimis. Visokie pirmesni prekybiniai santoriai ir sutartys arba panaikinamos arba sustabdomos.

Ekonominis karas numato net eilę priemonių prieš neitraliųjų prekybą su priešo valstybe (apie tai toliau).

§ 7. Neitraliteto teisė.

Kleen. Lois et usages de la neutralité. 2 v. 1898—1900. Gemma. Il moderno concetto di neutralità. 1907. Huber. Das Neutralitätsrecht in seiner neuesten Gestalt. 1908. Frankenbach. Die Rechtsstellung von neutralen Staatssangehörigen in neutralen Staaten. 1910. Einicke. Rechte und Pflichten der neutralen Mächte im Seekrieg. 1912. L. Strisower. Die Geschichte des Neutralitätsgedankens (ZÖR, 1926, p. 184—204). G. Hackwitz. Die Neutralität im Luftkriegsrecht. 1927 (111 p.).

a) Neitraliteto sąvoka.

Neitralitetas yra teisės santykis, iškyląs tarp kariaujančių valstybių iš vienos pusės ir nedalyvaujančių kare valstybių iš antros.

Senovėje neitraliteto sąvoka buvo nežinoma. Patsai „neitraliteto" žodis pirmą kartą sutinkamas XVII amžiuje. Neitraliteto teisė ėmė plėtotis ypač nuo 1780 metų „Ginkluoto Neitraliteto". Kodifikaciniai neitraliteto aktai buvo 2-oji Haagos 1907 metų ir Londono 1909 metų konvencijos.

Pagrindinė neitraliųjų teisė — būti už karo veiksmų ploto; pagrindinė jų pareiga — nei tiesioginai, nei netiesioginai nedalyvauti karo veiksmuose ir vienodai santykiauti su abiem kariaujančiomis šalimis. Jie turi teisę prekiauti su abiem šalimis.

Paprastai valstybės, paskelbdamos apie savo neitralitetą, išleidžia smulkių deklaracijų, kur apibrėžia, kuriose ribose jos nori laikyti neitralitetą.

Neitralitetas negali būti laipsniuojamas, todėl vadinamasis palankus neitralitetas *(neutralité bienveillante)* prieštarauja neitraliteto sąvokai.

Neitrali valstybė turi priešintis kiekvienam neitraliteto peržengimui iš kariaujančiųjų pusės. Neitrali teritorija nėra karo veiksmų teatras, todėl įsiveržusių į neitralią teritoriją kariaujančiųjų karo jėgos turi būti ten nuginkluotos ir internuotos. Bet pabėgėliai iš priešo nelaisvės, patekę į neitralią teritoriją, vėl įgyja laisvę.

b) Priemonės prieš neitralią prekybą jūros kare.

Fauchille Du blocus maritime. 1882. Bergbohm. Die bewaffnete Neutralität. 1884. Rémy. Theorie de la continuité du voyage en matière de blocus et de contrebande de guerre. 1902. Aragon. Théorie générale de la contrebande de guerre. 1906. Hold v. Ferneck. Die Kriegskonterbande. 1907. Söderquist. Le blocus maritime. 1908. Pohl. Die rechtliche Natur der Blockade. 1913. Pyke. The law of contraband. 1915. M. Parmalee. Blockade and Sea power N. Y. 1924. (X+449 p.). J. B. Moore. Intern. law and some current illusions. 1924 (p. 40—80 Contraband of war). Bourquin. La confiscation du navire neutre pour transport de contrebande d'après la jurisprudence anglaise (RGDI, 1925, p. 338—365).

Bendras principas, kuriuo neitralios valstybės ir jų piliečiai turi teisę laisviems prekybiniams ir finansiniams santykiams su kariaujančiomis valstybėmis, yra žymiai apribojamas jūros kare, nes prekiauti karo kontrabanda arba peržengti blokadą yra draudžiama.

1) Karo kontrabanda yra tos prekės, kurios priešo gali būti išnaudotos karo tikslams ir kurios priešui yra paskir-

tos. Skiriama yra absoliutinė kontrabanda, t. y. daiktai, betarpiškai vartojami karo tikslams, pav., karo amunicija, ir palyginamoji kontrabanda, t. y. daiktai, kurie gali būti vartojami tiek karo, tiek ir taikos tikslams. Kuriuos būtent daiktus liečia kontrabanda, buvo visada ginčijama.

Privatiems neitralių valstybių asmenims nedraudžiama prekiauti karo kontrabanda su kariaujančiais, bet savo galvon, savo atsakomybe. Karo kontrabandos daiktai, kad ir priklausą neitraliems asmenims, bet priešui skiriami, yra grobtini. Tokie pagrobti neitralūs kroviniai kartais tiktai sulaikomi iki karo pabaigos, kartais konfiskuojami atlyginant arba neatlyginant. Nekontrabandos krovinių dalis nėra grobtina. Pats laivas, gabenąs kontrabandos krovinius, einant Londono 1909 metų deklaracija, yra grobtinas, jeigu kontrabanda savo verte, svoriu ir tūriu sudaro daugiau kaip pusę visų krovinių.

2) Blokada yra priešo kranto arba uosto priėjimo uždarymas, kurį atlieka karo jėgos, kad sutrukdytų priešo santykius su neitraliaisiais.

Blokados sąlygas buvo apibrėžusi Paryžiaus 1856 metų jūros deklaracija: „blokada, kad būtų privaloma, turi būti efektyvi (tikroji), t. y. turi būti palaikoma jėgų, tikrai įstengiančių sutrukdyti priėjimą prie priešo kranto". Be to, blokada turi būti blokuojančios valstybės notifikuota (paskelbta) neitralioms valstybėms, nurodžius blokados pradžios dieną ir tikslias geografines blokuojamojo kranto sienas.

Blokados peržengimo padarinys neitraliam laivui yra laivo ir krovinių pagrobimas ir konfiskacija, bet kroviniai atleidžiami nuo konfiskacijos, jei bus įrodyta, kad krovinių siuntėjo nežinota apie blokadą.

Pagrobtų laivų ir krovinių likimas, gabenant karo kontrabandą ir peržengiant blokadą, yra prizų teismų sprendžiamas.

c) Priemonės prieš neitralią prekybą per ekonominį karą.

Dar labiau apribojama yra neitralių prekybininkų teisė prekiauti su kariaujančiomis valstybėmis per ekonominį karą.

Per Pasaulinį Karą buvo racionuotas žaliavos gabenimas į priešo šalį iš neitralių šalių.

Buvo surašomi tam tikri „juodieji lakštai“ tų neitralių valstybių asmenų ir firmų, kurios buvo įtariamos padedant prekybai su priešu arba kurios buvo priešo kapitalo įtakoje. Toliau tam tikrais įstatymais draudžiama buvo saviems piliečiams prekiauti su asmenimis ar firmomis, įrašytomis į tuos juoduosius lakštus. Neitraliose valstybėse buvo įsteigtos tam tikros bendrovės, sąjungininkų kontrolėje, kurios pasižadėdavo neleisti toliau į Centralines valstybes pristatomųjų joms prekių.

B. Kova prieš karą.

§ 1. Karo, kaip politinės priemonės, netinkamumas.

Karas, kaip politinės tarptautinės savigalbos priemonė, tėra galimas tiktai nėsant kitų organizuotų priemonių tarptautiniams konfliktams spręsti. Karas yra susijęs su didelėmis neigiamybėmis: jis tėra stipresnėms valstybėms prieinamas; juo dažnai nugali ne teisingoji, bet stiprioji ir gerai apginkluota valstybė; jis skina taką kiekvienam tarptautiniam smurtui; jis iššudo nekaltus žmones ir sunaikina baisybę materialinių turtų; atsineša vargą, skurdą, nelaimes; dėl jo žlunga milijonai žmonių. Naujausiais laikais, sustiprėjus politinei valstybių centralizacijai ir nepaprastai išplėtus naikinamąją techniką, karas pasidarė, kaip tat parodė Pasaulinio Karo praktika, tokia baisia tarptautinės kovos priemone, kuri gresia pačiam visuotinės kultūros buvimui ir bet-kuriai teisinei tvarkai.

Pasaulinio Karo prityrimas parodė nepaprastai aiškiai visą prieštaravimą pirmesnių mėginimų įvesti karą į teisės rėmus. Vyravusi iki tol „karo teisė“ rėmėsi šiais pagrindiniais dėsniais: 1) karas yra ginkluotų jėgų, vyriausybių, bet ne tautų kova, 2) taikieji gyventojai išimami iš karo veiksmų, 3) privati nuosavybė lieka kare neliečiama, 4) karo veiksmai ir vartojamos naikinamosios priemonės turi būti, kiek galint, „humanios“, 5) nedalyvaujančios kare neitralios valstybės neturi dėl karo veikmų turėti nuostolių savo teisėms ir interesams.

Tačiau dėl politikos ir technikos išplėtimo, dėl karo dinamikos, pasidarė nebegalima kariauti nurodytose teisės ribose: 1) sausumos kare visuotinis kareiviavimas ir vyriausybinės, valstybinės organizacijos patobulinimas priverčia visą tautą dalyvauti kare ir beveik nebeleidžia, nebeduoda atskirti taikių-

jų gyventojų nuo valstybės karo jėgų; 2) jūros karas tėra galimas kenkiant ir privatiems asmenims, nebeskiriant kombatantų ir taikiųjų gyventojų, tas karas įtraukia tiek neitraliąsias valstybes, tiek ir piliečius į karą; 3) ekonominis karas nepagaili privačios nuosavybės, jis nukreiptas, daugiausia, prieš ją ir dėl jo beveik negalima laikyti neitraliteto; 4) technikos patobulinimai (ypač dujų karas) neleidžia išimti taikiųjų gyventojų iš karo veiksmų ir padaro bevaisius visus mėginimus „humanuoti" karą.

Tuo būdu karas, dėl savo vidujinio, taip sakant, dialektiško išplitimo, neigia pats save. Jis jau nustoja buvęs juridinės arba politinės savigalbos priemonė. Jis virsta tiesiog revoliuciniu įniršiu, sąmyšiu, nesuskaitomų žmogaus gyvybių žudymu ir kultūros naikinimu. Jis atvirsta tuo, kuo yra buvęs karas istorijų pradžioje, — tautų kova ir priešų žudynėmis. Bet tas, kas buvo galima primityviomis tarptautinio gyvenimo sąlygomis, kai tautos tebegyveno izoliuotos, be jokių savitarpio ryšių ir be jokios, esančios aukščiau jų, teisės, tas virto dabar dangaus šaukiama piktybe, prieštaraujančia visai gyvenimo santvarkai pasaulyje, kur tarp visos Pasaulinės Sąjungos tautų ir žmonių, dėl ekonominių santykių ir nuolatinio kraustymosi gabenimosi, dėl šių dienų technikos sąlygų, yra susidarę ankšti ryšiai, jungią visus žmones, ir kur visa žmonija sudaro vieną vieningą, kultūrinį ir ekonominį ,solidarų visetą.

Todėl pagrindinis šių dienų tarptautinės teisės uždavinys yra pašalinti karą iš tarptautinės politikos srities.

Tas stengimasis pašalinti karą reiškiasi dviem pagrindinėmis linkmėmis, kurios galima pavadinti: 1) grynai pacifistine ir 2) organizacine.

§ 2. Karo neigimas (pacifizmas).

A. Jasčenko. Meždunarodnyj federalizm. Juriev. 1908. (407 p.). A. Fried. Handbuch der Friedensbewegung. 2. Aufl. 1911 — 1913. Marck. Imperialismus und Pazifismus als Weltanschauungen. 1918. Ch. Lange. Histoire de l'internationalisme. Christiania. 1919. Granert. Zur Geschichte des Weltfriedens, des Völkerrechts und der Idee einer Liga der Nationen. 1921. Lenz-Fabian. Die Friedensbewegung. 1922. K. Page. War, its causes, consequences and cure. N. Y. 1923. (227 p.). A. Wegner. Über gerechte und ungerechte Kriege (Zur Geschichte des Völkerrechts von Augustin bis zum Pakt von Locarno) (ZöR. 1926, p. 528—547). E. L. Whitney. The American peace society, a centennial history. Wash. 1928 (360 p.). F. B.

Boeckel. Between War and Peace. N. Y. 1928. (601 p.). D. Allen. Pacifism in the modern world N. Y. 1929. (296 p.). Annuaire des associations internationales à tendences pacifistes, publ. par le Bureau intern. de la paix. Dole. 1929 (190 p.).

Taikos idėja nėra naujas istorijos reiškinys; tomis ar kitomis formomis ji egzistuoja nuo seniausių žmogaus minties epochų. Senovėje taikos ideja aiškiai buvo išreiškiama stoikų, krikščionių moksluose, ypač Šventojo Augustino. Viduriniais amžiais amžinosios taikos gynėjai būdavo ir imperatoriaus partijos šalininkai ir papistai. Reformacijos epochoje buvo sudaryti įvairūs amžinosios taikos projektai, iš kurių labiausiai yra žinomas Erazmo Roterdamiškio projektas. Trisdešimt Metų Karo ir anglų revoliucijos amžius taip pat pagimdė nemaža taikos projektų, iš kurių žymiausi yra Henriko IV, Sully ir Emeriko Kriuse projektai. Liudviko XIV karai ir Utrechto taika iškėlė vieną iš populiariausių taikos projektų — abato Sen-Pjero planą. Taikos siekimą sukėlė ir Septynerių Metų Karas; tarp kita ko tuo laiku J. J. Rousseau buvo paskelbęs ištraukas iš Sen-Pjero projekto. Pačioje prancūzų revoliucijos pradžioje Bentamo buvo išdirbtas amžinosios taikos planas. Revoliucijos epochos karų laikais tokių projektų buvo siūloma daug; garsus yra Kanto amžinosios taikos projektas. Dar smarkesnį stengimąsi sutvarkyti ir sutaikinti tarptautinius santykius sukėlė Napoleono karai ir įvykęs po jų Vienos Kongresas su Šventąja Sąjunga. Iš daugelio tos epochos taikos projektų gali būti paminėtas Sen-Simono „Europos visuomenės reorganizacijos" projektas.

Per ilgą, beveik keturių dešimtų metų, taiką, kurios susilaukė Europa po Vienos Kongreso, gimė pacifizmas, kaip tarptautinis organizuotas sąjūdis. Sąjūdžio iniciatyva priklausė Jungtinėms Valstybėms. 1815 metais tenai buvo sudarytos, religijos pagrindais, pirmosios taikos draugijos, kurios netrukus susibūrė į *American Peace Society*. Beveik tuo pat laiku, 1816 metais Londono kvakerų buvo įsteigta anglų taikos draugija. 1830 metais tokia pat draugija buvo įsteigta Ženevoje. Amerikiečių ir anglų pacifistinių draugijų susiartinimas padėjo sušaukti pirmąjį tarptautinį taikos kongresą Londone 1843 metais; tačiau tame kongrese dalyvavo beveik tiktai Amerikos ir Anglijos atstovai. Netrukus buvo sušaukti tikrai tarptautiniai kongresai: Briuselio 1848 metų, Paryžiaus 1849 metų, kur

pirmininkavo Viktoras Hugo, Frankfurto 1850 metų ir t.t. 1892 metais pasauliniame taikos kongrese buvo įsteigtas Tarptautinis Taikos Biuras (dabartinė jo būstinė yra Ženevoje), kaip organas, vienijąs įvairias nacionalines pacifistines draugijas. 1913 metais įvyko paskutinis (20-tas) prieš Pasaulinį Karą taikos kongresas Haagoje.

Taip pat pacifistinius tikslus turi įsteigta 1888 metais „Tarpparlamentinė Unija", vienijanti taikos ir tarptautinio susiartinimo tikslais įvairių pasaulio kraštų parlamentarijus. 1913 metais Haagoje buvo susirinkusi jau 18-ta tarpparlamentinė konferencija.

Pasaulinis Karas iš pradžios buvo sudavęs didelį smūgį pacifistiniam pasauliniam sąjūdžiui. Vienijęs įvairias pacifistines draugijas atskiruose kraštuose Tarptautinis Taikos Biuras turėjo jau pirmame posėdyje, prasidėjus karui, 1915 m. nustoti veikęs, dėl nesutaikinamo jo narių savitarpio priešingumo. Tačiau to karo baisybės sustiprino plačių žmonių masių pacifistinių tikslų siekimą. Jau per karą atsirado eilė naujų pacifistinių organizacijų. Vokietijoj atsirado „Naujosios tėvynės sąjunga" *(Der Bund Neues Vaterland)*, Anglijoj — „Demokratinės Kontrolės Unija" *(Union of Democratic Control)*, Olandijoj — „Sąjunga karui pašalinti" *(Anti-Orlog Raad)* ir „Tarptautinė laisvės ir taikos moterų lyga", Šiaurės Amerikoje — buvusio prezidento Tafto pirmininkaujama — „Lyga taikai įgyvendyti" *(League to enforce peace)*.

Visos tos draugijos buvo nacionalinės organizacijos, bet tuojau karui pasibaigus, pacifistinis sąjūdis atvirto tarptautine organizacija. 1919 metais atnaujino savo darbą Tarptautinis Taikos Biuras, pavykus (nors ne iš karto) įkalbėti prancūzams drauge su vokiečiais dirbti bendrąjį pacifistinį darbą.

Greta Tarptautinio Taikos Biuro savo veikimu taikai įgyvendyti pasižymi „Tarptautinė Tautų Sąjungos draugijų Asociacija" su centru Briusely, vienijanti įvairias nacionalines draugijas, kurių tikslas — pakreipti visuomenės nuomonę Tautų Sąjungos naudai.

Atskiruose kraštuose pokarinis pacifizmas įgijo didelę daugybę šalininkų ir žymios įtakos. Anglijoj centralinis įvairių pacifistinių sąjungų susijungimas yra *National Peace Council*. Vidutinis pacifistinis sąjūdis spiečiasi Tautų Sąjungos

anglų draugijoj; radikalesnio pobūdžio turi čia „vengiančiųjų kareiviavimo“ sąjūdis *(conscientious objectors)*. Jungtinėse Valstybėse pacifizmas spiečiasi daugiausia tikybinėse organizacijose. Vokietijoj pacifizmas po karo žymiai padidėjo skaičiaus ir organizavimo atžvilgiu. Centralinė pacifistinė organizacija yra *Deutsches Friedenskartell;* toje kartelėje dalyvauja Vokietijos žmogaus teisių lyga *(Deutsche Liga für Menschenrechte)*, Tautų Sąjungos vokiečių draugija ir eilė kitų, daugiau kaip 20 pacifistinių ir humanitarinių organizacijų. Prancūzijoj iš pacifistinių organizacijų daugiausia politinės reikšmės turi *„Ligue pour les droits de l'homme“*. Ta organizacija buvo įsteigta dar beteisiant Dreifusą ir jos tikslas iš pradžios buvo vidujinė prancūzų politika kovoje prieš reakciją. Baisi Pasaulinio Karo praktika privertė tą Lygą nukreipti savo veiksmus ir į išorinę politiką. Ji virto pacifistinė ir įsteigė „Tarptautinę žmogaus teisių Lygų Federaciją“. Vienas iš vyriausių jos tikslų — padėti sudaryti prancūzų vokiečių susiartinimą.

Pacifizmas, laikydamas karą didžiausiu negandu, stengiasi pašalinti bet-kurį karą, visai neatsižvelgdamas į tai, ar yra tarptautiniame gyvenime kitų priemonių, galinčių atstoti karą, kaip teismo ir politinių funkcijų vykdytoją. Todėl visų pirmiausia pacifizmas stengiasi pašalinti priežastis, galinčias sukelti karą, ir pasipriešinti, neleisti karui prasidėti. Jis stengiasi pašalinti iš tarptautinio gyvenimo tas sąlygas, kurios dirbtinai sudaro karo pavojų (smarkus valstybių ginklavimasis, greitas karo paskelbimas, šovinistiška propaganda ir t. t.)

Pacifizmas kovoja prieš karą todėl, kad jis yra žiaurus, neteisingas ir didžiai žalingas tautų gyvenimui. Pacifizmas žiūri į karą kaip į nusikalstamąjį, nesveiką tarptautinio gyvenimo reiškinį, kaip į žmogaus smurtavimą, prievartiškumą, savo godumo ir piktumo patenkinimą; karas galėtų būti pašalintas, jei tautos suprastų visas jo blogybes neigiamybes ir jei įsigalėtų taikingumas visose valstybėse.

Varydamas propagandą prieš karą, pacifizmas, iš tikrųjų, laužiasi į atdaras duris. Išskyrus visai nežymias visuomenės grupes, suinteresuotas karu, didžioji žmonijos dauguma visur žiūri į karą, kaip į didžiausią nelaimę, kuris, tačiau, kartais yra reikalingas, nėsant kitų priemonių savo teisėms arba gyvybės interesams apginti.

Pacifizmas kreipia akis ir į tai, kad tarptautiniame gyvenime būtų sudarytos kitos priemonės tarptautiniams konfliktams spręsti (ypač teismo pobūdžio), bet jis dažnai pamiršta apie tai, kad tokių priemonių sudarymas kaip tik yra būtina paruošiamoji sąlyga karui pašalinti.

Karas tegali būti pašalintas tiktai organizuotomis priemonėmis, vadinasi, tiktai sudarius tarptautinės valdžios organus, kurie monopolizuos savo rankose tarptautinį privertimą ir tuo būdu padarys karą nereikalingą ir nusikalstamą.

§ 3. Nusiginklavimo problema.

Handbuch des Abrüstungsproblems. Hrsgb. Th. Niemeyer. 3 v. 1928. [v. I. Systematicher Teil. 1. Fragestellung des Abrüstungsproblems. (Th. Niemeyer). 2. Geschichtlicher Rückblick (Hopman). 3. D. Landrüstung (Köhl u. Garske). 4. D. Seerüstung. 5. D. Abrüstung zur Luft. 6. D. finanzwis. Gesichtspunkt. 7. Das Völkerrecht und d. Abrüstungsproblem. (W. Simons u. W. Jahrreiss.) 8. Die Politik und Abr.-problem. Vol. 2 et 3 Urkundenbuch]. Wehberg. Die internationale Beschränkung der Rüstungen. 1921. A. G. Enock. The problem of armaments. 1923. Chr. L. Lange. La S. d. N. et le problème des armements. (Munch „Les origines et l'oeuvre de la S. d. N.", II, 1924, p. 416—452). F. Kellor and A. Hatvany. Security against war. Vol. I: Intrenational controversies. Vol. II. Arbitration, disarmament, outlawry. 2 v. N. Y. 1924. P. Munch. Le projet danois de désarmement et la S. d. N. (RGDI, 1927, p. 598—618). L. Jouhaux. Le désarmement. 1927 (215 p.). Wheeler-Bennett. Information on the reduction of armaments. 1927 (216 p.). H. Olding. Das Abrüstungsproblem. Eine Materialsammlung. 1928 (100 p.). L. de Brouckère. Les travaux de la S. d. N. en matière de désarmement (ADI. Rec. C., v. 25, 1929. p. 365—450). A. Garder, Le désarmement devant la S. d. N. 1929. S. de Madariaga. Disarmament. London. 1929. (329 p.). O. Höijer. La sécurité internationale et ses modes de réalisation. V. IV Réduction des armements. 1930.

Vienas iš vyriausių pacifizmo tikslų — stengiantis karą pašalinti — yra valstybių nusiginklavimas.

Nepaliaujamas valstybių varžymasis ginklavimosi srityje verčia jas ne tiktai leisti didžiules sumas nepateisinamoms išlaidoms, kenkiant tuo kultūriniams ir socialiniams valstybinės politikos uždaviniams, bet kartu kelia visuotinę tautų moralinės nuotaikos militarizaciją ir nuolatinį netikėtų karo sprogimų pavojų.

Nusiginkluoti arba, geriau pasakius, mažinti savo ginklavimąsi oficialiai imta mėginti tiktai baigiantis XIX amžiui. Pacifistinė ideja buvo padėta pagrindu caro Nikalojaus II-jo

1898. VIII. 24 manifesto, kuriuo buvo sušaukta Haagos Pirmoji Taikos Konferencija.

Tame manifeste tarp kita ko buvo pasakyta: „Ginklavimasis, kuris šiandien tebeeina didyn visose valstybėse, vis mažiau atitinka tuos tikslus, kuriuos turi užsibrėžusios valstybių vyriausybės... Ūkio krizis daugiausia pareina kaip tik nuo tos smarkiausiai plečiamos ginklavimosi sistemos, o nuolatinis pavojus dėl kraute kraunamos karo medžiagos, paverčia šių dienų kariuomenes nepakeliama našta, kurią tautos jau nebepajėgia tverti... Sudaryti ribą tam nepaliaujamajam ginklavimuisi ir surasti priemones gresiančiam visam pasauliui negandui įspėti — yra aukščiausia pareiga, už kurią atsakingos yra visos šių dienų valstybės".

1899 metų Haagos konferencija, turint galvoj ginklavimosi apribojimą, jokių praktiškų rezultatų nedavė. Tebuvo priimta niekam neprivaloma ši „rezoliucija": „Didžiai pageidaujama yra, kad karo išlaidos, slėgte slėgiančios šiandien visą žmoniją, būtų sumažintos ir kad likusios sumos būtų panaudotos medžiaginei bei moralinei žmonijos gerovei pakelti"; be to, buvo išreikštas pageidavimas, kad „vyriausybės imtų tyrinėti karo apribojimo problemą".

Jokių žymesnių praktiškų rezultatų nedavė nė 1907 metų Haagos Antroji Taikos Konferencija, kuri tiktai patvirtino ir atkartojo 1899 metų Konferencijos „rezoliuciją".

Daug griežtesnis žingsnis, einant prie valstybių nusiginklavimo, buvo nužengtas po Pasaulinio Karo Versalės (159—213 str.) ir kitomis 1919—1920 metų taikos sutartimis. Nugalėtoms centralinės Europos valstybėms buvo uždėtas privalomas ginklavimosi apribojimas. Tos valstybės pasižadėjo panaikinti visuotinį savo piliečių kareiviavimą. Jų kariuomenės turi susidėti iš samdomųjų savanorių, kurie turi tarnauti ne mažiau kaip 12 metų. Tose kariuomenėse neturi būti sunkiosios artilerijos, tankų, karo lekiamųjų aparatų, įnagių chemijos karui. Vokietijos kariuomenėj turi būti ne daugiau kaip 100.000 žmonių, Austrijoj — 30.000, Vengrijoj — 35.000 ir Bulgarijoj — 20.000.

Tuos pasižadėjimus tikrinti buvo pavesta tarptautinei kontrolei. Šiandien ta kontrolė tegali būti vykdoma Tautų Sąjungos Tarybos „investigacijos teisė *(droit d'investigation)*.

T. Sąjungos Taryba yra nusistačiusi (1924. IX. 27, 1926. III. 15 ir 1926. XII. 11) šias taisykles tai investigacijos teisei vykdyti. Paprastoji Tarybos balsų dauguma sprendžia kiekvienu atskiru atsitikimu,

ar turi būti padarytas toks ištyrimas. Ji skiria kiekvieną kartą tam tikrą tiriamąją komisiją. Tiriamojo-tikrinamojo krašto valdiniai neturi dalyvauti toj komisijoj. To krašto vyriausybė turi teikti komisijai visokios pagalbos jos misijai atlikti.

Nusiginklavimas, einant taikos sutartimis, turėjęs paliesti nevien tik nugalėtas valstybes; tos sutartys „turėjo pradėti visuotinį visų tautų ginklavimosi apribojimą" (Versalės sutarties 159 str.).

Įvykdyti tą nusiginklavimą buvo pavesta Tautų Sąjungai.

Į Sąjungos Paktą buvo įrašytas šis nutarimas dėl kovos prieš gresiantį ginklavimąsi.

Art. 1 (2 §). Kiekviena valstybė... gali stoti Sąjungos nariu..., jei tiktai ji sutinka su reglamentu, Sąjungos nustatytu dėl jos jėgų ir jos karo bei jūros ginklavimosi.

Art. 8 (§ 1). Sąjungos nariai pripažįsta, kad norint taiką palaikyti, reikia sumažinti nacionalinis ginklavimasis iki minimumo, derinant jį su nacionaliniu nepavojingumu ir vykdant tarptautines pareigas, uždedamas jiems bendrais tarptautiniais veiksmais (bendrąja akcija). (§ 2). Sąjungos Taryba atsižvelgdama į kiekvienos valstybės geografinę būklę ir ypatingas sąlygas, turi išdirbti ginklavimosi sumažinimo planus, kurie atiduodami valstybių vyriausybėms peržiūrėti ir apsvarstyti. (§ 3). Tie planai turi būti naujai peržiūrėti ir, reikiant, persvarstomi, bent, kasdešimtmetis. (§ 4). Valstybėms sutikus su tais planais, nustatytos tuo būdu ginklavimosi ribos negali būti peržengiamos be Sąjungos Tarybos sutikimo. (§ 5). Manydami, kad privatus amunicijos ir karo medžiagos tiekimas sukelia griežtų prieštaravimų, Sąjungos nariai paveda Tarybai rasti priemones neigiamiems tokio tiekimo padariniams pašalinti; Taryba turi tačiau atsižvelgti į reikalus tų Sąjungos narių, kurie negali dirbtis amunicijos ir karo medžiagos, reikalingos jų nepavojingumui. (§ 6). Sąjungos nariai pasižada viens kitam teikti visas atviriausias ir smulkiausias žinias apie savo apsiginklavimą, karo bei jūros programas ir apie tas savo įmones, kurios gali būti karui išnaudotos.

Art. 9. Turi būti įsteigta Nuolatinė Komisija, kuri Tarybai teiks savo nuomonę dėl 1 ir 8 straipsnių nutarimų vykdymo ir apskritai dėl karo bei jūros dalykų.

Aštuntasis Pakto straipsnis taip yra suformuluotas, kad kyla didelio abejojimo, ar gali iš tikrųjų būti įvykdytas patsai to straipsnio nusiginklavimo nutarimas.

Pagrindinis to straipsnio trūkumas yra tas, kad Tautų Sąjungos Tarybai nepavedama savarankiškai įvykdyti valstybių nusiginklavimą. Taryba teparuošia, teišdirba nusiginklavimo planą; bet tasai planas nėr Sąjungos nariams privalomas, o gali būti kiekvienos atskiros valstybės laisvai priimtas arba atmestas.

Pati nusiginklavimo riba yra aprėžta minimumu, derinamu su nacionaliniu nepavojingumu (t. y. su vidujiniu ir išoriniu nepavojingumu). Pirmykščiame Tautų Sąjungos Pakto projekte buvo numatoma apriboti ginklavimąsi tiktai vidujinio

(policinio) nepavojingumo reikalavimais; be to, Prancūzijos pasiūlymu, buvo įrašytas punktas, kad nusiginkluojant turi būti atsižvelgta į „geografinę kiekvienos valstybės būklę ir ypatingas sąlygas". Šita išlyga įgalina kiekvieną valstybę, remiantis įvairiai suprantama ypatingų sąlygų ir ypač nacionalinio nepavojingumo sąvoka, ne tiktai reikalauti, kad paliktų jos dabartinis apsiginklavimas, bet, kad dar padidintų jį.

Tas straipsnis, leisdamas priimti nusiginklavimo planą laisvu kiekvienos valstybės „sprendimu", nenumato nei tarptautinės kontrolės priimtojo ginklavimosi apribojimo vykdymui tikrinti, nei sankcijos peržengus ginklavimosi ribas.

Tų straipsnių reikalavimams įvykdyti ir nusiginklavimo planui išdirbti prie Tautų Sąjungos įvairiais laikais buvo sudaryta ištisa organizacijų sistema. Tų organizacijų dabar yra septynios: 1) Tarybos Komitetas, 2) Nuolatinė Konsultatyvinė Komisija, 3) Paruošiamoji Komisija, 4) Mišrioji Komisija, 5) Arbitražo ir Nepavojingumo Komitetas, 6) Speciali Komisija privataus ginklų dirbimo reikalu ir 7) Nusiginklavimo dalykų Sekcija prie Tautų Sąjungos Sekretoriato.

Tų organizacijų priešaky, jų darbams koordinuoti, stovi sudarytas 1924 metais T a r y b o s K o m i t e t a s. Tasai organas iš tikrųjų yra pati Taryba, posėdžiaujanti kaip komitetas nusiginklavimo dalykais. Jis susideda iš 14 dalyvaujančių Tautų Sąjungos Taryboje valstybių atstovų. Kiekvienas Tautų Sąjungos narys gali pristatyti šitam Komitetui savo pasiūlymus dėl nusiginklavimo.

N u o l a t i n ė K o n s u l t a t y v i n ė k a r o, j ū r o s i r a v i a c i j o s d a l y k ų K o m i s i j a buvo sudaryta jau 1920 metais, vykdant Tautų Sąjungos Pakto 9 straipsnį. Ji susideda iš 14 dalyvaujančių Tautų Sąjungos Taryboje valstybių karo atstovų (po 3 nuo kiekvienos). Jos uždavinys — reikšti n u o m o n e s dėl karo, o taip pat ir dėl nusiginklavimo dalykų. Ta Komisija tuojau, pirmomis savo veikimo dienomis, pasirodė visiškas netinkanti nusiginklavimo dalykams įgyvendyti, nes, susidėdama vien tik iš karo srities profesionalų, ji pasirodė linkusi nagrinėti visus dalykus, taip pat ir nusiginklavimo dalykus, grynai karo-technikos atžvilgiu. Todėl prie tos Komisijos buvo priskirtos ir naujai sudarytos kitos organizacijos.

Svarbiausias nusiginklavimo darbas buvo uždėtas N u s i g i n k l a v i m o K o n f e r e n c i j o s P a r u o š i a m a j a i

Komisijai, Tautų Sąjungos Tarybos sudarytai 1926 metais. Ta Komisija susideda tiek iš dalyvaujančių T. S. Taryboje valstybių atstovų, tiek ir tų kraštų, kurių ypatinga yra geografinė būklė ir ypatingos nusiginklavimo sąlygos. Šiandien joje dalyvauja daugiau kaip 25 valstybių (tame skaičiuje Jungtinių Valstybių ir S.S.S.R.) atstovai. Komisijos uždavinys — paruošti tarptautinę konferenciją ginklavimuisi sumažinti ir traukti savo darbą iki galutinai įvykdant nusiginklavimą.

Kiekviena valstybė, kad ir neatstovaujama Komisijoj, gali pristatyti jai memorandumą dėl specialiai rūpimų jai dalykų, ir ta valstybė turi teisę kalbėti Komisijoj gindama savo memorandumą. Paruošiamoji Komisija sudarė dvi komisijėles: komisijėlė A (karo), kurios uždavinys — tirti specialiai karo dalykus, ir komisijėlė B (ekonomijos), tirianti visus nekaro dalykus, liečiančius nusiginklavimą; prie jos yra dar tam tikras biudžeto dalykų sub-komitetas.

1926 metais buvo sudaryta ir Mišrioji Komisija. Jos uždavinys — bendradarbiavimas su Paruošiamąja Komisija, kiek tai liečia ekonominę nusiginklavimo pusę. Ji susideda iš 12 narių: 8 nariai iš ekonominės, finansinės ir tranzitinės komisijų, veikiančių prie Tautų Sąjungos, 2 nariai iš darbdavių ir 2 iš darbininkų Tarptautinio Darbo Organizacijos Administracinės Tarybos grupių.

1927 m. Paruošiamosios Komisijos buvo sudarytas Arbitražo ir Nepavojingumo Komitetas, susidedąs iš visų posėdžiaujančių Paruošiamojoj Komisijoj valstybių atstovų. Tas Komitetas yra Paruošiamosios Komisijos žinioje; jo uždavinys — tirti, Komisijos nurodymais, būdus, galinčius duoti visoms valstybėms arbitražo ir nepavojingumo garantijas, reikalingas nustatant valstybių ginklavimosi minimumą.

Pagaliau, prie Tautų Sąjungos Sekretoriato yra tam tikra nusiginklavimo sekcija, kurios uždavinys — sekretoriauti visoms aukščiau minėtoms komisijoms ir komisijėlėms, paruošti konferenciją dėl privataus ginklų tiekimo kontrolės ir dirbti sekretoriato darbą vykdant kontrolės (investigacijos) teisę, vadinasi, tikrinant Vokietijos, Austrijos, Vengrijos ir Bulgarijos nusiginklavimą.

Toks didelis skaičius organizacijų, kurios rūpinasi bendruoju nusiginklavimu, nėkiek tačiau nepastūmė paties nusiginklavimo dalyko.

Nuo pat Tautų Sąjungos veikimo pradžios, kai-kurios neitralios valstybės pareikalavo, kad Tautų Sąjunga imtų vykdyti T. S. Pakto 8 str. punktus. Nuo 1920 metų gegužės mėnesio ėmė dirbti Nuolatinė Konsultatyvinė karo dalykų Komisija, bet užuot svarsčiusi bendrojo nusiginklavimo dalyką, ji ėmė nagrinėti smaugiamųjų dujų ir Vokietijos nusiginklavimo dalykus. Pirmojo T. S. Bendrojo Susirinkimo (1920 metų rugsėjo mėn.) pageidavimu buvo sudaryta laikina mišri nusiginklavimo komisija, į kurią buvo pakviesti ekonomistai ir Tarptautinės Darbo Organizacijos atstovai.

Pirma ne tiktai Prancūzija, bet ir Anglija buvo nusistačiusi prieš neatidėliojamą nusiginklavimą. Tautų Sąjungos Susirinkimas pasitenkino pageidavimu, kad vyriausybės, bent per artimiausius dvejus metus, nedidintų savo karo biudžeto, tačiau net ir tasai kuklus pageidavimas jokio praktiško rezultato neturėjo.

Nepareidama nuo Tautų Sąjungos, 1922 metais buvo susirinkusi Vašingtono konferencija (Jungtinės Valstybės, Anglija, Prancūzija, Japonija ir Italija) dėl jūros ginklavimosi apribojimo. Toje konferencijoje buvo sudaryta konvencija, kuria iki 1936 metų apribotas yra pirmos klasės drednoutų skaičius ir tonažas (Žiūr. aukščiau p. 161).

Nuo 1922 metų Anglija ima veikti Tautų Sąjungoje, palaikydama nusiginklavimą. Toje grupėje aktyviai dalyvauja dabar ir Jungtinės Valstybės, Vokietija, Skandinavijos valstybės, Olandija ir Ispanija. Nusiginklavimui priešinasi daugiausia Prancūzija ir artimos jai Belgijos, Lenkijos, Mažosios Antantos valstybės, o taip pat Italija, Japonija.

Prancūzijos pirma buvo iškeltas reikalavimas, kad prieš nusiginkluojant turi būti sudaryta valstybių nepavojingumo garantija. Tai sąlygai įvykdyti etapai buvo: 1922 metų (lordo Roberto Sesilio) savitarpio pagalbos sutarties projektas, Ženevos 1924 m. protokolas, Lokarno 1925 m. sutartys.

Nors Lokarno sutartys buvo pasirašytos, tačiau nusiginklavimo dalyko svarstymas įvairiose Tautų Sąjungos organizacijose negalėjo padėti iki šios dienos net sušaukti nusiginklavimo konferenciją. Paruošiamuosiuose posėdžiuose pasireiškė didžiausias nesutikimas dėl grynai techniškų pažiūrų, kuriomis norima buvo apibūdinti ir nusakyti nusiginklavimą.

1931 m. sausio mėn. T. S. Tarybos sesijoj buvo nuspręsta sušaukti nusiginklavimo konferenciją 1932 m. vasario mėnesyje.

Bendrojo nusiginklavimo dalyko nepasisekimu netenka nei perdaug stebėtis nei piktintis dėl jo. Nusiginklavimo kliūtys glūdi pačioje nusiginklavimo problemos esmėje.

Visų pirma vidujinis prieštaravimas iškyla jau iš to, kad karas paliekamas kaip tarptautinės politikos priemonė, ir tuo pat laiku mėginama pasipriešinti valstybėms stvertis tos priemonės. Jeigu prileidžiamas yr tikslas, tai nelogiška stengtis panaikinti priemones tam tikslui pasiekti.

Valstybių nusiginklavimas arba net tiktai jų ginklavimosi apribojimas turi tuojau pakeisti jų savitarpio jėgų santykiavimą ir sutrikdyti nusistojusią tarptautinę pusiausvyrą.

Radikalus, visiškas nusiginklavimas, kuris buvo Sovietų delegacijos pasiūlytas Paruošiamosios Komisijos 1928 m. susirinkime, turi automatiškai perkelti jėgų santykiavimą tų kraštų naudai, kurie turi didesnį ir mažiau kultūringų (fiziškai stipresnių) gyventojų skaičių. Karo šansai dėl to nemažėja, nes kariauti gali ir valstybės elementariškai apginkluotos; galima pasakyti, kad tie šansai net didėja, nes karas darosi mažiau pavojingas.

Dalinis ginklavimosi apribojimas yra silpnesnių kraštų susilpninimas prieš stipresniuosius, net ir tada, kada stipresnieji kraštai proporcionaliai taip pat sumažintų savo ginklavimąsi. Silpnesnės valstybės ginklavimosi tikslas yra ne tiek nugalėti stipresniąją, kiek pačiai apsiginti, gresiant pridaryti nuostolių stipresniajai. Juo menkiau yra apginkluota valstybė, juo nepavojingiau yra ją užpulti, ir juo daugiau atsiranda stipresnei valstybei pagundos užpulti.

Pagaliau, nereik pamiršti, kad šių dienų tarptautinė Europos konjunktūra paremta vienašaliniu Vokietijos ir jos buvusių sąjungininkų nuginklavimu ir smarkiu Prancūzijos ir jos sąjungininkų apginklavimu. Sudaromas dirbtinis tarptautinių jėgų santykiavimas, kur stipresnės valstybės vaidmenį vaidina silpnesnė iš esmės valstybė (Prancūzija prieš Vokietiją). Kiekvienas valstybių-nugalėtojų ginklavimosi sumažinimas turi tuojau sudaryti teisingesnį pajėgų santykiavimą Europoje ir kartu tuojau iškils pavojus dirbtinai sudarytai pokarinei Europos politinei santvarkai.

Besvarstant nusiginklavimo dalyką Paruošiamojoj Komisijoj, atsirado taip pat ir grynai techninių keblumų nustatant proporcianalų valstybių nusiginklavimą.

Prancūzijos buvo iškeltas reikalavimas — gana teisingas, — kad nustatant valstybės karo jėgas, turi būti atsižvelgta ne tiktai į turimas karo jėgas, bet ir į potencialines jėgas (karo potencialas), į gyventojų skaičių, ekonominius resursus, geografinę krašto būklę, geležinkelių tinklo tankumą, sienoms pereiti kliūtis, į krašto industrializaciją, į galėjimą greit sudaryti karo industriją ir t. t. Tačiau tiksli karo potencialo analizė yra visiškai negalima dėti į nusiginklavimo pagrindą, nes ji pareina nuo daugelio, sunkiai nustatomų ir dažnai visiškai atsitiktinių, momentų, visų pirmiausia nuo tautos, kariuomenės ir vadų-karininkų psichikos ir jų gabumų.

Tačiau nusiginklavimo apribojimo problema, atsižvelgiant į esamas karo jėgas (kareivių skaičių ir karo medžiagos kiekį), sukėlė radikalų

pažiūrų nesutikimą: Prancūzija laikėsi tos nuomonės, kad jeigu atmetamas karo potencialas, tai, lyginant valstybių karo jėgas, turi būti įskaityti tiktai kareiviai, beeiną savo tarnybą kariuomenėje, ir tiktai ta karo medžiaga, kuri jiems skiriama; visi išmankštinti rezervistai ir turima sandėliuose karo medžiaga turi būti priskirti prie karo potencialo. Su tuo atžvilgiu nesutinka kitos valstybės, kurioms rūpi tikrasis nusiginklavimas (Anglija, Vokietija).

Nusiginklavimas tebus galimas tiktai tada, kada karas bus pašalintas iš leidžiamųjų tarptautinės politikos priemonių, karas gi tegalės būti pašalintas tiktai tada, kada bus rasti kiti būdai valstybių nepavojingumui aprūpinti. Valstybių nepavojingumas tegali būti garantuotas tiktai ten, kur yra sudaryta tarptautinė organizacija, monopolizuojanti savo rankose bet-kurį tarptautini privertimą.

Kol nėra sudaryta antvalstybinė federacija su vyriausybiniais sąjunginiais organais, tol nusiginklavimo problema vargu bau gali būti išspręsta.

§ 4. Kiti būdai karo pavojui sumažinti.

A. Dupriez. Le contrôle des armes et munitions et des matériels de guerre (d'après la convention de 17. VI. 1925). (RDILC. 1926 p. 57—85).

Greta nusiginklavimo, pacifizmui rūpi eilė kitų mažiau radikalių tikslų, kurių pasiekimas neabejojamai sumažintų karo pavojų. Čia turimi galvoj privalomojo kareiviavimo panaikinimas, privataus ginklų dirbimo ir tarptautinės ginklų prekybos uždraudimas.

Tautų Sąjungos Pakto Vilsono projekte buvo numatytas kareiviavimo panaikinimas: „Dėdamos pagrindą ginklavimosi apribojimui, visos valstybės pasižada panaikinti visuotinį kareiviavimą *(conscription)* ir visokias kitas priverčiamosios karo tarnybos formas ir sutinka, kad jų būsimos jėgos, tiek apsiginti, tiek ir tarptautiniams veiksmams, turi susidėti iš milicijos ir savanorių, kurių skaičius ir mankštinimo metodai turi būti tarptautiniu keliu nustatyti".

Šis Vilsono reikalavimas buvo paremtas Anglijoje, bet kategoriškai pasipriešino jam Prancūzija su Italija; jis tebuvo įgyvendytas nugalėtose Vokietijos, Austrijos, Vengrijos ir Bulgarijos valstybėse.

Vienas iš faktorių, padidinančių karo pavojų šių dienų kapitalistinėse valstybėse, yra taip pat privatus ginklų

gaminimas. Privatūs asmens ir bendrovės, turinčios didžiulių kapitalų, gamina daugelyje kraštų karo medžiagą ir ginklus. Jų dirbtuvės virsta kartais milžiniškomis įmonėmis, kaip antai Krezo ir Šneideris Prancūzijoj, Skoda Čechoslovakijoj, Armstrongas Anglijoj, anksčiau Krupas Vokietijoj ir kitos. Tos įmonės virsta politinėmis jėgomis, turinčiomis didelės įtakos savo krašto politikai. Būdamos kapitalistinės įmonės, jos yra, žinoma, suinteresuotos tuo, kad ginklų gaminimas nebūtų nutraukiamas, o atvirkščiai, kad jų gaminamieji ginklai juo daugiau būtų pardavinėjami tiek savo krašte, tiek ir užsienyje. Kiekvienas karas ar net tiktai karo grėsimas žada joms nepaprasto pelno. Todėl tos įmonės visaip ir visur padeda išpūsti nacionalistinį šovinizmą ir yra smarkiausi agresyvinės politikos šalininkai.

Pirmykščiame Tautų Sąjungos Pakto Vilsono projekte buvo įrašytas šis nutarimas: „Sutariančios valstybės sutinka, kad toliau karo amunicija ir ginklai neturi būti gaminami privačiose įmonėse arba privačiam pelnui". Iš to nutarimo Tautų Sąjungos Pakte beliko tiktai pageidavimas, kad būtų nustatyta kontrolė privačiai ginklų gamybai dėl kenksmingų jos padarinių (str. 8, § 5). Išdirbti tokios kontrolės pagrindinius dėsnius Tautų Sąjunga pavedė Mišriajai Laikinajai Komisijai.

Ta komisija 1921 m. priėjo išvadą, kad dalykas gali būti išspręstas vienu iš dviejų būdų: arba visiškai uždrausti privatų ginklų gaminimą arba jį reglamentuoti. Atsižvelgdama į interesus tų valstybių, kurios negamina ginklų, Komisija išsirinko antrąjį metodą ir pasiūlė eilę priemonių: 1) Ginklų įvežimas ir išvežimas tėra leidžiamas tam tikromis abiejų kraštų (išvežančio ir įsivežančio) licencijomis, kurias viešai skelbia Tautų Sąjunga. 2) Karo medžiagą gaminti draudžiama iki išgaunant licenciją. 3) Veikiančios akcinės (anoniminės) bendrovės, gaminančios ginklus, turi būti paverstos vardinėmis. 4) Tos bendrovės turi viešai skelbti tam tikrais terminais smulkias apyskaitas apie savo finansinę būklę ir apie sutartis, jų sudaromas. Tos apyskaitos turi būti tikrinamos. 5) Asmenims, dalyvaujantiems tose įmonėse, turi būti draudžiama dalyvauti tokiose pat įmonėse kituose kraštuose, leisti periodinius spaudinius arba dalyvauti jų leidime, ir t. t. Tie Komisijos pageidavimai liki ligšiol tiktai pageidavimai.

1926 m. buvo sudaryta tam tikra komisija privataus ginklų gaminimo reikalu, bet visos jos pastangos tuo tarpu nedavė jokių rezultatų. „La question est toujours à l'étude". Visų daugiausia tam dalykui priešinosi Jungtinės Valstybės.

Po Pasaulinio Karo buvo mėginama, bet taip pat nepasisekus, nustatyti tarptautinės ginklų prekybos apribo-

jimus. 1919 metais Sen-Žermene buvo pasirašyta atitinkama konvencija. Ta konvencija buvo numatoma uždrausti ginklų įvežimą į kai-kurias Afrikos ir Azijos zonas. Netrukus tačiau paaiškėjo, kad nė viena iš didžiųjų valstybių, pasirašiusių tą konvenciją, jos neratifikavo, remdamosi tuo, kad ji nėra kitų valstybių ratifikuota. Tiktai Jungtinės Valstybės davė kategorišką atsakymą ta prasme, kad jos neketina uždėti kontrolės tarptautinei ginklų prekybai.

1925 m. (VI. 17) Ženevoje 28 valstybių buvo pasirašyta nauja konvencija, kuria ginklai gali būti eksportuojami į užsienį tiktai vyriausybių, o ne privačių asmenų, o į kai-kurias zonas ginklų įvežimas visiškai draudžiamas. Ta konvencija turėjo įsiteisėti ratifikavus, bet ligšiol dar pasirašiusios valstybės nėr jos ratifikavusios ir ji dar nėra įsiteisėjusi.

§ 5. Kellogo Paktas.

The General Pact for the Renunciation of War, text of the pact as signed, notes and other papers. Wash. Govern. Pr. Office. 1928. A. Lysen. Le Pacte Kellogg. Documents. Leyden. 1928 (95 p.). Materialien zum Kriegsächtungspakt. Reichsdruckerei. 3 Aufl. 1929 (174 p.).

Q. Wright. The outlawry of war (AJIL. 1925, p. 76—103). Ch. C. Morrison. The outlawry of war. Chicago. 1927 (342 p.). K. Strupp. Der Kellogg-Pakt im Rahmen des Kriegsvorbeugungsrechts. 1928 (83 p.). J. W. Wheeler-Bennett. Information on the renunciation of war, 1927—1928. L. 1928 (191 p.). D. H. Miller. The peace pact of Paris; a study of the Briand-Kellogg treaty. N. Y. 1928 (294 p.). J. T. Shotwell. The pact of Paris, with historical commentary. Text of treaty and related documents. Worcester. 1928 (96 p.). E. Borchard. (AJIL. 1929. I, p. 116—120). D. P. Myers. Origin and conclusion of the Paris pact. Boston. 1929 (196 p.). H. Wehberg. Le problème de la mise de la guerre hors la loi (ADI. Rec. C., v. 24, 1929, 151—306). J. T. Shotwell. War as an instrument of national policy and its renunciation in the pact of Paris. N. Y. 1929 (320 p.).

Oficialus pacifizmas paskutinį kartą buvo baigiamai išreikštas vadinamajame Kellogo Pakte, kurį 1928. VIII. 27 Paryžiuje buvo pasirašiusios šešios didžiosios valstybės, Belgija, Lenkija, Čechoslovakija ir prie kurio paskui prisidėjo beveik visos pasaulio valstybės.

To Pakto tekstas yra labai trumpas:

Sutarties įžengiamajame straipsnyje pasakoma, kad valstybės sudaro šią sutartį, įsitikinusios, jog atėjo laikas atvirai atsisakyti nuo karo, kaip nuo nacionalinės politikos priemonės,

kad kiekvienas jų savitarpio santykių pakeitimas turi būti tiktai taikos priemonėmis ieškomas ir tiktai tvarkingai ir taikos būdu įvykdomas, ir kad kiekvienai pasirašiusiai šią sutartį valstybei, kuri ateityje stengtųsi išplėsti savo nacionalinius interesus karo pagalba, turi būti atimtos visos šio traktato garantijos.

Pati sutartis susideda tik iš dviejų straipsnių (trečiasis straipsnis traktuoja tiktai apie ratifikaciją ir apie prisidėjimą prie sutarties): 1 str. „Valstybės iškilmingai pareiškia savo tautų vardu, kad jos smerkia karo panaudojimą tarptautiniams ginčams reguliuoti ir atsisako nuo jo, kaip nuo nacionalinės politikos priemonės, savo savitarpio santykiuose". 2 str. „Valstybės pripažįsta, kad reguliuoti arba spręsti visiems galintiems iškilti jų tarpe ginčams ar konfliktams neatsižiūrint į jų būdą ir priežastį, turi būti panaudojamos tiktai taikingos priemonės".

Tuo būdu visas Kelogo Pakto turinys tesireiškia trumpa ir prasta formule: visos valstybės pasižada nesistverti karo, kaip nacionalinės politikos priemonės, ir visus ginčus spręsti tiktai taikos būdais. Valstybės, kurios ateityje stversis karo, nebeteks šio Pakto apsaugos.

Kad ir kategoriškas ir, rodytųsi, pakankamai aiškus iš orės, Kelogo Paktas iš savo prasmės yra tamsus ir net nesuprantamas be atitinkamo paaiškinimo.

Kyla eilė klausimų, į kuriuos nėra tiesioginio atsakymo Kelogo Pakte. Ar atsisako valstybės nuo kiekvieno karo arba tiktai nuo puolamojo? Kaip suprantamas apsiginamasis karas? Kas yra darytina, jei kuri-nors valstybė peržengia kitos valstybės teises ir interesus ir atsisako nuo pasiūlytos jai taikingos priemonės konfliktui išspręsti? Kuris dalykas gali atstoti karą vykdant jo politinę funkciją?

Interpretuojant Kelogo Paktą, centralinės reikšmės įgauna pareiškimas, kad valstybė, kuri ateityje stversis karo savo nacionalinės politikos tikslais, nebeteks Pakto garantijų, t. y. prieš ją galės kariauti tiek užpulta valstybė, tiek ir visos kitos valstybės.

Kelogo Pakto prasmei ir reikšmei suprasti be galo svarbios yra dar tos išlygos, kurias įrašė į Paktą dauguma valstybių prieš pasirašydamos sutartį. Nors tos išlygos neįrašytos į oficialinį sutarties tekstą, tačiau valstybės iniciatoriai tylimai pripažino, kad tos išlygos netrukdo pasirašyti Paktą ir, vadinasi, neprieštarauja jo prasmei.

Iš išlygų, turinčių ypatingos reikšmės, nurodysim į tas, kurios buvo įrašytos pačių Jungtinių Valstybių, Anglijos ir Prancūzijos.

Kelogo Paktas buvo Jungtinių Valstybių Senato ratifikuotas tiktai tada, kada interpretacinė komisija nustatė šiuos dėsnius dėl Pakto: 1) Paktas nėkiek nesumažina Jungtinių Valstybių teisės gintis prieš išorinį užpuolimą; 2) kiekviena pasirašiusi Paktą valstybė turi teisę pati nustatyti savo gynimosi reikalingumą ir didumą; 3) Monro doktrina yra Jungtinėms Valstybėms jų nacionalinio nepavojingumo dalis, ir todėl Paktas jos neliečia; 4) Paktas nenumato jokių sankcijų ir neuždeda valstybėms jokių pasižadėjimų imtis baudžiamųjų priemonių prieš valstybę, sulaužiusią Paktą; 5) valstybės atpalaiduojamos nuo Pakto pasižadėjimų prieš tą valstybę, kuri sulaužys Paktą; 6) Jungtinių Valstybių būklė ir jų sudarytos sutartys su kitomis valstybėmis Pakto nekeičiamos.

Prisidėjusi prie Kelogo Pakto, Anglija įrašė šią išlygą: „Pasaulyje yra rajonų, kurių gerovė ir sveikumas yra gyvybės interesas mūsų taikai ir nepavojingumui. Britų vyriausybė negali pakęsti bet-kurios valstybės įsikišimo į tuos rajonus: tų rajonų apgynimas nuo užpuolimo yra Britų Imperijos savigynos priemonė. Todėl Britų vyriausybė sutinka su nauja sutartimi prileisdama apribojamąjį jos aiškinimą ta prasme, kad sutartis neapriboja jos veiksmų laisvės šiuo atžvilgiu". Charakteringa, kad tie rajonai neįvardyti ir nėra apibrėžtas tų ypatingų Britų Imperijos interesų veiksmų ratas.

Prancūzija savo kontr-projekte, kuris yra prancūziškasis Pakto supratimas, išreiškė nuomonę, kad karas pradėtas prieš valstybę, laužančią kuriuos-nors esamųjų sutarčių nutarimus, — jeigu tos sutartys prilygina kai-kurių savo dėsnių peržengimą priešingiems aktams, — yra apsiginamasis karas. Taip pat Prancūzija laiko apsiginamuoju karu kiekvieną veiksmą, į kurį valstybė bus įtraukta eidama kurią-nors sutartį, pav., Tautų Sąjungos Paktą, arba kiekvieną kitą sutartį, užregistruotą Tautų Sąjungoje. Be to, Prancūzija įrašė dar vieną išlygą: „Šio traktato dėsniai visiškai nekenkia teisėms arba pareigoms, atsiradusioms valstybėms iš pirmesnių tarptautinių aktų, kuriuose tos valstybės yra sutariančios šalys".

Įvairių valstybių išlygos rodo, jog tos valstybės mano, kad karas, nors nuo jo atsisakoma, tebelieka kaip teisėta priemonė ginti tiek tų valstybių teisėms, sutarčių remiamoms, tiek ir jų politiniams interesams.

Karas, jų nuomone, yra apsiginamasis (t. y. leidžiamas), kada juo ginamos arba teisės arba svarbūs politiniai interesai. Į tai galima būtų pasakyti, kad, šitaip, valstybės visada apsiginamąjį karą tekariauja, bent anot jų pačių.

Tačiau teoriškai, ir iš savo paraidžiui skaitomo turinio Kelogo Paktas, šiaip ar taip, pašalina karą puolamąjį, kaip politinę priemonę, ir šiuo atžvilgiu jis kiek prieštarauja Tautų Sąjungos Paktui.

Galiausiai, reikia prieiti išvada, jog vienomis negatyviomis, pacifistinėmis priemonėmis negalima panaikinti karo, negalima

pašalinti jo, kaip būdą tarptautiniams konfliktams spręsti. Nusiginklavimas, kareiviavimo panaikinimas, privačios ginklų gamybos ir tarptautinės jų prekybos uždraudimas ir net iškilmingas pažadėjimas nesistverti puolamojo karo tepašalina tiktai daugelį dirbtinai sudaromų karo priežasčių, bet visa tat negali pašalinti iš tarptautinio gyvenimo kylančių priešingų interesų neišvengiamų konfliktų ir nenugalimo stengimosi kurti naujas juridines būkles, pakeičiant jomis senąsias, jau nebeatsakančias iškitusioms pasaulio gyvenimo sąlygoms.

Naujausioji tarptautinės teisės istorija (nuo XX amžiaus pradžios) stengiasi surasti organiškus būdus pakeisti karui (kaip priemonei tarptautinės valdžios politinei funkcijai vykdyti) tarpininkaujamuoju ir taikinamuoju tarptautinių organų veikimu.

C. Tarptautinė taikinamoji procedūra.

1. Tarptautinis tarpininkavimas.

W. Schücking. Das Völkerrechtliche Institut der Vermittlung. Kristiania. 1923 (362 p.). P. Brown. La conciliation internationale (Règlement des différends internationaux). P. 1925 (95 p.). O. Hoijer. La solution pacifique des litiges internationaux avant et depuis la S. d. N. 1925 (570 p.). C. Gorgé. L'évolution de la conciliation internationale (RDILC. 1926, p. 633—676; 1927, p. 58—106). J. Efremoff. La conciliation internationale (ADI. Rec. C. v. 18 1928, p. 1—148). C. Cereti. La tutela giuridica degli interessi internazionali. Milano. 1929 (148 p.). A. Decencière-Ferandière. Quelques réflexions touchant le règlement des conflits internationaux. (RGDI, 1929, p. 416—451). E. Descamps. Le droit international nouveau. L'ère juridique sans violence et l'avénement du pacigérat positif. (RDILC., p. 159—216). H. Stieger. Die Unparteilichkeit bei Schlichtung von Staatskonflikten. Luzern. 1929 (118 p.).. O. Höijer. La sécurité internationale et ses modes de réalisation. V. III. Solution pacifique des litiges internationaux. P. 1930.

§ 1. Tarpininkavimas sprendžiant politinius konfliktus.

Pats svarbusis ir pats sunkusis kiekvienos visuomenės uždavinys — sukurti politinį vyriausybinį organą, t. y. tokį aparatą, kuris vykdytų, greta kitų vyriausios vyriausybinės valdžios funkcijų, taip pat ir politinio taikinimo funkcijas. Tarptautinis Teismas, sprendžiąs visas bylas egzistuojančios teisės atžvilgiu (objektyvine ir subjektyvine prasme), nepakankamas, kad būtų palaikyta tarptautinė tvarka. Turi egzistuoti nuolatinė tarptautinė įstaiga, kurioj atskiros valstybės galėtų reguliа-

riai svarstyti kiekvieną dalyką, keliantį jų tarpe ginčą. Ta įstaiga turi ne tiktai neleisti prasidėti karui, bet ji turi dar būti organas, kuris svarstytų bendro tarptautinio intereso einamuosius politinius reikalus, o taip pat aktyviai remtų tarptautinį bendradarbiavimą, visomis jo formomis pasireiškiantį.

Tarptautinių krizių momentais reikalingas yra toks organas, kur trečiosios, ginčo nepaliestos valstybės, galėtų reikiamai paspausti susiginčijusias šalis, atsižvelgdamos tiek į privačius tų šalių, — tiek ir į bendrus visos Pasaulinės Sąjungos interesus.

Politinis organas sprendžia konfliktą, naudodamasis t i k s l i n g u m o, o ne teisės principais. Todėl jis paprastai siekia k o m p r o m i s o tarp šalių, t. y. siekia savitarpiško pretenzijų nusileidimo; tai yra, žinoma, visiškai tikslinga, bet dažnai neatitinka griežtos teisės normų.

Politinis organas savo sprendimuose turi atsižvelgti, ir paprastai atsižvelgia, į šalių jėgas, į didesnį ar mažesnį šalių suinteresavimą ir ypač į tuos padarinius, kurių iškils tarptautiniame gyvenime atsiradus toms ar kitoms naujoms juridinėms būklėms.

Žinoma, ir politinis organas gali vadovautis, ir dažnai vadovaujasi, spręsdamas konfliktus, grynai juridiniais samprotavimais, bet tai nėra jam charakteringa. Kur konfliktas gali arba turi būti išspręstas egzistuojančios teisės ir egzistuojančių juridinių būklių principais, ten tas dalykas geriausiai gali būti teismo organo įvykdytas. Atvirkščiai, tarptautiniai teismo organai neretai vadovaujasi ir politiniais samprotavimais. Tokie yra trečiųjų teismų kompromisinio pobūdžio sprendimai. Tokie yra tarptautinio teismo tribunolo sprendimai *ex aequo et bono*. Bet tai prieštarauja teismo idejai.

Pasaulinė Sąjunga dar neturi išdirbusi vyriausybinio organo, kuris pašalintų karą, kaip atskiros valstybės savigalbos priemonę konfliktui spręsti, nes įprastos diplomatinės derybos dažnai nepajėgia neleisti prasidėti karui.

Pereinamoji laikinoji priemonė, iki bus sukurtas vyriausybinis tarptautinis organas, yra tarptautiniai t a i k i n a m o j o t a r p i n i n k a v i m o o r g a n a i *(conciliation)*.

Tarptautinių tarpininkaujamųjų organų institutas, atsiradęs visai neseniai, spėjo jau per savo trumpą istoriją pergyventi žymią evoliuciją.

Galima pažymėti viena kita tos evoliucijos linkmė: 1) nuo partikuliarinių ir arbitražo keliu sudarytų tarpininkaujamųjų komisijų į kolektyvinį, beveik pasaulinio, T. Sąjungos susijungimo tarpininkavimą; 2) nuo tų komisijų paprasto faktų ištyrimo iki nusprendžiant joms tam tikrus pasiūlymus, išsprendžiančius ginčus; 3) nuo fakultatyvaus kreipimosi į tas komisijas iki privalomojo; 4) nuo visiškai neprivalomos tų komisijų pasiūlymų reikšmės iki privalomo daugeliu atžvilgių Tautų Sąjungos Tarybos sprendimo.

Tarp tarptautinių tarpininkaujamųjų organų reikia skirti: 1) draugiškas trečiųjų valstybių įsikišimas, 2) mišrios partikuliarinės tarptautinės komisijos — a) tarptautinės tardomosios komisijos (einant Haagos 1907. X. 18 konvencija) ir b) nuolatinės tarptautinės taikinamosios komisijos (einant Brajano 1913 ir kitų metų sutartimis, ir jų pavyzdžiu sudarytos kai-kurių kitų valstybių sutartimis komisijos), 3) Tautų Sąjungos Tarybos (arba Susirinkimo) taikinamoji procedūra.

§ 2. Mediacija.

Bredin. De l'amiable compositeur. 1897. Mélik. La médiation et les bons offices. 1900. Fourchault. De la médiation. 1900. Leser. Vermittlung und Intervention. 1907. Nippold. Die Fortbildung des Verfahrens in völkerrechtlichen Streitigkeiten. 1907. Politis. L'avenir de médiation. (RGDI, 1910, p. 136). Wehberg. Kommentar zu dem Haager Abkommen betr. die friedliche Erledigung internationaler Streitigkeiten. 1911. Zamfirescо. De la médiation. 1911. Medville. Vermittlung und gute Dienste in Vergangenheit und Zukunft. 1920. P. Radulesco. Les solutions pacifiques internationales. La médiation et l'arbitrage. (Thèse) Paris. 1922.

Draugiškasis trečiųjų valstybių įsikišimas *(intervention amicale, bons offices* arba *médiation* siaurąja žodžio prasme) esti tada, kada iškilus valstybių savitarpio konfliktui, trečioji valstybė (arba kelios valstybės), konfliktu nepaliesta, siūlo savo draugiškus patarnavimus tam konfliktui taikingai išspręsti. Toks patarnavimas gali būti pačios trečiosios valstybės pasiūlytas, arba į tą valstybę gali nusikreipti viena arba abi susiginčijusios šalys.

Toks buvo, pav., Popiežiaus patarnavimas, iškilus Vokietijos ir Ispanijos ginčui dėl Karolinos salų 1885 metais; Jungtinių Valstybių tarpininkavimas Rusijos ir Japonijos kare 1905 metais.

Tokia mediacija numatoma įvairiomis kolektyvinėmis sutartimis. Pav., Paryžiaus 1856 m. traktato 8 str. pasirašiusios valstybės pasiža-

dėjo iškilus ginčui su Turkija klausyti kitų, pasirašiusių tą paragrafą, valstybių tarpininkaujamųjų veiksmų *(action médiatrice)*; plg. taip pat 1885. II. 26 Akto dėl Kongo str. 11 ir 12.

Haagos 1899 m. konvencija taikingai tarptautiniam ginčui išspręsti (tą patį atkartojo ir Haagos 1907 m. konvencija) smulkiai reglamentavo tos priemonės panaudojimą (str. 2—7). Ta konvencija buvo numačiusi, tarp kita ko (str. 8), specialią mediaciją *(médiation spéciale)*, nukopijuotą nuo sekundantų vaidmens dvikovėj: kiekviena susiginčijusi šalis išsirenka tam tikrą valstybę savo tarpininku. Tie tarpininkai stengiasi sureguliuoti bylą betarpiškai besiderėdami. Praktikoj nei vieno tokio specialios mediacijos atsitikimo nėra buvę.

§ 3. Mišriosios komisijos.

Mišriosios partikuliarinės komisijos *(commissions mixtes)* sudaromos iš susiginčijusių valstybių atstovų (paprastai pritraukiant ir ekspertus). Tų komisijų sprendimai turi būti paskiau atstovaujamų valstybių pritarti.

Tos mišriosios komisijos esti dviejų rūšių: arba jos yra 1) tardomosios arba 2) taikinamosios komisijos.

a) Tardomosios komisijos.

Bokanowski. Les commissions intern. d'enquête. 1908. Herz. Die Untersuchungskommissionen der Haager Friedenskonferenz. 1911. Politis. La commission intern. d'enquête (RGDI, 1912). Lammasch. Die Lehre von der Schiedsgerichtsbarkeit. 1914 p. 224—239.

Rusijos (prof. F. Martenso) iniciatyva pirmojoj Haagos 1899 m. Konferencijoj į tarptautinės teisės sritį buvo įvestas tarptautinių tardomųjų komisijų institutas. Antrojoj Haagos 1907 m. Konferencijoj buvo detaliai išdirbta tokių komisijų darbo procedūra (Haagos 1907. X. 18 konvencija str. 9—36).

Tokių komisijų uždavinys — nenusprendinėti trečiųjų ar teismo sprendimų ginčijamuoju dalyku, bet tiktai, tarptautinio organo tarpininkavimu pasinaudojus, tirti ginčijamąjį faktą ir konstatuoti pranešime savo nuomonę dėl bylos faktinos pusės.

Ta ideja rado abiejose konferencijose smarkų pasipriešinimą. Tokių komisijų veikimas buvo laikomas (ir visai teisingai) žymiu įsiveržimu į valstybinį „suverenitetą“, nes tokiais atve-

jais tarptautiniam organui, kuriame dalyvauja ne tiktai trečiųjų valstybių atstovai, bet ir priešingosios šalies atstovai, suteikiama teisė tirti atskiros valstybės teritorijoj ir įsiveržti tuo būdu į jos išimtinės administracinės ir teisminės kompetencijos sritį.

Todėl į Haagos konvenciją šis institutas buvo priimtas, žymiai apribojus 9 ir 35 straipsnius:

9 str.: „Iškylant tarptautiniams ginčams, kurie nepaliečia nei garbės, nei esminių interesų ir atsiranda dėl įvairaus įvertinimo, sutariančios valstybės laiko naudingu ir pageidaujamu, kad šalys kurios negalėjo sutarti diplomatiniu keliu, steigtų, kiek tai leidžia aplinkybės, tarptautinę tardomąją komisiją, kuriai bus pavedama lengvinti tų ginčų išsprendimą, išaiškinant faktinus dalykus nepartingu ir sąžiningu ištyrimu".

35 str.: „Komisijos pranešimas, kuris tenkinasi faktų nustatymu, nieku būdu neturi trečiųjų sprendimo reikšmės. Jis palieka šalims visišką laisvę vertinti išvadas, kurios prieinamos tuo faktų nustatymu".

Tokia tarptautinė tardomoji komisija, einant konvencija, turėjo būti šaukiama kiekvieną kartą *ad hoc*, atskiru sutarimu. Tame sutarime galėjo būti patvirtintas bet-kuris būdas, tokios komisijos nustatytas; nėsant atskiro šiuo dalyku sutarimo, turėjo būti panaudotas būdas, kuriuo sudarytas Haagos trečiųjų teismas (po 2 atstovus nuo kiekvieno krašto, iš kurių vienas yra kalbamosios valstybės valdinys; tie atstovai išrenka penktąjį narį ir t. t.).

Tiesioginės praktiškos reikšmės Haagos tardomųjų komisijų institutas beveik neturėjo. Iš labai negausingų atsitikimų, kuriais valstybės panaudodavo tą būdą konfliktams spręsti, tegalima paminėti Hulio incidentas (Doggerbank) tarp Rusijos ir Anglijos.

Bet idejinė jo reikšmė buvo nemaža. Jis buvo toliau išplėstas Brajano sutartyse ir, be to, kaip vienas iš pokarinio taikinimo *(conciliation)* instituto elementų.

Tokių komisijų trūkumai buvo šie: 1) jos tiria tiktai faktiną, o ne teisinę būklę; 2) bet ir iš šios srities išimami faktai, paliečią garbę ir esminius interesus; 3) kreipimasis į jas neprivalomas, o visiškai fakultatyvus kiekvienai šaliai, „jis tėra pageidaujamas", kiek tai leidžia aplinkybės; 4) jos nenusprendžia jokių sprendimų, bet tekonstatuoja faktą, iš kurio kiekvienai šaliai paliekama laisvė daryti bet-kurias išvadas; 5) jos

sudaromos *ad hoc*, bet jos nėra iš anksto sudarytos nuolatinės įstaigos.

b) Nuolatinės partikuliarinės taikinamosios komisijos.

Bryan'o sutartys yra spausdintos: Treaties for the advancement of peace. Carnegie Endowment for intern. peace. 1920; Martens N. R. G., 3 s., v. 9, p. 66. Lange. Die amerikanischen Friedensverträge. Christiania. 1916. D. Schindler. Les traités de conciliation et d'arbitrage conclus par la Suisse 1921—1925. P. 1926 (115 p.). J. Makowski. Conciliation, arbitrage et règlement judiciaire, d'après les traités récents de la Pologne. (RGDI, 1927, p. 273—308). H. Scherer. Das Vergleichsverfahren. Der Bryansche Friedensplan und seine Fortentwicklung bis zur Neuzeit. 1928 (127 p.). P. Ruegger. Le fonctionnement pratique des commissions de conciliation. (RDILC, 1929, p. 91—108). E. Descamps. Le droit international nouveau. L'avénement du pacigérat positif. 2-me partie. Les traités bilatéraux de conciliation et d'arbitrage. (RDILC, 1930, p. 62—89).

1913 m. balandžio mėn. Jungtinių Valstybių stats-sekretorius Brajanas pasiūlė Amerikos Senatui ir Vašingtono diplomatinio korpuso nariams išplėsti 1907. X. 18 konvencijos nutarimus, liečiančius tarptautines tardomąsias komisijas, bet sudarius ne vieną kolektyvinį pasižadėjimą (ko negalima būtų pasiekti), o tiktai einant partikuliarinėmis sutartimis su Jungtinėmis Valstybėmis. Jisai kreipėsi į visas pasaulio valstybes, iš kurių 34 išreiškė principialų sutikimą. 1913. VIII. 7 buvo sudaryta pirma tokia sutartis su Salvadorium. Iki 1916 metų pabaigos nemažiau kaip 30 valstybių yra sudariusios tokias sutartis su J. Valstybėmis.

Brajano sutartimis sutariančios šalys pasižada atiduoti tarptautinei komisijai tirti ir pranešimą daryti apie visus konfliktus, vis tiek kurio prigimimo jie yra, jeigu jie negalėjo būti sureguliuoti įprastomis diplomatinėmis derybomis.

Kol byla yra komisijos nagrinėjama tiriama, tol sutariančios valstybės pasižada nesistverti karo veiksmų (eilėje sutarčių jos buvo net pasižadėjusios nedidinti tuo tarpu savo karo ir jūros ginklavimosi sudėties).

Komisija sudaroma paprastai Haagos arbitražo tvarka. Sudaroma ne *ad hoc* dėl konkretaus konflikto, bet kaip nuolatinė įstaiga, po 4 mėnesių ratifikavus sutartį.

Nepasisekus išspręsti ginčą susiginčijusių valstybių diplomatinėse derybose, komisija turi teisę savo iniciatyva

kreiptis į tų valstybių vyriausybes prašydama padėti jai ištirti bylą.

Komisijos pranešimas turi būti pristatytas per vienerius metus pradėjus tirti bylą.

Komisijos sprendimas neturi privalomosios galios valstybėms, kurios pasilaiko teisę laisvai veikti, komisijai nusprendus sprendimą.

Brajano komisijos rodo didelės pažangos. palyginti su Haagos tardomosiomis komisijomis.

Jos ne tiktai tiria faktus, bet ir įvertina juos teisės atžvilgiu. Jų kompetencija paliečia visus konfliktus be išlygų ir išimčių. Kreipimasis į jas privalomas. Jos yra nuolatinės, o ne laikinos įstaigos. Jos pareiškia savo iniciatyvą taikinamajai procedūrai iškelti. Jos per vienerius metus atima valstybėms teisę stvertis karo.

Ypatingai svarbus yra p r i v a l o m u m a s kreiptis į tas komisijas v i s a i s d a l y k a i s ir k a r o u ž d r a u d i m a s iki paskelbiant jų pranešimą. Šitie principai buvo ir Tautų Sąjungos Pakto prisiimti taikinamajai Tarybos procedūrai.

Nuolatinių taikinamųjų komisijų *(commissions de conciliation)* principai, Brajano sutarčių prisiimti, toliau buvo išplėsti įvairių kitų valstybių savitarpio sutartyse.

Tokias sutartis yra sudariusios visos 4 skandinavų valstybės: Norvegija, Švedija, Danija ir Suomija 1924. VI. 17, o taip pat Šveicarija su Italija, Austrija, Vengrija, Švedija, Danija ir kitomis; dar, Amerikos valstybių savitarpio sutartis, sudaryta 1923. V. 3 ir kt.

Kartais tokioms nuolatinėms komisijoms suteikiamos ne tiktai tarpininkaujamosios, bet ir arbitražo funkcijos.

Tokios yra Lokarno sutartys, Šveicarijos 1921. XII. 8 sutartis su Vokietija, 1923 m. su Italija, 1924 m. su Vengrija; 1925 metų Estijos, Suomijos, Latvijos ir Lenkijos savitarpio sutartys ir kt.

Trečiasis Tautų Sąjungos Susirinkimas priėmė 1922. X. 22 rezoliuciją, kuri rekomenduoja tokias partikuliarines sutartis (nepanaikinančias, tačiau, galios T. S. Pakto 15 str., numatančio T. S. Tarybos tarpininkavimą) ir kuri siūlo net normalaus reglamento pavyzdį tokiems atsitikimams (Išspausdinta S c h ü c k i n g-W e h r b e r g. Die Satzung des Völkerbundes. p. 582—587).

Pagal tą Tautų Sąjungos siūlomą pavyzdingą dėl tarpininkaujamojo taikinimo sutartį, taikinamoji Komisija sudaroma Haagos trečiųjų teismo taisyklėmis (kiekviena šalis skiria po 2 atstovus, iš kurių vienas tėra jos valdinys; tie 4 atstovai skiria pirmininką). Tokia komisija gali būti skiriama iš anksto, arba šiaip ar taip, iš anksto gali būti nužiūrėtas jos pirmininkas. Jeigu šalys nenužiūrės kitos vietos, komisija posėdžiauja Ženevoje. Ji turi baigti savo darbą per 6 mėnesius. Komisijos sprendimai priimami balsų dauguma. Komisijos narys, likęs mažumoj, turi teisę įdėti savo atskirą nuomonę į pranešimą. Kol tebenagrinėjama tuose tarpininkaujamuose organuose, šalys susilaiko nuo karo veiksmų. Tų komisijų pasiūlymai privalomosios galios neturi, bet valstybės, kurios yra T. S. nariai, negali pradėti karo veiksmų, net ir atmetusios komisijos pasiūlymą, ir turi priimti T. S. tarpininkaujamąją procedūrą eidamos T. S. Pakto 12—17 str.

Tokius taikinamuosius organus numato kai-kurios Tautų Sąjungos t e c h n i k o s o r g a n i z a c i j o s. Taip antai, Barselonos 1921. IV. 20 konvencijos dėl laivavimo tarptautinėmis upėmis 22 str. numato kreipimąsi į tokį taikinamąjį organą.

Partikuliarinės taikinamosios mediacijos trūkumas yra tas, kad ji numato tiktai dvi susiginčijusias šalis. Tuo tarpu beveik kiekvienas valstybių ginčas paliečia, daugiau ar mažiau, ir visos Pasaulinės Sąjungos interesus. Taikinamasis tarpininkavimas turi būti suspiestas bendrame sąjunginiame organe, kur visokie politinių interesų konfliktai arba konfliktai, kylą dėl reikalavimų pakeisti *statu quo*, turi būti nagrinėjami, atsižvelgiant į bendrus pasaulinius interesus.

Tokiu taikinamuoju organu šiandien eina T a u t ų S ą j u n g o s T a r y b a (ir S u s i r i n k i m a s).

II. Tautų Sąjunga, kaip politinis taikinamasis organas.

(Sąjungos Pakto 15—17 str.).

C h. V i s s c h e r. La procédure de la conciliation devant la S. d. N. (RDILC. 1924). C h. V i s s c h e r. L'interprétation du Pacte au lendmain des différends italo-grecs (RDILC. 1924). Z. G r a l i n s k i. Le règlement pacifique obligatoire des différends internationaux suivant le Pacte de la S. d. N. P. 1925. (321 p.). (Thèse). P. R e m o n d. Le règlement pacifique des conflits internationaux par la S. d. N. (1920 — 1926). P. 1927 (236 p.). (Thèse). * A. M a n d e l s t a m. La conci-

liation internationale d'après le pacte et la jurisprudence du Conseil de la S. d. N. P. 1928 (316 p.). (ADI. Rec. C. v. 14, 1927, p. 337—648). Ch. Rousseau. La compétence de la S. d. N. dans le règlement des conflits internationaux. 1927 (324 p.). Petrascu. Les mesures de contrainte internationale qui ne sont pas la guerre entre Etats membres de la S. d. N. 1927 (210 p.). D. Schindler. Die Verbindlichkeit der Beschlüsse des Völkerbundes. Zürich. 1927 (90 p.). Ch. de Visscher. Justice et médiation internationales. II: L'action médiatrice du Conseil de la Société des Nations et la justice internationale. (RDILC, 1928, p. 243—262). A. Philipse. Le rôle du Conseil de la S. d. N. dans le règlement pacifique des différends internationaux. Gravenhage. 1928 (297 p.). T. P. Conwell-Evans. The League Council in action, a study of the methods employed by the Council of the League of Nations to prevent war and to settle international disputes. L. 1929 (302 p.). Knubben. Völkerbund und Kriegsverhütung (WV. III, 1929, p. 1151—1187). E. Massart. Le controversie internazionali dinanzi al Consiglio della Società delle nazioni. Pisa. 1929. (190 p.). St. Dotremont. L'arbitrage internatinal et le Conseil de la S. d. N. Le Pacte. — Les progrès tentés et réalisés depuis. — Les progrès réalisables. Bruxelles. 1929 (465 p.). R. Binter. Das Verhältnis von Vermittlung und Schiedsgerichtsbarkeit nach dem Völkerbundspact, Art. 11—13, 15. Leipzig. 1929 (77 p.).

Eidama Tautų Sąjungos Paktu, Sąjungos Taryba (o kaikuriais atvejais ir Susirinkimas) yra taikinamasis organas politiniuose konfliktuose, kurių kyla ne tiktai tarp Sąjungos narių, bet kartais ir tarp ne Sąjungos narių.

Bendras dėsnis formuluotas Pakto 15 str. pradžioje: „Jeigu Sąjungos narių tarpe iškils ginčas, galįs sukelti santykių nutrūkimą, ir jeigu tasai ginčas neatiduotas nei arbitražui nei teismui nagrinėti, Sąjungos nariai susitaria pavesti jį spręsti Tarybai".

§ 1. Sąjungos Taryba ir Susirinkimas, kaip taikinamieji organai.

Normalus taikinamasis organas yra Sąjungos Taryba. Bet Paktas numato, kad taikinamasis nagrinėjimas yra galimas ir Sąjungos Susirinkime. Pirmiausia, Taryba gali, savo iniciatyva, atiduoti ginčą Susirinkimui; antra, Susirinkimui gali būti pavestas ginčas, vienos iš susiginčijusių šalių reikalavimu, jei tiktai tasai reikalavimas pareikštas per 14 dienų nuo momento, kada ginčas buvo atiduotas Tarybai (str. 15, § 9). Pačios susiginčijusios šalys betarpiškai nesikreipia į Susirinkimą savo ginčo spręsti. Susirinkimui tasai ginčas pavedamas spręsti, šiaip ar taip, tiktai tada, kai jį yra pradėjusi nagrinėti Taryba. Susirinkimas negali būti nei apeliacijos instancija, nei instancija

Tarybos nuspręstam jau sprendimui peržiūrėti. Susirinkimas negali taip pat savo iniciatyva pasiimti bylą sau nagrinėti, jei ta byla yra Tarybos nagrinėjama.

Tautų Sąjungos praktikoje buvo keli atsitikimai, kai Taryba kreipdavosi į Susirinkimą taikinamojo tarpininkavimo dalykais. Susirinkimas parodė tendencijos atiduoti tas bylas išnagrinėti Tarybai. Susirinkimas, būdamas gausinga korporacija, ir dar mažiau negu Taryba turįs politinio pobūdžio, apskritai maža tetinka politiniams ginčams nagrinėti ir spręsti.

§ 2. „Išimtinės" valstybių kompetencijos dalykai (str. 15, § 8).

Publications de la CPJI., serie C., Nr. 2, serie B, Nr. 4 (Avis consultatif 7. II. 1923 dėl anglų-prancūzų ginčo dėl valdinybės Tunise). S. d. N. Journal Off. X. 1920 p. 344 s.; spėci. suppl. Nr. 3. (T. S. Tarybos sprendimas dėl Alandų salų).

Schücking-Wehberg. Die Satzung des Völkerbundes 2 Aufl. 1924 p. 588—592. Castberg. La compétence de la S. d. N. concernant le règlement des différends internationaux (RDILC., 1922, p. 195 s.). F. Paulus. Les „affaires domestiques" de l'art. 15, al. 8 de Pacte de la S. d. N. (RDISD. 1924, v. 2, 123—138). S. L. Brierly. Matters of domestic jurisdiction (Br. YB. 1925, p. 8—19). Borchard. (AJIL. 1925, v. 19, p. 131 s.). Fenwick. The scope of domestic questions in international law. (AJIL. 1925, v. 19, p. 143 s.). Politis. Les limitations de la souveraineté (ADI Rec. C. v. 6, 1926, p. 43—59). Mariotte. Les limites actulles de compétence de la S. d. N. (art. 15 § 7 et 8 du Pacte). 1926 (Thèse. Paris). Sukiennicki. La souveraineté des Etats. 1927. p. 322—386. A. v. Deth. Etude sur l'interprétation du § 8 art. 15 du Pacte de la S. d. N. Amsterdam. 1928 (155 p.). (Thèse). V. Bruns. Völkerrecht als Rechtsordnung. B. 1930 (56 p.). (Zeitsch. f. ausländ. öf. Recht. u. Völkerrecht B. I).

Tarybos (arba Susirinkimo) taikinamoji kompetencija *ratione personae* paliečia tiek Sąjungos narius, tiek, tam tikru atžvilgiu, ir valstybes, liekančias už Sąjungos ribų.

Sąjungos nariams uždėta yra tiesioginė pareiga — kiekvieną ginčą, gresiantį santykių nutrūkimu, šiaip ar taip, atiduoti spręsti ar Teismui ar Tarybai. Jie atsisako nuo teisės betarpiškai imtis savigalbos veiksmų. Valstybėms, ne Sąjungos nariams, gali būti pasiūlyta atiduoti jų bylą nagrinėti Tarybai (str. 17).

Ratione materiae Tarybos kompetencija paliečia visus ginčus, tiek juridinio pobūdžio, jeigu kuri-nors susiginčijusi šalis bevelija atiduoti .bylą ne teismui, bet taikinamai nagrinėti, tiek, ir ypač, politinio pobūdžio ginčus.

Vienintelę svarbią išimtį (bent teoriškai) įneša Pakto 15 str. § 8: „Jeigu viena iš šalių tvirtina ir jeigu Taryba pripažįsta, kad ginčas liečia dalyką, kurį tarptautinė teisė paveda išimtinei tos šalies kompetencijai *(à la compétence exclusive, solely within the domestic jurisdiction)*, tai Taryba turi konstatuoti tai savo pranešime, neiškeldama, tačiau, jokių pasiūlymų ginčui sureguliuoti".

Šis dėsnis iškelia šiokių tokių keblumų norint tiksliai išaiškinti jo prasmę. Autoritetingas aiškinimas buvo duotas N. T. T. Teismo *(avis consultatif, Nr. 4, p. 22)*. Visų pirmiausia turi būti pabrėžta, kad čia kalbama apie i š i m t i n ę valstybės kompetenciją. Ištirtina yra ne tai, ar turi viena iš susiginčijusių šalių kompetencijos daryti kuriuos-nors veiksmus, ištirtina yra tai, ar toji kompetencija priklauso vien tik tai šaliai. Pati išimtinės kompetencijos sąvoka galima išaiškinti arba 1) n e g a t y v i a i: tai yra ta valstybės veikimo sfera, kuri apskritai nėra tarptautinės teisės sureguliuota, ir kur todėl galioja pirmykštė valstybių laisvė, arba 2) p o z i t y v i a i: tai yra ta dalykų sritis, kurią tarptautinė teisė tiesiog priskaito prie rezervuotų valstybės teisių. Kurie dalykai įskaitomi į tą išimtinę valstybės kompetenciją, tiksliai nurodyti sunku. Ta kompetencija yra visiškai reliatyvi. Viskas pareina nuo tarptautinių santykių išplitimo. Šiaip ar taip, reikalinga, kad ta išimtinė vidujinė kompetencija (jeigu ji principialiai galėtų būti pripažinta kurio-nors dalyko atžvilgiu) nebūtų apribojama kuriomis-nors tarptautinėmis sutartimis. Kadangi minėtasis 8-as paragrafas nustato išimtį iš Tarybos bendros tarpininkaujamos kompetencijos, tai jis turi būti aiškinamas griežtai apribojamai (restriktyviai).

15 str. § 8 prieštarauja visai Pakto 11—17 str. prasmei.

Šis nutarimas buvo įrašytas į Tautų Sąjungos Paktą Jungtinių Valstybių iniciatyva, kurios bijojo, kad Tautų Sąjunga įsikiš į jų „Amerikos" reikalus. Pirmesniame Tautų Sąjungos Pakto projekte, priimtame 1919. II. 14, to str. 15. § 8 nėra buvę. Bet kai Vilsonas grįžo į Ameriką su tuo pirmuoju projektu, ten jam buvo nurodyta, kad Amerikoje būsią negalima atsispirti opozicijai prieš tą Paktą, jei jame nebus įrašytas straipsnis, kuriuo iš Tautų Sąjungos trečiųjų ir tarpininkaujamojo nagrinėjimo išimami vidujiniai ginčijamieji dalykai (pav., imigracija, muito tarifai). Tada Vilsonas nutarė įrašyti atitinkamą *amendment*. Taip pat ir Šveicarija nutarė neitralių valstybių konferencijoj „die Wahrung der Souveränität der Mitgliedstaaten in den von Bundesrat nicht berührten Materien zum Zwecke des Ausschlusses von Interventionen in die inneren, speziell sozialen Verhältnisse der Staaten".

Teoretiniu atžvilgiu paragrafas neturi prasmės, nes k i e k v i e n a s tarptautinis valstybių ginčas, juridinis ar politinis, galų gale nori nustatyti, kurios valstybės „išimtinės kompetencijos" sritį paliečia kalbamas dalykas.

Iškilus j u r i d i n i a m valstybių ginčui, keliamas valstybių subjektyvinių teisių klausimas: viena šalis pareiškia prieštaravimo dėl antros šalies pretenzijų, dėl jos tvirtinimo, kad tas ar kitas dalykas sudaraąs jos subjektyvinę teisę, t. y. priklausąs jos išimtinei kompetencijai. *A priori,* iš anksto negalima pasakyti nei dėl vienos dalykų srities, kad ji sudaro valstybių „išimtinę kompetenciją", nes gali atsirasti specialių sutartinių tų teisių apribojimų arba apribojimų, atsirandančių pritaikius joms kurias-nors kitas apribojamąsias teisės normas. Pripažinti ginčą esant nesvarstytiną, galima tiktai atlikus pirma juridinį konflikto nagrinėjimą. Toks pripažinimas bus lygus juridiniam atsisakymui patenkinti antros šalies pretenzijas. Tai yra jau teismo sprendimas.

Kylant p o l i t i n i a m s ginčams, vienos šalies politinėms pretenzijoms paprastai taip pat pastato priešais savo subjektyvines teises antra šalis. Bet Tautų Sąjungos Taryba, kaip politinis tarpininkas, yra pašaukta nagrinėti ginčus ne tiktai juridiniu atžvilgiu, nes tai yra arbitražo arba Tarptautinio Teismo dalykas. Taryba sprendžia ginčus dėl interesų. Kiekviena vidujinės „išimtinės" kompetencijos byla gali virsti tarptautinio konflikto pagrindu, jeigu joje esama tarptautinių interesų prieštaravimo. Einant 15 str. § 8 galima bet-kuris politinis tarpininkavimas laikyti neleidžiamu. Visi politiniai ginčai (t. y. ginčai ne dėl teisių, o dėl interesų ir esamųjų juridinių būklių reikalingų pakeitimų) paliečia valstybių „išimtinės kompetencijos" sritį arba tie ginčai gali būti į tą kompetenciją įskirti.

Sureguliuotas ar nesureguliuotas yra ginčijamas dalykas tarptautine teise, bet jeigu dėl jo kilo konfliktas, galįs sukelti karą, jis turi būti politinio taikinamojo organo išspręstas. Kitaip, visa taikinamoji procedūra gali nueiti niekais.

Negalima nutiesti bendros ribos tarp dalykų, sudarančių išimtinę vidujinę kompetenciją, ir dalykų, sudarančių tą kompetenciją, kur yra galimas svetimos valstybės įsikišimas. Dalykas iš esmės gali priklausyti valstybės rezervuotų teisių sričiai, tačiau, jei jis paliečia bendrus teisės principus, arba svetimšalių

įsigytąsias teises, arba kitos valstybės gyvybės interesus, tai jis jau gali virsti tarptautinio konflikto dalyku ir tuo priklauso (bent Tautų Sąjungos nariams) taikinamajai procedūrai.

Kiekvienas mėginimas konkrečiai nustatyti iš anksto, kas sudaro valstybės „naminę" jurisdikciją, tuojau pasirodo nepagrįstas esąs. Amerikiečiai, pav., dažnai nurodo, kaip į vidujinius valstybės dalykus, į imigraciją, į valdinybės ir naturalizacijos įstatymus, į ekonominę politiką, muitų tarifus ir t. t.

K r a u s t y m o s i problema, tiesa, yra už šių dienų tarptautinės teisės kontrolės. Bet atskirais atsitikimais vidujiniai imigracijos įstatymai gali peržengti bendras tarptautines teisines normas, nustatančias laisvą prieigą į šalį, gabenimosi (kilnojimosi) laisvę, lygų nusistatymą visoms valstybėms ir t. t. Kitais atsitikimais gali būti peržengtos sutartys, siejančios valstybės įsikūrimo, didžiausio palankumo ir kitais dalykais. Pagaliau valstybiniais įstatymais šioje srityje gali būti peržengiami teisingi kitų valstybių interesai (pav., Italijos ir Prancūzijos šių dienų ginčas dėl italų imigracijos į Tunisą).

Taip pat v a l d i n y b ė s įstatymai, kad ir sudaro išimtinę kiekvienos valstybės kompetenciją, tačiau jie gali, priverčiamai suteikdami valdinybę svetimšaliams, peržengti asmens teisę pasilaikyti savo senąją valdinybę (pav., Brazilijos 1889 metų įstatymas paskelbęs Brazilijos valdiniais visus svetimšalius, esančius jos teritorijoj, sukėlė kaip tik pačių J. Valstybių protestą). Valdinybės įstatymų įvairumas kiekvienoje valstybėje sukelia jų koliziją ir neretai būdavo tarptautinių konfliktų priežastis.

E k o n o m i n ė s politikos dalykai, kiek jie nėra valstybių partikuliarinių sutarčių sureguliuoti, neginčijamai priguli prie „naminės" jurisdikcijos. Tačiau muitų tarifai, išvežtinės premijos, preferencijos, tam tikrų žalių produktų monopolija, tam tikrų daiktų draudžiamas įvežimas ir išvežimas tiek paliečia ekonominius kitų valstybių interesus, jog kaip tik visi šitie dalykai yra sunkiausių ir pavojingiausių tarpvalstybinių konfliktų priežastis.

P r a k t i k o j e apribojamoji šito 15 str. § 8 reikšmė bendrajai Tautų Sąjungos kompetencijai taikinamosios procedūros srityje yra nedidelė, jei ir apskritai nėra lygi nuliui. Neišvardy-

damas tiksliai valstybių išimtinės kompetencijos dalykų (negalėdamas to padaryti) Paktas paveda spręsti dalyką kiekvienu atskiru atveju Sąjungos Tarybai. Ne šalių pareiškimas, bet Tarybos sprendimas čia teturi reikšmės. Kadangi tokie dalykai liečia ne procedūrą, o pačią ginčijamo objekto esmę, tai einant bendra Pakto taisykle Tarybos sprendimai turi būti nusprendžiami vienu balsu, neskaitant susiginčijusių šalių balsų. Užtenka vieno Tarybos nario nuomonės, kad byla būtų pripažinta priklausanti taikinamajai procedūrai. Nuspręsdama savo sprendimą, Taryba turi, matyti, išnagrinėti visą konfliktą, nes iš anksto, *a priori* joks dalykas negali būti pripažintas išimtiniu valstybės dalyku. Jeigu išnagrinėjusi konfliktą, Taryba vienu balsu prieis išvadą, jog ginčas iš tikrųjų paliečia išimtinę vienos valstybės kompetenciją, ir atsisakys ką-nors pasiūlyti konfliktui sureguliuoti, tai tokia Tarybos išvada bus lygi sprendimui, kuriuo pripažįstama teisinga esanti (juridiškai ir politiškai) pozicija tos valstybės, kuri remiasi str. 15, 8 paragrafu.

Praktinis tokio Tarybos pripažinimo rezultatas būtų tačiau toks, kad valstybė, turinti pretenzijų, galės laisvai imtis savigalbos priemonių, t. y. karo, net ir nelaukdama bendro moratorinio trijų mėnesių laiko (termino), nes 12 str. § 1, nustatąs tą terminą, jo pradžia laiko arba teismo sprendimą arba Tarybos pranešimą. Tuo tarpu tokio pranešimo šiuo atveju neturi būti.

Suprantami yra politiniai motyvai, kurie suragino Jungtines Valstybes įdėti į Paktą tą 15 str. § 8. Dauguma tarptautinių ginčų liečia, daugiau ar mažiau, valstybės „rezervuotas" teises, t. y. jos teisę laisvai veikti savo nuožiūra. Jeigu Taryba pripažįsta taikinamosios procedūros privalomumą, tai yra lygu kolektyviniam įsikišimui į tas rezervuotąsias teises. Tiesa, jeigu nėra to kolektyvinio įsikišimo, tai iškilus tarptautiniam ginčui, reikia laukti savigynos veiksmų iš pretenduojančios valstybės. Didžiosioms valstybėms, kaip Jungtinėms Valstybėms, mažiau pavojingas yra atskiros valstybės grasinimas, negu kolektyvinio visos Pasaulinės Sąjungos įsikišimo galėjimas. Visai kitokia yra mažiau galingų valstybių būklė, kurios yra suinteresuotos kolektyviniu tarpininkavimu dėl stipresnių valstybių neteisingų pretenzijų. Todėl 15 str. § 8 buvo įrašytas dėl didžiųjų valstybių interesų, kad apsaugotų jas nuo kolektyvinių Tarptauti-

nės Sąjungos įsikišimų, pavojingų joms tada, kada jų pozicija nėr teisinga, nei juridiniu nei politiniu atžvilgiu.

Tačiau, galiausiai reikia pasakyti, jog kitų Pakto straipsnių atžvilgiu šitas paragrafas jokios praktinės reikšmės neturi; jis galėtų turėti prasmės Tarptautinio Tribunolo Statute, bet ne Tautų Sąjungos Pakte. Sąjungos Taryba — politinis organas, sprendžiąs dalykus savo nuožiūra, nesivadovaudamas būtinai juridiniais samprotavimais. Jeigu tarptautinės teisės atžvilgiu ir galima nustatyti, kad esama valstybės „rezervuotų" teisių sferos, tai to negalima nustatyti sprendžiant politinius konfliktus. Ne visiems viešosios teisės konfliktams galima pritaikyti teismo nagrinėjimo metodas. Jo vieno neužtenkama.

§ 3. Taikinamojo nagrinėjimo procedūra.

Taikinamajam nagrinėjimui k e l t i procedūroje reikia skirti, ar nagrinėtinas ginčas vienus Sąjungos narius teliečia ar paliečia valstybes, esančias už Sąjungos ribų.

Jeigu susiginčiję tėra vieni Sąjungos nariai, tai, kad byla būtų pavesta Tarybai, užtenka, kad viena iš susiginčijusių šalių praneštų apie ginčą Generaliniam Sekretoriui, kuris imasi visų reikalingų priemonių bylai tiksliai išnagrinėti (str. 15, § 1).

Iškilus ginčui tarp Sąjungos nario ir valstybės, kuri nėra Sąjungos narys, arba tarp valstybių, kurios nėra Sąjungos nariai, valstybė arba valstybės — ne Sąjungos nariai — kviečiamos prisiimti pasižadėjimus, uždedamus Sąjungos nariams, ginčui sureguliuoti, sąlygomis, kurias Taryba palaikys teisingas (str. 17, § 1); tat reiškia, kad Taryba gali išdirbti bylai išnagrinėti atskirą specialią procedūrą.

a) B y l o s n a g r i n ė j i m a s.

Juo trumpiausiu laiku susiginčijusios šalys turi pranešti Generaliniam Sekretoriui jų bylos turinį su visais liečiančiais ją faktais ir pateisinimaisiais dokumentais. Taryba gali įsakyti tuojau paskelbti tuos dokumentus (str 15, § 2).

Taryba išklauso susiginčijusių šalių atstovus visiškos lygybės pagrindais. Jeigu susiginčijusi valstybė nėra Tautų Sąjungos Tarybos narys, jos atstovas dalyvauja, vis dėlto, kaip Tary-

bos narys, visuose posėdžiuose, kur nagrinėjami liečiantieji ją dalykai.

Jeigu Taryba prieis išvadą, jog konfliktas gali būti išspręstas atnaujinus šalių diplomatines savitarpio derybas, tai ji paprastai rekomenduoja tas derybas, nepradėdama savo tarpininkavimo.

Nagrinėdama konfliktus, Taryba kartais imasi l a i k i n ų p r i e m o n i ų taikai palaikyti, kol tebenagrinėjama byla Taryboje.

Pav., laikinos demarkacinės linijos nustatymas 1920. IX. 20 tarp Lietuvos ir Lenkijos arba Briuselio demarkacinės linijos nustatymas 1924. X. 29 iškilus ginčui dėl Mosulo.

Paprastai Taryba paveda paruošiamai išnagrinėti bylą kuriam-nors p r a n e š ė j u i *(rapporteur)*, išrinktam iš Tarybos narių sudėties. Toks pranešėjas gali sudaryti betarpišką kontaktą su šalimis.

Labai dažnai Taryba kviečiasi talkon t e c h n i k o s arba t a r d o m ų j ų k o m i s i j ų, sudarytų iš asmenų — ne Tarybos narių.

Šitaip, pav., buvo padaryta, nustatant Albanijos sienas ir išdirbant Klaipėdos konvencijos projektą.

Kartais Taryba sudaro taip pat k o n t r o l ė s k o m i s i j ų, kurios turi informuoti Tarybą apie dalykų eigą, kol nesibaigia ginčas.

Pav., pulkininko Chardigny 1920 metų kontrolės komisija ginčijantis dėl Vilniaus.

Norėdama išaiškinti neaiškius juridinio pobūdžio punktus, Taryba ne kartą prašydavo (eidama Pakto 14 straipsniu) Haagos Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo konsultatyvinės nuomonės. Dėl šitos teisės (prašyti nuomonės) praktikoje ne kartą iškildavo klausimas, ar priklauso toji teisė Tarybai jos pačios nuožiūra, ar tam yra reikalingas dar šalių sutikimas. Iš Tarybos praktikos išeina, kad ji laiko savo diskrecine teise prašyti tokios Nuol. Tarpt. Teisingumo Teismo nuomonės be šalių sutikimo, jeigu tos šalys yra Tautų Sąjungos nariai.

Taryba turi stengtis taikingai sureguliuoti ginčą. Tarybos tarpininkaujamojo veikimo reikšmė glūdi ne pasiūlymuose, ku-

riuos ji iškelia, jeigu jai nepasiseks sureguliuoti ginčo; reikšmės kaip tik turi patsai ginčo taikingas reguliavimas. Didžioji dauguma politinių bylų, kurias Taryba yra išnagrinėjusi per paskutinius kelerius metus, baigdavosi tokiais *règlement*, kaip tik todėl, kad Taryba yra politinis organas, kuriąs įstatymą ir veikiąs tikslingumo pagrindais, o ne teismo įstaiga, kuri tevykdo įstatymo tekstą. Tiesa, Taryba organizuota nepakankamai politiškai (ne pajėgų daugumos principu ir ne valstybių proporcionalumu nusprendžiant bendrą sprendimą), bet juo didesnės reikšmės turi įvykstą, paprastai neoficialūs, diplomatiniai susiginčijusių šalių pasitarimai su politiškai vadovaujančiomis didžiosiomis valstybėmis.

Taryba visada viešai skelbia savo nagrinėjimų rezultatus. Jeigu jai pavyksta sutaikinti šalis, ji išspausdna *exposé*, kur išdėstomi faktai, liečią juos paaiškinimai ir sutarimo tekstas *(règlement)* (15 str., § 3). Jeigu jai nepavyksta sureguliuoti konflikto, ji sudaro pranešimą, kuris taip pat skelbiamas.

b) Tarybos pranešimas (pasiūlymas).

Jeigu ginčas negali būti sureguliuotas, Taryba, votuodama arba vienu balsu arba balsų dauguma, surašo ir paskelbia pranešimą *(rapport)*, kur išdėstomi ginčo faktai ir tie pasiūlymai *(recommandations)*, kurie Tarybai rodos teisingi ir tinką šiuo atveju (15 str., § 4).

Tarybos pranešimus turi būti surašytas per 6 mėnesius, skaitant nuo dienos, kurią ginčas buvo pristatytas Tarybai (12 str., § 2).

Kiekvienas Sąjungos narys, atstovaujamas Taryboj, gali taip pat paskelbti ginčo faktų aprašymą ir savo išvadą.

Jeigu byla buvo atiduota, išimties keliu, iššiūrėti Sąjungos Susirinkimui, tai sudarant pranešimą, kuriuo siūlomas būdas ginčui sureguliuoti, 15 str., § 10 nustatyta, jog pranešimas, kurį yra priėmęs Susirinkimas ir kuriam pritarė Sąjungos nariai, atstovaujamieji Taryboj, ir kitų Sąjungos narių dauguma, išskyrus šalių atstovus, turi tokios pat galios, kaip ir Tarybos pranešimas, jos narių vienu balsu priimtas, išskyrus šalių atstovus.

c) Pranešimo padariniai.

Nepareinant nuo tolesnių Tarybos taikinamojo pranešimo padarinių, Sąjungos nariai pasižada nieku būdu nesistverti karo iki pasibaigiant trijų mėnesių laikui (12 str., § 1).

Dėl to privalomojo „taikingo moratorijaus" kyla klausimas, ar paliečia tas pasižadėjimas taip pat ir ginkluotąsias represalijas.

Tautų Sąjunga nagrinėjo tą klausimą 1923 metais dėl Korfu bylos, kai Italija pareikalavo iš Graikijos reparacijų už Italų karo misijos narių nužudymą Graikų teritorijoj, ir užuot atidavusi, Graikijos pasiūlymu, bylą išžiūrėti Tautų Sąjungos Tarybai, ėmė bombarduoti Korfu ir okupavo tą salą savo kariuomene. Tuo Italija, žinoma, buvo peržengusi T. S. Pakto 12, 13 ir 15 straipsnius. Italija teisinosi tuo, kad tai buvę ne karo veiksmai, o tiktai represalijos, kurios nenumatomos minėtaisiais straipsniais. T. S. Taryba kreipėsi konsultacijos tuo klausimu į Specialų Teisininkų Komitetą, kuris tačiau davė vengiamąjį atsakymą: „Priverčiamosios priemonės, kurios nenumatomos kaip karo veiksmai, gali būti suderinamos arba nesuderinamos su Pakto 12—15 straipsnio nutarimais, ir Taryba, kuri yra iškėlusi bylą, turi neatidėliodama nuspręsti, eidama bylos aplinkybėmis ir panaudotų priemonių pobūdžiu, ar reikia rekomenduoti ir toliau besinaudoti tomis priemonėmis, ar reikia panaikinti jos".

Represalijos būna arba juridinio, ekonominio ir finansinio pobūdžio priemonės, kurios gali būti skiriamos nuo karo veiksmų *(actes de guerre)*, arba ginkluotosios represalijos. Šios paskutinės neginčijamai turi būti palaikytos karo veiksmais, kuriems veikia T. S. Pakto 12—17 straipsniai. Kitaip, tai būtų patogi proga išvengti tų straipsnių pasižadėjimų, faktinai panaudojant ginkluotos prievartos aktus ir kartu tvirtinant, kad jie turį ne karo, bet taikos pobūdžio, ir priešingai, karo paskelbimą valstybės, kuriai pritaikytos represalijos, kvalifikuoti kaip neteisėtą karo veiksmų pradžią[1].

Taikinamasis Tarybos pasiūlymas (vadinamas Pakte pranešimu) privalomosios galios susiginčijusioms šalims neturi. Tačiau valstybės teisei stvertis karo, po to pasiūlymo, turi įvairių juridinių padarinių ta aplinkybė, ar toksai Tarybos pasiūlymas padaromas vienu balsu ar balsų dauguma.

Jeigu Tarybos pranešimas yra priimtas vienu balsu, neįskiriant į balsų sumą šalių atstovų balsų, Sąjungos nariai pasižada nesistverti karo prieš tą susiginčijusią šalį, kuri klauso pranešimo pasiūlymų

[1] RGDI, 1924, 28 — 6 (Guani), 383 (Visscher), Mandelstam, o. c. p. 341—348.

(15 str., § 6). Kadangi straipsnyje pasakyta apskritai „Sąjungos nariai", tai, matyti, ir antra susiginčijusi šalis, kuri neprisiima Tarybos pasiūlymo, negali stvertis karo prieš prisiimančią tą pasiūlymą šalį.

O jeigu Tarybai nepavyks pasiekti, kad visi nariai, neskaitant susiginčijusių šalių atstovų, priimtų jos pranešimą, tada Sąjungos nariai pasilaiko teisę veikti taip, kaip jie išranda reikalingu, kad būtų palaikyta teisė ir teisingumas (15 str., § 7). Tat reiškia, kad tokiu atveju karas leidžiamas neginčijamai, išėjus 3 mėnesių moratoriniam terminui.

Tuo būdu Sąjungos Paktas nustato, atsižvelgdamas į taikinamąją Tarybos (arba Susirinkimo) procedūrą, tris valstybių apribojimus stvertis karo savo konfliktams spręsti: 1) negalima stvertis karo be pirmesnės taikinamosios procedūros; 2) negalima stvertis karo, šiaip ar taip, per tris mėnesius po taikinamojo Tarybos pasiūlymo ir 3) negalima stvertis karo prieš tą šalį, kuri yra prisiėmusi Tarybos vieno balso pasiūlymą.

Visi tie trys apribojimai yra tikri *lex perfecta*. Pakto 16 straipsnio yra numatomos sankcijos prieš peržengusią juos valstybę (apie tai žiūr. žemiau p. 502).

§ 4. Susirinkimas ir Taryba kaip tarptautinės politinės valdžios organai.

A. Goellner. L'art 19 du Pacte de la S. d. N. P. 1925 (108 p.).

Tautų Sąjungos Taryba ir Susirinkimas yra ne tiktai politiniai taikinamieji organai valstybių savitarpio ginčams spręsti, kai į juos kreipiasi susiginčijusios šalys, bet jie yra apskritai organai, kurie stovi tarptautinės tvarkos ir taikos sargyboje, ir kaip tokie organai jie gali veikti s a v a i n i c i a t y v a. Čia jie jau nebe taikinamieji organai, teikią neprivalomus šalims taikinamuosius pasiūlymus, bet valdingi organai (bent teorijoj), nužiūrį visokias kolektyvines Sąjungos narių priemones tarptautinei tvarkai ir taikai palaikyti.

Įvykus ginkluotam užpuolimui, kuris gresia Sąjungos narių teritorialiniam neliečiamumui ir politiniam nepriklausomumui, Sąjungos Taryba išreiškia nuomonę apie tas priemones, kurių turi imtis kiekvienas Sąjungos narys eidamas savo garantijos pasižadėjimais (str. 10).

Kiekvienas karas arba grasinimas karu, vis tiek ar jis liečia betarpiškai ar neliečia kurio-nors Sąjungos nario, paskelbiamas dalyku, rūpimu visai Tautų Sąjungai, ir ji turi imtis priemonių, kurios įstengs apsaugoti tarptautinę taiką. Tokiu atveju kiekvienas Sąjungos narys gali pareikalauti iš Generalinio Sekretoriaus, kad tuojau būtų sušaukta Sąjungos Taryba (str. 11, § 1). Vidujiniu Tarybos reglamentu nustatyta, kad jeigu tiesioginio karo pavojaus nėsama, Taryba turi būti Generalinio Sekretoriaus tuojau sušaukta, jeigu to pareikalaus bet-kuri, Taryboje atstovaujama valsvalstybė arba 3 valstybės, dalyvaujančios Sąjungoje, bet Taryboje neatstovaujamos.

Jeigu Sąjungos narys, kreipdamasis į Generalinį Sekretorių, nesiremia 11 str. § 1, Gener. Sekretorius turi pirma gauti Tarybos pirmininko leidimą, kuris, savo rėžtu, iki galutinai nuspręsdamas sušaukti specialų Tarybos posėdį, turi pasitarti su savo kolegomis Taryboje.

Be to, kiekvienas Sąjungos narys turi teisę, kaip kad atlikdamas draugišką aktą, *à titre amical,* nukreipti Susirinkimo ar Tarybos akis į kiekvieną aplinkybę, kuri paliečia tarptautinius santykius ir kartu gresia suardyti taiką arba tautų santarvę (str. 11, § 2).

Labai svarbią principialiai teisę politiniams ginčams reguliuoti, teikia Susirinkimui Pakto 19 straipsnis: „Susirinkimas gali, kartkartėmis, kviesti Sąjungos narius imti naujai žiūrėti sutarčių, kurios pasidarė nebepritaikomos, o taip pat ir tarptautinių būklių (situations), kurių tolesnis palaikymas gali pastatyti pavojuje visuotinę taiką".

Šituo straipsniu (ir 11 str. § 2) teoriškai Susirinkimui duota teisė reguliuoti politinį Sąjungos gyvenimą, kaip tat pritinka vyriausiam konfederacijos organui.

Sutarčių peržiūrėjimas paskelbiamas galimu, jeigu jos pasidarė „nebepritaikomos". Pagal Antrojo Susirinkimo Teisininkų Komiteto pranešimą, tasai nepritaikomumas esti tada „kada būklė, buvusi sutarties sudarymo momentu, ilgainiui taip radikaliai pakitės materialiniu arba moraliniu atžvilgiu, jog sutarties pritaikymas nebebus protingu galėjimu remiamas". Šitame Teisininkų Komiteto aiškinime įsidėmėtina tai, kad, Komiteto nuomone, būklė turės pakitėti, jau sudarius sutartį;

tuo tarpu gali būti sutarčių, kurių įvykdymas nėra galimas arba gresia visuotinei taikai, kaip tik sudarant pačią sutartį (pav., reparacijos, einant Versalės sutartimi).

Kiek 19 straipsnis svarbus yra teoriniu atžvilgiu, tiek jis iki šiol neturi jokios praktinės galios. 1) Vargu bau kaip tik Sąjungos Susirinkimas, susidedąs iš 54 valstybių atstovų, tinka tam darbui; daug daugiau jam tinka Sąjungos Taryba. 2) Ginčiama yra, ar Susirinkimo „kvietimas" sutarčių revizuoti įvyksta vieno balso nutarimu arba balsų dauguma. Pagal Sąjungos Įstatus, tiktai tada, kada tasai kvietimas tėra „pageidavimas" *(voeux)*, leidžiama pritaikyti daugumos principą, 3) Valstybė, kuriai adresuotas toks pakvietimas, juridiškai neįpareigojama pildyti jį. Žinoma, neišpildžius pageidavimo gali iškilti politinis konfliktas, kuris yra spręstinas taikinamąja procedūra einant 15-uoju str., bet, kaip mes matėme aukščiau, praktinė tos procedūros reikšmė yra apribota.

Tautų Sąjungoj yra suprastas, ypač dėl Kinijos ir Vokietijos reikalavimų, reikalingumas sudaryti specialią procedūrą 19 straipsniui įvykdyti. Bet jis vargu bau gali būti įvykdytas, nepakeitus paties Pakto. Kas-ne kas, žinoma, galima būtų pagerinti, jeigu bus sudaryta, vieno kito siūloma, speciali komisija sutartims revizuoti.

§ 5. Teisės kariauti apribojimas Tautų Sąjungos Pakte.

Tautų Sąjungos Paktas kad ir apriboja valstybių teisę stvertis karo, tačiau nepašalina karo visai. Liečią šitą dalyką Tautų Sąjungos Pakto 10—17 straipsniai kai-kuriuose savo punktuose turi ne visai aiškią ir tikslią prasmę ir leidžia todėl įvairių aiškinimų, ypač imant spręsti klausimą, kiek tais straipsniais yra leidžiamas arba druadžiamas karas.

Kai-kurie autoriai, vadovaudamiesi labai apribojamu šių straipsnių aiškinimu, temato juose perkeltas į pasaulinį planą Brajano (Bryan) sutartis, susietas su pasaulio taikinamojo organo — Tautų Sąjungos Tarybos — sukūrimu. Tačiau teisingiau manyti, kad tais straipsniais įnešta yra į tarptautinės teisės sritį visiškai naujų karo teisės suvaržomųjų formų, nors tos formos dar yra labai netobulos.

Visų pirmiausia 10, 11 ir 17 straipsniuose nustatoma bendra tarptautinė kontrolė karo teisei. Karai tarp valstybių, — ar jos

priguli prie Tautų Sąjungos ar ne, — teleidžiami tiktai tada, kada Tautų Sąjunga tam neprieštarauja. Savos teisės kariauti valstybė neturi.

10 straipsnyje visi Tautų Sąjungos nariai duoda visų Tautų Sąjungos narių teritorialinio neliečiamumo ir politinio nepriklausomumo bendrą kolektyvinę garantiją. „Užpuolus, gresiant arba esant užpuolimo pavojui, Taryba nurodo *(avise)* priemones tam pasižadėjimui ištesėti". 11 straipsnyje pareiškiama, kad kiekvienas karas yra visos Tautų Sąjungos dalykas, ir ji turi imtis priemonių taikai palaikyti. Ir 17 straipsnyje pareiškiama, kad net iškilus arba gresiant karui, tarp ne Sąjungos narių, Taryba gali imtis visų priemonių, kad neleistų prasidėti karo veiksmams.

Tai yra universalus, išeinąs už Tautų Sąjungos ribų, valstybių privatinės karo teisės suvaržymas. Karas tarp dviejų valstybių nėra jų privatus dalykas; tai yra tarptautinis aktas, kuris turi būti atiduodamas bendrai tarptautinei kontrolei. Nustatoma yra autoritetingos Tautų Sąjungos intervencijos teisė visuose tarpvalstybiniuose santykiuose, kiek jie sukelia arba gali sukelti karą. Pakto straipsniai nenustato jokių ribų toms priemonėms, kurias gali nutarti panaudoti Tautų Sąjungos Taryba taikai palaikyti. Karas gali būti leistas arba neleistas Tautų Sąjungos Tarybos, laisva jos nuožiūra; tai yra jos diskrecinė teisė.

Praktiška šios teisės reikšmė žymiai sumažinama tuo, kad kiekvienam Tarybos sprendimui yra reikalingas visų jos narių vienabalsiškumas, išskyrus valstybes, dalyvaujančias konflikte (šisai dalykas jau reiškia progresą!). Užtenka valstybei, pradedančiai karą, turėti Taryboj užjaučiantį ją sąjungininką, kad Taryba negalėtų įvykdyti savo kontrolės teisės ir autoritarinės intervencijos. Iš to paties vienabalsiškumo principo išeina net, matyti, ir tas dalykas, kad tos prievartos ir intervencijos priemonės, kurias Tautų Sąjungos Taryba nutartų vienu balsu panaudoti, įvykdomos, vis dėlto, kiekvienos valstybės visiškai savo nuožiūra, arba visai nėra įvykdomos.

Be šitos bendros Tautų Sąjungos Tarybos teisės kontroliuoti kiekvieno karo prasidėjimą, Tautų Sąjungos Paktas (matyt, jausdamas praktišką tokios kontrolės netobulumą) uždeda visoms valstybėms eilę apribojimų jų teisei karo veiksmams pradėti.

Kiekvieną ginčą, kurio valstybės negali arba nenori atiduoti spręsti arbitražui arba teismui, jos turi atiduoti taikinamajam Tautų Sąjungos Tarybos nagrinėjimui, jeigu, žinoma, tos valstybės neturi sudariusios specialios sutarties kreiptis tokiu atveju į specialią mišrią taikinamąją komisiją. Kreipimasis į Tautų Sąjungos Tarybą privalomas ta prasme, kad be šito pirmesnio kreipimosi, valstybės, šiaip ar taip, neturi teisės stvertis karo. Kad imtų funkcionuoti šitas tarpininkaujamas Tarybos veikimas, pakanka vienos susiginčijusios šalies pareiškimo.

Taryba turi nuspręsti sprendimą dėl ginčo per 6 mėnesius. Jeigu per tą laiką Taryba negalėjo nuspręsti, šalys, matyti, įgauna laisvę veikti savo nuožiūra (jeigu tam nesipriešins Tautų Sąjunga eidama 11 str.).

Jeigu abi šalys nepriima Tarybos vieno balso pasiūlymo, tai po 3 mėnesių jos gali pradėti karą, jeigu tam nepasipriešins Tautų Sąjunga eidama 11-uoju straipsniu.

Jeigu Tarybai nusprendus vieno balso pasiūlymą, viena tiktai šalis tepriima tą pasiūlymą, o antra nepriima (str. 15, § 6), tai nepriimanti šalis (kaip ir visi kiti Sąjungos nariai) negali kariauti prieš priimančią pasiūlymą valstybę.

Suprantama, kad Tarybos pranešimo priėmimas turi reikštis ne tiktai formaliu žodiniu jo pripažinimu, bet ir faktinu to pranešimo pasiūlymų išpildymu.

Jeigu šalis, priimanti pasiūlymą, turi dar stengtis, kad jos reikalavimas būtų įvykdytas šalies, nepriimančios pasiūlymo (arba todėl, kad ginčijamasis objektas yra nepriimančios šalies valdomas, arba todėl, kad nepriimanti šalis turi atlikti kurį-nors veiksmą arba susilaikyti nuo kurio-nors veiksmo), tai ji — priimanti šalis — gali imti kariauti trims mėnesiams praslinkus.

Šis karas (vykdant Tarybos vieno balso sprendimą) reikia suprasti kaip egzekucinę priemonę. Kadangi str. 15 § 6 pasakyta bendrai, kad Tarybos nariai (visi nariai) pasižada nepradėti karo prieš priimančiąją valstybę, tai reik manyti, jog valstybė, nepriimanti Tarybos vieno balso pasiūlymo, neturi teisės egzekuciniams antros šalies karo veiksmams statyti priešais savo ginamąsias karo priemones.

Bet jeigu ji vis dėlto pradės karą, T. Sąjunga eidama 11 straipsniu turi autoritarinės intervencijos teisę pagal 16 straipsnį, bet tos teisės neturi atskiros valstybės savo nuožiūra, nors

jos būtų ir susijungusios su valstybe, priėmusia pasiūlymą, nes jų karo įsikišimas taip pat klauso moratorinės 12—15 straipsnių galios. Bet *ex officio* Taryba neturi rūpintis tuo, kad būtų išpildytas jos net ir vieno balso pasiūlymas.

Jeigu Tarybos pasiūlymas nesurinks visų Tarybos narių balsų, tai jis neturi jokios galios, suvaržančios karo teisę. Sąjungos nariai, „pasilaiko veiksmų laisvę", žinoma, išlaukę bendrą 3-jų mėnesių moratorinį laiką. Bet reikia manyti, jog ir šiuo atveju T. S. gali eidama 11 str. intervenuoti, kad neleistų prasidėti karui. Tai yra, žinoma, labiau teoriškas, nekaip praktiškas prileidimas, nes šita intervencija reikalauja Tarybos vieno balso sprendimo, kas vargu bau yra galima, jeigu pirma savo pasiūlymu susiginčijusioms šalims Taryba negalėjo pasiekti tokio vienabalsiškumo [1].

§ 6. Kelogo ir T. S. Paktų prieštaravimas.

S. d. N. Comité pour l'amendement du Pacte de la Société des Nations en vue de le mettre en harmonie avec le Pacte de Paris. Procès-verbal. 1930 (126 p.).

Tautų Sąjungos Paktas kad ir numato įvairių būdų tarptautiniams konfliktams taikingai spręsti, tačiau nepadaro tų būdų būtinai privalomus, ir, šiaip ar taip (išlaukus 3 mėnesių moratorinį terminą), duoda teisę kiekvienai valstybei, norinčiai išspręsti ginčą, pasinaudoti *ultimo ratio* — karu (kad ir puolamuoju).

Tuo tarpu Kelogo Paktas uždeda atsisakymą nuo puolamojo karo (Žiūr. p. 455).

Todėl, tuojau pasirašius Kelogo Paktą, Tautų Sąjungos tarpe kilo sumanymas suderinti Sąjungos įstatus su Paryžiaus Paktu. 1929 m. Sąjungos Taryba paskyrė 11 asmenų komitetą (italo Scialoja pirmininkaujamą), kuriam pavedė suderinti T. S. Paktą su Kelogo Paktu.

---

[1] Schücking-Wehberg (Die Satzung, p. 599) supranta str. 15 § 7 ta prasme, kad, Tarybai nusprendus tik balsų dauguma pasiūlymą, veiksmų laisvę teigauna susijungiančios šalys, o ne visi T. S. nariai. Tačiau šis aiškinimas vargu bau galės turėti bendrą pripažinimą. Šiaip ar taip, Lokarno 1925. X. 16. traité de garantie mutuelle savo str. 2, § 2, Nr. 3 aiškiai supranta str. 15, § 7, kaip suteikiantį veiksmų laisvę visiems T. S. nariams.

Tas Komitetas išleido 1930 m. kovo mėn. pranešimą, kuriame išdėstyti jo T. S. įstatų pakeitimų pasiūlymai; tie pakeitimai buvo pasiūlyti nagrinėti T. S. Susirinkimui 1930 m. Susirinkimas atidėjo tą dalyką iki 1931 m. sesijos.

Pakeitimai, Komiteto siūlomieji, bendrais bruožais yra šie:

12 str. § 1 vietoje žodžių: „(valstybės) pasižada nieku būdu nesistverti karo prieš pasibaigiant 3 mėnesiams po arbitražo arba teismo nusprendimo arba Tarybos pranešimo" siūloma: „jos tesinaudos teisingomis priemonėmis konfliktams reguliuoti... Sąjungos nariai sutinka, kad jie nieku būdu nesistvers karo konfliktams reguliuoti".

15 str. § 6 dabartinis tekstas įpareigoja valstybes — Tarybai vienabalsiškai nusprendus pasiūlymą — nesistverti karo tiktai prieš valstybę, priėmusią tą pasiūlymą; naujas tekstas siūlo įrašyti Sąjungos narių pasižadėjimą klausyti Tarybos vieno balso pasiūlymo; nepaklausius to pasiūlymo, Taryba turi apsvarstyti priemones savo pasiūlymui įgyvendyti.

15 str. § 7 dabartine savo redakcija teikia šalims, — jei Taryba nenusprendė vieno balso pasiūlymo, — teisę stvertis karo savo ginčams išspręsti; naujas tekstas siūlo: „jei Taryba nenuspręs vieno balso pasiūlymo, ji išnagrinėja procedūrą, geriausiai pritaikytą šiam atsitikimui, ir siūlo ją šalims. Tokiu atveju Taryba, ar vienos iš šalies pasiūlymu ar sava iniciatyva, gali paprašyti iš Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo jo konsultatyvinės nuomonės. Tam nereikalingas Tarybos vieno balso votumas".

Nereikia perdėti Kelogo Pakto reikšmės karo pašalinimo prasme. Karas apskritai vargu bau gali būti pašalintas iš tarptautinės praktikos, kol nėr sudarytas tarptautinės antvalstybinės valdžios įstatymų leidžiamasis politinis organas.

Tai sakytina, visų pirmiausia, dėl karo, kurio imamasi norint priversti kitą valstybę klausyti Tarptautinio Teismo sprendimo (karas kaip teismo egzekucijos arba sankcijos priemonė), o paskui ir dėl karo, kuriuo sprendžiami ne juridiniai, bet politiniai ginčai. Ne visi tarptautiniai konfliktai, kaip jau buvo pasakyta, gali būti Teismo išspręsti. Teismas tegali spręsti eidamas veikiančios teisės normomis; ten, kur paliečiami nauji interesai, dėl kurių sudarytinos yra naujos teisės normos ir nauji juridiniai būklės, ten nustoja veikusi Teismo funkcija ir reikalingas yra politinio vyriausybinio organo veikimas.

Todėl karo iš tarptautinės politikos pašalinimo problema glaudžiai yra susijusi su Pasaulio federalizacijos problema, ir visų pirmiausia — su Europos federalizacija. Kol tokia organizacija nėr sudaryta, karas negali būti pašalintas iš tarptautinių santykių. Tarptautinė teisė, kaip kiekviena teisė, yra priverčiama; ir kol jos normos nėr bendros tarptautinės valdžios garan-

tuojamos, tol tų normų garantijos turi reikštis atskirų valstybių privertimu savigalbos pagrindais, t. y. karu.

Politikos dalykai yra augančio ir kintančio gyvenimo, t. y. socialinės energijos ir visuomeninių pajėgų naujojo santykiavimo dalykai. Organas, vykdąs politines funkcjas, turi taikinti ir taikyti vieną prie kito naujai atsirandančius ir kovojančius interesus. Kad galėtų vykdyti tokias funkcijas, vyriausybinis organas turi būti taip organizuotas, kad reikštų tikrąjį pajėgų santykiavimą visuomenėje ir kiekvieną jų pakitėjimą.

III. Teisės saugojamosios funkcijos.

Milovanovitch. Les traités de garantie au XIX siècle. 1888. Téopilian. Les traités de garantie au point de vue juridique. 1905. Quabbe. Die völkerrechtliche Garantie. 1911. Idman. Le traité de garantie en droit international. Helsingfors. 1913. C. Laenge. Der Garantievertrag des modernen Völkerrechts 1928 (80 p.). O. Höijer. La sécurité internationale et ses modes de realisation. V. I. Combinaisons politiques. v. II. Intégrité et indépendance. P. 1930.

Kiekvienoje teisės sistemoje turi būti numatytos priemonės teisei aprūpinti nuo visada galimų jos peržengimų ir egzistuojančioms juridinėms būklėms apsaugoti. Teisė yra apsaugojama tiek priemonėmis, kurios trukdo peržengti teisę (teisės garantijos), tiek priemonėmis, kurios atnaujina peržengtą teisę (vykdomosios funkcijos); iškilus ginčui dėl teisės, ji yra apsaugojama bešališkos instancijos sprendimu, konstatuojančiu, kam priklauso ginčijamoji teisė (teismas).

Valstybių tarptautinių teisių apsaugojimas arba aprūpinimas vykdomas tarptautinėmis garantijomis. Tos garantijos sudaromos arba atskirų valstybių savigalba arba kolektyviai, panaudojant Tarptautinės Sąjungos valdžią.

Šių dienų tarptautinės teisės garantijų reikia skirti: 1) įkeičiamojo pobūdžio garantija, 2) tarptautinis laidavimas, 3) apsiginamosios sąjungos.

§ 1. Įkeičiamojo pobūdžio tarptautinės garantijos.

Balding. Die völkerrechtliche Anleihegarantien (ZIR., v. 26, p. 387—421). Jèze. La garantie des emprunts publics d'État (ADI. Rec. C., v. 7, 1925, p. 151—236).

Įkeičiamojo pobūdžio garantijomis užtvirtinami tarpvalstybiniai santoriai ir aprūpinamas valstybės prisiimtųjų pasižadėjimų tesėjimas.

Šių dienų tarptautinėje praktikoje tos garantijos turi dažniausiai finansinio pobūdžio, — jomis norima aprūpinti kuriosnors valstybės finansinių pasižadėjimų tesėjimą. Tos garantijos yra analogingos privačiai-teisinėms *cautiones*, įkeitimui ir *missiones in possessionem*.

Dažniausiai yra sutinkamos šios garantijų formos:

a) Valstybinių pajamų įkeitimas. Valstybė, savo skolai aprūpinti, įkeičia antrai valstybei (kreditoriui) arba kelioms valstybėms (jeigu yra keli kreditoriai) kurią-nors savo pajamų sritį.

Toksai muitų ir jūros mokesčių įkeitimas turimas, pav., Kinijoj, aprūpinti skolai, uždėtai Kinijai valstybių, dalyvavusių malšinant bokserių sukilimą. Dawes'o planu, Vokietijos reparacijų įmokoms aprūpinti, didžiosioms Antantos valstybėms buvo įkeistos pajamos iš mokesčių spiritui, alui, tabakui ir cukrui, o taip pat ir pajamos iš muitų. Panašus mokesčių įkeitimas buvo atliktas ir Austrijoj, aprūpinti tarptautinei paskolai, kuri buvo sunaudota Austrijos finansams atstatyti.

b) Finansinė kontrolė. Kartais valstybinei skolai aprūpinti sudaroma tarptautinė finansinės kontrolės organizacija,kuri prižiūri, kontroliuoja ar net tvarko kurią-nors krašto finansinio valdymo sritį.

Taip antai, Egipte viešosios skolos kasos komisija nuo 1876 metų prižiūri Egipto geležinkelių, telegrafo ir Aleksandrijos uosto finansinį valdymą. Finansinė kontrolė uždėta taip pat Turkijai ir Graikijai.

Apie valstybinių pajamų įkeitimą ir apie finansinę kontrolę smulkiai bus kalbama finansinės tarptautinės teisės skyriuje.

c) Įkeičiamasis sričių užėmimas arba taikinga okupacija (žiūr. aukščiau psl. 182—3). Ji panaudojama daugiausia nugalėtosios šalies karo atlyginimui ir jo įmokoms aprūpinti.

Taip antai, Napoleonas I užėmė 1808 metų sutartimi prūsų Kiustrino, Štetino ir kitas tvirtoves; sąjungininkai, kovoję prieš Napoleoną, 1815. XI. 20 sutartimi užėmė Prancūzijos rytų departamentus, norėdami aprūpinti 700 milijonų frankų kontribuciją, uždėtą Prancūzijai; Versalės 1871 metų sutartimi Vokietija buvo užėmusi prancūzų teritorijos dalį, karo kontribucijai aprūpinti ir t. t.

Kartais sritys yra okupuojamos, kaip garantija tesėti ir kitiems pasižadėjimams (dažniausiai, karo iškeltiems).

Taip antai, Versalės 1919 metų sutartimi (str. 428—432) sąjungininkų kariuomenės buvo okupuota vokiečių teritorija į vakarus nuo Reino „kaip Vokietijos garantija tai sutarčiai tesėti". Okupavimo tvarka ir juridinė Reino provincijų būklė buvo nustatytos sąjungininkų

sutartimi su Vokietija (Rheinlandabkommen 1919. VI. 28; plg. Heyland. Die Rechtsstellung der besetzten Rheinlande 1923 ir WV. II, p. 359—396).

Sričių užėmimas valdyti dažnai atliekamas ne pasižadėjimų tesėjimui aprūpinti, bet yra viena iš teritorijos užmaskuoto perėjimo formų (žiūr. aukščiau psl. 191—192). Taip pat ir įkeičiamasis ilgalaikis srities užėmimas dažnai baigiasi tuo, kad užimtoji sritis patenka į teritorialinį okupavusios ją valstybės viešpatavimą. Apskritai, civilinių-teisinių institutų perkėlimas į viešai teisinę teritorialinio viešpatavimo sritį dažnai neatitinka tos srities prigimimo ir yra susietas su pavojumi.

§ 2. Tarptautinis laidavimas.

Tarptautinis laidavimas yra viena iš tarptautinės garantijos rūšių. Eidama ta garantija, viena ar kelios valstybės laiduoja, kad kita valstybė ištesės kurį-nors prisiimtąjį pasižadėjimą. Šita garantijos rūšis beveik išimtinai tarptautines valstybių paskolas teliečia.

Garantija, kaip laidavimas, turi akcesorinio pobūdžio. Pagrindinė, savarankiška sutartis yra sutarimas, nustatąs valstybės, įtraukiančios paskolą, pasižadėjimą.

Iš naujosios praktikos galima paminėti Austrijos 1923 metų paskola, 8 Europos vyriausybių garantuota. Apie įvairias garantijos-laidavimo rūšis bus kalbama finansinėje tarptautinėje teisėje.

§ 3. Tarptautinės politinės garantijos.

Nuo tarptautinių garantijų, kaip vienos iš skolinamojo laidavimo rūšių, reikia skirti tarptautinės politinės garantijos. Tarptautinis laidavimas yra grynai civilinio teisinio pobūdžio tarptautinis santoris, kuriam turi būti taikomos privatinės teisės normos. Bet viešosioms subjektyvinėms valstybių teisėms ir viešosioms politinėms būklėms tarpvalstybiniuose santykiuose taip pat reikalingos yra tam tikros aprūpinančios jas priemonės. Tasai aprūpinimas teikiamas arba vienašaline garantija arba sudarant tam tikras savitarpio garantijų sąjungas.

Tų garantijų tikslas — palaikyti tam tikrą politinį *statu quo* prieš galimus jo peržengimus.

V i e n a š a l i n e garantija, viena arba kelios valstybės pasižada palaikyti k i t o s valstybės tam tikrą politinę būklę.

Toks pasižadėjimas turi dažnai individualinio pobūdžio; jį viena valstybė teikia antrai valstybei, žadėdama padėti jai palaikyti tam tikras jos teises arba būkles ir suteikti pagalbos, jeigu jos *statu quo* bus peržengtas. Bet dažniausiai tokia garantija esti kolektyvi, kada toksai pasižadėjimas teikiamas kartu kelioms valstybėms. Tokiu atveju valstybės-garantai ne tiek pasižada garantuojamoms valstybėms palaikysianti tam tikrą *statu quo*, kiek jos savitarpiškai pasižada viena kitai. Tokia garantija dažnai nustatoma nepareinant nuo garantuojamos valstybės valios, o kartais užkariama jai prievartos keliu. Vienašalinė garantija tuo yra nepatogi, kad ji padaro garantuojamą valstybę priklausomą nuo valstybių-garantų. Valstybės veiksmų laisvė ir jos politika dažnai yra suvaržomos tokia garantija, ir valstybėms-garantams duodama progos kiškis į vidujinius garantuojamos valstybės dalykus.

Tokia vienašalinė garantija gali liesti įvairias politines būklės. Dažniausiai garantuojamas taip pat valstybės nepriklausomumas ir teritorialinis neliečiamumas, kartais — nuolatinė neitralizacija, ir, palyginti, retai — apibrėžta valstybinė valdymo forma.

Taip, 1832 metais Anglija, Prancūzija ir Rusija kolektyvine sutartimi garantavo Graikijos nepriklausomumą. 1921 metais, bendrąja deklaracija (1921. XI. 9), Anglija, Prancūzija, Italija ir Japonija garantavo Albanijos nepriklausomumą ir jos sienų neliečiamumą.

Nuolatinis Šveicarijos ir dviejų Savojos apygardų neitralitetas buvo didžiųjų valstybių garantuotas 1815 metais, Belgijos — didžiųjų valstybių 1831 ir 1839 metų sutartimis, Liuksemburgo — didžiųjų valstybių, Belgijos ir Olandijos 1867 metų sutartimi ir t. t.

Vokiečių konfederacijos valstybinė santvarka buvo garantuota valstybių, pasirašiusių Vestfalijos 1648 m. ir Vienos 1815 m. traktatus.

§ 4. Apsiginamosios sąjungos (aliansai).

Erich. Allianzen und Allianzverhältnisse nach heutigem Völkerrecht. Helsingfors. 1907.

Labiausiai efektyvus būdas tarptautinei būklei apsaugoti yra kelių valstybių savitarpiška garantija. Tokiais atvejais valstybės savitarpiškai pasižada viena kitai saugoti tam tikras savo teises arba savo *statu quo*, o peržengus jas, teikti viena kitai pagalbos. Tai pasiekiama sudarant savitarpio garantijos sąjungą arba apsiginamąjį aliansą *(alliance défensive)*.

Tokiais atvejais garantija neturi akcesorinio pobūdžio, kaip laidavimas, bet ji yra savarankiška sutartis, ir ji sudaro ne vie-

našalinį juridinį santykį, kur viena šalis tėra tiktai garantas, o antra tiktai garantuojama, bet dvišalinį santykį, kur kiekviena valstybė yra ir garantas ir garantuojama.

Sudariusios apsiginamąją sąjungą, dvi arba kelios valstybės pasižada pripažinti sau karo būvį ir kylančius iš čia karo santykius su bet-kuria ne sąjungine valstybe, jeigu ta valstybė, kiekvienos kitos sąjunginės valstybės nuomone, užsipuola kurią-nors iš sąjunginių valstybių.

Apsiginamoji valstybių sąjunga neretai susiejama su politine jų sąjunga (kada valstybės pasižada per tam tikrą laiką varyti kartu vieną politiką, tam tikrai vienodai elgdamosi), ir tuo peržengiamas jų apsaugojamai-juridiškas garantijos pobūdis. Dažnai labai sunku nutiesti čia riba, kur baigiasi apsiginamoji sąjunga ir kur prasideda politinis aliansas. Tos ribos reikia dažnai ieškoti ne sutarčių turinyje, bet spręsti iš šalių ketinimų. Juridiškai interpretuoti tokios sutartys reikia, šiaip ar taip, kaip garantijos sutartys.

Garantijos susijimas (susiliejimas) su politiniu aliansu pavojingas yra tuo, kad garantija iš pasyvaus teisės apsaugojimo virsta aktyvia politika, t. y. stengimusi pakeisti teisę, vadinasi, prieštarauja savo sąvokai.

Kadangi politiniai aliansai, einant Tautų Sąjungos Pakto 20-uoju straipsniu, prieštarauja Sąjungos tikslams, tai naujausiose garantijos sutartyse (nors jos dažnai turi neabejojamų politinių tikslų) paprastai ta ar kita forma paskelbiamas tas principas, kad tos garantijos arba aliansai skiriami tiktai taikai apsaugoti Tautų Sąjungos ribose ir sustiprinti sankcijoms, kurias T. S. Paktas numato prieš taikos peržengėlius.

Garantijos sąjunga numano šiokį tokį sąjungininkų politikos bendrumą. Todėl savitarpiška sąjungininkų pareiga — susilaikyti nuo visokių sąjungų su trečiosiomis valstybėmis, prieštaraujančių garantijos sąjungai, arba apskritai nedaryti sąjungų nepranešus pirma apie tai savo garantijos sąjungininkui.

Garantas pasižada teikti savo sąjungininkui karo pagalbos, neapribotos arba tam tikrose ribose. Kad tas pasižadėjimas galėtų būti detaliai įvykdytas, dažnai kartu su garantijos sąjunga sudaromos tam tikros karo konvencijos, paprastai slaptos.

Kartais sąjungininkas pasižada teikti pagalbos tiktai pinigine subsidija (taip neretai darydavo Anglija).

Atliekant bendrus karo veiksmus, paprastai susitariama, kad atskiri sąjungininkai neturi daryti separatinės taikos, o tiktai bendrai pasirašyti ją.

Pasirašius kolektyvinę garantiją, jos pareigos uždedamos ne tiktai visiems garantams kartu, bet ir kiekvienam skyriui. Vieno iš garantų atsisakymas neatleidžia kitų garantų nuo jų pareigų. Kiekvienas garantas turi ne tiktai teisę, bet ir pareigą veikti netik bendrai su kitais, bet ir skyrium.

Paprastai garantijos sutartys sudaromos tam tikram nustatytam laikui. Jeigu garantijos laikas nenurodytas ir jeigu pagal sutartį ji yra nuolatinė, amžina, tada reikia numanyti tylimoji išlyga *rebus sic stantibus*.

Išspręsti klausimą, kada suėjo vadinamasis *casus foederis*, t. y. momentas, kada garantas turi ateiti talkon savo sąjungininkui, pareina nuo valstybės-garanto nuožiūros. Nesvarbu, ar tasai *casus foederis* bus sąjunginėje sutartyje nusakytas bendrais arba tikslesniais reiškiniais. Beveik visada savitarpiškos garantijos sutartys numato kaip *casus foederis* trečios valstybės neprovokuotąjį užpuolimą. Bet ar yra buvęs neprovokuotas užpuolimas ar ne, kiekvienu atskiru atveju sprendžia pats sąjungininkas, pasižadėjęs ateiti talkon.

Kaip sunku, tačiau, nustatyti neginčijamai, iš kurios pusės yra prasidėjęs neprovokuotas užpuolimas, rodo Pasaulinio Karo pradžia. Prancūzai tvirtina, kad karą provokavusi Vokietija, nes ji buvo paskelbusi Prancūzijai karą ir pirmoji pradėjo karo veiksmus. Vokietija teisino savo veiksmus tuo, kad tai buvęs atsakymas į jos neprovokuotą visuotinę Rusijos mobilizaciją, o Vokietijos karo paskelbimas Prancūzijai įvykęs tiktai tada, kada Prancūzija, būdama politinis Rusijos sąjungininkas, Vokietijos paklausta, atsisakė likti neitrali iškilus karui tarp Vokietijos ir Rusijos. Rusija teisino savo visuotinę mobilizaciją tuo, kad Austrija neprovokuota pradėjusi karą prieš Serbiją, ir tuo, kad Rusija norėjusi ateiti pagalbon Serbijai. Austrija teisino savo karo paskelbimą Serbijai tuo, kad Serbija peržengė savo tarptautinius pasižadėjimus Austrijos atžvilgiu, nes ji organizavo savo teritorijoj sąmokslą prieš Austriją-Vengriją, norėdama atplėšti nuo Austrijos kai-kurias jos pietines

dalis; kada Serbija, nužudžius austrų sosto įpėdinį, nepriėmė Austrijos ultimatumo, Austrija buvusi priversta suruošti prieš Serbiją baudžiamąją ekspediciją; neprovokuotas užpuolimas buvęs iš Serbijos pusės. Serbija tvirtino, kad karą pradėjusi ne ji, bet Austrija. Tuo būdu visos valstybės, pradėjusios Pasaulinį Karą viena kitą kaltino pradėjus neprovokuotą užpuolimą: Prancūzija Vokietiją, Vokietija Rusiją, Rusija Austriją, Austrija Serbiją, Serbija Austriją. Ir jeigu likti bešališkam (kas nesunku padaryti, praslinkus 16 metų nuo karo pradžios), tai reikia pripažinti, jog kiekvienas iš tų valstybių iš dalies turėjo tiesą, formalios teisės atžvilgiu.

Todėl vienam iš sąjungininkų susirėmus su trečiąja valstybe, visada yra galimas kitų sąjungininkų atsisakymas ištesėti savo pasižadėjimus pagal garantijos sutartį.

Taip, Pasaulinio Karo pradžioje Rumunija atsisakė ateiti pagalbon Austrijai-Vengrijai (pagal tųdviejų valstybių 1892. VII. 25 sąjunginės sutarties 2 straipsnį), tvirtindama, kad Austrija-Vengrija pati sukėlusi užpuolimą. Graikija atsisakė ateiti pagalbon Serbijai (pagal 1913. VI. 2 sąjunginę sutartį) remdamasi *rebus sic stantibus*, nes 1913 metų sutartis buvo sudaryta numanant Balkanų, o ne visos Europos karą. Italija nepanorėjo padėti Austrijai-Vengrijai (pagal trijų valstybių 1912. XII. 5 sutartį) remdamasi tuo, kad 1912 metų sutarties 7 straipsniu buvo nustatyta Austrijos-Vengrijos pareiga iš anksto susitarti su Italija.

Kartais sąjungininkas atsisako ateiti pagalbon, teisindamasis tuo, kad jis nepajėgiąs ištesėti savo pasižadėjimo. Taip antai, Švedija, kad ir būdama XVIII amžiuje vienas iš Lenkijos neliečiamybės garantų, atsisakė nuo ginkluoto įsikišimo Lenkijai išgelbėti, kai ji buvo Rusijos, Austrijos ir Prūsijos padalyta.

§ 5. Šių dienų garantijos aliansų sistema.

S. d. N. Arbitrage et sécurité. Étude méthodique des conventions d'arbitrage et des traités de sécurité mutuelle déposés auprès de la S. d. N. Genève. 1927 (Traités de garantie, p. 353—428). K. Strupp. Das Werk von Locarno. 1926 (176 p.). Milenkovitch. Le problème de la sécurité européenne d'après les accords de Locarno. P. 1927 (240 p.) (Thèse). W. Steinlein. Der Begriff d. nicht herausgeforderten Angriffs in Bündnisverträgen seit 1870 u. insbes. im Locarno Vertrag. 1927 (VII+134 p.). H. Wehberg. Der Pakt von Locarno (WV. III, 1929, p. 977—996).

Radikaliai yra pasikeitusi visa Europos santvarka dėl Pasaulinio Karo ir 1919—1920 metų taikos sutarčių; tų sutarčių sudarytam dirbtiniam ir nepastoviam *statu quo* Europoje palaikyti, buvo panaudota ištisa garantijos sąjungų sistema.

Iš tų garantijos sąjungų gali būti nurodytos:

1) Čechoslovakijos, Pietų Slavijos ir Rumunijos Mažoji Antanta, 2) Prancūzijos garantijos sąjungos su Belgija, Lenkija ir Čechoslovakija (palaikyti *statu quo* prieš Vokietijos užpuolimą), su Rumunija ir Pietų Slavija (bendroji garantija), 3) Prancūzijos, Italijos, Anglijos ir Čechoslovakijos 1922. X. 4 garantijos deklaracija dėl Austrijos *statu quo*, 4) Prancūzijos, Italijos, Anglijos, Rumunijos, Pietų Slavijos ir Čechoslovakijos garantijos deklaracija dėl Vengrijos *statu quo* einant Trianono sutartimi, 5) sąjunginių valstybių 1921. XI. 3 deklaracija dėl Albanijos *statu quo*, 6) Italijos garantijos sutartys (su Albanija, Pietų Slavija, Čechoslovakija, Rumunija, Vengrija ir t. t.), 7) kolektyvinė Lokarno 1925 metų sutartis, 8) Lenkijos ir Rumunijos (1926. III. 21) garantijos sąjunga *statu quo* palaikyti prieš Rusijos užpuolimą, 9) Rusijos sutartis dėl savitarpiškos garantijos — su Vokietija (1926. IV. 20) ir su Lietuva (1926. IX. 28); iš užeuropinių garantijos sąjungų turi būti paminėtos: 10) didžiųjų valstybių garantijos (1921. XII. 23) jų kolonialinių žemių *statu quo* palaikyti Ramiajame Vandenyne, ir 11) didžiųjų valstybių, Olandijos, Portugalijos ir Kinijos garantija (1922. II. 6) Kinijos *statu quo* palaikyti.

Iš tų sutarčių ypatingos reikšmės turi: Mažosios Antantos, Lokarno sutartis ir Rusijos savitarpiškos garantijos sutartys.

M a ž o s i o s A n t a n t o s sąjunga sudaryta ne kaip trijų valstybių — Čechoslovakijos, Pietų Slavijos ir Rumunijos savitarpiška kolektyvinė garantija, bet atskiromis konvencijomis — Čechoslovakijos su Pietų Slavija ir su Rumunija ir Pietų Slavijos su Rumunija. Pagal Čechoslovakijos su Pietų Slavija (1920. VIII. 14) ir Čechoslovakijos su Rumunija (1921. IV. 23) sąjungines konvencijas „atsitikus neprovokuotam užpuolimui iš V e n g r i j o s p u s ė s... antroji šalis pasižada padėti ginti atakuotąją šalį.. Nė viena iš šalių negali daryti aliansų su trečiąja valstybe, nepasitarusi pirma su antra sutariančia šalimi“. Kartu su tomis sąjunginėmis sutartimis buvo sudarytos slaptos karo konvencijos. Pagal Pietų Slavijos ir Rumunijos (1921. VI. 7) konvenciją, „atsitikus neprovokuotam užpuolimui iš V e n g r i j o s arba B u l g a r i j o s pusės prieš vieną iš šalių... ketinant suardyti tvarką, nustatytą Trianon'o ir Neuilly sutartimis, antra šalis pasižada padėti ginti atakuotąją šalį“.

Kartu su ta sutartimi buvo taip pat sudaryta slapta karo konvencija.

Lokarno garantijos sutartis buvo sudaryta tarp Vokietijos, Prancūzijos, Belgijos, Anglijos ir Italijos 1925. V. 16 — Prancūzijos ir Belgijos saugumui aprūpinti. Šita sutartis vaidina ypatingai svarbų vaidmenį šių dienų tarptautinėje Europos tvarkoje, ir todėl mes sustosim čia ties ja kiek smulkiau.

Pagal Lokarno sutartį valstybės garantavo „individualiai ir kolektyviai" palaikyti teritorialinį *statu quo*, susidariusį iš nustatytų sienų tarp Vokietijos ir Belgijos ir tarp Vokietijos ir Prancūzijos einant Versalės sutartimi, tų sienų neliečiamumą ir laikytis nutarimų dėl demilitarizuotos zonos (einant Versalės sutarties 42 ir 43 str.).

Eidamos ta sutartimi, Vokietija iš vienos pusės, Prancūzija ir Belgija iš antros, pasižadėjo „neleisti nei iš vienos nei iš antros pusės jokio užpuolimo arba įsiveržimo į teritoriją ir niekuo būdu nesistverti karo". Spręsdamos visus savo ginčus, vis tiek kurio jie bus prigimimo, jos pasižada kreiptis į arbitražo teismą arba į Nuolatinį Tarptautinio Teisingumo Teismą, tada, kada jos „ginčijasi savo tarpe dėl teisės"; spręsdamos visus kitus ginčus, jos kreipiasi į taikinamąją komisiją, o nepasisekus susitaikinti — į Tautų Sąjungos Tarybą.

Tačiau atsisakymas nuo karo tarp Vokietijos, Prancūzijos ir Belgijos toli gražu nėra besąlygiškas, ir jam pritaikomos yra žymios išimtys. Pirmoji išimtis — teisėto gynimosi teisės įvykdymas. Šitoji teisė apibrėžiama sutartyje kaip teisė priešintis tiek peržengimui pasižadėjimo nesistverti jokio karo akto, tiek ir aiškiam peržengimui *(contravention flagrante)* Versalės sutarties straipsnių dėl demilitarizuotos zonos. Valstybėms-garantams gali būti dvi neužpuolimo pasižadėjimo peržengimų formos: apskritai peržengimas (neaiškus ir ginčijamas) ir aiškus peržengimas. Atsitikus neaiškiam peržengimui, kiekviena šalis gali tuojau iškelti bylą Tautų Sąjungos Taryboje. Jeigu Taryba prieis išvadą (žinoma, vienu balsu), jog peržengimas yra įvykęs, ji tuojau praneš apie tai kiekvienai iš valstybių-garantų. Valstybės pasižada tokiu atveju teikti tuojau pagalbos tai valstybei, prieš kurią buvo atliktas inkriminuojamas aktas. Atsitikus aiškiam peržengimui, kiekviena iš valstybių-garantų pasižada tuojau suteikti pagalbos valstybei,

prieš kurią toks peržengimas buvo padarytas, jeigu tiktai garantas įsitikins, kad peržengimas sudaro neprovokuoto užpuolimo aktą ir kad reikalingas neatidėliojamas veiksmas, ar tai dėl sienos perėjimo ar dėl karo veiksmų pradėjimo ar dėl ginkluotų jėgų suspietimo demilitarizuotoje zonoje. Tačiau Tautų Sąjungos Taryba turi ir tokiu atveju nuspręsti savo sprendimą. Valstybės pasižada veikti pagal tuos Tarybos pasiūlymus, kurie bus jos priimti vienu balsu (be susiginčijusių šalių). Tiktai vienabalsiškas Tarybos pasiūlymas turi privalomos galios.

Šitokia pirmoji išimtis iš pasižadėjimo nesistverti karo (ir neperžengti sienų). Ji pritaikoma teisėto gynimosi vardu, bet čia glūdi didelių pavojų. Ar įvyko, ar neįvyko aiškus neužpuolimo pasižadėjimo peržengimas, spręsti tą dalyką pavedama pačiai valstybei, o ne tarptautiniam organui. Kadangi tokiais atvejais valstybei paliekama laisvė tuojau pradėti karo veiksmus, tai galimas yra piktas naudojimas įvertinant tą peržengimą. Prasidėjus karo susirėmimams, apskritai nelengva būna dažnai nustatyti, kas padaro neprovokuotąjį užpuolimą.

Kitą (dar labiau sukeliančią abejojimo prieš save) neužpuolimo pasižadėjimo išimtį sudaro sutariančių šalių pasilaikoma teisė stvertis karo prasidėjus bendram karo veiksmui, atliekamam Tautų Sąjungos Susirinkimo arba Tarybos sprendimu arba kada pritaikomas yra T. S. Pakto 15 str. 7 §, t. y. kada S. Taryba savo taikinamuoju pasiūlymu negalėjo prieiti vienabalsiško sprendimo. Tokiu atveju valstybė gali pradėti karą, jeigu jos karo veiksmai nukreipti prieš valstybę, kuri pirmoji yra užsipuolusi. Tos išlygos prasmę bendroje Lokarno sutartyje paaiškina savitarpiškos garantijos sutartis, kurią Prancūzija yra sudariusi su Lenkija ir Čechoslovakija vienu metu su bendra Lokarno sutartimi. Tomis sutartimis, iškilus konfliktui tarp Vokietijos ir Prancūzijos, arba tarp Vokietijos ir Lenkijos arba Čechoslovakijos, ir Sąjungos Tarybai nenusprendus vieno balso sprendimo, Prancūzija ir Lenkija, Prancūzija ir Čechoslovakija pasižada savitarpiškai tuojau suteikti viena antrai pagalbos, jeigu viena valstybė nuspręs *(se verrait)*, jog antra valstybė yra užpulta.

Lokarno savitarpiškos garantijos sutartis neapribota terminu, bet ji numano, kad visos sutariančios valstybės dalyvauja Tautų Sąjungoje.

Hanso Wehberg'o nuomone, kurios-nors iš valstybių-garantų išstojimas iš Tautų Sąjungos sudarys tokį *rebus sic stantibus* pakeitimą, jog jis bus lygus Lokarno sutarties galios panaikinimui.

Savotišką savitarpiškos garantijos formą turi Rusijos su Vokietija ir Lietuva sutartys.

Pagal Rusijos ir Vokietijos 1926. IV. 24 sutartį, jeigu viena iš susitariančių šalių bus trečiosios valstybės užpulta, tai Rusija ir Vokietija pasižada laikyti neitralitetą per visą konflikto laiką. Jeigu trečiosios valstybės sudaro savitarpio koaliciją, kad pradėtų ekonominį ar finansinį Rusijos ar Vokietijos boikotą, tai antra sutarianti šalis pasižada neprisidėti prie tokios koalicijos.

Labai svarbi yra suprasti pasižadėjimams, iškylantiems valstybėms dėl jų dalyvavimo Tautų Sąjungoje, Štrezemano aiškinamoji nota prie tos sutarties. Joje sakoma: „Tas faktas, kad Vokietija dalyvauja Tautų Sąjungoje, negali trukdyti išplėsti draugiškus santykius tarp Vokietijos ir Sovietų Rusijos. Tautų Sąjunga, pagal savo pagrindinę ideją, yra organizmas, paskirtas taikingam ir teisingam tarptautinių ginčų išsprendimui aprūpinti. Vokiečių vyriausybė yra pasiryžusi visomis savo pajėgomis padėti realizuoti šią ideją. Bet jeigu (ko Vokietijos vyriausybė nelaukia) kada-nors Tautų Sąjungos organizacijoj iškils tendencija, nukreipta, prieš minėtąją pagrindinę taikos ideją, prieš vieną Sovietų Rusiją, tada Vokietija visomis savo pajėgomis pasipriešins tokiai tendencijai. Šitai Vokietijos politikos linkmei neprieštarauja nė T. S. Pakto 16 ir 17 straipsniai. Tų straipsnių dėsniais, sankcijų prieš Sovietų Rusiją procedūra gali iškilti, — nekalbant apie kitas priežastis, — tiktai tada, jeigu Sovietų Rusija paskelbs agresyvinį karą prieš trečiąją valstybę. Be to, reikia nepamiršti, kad klausimas, ar yra Sovietų Rusija užpuolanti šalis, iškilus jos ginkluotam konfliktui su trečiąja valstybe, tegali būti išspręstas, turint privalomos galios Vokietijai, tiktai su Vokietijos sutikimu. Todėl, toksai apkaltinimas, kurį kitos valstybės eventualiai galėtų iškelti Sovietų Rusijai ir kurio Vokietija nepripažintų teisingą esant, negali priversti tos valstybės dalyvauti kuriose-nors priemonėse, panaudojamose einant 16 straipsniu..."

Analoginga savitarpiškos garantijos sutartis buvo sudaryta Maskvoje 1926. IX. 26 tarp Lietuvos ir Rusijos.

„Lietuvos Respublika ir Socialistinių Tarybų Respublikų Sąjunga savitarpyje pasižada visomis aplinkybėmis gerbti viena antros suverenumą bei teritorialinį integralumą ir neliečiamybę (2 str.).

Kiekviena susitariančioji šalis pasižada susilaikyti nuo bet kurių agresijos veiksmų prieš antrąją šalį.

Jeigu viena iš susitariančiųjų šalių, nežiūrint jos taikaus elgesio, būtų užpulta vienos arba kelių trečiųjų valstybių, antroji susitariančioji šalis pasižada neteikti paramos tai vienai arba kelioms trečiosioms valstybėms jų kovoje prieš užpultąją susitariančiąją šalį. (3 str.).

Jeigu trečiosios valstybės sudarys politinę sutartį, nukreiptą prieš vieną susitariančių šalių, arba jeigu ryšyje su 3 str. 2 posme nurodyto pobūdžio konfliktu, arba tuo atveju, kai nė viena susitariančiųjų šalių nebus įsimaišiusi į susidūrimus ginklu, tarp trečiųjų valstybių, bus su-

daryta koalicija vienai susitariančių valstybių ekonomiškai arba finansiškai boikotuoti, antroji susitariančioji šalis tokion sutartin arba tokion koalicijon nesidės“ (4 str.).

§ 6. Tautų Sąjungos kolektyvinė garantija.

A. Struycken. La S. d. N.et l'intégrité territoriale (Bibliotheca Visseriana, v. I, 1923, p. 91—157). Komarnicki. La question de l'intégrité territoriale dans le Pacte de la S. d. N. (art. 10). P. 1923 (282 p.). M. Sibert. La sécurité internationale et les moyens proposés pour l'assurer de 1919 à 1925. P. 1926. (44 p.) (RGDI, 1925, p. 194—237). J. C. Baak. Der Inhalt des modernen Völkerrechts und der Ursprung des Art. 10 der Völkerbundsatzung. B. 1926 (237 p.). B. Williams. State security and the League of nations. Baltimore. 1927 (356 p.). O. Bussmann. Der völkerrechtliche Garantievertrag insbesondere seit der Entstehung des Genfer Völkerbundes. 1927 (79 p.). L. Kulski. Le problème de la sécurité depuis le pacte de la Société des nations (1918—1926). P. 1927 (312 p.). (Thèse). H. S. Quigley. From Versailles to Locarno. A sketch of the recent development of international organization. Minneapolis. 1927. (170 p.). Rousseau. Les travaux du Comité d'arbitrage et de sécurité et l'interpretation du Pacte de la S. d. N. (RGDI, 1928, p. 377—410). F. Alexander. From Paris to Locarno and after. The League of Nations and the search for security, 1919—1928. London. 1928 (247 p.).

Kai partikuliarinė garantija (savitarpiška ar vienašalinė) yra tiktai kelių valstybių sudaroma, kaip priemonė aprūpinti tam tikrai juridinei būklei, tam tikram *statu quo*, tada joje glūdi tarptautinio politinio konservatizmo pavojus: tokia garantija dažnai stengiasi įtvirtinti amžiniems laikams tam tikrą būklę, nors ta būklė ir nebetenkintų teisingų gyvenimo reikalavimų.

Esant nuosekliai Pasaulinės Sąjungos organizacijai, atskirų valstybių partikuliarinė garantija turi išnykti, iš dalies kaip nebereikalinga, iš dalies dėl savo prieštaravimo kiekvienos teisinės tvarkos bendrai idejai. Kiekviena politinė organizacija yra ne kas kita, kaip: 1) organizacija, kuri (per teismą ir vykdomąją valdžią) sudaro visuotinę (universalinę) teisinės tvarkos garantiją, ir kuriai rūpi išsirutuliuojančių iš teisinės tvarkos subjektyvinių teisių bei pareigų junginys (todėl partikuliarinės garantijos čia nereikalingos); 2) organizacija, kuri (per įstatymų leidžiamąjį politinį organą) stengiasi geriausiai aprūpinti, dėl bendros gerovės, nepaliaujamą egzistuojančios teisinės tvarkos kitėjimą ir plitimą (todėl partikuliarinė garantija prieštarauja politinės organizacijos idejai).

Žingsnis prie teisės kuriamosios funkcijos monopolizacijos, atliekamos Pasaulinės Sąjungos, yra bendra garantija, nustatyta Pakto 10 straipsniu dėl Tautų Sąjungos. Eidami tuo straipsniu

„Sąjungos nariai pasižada gerbti ir saugoti nuo kiekvieno išorinio užpuolimo Sąjungos narių teritorialinį integritetą ir esamą politinį nepriklausomumą. Užpuolus, gresiant užpuolimui arba esant užpuolimo pavojui, Taryba sprendžia apie priemones tam pasižadėjimui įvykdyti".

Šitą straipsnį Vilsonas vadino Pakto „širdimi". Dėl jo buvo kovojama išdirbant Paktą, ir jis buvo vienas iš pagrindų, dėl kurio Jungtinės Valstybės atsisakė dalyvauti Tautų Sąjungoje. Pati savaime tokia garantija gali sukelti prieštaravimo natūraliai valstybių evoliucijai. Istorija nežino amžino *statu quo* palaikymo. Pirmykščiu Vilsono planu buvo numanoma „lanksti garantija", einant kuria „valstybės turi pripažinti, be išlygų, tą principą, kad visuotinė taika yra aukštesnė už visus politinės jurisdikcijos arba sienų klausimus". Todėl Vilsono projekte buvo numatomi „teritorialiniai atitaisymai" atskirų teritorijų gyventojų norams patenkinti. Tokie teritorialiniai atitaisymai turėjo būti sprendžiami Sąjungos Susirinkimo ⅔ dauguma. 10 straipsnis, galutinai suredaguotas, nieko apie tai nesako.

Pakto 10 straipsnio pasižadėjimas yra dvejopas: 1) neigiamojo pobūdžio — susilaikyti nuo kitų valstybių teritorialinio integriteto ir politinio nepriklausomumo peržengimų ir 2) teigiamojo pobūdžio — teikti pagalbos prieš kiekvieną išorinį užpuolimą, o jeigu teritorialinis integritetas ir politinis nepriklausomumas prievartos keliu yra pakeistas, — atstatyti pirmykštę būklę.

Tuo straipsniu tėra draudžiamas prievartinis *statu quo* peržengimas, bet ir taikingi teritorialinio pakeitimo būdai yra galimi, pav., trečiųjų teismo sprendimu arba tarpininkaujamuoju pasiūlymu, Pakto 19-uoju straipsniu (dėl sutarčių peržiūrėjimo) arba Pakto 12—15, 17 str. (sprendžiant politinius ginčus).

Apskritai Pakto 10 straipsnis turi būti, dėl kitų Pakto straipsnių, interpretuojamas apribojamai. Ne dėl kiekvieno karo užpuolimo 10 straipsnis yra pritaikytinas. Gali būti atsitikimų, kada karas, net ir agresyvus, Pakto yra leidžiamas. 10 str. negarantuoja valstybių neliečiamumo, bet tiktai jų integritetą. Išskyrus teritorialinius pakeitimus prievartos keliu, tas straipsnis netrukdo laikinai užimti teritoriją, nes užėmimas yra neišvengiamas kiekviename leistame kare. Praktikoje, tačiau, atskirti tokia leista okupacija nuo neleistosios bus nelengva. Jeigu ka-

riaujančioji valstybė, pradėdama karą, nepareiškia, kad jos karo veiksmų tikslas yra kitos valstybės teritorijos aneksija (ko jokia valstybė beveik niekad nedaro), tai apie tikrąjį teritorialinių okupacijų pobūdį galima bus spręsti tiktai sudarant taikos sutartį, kada dažnai būna jau pervėlu vykdyti garantijos pasižadėjimą.

Ginčijama, kiek 10 straipsnio garantija paliečia taip pat ir tą teritorialinę valstybės sudėtį, kurią ji ilgainiui, įsteigus Tautų Sąjungą, galėtų įsigyti.

T. S. Pakto žymių komentarorių Schücking'o ir Wehberg'o aiškinimu, 10 straipsnio garantija yra savitarpiška kolektyvinė garantija, kuri įpareigoja ne tiktai Tautų Sąjungą kaip visetą, bet ir kiekvieną T. S. narį skyrium; todėl, jei ir nebus nuspręstas bendras sprendimas dėl Sąjungos įsikišimo einant 10-uoju straipsniu, tai vis dėlto tebegalioja kiekvieno atskiro Sąjungos nario teisės ir pareigos garantijai vykdyti. Kitaip, dėl T. S. sprendimų vienabalsiškumo reikalingumo, toksai kolektyvus Sąjungos įsikišimas gali praktikoje virsti iliuzoriniu dalyku.

Jeigu Pakto 10 str. garantija yra suprantama ką tik nurodyta prasme, tai reikia prileisti, jog kiekviena valstybė turi pati spręsti, kada yra įvykęs išorinis užpuolimas ir *casus foederis* jai, ir kurias priemones ji turi panaudoti tuo atveju 10 straipsnio pasižadėjimams ištesėti. Toks aiškinimas atliepia ir Lokarno 1925 metų sutarčių prasmei. Tačiau toksai 10 str. garantijos aiškinimas iškeila baimės, kad kiekviena atskira valstybė laisvai nevaržomai, savo nuožiūra, kišis į bet-kurį tarptautinį konfliktą, remdamasi savo pareigomis, kurios jai, kaip garantui, uždeda 10 straipsnis.

Prancūzija, susirūpinusi tuo, kad T. S. garantija yra nepakankamai efektyvi, ir norėdama rasti tvirtesnio aprūpinimo sudarytam Versalės sutarties *statu quo*, mėgino sudaryti tvirtesnę ir efektyvesnę garantijos organizaciją. Tų Prancūzijos rūpesčių rezultatas buvo Ženevos 1924. X. 2 protokolas, pasirašytas T. S. Susirinkimo 5-oje sesijoje.

P. J. N. Baker. The Geneva Protocol for the pacific settlement of international disputes. L. 1925. (228 p.). D. H. Miller. The Geneva Protocol. N. Y. 1925 (287 p.). H. Wehberg. Le Protocole de Genève (ADI. Rec., C., v. 7, 1925, p. 1—150). H. Wehberg. Der Sicherheitspakt. 1926 (76 p.). D. Djourovitch. Le Protocole de Genève devant l'opinion anglaise. Paris. 1928. (246 p.) (Thèse).

Tuo protokolu buvo numatoma antvalstybinė valstybių nepavojingumo organizacija. Kiekvienas puolamasis (bet ne apsiginamasis) karas buvo uždraustas, tačiau, prileidžiant vieną kitą esmingą išimtį. Tasai karo uždraudimas glaudžiai buvo susijęs su tam tikros privalomojo arbitražo sistemos išdirbimu. Jeigu ginčo yra politinis pobūdis ir v i e n a iš šalių nenori atiduoti jo nagrinėti teismui, T. S. Taryba pati turi organizuoti privalomąjį arbitražą, kiek galint sutikdama su šalimis. Jeigu n ė v i e n a šalis nesutinka atiduoti ginčo nagrinėti teismui, S. Taryba imasi taikinamosios procedūros. Jeigu tada Taryba prieis vieno balso taikinamąjį pasiūlmyą, tai toks pasiūlymas, — skirdamasis nuo dabartinio T. S. Pakto, — yra privalomas susiginčijusioms šalims; bet jeigu Taryba negali nuspręsti vieno balso sprendimo, ji organizuoja pati, nepareidama nuo šalių, privalomąjį arbitražą. Puolamąja šalimi laikoma ta valstybė, kuri pradės karą, nepaklausiusi tos taikinamosios arbitražo procedūros. Kartu su puolamojo karo uždraudimu, privalomojo arbitražo įvedimu, Ženevos protokolas buvo numatęs visuotinį nusiginklavimą, šitokia tvarka: pirma n e p a v o j i n g u m a s (uždraudus karą), paskui a r b i t r a ž a s (privalomas ginčams spręsti) ir, pagaliau, n u s i g i n k l a v i m a s.

Tas Ženevos protokolas nebuvo Anglijos ratifikuotas ir paliktas juridiškai negaliojant.

IV. Vykdomosios funkcijos.

§ 1. Savigalba, kaip priemonė teisei vykdyti ar atstatyti.

Tarptautinės teisės normos, kaip kiekvienos teisės normos, yra priverčiamosios. Jos aprūpintos sankcijomis. Sankcija yra jurisdikcijos akto pabaigimas arba 1) kaip ginčo dėl teisės priverčiamasis teisminio sprendimo vykdymas, arba 2) kaip bausmė už padarytą teisės peržengimą, arba 3) kaip sulaužytos teisės priverčiamasis atstatymas.

Teisinis privertimas gali arba eiti iš pačių atskirų teisės subjektų (savigalbos priemonės) arba jis gali priklausyti teisinio bendravimo vykdomiesiems organams.

Tarptautinė teisė tebėra dar toj plėtimosi stadijoj, kada jos normų priverčiamumas vykdomas yra daugiausia atskirų val-

stybių savigalba ir kada tiktai nubrėžiami tėra organizuotų tarptautinių sankcijų pradai.

Savigalba yra universali tarptautinė teisinė priemonė, kuria vykdomos tarptautiniuose santykiuose ne tiktai politinės ir teisės apsaugojamosios funkcijos, bet ir kuria priverčiamai įvykdomi teisės reikalavimai, arba atstatoma sulaužyta teisė, arba atlyginama už padarytus tarptautinius deliktus.

Paties suinteresuoto teisės subjekto tiesioginės prievartos panaudojimas, kai tasai subjektas vienas pats vykdo teisę (savigalbą), nėra speciali tarptautinės teisės ypatybė. Toksai prievartos panaudojimas yra įprastas kiekvienai ne tiktai viešajai, bet ir civilinei apyvartai tų visuomenių, kurios politiškai ir valstybiškai dar nėr kaip reikiant išsiplėtojusios. Taip, romnėnų civilinė teisė seniausiame savo periode žinojo betarpišką savo teisių įvykdymą, kurį panaudodavo kreditorius jėga ir savivališkuoju teisimu: pav., *pignoris capio*, savivališkas skolininko daiktų atėmimas, kurį kreditorius panaudodavo savo skolai aprūpinti (panašus buvo senovės-germanų teisės *aussergerichtliche Pfändung)* arba *manus injectio*, ypač senovėje, kai dar nėra buvė kreditoriaus *in jus ductio* (Plg. J. Schmitt. Die Selbsthilfe im römischen Privatrecht. 1868. Wendt. Das Faustrecht. 1883).

Tarptautinės savigalbos priemonės yra represalijos ir karas, vykdąs šiuo atveju ne politines, bet jurisdikcines, vykdomąsias teisės funkcijas.

§ 2. Represalijos.

Latargue. Les représailles en temps de paix. 1898. (Thèse). Ducrocq. Représailles en temps de paix. 1901. (Thèse). E. Root. The sanction of international law (AJIL, 1908, p. 451—457). Laterrière. Le boycott et le droit international (RGDI, v. 17, 1908, p. 288 s.). Schönborn. Die Besetzung von Veracruz (Zur Lehre von den völkerr. Selbsthilfeakten). 1914. Borchard. Diplomatic protection of citizens abroad. N. Y. 1915 (p. 177—340). Terhardt. Die Repressalie und ihr Verhältnis zu den Rechten und Interessen unbeteiligter Staaten. Würzburg. 1916. (Dissertation). Strupp. Das völkerrechtliche Delikt. 1920. Falcke. Die Friedensblockade (ZIR. 1920, p. 36—182). B. de l'Hôpital. Les moyens de coercition autres que la guerre entre membres de la Société les nations. P. 1926 (115 p.). N. N. Petrascu. Les mesures de contrainte internationale qui ne sont pas la guerre entre États membres de la Société des nations. P. 1927 (210 p.). E. Schumann. Die Repressalie. Rostock. 1927 (107 p.). Y. de la Brière. Évolution de la doctrine et de la pratique en matière de représailles (ADI. Rec. C, v. 22, 1929, p. 241—293).

Iš juridinės, vykdomosios savigalbos aktų ypatingos reikšmės tarptautinėje teisėje turi represalijos.

Karas, žinoma, tebelieka tarptautinės teisės *ultima ratio*, bet dažnai esti pereinamųjų prie jo laipsnių, kur taip pat pa-

naudojama tiesioginė ar netiesioginė prievarta kitos valstybės atžvilgiu, bet kur tasai prievartos panaudojimas nesukelia būtinai karo būvio.

Tokios pereinamosios prie karo priverčiamosios priemonės turi bendrą represalijų vardą.

Represalija yra valstybinės savigalbos priverčiamasis aktas prieš kitą valstybę, kurį valstybė gali panaudoti, jeigu kita valstybė peržengs jos arba jos piliečių teises.

Nuo represalijų reikia skirti retorsijos. Retorsija yra vadinamas varžomosios, priešiškos, bet teisėtos priemonės pritaikymas prieš kitą valstybę, atsakant į priešiškas tos valstybės priemones. Retorsijai yra būtini priešiški, bet taip pat dažniausiai teisėti kitos valstybės veiksmai. Retorsijos tikslas priversti kitą valstybę atšaukti savo veiksmus.

Retorsijos turinys gali būti įvairiausios priemonės: griežtesnių pasų sistemos taisyklių pritaikymas kitos valstybės piliečiams, privalomųjų vizų ir pasų įvedimas ir apsunkintas jų išdavinėjimas, kitos valstybės piliečių suvaržymas jų civilinių teisių vykdymo srityje (pav., uždraudus jiems įsigyti nejudamąjį turtą, verstis amatais arba prekyba, pakėlus mokesčius už teismo išlaidas ir t. t.), kitos valstybės vertingų popierių išėmimas iš savo biržos apyvartos, uždraudimas naudotis savo uostais kitos valstybės laivams ir ypač vadinamasis tarifo arba muitų karas.

Juridiškai represalijoms pritaikyti yra reikalingas tarptautinis deliktas, kurį yra padariusi kita valstybė arba jos piliečiai. Represalijų panaudojimo tikslas — priversti atstatyti sulaužytą teisę arba atlyginti.

Šiandien represalijos tegali būti pačios valstybės, o ne atskirų asmenų panaudojamos. Viduriniais amžiais represalijų teisė priklausė ir privatiems asmenims, pirma neapribojamai, paskui tiktai valstybinės valdžios leidimu, išduodant vadinamąsias *lettres des réprésailles ou de marques.*

Šitos pažiūros į represalijas liekana yra tai, kad ir dabar represalijų objektai esti dažnai ne pačios valstybės, bet visiškai pašaliniai ir niekuo nedėti asmens.

Represalijų teisės atžvilgiu iškeliamos yra šios normos: 1) represalija neturi būtinai būti proporcionali sukėlusiam ją teisės peržengimui; 2) ji turi būti sujungta su reikalavimu atlyginti arba atstatyti padarytą teisės peržengimą; 3) ji turi baigtis tuojau, atlyginus ar atstačius peržengimą; 4) ji neturi liesti trečiosios valstybės, nedalyvavusios teisės peržengime.

Labai dažnai tam tikromis partikuliarinėmis sutartimis represalijų teisė apribojama tarp sutariančiųjų valstybių.

Tarp įvairių represalijos formų reikia skirti: 1) prievartos aktai, panaudojamieji prieš kitą valstybę nepritaikant ginkluotos jėgos ir 2) karo represalijos.

Iš represalijų nekaro priemonių galima nurodyti: turto, priklausančio kitai valstybei arba jos valdiniams, sekvestras, diplomatinių santykių nutraukimas, sienų uždarymas kitos valstybės piliečiams, prisiimtųjų pasižadėjimų netesėjimas kitos valstybės atžvilgiu, atėmimas kitos valstybės piliečiams priklausančių jiems teisių ar privilegijų. Kaip ypatinga forma, gali būti paminėta embargo — kitos valstybės laivų suėmimas, kai jie stovi valstybės, panaudojančios represaliją, uostuose.

Karo represalijos yra vienos valstybės ginkluotos jėgos panaudojimas kitos valstybės atžvilgiu, norint priversti atstatyti sulaužytą teisę. Tokios represalijos dažnai vadinamos sankcijomis.

Tokie buvo Italijos veiksmai prieš Graikiją 1923 metais (Korfu salos apšaudymas ir užėmimas) po Janinos incidento (nužudžius Italų karo komisijos narius Graikijos-Albanijos pasienyje). Tie veiksmai buvo panaudoti kaip represalija už Graikijos atsisakymą sumokėti tuojau 50 milijonų lyrų, kurių italų vyriausybė pareikalavo iš Graikijos kaip atlyginimą.

Toks buvo vokiečių Ruro srities užėmimas, kuris 1923 metų sausio mėnesyje buvo Prancūzijos ir Belgijos karo jėgų atliktas kaip „sankcija" už neužtenkamą Vokietijos reparacinių anglių pristatymą.

Tam tikrą tokių karo represalijų formą sudaro vadinamoji taikioji blokada.

Tokia buvo Norvegijos blokada, Anglijos ir Švedijos atlikta 1814 metais, Turkijos blokada, didžiųjų valstybių atlikta 1827 m., Vokietijos, Anglijos ir Italijos įsikišimas prieš Venecuelą 1902 m., didžiųjų Europos valstybių (išskyrus Vokietiją) jūros demonstracija prieš Turkiją, užblokavus Mišilene ir Lešnos salas 1905 m. dėl Makedonijos ir t. t.

Taikiosios blokados sąvoka, sąlygos ir padariniai yra tie patys, kaip ir karo blokados. Jos skirtumas nuo karo blokados: 1) trečiųjų valstybių teisės neturi būti peržengiamos; 2) laivai, peržengią blokadą, nėra karo prizai, bet tėra sulaikomi iki baigiant blokadą ir vėliau grąžinami (neatlyginant), ir tat pritaikoma tiek trečiųjų valstybių, tiek ir blokuojamos valstybės laivams.

Taikiosios blokados teisė buvo kodifikuota (kaip projektas) *Institut de droit international* Heidelbergo 1887 metų sesijoj: 1) Nedalyvaujančių blokadoje valstybių laivai gali ne-

trukdomi plaukti į blokuojamą uostą (Ginčijama. 1902 metais Jungtinės Valstybės nuginčijo teisę laikyti užblokavus Venecuelą, sulaikinėti Amerikos laivus. Blokada tada buvo paversta karo blokada). 2) Taikioji blokada turi būti paskelbiama ir notifikuojama ir užtenkamomis priemonėmis palaikoma. 3) Blokuojamos valstybės laivai, peržengią blokadą, gali būti sekvestruojami iki baigiant blokadą ir vėliau grąžinti neatlyginus.

Represalijomis paprastai atsiribojama nuo tikrų karo veiksmų. Nurodoma, kaip į skirtumą, į tai, 1) kad joms nereikalingas būtinai formalus paskelbimas, kurio reikalauja karas; 2) kad jos nesukelia trečiosioms valstybėms neitraliteto būvio; todėl, pritaikant represalijas, neitralioms valstybėms neiškyla nei pasižadėjimų nei teisių.

Bet reikia pasakyti, jog riba tarp ginkluotų represalijos formų ir karo dažnai yra perdaug neaiški, ir represalijų ypatybė yra bene ta, kad jos dar mažiau už karą klauso kurių-nors tikslių teisės normų. Jeigu karui ir galioja šioks toks teisinis kodeksas, tai represalijos į jokias normas neatsižvelgia, ypač represalijos karo metu. Savivališkas teisimas niekur taip žiauriai nepasireiškia, kaip bepritaikant represalijas. Todėl teisės plėtojimosi atžvilgiu karo represalijos turi būti būtinai atmestos.

Kaip maža ginkluotos represalijos tesiskiria nuo karo veiksmų, matyti iš to, jog užtenka kitai valstybei atsakyti atitinkamu ginkluotu pasipriešinimu, kad prasidėtų tikras karas (tačiau, formaliai jo nepaskelbus).

Kada Prancūzija 1884 metais ėmėsi „represalijų" ir „taikiosios blokados" prieš Kiniją, Anglija tvirtino, kad tai esą karo veiksmai, prieš ką Prancūzija energingai protestavo. Baigus tas represalijas, 1885 metais su Kinija buvo sudaryta Tientzino „taikos" sutartis. Prancūzijos užsienių reikalų ministeris paaiškino deputatų palatoje, jog Prancūzija kvalifikavo savo veiksmus kaip „taikiąsias" represalijas, kad neapsunkintų viso įvykio konfliktu su neitraliomis valstybėmis.

Ginkluotos represalijos yra stiprių valstybių prievartos priemonė, kuri taikoma silpnosioms. Mėginimas pritaikyti jas lygiam priešininkui neišvengiamai sukelia karą. Prancūzija gali „taikingai" blokuoti Graikiją, bet jos mėginimas surengti tokią blokadą, pav., Anglijai, neabejojamai sukeltų karą.

§ 3. Karas, kaip tarptautinė sankcija.

Nors karas paprastai tarptautinėj praktikoj turi politinių tikslų, tačiau jis neretai kyla ir iš juridinių ginčų, ir tokiu atveju juo, kaip ir ginkluotomis represalijomis, norima pasiekti, kad būtų įvykdyta teisė. Tokie yra, pav., visi karai (arba grasinimai stvertis karo), kildavę tarp valstybių dėl savų valdinių gynimo dalykų.

Tiesa, karas, kad ir panaudotas kaip sankcija teisei įvykdyti, baigiasi paprastai taikos sutartimi, kuri retai tesitenkina sulaužytos teisės atstatymu, bet beveik visada sudaro naujų juridinių būklių ir naujų tarptautinės teisės normų.

Tai ,kas buvo aukščiau pasakyta tarptautinės valdžios politinių funkcijų skyriuje apie karo teisę, paliečia taip pat ir karą, kuris panaudojamas teisei įvykdyti.

Tačiau karas, pasidaręs maža tetinkama priemone politiniams valstybės tikslams vykdyti, dar mažiau tinka, kaip teismo procesualinė priemonė. Kadangi jis yra individualus valstybės savigalbos aktas, kurio valstybė imasi savo nuožiūra, tai nėsama garantijų, jog valstybė, dėdamasi atstatanti sulaužytą teisę, nepradeda karo, norėdama pati peržengti svetimą teisę. Toliau, tąja priemone sėkmingai tegali naudotis tiktai stipresnė valstybė, taikydama ją silpnesniajai. Pagaliau, kenksmas, susijęs su tokiu teisės „įvykdymu", esti toks didelis, kad jis paprastai neproporcionalus turėtiems nuostoliams, ir todėl, valstybei, kurios teisės yra peržengtos, verčiau palikti tą teisės peržengimą neatlygintą, negu imtis rizikingos ir žalingos karo priemonės.

§ 4. Kolektyvinės sankcijos einant Tautų Sąjungos įstatais.

Dumas. Les sanctions de l'arbitrage international. P. 1906. (RGDI, v. 15, 1906, p. 557 s.). Moch. Les forces armées dans la Société des Nations, rapport présenté au Bureau international de la Paix, Bern. 1919. Hadjiscos. Les sanctions internationales de la Société des Nations, P. 1920. Roxburgh. The sanction of intern. law. (AJIL., v. 14, 1920, p. 26 s.). H. Vauzanges. Les sanctions internationales dans la Société des Natoins P. 1920 (177 p.). Piccioni. La sanction militaire des décisions de la Société des Nations, (RGDI, 1923, p. 242 s.). C. Goubran. Le problème des sanctions dans l'évolution de l'arbitrage international. P. 1923 (442 p.). * Schücing-Wehberg. Die Satzung des Völkerbundes, 1924, p. 600—637. C. A. Wille. Der Versailler Vertrag und die Sanktionen. B. 1925 (243 p.). Ténékidès. L'évolution de l'idée des mesures coercitives et la S. d. N. (RDILC., 1926, p. 398—443). F. Knöss. Die Zwangsbefugnisse des Völkerbundes. 1929 (75 p.). Ph. Q. Wright. The

future of neutrality. N. Y. 1928. J. Whitton. La neutralité et la S. d. N. (ADI. Rec. C., v. 17, 1928, p. 449—571). P. Brachet. De l'exécution internationale des sentences arbitrales. P. 1928 (233 p.). Knubben. Völkerbund und Kriegsverhütung (WV., III, 1929, p. 1151—1187). G. de Rességuier. Les sanctions militaires de la S. d. N. P. 1930.

Kiekviena išplėsta teisinė tvarka numano visuomeninio privertimo organizaciją, t. y. privertimo suspietimą, monopolizaciją valdžios vykdomųjų organų rankose.

Tokio visuotinio tarptautinio privertimo pradų turėta jau įvairiose kolektyvinėse intervencijose.

Tolesnis žymus žingsnis yra Tautų Sąjungos Paktas, kuris savo 16 str. numato kai-kuriais atvejais bendrą Sąjungos narių įsikišimą tarptautinėms sankcijoms įvykdyti.

Tasai straipsnis sako: Jeigu Sąjungos narys stveriasi karo prieš pasižadėjimus, prisiimtus 12, 13 arba 15 str., jis *ipso facto* laikomas padaręs karo aktą prieš visus kitus Sąjungos narius. Šie nariai pasižada tuojau nutraukti su juo visus komercinius ir finansinius santykius, uždrausti visus santykius tarp savų ir peržengusios Paktą valstybės valdinių ir sutrukdyti visokius finansinius, komercinius ir asmeninius santykius tarp peržengusios Paktą valstybės valdinių ir kiekvienos kitos valstybės valdinių, vis tiek ar ji yra ar nėra Sąjungos narys.

Tokiu atveju Tarybos pareiga pasiūlyti įvairioms suinteresuotoms vyriausybėms tas karo, jūros ir oro jėgas, kurias turi atitinkamai suteikti Sąjungos nariai ginkluotai pajėgai, paskirtai Sąjungos pasižadėjimams apsaugoti.

Sąjungos nariai, be to, susitaria kits kitą savitarpiškai remti pritaikydami finansines ir ekonomines priemones, kurių imamasi einant šiuo straipsniu, kad sumažintų, kiek galint, nuostolius ir keblumus, atsirandančius dėl aukščiau minėtų priemonių. Jie savitarpiškai padės kits kitam taip pat priešindamiesi kiekvienai specialiai priemonei, kuri bus prieš juos valstybės, peržengusios Paktą, nukreipta. Jie imsis reikalingų priemonių, kad palengvintų pereiti per jų teritoriją jėgoms kiekvieno Sąjungos nario, dalyvaujančio bendruose veiksmuose Sąjungos pasižadėjimams apsaugoti.

Kiekvienas Sąjungos narys, peržengęs kurį-nors Sąjungos pasižadėjimą, gali būti paskelbtas nebeprigulįs prie Sąjungos narių skaičiaus, Tarybos votumu, kuris bus visų kitų Sąjungos narių, Taryboje atstovaujamų, nuspręstas".

Tautų Sąjungos pritaikomų sankcijų sritis, einant Pakto 16 str., yra griežtai apribota. Kolektyvaus privertimo priemonės, numatytos Pakto 16-uoju str., nepanaudojamos dar, jei valstybė neišpildys kurių-nors Tautų Sąjungos sprendimų arba jei ji neklausys Tarptautinio Teismo sprendimo ir t.t., bet jos yra panaudojamos tiktai tada, kada valstybė stversis karo, prieš Pakto nutarimus (12, 13 ir 15 str.).

Čia teturimi galvoj tiktai šie atsitikimai: 1) jeigu valstybė pradeda karą, neatidavusi savo ginčo nei trečiųjų nagrinėtojams,

nei taikinamajai procedūrai; 2) jeigu ji pradeda karą, neišlaukusi 3 mėnesių moratijos termino; 3) jeigu ji pradeda karą prieš valstybę, paklausiusią teismo arbitražo sprendimo, arba prisiėmusią T. S. Tarybos vieno balso pasiūlymą.

Ypatingą T. S. sankcijos pritaikymo atsitikimą sudaro Versalės sutarties 419 straipsnio nutarimas, kuris kalba apie sankcijas, pritaikomas Tarptautinės Darbo Organizacijos nariams, neišpildžiusiems darbo konvencijos. Tuo straipsniu nustatoma, kad jeigu kuris-nors Organizacijos narys bus apskųstas nepildant konvencijos, ir jeigu, atidavus tą skundą nagrinėti tardomajai komisijai arba spręsti Nuolatiniam Tarptautinio Teisingumo Teismui, tasai apskųstasis narys nepaklausys tardomosios komisijos pasiūlymo arba Teismo nutarimo, tai kiekvienas kitas Organizacijos narys gali taikyti jam tas ekonominio pobūdžio sankcijas, kurios bus nurodytos Komisijos pasiūlyme arba Teismo nutarimuose.

Didelis Pakto 16 straipsnio trūkumas yra tas, kad jis leidžia „neatidėliojamą" sankcijos priemonių pritaikymą, nelaukiant bendro Sąjungos Tarybos sprendimo. Apskritai, įprasta, kad kiekvienas Tautų Sąjungos narys turi teisę pats nustatyti, ar yra įvykęs karo užpuolimas, kuriam pritaikytinas 16 straipsnis. Kiekvienas narys veikia savo nuožiūra.

Čia glūdi pavojaus, kad atskira valstybė gali panaudoti, kaip sankciją 16 str. prasme, represyvinius veiksmus prieš, anot jos, užpuolančią valstybę, ir kad T. S. Taryba vėliau negalės prieiti vienabalsiškos išvados, jog Pakto 12, 13 ir 15 straipsniai buvo čia tikrai peržengti.

Kiekvienas Tautų Sąjungos narys gali neatidėliodamas, nelaukdamas Tarybos sprendimo, nutraukti diplomatinius santykius su valstybe, atlikusia karo užpuolimą, ir imtis prieš ją ekonominės ir finansinės blokados.

Tos priemonės gali būti įvairiausio pobūdžio. Taip, Tautų Sąjungos 1919 metų prancūziškas projektas numato: 1) diplomatinę sankciją — nutraukti diplomatinius santykius, atsiimti *exequatur*, kurie buvo nusižengusios valstybės konsulams duoti; 2) represyvines priemones prieš tos valstybės valdinius — sustabdyti sutartis dėl įsikūrimo, konvencijas dėl literatūros ir pramonės nuosavybės, privatinės tarptautinės teisės konvencijas, nebeleisti tos valstybės piliečiams bylinėtis krašto teismuose, nebeleisti vykdyti teismo sprendimų, sekvestruoti judamąjį ir nejudamąjį turtą, uždrausti komercinius ir net civilinius santorius; 3) ekonomines priemones — blokadą, embargo, uždrausti gabenti į tą valstybė žaliavą ir produktus, uždrausti daryti jai paskolas ir t. t.

Bendros karo priemonės nusprendžiamos Tarybos (vieno balso) pasiūlymu. Tačiau Taryba tiktai siūlo, kas ir kuriomis jėgomis dalyvauja bendruose veiksmuose . Tas dalyvavimas kiekvienam Tautų Sąjungos nariui pareina nuo jo geografinės būklės ir nuo kitų aplinkybių. Kiekviena valstybė gali nepriimti to Tarybos pasiūlymo ir pareikšti, kad dėl savo ekonominės, geografinės ir t. t. būklės ji negali dalyvauti karo veiksmuose. Tačiau ji negali likti griežtai neitrali konflikte ir turi, pav., leisti pereiti per savo teritoriją kariuomenei, paskirtai egzekucijai prieš nusižengusią valstybę.

Karo sankciją pritaikant, ginkluotai pajėgai sudaryti yra galimi trys būdai: 1) Pasaulinės Sąjungos (arba Tautų Sąjungos) savos karo pajėgos sudarymas, 2) Sąjungos mandatinis pavedimas vienai arba kelioms valstybėms priversti savo jėgomis nusižengusią valstybę klausyti ir 3) nustatymas tų kontingentų, kuriuos turi duoti kiekviena valstybė bendram veiksmui. Kaip tik šis paskutinis būdas yra Tautų Sąjungos įstatų priimtas, bet racionaliausias ir labiausiai atitinkąs organizuotos visuomenės sąvoką būdas būtų tam tikros tarptautinės policinės pajėgos sudarymas.

V. Teismo funkcijos.

Tarptautinės valdžios teismo funkcijų išdėstymas sudaro tarptautinės teisės bendros sistemos tam tikrą skyrių — teismînė tarptautinė teisė. Visi dalykai, susiję su teismo funkcijų įvykdymu, bus išdėstyti tame skyriuje. Čia mes tepasitenkinsim tiktai kai-kuriais bendrais pastebėjimais.

Tarptautinės valdžios teismo funkcijų uždavinys — spręsti tarptautinius juridinius ginčus.

Valstybių savitarpio juridiniai ginčai yra tie ginčai, kur šalių reikalavimai yra paremiami (teisingai ar klaidingai) egzistuojančia teise, arba, kaip gerai apibrėžė juos Lokarno 1925 garantijos sutartis, tai yra tie ginčai, „dėl kurių šalys savitarpiškai nuginčija teisę „(au sujet desquels les Parties se contestent réciproquement le droit", art. 1, § 1).

Viešojoj-teisinėj srity kiekvienos teisės subjektų ginčas gali įgauti arba politinio arba juridinio pobūdžio. Šalių ginčas turi juridinio pobūdžio, jeigu abi šalys ginčijasi dėl egzistuojančios teisės; ginčas virsta politinis, jeigu abi šalys, arba bent

viena iš jų, kelia ginčą nepareinant nuo ezgistuojančios teisės. Politiniai ginčai — kaip mūsų anksčiau jau buvo nurodyta — yra tie konfliktai, kurie todėl negali būti išspręsti galiojančių teisės normų pagrindais, kad reikia sukurti nauja teisės norma, panaikinanti senąją normą, arba todėl, kad reikia sukurti nauja politinė būklė, kuri nesiremia galiojančia teise.

Tarptautinių ginčų suskyrimas į juridinius ir politinius reiškia ne tai, kad yra galimi ginčai, kurie n e g a l i būti išspręsti galiojančios tarptautinės teisės pagrindais, bet tai, kad valstybės n e n o r i kai-kurių ginčų spręsti galiojančios teisės normų pagrindais.

Čia turi būti išvengtas galįs kilti nesusipratimas. Nėsama tokių ginčų, kurie negali būti išspręsti galiojančios teisės normomis, nes, jeigu atsiras spraga teisėje, teismas gali pritaikyti teisės analogiją. Bet kartais šalių arba vienos šalies valia ginčui suteikiama politinio pobūdžio.

Jeigu, sakysim, vidujinio-valstybinio gyvenimo srityje kuri-nors partija reikalauja renkamosios teisės moterims, tai tas nereiškia, kad tos partijos ginčas su kitomis partijomis negali būti išspręstas teismu. Teismo sprendimas pasakys, kad — pagal egzistuojančią konstitucinę teisę — moters šiuo atveju renkamosios teisės neturi. Bet partija reikalauja išleisti naują konstitucinį renkamąjį įstatymą, ir todėl teismas to ginčo spręsti negali.

Jeigu, pav., viena valstybė A reikalauja iš antros valstybės B jos teritorijos dalies, tai toks ginčas visada gali būti teismo išspręstas galiojančios teisės atžvilgiu; bet labai dažnai valstybė A reikalauja pakeisti esamąjį teritorialinį *statu quo;* tokiu atveju toksai ginčas yra politinis, už teismo kompetencijos ribų.

Valstybiškai organizuotoje visuomenėje kiekvienas politinis ginčas tegali būti išspręstas tik įstatymų leidžiamuoju keliu, o kiekvienas juridinis ginčas — teismo keliu.

Tarptautinis teismas, iš savo prigimimo, tetinka tiktai spręsti valstybių savitarpio ginčams dėl teisės, ir visiškai netinka jų politiniams ginčams spręsti.

Galimos yra dvi pagrindinės tarptautinės jurisdikcijos formos: arbitražo teismas (susiginčijusių šalių teismas) ir oficialus teismas (teismas *ex officio).*

Skiriamieji a r b i t r a ž o pažymiai: 1) trečiųjų teismas sudaromas iš teisėjų, šalių išrinktųjų arba pritartųjų; 2) arbitražo procesas tegali būti iškeltas tiktai abiejų šalių sutikimu,

t. y. kai sutinka ne tiktai ieškovas, bet ir atsakovas; 3) arbitražo teismas ką nuspręsdamas vadovaujasi ne tiktai grynai juridinėmis normomis, bet ir diplomatinio arba politinio pobūdžio samprotavimais, nes jis paprastai ieško kompromiso, stengiasi sutaikinti susiginčijusias šalis.

Skiriamieji o f i c i a l a u s t e i s m o pažymiai: 1) teisėjai nepareina nuo šalių; 2) teismo procesas iškeliamas arba vienos šalies ieškiniu arba Tarptautinės Sąjungos, pav., Tautų Sąjungos iniciatyva (iškilus tarptautiniam deliktui), ir tada antros šalies, atsakovo sutikimas nereikalingas; 3) teismas turi konstatuoti juridinę būklę, remdamasis galiojančios tarptautinės teisės normomis.

Tarptautinių teismo funkcijų įvykdymas turėjo tarptautinių santykių istorijoj šias plėtimosi stadijas: 1) izoliuotieji trečiųjų teismai specialiomis sutartimis (kompromisais) *ad hoc*, 2) iš anksto numatomas arbitražas tam tikros kategorijos ginčams (privalomas arbitražas), 3) nuolatinio arbitražo teismo su nusakytu reglamentu sukūrimas, 4) Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo organizavimas Haagoje.

Byloms trečiųjų teismuose nagrinėti Pirmosios Haagos Konferencijos buvo įsteigti „Nuolatiniai Arbitražo Rūmai" Haagoje. Bet taip įvardytas tas Teismas nėra nei Rūmai nei nuolatinis. Teismas neturi tiksliai nustatyto teisminio personalo. Tai tėra sąrašas trečiųjų teisėjų, kurių siūlo kiekviena, priėmusi tą teismo konvenciją, valstybė, ne daugiau kaip 4 (kai-kurios valsybės siūlo tiktai 3, 2 ir net 1 kandidatą); bendras kandidatų skaičius arti 130 (nuo 41 valstybės). Teismo nariai skiriami 6 metams. Jų mandatai gali būti atnaujinami. Tuo būdu sudarytas Teismas niekad nesusirenka. Kada susiginčijusios šalys nutaria kreiptis į Haagos Arbitražo Teismą, jos renka iš teisėjų sąrašo (arba net nepareidamos nuo jo) vieną ar kelis teisėjus, kurie savo rėžtu renkasi super-arbitrą. Tuo būdu sudarytas Teismas yra organas ne visos valstybių, sudariusių Haagos Arbitražo Teismą, sąjungos, bet tiktai valstybių, panaudojančių trečiųjų nagrinėjimą.

Šiokio tokio pastovumo pobūdžio teikia tam Teismui sudarytas Haagoje nuolatinis Tarptautinis Biuras, susidedąs iš asmenų, išrinktų ne iš Teismo. Tas biuras yra kontroliuojamas nuolatinės administracinės Tarybos, susidedančios iš Niderlandų

užsienių reikalų ministerio (pirmininkas) ir valstybių — Teismo narių — diplomatinių atstovų akredituotų Haagoje.

Tarptautinis Biuras yra Teismo kanceliarija. Jis yra tarpininkas, kuris teikia žinių apie Teismo susirinkimus. Jis laiko archyvą ir tvarko visus administracijos dalykus.

Bendrai, per visą Haagos Arbitražo Teismo veikimo laiką nuo 1902 — 1923 m. buvo iššiūrėti 18 procesų. Tuose 18 procesų dalyvavo 68 teisėjai. Tie 68 teisėjai buvo tiktai 35 asmenų atstovaujami, nes kai-kurie asmens buvo renkami kelis kartus arbitrais; taip antai, Louis Renault dalyvavo 7 procesuose.

Kreipdamosios į Nuolatinius Arbitražo Rūmus bylos išnagrinėti, šalys gali pasirinkti bet-kurį būdą teisėjams skirti. Normaliai konvencija numato šį būdą.

Kiekviena šalis skiria 2 arbitrus, iš kurių vienas tegali būti jos tautybės. Tie arbitrai renka super-arbitrą. Jeigu jiems nepavyks susitarti, super-arbitrą išrinkti pavedama trečiajai valstybei, susiginčijusių šalių sutikimu. Nepavykus sutikti, kiekviena šalis siūlo atskirą valstybę, ir super-arbitras renkamas tų valstybių sutarimu. Jeigu per 2 mėnesius toms valstybėms nepavyks susitarti, kiekviena iš susiginčijusių šalių siūlo 2 kandidatus iš Haagos Trečiųjų Teismo kandidatų (išskyrus savo tautybės asmenis arba kandidatus, pačios tos šalies pasiūlytus), ir super-arbitras yra skiriamas iš to asmenų skaičiaus burtus metant (art. 45).

Šių dienų Pasaulinės Sąjungos valstybėms nėr uždėtas bendras pasižadėjimas kreiptis į teismą savo juridinių ginčų spręsti. Tokį pasižadėjimą, tačiau, prisiima valstybės sudarydamos atskiras savitarpio sutartis.

Čia visų pirmiausia reikia skirti sutartys dėl kreipimosi į teismo (trečiųjų arba oficialius) nagrinėtojus specialios kategorijos byloms. Tokiu atveju pasižadėjimai paprastai uždedami ne atskira arbitražo (arba teismo) sutartimi, bet kompromiso klauzule *(clause compromissoire);* tokia klauzulė įdedama į kurią-nors partikuliarinę arba kolektyvinę sutartį,liečiančią tam tikrus tarptautinius santykius, pav., prekybinius, pasienio, muitų, teismo pagalbos ir t.t. Einant tuo straipsniu numatoma, kad valstybių savitarpio ginčai, kylą iš tų sutarčių, bus teismo sprendžiami.

Iki 1928 metų pradžios yra buvę arti 220 tokių sutarčių, užregistruotų Tautų Sąjungos Sekretoriate (Plg. S. d. N. Arbitrage et sécurité. 2 éd. 1927 p. 429 s.).

Kartais sudaromos tam tikros specialios sutartys dėl teismo nagrinėjimo *(traités d'arbitrage)*. Tokiomis sutartimis valstybės pasižada kreiptis į teismą savo ginčų spręsti (Tokių sutarčių iki 1928 metų pradžios T. S. Sekretoriate užregistruota arti 80). Tiek dėl kreipimosi į teismą nevienodo privalomumo, tiek ir dėl didesnio ar mažesnio dalykų skaičiaus, kurie yra teisme nagrinėtini, pastebimas didelis toje srityje įvairumas. Daugelis sutarčių numato, greta teismo, galėjimą kreiptis į taikinamąją procedūrą. Tokiu atveju kiekviena šalis gali atsisakyti nuo teismo nagrinėjimo, bet tada privalomas yra kreipimasis į taikinamąją procedūrą.

Jeigu arbitražo sutartis turi bendro pobūdžio, tai joje paprastai numatomas kreipimasis į teismą visais juridinės tvarkos *(d'ordre juridique)* dalykais. Dauguma tokių šių dienų sutarčių remiasi Tautų Sąjungos Pakto 13 straipsniu. Tas straipsnis sako:

„Sąjungos nariai sutaria, kad jeigu jų tarpe iškils ginčas, kuris gali būti, jų nuomone, arbitražo ar teismo išspręstas, ir jeigu tasai ginčas negali būti patenkinamai išspręstas diplomatiniu būdu, tai jie atiduos visą bylą spręsti arbitražui arba teismui.

Tarp tų ginčų, kurie apskritai tinka spręsti arbitražu ar teismo keliu, paskelbiami taip pat ginčai dėl sutarties interpretacijos, dėl kiekvieno tarptautinės teisės dalyko, dėl kiekvieno fakto, kuris, jei jis bus nustatytas, sudaro tarptautinių pasižadėjimų peržengimą, o taip pat dėl atlyginimo dydžio ir prigimimo, uždėtino už tokį peržengimą.

Byla bus atiduota Nuolatiniam Tarptautinio Teisingumo Teismui arba kiekvienam tribunolui, šalių nurodytam arba numatytam jų pirmesnėse konvencijose.

Sąjungos nariai pasižada sąžiningai pildyti nuspręstus sprendimus ir nesistverti karo prieš kiekvieną Sąjungos narį, kuris klausys to sprendimo. Neišpildžius sprendimo, Taryba pasiūlys priemones, kurios turi aprūpinti jo išpildymą".

Dažnai į tokias bendro pobūdžio *traités d'arbitrage* įrašomos išlygos *(réserves)*, išimančios iš sutarties galios kai-kuriuos dalykus. Ypač dažnai tokios išlygos buvo įrašomos į pirmesnes sutartis. Šiandien jos panaudojamos daug rečiau. Tokios išlygos būna įvairaus turinio: gyvybės interesai ir nepriklausomumas, teritorialinis integritetas, valstybės garbė, trečiųjų valstybių interesai, pirmesnieji ginčai, dalykai, liečią vidujinę valstybių kompetenciją, ir t. t.

Pagaliau, kartais (palyginti, labai retai) sutartys nustato privalomą kreipimąsi į teismą visais bet-kurio prigi-

mimo ginčais. Tokios sutartys yra lygios valstybių atsisakymui teikti savitarpio nesutikimams politinį pobūdį.

Kai-kuriose iš tų sutarčių numatoma atiduoti visus bet-kurio prigimimo ginčus taikinamajai procedūrai, ir tiktai tada, kada šalys nepriims taikinamosios komisijos pasiūlymo, numatoma atiduoti ginčą teismui. Jei tasai ginčas, teismo nuomone, neturės juridinio pobūdžio, jis turi būti sprendžiamas *ex aequo et bono.*

Tokia yra Šveicarijos 1924. IX. 20 sutartis su Italija, 1926. IV. 20 su Ispanija, Italijos 1926. VIII. 7 su Ispanija, Danijos 1926. IV. 23 su Lenkija, 1926. XI. 30 su Čechoslovakija, 1926. XII. 11 su Lietuva. Šios paskutinės sutarties 1 straipsnis sako: „Susitariančios Šalys tarpusavyje pasižada, visais atstikimais spręsti taikiu būdu ir šioje sutartyje numatytais metodais, *visus ginčus ir vis tiek kokios rūšies konfliktus,* kurie kils tarp Lietuvos ir Danijos, ir negalės būti išspręsti paprastu diplomatiniu keliu".

Prie tų sutarčių turi būti priskaitytas ir aukščiau paminėtas (žiūr. psl. 385) *Acte Général,* priimtas Ženevoje 1928. IX. 26, bet ligšiol tiktai Švedijos, Norvegijos ir Danijos teratifikuotas.

Be aukščiau minėtų tarptautinės valdžios funkcijų, — teisės kuriamosios, teisės apsaugojamosios, vykdomosios ir teismo funkcijos, — svarbus tarptautinės valdžios, kaip ir kiekvienos valdžios, uždavinys yra įvairių socialinių reikalų patenkinimas administratyviniu veikimu.

Tarptautinės teisės normos, liečiančios tų tarptautinės valdžios funkcijų įvykdymą, bus išdėstytos kitoje iš eilės mūsų tarptautinės teisės sistemos dalyje — administratyvinėje tarptautinėje teisėje.

Pasaulinės Sąjungos sudėtis

PASAULINĖ SĄJUNGA.

Arabų skaitmenimis pažymėtos valstybės, savarankiški Pasaulinės Sąjungos nariai; romėnų skaitmenimis — priklausomi kraštai, protektoratai ir kolonijos.

EUROPA.

A. Britų Imperija

1. Didžioji Britanija
2. Airija

B. Romanų valstybės

3. Prancūzija
   - I. Monako
   - II. Andorra
4. Belgija
5. Liuksemburgas
6. Ispanija
7. Portugalija
8. Italija
   - III. San Marino
   - IV. Vatikanas

C. Germanų valstybės

9. Vokietija
   - V. Saaro Sritis
10. Austrija
11. Šveicarija
    - VI. Lichtenšteinas
12. Olandija (Niderlandai)

SKANDINAVIJOS VALSTYBĖS

13. Danija
    - V. Islandija
14. Norvegija
15. Švedija
16. Suomija

D. Pietų Rytų Europa

17. Čechoslovakija
18. Vengrija
19. Jugoslavija
20. Albanija
21. Graikija
22. Bulgarija
23. Rumunija

E. Rytų Europa

24. Lenkija
    - VIII. Dancigas

PABALTIJOS VALSTYBĖS

25. Lietuva
26. Latvija
27. Estija

F. Eurazija

28. Rusija

AMERIKA.

A. Anglų-Saksų Amerika

29. Kanada
    - IX. New Foundland
    - X. Europos Žemės Amerikoje.
30. Jungtinės Valstybės

LOTYNŲ AMERIKA

B. Antillų-Centralinė Amerika

31. Meksika

a) ANTILLŲ VALSTYBĖS

32. Kuba
33. Haiti
34. Dominiko Respublika

b) CENTRALINĖ AMERIKA

35. Gvatemala
36. Honduras
37. Salvadoras
38. Nikaragua
39. Kostarika
40. Panama
    - XI. Panamos perkaso zona.

c) KARAIBŲ VALSTYBĖS

41. Kolumbija
42. Venecuela

C. Ispanų Pietų Amerika

a) ANDŲ, RAMIOJO OKEANO VALSTYBĖS

43. Ekvadoras
44. Peru
45. Čili
46. Bolivija

b) LA PLATOS VALSTYBĖS

47. Paragvajus
48. Argentina
49. Urugvajus

D. Portugalų Pietų Amerika

50. Brazilija

AZIJA

A. Mažoji Azija

51. Turkija

B. Arabų Azija

52. Hedžasas-Nedždas
53. Jemenas
54. Omanas
    XII. Sirija
    XIII Palestina
    XIV. Transjordanija
    XV. Irakas
    XVI Britų žemės Arabijoje

C. Turanų Azija

55. Persija
56. Afganistanas

D. Indų Azija

57. Indija
    XVII Birma
    XVIII. Butanas
58. Nepalas
59. Tibetas

E. Užpakalinė Indija

    XIX. Anglijos Malaja
    XX. Prancūzijos Indų Kinija
    XXI. Niderlandų Indonezija
    XXII. Filipinai
60. Siamas

F. Kinų Azija

61. Kinija
    XXIII. Mančžūrija

G. Mongolų Azija

    XXIV. Rytų Turkestanas
62. Mongolija
63. Tuva

I. Japonų Azija

64. Japonija
    XXV. Korėja

RAMUSIS OKEANAS

65. Australija
66. Naujoji Zelandija
    XXVI. Okeanija

AFRIKA

A. Arabų-chamitų Afrika

67. Egiptas
    XXVII. Sudanas
68. Abesinija
    XXVIII. Eritreja
    XXIX. Somali

B. Arabų-berberų Afrika

    XXX. Libija
    XXXI. Alžiras
    XXXII. Tunisas
    XXXIII. Rifas (Ispanijos Maroko)
    XXXIV. Tanžeras
    XXXV. Maroko

C. Negrų Afrika

69. Liberija
    XXXVI. Prancūziška negrų Afrika
    XXXVII Britų Vakarų Afrika
    XXXVIII. Kongo
    XXXIX Britų Rytinė Afrika
    XL. Portugalijos Kolonijos

D. Pietų Afrika

    XLI. Madagaskaras
70. Pietų Afrikos Sąjunga
    XLII. Antarktis

Pasaulinė Sąjunga.

R. L. Buell. International relations. N. Y. 1925. (781 p.). L. Stoddard. The rising tide of colour. L. 1920. — Le flot montant des peuples de couleur contre la suprématie mondiale des blancs. P. 1925. (281 p.). E. Bourgeois. Manuel historique de politique étrangère. V. IV. La politique mondiale. (1914—1919). Empires et nations. P. 1926. (836 p.). Langhans-Ratzeburg. Die strittigen Gebiete der Erde seit 1900. (Petermanns Geogr. Mitteil. 1929 N. 1—6). I. Bowman. Le monde nouveau. (Tableau général de géographie politique et universelle). P. 1928. — New World. Problems in political geography. 4 ed. L. 1929 (808 p.). A. I. Toynbee. Survey of International Affairs. L. 1930. The Statesmann's Year Book. Statistical and historical annual of States of the World for the Year 1930. London 1930.

Žmonija, kuri visa, beveik be išimties, dalyvauja Tarptautinėje Sąjungoje, suskaitoma dabar maždaug į 1.800 — 1.900 milijonų žmonių. Ji susideda iš 70 savarankiškų Sąjungos narių (kai-kurių iš jų tarptautinė būklė abejojama) ir apie 40 priklausomų valstybių, sričių arba kolonijų.

Įsižiūrėjus į šių dienų Tarptautinės Sąjungos sudėtį, matyti, kad geriausiai suskirstytos yra valstybės pasaulio dalimis, einant natūraliu tarptautinių problemų giminingumu tarp to paties kontinento kraštų, būtent: 28 Europos valstybės, 22 — Amerikos, 14 — Azijos, 4 — Afrikos ir 2 Ramiojo Okeano valstybės.

Iš jų tam tikra grupe turi būti išskirtos vadinamosios *didžiosios valstybės*. Tai yra — tos valstybės, kurios yra suinteresuotos *ex jure* ne tiktai tarptautinių santykių vietos-lokalizuotais dalykais, bet principialiai visais tarptautiniais dalykais, kur tik jų atsiranda. Didžiosios valstybės (įskaitant ir Kiniją) užima iš bendro sausažemio (kurio priskaitoma apie 130 milijonų ketvirtainių kilometrų) apie 100 milijonų ketvirtainių kilometrų; ir gyventojų tų valstybių valdomųjų yra 1.400.000.000 (iš bendro 1.800 milijonų skaičiaus). Jos sudaro dominuojančią Tarptautinės Sąjungos dalį, nustato tarptautinę politiką ir sudaro tarptautinę vyriausybę. Tokios po Pasaulinio Karo tikrai yra 7 valstybės: Britų Imperija, Jungtinės Valstybės, Prancūzija, Vokietija, Italija, Japonija ir Rusija. Be to, Kinijos, kad ir yra tuo tarpu net ir ne visai lygiateisė būklė kitų valstybių eilėje, tačiau dėl savo didumo ir savo gamtos turtų Kinija yra potenciališkai aštuntoji didžioji valstybė.

Padalijus kontinentais ir išskyrus tam tikrą didžiųjų valstybių grupę, šių dienų valstybės galima dar suskirstyti, atsižvelgiant į politines šių dienų ir artimiausios ateities problemas, šiomis grupėmis: 1) Britų konfederacija, 2) Europa, 3) Jungtinės Valstybės ir Amerika bendrai, 4) Rusija, 5) Tolimieji Rytai, 6) Indija, 7) Artimieji Rytai, 8) Afrika.

Nacionaliniu-rasiniu ir lingvistiniu atžvilgiu skiriamos giminingos grupės (nors kiekvienoje iš tų grupių, atskirų jos dalių tarpe, dažnai būna nedraugiškų ir net priešiškų santykių): 1) anglų-saksų (apie 200 milijonų žmonių), 2) germanų (apie 100 milijonų), 3) romanų (apie 200 mil.), 4) slavų (apie 200 mil.), 5) mongolų (apie 500 mil.), 6) indų (apie 300 mil), 7) negrų (apie 100 mil.), 8) arabų (apie 40 mil.) ir kitos mažiau gausingos.

Eilės valstybių tarptautinė būklė šių dienų Pasaulinėje Sąjungoje yra nepastovaus pobūdžio ir ateityje tikrai yra pakeistina. Taip antai: A f r i k o j e iš dabartinių kolonijų, tur būt, susidarys naujų negrų valstybių; neaiški yra panašių į valstybes sričių ir žemių būklė A r a b i j o j e; iš I n d i j o s ir K i n i j o s, tur būt atsiras naujų valstybių; nepastovus yra valstybių suskirstymas C e n t r a l i n ė j e A m e r i k o j e.

Šių dienų Pasaulinėje Sąjungoje neginčijamai dominuojamos reikšmės turi b a l t o s i o s r a s ė s ir krikščionių kultūros valstybės. Tačiau baltoji rasė skaičiaus atžvilgiu sudaro žmonijos mažumą, o kultūros progresas pamažėli iškelia kitų rasių nacionalinę sąmonę. Šiandien yra geltonosios rasės ir Budos kultūros valstybių: Japonija, Kinija ir Siamas; iš jų Japonija jau yra didžioji valstybė, Kinija be abejojimo greit pasidarys tokia. Tiedvi valstybės sudaro ⅓ žmonijos; iš rusvosios (tamsiosios) rasės tautų Indija eina prie valstybinio savaimingumo. Centralinės ir Atogrąžų Amerikos valstybėse gyventojų dauguma yra indėnų raudonodės rasės. Pagaliau yra juodosios rasės valstybių: negrų Haiti ir Liberijos respublikos ir etiopų Abisinijos valstybė. Be to, yra musulmonų kultūros valstybių — Arabijos valstybės.

Neabejojama, kad ateityje spalvotųjų rasių vaidmuo Pasaulinėje Sąjungoje padidės. Dauguma tų kraštų, kurie šiandien tebėra dar Europos valstybių kolonijos, anksčiau ar vėliau, beaugant jų kultūrai, įpras politiškai gyventi valdytis (metropolijos valstybių padedamos) ir kartu įgaus nacionalinio sąmo-

ningumo; tai bus neišvengiamas kultūros augimo ir demokratijos sustiprėjimo padarinys. Rezultatas bus tas, kad Tarptautinėje Sąjungoje pasirodys eilė naujų savarankiškų negrų ir kitų spalvotųjų valstybių.

Didžiulis sunkusis Pasaulinės Sąjungos uždavinys — pašalinti rasių vaidus ir nedraugišką kultūrų susidužimą, sukurti vieningą teisės organizaciją, kur kiekviena tauta, kiekviena rasė taikingai galėtų bendradarbiauti siekdama bendrų visos žmonijos tikslų.

Europa.

Hill. History of diplomacy in the international development of Europe. 3 v. 1911—1914. 2 ed. 1921—1924. A. Debidour. Histoire diplomatique de l'Europe depuis le Congrès de Berlin. 1878—1916. 2 vol. P. 1916. N. Angell. Le chaos européen. 1920. Nitti. L' Europe sans paix. 1923. H. A. Gibbons. Europe since 1918. L. 1923. (635 p.). E. Lemonon. La nouvelle Europe et son bilan économique. P. 1926. J. Kayser, P. Franck et C. Le Mercier. Les Etat-Unis d'Europe (de Versailles à Locarno). 1926. (XVI+237 p.). W. Woytinsky. Die Vereinigten Staaten von Europa. B. 1926 (185 p.). A. Poulimenos. Vereinigte Staaten Europas. B. 1927 (110 p.). R. N. Coudenhove-Kalergi. Kampf um Paneuropa. Wien. 3 v. 1925-28. G. Rion. Europe, ma patrie. P. 1928 (184 p.). E. Hantos. Europäischer Zollverein und mitteleuropäische Wirtschaftsgemeinschaft. B. 1928 (66 p.). J. Marshal. Union douanière et organisation européenne. 1929 (244 p.). H. Wirsching. Der Kampf um die handelspolitische Einigung Europas. Eine geschichtliche Darstellung des Gedankens der europäischen Zollunion. 1928 (95 p.). G. Schulze. Variationen über das Thema Europäische Wirtschaftsunion. B. 1929 (133 p.). H. Jahrreiss. Europa als Rechtseinheit. Leipzig. 1929 (96 p.). W. Guerge. Paneuropa und Mitteleuropa. B. 1929 (87 p.). R. Morvat. The concert of Europe. L. 1930. W. E. Rappard. Uniting Europe, the trend of international cooperation since the war. New Haven. 1930. (326 p.). A. Nuesch. Das Bekenntnis der Europäer. Basel. 1930 (215 p.). Sir A. C. Morrisson-Bell. Tariff walls; a European crusade. L. 1930 (235 p.). S. d. N. Documents relatifs à l'organisation d'un régime d'union féérale européenne. [Genève. 1930]. (142 p. infol.). R. L. Buell. Europe. A history of ten Years. N. Y. 1930 (459 p.). Le Fur. Les conditions d'existence d'une Union Européenne (RDI, 1930, p. 71—96). Pusta. Vers l'Union Européenne (RDI. 1930 p. 97—122).

Nedidelė, palyginti su kitais kontinentais, Europa (kartu su Europos Rusija iš viso arti 9,7 mil. kv. km., t. y. apie 1/14 žemės sausumos, o be Rusijos iš viso 5,3 mil. kv. km., tačiau su 460 mil. gyventojų, t. y. ¼ visų žemės gyventojų), susideda iš 28 valstybių, konstitucinių Pasaulinės Sąjungos narių ir iš 8 pusiau nepriklausomų teritorijų arba kraštų su tam tikru ypatingu tarptautiniu režimu. Iš 28 Europos valstybių — 5 didžiosios valsty-

bės; iš tų didžiųjų valstybių tiktai viena Vokietija visa yra Europos ribose, o Didžioji Britanija, Prancūzija ir Italija turi ir ne Europoje kolonialinių žemių, o Rusijos teritorijos tiktai dalis tėra Europoje.

Iki XX amžiaus Europa vaidino vadovaujamąjį, jei ne išimtinį politinį vaidmenį Pasaulinėje Sąjungoje, ypač vadinamasis „Europos Valstybių Koncertas".

Pasaulinis Karas žymiai nusilpnino Europą. Dominuojamosios reikšmės įgijo Jungtinės Valstybės, ypač savo ekonomine galybe ir dar todėl, kad Europos valstybių dauguma po karo liko Amerikos skolininkai. Tuo pat laiku Azijoj, beveik du kartus didesnėj už Europą savo gyventojų skaičiumi, atbunda nenugalimų nacionalinių sąjūdžių, ir tie sąjūdžiai gresia ateityje suskilusiai ir nesutinkančiai savo tarpe Europai politinėmis, ekonominėmis ir kultūrinėmis katastrofomis.

Dėl visų tų dalykų Europoje paskutiniais metais stiprėja pan-europinis sąjūdis. To sąjūdžio tikslas — sukurti politinę-ekonominę Europos federaciją. Tiktai šitokia federacija, žymiai sustiprinus Europos jėgas, teduos visišką nepavojingumą Europos valstybėms ir kartu pakels Europos tautų bendrą medžiaginę gerovę.

Šitai paprastai ir aiškiai minčiai — Europos Jungtinėms Valstybėms sudaryti — yra eilė didžių kliūčių: 1) Europos tautų nacionalinis margumas ir politinis skirtumas, kurį yra išugdžiusi spaudimų bei karų daugelio amžių istorija, o taip pat mažųjų valstybių baimė dėl savo nacionalinio savarankiškumo, jų baimė būti prarytoms stipresniųjų valstybių. 2) Kai-kurių Europos valstybių imperializmas, kurios turi plačių koloninių žemių už Europos ribų; kolonijos, kaip atskirų valstybių eksploatacijos objektas, atitraukia jas nuo Europos bendros politikos ir trukdo įsigalėti jose Europos bendro solidarumo sąmonei. 3) Ekonominis protekcionizmas beveik visose valstybėse, kuris stengiasi apsaugjamaisiais ir net draudžiamaisiais muitais kelti vietos pramonę, ir kuris kartais yra dirbtinai sudaromas.

Bet tos kliūtys nėra nenugalimos.

1) Nacionaliniai sąjūdžiai, turint galvoj jų logišką padarinį, turi prieiti internacionalizmą: juo daugiau tautybių, juo jos yra mažesnės, juo didesnio atsiranda antnacionalinio susijungimo reikalo; lygiateisių nacijų federacija yra geriausia garan-

tija mažosioms nacijoms, kad jų nepraris kuri-nors stipresnė ir imperialistiškesnė nacija. 2) Kolonialinė politika tėra tiktai pereinamoji stadija politinėje žmonijos istorijoje: kolonialinis valdymas įneša į nekultūringus ir atsilikusius kraštus civilizaciją ir kultūrą; todėl ir tuose kolonialiniuose kraštuose labai greit gimsta nacionalinė sąmonė ir savo savarankiškumo siekimas, kurio neišvengiamas rezultatas turi būti kolonijų atsipalaidavimas ir jų pavirtimas savarankiška valstybe. 3) Ekonominiu atžvilgiu, šių dienų pasaulinio ūkio išsiplėtojimas sudaro tokį kapitalų perkėlimą iš krašto į kraštą ir tokį jų investavimą užsienyje, kad prieš visas muito kliūtis ir stengimąsi sudaryti nacionališkai-užsidariusį ūkį, savaime susidaro tarptautinė ekonominė sąsaja ir solidarumas.

Vienas iš labiausiai ginčijamų ir keblių pan-europinio sąjūdžio klausimų yra, ar turi priklausyti prie pan-europinės federacijos Didžioji Britanija ir Rusija. Abi valstybės yra Europoje ir dalyvauja jos politikoje, todėl jos sunku išskirti iš Europos federacijos, bet abi tos valstybės savo žemėmis ir savo politika per daug išeina iš Europos kontinento ribų, kad galėtų būti lengvai įskirtos, kaip paprastieji nariai, į Europos Jungtines Valstybes.

A. Britų Imperija.

1. Didžioji Britanija.

Bendra Imperijos santvarka.

H. Jenkyns. British rule and Jurisdiction beyond the seas. Oxf., 1902. H. E. Egerton. The origin and growth of the English colonies and of their system of governments. 1903 (224 p.). A. F. Pollard. The British Empire, its past, its present and its future. 1909 (864 p.). Demson. The Struggle for Imperial Unity. 1909. W. Woodward. The expansion of the British Empire. 1500 — 1911. Cambridge, 1911. Egerton. Federations and unions in the British Empire. 1911 (302 p.). A. B. Keith. Imperial Unity and the Dominions. 1916. C. H. Currey. British colonial policy. 1783—1915. Oxf., 1916. Tupper. Treaty making powers of the Dominions (Jour. of the Society of Comp. Leg., 1917, p. 5 s.). E. Jenks. The government of the British Empire. Boston, 1918. L. Curtis. The Commonwealth of Nations. An Inquiry in to the nature of citizenship in the British Empire. 1918 (734 p.). H. Duncan Hall. The British Commonwealth of Nations. 1920 (411 p.). C. Higham. History of British Empire. 1921 (286 p.). J. B. Scott. Autonomy and federation within Empire. The British self-governing Dominions. Wash., 1921. Hatschek. Britisches und Römisches Weltreich. 1921.

E. Porrit. The fiscal and diplomatic freedom of the British Overseas Dominions. Oxf., 1922. Bryce. International Relations. 1922. H. E. Egerton. British colonial policy in the XX century. Oxf., 1922. I. A. Williamson. A short history of the British expansion. 1922 (674 p.). A. Demangeon. L'Empire britannique. P. 1923 (VIII. 280 p.). A. B. Keith. The international status of the Dominions (Jour. of Comp. Leg. Int. L. 1923, p. 161). M. Nathan. Dominion Status (Trans. of the Grotius Soc. 1923, v. 8, p. 117 s.). H. Robinson. The development of the British Empire. 1923. H. Rolin. La situation juridique des dominions (RDILC. 1923, p. 195 s.). Lewis. The Status of the British Dominions (Br.YB. v. 3, 1922/3, p. 21 s.). Lewis. The treaty making powers of the Dominions (Br.YB. 1925, p. 31—43). A. B. Keith. The constitution, administration and laws of the Empire. 1924 (XXII. 355). Allin. Le status international des Dominions Britanniques. (RDILC. 1925, p. 760 s.). Löwenstein. Das heutige Verfassungsrecht des Britischen Weltreichs (Jahr. d. öff. R. 1925, v. 13). Die „Magna Charta" des Britischen Weltreiches (Ach. öR. 1927 p. 254—272). J. B. Scott. The British Commonwealth of Nations. (AJIL. 1925, p. 95 s.). Summary of proceedings of the Imperial Conference 1926 (C.M.D. 2768. Parliamentary Paper) and Appendices to the Summary (C.M.D. 2769). Keith. Responsible governments of the Dominions. 2 ed. 1927. Mückenberger. Die britische Reichskonferenz und das Verfassungsproblem 1927. K. Heck. Der Aufbau des Britischen Reiches. 1927. V. K. Johnston. Dominion status in intern. law (AJIL. 1927). Fr. R. Flournoy. Parliament and war. The relation of the British Parliament to the administration of foreign policy in connexion with the initiation of war. 1927 (XI. 282 p.). Jennings. La personnalité internationale dans l'Empire Britannique (RDILC. 1927, p. 397—437, 1928, p. 438—493). E. Cuccinotto. Il nuovo statuto dei Dominici britannici (Riv. DI. 1928, v. 20, p. 174 s.). A. S. Toynbee. The conduct of British Empire foreign relations since the Peace settlement. Oxf. 1928 (XII. 126 p.). E. Buchet. Le „Status" des Dominions Britanniques en droit constitutionnel et en droit international. 1928 (140 p.) (Thèse. Paris). Great Britain and the Dominions. Lectures in the Harris Foundation. Chicago, 1928 (510 p.). Amery. The Empire in the New Era. Speeches during an Empire Tour 1927 — 1928. 1928. E. Kordt. Die Stellung der Britischen Dominien zum Mutterland nach Recht und Verfassungskonvention. Stuttgat. 1928 (87 p.). R. L. Schuygler. Parliament and the British Empire, some constitutional controversies concerning imperial legislative jurisdiction. N. Y. 1929 (285 p.). W. P. Hall. Empire to commonwealth. Thirty Years of British imperial history. L. 1929 (536 p). P. N. Baker. Le statut juridique actuel des Dominions Britanniques dans le domaine du droit international (ADI. Rec. C. v. 19 1929, p. 247 — 491). J. Kunz. Die Staatenverbindungen. 1929 p. 719—818. The Report of the Conference on the Operation of Dominion Legislation and Merchant Shipping Legislation. L. 1930 (White Paper Cmd. 3479). Keith. The sovereignty of the British Dominions. 1929 (560 p.). I. Magnan de Bornier. L'Empire britannique, son évolution politique et constitutionnelle. P. 1930. (304 p.).

Politinės Anglijos problemos.

E. Hertslet. A complete collection of the treaties and conventions between Great-Britain and foreign powers. L., 1827 s. (26 v. iki 1913). Great Britain, Foreign Office. British and Foreign State Papers. London, 1841 (102 v. iki 1913). Ch. W. Dilke.

Problems of Great Britain. 1890. — Greater Britain. 1894 (643 p.). A. Zimmermann. Die Kolonialpolitik Grossbritaniens. 2 v. 1893—1899 (494+421 p.). J. Seeley. Formation de la politique britanique. Trad. fr. 2 v. 1897. H. E. Egerton. Short history of British colonial policy. N. Y., 1898. V. Berard. L'Angleterre et l'impérialisme. 1901 (381 p.). Escott. The story of British diplomacy. 1908. Rouire. La rivalité anglo-russe au XIX siècle en Asie (Golfe de Persique, frontières de l'Inde). 1908. E. de Renty. L'Angleterre en Afrique. 1910 (267 p.). E. Lemonon. L'Europe et la politique britannique. (1782—1911). 3 éd. 1912. L. Hennerico. L'impérialisme occidental. Genèse de l'impérialisme angalis. 1913. W. A. Donning. The British Empire and the U. S. N. Y. 1914. J. Audemar. Les maîtres de la mer, de la houille et du pétrole. L'impérialisme anglo-saxon. 1923. A. Siegfried. L'Angleterre d'aujourdhui. 1924. H. L. Hoskins. British routes to India. N. Y. 1928 (414 p.). H. Kantorowicz. Der Geist der englischen Politik. 1930. Melchett. Imperial economic unity. L. 1930 (194 p.).

Didžioji Britanija susideda iš: 1) tikrosios Didžiosios Britanijos (kurią sudaro Anglija, Uelsas, Škotija, Šiaurės Airija, Meno sala ir Normandų salos), turi arti 242.000 kv. km. ploto su 44 mil. gyventojų; 2) kolonialinių žemių (be dominionų, turinčių tarptautinį statutą ir Indijos) Europoj, Amerikoj, Azijoj, Okeanijoj ir Afrikoj (bendras plotas arti 5.600.000 kv. km., arti 45 mil. gyventojų); 3) Sudano, kurį bendrai valdo Didžioji Britanija ir Egiptas; 4) kraštų ir teritorijų, valdomų einant Tautų Sąjungos mandatu (Palestina, Transjordanija, Irakas, Tanganaika, Kamerunas ir Togo dalys).

Didžioji Britanija yra Britų Imperijos plačios konfederacijos dalis. Britų Imperijos valdžioje, su visais priklausomais nuo jos kraštais ir mandatinėmis teritorijomis, gyvena arti 450 mil. žmonių (t. y. arti ¼ visos žmonijos), ir ji užima teritoriją (neskaitant jos pretenduojamos Antarktikos) arti 35 mil. kv. km. (t. y. daugiau kaip ¼ viso žemės paviršiaus). Britų Imperijoj, be Didžiosios Britanijos, dalyvauja 5, turį tarptautinį statutą, autonominiai dominionai: Airija, Kanada, Australija, Naujoji Zelandija ir Pietų Afrikos Sąjunga (New Foundland'o dominija, kad ir naudojasi savivaldybe, tačiau neturi savarankiškos tarptautinės asmenybės). Be to atskirą būklę turi Indija, kuri kad ir neturi autonomijos ir pareina nuo Didžiosios Britanijos, bet yra vis dėlto atskiras Tarptautinės Sąjungos narys, dalyvaująs Tautų Sąjungoj.

Britų Imperija šiandien yra silpnai organizuota konfederacija. Ši konfederacija suvienijama anglų karaliaus asmens valdžia ir periodiškai renkamomis imperijos konferencijomis.

Nuo XIX amžiaus vidurio Anglijoje ir jos autonominėse kolonijose kyla ir vis stipryn eina federatyvinis sąjūdis, kuris stengiasi vietoj formalinės unitarinės (žymiai decentralizuotos) valstybės (o iš tikrųjų vietoj kelių savarankiškų valstybių, iš kurių Anglijai priklauso hegemonija) sudaryti glaudžią lygiateisių valstybių federaciją. Gimsta ideja *„Commonwealth of Nations"*. Nuo 1897 metų renkamos konferencijos, pirma vadinamos kolonialinės, šiandien imperinės, kuriose svarstomi imperinės organizacijos planai. 1907 metų konferencijoj buvo nutarta suteikti tiems pasitarimams nuolatinę organizaciją. Jie turi rinktis kas ketveri metai. Jų nariai yra anglų ministeris pirmininkas ir anglų kolonijų ministeris, autonominių dominionų pirmieji ministeriai su kitais jų delegatais ir Indijos vice-karalius. Kiekvienas kraštas vieną balsą teturi. Konferencija negali įpareigoti balsų dauguma nei Anglijos nei dominionų be jų sutikimo. Ji turi diplomatinio kongreso, o ne vyriausybinio organo pobūdžio. Paskutinė Imperinė Konferencija buvo 1930 metais.

Sudaryti glaudesnę politinę organizaciją trukdo nenugalimos tuo tarpu kliūtys (apie kurias mes čia negalim ilgiau kalbėti). Taip pat ir dėl ekonominių interesų nesutikimo tarp Anglijos ir dominionų nepavyko mėginimas sudaryti muitų uniją. 1926 metų konferencijoje buvo pripažinta kiekvieno dominiono teisė turėti savarankišką diplomatinę atstovybę. Britų Imperijos ekonominio susivienijimo ideja, vidujinių-imperinių „preferencialinių" muitų arba vidujinės-imperinės laisvos prekybos pagalba, negalėjo būti įvykdyta.

Britų Imperiją jungia į vieną vienetą ne tiktai anglų karaliaus asmens valdžia (visur tiktai vaizduojamoji, nes anglų karalius „karaliauja, o ne valdo"), bet daug daugiau imperinė konferencija ir Didžiosios Britanijos hegemonijos būklė bendroje konfederacijoje. Čia nustatoma daug glaudesnė sąsaja tarp Imperijos dalių, nekaip tat yra asmens unijose. Britų Imperijoj tikrai yra konstitucinė tarptautinė teisinė asmenybė, tiek visai Imperijai, tiek ir kiekvienam iš dominionų, kaip tat apskritai būna konfederacijose. Tuo tarpu asmens unijose nėra sujungtų dalių bendros tarptautinės asmenybės, o tėra tiktai kiekviena dalis skyrium.

1926 metų imperijos konferencija nustatė Didžiosios Britanijos ir dominionų statutą, pagal kurį „dominijos yra autonominės bendruomenės Britų Imperijos viduje, lygios teisinės būklės, jokiu būdu neklausančios viena kitos jokioj jų vidujinių ar išorinių dalykų sferoj, nors ir suvienytos bendra ištikimybe *(allegiance)* Karūnai, ir laisvai asocijuotos, kaip britų *Commonwealth of Nations* nariai".

Teoriškai anglų karaliui priklauso teisė, Didžiosios Britanijos nurodymu, anuliuoti aktus, prisiimtus dominijos įstatymų leidžiamojo susirinkimo *(power of desallowance)*, bet faktinai tokia teisė nebuvo vykdoma Kanadoje nuo 1873 metų, Naujojoj Zelandijoj nuo 1867 metų, niekad nebuvo vykdoma Australijoj ir Pietų Afrikos Unijoj. Dabar iškeltas reikalas pakeisti esamojo *Privy Council* kompetenciją Britų Imperijos dalių ginčuose *Inter-Dominion Court'o* kompetencija.

Tarptautinė Britų Imperijos būklė yra sudėtinė. Ji čia stoja tarptautiniame gyvenime kaip vienetas, ir tada jos vardu veikia Didžioji Britanija, čia kiekvienas konfederacijos narys veikia savarankiškai. Didžiajai Britanijai priklauso tuo tarpu neginčijama hegemonija konrederacijoj, ir ji stoja dvejopai: savo vardu ir visos Imperijos vardu. Tautų Sąjungoj dalyvauja nariais skyrium: Didžioji Britanija, Irlandija, Kanada, Pietų Afrikos Unija, Australija, Naujoji Zelandija ir Indija. Tuo būdu Britų Imperija turi Tautų Sąjungoje septynis balsus. Didžioji Britanija yra nuolatinis T. S. Tarybos narys, be to 1927 metais į T. S. Tarybą buvo išrinktas ir antras narys nuo Britų Imperijos — Kanada, o 1930 m. vietoj Kanados — Airija, ir tuo būdu lyg ypatingai buvo pabrauktas anglų dominionų valstybinis pobūdis.

Tarptautinė Didžiosios Britanijos politika ligi šiol turi aiškiai išreikšto imperialistinio pobūdžio. Centrinis britų politikos punktas yra jų valdomoji Indija, kaip ekonominės eksploatacijos šaltinis (Indijos pajamos ir Kinijos prekyba sudaro svarbiausius Anglijos turto šaltinius). Indijai apsaugoti Anglija laiko savo rankose, tiek visus jūros kelius Indijos okeane, tiek ir sausumos kelius į Indiją (Persijos įlankoje ir Himalajuose). Baimė dėl Indijos likimo kėlė nuolatinius vaidus ir kovą dėl įtakos Azijoj su Rusija. Būdama valstybė su didžiulėmis kolonialinėmis žemėmis, Anglija laiko galingą karo laivyną. Iki paskutinio laiko ji neginčijamai viešpatavo jūrose. Dabar jos priešininkas šiuo atžvilgiu pasidarė Jungtinės Val-

stybės. Tos valstybės bando dabar savitarpio sutarimu sureguliuoti (ir, jeigu pavyks, apriboti) karo ginklavimąsi.

Nuo Anglijos ir šiaip nuo Britų Imperijos pareina visokios šalys. Paskutiniu laiku Anglija tų šalių atžvilgiu paskelbė politikos principą, kuris galima palyginti su Šiaurės-Amerikos Monro doktrina. Prisidėjusi prie Kelogo Pakto dėl atsisakymo nuo karo, Anglija įrašė šią išlygą: „Pasaulyje yra kai-kurių rajonų, kurių gerovė ir sveikumas yra gyvybės interesas mūsų taikai ir nepavojingumui. Britų vyriausybė negali pakęsti bet-kurios valstybės įsikišimo į tuos rajonus: tų rajonų apgynimas nuo užpuolimo yra Britų Imperijai savigynos priemonė. Todėl Britų vyriausybė sutinka su nauja sutartimi prileisdama apribojamąjį jos aiškinimą ta prasme, kad sutartis neapriboja jos veiksmų laisvės šiuo atžvilgiu". Charakteringa, kad tie rajonai neįvardyti ir nėra apibrėžtas tų ypatingų Britų Imperijos interesų veiksmų ratas.

Britų Imperija neturi vieningo organinio pagrindo, ji daugeliu atžvilgių yra atsitiktinis istorinis padaras. Jos santvarka nepastovi ir tebėra pakeitimų bei iškrikimo periode. Be pačios Didžiosios Britanijos, savo gyventojų skaičiumi lygios Europos Prancūzijai, visos kitos Imperijos dalys yra dominionai ir kolonijos. Bet dominionai jau yra pasiekę savarankiškos, valstybinės būklės ir jų konfederatyvinė sąsaja yra labai menka. Kiekvienas iš jų, atskirtas nuo kitų vandenynais, turi savo atskirų politinių ir ekonominių tikslų. Galimas daiktas, kad kai-kurie iš jų, toliau tebesiplėtodami, visiškai išeis iš britų konfederacijos. Kai kolonijos, tai šių dienų pasaulyje visur atbunda atsilikusios tautos ir stiprėja nacionalinis sąjūdis tose liaudies masėse, kurios iki šiol, rodėsi, visiškai neturėjo nacionalinės sąmonės. Paprastai tokie nacionaliniai sąjūdžiai baigiasi tuo, kad atskiros nacionalinės grupės, atsiskyrusios ir pavirtusios politiniu vienetu, įsigyja valstybinį savarankiškumą. Šiuo laiku imperializmui gresia ne tiek išorės pavojai, iš pavydinčių kaimynų, kiek iš vidaus, iš pačių priklausomų tautų masių. Todėl kiekviena šių dienų kolonialinė valstybė turi būti pasiruošusi anksčiau ar vėliau nebetekti savo kolonijų. Nacionalinis sąjūdis Indijoj, kuris reikalauja visiškos nepriklausomybės, galima jau laikyti nenugalimą. O Indijos atsiskyrimas nuo Didžiosios Britanijos padarys nebereikalingą Didžiajai Britanijai tą grandio-

zinę Britanijos kolonialinių žemių sistemą, kuri turėjo galvoj kelių, vedančių į Indiją, apsaugojimą (Gibraltar, Malta, Kipras, Egiptas, Suecas, Aden, Transjordanija, Irakas, Persijos įlanka), ir turės sukelti radikalinį perversmą visoje Anglijos išorinėje pasaulinėje politikoje. Tuo būdu turės išnykti kartu neturinti jokio pagrindo amžina nesantaika su Rusija, ir daugiau dėmesio bus skiriama tiktai Europos dalykams.

Ideja išskirti iš Europos ir kito pasaulio Britų Muitų Uniją neteisinga ir vargu bau yra įvykdoma. Dėl atskirų imperijos dalių (pav., Australijos) protekcionalizmo sudaryti tokia unija beveik negalima.

2. Airija (Irlandija).

Correspondence relating to the proposals of H. M. Government for an Irish settlement. 1922. Debate on the treaty between Great Britain and Ireland, signed 6. XII. 1921. Dublin 1923 (424 p.). Imperial Conference 1923. Appendices to the summary of proceedings. Cmd. 1988. Mac Neil. Studies in the constitution of the Irish Free State. Dublin. 1925 (267 p.). L. Paul-Dubois. Le drame irlandais et l'Irlande nouvelle. P. 1927 (249 p.). R. de Warren. L'Irlande et ses institutions politiques. Leur évolution. Leur état actuel. P. 1928 (509 p.). A. Queket. The constitution of Nothern Ireland. Belfast. 1928. G. Faucon. Le statut de l'Etat libre d'Irlande. 1929.

Plotas apie 68.000 kv. km., gyventojų 3.165.000.

Atskirą būklę Britų Imperijoj turi Irlandija. Ilga irlandų tautos kova baigėsi 1921 metais sutartimi su Britanija (1921. XII. 6), kuria buvo nustatyta laisva Irlandų valstybė. Bendrai, Irlandijos santykiai su imperijos vyriausybe yra nustatyti tokie pat, kaip ir Kanados. Tačiau Irlandijos ginklavimosi teisė yra apribota (ji, palyginti su Anglijos, turi būti proporcionali gyventojų skaičiui). Irlandijai tepriklauso krantų apgynimo teisė. Jūros apgynimas priklauso Imperijai, ir iškilus karui Irlandijos uostai turi būti leidžiami naudotis Imperijai. Dabar Irlandija yra Tautų Sąjungos Tarybos narys.

B. Romanų Valstybės.

3. Prancūzija.

F. Despagnet. La diplomatie de la troisième république et le droit des gens. P. (813 p.). A. Tardieu. La France et les alliances. La lutte pour l'équilibre. P. 1909 (365 p.) (taip pat ir anglų kalboje). J. de Lanessan. Histoire de l'Entente cordiale franco-anglaise. Les relations de la France et de l'Angleterre depuis XVI siècle

jurqu'à nos jours. 1916. A. Tardieu. La paix. 1921. M. Olivier. La politique du charbon 1914—1921. P. 1922. A. Fabre-Luce. La crise des alliances. Essai sur les relations franco-britanniques depuis la signature de la paix (1919—1922). P. 1922 (427 p.). A. Fabre-Luce. La victoire. 1924. J. Caillaux. Où va la France, où va l'Europe. 1924. R. Pinon. L'avenir de l'Entente franco-anglaise. P. 1924 (150 p.). A. Honnorat. Un des problèmes de la paix. La sécurité de la France. 1924. A. Mousset. La France vue de l'étranger. Pourquoi la France parait-elle isolée dans le monde. 1926. A. Fabre-Luce. Locarno sans rêves. 1927 (241 p.). J. Nandin. Les accords commerciaux de la France depuis la guerre. P. 1928 (309 p.) (Thèse). H. Lorin. La France puissance coloniale. P. 1908. A. Sarraut. La mise en valeur des colonies françaises. 1923. H. Brenier. La politique coloniale de la France. P. 1924. Stephen H. Roberts. A history of French colonial policy 1870—1925. 2 v. L. 1929. A. Duchêne. La politique coloniale de la Franec; le ministère des colonies depuis Richelieu. P. 1928 (363 p.).

Plotas arti 550.000 kv. km., gyventojų arti 41 milijono.

Prancūzija yra antroji po Didžiosios Britanijos svarbi kolonialinė valstybė. Ji turi plačiausių kolonialinių žemių Afrikoje (arti 10 mil. kv. km., gyventojų arti 35 mil.), Azijoje (arti 800.000 kv. km., gyv. arti 24 mil.), o taip pat Amerikoje ir Okeanijoje. Be to ji gavo iš Tautų Sąjungos mandatą Sirijai Azijoj, Kamerunui ir Togo Afrikoj valdyti. Bendras visų kolonialinių, protektoratinių ir mandatinių Prancūzijos žemių plotas yra beveik 12 mil. kv. km., su gyv. arti 60 mil. Tuo būdu kartu su kolonijomis Prancūzijos kontrolėje yra daugiau kaip 100 milijonų žmonių.

Tarptautinė Prancūzijos politika iki Pasaulinio Karo buvo apibrėžiama priešingais santykiais su Vokietija ir kolonialiniu konkuravimu Afrikoj su Anglija ir Vokietija. Prieš stipresnę Vokietiją ji sudarė karo sąjungą su Rusija. Kolonialinio konkuravimo srityje ji susitarė su Anglija, susiskirsčius su ja įtakos sferas. Prieškarinė Prancūzijos politika (kartu su kitų didžiųjų Europos valstybių politika) sukėlė Pasaulinio Karo katastrofą. Prancūzija buvo vienas iš vyriausių Versalės 1919 metų sutarties autorių; ta sutartimi iš Vokietijos buvo atimtos Elzas-Lotaringija, didelės žemės rytuose, visos kolonijos, ir be to Vokietijai buvo uždėtas nepakeliamas karo atlyginimas (vadinamosios reparacijos). Versalės sutarties trūkumai ir neteisybės sukelia nepasitikėjimo jo tvirtumu; šitas nepasitikėjimas, kartu su Prancūzijos baime dėl savo tolesnio nepavojingumo iš stipresnės Vokietijos pusės, sukėlė po karo Prancūzijos militarizmo politiką; Prancūzija ėmė steigti karo sąjungas, nukreiptas prieš

Vokietiją, ir apskritai, kad palaikytų Versalės sutarties sudarytą politinę santvarką. Tokios „garantijos" sutartys buvo Prancūzijos sudarytos su Belgija, Lenkija, Rumunija ir Čechoslovakija (apie jas žiūr. tų kraštų paragrafuose). Vienas iš Prancūzijos tikslų sudarant taikos sutartį buvo atskirti nuo Vokietijos visą teritoriją nuo kairiojo Reino kranto. Nepasiekus to, Prancūzija okupavo (kartu su Anglija ir Belgija) Reino provinciją 15 metų ir užėmė Saaro sritį. Ta agresyvi ir militaristinė Prancūzijos politika buvo sustabdyta Lokarno 1925. XII. 1 sutartimis su Vokietija, kuriomis buvo duota kolektyvinė Prancūzijos sienų garantija ir nužengtas žingsnis prie sutarimo su Vokietija. Tolesniais šitos taikinamosios politikos pasisekimais pamažėli švelninami įtemptiniai Prancūzijos ir Vokietijos savitarpio politiniai santykiai.

1930 m. Prancūzija evakavo užimtą kairiajame Reino krante sritį.

Svarbiausias Prancūzijos kolonialinės politikos tikslas yra sudaryti plačią kolonialinę imperiją aplink Sacharą, Šiaurės-Vakarų Afrikoj, kurios didesnė dalis priklauso Prancūziai (Tunisas, Alžiras, Maroko, Senegalas, Togo, Kamerunas, prancūziškas Kongo). Čia (Tunise ir toliau į pietus, iki Gvinėjos įlankos) jos interesai susiduria su Italijos interesais.

Prancūzijos su Italija santykiai yra įtempti konkuruojant dėl įtakos Viduržemio Jūroje ir dėl Italijos reikalavimų išplėsti savo kolonijas Afrikoje, sumažinant prancūzų žemes.

Prancūzijos žemių valdymas Indų Kinijoj įtraukia ją į imperialistinę kovą Tolimuose Rytuose ir Ramiajame Okeane.

Protektorato priklausomumo yra mikroskopinių „valstybėlių" Monako ir Andoros santykiai su Prancūzija.

Mandatinis Prancūzijos valdymas vykdomas Sirijoj, didesnėje Kameruno ir Togo dalyje. Mandatinis Sirijos valdymas sudaro eilę keblumų Prancūzijai dėl arabų sąjūdžio, reikalaujančio politinės arabų nepriklausomybės.

I. Monako.

Moncharville. Monaco, son historire diplomatique. 1898. J. Monnié. La situation internationale de la principauté de Monaco. 1913 (411 p.). (Thèse, Montpellier). Macey. Statut international de Monaco. 1913. M. Prat. La principauté de Monaco et le traité du 17. VII. 1918. 1920 (160 p.). (Thèse, Aix). Moncharville. Le nouveau statut franco-monégasque (RGDI, 1920, p. 217 s.).

Plotas 1,5 kv. km., gyventojų 22 tūkstančiai.

Monako kunigaikštija viduriniais amžiais turėjo svarbios karo reikšmės ir būdavo priversta tarptautinėmis sutartimis aprūpinti sau stipresnių kaimynų protektoratą. Einant Paryžiaus 1814 metų taika Monako buvo atpalaiduota nuo sąryšio su Prancūzija, beliko tiktai šioks toks Sardinijos protektoratas. Tačiau Monako savarankiškai sudarydavo eilę sutarčių su Prancūzija ir iš dalies su kitomis valstybėmis. Jos būklė iki paskutinio laiko buvo abejojama. 1918. VII. 17 buvo sudaryta Prancūzijos su Monako sutartis (patvirtinta Versalės 1919 m. sutarties 436 straipsniu), kuria buvo nustatytas Prancūzijos protektoratas, nors tasai (protektorato) dalykas nebuvo tiksliai sutartyje nusakytas. Monako vyriausybė pasižada vykdyti savo teises visiškai suderindama jas su politiniais, karo, jūros ir ekonominiais Prancūzijos interesais. Tarptautiniai Monako santykiai reguliuojami iš anksto sutartimi su Prancūzija. Monako pasižada nenusavinti savo teritorijos jokiai kitai valstybei be Prancūzijos. Atsiradus kunigaikščio sosto vakansijai, Monako sudaro autonominę valstybę su Prancūzijos „protektoratu".

Monako nebuvo priimta į Tautų Sąjungos narius.

II. Andorra.

Bossereau. La république d'Andorre. 1884. A. Vilar. L'Andorre (Étude de droit public et international). 1904. (186 p.) (Thèse, Paris). S. Roca. De la condition internationale des vallées Andorre. 1908 (156 p.) (Thèse, Nancy). V. W. Johnson. Two quaint republics, Andorra and San Marino. 1913.

Plotas 453 kv. km., gyventojų 5 tūkstančiai.

Glūdįs Pirenėjų kalnuose slėnys, Andorra yra keista viduramžio feodalinio gyvenimo liekana. Nepriklausoma valstybe buvo paskelbta Louis le Débonnaire chartija (1801 m.). Šiandien jos protektoratą vykdo kartu Urgelio vyskupas (iš Ispanijos pusės) ir Rytų Pirenėjų prefektas (iš Prancūzijos pusės). Andorra įmoka mokestį kasmet Prancūzijai ir vieną kartą per dvejus metus Urgelio vyskupui.

4. Belgija.

Garcia de la Vega. (nuo 17 tomo Busschère). Recueil des traités et conventions concernant le royaume de Belgique. 21 v. Brux. 1850—1914. F. Lannoy. Les origines diplomatiques de l'indépendance belge. La conférence de Londres (1830—1831). Louvain, 1903. G. A. Arendt. Essai sur la neutralité de la Belgique, considérée

principalement sous le point de vue de droit public. Brux., 1845. C. Messin. La neutralité de la Belgique. P. 1902. Dollot. Les origines de la neutralité de la Belgique et le système de la barrière (1609—1830), 1902. E. Descamps. La neutralité de la Belgique au point de voe historigue, diplomatique et politique. 1902. G. Fourgassie. La neutralité de la Belgique. 1902. A. Feuhr. The neutrality of Belgium. N. Y., 1915. K. Strupp. Die Neutralisation und die Neutralität Belgiens. 1917. H. v. Hoon. La neutralité permanente de la Belgique en droit et en fait. Brux., 1918. A. Roussel le Roy. L'abrogation de la neutralité de la Belgique, ses causes et ses effets. 1923 (Thèse, Toulouse). E. Banning. Le origines et les phases de la neutralité belge. Brux. 1927 (276 p.).

Eupen-Malmedy. W V. I, 284—294. P. van Werveke. Une souveraineté sous condition résolutoire (RDILC. 1920). E. Lang. Eupen, Malmedy, Monschau. B. 1921. P van Werveke. Eupen et Malmedy dans l'unité belge, Brux., 1922. H. Pohl. Die belgische Annexionen im Versailler Vertrag. 1927. Bartz. Das Unrecht an Eupen-Malmedy. 1928.

J. Dennix. Les relations hollando-belges. Le différend des Wielingen. 1922. P. Daye. La Belgique et la mer. Brux., 1926.

Plotas apie 30.000 kv. km., gyventojų arti 7½ milijono.

Kaip „Ispanų Niderlandai", Belgija buvo Ispanijos valdžioje nuo XVI amžiaus pradžios iki 1713 metų, nuo 1713 iki 1797 metų — Austrijos valdžioje, nuo 1797 iki 1815 — Prancūzijos valdžioje, einant Paryžiaus 1814 m. taika buvo sujungta su Olandija. Kaip savarankiška valstybė susikūrė 1830 metais, revoliucijos keliu atsiskyrusi nuo Olandijos, ir tais pačiais metais buvo Londono konferencijoj didžiųjų valstybių pripažinta. Londono 1831 metų sutartimi (Anglijos, Prūsijos, Austrijos ir Rusijos, patvirtinta 1839 m.) Belgija buvo paskelbta nuolat neitralia valstybe. 1914 metais jos neitralitetas buvo Vokietijos sulaužytas. Versalės sutartimi prie Belgijos buvo prijungta Moresnet sritis ir dvi apygardos Eupen ir Malmedy (su vokiečių gyventojais). Privalomas Belgijos neitralitetas buvo panaikintas. 1925 m. Lokarno sutartimi Belgijos sienos buvo visų pasirašiusių tą sutartį valstybių garantuotos. Belgija turi ypatingų teisių Vokietijos reparacijų atžvilgiu.

Išorinėje Belgijos politikoje turi būti pažymėtas jos ginčas su Olandija dėl dviejų teritorijų, priklausančių Olandijai: 1) Olandų Limburgas, olandų gyvenamas, bet svarbus Belgijai strateginiu atžvilgiu, dėl savo anglių turto ir dėl galimos perspektyvos nustatyti tiesioginį Maaso ir Reino vandens susisiekimą; 2) kairysis žemutinės Šeldos krantas. Šeldos krantuose guli svarbiausias Belgijos Antverpeno uostas; bet Olandija, tu-

rėdama abu Šeldos žiočių krantus, gali turėti neigiamosios įtakos Šeldos laivavimui ir Antverpeno būklei.

Po Pasaulinio Karo su Belgija glaudžiai yra susijęs Liuksemburgas.

Belgija yra susijungusi su Prancūzija 1920. IX. 7. karo konvencija, nustatančia bendrus karo veiksmus iškilus Prancūzijos arba Belgijos karui su Vokietija.

Labai svarbi vidujinės politikos problema, kuri gali įgauti ir tarptautinės reikšmės, yra flamandų tautos, sudarančios Belgijos gyventojų daugumą ir vartojančios germanų (labai artima olandų) kalbą, kova prieš politiškai viešpataujančius valonus, kalbančius prancūziškai. Tos kovos tikslas — įvesti privalomą krašto dvikalbiškumą.

Belgijai priklauso nuo 1908 metų didžiulė ir labai turtinga Afrikos Kongo kolonija (apie ją žiūr. žemiau Nr. XXXVIII). Nuo 1923 metų jai priklauso mandatas prišlyjančioms prie Kongo Ruanda ir Urundi sritims, kurios pirma priklausė buvusiai Vokietijos Rytų Afrikai.

5. Liuksemburgas.

* G. Wampach. Le Luxembourg neutre. P. 1900. J. Mounier. L'état actuel de la question du Luxembourg. 1920 (96 p.) (Thèse Paris). W. Mettegenberg. Luxemburg (ZV. 1920, v. 11, p. 20 s., 409 s.). A. Wehrer. Le statut intern. du Luxembourg et la S. d. N. (RGDI. 1924, v. 31, p. 169 s.). Fels. Pour l'indépendance du grand-duché de Luxembourg. P. 1924. Borrsi. La neutralisazione del Lussemburgo e la sua ammissione nella S. d. N. (Riv. DI. 1925, v. 17, p. 3 s.).

Plotas 2,586 kv. km., gyventojų 285.000 (1922). Gyventojai — vokiečiai.

Svarbus tiek strateginiu atžvilgiu, tiek ir savo anglių ir geležies turtais. Nuo 1815 iki 1890 metų buvo asmens unijoj su Niderlandais. Nuo 1842 dalyvavo Vokietijos Zollverein; jo geležinkeliai buvo Vokietijos kontrolėje. 1867 m. Londono konferencijoj buvo paskelbtas amžinai neitralia valstybe. Versalės sutartimi Liuksemburgo neitralizacija buvo panaikinta. Šiandien Liuksemburgas yra šiek tiek priklausomas nuo Belgijos. 1921 m. Liuksemburgas susidarė muitų uniją su Belgija. Jo geležinkeliai yra Belgijos valdomi. Įvesta Belgų pinigų sistema. Nuo 1920 metų Liuksemburgas dalyvauja Tautų Sąjungoje.

6. Ispanija.

R. Altamira y Crevea. La Politica de Espana en America. Valencia. 1921 (230 p.). A. Mousset. L' Espagne dans la politique mondiale. P. 1923 (349 p.).

Plotas arti 500.000 kv. km., gyventojų arti 22 milijonų.

Ispanija, turėjusi seniau didžiulių kolonialinių žemių visose pasaulio dalyse, pamažėli nustojo jų, XIX amžiaus pradžioje atsiskyrus Amerikos kolonijoms, o XIX amžiaus pabaigoj dėl karo su Jungtinėmis Valstybėmis. Šiandien jai beliko neturinčios didelės reikšmės kai-kurios žemės Šiaurės-Vakarų Afrikoje (Ispanų Maroko, Rio de Oro, Kanarijos salos ir kai-kurios kitos), bendro ploto apie 340.000 kv. km., su gyventojais arti 1½ milijono.

Ispanija, susitaikinus su savo buvusiomis kolonijomis, dabartinėmis Centralinės ir Pietų Amerikos valstybėmis, vartojančiomis ispanų kalbą, pretenduoja į vadovaujančios joms valstybės būklę, ir iš dalies taip iš tikrųjų yra. Pan-ispanų sąjūdis Amerikoje turi Ispanijoj didžiausios intelektualinės ir kultūrinės paramos. Atsižvelgdama į tas savo pretenzijas vaidinti didžiosios valstybės vaidmenį, Ispanija, būdama Tautų Sąjungos Tarybos renkamasis narys, pareikalavo sau 1926 metais, priimant į Tautų Sąjungą Vokietiją, nuolatinio Tarybos nario vietos, greta kitų didžiųjų valstybių. Kada tas jos reikalavimas nebuvo patenkintas, Ispanija pasisakė išeinanti iš Sąjungos, bet po dvejų metų vėl grįžo į ją.

6. Portugalija.

A. Marvaud. Le Portugal et ses colonies. Etude politique et économique. 1912. M. de Abreu. La politique coloniale et internationale du Portugal. Lisbonne. 1927.

Plotas arti 89.000 kv. km., gyventojų arti 6 milijonų.

Tebevaidina šiokį tokį vaidmenį Tarptautinėje Sąjungoje, nes tebeturi žymių kolonijų Afrikoje, ir iš dalies todėl, kad jos buvusi kolonija, vartojanti portugalų kalbą, Brazilija greit išsiplečia ir virsta didžiąja valstybe. Su Brazilija nuolat palaikomi artimi santykiai, ir ten vyksta kasmet didelė emigracija iš Portugalijos. Kadaise, atradimų epochoje, Portugalija pretendavo, kaip į savo kolonialines žemes, beveik į visą Afrikos kontinentą, bet nuo tų pretenzijų jai teko atsisakyti, kaip ir nuo daugelio

žemių Indijos okeane. Bet šiandien dar jos Afrikos kolonijos (Angola, Mozambik, Gvinėjos dalis, Madeiros sala, Azorų, Cape Verde salos ir kai-kurios kitos Gvinėjos įlankoje) turi bendro ploto arti 2.400.000 kv. km. su gyventojais arti 8 milijonų. Kartu su savo Azijos kolonijomis (Makao, Goa ir Timor) visos portugalų kolonijos turi ploto arti 2.430.000 kv. km. ir arti 9½ mil. gyventojų.

Tarptautinė Portugalijos būklė pareina vien tik nuo tų kolonijų pasilaikymo. Jų nustojimas pavers Portugaliją nežymia valstybe.

Nors Portugalija geografiškai ir nacionališkai labai yra artima antrai Iberijos valstybei — Ispanijai, tačiau ji egzistuoja savarankiškai jau nuo XII amžiaus. XVII amžiaus viduryje buvo Portugalijos kovos su Ispanija dėl savarankiškumo periodas; jėga, atstumianti Portugaliją nuo Ispanijos, stipresnė už jėgą traukiančią prie jos. Centralizmas arba regionalizmas apskritai yra svarbiausia politinė Iberijos pussalio problema. Tačiau ir Portugalija yra šiandien Pan-Iberijos sąjūdžio patraukta, bet tas sąjūdis pasireiškia ne tiek Portugalijos santykiais su Ispanija, kiek savitarpio santykiuose visų 21 valstybės, vartojančių Iberijos kalbas.

Portugalija visiškai pareina jūros atžvilgiu, o todėl ir politikos atžvilgiu, nuo Anglijos.

Portugalija yra per silpna valstybė, kad varytų didelę kolonialinę politiką. 1914 metais Anglijos buvo rimtai deramasi su Vokietija dėl portugalų kolonijų pasidalijimo.

8. Italija.

A. Bolton-King. Histoire de l'unité italienne (1814—1871) trad. 2 vol. 1901. D. Anzilotti. La formazione del Regno d'Italia nei riguardi del diritto internazionale (Riv. D. I., 1912, v. 6, p. 1 s.). E. Lémonon. La politique coloniale de l'Italie. 1919 (IV+75 p.). Adriaticus. La question adriatique. Recueil des documents officiels. 1920. C. Sabini. Le fond d'une querelle. Documents inédits sur les relations franco-italiennes 1914—1921. P. 1921. E. Lémonon. L'Italie d' après-guerre. (1914—1921). P. 1922. (262 p.). A. Philippe. Le rôle de la S. d. N. dans l'affaire de borfou 1924. (148 p.). (Thèse, Lille). S. Nicoglou. L'affaire de Corfou et la S. d. N. 1925. (Thèse, Dijon). P. Lasturel. L'affaire gréco-italienne de 1923. Étude critique et documents inédits. 1925. P. Herre. Die Südtiroler Frage. München. 1927 (430 p.). G. Guyot. L'Italie devant le problème colonial. P. 1927. G. Ambrosini. L'Italia nel Mediterraneo. Foligno. 1927 (316 p.). T. Tittoni. Questioni del giorno: Tunisia, Abissinia, Bessarabia, Libia, Jugoslavia, Albania. M. 1928 (226 p.). J. Angel. Les Balkans

face à l'Italie. P. 1928. A. Salandra. La neutralità Italiana. Milano, 1928. A. Tsacalakis. Le Dodécanèse; etude de droit international. Alexandrie. 1928 (97 p.). (Dissertation. Heidelberg). U. Nani. Italia e Jugoslavia (1918—1928) Milano. 1928 (144 p.). G. Benedetti. Rivendicazioni adriatiche. Milano. 1929 (238 p.). P. Jaquin. La question des minorités entre l'Italie et la Yougoslavie. P. 1929. (220 p.). F. Bertonelli. Il nostra mare. Studio della situazione politica militare delli Italia nel Mediterraneo. Firenze. 1930. (150 p.).

Plotas apie 310.000 kv. km., gyventojų apie 41 milijono. Be to Italijai priklauso kolonijos Afrikoje: Libija, Eritreja ir Somali ir Dodekanes'o salos Egejaus jūroje. Bendras tų kolonijų plotas arti 2.260.000 kv. km., gyventojų arti 2 milijonų.

Italija, kaip vieninga valstybė, susidarė 1859—1860 metais; jos susidarymas buvo Sardinijos ir Prancūzijos karo prieš Austriją rezultatas. Iš visų didžiųjų valstybių Italija mažiausia yra suinteresuota bendromis pasaulinėmis problemomis. Italijos politinių interesų ratas apribotas, daugiausia, jos būkle Viduržemio jūroje, ir Šiaurės Afrikoje.

Noras aprūpinti sau nepavojingumą Viduržemio jūroje verčia Italiją ypač sekti Pietų Slavijos ir Prancūzijos politiką. Strateginiais sumetimais Italija stengiasi palaikyti Adriatikos jūroje savo išimtinį viešpatavimą („mare nostra"); todėl savo rytų politikoje ji labiausiai stengiasi neleisti Pietų Slavijai įsistiprinti Adriatikos krantuose. Šitais, daugiausia, tikslais jos įtakoje buvo 1913 ir 1917 metais sudaryta prie Adriatikos jūros išėjimo į Viduržemio jūrą nepriklausoma Albanijos valstybė, kuri yra išimtinėje Italijos įtakoje. 1924 m. buvo sudaryta sutartis dėl draugiškų santykių su Pietų Slavija; ta sutartis nulėmė Fiume ir Dalmacijos likimą.

Italijos kova prieš Pietų Slaviją dėl išimtinio viešpatavimo Adriatikos jūroje verčia Italiją varyti aktyvią politiką Balkanų pussalyje ir ieškoti sąjunginių ryšių Vengrijoj, Bulgarijoj, Graikijoj ir Rumunijoj, bet tas dalykas yra susijęs su dideliais keblumais. Nuo Graikijos Italiją skiria tai, kad ji užvaldė graikų gyvenamas Dodekanes'o salas Egejaus jūros rytų dalyje. Balkanų valstybių savitarpio interesų priešingumas padarė tai, kad Italijos 1927 m. sutartis dėl draugiškų santykių su Vengrija privertė Rumuniją, prisibijančią Vengrijos, ieškoti dar didesnio susiartinimo su Prancūzija. Kurį laiką Italija turėjo planą išsiplatinti savo žemes pagrobus jas iš Turkijos, bet nuo to savo

plano ji atsisakė, ir 1928. V. 30 buvo sudaryta sutartis su Turkija dėl draugiškų santykių, neitraliteto ir taikinamosios procedūros.

Žymus Italijos gyventojų skaičiaus padidėjimas, jau ir dabar didesnio už Prancūzijos, ir šalies prigimtinių ekonominių resursų menkumas (Italija neturi anglių ir nepakankamai auginasi javus) verčia Italiją ieškoti būdų savo kolonijoms padidinti. Italijos XIX am. galo politika susidaryti plačias kolonialines žemes Raudonojoj jūroj ir Somali šalyje ir išplėsti savo įtaką Abesinijai nepasisekė. Šiandien Italija stengiasi išplėsti savo kolonialines žemes Šiaurės Afrikoje atimant jas iš prancūzų.

Ypač rūpi Italijai Tunisas, kuriam Prancūzija turi uždėjusi savo protektoratą. Prancūzijos įsitvirtinimas Tunise 1881 metais privertė savo laiku Italiją stoti į sąjungą su Vokietija ir Austrija. Italija reikalauja, kad prancūzai panaikintų praktikuojamąją Tunise denacionalizacijos sistemą, kuri taikoma italų kolonistams (Tunise yra arti 100.000 italų prieš 60.000 prancūzų); Italija ten reikalauja ir lygių teisių žemės valdymo srityje. Be to, Italija reikalauja, kad jai leistų išplatinti savo Libijos kolonijos pietų sienas iki Čado ežero ir kad suteiktų jai mandatą Kamerunui (Žiūr. Italijos žemės Afrikoje XXX). Toksai kolonialinių interesų susidūrimas žymiai atšaldo Italijos ir Prancūzijos savitarpio santykius.

Asimiliacijos politika Pietų Tirolėj, Italijos aneksuotoj 1919 metais, kuri Italijos yra taikoma vokiečių gyventojams, sukelia Austrijos ir Vokietijos protestų, kurios reikalauja, kad ir Pietų Tirolėj nacionalinių mažumų teisės būtų apsaugotos.

1929 metais žymiai pakitėjo Italijos santykiai su Romos popiežiumi. Tarp Italijos ir Vatikano buvo sudarytas taikinamasis sutarimas, kuriuo Vatikanas gavo suvereniai valdyti tam tikrą teritorialinę ruožtą Romoje ir eilę teisių katalikų dvasininkams Italijoje.

III. San Marino.

A. Sottile. L'organisation politique et juridique de la république de Saint Marin et sa situation internationale. Genève. 1923. L. de Montablo et Astrando. La République de Saint Marin au XX siècle. Nice. 1926.

Plotas 61 kv. km., gyv. 13 tūkstančių.

Ši nedidelė miesto respublika Apeninų kalnuose pasilaikė dar nuo vidurinių amžių eilę valstybinių teisių. Pirma ji buvo

popiežiaus ginama, nuo Turino 1862. III. 22 sutarties — Italijos protektoratas.

Ji turi Paryžiuje savo chargé d'affaires. Bet apskritai, Italijai tepriklauso teisę atstovauti San Marino užsienyje ir ginti jos valdinius.

IV. Vatikanas (Città del Vaticano).

J. Ausset. La question vaticane (1914—1928) P. 1928 (175 p.). G. Trezzi. La posizione giuridica della Santa Sede nel diritto internazionale. Roma 1929 (129 p.). B. Williamson. The treaty of the Lateran. L. 1929 (110 p.). G. Cansacchi. Il Papa e la Società delle nazioni. Torino. 1929 (102 p.). M. Pernot. Le Saint-Siège, l'Eglise catholique et la poltiique mondiale. 2 éd. P. 1929. (219 p.). Y. de la Brière. L'organisation internationale du monde contemporain et la papauté souveraine (1924—1926). P. 1927 (299 p). — 3-me sériè (1927—1929). P. 1930 (282 p.). Le Fur. Le Saint-Siège et le droit international (RDI., 1929, p. 25—69).

Plotas 42 hektarų (mažiau kaip ½ kv. km.), gyv. 130 (1928 m.).

Mikroskopinė valstybė, sukurta Laterano 1929. III. sutartimi tarp Italijos ir Romos Popiežiaus ir sudaranti vieną iš Romos miesto kvartalą. Tos „valstybės" galva yra Romos Popiežius.

Nereikia painioti Romos Popiežiaus būklės a) kaip Tarptautinės Katalikų Bažnyčios dvasinės galvos, kur ta būklė reguliuojama tam tikromis administracinės tarptautinės teisės normomis tarptautinės tikybinių interesų apsaugos srityje, ir b) kaip miniatiūrinės teritorialinės valstybės Città del Vaticano pasaulinės galvos. Šitos dvi pusės Romos Popiežiaus valdžioje nesutampa, nesusilieja, bet egzistuoja skyrium, ir jų savitarpio santykius geriausiai yra konstruoti kaip asmens uniją.

Laterano sutartimi Italija pripažino:

1) „Šventojo Sosto suverenitetą Tarptautinėje Srityje, kaip atributą, priklausantį Šventajam Sostui iš prigimimo, pagal jo tradicijas ir jo Pasaulinės Misijos reikalavimus" (2 str.), ir 2) visišką nuosavybę, išimtinę, absoliutinę valdžią ir suvereninę jurisdikciją Romos Vatikano kvartalui, einant kuo sudaroma tam tikra Città del Vatikano (3 str.). Tos Città teritorijoj tegalioja Šventojo Sosto valdžia, į kurią italų vyriausybė jokiu būdu neturi kištis (4 str.). Italija pasižada išplėsti savo pašto, telegrafo ir telefono operacijas taip pat ir Vatikanui (6 str.). Italija pripažįsta kitų valstybių diplomatiniams atstovams prie Vatikano

visišką diplomatinį imunitetą savo teritorijoje, net ir tada, kada Italija neturės su tomis valstybėmis diplomatinių santykių (12 str.). Visi asmens, turį nuolatinių domicilų „Vatikano Miesto" teritorijoj, klauso Šventojo Sosto suvereniteto ir yra jo piliečiai. Jeigu jie nustoja buvę Città del Vaticano piliečiai ir neturi kurios-nors kitos pilietybės, tai italų vyriausybė turi juos laikyti Italijos piliečiais *de facto* (9 str.). Šventasis Sostas skelbia, kad jis nedalyvaus pasaulinėje tarptautinėje politikoje ir tarptautinėse konferencijose. Jo miestas reikia laikyti amžiniems laikams ir visiems atsitikimams neliečiama sritimi (24 str.) („Le Saint-Siège en ce que concerne la souveraineté qui lui appartient également dans le domaine international, déclare qu'il veut rester et restera étranger aux compétitions temporeiles entre les autres Etats et aux congrès internationaux convoqués à telles fins").

C. Germanų valstybės.

9. Vokietija.

J. M. Keynes. Les conséquences économiques de la Paix. P. 1920. M. Osborne. The Upper Silesian Question Germany's coal problem. L. 1920. F. Nitti. La paix. P. 1923. H. Jahrreis. Das Problem der rechtlichen Liquidation des Weltkrieges für Deutschland. 1924. (136 p.). G. Boulougs. La question de la Haute Silésie. 1924. (243 p.). J. Décoret. La question de Haute Silésie et son règlement. L'interpretation du plébiscite de 1921 par la S. d. N. Lyon 1924. A. Ebray. La paix malpropre (Versailles). Pour la réconciliation par la verité. Milano. 1925. (XVII+399 p.). S. Brooks. America and Germany. (1918—1925). N. Y. 1925. (XVIII+191 p.). Schmeisser, Göppert, Volz u. a. Oberschlesien und der Genfer Schiedsspruch. 1925. K. Rasch. Die Teilung Oberschlesien und ihre Bedeutung für die Kohlen-Eisen und Zinkindustrie. 1926. (Berl. Dissertation). P. Deutsch. Die Oberschlesische Montanindustrie. 1926. G. Bonnamour. Le rapprochement franco-allemand. P. 1927 (386 p.). Fabre Luce. Locarno sans rêves. P. 1927. W. Rheinbaben. Von Versailles zur Freiheit, Weg und Ziel der deutschen Aussenpolitik. Hamburg. 1927 (254 p.). W. Rheinbaben. Que vise l'Allemagne? 1928 (74 p.). R. Lote. L'Allemagne d'après-guerre. Histoire d'un relèvement national. 1928 (317 p.). X. Oudiette. Le plan Dawes et les réparations en nature. P. 1928 (242 p.). A. Briand. Frankreich und Deutschland mit einer Einleitung von G. Stresemann. 1928 (207 p.). A. Grabowski. Deutschland und das Weltbild der Gegenwart. 1928 (92 p.). E. Jäckh. Deutschland, das Herz Europas. Nationale Grundlagen internationaler Politik. 1928 (139 p.). Versailler Frieden. W. W. III, 1929, p. 36—148. H. Pohl. Völkerrecht und Aussenpolitik in der Reichsverfassung. B. 1929 (44 p.) W. v. Dewall. Der Kampf um den Frieden; Deutschland-Frankreich in der europäischen Politik. Frankfurt am Main. 1929 (244 p.). F. Beh-

rend. Das grössere Deutschland; deutsche Zukunft, 1929 (119 p.). E. Koch-Weser. Deutschlands Aussenpolitik in der Nachkriegszeit. 1919—1929. Berlin 1929, (149 p.). O. Hoetzsch. Germany's domestic and foreign policies. New Haven. 1929 (116 p.). W. D'Ormesson. Vertrauen zu Deutschland? Übersetzung a. d. franz. 1929 (200 p.). B. Spangenberg. Deutschlands Reparationslasten: Versailler Vertrag, Dawes-Plan, Young-Plan. Dresden. 1919 (111 p.). N. Krebs. Deutschland und Deutschlands Grenzen. 1929 (26 p.) H. Gestrich. Der Youngplan, Inhalt und Wirkung. Leipzig 1930, (135 p.).

Plotas 472.037 kv. km., gyventojų arti 63 milijonų.

Vokietijos šių dienų tarptautinė-teisinė būklė nustatoma daugiausia Versalės 1919. VI. 16 traktatu. Tuo traktatu buvo padaryti šie teritorialiniai Vokietijos pakeitimai: Prancūzijai prijungta Elzas ir Lotaringija (su visomis turto teisėmis, bet be kurių-nors pasižadėjimų); be to, ji gavo nuosavybės teisėmis anglių kasyklas Saaro srityje; o pati Saaro sritis (Tautų Sąjungos vardu) yra okupuota, kad po 15 metų atliktų plebiscitą ir nustatytų gyventojų norą grįžti prie Vokietijos, ar prisijungti prie Prancūzijos, ar sudaryti nepriklausomą valstybę. Belgijai prijungta Moresnet apygarda ir Eupen bei Malmedy sritis. Lenkija gavo sritis iki savo 1772 metų vakarų sienų ir platų teritorijos ruožtą išeiti į jūrą (lenkų tarpusienis), kuris atskyrė Rytų Prūsiją nuo kitos Vokietijos. Be to, Aukštutinės Silezijos dalis, po abejojamo plebiscito, Paryžiaus Ambasadorių Konferencijos 1921 metų sprendimu, Tautų Sąjungos patvirtintu, buvo atiduota Lenkijai. Dancigas buvo paskelbtas laisva valstybe, uždėjus jai dvigubą — Lenkijos ir Tautų Sąjungos — protektoratą. Danija, po plebiscito, gavo Šiaurės Šlezvigo dalį. Čechoslovakijai yra perleista nežymi Silezijos dalis. Klaipėdos Kraštas buvo sąjunginių valstybių atimtas ir paskui atiduotas tam tikromis sąlygomis Lietuvai. Bendrai Vokietija nustojo Europoje 70.600 kv. km., gyventojų arti 6½ milijono.

Vokietijos kolonijos buvo atimtos ir padalytos, kaip mandatai, tarp sąjungininkų. Rytų Afrika atiteko Anglijai, Tongo ir Kamerunas — Anglijai ir Prancūzijai, Pietų-Vakarų Afrika — Pietų Afrikos Unijai, Samoa salos — Naujajai Zelandijai, salos į žiemius nuo pusiaujo — Japonijai, į pietus nuo pusiaujo — Australijai. Kiao-Čau ir Šantungas perleisti Japonijai (bet Jungtinių Valstybių reikalavimu buvo jos grąžintos Kinijai).

Vokietijai yra uždėta tiksliai nenustatyta k o n t r i b u c i j a, pavadinta reparacijomis, atlyginti nuostoliams, padarytiems gyventojams (į tas reparacijas įskirtos ir kareivių pensijos). Versalės sutartis nenustatė tikslios tos kontribucijos sumos, ir tiktai 1921 metais Reparacijų Komisija fiksavo tą sumą 132 miliardais aukso markių. Be šitų reparacijų ir iš dalies jų sąskaiton buvo atimtas visas Vokietijos prekybos laivynas; buvo likviduotas ir konfiskuotas vokiečių turtas sąjungininkų kraštuose ir naujai atimtose iš Vokietijos srityse bei kolonijose; uždėtas įvairus atlyginimas natūra (žymiausias buvo anglių pristatymas per 10 metų po 45 milijonus tonų kasmet). Prekybinei Vokietijos politikai uždėtas buvo per 5 metus privalomas ir vienašalinis didžiausias palankumas sąjungininkų naudai. Vokietija nebeteko visų pirmybių savo piliečiams rytų kraštuose ir Kinijoj.

Kad būtų garantuotas tų traktatų reikalavimų ištesėjimas, Vokietija priverčiamai buvo nuginkluota. Jos kariuomenėj neturi būti daugiau kaip 100.000 žmonių, samdomų 12-ai metų (visuotinis kareiviavimas panaikintas), be sunkiosios artilerijos, tankų, chemijos priemonių, jūros ir oro laivyno. Kairysis Reino krantas buvo sąjungininkų kariuomenės okupuotas 15-ai metų (pažadėjus apleisti jį trimis penkerių metų etapais).

Pokarinė tarptautinė Vokietijos istorija yra kankinamasis jos periodas, per kurį ji stengte stengėsi išvengti visiško valstybės žlugimo ir atstatyti savo normalią tarptautinę būklę. Ji pasiekė tą savo tikslą. Pirmais keleriais metais buvo sunkiai kovojama dėl reparacijų, su dramatiškomis peripetijomis, kaip Ruro srities okupavimas 1923 metais. 1924 metais pasisekė prieiti Londono kompromisą einant Dozo (Dawes) planu. Bet tuo planu neužfiksuota tiksli kontribucijos suma ir nenustatyta, kada turi pasibaigti reparacijų mokėjimas. Be to, pradedant nuo 1928 metų nustatyta labai aukšta metinių įmokų suma — 2½ milijono aukso markių. 1929 metais Haagos tarptautinėj konferencijoj Dozo planas buvo peržiūrėtas ir išdirbtas naujas reparacijoms mokėti planas, vadinamasis Jango (Young) planas. Tuo planu metinės įmokos kiek sumažintos (apie 2 miliardu markių), bet labai pailgintas Versalės sutarties nustatytas 30 metų mokamasis terminas, kuris dabar turi baigtis tiktai 1983 metais. Tuo būdu, imant pagrindu 5½% už paskolą, bendra kapitalinė reparacijų suma yra nustatyta 34 milijonų markių. Jango

plano sąlygos yra tokios sunkios Vokietijai, kad kažin ar ji valios tą planą ištesėti.

Kompensuodama Vokietiją už Young'o plano priėmimą, Prancūzija evakavo Reino provincijos dalį, kuri buvo jos okupuota.

Sunkiausiu savo tarptautinės būklės momentu Vokietija sudarė su Rusija 1922. IV. 16 sąjunginę Rapalo sutartį. Ta sudaryta sąjunga bauginamai paveikė sąjungininkus ir be abejojimo nemaža padėjo Vokietijai atstatyti savo tarptautinę būklę. Tai sąjungai Vokietija liko ištikima ir tada, kada Lokarno mieste 1925 metais įvyko jos susiartinimas su Prancūzija, ir kada ji 1926 metais įstojo į Tautų Sąjungą (kur ji buvo priimta nuolatiniu Tarybos nariu). Įstodama į Tautų Sąjungą, Vokietija tuo pat laiku pasirašė su Sovietų Rusija neitraliteto sutartį karo atsitikimui prieš Sovietų Rusiją (žiūr. aukščiau p. 493).

Grąžinusi sau po 5 metų, Versalės sutarčiai įsiteisėjus, prekybos politikos autonomiją, Vokietija atstatė savo išorinę prekybą ir sudarė su eile kraštų normalias prekybos sutartis.

Visas savo kolonijas atimta, Vokietija, vykdydama dabartinės savo politikos tikslus, visų pirmiausia stengiasi įsitvirtinti Centralinės Europos (Mitteleuropa) ribose.

Svarbiausias jos tikslas — dalinis Versalės sutarties peržiūrėjimas, visų pirmiausia, kiek tai liečia Vokietijos teritorialines sienas su Lenkija, būtent, pašalinti vadinamąjį Lenkų tarpusienį, atskiriantį Rytų Prūsus nuo kitos Vokietijos, ir Aukštutinės Silezijos atgavimas.

Kitas jos politikos tikslas, kurį ji pamažėli vykdo, — Saaro srities atgavimas.

Vokietijos ir Prancūzijos susitaikinimas ir susiartinimas yra būtina sąlyga Europai sutaikinti ir politiškai-ekonomiškai sujungti. Šituo atžvilgiu per paskutinius kelerius metus pasiektas šioks toks progresas. 1925. X. 16 buvo pasirašyta Lokarno sutartis, kuria Vokietija gera valia pripažino Prancūzijos ir Belgijos sienų neliečiamumą. Vokietija atsisakė Lokarno sutartimi taip pat nuo pretenzijų į Elzas-Lotaringiją, bet be abejojimo ji yra suinteresuota tuo, kad tos srities vokiečių gyventojams būtų suteikta kultūrinė autonomija.

Su Belgija Vokietija turi dar nesutvarkytą sąskaitą dėl Eupen-Malmedy. Kadangi ta sritis tėra vienų vokiečių gyve-

nama ir atplėšta nuo Vokietijos visiškai be pagrindo, tai Vokietija tebereikalauja, arba kad grąžintų jai tą sritį arba kad būtų padarytas joje tikrasis plebiscitas.

Austrijos atžvilgiu vienas iš Vokietijos politikos tikslų yra susijungimas su ja į vieną valstybę.

Didelių rūpesčių teikia Vokietijos politikai vokiečių mažumų, kartais labai gausingų, likimas Pabaltijo valstybėse, Lenkijoj, Čechoslovakijoj, Vengrijoj, Pietų Slavijoj, Rumunijoj ir Italijoj. Todėl Vokietija yra vienas iš vyriausių ir stipriausių propagandininkų, iškeliančių mažumų teisių tarptautinį apsaugojimą.

Vokietija pasirašė Haagos Tarptautinio Teismo įstatų fakultatyvinį 38 straipsnį dėl privalomo teismo nagrinėjimo, taikomo visiems Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo j u r i d i n i a m s ginčams.

V. S a a r o s r i t i s.

S. O s b o r n e. The Saar Question. L. 1923. B i s c h o p. Die Geschichte des Saar-Statuts von Versailles. Saarbrücken. 1924 (92 p.). C h. R o y. L'organisation financière des mines de la Sarre. 1926 (330 p.) (Thèse, Paris). I. G ö r g e n. Die Volksabstimmung im Saargebiet, eine historisch-politische Studie. München. 1927 (120 p.). I. M. B u m i l l e r. Die völkerrechtliche Stellung der fremden Truppen im Saargebiet. B. 1928 (156 p.). H. S. W e b e r. Der Kampf um die Saar. B. 1928 (202 p.). E. B i e s e l. Die völkerrechtliche Stellung des Saargebiets. 1929 (153 p.). C. G r o t e n. Die Kontrolle des Völkerbundes über die Tätigkeit der Regierungskommission des Saargebietes. Saarbrücken. 1929 (87 p.). F. K l o e v e k o r n. Das Saargebiet, seine Struktur, seine Probleme. Saarbrücken. 1929 (584 p.). C u r t. G r o t e n. Die Kontrolle des Völkerbundes über die Tätigkeit der Regierungskommission des Saargebietes. Saarbrücken. 1929 (87 p.). I. R e v i r e. Perdons nous la Sarre. P. 1930. (124 p.).

Plotas 1910 kv. km., gyventojų 768.000.

Šiai sričiai, laikinai atplėštai nuo Vokietijos Versalės sutartimi, yra uždėtas tarptautinis Tautų Sąjungos valdymas. Jos likimas buvo Versalės sutarties 49 straipsniu nustatytas: „Vokietija atsisako Tautų Sąjungos naudai, kuri stoja čia kaip fideikomisaras, nuo minėtosios srities valdymo. Praslinkus 15 metų laikui nuo šios sutarties įsiteisėjimo dienos, tos srities gyventojai bus sušaukti išspręsti, kieno suverenitetą jie nori turėti". Gyventojų votumui bus leista išsirinkti: a) pasilaikyti tarptautinį valdymą, b) uniją su Prancūzija, c) uniją su Vokietija.

Srities valdymas pavedamas tam tikrai Vyriausybinei Komisijai. Šita Komisija yra Tautų Sąjungos Tarybos skiriama ir susideda iš 5 narių, iš kurių 1 prancūzas, 1 Saaro srities pilietis ir 3 nariai, nepriklausą nei Prancūzijai, nei Vokietijai. Komisijos nariai skiriami kasmet. Mandatai gali būti atnaujinti ir atšaukti. Narių būstinė Saaro srityje. Jie atlyginami iš Saaro srities lėšų. Komisijos prezidentas yra Tautų Sąjungos Tarybos skiriamas iš Komisijos narių skaičiaus.

Tos Komisijos yra šie uždaviniai: Komisija turi Saaro srityje visas vyriausybines teises, priklaususias pirma Vokietijai. Tačiau ji negali pakeisti teisėto rūdžių eksploatacijos režimo, nesusitarusi pirma su Prancūzija. Komisija skiria ir atleidžia valdininkus, sudaro administracijos organus, jeigu randa tai reikalingu, valdo geležinkelį, perkasus ir valdžios įstaigas, yra teismo instancijos apeliacija civilinėse ir baudžiamose bylose, kontroliuoja mokyklas, susirinkimus ir t.t., ima mokesčius, apsaugo Saaro srities gyventojus ir jų interesus užsienyje. Ji yra atsakinga Tautų Sąjungos Tarybai, kuri yra Saaro srities fideikomisaras.

Senieji Vokietijos įstatymai tebegalioja, bet jie gali būti pakeisti Vyriausybinės Komisijos, atsiklausus tautos atstovų nuomonės.

Tautų Sąjungos Taryba teikia Komisijai instrukcijų. Ji pristato Tarybai kas trys mėnesiai oficialius pranešimus apie savo darbą. Komisija renkasi, principialiai, du kartu savaitėje. Sprendimai nusprendžiami balsų dauguma.

10. Austrija.

Bericht über die Tätigkeit der deutschöstereichishen Friedensdelegation in St. Germain 2 B. 1919. J. Lovtchevitch. La restauration des finances autrichienens. P. 1924 (Thèse). P. Frack. La reconstruction financière de l'Autriche P. 1924 (Thèse). F. Scheyvogl. Oesterreich. Das deutsche Problem. Köln. 1925 (64 p.). W. Schüssler. Österreich und das deutsche Schicksal. Leipzig 1925 (VIII + 215 p.). A. Basch et I. Dvoracek. L'Autriche et son existence économique. 1925. I. Soubbotitch. Effets de la dissolution de l'Autriche Hongrie sur la nationalité de ses ressortissants. P. 1926 (327 p.) (Thèse). J. Barolin. Für und wider die Donauföderation. Wien. 1926. (151 p.). J. Decoudu. Le partage des dettes publiques autrichiennes et hongroises (1918—1926). P. 1926. (Thèse). B. Auerbach. Le rattachement de l'Autriche a l'Allemagne. P. 1927 (199 p.). G. Bousquet. La restauration monétaire et financière de l'Autriche. 1927. M. Pillet. Le relèvement financier de l'Autriche. P. 1928 (271 p.). (Thèse). G. Höper. Österreichs Weg zum Anschluss, die Frage

der Wirtschaftsangleichung Deutschlands und Österreichs als Vorbereitung des politischen Anschlusses. B. 1928 (167 p.). W. Becker. Oesterreichs Anschluss als rechtlich-politisches Problem. 1929 (63 p.). E. Glaise-Horstenau. Die Katastrophe. Die Zertrümmerung Oestereich-Ungarns und das Werden der Nachfolgestaaten. Zürich. 1929 (525 p.).

Plotas arti 84.000 kv, km., gyventojų arti 6.500.000.

Sudaryta iš Austrijos-Vengrijos sudėties S. Žermeno 1919. IX. 10 sutartimi.

Ta sutartimi Austrijos-Vengrijos imperija buvo panaikinta; iš jos buvo sudarytos trys naujos valstybės: Austrija, Vengrija ir Čechoslovakija; žymios teritorijos dalys atiteko Pietų Slavijai, Rumunijai, Italijai ir Lenkijai. Iš pirmesnės teritorijos, turėjusios 676.000 kv. km. beliko 84.000, o iš 51 milijono gyventojų — tiktai 6½ milijono. Visai neteisingai todėl taikos sutartys laiko Austriją pirmesnio tarptautinės teisės subjekto tęsiniu. S. Žermeno traktatu vienai Austrijai teatitenka senosios Austrijos sutraukta karo paskola.

Vienai Austrijai tėra uždėta visa atsakomybė dėl reparacijų (karo kontribucijos), dėl kurių S. Žermeno traktatas atkartojo Austrijos atžvilgiu Versalės sutarties sąlygas. Tačiau visiškas negalėjimas ištesėti tuos pasižadėjimus privertė sąjungininkus atsisakyti nuo reparacijų išieškojimo. Priešingai, dėl katastrofiškos ekonominės Austrijos būklės Tautų Sąjunga 1922 metais turėjo suteikti Austrijai kolektyvinę finansinę pagalbą; Austrija, T. S. paskirto finansinio komisaro kontroliuojama, atliko eilę finansinių reformų, ir tada jai buvo suteikta 1923 metais tarptautinė paskola.

Austrijai, kaip ir Vokietijai, yra uždėta nusiginklavimo prievolė (samdomoji 30.000 kariuomenė be sunkiosios artilerijos). Ypatingas Austrijos autonomiškumo apribojimas yra jos nenusavinamas nepriklausomumas, t. y. uždraudimas gera valia susijungti su Vokietija. Toksai susijungimas, einant S. Žermeno sutarties 88 straipsniu, tėra galimas tiktai Tautų Sąjungos sutikimu. Be to, 1922. X. 4 buvo pasirašytas protokolas, kuriuo Anglija, Prancūzija, Italija ir Čechoslovakija pasižadėjo gerbti Austrijos politinį nepriklausomumą ir teritorialinį neliečiamumą, o Austrija iš savo pusės pasižadėjo nenusavinti savo nepriklausomumo. Tačiau Austrijoj vis tebesistengiama susijungti su Vokietija *(Anschluss)*, tas susijungimas paruošiamas sulygi-

nant austrų ir vokiečių piliečių teises abiejose valstybėse, o taip pat įstatymų leidimo lygiagretiškumu įvairiose teisės srityse.

11. Šveicarija.

P. Marx. Répertoire systématique des traités en vigueur entre la Confédération Suisse ou les cantons el l'étranger. Zürich, 1918. C. Hilty. Die Neutralität der Schweiz in ihrer heutigen Auffassung. 2 Aufl. Berne, 1889. F. L. Calonder. Ein Beitrag sur Frage der schweizerischen Neutralität. Zürich, 1890 (Thèse). * Schweizer. Geschichte der schweizerischen Neutralität. 1895. M. Huber. The intercantonal law of Switzerland (AJIL. 1909, p. 62—98). R. de Weck. La représentation diplomatique de la Suisse. 1911 (Thèse Fribourg). E. Gagliardi. Die Entstehung der schweizerischen Neutralität. Zürich, 1915. E. Payer. La neutralisation de la Suisse et de la Savoie. 1917. L. Kramer. La question des zones franches. 1919. Borel. La neutralité de la Suisse (RGDI. 1920, v 27, 153). A. Rougier. Le traité de Versailles et la neutralité de la Savoie. (RGDI. 1920, p. 40 s.). Borgeaud. La neutralité suisse au centre de la S. d. N. Notice historique 2 éd. 1921. M. Huber. Die schweizerische Neutralität und der Völkerbund (Munck. Les origines et l'oeuvre de la S. d. N., II, 1924, p. 68). W. Rappard. L'entrée de la Suisse dans la S. d. N. Genève. 1924. E. V. Waldkirch. Art. 435 des Versailler Vertrag in seiner rechtlichen Bedeutung für die dauernde Neutralität der Schweiz. Aarau, 1924. Das dauernde Neutralität der Schweiz. Basel. 1926. W. Rappard. La politique de la Suisse dans la S. d. N. 1920—1925,. Un premier bilan. Genève, 1925. Schindler. Les traités de conciliation et d'arbitrage conclus par la Suisse de 1921 à 1925. Lausanne. 1926 (115 p.) (RDILC. 1925). W. Martin. Histoire de la Suisse. Essai sur la formation d'une confédération d'Etats. 1926. P. Koehler. Der Genfer Zonen-Streit. 1926. Doka. Schweizerische Schiedsgerichtspolitik (ZÖR 1927, v. 7). V. Berard. Genève, la France et la Suisse, 4 v. P. 1927 I. (1815—1860), II. (1861—1919), III. (1919—1921), IV. (1921—1927). L. de Rameru. Entre la France et nous. Essai sur la minorité romande suisse. 1928.

Plotas arti 41.000 kv. km., gyventojų arti 4 milijonų (iš jų arti 2.800.000 vokiškai kalbančių, arti 800.000 prancūziškai ir arti 240.000 itališkai).

Šveicarija atsipalaidavo nuo Habsburgų viešpatavimo dar XIII amžiuje, bet kaip nepriklausoma valstybė tarptautiškai pripažinta tebuvo Vestfalijos 1648 m. traktatu.

Einant Vienos 1815. III. 20 deklaracija ir Paryžiaus 1815. XI. 20 aktu Šveicarija buvo paskelbta amžinai neitralia valstybe. Paryžiaus akte valstybės, pasirašiusios Paryžiaus 1815 m. taiką (Austrija, Anglija, Prancūzija, Rusija, Prūsija ir kitos), pareiškė: „Valstybės suteikia ... formaliai ir autentiškai Šveicarijos amžino neitraliteto pripažinimą ir garantuoja jai jos integritetą ir teritorijos neliečiamumą". Šitas amžinas neitralumas buvo vėl patvirtintas Versalės 1919 m. sutarties 435 str.

Šveicarija tiktai tada teįstojo į Tautų Sąjungą, kai T. S. Taryba patvirtino 1920. II. 13, jog nuolatinis neitralitetas yra suderinamas su Tautų Sąjungos Paktu. Tuo būdu Šveicarija, atsitikus T. Sąjungos karo įsikišimui prieš kurią-nors valstybę, gali imtis prieš tą valstybę finansinių ir ekonominių priemonių, bet ne karo.

Kaip nuolat neitrali valstybė, Šveicarija pasidarė būstinė įvairioms tarptautinėms unijoms bei organizacijoms ir Tautų Sąjungai.

Naujausioj išorinėj Šveicarijos politikoj turi būti pažymėta visa eilė tarptautinių sutarčių, sudarytų su įvairiomis valstybėmis dėl visų ginčų sutvarkymo teismo arba taikinamuoju nagrinėjimu.

Su Prancūzija Šveicarijai iškilo ginčas dėl „laisvųjų zonų" *(zones franches)*. Taip yra vadinamos esančios Prancūzijos teritorijoj ir prišlyjančios prie Ženevos kantono vietovės Gex ir Savojos apygardos Chablais bei Faucigny, kurios iš seno jau, 1815. XI. 20 aktu, buvo laikomos esant už Prancūzijos muitų sienos. Tai buvo sritis laisva nuo muitų. Versalės 1919 m. sutarties 435 str. tasai 1815 m. aktas buvo paskelbtas nusenęs, ir toms zonoms turėjo būti išdirbtas naujas režimas Prancūzijos ir Šveicarijos savitarpišku sutarimu. Sutarimas pasiektas nebuvo, nes jo projektas buvo Šveicarijos referendumo atmestas. Po to Prancūzija vienašaliniu aktu panaikino minėtųjų zonų muitų laisvę. Ginčas dėl tų zonų buvo atiduotas 1929 m. nagrinėti Nuolatiniam Tarptautinio Teisingumo Teismui Haagoje.

VI. Lichtenšteinas.

Kleinwächter. Die neueste Rechtsentwicklung im Fürstentum Lichtenstein (Zeits. f. Schweizerisches Recht, B. 64, 1923, p. 356—414).

Plotas 159 kv. km., gyv. 12 tūkst.

Šita mikroskopinė valstybė, buvęs „Vokiečių Sąjungos" narys, nominaliai yra nepriklausoma nuo 1866 metų.

Iki Pasaulinio Karo ji buvo muitų ir administracijos unijoj su Austrija. Pasaulinio Karo metu pasiskelbė esanti neitrali. Po karo Lichtenšteinas sudaro glaudžią uniją su Šveicarija. Nuo 1921. II. 1 Šveicarija valdo Lichtenšteino paštą, telegrafą ir telefoną; 1923. III. 29 sutartimi Lichtenšteinas sudaro muitų

sąjungą su Šveicarija. Nuo 1924 m. Lichtenšteine įvesta Šveicarijos pinigų sistema. Užsienyje Lichtenšteinui atstovauja Šveicarijos diplomatiniai ir konsuliniai agentai.

12. Olandija (Niderlandai).

Bosmans et Visser. Répertoire des traités et les engagemens internationaux concernant les Pays-Bas (1845—1900). La Haye. 1928 (203 p.). Bosmans & Visser. Répertoire des traités et des engagements internationaux du XX-e siècle concernant les Pays-Bas (1900—1920). 1921. (IX, 155 p.). Guillaume. L'Escaut depuis 1830. 1903. Den Beer Portugael. La neutralité de l'Escaut. 1911. Bourguin. Le nouveau régime de l'Escaut. (RGDI. v. 26). A. Jaumin. La question de l'Escaut. Bruxelles. 1927 (132 p.).

Apie olandų kolonijas žiūr. žemiau Nr. XXI.

Plotas arti 34.000 kv. km., gyventojų arti 8 milijonų.

Niderlandai, pasidarę XVI amžiaus pradžioje Ispanų Habsburgų žemėmis, pasiskelbė esą nepriklausomi 1575 metais ir sudarė konfederaciją vardu „Jungtinės Niderlandų Provincijos". Ta konfederacija egzistavo nuo 1581 iki 1795 metų. Savarankiška valstybe buvo pripažinta Vestfalijos 1648 m. traktatu.

Komerciniu, politiniu ir rasiniu atžvilgiais glaudžiai susijusi su Vokietija.

Su Belgija (katalikiškąja Niderlandų dalimi) Niderlandai buvo sujungti tiktai nuo 1815 iki 1830 metų. Jų santykiai su Belgija liko įtempti nuo to laiko, kai Belgija prievartos keliu atsiskyrė iš bendros sąjungos. Svarbiausi nesutikimo punktai yra Belgijos pretenzijos į Šeldos žiotis ir į olandų Limburgo sritį.

Didžiausias politinis tarptautinis Olandijos rūpestis yra pasilaikyti plačią ir labai turtingą kolonialinę imperiją Indonezijoj, kurios plotas yra didesnis kaip 700.000 kv. km., gyventojų arti 40 milijonų (Žiūr. žemiau Nr. XXI).

Dideli yra Olandijos nuopelnai tarptautinės teisės plėtimosi srityje. Hugo Grocijaus ir Bynkershoek'o tėviškė yra daug padariusi tarptautinės teisės raidai. Ypač svarbios reikšmės turi Haagos konferencijos dėl privatinės tarptautinės teisės kodifikacijos. Haagoje taip pat buvo susirinkusios abi 1899 ir 1907 m. Taikos Konferencijos, Haagoje yra Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Teismas ir ten pat yra organizuota „Tarptautinės Teisės Akademija".

SKANDINAVIJOS VALSTYBĖS.

Plotas (be Grenlandijos) arti 1.300.000 kv. km., gyventojų arti 16 milijonų.

Skandinavijos valstybių grupėje yra Danija-Islandija, Norvegija, Švedija ir Suomija.

Nors labai artimas yra nacionalinis ir lingvistinis tų valstybių gimiringumas (Suomijos tiktai iš dalies), tačiau Skandinavijos kraštuose iki paskutinio laiko vyravo politinis individualizmas ir separatiška nacionalinė politika. Šiandien tuose kraštuose sustiprėjęs yra *Skandinavų* sąjūdis, kuris vadina save „Nordiečių *(Nordisk)* Bendradarbiavimas". Jis turi galvoj ne politinį Skandinavijos kraštų susivienijimą į vieną valstybę ir net ne „Šiaurės Europos Jungtines Valstybes", bet kultūrinę tų kraštų vienybę.

Vienas iš praktinių šių dienų skandinavizmo uždavinių yra sudaryti piniginę ir muitų uniją. Tačiau net piniginės unijos, kuri vieną laiką prieš Pasaulinį Karą buvo veikusi, iki šiol nepavyko sudaryti, nors visi Skandinavijos kraštai turi pastovią aukso valiutą.

13. Danija.

Castberg. L'Accord sur le Groenland. (RGDI, 1924, p. 252—267, 1925, p. 163—193). Rasmussen. L'accord dano-norvégien sur Groenland oriental et son historique. Bruxelles. 1928. (RDILC, 1927, p. 293—321.

Plotas arti 44.000 kv. km., gyventojų arti 3½ milijono.

Danija gavo iš Vokietijos eidama Versalės sutartimi, padarius atitinkamą plebiscitą, danų gyvenamąją Šiaurės Šlezvigo dalį, kuri buvo Prūsijos aneksuota 1864 metais.

Danija yra turėjusi kolonijų, bet jos neturėjo komercinės reikšmės. 1917 metais ji pardavė Virginijos salas (Vest-Indijoj) Jungtinėms Valstybėms už 25 milijonus dolerių. Kartu Jungtinės Valstybės atsisakė taip pat nuo savo pretenzijų į Grenlandijos salą. Grenlandija yra vienintelė likusi Danijos kolonija.

Dėl Grenlandijos salos (plotas 2.174.000 kv. km., iš jų, neapklotų ledynu 88.000; gyventojų 15.000), kurią Danija priskaito prie savo žemių, kilo ginčas su Norvegija, kuri mano, kad tos žemės neteisingai liko Danijai, sutraukius Danijos-Norvegijos uniją. Tas ginčas buvo likviduotas 1924. II. 9 konvencija,

kuria, palikus neišsprendus Grenlandijos suvereniteto dalyką, buvo išspręsta eilė praktinių dalykų dėl bendros norvegų ir danų ekspluatacijos Rytų Grenlandijoj, atiduodant visus ginčus Nuolatiniam Tarptautinio Teisingumo Teismui Haagoje.

Danija yra susieta unija su Islandija.

VII. Islandija.

Lundborg. Zwei umstrittene Staatenbildungen. 1918. Remertz. Die staatsrechtliche Stellung Islands. Greifswald. 1919. Lundborg. Die gegenwärtigen Staatenverbindungen. 1921.

Plotas arti 103.000 kv. km., gyventojų 102.000.

Buvusi pirma Danų žemių sudėtyje Islandija yra paskelbta einant Danų-Islandų 1918. XI. 30 sąjunginiu įstatymu „suverenia" valstybe, su bendru monarchu (danų karalius), amžiniems laikams. Bendri abiejų valstybių reikalai sprendžiami arba jų savitarpio sutarimu arba kiekvienos valstybės skyrium. Danija pasiima Islandijos atstovavimą išoriniuose santykiuose su svetimosiomis valstybėmis. Toksai išorinių Islandijos dalykų atstovavimas per Daniją, kad ir Islandijos vardu, verčia žiūrėti į Danijos ir Islandijos susijungimą kaip į tam tikrą realinę uniją, t. y. į federalinę valstybę. 1918 metų sąjunginis aktas turi būti nekeičiamas iki 1941 metų. Jeigu per 3 metus, pradedant nuo 1941 metų, Danijos ir Islandijos nebus sudarytas naujas sutarimas, kiekviena iš valstybių gali paskelbti sutarimą nebegaliojant.

Islandija paskelbė apie savo nuolatinį neitralitetą ir neturi dalyvauti Danijos apsiginamuosiuose veiksmuose.

Islandija nebuvo priimta į Tautų Sąjungos narių skaičių.

14. Norvegija.

Recueil des traités de la Norvège publ. par Min. des af. étr. Oslo. 2 vol. 1926 (1905—1924). L. Aubert. La Norvège devant le droit international (RDILC, 1896). L. Jordan. La séparation de la Suède et de la Norvège. P. 1906 (Thèse). C. Fraticelli. Un siècle d'union. Histoire des relations diplomatiques des royaumes de Suède et de Norvège (1815—1912) 1913 (198 p.) (Thèse, Montpellier). Piccioni. L'organisation du Spitzberg (RGDI. v. 16 p. 117). Raestad. Le Spitzberg dans l'histoire diplomatique. 1912. Nielsen. The solution of the Spitzbergan question. (AJIL., 1920, p. 232). Piccioni. Spitzberg et la convention du 9. II. 1920 (RGDI. 2e ser. v. 5 p. 104). Stael Holstein. La doctrine des servitudes internationales et son application en Scandinavie. (RDILC, 1922, p. 424).

Plotas apie 324.000 kv. km., gyventojų arti 2.800.000.

Norvegija buvo susijungusi su Danija nuo 1397 metų, bet 1814 metais ji buvo atskirta nuo Danijos (Napoleono sąjungininkės) ir sujungta su Švedija, kaip kompensacija Švedijai už jos pagalbą prieš Napoleoną.

Norvegija susidarė savarankišką valstybę 1905 metais, pasisakiusi išstojanti iš Švedijos - Norvegijos realinės unijos. Einant Karlsbado 1905. IX. 23 sutartimi Švedijos ir Norvegijos unija buvo paskelbta nebeegzistuojant.

Einant Paryžiaus 1920. II. 9 konvencija (Jungtinės Valstybės, Anglija, Prancūzija, Italija, Japonija, Norvegija, Šveicarija, Danija ir Niderlandai) Norvegijai buvo atiduotas tam tikromis sąlygomis Špicbergeno salynas, dėl kurio ilgai buvo ginčijamasi prieš Pasaulinį Karą ir kuris likdavo *res nullius* (apie tai žiūrėk aukščiau, psl. 181). Rusija, nedalyvavusi Paryžiaus konferencijoj, atsisakė pripažinti 1920 metų konvenciją, bet paskui 1924 metais sutiko su ja, už Norvegijos suteiktą pripažinimą dėl Alandų salų baigėsi ne Švedijos naudai.

15. Švedija.

Recueil des traités de la Suède par Lewenhaupt. 2 v. Stockholm. 1926. L. Maury. Les problèmes scandinaves. Le nationalisme suédois et la guerre 1914—1918. P. 1918. E. Wolgast. Zur Frage der Kogrundrinne und der Ostseeeingange. (ZÖR. 1926). E. C. Bellquist. Some aspects of the recent foreigen policy of Sweden. 1929 (University of California publications. Bureau of intern. relat. v. 1 Nr. 3 p. 252 — 378).

Plotas arti 450.000 kv. km., gyventojų arti 6 milijonų.

Švedija apriboja savo interesų ratą Baltijos jūra, ypač Suomijos ir kitų Pabaltijo valstybių atžvilgiu. Ginčas su Suomija dėl Alantų salų baigėsi ne Švedijos naudai.

16. Suomija.

G. Lecarpentier. Pays scandinaves et Finlande. 1921. Bjorksten. Das Wassergebiet Finlands in völkerrechtlicher Hinsicht. Helsingfors. 1926. (235 p.)

Alandų salų dalykas: S. d. N. La question des îles d'Alland. 1921. Genève. 1922. (Actes de la Conférence de Genève). Waultrin. La neutralité des îles Aland. (RGDI. 1907, v. 14 p. 517). Sjoestedt. Le proneutralité des îles d'Aland Le point de vue suédois. P. 1919. Stael von Holstein Die Alandsfrage vor dem Völkerbund. (ZV., 1921, v. 12, p. 19—43). F. de Visscher. La convention relative à la neutralité des îles d'Aland. 20. X. 1921. Brux. 1922. R. Boursot. La question

des îles d'Aland. 20. X. 1921. Brux. 1922. R. Boursot. La question des îles d'Aland. 1923 (354 p.) (Thése, Dyon). N. Colin. La décision de la S. d. N. concernant des îles d'Aland. Amsterdam. 1923. Popovici. La question des îles d'Aland. P. 1923. (80 p.) (Thèse). Strupp. Alandinseln. (WV. I, 1924, p. 19—22). Söderhjelm. Demilitarisation et neutralisation des îles d'Aland en 1856 et 1921. Helsingfors. 1928 (397 p.).

Karelijos dalykas: Publication de la Cour Permenente de Just. Int. Série B. Nr. 5 (1923) Série C. Nr. 3 (1923). Strupp. Karelienstreit (WV. I, 1924, p. 616—621). H. Fortuin. La question carélienne. Un différend moderne de droit international. La Haye. 1925.

Plotas 390.000 kv. km., gyventojų arti 3. 500.000.

Suomija, kaip savarankiška valstybė, susidarė 1917 metais, atsiskyrus nuo Rusijos. Jos nepriklausomybė yra pripažinta Sovietų vyriausybės 1917. XII. 6 ir Tartu sutartimi su Sovietų Rusija 1920. X. 14. Suomija priimta į Tautų Sąjungą 1920. XII. 16. 1927 metais ji buvo išrinkta trejiems metams į Tautų Sąjungos Tarybą.

Tarp naujų valstybių, susidariusių iš buvusios Rusijos, Suomija užima ypatingą vietą. Ji laikosi skyrium nuo kitų Pabaltijo valstybių ir politiniu atžvilgiu įtraukiama į Skandinavijos valstybių orbitą.

Ypatingą tarptautinį reguliavimą įgavo Alandų salų būklė. Ginčas dėl tų salų tarp Suomijos ir Švedijos baigėsi, einant Tautų Sąjungos Tarybos 1921. VI. 24 nusprendimu, Suomijos naudai. Tačiau einant Tautų Sąjungos Tarybos 1921. VI. 27 rezoliucija Suomijai yra uždėtas tarptautinis pasižadėjimas dėl tų salų nacionalinių mažumų apsaugojimo. Be to, daugelio suinteresuotų valstybių Ženevos konferencijoj (kurioj Rusija tačiau nedalyvavo) buvo priimta 1921. X. 20 konvencija dėl Alandų salų nestiprinimo ir jų neitralizacijos.

Nors Alandų salų švedų (tautybės) gyventojams duota plati autonomija, jie vis dėlto tebereikalauja, kad tos salos būtų prijungtos prie Švedijos. Tas dalykas neigiamai tebeveikia Suomijos ir Švedijos santykius.

Pačioje Suomijoje apie 12% švedų gyventojų, ir Suomijos kultūra taip pat daugiausia yra švediška. Bet patvirtinus politinį Suomijos nepriklausomumą, tų dviejų Suomijos tautos sluoksnių priešingumas padidėjo, ir švedų gyventojams tenka sunki kultūros kova kovoti prieš suomius. Tai trukdo arčiau dalyvauti Suomijai Skandinavijos valstybių šeimoje. Tam tikri tarptautiniai pasižadėjimai dėl nacionalinių mažumų apsaugojimo Suomijai nėra uždėti (išskyrus Alandų salas).

Suomijos ginčas su Sovietų Rusija dėl Rytų Karelijos (gyvenamos Karelų, slavų tautelės, prisiėmusios suomių kalbą) nedavė jokių praktinių rezultatų.

D. Pietų-Rytų Europos valstybės.

Pietų-Rytų Europa yra suskaldyta šiandien į 7 valstybes (Plotas apie 1 mil. kv. km., gyventojų apie 64 mil.). Charakteringas šitos Europos dalies bruožas — jos nacionalinės sudėties margumas. Vyrauja slavų elementas. Dvi valstybės Čechoslovakija ir Vengrija atsirado ant buvusios Austrų-Vengrijos griuvėsių. Penkios Balkanų valstybės (Pietų Slavija, Albanija, Graikija, Bulgarija ir Rumunija) žymiai pakeitė savo teritorialinę sudėtį: tai yra Pasaulinio Karo rezultatas. Teritorialinių pakeitimų pagrindu eina daugiausia nacionaliniai principai; bet, deja, naujos sienos nepanaikino neigiamai pasireiškiančių Pietų-Rytų Europos nacionalinių margybių, o kai-kuriais atvejais net padidino jas, nes daugelyje tų valstybių esama apsčiai nacionalinių mažumų.

Buvusios Padunojo monarchijos ekonominę vieningumą panaikinus, susidarė visa eilė naujų muitinių barjerų, pakilo visur ekonominė depresija ir padidėjo naujų politinių konfliktų pavojus.

Kai-kurių politikų (ypač čekų) buvo siūlomas projektas sudaryti Padunojo Konfederaciją arba bent muitų uniją iš trijų buvusios Austrų-Vengrijos valstybių — Austrijos, Čechoslovakijos ir Vengrijos. Bet tą konfederaciją trukdo Austrijos trauka prie gimininges jai Vokietijos ir nacionalinis Vengrijos irendentizmas.

Prieš Pasaulinį Karą šiokios tokios reikšmės turėjo sąjūdis, kurio tikslas buvo sudaryti Balkanų federaciją. Dabar to sąjūdžio nebėr. Tokiai federacijai kliudo: ypatingas nacionalinis tų valstybių skirtingumas, Bulgarijos ginčas su Pietų Slavija dėl Makedonijos, Bulgarijos ir Pietų Slavijos reikalavimas Graikijai, kad ji suteiktų joms laisvą išėjimą į Egejaus jūrą, Rumunijos teritorialiniai užgrobimai, politinis Albanijos priklausomumas nuo Italijos. Aišku, kad jeigu Balkanų federacija būtų įgyvendyta, ji išspręstų arba, šiaip ar taip, žymiai sušvelnintų daugelį iš tų skaudžiamųjų problemų.

17. Čechoslovakija.

L. Spiegel. Die Entstehung des Tschechoslochakischen States. Praha. 1921. M. Mercier. La formation de l'Etat tchécoslovaque. P. 1922. (195 p.) (Thèse). P. Papanek. La Tchécoslovaquie. Histoire politique et juridique de sa création. Praha. 1923 (96 p.) (Thèse, Paris). J. Opocensky. Der Untergang Oesterreichs und die Entstehung des Tschechoslovakischen Staates. Prag. 1928. St. Raubal. Formation de la frontière entre la Pologie et la Tchécoslovaquie. P. 1928 (189 p.). J. Papoušek. La lutte pour l'indépendance du pepple tchécoslovaque. Prague. 1928 (86 p.). P. Molisch. Vom Kampf der Tschechen um ihren Staat. Wien. 1929 (171 p.).

Documents diplomatiques relatifs aux conventions d'alliance avec le Royaume S. H. S. et la Roumanie. Ed. Ministrère des Af. Etr. de la Rép. Tchéchoslovaque. Praha. 1922 (198 p.). F. Jean-Desthieux. La paix n'est pas faite. II. La Petite Entente. P. 1922 (216 p.). A. Mousset. La Petite Entente, ses origines, son histoire, ses connexions, son avenir. P. 1923. R. Machray. The little Entente. L. 1929 (394 p.).

La question de la nationalité sur la base de l'indegénat et la minorité hongroise en Tchechoslovaquie (Mémoire à la S. d. N.) Genève. 1925 (40 p.). A. Oberschall. Die Nationalitätsfrage in der Tschechoslovakei. Prag. 1927 (97 p.).

E. Benés. Cinq années de politique exterieure. Praha. 1924 (43 p.). J. Borovicka. Dix ans de politique tchécoslovaque. Prague. 1928 (140 p.).

Plotas arti 143.000 kv. km., gyventojų arti 14 milijonų.

Čekoslovakija buvo sudaryta Sen-Žermeno 1919. IX. 10 ir Trianono 1920. VI. 4 taikos sutartimis iš Austrijos-Vengrijos monarchijos sudėties. Jos sudėtin įterptos Bohemija, Moravija, Silezija, Slovakija ir Pakarpačių Rusai.

Besikurdama Čekoslovakija, eidama S. Žermeno 1919. IX. 10 sutartimi, turėjo prisiimti eilę pasižadėjimų dėl nacionalinių mažumų apsaugojimo. Nacionalinė problema apskritai vaidina labai svarbų vaidmenį politiniame Čechoslovakijos gyvenime, nes jos gyventojai yra nepaprastai margi nacionaliniu atžvilgiu. Iš bendro gyventojų skaičiaus tiktai 48% yra čechų tautybės, 28% vokiečių (arti 4 milijonų), 13% slovakų, 8% madjarų, 3% rusų (rusinų). Tiktai itin atsargi tautybių atžvilgiu politika (daugiausia, prezidento Masariko įtakoje) apsaugojo Čechoslovakiją nuo vidujinių perversmų.

Baimė dėl savo nepriklausomumo ir tolesnio savo likimo privertė Čechoslovakiją sudaryti su Pietų Slavija 1920. VIII. 14 ir su Rumunija 1921. IV. 23 garantijos aliansus, žinomus Mažosios Antantos vardu. Tos trijų valstybių sąjungos tikslas (kiek jis liečia Čechoslovakiją) — savitarpiškai garantuoti tų valstybių teritorialinį *statu quo* prieš Vengrijos reikalavimus (Apie

Mažąją Antantą žiūr. aukščiau, garantijų sutarčių skyriuje, psl. 490).

Be Mažosios Antantos sąjungos, tarptautinei Čechoslovakijos būklei svarbios reikšmės turi jos 1924. I. 15 sutartis dėl draugiškumo su Prancūzija. Ta sutartimi Čechoslovakija pasižada ieškoti bendro sutarimo su Prancūzija visais išoriniais tarptautiniais dalykais, dėl kurių gali iškilti pavojaus jų kraštų saugumui ir sutarčių nustatytai tvarkai. Sutartyje patvirtinamas svarbumas to dalyko, kad Austrija neprisijungtų prie Vokietijos, ir nustatomas bendrų Čechoslovakijos ir Prancūzijos priemonių reikalingumas, jeigu bus mėginama atstatyti Hohencolernų dinastiją Vokietijoj. 1925. X. 16 Lokarno mieste Čechoslovakija sudarė su Prancūzija savitarpiškos garantijos sutartį.

Su Italija buvo sudaryta 1924. VII. 5 sutartis dėl savitarpiškos paramos ir bendradarbiavimo apsaugoti tvarkai, taikos sutarčių nustatytai.

18. Vengrija.

Ministère hongrois des affaires étrangères. Les négociations de la Paix Hongroise. 3 vol. Budapest. 1920. C. Tisseyre. Une erreur diplomatique: La Hongrie mutilée. P. 1922 (120 p.). Rep. Tchécoslovaque. Ministère des Af. Etrang. Documents diplomatiques concernant les tentatives de restauration des Habsbourg sur le trône de Hongrie (août 1919—novembre 1921). Prague 1922 (169 p.). E. Ludwig. Le sort des minorités nationales en Hongrie et en Tchécoslovaquie. Budapest. 1922 (125 p.). E. Ashmead-Bartlett. The Tragedy of Central Europe. London. 1923. (320 p.). J. Guillemain. L'assainissement et le redressement des finances hongroises après la guerre 1914—1918. P. 1925 (174 p.) (Thèse). Mitzakis. Le relèvement financier de la Hongrie et la S. d. N. P. 1925 (371 p.). (Thèse). G. Lukâsc. Après Trianon. Budapest. 1927 (127 p.). Sir R. Donald. The tragedy of Trianon, Hungary's appeal to humanity L. 1928 (348 p.). G. Lukâcs. Die Revision der Friedensverträge, mit einem Vorwort v. Radoslavoff. B. 1928 (119 p.). E. Hasas. La revision du traité de Trianon et les difficultés suscitées par la Hongrie en ce qui concerne son application. P. 1928. (182 p.) (Thèse). A. Apponyi. La situation internationale de la Hongrie; communication présentée à l'Académie diplomatique internationale. Genève 1929 (37 p.). A. Ullein. La nature juridique des clause territoriales du traité de Trianon. P. 1929 (189 p.). A. Dami. La Hongrie de demain. Critique des programmes revisionnistes. P. 1929 (227 p.).

Plotas arti 93.000 kv. km., gyventojų arti 8.300.000.

Vengrija buvo sudaryta Trianono 1920. VI. 4 sutartimi iš Austrijos-Vengrijos sudėties.

Ta sutartimi Vengrija turėjo perleisti Pietų Slavijai — Chorvatiją, Slovėniją, Bačką ir vakarinę Banato dalį, Rumunijai — rytinę Banato dalį ir Semigradiją, Čechoslovakijai — Slovakiją ir Pakarpačių Rusus. Austrijos-Vengrijos imperijos sudėtyje Vengrija turėjo arti 283.000 kv. km. plotą, Trianono sutartimi jai beliko 93.000 kv. km.; 18 milijonų gyventojų skaičius sumažėjo iki 8 milijonų. Bendrai, Vengrija buvo sumažinta 3 kartus.

Kaip Sen-Žermeno sutartis įpareigojo Austriją, taip Trianono sutartis uždėjo vienai Vengrijai visas karo skolas, padarytas senosios Vengrijos, ir visas reparacijas. Bet, kaip ir Austrijos atžvilgiu, sąjungininkai buvo priversti beveik visai atsisakyti nuo karo kontribucijos iš Vengrijos. 1923 metais Tautų Sąjunga ėmėsi net priemonių, kad suteiktų Vengrijai tarptautinės finansinės pagalbos.

Vengrijai yra uždėta nusiginklavimo prievolė (samdomoji 35.000 kariuomenės be sunkiosios artilerijos).

Kadangi žymi tikrųjų vengrų gyventojų dalis atiteko gretimoms valstybėms Rumunijai, Pietų Slavijai ir Čechoslovakijai (viso arti 3.200.000 vengrų, iš jų 1.700.000 įterpti į Rumunijos sudėtį, 1.000.000 — Čechoslovakijos ir 500.000 — Pietų Slavijos), tai dabar tas dalykas sukelia iredentistinį sąjūdį Vengrijoj tų kraštų atžvilgiu. Vengrijos iredentizmas yra priežastis, dėl kurios buvo sudarytas trijų valstybių garantijos Mažosios Antantos aliansas.

Vengrijai yra uždėtas pasižadėjimas nacionalinėms mažumoms saugoti, einant Trianono sutarties 54—60 str.

Su Rumunija iškilo tęsiamasis konfliktas dėl to, kad Rumunija, teisindamasi žemės reformos reikalu, konfiskavo vengrų optantų žemės nuosavybę savo krašte, nors toksai konfiskavimas prieštaravo Trianono sutarties nutarimams.

Vengrijos smerkimasis prie Adriatikos jūros ir netaika su Pietų Slavija, padaro ją natūraliu Italijos sąjungininku prieš Pietų Slaviją.

19. Jugoslavija (Pietų Slavija).

J. Duhem. La question Yougoslave. La monarchie danubienne et l'Europe 1878—1918. 1918. E. Temple. Essai sur la situation internationale de Dalmatie. 1920 (92 p.) (Thèse, Montpellier). Le Monténégro devant la S. d. N. Mémorandum présenté par le gouvernement du Monténégro à S. d. N. en novembre 1920. Rome. 1920 (50 p.).

Chotch. La question du Monténégro. 1922. H. Baerlein. The birth of Yugoslavia. 2 v. Lond. 1922 (308+418 p.). H. Wendel. Der Kampf der Südslawen um Freiheit und Einheit. Frankf. 1925 (798 p.). W. Warren. Monténégro. Le crime de la conférence de la paix. Genève. 1925 (79 p.). A. Mousset. Le royaume serbe-croate-slovène. P. 1926. (270 p.). Z. Tomitch. La formation de l'Etat Yougoslave. P. 1927 (244 p.) (Thèse). F. Taysen. Das Jugoslawische Problem, Studien zur Balkanpolitik. 1922 (120 p.). M. Bogičevič. Die auswärtige Politik Serbiens 1903—1914. 1928. P. B. Dertilis. La zone franche de Salonique et les accords gréco-yougoslaves. P. 1928 (89 p.). D. Lončarevič. Jugoslawiens Entstehung. Zürich. 1929 (665 p.). Ch. A. Beard. The Balkan pivot. Yugoslavia. N. Y. 1929 (VIII+325 p.). E. Holzer. Die Entstehung des jugoslawischen Staates. Eine völkerr.-polit. Studie. Berlin. 1929 (107 p.) (Dissertation). K. Strupp. La situation juridique des Macédoniens en Jougoslavie. P. 1930.

Plotas arti 249.000 kv. km., gyventojų arti 12 milijonų.

Pietų Slavija arba Jugoslavija (iki 1929. X. 4 įstatymo oficialiai vadinama „Serbų, Chorvatų, ir Slovėnų" karalystė) susidarė iš senosios Serbijos karalystės, kaip Pasaulinio Karo rezultatas. S. Žermeno ir Trianono taikos sutartimis prie Serbijos buvo aneksuotas iš Austrijos - Vengrijos sudėties Chorvatija, Slovėnija, Bačka, vakarų Banatas, Bosnija ir Hercegovina, Krainas (Karniolija), Štirijos pietų dalis ir Dalmacija. Plebiscitas Klagenfurte (Karintijoj) 1920 metais davė nepalankų rezultatą serbams, ir jis liko Austrijai. Neuilly sutartimi Serbija gavo iš Bulgarijos Makedonijos dalį. Be to, Jugoslavija inkorporavo sau Juodkalnijos valstybę. Juodkalnijos „Didžioji Tautos Skupčina" 1918. XI. 13 nutarė sujungti Juodkalniją į vieną valstybę su Serbija. 1918. XII. 23 tasai susijungimas buvo kitų valstybių notifikuotas.

Šitos naujos, tiek daug naujų žemių aneksavusios, valstybės nacionalinė sudėtis yra labai marga: tikrųjų serbų tėra 40% visų gyventojų, chorvatų arti 28%, vokiečių arti 8%, bulgarų — 7%, slovėnų — 6%, madjarų — 4%, turkų — 4%. Jugoslavijai yra uždėti pasižadėjimai nacionalinėms mažumoms saugoti 1919. IX. 10 sutartimi, sudarytąja su didžiosiomis valstybėmis. Nacionalinis gyventojų margumas trukdo įsigalėti bendrai nacionalinei sąmonei. Ypač smarkūs yra partikuliariški, federatyviški sąjūdžiai chorvatų ir slovėnų gyventojų tarpe. Chorvatų tarpe sėkmingai plečiama net nepriklausomos Chorvatijos idėja, bet nepriklausoma Chorvatija, dėl negausingo, palyginti, chorvatų tautos skaičiaus (3.200.000 žmonių) ir ypač dėl Chorvatijos geografinės būklės, vargu bau būtų gyvybinga.

Išorinė Jugoslavijos politika yra labai apsunkinta jos stengimusi pasiekti patogų išėjimą į jūrą; tai sudaro sunkų konfliktą su Italija ir ne visai draugiškų santykių su Graikija.

Su Italija Jugoslavijai susidaro įtemptinių santykių tiek dėl Italijos Istrijos, kur gyvena daugelis slovėnų ir kur fašistinė Italija varo smarkią nacionalinio prispaudimo politiką, tiek ir dėl Jugoslavijos Dalmacijos, į kurią po Pasaulinio Karo pretendavo Italija, norėjusi gauti į savo rankas abu Adriatikos jūros krantus. Vieną laiką konfliktas labai buvo paaštrėjęs dėl F i u m e. Fiume buvo Vengrijos perleistas sąjungininkams ir turėjo virsti Jugoslavijos uostu, vienintėliu patogiu Šiaurės Jugoslavijos išėjimu į Adriatikos jūrą. Sudaryti patogius kelius Jugoslavijai susisiekti su kitomis Dalmacijos prieplaukomis trukdo neišeinami Dinarų Alpiai. Italija neleido Jugoslavijai užimti Fiume. Po ilgų ir sunkių diplomatinių derybų Jugoslavija turėjo atsisakyti nuo Fiume ir perleisti ją Italijai, Romos 1924. I. 27 sutartimi. Italija pasižada, tačiau, išnuomoti Jugoslavijai 50 metų laisvą zoną Fiume uoste.

Kitas Jugoslavijos su Italija konflikto objektas yra Albanija, kur įsigalėjo Italijos įtaka.

Jugoslavija visiškai atkirsta nuo Egejaus jūros. Naturalus išėjimas į jūrą visai pietų Jugoslavijai yra Salonikų uostas, esąs Graikijos rankose. 1923. V. 10 buvo pasirašyta Jugoslavijos konvencija su Graikija reguliuoti tranzitui per Salonikus (išspausdinta S. d. N. Recueil des traités, v. 25 p. 443). Einant ta konvencija Salonikuose turėjo būti sudaryta (50 metų) „laisvoji zona" Jugoslavijai. Ta konvencija dėl savo pritaikymo sukėlė ginčų. 1928. X. 11 buvo pasirašytas naujas sutarimas tarp Graikijos ir Jugoslavijos.

M a k e d o n i j o s dalies aneksija, Jugoslavijos atlikta, sukėlė tęsiamąją netaiką su Bulgarija, ligšiol dar neišspręstą.

Jugoslavijos baimė dėl vengrų ir bulgarų iredentizmo privertė ją ieškoti saugumo aprūpinimo Mažosios Antantos sąjungoje, kur Jugoslavija ir Čechoslovakija savitarpiškai pažadėjo viena antrai pagalbą prieš Vengriją, o Jugoslavija ir Rumunija — pagalbą prieš Vengriją ir Bulgariją.

Su Prancūzija buvo sudaryta 1927. XI. 11 draugiška sutartis, kuria sutariančios šalys pasižadėjo bendrai svarstyti visus dalykus, kurie gali būti pavojingi jų išoriniam saugumui arba pakenkti tvarkai, sutarčių nustatytajai.

20. Albanija.

P. Polyvios. L'Albanie et la réunion d'ambassadeurs à Londres. P. 1914 (161 p.) (Thèse). Gopčevič. Das Fürstentum Albanien. 1914, J. Godart. L'Albanie en 1921. P. 1922. L. Maccas. La question gréco-albanaise. P. 1921. S. Stravrou. Etude sur l'Albanie. P. 1922 (226 p.) (Thèse). S. d. N. et l'Albanie. Rapport adressé à la S. d. N. sur la situation économique et financière de l'Albanie à la fin de 1922 avec introd. par d'Estournelles de Constant. P. 1922 (65 p.). H. Vouiovitch. La question de Scutari. Montpellier. 1924. D. Nikolitch. Les différends de frontière de l'Albanie et le traité italo-albanais du 27. XI. 1926. P. 1927 (251 p.). (Thèse). T. M. Nikitovitch. L'affaire du monastère de Saint-Naoum. P. 1927 (144 p.) (Thèse). I. Swire. Albania; the rise of a kingdom. L. 1929 (584 p.). A. Mousset. L'Albanie devant l'Europe (1912—1929). P. 1930. (128 p.).

Plotas arti 30.000 kv. km., gyventojų arti 850.000.

Albanija, kaip savarankiška valstybė, egzistuoja nuo Londono 1913. V. 30 taikos sutarties, sudarytos tarp Turkijos ir Balkanų valstybių. Tos sutarties 3-iuoju straipsniu, valstybės, pasirašiusios ją, pavedė 6 didžiosioms Europos valstybėms „rūpintis nustatyti Albanijos sienas ir sureguliuoti visus kitus dalykus, liečiančius Albaniją".

Londono 1913. VII. 23 didžiųjų valstybių pasiuntinių konferencijos sprendimu „Albanija konstruojama kaip autonominė kunigaikštystė, suvereni ir paveldima, šešių valstybių garantuojama".

Sudaryta 1913 metais didžiųjų valstybių sprendimu nepriklausoma Albanijos valstybė per Pasaulinį Karą gyveno anarchijos periodą. 1917. VI. 1 Italija vėl paskelbė ją nepriklausoma valstybe. Ta nepriklausomybė buvo ir kitų valstybių pripažinta, ir Albanija buvo 1920 metais priimta į Tautų Sąjungos narių skaičių.

1921. XI. 9 vyriausios Antantos valstybės (Anglija, Prancūzija, Italija ir Japonija) padarė deklaraciją, kad Albanijos integritetas ir nenusavinimas yra tarptautinės svarbos dalykas. Albanijos sienų arba nepriklausomumo peržengimas sudaro pavojų Italijos strateginiam saugumui. Peržengus tas sienas, tos didžiosios valstybės pasiūlys, kad tų sienų atstatymas būtų pavestas Italijai.

Albanija sudarė 1927. XI. 22 su Italija Tiranos sutartį dėl apsiginamosios sąjungos (20 metų, su tylimuoju sutarties nutęsimu lygiam terminui). Karui ištikus „kiekviena iš šalių pa-

sižada prisiimti antrosios likimą, teikdama savo sąjungininkui visus karo, finansinius ir visokius kitus resursus". Tuo žygiu Albanija pasidarė visiškai priklausoma nuo Italijos.

21. Graikija.

G. Lévy. De la condition internationale des îles Ioniennes depuis le Congrès de Vienne jusqu'à nos jours. P. 1901. (155 p.) (Thèse). Strupp. La situation internationale de la Grèce (1821—1917). Zürich. 1918. C. Chapuisat. La restauration hellénique. P. 1924. E. Driault — A. M. Lhéritier. Histoire diplomatique de la Grèce de 1821 à nos jours. 6 vol. P. 1925—1926. M. Vilimanovith. Zone libre serbe à Salonique. P. 1926. (130 p.) (Thèse). S. d. N. L'établissement des réfugiés en Grèce. Genève. 1926. A. Frangulis. La Grèce et la crise mondiale. 2 v. P. 1926—7. G. Sarailieff. Le conflit gréco-bulgare d'octobre 1925 et son règlement par la S. d. N. Amsterdam. 1927 (165 p.). Cosmetatos. The tragedy of Greece. L. 1923 (345 p.). P. B. Dertilis. La reconstruction financière de la Grèce et la S. d. N. 1928 (240 p.) (Thèse, Paris). G. Streit. Der Lausanner Vertrag u. d. griech-türk. Bevölkerungsaustausch. 1929. P. B. Dertilis. La zone franche de Salonique et les accords greco-yougoslaves. 1929.

Plotas apie 127.000 kv. km., gyventojų apie 6 milijonus.

Pasidarė juridiškai nepriklausoma nuo Turkijos po Rusijos karo su Turkija, einant Adrianopolio 1829 metų taika. Londono 1830. II. 3 protokolu Graikijos nepriklausomybė buvo didžiųjų valstybių (Rusijos, Anglijos, Prancūzijos) pripažinta pirma tikrosios Graikijos ribose. Ilgainiui, po įvairių karų, Graikijos teritorija padidėjo. Ypač žymūs buvo jos teritorialiniai įsigijimai 1913 metais (Šiaurės Epiras, Makedonijos dalis su Salonikais ir Kavala, Kritas ir eilė salų Egejaus jūroj) ir po Pasaulinio Karo 1919 metais. Tačiau žymią savo žemių dalį, įsigytą Sevro sutartimi, Angoros vyriausybės nepatvirtinta, Graikija nebeteko 1922 metais po nelaimingo karo prieš Kemal-Pašą. Tas karas sukėlė grandiozinį priverčiamą graikų gyventojų kraustymąsi. Lozanos 1923 metų traktatu pravoslavų graikams buvo uždėtas pasižadėjimas emigruoti iš Turkijos į Graikiją ir musulmonams — iš Graikijos į Turkiją. Atsitraukiant Graikijos kariuomenei ir Kemalio kariuomenei užkariaujant visą Mažąją Aziją, daugiau kaip milijonas (apie 1½ mil.) žmonių persikraustė į Graikiją. Toms didžiulėms tremtinių masėms Tautų Sąjungos pavedimu buvo organizuota tarptautinė pagalba, Nanseno vadovaujama. 1923 metais T. Sąjungos Taryba nusprendė sutraukti tarptautinę paskolą Graikijos tremtinių naudai ir sudaryti tam tikrą „Office autonome pour les réfugiés".

Žlugo didžioji Graikijos ideja — sujungti visus kraštus, kuriuose kalbama graikiškai: Mažosios Azijos ji nebeteko, Konstantinopolis liko turkų rankose, Dodekanesas, einant Lozanos 1923. VII. 24 sutartimi, sudaryta sąjungininkų su Turkija, atiteko Italijai, Kipras — Anglijai.

22. Bulgarija.

L a n d e m o n t. L'élan d'un peuple. La Bulgarie jusqu'au traité de Londres (1861—1913). P. 1914. G. L é p i d e. La Macédoine indivisible devant le congrès de la paix, Lausanne. 1918. J. A n g e l. L'unité de la politique bulgare 1914—1919. P. 1919. G. S i l h o l. La question macédonienne. 1920 (138 p.) (Thèse, Montpellier). R o u c h i e d e B e l l e. La Macédoine et les Macédoniens. P. 1922. H. P r o s t. La liquidation financière de la guerre en Bulgarie. P. 1925. (Thèse). I. S l i v e n s k y. La Bulgarie depuis le traité de Berlin, et la paix dans les Balkans. P. 1927 (222 p.). (Thèse). G. V. S a r a ï l i e f f. Le conflit gréco-bulgare d'octobre 1925 et son règlement par la S. d. N. Amsterdam. 1927 (165 p.). M. M i l e f f. La Bulgarie et les détroits. Essai d'histoire diplomatique. P. 1927 (197 p.) (Thèse).

Plotas arti 103.000 kv. km., gyventojų arti 5½ milijono.

Bulgarija buvo sukurta Rusijos atvaduojamuoju karu prieš Turkiją 1877/8 metais. Berlyno 1878 metų sutartimi ji buvo pripažinta pusiau nepriklausoma valstybe su Turkijos siuzerenitetu. 1885 metais įvyko jos susijungimas su Rytų Rumelija. 1908 m. ji pasiskelbė esanti nepriklausoma ir buvo tokia kitų valstybių pripažinta.

Šių dienų tarptautinė Bulgarijos būklė nustatoma Neuilly 1919. XI. 27 sutartimi. Ta sutartimi Bulgarija turėjo perleisti Serbijai Makedonijos dalį ir Graikijai — priklausiusią jai Egejaus jūros pakrantę, ir tuo būdu ji liko atkirsta nuo išėjimo į tą jūrą. Bulgarijai uždėtas priverčiamas nusiginklavimas (samdomoji kariuomenė nedidesnė kaip 20.000) ir karo kontribucija.

Išorinė Bulgarijos politika nustatoma jos konfliktu su Jugoslavija ir Rumunija, kurios turi aneksavusios bulgarų gyvenamas sritis. Jos politikos tikslai tebelieka — susijungti su Makedonija ir Dobrudža ir atgauti išėjimą į Egejaus jūrą.

23. Rumunija.

C. D e s p r è s. La question des Principautés Danubiennes. Formation de la Roumanie. 1913 (Thèse). A. I s c h i r k o f f. Les Bulgares en Dobrudja. Aperçu historique et étnographique. Berne. 1919. M a r b u r g. Der rumänisch-ungarische Optantenstreit vor dem gemischten Schiedsge-

richt und dem Völkerbund. 1920 (XI+130 p.). Toropul. Die staats- und völkerrechtliche Stellung Bessarabiens und der Bukowina. Wien. 1925. Rakowski. Rumania and Bessarabia. L. 1925. Uhlig. Die bessarabische Frage. 1926. John Cabot. The racial conflict in Transsylvania. Boston. 1926. (VII+206 p.). A. Boldur. La Bessarabie et les relations russo-roumaines (La question bessarabienne et le droit international) P. 1927 (410 p.). Clark. Bessarabia: Russia and Rumania on the Black Sea N. Y. 1927. (XIII+333 p.). Okhotnikow et Batchinsky. La Bessarabie et la paix européenne. P. 1927. E. Bartin, A. Prudhomme et M. Picard. La réforme agraire roumaine et les ressortissants hongrois devant la S. d. N. 1827 (JDI. 1927 p. 844—927). La réforme agraire en Roumanie et les optants hongrois de Transylvanie devant la S. d. N. 2 v. 1927—8. (634+397 p.).

Plotas (kartu su Besarabija) arti 294.000 kv. km., gyventojų arti 17 milijonų.

Rumunija, kaip valstybė, susidarė 1859 metais susijungus Moldavijai ir Valachijai, kurias Paryžiaus 1856 metų traktatas pripažino pusiau nepriklausomomis kunigaikštystėmis. Berlyno 1878 metų traktatu Rumunija buvo pripažinta nepriklausoma valstybe. Didžiai padidėjo rumunų teritorija ir gyventojai po Pasaulinio Karo. Iš Austrijos-Vengrijos Rumunija gavo Bukoviną, Banato rytų dalį ir Siebenbürgen (Semigradiją); tose srityse daugiausia gyvena vengrų, vokiečių ir slavų. Iš Rusijos, pasinaudojusi jos suirimu 1918 metų pradžioje, Rumunija pagrobė be jokio juridinio pagrindo Besarabiją (Rumunų vyriausybės 1918. IV. 17 deklaracija dėl Besarabijos prijungimo). Ta sritis Rumunijos tebepasilaikoma, nors Sovietų vyriausybė kelia dėl to protestų.

Savo naujose ribose Rumunija yra marga iš savo nacionalinės sudėties valstybė. Tikrųjų rumunų priskaitoma nedaugiau kaip 70% gyventojų, madjarų arti 10%, rusų (ukrainiečių) — 7%, vokiečių — 5% ir t.t. Nerumunų gyventojai gyvena daugiausia naujai įsigytose srityse.

Sričių su nerumunų gyventojais pagrobimas sukelia priešiškus Rumunijos santykius su jos kaimynais — Rusija, Vengrija ir Bulgarija. Ypač neigiamai veikia visą išorinę Rumunijos politiką jos konfliktas su Rusija dėl Besarabijos. Baimė dėl savo tolesnio likimo privertė Rumuniją sudaryti (1926. III. 26) su Lenkija karo politinę sąjungą, nukreiptą prieš Rusiją. Ta sąjungine sutartimi Rumunija ir Lenkija pasižadėjo savitarpiškai padėti viena antrai, jeigu vienai iš jų iškils karo konfliktas su Rusija ir jeigu antra šalis nutars, kad jos sąjungininkas yra neprovokuotai Rusijos užpultas. Kartu su sąjungine sutartimi

buvo sudaryta slapta Rumunijos Lenkijos karo konvencija. Su Prancūzija Rumunija sudarė draugiškumo sutartį, kuria abu kraštai pasižadėjo „drauge žiūrėti visus dalykus, dėl kurių gali iškilti pavojus išoriniam Prancūzijos ar Rumunijos saugumui arba suardyta nustatyta taikos sutartimis tvarka, ir imtis koordinuotų veiksmų". Tam tikru protokolu Rumunija, tačiau, pasižadėjo „nepulti Rusijos savo reguliaria kariuomene ir, savaime suprantama, neleisti susitelkti tokiai nereguliariai kariuomenei, skiriamai Rusijai užpulti".

Norėdama aprūpinti savo teritorialinius įsigijimus iš Vengrijos ir Bulgarijos (iš kurios ji be jokio pagrindo pagrobė sritį 1913 metais) Rumunija sudarė su Čechoslovakija ir su Jugoslavija politinę sąjungą (Mažoji Antanta).

Nuo 1918 metų Rusija nutraukė visokius diplomatinius ir konsulinius santykius su Rumunija.

E. Rytų Europa.

24. Lenkija.

S. Slawski. L'accès de la Pologne à la mer et les intérêts de la Prusse Orientale. 1925. Tommasini. Risurrezione della Polonia. Milano. 1925. R. Dmowski. Polityka Polska i odbudowanie panstwa. Warszawa. 1925. H. de Montfort et Prasecki. La France et la Pologne après Locarno. P. 1926. Blogiszewski. La restauration de la Pologne et la diplomatie européenne P. 1927 (RGDI. 1921. p. 5—83., 1924 p. 89—144, 1926. p. 387—483). C. Smogorzewski. La Pologne restaurée. 1927. L. Wasilewski. Les frontières de la république de Pologne. P. 1927 (40 p.). J. Makowski. La conciliation, l'arbitrage et le règlement juridiciaire d'après les traités récents de la Pologne. (RGDI. 1927 p. 273—308). Pologne. Ministère des affaires étrangères. Relations polono-lithuaniennes, Conférence de Koenigsberg. Warszawa. 1928 (109 p.). R. Martel. La Pologne et nous. P. 1928. H. Fischer. America and the new Poland. N. Y. 1928 (428 p.). Grabowiecki. Polityka zagraniczna Polski w roku 1926. Warszawa. 1928 (200 p.). W. Rosinski. La Pologne et la mer Baltique. Gdansk et Gdynia ports baltiques. P. 1928. V. K. Korostovetz. Polnische Auferstehung. B. 1929. (278 p.). V. K. Korostovetz. Quo vadis Polonia? Choses vues en Europe orientale. Paris 1929 (287 p.). J. Makowski. Zobowiązania międzynarodowe Polski (1919—1929). Warszawa. 1929 (313 p.).

Plotas (kartu su Vilniaus kraštu) arti 387.000 kv. km., gyventojų arti 28 milijonų.

Lenkija, kaip nepriklausoma valstybė, vėl buvo pripažinta Versalės 1919 metų sutartimi. Jos sienos su Čechoslovakija ir Rumunija nustatytos S. Žermeno ir Trianono sutartimis, su Rusija — Rygos 1921. III. 18 sutartimi. 1920 metais ji užgrobė Vilniaus kraštą (žiūr. Nr. 25, Lietuva). Paryžiaus Ambasadorių

Konferencijoj 1921. X. 20 sprendimu (Tautų Sąjungos Tarybos patvirtintu), vokiečių Aukštutinės Silezijos dalis buvo prijungta prie Lenkijos. Dancigo atžvilgiu Lenkijai suteikta atskirų teisių (žiūr. Nr. VIII). Lenkų teritorijai, skiriančiai Rytų Prūsiją nuo kitos Vokietijos, yra uždėtas netrukdomo tranzito tarptautinis servitutas Vokietijos naudai (žiūr. aukščiau, psl. 180).

Charakteringa Lenkijos nacionalinės sudėties ypatybė yra ta, kad lenkai tesudaro tiktai arti 60% (arti 15 milijonų) visų gyventojų, iš kitų tautybių — daugiau kaip 6 milijonai rusų (gudų ir ukrainiečių), arti 3 mil. žydų, arti 1 mil. vokiečių, nuo 200.000 iki 400.000 lietuvių ir t.t. Lenkija pirmoji buvo priversta pasirašyti 1919 metais sutartį nacionalinėms mažumoms saugoti, bet, vis dėlto, vidujinė jos politika pasižymi visiškuoju kitų tautybių teisių paniekinimu.

Tarptautinė Lenkijos būklė yra kebli sunki ir tolesnis jos egzistavimas susietas su pavojumi dėl netaikos su apsupančiomis ją valstybėmis (Vokietija, Rusija ir Lietuva), nuo kurių ji, naudodamasi Prancūzijos parama, atplėšė sritis su nelenkų gyventojais.

Garantijai prieš Rusiją Lenkija sudarė karo politinę sąjungą su Rumunija, o prieš Vokietiją — su Prancūzija (1921. II. 19 ir Lokarno 1925. X. 16).

Lenkija dalyvauja Tautų Sąjungos Taryboje kaip pusiau nuolatinis (reélégible) narys.

VIII. Dancigas.

Avis consultatif de la C P J I. N. 11., 16. V. 1925, (Service postal à Danzig); Nr. 15. 3. III. 1928. (R.D.I., 1928. p. 734—743, par G. Gidel). L ö n i n g. Die völkerrechtliche Stellung Danzigs. 1921. C. P i c c i o n i. Le statut international de Danzig. 1922. (RGDI. 1921, v. 28. p. 84). L e w i s. Free city of Danzig (Br. YB. 1924, p. 89—102). G. L e v e s q u e. La situation internationale de Danzig. 1924. (Thèse, Paris). A. B o u c h e r e a u. Le statut de Danzig. 1924. (143 p.) (Thèse, Poitiers). R. R e d s l o b. Le statut international de Danzig. (RDILC, 1926, p. 126—155). J. M a k o w s k i. La situation juridique du territoire de la ville libre de Danzig. 1926. (158 p.). A. S i e b e n e i c h e n. La Pologne et le développement du port de Danzig. P. 1926. (95 p.). K. L. S c h r o e d e r. Die völkerrechtliche Stellung Danzigs. Breslau. 1927 (96 p.) (Z.V. v. XIV.). G. C h k l a v e r. La situation de Danzig en droit international (RDI. 1928 p. 1139—1157). H. A. H a r d e r. Danzig, Polen und der Völkerbund. 1928 (134 p.).

Plotas 1.894 kv. km., gyventojų 384.000.

Tarptautinė Dancigo būklė nustatoma Versalės 1919 metų sutarties 100—108 str. ir Lenkijos — Dancigo 1920. XI. 15 sutarimu. Versalės sutarties 102 str. nutaria: „Dancigas paskelbiamas laisvuoju miestu. Jis atiduodamas Tautų Sąjungos protekcijai". Dancigo konstitucija yra jo paties išdirbama, susitarus su Tautų Sąjungos Vyriausiuoju Komisaru. Ji yra Sąjungos garantuojama. Nustatomi sudėtingi priklausomumo santykiai Dancigo su T. Sąjunga ir Lenkija. T. S. Taryba skiria Vyriausiąjį Komisarą trejiems metams. Jo mandatas gali būti atnaujinamas. Komisariato išlaidos suskirstomos perpus tarp Lenkijos ir Dancigo. Komisariato uždavinys spręsti pirmoj instancijoj visus ginčus tarp Lenkijos ir Dancigo. Nei Dancigas nei Lenkija negali imtis, nesutikimui iškilus, tiesioginių prievartos veiksmų. Dėl Vyriausiojo Komisaro sprendimų tiek Dancigas, tiek ir Lenkija gali apeliuoti T. S. Tarybai, kuri sprendžia paskutinėj instancijoj. Vyriausias Komisaras siunčia T. S. Tarybai apyskaitas iš visų jo jurisdikcijos dalykų ir gauna iš jos instrukcijas. Vyr. Komisaras gali kviestis pagalbon lenkų kariuomenės, jeigu tai bus reikalinga Dancigui apsaugoti.

Dancigo santykiuose su Lenkija nustatomas privalomas jo pasižadėjimas sudaryti muitų sąjungą su Lenkija. Lenkijai pavedama tvarkyti išorinius Dancigo dalykus ir ginti jo valdinius. Tačiau ji turi tai daryti kaip T. Sąjungos agentas ir turi daryti Dancigo vardu kiekvieną sutartį, kurią tik Dancigas panorės, išskyrus atsitikimus, kada Lenkijos interesai turės dėl to nukentėti. Vyriausias Komisaras yra teisėjas tokiais atsitikimais.

Dancigui uždedama eilė servitutų Lenkijos naudai: laisva Lenkijos zona Dancigo uoste, laisvas naudojimasis prekybos įrengimais Lenkijos įvežamoms ir išvežamoms prekėms gabenti, Vislos upės, geležinkelių (ne tramvajų), telegrafo, telefono ir pašto susisiekimo su Lenkija kontrolė ir valdymas.

Dancigas turi savo atskirą valdinybę ir savo prekybinę vėliavą.

Juridinė Dancigo būklė yra labai savotiška ir nesutinka su bendra kategorija. Tai yra valstybė, kurios nepriklausomybė yra apribota iš dalies tam, kad įgalintų Tautų Sąjungą apsaugoti Dancigą, iš dalies dėl Lenkijos interesų. Jo būklė galima apibūdinti kaip Tautų Sąjungos protektoratas ir muitų unija bei servitutiniai apribojimai Lenkijos naudai.

PABALTIJO VALSTYBĖS.

L. Milosz. L'alliance des Etats Baltiques. P. 1919. L. Villecourt. La protection des minorités dans les Pays Baltiques et la S. d. N. (Thèse). Bordeaux. 1925. R. Polessky. System der Handelsverträge der Baltischen Randstaaten (Estland, Lettland und Litauen). Riga. 1926 (104 p.). H. Schroeder. Russland und die Ostsee, ein Beitrag zum Randstaatenproblem. Riga. 1927 (277 p.). Pusta. Vers l'Union Baltique (Monde Slave. 1927 mars.). G. Rutenberg. Die baltischen Staaten und das Völkerrecht. Die Entstehungsprobleme Litauens, Letlands und Estlands. Riga. 1928 (172 p.). V. Pakštas. Baltijos respublikų politinė geografija. Kaunas, 1929. A. Mousset. L'évolution internationale des Etats Baltes. (L'année politique fr. et étr. 1929. p. 34—65). E. W. Newman. Britain and the Baltic. L. 1930. (277 p.).

Atskirą „Pabaltijo valstybių" grupę sudaro 3 valstybės: Lietuva, Latvija ir Estija. Jas jungia bendras buvusios Rusų Imperijos dalių likimas ir jų tolesnio nacionalinio egzistavimo pareinamumas nuo Rusijos išorinės politikos. Todėl visai natūrali yra tų trijų valstybių bendros unijos ideja. Pirmoji Pabaltijo konferencija buvo sušaukta jau 1919. IX. 10. Visa eilė kitų bendrų konferencijų stengėsi suvienyti Pabaltijo valstybes, bet jos nedavė jokių praktiškų rezultatų, daugiausia todėl, kad Lenkija, skelbdamasi taip pat esanti Pabaltijo valstybė, sutrukdė jų sutarimą. Lietuvos Lenkijos konfliktas buvo didžiausia kliūtis, dėl kurios negalėjo būti išdirbta bendra Pabaltijo politika. Be to, Latvijos ir Estijos būklė Rusijos atžvilgiu yra kitokia, nei Lietuvos. Latvija ir Estija užkerta Rusijai priėjimą prie jūros ir todėl jos daug daugiau turi bijoti Rusijos agresyvinės politikos, nei Lietuva, kuri yra greičiau tiltas, negu siena, tarp Rusijos ir Vokietijos.

15. Lietuva.

Lietuvos sutartys su svetimomis valstybėmis. Užsienių Reikalų Ministerijos leidinys. v. I. 1919—1929. Kaunas. 1930. (724 p.).

Lietuvos sudarymas ir pripažinimas.

W. Gaigalat. La Lithuanie. Le territoire occupé. La population et l'orientation de ses idées. Genève, 1918 (272 p.). E. Romer. Délégation polonaise à la Conférence de la Paix. Mémoire sur la Lithuanie et volonté de ses habitants. P. 1919 (53 p.). P. Klimas. Der Werdegang des litauischen States von 1915 bis zur Bildung der provisorischen Regierung im November 1918. 1919 (XXXIX+249 p.). — Le développement de l'Etat lithuanien. P. 1919 (LXIV+277 p.). S. d. N. Admission de nouveaux membres dans la S. d. N. Lithuanie. Genève. 1921. W. G. Mac-Adoo. Lithuanian recognition. Adocated by W. Mac Adoo, H.

A. Gibbons. W. M. Chandler. Wash. 1921 (70 p.). G. Rutenbergas. Lietuvos, kaipo nepriklausomos valstybės, susikūrimas ir jos pripažinimas tarptautinės teisės šviesoje (Teisė, 1927 Nr. 11 ir 12).

Vilniaus klausimas.

Accord entre la République de Lithuanie et la République de Pologne, signé à Souvalki 7. X. 1920 (S. d. N. Rec. des Traités, v. 8, N. 221). — Protocole de l'armistice signé par les représentants lituaniens et polonais à Kowno 29. XI. 1920 (S. d. N. Rec. Tr. v. 9, N. 243). — S. d. N. Le différend entre la Pologne et la Lithuanie. Deuxième session du Conseil 20—22. X. 1920. Documents Nr. 37. — S. d. N. Documents relatifs au différend entre la Pologne et la Lithuanie (Supplément au Journal Officiel 1920, Nr. 4). — Les droits de la Lithuanie sur Vilna et son territoire. Mémoire présenté par la Délégation Lithuanienne à la S. d. N. Genève, 1920. — S. d. N. II Assemblée. Compte rendu provisoire 18 et 19 séances plenières 24. IX. 1921. — Exposé du conflit lithuano-polonais, presenté par la Délégation de Lithuanie à la II Assemblée de la S. d. N. Ministère des affaires étrangères de Lithuanie. Genève, 1921 (100 p.). — S. d. N. Le différend entre la Pologne et la Lithuanie. Rapports de la commission militaire de control 24. XII. 1921, 12. II, 6. III et 20. III. 1922 Genève, 1922.—Le conflit lithuano-polonais. Correspondance échangée entre le Conseil de la S. d. N. et le gouvernement Lithuanien. 15. X. 1921, 13. III. 1922.—Mémoire presenté le 23. V. 1921 par la Délégation Polonaise à la Conférence de Bruxelles en reponse au Mémoire de la Délégation Lithuanienne, présenté à la dite Conférence le 14. V. Documents diplomatiques concernant les relations polono-lithuaniennes. I (XII. 1918-IX. 1920). II (Conférence de Bruxelles 20. IV—3. VI. 1921). Varsovie. Edition du Ministère des affaires étrangères. 1921. — Question de Vilna 1918—1924. Documents diplomatiques du Ministère des affaires étrangères de Lithuanie. Kaunas, 1924. — Question de Vilna. Mémoire présenté par l'Association lithuanienne pour la S. d. N. à la Conférence plenière de l'Union Intern. des Associations pour la S. d. N. a Lyon 29. VI—2. VII. 1924. Kaunas. 1924. — Documents diplomatiques. Conflit polonais-lithuanien. Question de Vilna. 1918—1924. Kaunas, 1925. — Relations polono-littuanenunes. Conférence de Koenigsberg. Warszawa. (M. des af. étr.).

Grabianski. La Pologne et la Lithuanie. P. 1919 (XXIV+ 106 p.). A. Voldemaras. Relations russo-lithuano-polonaises. P. 1920. A. Voldemaras. Lithuanie et la Pologne. P. 1920 (38 p. in fol.). Le problème de Vilna. Bureau d'information lithuanien. P. 1920. G. Moresthe. Vilna et le problème de l'Est européen. P. 1922. P. Klimas. Mūsų kovos dėl Vilniaus 1322—1922. Kaunas, 1923. N. de Borch. Le principe des nationalités et la question lithuanienne. Louvain. 1925 (139 p.) ypač p. 113—135. (Thèse). Halnia Zasztowt-Sukiennicka. Fédéralisme en Europe orientale. P. 1926 (277 p.) (Thèse) (p. 109—127). O. Halecki. L'évoliution historique de l'Union polono-lithuanienne (Monde Slave 1926 Nr. 5). Landhaus-Ratzenberg. Die Wilnofrage, ihre geschichtliche Entwicklung und rechtliche Bedeutung (Osteuropa Jg. 4). Gorzuchowski. Les rapports politiques de la Pologne et de Lithuanie. P. 1927 (199 p.) (Thèse). P. Klimas. Les rapports des nations lithuanienne et polonaise. Conférence faite 23. V. 1927 an Centre Européen de la Dotation Carnegie pour la Paix, 1927 (23 p.). C. Graužinis. La question de Vilna. P. 1927 (206 p.) (Thèse). Le Fur, Mandelstam, et de Lapradelle. La décision de la Conférence des Ambassadeurs du 15. III. 1923 (RDI. 1928 p. 1075—1131). G. Scelle. La situation juridique de Vilna et de son territoire (RGDI. 1928 p. 730—780). G. Schklaver.

Autour de Vilna (RDI. 1928, v. 2, p. 224—250). Z. Žemaitis. Vilnius Lietuvai ir Lietuva Vilniui. Kaunas 1928. G. Rutenberg. Litauen, Russland und das Wilna Problem. Breslau. 1928. (27 p.) (Z.V.B. 14). L. Meriggi. Il conflitto Lithuano-Polacco e la questione di Vilna. Milano. 1930. L. Natkevičius. Aspect politique et juridique du différend polono-lithuanien. P. 1930. (359 p.) (Thèse).

Klaipėdos klausimas:

S. d. N. Territoire de Memel (Documents de Conseil). Genève. 1923.—Le problème de Memel devant la Conférence des Ambasadeurs. Bureau d'information Lithuanien. P. 1923.—Documents diplomatiques. Question de Memel. 2 v. Kaunas 1923.—The Question of Memel. Diplomatic and other documents from the Versailles... (1919—1923). London. 1924. Blogiszewski. L'affaire de Memel (RGDI., 1923 p. 143 s.). de Vaux. L'affaire de Memel et son importance internationale („La vie des peuples", 1923, Août, p. 886 s.). Milosz. La question de Memel (RGDI. 1923, p. 595 s.). R. Schierenberg. Die Memelfrage als Randstaatenproblem. Berlin. 1925. A. Rouzier. La constitution de la Lithuanie et le statut de Memel. Toulouse, 1926 (303 p.) (Thèse). R. Heberle. Die Deutschen in Litauen. 1927 (IX+159 p.). E. Frieschke. Das Memelgebiet. Eine völkerrchtsgeschichtliche und politische Studie 1928. (Tübinger Abhand. zum öf. Recht. H. 13). A. Rogge. Die Verfassung des Memelgebietes. Ein Kommentar zur Memelkonvention. B. 1928.

Kiti klausimai.

Fauchille et Sibert. La loi agraire lithuanienne et les droits des minorités polonaises (RDIP. 1925, p. 1—31). W. Wielhorski. Byt ludnosci poskiej w panstwie Litewskim. Wilno. 1925 (198 p.) (Konsultatyvinės nuomonės: Fauchille, Limburg, Lapradelle, Burckhard, Triepel). Žiūr. J. Robinson. Das Minoritätenproblem und seine Literatur. B. 1928, p. 114—116, 163, 171, 187-8, 213—214, Jaščenka. Lietuvos prekybos sutartys („Lietuva" 1926, Nr. 282, 283; 1927, Nr. 3, 21, 55, 65, 78, 79, 80, 82, 84, 120). A. Giannini. Il Concordato con la Lituania. Roma. 1928 (23 p.) (Istituto per l'Europa orientale, 4 s., v. 9).

Plotas 56.000 kv. km., gyventojų 2.340.000 (dabartinėse ribose).

Kaip nepriklausoma valstybė ir Pasaulinės Sąjungos narys, Lietuva susikūrė 1917—1921 metais. Lietuvos, kaip valstybės, atsiradimo procese gali būti pažymėtos šios datos: 1917. IX. 18—23, kai vokiečių kariuomenės karo okupacija tebeslėgė Lietuvą, posėdžiavusi Vilniuje lietuvių konferencija išsirinko Lietuvos Tarybą, A. Smetonos pirmininkaujamą. 1918. II. 16 Lietuvos Taryba paskelbė Vilniuje Lietuvos nepriklausomybę; toje deklaracijoje buvo skelbiamas Lietuvos valstybės atstatymas, demokratijos pagrindais, su Vilniaus sostine ir nutraukiant visus politinius santykius, buvusius su kitomis valstybėmis. 1918. III. 23 Vokietijos vyriausybė pripažino Lietuvą *de jure*. 1918.

XI. 11 buvo sudaryta pirmoji Lietuvos ministerių taryba, A. Voldemaro pirmininkaujama. Per 1919 metus Lietuva buvo pripažinta *de facto* eilės valstybių (Norvegijos, Anglijos, Latvijos, Suomijos, Prancūzijos). 1920. VII. 12 Maskvos taikos sutartimi „Rusija be atodairų pripažįsta Lietuvos valstybės savarankiškumą ir nepriklausomybę su visomis iš tokio pripažinimo einančiomis juridinėmis sėkmėmis ir gera valia visiems amžiams atsisako nuo visų Rusijos suvereniteto teisių, kurių ji yra turėjusi Lietuvių tautos ir jos teritorijos atžvilgiu". 1920. X. 12 Lietuva kreipėsi į Tautų Sąjungą, pareiškusi savo norą įstoti į Sąjungos narių skaičių. 1920. XII. 16 Sąjungos Susirinkimas (pirmoje savo sesijoje) atmetė tą prašymą, išradęs, kad aplinkybės dar neleidžia nuspręsti galutinio sprendimo dėl Lietuvos (o taip pat dėl Latvijos, Estijos ir Gruzijos). Tebuvo pripažinta, jog Lietuva gali dalyvauti, Sąjungos nario teisėmis, Sąjungos technikos organizacijose (eidama tuo sprendimu Lietuva dalyvavo 1921. IV. Barselonos konferencijoj dėl tranzito susisiekimo). 1920 metais, dar prieš antrąją T. S. Susirinkimo sesiją, Lietuva buvo pripažinta *de jure* Pabaltijo, Skandinavijos kraštų ir Šveicarijos. 1921. VIII. 26 Lietuva antrą kartą pareiškė savo norą įstoti į Tautų Sąjungą. Antroje T. S. Susirinkimo sesijoje Lietuva buvo priimta 1921. IX, 22 į Sąjungą (6-oje Susirinkimo Komisijoje prieš Lietuvos priėmimą balsavo tiktai Lenkija ir Rumunija). Po to, per 1921, 1922 ir 1923 metus Lietuva gavo individualinius pripažinimus *de jure* iš daugelio valstybių, nors tie pripažinimai Lietuvai, kaip Tautų Sąjungos nariui, nebuvo būtinai reikalingi. Jungtinės Valstybės pripažino Lietuvą *de jure* 1922. VI. 28. Paryžiaus Ambasadorių Konferencija pranešė 1922. VII. 13 Lietuvos vyriausybei, kad ji nori pripažinti Lietuvą *de jure* (nors toksai naujas pripažinimas buvo nereikalingas), jeigu ji pasižadės laikytis Versalės sutarties nutarimų dėl laivavimo Nemunu. Notomis pasikeitusios, britų, prancūzų, italų ir japonų vyriausybės 1922. XII. 20 pripažino Lietuvą *de jure*. 1922. VIII. 1. Steigiamasis Seimas priėmė Lietuvos Respublikos konstituciją.

Iš Lietuvos išorinės politikos dalykų svarbiausias yra jos ginčas su Lenkija dėl Vilniaus krašto. Lietuva reikalauja sau to krašto todėl, kad jis buvo Lietuvai Rusijos perleistas Maskvos 1920 metų sutartimi ir paskui Lenkijos klas-

tingai ir jėga užgrobtas (Lietuvos sutartinės teisės), todėl kad jis visada buvo Lietuvos teritorijos sudėtyje ir niekad nepriklausė Lenkijai (istorinė teisė), todėl kad jame gyvena nuo 200 iki 400 tūkstančių lietuvių gyventojų (nacionalinė teisė) ir, pagaliau, todėl kad dėl ekonominių teisių jis glaudžiai yra susijęs su Lietuva, būdamas naturalus jos Hinterland'as, kuriuo Lietuva yra gyvybiškai suinteresuota (politinis reikalavimas).

Vilniaus problema per paskutinius 10 metų turėjo šias peripetijas:

Vokiečių okupacijos metu Vilnius buvo atgimstančios Lietuvos valstybės vyriausybės centras. Kai vokiečių kariuomenė evakavo Vilnių, jis buvo 1919. I. 5 bolševikų užimtas, o Lietuvos vyriausybė nusišalino į Kauną ir ėmė organizuoti kariuomenę. Dėl paaštrėjusio Rusijoj piliečių karo bolševikų kariuomenė netrukus ėmė trauktis į rytus. Kada Lietuvos kariuomenė prisiartino prie Vilniaus, jis buvo 1919. IV. 19 užimtas lenkų, pradėjusių karo veiksmus prieš lietuvius. Lietuvos delegacijai pareiškus protestą ir reikalavimą Paryžiaus Taikos Konferencijoj, didžiųjų Antantos valstybių Vyriausioji Taryba dukart fiksavo demarkacijos liniją tarp Lietuvos ir Lenkijos (1919. VI. 13 ir VII. 27), iš kurių kiekviena buvo lenkų peržengta. Mėginimai pradėti tartis su lenkais nedavė teigiamų rezultatų. Bet prasidėjęs Lenkijos karas su Sovietais privertė greit Lenkus apleisti Vilnių. 1920. VII. 12 Lietuva sudarė Maskvoje taikos sutartį su Rusija. Tos sutarties 2-uoju straipsniu Rusija atsisakė nuo savo vyriausios valdžios Vilniaus krašte Lietuvos naudai (Lietuvos sienos su Lenkija ir Latvija turėjo būti nustatytos tų dviejų valstybių savitarpio sutarimu). 1920. VII. 14 Vilnius buvo bolševikų kariuomenės užimtas. 1920. VIII. 6 Lietuva sudarė su bolševikais karo konvenciją, eidami kuria jie turėjo apleisti Vilnių. 1920. VIII. 25 Vilnius buvo Lietuvos kariuomenės užimtas. Pralaimėjus bolševikams ties Varšuva, prasidėjo Lietuvos ir Lenkijos karo jėgų susirėmimai. Lenkija kreipėsi į Tautų Sąjungos Tarybą prašydama ją įvykdyti einant Pakto 17-uoju straipsniu (nes Lietuva dar nebuvo tuo laiku T. S. narys) savo taikinamąją funkciją ir neduoti prasidėti ginkluotai kovai tarp Lietuvos ir Lenkijos. Lietuva priėmė Tarybos pakvietimą ir delegavo į Ženevą A. Voldemarą. 1920. IX. 20 T. S. Taryba

priėmė rezoliuciją, kuria pasiūlė Lietuvai ir Lenkijai laikinai pripažinti demarkacine linija sieną, kuri buvo Vyriausios Sąjungininkų Tarybos 1919. XII. 8 nustatyta (vadinamoji Kerzono linija), ir paskirti komisiją, kuri tikrins konvencijos sąlygų vykdymą. T. S. Tarybos pasiūlymas buvo Lietuvos ir Lenkijos priimtas ir 1920. IX. 29 tam tikras S. Tarybos Komitetas paskyrė karo kontrolės komisiją, prancūzų pulkininko Chardigny pirmininkaujamą. Ta komisija susirinko Suvalkuose ir 1920. X. 4 tarp Lietuvos ir Lenkijos atstovų prasidėjo derybos, tos komisijos prižiūrimos. 1920. X. 7 buvo sudarytas Suvalkų sutarimas. Tuo sutarimu buvo nustatyta demarkacijos linija, kuri nutiesė Kerzono liniją toliau į rytus. Lenkų delegacija Suvalkuose pareiškė, kad Lenkija neketinanti užimti Vilniaus ir kad turįs būti sudarytas bendras tarpukaris. Bet vis dėlto, sudarius tą sutarimą, po dviejų dienų Lenkų generolas Želigovskis užėmė 1920. X. 9 Vilniaus miestą, kurį turėjo apleisti buvusi jame Lietuvos vyriausybė. Nors Želigovskis veikė paties Lenkijos valstybės galvos maršalo Pilsudskio įsakytas, tačiau Lenkijos vyriausybė oficialiai pareiškė, kad Želigovskis veikiąs kaip maištininkas, sava iniciatyva, ir kad ji nepajėgianti paveikti jo. 1920. X. 28 T. S. Taryba, Hymans'o (Imano) pasiūlymu, priėmė rezoliuciją, kuria Lietuvos ir Lenkijos vyriausybėms buvo pasiūlyta organizuoti tarptautinėje kontrolėje ginčijamo Vilniaus krašto gyventojų plebiscitą, kad sužinotų, prie ko nori tie gyventojai prisidėti, prie Lietuvos ar prie Lenkijos. Nors tas pasiūlymas Lenkijos buvo formaliai priimtas, ir nors karo komisija, pulkininko Chardigny pirmininkaujama, jau buvo pradėjusi parengiamuosius darbus plebiscitui suruošti, tačiau dėl Lenkų vyriausybės priešinimosi ir tebėsant plebiscito teritorijoj Želigovskio lenkų kariuomenei, padaryti tą plebiscitą pasidarė nebegalima, ir Tautų Sąjungos Taryba buvo priversta nuo jo atsisakyti savo 1921. III. 3 rezoliucija. Tąja rezoliucija S. Taryba pasiūlė Lietuvos ir Lenkijos vyriausybėms betarpiškas derybas, Hymans'o pirmininkaujamas. Tos derybos prasidėjo 1921 metų balandžio mėn. Briuselyje. 1921. V. 20 Hymans pasiūlė paruošiamąjį sutarimo projektą, kuris abiejų šalių buvo priimtas, kaip tolesnių derybų pagrindas. 1921. IX. 3 Hymans išdirbo galutinį sutarimo projektą, kuriuo Vilnius turėjo būti Lietuvos teritorijos dalis, bet

kuriuo Lietuva turėjo prisiimti federatyvinę santvarką ir įstoti į federalinę uniją su Lenkija. 1921. IX. 20 Hymans'o projektas buvo S. Tarybos pritartas ir pasiūlytas Lenkijos bei Lietuvos vyriausybėms. Abi vyriausybės yra jį atmetusios. 1922. I. 13 T. S. Taryba konstatavo galutinį savo mėginimų sutaikinti Lenkiją su Lietuva nepasisekimą, ir savo rezoliucijoj paskelbė svarbų principą: „Ji (t. y. Taryba) negali pripažinti vieno iš savo narių Tautų Sąjungai pavesto ginčo išsprendimo, kuris bus padarytas neatsižvelgus į Tarybos pasiūlymą ar be abiejų suinteresuotų šalių sutikimo" Taryba atšaukė karo komisiją, bet kartu išreiškė savo pasitenkinimą tuo, kad abi vyriausybės pasižadėjo ben nesistverti karo veiksmų. 1922. II. 20 Lietuvos vyriausybė pasiūlė Lenkijai atiduoti Vilniaus ginčą išspręsti Haagos Tarptautiniam Tribunolui, bet Lenkija atsisakė nuo to pasiūlymo. Tuo pat laiku, Varšuvos nurodymu, buvo padaryti rinkimai į Vilniaus seimą (1922. I. 8). Lietuvių, gudų ir žydų gyventojai susilaikė nuo tų rinkimų, kuriuose vieni lenkai tedalyvavo. Tasai seimas 1922. II. 20 pasisakė už Vilniaus prisijungimą prie Lenkijos. Varšuvos Seimas votavo 1922. III. 24 Vilniaus krašto aneksiją prie Lenkijos. Lietuvos vyriausybė protestavo dėl tokių Lenkijos veiksmų Tautų Sąjungos Taryboj.

1923. II. 3 T. S. Taryba nutarė pakeisti neitralią zoną, skyrusią Lenkijos ir Lietuvos karo jėgas, demarkacine linija, bet kartu Taryba pareiškė, kad ta demarkacinė linija turi provizorinio pobūdžio ir kad abiejų valstybių teritorialinės teisės tebelieka visiškai rezervuotos. Netrukus po to, 1923. II. 15 Lenkija kreipėsi į Paryžiaus Ambasadorių Konferenciją prašydama fiksuoti jos rytų sienas. 1923. III. 15 Ambasadorių Konferencija nusprendė sprendimą, kuriuo ji pavertė demarkacijos liniją, T. S. Tarybos fiksuotą 1923. II. 3, nuolatine Lietuvos ir Lenkijos siena. Lietuva protestavo ir nepriėmė to sprendimo. Ambasadorių Konferencijos sprendimas juridinės galios neturi. Savo sprendime Konferencija remiasi Versalės sutarties 87 str. § 3, kuriuo didžiosioms Antantos valstybėms suteikiama teisė fiksuoti Lenkijos sienas. Bet nei Rusija nei Lietuva nėra kraštai, pasirašę Versalės sutartį; joms ta sutartis yra *res inter alios acta*. Jokių teisių nustatyti Lenkijos sienas buvusios Rusijos ribose sąjungininkai, be Rusijos sutikimo, ne-

turėjo. Negalima tvirtinti (kaip sako, pav., G. Scelle), jog Ambasadorių Konferencijai priklausė teisė spręsti visus tarptautinės tvarkos dalykus remiantis tuo, kad ji faktinai yra buvusi tarptautinė vyriausybė *(gouvernement de fait)*. Žinoma, visų didžiųjų valstybių vieno balso sprendimas turi tarptautinės įstatymų leidžiamosios galios, bet už Ambasadorių Konferencijos yra buvusios iš didžiųjų valstybių Jungtinės Valstybės, Vokietija ir Rusija. Jei net ir prileisti, kad Jungtinės Valstybės, eidamos Monro doktrina, nebesprendė Europos dalykų, kad Vokietija iš anksto paklausė sąjungininkų sprendimo, tai už Ambasadorių Konferencijos, šiaip ar taip, buvo likusi Rusija, ir todėl, be jos sutikimo ir ypač dėl dalykų, liečiančių jos buvusią teritoriją, didžiųjų valstybių dalies sprendimas, — einant papročių tarptautine teise, — neturi juridinės galios. Reikia turėti galvoj, kad šis Ambasadorių Konferencijos sprendimas niekuomet nebuvo T. S. Tarybos patvirtintas, ir todėl reikia manyti, kad oficialus T. Sąjungos nusistatymas šiuo dalyku pasilieka jos, viršuje nurodyta, 1922. I. 13 rezoliucija.

Toliau, per kitus metus nutrūko visoks kontaktas ir visokie Lenkijos bei Lietuvos savitarpio santykiai. Joms nusistojo lyg karo būvis (be karo veiksmų). Lenkija stengėsi juridiškai įtvirtinti faktiną Vilniaus užvaldymą, priversti Lietuvą pradėti su ja normalius diplomatinius ir konsulinius santykius. Ji stengėsi, siekdama to tikslo, varyti Lietuvą spaudžiamąja politiką. Ypač paaštrėjo savitarpio santykiai 1927 metais, kada galima buvo net laukti Lenkijos karo užpuolimo. 1927. XI. 24 Rusija kreipėsi su įspėjamąja nota į Lenkiją, atkreipdama Lenkijos akis „į didžiulį pavojų, kurį sukels galimas kurio-nors krašto pasikėsinimas į Lietuvos nepriklausomybę". Lietuva kreipėsi į T. S. Tarybą, eidama Pakto 11-uoju straipsniu, nurodydama į pavojų, gresiantį pasauliui iš Lenkijos. Konfliktas tarp Lietuvos ir Lenkijos buvo svarstomas S. Taryboj 1927 metų gruodžio mėn. Tarybai pavyko sudaryti taikinamąją procedūrą. Lietuva ir Lenkija pasikeitė deklaracijomis. Lietuva pasisakė neturinti karo būvio su Lenkija. Lenkija pasisakė pripažįstanti ir visai gerbianti Lietuvos valstybės politinę nepriklausomybę ir teritorialinį integritetą. Atskira rezoliucija T. S. Taryba rekomendavo abiem vyriausybėms pradėti kuo greičiausiai betarpiškas savitarpio derybas taikiems kaimyniš-

kiems santykiams nustatyti. Kartu Tarybos buvo patvirtinta, kad jos rezoliucija nieko būdu nepaliečia dalykų, ginčijamų abiem vyriausybėms. Savo rezoliucija S. Taryba tuo būdu pripažino, jog Vilniaus krašto problema nėr galutinai išspręsta nei prievartiniu Lenkijos aktu nei Ambasadorių Konferencijos nutarimu, ir todėl tebėra neišspręsta.

Tarybos rekomendacijai įvykdyti 1928. III. 30 Karaliaučiuje įvyko lietuvių lenkų konferencija. Ta konferencija paskyrė tris komisijas — vieną Varšuvoj, antrą Kaune ir trečią Berlyne. Tų komisijų darbų rezultatas buvo svarstomas antroje Karaliaučiaus 1928. XI. 3—7 konferencijoje. Praktiškas tos konferencijos rezultatas — buvo pasirašyta konvencija dėl vietos susisiekimo per lietuvių lenkų administracinę liniją. Lenkijos reikalavimas atidaryti tranzito susisiekimą Kaišiadorių geležinkelio linija nebuvo Lietuvos išpildytas, ir tada T. S. Taryba pavedė tranzito Komisijai ištirti tą dalyką. 1931 m. sausio mėn. T. S. Tarybos sesijoj dėl to dalyko kilo įvairių nuomonių, ir todėl ta byla buvo atiduota N. T. T. Teismui, kad jis duotų savo konsultatyvinę nuomonę.

Kitas svarbus tarptautinis Lietuvos politikos dalykas yra Klaipėdos krašto būklė.

Versalės sutarties 99-uoju straipsniu Vokietija atsisakė nuo Klaipėdos krašto vyriausių sąjunginių valstybių naudai ir pasižadėjo pripažinti visus paliepimus, kuriuos išleis tos valstybės dėl tolesnio tos teritorijos likimo. Per 4 metus Klaipėdos kraštą valdė laikinas didžiųjų sąjunginių valstybių kondominatas. Einant sąjungininkų *Conseil Suprême* mandatu, kraštas buvo valdomas prancūzų komisijos, prancūzų vyriausio komisaro vadovaujamos.

1923. I. 10 Klaipėdos krašte įvyko sukilimas dėl jo prisijungimo prie Lietuvos ir susidarė laikina vietos vyriausybė. Prancūzų komisija ir okupacinis būrys pasišalino iš krašto. 1923. II. 16 Paryžiaus Ambasadorių Konferencija nutarė atiduoti Klaipėdą Lietuvai tam tikromis sąlygomis. Lietuvos atstovų derybos Paryžiuje dėl tų sąlygų Klaipėdai perduoti Lietuvai nedavė jokių rezultatų. Byla buvo atiduota Tautų Sąjungai. 1923. X. 14 Sąjungos Taryba nusprendė pritaikyti Pakto 11 straipsnį Klaipėdos bylai. 1924. V. 8 buvo pasirašyta

konvencija tarp Lietuvos ir vyriausių sąjunginių valstybių. Ji įsiteisėjo 1925. V. 1. Einant ta konvencija Klaipėdos krašto gyventojams teikiama plati autonomija. Klaipėdos uostui valdyti sudaryta tam tikra 3 asmenų direktorija, iš kurių vienas yra T. S. Tranzito Komisijos skiriamas. Vykdant konvencijos nutarimus dėl Klaipėdos krašto autonomijos paskutiniu laiku kilo nesutikimų su Vokietija. Bet Klaipėdos kraštas yra perdaug nežymus (plotas 2,450 kv. km., gyventojų arti 142.000), kad galėtų labai rūpėti Vokietijai, privertus ją sugadinti gerus savitarpio santykius su Lietuva. Tuo tarpu Lietuvai Klaipėda yra vienintelis išėjimas į jūrą ir uostas visam laivavimui Nemunu; todėl jo išsaugojimu, jo pasilaikymu ir glaudesne jo sąsaja su valstybe Lietuva yra gyvybiškai suinteresuota.

Lietuvos santykiai su Rusija nustatomi Maskvos 1920. VII. 12 taikos sutartimi ir 1926. IX. 12 neužpuolimo sutartimi. Maskvos sutartimi amžiniems laikams yra pripažintas Lietuvos savarankiškumas ir nepriklausomumas tose teritorialinėse ribose, kurių sudėtyje yra ir Vilniaus kraštas. Neužpuolimo sutartimi abi valstybės pasižadėjo laikytis neitraliteto, jeigu viena iš jų bus kurios-nors trečios valstybės užpulta (apie tą sutartį žiūr. aukščiau, psl. 493).

Santykiai su Pabaltijo valstybėms (Latvija ir Estija), dėl Vilniaus ginčo ir Lenkijos politikos, iki paskutinio laiko neleido sudaryti naturalios tų valstybių sąjungos. Didelis žingsnis susiartinti su Latvija yra nužengtas sudarius 1930 metų pabaigoje konvencijas tarp Lietuvos ir Latvijos. Viena iš jų — prekybos sutartis su Latvija pirmąkart nustato tarp abiejų kraštų muitų tarifo sutarimus (kitos Lietuvos prekybinės sutartys tėra paprastos didžiausio palankumo sutartys). Glaudžiau susiartinti su Estija ligšiol trukdo estų politikos lenkų orientacija.

Lietuvos santykiams su Vatikanu suduotas didelis smūgis, Šventajam Sostui sudarius konkordatą su Lenkija 1925. II. 10. Tuo konkordatu Vilniaus kraštas, katalikybės organizacijos atžvilgiu, buvo pripažintas esąs Lenkijos sudėtyje. Vilnius virsta kelių Lenkijos bažnytinių provincijų metropolija. Vyskupų paskyrimas žymiai pareina nuo Lenkijos vyriausybės.

Tas konkordatas yra galingas ginklas Lenkijos rankose Vilniaus kraštui lenkinti. Dėl konkordato buvo nutraukti Lietuvos santykiai su Vatikanu. Lietuva susitaikino su Šventuoju Sostu tiktai sudarius 1927. XII. 10 konkordatą.

Iš kitų aktų, turinčių tarptautinės reikšmės Lietuvai, turi būti paminėta: 1) Lietuvos 1922. V. 12 deklaracija apie tai, kad gyvenančios Lietuvoje mažumos yra Tautų Sąjungos apsaugojamos, ir 2) Versalės sutarties 331 ir kiti straipsniai, kuriais Nemunas paskelbiamas tarptautine upe. 342 str. numato net galėjimą sudaryti tarptautinę upės komisiją. Tuos straipsnius įvykdyti ligšiol trukdo visų santykių nutraukimas su Lenkija.

26. Latvija.

Recueil des principaux traités conclus par la Lettonie avec les pays étrangers, 1918—1928. Riga. 1928. M. Walters. Lettland, seine Entwickelung zum Staat und die baltischen Fragen. Rome. 1923. (509 p.). Akzin. Les relations économiques de l'U. R. S. S. et de la Lettonie, leur aspect juridique et politique (Traité de Moscou. 2. VI. 1927) (RDI 1927, v. I, p. 806—814). Freymann. Der lettländisch-russische Friedensvertrag und seine Verwirklichung (Rigasche Zeitschrift für Rechtswiss. 1927). A. Bihlmans. Latvijas Werdegang. 10 Jahre unabhängige Republik 1918—1928. Riga. 1928 (102 p.) A. Bihlmans. Latvia in the making, 1918—1928 (ten years of independance). Riga. 1928 (160 p.).

Plotas arti 66.000 kv. km., gyventojų arti 1.850.000.

Latvija, kaip nepriklausoma valstybė, susidarė 1918—1921 metais. Nacionalinė nepriklausomybė buvo (Nacionalinės Tarybos) paskelbta 1918. VI. 18. 1919 metais įvairios valstybės pripažino Latviją *de facto*. Latvijos Steigiamasis Susirinkimas 1920. V. 27 patvirtino Latvijos nepriklausomybės paskelbimą. Galutinai Latvijos valstybinę būklę nustatė Rygos 1920. VIII. 11 sutartis su Rusija. Sienos su Estija buvo nustatytos 1923. III. 25 trečiųjų sutartimi, su Lietuva — 1920. IX. 28 trečiųjų sutartimi. Latvija buvo priimta į Tautų Sąjungą kartu su Lietuva 1921 metais.

1923. VII. 7 deklaracija Latvija prisiėmė tarptautinį pasižadėjimą nacionalinėms mažumoms saugoti.

Su Rusija Latvija sudarė prekybos sutartį 1927. X. 26.

27. Estija.

Eesti Lepingud Wälisriikidega. E. W. Wälisministerium (Estonijos sutartys su svetimomis valstybėmis). 3 v. Tallinas. 1922—1924. H. Gerber. Kulturautonomie als Eigenart minderheitsrechtl. Ordnung u. ihre Verwirklichung nach der estnischen Verfassung. Berlin. 1926. Pusta. Le statut international de l'Estonie et la reconnaisance des nouveaux États (Ac. Dipl. Int. Séances et travaux, v. IV. 1928, p. 20—24; RDI, 1928, p. 829—837).

Plotas arti 48.000 kv. km., gyventojų arti 1.120.000.

Estija pasiskelbė esanti nepriklausoma respublika 1918. XI. 12. Steigiamasis Susirinkimas patvirtino tai 1919. V. 19. Rusija pripažino Estijos nepriklausomybę Dorpato 1920. II. 2 sutartimi. 1921 metais Estija buvo priimta į Tautų Sąjungą kartu su Lietuva ir Latvija.

Estija prisiėmė pasižadėjimą nacionalinėms mažumoms saugoti 1923. IX. 17 pareiškimu T. S. Tarybai. Išorinė Estijos politika apibūdinama: ne visai draugiškais santykiais su Rusija, traukia prie nacionaliai giminiškai jai Suomijai, mėginimu sudaryti muitų uniją su Latvija, ir — paskutinį laiką — jos orientacija į glaudesnį susiartinimą su Lenkija.

E. Eurazija.

27. Rusija (SSSR).

J. Kliučnikov i A. Sabanin. Meždunarodnaja politika novejšego vremeni v dogovorach, notach i deklaracijach. č. III. vyp. I. Akty sovestkoj diplomatii (1920—1028). M. 1928. (430 p.). Meždunarodnaja Žizn. Žurnal narodnogo komissariata po inostrannym delam. M. 1924 itt. G. Chicherin. Two years of foreign policy. N. Y. 1920. Borchard. The validity abroad of acts of the Russian Soviet Government (Yale Law Journ., 1921, v. 31, p. 82). V. Vilenskij. Sovietskaja Rossija u beregov Tichogo Okeana. M. 1923. (43 p.). M. Pavlovič. Sovietskaja Rossija i Francija. M. 1924. Freund. La révolution bolcheviste et le statut juridique des Russes: le point de vue de la jurisprudence allemande (JDI. 1924. p. 51). Champcommunal. La condition des Russes à l'étranger, spécialement en France. 1924 (RDIP. 1924). Lagarde. La reconnaissance du gouvernement des Soviets. 1924. A. Dennis. The foreign policies of Soviet-Russia. London. 1924 (XVI+500 p.). A. Goldforb. Francija i SSSR. Moskva. 1925. (157 p.). Freund. Les rapports des traités russo-allemands et l'application du droit sovietique en Allemagne. (JDI. 1925 p. 331). Crane. Le statut du governement sovietique en Angleterre et en Amériqué. (JDI. 1925, p. 344). E. Korovin. La république des Soviets et le droit international. (RGDI. 1925 p. 292—312). Mirkine-Guetzevitch. La doctrine soviétique du droit international (RGDI., 1925, p. 313—337). O. Mersmann-Svest. Die deutsch-russischen Verträge von 12. X. 1925. B. 1926 (XV+372 p.). Kassimoff. La Russie et les Détroits. P. 1926. (140 p.) (Thèse). H. Zasztowt-Sukiennicka.

Fédéralisme en Europe orientale. Etude sur le mouvement fédéraliste et sur la constitution soviétique. P. 1926. (277 p.), p. 153—258. (Thèse). V. V. Jegorev. Pravovoe položenie fizičeskich i juridičeskich lic SSSR za granicei (La situation légale des personnes physiques et juridiques de l'U. R. S. S. à l'étranger). Moskva. 1926 (406 p.). W. Rauschenberger. The recognition policy of the U. S. (With special reference to Soviet Russia). N. Y. 1926. M. Levidov. K istorii sojuznoi intervencii v Rossii. I. Diplomatičeskaja podgotovka. Leningrad. 1926 (184 p.). Anglija i SSSR. Sbornik materialov. Moskva. 1927 (163 p.). J. Jéramec. Le monopole du commerce extérieur. P. 1927 (183 p.) (Thèse, Paris), Mirkine-Guetzevitch. Le droit consulaire de l' U. R. S. S. Paris. 1927. Milioukov. La Russie au tournant. Paris 1927. Mirkine-Guetzevitch. Les traités internationaux de la Russie soviétique (R D I., 1928, p. 1012—1049). Fr. Schuman. American policy toward Russia since 1917. N. Y. 1928. G. Chase, R. Dunn & R. Tugwell. Soviet Russia in the second decade. N. Y. 1928. Der Kampf der Sowjet Union um den Frieden. Eine Dokumenten Sammlung. 1917—1929. Berlin. 1929 (267 p.). W. Metzler. Die auswärtige Gewalt der Sowetunion. 1930.

Plotas arti 21.350.000 kv. km., gyventojų arti 160 milijonų.

Rusija (kurios oficialus vardas yra Sojuz Sovietskich Socialističeskich Respublik) yra savotiška federalinė valstybė, sudėtinės sąjunginės santvarkos, kur nevisai aišku yra suskirstyta bendra sąjunginė kompetencija ir federacijos narių rezervuotos teisės. Toji sąjunga susideda iš šių 5 dalių: 1) Didžioji Rusija (kuri savo rėžtu yra 46 gubernijų, 7 autonominių apygardų ir 10 autonominių respublikų federacija), 2) Gudų unitarinė respublika, 3) Ukraina (unitarinė respublika su sąjungine Moldavijos respublika), 4) Užkaukazio federacija (Gruzija, Armėnija ir Azerbeidžanas), 5) Centralinė Azija (5 autonominės respublikos).

S. S. S. R. atsirado iš buvusios Rusų Imperijos sudėties. Po 1917 m. kovo revoliucijos, Laikinajai Vyriausybei bevaldant, prasidėjo įvairių imperijos dalių atsiskyrimas. Po 1917 XI. 7 bolševikų perversmo „tautų teisių deklaracija" buvo paskelbta Rusijos tautų teisė laisvai apsispręsti iki atsiskiriant ir sudarant savarankiškas valstybes. Ir tikrai, netrukus iš Rusijos sudėties išsiskyrė visa eilė valstybių, iš kurių tą valstybinį pobūdį pasilaikė: Suomija, Estija, Latvija, Lietuva, Lenkija. Sovietų vyriausybei pasirašius 1918 m. kovo mėn. Lietuviškoj Brastoj separatinę taiką su Vokietija, prasidėjo intervencijos periodas, kai Antantos valstybės kišdavosi į Rusų dalykus, dalyvavo ir palaikydavo jų pilietinį karą ir Sovietų Rusijos blokadą (1918—1920 m.). Tačiau pilietinį karą 1921

metais laimėjo bolševikų vyriausybė, blokada buvo prakirsta tos vyriausybės sutarimais su atskiromis valstybėmis. 1920 metais Sovietų Rusija sudaro „taikos" sutartis su Estija, Lietuva, Latvija ir Suomija. Su Lenkija po nelaimingojo karo sudaroma 1920.X. 12 preliminarinė sutartis ir Rygos 1921. III. 18 sutartis. 1921 metais sudaromi laikini sutarimai su Anglija, Vokietija, Italija, Norvegija ir Austrija. Su Vokietija 1922. IV. 16 sudaroma Rapalo sutartis. 1922 metais Sovietų Rusija dalyvauja Genujos ir Haagos konferencijose (be rezultato) ir Lozanos konferencijoj, kur buvo pasirašyta konvencija dėl Juodosios Jūros sąsiaurių būklės ir kur buvo priimtas Britų reikalavimas dėl sąsiaurių atidarymo tiek prekybos, tiek ir karo laivams. 1923 metais Sovietų Rusija, kuri ligi to laiko buvo gana silpnai organizuotas sąjunginis vienetas, pavirto federatyvine valstybe ir pasivadino S. S. S. R.

1924 m. eilė valstybių pripažino Sovietų vyriausybę *de jure* ir atnaujino su ja diplomatinius santykius: pirma Anglija (1924. II. 1), paskui Italija (1924. II. 7) (kuri, be to, sudarė prekybos sutartį su Rusija); jomis pasekė Norvegija, Austrija, Graikija, Švedija, Danija, Meksika, Vengrija ir Prancūzija (1924. X. 28). 1925 m. buvo sudarytas sutarimas su Japonija ir smulkiai išdirbta prekybos sutartis su Vokietija. Iš didžiųjų valstybių vienos Jungtinės Valstybės lig šiol dar nepripažino formaliai Sovietų vyriausybės.

Išorinėje Sovietų vyriausybės politikoje dominuoja du pagrindiniai bruožai: 1) rusų politikos Azijos nukrypimas ir 2) konfliktas su buvusios Antantos valstybėmis.

Savo Azijos politikoj Sovietų Rusija nuėjo radikaliu keliu: ji atsisakė nuo visų „nelygių" sutarčių su Azijos valstybėmis ir nuo visų ypatingų privilegijų, kurios priklausė tose valstybėse Rusijai, ir sudarė su jomis 1921 m. draugiškumo sutartis: su Persija, su Afganistanu ir su Turkija (su ja ligšiol palaikomi glaudūs sąjunginiai santykiai). Ypač energingai buvo varoma ta politika su Kinija. 1924. V. 31 Sovietų vyriausybė sudarė su Kinija sutarimą: dar kartą ji patvirtino kategoriškai savo atsisakymą nuo visų sutarčių, peržengiančių Kinijos suverenitetą, ir nuo visų piniginių reikalavimą, uždėtų Kinijai kaip atlyginimas už bokserių sąjūdį. 1924 metais buvo paskirtas rusų pasiuntinys Pekine. Kominterno agentai organizavo nacionalinį

sąjūdį Kinijos pietuose, padėjo laimėti pilietinį karą 1927 m. Kinijos radikalinei Komindano partijai visoje Kinijos pietų dalyje, pradedant nuo Kantono iki pat Nankino. Tačiau Kominterno agentų mėginimas suteikti Kinijos nacionaliniam sąjūdžiui komunistinio pobūdžio sukėlė Nankino vyriausybės santykių nutraukimą su Rusija (iškračius rusų pasiuntinybę Pekine). 1929 m. įvyko net karo susirėmimas tarp Rusijos ir Mančžūrijos vyriausybės dėl Rytų Kinijos geležinkelio (žiūr. Nr. XXIII Mančžūrija).

Aštrus Sovietų Rusijos konfliktas su Vakarų Europa ir Šiaurės Amerika aiškinamas dviem svarbiausiomis priežastimis: 1) Sovietų vyriausybės atsisakymu nuo visų privačių Rusijos pasižadėjimų, t. y. atsisakymu mokėti senąsias caro vyriausybės užsienių skolas ir 2) revoliucine, komunistine propaganda įvairiose valstybėse.

Anglijos ir Prancūzijos ilgos derybos su Sovietų vyriausybe, kuriomis norima buvo pasiekti, kad Rusija pripažintų bent pirmesnių skolų dalį, nedavė jokių praktiškų rezultatų. Ypač Anglija didžiai stengėsi, kad sudarytų tokį sutarimą. Makdonaldo vyriausybei pavyko 1924 metais sudaryti sutarimą, kuriuo Sovietų vyriausybė sutiko iš dalies pripažinti senąsias skolas, o Anglija kompensuodama turėjo suteikti Rusijai ilgalaikių kreditų. Bet tasai sutarimas neįsigaliojo: darbo partijos vyriausybė buvo numesta, nauja konservatorių vyriausybė atsisakė nuo sutarimo. Rusijos politika Kinijoj, dėl kurios anglų prekyba Kinijoj turėjo didžiulių nuostolių ir kuri grėsė visai Anglijos būklei Azijoj, tiek padidino Anglijos prešišką nusistatymą Sovietų Rusijai, jog 1927 metais, iškračius Sovietų prekybos korporaciją Londone, Arkose, diplomatiniai santykiai su Rusija buvo nutraukti. 1929 metais, tačiau, vėl išrinkus darbo partijos vyriausybę Anglijoj, diplomatiniai santykiai su Rusija buvo atnaujinti.

Santykių su Europos valstybėmis paaštrėjimą sukėlė komunistinė propaganda, varoma Kominterno (Komunistinio internacionalo), kuris yra glaudžiai susijęs su Sovietų vyriausybe. Didžiausias dėmesys toje propagandoje buvo atkreiptas į Europos valstybių kolonijas, ketinant sukelti atvaduojamuosius nacionalinius sąjūdžius visuose priklausomuose kraštuose, nes pagal Lenino ideją, atvadavus kolonialinius kraštus turinti žlugti kapitalistinė santvarka.

Nepaliaujami Sovietų vyriausybės konfliktai su daugeliu Europos valstybių verčia ją bijoti galimos priešiškos koalicijos ir karo užpuolimo. Todėl Sovietų vyriausybė varo atsargią išorinę politiką, susilaikydama nuo visokių karo veiksmų. Ji sudarė neužpuolimo sutartis su Vokietija ir Lietuva (apie tai žiūr. aukščiau, psl. 493). Ji pasirašė taip pat ir Kelogo paktą, kuriuo atsisakoma nuo karo, kaip politinės priemonės.

Kadangi Sovietų vyriausybė žiūri į Tautų Sąjungą tiktai kaip į priešingo jai valstybių bloko išorinę organizaciją(su Prancūzija ir Anglija priešaky), tai jos nusistatymas Tautų Sąjungai yra visiškai neigiamas. Tačiau tasai priešingas nusistatymas nevisada yra jos išreiškiamas. 1927 metais Sovietų Rusija dalyvavo pasaulinėj ekonominėj konferencijoj, Tautų Sąjungos sušauktoj. Nuo 1928 metų ji dalyvauja ir T. S. Paruošiamosios Komisijos posėdžiuose, kurios tikslas yra sušaukti nusiginklavimo konferenciją.

Nuo Rusijos faktinai priklauso Azijoj Mongolija ir Tuvos respublika (žiūr. žemiau Nr. 62, 63).

Amerika.

A. Fried. Panamerika. Entwicklung, Umfang und Bedeutung der zwischenstaatlichen Organisation in Amerika. 1810—1910. Berlin 1910 (300 p.). Büchi. Geschichte der panamerikanischen Bewegung. 1914. J. Byrne Lockey. Pan-Amerikanism. Its Beginnings. N. Y. 1920. H. A. Gibbons. America's place in the World. N. Y. 1924 (337 p.). W. Scott-Penfield. The legal status of the Panamerican Union. (AJJL. v.20, 1926, p. 257—262). A. Alvarez. Le panaméricanisme et la sixième conférence panaméricaine à la Havanne en 1928. P. 1928 (190 p.). Conventions signées à la 6-e confér. panaméricaine de la Havanne (RDI, 1928. p. 706—753. Convention sur l'Union panaméricaine 18. II. 1928 ,p. 706—710 et Niboyet et Goulé. II. p. 499—496). Alvarez. La 6-me Conférence Panaméricaine. (RDI, 1928, p. 537—594).

Abiejų žemynų (Šiaurės ir Pietų Amerikos) plotas yra arti 42 milijonų kv. km. (4 kartus didesnis už Europos), gyventojų arti 240 milijonų (pusė Europos gyventojų).

Tarptautiniu-politiniu atžvilgiu Amerikoje galima nustatyti šios 3 pagrindinės dalys: 1) Kanada ir kitos ne Amerikos valstybių žemės, 2) Jungtinės Valstybės ir 3) 20 vadinamosios Lotynų Amerikos valstybių.

Abiejų Amerikų teritorijoj yra 22 savarankiškos valstybės ir kai-kurios Europos valstybių kolonijos.

Žymiausios Amerikos valstybės vengia dalyvauti Tautų Sąjungoje: Jungtinės Valstybės ir Meksika visiškai nedalyvauja joje, Brazilija išstojo iš jos 1926 metais, Argentina, kad ir laikoma Tautų Sąjungos nariu, tačiau nuo 1920 metų faktinai joje nebedalyvauja. Be to Tautų Sąjungoje nedalyvauja iš Amerikos valstybių: Ekuadoras ir Kostarika.

Yra tarptautinis sąjūdis, kurio tikslas — sudaryti Pan-Amerikos konfederaciją. Pan-Amerikos susivienijimo ideja iškilo tuojau susidarius nepriklausomoms ispanų valstybėms Amerikoje. Jau Bolivaras, — Naujosios Grenados respublikos galva ir vyriausias vadas ispanų kolonijų kovoje dėl jų politinio nepriklausomumo,—buvo Pan-Amerikos federacijos šalininkas. Jo iniciatyva 1826 metais Panamojė buvo susirinkęs „Pan-Amerikos" kongresas, kuriame dalyvavo tiktai kai-kurios valstybės ir kuris nedavė praktinių rezultatų. Taip pat be rezultatų buvo susirinkę ir kai-kurie paskesnieji kongresai (1847 m. Limoje, 1856 m. Sant-Jago, 1864 m. Limoje), kuriuose tedalyvavo tiktai ispanų valstybių dalis. Jungtinės Valstybės ilgą laiką nepritardavo Pan-Amerikos susivienijimo idejai. Tiktai konferencija, susirinkusi 1888 metais Montevideo, turėjusi siaurai-apribotą tikslą kodifikuoti privatinę tarptautinę teisę, padėjo sudaryti ir bendrą konvenciją (1889. II. 18) dėl bendros privatinės tarptautinės teisės. Ta kodifikacija buvo priimta kai-kurių Pietų Amerikos valstybių, o iš dalies ir Europos.

Žymiai pakitėjo Pan-Amerikos sąjūdis tada, kada Jungtinių Valstybių iniciatyva 1889 metais Vašingtone susirinko pirmoji Pan-Amerikos konferencija, kurios tikslas buvo Amerikos susivienijimas (žinoma, išskyrus Kanadą ir kolonialines žemes). Tos konferencijos rezultatas — buvo įsteigta Amerikos respublikų Tarptautinė Unija, einant ekonominio Amerikos valstybių solidarumo ir trečiųjų teismo ideja. Pirmesnis tos unijos tikslas buvo išplėsti ekonominius santykius tarp Amerikos valstybių; bet pamažėli tos unijos veikimas buvo išplėstas ir politinių bei juridinių santykių sričiai. Tą uniją palaiko dvejopos rūšies organai: 1) Periodinės Pan-Amerikos konferencijos, renkamos maždaug kas 4—5 metai; iki šiol jų yra buvę šešios — 1889 m. Vašingtone, 1901 m. Meksikoje, 1906 m. Rio de Žaneiro, 1910 m. Buenos-Airėse, 1923 m. Sant-Jago (Čili), 1928 m. Havanoje. Tose konferencijose buvo išdirbtos ir priimtos daugelis tarptau-

tinių konvencijų dėl įvairių administracinių ir juridinių dalykų ir buvo pradėtas tarptautinės teisės kodifikavimas. 2) Nuolatiniai organai, kaip antai, įsteigtas 1889 metais biuras, kuris vadinamas „The Pan-American Union". To biuro nuolatinė būstinė yra Vašingtone, ir jis yra vykdomasis bei administracinis unijos organas. To biuro valdyba sudaroma iš visų Amerikos valstybių (be Kanados) akredituotų Vašingtone diplomatinių atstovų, kuriems pirmininkauja Jungtinių Valstybių užsienių reikalų ministeris. Biuras renkasi kas mėnuo. To biuro paskyrimas — ne tiktai centralizuoti visokias žinias, liečiančias Amerikos valstybių savitarpio santykius, ir remti stiprinti ekonominę tų valstybių sąsają, bet ir neduoti iškilti įvairiems politiniams konfliktams tarp Amerikos respublikų. 3) Be Pan-Amerikos Unijos konferencijų ir biuro yra dar tarptautinė juristų komisija (prie Unijos) tarptautinei teisei kodifikuoti ir yra dar Pan-Amerikos komisijų kiekvienoje Amerikos valstybėje, kurios rūpinasi buvusių konferencijų sprendimų vykdymu ir ruošia medžiagą ateinančioms konferencijoms.

A. Anglų-Saksų Amerika.

29. Kanada.

A. Siegfried. Le Canada. Les deux reces. P. 1908 (485 p.). E. Porritt. The evolution of the Dominion of Canada. N. Y. 1918. J. Boyd. The future of Canada; canadianism and imperialism. Montreal. 1919. D. Mackenzie. The treaty-making power in Canada (AJIL. 1925 p. 489—504). W. Turgeon. L'autonomie du Canada et sa situation internationale. P. 1927 (27 p.). Lavoie. L'autonomie du Canada et sa nouvelle situation internationale (RGDI, 1927, p. 171—209). P. E. Corbett. Canada and world politics, a study of the constitutional and international relations of the British Empire L. 1928 (260 p.). R. L. Borden. Canada in the Commonwealth, from conflict to co-operation. Oxford. 1929 (159 p.) A. G. Dewey. The Dominions and diplomacy. The canadian contribution. 2 v. L. 1929.

Plotas arti 9.250.000 kv. km., beveik lygus visai Europai, bet žymi jo dalis, daugiau kaip ⅓, yra negyvenama atšiaurio sritis. Kanados gyventojų, kurių skaičius dėl imigracijos vis eina didyn, yra arti 10 milijonų.

Kanada yra šiandien autonominis ir tarptautinės-valstybinės būsenos Britų Imperijos dominionas. Ji turi kai-kuriose valstybėse (pav., Jungtinėse Valstybėse) savo diplomatinių atstovų ir

naudojasi teise savarankiškai daryti tarptautines sutartis (Britų Imperijos bendros konstitucijos ribose).

Ji yra Tautų Sąjungos narys, nuo pat Sąjungos įsikūrimo dienos, ir jos atstovas buvo net išrinktas 1927 metais trejiems metams į nenuolatinių T. S. Tarybos narių skaičių.

Kanada ligšiol dar tvirtai tebesijaučia prigulinti prie Britų Imperijos ir todėl stovi nuošaly nuo bendros Amerikos politikos ir nuo vadinamojo pan-amerikanizmo.

Kanada laikosi bendros anglų-saksų politikos visiškai neįsileisdama per savo sienas spalvotų emigrantų ir apskritai apribodama savo kontrole emigrantų įvažiavimą į savo žemę.

IX. New Foundland'as.

D. c. Seitz. New Foundland L. 1927 (263 p.).

Plotas (su Labradoru) arti 420.000 kv. km., gyventojų arti 265.000.

Neginčijamai priklauso Anglijai tiktai einant Utrechto 1713 metų taika su Prancūzija. 1855 metais jame susidarė atsakinga vyriausybė. Šiandien New Foundland'as yra Britų Imperijos savivaldos dominionas. Tačiau Tautų Sąjungoj nedalyvauja ir nėra ligšiol tam tikra konstitucinė tarptautinė-teisinė asmenybė.

New Foundland o pajūrio vandenų žuvų apstas ir pirmesnės Prancūzijos ir Jungtinių Valstybių sutartinės teisės sukėlė gana didelių tarptautinių konfliktų tarp tų valstybių ir Anglijos dėl teisės žvejauti New Foundland'o teritorialiniuose vandenyse. Ginčas su Prancūzija buva išspręstas 1904. IV. 8 konvencija, kuria galutinai buvo likviduotas „Prancūzų kranto" dalykas. Ginčas su Jungtinėmis Valstybėmis buvo išspręstas 1910 metais Nuolatinio Arbitražo Teismo Haagoje.

Buvo siūloma daug projektų New Foundland'o su Kanada konfederacijai sudaryti; bet tie projektai nebuvo New Foundland'o rinkėjų aprobuoti.

Paskutiniu laiku buvo kilęs New Foundland'o ginčas su Kanada dėl Labradoro, kad ir beveik negyvenamo, bet apaugusio dideliais miškais. Tas ginčas buvo išspręstas anglų Privy Council Juridinio Komiteto šalių sutarimu. Tas nusprendimas buvo nuspręstas 1927 metais ir atiteisė žymią Labradoro pussalio dalį (tris kartus didesnę už patį New Foundland'ą) New Foundland'ui.

X. Europos žemės Amerikoje.

Išskyrus New Foundlandą, yra kai-kurių Europos valstybių kolonijų, kurios nevaidina tarptautinio-politinio vaidmens. Jos susideda iš šių dalių:

1) Didžiulė Grenlandijos sala (2.174.000 kv. km., iš jų nuo ledyno laisvi tėra 88.000, gyventojų arti 15 tūkstančių) yra, einant 1924. VII. 9 konvencija, Danijos ir Norvegijos bendrai valdoma.

2) 3 Europos valstybių kontinentalinės kolonijos: Britų Honduras Centralinėj Amerikoj (arti 22.000 kv. km., gyv. 45.000) ir Gviana Pietų Amerikoj, priklausanti Britanijai (232.000 kv. km., gyv. 307.000), Prancūzijai (88.000 kv. km., gyv. 44.000) ir Niderlandams (arti 130.000 kv. km., gyv. 143.000).

3) Salų žemės (tų pačių valstybių), daugiausia Vakarų Indijoj: Britanijos (Bermudo,, Bahamijos, Jamaika, eilė Mažųjų Antilijos salų ir Trinidato sala, iš viso gyventojų arti 2 milijonų žmonių), Prancūzijos (kai-kurios iš Mažųjų Antilijos salų, ypač Gvadelupa ir Martinika su ½ milijono gyventojų) ir Niderlandų (svarbiausia Kiuraso, — Curaçao, — sala su 65.000 gyventojų).

Danų St. Thomas'o sala buvo 1916 metais Danijos parduota Jungtinėms Valstybėms.

30. Jungtinės Valstybės.

Diplomatija ir politika.

Moore. Digest (1908) I, p. 429—611 (Territorial expansion of U. S.), V, p. 388—870 (conventional and diplomatic relations of U. S.). Papers relating to the Foreign Relations of the U. S. Wash. 1862 s. Malloy. Treaties, Conventions... between the U. S. and other Powers. 3 v. Wash. 1910—1923.

E. Schuyler. American diplomacy and the furtherance of commerce. L. 1886 (XIV+469 p.). J. B. Moore. Les Etats-Unis et la politique d'annexoin (RDILC. 1894, p. 153 s.). — American diplomacy. His spirit and achievements. N. Y. 1905 (XII+286 p.). Latané. Diplomatic relations of the Spanish Amerika. Baltimore. 1900. John W. Foster. A century of american diplomacy (1776—1876). Boston. 1900. J. B. Henderson. American diplomatic questions. 1901. J. B. Moore. American Diplomacy. 1905. Revised edition 1918 — The practice of diplomacy as illustrated in the foreign relations of the U. S. N. Y. 1905 (401 p.) F. E. Hinckley. American consular juridiction in the Orient. Wash. 1906 (XX+283 p.). J. H. Latané. America as a World Power. 1897—1907. E. Kaufmann. Auswärtige Gewalt und Kolonialgewalt in den V. Staaten. 1908. G. Hunt. The History of the Department of the U. S. 1924. (AJIL. 1907 p. 867—890, 1908 p. 591—606; 1909 p. 137—162, 309—327, 1910—1912). A. B. Hart. Manual of ame-

rican history, diplomacy and government. 1908 (XVII+554 p.). A. H. Snow. Neutralization versus Imperialism (AJIL. 1908, p. 562—590). E. Nys. Les Etats-Unis et le droit des gens. Brux. 1909, (166 p.) (RDILC. 1909). A. C. Coolidge. The U. S. as a World Power. N. Y. 1909 (379 p.). New ed. 1927 (392 p.). F. E. Chadwick. Relation of the U. S. and Spain 1776—1898. 3 v. 1909—1911. W. F. Johnson. American foreign relations. 2 v. L. 1916. W. E. Weyl. American World policies. N. Y. 1918. Corwin. The President's control of foreign relations. 1917. I. L. Beer. The english speaking peoples. N. Y. 1917. Ch. E. Martin. The policy of the U. S. as regarding intervention. N. Y. 1921 (175 p.). Fr. J. Turner. The frontier in American History. N. Y. 1921. Wright. Control of american foreign relations. 1922. Kimpen. Die Ausbreitungspolitik der V. Staaten. 1923 (405 p.). K. Hassert. Die V. Staten als politische und wirtschafliche Weltmacht geographisch betrachtet. 1924. A. Demangeon. Le déclin de l'Europe. P. 1920. — America and the race for World dominion N. Y. 1921. C. R. Fish. American diplomacy. N. Y. 1923 (610 p.). R. G. Adams. A. history of the foreign policy of the U. S. N. Y. 1924 (505 p.). Tracy Lay. The foreign service of U. S. N. Y. 1925 (XVIII+438 p.). George K. Blakeslee. The recent foreign policy of the U. S. 1925 (368 p.). Nearing and Freeman. Dollar diplomacy. 1926. L. Egbert. Les E. U. et la Cour Permanente de Justice Intern. 1926 (259 p.). (Thèse Paris). Robert W. Dunn. American foreign investments. 1925. Manley O. Hudson. American cooperation with other nations through the League of Nations 1919—1926. Wach. 1926 (World Peace Foundation). M. Ugarte. Destiny of Continent. 1925. Elihu Root. Politique extérieure des Etats-Unis et droit international (Discours et extraits). P. 1927 (484 p.). Latané. A history of American foreign policy. N. Y. 1927 (739 p.). A. Siegfried. Les E. U. d'aujourd'hui, P. 1927 (362 p.). H. Stimson. American policy in Nicaragua. N. Y. 1927 (189 p.). J. L. Chastanet. L'oncle Shylock ou l'impérialisme américain à la conquete du monde. R. 1927 (176 p.). J. Crokaert. La Méditerranée américaine. L'expansion des E.-U. dans la mer des Antilles. P. 1927 (281 p.). L. M. Sears. A history of American foreign relations. N. Y. 1927 (661 p.). A. L. Dennis. Adventures in American diplomacy (1896—1906). N. Y. 1928 (XII+537 p.). Gachon. La politique étrangère des E.-U. Qui la conduit? P. 1929 (252 p.) J. W. Garner. American foreign policies. An examination and evaluation of certain traditional and recent intern. policies of the U. S. N. Y. 1928 (272 p.). F. L. Schuman. American policy toward Russia since 1917. N. Y. 1928. (399 p.). M. G. Galkovič. S. Štaty i dalnevostočnaja problema. M. 1928 (208 p.). J. A. K. Hopkins. Machine-gun diplomacy N. Y. 1928 (216 p.). John Carter. Conquest. America's painless imperialism. N. Y. 1928 (358 p.). Lovston Džej. Počemu Amerika stremitsja zavoevat' Europu. M. (47 p.). Niring Skott. Amerikanskaja imperija. M. (207 p.). M. Tanin. Amerika na mirovoj arene. M. (218 p.). Kajiro Sato. Japonija i Amerika v ich vsaimnych otnošenijach. Mysli Japonii. Perev. s japonskago. M. (141 p.). M. van Zeeland Reuleux. Les Etats-Unis d'Amérique, banquiers du monde. Bruxelles. 1928 (357 p.) S. F. Bemis. The American secretaries of state and their diplomacy. 6 v. N. Y. 1927—28. F. M. Mathews. American foreign relations, conduct and policies. N. Y. 1928, (713 p.). A. Bullard. American diplomacy in the modern world. Philadelphia. 1928 (133 p.). F. Bausman. Facing Europe. N. Y. 1928 (330 p.). H. Römer. Amerikanische Interessen und Prinzipienpolitik in Mexiko. 1910—1914. Zur Kritik des Wilsonismus. 1929 (160 p.). W. Grotkopp. Amerikas Schutzzollpolitik und Europe. 1929 (330 p.).

H. M. Wriston. Executive agents in American foreign relations. Baltimore. 1929 (886 p.).

Monro doktrina.

Moore. Digest., VI 368—608 (Monroe Doctrine). Moore. La doctrine de Monroe (RDILC. 1896, p. 301 s.). Barclay (RDILC. 1896, p. 502 s.). Desjardins. (RGDI. 1896, p. 137 s.). Delarue de Beaumarchais. La doctrine de Monroe. P. 1897. Reddaway. The Monroe Doctrine. 1898. Petin. Les Etats-Unis et la doctrine de Monroe. P. 1900. D. Antokoletz. La doctrine de Monroe et l'Amérique Latine. P. 1905 (208 p.). Laferriere. (RGDI. 1906, p. 237 s.). Bingham. The Monroe Doctrine an obsolet shibboleth. 1913. Lehr. (RDILC. 1913, p. 50 s.). Hart. The Monroe Doctrine, an interpretation. Boston 1915. H. Kraus. Die Monroedoctrin in ihren Beziehungen zur amerikanischen Diplomatie und zum Völkerrecht. 1913. (480 p.). Ch. de Lannoy. La doctrine de Monroe et le pacte des Nations (RDILC. 1920, p. 364—384). Ch. Tower. The origin, meaning and international force of the Monroe doctrine (AJIL. 1920, v. 14). Hughes. (AJIL. 1923, p. 611 s.). Thomas. 100 years of the Monroe doctrine. N. Y. 1923. Alvarez. The Monroe Doctrine. N. Y. 1923. Higgins. The Monroe Doctrine (Br. Y. B. 1924, p. 103—118; — Studies of Intern. Law and Relations, 1928, p. 66—85). D. Perkins. The Monroe Doctrine (1823—1826). Cambr. 1927. (XI+280 p.). Whitton. La doctrine de Monroe et la S. d. N. (RDILC. 1927, p. 561—582). — L'isolement des Etas-Unis. Principe caduc de la doctrine de Monroe (RGDI. 1927, p. 45—57). Th. Baty. Note sur la doctrine de Monroe (RDILC. 1928, p. 157—172). Montluc. La doctrine Monroe (RDILC. 1928, p. 22—42). Barral-Monferra. Ot Monro do Ruzvelt'a (1823—1908). Perev. s fran. Moskva. (205 p.). F. Reuben-Slark. Memorandum on the Monroe doctrine. U. S. Departament of State. Washington 1930 (XXV+238 p.).

Bendras plotas arti 9.700.000 kv. km., gyventojų su kolonijomis 137.500.000 (1930 m.).

Jungtinių Valstybių teritorija plečiasi, be federalinės teritorijos Šiaurės Amerikoje (arti 7.840.000 kv. km., gyv. arti 123 milijonų 1930 m.), dar: Aliaskoje (gyv. arti 60.000), Centralinėje Amerikoje (gyv. arti 1½ milijono), Filipinuose (arti 12 mil.) ir eilėje Okeanijos salų (arti 350 tūkstančių).

Nepaprastas Jungtinių Valstybių tarpimas yra vienas iš įstabiausių Pasaulinio Bendravimo reiškinių XIX — XX amž. Iki XIX amž. 80 metų daugiausia buvo stengiamasi priimti milijonines Europos emigracijos bangas, užimti ir kultivuoti didžiulius plotus Ohio, Misisipi ir Misuri kloniuose. 80-ais metais kraustymasis į Vakarus pasiekė aukščiausią laipsnį. Nuo 90-ų metų nepaprastai iškilo pramonė, susidarė daugybė didžiulių trestų, padidėjo eksportas. Augant ir plečiantis toms pajėgoms iškilo ir sutvirtėjo imperialistiška dvasia. Karas su Ispanija 1898 metais duoda Jungtinėms Valstybėms užjūrio kolonijų

(Filipinai); joms ima rūpėti Ramiojo Okeano ir Tolimųjų Rytų problemos. Jos užima zoną Panamos sąsmaukoje ir kasa perkasą. Visai eilei Centralinės Amerikos valstybių išplečiamas „finansinis" Jungtinių Valstybių protektoratas. Bandoma sudaryti bendrąją visos Amerikos sąjungą su Jungtinių Valstybių hegemonija. Jungtinių Valstybių neitralitetas Pasauliniame Kare, pelningiausias įvairiausių dalykų pristatymas kariaujančioms šalims ir, pagaliau, Jungtinių Valstybių įsikišimas į besibaigiantį karą padarė jas pasauliniu kreditoriumi.

Savo tarptautinės politikos pagrindu, kiek tat liečia Amerikos santykius, Jungtinės Valstybės skelbia vadinamąją „Monro (Monroë) doktriną" ir stengiasi net įvesti ją į pozityvinę tarptautinę teisę. Tačiau visa tà doktrina yra labai problematiška, ir kad pripažintų ją tarptautinės teisės norma, jai visų pirmiausia trūksta aiškumo ir tikslumo.

Ta doktrina buvo pirma formuluota Šiaurės Amerikos prezidento Monro rašte Kongresui 1823. XII. 2. Istorine to rašto priežastimi ėjo du dalykai: ginčas su Rusija dėl imperatoriaus Aleksandro I dekreto, kuriuo Rusijos valdiniams buvo suteikta išimtinė teisė prekiauti, laivuoti ir žvejoti nuo Beringo sąsiaurio iki 51° šiaurės platumos, ir Šventosios Sąjungos Veronos 1922 m. Kongreso įsikišimas į Ispanijos reikalus ir galėjusi iš čia kilti Europos kova prieš atsiskyrusias Ispanijos kolonijas Amerikoj. Savo rašte Kongresui prezidentas Monro formulavo tris dėsnius, kurie sudarė Monro doktrinos pagrindą: 1) „Amerikos kontinentai dėl savo laisvos ir nepareinamos jų iškovotos būklės, neturi būti toliau laikomos kurios-nors Europos valstybės būsimos kolonizacijos objektu" (rašto § 7); 2) „Jungtinės Valstybės laikys pavojumi savo santaikai ir saugumui kiekvieną Europos valstybių mėginimą išplėsti savo sistemą kuriai-nors Amerikos pusrutulio daliai. Į esamas kolonijas ir priklausomas bet-kurios Europos valstybės žemės Jungtinės Valstybės nesikišo ir nesikiš. Bet Jungtinės Valstybės laikys priešingais sau santykiais kurios-nors Europos valstybės įsikišimą *(interposition)* į kiekvienos pasiskelbusios nepriklausoma ir Jungtinių Valstybių pripažintos vyriausybės reikalus, jei tasai įsikišimas turi tikslą nugniaužti tokią vyriausybę arba šiaip uždėti kurią-nors kontrolę jos likimui" (rašto § 48); 3) Jungtinių Valstybių politika Europos atžvilgiu reiškiasi tuo, kad jos nesi-

kiša į jos vidujinius reikalus, liečiančius kurią-nors iš Europos valstybių. „Europos valstybių karuose dėl reikalų, liečiančių jas pačias, Jungtinės Valstybės niekad neužstodavo kieno-nors pusę; tai nesutinka su Jungtinių Valstybių politika. Tiktai kada J. Valstybių teisės būdavo peržengiamos arba kada joms grėsė didelis pavojus, jos ruošdavosi apsiginti" (§ 49).

Tuo būdu prezidento Monro dėsniai iš vienos pusės draudė Europos valstybėms vykdyti kolonizaciją ir intervencijas Amerikoje, iš antros — vertė Jungtines Valstybes nesikišti į Europos reikalus. Monro doktrina savo pirmesne prasme kėlė Europos ir Amerikos savitarpio pasižadėjimą nesikišti vienai į antros reikalus. Tokia buvo ši doktrina priimta ir taip ji tebesuprantama ligšiol kitų Amerikos valstybių, žiūrėjusių į ją tiktai kaip į savo nepriklausomybės savitarpio garantijos išreiškimą.

Tą doktriną Jungtinės Valstybės iki paskutinio laiko skelbia savo politikos pagrindu. Tačiau jos pamažėli pakeitė ją ta prasme, kad Jungtinės Valstybės pretenduoja į hegemoniją abiem Amerikos žemynams, į aukščiausią savo protektoratą visoms Amerikos valstybėms.

Čia galima pažymėti šie ryškiausi momentai augant imperialistiniam Monro doktrinos pobūdžiui: 1) Prezidentas Polkas savo 1845. XII. 2 rašte Kongresui dėl Oregono ginčo su Anglija išplėtė Monro doktriną vadinamąja Madisono doktrina. Jungtinės Valstybės pasipriešins kiekvienam sutartiniam jau egzistuojančios (o ne būsimos, kaip tat buvo Monro doktrinoje) Amerikoje kolonijos perleidimui kuriai-nors ne Amerikos valstybei. 2)Stats-sekretoriaus Olney doktrina dėl Anglijos ginčo su Venecuela 1895 metais dėl teritorialinių sienų. Jungtinės Valstybės įsikišo į tą ginčą ir ultimatumu pareikalavo iš Anglijos, kad ji, nepaversdama ginčo karo veiksmais, atiduotų jį trečiųjų teismui. Jungtinių Valstybių buvo iškeltas principas, kuriuo Europos valstybėms draudžiami karo veiksmai prieš Amerikos valstybes, kad ir neįsikišant, o net ir savo teisėms apginti. Olney'o instrukcijoj buvo parašyta: „Jungtinės Valstybės šiandien faktinai yra suverenios Amerikos kontinente, ir jų žodis yra čia įstatymas. Tat įvyksta todėl, kad Jungtinės Valstybės dėl savo izoliuotos pozicijos gali laisvai viešpatauti ir faktinai yra neįskaudžiamos iš kurios-nors valstybės pusės arba net jų visų. Visiems tos išskiriamosios būklės pirmumams ims tuojau grėsti pavojus, lyg tiktai bus prileistas principas, kad Europos valstybės gali darytis iš Amerikos valstybių savo kolonijas arba provincijas". Eidamos tais samprotavimais Jungtinės Valstybės, iškylant Europos valstybių konfliktams su Amerikos valstybėmis, iškelia reikalavimą stoti tarpininku ir lyg kitų Amerikos valstybių protektoriumi. Kad būtų patenkinti teisingi Europos valstybių reikalavimai, Jungtinės Valstybės yra pasiruošusios patys kištis į tų valstybių reikalus. Tokia pretenzija yra reikalavimas suteikti joms aukščiausią protektoratą visai Amerikai. 3) Dar toliau nužengė Jungtinės Valstybės 1912. VIII. 2 Kongreso rezoliucijoj dėl Magdalenabay, priklausiusios Meksikai, kur ji ketino parduoti teritorijos dalį Japonų sindikatui. Toj rezoliucijoj buvo pareikšta,

jog Jungtinės Valstybės pasipriešins tam, kad kuri-nors korporacija arba bendrovė, susijusi su ne Amerikos valstybe, įsigytų uostą arba vietą, esančią Amerikos kontinente, kurią okupavus galima būtų grėsti Jungtinių Valstybių susisiekiamiesiems keliams arba jų nepavojingumui.

Jungtinės Valstybės, skelbdamos Monro doktriną išreiškiant savo nacionalinę politiką, stengiasi įvesti ją į veikiančią tarptautinę teisę. 1919 metais, surašant Tautų Sąjungos Paktą, prezidento Vilsono reikalavimu į Pakto 21 straipsnį buvo įrašytas šis nutarimas: „Tarptautiniai pasižadėjimai, kaip trečiųjų teismo sutartys arba vietiniai sutarimai *(regional understandings)*, pav., Monro doktrina, kurie aprūpina ir palaiko taiką, negali būti laikomi nesuderinami su kuriais-nors šio Pakto dėsniais". Tačiau tasai Monro doktrinos įrašymas į Tautų Sąjungos Paktą neturi jokios praktinės įtakos jos juridinei reikšmei. Pirmiausia, ši doktrina pavadinta vietiniu sutarimu, ir todėl numanoma, kad ji nėra vienos valstybės vienašalinės politikos išreiškimas, bet Amerikos valstybių sutarimas. Bet iš tikrųjų toks sutarimas niekad nebuvo padarytas, ir ta doktrina ispanų valstybių yra kitaip suprantama, nekaip Jungtinių Valstybių. Antra, tos doktrinos turinys nėra apibrėžtas Pakte, o kadangi ji istoriškai įvairiai buvo aiškinama, tai vienas Monro doktrinos vardas nenustato tiksliai, apie kurias normas čia kalbama. Honduraso atstovas, išdirbant Tautų Sąjungos Paktą, reikalavo, kad Pakte būtų visiškai tiksliai nustatyta, kas yra būtent suprantama šita doktrina, nes ji nėra įrašyta jokiame tarptautiniame dokumente, o Jungtinių Valstybių valstybininkai įvairiais atsitikimais įvairiai apibrėždavo tą doktriną. Patsai jis pasiūlė šitaip ją apibrėžti. „Visos Amerikos respublikos turi nepriklausomo egzistavimo teisę; nė viena nacija negali užkariavimo keliu įsigyti kurios-nors iš Amerikos nacijų teritorijos dalį, negali kištis į jų vidujinį valdymą arba daryti aktus, peržengiančius jų autonomiją arba nacionalinę garbę. Monro doktrina netrukdo lotynų Amerikos kraštams konfederuotis arba jungtis savo tarpe kuriomis nors kitomis formomis." Tačiau toksai Monro doktrinos supratimas nesutinka su jos šių dienų supratimu Jungtinėse Valstybėse. Todėl Jungtinės Valstybės pasipriešino tam, kad būtų paaiškinta doktrinos esmė. Visiškai netikėtas faktas: Jungtinės Valstybės, skelbdamos Monro doktriną savo oficialia politika, atsisako kartu nustatyti jos turinį. Stats-sekretorius Juzas (Hughes) 1923 metais pareiškė: „Kadangi

politika, išreikšta Monro doktrinoje, yra tikriausia Jungtinių Valstybių politika, tai Jungtinių Valstybių vyriausybė pasilaiko sau jos apibrėžimą, aiškinimą ir pritaikymą"! Užsispyrimas, kurio parodė Šiaurės Amerikos Senatas reikalaudamas įrašyti Monro doktriną į Tautų Sąjungos Paktą, nenorėdamas jos apibrėžti, surūpino ispanų Amerikos valstybes. Tautų Sąjungos Pakto 10 straipsnis garantuoja jau Sąjungos narių teritorialinį neliečiamumą ir politinį nepriklausomumą. Ispanų valstybių nuomone, čia kaip tik glūdi ir Monro doktrinos turinys, ir todėl 10 straipsnio garantijos buvo visiškai pakankama. Gal Jungtinės Valstybės Monro doktrina prisidengusios nori nustatyti savo viešpatavimą ir hegemoniją abiem Amerikos žemynams. Jungtinės Valstybės reikalauja sau teisės ginti ispanų Amerikos valstybes nuo pavojaus, kurį jos atsisako matyti, ir ginti jas prieš jų valią, ginti jas nuo Europos, kurią jos bevelija laikyti geresniu draugu, nekaip Jungtines Valstybes.

Išorinė Jungtinių Valstybių politika nuo XIX amžiaus pabaigos pasidarė tikrai imperalistinė. Tas imperializmas įvairiai pasireiškia:

1) Jungtinės Valstybės stengiasi išnaudoti Pan-Amerikos uniją, kad sustiprintų savo bendrą hegemoniją visai Amerikai. Pan-Amerikos kongrese, įvykusiame 1923 metais Sant-Jago mieste, lotynų valstybės reikalavo iš Jungtinių Valstybių: apibrėžti Monro doktriną, pasižadėti nesikėsinti į savo pietinių kaimynų teritoriją ir reorganizuoti Pan-Amerikos uniją, kad ji nebebūtų panaši į Britanijos kolonijų ministeriją, kur Britanijos vietą užima Jungtinės Valstybės. J. Valstybės parodo per maža noro patenkinti tuos reikalavimus.

2) Monro doktriną, kuria buvo reikalaujama, kad vienos valstybės nesikištų į kitų valstybių reikalus, Jungtinės Valstybės pavertė monopolizacija savo teisės kištis į Amerikos valstybių reikalus.

3) Šalia Monro doktrinos Jungtinės Valstybės sudarė dar vadinamąją *„Isthmian policy"*, Centralinės Amerikos sąsmaukos politiką. Ta politika reiškiasi reikalavimu, kad keliai per sąsmauką turi būti vien tik Jungtinių Valstybių valdomi, ir ne tiktai patys keliai, bet ir visi priėjimai prie jų, o taip pat apskritai visa Karaibų jūra. Šiandien Karaibų jūra yra Jungtinių Valstybių kontrolėje: Kuboje — J. Valstybių protektoratas, Pana-

mos respublika J. Valstybių specialiai sudaryta Panamos perkazo zonai įsigyti, Dominikonų respublika J. Valstybių okupuojama, jai jos uždėjo savo protektoratą, Nikaragua valstybėje — jų karo intervenciją, Haiti jų kontrolėje, Hondurase — karo intervencija, tas pat Kosta-Rikos valstybėje, Meksikoje — įsikišimas, Salvadore — muitų kontrolė; labai žymi jų įtaka taip pat Venecueloj ir Kolumbijoj.

Gindamos trečiųjų teismų ideją, Jungtinės Valstybės tačiau atsisakė atiduoti arbitražui savo ginčą su Anglija dėl muitų per Panamos perkasą; taip pat 1927 metais jos atsisakė atiduoti trečiųjų teismui ginčą su Panama dėl sudarytos su ja 1903 m. sutarties aiškinimo.

4) Šiaurės Amerikos imperializmas įgavo savotišką formą: ne tiek karo užkariavimų, kiek vadinamosios *dollar-diplomacy*. Jungtinės Valstybės neprijungia tiesiog naujų kraštų prie savo teritorijos. Jos nenori išplėsti savo pilietybės, duodančios teisės dalyvauti politinėje valdžioje, naujiems nariams, kurie gali sutrikdyti pietų ir šiaurės štatų pusiasvyrą. Jos nustato savo ekonominę ir finansinę kontrolę kitiems kraštams, nepriimdamos tačiau jų į savo federaciją. Svarbiausias dolerių diplomatijos metodas yra tas, kad janki investuoja didžiulius kapitalus kitose, ypač Ispanų Amerikos valstybėse ir ekonomiškai dominuoja visame vidujiniame jų gyvenime. Ir kartu, tuos asmenis, investuojančius savo kapitalus, remia Jungtinių Valstybių vyriausybė, ginanti savo valdinių teises ir interesus tuose kraštuose. Čia glūdi didžiausias juridinis Ispanų Amerikos valstybių konfliktas su Jungtinėmis Valstybėmis. Pirmosios reikalauja, kad visų Pan-Amerikos Unijos valstybių valdiniai naudotųsi toje valstybėje, kur jie gyvena, lygiomis teisėmis su tos valstybės valdiniais, vadinasi, klausydami tos valstybės įstatymų. O Jungtinės Valstybės reikalauja sau teisės kištis dėl savo valdinių ir jų interesų stodamos prieš vietos vyriausybes ir vietos įstatymus (iš čia konfliktas su Meksika).

Europos atžvilgiu „dolerių diplomatija" reiškiasi tarptautine organizacija, kuri rūpinasi karo „reparacijomis", jų rinkimu. Po Pasaulinio Karo beveik visos Antantos valstybės pasidarė Jungtinių Valstybių skolininkai (daugiausia už karo dalykų pristatymą kelis kartus pakeltomis kainomis); kadangi tos valstybės nepareiškia noro mokėti tų skolų iš savo lėšų, tai

Vokietijai, einant iš pradžios Dozo (Dawes), o dabar Jango (Young) planu, uždėta tokia sąjungininkų reparacijų suma, kad jie galėtų iš jos sumokėti savo skolas Jungtinėms Valstybėms.

5) Pasidariusios pasaulinė valstybė, Jungtinės Valstybės išsižadėjo to Monro doktrinos dėsnio, kuriuo Jungtinės Valstybės turėtų nesikišti į ne Amerikos valstybių reikalus. Savo ekspansiją jos nukreipė ypač į Ramųjį Okeaną. Čia jos užėmė Havanos salą ir kelias kitas salas ir aneksavo 1898 metais po karo su Ispanija Filipinus. Čia Tolimuose Rytuose ir Ramiajame Okeane jos iškėlė konfliktą su Japonija, su kuria atkakliai tebekovoja dėl viešpatavimo Ramiajame Vandenyne. Ta kova kovojama įprastu imperialistiškos politikos keliu: apsirūpinant sau ir stiprinant svarbiausius strategijos punktus.

6) Jungtinės Valstybės, turėdamos teritoriją du kartu didesnę, nekaip Vakarų Europa, ir gyventojų 4 kartus mažiau, nekaip Europoje, po Pasaulinio Karo žymiai suvaržė emigraciją į savo ribas. Kinų ir japonų emigracijai jos visiškai uždarė savo sienas. Tai, žinoma, tiktai padidina tų dviejų pasaulių nesutimą ir priešingumą ir gresia ateityje kruvinais konfliktais.

7) Savo ekonominėje politikoje Jungtinės Valstybės laikosi aukštai-protekcinės ir dažnai net tiesiog draudžiamosios muitų politikos. Tuo pat laiku Jungtinės Valstybės yra kraštas, kuris į visas šalis eksportuoja didžiulį prekių kiekį. Tokia Jungtinių Valstybių politika tėra galima tiktai dėl Europos atskiramumo ir iškrikimo. Vienas iš svarbiausių Pan-Europos sąjūdžio pagrindų yra kova prieš panašią ekonominę ekspluataciją iš Jungtinių Valstybių. Tuo pat laiku, visur, Tolimuose Rytuose ir kolonijose Jungtinės Valstybės kelia vadinamųjų „atdarų durų“ reikalavimą. Savąsias duris jos laiko sandariai uždaras.

Lotynų Amerika.

Moore. I. 74—94, 164—176, VII, 1010 s. Ch. Calvo. Recueil complet des traités, conventions... de tous les États de l'Amérique latine depuis 1493 jusqu'à nos jours, 11 v. P. 1862—1869. C. Calvo. Une page de droit international ou l'Amérique du sud devant la science de droit des gens. P. 1861. O. d'Araujo. Le fédéralisme dans les républiques latino-américaines. P. 1900. A. Alvarez. Latin America and international law (AJIL 1909 p. 269—353). I. Bryce. Les républiques sud-américaines. Les pays, les nations. les races. Trad. de l'anglais. 3 v. P. 1914. F. Garcia Calderon. Latin America. Its rise and progress. L. 1913 (406 p.). Latin America. By Clark

University N. Y. 1914 Francisco Silva. Reparto de America Espanola y Pan-Hispanisme. Madrid, 1918 (516 p.). I. H. Latané. The U. S. and Latin America. 1920. Graham Stuart. Latin America and the U. S. 1922. Revue del'Amérique Latine (fondée en 1922. Paris). Robertson. Hispanic-American relations with the U. S. 1923. Rauchhaupt. Völkerrechtliche Eigentümlichkeiten Amerikas, insb. Hispano-Amerikas. 1924. Robertson. History of the Latin- American Nations. 1925. F. A. Martin. Latin America and the War. 1925. C. Garcia. El Problema ibero-americana. Madrid, 1926 (216 p.) A. Guani. La solidarité internationale dans l'Amérique Latine (ADI Rec. C. v. 8, 1926, p. 203—339). Gerhard Jacob. Die Paniberische Bewegung. 1927 (Hamburger Ausland-Diplom Arbeit). N. A. N. Cleven. Readings in Hispanic American History. Boston. 1927 (XX+791 p., ypač p. 612—754). V. B. Galeano. L'Amérique Latine, les États Unis et la S. d. N. P. 1927 (234 p.) G. Padilla-Castro. Évolution politique du continent Ibéro-Américain. P. 1927 (127 p.) (Thèse). L. Guilaine. L'Amérique Latine et l'impérialisme américain. 1928 (274 p.). C. Lafond. L'Amérique du Sud. P. 1928. Donskij. Bor'ba za latinskuju Ameriku. Moskva, 1928 (151 p.). * J. Fred. Rippy. Latin America in world politics N. Y., 1928 (286 p.). H. A. Gibbons. The new map of South America. L., 1929 (XIII+400 p.). M. Winkler. Investments of United States capital in Latin America. Boston 1928. (297 p.).

Lotynų Amerika susideda iš 12 Antilų - Centrinės Amerikos valstybių, 7 Pietų Amerikos Ispanų valstybių ir Portugalų Brazilijos.

Jos plotas (arti 8.200.000 kv. km.) ir gyventojų skaičius (arti 110 milijonų) prilygsta Jungtinių Valstybių plotui ir skaičiui.

Nors visos Lotynų Amerikos tautos auklėjamos ispanų kultūros pagrindais ir susišneka (be portugalų Brazilijos ir prancūzų Haiti) bendra ispanų kalba, tačiau jų federalinio susijungimo mėginimai lig šiol nedavė praktinių rezultatų. Viena iš svarbiausių to dalyko priežasčių yra ta, kad visos tos tautos nesudaro vienos bendros tautybės.

Lotynų Amerikos gyventojų tarpe priskaitoma arti 60% vietos indėnų rasės atstovų, grynos ar maišytos veislės. Šitie indėnų, suispaninti gyventojai užima plotą, pradedant nuo Šiaurės Meksikos iki Peru ir Brazilijos (be jos pietinės dalies) imtinai. Bet tiems indėnų gyventojams trūksta rasinės, nacionalinės ir kultūrinės vienybės. Įvairių indėnų-ispanų valstybių gyventojų pagrindą sudaro įvairios indėnų tautybės. Valstybės, kur vyrauja indėnų gyventojai: Meksika (actekai), Centrinės Amerikos valstybės (maja), Peru (inkai), Bolivija ir Paragvajus; valstybės, kurių gyventojų tarpe daugiausia yra metisų (baltųjų ir

indėnų veislės mišinys), Venecuela ir Kolumbija; kraštai, kur negrai ir negroidai sudaro gyventojų daugumą — Haiti, Dominikonų respublika ir atogrąžų Brazilija; valstybės, kur vyrauja baltieji gyventojai — Argentina, Urugvajus ir Čili.

Tačiau didėjąs Jungtinių Valstybių imperializmas verčia Lotynų Amerikos valstybes bijoti dėl savo nepriklausomybės ir įdiegia jų gyventojų tarpe, jankofobijos pagrindais, kultūrinio bendrumo sąmonę, ir tas dalykas gali eiti tolesnio jų politinio susijungimo faktoriumi. Jankofobijos jausmų ir baimės atsirado Ispanų Amerikos valstybėse jau pasireiškus janki imperializmui XIX amžiaus 40—50 metais (Meksikos Techaso aneksija, Meksikos karai 1846—1848 metais ir Šiaurės Amerikos flibustjerų įsiveržimai į Meksiką, Kubą ir Centralinę Ameriką 1850—1857 metais). Ta jankofobija buvo kiek sumažėjusi XIX amž. 60 metais dėl Europos intervencijos pavojaus, bet nuo XIX amžiaus galo Šiaurės Amerikos pavojus vis ryškiau jaučiamas visų tautų į pietus nuo Rio Grande. Ispanijos pralaimėjimas sukėlė visur baimės ir neramumo. Ruzvelto veiksmai Panamoje ir jo *„Big Stock“* politika Karaibų jūroje, prezidento Tafto *„Dollar Diplomacy“* sudarė jankofobijos nuotaiką visoje Lotynų Amerikoje. Prezidentas Vilsonas mėgino sumažinti tą priešingumą Jungtinėms Valstybėms, bet jo nenuosekli ir prieštaraujamoji politika Meksikoje ir Karaibų jūroje ne tiktai nesumažino, bet dar labiau pagilino nepasitikėjimą ir priešingumą Jungtinėms Valstybėms.

Iš 20 Lotynų Amerikos valstybių per Pasaulinį Karą nusekė Jungtinių Valstybių pasiūlymu ir paskelbė karą tiktai Brazilija ir 7 Centralinės Amerikos valstybės (be Salvadorio ir Dominiko resp.), kurioms uždėta žymi J. Valstybių kontrolė. Iš jų tiktai Brazilija ir Kuba kiek dalyvavo aktyviuose karo veiksmuose; 5 valstybės (Dominikonų resp., Ekuador, Peru, Bolivija ir Urugvajus) tepasitenkino nutraukusios diplomatinius santykius ir todėl buvo 1919 metais pakviestos į Paryžiaus Taikos Konferenciją ir gavo teisę dalyvauti Tautų Sąjungoje. Kitos 7 valstybės (Meksika, Salvador, Kolumbija, Venecuela, Argentina, Čili ir Paragvajus) nenusekė Jungtinių Valstybių pasiūlymu ir išsaugojo visišką neitralitetą. Meksikos progermanizmas ir Kolumbijos neitralitetas buvo daugiausia jų didelio priešingumo Jungtinėms Valstybėms padarinys.

Iš visų Lotynų Amerikos Valstybių vienai tiktai Meksikai nebuvo 1919 metais pasiūlyta prisijungti prie Tautų Sąjungos, ir ji liko nuošaly. Ekuador taip pat neįstojo į Tautų Sąjungą. Kostarika išstojo iš jos 1924 ir Brazilija 1926 metais. Kitos valstybės yra Tautų Sąjungos nariai ir tikisi turėsiančios Sąjungoje šiokios tokios paramos prieš imperialistinį Monro doktrinos aiškinimą, kurio jai stengiasi suteikti Jungtinės Valstybės.

B. Antilų-Centrinė Amerika.

D. G. Munro. The five Republics of Central America, their polit. and econ. development and their relations with the United States. N. Y. 1918 (XVI+332 p.). I. Fabela. Los Estados Unidos contra la libertad. Estudios de historia diplomatica americana (Cuba, Philipines, Panama, Nicaragua, Republica Dominicana), Barcelona. 1920 (311 p.). Conference on Central American affairs. Washington 4. XII. 1922 — 7. II. 1923. Wash. 1923. Gov. Print. Of. (402 p.). M. Castejon Fiallos. Le traité Bryan-Chamorro et les conflit's qu'il a provoqués en Amerique Centrale. P. 1925 (168 p.). H. C. Hill. Roosevelt and the Caribbean. Chicago. 1927 (243 p.). J. Crocaert. La Méditerranée américaine (L'expansion des E. U. dans la Mer des Antilles). P. 1927. (275 p.). Ch. E. Chapman. A history of the Cuban republic, a study in Hispanic American politics. N. Y. 1927 (697 p.). L. Moreno. Historia de las relaciones interestatuales de Centroamerica. Madrid. 1928 (507 p.). Schuhmacher, Mexico und die Staaten Zentralamerika. Geschichte, Politik und Wirtschaft. 1928 (174 p.). H. Miller. The Isthmian Highway. A review of problem of the Caribbean N. Y. 1929. (XIV+327 p.).

Plotas apie 5.100.000 kv. km., gyventojų apie 36 milijonus.

Susideda iš Meksikos, 6 Centrinės Amerikos valstybių, 3 Karaibų salų valstybių ir 2 Pietinės Amerikos Karaibų valstybių (Kolumbijos ir Venecuelos).

Istoriškai, tų valstybių dauguma (be Haiti) iki atsiskyrusios nuo Ispanijos (tasai atsiskyrimas baigėsi XIX amž. 20 m.), buvo Ispanijos kolonialinės imperijos sudėtyje. Atsiradusios kaip savarankiškos valstybės, Meksika ir 5 Centrinės Amerikos valstybės, kurios yra buvusios vienos iš Naujosios Ispanijos vice-karalysčių sudėtyje, sudarė vieną valstybę. 1830 metais Centralnię Amerika atsisikyrė nuo Meksikos; 1839—1840 m. Centrinė Amerika suskilo į 5 respublikas, 1848 m. Haiti suskilo į Haiti ir Dominiko resp., 1898 m. atsirado Kubos valstybė, 1903 m. susidarė Panamos valstybė.

Charakteringa tarptautinė - politinė tos Antilų - Centrinės Amerikos būklės ypatybė yra ta, kad visos tos valstybės

guli aplink Karaibų jūrą, esančią Amerikos ‚Tarpužemio jūra". Dėl pasaulinės strateginės ir tranzitinės reikšmės tos jūros, kuria vyksta vsias judėjimas į Panamos perkasą, visa Antilų - Centrinės Amerikos sritis yra Jungtinių Valstybių imperialistinių reikalavimų ir planų sfera, dviem jų formomis: senąja — Monro doktrina ir naująja — *„Isthmian policy"*.

31. Meksika.

G. Scelle. Mexique (RGDI. 1914, p. 117—132). Finch. The recognition of de facto governments in Mexico (AJIL. 1916, p. 357 s.). T. Esquivel Obregon. Influencia de Espana y los Estados Unidos sobre la Mejico. 1918. G. Blakeslee. Mexico and the Caribbean. N. Y. 1920. H. I. Priestley. The Mexican Nation, a History. L. 1923 (520 p.). E. Rabasa. L'évolution historique du Mexique. Trad. fr. P. 1924. Guzman. Las relaciones diplomaticas de Mexico con Sud-America. Mexico 1925 (195 p.). M. Saenz and H. Priestley. Some Mexican problems. 1926 (184 p.). Ch. W. Hackett. The Mexican Revolution and the U. S. (1910—1926) Boston 1926. P. Dermée. Le Mexique et les E. U. 1926. W. E. Walling. The Mexican question, Mexico and American-Mexican relations under Calles and Obregon. N. Y. 1927 (205 p.). A. Vagts. Mexico, Europa und America, unter besond. Berücksichtigung der Petroleumpolitik. Eine wirtschaft. diplom. Untersuchung. B. 1927 (431 p.). P. E. Calles. Mexico before the world. N. Y. 1927 (244 p.). E. Gruening. Mexico and its heritage. L. 1929 (747 p.).

Plotas arti 2 milijonų kv. km., gyventojų arti 16 milijonų.

Meksikos išorinės politikos dominuojamasis faktorius yra tęsiamasis jos konfliktas su Jungtinėmis Valstybėmis. Dar 1845 metais J. Valstybės pradėjo niekuo nepateisinamą karą prieš Meksiką. Eidamos 1848 m. taika jos aneksavo sau visą plačią tų laikų Meksikos šiaurės dalį (ir sudarė iš jos 6 naujus narius: Techas, Naujoji Meksika, Arizona, Kalifornija, Nevada ir Kolorado). J. Valstybių karo ir jūros pajėgos ilgainiui nekartą okupuodavo Meksiką, ypač pasienio srityse. 1914 metais, pav., jos okupavo Vera Cruz todėl, kad buvo nuversta pageidaujama joms Huert'o vyriausybė ir patvirtinta Caranzz'os revoliucinė vyriausybė.

Naują konflikto objektą sudarė agrarinė reforma, Caranzz'os įvesta 1917 metų konstitucijoj. Ta konstitucija turėjo panaikinti svetimas žemės latifundijas. Ji nustatė, už teisingą atlyginimą, kai-kurių, svetimšaliams priklausiusių žemės sklypų nacionalizaciją. Žemės vidurių produktai, pagal tą reformą taip pat nacionalizuojami. Užsienių bendrovės gali gauti kon-

cesijas žemėms ir naftos šaltiniams, jeigu jos pareikš Meksikos vyriausybei, jog jos pripažįsta save Meksikos bendrovėmis savo turto atžvilgiu ir klausys Meksikos įstatymų, nesišaukdami savo valstybės pagalbos ar įsikišimo. Amerikos Standard Oil Kompanija, kontroliavusi $^3/_5$ Meksikos naftos gamybos, nepanorėjo klausyti agrarinio įstatymo. Tai sukėlė konfliktą su Jungtinėmis Valstybėmis ir kuriam laikui nutraukė diplomatinius santykius.

Šiaurės Amerikos kapitalo inveštavimas Meksikoje nuo 1899 iki 1925 metų padidėjo nuo 185 iki 1.318 milijonų dolerių. Meksikoje ypač ryškiai pasireiškė J. Valstybių „dolerių diplomatija", Šiaurės Amerikos naftos pramonininkų remiama.

Meksika nedalyvauja Tautų Sąjungoje (Dėl Vilsono priešiško nusistatymo Meksikai, ji vienintelė iš visų Amerikos valstybių negavo 1919 metais pasiūlymo prisijungti prie Tautų Sąjungos).

a) ANTILŲ VALSTYBĖS (VEST-INDIJA, VAKARŲ INDIJA).

Plotas arti 290.000 kv. km., gyventojų arti 7 milijonų.

Susideda iš Kubos, Haiti ir Dominiko respublikų, esančių prie Karaibų jūros, kelyje į Panamos perkasą. Jungtinės Valstybės, užvaldžiusios Panamos perkaso teritoriją, stengiasi išplėsti savo viešpatavimą visuose keliuose į tą perkasą. Visoms trims salų valstybėms uždėtas faktinas Jungtinių Valstybių protektoratas, kas, tačiau, netrukdo joms būti Tautų Sąjungos nariais.

32. Kuba.

Moore. I, p. 107—110, 193—200, 351—385, 389—394, VI, 56—239, 447—472. Paryžiaus sutartis 10. XII. 1898 ir Havano sutartis Kubos ir Jung. V. 22. V. 1903 — Martens, N.R.G. 2 s. t. 32 p. 74 ir 79; sutartis 23. III ir 2. VII. 1903 — Martens t. 34 p. 338. A. S. Hershey. The recognition of Cuban belligerency (Annals of Amer. Academy of Pol. and Soc. Science. 1896 p. 74 s.). Plüddemann. Krieg und Cuba. 1898. Whitcomb. La situation internationale de Cuba. P. 1905 (273 p.). (Thèse). A. Pons. La question de Cuba au point de vue du droit international. 1907 (260 p.). (Thèse Montpellier). Torriente. La république de Cuba et les États-Unis (RDISD. 1923, v. 1, p. 73 s.). C. Torriente. Les relations de la République de Cuba et des E. U. 1924 (60 p.). J. Cortina. L'idéal international de Cuba. 1925 (15 p.). Ch. Chapman. A History of the Cuban Republic. A study in Hispanic-American politics. N. Y. 1927 (648 p.). Fr. Rodrignez. Evolution de la situation politique interne et internationale de la Rép. de Cuba. P. 1928 (43 p.).

Plotas arti 115.000 kv. km., gyventojų arti 3.600.000.

Iki XIX amžiaus buvo Ispanų kolonija. Jungtinės Valstybės iš seno stengėsi užvaldyti Kubą. Jau 1848 metais jos siūlė Ispanijai už Kuba 100 milijonų dolerių. Po 1898 metų karo Kuba buvo J. Valstybių ir Ispanijos paskelbta Paryžiaus 1898. XII. 10 taikos sutartimi nebepriklausoma nuo Ispanijos. Tačiau Jungtinės Valstybės neprijungė Kubos prie savo žemių (iš dalies nenorėdamos prisiimti tos salos skolų). Susirinkęs 1900 metais Kubos konventas išdirbo jai 1901. II. 21. respublikos konstituciją. 1901 metais Jungtinės Valstybės uždėjo Kubai šias sąlygas („Pratt amendments"): 1) Kuba neturi daryti su svetimomis valstybėmis sutarčių, kurios galėtų grėsti jos nepriklausomybei; 2) Kuba neturi sutraukti paskolos, kuriai išmokėti neužtektų einamųjų pajamų; 3) Jungtinės Valstybės gauna tam tikrų intervencijos teisių; Jungtinėms Valstybėms turi būti garantuotas naudojimasis Kubos jūros stotimis. Tos sąlygos buvo Kubos 1901. VI. 12 priimtos. J. Valstybėms buvo išnuomotos už 2000 dolerių metams anglių stotys Guantanamo Bay ir Bahia Honda. 1903. XII. 27 Kuba sudarė su J. Valstybėmis prekybos sutartį, kuri dar labiau susiejo Kubą su J. Valstybėmis. Dėl kilusio Kuboje politinio sąmyšio J. Valstybės įsikišo į jos dalykus ir 1906 metais Šiaurės Amerikos Komisija sudarė laikiną Kubos vyriausybę, kuri 1909 metais buvo pakeista nacionaline Kubos vyriausybe.

Kuba nuo pat pradžios dalyvauja Tautų Sąjungoje. Faktinai jai yra uždėtas J. Valstybių protektoratas.

33. Haiti.

J. N. Leger. Recueil des traités et conventions de la république d'Haiti. Justin. Les relations extérieurs d'Haiti. P. 1895. A. Poujol. Le différend entre Haiti et Saint Domingue au sujet leurs frontières nationales. P. 1900 (65 p.) (RGDI 1900). Charmant. Haiti vivra-t-elle? Etude sur le préjugé des races et sur la doctrine de Monroe. 2 éd. P. 1905. C. Kernisan. La république d'Haiti et le gouvernement démocrate de W. Wilson. 1919 (63 p.). (Taip pat: Revue d. Sc. polit. 1919, v. 42). Kelsey. The American Intervention in Haiti and the Dominican Republic. 1922. Dantes Bellegarde. La République d'Haiti et les États Unis devant la justice internationale P. 1924. E. G. Balch. Occupied Haiti. N. Y. 1927. R. L. Buell. The American Occupation of Haiti. 1929.

Plotas arti 29.000 kv. km., gyventojų arti 2.300.000.

Negrų valstybė su oficialine prancūzų kalba.

Nors ji apie 200 metų (nuo to laiko, kai ji buvo Kolumbo atrasta) buvo Ispanų Imperijos dalis, tačiau gyventojai yra daugiausia perkelti ir įkurdinti čia Afrikos negrai, o jos kultūroj ne tiek yra žymi Ispanijos, kiek Prancūzijos įtaka.

Haiti valstybė atsirado iš prancūzų kolonijos, susikūrusios 1697 metais, kada vakarinė Haiti salos dalis atiteko Prancūzijai (o rytinė, S. Domingo, liko Ispanijai). Prancūzija įveždavo čia iš Afrikos daugybę negrų savo plantacijų darbams, ir Haiti pamažėli virto vien tik negrų kolonija. 1790 metais per prancūzų revoliuciją negrų teisės buvo sulygintos su baltųjų teisėmis. 1797 metais jie išvarė iš Haiti baltuosius ir paskelbė savarankišką monarchiją. 1820 metais, atskilus Amerikos Ispanijai nuo metropolijos, visa sala (kartu su S. Domingo) sudarė bendrą respubliką, tačiau 1848 metais ji suskilo 2 valstybėmis: Haiti ir Dominikonų respublika.

Pasaulinio karo metu, 1915 metais Jungtinės Valstybės iškeldino Haiti saloje kariuomenę ir atliko karo okupaciją. Tais pačiais metais Jungtinės Valstybės privertė Haiti pasirašyti sutartį, kuria jai buvo nustatytas 20 metų J. Valstybių finansinis protektoratas ir faktina valstybės valdymo kontrolė. Sutartis numato paskyrimą Amerikos patarėjų (adviser), kuriuos patvirtina Haiti respublikos prezidentas su J. Valstybių prezidento rekomendacija, būtent: finansų patarėją, generalinį muitų rinkėją, vyriausią viešųjų darbų inžinierių, sanitarijos viršininką, žandarų vadą; žandarmerija susideda iš Šiaurės amerikiečių kadrų. 1922 metais visų tų asmenų veikimą jungė Vyriausiojo Komisaro valdžia (High Commissioner). 1936 metais išeina 1915 metų sutarties laikas.

Toks Haiti priklausomumas tačiau netrukdo jai būti Tautų Sąjungos nariu.

34. Dominiko Respublika.

Hollander. The convention of 1907 between the U. S. and the Dominican Republic (AJIL., 1907, p. 287—296). Mef. Cestero. The Dominican Republic and the military occupation. N. Y. 1920. Kelsey. The americain intervention in Haiti and the Dominican Republic. 1922. Franco-Franco. La situation internationale de la République Dominicaine à partir du 8. II. 1907. P. 1923 (295 p.). (Thèse,). M. M. Knight. The Americans in Santo Domingo. N. Y. 1928 (207 p.).

Plotas arti 49.000 kv. km., gyventojų arti 1 milijono.

Negrų respublika su ispanų kalba. Egzistuoja kaip savarankiška valstybė nuo 1848 metų, atsiskyrus nuo respublikos Haiti. Galutinis sutarimas dėl tų kraštų sienų įvyko tiktai 1929 metais.

Dominiko respublikai nuo 1905 metų yra uždėtas faktinas Jungtinių Valstybių protektoratas. J. Valstybės turėjo okupavusios kraštą beveik nepertraukiamai nuo 1914 iki 1924 metų. Dominiko respublika buvo sutraukusi užsienio paskolų, kurių apmokėti ji, kaip ir daugelis kitų Amerikos valstybių, netesėjo. Paskolų dalis priklausė šiaurės amerikiečiams. Savo piliečių skolų pretenzijas gindama, į tą dalyką įsikišo J. Valstybių vyriausybė. Ji sudarė su Dominiko vyriausybe 1907. II. 8 konvenciją, kuria J. Valstybės už savo finansinę paramą gavo teisę skirti vyriausią muitų rinkėją (general receiver).

1916 metais J. Valstybės atliko Dominiko respublikos karo okupaciją, kaip ir Haiti respublikoj, ir paskelbė savo karo valdymą ir savo finansinę kontrolę kraštui.

Amerikos karo valdžios kontroliuojami 1922 metais buvo padaryti laikinos vyriausybės rinkimai. 1924 metais J. Valstybės panaikino savo okupaciją, bet pasilaikė sau finansinę kontrolę, kuri buvo suteikta joms 1907 metų konvencija.

Dominiko respublika buvo dar 1919 metais pakviesta prisidėti prie Tautų Sąjungos, bet negalėjo to padaryti, nes neturėjo savarankiškos vyriausybės — jos valdžia bebuvo tada Šiaurės Amerikos karo asmenų rankose. Ji tiktai 1924. IX. 20 buvo priimta į Tautų Sąjungą, kada J. Valstybių karo intervencija buvo panaikinta.

b) CENTRINĖ AMERIKA.

Plotas arti 540.000 kv. km., gyventojų arti 6 milijonų.

Susideda iš 5 valstybių — Gvatemalos, Honduraso, Salvadoro, Nikaragua ir Kostarikos, prie kurių nuo 1903 metų turi būti priskaityta ir šeštoji Panamos valstybė.

Jos — ispanų iš kalbos ir tikybos, bet indėnų iš civilizacijos ir gyvensenos.

1821 metais Gvatemalos mieste buvo paskelbta penkių Gvatemalos vice-karalystės provincijų nepriklausomumas nuo Ispanijos. Tos 5 provincijos sudarė federalinę valstybę su sostine

Gvatemaloje. 1838 metais federalinis kongresas paskelbė atskirų provincijų laisvo ir nepriklausomo valdymo teisę. Federacija nustojo egzistavusi.

Po to labai dažnai rinkdavosi kongresai, kurie svarstydavo Centrinės Amerikos respublikoms sujungti projektą, buvo sudaromos unijai sudaryti sutartys (1842, 1849, 1895), bet nebuvo įvykdytos.

1907 metais įvyko 5-ių Centrinės Amerikos valstybių kongresas Vašingtone. Jame buvo pasirašyta eilė konvencijų. Pirmoji konvencija — bendra taikos ir draugiškumo sutartis, kuria 5 vyriausybės pasižadėjo atiduoti kiekvieną savitarpio bet-kurio prigimimo ginčą spręsti Centrinės Amerikos Teismui. Ta teismo įstaiga buvo įsteigta Kartago mieste (Kostarikoje). Viltys neįvyko. Revoliucijos ir priešingi santykiai tarp respublikų nenutrūkdavo. Tarptautinis teismas po kelerių metų nustojo egzistavęs.

1921 metais buvo dar kartą mėginta suvienyti Centrinę Ameriką. Centrinės Amerikos valstybės, išskyrus Nikaragua, sutiko sudaryti federaciją panašią į Jungtinių Valstybių, kombinuotą su Šveicarijos sistema. Tasai sutarimas nebuvo ratifikuotas Kostarikoje. Tačiau kitos 3 valstybės (Gvatemala, Honduras ir Salvador) išrinko steigiamąjį susirinkimą, bet 1921 metų pabaigoj Gvatemaloje įvyko valstybės perversmas, ir naujas prezidentas atmetė sutarimą dėl federacijos.

1923 metais Centrinės Amerikos valstybių atstovai buvo sukviesti į Vašingtoną, kur jie buvo priversti pasirašyti sutartis, draudžiančias jiems „revoliucijos teisę" (Tobaro-Vilsono doktrina). Tomis sutartimis iš dalies Jungtinės Valstybės pateisino savo paskutinę intervenciją Nikaragua valstybėje ir jomis skina taką savo būsimoms intervencijoms.

35. Gvatemala.

Sapper. Die Grenzfrage zwischen Guatemala und Honduras (Petermanns Geogr. Mitteil. 1928 p. 225—229).

Plotas 125.000 kv. km., gyventojų 2.800.000.

Gvatemala ir Honduras ligšiol tebesiginčija dėl pasienio teritorijos. Jų 1914. VIII. 1 sutartimi tasai ginčas buvo atiduotas spręsti trečiųjų teisėjui — Jungtinių Valstybių prezidentui,

kuris savo nusprendimą nusprendė 1928 metais, bet Honduras to nusprendimo nepriėmė.

36. Honduras.

Plotas 154.000 kv. km., gyventojų 800.000.

Honduras taip pat ne kartą matė J. Valstybių karo intervenciją; po 1907 metų tokių intervencijų yra buvę ne mažiau kaip penkios. 1926 metais J. Valstybės iškeldino Hondurase kariuomenę ir nusiuntė ją į Honduraso Tegucigalpa sostinę apginti gyvybės ir turto tų šiaurės amerikiečių, kuriems grėsė pavojus dėl vietos pronunciamento.

37. Salvadoras.

Plotas 34.000 kv. km., gyventojų 1.600.000.

Muitai renkami Šiaurės Amerikos rinkėjo, kurį skiria viena Šiaurės Amerikos bendrovė, gavus Jungtinių Valstybių užsienių reikalų ministerio pritarimą.

Labai žymus yra sąjūdis prieš J. Valstybes, ypač kai paaiškėjo, jog J. Valstybės ketina pastatyti savo jūros bazę Fonseca įlankoje netoli Salvadoro La Union uosto.

38. Nikaragua.

G. Diena. Der Plan eines neuen interozeanischen Kanals in Nicaragua. (ZIR, 1915, v. 25, p. 14 s.). Kurt Ed. Imberg. Der Nikaraguakanal. Hist.-dipl. Studie. 1920 (110 p.). H. Stimson. American policy in Nicaragua. N. Y. 1927 (129 p.). Bayle. Les emprunts extérieurs et la réforme monétaire de la République du Nicaragua. P. 1927 (147 p.). I. J. Cox. Nicaragua and the United States, 1909—1927. Boston. 1927. A brief history of the relations between the U. S. and Nicaragua 1909—1928. Wash. Gov. Pr. Of. 1928 (81 p.). R. Nogales. The Looting of Nicaragua N. Y. 1928 (X+304 p.). H. N. Denny. Dollars for bullets. The story of American rule in Nicaragua. N. Y. 1929 (411 p.).

Plotas arti 120.000 kv. km., gyventojų 800.000.

1821 metais pasidarė nepriklausoma nuo Ispanijos, 1823 m. įstojo į Centralinės Amerikos valstybių sąjungą, kurioj išbuvo iki 1839 metų, kada sąjunga iširo.

Nikaragua gyventojai — kreolai, maišytos ispanų ir indėnų (actekų ir maja) veislės, su žymai negrų kraujo priemaiša.

Nikaragua užima svarbią geografiniu atžvilgiu vietą Centralinės Amerikos sąsmaukoje, kur yra galima iškasti perkasas

tarp Atlanto ir Ramiojo okeanų. Todėl Nikaragua paskutinius dešimtmečius buvo Šiaurės Amerikos „dolerinės" ir imperialistinės diplomatijos objektas. Nuo 1889 metų Jungtinės Valstybės nemažiau kaip 6 kartus intervenuodavo Nikaragua. Nuo 1912 metų šiai valstybei uždėtas faktinas J. Valstybių protektoratas.

Nikaragua finansai yra tvarkomi Vyriausios Komisijos, susidedančios iš trijų asmenų, iš kurių vienas yra skiriamas Šiaurės Amerikos užsienių reikalų ministerijos, antras — skolinamųjų Nikaragua pasižadėjimų amerikiečių - laikytojų ir trečias — Nikaragua vyriausybės. Muitus renka taip pat Šiaurės Amerikos rinkėjai.

Dabartiniam J. Valstybių nusistatymui Nikaragua atžvilgiu pradžia buvo padėta 1909 metais. Šiaurės Amerikos pinigine pagalba buvo organizuotas Amerikos agentų (Estrado, Chamorro ir Diaz) revoliucinis sukilimas dėl priešingo Nikaragua valstybės nusistatymo, kurio ji rodė J. Valstybių atžvilgiu. 1910 metais piniginė pagalba buvo palaikyta karo įsikišimu, kurį J. Valstybės atliko sakydamosios ginančios savo valdinių gyvybę ir interesus Nikaragua krašte. Valdžią perėmė Šiaurės Amerikos agentai, kurie buvo tuojau Jungtinių Valstybių pripažinti teisėta vyriausybe.

Ta J. Valstybių pastatyta vyriausybė padarė Nikaragua vardu sutartį su J. Valstybėmis 1914 metais (ratifikuota 1916 m.). Tai yra vadinamoji Chamorro-Bryan sutartis. Ta sutartimi Nikaragua labai sunkiomis sąlygomis sutraukė paskolą Jungtinėse Valstybėse, atidavusi joms amžina nuosavybe tarpokeaninio perkaso zoną, suteikusi joms koncesiją tam perkasui iškasti, suteikusi joms teisę per 99 metus statytis jūros bazes Fonseca įlankoje Ramiajame Okeane ir atidavusi joms Antilijos salas Maiz (arba Corn) Atlanto okeane. Už tai J. Valstybės turėjo sumokėti Nikaragua 3 milijonus dolerių (kuriais turėjo būti sumokėta Nikaragua išorinė skola).

Ta Chamorro-Bryan'o sutartis turėjo ne tiktai panaikinti Nikaragua nepriklausomybę, bet turėjo atimti ir kitoms Centralinės Amerikos valstybėms — Kostarikai, Salvadoriui ir Hondurasui jų teises vandens plotui San Jan upėje ir Fonseca įlankoje. Nuosavybės teisė išnuomoti 99 metams Maiz'o salą buvo Kolumbijos respublikos nuginčijama. Ta sutartis buvo

Nikaragua kongreso priimta, kai Šiaurės Amerikos kareiviai stovėjo aplink kongreso rūmus.

Nuo 1911 iki 1923 metų Diaz ir du Chamorro turėjo valdžią tiktai J. Valstybių kareivių ir kartais pasirodančių karo laivų padedami ir palaikomi.

1924 metais įvyko nauji Nikaragua rinkimai ir atsirado nauja vyriausybė. 1925 m. Amerikos jūreiviai apleidžia Nikaragua, bet tais pačiais metais iškyla Chamorro-Diaz'o revoliucinis sąjūdis prieš naują Nikaragua vyriausybę. Ta revoliucinė vyriausybė buvo Jungtinių Valstybių pripažinta po kelių sukilimo dienų, o 1926 metų pabaigoj Šiaurės Amerikos jūreiviai vėl išlipa iš laivų Nikaragua teritorijoje.

39. Kostarika.

P. Biolley. Costa-Rica et son avenir. P. 1889. M. Perigny. Le république de Costa-Rica. Son avenir économique et le canal de Panama P. 1918. Anderson. The Costarica-Panama boundary dispute (AJIL. v. 15, 1922. Plg. taip pat W. V., III, 1194—5).

Plotas arti 50.000 kv. km., gyventojų arti ½ milijono.

Šis nedidelis, retai gyvenamas kraštas, kad ir nepatraukė ligšiol į save Šiaurės Amerikos kapitalo(ir, vadinasi, Vašingtono vyriausybės) ypatingo dėmesio, tačiau ir jis neišvengė visai Jungtinių Valstybių įsikišimo. Taip, Kostarikoj, buvo padaryta revoliucija 1917 metais, o jos prezidentas buvo numestas, ir visa ta akcija buvo vienos Amerikos verteivų kompanijos paremta ir „finansuota", nes tasai prezidentas nesutiko atiduoti tai kompanijai naftingų žemių koncesijų. Nauja vyriausybė buvo Jungtinių Valstybių pripažinta, nors prezidentas Vilsonas ir buvo savo laiku paskelbęs principą, einant kuriuo Amerikos vyriausybė nepripažįsta vyriausybių, atsirandančių dėl revoliucijos perversmu.

1924 metais Kostarikos vyriausybė pareiškė apie tai, kad Kostarika išeina iš Tautų Sąjungos sudėties. Nuo 1927 metų Kostarika nebėra Sąjungos narys.

40. Panama.

A. Rougier. République de Panama (RGDI, 1904, p. 567—615). H. Pensa. La république et le canal de Panama. Lyon, 1908. (Thèse). E. Boyd. République de Panama et le droit international. (RGDI. 1911). J. Riviera Reyes. L'indépendance de la république de Panama (RDI, 1928, p. 1132—1138).

Plotas arti 75.000 kv, km., gyventojų arti 500.000.

Panama užima ypatingą vietą Centralniės Amerikos valstybių grupėje, nes iki XX amžiaus, būdama sujungta su Pietų Amerikos Kolumbijos valstybe, politiniu atžvilgiu stovėjo už Centralinės Amerikos ribų. Tačiau geografinė jos būklė, tarp dviejų Amerikos kontinentų, teikia jai vietos kaip tik Centralinėje Amerikoje.

Iki 1903 metų Panama buvo Kolumbijos provincija. Jos nepriklausomybę dirbtinai buvo sudariusios Jungtinės Valstybės dėl tarpokeaninio perkaso iškasimo. Panamos teritorijoj yra patogiausias ruožtas tam perkasui. J. Valstybėms jau nuo 1846 metų ima rūpėti tarpokeaninio perkaso iškasimas Panamoje. Pirma XIX amž. 80 metais perkasui iškasti gauna koncesiją prancūzų kompanija, kuriai pirmininkauja Sueco perkaso statytojas Lesepcas. Tos kompanijos subankrutavimas praskynė taką J. Valstybėms. Jos padarė su Kolumbija 1903. I. 22 sutartį, kuria Kolumbija tam tikromis sąlygomis turėjo atiduoti joms perkaso zoną. Kada Kolumbijos parlamentas atmetė tą sutartį, J. Valstybės inscenavo visos Panamos srities atsiskyrimą nuo Kolumbijos. Prancūzų Panamos kompanijos agento organizuotas buvo, susitarus su Šiaurės Amerikos atstovais, sukilimas Panamoje. 1903. XI. 5 maištininkai paskelbė Panamos nepriklausomybę. Kartu J. Valstybės iškeldina Panamoje savo karo jėgas ir neduoda Kolumbijos vyriausybei numalšinti to sukilimo. Po kelių dienų 1903. XI. 13 jos „pripažįsta“ naują Panamos valstybę ir kartu sudaro su Panamos „vyriausybe“ vadinamąją Hay-Varilla sutartį (ratifikuota 1904. II. 26), kuria jos gauna iš Panamos „valstybės“ visiška nuosavybe 10 mylių platumo zoną perkasui iškasti ir pasižada ginti Panamos nepriklasomybę.

Nuo to laiko Panamai yra uždėtas faktinas protektoratas J. Valstybių, kurios 4 kartus jau įsikišdavo į jos dalykus ginkluota jėga.

Panama dalyvauja Tautų Sąjungoje nuo pat Sąjungos pradžios.

Panama ginčijasi su gretima Kostarikos respublika dėl teritorijos Veragua provincijoj, kurią šiandien turi užėmusi Kostarika. Tą ginčą Panama yra paveldėjusi dar iš Kolumbijos. Jau 1900 metais dėl to ginčo buvo nuspręstas prancūzų prezidento sprendimas, bet tasai sprendimas nebuvo susiginčijusių

šalių pripažintas. Tas ginčas tiek paaštrėjo 1921 metais, jog buvo prasidėję karo susirėmimai susiginčijusių valstybių pasienyje. Kadangi abi valstybės yra Tautų Sąjungos nariai, tai T. S. sekretorius nusiuntė joms atitinkamą paklausimą, į kurį Panama ir Kostarika tuojau atsakė. Bet tuo pat laiku įsikišo J. Valstybės. J. Valstybių trečiųjų sprendimas buvo nuspręstas Kostarikos naudai ir Panamos kariuomenė buvo jėga pašalinta iš ginčijamosios teritorijos. Panama ligšiol to sprendimo nėra pripažinusi. 1928 metais prasidėjo betarpiškos Panamos ir Kostarikos derybos.

1926. VII. 28 Jungtinės Valstybės ir Panama sudarė sutartį dėl pirmesnės 1904 metų sutarties „aiškinimo". Eidama ta sutartimi, kuri vadinama „traité d'alliance", Panama pasižada nutiesti tam tikrus kelius ir pradėti karą kiekvieną kartą, kada J. Valstybės bus kariaujanti šalis. Tokiu atveju, jei J. Valstybės išras tai reikalingu, Panamos vyriausybė turi visam karo laikui perduoti Vašingtono vyriausybei savo bevielių ir aviacinių susisiekiamųjų priemonių kontrolę ir tvarkymą, o taip pat apskritai visų karo operacijų vadovavimą Panamos teritorijoje.

Dėl smarkiojo opozicinio nusistatymo prieš tą sutartį, Panamos nacionalinis susirinkimas jos neratifikavo. Tos sutarties dalykai buvo svarstomi ir Tautų Sąjungos 1927 m. susirinkime, kur buvo išreikšta mintis, kad tos sutarties punktai prieštarauja Panamos pasižadėjimams Tautų Sąjungos įstatais. J. Valstybės, matyti, yra linkusios pripažinti tą sutartį galiojant, nors ji nėra dar Panamos vyriausybės ratifikuota.

XI. Panamos perkaso zona.

W. V. II, 227—228 (bibliografija). Moore, III, p. 1 s., Strupp, Documents II, p. 351 s. P. Biard. Le canal interocéanique et son régime juridique P. 1902 (165 p.). (Thèse). Rheinstrom. Die Kanäle von Suez und Panama. 1906. P. Hains. Neutralization of the Panama canal (AJIL, 1909, p. 354—394). AJIL. 1909, 1911 (eilė straipsnių). Boyd. RGDI. v. 17 (1910) p. 624. Arias. The Panama canal. 1911. Kaufmann. La loi sur le canal de Panama et le droit international (RDILC., 1912, p. 581 s.). L. Oppenheim. The Panama Canal conflict between Great Britain and U. S. 1913 (57 p.). American Society of international law. Proceedings. 1913 (377 p.) P. Loewel. Le canal de Panama. Etude historique, politique et financière. P. 1913 (Thèse). Renaut. Le canal océanique de Panama et les voies ferrées transcontinentales américaines P. 1915 (459 p.). (Thèse), R. E. Bakchus. Panama canal. N. Y. 1915 (247 p.). Joseph C. Freehoff. America and the Canal title. N. Y. 1916

(404 p.) M. W. Williams. Anglo-american isthmian diplomacy. Wash. 1916 (358 p.). E. Tavernier. Etude du canal interocéanique de l'Amérique Centrale. P, 1918 (144 p.). (Thèse). Le Cesne. Situation juridique et rôle économique du canal de Panama. P. 1919 (138 p.). (Thèse). Treaties and acts of Congress relating to Panama canal. 1922 (258 p.). D. H. Smith. The Panama Canal. Its history, activities and organization. Baltimore. 1927 (430 p.).

Plotas 1430 kv. km., gyventojų 30.000.

Panamos perkaso zona yra Jungtinių Valstybių teritorijoje. 1914 metais Panamos perkaso iškasimas buvo baigtas. Tarptautinė Panamos perkaso būklė buvo kiek suregulouita J. Valstybių ir Anglijos 1901. XI. 18 Hay-Pauncefoto sutartimi (šia sutartimi buvo pakeista pirmesnė 1850. VI. 19 Clayton-Bulwer'io sutartis). Hay-Pauncefoto sutartimi skelbiamas yra perkaso neitralitetas, perkasui neturi būti taikoma blokada, jame neturi būti atliekami karo aktai. Ginčijamas tebėra klausimas, kiek yra leidžiamas perkaso sustiprinimas (J. Valstybės dabar jį labai sustiprino) ir ar leidžiami yra užtariamieji muitai, kuriuos J. Valstybės pritaiko Šiaurės Amerikos laivams. Šiaurės Amerikos kongresas 1912. VIII. 24 įstatymu atleido nuo muitų Šiaurės Amerikos laivus, praplaukiančius perkasu, bet prezidentas Vilsonas to įstatymo nepatvirtino.

c) KARAIBŲ VALSTYBĖS.

41. Kolumbija.

A. Rougier. Les récentes guerres civiles de la Colombie et du Vénézuela. (RGDI, 1904, p. 225—286). W. Scruggs. The Columbian and Venezuelan Republics. 1910. (392 p.). N. Thomson. Colombia and the U. S. A juridical study of another „Scrop of paper" and its supersession by the Colombian indemnity treaty for the settlement of the Panama questions. L. 1915 (198 p.) Arbitrage entre la Colombie et le Vénézuela (Berne. 24. III. 1922). Neuchatel. 1922 (148 p.). Boeck. Le traité de Bogota. (RGDI, 1923, v. 30, p. 51—103). A. J. Uribe. Colombia y los Estados Unidos de America. El canal interoceanico. La separacion de Panama. Bogota. 1926. (176 p.). J. F. Rippy. The U. S. and Columbian Oil N. Y. 1929.

Plotas arti 1.300.000 kv. km., gyventojų arti 7 milijonų.

Kolumbija, kuri kolonialinėj epochoj buvo ispanų Naujosios Grenados vice-karalystės sudėtyje, 1821—2 metais buvo (Bolivaro vadovaujama) atvaduota ir iš pradžios buvo sudariusi vieną bendrą (Naujosios Grenados) respubliką kartu su Venecuela ir Ekuadoru. 1830 metais, Bolivarui mirus, tų trijų valstybių unija

iširo, ir kiekviena iš tų valstybių paskelbė savo nepriklausomybę. Pirma Kolumbija buvo federatyvinė respublika, bet eidama 1886 metų konstitucija ji pasidarė unitarinė. 1903 metais nuo jos buvo prievarta (Jungtinių Valstybių pagalba) atskirta Panamos respublika. Jos pasienio ginčai su kaimynais buvo sutvarkyti paskutiniu laiku, su Ekuadoru 1916 metais, su Peru 1928 m.

Su J. Valstybėmis Kolumbija turėjo konfliktą visą laiką nuo tos dienos, kai nuo jos buvo atskirta Panama (žiūr. Panama). 1907 metais J. Valstybės sudarė su Kolumbija sutartį, kuria Kolumbija turėjo pripažinti Panamos nepriklausomybę ir nustatyti tikslias savo sienas su Panama; Kolumbija turėjo gauti už tat nežymią piniginę kompensaciją. Tačiau ta sutartis nebuvo Kolumbijos ratifikuota. 1914 metais ji išreiškė sutikimą sudaryti naują sutarimą, 1907 m. sutarties dvasia, bet sąlygomis, kad 1) J. Valstybės išreikš apgailestavimą dėl Panamos 1903 m. sukilimo parėmimo, 2) sumokės kompensaciją už Panamos perkaso zoną 50 milijonų dolerių (ta suma buvo sumažinta paskui iki 25 mil. dol.) ir 3) suteiks Kolumbijai laisvą tranzitą perkasu lygiomis sąlygomis su J. Valstybėmis. Ta sutartis buvo sudaryta Bogotoje 1914 metais, bet Šiaurės Amerikos Senatas atsisakė ją ratifikuoti, nes priėmusios pirmąją sąlygą J. Valstybės tuo prisipažintų kaltos esančios. Tačiau netrukus Kolumbijoj buvo atrasti dideli naftos šaltiniai. J. Valstybių naftos ir bankų organizacijos tikėjosi eksploatuosią tuos turtus Kolumbijoj ir todėl jiems pasidarė reikalingas sutarimas su ja. Jie paspaudė Šiaurės Amerikos vyriausybę, ir Senatas ratifikavo Bogotos 1914 metų sutartį (kartu su pirmąja sąlyga). Ratifikacijomis pasikeista 1922. III. 1.

Kolumbija (savo plotu lygi Prancūzijai ir Vokietijai drauge suimtoms) yra didelių galėjimų kraštas. Būdama žymiai aukščiau jūros lygio, ji visiškai tinka baltiesiems imigruoti. Naftos šaltinių atradimas ir eksploatavimas, prasidėjęs kartu su laivavimu Panamos perkasu, suteikė Kolumbijai užimančiai laimingą būklę tarp dviejų okeanų, žymią vietą pasaulinėj politikoj.

Nuo 1926 iki 1929 metų Kolumbija buvo Tautų Sąjungos Tarybos rinktiniu nariu.

42. Venecuela.

Moore. I, 296—7; VI, 297—301, 586—92, 692—3, 711—2, VII, 118—9. T. Barclay. La doctrine de Monroë et le Vénézuela. (RDILC, 1897, v. 28, p. 502—504). Moore. RDILC. v. 28 (1897), p. 301—328. Basdevant. L'action coercitive anglo- germano-italienne contre le Vénézuela (1902—1903). (RGDI, 1904, v. 11, p. 362—458). Basdevant. Le conflit franco-vénézuelien (RGDI. 1906). Mallarmé. RGDI, v. 13 (1906), p. 423—500. J. Humbert. Histoire de la Colombie et du Vénézuela des origines jusqu'à nos jours. 1921 (226 p.). Žiūr. taip pat „Kolumbija".

Plotas arti 1.020.000 kv. km., gyventojų arti 2.600.000.

Per ilgą laiką Venecuela buvo visiškai atsilikusi ekonomiškai šalis, daug įsiskolinusi užsieniui.

Venecuela davė progos Jungtinėms Valstybėms kelis kartus griežtai formuoluoti Monro doktriną ir prisiimti Amerikos valstybių protektoriaus vaidmenį jų ginčuose su Europos valstybėmis. 1895 metais dėl neteisėtų Venceuelos vyriausybės veiksmų Didžiosios Britanijos atžvilgiu, iškilus pasienio ginčams Gvian'oje, anglų vyriausybė buvo betaikanti Venecuelai priverčiamąsias priemones. Tų priemonių taikymą sustabdė Šiaurės Amerikos prezidento Cleveland'o ultimatumas, kuris grėsė karu Anglijai. Anglijos ginčas su Venecuela buvo išspręstas arbitražo teismu. 1902 metais Venecuelos vyriausybė atsisakė mokėti skolas tarptautiniais pasižadėjimais, už ką Anglijos, Vokietijos ir Italijos jungtinėmis jėgomis buvo surengta Venecuelos krantų blokada. Tada Šiaurės Amerikos vyriausybė taip pat įsikišo kaip tarpininkas.

Naftos šaltinių atradimas Venecueloje padarė jai tokios pat įtakos, kaip ir Kolumbijai. Venecuela pasidarė turtingas kraštas (1920 metais naftos gauta mažiau kaip ½ milijono statinių, 1928 metais — daugiau kaip 85 milijonai). Kaip ir Kolumbijoj, čia smarkiai padidėjo Šiaurės Amerikos kapitalo investavimas.

C. Ispanų Pietų Amerika.

Pietų Amerikos valstybės politiniu atžvilgiu yra daug daugiau nepriklausomi nuo J. Valstybių, negu valstybės aplink Karaibių jūrą. Tačiau ekonominė J. Valstybių įtaka ir čia yra žymi. Didžiulės Šiaurės Amerikos kapitalų sumos buvo investuotos po Pasaulinio karo įvairiose Pietų Amerikos valstybėse.

Dominuojamosios reikšmės Pietų Amerikos valstybių tarpe turi vadinamoji valstybių grupė ABC (Argentina, Brazilija, Čili). Kai pati Ispanų Pietų Amerika (išskyrus iš jos portugalų Braziliją), tai geografiniu ir politiniu atžvilgiu joje galima skirti dvi valstybių grupės: 1) Andų, Ramiojo Okeano valstybės (Ekuador, Peru, Bolivija, Čili) ir 2) La-Platos, Atlanto Okeano valstybės (Argentina, Urugvajus, Paragvajus).

Tarptautiniai santykiai Pietų Amerikoje, kaip ir Centralinėje Amerikoje, ligšiol tebėra nesureguliuotų teritorialinių ginčų trikdomi. Tiesa, per paskutinius dešimtmečius visa eilė sienų buvo sutartimis arba trečiųjų sprendimais nustatyta. Dabar ginčijama tebelieka dar zona, pradedant šiaurėje nuo Gviana kalnyno ir Goajira srities pagal Andų rytų šlaitus per viršutinį Amazonkos nuotaką iki Chaco srities. Tie ginčai tuo yra aiškinami, kad ligšiol valstybių sienos galėjo būti tiktai teoriškai, o ne praktiškai žymimos. Pasienio sritys buvo dar neužimtos, neištirtos ir dažnai nė negyvenamos. Tiktai kolonizuojant ir įkurdinant kraštą atsiranda praktiškas tvirtai nustatytų sienų reikalingumas.

43. Ekuadoras.

a) ANGLŲ, RAMIOJO OKEANO VALSTYBĖS.

P. Flores. History of the boundary dispute between Ecuador and Peru. N. Y. 1921. (91 p.). M. Langhans-Ratzeburg. Das strittige Ekuador-Hinterland (Zeit. f. Geo-Politik, 1929, Nr. 4, p. 320—332) W. V., III (1929), p. 1195—6).

Plotas arti 300.000 kv. km. (be ginčijamų sričių), gyventojų arti 2 milijonų.

Ekuadoras — kalnuotas, neturtingas kraštas, daugiausia indėnų gyvenamas, ir atsirado tiktai kaip buferis tarp Kolumbijos ir Peru, nepanorėjusių leisti viena antrai valdyti Guayaquil įlanką ir uostą.

Ekuadoro sienos neapibrėžtos. Jo reikalavimai yra daug platesni už faktinai užimamą teritoriją. Stipresnieji kaimynai, Peru ir Kolumbija, pamažėli sumažino jo teritoriją. Ypač Peru išsiplatino, pasisavinusi Ekuadoro žemes. Ekuadoras net nebeteko bendros sienos su Brazilija, o tuo tarpu Ekuadoro dalims, esančioms į rytus nuo Andų kalnyno, išėjimas į jūrą tėra galimas

tiktai Amazonkos upe. Su Kolumbija pasienio sutarimas buvo sudarytas 1916. VII. 15. Su Peru ligšiol tokio sutarimo nėra. Bet užtat Peru sudarė su Kolumbija 1922. III. 24 sutarimą (galutinai ratifikuotą 1927 metais), kuriuo visas erdvus Ekuadoro Hinterland'as buvo tųdviejų valstybių pasidalytas. Ekuadoras nepripažino to sutarimo.

Ekuadorui priklauso taip pat Galapagos'o salynas, įgavęs reikšmės atidarius Panamos perkasą, ir į kurį vieną laiką pretendavo Jungtinės Valstybės.

Ekuadoras, kad ir dalyvavo Paryžiaus 1919 metų Taikos Konferencijoj ir pasirašė Versalės sutartį, tačiau neratifikavo jos. Jis ligšiol nėra įstojęs į Tautų Sąjungą.

44. Peru.

L. Bourgeois, L. Renault, F. Martens. Consultation pour le gouvernement du Pérou contre le gouvernement de l'Equateur. (Mémoire sur l'arbitrage). P. 1906. (55 p.). A. Weiss. Bolivie et Pérou (L'arbitrage de 1909 entre la Bolivie et le Pérou, P. 1910. (RGDI, v. 17, p. 105 s.). J. I. Galvez. Conflictos internacionales. El Peru contra Colombia, Ecuador y Chile. Santiago. 1919 (246 p.). E. M. Borchard. Opinion on the controversy between Peru and Chile, known as the question of the Pacific. Wash. 1920. V. M. Maurtua. Sur le Pacifique du Sud. Le procès du Pérou et de la Bolivie contre le Chili. 1924 (282 p.). Peru-Dreyfus-Fall. W. V. II, 261—2,ZIR. v. 20. p. 363—5, RGDI, v. 29 p. 256—283. Canevaro-Fall. W. V. I, 178—180, Z. V. 1913 (v. 7) p. 1—10; RGDI. 1913 (v. 20) p. 317—371 (Boeck); Das Werk vom Haag. II, v. 3 (1914) p. 164—247 (Zitelmann).

Plotas arti 1.360.000 kv. km., gyventojų arti 6 milijonų.

Buvusi (kolonialinėje epochoje) ispanų vice-karalystė Peru, atsipalaidavusi nuo Ispanijos valdžios, sudarė dvi respublikas: Peru (kuri iš pradžios buvo susijungusi su Bolivija) ir Čili.

Su visais savo kaimynais Peru turėjo įprastų Pietų Amerikos valstybėms pasienio ginčų.

Ginčas su Brazilija ir Kolumbija dėl teritorijos Amazonkos aukštupio srityje baigėsi teritorialiniu sutarimu 1928 metais.

Vienas iš nesveikiausių ir pavojingiausių Pietų Amerikos taikai konfliktų su Čili dėl Taknos ir Arikos teritorijos taip pat laimingai baigėsi 1929 metais (Apie tai žiūr. Čili).

Peru tebesiginčija su Bolivija dėl sienų rytiniuose Andų šlaituose.

45. Čili.

Abribat. Le détroit de Magellan au point de vue international. 1902. (C. Coolidge). In the matter of the arbitration between the Chile and Peru. Opinion and award. Wash. 1925. Gov. Print. Off. (64 p.). (Tacna Arica). H. C. Evans. Chile and its relations with the U. S. 1927. L. Pena. Histoire du Chili. 1927. WV, III, 1929. p. 1197.

Plotas 750.000 kv. km., gyventojų arti 4 milijonų.

Viena iš turtingiausių ir kultūringiausių Pietų Amerikos valstybių. Čili istorija pasižymėjo 1879 — 1883 „Ramiojo Okeano Karu" (Guerra dėl Pacifico) prieš Peru ir Boliviją. Tas karas, turėjęs didelės įtakos naujajai Pietų Amerikos istorijai, baigėsi Čili laimėjimu ir Ancon'o 1883. X. 20 taikos sutartimi. Bolivija nustojo šia nelaiminga jai santaika Atacumos provincijos ir prieėjimo prie jūros; Peru — Taknos ir Arikos provincijų. Ancon'o sutartyje, tiesa, buvo įrašytas punktas, kuriuo po 10 metų Čili okupacijos turi būti padarytas plebiscitas nustatyti, ar nori Taknos ir Arikos gyventojai likti Čili globojami arba grįžti į Peru. Tas plebiscitas dėl įvairių iškeliamų priežasčių Čili nebuvo padarytas. Tasai ginčas kelis kartus labai paaštrėdavo. 1923 metais Šiaurės Amerikos prezidento buvo nutartas trečiųjų nutarimas dėl plebiscito reikalingumo. Bet tasai nutarimas nebuvo įvykdytas. Pagaliau ginčas dėl Taknos ir Arikos buvo baigtas Čili ir Peru sutarimu, kuris buvo pasirašytas Limoje 1929. VI. 3. Eidama tuo sutarimu Čili perleido Peru Taknos provinciją (8,200 kv. km., gyv. 23.000), bet pasilaikė sau Ariką (16.600 kv. km., gyv. 20.000) ir be to pasižadėjo sumokėti Peru 6 milijonus dolerių.

Per Pasaulinį Karą Čili liko neitrali.

Čili yra veiklus Tautų Sąjungos narys.

46. Bolivija.

F. Anze. La question du Pacifique. La Bolivie et la S. d. N. Genève. 1919 (39 p.). J. Carrasco. La Bolivie devant la S. d. N. 1923. L. B. Borgono. The Problem of the Pacific and the new policies of Bolivia. Baltimore. 1924 (198 p.). E. Diez de Medina. La question du Pacifique et la politique internationale de la Bolivie. 1924 (276 p.).

Plotas arti 1.332.000 kv. km., gyventojų arti 3 milijonų.

Bolivija, atsipalaidavusi nuo ispanų viešpatavimo, iš pradžios yra buvusi Peru sudėtyje, nuo kurios ji atsiskyrė 1840 metais.

Bolivija potencialiai yra turtingas kraštas, ypač daug turįs visokių lobių kalnuose; jos gyventojai — mišinys, apie pusę indėnų, ir ketvirtis mišrių, spalvotų gyventojų. Tarptautinė jos būklė sunki dėl stipresniųjų kaimynų Brazilijos, Argentinos, Čili ir Peru priešiško nusistatymo.

Bolivija nebeteko jūros priėjimo (prie Ramiojo Okeano) po nelaimingo jai „Ramiojo Okeano karo" su Čili. Einant 1884. IV. 4 taikos sutartimi su Čili, jai buvo atimta pajūrio Antofagastos vieta. Norėdama gauti uostą Ramiojo Okeano krante, Bolivija pradėjo derybas su Čili, kurios baigėsi „galutine" 1904. X. 20 taikos sutartimi. Svarbiausias tos sutarties straipsnis buvo Bolivijos atsisakymas nuo uosto reikalavimų Ramiajame Okeane, ir užtat Čili pasižadėjo nutiesti geležinkelį nuo Arikos uosto į Bolivijos La Paz miestą ir pripažinti amžiniems laikams Bolivijos teisę laisvam tranzitiniam transportui per Čili teritoriją ir uostą. 1921 metais Bolivijos atstovas Tautų Sąjungos Susirinkime, eidamas T. S. Pakto 19-uoju straipsniu, iškėlė 1904 m. sutarties peržiūrėjimo reikalą. Čili su tuo nesutiko, ir reikalas tasai nebuvo nagrinėjamas.

Su Paragvajumi Bolivija turi pasienio ginčą dėl neištirtos ir negyvenamos pasienio vietos, vadinamosios Chaco Boreal. Ta sritis yra svarbi Bolivijai susisiekti La Platos upe su Atlanto Okeanu. Tasai ginčas 1928 metais sukėlė net Bolivijos karo veiksmus prieš Paragvajų, bet tarpininkaujamais veiksmais (kartu Tautų Sąjungos, Pan-Amerikos Unijos, gretimų valstybių, ispanų karaliaus ir popiežiaus!) karo veiksmai buvo sustabdyti ir 1929 metais sudarytas sutarimas *statu quo* palaikyti. 1930 metais susirėmai vėl prasidėjo.

b) LA PLATOS VALSTYBĖS.

Šios valstybės susidarė iš Ispanų vice-karalystės La Plata. Pirma iš tos vice-karalystės buvo susidariusios Jungtinės Rio de la Plata Provincijos, paskelbusios savo nepriklausomybę 1816. VII. 9. Paskui iš tų Jungtinių Provincijų išsiskyrė trys nepriklausomos valstybės Paragvajus, Argentina ir Urugvajus.

47. Paragvajus.

A. Schuster. Paraguay. Land, Volk, Geschichte, Wirtschaftsleben und Kolonisation. 1929 (687 p.).

Plotas 253.000 kv. km. (be Chaco Boreal), gyventojų apie 1 milijoną.

Paragvajus, kaip ir Bolivija, neturi priėjimo prie jūros. Tai yra viena iš labiausiai atsilikusių pasaulio valstybių, varanti menkiausią išorinę prekybą. Gyventojai daugiausia yra indėnai, susimaišę iš dalies su ispanais ir negrais.

Paragvajus pergyveno tragišką, su daugeliu vidaus revoliucijų, istoriją. Ypač pragaištingas ir naikinamasis buvo kraštui 1865 — 1868 metų karas prieš Braziliją, Argentiną ir Urugvajų.

Su Bolivija Paragvajus nebaigė savo ginčo dėl Chaco Boreal teritorijos; tasai ginčas paskutinį laiką kelis kartus paaštrėdavo.

48. Argentina.

H. A. Moulin. Le litige chilo-argentin et la délimitation politiqus des frontières naturelles. P. 1902 (147 p.). P. Groussac. Les îles malouines. Nouvel exposé d'un vieux litige. P. 1910 (185 p.). I. L. Goebel The struggle for the Falkland Island, a study in legal and diplomatic history. New Haven. 1927 (495 p.). I. B. Sivori. La Liga de las naciones, su origen y la obra realizada en la República Argentina. Buenos Aires. 1928 (593 p.).

Plotas arti 2.800.000 kv. km., gyventojų arti 10 milijonų.

Iš visų Pietų Amerikos valstybių tiktai Argentinoje, Čili ir Urugvajuje, vidutinio klimato kraštuose, dominuoja baltoji rasė, dėl didėjančios Europos imigracijos.

Argentina turėjo teritorialinį ginčą su Brazilija (išspręstą 1895 metais Šiaurės Amerikos prezidento Clevelando trečiųjų sprendimu) ir su Čili (išspręstą 1902 m. anglų karaliaus Eduardo VII sprendimu). Prieš Angliją Argentina nuolat tebeturi reikalavimą dėl Falklandų salų, esančių prie Argentinos krantų. Anglija užvaldė tas salas 1833 metais, pavariusi iš ten Argentitinos valdininkus. Argentina remia savo reikalavimą tuo, kad ji esanti ispanų Buenos Aires'o vicekaralystės įpėdinė, kad ji faktinai valdė tas salas nuo 1820 iki 1833 metų ir prievarta tebuvo iš tenai išvaryta.

Argentina yra vyriausias Iberų-Amerikos sąjūdžio protogonistas; ji priešinasi tam, kad Monro doktrina būtų pripažinta visos Amerikos doktrina; ji yra didžiausias Jungtinių Valstybių

priešininkas - konkurentas Pietų Amerikoje. Su stipriausiomis Pietų Amerikos valstybėmis — Brazilija ir Čili ji palaiko draugiškus santykius; 1915 metais tų valstybių (ABC = Argentina, Brazilija, Čili) buvo sudaryta kuriam laikui draugiška ir arbitražo sutartis.

Argentina liko neitrali Pasauliniame Kare. Ji įstojo į Tautų Sąjungą, bet pirmame T. S. Susirinkime ji įnešė šiuos pasiūlymus: 1) leisti stoti į Sąjungą kiekvienai nepriklausomai valstybei, kuri išreikš pageidavimą dalyvauti joje, 2) priimti lygybės principą S. Tarybos nariams rinkti, 3) sudarius Nuolatinį Tarptautinio Teisingumo Tesmą Haagoje, priimti teismo privalomumo principą. Kada tie Argentinos pasiūlymai nebuvo priimti, jos atstovai nusišalino iš T. S. posėdžių. Nuo to laiko Argentina laikosi visiškai nuošaly nuo T. S. posėdžių ir darbų, nors tebelieka jos narys ir įmoka metinius mokesčius.

49. Urugvajus.

G. Scelle. A propos de l'établissement du monopole des assurances en Uruguay. 1913.

Plotas 178.000 kv. km., gyventojų arti 2 milijonų.

Urugvajus atsirado kaip valstybė - buferis tarp Brazilijos ir Argentinos. Iš pradžių dėl jo teritorijos kovojo tiedvi valstybės. Kaip kompromisas, 1820 metų santaika buvo įkurta savarankiška Urugvajaus respublika; galutinai ji buvo pripažinta tiktai 1830 metais. Urugvajus, skirdamasis nuo kitų Pietų Amerikos respublikų, yra vien tik baltosios rasės gyvenamas. Vietos indėnų gyventojai yra išnykę.

Urugvajus ginčijasi su Argentina dėl La Platos upės žiočių. Argentina valdo visas žiotis, o Urugvajus reikalauja, kad jos būtų padalytos vidurine linija.

Per Pasaulinį Karą Urugvajus pasitenkino tuo, kad pertraukė diplomatinius santykius su Vokietija.

Urugvajus yra aktyvus Tautų Sąjungos narys.

Turi būti pažymėtas, gal, ir naujas 1928. II. 3 naturalizacijos įstatymas, kuriuo svetimšalis gali būti naturalizuotas, pasilaikydamas kartu ir savo pirmesnę valdinybę.

D. Portugalų Pietų Amerika.

50. Brazilija.

P. Fauchille. Le conflit de limites entre le Brézil et la Grande Bretagne et la sentence arbitrale du roi d'Italie. 1905. Agan. Diplomatic relations of the U. S. and Brazil. 1926. J. C. de Magedo Soares. Le Brézil et la S. d. N. 1927 (278 p.).

Plotas arti 8½ milijono kv. km. (beveik dukart didesnis už Europos, be Rusijos), gyventojų arti 39 milijonų.

Brazilija — vienintelis kraštas Pietų Amerikoj, kuriame oficiali kalba yra ne ispanų, bet portugalų. Brazilija virto portugalų kolonija, kai ją atrado 1500 metais portugalų jūreivis Kabralis (Cabrol). 1822 metais Brazilija atsiskyrė nuo Portugalijos ir sudarė savarankišką imperiją. 1889 metais, po revoliucinio perversmo, Brazilija virto federatyvine respublika.

Savo didumu ir gyventojų skaičiumi Brazilija žada virsti didžiąja valstybe. Uždarius Šiaurės Ameriką laisvai Europos imigracijai, Pietų Brazilija pasidarė Europos (taip pat ir Lietuvos) išeivių siekinys. Brazilija, kurios išsiplėtimas pareina nuo gyventojų įkurdymo jos didžiulėj teritorijoj, ligšiol tebesilaiko politikos leisti laisvai ir neapribojamai imigruoti į savo kraštą. Žymus vokiečių imigrantų elementas, susispietė Santa Catharina apygardoje, italų elementas — San Paulo srityje. Italija mėgino 1926 metais išlygti atskirų privilegijų italų imigracijai.

Brazilija yra buvusi Tautų Sąjungos narys nuo Sąjungos susikūrimo momento. 1926 metais, besvarstant Sąjungoje Vokietijos priėmimo dalyką, Brazilija pareikalavo sau nuolatinės vietos Sąjungos Taryboje, kaip didžiajai valstybei. Kada tas reikalavimas nebuvo priimtas, Brazilija išstojo iš Sąjungos, ir dabar nebėra jos narys.

1867 metais, Jungtinių Valstybių spaudžiama, Brazilija paskelbė Amazonę ir kai-kuriuos iš jos intakų tarptautine upe (nors geografiškai ji yra nacionalinė upė), laisva visų nacijų prekybos laivų navigacijai.

AZIJA.

K. Kawakami. Asia at the door. N. Y. 1914. T. Deunett. Americans in Eastern Asia. A critical study of the policies of the U. S. (with reference to China, Japan). N. Y. 1922 (741 p.). E. T. Powell. Asia at the cross roads. Japan, Korea, China, Phllippine. N. Y. 1922 (390 p.). Safarov. Problemy Vostoka. M. 1922 (183 p.). K. Haushofer-März. Geopolitik der Selbstbestimmung. Der Wiederaufstieg Südostasiens zur Selbstbestimmung. 1923 (503 p.). Krjažin Nacionaljno-osvoboditeljnoje dviženie na bližnem vostoke. M. 1923. V. Chirol. The Occident and the Orient. Chicago. 1924 (339 p.). E. H. Bierstadt. The great betrayal. A survey of the Near East problem. L. 1924 (361 p.). W. K. Hall. Western civilization and the Far East. L. 1924 (410 p.). T. W. Arnold. The Caliphate. Oxf. 1924. (223 p.). Th. F. Millard. Conflicts of policies in Asia. N. Y. 1924 (507 p.). R. Grousset. Le reveil de l'Asie. L'impérialisme britannique et la révolte des peuples. 1924. (251 p.) . H. G. Woodhed. Occidental interpretations of the Far Eastern problem. 1925 (261 p.). E. v. Salzmann. Gelb gegen Weiss. Aus dem Freiheitskampf Asiens. 1925. (321 p.). E. W. Newman. The Middle East. L. 1926 (315 p.). M. Soyeshima. Oriental interpretations of the Far Eastern problem. Chicago. 1926 (228 p.) A. Whyte. Asia in the XX-th century. N. Y. 1926. (184 p.). E. Reinhard. Die imperialistische Politik im Fernen Osten. 1926. (236 p.). G. M. Dutcher. The political awakening of the East. (Studies of politic progress in Egypt, India, Japan, Phil.) N. Y. 1926 (372 p.). St. Rice. The challenge of Asia. L. 1926 (256 p.). J. A. Spender. The changing East. L. 1926. (256 p.). H. Rohde. Der Kampf um Asien. 2 B. 1924/26. E. Jung. L'Islam sous le joug. 1926. H. D. Harris. Europe and the East. Boston. 1926 (677 p.). Upton Close. The revolt of Asia. The end of the white mans world dominance. N. Y. 1927. (338 p.). — Die Empörung Asiens. 1927 (147 p.). M. Pernot. L'inquiétude de l'Orient. 2 v. I. Sur la route de l'Inde (252 p.) II. En Asie musulmane. (243 p.). 1927. Lyantey. L'Islam et la politique contemporaine. P. 1927 (176 p.) A. I. Toynbee. The Islamic World since the peace settlement. L. 1927 (626 p.). E. Jung. L'Islam et l'Asie devant l'impérialisme. P. 1927 (315 p.). H. M. Vinacke. A history of the Far East in modern times. N. Y. 1928. (499 p.). P. J. Treat. The Far East A political and diplomatic history. N. Y. 1928 (560 p.). H Bell. Foreign colonial administration in the Far East. 1928 (319 p.). H. Kohn. Geschichte der nationalen Bewegung im Orient. 1928 (388 p.). G. Cleinow. Neu-Sibirien (Sib-krai), eine Studie zum Aufmarsch der Sowjetmacht in Asien. B. 1928 (441 p.). P. Ostwald. Ostasien und die Weltpolitik. Bonn. 1928 (186 p.). H. L, Hoskins. British routes to India. N. Y. 1928 (507 p.). W. Filchner. Asiens Islamkämpfe. 1928 (423 p.). M. Harrison. Asia reborn. 1928 (398 p.). D. E. Owen. Imperialism and nationalism in the Far East. N. Y. 1929. (140 p.). Novyj Vostok. Žurnal vychodjaščij v Moskve s 1921 goda.

Plotas arti 43,9 milijonų kv. km., tuo būdu Azija yra 4½ karto didesnė už Europą; gyventojų arti 940 milijonų, beveik 2 kartus daugiau kaip Europoje, vadinasi, pusė visų žemės rutulio gyventojų.

Nors Azija geografiškai glaudžiai yra susijusi su Europa, sudarydama su ja vieną Eurazijos kontinentą, ir nors joje gy-

vena daugelis senųjų tautų, turinčių seną ir savotišką kultūrą ir istoriją, glaudžiai sumizgusią su Europos istorija, tačiau ji ligšiol tebėra atskiras pasaulis, daug kuo svetimas ir net priešingai nusistatęs Europai. Šiandien jau galima kalbėti apie kultūros bei politikos vieningumą Europoje, bet ne Azijoje. Azija pasižymi tokiu klimato, rasių ir dvasinių gyvenančių joje tautų dalykų priešingumu, kokio neturi joks kitas kontinentas. Yra Pan-Europos ir Pan-Amerikos sąjūdžiai, bet nėra Pan-Azijos sąjūdžio.

Azija ilgą laiką buvo nuošaly, nedalyvaudama Tarptautiniame Bendravime, ir tiktai pamažėli ir tiktai paskutiniu laiku ji įstojo arba prievarta buvo įtraukta į Pasaulinę Sąjungą; kaikurios Azijos šalys ligšiol iš dalies tedalyvauja Sąjungoje. Dauguma Azijos šalių dar nėra visateisiai Pasaulinės Sąjungos nariai: vienos — tėra tiktai kai-kurių Europos valstybių ir Jungtinių Valstybių kolonijos; kitos yra kitų valstybių kontrolėje; dar kitos turėjo teikti svetimšaliams tam tikrų privilegijų ir eksteritorialumą.

Tačiau dėl vykstančio dabar pasaulyje priklausomųjų tautų nacionalinio apsisprendimo, visa Azija dabar nerimsta, o jos politinė būklė tegali būti pavadinta pereinamąja. Atbunda Azijos tautos ir pamažėli pašalinama dominuojamoji Europos valstybių būklė. Įvairiuose Azijos kraštuose stiprėja nacionaliniai sąjūdžiai, kurie pasidaro vis pavojingesni Europai: Japonija, tapusi didžiąja valstybe nužengė imperialistinės ekspansyvinės politikos keliu; atbudusi Kinija, tebegyvena tuo tarpu sąmyšio stadiją, bet nacionalistinis sąjūdis šitame milžiniškame krašte gresia ateinančiu pavojum; Indijoj Pan-Indijos sąjūdis siekia visiškos politinės nepriklausomybės, kuri, jeigu bus pasiekta, sujudins ir pakeis pasaulinės politikos pagrindus; jau yra įgyvendytas nacionalinis Turkijos, Persijos ir Afganistano savarankiškumas; musulmonų-arabų sąjūdis, siekiąs politinės arabų kraštų nepriklausomybės ir, gal būt, jų susivienijimo, paliečia ne tiktai pryšakinės Azijos sritį, bet persimeta ir į Afrikos žiemius ir gresia Anglijos bei Prancūzijos kolonialinėms žemėms. Bet ypač pavojinga bendrajai taikai yra dabar ne tiek Artimųjų Rytų problema, kiek Tolimųjų Rytų arba, pagal amerikiečių terminologiją, Ramiojo Okeano problema, kur susiduria Jungtinių Valstybių, Japonijos ir Anglijos interesai.

Neskaitant Šiaurės Azijos, kuri sudaro Europos valstybės Rusijos organinę dalį, Azijoj telpa šios nepriklausomos valstybės, Pasaulinės Sąjungos nariai: Turkija, Persija, Afganistanas, Siamas, Kinija ir Japonija. Nepriklausomos, bet žymiai izoliuotos tarptautiniu atžvilgiu, yra: arabų valstybės — Hedžas-Nedždas, Iemenas, Omanas, mongolų valstybės Tibetas, Nepalas, Mongolija ir Tuva. Ypatingos savotiškos būklės yra Indija.

Prie priklausomų kraštų turi būti priskirtos: Himalajų Butano valstybė ir mandatinės arabų valstybės Palestina, Transjordanija, Sirija ir Irakas. Be to, kolonialinis valdymas yra šiose šalyse: britų protektoratas Pietų Aravijoj ir Persų įlankoj, Birma ir britų Malajų žemės, prancūzų Indų Kinija, niderlandų Indonezija, Šiaurės Amerikos Filipinai.

A. Mažoji Azija.

51. Turkija.

Documents diplomatiques. Conférence de Lausanne. Paris, Impr. Nat. 2 vol. 1923. B. Georges-Gaulis. La nouvelle Turquie. P. 1924. (282 p.). Habib Abi-Chahla. L'extinction des capitulations en Turquie et dans les régions arabes. P. 1924 (335 p.) (Thèse). M. P. Pavlovič. Turcija v borbe za nezavisimostj. M. 1925 (151 p.) J. Butaev. Nacionaljnaja revoliucija na vostoke. Problema Turcii. 1925 (213 p.) E. Pech. Les Alliés et la Turquie. (X. 1918—IV. 1925). 1925 (267 p.). A. Rohde. Der Kampf um Asien. 2 v. 1925. A. Mandelstam. La S. d. N. et les puissances devant le problème armenien. 1926 (355 p.). Adeb Roumani. Essai historique et technique sur la dette publique ottomane. P. 1927. (332 p.). (Thèse). R. Marchand. Le réveil d'une race. Dans la Turquie de Mustapha-Kemal. 1927. (231 p.). Irandust. Dvižuščie sily kemalistskoj revoliucii M. 1928 (149 p.). F. Abelous. L'évolution de la Turquie dans ses rapports avec les étrangers. P. 1928. (297 p.). Ali Fuad. La question des détroits, ses origines, son évolution, sa solution à la conférence de Lausanne. P. 1928 (191 p.). (Thèse, Paris). F. Nansen. L'Armenie et le Proche Orient. P. 1928. (361 p.). J. Chapuis. La question des biens, droits et intérêts dans le traité de Lausanne. (RDI, 1928, p. 643—694). B. M. Ellison. Turkey to-day. L. 1928. (285 p.). G. Jaeschke. Die Türkei seit dem Weltkriege. Geschichtskalender 1918—1928 B. 1929. (154 p.). G. Streit. Der Lausanner Vertrag und der griechisch-türkische Bevölkerungsaustausch. Berlin. 1929. B. Guen Tekin. Le monde turc et sa mission historique. Leipzig. 1929 (191 p.).

Plotas arti 1.300.000 kv. km., gyventojų arti 13 milijonų.

Turkų respublika atsirado 1919—1923 m. iš buvusios Otomanų Imperijos sudėties. Nuo XV amžiaus vidurio (turkams užėmus Konstantinopolį 1453 metais) Otomanų Imperija pasida-

rė Europos sunkių ir dramatiškų pergyvenimų priežastis, sukėlusi „Rytų Problemą". Iš šitos ilgos istorijos ypatingos reikšmės tarptautinei teisei turėjo vadinamosios kapituliacijos, teikusios europiečiams tam tikrų eksteritorialumo teisių Otomanų Imperijos ribose. Įvairias stadijas perėjo ir Juodosios Jūros uždarų ir atdarų sąsiaurių klausimas. Per XIX amžių iš Imperijos sudėties pamažėli išsiskyrė, daugiausia dėl ginkluoto Rusijos įsikišimo, naujos savarankiškos valstybės: Graikija, Rumunija, Serbija, Bulgarija, Albanija, Egiptas ir mandatiniai kraštai — Sirija, Irakas, Palestina.

Antantos mėginimas po Pasaulinio Karo padiktuoti Turkijai slėgiamą Sevro 1919 m. sutartį nepasisekė, nes tam energingai pasipriešino Angoros respublikos vyriausybė (Kemal Paša). Graikijos karas, pradėtas Anglijos pagalba prieš Angorą, baigėsi visiškuoju Graikijos pralaimėjimu ir Lozanos 1923. VII. 24 sutartimi, pakeitusią Sevro sutartį. Lozanos sutartimi Turkijos teritorija apima visą turkų gyvenamą Mažąją Aziją, Rytų Frakiją ir Konstantinopolį. Bosforas ir Dardanėlai pripažįstami atidaryti visiems laivams (su kai-kuriais apribojimais). Kapituliacijos pripažintos panaikintos. Prieškarinės Turkijos skolos buvo išdėstytos teritorijomis, kurios yra buvusios senoje Otomanų Imperijoje.

Tarptautiniuose santykiuose ypatingos reikšmės Turkijai turi glaudi jos sąjunga su Sovietų Rusija. Dar 1921. III. 16 Maskvos ir Angoros buvo sudaryta sutartis, kuria buvo nustatomas abiejų valstybių bendradarbiavimas prieš Antantą. Karso 1921. IX sutartimi abiejų valstybių buvo pasidalyta Armėnija: Turkija gavo Karsą, o Rusija Erivanės sritį, iš kurios buvo sudaryta Armėnijos Sovietų respublika. Draugiška sutartis su Rusija buvo paskui atnaujinta ir dar labiau sutvirtino glaudžius Rusijos ir Turkijos sąjunginius santykius.

Turkija sudarė draugiškus santykius ir su Prancūzija. 1921. X sutartimi Turkija gavo iš Prancūzijos Kilikijos sritį, ir buvo nustatyta tiksli Turkijos siena su Sirija. 1930. II. 3 buvo pasirašyta nauja sutartis su Prancūzija dėl draugiškumo, susitaikinimo ir trečiųjų teismo. Ta sutartis įpareigoja kiekvieną iš susitarusių šalių likti neitraliai, jeigu antra šalis bus trečios valstybės neprovokuotai užpulta.

Su Anglija Turkija turėjo tęsiamąjį ginčą dėl naftingo Mosulo. Galų gale Tautų Sąjungos Taryba nutarė Mosulą atiduoti Anglijai (Irakui).

Su Azijos kraštais — Sirija, Iraku, Persija ir Afganistanu buvo sudarytos draugiškos sutartys.

Fašistinė Italija taip pat sugebėjo nustatyti artimus sutartinius santykus su Angora (1928. V. 30 sutartis). Dėka Italijos taip pat paskutiniu laiku susitaikinta ir su Graikija.

Turkija ligšiol dar nedalyvauja Tautų Sąjungos.

B. Arabų Azija.

H. St. Philby. The heart of Arabia. 2 v. L. 1922. — Das geheimnisvolle Arabien. 2 v. 1925 (365 + 320 p.). Ch. Aysub. Les mandats orientaux. P. 1924. (184 p.). Razdel Aziatskoj Turcii. Izd. N.K.I.D. pod red. E. A. Adamoviča. M. 1924. [Jung i Bauze] Aravija i evropejskie deržavy. Sbornik. S. predisl. T. Rotštejna. Moskva. 1924. (224 p.). Habib Abi Chahla. L'extinction des capitulations en Turquie et dans les régions arabes. P. 1924 (335 p.) (Thèse). Gurko-Kriažin. Bližnij Vostok i deržavy. M. 1925 (243 p.). Jung. La révolte arabe de 1906 à 1925 2 v. P. 1925. Gurko-Kriažin. Arabskij Vostok i deržavy. M. 1926 (145 p.). R. E. Chcesman. In unknown Arabia. L. 1926. (467 p.). R. Graves. Lawrence and the Arabs. L. 1927 (454 p.). Zade. Mekkanskij Kongres (1926) (Nov Vost. N. 20/21, 1928, p. 388—401). — Indijskie chalifatisty i Hedžas (Nov. V., N. 22, 1928, p. 100—115). H. St. Philby. Arabia of the Wahabis. L. 1928. (437p.). Broucke. L'empire arabe d'Ibn Séoud. Brux. 1929 (89 p.) Sch. Milkonowicki. Das Mandatsystem im Völkerbund, mit besonderer Berücksichtigung der A-Mandate. B. 1929 (97 p.). M. Akselrod. Evoliucija Hedžasa i ego konstitucija (Nov. Vostok N. 23/24, 1928, p. 276—291). — Aravijskij poluostrov 1928. (Nov. Vostok N. 25, 1929 p. 290—295). Flaggenfall von Maskat WV, I. (1924) p. 313—315. Fleischman (Schucking, Werk von Haag. I, 1, 1917, p. 345—440). A. T. Wilson, The Persian Gulf. 1928. R. Coke. The Arabs' place in the Sun. L. 1929. Philby. Arabia. L. 1930. Rihani. Around the coast of Arabia. L. 1930.

Reikia skirti pati Arabija nuo kraštų, gulinčių už Arabijos ribų, bet arabų gyvenamų.

Arabai gyvena plačiame žemės plote nuo Persų įlankos ir Persijos bei Turkijos sienų per Arabijos pussalį ir Šiaurės Afriką iki Atlanto Okeano. Bendras jų skaičius gali būti nustatytas, maždaug, 40 milijonų.

Politiškai arabai yra suskaidyti, iškrikę, ir nesinaudoja dar lygiateisia būkle su kitomis tautomis, dalyvaujančiomis Tarptautiniame Bendravime. Žymi jų dalis politiškai pareina nuo kitų valstybių: nuo Anglijos (Irake, Palestinoj, Transjordanijoj, Pietų Arabijoj, Sudane), nuo Prancūzijos (Sirijoj, Tunise,

Alžire, Maroko), nuo Italijos (Libijoj). Kai-kurie iš tų kraštų naudojasi iš dalies tam tikru politiniu nepriklausomumu, jie iš dalies tedalyvauja Pasaulinėje Sąjungoje ir nėra lygiateisiai Tarptautinio Bendradarbiavimo dalyviai (Arabijos valstybės Hedžasas-Nedždas, Jemenas, Egiptas).

Didelės politinės tarptautinės reikšmės turi visuotinis arabų sąjūdis, kilęs XX amžiaus pradžioje ir siekiąs visų arabų nacionalinės laisvės bei politinio susivienijimo. Visų arabų tautybių vieningumas gali būti pagrįstas, pirmiausia, bendrąja kalba, kuri — be labai nežymių dialektinių skirtumų — yra vienoda visame plote nuo Persijos iki Atlanto Okeano, ir, antra, bendrąja — musulmonų tikyba.

Pati Arabija (Arabijos pussalio ribose, įskiriant mandatinius kraštus) užima plotą arti 3½ milijono kv. km. ir turi 11 milijonų gyventojų. Jos tarptautinė būklė neaiški ir tebėra pereinamosios stadijos būklė. Joje yra didžiulių dykumų, kur tebegyvena dar giminių — tikrųjų klajoklių, be kurios-nors tvirtos valstybinės organizacijos. Paskutiniais keleriais metais įvyksta iškrikusių arabų giminių politinė konsolidacija į dvi nepriklausomas valstybes: Hedžasas - Nedžas ir Jemenas.

52. Hedžas-Nedždas.

Plotas arti 1.900.000 kv. km., gyventojų arti 2½ — 4 milijonų.

Hedžasas-Nedždas yra didžiausia iš savarankiškų arabų valstybių (sostinė — Riadas). Ji susidarė iš vahabitų Nedždo sultanato Centralinėj Aravijoj (gyventojų arti 400.000). Nedždo sultanas Ibn-Saudas vieną po kito užkariavo gretimus arabų kraštus: El-Chasu (atėmęs jį iš turkų 1913 metais), Džebel-Šamar'o emiratą ir 1924 — 1926 metais Hedžaso karalystę. Hedžase yra svarbūs visam musulmonų pasauliui Mekos ir Medinos miestai.

Iki Pasaulinio Karo Hedžasas buvo turkų provincija. Pasaulinio Karo metu, kad palengvintų sau kovą prieš Turkiją, Anglija pažadėjo Hedžasui nepriklausomybę ir mokėjo pinigines subsidijas Hedžaso karaliui Huseinui. Hedžasas buvo nusiuntęs savo atstovą į Paryžiaus 1919 metų taikos konferenciją, kuris pasirašė drauge su kitomis valstybėmis Versalės sutartį. Tačiau

į Tautų Sąjungą Hedžasas priimtas nebuvo. 1924 — 1925 metais prasidėjo Ibn-Saudo karas prieš Huseiną. Anglija ir kitos valstybės pasiskelbė savo neitralumą. Karalius Huseinas išsižadėjo sosto 1924 metais ir nusišalino į Akabą. Šitą vietą, esančią Raudonosios Jūros krante, Anglija dar anksčiau buvo norėjusi prisijungti prie savo mandatinio Transjordanijos krašto, kad turėtų tiesioginį susisiekimą per savo mandatines žemes nuo Raudonosios Jūros iki Persų įlankos. 1925 metais Huseinas buvo anglų ištremtas į Kipro salą, ir Anglija 1925. X. sutartimi, sudaryta su Huseino sūnumi Ali, prijungė prie Transjordanijos Akabos teritoriją. Tačiau sultanas Ibn-Saudas atsisakė pripažinti tą aneksiją, kaip nesuderinamą su neitralitetu, Anglijos paskelbtu per Nedždo karą su Hedžasu, o taip pat ir todėl, kad Ali, kurio karalystė buvo vagabitų užkariauta, neturėjo teisės disponuoti kurią-nors Hedžaso teritoriją. Akabos teritorija ligšiol tebėra ginčijama tarp Hedžaso ir Anglijos.

Sultano Ibn-Saudo užkariavimai pavertė, pagaliau, Nedždą plačia valstybe, nuo Persų įlankos iki Raudonosios Jūros. 1926 metais, susitarus su Anglija, buvo nustatyta Nedždo šiaurės siena su Transjordanija ir Iraku. 1927. V. 20 sutartimi Anglija pripažino visišką Nedždo ir Hedžaso nepriklausomybę. Notose, surašytose kartu su ta sutartimi, Ibn-Saudas ir britų vyriausybė pasilaikė savo pretenzijas į Akabos teritoriją.

1926. VIII. 31 buvo paskelbta Hedžaso konstitucija. Pagal tą konstituciją Hedžasas yra monarchinė nepriklausoma valstybė. Hedžaso karalius (Ibn-Saudas) yra tuo pat laiku ir Nedždo karalius. Konstitucijoj nėra nieko nurodyta dėl Hedžaso ir Nedždo savitarpio santykių. Formaliai-juridiškai jų susijungimas yra asmens unija, tačiau faktina jų sąsaja yra glaudesnė.

Nedždas išplėtė savo kontrolę ir arabų Asiro valstybei (gyventojų arti 1 milijono). Žema, pajūrio Asiro dalis (su Sabnos sostine) yra vienos dinastijos valdžios suvienyta, bet gyventojų dauguma tebeklauso savo faktinai nepriklausomų vadų valdžios. 1927 metais buvo paskelbta 1926. X. 21 sutartis, sultano Ibn-Saudo ir Asiro imamo sudaryta, nustačiusi Nedždo protektoratą Asirui. Asirui draudžiama daryti politinius susitarimus ir teikti ekonomines koncesijas be Hedžaso karaliaus sutikimo.

1930 metų pradžioje (kai Ibn-Saudas pasimatė su Irako karalium Feisalu anglų šarvuotyje Persų įlankoje) buvo pasira-

šyta taikos sutartis tarp Hedžaso-Nedždo ir Irako. Ta sutartimi abu kraštai pripažįsta savitarpišką nepriklausomybę, nustato diplomatinius santykius, organizuoja komisiją pasienio ginčams spręsti ir pasižada spręsti savitarpio konfliktus trečiųjų keliu.

53. Jemenas.

Plotas arti 62.000 kv. km., gyventojų arti 1 milijono.

Jemenas yra derlingiausia Arabijos dalis. Jemeno imamas (Jachja) nukariavo teritorijų iš gretimųjų Asiro ir Hadramauto ir pasidarė beveik visavaldis visų Arabijos pietų viešpatis. Su Italija jis sudarė 1926. IX. 2 draugiškumo sutartį; 1928. XI. 1 pasirašyta draugiškumo sutartis ir prekybos konvencija su Sovietų vyriausybe; tokia pat draugiška sutartis buvo sudaryta 1928 metais ir su Turkija. Su Anglija iškilo ginčas dėl Adeno protektorato pasienio ruožto, kur Jemeno imamas turėjo užėmęs siaurą rėžį į pietus nuo anglų-turkų 1905 metų sienos. 1928 metais tasai ginčas sukėlė net karo susirėmimų su Anglija.

54. Omanas.

Plotas arti 212.000 kv. km. (pajūrio ruožtas arti 1500 km. ilgumo), gyventojų (arabai su negrų priemaiša) arti ½ milijono.

Omanas nominaliai yra neprikluasoma valstybė. Pirmoje XIX amžiaus pusėje tai yra buvusi žymi valstybė, kuri buvo užėmusi visą pietų Araviją, žymią rytų Afrikos dalį ir visą Persų krantą iki pat Beludžistano. Toji valstybė susilpnėjo sumenkėjo dėl vidujinių tarpusavio karų ir ypač po paveldimųjų 1858 metų dalybų.

1862 metais Prancūzija ir Anglija savitarpiškąja deklaracija pripažino savo nesusiinteresavimą Omanu (Maskato sultanatu). 1888 metais britų vyriausybė padėjo užimti Omano sostą proteguojamam kandidatui, gavusiam iš Anglijos subsidijos ir pasižadėjusiam neperleisti savo teritorijos kuriai-nors kitai valstybei.

Politiniu atžvilgiu Omanas dalijamas dabar į dvi dalis: 1) Maskato sultanatas (pajūryje), kuriam uždėta neoficiali Anglijos kontrolė (sultanas daugiausia gyvena Indijoj ir aktyviai nedalyvauja savo sultanato valdyme) ir 2) vidurinė Omano dalis, atsiskyrusi nuo Maskato sultanato dar 1913 metais ir išsirinkusi savąjį imamą; gyventojai kovoja su Maskatu ir anglais.

XII. Sirija.

Ihsan El Chérif. La condition internationale de la Syrie. Analyse juridique du mandat syrien P. 1923 (Thèse). J. Luquet. Le mandat A et l'organisation du mandat français en Syrie. P. 1923 (281 p.) (Thèse). P. David. Un gouvernement arabe à Damas, le Congrès syrien (Thèse) 1923. (154 p.). B. Aboussouan. Le problème politique syrien. P. 1924 (Thèse). A. Joffre. Le mandat de la France sur la Syrie et le Grand-Liban. 1924. (Thèse, Lyon). C. Burckhard. Le mandat français en Syrie et au Lyban. La politique et l'oeuvre de la France au Levant. 1925. P. Bonardi. L'imbroglio Syrien. 1927 (157 p.). E. P. Mac Callum. The nationalist crusade in Syria. N. Y. 1928. (312 p.). E. Rabbath. L'évolution politique de la Syrie sous mandat de 1920 à 1925. P. 1928 (296 p.). (Thèse). M. Desjardins. Le problème syrien au point de vue économique. Lille. 1928. R. Gontant-Biron. Comment la France s'est installée en Syrie. P. 1928. R. Gontant-Biron. Sur les routes de Syrie après 9 ans de mandat. 1928 (206 p.). J. A. Sorel. Le mandat français et l'expansion économique de la Syrie et du Liban. P. 1929 (259 p.). (Thèse). V. de Saint-Point. La vérité sur la Syrie. P. 1929 (242 p.). Santi Nava. Il mandato francese in Siria dalle sue origini al 1929. Padova. 1930 (269 p.).

Plotas arti 150.000 kv. km., gyventojų arti 2½ milijono.

San-Remo 1920 metų Prancūzijos ir Anglijos sutarimu, šis kraštas, buvęs iki Pasaulinio Karo pabaigos Otomanų Imperijos sudėtyje, yra atiduotas, kaip mandatinė žemė, Prancūzijai. Tautų Sąjunga patvirtino tą mandatą 1922. VII. 22. Prancūzijos mėginimai uždėti čia šiokį tokį kolonialinį protektoratą sukėlė smarkų nacionalinį sąjūdį arabų gyventojų tarpe. Prancūzijai teko imtis tikrų karo veiksmų kraštui suvaldyti.

Pirma Prancūzija padalijo Siriją į 5 autonomiškas „valstybes", kurioms uždėjo prancūzų komisaro aukščiausią valdymą: Libanonas, Damaskas, Aleppo, alaonitų sritis ir Džebel Druz. Bet jau 1924 metais Damaskas ir Aleppo buvo sujungti į vieną valstybę.

Smarkus nacionalistinis sąjūdis Sirijoj privertė Prancūziją atsisakyti nuo kolonialinių valdymo formų ir laikytis Sirijoj atsargesnės politikos. Sirijos susivienijimas ir jos visiškas nepriklausomumas tebėra vietos gyventojų politinis reikalavimas.

XIII. Palestina.

P. Novik. La situation de la Palestine en droit international. P. 1927 (162 p.) (Thèse). A. Krämer. Das völkerrechtliche Mandat unter besonderer Berücksichtigung des Palästina Mandates. Heidelberg. 1927 (110 p.). (Dissertation). M. Spiegel. Das völkerrechtliche Mandat und seine Anwendung auf Palästina. Wien. 1928 (182 p.). J. Stoyanovsky. The mandate for Palestine, a contribution to the theory and

practice of internationale mandates. L. 1928 (414 p.). M. Krewer. Die Zukunft Palästinas. Kaunas. 1928, (106 p.). Volfštein. Arabskij proletariat Palestiny i ego organizacija. (Nov. Vostok Nr. 25, 1928, p. 258—278). E. Marcus. Palästina — ein werdender Staat. 1929 (347 p.). G. Schwarzenberger. Das Völkerbunds-Mandat für Palästina. 1929 (102 p.).

Plotas arti 23.000 kv. km. Gyventojų arti 830.000 (iš jų arti 600.000 musulmonų, 160.000 žydų ir 70.000 krikščionių).

Iki Pasaulinio Karo pabaigos ši sritis yra buvusi Turkų Imperijos sudėtyje, po Pasaulinio Karo jai uždėtas Anglijos mandatinis valdymas.

Politinis Palestinos likimas buvo nulemtas per Pasaulinį Karą, kada 1916 metų gegužės mėnesyje, slaptu sąjungininkų sutarimu *(Sykes-Picot)* dėl turkų žemių pasidalijimo, Palestina buvo išskirta į Anglijos būsimųjų užvaldymų sferą. Sen-Remo konferencijoj (1920 metų balandžio mėn.) Anglijai buvo suteiktas mandatas Palestinai. 1922 metais Anglijos buvo organizuotas mandatinis to krašto valdymas (nors oficialiai mandatas įsiteisėjo tiktai 1923 metų lapkričio mėnesyje).

Ypatinga tarptautinė Palestinos būklė iškyla todėl, kad Anglija atsižvelgdama į žydų sioninkų sąjūdį, yra prisiėmusi per Pasaulinį Karą kai-kuriuos pasižadėjimus, liečiančius žydų tautos „nacionalinio židinio" sukūrimą Palestinoje.

Sionizmas, kaip nacionalinis žydų sąjūdis, atsirado XIX amžiaus gale. Dar XIX amžiaus viduryje du žydų rašytojai Hesas („Rom und Jerusalem". 1862) ir Pinskeris („Autoemancipation" 1882) ėmė propaganduoti žydų būties atstatymą nacionaliniais pagrindais. 1895 metais Austrijos žydų rašytojas Teodoras Herclis išleido knygą „Der Judenstaat", turėjusią didelės įtakos „sionizmui" atsirasti. 1897 metais Bazely įvyko pirmas sioninkų kongresas. Bazelio programa: sionizmas stengiasi sukurti Palestinoje teisės apsaugotą prieglaudą žydų tautai. 1902 metais prasidėjo derybos su sultanu dėl perleidimo sioninkams El Ariš (vieta tarp Sinajaus pussalio ir Palestinos). 1903 metais Anglija siūlė žydams įsikurti savo Rytų Afrikos Ugandos koloniją. Praktiškų rezultatų tos derybos nedavė. Per Pasaulinį Karą Anglija, stengdamasi patraukti į savo pusę žydų simpatijas, suteikė konkretų pažadą sioninkams. 1917. XI. 2 anglų ministeris Balfuras paskelbė šią deklaraciją: „Britų vyriausybė užjaučiamai sutinka žydų tautos nacionalinio židinio (home) sukūrimą

Palestinoje ir pasistengs palengvinti pasiekti šį tikslą, bet, savaime suprantama, kad nieko neturi būti daroma, kas pakenktų esančių Palestinoje nežydų bendruomenių civilinėms arba tikybinėms teisėms arba žydų teisėms ar politinei jų būklei betkuriame kitame krašte". Tasai pažadas buvo atkartotas taip pat ir Palestinos anglų Vyriausiojo Komisaro 1920. VII. proklamacijoj ir mandatiniame statute, T. S. Tarybos priimtame 1922. VII. 22.

1922 metais Anglija paskelbė Palestinos konstituciją. Priešaky stovi Vyriausias Komisaras, anglų vyriausybės skiriamas, ir įstatymų leidžiamoji Taryba *(Legislative Council)*, susidedanti iš 25 narių. Ta Taryba negalėjo būti išrinkta dėl arabų ir žydų gyventojų boikoto. Laikinai vietoj jos veikia *Advisory Council*, susidedanti iš kelių atskirų vadybų viršininkų, Vyriausiojo Komisaro pirmininkaujama. Palestinos žydų gyventojai organizuoti nacionalinės-personalinės autonomijos pagrindais, su Taryba priešaky. Britų vyriausybė pripažįsta tarptautinę sionininkų organizaciją *(Jewish Agency)*, kaip žydų tautos organą, kuris sprendžia visus dalykus, liečiančius žydų nacionalinio židinio sukūrimą. Nežydų gyventojų tikybinės ir civilinės teisės yra apsaugojamos. Šventosios Vietos kontrolė, einant 1922. IX sutarimu su Tautų Sąjunga, pavesta tam tikrai tarptautinei komisijai, T. Sąjungos skiriami. Yra atskira musulmonų taryba dalykams, liečiantiems musulmonus. Oficialinės kalbos — anglų, arabų ir hebrajų. Ekonominiu atžvilgiu paskelbiamas „atvirų durų" principas. Išoriniai Palestinos santykiai priklauso Anglijai.

Įvykdyti sionininkų tikslą — įkurti Palestinoje žydų valstybę — pasirodė praktikoje labai sunku, dėl arabų daugumos priešiškumo ir dėl pan-arabų sąjūdžio, kuris priešinasi apskritai naujo, atėjusio žydų elemento įkurdymui arabų krašte. Įvyko riaušių arabų gyventojų tarpe, ypač smarkių 1929 metų rugpiūčio mėnesyje.

Anglijos būklė pasidarė labai kebli. Kartu su Balfuro deklaracija Anglija Pasaulinio Karo metu, per savo atstovus generolą Allenbys ir pulkininką Lawrence, žadėjo arabams sukurti didžiąją arabų valstybę. Tų pažadų nesuderinamumas paaiškėjo praktikoje. Anglija, turėdama Indijoj ir kitose savo mandatinėse žemėse didžiulį arabų ir musulmonų gyventojų skaičių, turi

atsižvelgti į arabų interesus. Tuo pat metu ji įvertina savo mandatą Palestinoje, kad galėtų aprūpinti Sueco perkaso kontrolę.

1930 metais, norėdama nuraminti arabų gyventojus, Anglija įsakė laikinai sustabdyti žydų imigraciją į Palestiną.

XIV. Transjordanija.

Akselrod. Transjordanija (Novyį Vostok, 1929, N 26/27, p. 318—325).

Plotas arti 42.000 kv. km., gyventojų arti 300.000.

Šitas plynas kraštas, gulįs į rytus nuo Jordano (Kačeko emiratas), buvo įskirtas į britų mandatą kartu su Palestina; bet Palestinos mandato sąlygos dėl žydų nacionalinio *home* ne paliečia tos srities. Ji yra gavusi 1923. V. 25 iš Anglijos vietos autonomiją (emiro Abdullah valdžioje).

Transjordanija svarbi Anglijai karo atžvilgiu. Pagal jos pietų sieną yra galimas tiesioginis susisiekimas nuo Raudonosios Jūros iki Irako, Persų įlankos ir Indijos. Anglija savo valia prijungė prie Transjordanijos priklausančias Hedžaso valstybei Akabos ir Maai teritorijas, svarbias Transjordanijai, kaip išėjimas į jūrą. Hedžasas-Nedždas tebereikalauja sau tų vietų.

XV. Irakas (Mesopotamija).

Millot. Le mandat anglais sur l'Irak. (RGDI, 1925, p. 79 s.). Publications de la S. d. N. Question de la frontière entre la Turquie et l'Irak. 1925. L. Crutiansky. La question de Mossoul devant le Conseil de la S. d. N. P. 1927. (143 p.) (Thèse). Minorski. The Mosul Question. P. 1926. Le Fur. L'affaire de Mossoul. P. 1927. Ch. A. Hooper. L'Iraq et la S. d. N. P. 1928 (112 p.). F. Hesse. Die Mossulfrage. 1929 (68 p.).

Plotas arti 371.000 kv. km., gyventojų arti 3.000.000.

„Nepriklausoma valstybė", kuriai uždėtas Anglijos mandatas (Iki to laiko Mesopotamija buvo nuo 1639 metų Otomanų Imperijos dalis). Tas mandatas buvo Anglijai atiduotas einant sąjungininkų sutartimi, sudaryta San-Remo 1920 metais. Tačiau Anglijai reikėjo numalšinti smarkus karo sukilimas Irako gyventojų, kurie siekė visiškos nepriklausomybės. 1921 metais Anglija oficialiai paskelbė, kad Irako karalius, *gyventojų pageidavimu,* bus Feisalas, pretendento į Hedžaso sostą Huseino sūnus.

1922 metais tarp Irako ir Anglijos buvo sudaryta sutartis. Pagal tą sutartį Irakas turėjo savo tarptautiniuose ir finansiniuose dalykuose vadovautis Anglijos nurodymais. Prireikus, britų kariuomenė turėjo palaikyti Iraką. Sutartis buvo sudaryta 20 metų, bet 1923 metų protokolu buvo numanoma, kad ji turės nustoti galios po ketverių metų, ratifikavus taikos sutartį su Turkija. Be to, papildomuoju sutarimu Anglija turėjo teisę piršti Irakui savo patarėjus per 15 metų, laikyti savo kariuomenę Irake iki 1928 metų, mokyti ir komanduoti vietos kariuomenei (kuriai išlaikyti Irakas turi duoti ¼ savo pajamų, — bet faktinai jis duoda daugiau kaip pusę). Irakas turėjo teikti svetimšaliams teisę bylinėtis tam tikruose mišriuose teismuose. Toji sutartis, kuri, turėjo nustatyti visišką Irako priklausomybę nuo Anglijos, nebuvo Irako ratifikuota.

1926 metais, Angoros sutarimu su Turkija (1926. VI. 5), Irakui buvo atiduota Mosulo sritis, svarbi ekonomiškai savo naftos šaltiniais ir strategiškai — Mesopotamijai ginti nuo užpuolimų iš šiaurės.

1927 metais buvo sudaryta nauja sutartis tarp Anglijos ir Irako, einant kuria Irakas turėjo būti pripažintas „nepriklausoma" valstybe, ir kuria Anglija pasižadėjo padėti Irakui įstoti į Tautų Sąjungą 1932 metais. Bet Irakas turėjo kartu ratifikuoti ir karo konvenciją su Anglija ir be to dar anglų-prancūzų San-Remo sutarimą dėl Mosulo naftos eksploatacijos. Bet ir šita sutartis, kad ir spiriama Anglijos, buvo Irako vis dėlto atmesta.

XVI. Britų protektoratas Arabijoje.

Fr. Apelt. Aden. Eine kolonialgeographische und kolonialpolitische Studie. 1929.

Žymiai Arabijos pussalio daliai yra uždėtas oficialus Anglijos protektoratas. Čia įskiriami: Adenas su prigulinčiomis prie jo salomis, Hadramautas su jo Hinterland'u, Koveitas ir Bachraino salos.

Adenas (plotas arti 26.000 kv. km., gyventojų arti 50.000) Anglijos okupuotas 1837 metais; jam uždėtas anglų protektoratas. Tai yra didžiai svarbi strategiškai teritorija — įėjimas į Raudonąją jūrą. 1857 metais anglai įsitvirtino Perimo saloje, Bab-El-Mandeb'o sąsiaurio viduryje. Nuo 1859 metų jie valdo Churia-Maria salas, prigulinčias prie Adeno. 1886 metais jie užė-

mė Sokotros salą. Pradedant nuo 1888 metų, anglai nepastebimai ir pamažėli išplėtė savo įtaką į rytus nuo Adeno, pagal Arabijos pussalio pietų krantą.

Hadramautas — derlingas klonis į rytus nuo Adeno protektorato. Jam uždėtas menkas anglų protektoratas. Pastebimas šioks toks sąjūdis nacionaliniam susirinkimui sudaryti. Hadramauto Hinterland'as plečiasi iki Persų įlankos krantų (Kataras).

Koveitas (gyventojų arti 50.000) — sultanatas Persų įlankos žiemių-rytų krante. Gauna subsidiją iš anglų vyriausybės. Nuo 1914 metų jam uždėtas oficialus anglų protektoratas.

Bachraino salos (plotas 552 kv. km., gyventojų arti 120.000), nuo 1861 metų uždėtas Anglijos protektoratas. Tais metais salų šeichas pasižadėjo sutartimi su Anglija panaikinti karus ir jūros plėšimą, ir už tai gavo iš Anglijos pažadą ginti jį. 1880, 1892 metų sutartimis tas anglų „gynimas" buvo išplėstas: šeichas pasižadėjo nepradėti, be anglų sutikimo, derybų su jokia valstybe, neleisti steigti savo žemėse kurių-nors, išskyrus anglų, diplomatinių ir konsulinių misijų, nenuomoti niekam anglių stočių, neperleisti, neparduoti ir nenuomoti niekam, išskyrus anglų vyriausybę, teritorijos.

1929 metais Persija pareiškė, kad tos salos priklausančios jai (jos iš tikrųjų priklausė Persijai kurį laiką XVIII amž.) ir protestavo prieš Anglijos pretenzijas į tas sritis.

C. Turanų Azija.

55. Persija.

M. Afschar. La politique européenne en Perse. Quelques pages de l'histoire diplomatique. B. 1921 (276 p.). (Thèse Lausanne). E. Lesueur. Les Anglais en Perse. P. 1922 (192 p.). Sven Hedin. Persien und Mesopotamien. Zwei asiatische Probleme. 1923 (67 p.). A. C. Millspaugh. The american task in Persia. N. Y. 1925 (336 p.). M. Pavlovič. Persija v borbe za nezavisimost'. M. 1925 (182 p.). V. Sheean. The new Persia. L. 1927 (344 p.). J. Visanov. Problemy sovremennoj Persii. M. 1927 (104 p.). Die Persisch-Russische Verträge von 1. X. 1927. B. 1928 (102 p.). Straipsniai žurnale „Novyi Vostok", Moskva, Nr. 21, 1928: — „Germanskaja politika v Persii" (p. 110 — 129), „Dogovor meždu Persiej i Pol'šej" (p. 130 — 140), „Kompanija Južnoj Nefti v dannoje vremja" (p. 370—387).

Plotas arti 1.645.000 kv. km., gyventojų arti 10 milijonų.

Persija, turėjusi atsitiktinių tarptautinių santykių su Europos valstybėmis jau nuo viduramžio, buvo Rusijos (nuo Petro

Didžiojo epochos) įtraukta į bendrą tarptautinę politiką. Santykiai su Rusija buvo nustatyti Turkmančaj'io 1828 metų sutartimi.

XIX amž. pabaigoj ir XX pradžioj Persijos būklėj pažymėtina yra Anglijos ir Rusijos kova dėl įtakos sferų tame krašte. Anglijos ir Rusijos 1907 metų konvencija nustatė 3 įtakos sferas Persijoj. Šiaurės Persija, turtingiausia ir pramoningiausia, buvo įskirta į rusų įtakos sferą; pietų Persija — anglų įtakos; vidurinė juosta tarp jų buvo palikta už įtakos sferų. Po revoliucinio Rusijos perversmo, Sovietų vyriausybė 1918 metais, kartu su kitomis caro sutartimis, anuliavo ir šį sutarimą su Anglija. Anglija, užėmusi savo kariuomene Persiją, privertė ją sudaryti sutartį, kuria įvairūs vidujinio valdymo organai, kariuomenė, finansai, susisiekimas turėjo pereiti anglų patarėjų žinion. Tačiau 1921 metais Persijoj kilo nacionalus-atvaduojamasis sąjūdis Riza Pahlavi (pasidariusio paskui, 1925 m. Persijos šachu) vadovaujamas. Su Rusija buvo sudaryta 1921. II. 26 sutartis; einant tos sutarties 6-uoju straipsniu Rusijai buvo suteikta teisė įvesti savo kariuomenę į Persiją, jei trečioji valstybė ginklu įsikištų į Persijos dalykus. Rusija įvedė savo kariuomenę į Persiją. Persija pasiskelbė anuliavusi savo 1919 metų sutartį su Anglija. Anglų kariuomenė buvo priversta apleisti Persijos teritoriją. Anglija mėgino organizuoti Pietų Persijos gimines prieš Riza-chaną, bet jų sukilimas buvo likviduotas 1923 metais, lygiai kaip ir Chuzistano arabų giminių sukilimas 1924 m. Po to Anglija pakeitė savo taktiką ir ėmė stengtis nustatyti draugiškus santykius su Riza-chanu.

Anglijai priklauso Persijoj žymios koncesijos: Indo-European Telegraph C°, The Imperial Bank of Persia (britų vyriausybės kontroliuojamas) ir ypač Anglo-Persian Oil C°. Ši kompanija, kurios akcijų dauguma priklauso britų vyriausybei, turi koncesiją Chuzistano naftai eksploatuoti. Kompanija sumoka 16% netto produkto persų vyriausybei (kas sudaro 1/5 visų nacionalinių Persijos pajamų). Koncesijos terminas baigiasi 1960 metais. Tačiau Persija ja nepatenkinta, ir galimas yra naujas sutarimas.

Pietų Persija tebelieka žymioje Anglijos įtakoje. Tačiau paskutiniais keleriais metais Persija ima energingai kovoti prieš išimtinį Anglijos viešpatavimą Persijos įlankoje. 1928 metais

jos pradėtas tiesti trans-Persijos geležinkelis į Persijos įlanką. Persija iškėlė reikalą anuliuoti anglų-persų 1882 sutartį dėl kovos su vergų prekyba Persų įlankoje, nes tąja sutartimi Anglija yra gavusi išimtinių policijos priežiūros teisių tos įlankos vandenyse. Persija pareiškė taip pat savo teises Bachreino saloms, kurioms yra uždėta Anglijos kontrolė (žiūrėk aukščiau Nr. XVI).

Su savo kaimynais — Rusija, Afganistanu ir Turkija — Persija sudarė draugiškas sutartis.

Persijoj veikė iki paskutinio laiko kapituliacijų režimas, nustatytas pirmąkart Rusijos Turkmančaj'io 1828 m. sutartimi ir išplėstas kitoms valstybėms didžiausio palankumo sąlygomis. Kada Sovietų vyriausybė anuliavo Turkmančaj'io sutartį, kitų valstybių kapituliacinis režimas nebeteko sutartinio pagrindo. 1929 metais Persija panaikino kapituliacijų galią savo teritorijoj.

Persija dalyvauja Tautų Sąjungoj nuo pat jos įsteigimo dienos.

56. Afganistanas.

G. Lyons. Afghanistan. The buffer state. Great Britain and Russia in Central Asia. 1910 (239 p.). I. M. Reisner. Desjat' let vnešnej politiki Afganistana (Novyj Vostok, Nr. 22, 1928, p. 67—86). I. M. Reisner. Nezavisimyj Afganistan. M. 1929 (221 p.). Aršit. Sobytija v Afganistanie (Nov. Vost. Nr. 25, 1929, p. VII—XXXIII). G. Macmunn. Afghanistan from Darius to Amanullah. L. 1929. (368 p.). E. Grimm. Osnovy afganskoj politiki Anglii (Novyj Vostok, 1929, N 26/27 p. 43—69).

Plotas arti 270.000 kv. km., gyventojų arti 10 milijonų.

Afganistanas, palyginti, neseniai teįstopo, kaip nepriklausoma valstybė, į Tarptautinį Bendravimą. Gulįs aukštame plato, atkirstas nuo tarptautinio susižinojimo Rusijos ir Indijos teritorijomis, Afganistanas ilgą laiką faktinai egzistavo be juridinės sąsajos su kitomis valstybėmis. Jo tarptautinė būklė buvo neaiški dėl Anglijos ir Rusijos varžymosi. 1878 — 1881 metais Anglija, pasinaudojusi Rusijos pavargimu po karo su Turkija, pamėgino išplėsti savo valdžią Afganistanui. Iš pradžių jai pavyko priversti savęs klausyti afganiečius, bet tuojau įvyko sukilimas ir anglai galų gale turėjo apleisti kraštą. Tačiau 1879. V. 26 sutartimi Afganistano emiras pasižadėjo išorinę politiką varyti sutikdamas su britų vyriausybe. Afganistano priklausomumą nuo Anglijos pripažino ir Rusija 1907 metų sutartimi. 1919 me-

tais Afganistanas paskelbė Anglijai karą, kuris buvo jam nelaimingas; bet visų tarptautinių ano laiko aplinkybių įtakoje Anglija sudarė su Afganistanu 1919. VIII. 8 sutartį ir kartu pripažino jį nepriklausoma valstybe. Tuo pat laiku Kabule pasirodė Sovietų misija ir 1921. II. 28 buvo sudaryta Rusijos — Afganistano sutartis, kuria Rusija aprūpina Afganistanui piniginę ir materialinę pagalbą ir teikia jam tranzito teisę per savo teritoriją. 1926 metais Rusija ir Afganistanas sudarė neužpuolimo sutartį.

1921. VIII. 16 buvo sudaryta Anglijos — Afganistano sutartis, kuria Afganistanas buvo pripažintas nepriklausoma valstybe, bet kuria jam, vis dėlto, nepavyko nustatyti norimųjų sienų. Anglija pasilaikė sau Vaziristano pasienio sritį. Negavo Afganistanas nė norimos neliečiamosios zonos į jūrą išeiti.

Afganistanas nedalyvauja Tautų Sąjungoje.

D. Indų Azija.

57. Indija.

A. Lyall. The rise and expansion of the British dominion in India. 1898. (304 p.). J. Westlake. The Empire of India. (Collected Papers, 1914 p. 194—236). V. Lovett. A history of the Indian nationalist movement. 1920. G. A. Horne. The political system of British India. 1922 Courtenay Ilbert. The government of India. 3 ed. 1923. R. Rolland. Mahatma Gandhi. P. 1923. M. Roj. Novaja Indija. M. 1923. A. Vincent The defence of India. 1923. V. Lovett. India. 1923 (313 p.). Gandhi. La jeune Inde. Trad. fr. P. 1924. — Jung Indien. Aufsätze aus d. Jahren 1919—1922. 1924 (537 p.). Th. A. Millard. Conflict of policies in Asia. N. Y. 1924. A. L. Carthyl. The lost Dominion. 1924. (Verlorene Herrschaft. B. 1926). N. Mac Nicol. The making of modern India. N. Y. 1925. (243 p.). Colin Ross. Heute in Indien. Meer der Entscheidung. 1925. H. Dodwell. A sketch of the history of India (1858—1918). 1925. (326 p.). M. P. Pavlovič. Indija v bor'be za nezavisimost. M. 1925 (117 p.). Džangir Nagiev. Indija pod gnetom Anglii. M. 1925. M. Roy. La liberation nationale des Indes. 1926. (108 p.) — Indiens politische Zukunft. 1927, (132 p.). V. Chirol. India. 1926 (352 p.). A. Besant. India bond or free. A world problem. 1926 (216 p.). K. Paul. The British connection with India. 1927 (223 p.). T. S. Marvin. India and the West. A study in cooperation. 1927 (190 p.). G. R. Abhyankar. Problem of Indian states. Poona. 1928 (504 p.). L. Curtis. Papers relating to the application of the principle of dyarchy to the government of India. 1928 (673 p.). J. Horovitz. Indien unter Britischer Herrschaft. 1928 (136 p.). S. Reed. India. The new phase. 1928 (183 p.). J. T. Sunderland. India in bondage. Her right to freedom. Calcutta. 1928 (535 p.). Rafail. Problemy indijskoj revoliucii (Novyj Vostok, N. 23, 1928, p. 1—24. Rink. Problema oborony Indii, p. 25— 34). R. Craddock. The dilemma in India. 1929 (396 p.). J. E. Woolacott. India on trial. A study of present condition.

1929 (272 p.). P. L. Chudgar. Indian princes under British protection: a study of their personal rule, their constitutional position and their future. 1929. (256 p.). Savdar. Problemy indijskoj revoliucii (Novyj Vostok 1929, Nr. 26/27 p. XI — XLII).

Plotas arti 4.675.000 kv. km., gyventojų arti 319 milijonų.

Indija nėra vieningas kraštas: tai yra ištisas pasaulis. Daugiau kaip 300 milijonų jos gyventojų skirstomi provincijomis, anglų valdomomis, ir kunigaikštystėmis, nuo Anglijos priklausomomis. Indijoj vartojama daugiau kaip 70 įvairių kalbų (iš jų svarbiausios — vakarų Hindi (97 milijon.) ir Bengali (49 mil.), išpažįstama 12 įvairių tikybų ir, be to, skirstomasi dar socialiai užsidariusiomis klasėmis, „kastomis". Vieningumą Indijai teikia jos priklausomumas nuo Anglijos, kuri valdo kraštą, kaip „Indų Imperiją", per vice-karalių.

Nauja Indų Imperijos konstitucija buvo išleista 1919 metais. Indija yra suskirstyta dviem pagrindinėmis dalimis: 1) Provincijos, viso 15 (plotas arti 2.834.000 kv. km., gyventojų arti 250 mil.), betarpiškai anglų valdomos; 9 iš tų provincijų gavo savarankišką provincialinį valdymą, britų general-gubernatoriaus kontrolėje (į atskirą grupę turi būti išskirta Birma, apie kurią žiūr. žemiau Nr. XVII); vyriausybinė kompetencija suskirstyta centraliniais ir provincialiniais dalykais; provincialinių tiktai dalis tėra pavesta vietos savivaldybei, likusi dalis „rezervuota" anglų administracijai (vadinamoji „diarchijos" sistema). 2) Indijos valstybės (apie 600), įvairaus didumo (didžiausia iš jų turi arti 80.000 kv. km. ploto ir arti 12 mil. gyventojų) ir įvairaus valdžios laipsnio. Visoms joms yra uždėtas Anglijos protektoratas. Išoriniuose dalykuose valdžia neginčijamai priklauso Anglijai, bet vidujiniuose dalykuose žymesnės kunigaikštystės tebesinaudoja autonomija. 1921 metais buvo įsteigti tam tikri Kunigaikščių rūmai — pasitariamoji įstaiga Imperijos ir sutarčių dalykams spręsti.

Tarptautinė Indijos būklė nėr normali. Indija ligšiol dar nėra Britų Imperijos dominionas ir ne laisvai valdomasis kraštas, — jos ginkluotos jėgos ir vyriausia administracija yra anglų rankose. Todėl, Tautų Sąjungos Pakto 1 straipsnio tiksliąja prasme, Indija neturėtų būti priimta į Sąjungos narių skaičių. Vis dėlto, ji nuo pat Sąjungos įsteigimo buvo pripažinta savarankišku jos nariu. Kaip savarankiška šalis ji dalyvavo ir pasirašant Kelogo Paktą.

Nors Anglijos valdymas be abejojimo yra naudingas Indijai — jis teikia jai išorinio vieningumo, apsaugo vidujinę taiką, padeda krašto civilizacijai ir pažangai (Indijos pramonė jau yra įgijusi pasaulinės reikšmės) — tačiau yra neigiamųjų anglų valdymo pusių: ekonominė krašto ekspluatacija ir indų lėšų aikvojimas Anglijos reikalams (iki 60% viso Indijos biudžeto išleidžiama karo dalykams, kurie ne tiek eina pačios Indijos reikalams, kiek Britų Imperijos pasaulinei būklei palaikyti).

Dėl šitų priežasčių ir iš dalies dėl bendro tautybių šių dienų stengimosi apsispręsti, Indijoj kilo ir per paskutinį laiką didžiai padidėjo nacionalistinis sąjūdis. Radikalinė to sąjūdžio dalis, vadinamieji „svaradžistai" (Gandhi vadovaujami) reikalauja visiško Indijos savarankiškumo ir jos atsiskyrimo nuo Anglijos. Kuklesnė indų politikos linkmė yra remiama vietos kunigaikščių ir magaradžų, kurie galėtų pasitenkinti Indijos — dominiono valdymu, vadinasi, kitų Britų Imperijos dominionų teisėmis. Anglų vyriausybė, jausdama, kad valdžia Indijoj pasprūsta jai iš rankų, sutinka jau leisti kiek išsiplėsti indų autonomijai, iki suteikdama Indijai — ateityje — dominiono būklę. Ar ilgam pavyks Anglijai išsaugoti savo viešpatavimą Indijai, į tą klausimą sunku šiandien atsakyti. Šiaip ar taip, Indijos turėjimas Anglijai yra gyvybės ar mirties dalykas pačiam Britų Imperijos egzistavimui.

Posėdžiavusi Londone 1930 m. gale ir 1931 m. pradžioj imperinė konferencija Indijos reikalais (iš Indijos pusės joje dalyvavo indų kunigaikščių ir liberalinės indų partijos atstovai) išdirbo planą federatyvinei Indijos santvarkai su atsakinga vyriausybe. Tačiau Indijos kariuomenė ir pagal tą planą tebelieka anglų vice-karaliaus žinioje. Karo išlaidos, pensijos ir skolinamieji pasižadėjimai išimami iš Indijos parlamento biudžeto teisės. Vyriausybei pakeisti reikia $^2/_3$ susirinkimo nepasitikėjimo. Kažin ar tasai Indijos naujos konstitucijos projektas sustabdys nacionalinį sąjūdį Indijoj.

XVII. Birma.

L. W. Shakespear. History of Upper Assam, Upper Burmah and North-Eastern Frontier. L. 1914 (286 p.). J. G. Scott. Burma From the earliest times to the present day. 1925 (384 p.).

Plotas arti 605.000 kv. km., gyventojų arti 13 milijonų.

Birma (arba Burma), pirma vasalinė Kinijos provincija, per XIX amžių kariavo tris kartus su Anglija. Po 1880 metų karo Birma buvo 1886 m. inkorporuota į Britų Imperiją, kaip Indijos dalis. 1922 metų pabaigoj, reformuojant valdymą Indijoj, Birma gavo savo įstatymų leidžiamąjį susirinkimą, iš dalies gyventojų renkamą, iš dalies Anglijos gubernatoriaus skiriamą; kaip ir Indijos provincijose, tam tikri dalykai buvo rezervuoti išimtinei gubernatoriaus kompetencijai.

Dėl nacionalinio sąjūdžio Indijoje auga nepriklausomumo sąjūdis ir Burmoje.

XVIII. Butanas (Bhutan).

Plotas arti 46.000 kv. km., gyventojų arti 300.000.

Nedidelė Himalajų valstybė, priklausoma nuo Anglijos. 1910. I. 8 buvo sudaryta Butano ir Anglijos sutartis, kuria Butanas atsiduoda britų protektoratui ir sutinka savo išoriniuose dalykuose vadovautis britų vyriausybės nurodymais. Iš savo pusės Anglija žada mokėti Butanui kasmet nedidelę subsidiją, nesikišti į vidujinius Butano dalykus ir tarpininkauti, iškilus jo ginčui su kaimynais.

58. Nepalas.

Sylvain Levi. Le Népal. Étude historique d' un royaume Hindou. 3 vol. 1905—1098. Perceval Landon. Nepal. 2 v. L. 1928. (720 p.). J. Massieu. Népal et pays himalayens. 1914.

Plotas arti 140.000 kv. km., gyventojų arti 5.800.000.

Himalajų valstybė, atkirsta Britų Indijos teritorija nuo tarptautinio susižinojimo.

Einant Segowli 1815. XII. 2 sutartimi su Anglija, Nepalo sostinei buvo skiriamas britų diplomatinis rezidentas ir nedidelė anglų įgula. Bet į vidujinius Nepalo dalykus Anglija nesikišo.

1885 metais Anglija sudarė su Nepalu sutarimą, kuriuo Nepalas naudojasi britų gynimu, leidžia Anglijai vadovauti jo užsienių santykiams ir tarpininkauti jam, iškilus ginčui su kaimynais.

Per Pasaulinį Karą Nepalo galva atidavė visus krašto resursus Anglijai. 1923. XII. 21 Nepalas pasirašė naują draugiškumo

sutartį su Anglija. Ta sutartimi britų vyriausybė pripažino visišką Nepalo nepriklausomybę.

Ta sutartimi abi šalys pasižada pranešinėti viena antrai apie nesutikimus ir ginčus su gretimomis valstybėmis, kurie gali pakenkti Nepalo ir Anglijos draugiškiems santykiams. Abi šalys pasižada neleisti, kad jų teritorija būtų išnaudojama antros šalies nenaudai. Anglija pasižada laisvai leisti į Nepalą per Indijos teritoriją ginklus ir amuniciją, kiek ji neįžvelgs tame pavojaus Indijai. Ji pasižada taip pat leisti be muitų tranzitą prekių, adresuojamų Nepalo vyriausybei.

Nepalas ligšiol beveik visiškai uždarytas svetimšaliams įžengti.

59. Tibetas.

British Government. Blue Book (ed. 5240 on Anglo-Tibetian relations IX. 1904 — V. 1910). Ch. Bell. Tibet past and present. 1924 (340 p.) (Vokiečių kalba: Tibet einst und jetzt B. 1925). T. Das. British expansion in Tibet. Calcutta. 1927 (137 p.). A. Popov. Rossija i Tibet (Nov. Vostok Nr. 18. p. 101—119, Nr. 20/21, 1928, p. 33 — 54). Langhans-Ratzeburg. Das gegenwärtige Staatsleben Tibets (J. öf. R. 1926 p. 504—516). Bell. The people of Tibet, 1928. (338 p.).

Plotas arti 1.850.000 kv. km., gyventojų arti 2 milijonų.

Tibetas, anksčiau viena iš kolonialinių Kinijos provincijų, XIX amž. pabaigoj ir XX pradžioj buvo vasalinė valstybė, kuriai buvo uždėtas Kinijos siuzerenitetas. Jo gyventojai ne kinai, bet turanai, turkų-mongolų rasės, turį artimų santykių su pasienio Himalajų valstybių Nepalo ir Butano gyventojais.

Anglija, viešpataudama Indijai, parodė ypatingo intereso Tibetui, tiek strateginiais sumetimais — Indijai ginti iš šiaurės rytų, tiek ir komerciniais — dėl Indijos prekybos su Tibetu ir Kinija.

1880 ir 1890 metais Anglija sudaro su Kinija konvencijas, kuriomis Tibetas atidaromas prekybos santykiams; iki tol Tibetas, Dalai Lamos teokratiškai valdomas, buvo visiškai uždarytas svetimšaliams. Bet Tibetas pasipriešino atverti savo kraštą. Tuo pat laiku Anglija, stengdamasi įsiskverbti į Tibetą, sutiko ir Rusijos priešinimąsi. Tiktai 1904 metais Anglija, pasinaudojusi rusų japonų karu, nusiuntė į Tibetą karo ekspediciją ir užėmė Tibeto sostinę — Lchasą. Tibeto vyriausybė buvo priversta pasirašyti su Anglija sutartį (1904. IX 17). Ta sutartimi Tibetas pripažino tikslias sienas su Sikimu (Indų Imperijos

provincija), pasižadėjo atidaryti prekybai tris miestus ir leisti laisvą, be muitų prekybą su Indija. Be to Tibetas pasižadėjo nenusavinti savo teritorijos, ekonominių resursų ir krašto pajamų kurios-nors valstybės naudai ir neleisti svetimų valstybių agentams vykti į savo kraštą. Ta sutartis su Tibetu buvo patvirtinta 1906 metais Anglijos sutartyje su Kinija, kur Anglija pažadėjo, kad ji neprisijungs Tibeto prie savo žemių ir nesikiš į jo valdymą. 1907. VIII. 31 buvo sudaryta anglų rusų konvencija, kuria abi šalys sutarė nesiųsti savo atstovų į Lchasą, neieškoti koncesijų Tibete, nesikišti į vidujinius Tibeto dalykus ir pripažinti tiek Kinijos siuzerenitetą Tibetui, tiek ir ypatingus Anglijos interesus tame krašte.

Toliau kilo ginčų ir konfliktų tarp Tibeto ir Kinijos, nes Kinija mėgino uždėti jam savo vyriausią valdžią; be to buvo ginčijamasi dėl tųdviejų valstybių sienos. Po Kinijos 1911 metų revoliucijos. Tibetas faktinai atsiskyrė nuo Kinijos, ir 1913. I. 2 Tibeto vyriausybė paskelbė jo nepriklausomybę ir sudarė sutartį su Mongolija. 1913 metų pabaigoj Simlos mieste susirinko Tibeto, Kinijos ir Anglijos atstovų konferencija, kurioj buvo išdirbta (1914. IV. 27) konvencija, nustačiusi Tibeto padalijimą į Išorinį Tibetą, kuris turėjo likti autonominis, kad ir su Kinijos siuzerenitetu, ir Vidurinį Tibetą, tiesioginėje Kinijos kontrolėje. Tačiau Kinų vyriausybė neratifikavo tos konvencijos.

Derybos su Kinija po Pasaulinio Karo dėl Tibeto dalykų nedavė jokio rezultato. Faktinai Tibetas lieka nepriklausoma valstybė. Nuo 1922 metų sustiprėjo jo susiartinimas su Anglija. Nuo tarptautinių santykių Tibetas tebėra izoliuotas ligi šios dienos. Su Indija Tibetas susižino per anglų politinį agentą Gantok'e Indijos Tibeto pasienyje.

E. Užpakalinė Azija.

XIX. Anglijos Malaja.

R. Sidney. In British Malaya to-day. 1927 (311 p.). Wheeler. The modern Malay. 1928 (300 p.). H. Gibson. The Malay Peninsula and archipelago. 1928 (236 p.). The Malays in Malaya. Singapore. 1928 (108 p.).

Bendras plotas arti 340.000 kv. km., gyventojų arti 4.300.000.

Anglijos Malajų žemės yra: 1) Malaka *(Straits Settlements)* su Singapuro sostine, kurią betarpiškai valdo Anglija; 2) Mala-

jų Federacija *(Federated Malay States)*, sudaryta 1896 metais (paskesnis sutarimas 1909 m.); keturios valstybės, kuriose vietos sultanai pasilaikė savo valdžią, bet kurių kiekvienoje yra britų rezidentas; bendra valdžia priklauso vyriausiam britų vyriausybės skiriamam komisarui; 3) Malajų nefederalinės valstybės, kurioms uždėtas Anglijos protektoratas (1914 metų sutartimi); 4) valstybės, esančios Borneo saloje: Šiaurės Borneo, Saravakas ir Brunei, kurioms taip pat uždėtas Anglijos protektoratas.

Visos tos žemės yra svarbios bendroje Britų Imperijos sistemoje, nes jos apsaugoja jūros kelius iš Australijos į Indiją. Itin svarbi yra Singapuro uosto pozicija, nes jis uždaro jūros prieigą prie Indijos iš Rytų ir įgalina Angliją išplėsti aktingus veiksmus Ramiajame Vandenyne (prieš Japoniją). Paskutinius metus Singapure pradėti statyti dideli sustiprinimai, norint sudaryti iš jo pirmos rūšies tvirtovę. Singapuro stiprinimas sukėlė didelio nepasitenkinimo Japonijoj, kuri mato iš čia sau grasinimų ir pavojaus.

Tų žemių vietos gyventojai yra malajiečiai, bet į tas žemes vyksta didelė kinų ir indų emigracija.

XX. Prancūzijos Indų Kinija.

De Lanessan. L'Indochine française. 1889. Pouvourville. De l'établissement d'après le droit internationl des différents modes de protectorat dans l'Extrème-Orient français. (RGDI. 1899, t. 5, p. 207). Rousseau. Le protectorat français du Cambodge. 1904. Cheneau. Du protectorat français en Annam, au Tonkin et au Cambodge. P. 1904. (Thèse). A. Metin. L'Indochine et l'opinion. 1916. (435 p.). H. Dartiguenave. L'évolution indigène en Indochine. Le problème politique, le problème juridique. 1924. (166 p.). F. Tessan. Dans l'Asie qui s'éveille. Essais indochinois. 8 éd. 1924 (370 p.). H. Bell. Foreign colonial administration in the Far East. 1928 (p. 127—301). G. Garros. Forceries humaines. L'Indochine litigieuse. Esquisse d'une entente franco-anamite. 1926 (198 p.).

Plotas arti 720.000 kv. km., gyventojų arti 21 milijono (europiečių viso tiktai 33.000, įskaitant ir kareivius).

Indų Kinijos unija susideda iš Cochinchinos kolonijos, Kambodžos, Anamo, Laoso, Tonkino protektroatų ir nusinuomotos iš Kinijos teritorijos Kuang-čou-van. Cochinchina yra paprasta prancūzų kolonija. Kambodža buvo pavesta Prancūzijos protektoratui 1863 m. sutartimi; nauja konvencija sudaryta 1884 metais. Kambodžos karalius bepasilaikė nominalią valdžią; visas valdymas yra prancūzų valdininkų rankose. Tai

tėra užmaskuota aneksija. Anamas ir Tonkinas klauso Prancūzijos protektorato 1874 m. sutartimi, pakeista po prancūzų karo ekspedicijos nauja 1884. VI. 6 sutartimi su Anamu ir Tien-Czino 1885. VII. 9 sutartimi su Kinija. Anamo karalius turi derinti savo užsienių politiką su Prancūzijos politika ir gali turėti santykių su kitomis valstybėmis tiktai prancūzų diplomitinių agentų tarpininkaujamas. Vidujiniame valdyme visi Anamo vyriausybės aktai yra prancūzų generalinio rezidento kontroliuojami. Laosas atskirtas nuo Siamo ir pavestas prancūzų protektoratui 1893 metais. Kuang-čou-van'o teritorija buvo nusinuomota iš Kinijos 1898 metais 99-iems metams.

Prancūzijos žemės Indų Kinijoj buvo suvienytos 1887 m. muitų unija. Bendra valdžia toje unijoje yra prancūzų generalgubernatoriaus vykdoma. Valdymo centras yra Saigono mieste. Buvusios Kambodžos ir Anamo karalystės sudaro bendroje unijoje atskiras dalis: jų kunigaikščiai išsaugojo sostą, prancūzų vyriausioje valdžioje. Čiagimiams ir europiečiams įsteigti įvairūs teismai, su įvairia teismo procedūra.

Į Indų Kiniją vyksta smarki kinų emigracija iš šiaurės.

Nacionalus atvaduojamasis sąjūdis buvo kilęs ir prancūzų Indų Kinijoj. 1929 metais įvyko net karo sukilimas, kuris buvo žiauriai prancūzų kariuomenės numalšintas.

XXI. Olandų Indonezija.

P. Gonnaud. La colonisation hollandaise à Java: ses antécedants, ses caractères distinctifs. P. 1906 (Thèse). De Lannoy et Van der Linden. Histoire de l'expansion coloniale des peuples européens. V. 2. Bruxelles. 1911. O. Collet. L'évolution de l'esprit indigène aux Indes-Orientales néerlandaises. Brux. 1921. Idenburg. La politique coloniale néerlandaise. Brux. 1923. Tan Malakka. Indonezija i ejo mesto na probuždajuščemsia Vostoke. M. 1924. Treub. La Hollande en Orient. P. 1924. Angoulvant. Les Indes Néerlandaises. Leur rôle dans l'économie internationale. 2 v. 1926. Gal'perin. Hollandskaja Indija (Novyj Vostok N. 20/21, 1928, p. 55—75. N. 25, 1929, p. 168—184). H. Bell. Foreign colonial administration in the Far East. 1928, (307 p.) (The Dutch East Indies p. 3—126). Blumberger. Le communisme aux Indes Néerlandaises. P. 1929 (203 p.).

Plotas arti 2.300.000 kv. km. (įskaitant ir olandų Naująją Gvineją), gyventojų arti 51 milijono.

Malajų salynas yra viena iš turtingiausių, savo gamtos produktais, kolonijų. Jis žymia savo dalimi priklauso (dar nuo XVII amž. pradžios) Olandijai. Olandų Indonezijoj yra: Java

ir Madura (svarbiausia kolonija, gyventojų arti 37 mil.), Sumatra, Borneo, Celebes, Mažosios Zondo salos, Timoras, Molukų salos, vakarinė Naujosios Gvinejos dalis. Politiškai tos kolonialinės žemės skirstomos šalimis, kurios yra betarpiškai Olandijos valdomos, ir nepriklausomomis čiagimių valstybėmis. Visos Niderlandų Indonezijos priešaky stovi general-gubernatorius. Prie jo yra taryba iš 5 asmenų, olandų vyriausybės skiriamų. 1917 m. buvo sudaryta „Volksraad" biudžetui svarstyti ir teikti general-gubernatoriui nuomonėms bendro pobūdžio reikalais. Tos „Tautos Tarybos" dalis yra vietos tarybų renkama. Tai yra pirmas žingsnis prie niderlandų kolonijų savivaldos. Nors valdysena yra biurokratiška, ekonomiškai vis dėlto kraštas klesti ir iki paskutinio laiko politiškai gyveno, palyginti, ramiai. Tačiau paskutiniais 10 metų ir Olandijos kolonijose, ypač Javoje, kilo (ne be komunistinės propagandos įtakos) nacionalinis sąjūdis, siekiąs nepriklausomumo nuo Olandijos. Olandų vyriausybė sąjūdžiui nugniaužti buvo priversta griebtis griežtų priemonių ir ištremti nacionalinius vadus į Naująją Gvineją.

XXII. Filipinai.

D. E. Worcester. The Philippines Past and Present. 2 v. N. Y. 1921. I. H. Blount. The American occupation of the Philippines 1898—1912. N. Y. 1912 (683 p.). I. Le Roy. The Americans in the Philippines. F. B. Harrison. The corner-stone of Philippine independence. N. Y. 1922. Ch. E. Russel. The outlook for the Philippines. N. Y. 1922 (411 p.) D. B. Williams. The U. S. and the Philippines. 1924. L. Fernandez. The Philippine Republic. N. Y. 1926 (202 p.). N. Roosevelt. The Philippines. N. Y. 1926. D. S. Hibbard. Making a nation. The changing Philippines. N. Y. 1926. E. Hall. Independence for the Philippines. 1927 W. C. Forbes. The Philippines Islands. 2 v. 1928 (634+636 p.).

Plotas arti 246.000 kv. km., gyventojų arti 12 milijonų.

Filipinų salos virto Ispanijos kolonija jau XVI amž. gale. 1898 metais po Ispanijos — J. Valstybių karo jos perėjo J. Valstybių žinion.

Salų gyventojai — malajų rasės, įvairių tautybių ir lingvistinių grupių. Kad ir mišri yra nacionalinė sudėtis, bet politinė evoliucija rodo tendencijos sudaryti vieną Filipinų tautą.

Jungtinės Valstybės, okupuodamos Filipinus, ir po to kelis kartus žadėjo aprūpinti Filipinų gyventojų autonomiją ir ne-

priklausomybę ir duoti jiems visišką nepriklausomybę, kai gyventojai bus visai tam subrendę. Sąjūdis nepriklausomybei įgyti yra gana aktyviai remiamas ir pačiose J. Valstybėse, kur darbininkų grupės reikalauja nebeleisti Filipinų emigrantų į J. Valstybes. Ypač smarkiai pasireiškia tas dalykas Kalifornijoj, kur pigus Filipinų imigrantų darbas mažina žemės-ūkio darbo atlyginimą. Kol Filipinai yra Amerikos teritorija, toks imigracijos uždraudimas sutinka juridinių kliūčių.

Šiandien Filipinuose organizuota vietinė tautos (2 palatų) atstovybė, Amerikos kontroliuojama. Vyraujančios reikšmės Filipinų politiniame gyvenime turi nepriklausomybės partija. Kelis kartus J. Valstybių buvo skiriamos komisijos dalykams ištirti saloje, bet tos komisijos savo pranešimuose prieidavo išvadą, jog duoti Filipinams visišką nepriklausomybę dar per anksti. 1930 metais į Amerikos kongresą buvo įneštas bilis dėl suteikimo Filipinams nepriklausomybės per 10 metų laiką su progresyvia prekybos autonomija.

60. Siamas.

Siam. Treaties with foreign powers 1920—1927; ed. by Phya Kalyan Maitri. Norwood, Mass., 1928 (280 p.). H. Debect. La question siamoise et le traité de 1896. 1904 (154 p.). (Thèse. Poitiers). L. Nathabanija. Extra-territorialty in Siam. Bangkok. 1924 (352 p.). Mencharville. Le régime capitulaire au Siam et le traité franco-siamois 14. II. 1925 (RGDI. 1926, p. 323—356). W. A. R. Wood. A history of Siam. 1926. A. Berjoan. Le Siam et les accords franco-siamois. 1927. (168 p.). T. B. Sayre. The passing of extra-territoriality in Siam. Concord, N. H. 1928 (60 p.). (AJIL., 1928, p.70—88).

Plotas arti 520.000 kv. km., gyventojų arti 10 milijonų.

Pasidalijus Indų-Kinų pussalį Anglijai ir Prancūzijai, Siamas užsiliko kaip nepriklausoma valstybė — buferis tarp anglų ir prancūzų.

1858 metais Anglija sudarė su Siamu sutartį, kuria jai buvo suteikta Siame konsulinė jurisdikcija. Plačios Siamo dalys buvo jam Prancūzijos ir Anglijos atimtos. Susiginčijusi su Siamu dėl Mekongo upės rytų kranto, Prancūzija ėmėsi 1893 metais prieš jį karo veiksmų ir užėmė eilę sričių, į kurias pretendavo Siamas. Kad padarytų galą anglų-prancūzų konkurencijai dėl Siamo, Anglija ir Prancūzija sudarė 1896. I. 15 sutarimą, garantuojantį Siamo nepriklausomumą (prancūzų įtakos

sfera buvo nustatyta tiktai iki Mekongo upės). Siamo ir Prancūzijos 1907 metų (III. 23) sutartimi buvo pakeistos Prancūzijos eksteritorialumo teisės Siame, o 1909 metais Siamas sudarė su Anglija sutartį, kuria Anglija už kai-kurias perleistas jai Siamo žemes sutiko panaikinti britų konsulinę jurisdikciją šiame krašte.

Siamo ir Jungtinių Valstybių 1920 m. savitarpio sutartimi Jungtinės Valstybės atsisakė nuo konsulinės jurisdikcijos. Tą patį padarė Olandija ir Japonija. Pagaliau ir Prancūzija, eidama 1925. II. 14 sutartimi su Siamu, sutiko panaikinti savo konsulinę jurisdikciją, bet išsilygo sau, kad iki įsiteisint naujiems Siamo teismo ir civiliniams kodeksams, prancūzų piliečiai priklauso tarptautinių teisėjų jurisdikcijai.

1917 metais Siamas paskelbė karą Vokietijai. Po Pasaulinio Karo jis buvo priimtas į Tautų Sąjungą nuo pat jos įsteigimo dienos.

F. Kinų Azija.

61. Kinija.

M. Sauvage. La Chine. Expansion des grandes puissances en Extrême-Orient. (1895—1898). 1899. H. Cordier. Histoire des relations de la Chine avec les puissances occidentales (1860—1902). 3 v. 1902. H. B. Morse. The international relations of the Chinese Empire. 3 v. 1910—1918. G. Padoux. Conditions juridiques en Chine des étrangers ressortissant des puissances sans traités. (JDi. 1920). H. Tomasini. Aperçu des relations internationales de l empire chinois. P. 1920. (205 p.). (Thèse). A. Nord. Die Handelsverträge Chinas. 1920. C. L. Hsia. Studies in chinese diplomatic history. Changhai. 1921 (238 p.). Gilbert Reid. China captive or free. N. Y. 1921. Tchen Hoshien. Étude sur les relations diplomatiques entre la Chine et le Japon de 1871 à nos jours. 1921 (328 p.). Mae Murray. Treaties and agreements with and concerning China 1894—1914. Wash. 1921. A. Chodorov. Mirovoj imperializm i Kitaj. Šanchaj. 1922. (460 p.). W. W. Willoughby. China at the conference. Baltimore. 1922. (535 p.). Sullivan. The great adventure at Washington. The story of conference. L. 1922. Sunyatsen. International development of China. 1922. Tsin Tai (Sieou). Le pacifisme de la Chine de la conférence de La Haye à la S. d. N. P. 1922. (Thèse). Ming-Ch'ien Pao. [M. I. Bau]. The open door doctrine in relation to Chine. N. Y. 1923. (268 p.). L. Archimbaud. La conférence de Washington. P. 1923. Mao. Les relations politiques et économiques entre la Chine et les puissances. Lyon. 1923. M. Pavlovič. (A. Chodorov.) Kitaj v borjbe za nezavisimostj. M. 1925 (144 p.). G. Soulié de Morant. Exterritorialité et intérêts étrangers en Chine. 1925 (508 p.). Tchang Tsang. Le problème douanier de le Chine. 1925. (126 p.). (Thèse. Lille). Chan Chung Sing. Les concessions en Chine. P. 1925 (Thèse, Paris). Vilenskij Sibirjakov. Gomindan. Par-

tija Kitajskoj revoljucii. M. 1926. (107 p.). Hsü. China and her political entity (A study of China's foreign relations with reference to Korea, Manchuria and Mongolia). N. Y. 1926 (XXIV+438 p.). (Wou) Kienpang. La Chine et les Grandes Puissances. Etude d'histoire diplomatique contemporaine. Brux. 1926. (423 p.). R. Gilbert. What is wrong in China. 1926 (315 p.). T. T. Tschaï. Essai historique et analytique de la situation internationale de la Chine, conséquence des traités sinoétrangers. Lyon. 1927 (233 p.). (Thèse). A. A. Ivin. Ot Versal'skogo dogovora do sovetsko-kitajskogo soglašenija. M. 1927. (157 p.). Prof. E. Grimm. Sbornik dogovorov na Dal'nem Vostoke (1842—1925). M. 1927. (217 p.). Sao fong Wou. La Chine et la conférence de Washington. P. 1927 (238 p.). (Thèse). Yoshitomi. Les zones exterritoriales soumises à l administration étrangère en Chine au point de vue du droit intern. P. 1927 (30 p.) (RGDI. 1927, p. 210—237). Tchéou. (Jeungens). Les dettes publiques chinoises. 1927. (171 p.). Wong-Ching-Wai. La Chine et les nations. P. 1927. (Anglų kalba: „China and nations" L. 1927, 161 p.). W. Willoughby. Foreign rights and interests in China. Baltimore. 2 ed. 2 v. 1927. Hsia Chi-Feng. China and the League and my experiences in the Secretariat. Shanghai. 1928 (171 p.). * M. I. Bau. China and world peace. Studies in chinese international relations. N. Y. 1928. (194 p.). Ph. Joseph. Foreign diplomacy in China 1894—1900. L. 1928. (458 p.). K. S. Weigh. Russo-chinese diplomacy. Shanghai. 1928. (403 p.). * G. W. Keeton. The development of exterritoriality in China. London. 2 v. 1928 (405+522 p.). E. T. Williams. A short history of China. N. Y. 1928 (688 p.). H. O. Chapman. The Chinese revolution 1926—1927. L. 1928 (328 p.). A. Monestier. A travers la crise nationaliste chinoise. 3 v. Pékin. 1928 (1295 p.). W. E. Scothill. China and England. 1928 (228 p.). G. Amann. Sun Yatsens Vermächtnis. Geschichte der chinesischen Revolution. 1928 (298 p.) T. C. Woo. The Kuomintang and the future of the chinese revolution. L. 1928 (278 p.). A. Dubois. Les accords franco-chinois. P. 1928. (172 p.). (Thèse, Paris). Treaties and agreements with and concerning China, 1919—1929. Carnegie endowment for internationale peace. Division of international law. Washington, 1929 (XIV+282 p.). Chung Tao Chang. Les traités inégaux de la Chine et l'attitude des puissances P. 1929 (216 p.). (Thèse). H. Stringer. China, a new aspect. L. 1929 (240 p.). C. C. Wu. The nationalist program for China. New Haven. 1929 (116 p.). F. C. Wu. La nouvelle Chine et le gouvernement national. Etude sur la loi organique du 10. X. 1928 et ses organisations des pouvoirs publics dans le gouvernement national. P. 1929 (222 p.). G. Soulié. Histoire de la Chine de l'antiquité jusqu'a 1929. P. 1929. (539 p.). R. Gilbert. The unequal treaites. China anl the foreigner L. 1929. (259 p.). Léon Yang. Les territoires à bail en Chine. P. 1929. (223 p.). Ajaks. God reakcii v Kitae. (Novyj Vostok, 1929. N. 26/27, po 270—301). I. B. Condliffe. Problems of the Pacific 1929. Proceedings of the Third Conference of the Institut of Pacific Relations. Chicago. 1930 (607 p.). A. N. Holcombe. The Chinese revolution. A phase in the regeneration of a world power. 1930 (414 p.). The China Year Book L. 1930 (China's international problems, p. 824—918).

Plotas arti 6½ milijono kv. km. (su Rytų Turkestanu ir Mančžurija) ; kai dėl gyventojų skaičiaus, tai net apytikrių davinių apie tai nėsama; priskaitoma, maždaug, nuo 320 milijonų (anglų statistikos daviniais) iki 485 mil. Kinijos pašto daviniais (1925 m.); Kinijos jūros mokesčių valdyba priskaito

(1926 m.) 449 mil. gyventojų. Šiaip ar taip, nuo $^1/_5$ iki ¼ žemės rutulio gyventojų atitenka vienai Kinijai.

Kinija seniausia iš valstybių, egzistuojančių žemėje, per ištisus tūkstančius metų gyveno nuošaly nuo bendros pasaulinės istorijos. 1689 metais buvo sudaryta su Rusija Tjen-Czino sutartis, kuria buvo nustatytos sienos tarp Rusijos ir Kinijos, bet tiktai XIX amžiaus vidury Kinija prievarta buvo įtraukta į Tarptautinį Bendravimą. Su Kinija sudarė tada sutartis — Anglija 1842 m. (po karo „dėl opiumo"), Prancūzija ir Jungtinės Valstybės 1844 m. Tomis sutartimis Kinija pasižadėjo atidaryti eilę savo uostų užsienių prekybai ir suteikti svetimšaliams jų pačių konsulinės jurisdikcijos teises.

Išorinei Kinijos politikai sprendžiamosios įtakos turėjo jos susirėmimas su Japonija ir įvykęs po to Europos valstybių įsikišimas.

1880 metais Kinija buvo priversta perleisti Japonijai Riu-Kiu salą (tarp Japonijos ir Formozos). 1885 m. kilo ginčas tarp Kinijos ir Japonijos del įtakos Korejoj, valstybėj, turėjusioj vasalinių santykių su Kinija. Tjen-Czino sutartimi Japonija ir Kinija pasižadėjo pripažinti Korejos nepriklausomumą ir išvesti iš jos teritorijos savo kariuomenę. Kada 1894 metais Korejoj įvyko revoliucija, Kinija ir Japonija nusiuntė į Korėją savo kariuomenes. Tat sukėlė tų dviejų valstybių susirėmimą, kur Japonija lengvai nugalėjo, įsiveržė į Mančžuriją ir užėmė Port Arturą ir Vei-Chai-Vei. Šimonosieki'o 1895 metų taikos sutartimi Kinija pripažino Korejos nepriklausomumą, perleisdama Japonijai Liaotuno pussalį su Port Arturu ir Formozos salą, pasižadėjo sumokėti kontribucijos (atidavusi, kaip užstatą kontribucijai aprūpinti, Vei-Chai-Vei). Tačiau ta 1895 m. taika sukėlė kolektyvinį Rusijos, Vokietijos ir Prancūzijos įsikišimą, kurios pareikalavo peržiūrėti Šimonosieki'o sutartį. Nauja Pekino sutartimi Japonija buvo priversta grąžinti Kinijai Liaotuno pussalį ir Vei-Chai-Vei. Bet kompensuodama už įsikišimą Kinija turėjo atiduoti įsikišėliams „nuomos" sąlygomis savo teritorijos dalį (apie tai žiūr. aukščiau psl. 191—192). Rusija gavo Port-Arturą, Vokietija — Kiautschou, Prancūzija — Kuangčou-van, Anglija (kad ir nedalyvavusi intervencijoj) — Vei-Chai-Vei. (1930 m. Anglija grąžino tą uostą Kinijai). Kinija buvo padalyta į įtakos sferas: Rusija nustatė savo įtakos sferą Manč-

žurijoj, Anglija Jantsekiango upės klonyje, Vokietija Šantungo provincijoj, Japonija Fukieno provincijoj ir Prancūzija Pietų Kinijos srityse, gretimose su Indų-Kinija.

Svetimų valstybių įsikišimas sukėlė Kinijoj ksenofobinį „bokserių“ sąjūdį, per kurį buvo apgultos pasiuntinybės Pekine ir užmuštas vokiečių pasiuntinys 1899 metais; tas sukėlė kolektyvinę tarptautinę 12 valstybių ekspediciją prieš Kiniją, kuri užėmė Pekiną ir sudarė jame 1901 metais sutartį su ja (ta sutartimi, tarp kita ko, Kinija pasižadėjo sumokėti karo kontribucijos, kuri ligšiol tebėra pagrindinė Kinijos skola užsienio valstybėms).

Po bokserių sukilimo buvo atliktos Kinijos valdymo reformos, bet jų lėtas tempas ir reakcinės rūmų partijos priešinimasis sukėlė revoliucinį sąjūdį. Nuo 1908 metų, mirus Kinijos imperatorei, prasidėjo kinų revoliucija, ligšiol dar nepasibaigusi. 1911 metais Nankino mieste buvo paskelbta respublika.

Prieš pietų revoliucininkus Pekino vyriausybės buvo nusiųstas generolas Juanšikai. Jis užėmė sukilimo centrą Chankou, bet ėmė derėtis su revoliucininkais. Susitarus su jais, Kinija buvo paskelbta parlamentarine respublika, pirmuoju prezidentu (1912—1916) pasidarė Juanšikai. Nuo 1912 iki 1925 metų galo Kinija formaliai buvo parlamentarinė respublika. Nominaliai Pekinas buvo Kinijos sostinė. Nuo 1913 iki 1924 m. įvyko trys respublikos parlamento sesijos Pekine. Bet atskiros provincijos pasidarė faktinai nepriklausomos „tupanų“ arba gubernatorių valdžioje. Šiaurėje įsigalėjo Čansolinas, Mančžurijos gubernatorius, kuris iki 1928 m. viešpatavo, kaip diktatorius, Pekinui, japonų remiamas ir laikydamasis griežtai antisovietinės politikos. Su Sovietų Rusija buvo nutraukti visi diplomatiniai santykiai.

Kinijos pietuose, kur taip pat siautė tarpusavio karas, atskirų generolų kariaujamas, įsitvirtino Kuomintango („nacionalinės partijos“) valdžia, kuriai vadovavo Sun-Jatsenas. 1923 metų pradžioje atvyko rusų diplomatas Jofė, kuris ėmė derėtis su Sun-Jatsenu. 1923 metų rudenį į Kantoną atvyko Kominterno agentas Borodinas, kuris pasidarė Kantono vyriausybės patarėju ir pertvarkė Kuomintango partiją komunistiška dvasia. Kartu su Borodinu atvyko ir rusų karo specialistų, kurie išmokė ir reorganizavo Kantono kariuomenę. Valdymo santvarka buvo

organizuota Sun-Jatsenui mirus 1924 metais, Sovietų pavyzdžiu, kaip partijos diktatūra (1925 metų liepos mėnesyje).

1925 m. parlamentarinė valdymo forma išnyko Kinijoj, tiek šiaurėje (kur įsigalėjo Čansolino diktatūra), tiek ir pietuose, kur įsigalėjo Kuomintango partijos diktatūra; toj partijoj kovojo komunistiniai ir nacionalistiniai elementai.

1926 m. vidury nauja Kantono kariuomenė, Čang-kai-čeko vadaujama, nužygiavo į šiaurę ir greit užvaldė ne tiktai visus Kinijos Pietus, bet ir svarbiausius vidurinės Kinijos miestus, gulinčius prie Jan-tse-Kiango upės, — Chanjkou, Vučaną. 1927 metais ji užėmė Nankiną ir Šanchajų. Vyriausybės centras buvo perkeltas į Chanjkou.

1927 metų pradžioje nacionalinė vyriausybė ir Kuomintango partija buvo komunistų vedama, bet į 1927 metų pabaigą komunizmas, dėl įvairių priežasčių, Kinijoj visiškai susmuko, žlugo, ir visa valdžia Pietų ir Šiaurės Kinijoj perėjo į karo vadų ir Kuomintango rankas. 1927 m. gruodžio mėnesyj įvyko komunistų sukilimas Kantone, netrukus nacionalinės kariuomenės numalšintas. Buvo nutraukti visi santykiai ne tiktai su Kominterno rusų agentais, bet ir oficialiai su Sovietų Rusija. Rusų konsulatai buvo uždaryti visoj Nacionalinėj Kinijoj ir Sovietų Sąjungos atstovai buvo išvaryti iš Kinijos.

1928 m. pietų kariuomenė, Čang-Kai-Čeko vadaujama, toliau nužygiavo į šiaurę. 1928 metų vasarą buvo užimtas Pekinas, ir Mančžurijos diktatoriaus Čansolino kariuomenė buvo priversta atsitraukti į Mančžuriją. Įžygiuoti į Mančžuriją pietų kariuomenei neleido Japonija.

1928 metų vasarą tuo būdu buvo atstatyta bendrais bruožais vieninga Kinija: 1928. X. 4 buvo paskelbta nauja Kinijos konstitucija, kuri remiasi „trimis Sun-Jatseno principais“: 1) nacionalizmas, t. y. svetimų valstybių viešpatavimo ir privilegijų pašalinimas, 2) demokratija, 3) krašto pramonės išplėtimas. Valdymo forma — Kuomintango partijos diktatūra. Valstybės priešaky stovi 16 narių Taryba, tame skaičiuje yra 5 pagrindinių ministerijų vadovai. Tarybos priešaky stovi respublikos prezidentas. Prezidentu buvo paskirtas Čang-Kai-Ček. Svetimos valstybės pripažino Nankino vyriausybę visos Kinijos vyriausybe. Paskutinė iš didžiųjų valstybių, suteikusių tą pripažinimą, buvo Japonija (1929. VI. 3).

Svetimų valstybių politika Kinijos atžvilgiu turėjo įvairias stadijas: Iš pradžių (nuo XIX amž. vidurio) tai buvo priverčiamas reikalavimas Kinijai atidaryti savo uostus svetimai prekybai ir suteikti svetimų valstybių piliečiams tam tikras eksteritorialumo teises. Paskui, XIX amž. pabaigoj buvo periodas, kai svetimos valstybės, gaudamos koncesijas ir teritorijas Kinijoj, tuo nustatė įtakos sferas ir buvo beveik pasidalijusios Kiniją. Kai prasidėjo Kinų revoliucija, Kinijos atžvilgiu buvo paskelbtas, daugiausia Jungtinių Valstybių įtakoje „atdarų durų" ir Kinijos nepriklausomumo bei neliečiamumo principas.

1922. II. 6 Jungtinės Valstybės, Britų Imperija, Japonija, Prancūzija, Italija, Olandija, Belgija ir Portugalija sudarė savo tarpe ir su Kinija sutartį dėl jų politikos tame krašte. Toje sutartyje jos pasižada gerbti Kinijos nepriklausomumą. Japonija, įsitvirtinusi Šantuno provincijoj (išvarius iš tenai vokiečius), buvo priversta, Jungtinių Valstybių spaudžiama, apleisti Kinijos teritoriją.

Nauja nacionalinė Nankino vyriausybė sudarė 1928 metų pabaigoj eilę svarbių principialiu atžvilgiu sutarčių su įvairiomis užsienių vyriausybėmis.

Nankino vyriausybės tikslas yra atsipalaiduoti nuo vadinamųjų „nelygių" sutarčių (su 16 valstybių), kuriomis 1) buvo apribota Kinijos muitų autonomija (jai buvo atimta teisė be kitų valstybių sutikimo kelti savo labai neaukštus jūros muitus) ir 2) sutarusių valstybių piliečiai naudojosi eksteritorialumo jurisdikcija (buvo tiktai savo konsulų teisiami), ir toksai eksteritorialumas buvo panaudojamas atskirose europiečių sodybose.

Po Pasaulinio Karo nuo konsulinės jurisdikcijos Kinijoj priversta buvo atsisakyti Versalės sutartimi Vokietija. 1921. V. 21 sutartimi Vokietija sutiko net pripažinti Kinijai teisę kelti muitus vokiečių prekėms, net jei kitos valstybės su bendru pakėlimu nesutiks. Sovietų Rusija gera valia atsisakė nuo visokių išimtinių eksteritorialumo teisių Kinijoj.

1928 metų pabaigoj Nankino vyriausybė sudarė naujas sutartis su Jungtinėmis Valstybėmis, Anglija, Vokietija, Italija, Belgija, Danija, Portugalija, Norvegija, Švedija ir Ispanija.

1928. VII. 25 sutartis su J. Valstybėmis (Sung-Mac Murray sutartis) teikia Kinijai muitų autonomiją didžiausio palankumo sąlygomis. Taip pat ir 1928. XII. 20 sutartis su Anglija pripažįsta

Kinijos tarifų autonomiją. 1928. VIII. 17 sutartimi su Vokietija Kinija suteikė ir Vokietijai muitų tarifo srityje didžiausio palankumo sąlygas. 1931. I. 1 įsiteisėjo naujas pakeltas Kinijos muitų tarifas.

1928 sutartys su Belgija, Italija, Danija ir Portugalija įdomios yra tuo, kad jose yra įdėti nutarimai dėl konsulinės jurisdikcijos panaikinimo nuo 1930. I. 1, jeigu iki to laiko bus sudaryti sutarimai dėl Kinijos teismo tvarkos *modus operandi*. Jeigu toks sutarimas nebus sudarytas, Belgija atsisako nuo konsulinės jurisdikcijos, jei „dauguma" kitų (15) sutariančių valstybių sutiks atsisakyti nuo eksteritorialumo. Italija, Danija ir Portugalija iškelia sąlygą, kad atsisakyti nuo eksteritorialumo turi pirma valstybės, pasirašiusios Vašingtono 1922 metų sutarimą (t. y. didžiosios valstybės — Anglija, Prancūzija, Japonija ir Jungtinės Valstybės). Faktinai eksteritorialumo teisės Kinijoj tebeveikia.

Sutartyje su 4 valstybėmis yra taip pat svarbus punktas apie tai, kad tų valstybių valdiniai ir Kinijos piliečiai turi savitarpišką teisę įsikurti ir įsigyti nejudamą turtą kitame krašte. Iki tol svetimašaliai naudojosi Kinijoj tomis teisėmis tiktai vadinamose „atdarose vietose".

Neišaiškintas Kinijos santykiavimas su atsiskyrusiomis per revoliuciją išorinėmis jos žemėmis — Tibetu ir Mongolija. Faktinai jos nebėra Kinijos sudėtyje.

Tarptautinė Kinijos būklė per paskutinius 10 metų buvo kiek keista ir fiktyvi. Nors per Pasaulinį Karą Kinija pati gyveno sąmyšių periodą, tačiau sąjungininkai privertė ją formaliai paskelbti karą Vokietijai (daugiausia, norėdami užgrobti vokiečių nuosavybę Kinijoj). Kinija drauge su kitomis valstybėmis pasirašė Versalės 1919 metų sutartį, tačiau Pekino vyriausybė neratifikavo jos, bet ji priėmė Tautų Sąjungos Paktą ir įstojo į Sąjungą nuo pat jos įsteigimo dienos.

XXIII. Mančžurija.

Vilenskij-Sibiriakov. Mančžurskaja problema. M. 1925 (62 p.). Houang Tschang-Sin. Le problème du chemin de fer chinois de l'Est. P. 1927 (257 p.). (Thèse). P. H. Clyde. International rivalries in Manchuria, 1689—1922. 2 ed. rev. Columbus. 1928 (338 p.). Kantorovic. Železnodorožnoe stroitel'stvo i žel-dor. konflikt v Mančžurii (Nov. Vostok N 22, 1928, p. 1—43). C. W. Young. The international relations of Manchuria. Chicago. 1929 (337 p.). I. B.

Condliffe. Problems of the Pacific. 1929. Chicago. 1930 (p. 154—210, 380—601). L. Tsao. The Chinese Eastern railway. Shanghai. 1930 (200 p.).

Plotas arti 1.113.000 kv. km., gyventojų arti 22 milijonų.

Mančžurija būdama Kinijos žemė, iki XIX amž. (1878 m.) neįsileisdavo per savo sienas pačius kinus, likdama plynas ir retai gyvenamas, nors ir derlingas kraštas. XIX amž. 90 metais ji buvo Rusijos įtakos sferoje. Rusija nusinuomojo iš Kinijos 1898 m. Port Arturą ir Liaoduno pussalį, nutiesė geležinkelį nuo Užbaikalio į Vladivostoką ir pietinę šaką nuo Charbino į Port Arturą. Po nelaimingo Rusijos karo su Japonija, Rusija Portsmuto 1905. VIII. 29 sutartimi perleido Japonijai Port Arturą, Liaoduno pussalį ir pietinę Mančžurijos geležinkelio dalį. Nuo to laiko Mančžurija yra Japonijos įtakos sferoje. Nuo XX amž. pradžios vyksta į tą kraštą didelė kinų emigracija. Manoma, kad vidutiniškai kiekvieni metai iš Kinijos į Mančžuriją emigruoja arti 1 milijono žmonių. Per 30 metų Mančžurija virto tikrąja kinų šalimi.

Šiandien, politiniu atžvilgiu, Mančžurija yra kraštas Kinijos sudėtyje, bet faktinai turinti savo vyriausybę Mukdene. 1929 m. Mukdeno vyriausybė pripažino Nankino vyriausybę, kaip bendrąją kinų vyriausybę. Įžygiuoti į Mančžuriją Nankino kariuomenei ir išplėsti tai sričiai bendrą kinų valdžią neleido Japonija, okupavusi pietų Mančžuriją.

Tarptautinei Mančžurijos būklei ypač svarbios reikšmės turi tam tikros Rusijos teisės Kinijos Rytų geležinkeliui. Ypatingą Kinijos Rytų geležinkelio būklę nustato rusų-kinų 1896. IX. 6 sutartis. Ta sutartimi rusų-kinų bankui (vėliau pervadintam Rusijos-Azijos banku) buvo duota koncesija nutiesti Mančžurijos geležinkeliui, kurį tvarkytų rusų administracija ir kuriam perleidžiama tam tikra eksteritorialinė nusavinamoji juosta. Šios sutarties 12-uoju straipsniu, išėjus 36 metams nuo geležinkelio eksploatacijos pirmos dienos (ji sukako 1901 metais) kinų vyriausybė turi teisę išpirkti tą geležinkelį, sumokėjus ne tiktai visą išleistą jam kapitalą ir padarytas geležinkelio skolas, bet ir visus to kapitalo procentus.

Po rusų revoliucijos, 1921 m. Japonija mėgino, bet nesėkmingai, nustatyti savo kontrolę tam geležinkeliui. Kinijai pripažinus Sovietų vyriausybę, 1924. V. 31 buvo sudarytas rusų-kinų sutarimas, kuriuo Kinijos Rytų geležinkelis pripažįstamas

grynai komercine įmone, bet Rusija pasilaiko visas teises jam eksploatuoti. Geležinkelis yra mišrios rusų-kinų tarybos valdomas. 1929 m. liepos mėnesyje Kinijos valdžia mėgino jėga paimti geležinkelį į savo rankas. Tai sukėlė rusų-kinų karo susirėmimų Mančžurijos pasieny. Kinija 1929. VIII. 28 nota nusileido ir atnaujino pirmesnę geležinkelio būklę. Galutinai išspręsti rusų-kinų santykius šiuo dalyku turėjo rusų-kinų konferencija Maskvoj. Bet tos konferencijos pasitarimai ligšiol nedavė jokio rezultato.

G. Mongolų Azija.

Mongolų Aziją sudaro Mongolija, Tanu-Tuva ir Rytų Turkestanas. Tarptautinė Mongolų Azijos būklė neaiški. Iki XX amžiaus aukštas plokštakalnis tarp Kinų Sienos ir Rusų imperijos, visiškai plynas arba retai mongolų giminių gyvenamas, buvo politiška *tabula rasa,* buferis tarp rusų Eurazijos ir Rytų Azijos.

Rusų ekspansijos banga į rytus, pasiekusi 1760 m. net Kalifornijos krantus, sustojo prieš neįžengiamas Džungarijos, Mongolijos dykumas ir Altajaus kalnus.

Rusų-Kinų 1689 metų sutartis suskirstė žemes, esančias tarp Rusijos ir Kinijos — tada dar visiškai neištirtas sritis — šiuo principu: visų tekančių į šiaurę ir į vakarus upių nuotakas su jų intakais priklauso Rusijos valdžiai, o upių, tekančių į pietus ir į rytus, nuotakas — Kinijai.

Azijoj plinta dvi išeivių kraustomosios bangos: viena, rusų, iš rytų Europos lygumos; antra, kinų iš Geltonosios upės klonio. Dešinysis rusų kraustymosi flangas ginamas Pamiro, Tianj-Šanio ir Altajaus kalnų, centre — Tanu-Tuvos kalnų ir Sajanų kalnyno. Plotą tarp tų kalninių užtvarų užima grandiozinė smėlių ir akmenų Gobi dykuma.

XXIV. Rytų-Turkestanas.

S. P. Skrine. Chinese Central Asia. 1926. O. Bukštein. Torgovlja SSSR s Sin'czjanskoj provinziej. (Novyj Vostok N. 20/21, 1928 p. 200—217). S. Zaščuk. Ekonomičeskoje položenie Sin'czjana. (Novyj Vostok, 1929, N. 26/27, p. 105—124).

Plotas arti 1.460.000 kv. km., gyventojų arti 2½ — 3 milijonų.

Rytų Turkestanas (vadinamas taip pat kiniškai Sin-Kiang arba Sinj-czian), Kinijos sritis susisiekia žiemių-rytuose su

Mongolija, žiemių-vakaruose ir vakaruose su Rusija, pietuose su Tibetu ir Indija ir rytuose su Kinijos provincijomis — Kukunor ir Kansu. Jis skiriamas dviem dalimis: a) pietinė, Kašgarija, tarp Tianj-Šanio ir Karakorumo kalnynų, su Kašgarijos, Jarkando ir Chotano miestais (Tarimo upės nuotakas) ir b) šiaurinė Džungarija, tarp Tianj-Šanio ir Altajaus, su Kuldžos ir Urumči miestais (aukštutinis Ili upės nuotakas).

Atskirtas pietuose, rytuose ir žiemiuose beveik neįžengiamais kalnynais ir dykumomis nuo Indijos, Kinijos ir Mongolijos, Rytų Turkestanas geografiškai (palyginti, patogiais susisiekiamais keliais) ir savo gyventojų sudėtimi (musulmonai, tiurkiai) naturaliai susietas su Vakarų Turkestanu.

Politiškai Rytų Turkestanas yra organiškai nesusieta su Kinija provincija, Kinijos užkariauta tiktai XIX amž. 80 metais, numalšinus musulmonų sukilimą Vakarų Kinijoj. Tada jis gavo kinų vardą Sin-Kiang, t. y. „Naujoji provincija", įsteigus valdymo centrą Urumči mieste. Tačiau Turkestano gyventojai lieka priešingai nusistatę kinams, ir 1928 metais įvyko sukilimas prieš kinų valdžią.

Paskutinius metus prieš Pasaulinį Karą rusų vyriausybė buvo iškėlusi planą prijungti Rytų Turkestaną prie rusų Centralinės Azijos. Pirmais rusų revoliucijos metais buvo nutraukti santykiai tarp Sin-Kiango ir Sovietų Rusijos, bet 1924 metais tarp Sin-Kiango gubernatoriaus ir Sovietų Sąjungos buvo sudarytas prekybos sutarimas, ir Rytų Turkestane 1925 metais pasirodė rusų konsulų. Į Rytų Turkestaną vėl atkreipė akis Sovietų vyriausybė, ne tiktai dėl jo gyventojų giminiškumo rusų Turkestano gyventojams, bet ir dėl žymių krašto ekonominių resursų, nes tasai kraštas įstengia pagaminti didelius medvilnės ir šilkų kiekius ir turi naftos bei anglių klodų.

Rusijos įtaka Rytų Turkestane ypač padidėjo, nutiesus rusams Turksib'o geležinkelį pagal vakarinę tos srities sieną.

62. Mongolija.

Outer Mongolia. Treaties and agreements. Wash. 1921. (45 p.). V. Vilenskij-Sibiriakov. Sovremennaja Mongolija. M. 1925. (63 p.). A. Kallinikov. Nazional'no-revoluzionnoje dviženie v Mongolii. M. 1926 (120 p.). I. Korostovetz. Von Cingis Chan zur Sowietrepublik. Eine kurze Geschichte der Mongolei. B. 1926. (XII+351 p.). L. El'm. Naš sosed — Mongolija. M. 1928 (69 p.). G. Cleinow. Neu Sibirien. Eine Studie zum Aufmarsch der Sowjet-

macht in Asien. 1928 (p. 69—186). Tugarinov. Denežnoje obraščenie v Mongolii (Nov. Vostok N. 20/21, 1928, p. 241—257). Breiter (Nov. Vost. N. 25, 1920, p. 127—145). Šlesinger. Častnyj kapital v Mongolii (Novyj Vostok, 1929, N. 26/27, p. 91—104).

Plotas arti 2¾ milijono kv. km., gyventojų arti 2 milijonų.

Išorinė Mongolija, buvusi Kinijos provincija, atskirta nuo Kinijos ir Vidujinės Mongolijos Gobi dykuma; ji yra mongolų gyvenama, visada naudojosi vidujine autonomija. Kada kinai, paskutiniais monarchijos egzistavimo metais, mėgino apriboti Mongolijos autonomiją, mongolai ėmė nerimauti. Revoliucinis perversmas Kinijoj 1911 metais padėjo Mongolijai paskelbti 1911. XI. 18 savo nepriklausomybę (ne tiktai išorinės, bet ir vidujinės Mongolijos ribosę).

Rusija Urgos 1912. X. 21 sutartimi su Mongolija pripažino jos nepriklausomumą; atskiru sutarimu su Kinija 1913. X. 23 ji pripažino taip pat Kinijos siuzerenitetą Išorinei Mongolijai, kuri, tačiau, turėjo likti autonominė. 1915. V. 25 buvo pasirašytas Rusijos, Kinijos ir Išorinės Mongolijos sutarimas, kuriuo buvo nustatyta, kad Mongolija sudaro autonominę valstybę, bet kad jai uždedamas Kinijos siuzerenitetas ir Rusijos protektoratas (tarptautines politines sutartis Mongolija tegalėjo daryti, kai jose dalyvavo Rusija ir Kinija).

Per pilietinį karą Sibire, Mongolija buvo laikinai barono Ungerno baltosios kariuomenės užimta. Kolčakui pralaimėjus ir Amerikos bei Japonijos kariuomenei evakavus Sibirą, Mongolija buvo rusų raudonosios kariuomenės užimta. 1921 metais rusų teritorijoj, Kiachtos mieste buvo įsteigta mongolų revoliucinė liaudies partija, užsibrėžusi tikslą galutinai atvaduoti Mongoliją nuo svetimų vyriausybių ekonominės ir politinės priespaudos, paėmė Urgos miestą ir išplėtė savo valdžią visai Mongolijai. 1921. XI. 5 Mongolija paskelbė savo nepriklausomybę ir sudarė draugišką sutartį su Sovietų Rusija. 1924 m. buvo paskelbta Mongolų Liaudies Respublika, ir Urgos miestas buvo įvardytas Ulan Bator (Raudonasis Milžinas). Valstybinė valdžia buvo organizuota sovietų sistemos tipu.

1924. V. 31 Rusija sudarė su Kinija sutartį, kuria (5 str.) sovietų vyriausybė pripažino Išorinę Mongoliją integraline Kinijos respublikos dalimi ir pasisakė pripažįstanti Kinijos suverenitetą Mongolijai. Atskiras sutarimas turėjo nustatyti

Mongolijos evakuacijos nuo rusų kariuomenės sąlygas. Tas sutarimas nebuvo sudarytas ir 1924 metų sutartis turi būti laikoma neįsiteisėjus. 1925 m. rusų užsienių reikalų komisaras Čičerinas pareiškė, kad Mongolija naudojasi plačia autonomija, kad Kinijos kišimasis į jos vidujinius dalykus negali būti kenčiamas ir kad Mongolijos išorinių santykių nepriklausomumas yra aprūpintas. Mongolija tebebuvo visiškai priklausoma nuo sovietų valdžios.

Rusijos konfliktas su Kinija dėl Kinijos Rytų geležinkelio 1929 metais radikaliai pakeitė Mongolijos santykius su Rusija. Privati prekyba buvo panaikinta ir Mongolijai išplėstas rusų valstybinių trestų veikimas. Kinai buvo suimti ir išrtemti iš Mongolijos. Valdymas paverstas grynai sovietiškas. Maskvoje tebėra dar Mongolijos atstovybė, bet ji gauna nurodymų iš sovietų vyriausybės. Faktinai Mongolija yra Sovietų Sąjungos sudėtyje.

1929. XII. 12 buvo paskelbta nauja nepriklausoma respublika rytinėje Bargos srityje (Mongolijos ir Mančžurijos dalis vakarinėje Chingano kalnų pusėje) su Hailaro miestu, kaip sostine.

63. Tuva.

G. Cleinow. Neu-Sibirien. Eine Studie zum Aufmarsch der Sowjetmacht in Asien. 1928. (p. 70—84, 97—105). Saf'janov. Kolonial'naja politika torgovogo kapitala v Tannu-Tuve. (Nov. Vost. N. 23, 1928, p. 155—172).

Plotas arti 165.000 kv. km., gyventojų arti 64.000, iš kurių ¼ rusų (1924 m.).

Tuvos respublika arba Tanu-Tuva (Urianchajaus kraštas) užima Jenisejaus aukštupį ir geografiškai nutęsia derlingą Minusinsko kraštą. Tai yra gausiai gamtos apdovanotas ir derlingas, bet beveik negyvenamas kraštas. Nuo kitos Mongolijos jis atskirtas kalnynais, ir susižinojimas su išoriniu pasauliu tėra galimas tiktai šiaurėje, Jenisejaus upės kloniu.

Nuo XII iki XVIII amž. Urianchajaus kraštas buvo mongolų viešpatavimo srityje. Sutarimu su Rusija jis buvo priskirtas prie Kinijos XVIII amž. viduryje, ar tai dėl rusų valdininkų nežinojimo, ar papirkus juos, nes 1689 metų sutarties 3-iuoju straipsniu tasai kraštas, kaip gilįs Jenisejaus nuotako srityje, turėtų būti priskirtas prie Rusijos žemių (Toks jis ir buvo lai-

komas Petrui Didžiajam viešpataujant). Nors kraštas buvo Kinijos (Mongolijos) sudėtyje, bet būdamas atskirtas nuo Kinijos beveik neperžengiama siena, likdavo visiškai plynas dykas.

Po kinų 1911 metų revoliucijos, kinai apleido 1912 metais Mongoliją ir taip pat buvusį Mongolijos sudėtyje Urianchajaus kraštą. Nuo to laiko jame įsigalėjo rusai. 1919 — 1920 metais tasai kraštas buvo Kolčako ir sovietų būrių kovos arena. Per visą tą laiką jame viešpatavo visiška anarchija.

Sovietų 1921. IX. 23 proklamacija Tanu-Tuva buvo išskirta iš Sovietų Rusijos betarpiško valdymo sferos, bet kartu ten buvo organizuota sovietų respublika. Nuo to laiko ji yra glaudžiai susieta su S. S. S. R. 1926 m. birželio mėnesy buvo sudaryta parengta Maskvoje draugiška Tuvos sutartis su Mongolija.

Faktinai Tuva yra Sovietų Sąjungos įtakos sferoje.

F. Japonų Azija.

64. Japonija.

Siebold. Der Eintritt Japans in das Europäische Völkerrecht, 1900. Barthélémy. Etude juridique du conflit entre le Japon et les E. U. au sujet des écoles de San-Francisko. (RGDI 1907 p. 635—685). K. Kawakami. Le Japon et la paix mondiale. 1921. H. B. Johnson. Descrimination against Japonese in Califronia. 1907. V. Cabrit. Considerations sur les rivalités intern. dans le Pacifique nord. 1910. (150 p.). (Thèse, Montpellier). Tokutomi. Japanese-american relations. 1922. P. Ostwald. Japans Entwicklung zur modernen Weltmacht. 1922 (312 p.). La Mazelière. Le Japon. Histoire et civilisation. T. VIII. Le Japon comme grande puissance. La transformation de l'Asie. La revision des traités. La guerre contre la Chine. 1923. R. Tujisawa. The recent aims and political development of Japan. 1923 (233 p.). K. Kawakami. Le problème du Pacifique et la politique japonaise. 1924 (332 p.). P. Savoy. La question japonaise aux E. U. 1924. (Thèse, Paris). Archives de la Paix. La Conference de Washington (12. XI. 1921—6. II. 1922). T. III. Question du Pacifique. Question d'Extrême Orient. 1924. V. Vilenskij. Japonskij imperialism. M. 1925 (138 p.). M. Yoshitomi. Les conflits nippo-américains et le problème du Pacifique. Bordeuax. 1926 (XV+388 p.). (Thèse). A. Morgan Young. Japan under Taisho-Tenno 1912—1926. 1928 (347 p.). Kajiro Sato. Japonija i Amerika v ich vzaimnych otnošenijach. Perevod s Japonskogo. M. 1928 (141 p.). A. J. Brown. Japan in the world of to-day. N. Y. 1928 (322 p.). P. J. Treat. Japan and the United States, 1853—1921, rev. and continued to 1928. Stanford Univ. 1928 (316 p.). M. Matsushita. Japan in the League of Nations. N. Y. 1929 (175 p.). Ajaks. Anglo-japonskoje soglašenie. (Nov. Vost. N. 25, 1929, p. 74—102).

Plotas (kartu su Formoza, Koreja ir Pietų Sachalinu) arti 680.000 kv. km., gyventojų arti 83 milijonų (1925 m.), pačioj Japonijoj arti 60 milijonų (plotas arti 380.000 kv. km.).

Japonija nuo XVI amž. pradžios iki XIX amž. vidurio buvo visiškai uždaryta svetimšaliams įžengti. Tiktai Jungtinių Valstybių spaudžiama ji sudarė su jomis 1854. III. 31 sutartį, kuria iš dalies atidarė savo kraštą svetimai prekybai. Po tos sutarties buvo pasirašytos sutartys su kitomis valstybėmis (su Rusija 1855. II). Iš pradžių Japonijoj veikė konsulinė jurisdikcija, bet į XIX amž. pabaigą visi apribojimai buvo pašalinti, ir Japonija virto visateisiu Pasaulinės Sąjungos nariu.

Atidariusi savo kraštą svetimšaliams, Japonija griežtai nuėjo Europos-Amerikos kultūros keliu, ypač išplėsdama savo techniką, ir labai greit virsta galinga didžiąja valstybe. Kartu ji varo energingą imperialistinę politiką Tolimųjų Rytų ribose ir pamažėli prisiskiria sau įvairias sritis, priklausiusias Kinijai.

1872 metais Japonija prisiskyrė sau Riu-Kiu salas, kurios ligi tol buvo Kinijos ir Japonijos drauge globojamos. 1874 m. ji mėgino okupuoti Formozos salą, bet greit grąžina ją Kinijai. Konfliktas dėl įtakos Korejoj sukelia Japonijos karą su Kinija 1894 m. Smarkiai kariaudama ir greit nugalėjus Kiniją ji sudaro Šimonoseki 1895. IV. 6 sutartį, bet, įsikišus Europos valstybėms (daugiausia Rusijai), ji turėjo atsisakyti nuo daugelio savo reikalavimų, pasilaikiusi, tačiau, Formozą. Kilęs po to konfliktas su Rusija dėl įtakos Mančžurijoj ir Korejoj sėkmingai ir greit išsprendžiamas Japonijos naudai. 1902 m. ji sudaro sąjungą su Anglija prieš Rusiją. 1904 m. ji pradeda karą su Rusija, paima Port-Arturą, sunaikina rusų laivyną ties Cusima, bet kai tolesnės operacijos Mančžurijoj pasirodo labai sunkios ir Jungtinės Valstybės siūlo savo tarpininkavimą, Japonija pradeda taikos derybas ir sudaro su Rusija Portsmuto 1905. VIII. 29 taiką. Tąja taika Japonija gauna iš Rusijos priklausiusias Rusijai teises Port-Arturui ir Liaoduno pussaliui, įgyja pietinę Sachalino dalį ir nustato savo protektoratą Korejai, kurią pagaliau aneksuoja 1910 metais. Su Rusija Japonija sudaro 1910 m. slaptą sutartį dėl savitarpio interesų išsiribojimo Kinijoj. Tuo sutarimu į rusų interesų sferą patenka Mongolija, į japonų sferą — Mančžurija.

Japonijos galybės išsiplatinimas ir Rusijos, kaip priešininko Tolimuose Rytuose, pasišalinimas sukelia Jungtinių Valstybių netaiką ir priešingą nusistatymą Japonijai, o taip pat jos sąjungininko — Anglijos atšalimą. Naudodamasi Pasaulinio Karo są-

myšiu, Japonija mėgina vienu energingu smūgiu priversti klausyti savęs visą Kiniją, bet, Pasauliniam Karui pasibaigus, ji turi patirti griežtą diplomatinį pralaimėjimą.

Pasaulinio Karo pradžioje Japonija pagrobia priklausiusią Vokietijai Tcingtao tvirtovę ir teritoriją Šanjduno pussalyje. 1915. I. 18 ji iškelia Kinijai vadinamuosius 21 reikalavimą, kuriais Kinijoj turėjo būti visiškai panaikinta Europos ir Amerikos įtaka, o pati Kinija turėjo virsti Japonijos protektoratu. Tačiau tie reikalavimai sukelia antijaponų sąjūdį Kinijoj ir japonų prekių boikotą. Amerikos ir Europos valstybių spaudžiama Japonija atsisako nuo tų savo reikalavimų.

Versalės 1919 m. sutartimi Japonija pasiekė, kad ji buvo pripažinta Vokietijos teisių įpėdine Kinijoj Šanjduno pussalyje. Todėl Kinija, formaliai taip pat buvusi sąjungininkė kare prieš Vokietiją, nepasirašė Versalės sutarties. Kartu Japonija yra 1918 — 1919 m. įsikišimo iniciatorius Sibire. 1918 m. balandžio mėnesyje ji iškelia savo kariuomenę Vladivostoke. Tiktai energingai Jungtinių Valstybių pareikalauta ji atšaukia kariuomenę iš Sibiro ir Pajūrio srities (iš Vladivostoko tiktai 1923 metais). Japonai organizuoja prieš Sovietus atamano Semionovo akciją ir remia baroną Ungerną Mongolijoj. Jie mėgina taip pat užimti rusų nusavinamąją juostą pagal Kinijos Rytų geležinkelį.

Tokia Japonijos politika sukelia smarkaus pasipriešinimo iš Jungtinių Valstybių (kurias remia Anglija ir Prancūzija). J. Valstybės priverčia Japoniją dalyvauti Vašingtono 1921 — 1922 m. konferencijoj, kurios tikslas buvo sureguliuoti dalykų būklę Ramiajame Vandenyne. Toje konferencijoje Anglija pasiskelbė nutraukianti sąjungą su Japonija, kuri galiojo nuo 1902 metų. Japonija turi prieš save J. Valstybių ir Britų Imperijos koaliciją ir priversta nusileisti. J. Valstybės kovoje prieš Japoniją remia Rusijos viešpatavimą Sibire, šiaurės Mančžurijoj ir Sachaline. Japonija priversta pasirašyti protokolą dėl Šanjduno srities (atiduotos jai Versalės sutartimi) perleidimo Kinijai ir atsisakyti nuo bet-kurių teisių ir privilegijų Kinijoj. Ji pasirašo keturių valstybių 1922 m. sąjungą dėl *status quo* palaikymo Ramiajame Vandenyne (žiūr. žemiau „Okeanija").

Vašingtono konferencija yra pirmas griežtas Japonijos pralaimėjimas, sutrukdęs jos imperialistinės politikos plėtimąsi.

Šiandien tarptautinė Japonijos būklė dėl Kinijos ir J. Valstybių atviros netaikos ir Anglijos paslėptos netaikos (Anglijos dominionai Australija, Naujoji Zelandija ir Kanada atvirai yra priešingai nusistatę Japonijai) yra izoliuota ir kebli. Tuo Japonijos izoliuotumu aiškinama tai, kad ji ėmė ieškoti susiartinimo su Rusija, su kuria ji ir sudarė sutarimą 1925 metais. Rusijos ir Japonijos interesai šiandien mažiausia susiduria. Japonijai rusų teritorijos Sibire nėra ekspansijos objektas, nes jos netinka kolonizuoti japonams, mintantiems ryžiumi ir įpratusiems į šiltą klimatą. Rusų politikos tikslas yra šiaurinės ir centralinės Azijos kolonizacija; jokių agresyvių planų Ramiojo Vandenyno srityje Rusija nerodo. Neturėdama galingo laivyno ji nė negali jų rodyti.

Japonijos politikos uždaviniai yra: 1) ekonominė Kinijos eksploatacija japonų pramonei (neturėdama nei anglių, nei geležies, Japonija pareina šiuo atžvilgiu nuo Kinijos) ir 2) ypač japonų gyventojų emigracija į sritis, tinkamas japonų kolonizacijai. Japonija yra kraštas per tirštai gyvenamas, kur kasmet gyventojų priaugo į 800.000. Jos kraštas nepagimdo pakankamai maitinamųjų dalykų, ir japonai priversti gabentis juos iš užsienio. Japonija turi ieškoti laisvų vietų kolonizacijai. Mančžurija negali patraukti japonų žemės-ūkio emigracijos, be to, ji turi jau daugiau kaip 20 milijonų kinų. Kraštai, turį tuščių, negyvenamų teritorijų, — Jungtinės Valstybės ir Australija, — uždaryti japonams.

Mandatu Japonija valdo buvusias vokiečių salas Ramiajame Vandenyne, esančias šiaurėje nuo pusiaujo — Karolinos, Marianos ir Maršalio (plotas arti 2000 kv. km., gyventojų arti 100.000).

Kaip didžioji valstybė, Japonija turi nuolatinę vietą Tautų Sąjungos Taryboj.

XXV. Koreja.

R. Terrion. Statut international de la Corée antérieurement au 29. VIII. 1910. P. 1911. (Thèse). Korea. Treaties and agreements. Wash. Carnegie Endowment. 1921 (76 p.). A. J. Brown. The mastery of the Far East. The story of Korea's transformation and Japan's rise to supremacy in the Quest. N. Y. 1919 (680 p.). F. M. E. Kenzie. Korea's fight for freedom. L. 1920 (320 p.). A. Ireland. The new Korea. N. Y. 1926 (364 p.).

Plotas arti 220.000 kv. km., gyventojų arti 20 milijonų.

Koreja iš seno egzistavo kaip savarankiška valstybė, nominaliai kiek priklausiusi nuo Kinijos. Koreja, kaip Kinija ir Japonija, buvo kraštas, visiškai uždarytas svetimšaliams. XIX amž. 70 ir 80 metais Japonija jėga privertė Koreją atidaryti savo kraštą (1876 ir 1884 metų sutartys), leisti įsteigti japonų prekybos faktorijas, konsulatus ir t. t. Tat sukėlė Korejoj sąjūdį prieš japonus ir stengimąsi susiartinti su Kinija. Kada 1894 metais Korejoj įvyko ūkininkų sukilimas, jos vyriausybė pasišaukė į kraštą kinų kariuomenę; tada Japonija iškėlė Korejoj savo desantą ir oficialiai paskelbė karą Kinijai. Nors greitas Japonijos nugalėjimas įveikus Kiniją dar neatiduoda Korejos Japonijos valdžion, tačiau japonų įtaka ten labai padidėja. Prieš japonų valdžios įsigalėjimą Korejoj išstojo Rusija. Tai sukėlė rusų-japonų karą 1904 — 1905 m. ir Portsmuto 1905 m. taikos sutartį. Ta sutartimi Rusija pripažino japonų protektoratą Korejoj. Po labai trumpo laiko 1910. VIII. 22 Japonija formaliai aneksavo Koreją.

Tačiau Koreja pasilaiko savo nacionalinę ypatybę. Japonų emigracija į Koreją menka ir vyksta tiktai į miestus. Nors japonų valdžia imasi žiaurių priemonių, tačiau Korejoj smarkus yra politinio nepriklausomumo sąjūdis. Jeigu Japoniją dažnai vadina Tolimųjų Rytų Didžiąja Britanija, tai Koreja gali būti pavadinta japonų Irlandija.

Ramusis Okeanas.

65. Australija.

E. Jenks. A History of the Australian colonies. 3 ed. 1912. H. R. Evatt. Federalism in Australia. Sydney. 1918. A. W. Jose. History of Australasia. 7 ed. Sydney. 1921. A. D. Ellis. Australia and the League of Nations. Sydney. 1922. T. Dunbabin. The making of Australia. L. 1922. M. Willard. History of the white Australia policy. Melbourne. 1923. (229 p.). J. D. Rogers. A historical geography of the British Dominions. v. VI: Australia. 2 ed. 1925. F. Chidell. Australia — white or yellow? 1926 (254 p.). E. Scott. A short history of Australia. 5 ed. 1927 (420 p.). S. G. Latham. Australia and the British Commonwealth. 1929 (160 p.). C. Ross. Der unvollendete Kontinent. 1930 (282 p.). A. P. Canoway. The failure of federalism in Australia. 1930 (223 p.).

Plotas arti 7.900.000 kv. km., gyventojų arti 6.300.000 mil. (1926 m.).

Australija, kaip Britų Imperijos dominionas, šiandien savarankiškas Pasaulinės Sąjungos narys, buvo europiečių atrasta

tiktai XVII amžiuje. 1788 m. Naujajame Pietų Uelse buvo įsteigta penitanciarinė stotis baudžiamiesiems Anglijos nusikaltėliams. Per ištisus 50 metų Australija tebuvo nusikaltėliams tremti vieta. Laisvas kraustymasis į Australiją prasidėjo tiktai, kai tenai buvo atrastas auksas 1851 m. XIX amž. 60 metų pradžioje atskiros Australijos kolonijos gavo iš Anglijos atsakingos vyriausybės teises. Po ilgo derėjimosi 6 nepriklausomos provincijos („states", tame skaičiuje ir Tasmanijos sala) sudarė federaciją (Commonwealth of Australia) nuo 1901. I. 1.

Australijai priklauso salos: Norfolkas (į rytus nuo žemyno) ir Papua (Britų Naujoji Gvinėja; gyventojų — papuasų arti 275.000 ir arti 1½ tūkstančio europiečių), kuri buvo Australijos Kvinslendo kolonijos 1883 m. aneksuota. Po Pasaulinio Karo Australija gavo iš Tautų Sąjungos 1920. XII. 17 mandatą vokiečių žiemių rytų Naujajai Gvinejai (gyventojų arti 460.000) su prišlyjančiu prie jos Bismarko salynu (gyvent. arti 135.000) ir vokiškai Salemono salų daliai (gyv. arti 50.000).

Australijos politikos kertinis akmuo ir jos nekintamas pagrindas yra vadinamoji „baltoji politika", t. y. visiškas spalvotų rasių neįsileidimas į savo kraštą. Agitacija prieš kinų imigraciją prasidėjo beveik tuojau atradus auksą Australijoj. Tas priešingas nusistatymas greit buvo išplėstas ir visiems azijiečiams, kuriems buvo absoliučiai uždrausta įžengti į Australijos teritoriją. Bet kartu Australija laikosi draudžiamosios imigruojamos politikos apskritai. Ji apsunkina įvažiavimą į kraštą ir europiečių išeiviams, ypač iš Pietų Europos. Iš čia kyla didžiulis pavojus būsimajam savarankiškam Australijos egzistavimui. Mat, Australija, savo plotu lygi Jungtinėms Valstybėms, kurios žemėse yra didžiulių naturalių turtų, teturi tiktai 6 milijonus gyventojų (palyginti, 60 kartų mažiau kaip Europoje); tuo tarpu joje laisvai gali įsikurti daugiau kaip 100 milijonų gyventojų. Ji yra, kaip sako vokiečiai, „Raum ohne Volk" (plotas be tautos). Naturalus gyventojų prieauglis labai mažas (22 gimimai 1000 žmonių). Tuščios Australijos būklė greta tirščiausiai gyvenamų pasaulio kraštų — Kinijos, Japonijos ir Indijos — yra nenormalus reiškinys, galįs sukelti pavojaus pačiai Australijai. Australija, savo teritorija 20 kartų didesnė už pačią Japoniją, teturi tiktai 1/10 Japonijos gyventojų, kurie daugiausia yra įsikūrę šešiuose pajūrio miestuose. Ypač „Šiaurės Teritorija" yra visiškai tuščia

(joje viso tepriskaitoma 3½ tūkstančio gyventojų). Metinis Australijos gyventojų prieauglis — 80.000, tuo tarpu Japonijoj — 800.000, t. y. 10 kartų didesnis.

Jau 1901 m. Japonija protestavo dėl Australijos priemonių prieš imigraciją. Australija ligšiol galėjo išsaugoti savo savarankiškumą, tiktai Britų Imperijos galingo laivyno ginama.

66. Naujoji Zelandija.

J. Marais. The colonisation of New Zeeland. L. 1927 (396 p.). J. B. Condliffe. New Zeeland in the making L. 1930 (524 p.). Carteris. The mandate over Navru Islands (Br. YB. 1923/4). N. A. Rowe. Samoa under the Sailing Gods. L. 1930.

Plotas (įskaitant ir priklausančias Naujajai Zelandijai salas) arti 268.000 kv. km., gyventojų arti 1.400.000 (1928 m.), iš jų čiagimių, maori, arti 85.000.

Naujoji Zelandija yra savarankiška Britų Imperijos dominija. Anglijos valdžioje yra tiktai nuo 1840 metų; kad įtvirtintų savo viešpatavimą, Anglija turėjo kariauti su maori. 1840 m. Naujojoj Zelandijoj buvo tiktai 2000 baltųjų. 1861 m. arti 100.000. Gyventojų padaugėjo, tiktai atradus auksą Naujojoj Zelandijoj. Dominija N. Zelandija pasidarė 1907 m. aktu.

N. Zelandijai priklauso eilė salų Polinezijoj: Chathams, Auclands, Campbell, Kermadens. Einant 1901 m. proklamacija, prie N. Zelandijos buvo priskirta eilė Polinezijos salų, tame skaičiuje Cook'o salos, o 1926 metais Union arba Tokelau salos.

Tautų Sąjungos 1920. XII. 17 mandatu N. Zelandija valdo buvusias vokiečių žemes Vakarų Samoa (gyventojų arti 44.000, iš jų baltųjų arti 3.000) ir Nauru salas, kur yra fosfato klodų (gyventojų arti 2 600). Mandatinis valdymas Samoa salose buvo N. Zelandijos labai nevykusiai įvykdytas. N. Zelandijos vyriausybės paskirta salų administracija labai nemokamai ir griežtai ėmė laužyti čiagimių būtį, papročius, ėmė vykdyti eilę „reformų", visiškai nepritaikomų vietos gyventojams. Jų tarpe kilo revoliucinis sąjūdis ir riaušės, ginkluotos jėgos tenugniaužtos.

Australijos politinės problemos yra daugeliu atžvilgių ir Naujosios Zelandijos problemos. Ji taip pat varo „baltąją politiką" ir visiškai neįsileidžia į kraštą azijiečių; bet ir europiečių imigracijai daro didelių kliūčių. Ji taip pat yra „Raum ohne

Volk", taip pat ir jai gresia pavojus iš Japonijos ir apskritai atbundančių Rytų pusės. Todėl Naujoji Zelandija yra didelė Britų Imperijos imperialistinės politikos šalininkė.

XXVI. Okeanija.

R. Pinon. La lutte pour le Pacifique. Origines et résultats de la guerre russojaponaise. 1905. G. Schotefield. The Pacific, its past and future and the policy of the great powers from the XVIII century. 1919. (358 p.). Montarrojos. La question du Pacifique devant le droit international. 1919 (77 p.). H. Courtet. Nos établissements en Océanie. 1920. S. W. Gregory. The menace of colour. 1920. A. Bullard. The A.B.C's of disarmament and the Pacific problems. 1920. H. C. Bywater. Sea-power in the Pacific. 1921. G. Regelsperger. L'Océanie française. 1922. G. Crivelli. L'Australie et le Pacifique. 1923 (254 p.). J. Macmillan Brown. The riddle of the Pacific. 1924. (324 p.). N. Golovin. Tichookeanskaja problema. Praha. 1924 (292 p.). Kawakami. Le problème du Pacifique et la politique japonaise. 1924 (332 p.). Dolivo-Dobrovskij. Problemy Velikago Okeana. Moskva. 1924. (234 p.). R. Jeanroy. L'imperialisme américain et la lutte pour le Pacifique. 1869—1921. 1925 (126 p.). C. Ross. Das Meer der Entscheidungen. Beiderseits des Pazifik. 1925 (333 p.). K. Hesse. An den Strassenecken der Welt. 1925 (351 p.). J. Macmillan-Brown. Peoples and problems of the Pacific. 2 v. L. 1927. S. Roberts. Population problems of Pacific. 1927. (431 p.). K. Haushofer. Geopolitik des Pazifischen Ozeans; Studien über die Wechselbeziehungen zwischen Geographie und Geschichte. 1927. (489 p.). A. Duboscq. Le problème du Pacifique. 1927 (126 p.). F. Fox. The mastery of the Pacific. Can the British Empire and the U. S. agree? 1928 (273 p.). Galkovič. S. Štaty i dal'nevostočnaja problema. M. 1928 (202 p.) N. Roosevelt. The restless Pacific. N. Y. 1928 (301 p.). W. Jefferson Dawis. Japan, the air menace of the Pacific. Boston. 1928 (157 p.). A. Duboscq. Le Pacifique et la rencontre des races. 1929. (112 p.). P. T. Etherton. The Pacific. A forecast. 1929 (203 p.). H. G. Miller. The Isthmian Highway. 1929.

Okeanija apima Ramiojo Okeano salas. Jeigu išskirti Australiją ir Naująją Zelandiją, kaip atskirus valstybiškus vienetus, Ramiojo Okeano salos skiriamos trimis grupėmis: 1) Melanezija (Fidži, Naujoji Kaledonija, Naujieji Hebridai ir Salemono salos), 2) Mlkronezija (Marianos, Karolinos, Maršalio, Gilberto ir Ellice salos) ir 3) Polinezija (Tongo, Samoa, Cook'o salos ir Prancūzų Okeanija).

Politiškai tos salos priklauso: Britų Imperijai, Japonijai, Jungtinėms Valstybėms ir Prancūzijai.

Dauguma Ramiojo Okeano salų priklauso Britų Imperijai. Didžiajai Britanijai priklauso: Fidži (anglų kolonija nuo 1874 m.; gyventojų arti 180.000), Gilberto ir Ellice (anglų protektoratas nuo 1892 m., anglų kolonija 1915 m.; gyvent. arti

30.000), angliška Salemono salų dalis (gyv. arti 150.000), Tongo ir eilė kitų nežymių salų. Naujieji Hebridai yra Anglijos ir Prancūzijos kartu valdomi. Australijai, be esančios Australijos federacijoj didelės Tasmanijos salos, priklauso: Papua (britų pietų rytų Gvineja), Norfolkas ir, Tautų Sąjungos mandatu, buvusi vokiečių Naujoji Gvineja, Bismarko salynas ir Salemono salų dalis. Naujajai Zelandijai, be greta esančių salų, priklauso Tautų Sąjungos mandatu vakarinės Samoa ir Nauru sala.

Japonijai priklauso mandatu Marianos, Karolinos ir Maršalio salos.

Jungtinėms Valstybėms priklauso: Havajai (aneksuota 1898 m., gyv. arti 256.000), Filipinų salos (apie jas žiūr. aukščiau p. 639), rytinės Samoa (pripažintos J. Valstybėms 1900 m. sutartimi su Anglija ir Vokietija; gyv. arti 4.000) ir eilė atskirų nedidelių salų, įvairiais laikais J. Valstybių okupuotų ir sujungiančių Havajų salas su Filipinais; iš jų svarbiausios reikšmės turi Guam pietinėje Marianos salų dalyje (Ispanijos perleistų J. Valstybėms 1898 m.; gyv. arti 20.000).

Prancūzijai priklauso: Naujoji Kaledonija (gyv. arti 50.000), Naujieji Hebridai (kartu su Anglija) ir vadinamoji Prancūzų Okeanija — salų grupės aplink Société salas (bendras gyventojų skaičius arti 35.000).

Ypatinga yra tarptautinė būklė tų Okeanijos salų, kurios yra mandatu valdomos, o taip pat Naujųjų Hebridų.

Visos kolonijos, priklausiusios Vokietijai Ramiajame Okeane, buvo Versalės sutartimi jai atimtos. Sąjungininkų savitarpio sutarimu tos salos buvo mandatu atiduotos valdyti Japonijai, Australijai ir Naujajai Zelandijai. Nors faktinai valstybės mandatarijai laiko tas mandatines salas savo teritorijos dalimi, tačiau, reikia manyti, kad vyriausias salų suverenitetas priklauso ne toms valstybėms, bet Tautų Sąjungai. Tos salos turi būti valdomos smulkiai išdirbtomis mandatų sąlygomis; kasmet Tautų Sąjungai turi būti pristatoma apyskaita apie mandatinio valdymo eigą ir pasiekimus; pagaliau, valstybėms, gavusioms tas salas valdyti, uždėtas labai esmingas apribojimas, kuriuo jos neturi tomis salomis naudotis karo tikslams ir nedaryti jose jokių karo sustiprinimų.

Naujųjų Hebridų (26 salų grupė, bendro ploto arti 13 000 kv. km. ir bendro gyventojų skaičiaus arti 60.000) tarptautinė būklė įdomi yra tuo, kad jos yra tarptautinis Anglijos ir Prancūzijos kondominiumas. Tųdviejų valstybių savitarpio pretenzijos į tas salas buvo sureguliuotos 1886 m. sutartimi, kiek pakeistu 1914 m. (tas pakeitimas tebuvo 1922 m. ratifikuotas). Tuo sutarimu, salų valdymas pavedamas dviem komisarams (iš Anglijos pusės — Fidži salų gubernatorius, Prancūzijos — Naujosios Kaledonijos gubernatorius), kuriems atstovauja Naujuosiuose Hebriduose du rezidentai. Jeigu abi šalys, spręsdamos kylančius savitarpio ginčus, negalės jų sureguliuoti, dalyką sprendžia mišrusis trečiųjų teismas, susidedąs iš abiejų rezidentų, kuriems pirmininkauja asmuo, Ispanijos karaliaus paskirtas. Dėl bendro salų valdymo kyla nesutikimų ir nesusipratimų, ypač dėl to, kad prancūzai plantacijų darbams įveža kinų ir indų kuli iš Indų Kinijos. Australija nekartą iškeldavo planą nupirkti Naujuosius Hebridus.

Okeanija ir Ramusis Okeanas užima šiandien itin svarbią vietą bendroje pasaulinėje politikoje dėl vadinamosios „Ramiojo Okeano" problemos. Išspręstina yra, kuriai iš didžiųjų valstybių turi priklausyti Ramiojo Okeano viešpatavimas. Tai yra problema — imperialistiškai-kolonialinė.

Kolonialinis imperializmas reiškiamas dviem pagrindinėmis formomis: ekonominiu imperializmu, nukreiptu į finansinę prekybinę krašto ekspluataciją (tada tas kraštas arba virsta betarpiškai priklausoma politiškai kolonija arba teikia ypač palankių sąlygų jo ekonominei ekspluatacijai), arba kolonizaciniu imperializmu, kada kraštai ar teritorijos virsta emigraciniais rezervuarais.

Ramiojo Okeano konfliktuose iškyla abi tos kolonialinio imperializmo rūšys.

Aktingesnės ir pasingesnės šalys, besivaržančios Ramiajame Okeane yra: Japonija, kuriai reikia tiek kolonizacijos vietų, tiek ir rinkų savo prekėms pardavinėti; Jungtinės Valstybės, rodančios ekonominę ekspansiją Tolimuosiuose Rytuose; Britų Imperija, suinteresuota Tolimųjų Rytų dalykais tiek ekonomiškai, tiek politiškai, turėdama ten plačių kolonialinių žemių ir du gintinus dominionus — Australiją ir Naująją Zelandiją; Rusija, užimanti šiaurinę Azijos žemyno dalį, kuriai rūpi išsau-

goti savo Ramiojo Okeano pajūris, kaip Sibiro išėjimas į atvirą jūrą; Kinija, kuri ligšiol tebuvo imperialistinės politikos objektas, bet kuri, sutvirtinusi savo politinę santvarką, žengdama militarizacijos keliu, pareikalaus sau aktyvaus vaidmens Ramiojo Okeano dalykuose; Prancūzija, turinti plačių kolonialinių žemių Indų Kinijoj ir Okeanijoj, kuriai rūpi išsaugoti jos; pagaliau, ir vietiniai, daugiausia malajų, gyventojai Indų Kinijoj, Filipinuose, Indonezijoj ir Okeanijos salose, kurie tuo tarpu yra prislėgti, priklausomi, bet kurie, anksčiau ar vėliau, kultūrai bežengiant ir nacionalinei sąmonei atbundant, pareikalaus sau nacionalinės ir politinės nepriklausomybės.

Ramiojo Okeano problemoj ligšiol pagrindinį vaidmenį vaidino valstybių stengimasis ekonomiškai eksploatuoti Kiniją, kas buvo galima dėl jos silpnumo. Agresyviausia jėga čia buvo Japonija, kuri stengėsi uždėti ranką Kinijoj ant trūkstančių jos pramonei pagrindinių žalių produktų, anglių ir geležies. Didžiausias priešininkas japonų hegemonijai Kinijoj buvo Jungtinės Valstybės, paskelbusios Kinijos atžvilgiu „atdarų durų", t. y. visų valstybių lygių teisių ir laisvos konkurencijos principą. J. Valstybių ir Japonijos netaika ypač padidėjo todėl, kad J. Valstybės visiškai uždarė savo kraštą japonų imigracijai. Vieną laiką konfliktas buvo taip paaštrėjęs, kad galima buvo laukti tųdviejų valstybių karo. J. Valstybių strateginę poziciją Ramiajame Okeane ypač sustiprino Panamos perkaso pastatymas, jų atliktas. Pradėdamas darbus perkasui iškasti, prezidentas Ruzveltas pasakė: „Viešpatavimas Ramiajame Okeane turi priklausyti J. Valstybėms". Numatydamos galimą kovą, J.Valstybės susidarė sau eilę remiamųjų strateginių punktų Okeane. Pagrindinė J. Valstybių jūros jėgų bazė Ramiajame Okeane yra Havajų salos, kur 1929 metais jos sustiprino Pearl Harbour „Ramiojo Okeano Gibraltarą". Tam tikras Havajų salų silpnumo elementas yra tas, kad apie pusę tų salų gyventojų sudaro japonai (dabar nauja imigracija draudžiama). Tolesnė J. Valstybių jūros bazė į rytus yra Guamo sala (apsupta, tačiau, iš visų šalių japonų Marianos salų) ir Filipinų salos, kurių gynimas labai apsunkintas tuo, kad greta jų yra japonų smarkiai sustiprinta Formoza. Šiaurinėje Ramiojo Okeano dalyje J. Valstybės gresia Japonijai iš Aleutų salų, kur jos sudarė jūros bazę Dutch Harbour (Aleutų salos, viso į 175, traukiasi per

1800 km. nuo Amerikos į Azijos žemyną. Jos buvo rusų atrastos 1741 m. ir parduotos amerikiečiams kartu su Aliaska 1867 m.).

Kinijos sutvirtėjimas ir savarankiškumas, kurio ji įgyja ekonominės politikos srityje turi sumažinti Japonijos ir J. Valstybių netaiką, nes toji netaika sąlygojama ne jų noru užvaldyti priklausančią antrai šaliai teritoriją, bet ekonominiu varžymusi. Vienintelė teritorija, kurią galėtų užgrobti Japonija, yra Filipinai, bet jie nėra vertingi J. Valstybėms, nes yra svetimos tautos gyvenami, ir J. Valstybės rimtai apsvarsto visiškos nepriklausomybės dovanojimo jiems klausimą. Jie tėra svarbūs J. Valstybėms kaip remiamasis punktas kovoje dėl ekonominio viešpatavimo Tolimuosiuose Rytuose.

Ekonominis Japonijos priešininkas Kinijoj yra ir Anglija. Japonijai didžiai rūpi užvaldyti Olandų Indonezija, bet čia ji susiduria su Anglijos interesais, kurios didžiulis kapitalas investuotas Indonezijoj; be to, Japonijos įsitvirtinimas čia betarpiškai grės Australijai.

Bet tikrasis Japonijos ir Anglijos interesų prieštaravimas yra kitokio pobūdžio, būtent kolonizacinio. Anglija valdo erdvą, beveik negyvenamą Australijos (ir Naujosios Zelandijos) kontinentą, gulintį greta tirščiausiai gyvenamų pasaulio kraštų (Japonija, Kinija ir Indija). Interesų prieštaravimas čia ne atsitiktinis, bet pagrindinis. Jis gali būti pašalintas, tiktai leidus laisvai keltis Azijos tautoms į Australijos žemyną. Numatydama būsimą galimą konfliktą, Anglija 1925 m. nusprendė pastatyti grasinamąją jūros bazę Singapure. Kita strateginė Anglijos pozicija Tolimųjų Rytų vandenyse yra Hong-Kongas. Tų punktų silpnumas yra tas, kad jie yra kinų gyvenami.

Įtemptinė būklė Ramiajame Okeane laikinai palengvėjo, sudarius Vašingtone 1921. XII. 13 J. Valstybių, Britų Imperijos, Japonijos ir Prancūzijos sutartį dėl *statu quo* savitarpio garantijos Ramiajame Okeane.

Ta sutartimi „sutariančios valstybės susitarė gerbti savitarpio teises, liečiančias žemes Ramiajame Okeane. Jeigu tarp kurių-nors sutariančių valstybių iškils ginčas, liečiąs Ramųjį Okeaną, kuris nebus sureguliuotas diplomatiniu būdu, tos valstybės turi pakviesti kitas valstybes susirinkti konferencijoj, kuri turės nagrinėti visą ginčijamąjį dalyką, o ištyrusios — sureguliuoti jį".

Sutartis sudaryta 10-iai metų; išėjus tam laikui tebegalioja ir toliau, bet tada valstybės gali ir atsisakyti nuo jos, įspėjusios apie tai prieš vienerius metus. J. Valstybių Senatas pritarė tai sutarčiai (1922 m. kovo mėn.), pridėjęs prie jos išlygą: „J. Valstybės supranta, kad šios sutarties reiškiniuose nėsama jokio pasižadėjimo panaudoti ginkluotą jėgą, jokio alianso, jokio pasižadėjimo padėti bet-kuriam gynimuisi".

Vašingtono 1922 m. sutartimi tos keturios valstybės sutiko ne tiktai tam tikrai apriboti savo karo jėgas, bet ir prisiėmė eilę pasižadėjimų *statu quo* palaikyti, fortifikacijų ir jūros bazių statymo atžvilgiu Ramiajame Okeane. Taip antai, J. Valstybės pasižadėjo nebedidinti pajūrio sustiprinimų ir jūros pastatų Filipinų salose, Guame ir Aleutų salose(bet ne Havajų salose); Japonija tokį pat pasižadėjimą prisiėmė dėl Boninų salų, dėl Formozos ir kitų salų; Britų Imperija — dėl Hongkongo (bet ne dėl Singapuro).

AFRIKA.

J. Scott Keltie. The partition of Africa. 2 ed. 1895. (530 p.). H. Johnston. A history and description of the British Empire in Africa. 1910. (468 p.). — The opening up of Africa. 1911. (263 p.). — A. history of the colonisation of Africa by allien races. 1913. H. A. Gibbons. The new map of Africa. (1900—1916). A history of European colonial expansion and colonial diplomacy. N. Y. 1917. (517 p.). R. Ronze. La question d'Afrique. Etude sur les rapports de l'Europe et de l'Afrique depuis les origines jusqu'à la Grande Guerre de 1914. 1918. (XI+391 p.). Darmstaedter. Geschichte der Aufteilung und Kolonisation Afrikas. 2 v. 1913—1920. (320+176 p.). G. Hardy. Vue générale de l'histoire d'Afrique 1922. Delafosse. Les noirs de l'Afrique. P. 1922. Antonelli. L'Afrique et la paix de Versailles. 1922. Eh. Lucas. The partition and colonisation of Africa. 1922 (228 p.) W. C. Willoughby. Race problems in the New Africa. 1923 (296 p.). G. L. Beer. African questions at the Paris Peace Conference. N. Y. 1923. (673 p.). R. Briey. Le sphinx noir. Essai sur les problèmes des colonisation africaine. 1926 (376 p.). E. Smith. The golden Stool. Some aspects of the conflict of cultures in modern Africa. 2 ed. 1927 (344 p.). N. D. Harris. Europa and Africa. 1927. W. Hagemann. Gestaltwandel Afrikas. 1928. (262 p.). M. N. Work. A bibliography of the Negro in Africa and America. N. Y. 1928 (719 p.). R. L. Buell. The native problem in Africa. 2 v. N. Y. 1928 (1045+1101 p.). J. C. Smuts. Africa and some world problems. Oxf. 1930. (184 p.). C. G. Seligman. Races of Africa. L. 1930. (250 p.).

Plotas arti 30 milijonų kv. km., gyventojų arti 140 milijonų.

Afrikos kontinentas pasidarė XIX amžiuje klasikiniu kolonialinės politikos kraštu ir iki paskutinio laiko neturėjo nei

vienos savarankiškos valstybės, dalyvaujančios Pasaulinėje Sąjungoje.

Kolonialinis Afrikos pasidalijimas tarp 5 Europos valstybių (Anglijos, Prancūzijos, Vokietijos, Italijos ir Belgijos), prasidėjęs apie 1880 metus, truko apie 30 metų, o prieš prasidedant Pasauliniam Karui visas Afrikos žemynas buvo jau galutinai padalytas.

Berlyno 1878 metų kongresu pasibaigė grynai-Europinis istorijos periodas. Politika virto užeuropinė — Afrikoje, Azijoje ir Ramiajame okeane. Toje epochoje viena Anglija tebuvo jau didžioji kolonialinė valstybė. Senųjų kolonijų turėjo tiktai Ispanija, Portugalija ir Olandija, bet jos neturėjo didelės politinės reikšmės. Prancūzija po 1815 metų bepasilaikė tik liekanų iš savo XVI ir XVII amžių kolonialinės imperijos.

Baltoji rasė Afrikoje tiktai kur-ne-kur pajūryje tebuvo atstovaujama. Anglija turėjo pietuose Kapo koloniją ir Natalį (už jų buvo burų valstybės — Transvalis ir Oranžinė Respublika) ir prekybos faktorijų įvairiose Gvinejos kranto vietose. Prancūzija įsitvirtino šiaurėje, Alžire ir Senegalo pajūryje. Portugalija pretendavo, remdamasi „istorinėmis“ teisėmis į neapibrėžtas sritis Atogrąžų ir Pietų Afrikoje.

Nuo 1880 metų pradžios Anglija ir Prancūzija, prie kurių netrukus prisideda Vokietija ir Italija, ima smarkiai plėsti savo kolonialinį veikimą, sukeldamos kartais ginčų ir diplomatinių konfliktų savo tarpe.

A n g l i j a atlieka Egipto okupaciją, iš Egipto plečia savo žemes į pietus, užkariauja Sudaną, įsitvirtina Somali krašte ir rytų krante (dabar Kenijos kolonija). Kartu ji veržiasi iš Kapo kolonijos į šiaurę, spaudžia ir apsupa burų respublikas, įsirėžia kyliu ir perskiria (Pietų ir Šiaurės Rodezija) portugalų žemes rytų ir vakarų Afrikos krantuose, pradeda karą su Transvaaliu ir Oranžine Respublika ir stengiasi sujungti tolydine linija savo žemes per rytinę Afrikos žemyno dalį, nuo Kairo iki Kapštadto. Vokiečių koloniją — Tanganaiką, pertraukusią tą tiesioginį susisiekimą, Anglija gauna po Pasaulinio Karo, kaip mandatą, iš Tautų Sąjungos.

Šiandien britų žemės Afrikoje (įskaitant dominiją Pietų Afrikos Uniją, Sudaną ir mandatines teritorijas) užima plotą

arti 9.850.000 kv. km., gyventojų arti 52 milijonų (maždaug ⅓ Afrikos).

Prancūzija taip pat smarkiai varo savo kolonialinį darbą (vokiečių kanclerio Bismarko, tarp kita ko, padedama, kuris norėjo atitraukti ją nuo revanšo idejos po 1871 metų pralaimėjimo). Šiaurėje ji užima Tunisą, pietuose Madagaskarą, bet daugiausia stengiasi ji sudaryti plačią kolonialinę imperiją Vakarų Afrikoje, aplink Sacharos dykumą.

Šiandien jos Afrikos žemes (įskaitant dykumą, Madagaskarą, Maroko ir mandatines žemes) užima plotą arti 10.800.000 kv. km., gyventojų arti 36 milijonų (maždaug ¼ Afrikos).

Vokietija pirmąkart nužengia, kiek svyruodama, kolonialinės politikos keliu XIX amžiaus 80 metų pradžioje ir per dvejus metus 1884—1885 įgyja plačias kolonialines žemes Afrikoje 1882 metais Frankfurte steigiamas *Kolonialverein.* Steigiama privati vokiečių įstaiga, okupuojanti savo atsakomybe įvairias Afrikos kontinento dalis. Vokiečių vyriausybė teikia tų įstaigų okupuotoms vietoms savo apgynimą ir organizuoja iš jų savo kolonialines žemes. Taip buvo užimta Pietų-Vakarų Afrika, Togo ir Kamerunas Afrikos Atlanto krante ir Tanganaikos teritorija Indų krante. Visos tos kolonialinės žemės buvo iš jos sąjungininkų atimtos Versalės 1919 metų sutartimi ir padalytos tarp Anglijos ir Prancūzijos (iš dalies ir Belgijos), kaip Tautų Sąjungos pavesti mandatai.

Belgija gavo plačias Kongo žemes atogrąžų Afrikoje, didžiosioms valstybėms nesutikus savo tarpe dėl tos srities valdymo ir priklausymo.

Italija stengiasi taip pat dalyvauti kolonialinėse Afrikos dalybose. Ji įsitvirtina Somali ir Abesinijos krante (Eritreja) ir mėgina uždėti savo įtaką Abesinijai, bet pralaimi karą ir priversta atsisakyti nuo to plano. 1911 metais ji nukariauja iš Turkijos Kirenaiką ir Barką (kitaip, Libijos koloniją). Bet bendrai, jos kolonijos neturi didelės reikšmės. Po Pasaulinio Karo ji nebuvo sąjungininkų prileista prie vokiečių kolonijų „mandatinių" dalybų.

Afrikos kolonijos turi daugiausia ekonominės reikšmės, kaip kraštai kur gaunami atogrąžų produktai. Prancūzija ir Belgija, matyti, yra linkusios išnaudoti jas, kad sudarytų juodąsias armijas. Išskyrus Pietų Afrikos Sąjungą, visos tos kolonijos

neturi politinės ateities, nacionalinio sutapimo su metropolija prasme, todėl kad jos netinka kolonizuoti baltiesiems gyventojams ir todėl kad pamažėli auga ir negrų gyventojų kultūrinė (o su ja ir nacionalinė) sąmonė.

Tai kolonizacijai lemta yra, matyti, įtraukti laukinius negrų gyventojus į kultūrinį Pasaulinės Sąjungos bendravimą.

Iš nacionalinės gyventojų sudėties Afrika gali būti padalyta trimis pagrindinėmis dalimis: 1) arabų-chamitų kraštai (žiemių rytų Afrika), kur įskiriami Egiptas, Sudanas, Abesinija, Eritreja ir Somali; 2) arabų-berberų kraštai (žiemių vakarų Afrika), kur įskiriami Libija, Tunisas, Alžiras, Maroko; 3) negrų kraštai, apimą Liberiją, Prancūzų vakarinę ir pusiaujo Afriką, Kongo, Britų rytinę Afriką ir Portugalų kolonijas — Mozambiką bei Angolą.

A. Arabų-chamitų Afrika.

67. Egiptas.

J. Cocheris. Situation internatianale de l'Egypte et du Soudan. 1903. W. Grünau. Die staats -und völkerrechtliche Stellung Aegyptens. 1903. M. Edhem. La condition internationale de l'Egypte. 1904. (Thèse). Ch. de Freycinet. La question d'Egypte. 2 éd. 1905. Cromer. Modern Egypt. 2 v. 1908. Lamba. Le statut politique de l'Egypte à l'égard de la Turquie (RGDI. 1910, v. 17, p. 36 s.). E. v. Mayer. Die völkerrechtliche Stellung Aegyptens. Breslau. 1914. H. Winterer. Aegypten, seine staats u. völkrrechtliche Stellung zu England, den Mächten und der Türkei. 1915. Hasenclever. Geschichte Aegyptens im 19. Jahrhundert (1798—1914). 1917. J. Cattani. Histoire des rapports de l'Egypte avec la Sublime Porte (du XVIII siècle à 1841.) P. 1919 (766 p.). (Thése). V. Chirol. The Egyptian problem. 1920. (331 p.). L. Himaya. La condition internationale de l'Egypte depuis 1914. P. 1922. R. Ruzé. La situation intern. de l'Egypte. 1914—1922. (RDILC., 1922, p. 385, s., 1923, p. 66 s.) J. L. Adam. L'Angleterre et l'Egypte. 1922. W. S. Blunt. The secret histoiry of the English occupation of Egypt. 1923. Lambelin. L'Egypte et l'Angleterre vers l'indépendance. 3 ed. P. 1923 (267 p.). Ch. de Visscher. Le conflit anglo-égyptien et la S. d. N. (RDILC., 1924, p. 564 s.). M. T. Symons. Britain and Egypt. The rise of Egyptian nationalism. L. (345 p.). Liu-Mon-Cho. De la condition internationale de l'Egypte depuis la déclaration anglaise de 1922. 1925. (148 p.). Kitajgorodskij. Egipet v bor'be za nezavisimost'. M. 1925. (108 p.). G. Young Egypt 1927. (352 p.). B. Georges-Gaulis. Le nationalisme égyptien. 1928 (204 p.). H. Chafik. Statut juridique international de l'Egypte. P. 1928. (228 p.). J. E. Marshall. The Egyptian enigma, 1890—1928. L. 1928 (355 p.). E. W. P. Newman. Gross-Britanniens Kampf um Ägypten. Zürich. 1930 (300 p.). S. M. Howell. Egypt's past, present and future. Dayton (Ohio). 1929 (389 p.) E. Reinhard. Kampf um Suez. 1930 (328 p.).

Plotas arti 980.000 kv. km. (iš jų kultivuotų tiktai 38.000), gyventojų arti 14 milijonų (daugiausia musulmonai; oficiali kalba arabų).

Iki XIX amž. vidurio Egiptas yra buvęs Otomanų Imperijos provincija, bet nuo XIX amž. 40 metų, nuo Mahometo Ali laikų, jis pasidarė daugeliu atžvilgių faktinai nebepriklausomas nuo Turkijos, chedivų paveldimai valdomas. 1873 m. jis formaliai nustojo buvęs turkų provincija ir pasidarė vasaline valstybe su Turkijos siuzerenitetu. Sprendžiamosios reikšmės tiek ekonominei Egipto būklei, tiek ir jo tolesniam politiniam likimui turėjo 1869 m. Sueco perkaso atidarymas. Dėl blogų Egipto finansų jo chedivas pardavė 1875 m. Sueco perkaso akcijas Anglijai (už 4 milijonus svarų sterlingų). 1876 įvyko valstybinis Egipto bankrotas, ir jam buvo uždėta anglų-prancūzų finansinė kontrolė. 1882 m .dėl riaušių prieš europiečius Egipte, buvo atlikta bendra Anglijos ir Prancūzijos jūros demonstracija prieš Egiptą. Krikščionių žudynės Aleksandrijoj 1882 m. davė progos Anglijai vienai, nepareinant nuo Prancūzijos, atlikti karo intervenciją Egipte ir užimti Aleksandriją, Kairą ir Sueco perkasą. Nuo 1882 m. buvo nustatytas faktinas Anglijos protektoratas Egiptui. 1884 m. didžiųjų valstybių konferencija Londone nustatė Egiptui tarptautinės finansinės kontrolės pagrindus. 1888 m. X. 29 buvo pasirašyta kolektyvinė konvencija dėl Sueco perkaso tarptautinio režimo.

Nors Egiptui nominaliai buvo uždėtas turkų sultano siuzerenitetas, jį visavaldiškai valdo Anglija, kuriai rūpi kaip tik ne Egipto, bet anglų interesai. Iš Egipto Anglija stengėsi laikyti savo rankose kelius į Indiją ir, be to, sudaryti tolydinę anglų žemių grandinę nuo Afrikos žiemių iki pietų (nuo Kairo iki Kapštadto).

Pasaulinio Karo pradžioje, 1914 metais Anglija pasiskelbė formaliai nustatanti savo protektoratą Egiptui. Tačiau, karui pasibaigus, dėl nacionalinio Egipto sąjūdžio, įgijusio revoliucinio sukilimo formas, Anglija buvo priversta 1922 m. pasisakyti atšaukianti savo protektoratą. Savo deklaracijoj Anglija pripažino Egiptą „nepriklausoma suverenia valstybe", tačiau „rezervavo" sau šias kompetencijas (dėl kurių turėjo būti sudarytas tam tikras sutarimas tarp Anglijos ir Egipto vyriausybių): 1) Anglijos teisė saugoti Britų Imperijos susisiekimo nepavojin-

gumą, 2) Egipto gynimas nuo svetimos valstybės užpuolimo arba nuo tiesioginio ir netiesioginio įsikišimo, 3) svetimų valstybių interesų ir nacionalinių mažumų saugojimas bei gynimas Egipte ir 4) teisės Sudanui. Pripažinusi Egipto „nepriklausomumą", Anglija kartu kreipėsi į visas valstybes, 1922 m. cirkuliarine nota, kurioj pareiškė, kad ji laikys priešingu sau aktu kiekvieną įsikišimą į Egipto dalykus (beveik anglų Monro doktrina Egipto atžvilgiu).

Egipte tebeveikia tarptautinė finansinė kontrolė ir kapituliacijų režimas, per tam tikrus „mišriuosius" konsulinius ir Egipto teismus.

Sutarimas dėl Anglijos 1922 metų deklaracijos keturių „rezervuotų" punktų dar ligšiol nėra tųdviejų valstybių pasiektas. 1927 metais, tiesa, Anglijos užsienių reikalų ministerio kartu su Egipto ministeriu-pirmininku buvo išdirbtas sutarimo projektas. Tuo projektu buvo numatyta sudaryti Anglijos-Egipto aliansą ir savitarpio pagalba ištikus karui. Egipto vyriausybė turėjo pasižadėti nesipriešinti britų politikai kitose valstybėse ir nedaryti tarptautinių sutarimų, galinčių pakenkti britų interesams. Egipto kariuomenė tuo projektu turėjo būti anglų instruktorių mokoma ir angliškais metodais. Sueco perkaso gynimas turėjo būti pavestas britų kariuomenei, kurios britų vyriausybė turi teisę laikyti Egipto teritorijoj tiek, kiek jai bus tam reikalinga. Tačiau britų kariuomenės buvimas Egipte neturėjo virsti okupacija, o 10 metų praslinkus, kariuomenės klausimas turėjo būti vėl sureguliuotas abiejų valstybių savitarpio sutarimu, o joms nesutikus, — Tautų Sąjungos Tarybos. Britų vyriausybė tuo projektu turėjo pasižadėti palaikyti Egipto priėmimą į Tautų Sąjungą ir paveikti svetimas valstybes, kad būtų panaikintas kapituliacijos režimas Egipte. Sudano klausimas buvo nutylėtas. Tas Anglijos-Egipto sutarimo projektas Egipto nebuvo pritartas.

1929 metais tasai projektas buvo vėl Egipto ir Anglijos ministerių-pirmininkų peržiūrėtas. Naujame sutarimo projekte Anglija sutiko su kai-kuriais naujais nusileidimais: britų įgula, ginanti Sueco perkasą, turi būti perkelta iš Kairo ir Aleksandrijos į Sueco perkaso zoną, kada reikalingi tam trobesiai bus tenai Egipto vyriausybės pastatyti. Britų vyriausybė sutiko atsisakyti nuo savo „rezervuotos" teisės saugoti Egipte svetim-

šalių teises, nuo savo kapituliacinių teisių ir turėjo pasižadėti visaip stengdamasi įtikinti ir kitas vyriausybes atsisakyti nuo tų teisių. Dėl Sudano anglų vyriausybė žadėjo grįžti prie 1899 m. kondominiumo (žiūr. žemiau Nr. XXVII).

Šitas sutarties projektas taip pat nebuvo Egipto vyriausybės priimtas. Egiptas tebereikalauja savo visiško nepriklausomumo nuo Anglijos.

XXVII. Sudanas.

E. A. W. Budge. The Egyptian Sudan. Its history and monuments. 2 v. 1907. Sarkissian. Le Soudan Egyptien. 1913. Abdallah. La situation administrative et économique du Soudan anglo-égyptien. P. 1927. (153 p.). (Thèse, Paris.).

Plotas arti 2.620.000 kv. km. (daugiausia dykuma), gyventojų arti 5½ milijono.

Sudano gyventojai šiaurėje — arabai ir chamitai, viduriniame Sudane vyrauja taip pat arabai ir chamitai, bet su žymia negrų kraujo priemaiša, pietuose — dauguma negrų (savo rase ir kalba).

Atlikusi 1882 m. Egipto okupaciją, Anglija tuojau ėmėsi priemonių gretimam Sudanui užvaldyti. Iš pradžios kova su Sudano machdistais anglams nesisekė, ir jie pralaimėjo 1884 m. Tiktai 1898 m. Anglijos-Egipto kariuomenė galutinai užkariavo Sudaną ir uždėjo jam bendrąjį priklausomumą nuo Egipto ir Anglijos. 1899. I. 19 Kaire buvo pasirašyta Anglijos ir Egipto savitarpio sutartis. Ta sutartimi teritorija į pietus nuo 22° šiaurės platumos turi būti valdoma general-gubernatoriaus, Egipto skiriamo ir Anglijos pritariamo. Be Anglijos sutikimo general-gubernatorius negali būti Egipto atstatytas. General-gubernatorius yra vienintelis įstatymų leidžiamasis krašto organas. Faktinai jis yra Sudano diktatorius. Egipto įstatymai negalioja Sudane, jei jie general-gubernatoriaus nepaskelbti. Britanijos ir Egipto vėliavos vartotinos kartu. Tarp Egipto ir Sudano jokių muitų. Egipto kariuomenės dalis turi kareiviauti Sudane; jai vadauja general-gubernatorius, kuris yra Egipto kariuomenės generolas su sirdaro titulu.

1922 m. anglams atsisakius nuo poretktorato Egiptui, Anglijos rezervuotų teisių skaičiuje buvo ir bendras Sudano valdymas. Tačiau vienas iš nacionalinės Egipto politikos tikslų yra

jo valdžios išplėtimas Sudanui. Sudanas buvo Egipto kariuomenės (kad ir anglų vadovaujamos) užkariautas ir Egipto lėšomis. Juridinė teisė tai teritorijai priklauso Turkijos sultanui ir turinčiam jo siuzerenitetą Egipto chedivui, todėl Anglija neturėjo teisės savarankiškai steigti savo kolonijos Sudane. 1924 m. Kaire buvo nužudytas Sudano general-gubernatorius ir sirdaras. Po to nužudymo iš Sudano kariuomenės buvo pašalintos egiptiečių dalys, ir ji buvo organizuota vien tik iš Sudano dalių.

Tarptautinė Sudano būklė lieka neaiški ir nenormali. Faktinai Anglija valdo nuo 1924 metų visą Sudaną, jai vienai tepriklauso visa valdžia. Bet tarptautinei Sudano būklei juridiškai sureguliuoti reikalingas yra Anglijos sutarimas su Egiptu.

Sudane neveikia kapituliacijų režimas, taikomas Egipte. Valstybės, besinaudojančios konsulinės jurisdikcijos teisėmis Egipte, nepareikalavo, kad tos teisės būtų išplėstos Sudano teritorijai.

68. Abesinija.

F. Despagnet. Le conflit entre l'Italie et l'Abyssinie. (RGDI., 1897, p. 1 s.). Sanguinetti. Essais de pénétration européenne en Ethiopie (1885 — 1906). Montpellier 1907. (178 p.) (Thèse). Ravier. L'Ethiopie et l'expansion européenne en Afrique orientale. Lyon. 1910. (130 p.) (Thèse). L. d.'Arce. L'Abyssinie. Etude d'actualité. 1922 — 1924. 1925. (132 p.). Correspondance de l'Ethiopie. Edition speciale. Nr. 1. (Le dossier diplomatique concernant l'arrangement italo-anglais de XII. 1925 à X. 1926). Zürich. 1927. E. Rouard de Card. L'Ethiopie au point de vue du droit international. 1928 (100 p.). E. Massart. L'ammissione dell' impero etiopico nella Società delle nazioni. Pisa. 1928 (47 p.). A. L. Gardiner. La juridiction concernant les étrangers en Ethiopie (RGDI. P. 1928. p. 713 — 729).

Plotas arti 1.120.000 kv. km., gyventojų arti 10 milijonų.

Abesinija (arba Etiopija) gyvuoja, kaip faktinai nepriklausoma valstybė, nuo senų senovės.

XIX amž. gale Abesinija buvo Europos valstybių kolonialinių žemių apsupta: anglai iš vakarų, italai iš šiaurės nustūmė ją į kalnus, o užgrobusios Somali kraštą Anglija, Italija ir Prancūzija atrėžė jai laisvą išėjimą į jūrą. Italija buvo bemėginanti užkarti visai Abesinijai savo protektoratą, bet, po nelaimingo karo, ji Addis-Abbebos 1896 m. konvencija pripažino Abesiniją nepriklausoma valstybe.

1902 m. sutartimi, sudaryta su Anglija (Sudanu), Abesinija pasižadėjo nestatyti jokių statinių, galinčių pakeisti Aukštuti-

nio Nylo tėkmę, nesutikus pirma anglų vyriausybei ir Sudanui, nes tokie statiniai gali paliesti gyvybingą Sudanui vandens tiekiamąjį dalyką.

1906. XII. 13 Anglija, Prancūzija ir Italija pasižadėjo gerbti ir neliesti teritorialinio Abesinijos integriteto ir nesikišti į jos vidujinius dalykus, o taip pat susitarė dėl sąlygų geležinkeliui tiesti Abesinijoj.

Prancūzija, neturinti kolonialinių planų Rytų Afrikoje, yra vyriausia Abesinijos teritorijos neliečiamumo gynėja. Ji nutiesė pirmą geležinkelį nuo priklausančio jai Džibuti uosto (Somali krašte) iki Abesinijos Addis-Abbebos sostinės (geležinkelis buvo baigtas tiesti 1917 metais).

Abesinijos ir Prancūzijos 1908 metų savitarpio sutartimi Abesinijoj veikia konsulinė jurisdikcija. Ta jurisdikcija naudojasi ir kitos valstybės, sudariusios su Abesinija didžiausio palankumo sutartis.

1923 m. Abesinija buvo priimta į Tautų Sąjungos narių skaičių. Kartu Abesinija prisidėjo prie 1919. IX. 10 konvencijos, pasižadėjusi visiškai panaikinti vergovę ir vergų prekybą savo krašte.

1926. XII. 13 Anglija ir Italija sudarė savitarpio sutarimą bendrai statybos koncesijai gauti Abesinijoj. Kadangi tas sutarimas buvo sudarytas be Abesinijos žinios ir, matyti, įtakų sferoms padalyti, jis sukėlė Abesinijos protestą Tautų Sąjungoj. Atsakydamos į tą protestą, Anglija ir Italija įtikino Sąjungą, kad jos neketinančios kėsintis į Abesinijos suverenitetą.

1928. VIII. 2 Abesinija ir Italija sudarė draugišką sutartį, numatančią trečiųjų teismą visiems ginčams (20 metų laikui), ir atskirą sutartį, kuria Italija atiduoda Abesinijai laisvą zoną italų Eritrejos kolonijoj iki Assab'o uosto Raudonojoj jūroj, iš kur italų turi būti nutiestas automobilių kelias į Abesinijos vidų.

XXVIII Eritreja.

Instituto Coloniale Fascista. Annuario delle colonie italiane (e dei paesi vicini). Roma. 1929 (900 p.). V. Battistelli. Africa italiana. Storia, aspetti e tipi delle colonie. Firenze. 1930 (261 p.).

Plotas arti 120.000 kv. km., gyventojų arti 400 000.

Italijos kolonija, uždaranti Abesinijos išėjimą į Raudonąją Jūrą. Italija įsitvirtino Raudonoje Jūroje per Afrikos visuo-

tinio padalijimo metus — 1884 - 1885, užėmusi 1885 metais Massawah uostą. Pirma ji turėjo planą sujungti Eritrejos koloniją per Abesiniją su priklausančiu jai Somali Indijos Okeane. To plano įvykdymas sukėlė kovą su Abesinija. 1889 metais Italija sudarė su Abesinija sutartį, kuria Abesinijai buvo nustatomas Italų protektoratas; bet Abesinijos negusas Menelikas atsisakė nuo tos sutarties; tai sukėlė karą su Italija, kurį Italija pralaimėjo ir turėjo sudaryti su Abesinija taiką Addis-Abbeboje 1896 metais.

XXIX. Somali.

Plotas arti 693.000 kv. km., gyventojų (arabų ir chamitų mišinys) arti 1.200.000.

Somali atkerta Abesiniją nuo Indijos Okeano kranto.

Svarbiausia Somali dalis priklauso Italijai (plotas arti 495.000 kv. km., gyventojų arti 1.200.000). Musolini pasisekė išplatinti Somali, prijungus prie jos britų Kenijos kolonijos dalį. Ta teritorija buvo Anglijos perleista Italijai kompensuojant ją už pagalbą Anglijai iškilus konfliktui su Turkija dėl Mosulo.

Prancūziškoji Somali (Džibuti) (plotas arti 22.000 kv. km., gyventojų arti 85.000), dėl geležinkelio, nutiesto iš Džibuti į Addis-Abbebą, yra svarbiausias kelias, kuriuo Abesinija susisiekia su išoriniu pasauliu. Ji buvo nominaliai Prancūzijos užimta dar 1862 metais, bet faktinai jos okupuota tiktai 1884 metais. Teritorija išribota susitarus su Anglija 1888 metais.

Angliškoji Somali turi arti 176.000 kv. km. ploto ir arti 347.000 gyventojų.

B. Arabų-berberų Afrika.

XXX. Libija (Tripoli).

P. Macey. Statut international de Tripoli. 1912 (93 p.). E. Lémonon. La politique coloniale de l'Italie. 1919 (78 p.). Žiūr. taip pat literatūrą nurodytą anksčiau „Eritreja".

Plotas arti 1.640.000 kv. km. (didesnė dalis dykuma), gyventojų arti 730.000.

Tripolitanijos 1911 metų karas tarp Italijos ir Turkijos baigėsi Lozanos 1912. X sutartimi, kuria Italija įsigijo paskutines

belikusias turkų žemes šiaurės Afrikoje. Tos įsigytosios kolonijos, Kirenaika ir Barka, buvo Italijos sujungtos į vieną Libijos koloniją.

Italija nori išplėsti tos savo kolonijos sienas ir dėl to kyla jos konfliktas su Prancūzija. Fašistinė Italija stengiasi nutęsti Libijos pietų sienas iki Čado ežero (prisijungus sau prancūzų kolonijų teritoriją). Todėl vienas iš Italijos politikos tikslų yra kolonialinių mandatų peržiūrėjimas ir įsigijimas mandato derlingai Kameruno sričiai Gvinejos krante, kuo bus sukurtas Italų Tarpužemio-Atlanto tarpusienis.

XXXI. Alžiras.

Rouard de Card. Traités de la France avec les pays de l'Afrique du Nord. 1906. (437 p.). G. Honotaux. Le partage de l'Afrique. Fachode. 1909. (368 p.). V. Piquet. La colonisation française dans l'Afrique du Nord.: Algerie, Tunisie, Maroc. 1911. (548 p.). Rouard de Card. Traités de délimitation concernant l'Afrique française. 1910 — 1913. P. Gaffarel. Notre expansion coloniale en Afrique de 1870 à nos jours. 1918 (282 p.). L. Hubert. La politique africaine. 1918. Ch. Mangin. Regards sur la France d'Afrique 4 ed. 1924 (308 p.). J. Runner. Les droits politiques des indigènes des colonies. P. 1926. (158 p.) (Thèse). P. Kitajgorodskij. Alžir, Tunis, Marokko v bor'be za nezavisimost'. M. 1926 (102 p.). T. Steeg. La paix française en Afrique du Nord. En Algerie au Maroc. 1926. (328 p.). J. Sicard. Le monde musulman dans les possessions françaises. 1928 (244 p.).

Plotas arti 2.200.000 kv. km. (be to, Sacharos dykuma arti 1.000.000 kv. km.), gyventojų arti 6 milijonų.

Alžiras buvo prancūzų užimtas dar 1830 metais, tačiau, dėl energingo alžiriečių priešinimosi, Prancūzijai tiktai 1847 metais tepavyko galutinai aneksuoti jį.

Dėl ilgo kolonizavimo Alžiras turi žymų Europos kilimo gyventojų skaičių (arti 800.000) ir todėl iš visų Prancūzijos kolonijų jis organiškai labiausiai yra susietas su metropolija. Tačiau čiagimių arabų-berberų musulmonų gyventojai sudaro didžiąją daugumą (daugiau kaip 5 milijonai), ir jų skaičius didėja, dėl naturalaus padaugėjimo, greičiau negu europiečių gyventojų. Visuotinis arabų sąjūdis turi įtakos ir Alžiro arabams.

XXXII. Tunisas.

L. Foucher. De l'évolution du protectorat de la France sur la Tunisie. 1897 (288 p.). B. Hofstetter. Vorgeschichte des französischen Protektorats in Tunis bis zum Bardavertrag 12. V. 1881. Bern. 1914 (111 p.). E. Rouard de Card. La Turquie et le protectorat

français en Tunisie (1881 — 1913). P. 1916. S. Genet. Etude comparative du protestorat tunisien et du protectorat marocain. P. 1920. (110 p.). Rodd Balek. La Tunisie après la guerre. (1919 — 1923). Problèmes politiques. 2 ed. 1922. Tumedei. La questione tunisiana e l'Italia. Bologna. 1922 (277 p.).

Plotas arti 125.000 kv. km., gyventojų arti 2.160.000.

Tunisas (antikinė Kartagina) yra kolonialinis Prancūzijos protektoratas.

Jau Berlyno 1878 m. kongrese Anglija, nenorėdama, kad Italija valdytų abu Tarpužemio Jūros siauro ploto krantus tarp Sicilijos ir Tuniso (kas galėtų grėsti anglų jūros bazei Maltos saloj), pasiūlė Prancūzijai išplėsti savo įtaką Tunisui, kaip kompensaciją už tai, kad Anglija užvaldė turkų Kipro salą. Anglijos pasiūlymas buvo ir vokiečių kanclerio Bismarko palaikytas. 1881 metais Prancūzija atliko karo ekspediciją į Tunisą ir privertė Tuniso bejų sudaryti 1881. V. 12 sutartį, kuria buvo uždėtas Prancūzijos protektoratas tam kraštui. Ta sutartimi bejus tebekaraliauja, bet prancūzai okupuoja ir „apsaugo" jo valstybę; Prancūzija aprūpina Tuniso atstovavimą užsienyje. 1883 metais ta sutartis buvo papildyta ir interpretuota. Vietinė administracija palikta, bet prancūzų kontroliuojama. 1922 m. dekretu prancūzų protektoratas buvo kiek pakeistas, valdymas decentralizuotas ir vietos gyventojams suteikta daugiau teisių.

Tuniso užgrobimas didžiai pasunkino Prancūzijos ir Italijos savitarpio santykius. Tunisas turi Italijai labai svarbią strateginę būklę ir dėl savo artumo Sicilijai yra naturali italų įtakos sfera. Tuniso europiečių gyventojų yra arti 160.000, iš jų ⅔ italų. Italijos nepasitenkinimas privertė ją savo laiku stoti į Austrijos, Vokietijos ir Italijos sąjungą. Jos susirūpinimas Tunisu dar labiau padidėjo, kai Tunise buvo atrasti dideli fosfato, o taip pat ir geležies klodai. Italija tebereikalauja Tuniso. Jos konfliktas su Prancūzija ypač paaštrėjo po prancūzų 1921 m. dekreto dėl prancūziškos naturalizacijos, palietusios didelį italų kolonistų skaičių Tunise.

XXXIII. Maroko.

Jean Genet. Etude comparative du protectorat tunisien et du protectorat marocain. 1920 (110 p.). K. Neumann. Die Internationalität Marokkos. 1919. A. Bernard. Le Maroc. 1923 (420 p.). M. Touron. Notre protectorat marocain. 1923. (518 p.) (Thèse, Poitiers). A. Martinot. Les delires de l'imperialisme et les folies ma-

rocaines. 1925. (219 p.). L. Félix. Le statut international du Maroc d'après les traités. P. 1928 (156 p.) (Thèse). G. Becker. D'Algésiras au Maroc d'aujourd'hui. P. 1930 (128 p.). A. Coliez. Notre protectorat marocain. 1912—1930. P. 1930 (629 p.).

Plotas arti 420.000 kv. km., gyventojų arti 4.300.000.

Maroko sultanatui yra uždėtas Prancūzijos protektoratas.

Svarbi geografinė Maroko būklė prie Tarpužemio jūros angos į Atlanto Vandenyną sukėlė anglams planą 1870 metų gale nustatyti savo protektoratą tam kraštui. Maroko likimui išspręsti buvo sušaukta tarptautinė konferencija Madride 1880 metais. Joje Prancūzija ir Vokietija stojo prieš Angliją, ir tada buvo pripažintas Maroko integritetas bei nepriklausomumas. 1904 m. Prancūzija ir Anglija sudarė sutarimą, kuriuo jos susiskirstė savo įtakų sferas Afrikoje. Prancūzija leido Anglijai laisvai veikti Egipte ir Sudane, Anglija sutiko, kad Prancūzija laisvai elgtųsi Maroko krašte. Prancūzų diplomatija tuojau, dar 1905 metais parodė agresyviškumo tame krašte, ketindama uždėti jam savo protektoratą. Tačiau tai sukėlė Vokietijos protestą (imperatoriaus Vilhelmo II kelionė į Maroko ir jo kalba, pasakyta Tanžere dėl Maroko suvereniteto). Maroko krizė labai paaštrėjo. Vokietija reikalavo, kad būtų sušaukta tarptautinė konferencija, Prancūzija tam priešinosi. Kilo karo pavojus, ir Prancūzija, kad ir Anglijos palaikoma, turėjo nusileisti. Konferencija susirinko Alžesirase 1906 m. Jos rezultatas buvo, bendrai, Prancūzijai palankus. Nors Alžesiraso aktu buvo pripažintas Maroko nepriklausomumas ir „atdarų durų" politika, tačiau juo buvo pripažinta taip pat ir ypatinga privilegiuota Prancūzijos būklė tame krašte. Vokietija tebesiginčijo su Prancūzija. Kada Prancūzija surengė karo ekspediciją į Maroko Feco sostinę, Vokietija siuntė savo karo laivą į Maroko Agadiro uostą 1911 metais („Coup d'Agadir"). Vėl iškilo karo pavojus. Po sunkių derybų Prancūzijai pavyko susitarti su Vokietija. Ji perleido Vokietijai arti 100.000 kv. km. savo Kongo (kuriuos Vokietija prijungė prie savo Kameruno), o ši leido Prancūzijai laisvai veikti Maroko krašte.

1912 m. Prancūzija privertė Maroko sultaną pasirašyti sutartį, kuria jai suteikiamas protektoratas tam kraštui. Tais pačiais metais Prancūzija ir Ispanija susiskirstė savo interesų sferas Maroko krašte.

Po Pasaulinio Karo Prancūzijai teko savo protektoratą nustatant sunkiai kovoti su marokiečiais. Visiškai nusiraminęs Maroko negali būti laikomas ligi šios dienos. Kartkartėmis Prancūzijai tenka stvertis sunkių karo operacijų plynose ir kalnuotose vietose.

XXXIV. Ispanijos kolonijos (Rifas).

M. Huber et A. Hammarskjold. Réclamations britanniques dans la zone espagnole du Maroc. Accord anglo-espagnol du 29. V. 1923. Rapports. La Haye. 1925 (IV + 210 p.). W. B. Harris. France, Spain and the Rif. L. 1927. (XII + 338 p.). E. Laure. La victoire franco-espagnole dans le Rif. P. 1927 (272 p.).

Plotas arti 343.000 kv. km., gyventojų arti 1½ milijono.

Ispanų Maroko (Rifas), Rio de Oro, Kanarų salos ir nedidelės žemės Gvinejoj bėra plačios kadaise kolonialinės imperijos likučiai. Iš jų tarptautinės reikšmės turi Kanarų salos, užimančios itin svarbią vietą pasaulinio jūros susisiekimo kelyje, ir gulįs prie angos į Tarpužemio jūrą Rifas arba ispanų Maroko (plotas arti 28.000 kv. km., gyventojų arti 830.000).

Ispanijos zona Maroko krašte buvo nustatyta Prancūzijos ir Ispanijos 1912. XI. 27 sutartimi. Nominaliai ta zona, kaip ir prancūzų Maroko, yra marokiečių sultano valdžioje. Zoną valdo ispanų vyriausias komisaras Tetuane. Arabų giminių sukilimas, Abdel Krimo vadovaujamas, pareikalavo įtemptų bendrų prancūzų-ispanų karo veiksmų 1927 metais.

XXXV. Tanžeras.

Grävenitz. Die Tanger — Frage. Die völkerrechtsgeschichtliche Studie. 1925. R. Durand. Le problème de Tanger. 1926. (131 p.) (Thèse, Aix). V. M. Castellani. Le questione di Tangieri. Roma. 1926. (182 p.). R. Charles. Le statut de Tanger, son passé, son avenir. Oran. 1926. Fitzgerald. L'organisation judiciaire de Tanger sous le régime international. 1927. (28 p.). (RGDI. 1927. p. 145 — 170). M. O. Hudson. The international mixed-court of Tangier (AJIL. 1927). Sibiende. La question de Tanger. 1927 (136 p.) (Thèse, Montpellier). E. Rouard de Card. Le statut de Tanger. I. D'après la convention du 18. XII. 1923. II. Modifications d'après les accords du 25. VII. 1928. Paris. 1929.

Plotas arti 400 kv. km., gyventojų — 80.000.

Ypatingai svarbi strateginė Maroko Tanžero miesto ir uosto būklė pietiniame Gibraltaro sąsiaurio krante prieš anglų Gibraltaro tvirtovę sukėlė Tanžero internacionalizaciją.

Ypatinga Tanžero būklė buvo jau nustatyta anglų-prancūzų sutarimu dėl Egipto ir Maroko 1904 metais (ruožas nuo Melilos iki Atlanto pajūrio turi likti nestiprinamas) ir eile kitų tarptautinių sutarimų, Prancūzijos sudaromų su Ispanija ir Vokietija. 1913 m. Anglija, Prancūzija ir Ispanija sutiko Tanžerą internacionalizuoti, bet jų išdirbtas Tanžero statutas laikinos teturėjo reikšmės. 1923. XII. 18 Prancūzija, Anglija ir Ispanija sudarė savitarpio sutartį Tanžero valdymui organizuoti (sutartis įsiteisėjo 1925. VII. 1, nors ne visos valstybės, pasirašiusios Alžesiraso aktą, (žiūr. „Maroko"), buvo ją priėmusios). Tanžero zonai buvo paskelbtas nuolatinės neitralizacijos režimas. Tanžeras — autonominis miestas, kuriam galioja vyriausias Maroko sultano suverenitetas. Zonos valdymas internacionalizuojamas ir kontroliuojamas diplomatinio korpuso, kuriame atstovaujamos valstybės, pasirašiusios Alžesiraso aktą (be Vokietijos ir Austrijos). Tarptautinio valdymo priešaky stovi prancūzas pirmininkas, renkamas 6 metams. Sudaromas tam tikras įstatymų leidžiamasis tarptautinės sudėties susirinkimas. Valstybėms, pasirašiusioms Alžesiraso aktą (išskyrus Vokietiją ir Austriją) paliekamas kapituliacijų režimas, mišrojo teismo jurisdikcija, kuriam pirmininkauja asmuo, ispanų karaliaus skiriamas. Tarptautinei prekybai pripažįstamas „atdarų durų" principas. Konvencija galioja 12 metų. Prancūzijos reikalavimu iš 1923 metų konvencijos buvo išskirta Italija. Tačiau dėl Italijos protestų ir reikalavimų 1928. VII. 27 buvo sudaryta nauja konvencija, kurioj ji vėl dalyvauja. Ta paskutine konvencija Italijai buvo leista taip pat prisiimti nežymių pareigų tarptautiniame Tanžero valdyme.

C. Negrų Afrika.

69. Liberija.

H. Johnston. Liberia. 2 v. 1906, 1920. A. Iore. La république de Liberia. 1912. (220 p.) (Thèse, Paris). H. Reeve. The Black Republic. 1923. R. E. Durand. Liberia. A report. 1925. J. Sibley & D. Westermann. Liberia old and new. 1928. (335 p.).

Plotas arti 95.000 kv. km., gyventojų arti 2 — 2½ milijono.

Liberija yra vienintelė savarankiška Afrikos negrų valstybė, dalyvaujanti Pasaulinėj Sąjungoj (oficiali kalba — anglų).

Liberija atsirado kaip Amerikos draugijų pastangų rezultatas, atvaduojamiems iš Amerikos vergijos negrams kurdinti.

1822 m. buvo įkurdinta pirmoji Amerikos negrų sodyba Afrikos krante. 1847 m. buvo sukurta laisva Liberijos valstybė, kuri, kaip nepriklausoma valstybė buvo pripažinta Anglijos, Prancūzijos, Prūsijos ir Jungtinių Valstybių (1862 m.).

1862 m. sutartimi J. Valstybės prisiėmė pasižadėjimą padėti Liberijai, jei prireiks, išsaugoti konstitucinę formą ir nepriklausomumą. 1885 m. buvo nustatytos Liberijos sienos su anglų Siera Leone kolonija, 1892 m. — su prancūzų Dramblio Kaulo Kranto kolonija (Côte d'Ivoire).

Liberijai teko pergyventi atskirų giminių kovos periodą ir politinę bei finansinę anarchiją. 1905 — 1910 m. buvo keliamas projektas padalyti Liberiją tarp Anglijos ir Prancūzijos. Jungtinės Valstybės, Anglijai, Prancūzijai ir Vokietijai sutikus, siuntė į Liberiją karo laivą ir pasiūlė Liberijos vyriausybei pavesti Amerikos atstovams bendrą kontrolę ir reorganizuoti krašto valdymą rimtais finansiniais pagrindais. 1910 m. Šiaurės Amerikos komisija rekomendavo J. Valstybių vyriausybei prisiimti Liberijos skolą, reorganizuoti jos administraciją, padėti sureguliuoti jos pasienio ginčus su Anglija ir Prancūzija ir apsvarstyti Amerikos anglių stoties sudarymą Liberijos krante. Vašingtono vyriausybė priėmė komisijos pasiūlymą, bet kartu pareiškė, kad ji neketina nustatyti savo protektorato Liberijai. J. Valstybės karininkai organizavo Liberijos kariuomenę. 1912 m. buvo įtraukta tarptautinė paskola (2 milijonų dolerių). Krašto pajamas valdyti tvarkyti ėmė J. Valstybių, Anglijos ir Vokietijos atstovų tarptautinė komisija (Versalės sutartimi Vokietija buvo pašalinta; nuo 1922 metų finansinė kontrolė vienų Jungtinių Valstybių rankose).

1917 metų rugpiūčio mėnesyje Liberija paskelbė karą Vokietijai; ji buvo viena iš valstybių, pasirašiusių Versalės 1919 metų sutartį. Ji yra Tautų Sąjungos narys nuo pat Sąjungos įsteigimo.

XXXVI. Prancūziška negrų Afrika.

Rouard de Card. Les mandats français sur le Togoland et le Cameroun. 1924. Monchardville. L'éxécution du mandat français au Togo et au Cameroun. (RGDI. 1925 p. 58 s.). Ferjus. La mise en valeur des territoires du Togo sous mandat français. 1926. A. Ducros.

L'exécution d'un mandat, les mandats B français. Lyon. 1928 (203 p.). (Thèse). R. Franceschi. Le mandat français au Cameroun. P. 1929 (286 p.) (Thèse). Chudalov. Franzuzskaja Zapadnaja Afrika. (Novyj Vostok, Nr. 25, 1929, p. 146—167).

Bendras plotas (kartu su mandatinėmis sritimis) arti 5.850.000 kv. km., gyventojų arti 18 milijonų.

Prancūziška negrų Afrika skiriama į Vakarinę Afriką (Afrique Occidentale) ir Pusiaujo Afriką (Afrique Equatoriale).

Vakarinė Prancūzų Afrika susideda iš Senegalo, Prancūzų Gvinejos, Dramblio Kaulo Kranto (Côte d'Ivoire), Dahomejos, Aukštosios Voltos (Haute Volta), Prancūzų Sudano, Mauritanijos. Bendras gyventojų skaičius arti 12 milijonų. Bendras valdymas priklauso prancūzų general-gubernatoriui, kurio rezidencija yra Dakare.

Prie Vakarinės Afrikos priskirta ir buvusio vokiečių Togo dalis, atiduota Prancūzijai valdyti Tautų Sąjungos mandatu (gyventojų arti 700.000).

Pusiaujo Prancūzų Afrika (arba Prancūzų Kongo) susideda iš Gabuno, Vidurinio Kongo, Ubangi-Šari (Oubanhi-Chari) ir Čado (Tchad). Gyventojų arti 3 milijonų.

Prie Pusiaujo Afrikos priskirta buvusi vokiečių Kameruno kolonija, Prancūzijos valdoma Tautų Sąjungos mandatu (gyventojų arti 2 milijonų).

Vakarinės ir Pusiaujo Afrikos kolonijos yra Prancūzijos 1880 ir 1890 m. įsteigtos. Griebusis po 1871 metų kolonialinės politikos, Prancūzija išplėtė savo kolonijas Gvinejos įlankoje. Iš senosios prancūzų Senegalo kolonijos buvo 1880 m. nužygiuota į Aukštutinį Nigerį. 1881 — 1882 m. prancūzų protektoratas buvo įtvirtintas plačioje teritorijoje iki pat Timbuktu. 1883 m. Prancūzija užima punktą Dahomejos krante. Prancūzijos mėginimui užvaldyti ir Žemutinį Nigerį pasipriešina, tačiau, Anglija, kuri buvo išplėtusi savo teises nuo Lagoso iki Rio de Rei. 1885 — 1886 m. iš senosios Gabuno kolonijos sudaroma, de Brazza vadovaujama, plati Prancūzų Kongo kolonija. Kartu užimamas ir Dramblio Kaulo Krantas tarp Liberijos ir priklausančio Anglijai Aukso Kranto (Gold Cost).

Prancūzija užsibrėžė tikslą sukurti plačią ištisinę Žiemių Vakarų Afrikos kolonialinę valstybę, tiesiai susisiekiamą nuo Alžiro į Gvinejos įlanką per Sacharą. Tai idejai įvykdyti Prancūzija apsupa jau buvusią ten ispanų Rio de Oro koloniją,

anglų vakarinės Afrikos kolonijas ir negrų Liberijos valstybę ir atrėžia jų Hinterland'us. Besiekdama savo tikslo Prancūzija sutiko Anglijos priešinimąsi ir sukėlė jos netaiką. Fašodos 1898 m. konfliktas buvo išspręstas anglų-prancūzų 1899. III. 21 deklaracija, kuria Nylo takoskyra ir Kongo turėjo sudaryti prancūzų Afrikos ir anglų-egiptiečių Sudano sieną.

Apskritai, reikia pasakyti, Prancūzijai pavyko sukurti plačią prancūzų Vakarinę Afriką.

XXXVII. Britų Vakarinė Afrika.

H. H. Johnston. British Central Africa. 1897. C. W. J. Orr. The making of Northern Nigerià. 1911. F. D. Lugard The dual mandate in British Tropical Africa. 1923. (671 p.) W. N. M. Geary. Nigeria under British rule. 1927 (319 p.). M. Abadie. Afrique centrale; la colonie du Niger. 1927 (466 p.). A. C. Burns. History of Nigeria. L. 1929. (360 p.). I. L. Evans. The British in tropical Africa. An historical outline. 1929 (404 p.).

Bendras plotas arti 1.100.000 kv. km., gyventojų arti 23 milijonų (europiečių tiktai arti 5.000).

1880 metų pradžioje, kai prasidėjo Afrikos padalijimas, Anglija teturėjo Afrikoj tiktai Kapo koloniją ir Natalį pietuose ir vieną kitą faktoriją vakaruose, Gvinejos įlankoje. Iš Gvinejos faktorijų paskesniais metais buvo sudarytos 4 kolonijos: 1) Gambija (gyventojų arti 210.000), nuo 1901 m. — anglų protektoratas; 2) Siera Leone (gyvent. arti 1½ milijono), kolonija ir protektoratas nuo 1896 m.; 3) Aukso Krantas (Gold Cost), susidedąs iš paties Aukso Kranto (gyv. arti 2 milijonų), atitekusio Anglijai einant 1871 m. konvencija su Olandija, iš Ašanti (gyv. arti 400.000), kuriam uždėtas anglų protektoratas nuo 1896 m., ir iš Šiaurės Teritorijos (gyv. arti ½ milijono) — anglų protektoratas nuo 1901 m.; 4) Nigerija (gyv. arti 19 milijonų), 1886 m. dar egzistavo kaip Lagoso kolonija ir protektoratas, 1914 m. paversta Nigerijos kolonija ir protektoratu. Berlyno 1885 m. aktu laivavimas Nigerio upe paskelbtas laisvas visoms valstybėms.

Tos kolonialinės Anglijos žemės (daugiausia Sudano negrų gyvenamos) iš visų pusių yra prancūzų kolonijų apsuptos.

Po Pasaulinio Karo Anglija gavo čia mandatu valdyti buvusių vokiečių Togo (gyv. arti 190.000) ir Kameruno (gyv. arti 700.000) kolonijų dalis.

XXXVIII. Kongo.

I. S. Reeves. The origin of the Congo Free State from the standpoint of international law. (AJIL. 1909, p. 99 — 118). E. D. Morel. Great Britain and the Congo. 1909. R. Brunet. L'annexion du Congo à la Belgique et le droit internat. 1911 (334 p.). P. Macey. Statut international du Congo. 1912 (274 p.). L. Iozon. L'Etat indépendant du Congo; sa fondation, les principales manifestations de sa vie extérieure, ses relation avec la Belgique. P. 1900. (VII + 297 p.) (Thèse). E. Rouard de Card. Notre droit de préférence sur le Congo belge et la convention franco-allemande du 4. XI. 1911. 1917. A. B. Keit. The Belgian Congo and the Berlin Act. 1919 (344 p.). P. Daye. L'empire colonial belge. Brux. 1923. (669 p.). E. Banning. Memoires politiques et diplomatiques. Comment fut fondé le Congo belge? Brux. 1927. L. Habran. La politique extérieure du Congo belge. Bruxelles. 1928 (50 p.).

Plotas arti 2.385.000 kv. km., gyventojų arti 9 milijonų (negrai bantu).

Ši plati ir ypatingai gausios gamtos kolonija buvo Belgijos karaliaus Leopoldo II įsteigta. 1876 m. Leopoldo II buvo sudaryta „Association Africaine Internationale", paversta po trejų metų „Association Internationale de Congo". Toj privačioj draugijoj tarnavo garsusis Centralinės Afrikos tyrinėtojas Stenli. Draugija sudarydavo sutartis su vietiniais negrų kunigaikščiais. Kada 1880 m. tarp valstybių, dalijusių Afriką, Anglijos, Prancūzijos ir Vokietijos kilo ginčas dėl valdžios Centralinėje Afrikoje, kaip išeitis, visiems prieinama, Berlyno 1885 m. konferencijoj buso sudaryta „nepriklausoma" Kongo valstybė, Leopoldo II valdoma. Berlyno 1885. II. 26 aktu buvo paskelbta prekybos ir laivavimo laisvė Kongo upės baseine ir jo neitralizacija tarptautiškai garantuojama.

1889 m. Kongo „valstybė" buvo Leopoldo II „užrašyta" Belgijai. 1908 m. Kongo virto belgų kolonija. Prancūzija tam tikra sutartimi su Belgija įsigijo pirmumo teisę įgyti Kongo, jei Belgija bus nuo jo atsisakiusi.

Belgija, nedidelė valstybė, neprityrusi kolonijų dalykuose, pasidarė daugiau kaip 2 milijonų kv. km. didžiulės teritorijos savininkė. Eksploatuojant to atogrąžos krašto gamtos turtus (ypač kaučuką, varį ir radio Katangoje) iškelti buvo aikštėn pikčiausias išnaudojimas ir žiaurybės čiagimių atžvilgiu,

prieštaraujančios visoms tarptautinėms sutartims, sudarytoms čiagimių reikalu. Tasai piktas išnaudojimas nekartą sukeldavo tarptautinių protestų, ypač Anglijos, tačiau jie neturėjo jokių praktiškų rezultatų.

Po Pasaulinio Karo Belgija gavo Tautų Sąjungos mandatu valdyti prišlyjančią prie Kongo tirštai gyvenamą Ruanda-Urundi sritį, kuri anksčiau yra buvusi Vokiečių Rytinės Afrikos sudėtyje (plotas arti 54.000 kv. km., gyventojų arti 3 milijonų). 1923 m. buvo sudarytas sutarimas su Anglija dėl Tanganaikos srities išribojimo.

Po Pasaulinio Karo Kongo neitralizacija buvo panaikinta.

XXXIX. Britų Rytinė Afrika.

H. Hinde. Some problems of East Africa. 1926. M. B. Norman Leys. Kenya. 3 ed. 1926. (409 p.). W. M. G. Ross. Kenya from within. A short political history. L. 1927. (486 p.). Archibald Church. East Africa, a new Dominion. A crucifal experiment in tropical development and its significance to the British Empire. 1927. (315 p.). I. L. Popov-Lenskij. Agrarnyj vopros i britanskij imperializm v Vostočnoj Afrike. (Novyj Vostok Nr. 23/4, 1928, p. 66—97). C. W. Hobley. Kenya. From chartered company to crown colony. L. 1929 (256 p.).

Plotas arti 2.600.000 kv. km., gyventojų arti 12 milijonų.

Britų Rytinę Afriką sudaro 5 teritorijos: Kenija, Uganda, Niasalandas, Šiaurės Rodezija ir mandatinė Tanganaikos teritorija. Britų Rytinės Afrikos sienos — pietuose Pietų Rodezija — Zambezi upe, šiaurėje — Sudano dykuma.

Afrikos politikoje Anglija daugiausia stengėsi užvaldyti rytų Afrikos žemes. Anglija kolonizavo kartu iš pietų ir iš šiaurės. Pietuose iš Kapo kolonijos spaudžiamos olandų Transvalio ir Oranžinės respublikos, sudaromos Bečuanalando, Pietų ir Šiaurės Rodezijos kolonijos, paskui užkariaujamos ir pačios Transvaalio ir Oranžinė respublika. Šiaurėje okupuojamas Egiptas ir užkariaujamas Sudanas. Paskelbiamas protektoratas Ugandai, Kenijai ir Niasalandui. Gimsta ideja nutiesti tolydinį geležinkelį per britų žemes nuo Kairo iki Kapštadto (ilgumo arti 6.000 km., nuo 20° šiaurės platumos iki 35° pietų).

Gavus po Pasaulinio Karo Tautų Sąjungos mandatu valdyti buvusią Vokiečių Rytinę Afriką (įvardytą Tanganaika, gyventojų arti 4 milijonų), užpildoma ta trūkstama teritorialinė grandis, kuri skyrė Pietų Afrikos Sąjungos ir abiejų Rodezijų su

Niasalandu teritoriją nuo Kenijos, Ugandos ir anglų-egiptiečių Sudano. Šiandien Britų Imperija valdo ištisinį žemių plotą nuo Gerosios Vilties iškyšulio ir Durbano iki Chartumo Nylo upėje ir, galima pasakyti, beveik iki Aleksandrijos ir Sueco.

Britų Rytinės Afrikos gyventojai — negrai bantu, kalbą įvairiomis bantu kalbos tarmėmis. Bet žymi tos atogrąžos Afrikos dalis yra aukštas plokštakalnis, visiškai tinkąs savo klimatu baltiesiems kolonizuoti. Baltieji kolonistai Kenijoj jau dabar reikalauja iš Anglijos vyriausybės, kad jiems būtų suteikta autonomija ir visų penkių kolonijų federacija, kaip naujam vieningam Britų Imperijos dominionui. Jie reikalauja, kad jiems būtų nusavintas tolydinis plokštakalnių ruožtas, kuris plačiai traukiasi nuo Kerio Kenijos šiaurėje iki Zambezijos upės pietuose, kad sujungtų tuo būdu išsisklaidžiusias baltųjų sodybų salas Kenijoj, Tanganaikoj ir Šiaurės Rodezijoj. Baltųjų gyventojų Kenijoj yra maždaug 15.000. Reikalaudami sau autonomijos, 15.000 europiečių Kenijoj siekia ne tiktai savivaldos sau, bet ir viešpatavimo 2½ milijono čiagimių. O reikalaudami autonominio visų penkių kolonijų dominiono, 25.000 europiečių (toks yra apytikris baltųjų gyventojų skaičius tose kolonijose) iškelia sau teisę valdyti 12 milijonų čiagimių. . .

Visų tų kolonijų suvienijimas į vieną, bendrai valdomą, yra gana rimtai britų vyriausybės svarstomas. 1924 m. į Rytinę Afriką buvo iš Londono nusiųsta komisija ištirti, ar tikrai yra galima prijungti mandatinė Tanganaikos sritis prie kitų Anglijos žemių Rytinėj Afrikoj ir sudaryti viena federacija. 1925 m. Kenijoj tos federacijos dalyku susirinko 5 kolonijų gubernatorių konferencija. 1929 m. Anglijos parlamentui buvo įteiktas pranešimas, kuriame buvo siūloma sujungti Kenijos, Ugandos ir Tanganaikos valdymą. Toms kolonijoms turi būti sudarytas vienas susisiekimo, pašto, čiagimių reikalų valdymas tvarkymas ir bendra muitų unija.

Tanganaikos prijungimas prie tos federacijos kelia, tačiau, abejojimo, kiek tat yra suderinama su mandato sąlygomis. Mandatinėse teritorijose turi būti nustatomi vienodi santykiai visiems valstybių — Tautų Sąjungos narių valdiniams ir niekam neturi būti atiduodamos koncesijos, turinčios monopolinio pobūdžio. Po karo visi Vokietijos valdiniai buvo evakuoti iš Tanganaikos, bet, įstojus Vokietijai į Tautų Sąjungą, vokiečiams buvo leista grįžti tenai.

XL. Portugalų kolonijos.

A. Zimmermann. Die Europäische Kolonien. Band. I. 1897. A. Marvand. Le Portugal et ses colonies. P. 1912. H. Meyer. Das portugesische Kolonialreich der Gegenwart B. 1918. H. Marquardsen. Angola. 1920. A. Velarde. L'espansione politica e coloniale Portoghese. Roma. 1924.

Plotas arti 2.470.000 kv. km., gyventojų arti 8.300.000.

Portugalų kolonijas Afrikoj sudaro: 1) eilė salų pagal vakarinį Afrikos krantą — Azorų (gyv. arti 230.000), Madeira (gyv. arti 180.000), Cape Verde (gyv. arti 160.000), kai-kurios kitos salos, nedidelė teritorija Senegalo krante (plotas arti 37.000 kv. km., gyv. arti 300.000) ir 2) plačios žemės Pietų Afrikoj, Angola vakaruose ir Mozambikas rytuose (bendras plotas arti 2.365.000 kv. km., bendras gyventojų skaičius arti 7.300.000).

Pirmesniuose amžiuose Portugalija turėjo plačių kolonialinių žemių. Ji pretendavo į visą Pietų Afriką, išskyrus Kapo sritį. Bet Portugalija menkas kraštas; ji nepajėgė pasilaikyti savo kolonijų, neįstengė jų savo lėšomis ekspluatuoti ir tikrai, kaip reikiant, valdyti jų. Ji pasitenkino užėmusi jūros krantą, neplėsdama savo okupacijos į žemyno vidų. Todėl ji buvo priversta pamažėli perleisti teritorijas, į kurias ji pretendavo, Anglijai. Ji bandė ginti savo teises remdamasi Hinterland'ų teorija, bet Berlyno 1885 m. konferencija atmetė Hinterland'ų ideją, ir užpakalinės rytinio Mozambiko bei vakarinės Angolos žemės buvo anglų užimtos. 1889 m. Anglijoj buvo įsteigta British South Africa kompanija. Jai buvo suteikta koncesija Mozambiko Hinterland'ui. Portugalijos priešinimasis privertė Angliją atlikti jūros demonstraciją 1891 m., ir Portugalija turėjo nusileisti. Tarp rytinės ir vakarinės portugalų Afrikos įsirėžė britų Rodezijos kylys.

Rytinė portugalų Afrika arba Mozambikas turi ploto arti 1.110.000 kv. km., gyventojų arti 3.200.000.

Mozambiko atžvilgiu agresyvių planų turi Pietų Afrikos Sąjunga, kuri išreiškia noro įsigyti Mozambiką ar bent jo dalį — Lorenzo Marquez. Per Mozambiką anglų lėšomis tiesiamas geležinkelis iš Katangos į Kongo, į Beiros uostą.

Vakarinė portugalų Afrika arba Angola turi ploto arti 1.255.000 kv. km., gyv. arti 4.200.000.

Angola gali būti išplėsta ir paversta turtinga ir stipria kolonija. Paskutiniais metais ten iškilo revoliucinis sąjūdis prieš

portugalų vyriausybę. 1919. V. 10 dekretu Portugalija davė plačią autonomiją savo kolonijoms ir žadėjo administracinių reformų bei pagalbos naujakuriams.

Šiaurinei Angolai turi pretenzijų Belgija, kuri norėtų turėti pakrantės liniją savam Kongo.

1930 m. buvo baigtas tiesti geležinkelis per Angolą, turįs svarbios reikšmės pasauliniam susižinojimui. Geležinkelis nutiestas iš Katangos teritorijos (gulinčios belgų Kongo krašte; joje slūgso nepaprastai gausių varinių rūdžių ir be to ji turi pasaulinę radio monopoliją), traukiasi 1.800 km. per Angolą į Benguellos uostą. Tasai geležinkelis yra tikra anglų įmonė, nutiestas anglų lėšomis ir anglų yra valdomas. Angolos priklausomumas nuo Anglijos dėl to dar labiau padidėjo.

D. Pietų Afrika.

XLI. Madagaskaras.

G. Hanotaux. L'affaire de Madagascar. P. 1896 (332 p). L. Brunet. L'oeuvre de la France à Madagascar. La conquête. L'organisation. P. 1903 (627 p.). J. Sibree. Fifty years in Madagascar. 1924.

Plotas arti 630.000 kv. km., gyventojų arti 3.600.000.

Savo plotu Madagaskaro sala yra lygi visai Prancūzijai, Belgijai ir Olandijai kartu. Centralinio plato gyventojai — malajų rasės hovas'ai (arti 1 milijono), pietų krante gyvena negrai. Prancūzų gyventojų viso tėra tiktai arti 16.000.

Prancūzijos stengimasis uždėti savo valdžią Madagaskarui sukėlė jos karą su hovasų tauta (1882 — 1885). Pirma Madagaskarui buvo nustatytas Prancūzijos protektoratas (1885). Išoriniai Madagaskaro santykiai turėjo būti prancūzų kontroliuojami. Po naujo hovasų sukilimo ir 1895 m. karo ekspedicijos, Madagaskaras buvo 1896 m. prijungtas prie Prancūzijos, kaip jos kolonija.

Prancūzijos politika, kuria Madagaskaro gyventojai išnaudojami vien tik pačių prancūzų reikalams, sukėlė ir tebekelia tų gyventojų nepasitenkinimą. Per Pasaulinį Karą didelis madagaskariečių skaičius buvo išnaudotas karui Prancūzijoj, o paskui Sirijoj ir Maroko krašte. Per Pasaulinį Karą Madagaskaro saloj buvo įsteigta revoliucinė draugija, kurios tikslas buvo nai-

kinti europiečius. Sąmokslas buvo susektas 1916 m. ir žiauriai prancūzų valdžios nugniaužtas. Nuo 1924 m. prancūzų administracija mėgina decentralizuoti valdymą ir išplėsti vietos savivaldą.

Į rytus nuo Madagaskaro guli Rėunion'o (arba Burbono) sala, grynai prancūziška. Iš 187.000 gyventojų prancūzų yra arti 180.000. Sala gyvena ir valdoma prancūzų įstatymais ir siunčia savo deputatus į prancūzų parlamentą.

70. Pietų Afrikos Sąjunga.

Desjardins. Le Transvaal et le droit des gens. 1896. Van der Vlugh. Transvaal versus Great Britain. 1899. R. H. Brand. The Union of South Africa. 1909 (192 p.). M. Nathan. The South African Commonwealth. Johannesburg. 1919 (484 p.). John Edgar. A history of South Africa from the earliest European settement to the Act of Union. Cape Town. 1923 (239 p.). T. Jollie. The real Rhodessia. 1924 (327 p.). W. H. Dawson. South Africa. People, places and problems. 1925 (459 p.). W. A. Cotton. The race problem in South Africa. 1926. (144 p.). H. M. Holl. The making of Rhodesia. 1926. (426 p.). W. M. Macmillan. The Cape colour question. A hist. survey. 1927. (320 p.). E. H. Brookes. The political future of South Africa. Praetoria. 1927. (99 p.). E. H. Brookes. The history of native policy in South Africa from 1830 to the present day. Praetoria. 1927. (536 p.). A. S. Cripps. An Africa for Africains. 1927. (217 p.). E. A. Walker. A history of South Africa. 1928 (635 p.). W. M. Macmillan. Bantu, Boer and Briton. The making of the South African native problem. 1929. (340 p.).

Plotas arti 2 milijonų kv. km., gyventojų arti 8 milijonų.

Pietų Afrikos Sąjunga (Union of South Africa) yra Britų Imperijos dominija, susidedąs iš 4 teritorijų: Kapas, Natalis, Transvaalis ir Oranžinė Respublika. Pietų Afrikos Sąjungos valdžia išplečiama ir Beguanalando kolonijai.

Po Pasaulinio Karo Tautų Sąjungos mandatu tai Sąjungai atiduota valdyti buvusi vokiečių Pietų-Vakarų Afrikos kolonija.

Savarankiško britų dominiono susikūrimas Pietų Afrikoje turi savo ilgą istoriją. Pirmoji gali būti pažymėta Kapo kolonija. Iš pradžių XVII amž. vidury čia buvo įsikūrusi olandų burų (boer) arba afrikanderių sodyba (prie kurių XVII amž. gale prisidėjo kai- kurie prancūzų hugenotų naujakuriai, ištremti 1688 m. iš Prancūzijos). 1815 m. Kapo koloniją įgijo Anglija, numetus Napoleoną. Greit po to, nekęsdami anglų viešpatavimo, olandų burai apleido Kapo koloniją ir nusikraustė į šiaurę. 1836 m. burai įkūrė naują Natalio valstybę, bet pirma jiems teko

kovoti su čiagimių negrų zulusų gyventojais. Tačiau Angliją 1842 m. užkariavo ir Natalį. Tada burai išsikraustė iš Natalio kolonijos ir nuvyko toliau į šiaurę; viena jų dalis sudarė Oranžinę respubliką (šiaurinėje Oranžinės upės pusėje), antra dalis persikėlė per Vaalio upę ir įkūrė Transvaalį (su vyriausiu Pretorijos miestu). 1852 m. sutartimi Anglija pripažino Transvaalį nepriklausoma valstybe, o 1854 m. sutartimi taip pat ir Oranžinę respubliką. 1860 m. Transvaalio plokštakalnyje (Johannensburgo mieste) buvo atrasti nepaprastai gausūs deimantų ir aukso klodai (XIX amž. gale arti ⅓ pasaulinio aukso buvo gaunama Transvaalyje). 1877 m. Anglija mėgino aneksuoti Transvaalį. Bet nepriklausomybės partija, Kriugerio vadovaujama, pradėjo karo veiksmus prieš anglus. Pretorijos 1882 m. sutartimi Anglija vėl pripažino Transvaalį nepriklausomą esant (tiktai jo tarptautinės sutartys turėjo būti anglų kontroliuojamos). Tačiau aneksiškų savo planų burų valstybių atžvilgiu Anglija nenustojo rodžiusi. Ypač agresyvi anglų politika pasidarė Pietų Afrikos politinio veikėjo Sesilio Rodso įtakoje. Buvo stengtasi kolonijomis apsupti tas respublikas, kad neduotų joms išeiti į jūrą ir neleistų joms susijungti su vokiečių Pietų-Vakarų Afrika. Šitaip buvo įkurtos anglų vakarinio Grikvalando (Vaalio žemupiu), Bečuanalando ir Rodezijos kolonijos. Pagaliau, buvo pamėginta užgrobti Transvaalį, Džemsono ginkluotai gaujai įsiveržiant 1895 m. Įsiveržimui nepasisekus, buvo iškeltas ginčas su Transvaaliu dėl svetimšalių teisių. Transvaalio 1893 m. įstatymu, svetimšaliai (daugiausia anglai) galėjo gauti Transvaalio pilietybės teises, 14 metų išgyvenę tenai; Anglija reikalavo sumažinti tą terminą iki 5 metų. Nors Transvaalis sutiko sumažinti jį iki 7 metų, Anglija pradėjo 1899 m. burų karą. Burai didvyriškai kovodami, ginte gynė savo kraštą, ir karas buvo labai sunkus Anglijai. 1902 m. Transvaalis ir Oranžinė respublika buvo Anglijos aneksuoti, 1903 m. buvo sudaryta jų unija su Kapo kolonija ir Nataliu, o 1909 m. tos 4 teritorijos Imperijos aktu buvo paskelbtos laisvu dominionu.

Po Pasaulinio Karo iškilo sumanymas išplėsti Pietų Afrikos federaciją britų Pietinės Rodezijos kolonijai (su 33.000 europiečių gyventojų). 1923 m. generolo Smutso buvo iškeltas Pietinės Rodezijos ir Pietų Afrikos Sąjungos unijos sumanymas. Bet Pietinė Rodezija pasisakė norinti savarankiškai egzistuoti.

Pietų Afrikos Sąjunga stengiasi nustatyti savo įtakos portugalų Mozambikui arba bent jo pietinei daliai. Lorenzo Marquez'e pastatytas uostas, turįs sudaryti Transvaaliui išėjimą į jūrą.

Vidujinėje Pietų Afrikos Sąjungos politikoje ypač svarbios reikšmės turi vietos negrų gyventojų teisių problema. Didžioji gyventojų dauguma yra negrai (daugiau kaip 5 milijonai), bet jie neturi politinių teisių. Jų tarpe paskutinias metais labai padidėjo revoliucinis nacionalinis sąjūdis, ypač miestuose (iš dalies Trečiojo Internacionalo propagandos įtakoje). Naujausieji Sąjungos įstatymai stengiasi sudaryti negrams sėslybės ruožą; išsikelti iš tų sėslybės ruožų tėra galima negrams arendatoriams arba parsisamdžius europiečių tarnais. Nors yra baimės, kad negrai įsigalės krašte, Pietų Afrikos Sąjunga vis dėlto laikosi ir baltųjų imigracijos apribojamosios politikos (kaip Australija ir Naujoji Zelandija). 1930 m. buvo priimtas bilis, nukreiptas prieš imigraciją iš pietinės ir rytinės Europos, skyrium prieš žydų išeivius.

Sąjunga iš nacionalinės baltųjų gyventojų sudėties yra dviejų tautybių: oficialiomis kalbomis pripažintos anglų ir olandų (afrikanderių, išdarkyta olandų kalba). Dauguma olandų. Paskutiniu laiku labai padidėjo naujas sąjūdis: norima visiškai atsiskirti nuo Britų Imperijos ir sudaryti savarankišką Pietų Afrikos valstybę. To siekia nacionalistų partija (lideris Herzog); dabartinę būklę palaiko Pietų Afrikos partija (lideris Smuts). Nacionalistų yra dauguma, bet einant Sąjungos konstitucija, įstatymams, keičiantiems pačią konstituciją, reikia $^2/_3$ balsų, o nacionalistai to reikiamo skaičiaus neturi.

XLII. Antarktis.

Balch. Les régions artiques et antarctiques et le droit international (RDILC., 2 s. t. XII, p. 434). Waultrin. La question de la souveraineté des terres arctiques (RGDI, 1908, v. 15 ir 16). Fauchille. Traité de droit international, I, 2 (1925), p. 651—663.

Antarkties kraštas (arba Pietų Ašigalio sritis) dar nepakankamai yra ištirtas (jo plotas turi arti 14 milijonų kv. km.), ir neišaiškinta dar tiksliai, ar jis yra ištisinis kontinentas ar salų grupė. Amžinais ledais apklota, Pietų Ašigalio sritis neturi dar nė sodybų, joje neauga augmens, bet joje ar ties jos krantais

spiečiasi didžiulės masės atšiaurio gyvulių ir žuvų ir, tur būt, yra joje ir mineralinių klodų. Ji ir dabar turi ekonominės reikšmės jūros gyvulijai ekspluatuoti (pav., banginių gaudymas), o patobulinus susisiekiamas priemones, gali būti atrasti ir kiti jos ekspluatacijos šaltiniai.

Principialiai Pietų Ašigalio sritis tebelieka *res nullius*, ir norint teisingai išspręsti jos būklę, reikėtų pripažinti ji tarptautine teritorija. Tačiau Didžioji Britanija paskelbė vienašaliniu aktu, 1908. VI dekretu, kad „salų grupė Pietų Ledinuotame Vandenyne, kurių vardai — Pietų Georgijos, Pietų Orkney, Pietų Šotlandijos ir Pietų Sandvičų salos (bendras plotas arti 8.000 kv. km., gyv. arti 1000), o taip pat Grahamo teritorija yra Falklando salų priklausomos žemės (dependences) ir turi klausyti tų salų vyriausybės jurisdikcijos". 1924. I Falklando salų general-gubernatorius paskelbė Antarkties srities plotą tarp 20° ir 25° ir tarp 50° ir 80° vakarų ilgumos iki pat Pietų Ašigalio (arti 3 milijonų kv. km.) Britų Imperijos žemėmis.

1923. VII. 30 vyriausybiniu dekretu Didžioji Britanija paskelbė britų žemėmis Rosso sritį tarp 160° rytų ilgumos ir 150° vakarų ilgumos iki pat Pietų Ašigalio (arti 2 milijonų kv. km.) ir padarė ją priklausomą nuo Naujosios Zelandijos.

Kadangi tie pareiškimai tėra buvę vienos valstybės vienašaliniai aktai, o ne tarptautinio sutarimo rezultatas, tai jie tarptautinės galios neturi.

Tautų Sąjungas Paktas.

Aukštosios Susitariančios Šalys,

Turėdamos galvoj, kad tautų bendradarbiavimui išplėsti ir taikai bei saugumui laiduoti reikia

prisiimti tam tikrų pasižadėjimų nesistverti karo;

palaikyti viešai tarptautinius santykius, pagrįstus teisingumu ir garbe;

griežtai laikytis tarptautinės teisės nuostatų, pripažintų nuo šio laiko tikruoju vyriausybių veiksmų dėsniu;

įgyvendyti teisingumą ir tiksliai gerbti visus sutartinius pasižadėjimus organizuotųjų tautų savitarpio santykiuose.

Prisiima šį Paktą, kuriuo įsteigiama Tautų Sąjunga.

1 straipsnis.

1. Pirmieji Tautų Sąjungos Nariai yra tos pasirašiusios valstybės, kurios sužymėtos šio Pakto priedėlyje, o taip pat tos, irgi priedėlyje pažymėtos, kurios prisidės prie šio Pacto be jokių išlygų, pranešdamos apie tai per du mėnesius nuo Pakto įsiteisėjimo dienos Sekretoriatui. Pareiškimas apie tai turi būti Padarytas Sąjungos Nariams.

2. Kiekviena laisvos savivaldos valstybė, dominija ar kolonija, nepažymėtoji priedėlyje, gali tapti Sąjungos nariu, dviem trečdaliams Susirinkimo sutinkant, jeigu tik ji teikia tikrų garantijų savo nuoširdaus pasiryžimo tesėti tarptautinius savo pasižadėjimus ir jeigu ji priima Sąjungos sudarytą reglamentą, liečiantį jos karo, jūros ir oro pajėgas bei apsiginklavimą.

3. Kiekvienas Sąjungos Narys gali, įspėjęs apie tai prieš dvejus metus, išeiti iš Sąjungos, jeigu jis ligi išeidamas bus ištesėjęs visas savo tarptautines prievoles, įskiriant ir prievoles, išeinančias iš šio Pakto.

2 straipsnis.

Sąjungos veikimas, šio Pakto nubrėžtas, vykdomas Susirinkimo ir Tarybos, nuolatinio Sekretoriato padedamų.

3 straipsnis.

1. Susirinkimas sudaromas iš Sąjungos Narių atstovų.

2. Jis renkasi nustatytu metu ir kiekvienu atveju, kai to reikalauja aplinkybės, Sąjungos būstinėje arba kitoje kurioje nustatytoje vietoje.

3. Susirinkimo žinioje turi būti visi dalykai, kurie yra Sąjungos veikimo sferoje arba paliečia pasaulio taiką.

4. Kiekvienas Sąjungos Narys gali turėti Susirinkime ne daugiau kaip tris atstovus ir priklauso jam tiktai vienas balsas.

4 straipsnis.

1. Taryba sudaroma iš didžiųjų Santarvės ir prie jų prisijungusių valstybių atstovų ir kitų keturių [nuo 1926 m. devynių] Sąjungos Narių atstovų. Tuos keturis [devynis] Sąjungos Narius skiria Susirinkimas savo nuožiūra ir pasirinktuoju laiku. Kol Susirinkimas pirmą kartą tuos Sąjungos Narius paskirs, Tarybos Nariai bus Belgijos, Brazilijos, Ispanijos ir Graikijos atstovai.

2. Susirinkimo daugumos pritariama, Taryba gali paskirti kitus Sąjungos Narius, kurie nuo to laiko nuolat atstovaus Taryboje. Ji gali, taip pat Susirinkimo daugumos pritariama, padidinti skaičių tų Sąjungos Narių, kurie Susirinkimo bus renkami atstovauti Taryboje.

2 *bis*. Susirinkimas nustato, dviejų trečdalių dauguma, taisykles nenuolatiniams Tarybos Nariams rinkti ir taip pat taisykles dėl jų mandatų termino ir dėl perrinkimo sąlygų.

3. Taryba renkasi, kai aplinkybės to reikalauja, bet ne mažiau, kaip vieną kartą per metus Sąjungos būstinėje, arba kitoje kurioje nustatytoje vietoje.

4. Tarybos žinioje turi būti visi dalykai, kurie yra Sąjungos veikimo sferoje arba paliečia pasaulio taiką.

5. Kiekvienas Sąjungos Narys, kuris Taryboje nėra atstovaujamas, yra kviečiamas atsiųsti savo atstovą, kai Tarybos turi būti nagrinėjamas ypatingai rūpimas jam dalykas.

6. Kiekvienas Sąjungos Narys, atstovaujamas Taryboje, teturi tik vieną balsą ir tegali turėti tik vieną atstovą.

5 straipsnis.

1. Išskyrus atsitikimus, tiesiog kitaip nustatytus šiuo Paktu arba šios Sutarties straipsniais, Susirinkimo arba Tarybos sprendimai yra dalyvaujančių posėdyje Narių vienu balsu nusprendžiami.

2. Visi procedūros klausimai, kurie iškyla Susirinkimo arba Tarybos posėdžiuose, įskaitant ir tiriančių specialius dalykus komisijų paskyrimą, reguliuojami Susirinkimo arba Tarybos ir nusprendžiami dalyvaujančių posėdyje Sąjungos Narių daugumos.

3. Pirmasis Susirinkimas ir Tarybos posėdis įvyks Amerikos Jungtinių Valstybių prezidento sušauktas.

6 straipsnis.

1. Nuolatinis Sekretoriatas steigiamas Sąjungos būstinėje. Jį sudaro Generalinis Sekretorius ir reikalingieji sekretoriai bei personalas.

2. Pirmasis Generalinis Sekretorius pažymėtas priedėlyje. Ilgainiui Generalinis Sekretorius bus Tarybos skiriamas, Susirinkimo daugumos pritariamas.

3. Sekretorius ir Sekretoriato personalą skiria Generalinis Sekretorius, Tarybos pritariamas.

4. Generalinis Sąjungos Sekretorius yra Susirinkimo ir Tarybos Generalinis Sekretorius.

5. Sąjungos išlaidas prisiima Sąjungos Nariai, Susirinkimo nustatytąja proporcija.

7 straipsnis.

1. Sąjungos būstinė steigiama Ženevoje.

2. Taryba gali bet-kuriuo metu nutarti įsteigti ją kitoj kurioj vietoj.

3. Visokios Sąjungos ar su ja susijusių įstaigų funkcijos, įskaitant ir Sekretoriatą, gali būti tiek vyrų, tiek moterų atliekamos.

4. Sąjungos Narių atstovai ir jos valdininkai, eidami savo pareigas, naudojasi diplomatinėmis privilegijomis ir imunitetu.

5. Trobesiai ir plotas, kuriuos užima Sąjunga, jos įstaigos arba jos posėdžiai, yra neliečiami.

8 straipsnis.

1. Sąjungos Nariai pripažįsta, kad taikai palaikyti reikia sumažinti nacionalinis ginklavimasis iki minimumo, suderinto su nacionaliniu nepavojingumu ir su tarptautinių pasižadėjimų, kylančių iš bendro veiksmo, vykdymu.

2. Taryba, atsižvelgdama į kiekvienos valstybės geografinę būklę ir tam tikras sąlygas, išdirba ginklavimuisi sumažinti planus, kurie atiduodami įvairioms vyriausybėms iššiūrėti ir nutarti.

3. Šie planai turi būti naujai peržiūrimi ir, reikiant, persvarstomi bent kas dešimtmetis.

4. Įvairioms vyriausybėms juos priėmus, nustatytos tuo būdu ginklavimosi ribos negali būti peržengiamos be Tarybos sutikimo.

5. Manydami, kad amunicijos ir karo medžiagos gaminimas privačiose įmonėse sukelia griežto pasipriešinimo, Sąjungos Nariai paveda Tarybai išreikšti nuomonę dėl priemonių piktiems tokio gaminimo padariniams pašalinti; Taryba turi tačiau atsižvelgti į reikalus tų Sąjungos Narių, kurie negali gamintis amunicijos ir karo medžiagos, reikalingos jų nepavojingumui.

6. Sąjungos Nariai pasižada teikti vieni kitiems atviriausiai ir smulkiausiai visas žinias apie savo ginklavimosi dydžius, apie karo, jūros ir oro programas ir apie tas savo pramonės įmones, kurios gali būti karui išnaudotos.

9 straipsnis.

Turi būti įsteigta nuolatinė Komisija, kuri teiks Tarybai savo nuomonę dėl 1 ir 8 straipsnių nutarimų vykdymo ir apskritai dėl karo, jūros ir oro dalykų.

10 straipsnis.

Sąjungos nariai pasižada gerbti ir saugoti nuo kiekvieno išorinio užpuolimo visų Sąjungos Narių teritorialinį integritetą ir

esamą politinį nepriklausomumą. Užpuolus, gresiant užpuolimui arba esant užpuolimo pavojui, Taryba nurodo priemones šio pasižadėjimo vykdymui aprūpinti.

11 straipsnis.

1. Pareiškiama, jog kiekvienas karas arba grasinimas karu, vis tiek ar jis liečia ar neliečia betarpiškai kurio-nors Sąjungos Nario, yra dalykas, rūpimas visai Sąjungai, ir ji turi imtis priemonių, kurios tikrai įstengs apsaugoti tautų taiką. Tokiu atveju Generalinis Sekretorius tuojau sušaukia Tarybą, bet kurio Sąjungos Nario pareikalautas.

2. Be to, pareiškiama, kad kiekvienas Sąjungos Narys turi teisę, kaip kad atlikdamas draugišką aktą, nukreipti Susirinkimo arba Tarybos akis į kiekvieną aplinkybę, kuri paliečia tarptautinius santykius ir gresia tuo suardyti taiką arba gerą tautų santarvę, nuo kurios pareina taika.

12 straipsnis.

1. Visi Sąjungos Nariai sutinka, kad iškilus jų tarpe ginčui, galinčiam sukelti nutrūkimą, jie atiduos jį arba arbitražui arba teismui išspręsti, arba Tarybai ištirti. Be to, jie sutinka, kad nieku būdu jie neturi stvertis karo, iki išeis trijų mėnesių laikas nuo arbitražo arba teismo sprendimo arba Tarybos pranešimo.

2. Visais šio straipsnio numatytais atvejais sprendimas turi būti nuspręstas tinkamu laiku, o Tarybos pranešimas turi būti padarytas per šešis mėnesius, skaitant nuo dienos, kurią ginčas buvo pristatytas Tarybai.

13 straipsnis.

1. Sąjungos nariai sutaria, kad jeigu jų tarpe iškils ginčas, kuris gali būti, jų nuomone, arbitražo ar teismo išspręstas, ir jeigu tasai ginčas negali būti patenkinamai išspręstas diplomatiniu būdu, tai jie atiduos visą bylą spręsti arbitražui arba teismui.

2. Tarp tų ginčų, kurie apskritai tinka spręsti arbitražui ar teismo keliu, paskelbiami taip pat ginčai dėl sutarties interpretacijos, dėl kiekvieno tarptautinės teisės klausimo, dėl kiek-

vieno fakto, kuris, jei jis bus nustatytas, sudaro tarptautinių pasižadėjimų peržengimą, o taip pat dėl atlyginimo dydžio ir prigimimo, uždėtino už tokį peržengimą.

3. Byla bus atiduota Nuolatiniam Tarptautinio Teisingumo Teismui arba kiekvienam tribunolui, šalių nurodytam arba numatytam jų pirmesnėse konvencijose.

4. Sąjungos nariai pasižada sąžiningai pildyti nuspręstus sprendimus ir nesistverti karo prieš kiekvieną Sąjungos narį, kuris klausys to sprendimo. Neišpildžius sprendimo, Taryba pasiūlys priemones, kurios turi aprūpinti jo išpildymą.

14 straipsnis.

Tarybai pavedama paruošti Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo projektą ir pasiūlyti jį Sąjungos Nariams. Šis Teismas bus kompetentingas visiems tarptautinio pobūdžio ginčams spręsti, kuriuos šalys jam pasiūlys. Jis taip pat teiks konsultatyvinių nuomonių dėl kiekvieno ginčo arba kiekvieno dalyko, kurį perduos jam Taryba arba Susirinkimas.

15 straipsnis.

1. Jeigu Sąjungos Narių tarpe kyla ginčas, galįs sukelti nutrūkimą, ir jeigu tas ginčas nėra atiduotas 13 straipsnio numatytai arbitražo procedūrai arba teismui spręsti, tada Sąjungos Nariai sutinka ginčą pavesti Tarybai. Tam užtenka, kad viena iš susiginčijusių šalių praneštų apie tą ginčą Generaliniam Sekretoriui, kuris imasi visų reikalingų priemonių bylai nuodugniai ištirti bei iššiūrėti.

2. Juo trumpiausiu laiku susiginčijusios šalys turi pranešti Generaliniam Sekretoriui savo bylos turinį su visais liečiančiais ją faktais ir pateisinamaisiais dokumentais. Taryba gali įsakyti tuojau paskelbti visą medžiagą.

3. Taryba stengiasi sureguliuoti ginčą. Jeigu jai pavyksta tatai padaryti, ji paskelbia, kiek tai randa reikalingu, faktų išdėstymą, liečiančius juos paaiškinimus ir to reguliavimo turinį.

4. Jeigu ginčas negali būti sureguliuotas, Taryba suredaguoja ir paskelbia pranešimą, votuotą vienu balsu arba balsų dauguma, kad viešai būtų išdėstytos ginčo aplinkybės ir sprendi-

mai, kuriuos Taryba rekomenduoja kaip teisingiausius ir tinkamiausius šiuo atveju.

5. Kiekvienas atstovaujamas Taryboje Sąjungos Narys gali taip pat paskelbti ginčo faktų išdėstymą ir savo išvadas.

6. Jeigu Tarybos pranešimas yra priimtas vienu balsu, neįskiriant į votumą šalių atstovų balsų, Sąjungos Nariai pasižada nesistverti karo prieš tą susiginčijusią šalį, kuri klauso pranešimo išvadų.

7. Jeigu Tarybai nepavyks pasiekti, kad visi Nariai, neskaitant susiginčijusių šalių atstovų, priimtų jos pranešimą, tai Sąjungos Nariai pasilaiko teisę veikti taip, kaip jie išranda reikalingu, kad būtų palaikyta teisė ir teisingumas.

8. Jeigu viena iš šalių tvirtina ir jeigu Taryba pripažįsta, kad ginčas liečia dalyką, kurį tarptautinė teisė palieka išimtinei šios šalies kompetencijai, tada Taryba konstatuos tai savo pranešime, neiškeldama, tačiau, jokio sprendimo.

9. Taryba gali visais šio straipsnio numatytais atvejais atiduoti ginčą Susirinkimui. Susirinkimas turi ginčą žiūrėti taip pat ir vienos šalies prašomas; šis prašymas turi būti pristatytas per 14 dienų nuo tos dienos, kurią ginčas buvo atiduotas Tarybai.

10. Kiekvienoje įteiktoje Susirinkimui byloje šio straipsnio ir 12 straipsnio dėsniai dėl Tarybos veiksmų bei galios taikomi taip pat Susirinkimo veiksmams ir galiai, ir sutinkama, kad pranešimas, kuris yra Susirinkimo padarytas ir kuriam pritarė Sąjungos Nariai, atstovaujamieji Taryboj, bei kitų Sąjungos Narių dauguma, bet išskyrus šalių atstovus, turi tokios pat galios, kaip ir Tarybos pranešimas, jos narių vienu balsu priimtas, išskyrus šalių atstovus.

16 straipsnis.

1. Jeigu Sąjungos Narys stveriasi karo prieš pasižadėjimus, prisiimtus 12, 13 arba 15 str., jis *ipso facto* laikomas padaręs karo aktą prieš visus kitus Sąjungos Narius. Šie Nariai pasižada tuojau nutraukti su juo visus komercinius ar finansinius santykius, uždrausti visus santykius tarp savų ir peržengusios Paktą valstybės valdinių ir sutrukdyti visokius finansinius, komercinius ir asmeninius santykius tarp peržengusios Paktą valstybės valdinių

ir kiekvienos kitos valstybės valdinių, vis tiek ar jį yra ar nėra Sąjungos Narys.

2. Tokiu atveju Tarybos pareiga pasiūlyti įvairioms suinteresuotoms vyriausybėms tas karo, jūros ir oro jėgas, kurias turi atitinkamai suteikti Sąjungos Nariai ginkluotai pajėgai paskirtai Sąjungos pasižadėjimams apsaugoti.

3. Sąjungos Nariai, be to, susitaria kits kitą savitarpiškai remti pritaikydami finansines ir ekonomines priemones, kurių imamasi einant šiuo straipsniu, kad sumažintų ligi minimumo atsirandančius iš to nuostolius ir keblumus. Jie savitarpiškai padeda kits kitam taip pat priešindamiesi kiekvienai specialiai priemonei, kuri bus prieš vieną iš jų valstybės, peržengusios Paktą, nukreipta. Jie imasi reikalingų priemonių, kad palengvintų pereiti per jų teritoriją jėgoms kiekvieno Sąjungos Nario, dalyvaujančio bendruose veiksmuose Sąjungos pasižadėjimams apsaugoti.

4. Kiekvienas Sąjungos Narys, peržengęs kurį-nors Sąjungos pasižadėjimą, gali būti pašalintas iš Sąjungos. Pašalinimas nusprendžiamas visų kitų Sąjungos Narių, Taryboje atstovaujamų, votumu.

17 straipsnis.

1. Iškilus ginčui tarp dviejų valstybių, kurių tik viena yra Sąjungos Narys, arba tarp valstybių, kurios nėra Sąjungos Nariai, valstybė arba valstybės, ne Sąjungos Nariai, kviečiamos prisiimti pasižadėjimus, uždedamus Sąjungos Nariams, ginčui sureguliuoti, sąlygomis,kurias Taryba palaikys teisingas. Jei tas kvietimas priimamas, tai taikomi yra 12 — 16 straipsnių dėsniai, su tokiais pakeitimais, kuriuos Taryba ras reikalingus.

2. Išsiuntusi tokį kvietimą Taryba ima tyrinėti ginčo aplinkybes ir siūlo tokias priemones, kurios jai atrodo geriausios ir tikslingiausios šiuo atveju.

3. Jei kviečiamoji valstybė atsisako priimti Sąjungos Nario pasižadėjimus ginčui sureguliuoti ir stveriasi karo prieš Sąjungos Narį, jai taikomi 16 straipsnio dėsniai.

4. Jeigu abi kviečiamos šalys atsisako priimti Sąjungos Nario pasižadėjimus ginčui sureguliuoti, tai Taryba gali imtis visų priemonių ir daryti visus pasiūlymsu, kurie galėtų įspėti susirėmimą ir įvykdyti ginčo išsprendimą.

18 straipsnis.

Kiekvienos sutartys arba tarptautiniai sutarimai, kurie ilgainiui bus sudaromi Sąjungos Nario, turi būti neatidėliojant registruojami Sąjungos Sekretoriate ir skelbiami jo kiek galint greičiau. Nei viena iš tų sutarčių arba tarptautinių sutarimų nebus privalomi, kol nebus Sekretoriate užregistruoti.

19 straipsnis.

Susirinkimas gali kartkartėmis kviesti Sąjungos Narius naujai peržiūrėti sutarčių, kurios pasidarė nebepritaikomos, o taip pat tarptautinių būklių, kurios, jei nebus pakeistos, gali būti pavojingos pasaulio taikai.

20 straipsnis.

1. Tautų Sąjungos Nariai pripažįsta, kiekvienas iš savo pusės, jog šis Paktas panaikina visus pasižadėjimus ir sutarimus *inter se*, kurie yra nesuderinami su Pakto dėsniais, ir iškilmingai pasižada ateityje tokių nedaryti.

2. Jeigu, prieš įstodamas į Sąjungą, Narys buvo prisiėmęs pasižadėjimus, nesuderinamus su Pakto dėsniais, jis turi imtis neatidėliojamų priemonių, kad atsipalaiduotų nuo tų pasižadėjimų.

21 straipsnis.

Tarptautiniai pasižadėjimai, kaip antai, arbitražo sutartys arba vietiniai sutarimai, pav., Monro doktrina, kurie aprūpina palaiko taiką, nelaikomi nesuderinami su kurias-nors šio Pakto dėsniais.

22 straipsnis.

1. Toms kolonijoms ir teritorijoms, kurios dėl karo nustojo suvereniteto valstybių, pirma jas valdžiusių, ir kurios yra gyvenamos tautų, dar nesugebančių savarankiškai valdytis, ypatingai sunkiomis šių dienų pasaulio sąlygomis, turi būti taikomas dėsnis, kuriuo tautų gerovė ir plėtojimasis yra šventas civilizacijos uždavinys ir kad į šį Paktą turi būti įtrauktos tam uždaviniui įvykdyti garantijos.

2. Geriausias būdas šiam dėsniui praktiškai įgyvendyti — tai pavesti tas tautas globoti pažangiosioms tautoms, kurios savo

ištekliumi, savo prityrimu ir geografine būkle geriausiai įstengia ir sutinka šios atsakomybės imtis; šią globą jos turi vykdyti kaip mandatarijai ir Sąjungos vardu.

3. Mandato pobūdis turi atitikti tautos pažangumo laipsnį, geografinę krašto būklę, jos ekonomines sąlygas ir kitas panašias aplinkybes.

4. Kai-kurios visuomenės, priklausiusios kadaise Otomanų imperijai, yra pasiekusios tokį pažangumo laipsnį, jog jos laikinai gali būti pripažintos nepriklausomomis tautomis ta sąlyga, kad mandatarijus savo patarimais ir pagalba padės joms valdytis tol, kol jos sugebės pačios valdytis. Renkant mandatarijus visų pirma turi būti atsižvelgiama į tų visuomenių norus.

5. Kitų tautų, ypar centralinės Afrikos pažangumo laipsnis reikalauja, kad mandatarijus tas teritorijas valdytų tokiomis sąlygomis, kurios, uždraudus tokius negerumus, kaip vergų, ginklų ir alkoholio prekybą, laiduotų sąžinės ir tikybos laisvę, netaikytų kitokių suvaržymų, išskyrus tuos, kurie liečia viešosios tvarkos, doros ir gerų papročių palaikymą ir uždraudimą statyti tvirtoves arba karo bei jūros bazes, o taip pat mokyti vietos gyventojus karo dalykų, jei tatai daroma ne policijos arba krašto gynimo reikalui, ir kad jis laiduotų kitiems Sąjungos Nariams vienodas sąlygas prekybos ir pramonės srity.

6. Pagaliau, yra teritorijų, kaip kad Pietų-Vakarų Afrika ir kai-kurios Ramiojo Vandenyno pietų salos, kurios, dėl savo mažo ploto, gyventojų retumo, tolumo nuo civilizacijos centrų, savo geografinio gretimumo su mandatarijaus teritorija ir dėl kitų aplinkybių geriausiai galėtų būti valdomos mandatarijaus įstatymais, kaip jo teritorijos integralinė dalis, bet ta sąlyga, kad būtų vykdomos aukščiau sužymėtųjų vietos gyventojų reikalų garantijos.

7. Visais atvejais mandatarijus turi kasmet siųsti Tarybai apyskaitą apie pavestą jam teritoriją.

8. Jeigu mandatarijaus valdžios, kontrolės ir valdymo laipsnis nebuvo anksčiau konvencijos tarp Sąjungos Narių nustatytas, jis turi būti aiškiai nustatytas Tarybos.

9. Bus sudaryta nuolatinė Komisija, kuri priiminės ir nagrinės metines mandatarijų apyskaitas ir teiks Tarybai visais mandatų vykdymą liečiančiais klausimais savo nuomonę.

23 straipsnis.

Laikydamiesi esančių ar tų, kurios bus sudarytos, tarptautinių konvencijų dėsnių ir derindamiesi prie jų, Sąjungos Nariai:

a) stengsis laiduoti ir saugoti vyrams, moterims ir vaikams teisingas ir žmoniškas darbo sąlygas savo teritorijose ir visuose kraštuose, kuriuos liečia jų prekybos ir pramonės santykiai, ir tuo tikslu stengsis steigti ir išlaikyti reikalingas tarptautines organizacijas;

b) pasižada laiduoti teisingą elgimąsi su valdomųjų kraštų vietos gyventojais;

c) paveda Sąjungai visuotinę kontrolę sutarimų, liečiančių moterų ir vaikų prekybą, o taip pat prekiavimą opiumu ir kitais kenksmingais vaistais;

d) paveda Sąjungai visuotinę ginklų ir amunicijos prekybos kontrolę tų kraštų, kuriuose šios prekybos kontrolė yra būtinai reikalinga bendriems interesams;

e) imsis priemonių susisiekimo ir tranzito laisvei laiduoti ir palaikyti, o taip pat teisingai elgtis su visų Sąjungos Narių prekyba; čia turi būti atsižvelgiama į tam tikrus 1914 — 1918 m. karo sunaikintų kraštų reikalus.

f) stengsis imtis tarptautinio pobūdžio priemonių apsisaugoti nuo ligų ir kovoti su jomis.

24 straipsnis.

1. Visi kolektyvinėmis sutartimis seniau įsteigti tarptautiniai biurai, gavus sutarusių šalių sutikimą, bus pavesti Sąjungai. Visi kiti, ilgainiui sudaryti tarptautiniai biurai ir visos kitos komisijos, tarptautinio pobūdžio reikalams tvarkyti, taip pat bus pavesti Sąjungai.

2. Visiems tarptautinio pobūdžio reikalams, kurie tvarkomi kolektyvinėmis konvencijomis, bet nėra tarptautinių komisijų ar biurų kontroliuojami, Sąjungos Sekretoriatas, sutarusių šalių prašomas ir Tarybai sutinkant, turės rinkti ir duoti visas naudingas informacijas ir teikti reikalingos arba pageidaujamos paramos.

3. Taryba gali nutarti, kad prie Sekretoriato išlaidų turi būti priskaitytos ir esančių Sąjungos žinioje biurų ar komisijų išlaidos.

25 straipsnis.

Sąjungos Nariai pasižada skatinti ir remti tautinių privačių Raudonojo Kryžiaus organizacijų, valdžios leistų, steigimą ir bendradarbiavimą sveikatai gerinti, apsaugoti nuo ligų ir pasaulio skausmams lengvinti.

26 straipsnis.

1. Šio Pakto pakeitimai įsiteisės, kai jie bus ratifikuoti Sąjungos Narių, kurių atstovai sudaro Tarybą, ir daugumos tų Narių, kurie sudaro Susirinkimą.

2. Kiekvienas Sąjungos Narys yra laisvas priimti ar nepriimti padarytąjį Pakto pakeitimą; jo nepriėmęs, jis nustoja buvęs Sąjungos Nariu.

Priedėlis.

Pirmieji Tautų Sąjungos Nariai, pasirašę taikos sutartį:

Amerikos Jungtinės Valstybės
Belgija
Bolivija
Brazilija
Britų Imperija
Pietų Afrika
Australija
Kanada
Indija
Naujoji Zelandija
Kinija
Kuba
Ekuadoras
Prancūzija
Graikija
Gvatemala
Haiti
Hedžasas
Honduras
Italija
Japonija
Liberija
Nikaragua
Panama
Peru
Lenkija
Portugalija
Rumunija
Serbų, Kroatų ir Slovėnų Karalystė.
Siamas
Čechoslovakija
Urugvajus.

Valstybės, pakviestos prisidėti prie Pakto:

Argentina
Čili
Kolumbija
Danija
Ispanija
Norvegija
Paragvajus
Niderlandai
Persija
Salvadoras
Švedija
Šveicarija
Venecuela.

Pirmasis Tautų Sąjungos Generalinis Sekretorius:

Gerbiamas sir James Eric Drummond, K. C. M. G., C. B.

DALYKŲ RODYKLĖ.

(Skaitmens rodo puslapius).

Abesinija 672—3.
Accession 377, 378.
Acte 390.
Acte final 288—290, 390.
Acte Général 1928 m. 385, 510.
Adenas 627.
Adhesion 377.
Adjudication 190.
Ad referendum 290.
Afganistanas 630—1.
Afrika 665—690.
— Negrų Prancūziška 680—2.
— Rytinė Britų 684.
— Vakarinė Britų 682—3.
Agréation 252.
Alandų Salos 182, 376, 549.
Albanija 137, 556.
Aliansai 486—494.
Alžiras 675.
Ambasadoriai 248, 249.
Ambasadorių Konferencija 290—293, 569.
Amerika 578—614.
Amerika Centrinė 31, 136, 138, 154, 598—605.
American Journal of International Law 101.
Americain Society of International Law 98.
Andora 528.
Aneksija 186—7, 193, 196.
Anglija 380, 381, 457, 519—525.
Anglių stotys 181.
Angola 686-7.
Antarktis 235, 690—1.
Antilų valstybės 595—598.
Arabija 619—620.
Arbitražas 57, 506—507.
Arbitražo Nuolatiniai Rūmai Haagoje 507.
Arbitražo ir nepavojingumo komitetas 450.
Argentina 306, 612—3.
Arrangement 389.
Asmens unija žiūr. unija.
Assistants 285.
Ašigalis Pietų žiūr. Antarktis.
Atsisakymas žiūr. renociation.
Australija 657—9.
Austrija 22, 137, 389, 541—3.
Atstovavimo tarptautinio organai 238—245.
Azija 615—657.
Azovo jūra 171.

Bachraino salos 628.
Barcelonos 1921 m. konferencija 175.
Belaisviai karo žiūr. karas.
Belgija 138, 141, 160, 528—530.
Belligérance 155, 425.
Beringo jūra 229.
Berlyno 1885 m. aktas 51.
Besarabija 402, 559.
Birma 633—4.
Blokada 440.
Blokada taikioji 500.
Bolivija 610—1.
Bons offices 460.
Bosforas ir Dardanelai 182.
Bosnija ir Hercegovina 189.
Brazilija 307, 614.
Britanija žiūr. Anglija.
British Year Book of International Law 101.

Britų Imperija 126, 127, 304, 416, 519—525.
Bryan'o sutartis 463.
Bulgarija 558.
Bulletin de l'Institut Intermédiaire International 100.
Butanas 634.
Butin (droit de —) 435.

Carnegie Endowment for international Peace 99.
Centralinė Amerika žiūr. Amerika.
Chablais ir Faucigny 181, 544.
Chargés d'affaires 249.
Chesapeake 170, 189.
Civitas maxima 75.
Classics of International law 99.
Clause comprommissoire 356—357, 508.
Clause facultative 355.
Commisions de conciliation 464.
Comité juridique international d'aviation 97
Comité maritime international 97.
Compromis 391.
Conception 170.
Conciliation žiūr. taikinamoji procedūra.
Conseil Supême 291.
Consolato del Mare 58.
Corps diplomatique 250, 265.
Čechoslokavija 137, 141, 490, 551—2.
Čili 610.
Dancigas 46, 137, 561—2.
Danija 229, 546.
Darbo Tarptautinė Organizacija 360—367.
— Administracinė Taryba 365.
— Biuras 366.
— Konferencija 363—5.
— Konvencijos 386.
Dawes planas 538.
De facto pripažinimas 142.
De facto vyriausybė 150—154.
Deklaracija 390.
Delaware 170, 189.
Démarche 267.
Demilitarizacija 160.
Dénonciation (sutarčių) 396.
Deutsche Gesellschaft für Völkerrecht 89.
Didžiausio palankumo straipsnis 377.
Didžioji Britanija žiūr. Anglija.
Didžiosios valstybės 271—274, 525.
Diplomatija atviroji 275.
Diplomatinė atstovybė 263—267.
Diplomatinė Organizacija 59, 262—278.
Diplomatinės derybos 419.
Diplomatinės privilegijos žiūr. Imunitetas diplomatinis.
Diplomatiniai agentai 216, 245—262.
Diplomatiniai kolektyviniai organai 279.
Dismembratio 186.
Domestic jurisdiction 148, 219, 467—472.
Dominiko respublika 597—8.
Dominium eminens 163, 172.
Droit d'étape 180.

Egiptas 484, 668—671.
Ekonominė ir finansinė sekcija žiūr. Tautų Sąjunga.
Ekonominė ir finansinė Organizacija žiūr. Tautų Sąjunga.
Ekspertų komitetas 420.
Eksteritorialumas 183—185.
Eksteritorialumas (asmenų) 214—217, 256.
Ekuadoras 608—9.
Enclaves 166.
Entente 391.
Eritreja 673.
Estija 574.
Europa 517—578.
Europos federatyvinei unijai tirti komisija 327.

Falklandų salos 189, 612, 691.
Federalinė valstybė 117—122, 125.
Filipinai 639—640.
Finansinė kontrolė 484.
Fiumė 180, 555.

Galva valstybės 215, 242.
Garantijos tarptautinės 483—497.
Generalinis aktas tarptautiniams ginčams reguliuoti 385.
Gens d uniforme 216.
Ginklavimosi apribojimas žiūr. nusiginklavimas.
Ginkluotasis neitralitetas žiūr. neitralitetas.
Ginklų gaminimas (privatus) 454.
Ginklų prekyba 454.
Graikija 53, 138, 557.
Grenlandija 546.
Grotius Annuaire international 100.
Grotius Society 98.
Gvatemala 599.

Hadramautas 628.
Haiti 596—7.
Hay Pauncefote sutartis 376.
Hebridų Naujųjų salos 233, 662.
Hedžasas-Nedždas 620—2.
Helgolandas 182.
Hinterlandas 166.
Honduras 600.

Iemenas 622.
Imunitetas diplomatinis 214—217, 255—262, 322.
Indija 52, 364, 631—3.
Indonezija Olandų 638—9.
Indų Kinija 637—8.
Indult 436.
Institut Américain de droit international 96.
Institut de droit international 95.
Institut des Hautes Études Internationales 99.
Institut Intermédiaire International 98.
Institut Universitaire des Hautes Études Internationales 99.
Insurgentai 155.
Intelektualinis bendradarbiavimas žiūr. Tautų Sąjunga.
International Law Association 95.
Internuncijai 250.
Intervencija 217—224.
Intervention amicale 460.
Investigacijos teisė 447.
Irakas 626-7.
Irlandija 525.
Islandija 136, 160, 547.
Ispanija 169, 307, 531.
Isthmian Policy 588—9.
Išimtinė kompetencija žiūr. kompetencija.
Išlygos 388—9.
Ištrėmimo teisė 207.
Italija 138, 169, 318, 532—4.

Įgaliojimas 285.
Įgaliotiniai delegatai 284.
Įgaliotiniai reikalų 249.
Įkeitimas (tarptautinis) 483—484.
Įlankėlės 170.
Įsisenėjimas 48, 188.

Jahrbuch des Völkerrechts 101.
Japonija 139, 177, 653—6.
Jonijos salos 182.
Journal of Comparative Legislation and International Law 101.
Journal. du droit international 100.
Jugoslavija žiūr. Pietų Slavija.
Jungtinės Valstybės 142, 143, 169, 241, 340—3, 381, 457, 582—590.
Juodkalnija 136, 138, 554.
Jūra atvira 225—231.
Jūra teritorialinė 167—171, 175—7.
Jūros deklaracija 64.
Jūrų laisvė 226.
Juridiniai aktai 49.
Juridiniai faktai 46.
Juridiniai ginčai 505—508.
Jus commercii 174.
Jus feciale 54.
Jus gentium 54, 55, 67, 69, 72, 73.
Jus representationis omnimodae 240.

Kabotažas 177.
Kanada 580—1.
Kaperai 433.

Karas 420—458.
— ekonominis 437—8.
— jūros 432—7.
— sausumos 427—432.
— kaip sankcija 502.
Karo belaisviai 429.
— teisės kodifikacija 424.
— konvencijos 393.
— priemonės 428, 438.
— sutartys 407.
Kareiviavimas 453.
Kartel 391.
Kellogo Paktas 62, 455—458, 481—2.
Kinija 52, 139, 192, 484, 501, 576—7, 641—7.
Kipras 189.
Klaipėda 36, 161, 185, 232, 571.
Kodifikacija 62, 81, 410—417
Kolumbija 605—6.
Kombatantai 427.
Kompetencija išimtinė 467—472.
Koncertas Europos Valstybių 272.
Kondominiumas 185, 232.
Konfederacija 116—122, 125.
Konferencijos 280—290, 327.
Kongo 137, 141, 160, 683—4.
Kongresas 60, 281.
Konkliudentiniai veiksmai 50.
Konsulai 57, 216.
Konsulai diplomatinio pobūdžio 250.
Konsulatyvinė konpetencija žiūr. Teismas N. T. T.
Kontrabanda karo 439.
Konvencija 389, žiūr. sutartys.
Koreja 402, 656—7.
Korfu incidentas 475, 500.
Kostarika 307, 602.
Koveitas 628.
Kredencialai 253.
Kuba 162, 224 595—6.

Laidavimas tarptautinis 485.
Laivai 171, 184.
Laterano sutartis 535.
Latvija 137, 142, 143, 573.
Legatai 250.
Legitimizmas 153.
Lenkija 46, 137, 141, 560—1.
Lenkų-Vokiečių tarpusienis 180.
Liberija 139, 679.
Libija 674.
Lichtenšteinas 544.
Lietuva 147, 245, 261, 293, 355, 419, 473, 493, 563—573.
Liuksemburgas 160, 530.
Lokarno sutartis 491—492, 505.
Londono 1909 m. deklaracija 51.
Lotynų Amerika 590—593.
Lygybės teisė 267—274.

Madagaskaras 667—8.
Magelano sąsiauris 182.
Malaja Anglijos 636—7.
Mančžurija 647—9.
Mandatai žiūr. Tautų Sąjunga.
Maroko 676—8.
Mažumos nacionalinės 131, 143, 209, 320.
Mažoji Antanta 490.
Mediacija 460.
Médiation spéciale 461.
Meksika 594—5.
Memorandumas 276.
Mesopotamija 626—7.
Ministeris-rezidentas 249.
Mišriosios komisijos 461—465.
Modus vivendi 383, 391.
Monako 527—528.
Mongolija 650—2.
Monro doktrina 28, 61, 138, 220, 585—588.

Naujoji Zelandija 659.
Navigacijos laisvė 227.
Neitraliteto teisė 438—441.
Neitralitetas Gingluotas 63, 435.
Neitralizacija 159, 181.
Nekombatantai 428.
Nemunas 573.
Neokupuotos sritys 33.
Nepalas 634—5.
Neutralité bienveillante 439.
New Foundland'as 581.
Niderlandai žiūr. Olandija.

Nikaragua 162, 600—2.
Norvegija 136, 181, 182, 189, 547-8.
Nota verbalinė 276.
— kolektyvinė 276.
Notifikacija 50.
Notų pasiketimas 391.
Nuncijai 250.
Nusiginklavimas 160, 304, 320, 446—453.

Okeanija 660—5.
Okupacija 187.
Okupacija karo 431.
Okupacija taikinga 484.
Olandija 545.
Omanas 622.
Opcija 33, 193, 196.
Optacija žiūr. opcija.
Oro erdvė 166.

Pabaltijos valstybės 563, 572.
Pacifizmas 442—440.
Palestina 623—6.
Panama 602.
Panamos perkasas 173, 604.
Pan-Amerika 579.
Parafavimas 290.
Paragvajus 611—2.
Pasaulinė Sąjunga 105, 515—517.
Pasiuntiniai 54, 57, 249.
Pasiuntinybės teisė aktyvinė 237.
— pasyvinė 237.
Pentarchija 272.
Persija 139, 628, 630.
Persona grata 252.
Peru 609.
Pietų Afrikos Sąjunga 688—690.
Pietų Slavija 136, 138, 490.
Plebiscitas 193, 194.
Politiniai konfliktai 418.
Politinė pusiausvyra 158.
Portugalija 169, 171, 531—8.
Prancūzija 457, 525—527.
Preliminarinė taika 426.
Prieglaudos teisė 184.
Pripažinimas 50, 132, 138, 142, 150.
Privati nuosavybė kare 430, 434—436.
Prizų Teismas 31, 436.
Protektoratas 127.
Protestas 50.
Protokolas 390.

Ramusis Okeanas 657—665.
Ratifikacija 332, 379—389.
Rebus sic stantibus 397—394, 403—407.
Registracija sutarčių 391—394.
Renonciation 51, 396.
Reparacijos 538.
Repatriacija 207.
Represalijos 476, 498—501.
Reserves žiūr. išlygos.
Retorsijos 499.
Revizija sutarčių 408.
Revue de droit international 100.
Revue de droit international et de législation comparée 99.
Revue de droit international privé 100.
Revue de droit international, de sciences diplomatiques et politiques 100.
Revue générale de droit international public 99.
Rifas 678.
Rivisita di diritto internazionale 102.
Rumunija 138, 383, 490, 553, 558—560.
Rusija 35, 142, 152, 169, 177, 493, 574—8.

Saaro sritis 233, 396, 540—1.
Sankcijos tarptautinės 502—505.
— T. D. O-ijos 504.
Salvadoras 600.
San Marino 534—5.
Sąsiauriai 170.
Savigalba 497—8.
Savisaugos teisė 149.
Serbija žiūr. Pietų Slavija.
Servitutai tarptautiniai 178—182.
Siamas 139, 640—1.
Sienos 167.

Sirija 623.
Skandinavijos valstybės 169, 171, 546.
Sodybos 184.
Somali 674.
SSSR žiūr. Rusija.
Stebėtojai 285.
Sudanas 671—2.
Sueco perkasas 182.
Sukcesija 157, 198, 199.
Suomija 136, 143, 169, 182, 548—550.
Sutartys tarptautinės 369—408.
Sutartis karo metu 426.
Sutarčių panaikinimas 394—408.
Suverenitetas 107—115.
Sužeistieji karo 430, 434.
Svetimšaliai 210—214.
Šlesvig Holštein 376.

Špicbergenas 181, 190.
Švedija 136, 182, 548.
Šveicarija 160, 382, 543—4.
Šventąją Sąjungą 61.

Taikinamoji procedūra 458—483.
Taikos konferencijos Haagoje 447.
Taikos tarptautinis biuras 444.
Tanžeras 182, 678.
Tardomosios komisijos 461.
Tarpininkavimas 458—465.
Tautų Sąjunga 129, 141, 293—337, 465—478.
— biudžetas 308.
— ekonominė ir finansinė organizacija 325.
— ekonominė ir finansinė sekcija 320.
— Generalinis Sekretorius 318.
— intelektualinio bendardarbiavimo komisija 327 — sekcija 321.
— išstojimas 307.
— karo dalykų nuolatinė komisija 449.
— kodifikacija 411—4.
— konfederatyvinis pobūdis 297 300.
— konferencijos 327.
— mandatinė komisija 325.
— mandatinė sekcija 319.
— mažumų sekcija 320.
— nariai 302—3.
— nusiginklavimas 320, 446—453.
— padedamosios organizacijos 323—7.
T. S. Paktas 693—705,
— sukūrimas 294—6.
— 1 str. 303, 307, 442.
— 3 str. 310.
— 4 str. 313, 315.
— 5 str. 329.
— 7 str. 215.
— 8 str. 301, 448.
— 9 str. 448.
— 10 str. 300, 479, 494—6.
— 11 str. 308, 477, 479—480.
— 12 str. 298, 482.
— 13 str. 509.
— 14 str. 301.
— 15—17 str. 465—478.
— 15 str. 301, 472—6, 480, 482, 467—472.
— 16 str. 301, 307, 503—5.
— 17 str. 301, 334, 479.
— 18 str. 399.
— 19 str. 301, 310, 437, 477—8.
— 20 str. 298, 487.
— 21 str. 299.
— 24 str. 316, 319, 326.
— 26 str. 307.
T. S. priėmimas 305.
— sekretoriatas 317—323.
— susisiekimo ir tranzito organizacija 325.
— susisiekimo ir tranzito seksija. 320.
— Susirinkimas 309—312, 316—7.
— Taryba 312—7, 330.
— technikos organizacijos 324.
— kaip taikinamasis organas 465—478.
Teatras karo veiksmų 427, 432.
Teismai trečiųjų mišrieji 32.

Teismo funkcijos 505—510.
Teismas Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo 215, 338—360.
— įsteigimas 339—343.
— J. Valstybių prisidėjimas 340 343.
— kompetencija 352—360.
— konsultatyvinės nuomonės 340 —3, 358—360.
— nacionaliniai teisėjai 348—9.
— santvarka 344—8.
— teisėjai 344—8.
Teritorialinis viešpatavimas 163—203.
Teritorija tarptautinė 224—236.
— valstybinė 165—172.
Teritorijų cesija 190—195.
— nuomojimas 191.
— pardavimas 190.
Tibetas 635 6.
Tirolis Pietų 534.
Tobaro doktrina 153.
Traktatas 389.
Transjordanija 626.
Transvaalis 139, 383.
Tranzitas 174.
Tranzito ir susisiekimo servitutai 180.
Tripoli 674.
Tunisas 534, 675—6.
Turkestanas Rytų 649—650.
Turkija 139, 617—9.
Tuva 652—3.

Unija asmens 126.
— realinė 126—7.
Union Interparlementaire 96.
Uragvajus 613.
Užsienių reikalų ministeris 243—245.

Vašingtono konferencija 161, 451.
Vatikanas 535—6, 572—3.
Venecuela 189, 607.
Vengrija 552—3.
Vestfalijos kongresas 60.
Vienabalsiškumo principas 329, 335.
Vilniaus klausimas 566—571.
Vilsonas 159, 294, 296.
Vilsono doktrina 154.
Vokietija 22, 136, 141, 138, 318, 399, 484, 493, 546—540.
Vyriausybė de facto 150.
Young planas 538.

Zones franches 544.
Ženevos protokolas 496—497.

AUTORIŲ RODYKLĖ.

(Be priedelio).

Adami 165.
Adler 29.
Affolter 5, 115, 123.
Agath 215.
Albertini 70.
Alcindor 185.
Alexander 494.
Allen 443.
Alphand 298.
Alt 245.
Alvarez 27, 28, 312, 334, 408, 409.
Anderson 151, 317.
André 53.
Andréades 198.
Antokoletz 94.
Anzilotti 13, 14, 18, 22, 29, 37, 46, 91, 94, 133, 238, 376, 377.
Appleton 198.
Aragon 439.
Armstrong 267.
Audinet 188.
Austin 11.
Avril 74.
Ayala 72.

Baak 494.
Baker 267, 294, 352, 408, 496.
Balby 79.
Balch 234.
Baldassari 159.
Balding 483.
Baldwin 280.
Bar 5, 255.
Barcia Trelles 70.
Barcklay 198, 262.
Barnes 360.
Barnett 377.
Baron 54.
Barthélemy 70, 239.
Bartolus 69.
Basdevant 19, 73, 378.
Basset 293.
Baty 151.
Baviera 54.
Behrens 360.
Beling 255.
Bender 54.
Benezet 255.
Bérard 53.
Berdhal 132.
Bergbohm 36, 59, 369, 439.
Bernard 262.
Bertram 394.
Beuve-Méry 70.
Beyer 210.
Bewe 94.
Beyssac 54.
Bigliati 18.
Binding 13.
Bisocchi 205.
Bittner 280, 378.
Binter 466.
Björksten 167.
Blès 19.
Bluntschli 165.
Blüthgen 115.
Boeck 19, 437.
Boeckel 443.
Boeckner 427.
Bögli 54.
Bogolepov 210.
Boidin 423.
Bokanowski 461.
Bonfils 90.
Bonucci 394.
Borchard 31, 65, 210, 455, 467, 498.

Borda 394.
Bordwell 423.
Borel 115.
Bourdiol 233.
Bourgeois 293.
Bourquin 439.
Bouvalot 318.
Bowles 59.
Brachet 503.
Bredin 460.
Brie 58, 115.
Brière 498.
Brierly 5, 25, 271, 467.
Brockhaus 59.
Brodnitz 437.
Brouchère 440.
Brown 267.
Brown P. 458.
Brunet 233.
Bruniatli 115.
Bruno 194.
Bruns 5, 467.
Brunswick 59.
Bryce 55.
Bullington 19.
Bulmerincq 65, 86, 92.
Buonvino 425.
Burckhardt 5, 25.
Burgdorff 425.
Burigny 72.
Burns 317.
Bussmann 494.
Bustamente 338.
Butler 58, 293, 377.
Bülow 293.
Bynkershoek 78, 169, 226, 255.

Cabonat 193, 194.
Cahn 205.
Calbairac 205.
Carnazza Amari 217.
Castberg 467.
Castel 225.
Catellani 5, 52.
Cattland 395.
Cauchy 51, 65.
Caumont 72.
Cavacetta 178.
Cavaglieri 13, 27, 29, 36, 94, 132, 133, 146, 188, 198, 217, 238, 394.
Cereti 548.
Charteris 167.
Chaveau 54.
Chosegros 180.
Choublier 59.
Cimbali 25.
Claparède 208.
Clauss 178.
Cleminson 225.
Cleveland 205.
Cobbett 5, 18, 36, 84, 123, 131, 150, 167, 184, 198, 204, 210, 225, 245, 255, 423.
Cogordan 193, 205.
Colombos 436.
Condert 185.
Constantinoff 409.
Conta 210.
Conwell-Evans 466.
Corbett 297.
Corwin 239.
Costa 151.
Costes 198.
Coumoul 394.
Courtin 360.
Crandall 369.
Cresson 59.
Crocker 167.
Cruchaga 94.
Crusen 178.
Cuquin 210.
Cybichowski 29, 52.

Damiron 255.
Dauzat 377.
Deak 188, 255.
Decencière-Ferandière 458.
Decoridu 198.
Deherpe 187.
Dehousse 391.
Delessert 210.
Delos 70.
Delpech 78.
Descamps 159, 198, 458, 463.

Despagnet 90, 187.
Deth 467.
Devinat 360.
Dickinson 29, 132, 151, 267.
Diena 13, 18, 29, 36, 94, 373.
Dietrich 255.
Dimitriu 198.
Dirksen 54.
Djourovitch 496.
Donati 18, 163, 165, 377.
Donnadieu 59, 158.
Donot 18.
Dotremont 466.
Drechsel 360.
Driault 59.
Droin 255.
Ducrocq 498.
Dudley Field 27.
Duguit 5, 40, 107, 151, 165.
Dumas 436, 502.
Du Mont 83.
Dumont 255.
Dunn 280.
Dupriez 453.
Dupuis 59, 158, 217, 262, 432.
Duthoit 25.

Ebers 115.
Ebray 394.
Eckardt-Kuttig 360.
Edmunds 25.
Efremoff 458.
Egbert 339.
Egger 52.
Einicke 438.
Ekdall 160.
Emery 210.
Engelhardt 187.
Enock 440.
Enrigues 29.
Eppstein 293.
Erich 132, 486.
Evans 84.
Eysinga 428.

Falcke 498.
Fauchille 29, 59, 90, 133, 146, 147, 165, 167, 188, 217, 225, 369, 439.
Fedozzi 29, 167.
Fehlinger 360.
Feilchenfeld 79.
Feine 184.
Fenwick 92, 467.
Férand-Giraud 150, 255.
Figge 79.
Fiore 29, 91.
Fiorini 71.
Fischer-Trauenfeld 159.
Fleicher 297.
Fleischmann 84.
Floeckher 217.
Flournoy 239.
Flocherini 198.
Fochiri 338.
Fonseca 170.
Foster 262, 377.
Fourchault 460.
Fraenkel 151.
Francqueville 338.
Frankenbach 438.
Fraser 167.
Frei J. H. 317.
Freudenthal 194.
Freytagh Loringhoven 293.
Fricker 5, 163.
Freund 29.
Fried 442.
Friedlander 302.
Frisch 210, 255.
Fulton 225.
Fusinato 54, 185.

Gabba 198.
Galtier 187.
Gammans 18.
Gandu 150.
Garcia de la Vega 246.
Garder 440.
Gargas 210.
Garner 25, 58, 108, 184, 394, 423, 428, 432, 436.
Geffcken 217, 245.
Gemma 69, 94, 151.
Gentili 71.
Gidel 198.

Gierke 67, 69.
Gilbert 185.
Giorgi 71.
Godart 360.
Godey 167.
Goebel 132, 150, 267.
Goeliner 476.
Gomperz 5.
Gonsiorowski 293.
Gorgé 458.
Gottschalk 255.
Goubran 502.
Gourdon 59.
Govare 180.
Graham 182.
Gralinski 465.
Grandin 65.
Granert 442.
Gregory 18, 167.
Grey 167.
Griffin 131.
Grignon Dumoulin 233.
Grotius 72, 226, 397, 400.
Gruber 280.
Grunebaum-Ballin 317.
Guani 475.
Guerreau 360.
Guerrero 409.
Guerry 29.
Guggenheim 198.
Guillaume 238.
Gurvitch 73.

Haas 180.
Hackwitz 438.
Hadjiscos 502.
Haeber 158.
Hains 182.
Hall 36, 92, 133, 165.
Hamburger 29, 360.
Hammarskjöld 338, 339, 352.
Hanotaux 158.
Harley 84.
Hart 115.
Hatschek 11, 93.
Hauriou 165.
Heatley 292.
Heffter 29, 92.
Heilborn 13, 29, 36, 93, 133.
Heimburger 185.
Heinrich 163.
Heinrichs 210.
Hely 72.
Henry-Conanier 428.
Hershey 51, 92, 150, 255.
Herz 461.
Hessen 205.
Hettlage 217.
Heyking 183, 255.
Heyland 431.
Hicks 267.
Higgins 5, 262, 423, 430, 434.
Higginson 233.
Hiitonen 361.
Hill 280, 338.
Hinrichs 69, 74, 77.
Hirsch 29.
Hirschfeld 210.
Hitzig 52.
Hodges 217.
Hoffmann 210.
Hogg 178.
Hoijer 293, 369, 440, 458, 483.
Hold v. Ferneck 439.
Holland 18, 71.
Hollatz 178.
Holtzendoff 36, 51, 93, 123, 193.
De l'Hopital 498.
Hosack 51.
Hostie 167, 225, 352.
Hothorn 256.
Howard Ellis 293.
Hrabar 67, 73, 256.
Hsiao 108.
Huber 27, 36, 198, 267, 271, 297, 430, 438.
Hubrich 79.
Hudson 59, 302, 339, 358, 391.
Hull 436.
Hunt 239, 280.
Hurst 168, 198, 225, 255.
Hübler 238, 246.

Idman 159, 483.
Isay 210.
Jacobi 394.
Jacomet 425.
Jahrreis 394.
Jannacone 29.
Jaščenko 65, 67, 115, 442.
Jay 360.
Jellinek 12, 115, 146, 190, 369.
Jerusalem 185.
Jessup 339.
Jèze 187, 198, 483.
Jitta 86.
Jöhlinger 437.
Johston 360.
Jonas 429.
Jörs 54.
Jouhaux 440.
Juraschek 115.

Kaeber 59.
Kaltenborn 5, 69.
Kämnitz 208.
Kamptz 65, 217.
Kaufmann E. 5, 198, 394.
Kaufmann W. 18, 29, 37.
Kebedgy 217, 255.
Keeton 183.
Keith 198.
Kelsen 5, 14—18, 19, 110, 115, 124, 133, 135, 264.
Kennedy 262.
Kenworthy 225.
Kiatibian 394.
Kiefe 205.
Kleen 438.
Klein 46.
Klüber 59, 65.
Kluyver 294.
Knight 73.
Knoefel 394.
Knöss 502.
Knubben 29, 66, 466, 503.
Knudson 378.
Koenig 391.
Kohler 29.
Köhler 182.
Komarnicki 494.
Könitzer 194.
Kosters 5.
Krabbe 107, 110, 317.
Krauel 159.
Kraus 5, 45, 297, 339.
Krauske 262.
Kulski 494.
Kuntze 13.
Kunz 5, 19, 80, 116, 132, 133, 135, 151, 167, 194, 294, 428.
Kürling 297.

Labrouse 178.
Lafargue 498.
Laferrière 498.
La Fontaine 83.
Laghi 369.
Lammasch 293, 461.
Lang 312.
Lange 65, 440, 442, 463.
Langhard 210.
Lansing 107, 294.
Lapradelle A. 83, 198, 205, 290.
Lapradelle P. 165.
Larnaude 151, 297.
Laski 108.
Lasson 5, 11.
Laurent 51.
Lauterpacht 36, 46, 86.
Lawrence 91, 92.
Leblanc 361.
Le Fur 84, 107, 115, 188, 290.
Léger 408.
Lehr 94, 205, 245.
Leist 54.
Lemoine 225.
Le Normand 131.
Lenz 437.
Lenz-Fabian 442.
Lenz-Schmidt 437.
Leoni 377.
Leser 460.
Leval 210.
Levieux 51.
Limbach 246.
Lindley 187.

Lippmann 262.
Lisboa 246.
Liszt 11, 46, 91, 93.
Lodijenski 194.
Lorimer 131.
Louter 25, 91, 133, 163.
Lucas 5.
Lundborg 116.
Lundstedt 5.
Lüttger 146.
Lysen 73.

Maasart 466.
Maccoby 58.
Mc Nair 132, 151, 178, 267, 358, 378, 395.
Madariaga 440.
Maday 115.
Magnus 205.
Mahaim 360.
Mailler 427.
Makarov 408.
Makay 262.
Makowski 463.
Malkin 378, 433.
Mallarmé 76, 198.
Mandelstam 290, 465, 475.
Marck 442.
Marcovitch 437.
Mariotte 467.
Marshall Brown 5.
Martens Ch. 245.
Martens F. 29, 86, 91, 165, 205.
Martens G. 79, 83.
Martin 433.
Martini 210.
Martitz 79, 187, 205.
Masson 233.
Matey 36.
Mathews 239.
Matsunami 184.
Mechelynik 427.
Medville 460.
Meier E. 377.
Meister 65.
Mélik 460.
Menzel 55.
Menzer 431.
Mercker 167.
Meriggi 358.
Mérignhac 91.
Metall 19.
Meurer 340.
Meyer H. 266.
Meyers 280, 312.
Miceli 132.
Michel 198.
Michon 377.
Milburn 297.
Milenkovitch. 489.
Milhaud 334.
Militch 316.
Miller D .H. 294, 455, 496.
Milovanovitch 483.
Miruss 245.
Moch 502.
Mohl 65.
Molhuysen 65.
Monceaux 53.
Monicault 59.
Monnet 246.
Moore 5, 18, 83, 92, 123, 131, 146, 150, 184, 185, 188, 193, 198, 204, 210, 217, 225, 245, 255, 338, 369, 428, 439.
Moraud 159.
Morrison 455.
Morton 256.
Moser 79, 245.
Mühlenbeck 59.
Mulder 37.
Müller-Jochmuss 52.
Munck 294, 317,440.
Myers 83, 455.

Nadler 59.
Nathan 25.
Nelson 25.
Newfang 297.
Nézard 71.
Niboyet 84.
Niebuhr Tod 53.
Niemeyer 5, 79, 293, 408, 432.

Nippold 25, 27, 58, 369, 460.
Nisot 297.
Noel-Henry 151.
Novacovitsch 55.
Nys 55, 65, 69, 90, 178, 408, 431.

Odier 255.
Olding 440.
Olivart 94.
Olivert 65.
Ompteda 65.
Oppenheim 25, 36, 79, 84, 92, 133, 297, 423, 431.
Osmond 151.
Otételéchano 394.
Ottolenghi 116.
Oudinot 29.
Overbeck 210.
Ozanam 255.

Page 442.
Pallieri 37.
Pamperrien 391.
Parmalee 439.
Partsch 425.
Patan 255.
Paulus 167, 334, 467.
Payen 182.
Pépin 210.
Perassi 13, 36, 115.
Perels 225.
Pergler 19.
Perigord 361.
Perrinjaquet 190.
Petrascu 466, 498.
Phillimore 91.
Philipse 358, 466.
Phillipson 52, 71, 74, 77, 280, 425.
Piccioni 159, 502.
Picciotto 18.
Pierantoni 51, 58.
Pietri 255.
Piggot 225.
Pillet 146, 423.
Pilotti 116.
Pitamic 378.
Plassmann 429.
Pohl 84, 436.
Politis 29, 58, 108, 114, 338, 460, 461, 467.
Pollock 36, 293.
Ponsonby 262.
Popovitch 312.
Potter 19, 178, 225.
Pound 5.
Pouritch 394.
Praag 29, 214, 255.
Pradier-Fodéré 72, 76, 90, 245, 255, 266.
Pufendorf 74.
Pyke 439.

Quabbe 483.
Quigley 494.

Rachel 77.
Radnitzky 163.
Radolkovitch 395.
Radulesco 460.
Raeder 53.
Raestad 167.
Ralston 146, 188, 210.
Rapisardi-Mirabelli 5, 123, 267, 420.
Rauschenberger 151.
Raventos y Noguer 394.
Redslob 25, 51, 297.
Reeves 72.
Regelsberger 19.
Reglade 369.
Regnault 159.
Rehm 29.
Reiner 73.
Reinsch 262.
Remond 465.
Rémy 439.
Rességuier 503.
Rettich 159.
Rey 255.
Ribier 83.
Richards 178.
Richter 159.
Riess 377.
Ritzmann 360.

Rivier 65, 69.
Robin 182.
Robinson 209.
Roederer 255.
Rogge 72.
Rolin A. 94.
Rolin H. 334.
Rolland 72.
Root 5, 408, 498.
Rotteck 217.
Röthlisberger 198.
Rouard de Card 194.
Rougier 150, 182, 209, 217.
Rousseau Ch. 466, 494.
Roxburgh 373, 502.
Royse 428.
Rüegger 46, 463.
Rühland 77, 293, 394, 425.

Sack 198.
Sadorel 150.
Salles 55.
Salmon 433.
Salomon 187.
Salvioli 5, 36, 69, 132, 338, 373, 394.
Sander 5, 150.
Satow 246, 280.
Sa Vianna 27.
Scala 52.
Scelle 77, 86, 151, 290, 297, 312, 361.
Schätzel 193, 194, 205, 425.
Scherer 463.
Scheurer 433.
Schindler 463, 466.
Schmidt B. 5, 192, 394.
Schmitt C. 297.
Scholz 255, 431.
Schoen 5, 377.
Schoenborn 198, 498.
Schücking 84, 167, 186, 271, 293, 297, 458.
Schücking-Wehberg 464, 467, 481, 502.
Schumann 498.
Schuyler 262.
Schwab 391.
Schwarz 205.
Schwenzler 178.
Scott 18, 27, 70, 83, 123, 131, 167, 178, 179, 184, 185, 188, 198, 204, 234, 245, 255, 369, 408, 423.
Secretan 256,317.
Selden 226.
Seligman 369.
Seydel 115.
Seymour 294.
Shotwell 455.
Sianer 255.
Sibert 165, 187, 205, 494.
Slatin 255.
Smith M. 5.
Smith D. W. 183.
N. Soedergvist 5.
Söderhjelm 182.
Sottile 159.
Soubbotitch 205.
Spaigth 427, 428.
Speranza 71.
Spiropoulos 5, 29, 37, 44, 151, 165, 293, 352, 427.
Stael-Holstein 178.
Standaert 205.
Staub 76.
Sten 360.
Steinlein 489.
Stengel 115.
Stieger 458.
Stiegler H. 378.
Stieglitz 59.
Stier-Somlo 225.
Stoerk 36, 66, 167, 193, 225.
Stowell 84, 179, 217.
Strauch 217.
Striemer 36.
Strisower 29, 184, 217, 255, 420, 438.
Strub 302.
Strupp 84, 91, 93, 217, 408, 455, 484, 498.
Struycken 494.
Suarez 71.
Sukiennicki 108, 467.
Szilassy 246.

Taube 55.
Tchirkovitch 95.
Temperley 294.
Ténékides 358, 502.
Téopilian 483.
Terhardt 498.
Ter Meulen 65, 72.
Tétot 83.
Textor 77.
Tezner 377.
Thamm 71.
Thompson 294.
Thon 46.
Trendelenburg 25.
Triepel 5, 13, 18, 25, 37, 133, 225, 371.
Trotter 437.
Tsonitch 302.
Tswettkow 159.
Tucker 378, 423.
Turlington 437.
Twiss 182.

Ullmann 18, 93.
Unger 394.
Urrutia 27, 28, 408.

Vabre 360.
Valdarnini 71.
Valery 205.
Vanderpol 70.
Van der Vlugt 73.
Vattel 76.
Vauzanges 502.
Verdross 5, 14, 19, 29, 34, 37, 43, 79, 108, 116, 124, 132, 151, 167, 170, 234.
Verzijl 352, 436.
Vexler 378.
Vilimanowitch 180.
Villeneuve 168.
Vinogradoff 51.
Visscher Ch. 151, 358, 408, 465, 466,
Visscher F. 182.
Viswanatha 52.
Vitoria 70.
Voigt 54.
Vollenhoven 66, 255.
Völlmar 308.
Vreeland 73.

Wackernagel 394.
Wagner 183.
Wahl 181.
Walker 51, 69.
Walz 5, 19.
Wambaugh 194.
Ward 108.
Waultrin 234.
Wegmann 377.
Wegner A. 442.
Wehberg 194, 255, 293, 297, 408, 432, 440, 455, 460, 489, 496.
Weil 377.
Weiss 54, 210.
Wenck 83.
Wenzel 5, 11.
Westerkamp 115.
Westlake 18, 29, 66, 91, 92, 159, 187, 267.
Wheaton 58, 65.
Wheeler 150.
Wheeler-Bennett 338, 440, 455.
Whitney 442.
Whitton 503.
Wicker 182.
Wicquefort 245.
Wille 502.
Williams B. 494.
Williams J. 328, 395.
Willms 433.
Willoughby 18.
Wilson F. 294.
Wilson G. 84.
Winfeld 217.
Winkler 205.
Winslow 182.
Wistrand 205.
Wittmayer 19.
Witt Poole 262.
Wolff Chr. 75.
Wolf E. 66.
Wollmann 208.
Woolsey 394.

Wright 19, 36, 239, 455, 502.
Wünnenberg 429.

Yoshitomi 183.
Young 262.

Zaleski 280.
Zamfiresco 460.
Zanten 361.
Zasztowt-Sukiennicka 361.
Zeballos 205.
Zitelman 19, 25, 166.
Zorn A. 427.
Zorn Ph. 246.
Zouche 76.